Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 251 (12341) | 1983 чылдың ноябрь 1, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп.

Делегейниң улустары! Империализмниг агрессияга болгаш күчүлээшкинге удур, Азияда, Африкада болгаш Латин Америкада дүшкүүрлүг чоруктуң одагларын база кризистиг байдалды узуткаары дээш шиитпирлиг демисежиңер!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

ДАЙЫН АЙЫЫЛЫН БОЛДУРБАС

Бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, бистиң республиканың ажылчы чоннары, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң «Правда» солуннуң айтырыгларынга харыыларын долузу-биле деткип, чүүлдүгзүнүп турарлар. Ол дугайын бистиң солуннуң редакциязынга ажылчыннардан, интеллигенцияның төлээлерниң чагаалар хережилеп турар. Совет кижилер тайбың дээш демиселге боттарының күш-ажылчы чедиишкиннери-биле киржип, тайбың дугайында күзел-бодалдыг чурттап турарлар.

БЫЖЫГ КҮЗЕЛИВИС

Эш Ю. В. Андроповтуң Медеглелинде, «Правда» солуннуң айтырыгларынга ооң харыыларында америк империализмниң каннаар көрүп турарының шынныы делегейде болуушкуннар хүн бүрү бадыткап турар. Ак бажың делегейге дүшкүүрлүг чорукту эскүткеш, авантюрлуг айыылдыг чорукту болганчок-ла үүлгедип турар. Европага чепсегленииишкинниң кызырар талазы-биле дугуржулгаларны кара өжегээр үзер дээн бодалы-даа, Чоокку чөөн чүкте болгаш Кариб бассейнде агрессиялар-даа оларның кол сорулгазы чаңгыс — бистиң чуртувустуң мурнунга шериг талазы-биле артык күштүг болуру.

АКШ-тың администрациязының калчаалыг милитаризмниң угланыышкынынга бистиң партиявыс тайбыңны камгалаар быжыг күзелин удур тургузуп турар. Ол политика бүгү совет кижилериниң бедик идегелин болгаш изиг чүүлдүгзүнүүшкүнүн алган. Горькийниң автомобиль тудукчулары партияның политиказын база-ла чүүлдүгзүнүп, деткип турар. Чурттуң экономиктиг болгаш камгаланыр күчүзүн боттарывыстың шалыпчы ажыл-иживис-биле быжыглавышаан, тайбың дээш демисежип турар бис. Шак ындыг күзел-сорук-биле чоокта чаа болуп эрткен Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботниинге чаңгыс кижи-даа киришпес. Анаа ажылдаан акшавыстың чамдызы Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң тиилелгезин алдаржыдып, Поклонная Горага тудар турасхаалды тударынга кирер. Ол хүн пландан дашкаар чүс-чүс автомобильдерни Төрээн чуртувуска бүдүрүп бердивис. Улуг Октябрьның 66 чылы оюнга алдар болдурган шалыпчы ажыл-иживис — тайбыңның эрге-ажыы дээш ажылдаанывыс ол болур деп санап турар бис.

Эжелекчилерниң ажып тиилээн дугайында турасхаалдар орус черде эвээш эвес. Тиилелге дээш туржуп шылаар-даа бис. Шериг авантюраларынга ынактар ол дугайында утпаза эки боор.

И. КАРПУШКИН,
ГАЗ бүдүрүлге каттыжышкынының эдикчизи.

ОКТЯБРЬ МУРНУНУҢ ЧАРЫЖЫН УЛАМ КАЛБАРТЫЫЛ

НЕГЕЛДЕНИ САГЫЫР

Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында СЭКП ТК, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш ВЦСПС чугула доктаалды хүлээп алган. Совхоз төвүнде-даа, ырак кузеглерде, кыштагларда малчыннардан хажыдып болбас негелде — сагылга-чурум ол. Күш-ажылдың сагылга чурумун быжыглаары дээрге кижи бүрүзүнден ак сеткилдиг, шынарлыг болгаш бүдүрүкчүлүг ажылдаары ол деп чүвени кижи бүрүзү билген турар ужурлуг.

Мону кижи бүрүзү ыяк билип, медерелдиг күш-ажыл-биле көргүскен турарын чедип алырда, коллективтерде социалистиг чарыштың негелделерин күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери-биле холбап турар. Социалистиг чарыштың негелделерин эртемге үндезилеттинген негелдеге дүүштүр кылыры чугула. Ол чүл дээрге коллективтер-даа, хууда алган социалистиг чарыштыг кижилер-даа экономика талазы-биле көскү түңнелдерлиг, быжыг сагылга-чурумнуг, идей-политиктиг, күш-ажылчы, бот-мөзү шынарлыг болуру-дур. Ынчан чарыштың дээштиги быжыг болгаш бедик болур. Чижээлээрге, бистиң совхозувуста Тыва АССР-ниң алдарлыг механизатору Хүреш-оол Моңгушка удурткан коллективтиг кереэ-биле ажылдап эгелээн бригаданың кежигүннери часкы, чайгы, күскү сезоннарда күш-ажылга бедик организастыын көргүскен. Ажылдан үнер-кирер, социалистиг сагылга-чурумну үрээр кижилер чок болган. Тос айларның түңнели-биле ол бригаданың чарышындан хөй кезии мурнакчылар аразынче кирген болгаш керээлиг бригаданың учёт талазы-биле оралакчызы Хуралбай Куулар, оон кадайы ол-ла бригаданың повары Елизавета Куулар Улус ажыл-агыйының чединишкиннериниң делгелгезинге баар путёвка-биле шаннатканнар.

Совхозтуң сүт-бараан фермазында эныяк тускай эртемниг Валентина Ликчарның коллективинде күш-ажылдың сагылга-чуруму эки, олар ай, квартал планын ажыр күүседип келгеннер. Ам олар Улуг Октябрьның байырлалынга уткуштур чыл планын күүседир дээш эрес-шудургу ажылдап турарлар. Бүдүрүлгениң удуртукчулары, ында профком кежигүннери болгаш ажылчыннар мурнакчы дуржулганы кептередип, ажылдың түңнелин деннеп, бүгү коллектив кежигүннериниң күжүн мөөңнеп тургаш, салган сорулганы чедип ап, планны күүседип турар.

Шаңнап мактаарының янзы-бүрү хевирлерин чедип алыр чорук кижилериниң күш-ажылчы, активчи чоруун көдүрүп турар. Социалистиг чарышты билдилиг удуртурга, ону күүседип ажылдап турар кижилер идепкейлиг болгаш сагылга-чурум коллективке быжыг, план улуг сорук хирнишкин-биле күүсеттинер дээрзин бистиң ажылывыстың түңнели удаа-дараа бадыткаан. Бүдүрүлгениң эргелеп башкарарының талазы-биле күш-ажылчы коллективтерниң бүрүн эргелериниң күүселдези

Профком даргазынга сөс

сагылга-чурумну быжыглаарынга кол күш болуп турар. Манаа нитти хуралдарны эрттирип турар бис. Хурал узун эвес, кыска, тодаргай болур. Кол сорулганы чедип алырда коллектив кежигүннериниң үнүн барымдаалаар. Күш-ажылды организастаарын, ооң ажыктыг чоруун, шынарын чедип ап турарын чугаалажып турар бис.

Ынчангаш социалистиг чарышты эртемге үндезилеп башкарып чорударда, ооң ажыктыын чедип алыры чугула.

Чамдык черлерде социалистиг чарышты организастап турза-даа, ооң экономиктиг көргүзүглери чавыс болуп турар. Ындыг таварылга херек кырында социалистиг чарышты теория талазы-биле багай билип, удуртуп турарындан болур. Социалистиг чарыш чаңгыс кижиниң херээ эвес, а коллективтиг улуг күш деп чүвени кажан-даа утпас ужурлуг. «Ортумактар» дижип турарывыс кижилерни өрү тыртарының чаңгыс аргазы — коллективтиг чарыштың негелдезин хүн бүрү сагыырындан хамааржыр.

Социалистиг чарыш кижилерни аажок хөй талалыг, бүдүрүкчүлүг, үне-түңнелдиг көргүзүгге чедирип келир. Ынчангаш декада, ай, квартал санында ажылдар боттарынга дөмей эвес. Ооң ужурунда ажылдың чорудуу-биле чарыштың негелдези экономиктиг харылзаалыг болур. Ону херек кырынга көрдүвүс. Цехтер бүрүзүнге социалистиг чарышты организастап тургаш, кол угланыышкынны үениң тодаргай негелдезинге дүүштүрүп, шак, үе-биле хынап, түңнелин үндүрүп турар бис. Социалистиг чарышты күрүне ёзузу-биле көөр чорук ооң дээштиин бедидериниң кол факторунун бирээзи. Мурнунда ышкаш ажыл шагы үзер, былдамыш, бир цехтен бир цехче шурап турар кижилер бисте чок болган. Тос айларның дургузунда ажылдан үндүрткен чаңгыс-даа ажылчын чок.

«Социалистиг чарышты организастаарын сайзырангайжыдарын, ооң түңнелдерин үндүрериниң болгаш тиилекчилерни шаңнап-мактаарының практиказының дугайында» СЭКП Төп Комитединиң доктаалы күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынга, күш-ажылчы коллективтерниң ССРЭ-ниң Хоойлузунда көрдүнген эргелерин чайгылыш чок боттандырарынга чоннуу кижизидер.

Бистиң «Тиилелге» совхозтуң ажыл-ишчилери болгаш тускай эртемниглери, бүгү совет улус-биле бир дөмей, Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга эвээш эвес эки түңнелдерлиг болган. Тос айларның түңнели-биле эътти 123,8 хуу, сүттү 112,2 хуу, дүк садарының чыл планын 111,7 хуу күүседип, тарааны 4450 тоннаны күрүнеге дужааган. Күрүнеге чыл планындан ажыр 15 тонна эътти болгаш 165 тонна сүттү садар хүлээлгени алган бис.

Тос айның түңнели-биле совхозта 130 мурнакчылар илереэн. Эрткен чылын 105 кижи мурнакчы болган. Бо чылын сан-даа, шынар-даа талазы-биле өзүлделиг болганы илдеп.

Социалистиг чарыштың мурнакчыларының үлегер-чижээ, оларның мурнакчы дуржулгазы бүгү ажыл-ишчилерге бедик көргүзүглерни чедип алырынче, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынче, камналга чурумун шиңгыы сагыырынче угланган. Бо дээрге бистиң «Тиилелге» совхозтуң ажыл-ишчилериниң Совет Эвилелиниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканының 40 чыл болур юбилейинге белээвис болур.

Ю. МОҢГУШ,
«Тиилелге» совхозта профэвилел комитединиң даргазы.

Ак-Довурак АТБ-ниң коллективинде чолаачылар Дадар-оол Доржуевич Сат болгаш Сергей Михайлович Самохвалов оларны эш-өөрү хүндүлээр. Октябрьның байырлалынга уткуштур социалистиг чарышка идепкейлиг киришпишаан, байырлалга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш олар күженишкиннинг ажылдап турарлар.

Д. Сат биле С. Самохвалов пассажир автобузунга ээлчежип ажылдавышаан, планныг онаалдаларын үргүлчү ажыр күүседип келген. Олар үшкү кварталда пассажир сайгарылгазының планын 122,1 хуу күүсеткен.

Мурнакчыларны АТБ-ниң коллективи хөй удаа шаңнап-мактап келген.

ЧУРУКТА: мурнакчы чолаачылар Д. Сат биле С. Самохвалов.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ЧЕДИИШКИННИ БЫЖЫГЛААР ДЭЭШ

Совет Эвилелиниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканының 40 чылын күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуур, он бирги беш чылдың үшкү чылының планныг онаалдаларын күүседир бедиткен социалистиг хүлээлгелерни Кызылдың нииттиниң чемненилге трезиниң коллективи алган. Ону амыдыралга чедиишкиннинг боттандырарыбило социалистиг чарыштың негелделерин, шаңнап-мактаарының хемчеглерин чыл эгезинде ажылдап кылган. Ол ёзугаар күш-ажылчы маргылдааны бүдүрүлгелерде организастаан, ында ажыл-ишчи бүрүзү хаара туттунган. Түңнелин айыткап хуусаазында үндүрүп, тиилекчилерни шаңнап турар. Социалистиг чарыштың түңнелин үндүрерде чүгле күш-ажылчы көргүзүглерни, барымдаалавас, коллективте күш-ажылдың сагылга-чурумун, продукцияның шынарын, хандырылганың культуразын экижиткенин, хөй нииттиниң ажылынга киржилгезин болгаш өске-даа чарыштың негелделерин барымдаалаарын чурумчуткан.

Партия, профэвилел, комсомол организацияларына чарышты дээштиг организастап келгенинден бо чылдың эрткен он айларында багай эвес көргүзүглерни трест чедип алган. Нииттиниң чемненилге трезиниң коллективи бараан саарылгазының болунуң күжү-биле продукция бүдүрериниң, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң планын ажыр боттандырган. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 66 чылын күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуп турар.

1983 чылдың үшкү кварталының чарыжының түңнели-биле найысылалдың күш-ажылчы коллективтериниң аразынга тиилекчи болуп үнгеш, СЭКП хооркомунуң, хоорküүскомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле трест шаңнаткан. Үүрмектеп садар бараан саарылгазының планын 105 хуу, бодунуң күжү-биле продукция бүдүрериниң даалгазын 103 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң онаалдазын 101 хуу күүсеткен. Ылангыя күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн эрткен чылдың ол үезинден бедиткен. Ону коллективтерге күш-ажылдың сагылга-чурумун экижидер дээш хүн бүрү доктаамал ажылды чорудуп тургаш чедип алган. Коммунистерни бүдүрүлгениң чугула участоктарында быжыглаан, даандырган ажыл-херээ дээш харыысалгазын бедиткен, үе-үелеп оларның информациязын партбюро, партия хуралдарынга дыңнап турар. Анаа чедиишкинниг кылдынган ажылдарны демдеглеп, четпестерни илереткеш, ону эдип алырының оруктарын айыткаш, ооң күүселдезин хынаарын чурумчуткан. Үстүнде айыткан болгаш өске-даа хемчеглерниң ачызында чамдык чедиишкиннерни чедип алган.

Коллективте социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда В. М. Пахомованың бригадирлээн № 12 столовая чорууп турар. Коммунистиг күш-ажылдың бригадазының ишчилери ажылчы чокка төлептиг бараан болур хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип, доктаамал эки ажылдап келген. А. А. Маркелова удурткан башкы институдунда, М. А. Лапшинаның баштааны дааранылга фабриказында столоваяларның көргүзүглери багай эвес.

Л. БОЙКО,
Кызылдың нииттиниң чемненилге трезинде парторганизация секретары.

ТАЙБЫҢГА ЫНАК БИС

Бистиң күрүневистиң тайбың политиказының чайгылыш чогуун, кижи төрелгетенни атомнуг халаптан камгалап алыр дээш бүгү-ле чүүлдү кылырынга ССРЭ-ниң беләниш эш Ю. В. Андропов «Правда» солуннуң айтырыгларынга харыыларынга база катап быжыы-биле медеглээн. Совет кижилер чаагай тура-соруктуг. Олар дайын деп чүвени караа-биле көрген. Мен бодум дайынның кадыг-дошкун оруктарын эртип, ооң коргунчуг халавын көрүп, аар балыгланган мен. Тайбың дээрниң адаанга хостуг шелээш ажылдап тургаш, бажың бүрүзү, ог-бүле бүгүдези тодуг-догаа, аас-кежиктиг чурттаарын чедип ап болур.

Бис тайбыңга ынак бис. «Совет Эвилели бодунуң-даа база бодунуң эвилелчилериниң-даа айыыл чок чоруунга когарал чедирбес», деп Юрий Владимирович шын-на чугаалаан. Бистер, кадээ ажылагый ажылдакчылары, бистиң күрүневистиң экономиктиг күчүзүн өстүрер дээш бүгү чүүлдү кылып, шудургу ажылдаар бис.

А. АРТЮХОВ,
Урицк районда «Революцияның хереле» колхозтуң даргазы.
Нарышкино,
Орёл область.

ДЕТКИП ТУР БИС

Бистиң совхозтуң ажыл-ишчилери, бүгү совет улус-биле бир дөмей, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң Медеглелинде болгаш «Правда» солуннуң айтырыгларынга харыыларында Американың Каттышкан Штаттарының Рейганга баштаткан амгы администрациязының тайбың херээнге кедергей айыылдыг болгаш сарыыл чок политиказын бүрүн сойгалап илереткенинге бүрүнү-биле каттыжып, тайбың политиказын деткип тур бис.

АКШ-тың саттыныкчы чагырыкчыларының дайынзырак политиказын, бистиң совет чуртувуска удур иргүлдээшкинниң Сүт-Хол районнуң «Октябрь 30 чылы» совхозунуң чолаачылары буруу шаап, ол дугайын Юрий Владимировичиниң харыылары-биле бистиң коллективтиң таныжылга хуралынга кылгылаан санал-оналдарынга илереткеннер. Ук харыыларда бистиң ленинчи партиявыстың, бүгү совет кижилериниң туразоруу долузу-биле илереттинген-дир.

Совет чазаавыстың үндүрүп турары чаа-чаа тайбың саналдарын шиш-биле деткиир. Чер кырынга тайбыңны камгалаарынга болгаш ону улам быжыглаарынга боттарывыстың кызымаккай күш-ажылывыс-биле база үлегерлиг сагылга-чурумувус-биле харылаар ужурлуг бис.

С. КУУЛАР,
чолаачы.

КОЛЛЕКТИВ ЧОРГААРЛАНЫР

Улуг Октябрьның 66 чыл оюнга уткуштур «Тыва даг-дүгү-тудуг» эргелелиниң бригадаларының аразында чарыштың мурнуку одуруунда Сылаа Хомушкуевич Люндуптуң бызанчы-бетонщиктер бригадазы чоруп турар.

Мурнакчы бригада ТЭС-тиң үшкү ээлчээн алгыды тударын чорудуп турар. Ажыглалга киирер ол объектиде № 6 котёлдуң тудуун дорткү кварталда доозуп, дужаары дээш олар кызымак ажылдап турарлар.

Алдын-оол Күжүгеттиң дашчылар, Виктор Савылдың бызанчы-бетонщиктер бригадалары байырлалга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражырын база шиитпирлээннер. Хоочун тудугжулар К. Д. Ооржак, Х. А-Б. Сат ышкаш мурнакчылар бригадаларда хөй. Оларга бүгү коллектив чоргаарланыр.

Постоянный суурнуң чаа микрорайонунуң чаагайжыдылгазы, ногааннадылгазын байырлал бүдүүзүнде доосканнар. Бажыңнар девискээринде урыгларга ойнаар шөлдерни, скверлерни кылгылаан, ыяштарны тарып олурткан.

Т. КАРНАЧЕВА,
«Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелинде кадрлар эргелекчизи.

МУРНУКУ ОДУРУГДА

Кызылдың пассажирлер АТБ-зиниң бригадаларының аразында байырлалга уткуштур социалистиг чарышка Н. Н. Зубковтуң чолаачылар бригадазы тиилекчилерниң бирээзи болган. Пассажир сайгарылгазының планын бригада 113,4 хуу күүсеткен.

Үшкү кварталда мурнакчы бригада орулга планын 5 муң рубльге ажыр күүсеткен, чыл эгелинден тура 6271 литр кывар-чаар материалдарны камнап алган.

32 кижи составтыг бо бригада № 1, 2, 2к маршруттарда ажылдап турар. Ында онаашкан ажылынга харыысалгалыг, үени мурнаан мурнакчылар эвээш эвес. Бригададан алды чолаачы он бирги беш чылдың үш чылының планын хуусаа бетинде күүседипкен, 1984 чылдың үлүүнде шагда-ла ажылдап кирипкен. Ындыг тергиннерниң тергиннеринге чолаачылар Очур-оол Беренгеле, В. Бажин, А. Азанов, Дажы Ооржак, В. Межов, бригадир Н. Зубков олар хамааржыр. Чолаачылар коммунист А. Башулин планныг онаалдазын 106,9 хуу, Мандан-оол Моңгуш—111,2 хуу күүсеткилээн. М. Моңгуш 1048 литр бензинни камнап алган.

Ындыг мурнакчыларга бүгү коллектив чоргаарланыр.

Н. ПЕТРОВА,
Кызылдың пассажир АТБ-зинде экономист.

САВАҢ АЖААЛДАЗЫ

Улуг-Хем районда «Ак-Туруг» совхозтуң тараа шөлдеринде ажыл-иш хайнышкынныг чоруп турар. Сөөлгү үеде агаар-бойдустуң таарымчалыг кааң хүннерин ажыглап, совхозтуң механизаторлары тараа шөлдеринге бичии-даа саванны арттырбас, ону мал чеминге ажыглаары-биле ооң ажаалдазынче улуг күштү мөөңнээн.

Саваң ажаалдазында Шопур-оол Даваага удурткан звено ажылдап турар. Звенода шуппу аныяктар. Оларның ажылы чай-кызыы чок. Бир тракторист хүнде 6,5 тонна саванны пресстээр тургаш, олар хүн нормазын ийи катап ажыр күүседип турар. Звенонуң удуртукчузу Шопур-оол Даваа боду база-ла өскелерге үлегерин көргүзүп, 420 тонна саванны пресстээш, социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар. Тракторист Шүнпей Чыртык оон дудак чок ажылдап турары-биле мактаалдыг. Пресстээн саваңнарны чүдүреринге Чымчак-Кара Деспижек база эки ажылдыг. Ол саваңнарны Чаш-Талда малчын коданнарже сөөртүп чедирип турар.

Ол звено тараа шөлдеринде саванны Октябрь байырлалынга чедир бүрүнү-биле ажаап алыр сорулганы салып алган.

С. СОТНАМ.

БЕДИК КӨРГҮЗҮГЛЕР

«Каа-Хем» разрезтиң Чадаана участогунуң ажылчыннары 9 айларның хөмүр-даш казып тывар планын 112 хуу, ону сайгарарын 111,8 хуу боттандырган. Шалың фондузунуң камналгазын 26,2 муң рубль чедирген. Амгы үеде 110 муң тонна хөмүр-даш курлавырын ажыткап. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 106 хуу болуп турар.

Бульдозеристер К. Серенот, А. Маркин, тимчеп чоруур экскаватор машинистери Э. Ондар биле А. Куршаков, өрүмнээр станок ажылчыны И. Качан, БелАЗ чолаачызы В. Моңгуш бедик көргүзүглерлиг болганнар.

Дагжылап ажыл шагының чидириин болдурбас талазы-биле хемчеглерни алган. Сөөлгү үеде күш-ажылдың сагылга-чуруму экижээн.

Бүдүрүлгениң удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылар, хөй-нити организациялары социалистиг чарышты организастаарын экижидеринче кичээнгейни угландырып келген. Коллектив СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга чедиишкинниг боттандырар дээш бар арга-курлавырларны долузу-биле ажыглап турган. Он бирги беш чылдың өзек чылының планнарын онаалдаларын күүседир сорулганы салган ажылдап турар.

К. МОҢГУШ,
«Шынның» корр.

...Даштыкыдан солун медээлер...

СОФИЯ. Болгарияның соңгу-чөөн алды округтарының ажылчы чоннарының тайбың марыжы «Тайбыңны камгалаар!», «Ядролуг халапты болдурбас!» деп лозунгарлыг хөй муң кижи киржикчилиг митинг-биле доозулган. Бүгү болгар улус чер кырынга тайбыңны камгалаар дээш шиитпирлиг туржуп, совет чаа саналдарны бүрүн деткип, АКШ-тың болгаш НАТО-нуң Барыын Европа чурттарынга ядролуг америк чаа ракеталарны эккеп тургузар дээн айыылдыг пландарын шиңгыы буруу шаап турарын митингиниң киржикчилери медеглээн. Каттышкан Нацияларь Организациязының Чиңгине секретарының адынга митингиниң киржикчилери чагаа чорудкан болгаш ядролуг дайынче делегейни чыгап турар америк империализмни кыжыктырбазынче кыйгырган.

Тайбыңны камгалаар дээш, термоядролуг дайынның кызылыышкынынга удур массалыг митингилер Варнага, Толбухинге болгаш чурттуң өске-даа хоорайларынга болуп эрткен.

ПНОМПЕНЬ. Кампучияның херээженнер ассоциациязының съездизи болуп эрткен. Чурттуң херээженнер организациязының эрткен беш чыл дургузунда ажыл-чорудулгазының түңнелдерин съезд үндүрген болгаш моон соңгаарты сорулгаларны тодаргайлаан. Ассоциацияның 800 муң кежигүннерин төлээлээн 265 делегаттар съездиниң ажылынга киришкен.

Кампучияның Улусчу-революстуг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, Кампучия Улус Республиканың Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Хенг Самрин съездиге байыр чедирип чүве чугаалаан. Чурттуң улус ажыл-агыйын болгаш культуразын катап тургузарынга, Кампучияга чаа амыдырал дээш демиселге херээженнерниң идепкейлиг киржилгезин ол онзалап демдеглээн.

НЬЮ-ЙОРК. Американың Каттышкан Штаттарының шериглериниң Гренадаже чепсектиг халдаашкынын Рейганның администрациязы чүнүң-биле агартыр ирги? деп айтырыгны «Нью-Йорк таймс» солун салып турар. Делегейниң өске районнарынга, ында өске улустарга удур чепсектиг халдаашкыннарны моон соңгаар кылырынга белеткелди АКШ-тың амгы администрациязы кылып турар-дыр деп, солун бижээн. Бичии чуртка болгаш ооң чонунга удур Рейганның администрациязының халдаашкыны Никарагуага удур чепсектиг интервенцияның болгаш Чоокку Чөөн чүкке чаа дайынның эгези болур магат чок деп солун сагындырып турар.

ПАРИЖ. Делегейниң хөй чурттарындан келген сураглыг эртемденнерниң шуулганы Францияның найысылалынга болган. Нобель шаңналының лауреаттары хөй чурттарындан келген болгаш шуулганга киришкен. «Делегей айыылда. Нобель шаңналының лауреаттарының харыызы» деп сөстер делегей эртемденнериниң шуулганының кол лозунгу болган. Амгы үениң эң чидиг айтырыы — тайбыңны камгалаары, ядролуг дайынны болдурбазы эртемденнерниң шуулганынга кол черни ээлээн. Ядролуг дайынны болдурбас дээш бүгү-ле чүүлдерни кылырының эргежок чугулазын эртемденнер онзалап демдеглээн.

ДЕЛИ. Орус дылдың Бүгү-индий институдунуң национал конференциязы Делиге болган. Конференцияның кол лозунгу —«Орус дыл — найыралдың дылы». Институттуң удуртукчузу профессор Р. М. Бэкая конференцияга чүве чугаалаан болгаш орус дылды Индияда амгы сонуурганы-биле өөренип турарын айыткан.

Партийжи амыдырал

НЕГЕЛДЕЛИИ-БИЛЕ

Он бирги беш чылдың беш чылында «Бай-Тал» совхозта партком бодунуң ажыл-чорудулгазының кол угланыышкыннарын тодарадып алгаш ажылдап турар. Хамыктың мурнунда СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр сорулгаларны тайылбырлаап пропагандалаары, он бирги беш чылдың болгаш ооң үшкү чылының планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш шалыпчы күш-ажылче коммунистерни, ажылчыннарны мобилизастаары ажылда бир кол черни ээлээн.

Партийжи организастыг ажылды сайзырангайжытпышаан, коммунистерниң болгаш парткомнуң хуралдарын план ёзугаар эрттирип, онаалдалар күүселдезинге, совхоз бүдүрүлгезинге коммунистерниң авангардчы ролюн бедидеринче, хөй-ниитинин корум-чурумун болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарын хандырарынче угланган айтырыгларны чугаалажып, организас-политиктиг хемчеглерни ап чорудуп турар. Ылангыя совхозтуң дирекциязы, кодээ Советтиң күүскому-биле кады кадрлар айтырынче кичээнгейни салган. Чижээ, «Совхозта ортумак звенонуң кадрлары-биле ажылды дирекцияның удуртуп турарының дугайында», «Зооветспециалистерниң ажылы болгаш аңаа харысалгазы», «Бухгалтерия аппаратының ажыл-чорудулгазы, перспективалары», «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам шыңгы экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын Бай-Тал ортумак школазында канчаар боттандырып турарының дугайында» айтырыгларны парткомнуң хуралдарынга чугаалажып, чогуур шиитпирлерни хүлээп алгаш, оларның күүселдезин контрольдап келген.

Ынчангаш бистиң совхозтуң кадрларының ниити корум-чурумунуң байдалы, ажыл-ишке хамаарылгазы, шынар составы чылдан чылче экижип олурар. Ылангыя совхоз бүдүрүлгезиниң адыр бүрүзүнде аныяктар хөй. Аныяк малчыннарны, тудугжуларны, чолаачыларны, механизаторларны деткиир талазы-биле ажыл совхозта багай эвес тургустунган. Чүгле эрткен кышкын безин 54 комсомолчулар, аныяктар сакманщиктээн, чугула кампания — кыргымда үезинде кыргыкчыларның 80 хуузу аныяктар болган. Сөөлгү бүдүн чартык чылда СЭКП кежигүнүнге кирген 16 кижиниң 10-у комсомолчулар.

Парткомга хамаарыжыр 6 бригада партия организациязы, 4 партбөлүк коммунистер болгаш ажыл-ишчилерниң ортузунга партийжи организастыг, идеологтуг, политмассалыг ажылдарны багай эвес чорудуп келген. Ылангыя Даштыг-Тейде, Туралыгда, контора партия организацияларны (секретарьлары Ш. Х. Сыгыт-оол, В. Х. Калдар-оол, С. Ш. Дүүг) партия хуралдарын доктаамал эрттирип, хуралдар аразында үелерде болгулаан четпестерни ол-шаанда сайгарып турары-биле ол коллективтерде күш-ажылдың корум-чурумунуң байдалы, ажылдың бүдүрүкчүлүү экижээн. Совхозта «Алёнушка» аттыг уруглар садында партбөлүк ай санында коллективтиң хуралын эрттирип, чаа чүүлдерни нептередиринге чамдык чедиишкиннерни чедип ап, районда эки ажылдыг уруглар садтарының одуруунга кирбишаан, коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп ат дээш демисежип турар.

Чон ортузунга организакчы, политмассалыг ажылдарны дээштиг организастаар сорулга-биле аңаа хөй-ниитинин кириштирип, школа, эмнелге, садыг, культура болгаш уруглар албан черлериниң ажылын удуртурунга Бай-Тал кодээ Советтиң күүскому (даргазы Х. С. Авыр-оол) кичээнгейни салып, практиктиг дузаны чедирип келгениниң түңнелинде, девискээрде сөөлгү чылларда корум-чурумнуң байдалы экижип, республиканың кодээ Советтерниң аразында «Эң дээре чагырайжыттынган, үлегерлиг кодээ Совет дээш» социалистиг чарышка үш чыл улаштыр үшкү черни ээлеп келген.

Бистиң совхозта беш бригаданың малчыннарының ортузунга партияның иштики болгаш даштыкы политиказын, чурттуң иштинде болгаш республикада, районда, совхозта байдалдарны кижи бүрүзүнге чедир тайылбырлаары-биле, лекция, беседаны совхозта «Билиг» ниитилел организациязы эрттирип турар. Бо ажылга чаңгыс аай политхүннерни ажыглап келген. Ынчалза-даа ооң дээштиин бедидери бир чугула айтырыг болур. Ылангыя сезоннуг ажылдар үезинде комплекстиг үнүүшкүннер эвээш.

Партком чон ортузунга кижизидилге ажылын чорударда суурда херээженнер чөвүлелинге база даянып, оларның ажыл планын тургузарынга дузаны чедирип, херээженнерниң эки эгелээшкиннерин деткип келген. Херээженнер чөвүлели (даргазы Ч. Т. Баавыл) суурда 16, ноэээле 4 агитквартирлары дамчыштыр ажылды элээн идепкейжиткен. Олар темалыг кежээлерни, ноғрүүлделерни, диспуттарны, делгелгелерни эрттирип, малчыннарга шеф дузазын чедирип турарлар. Эрткен кыштаглаашкын үезинде малчыннарга шеф дузазынга, политмассалыг ажылдарга идепкейлиг киржилгези дээш «Хемчик» агитквартира (даргазы С. С. Кыргыс-Кара) бирги черни ап, 100 рубль, «Чечек» агитквартира ийиги черни ээлеп, 75 рубль, «Найырал» агитквартира үшкү черни ээлеп, 50 рубль-биле шаңнаткан. 1983-1984 чылдарның кыштаглаашкынынга белеткел ажылдарынга агитквартиралар база идепкейлиг киржип, 100 тонна мал чеми белеткээр планын август айда-ла 138,5 тонна кылдыр күүсеткен. Бо ажылга «Херел» агитквартира бирги черни ээлээн, ону 100 рубль-биле совхоз дирекциязы шаңнаан. Ийиги, үшкү черлерни ээлээн «Чырык», «Аян» агитквартиралар база шаңнаткан.

Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды партияның айтышкыннарынга дүүштүр чорударынче коммунистерниң, хөй-нииты организацияларының, күш-ажылчы коллективтерниң күжүн мобилизастаазының түңнелинде ажыл-агый эрткен чылын күрүнеге мал ажылының продуктуларын садарының планнарын чедиишкиннинг күүсеткен болгаш оруулгалыг ажылдаан. 1983 чылдың күрүне планнарының күүсеттинеринге бүзүрелдиг бис.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр идеологтуг ажылдың дээштиин бедидер талазы-биле мурнувуста сорулгалар улуг. Бо талазы-биле ажылывыста кол чүүл — массаның политиктиг медерелин, күш-ажылчы идепкейин бедидери болур. Ынчангаш бо чугула сорулгага кошкү салышкынны киирери парткомнуң, партия эге организацияларының, совхозтуң коммунистериниң сагыш салыр кол чүүлү болуп турар.

К. АДЫГБАЙ,
Бай-Тайга районнуң «Бай-Тал» совхозунуң партком секретары.

КОЧЕТОВ АТТЫГ СҮТ-БАРААН ФЕРМАЗЫНДА

— Ам каш-ла хонгаш совет улус болгаш делегейниң демшилгелиг хөй-ниитизи Улуг Октябрьның 66 чыл оюн байырлап эрттирер болгай. Ол байырлалды чедиишкиннинг уткууру-биле аравыста чарышты калбартып, планныг онаалдаларның күүселдезин чедип алыр дээш багай эвес ажылдаанывыстың түңнелинде эки көргүзүглерни чедип алдывыс — деп, сүт-бараан фермазында партия эге организациязының секретары, мурнакчы бызаа ажаакчызы Анна Сагаановна Домбаа, бригадир Кинаа Бады-Хөвеевич Ынаалай чугааладылар.

Эрзинде «Чаа орук» совхозтуң Кочетов аттыг сүт-бараан фермазының ажыл-ишчи коллективи эрткен тос айларда күрүнеге сүт садарының талазы-биле планныг онаалдаларын чедиишкиннинг күүседип, районнуң сүт-бараан фермаларының аразында тиилекчи болган. Ында ажылдап турарларның хөй кезии — аныяктар. Оларның дагдынышкычылары — хоочун саанчыларның ажыл-ишке кызымак чоруу аныяк салгалдың саанчыларынга үлегер-чижек болуп турар.

Ажыл-ижинге кызымак, планныг онаалдаларның күүселдезин чедип алыр дээш бызыг сорулганы боттарының мурнунда салган ажылдап чоруур мурнакчы саанчылар бо коллективте эвээш эвес. Салчак Саны-Маадыр, Шаравии Ямбаа, Елизавета Каң-оол, Алла Имажап, Роза Чымба болгаш оон-даа өскелерни оларга хамаарыштырып болур. Олар эрткен тос айларда планныг онаалдаларын ажыр күүсеткен болгаш чылдың чедиишкиннинг доозарының бызыг магадылалын тургусканнар.

Кыш — мал ажылдыгларга берге үелерниң бирээзи. Аңаа чедиишкиннинг белеткенир талазы-биле ол фермада эвээш эвес ажылдар кылдынган. Ферманың саанчыларының малдарчыларының күжү-биле 160 тонна сигенни кезип белеткээн болгаш саванны белеткеп алган, 25 тонна будук-бүрүнү кылып алган. Кочетов аттыг аныяктар фермазының коллективи планныг онаалдаларын ынчаар ажыр күүседип, Улуг Октябрьга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражып турар.

М. КАЛЧАН.

ЧУРУКТАРДА: Шаравии Ямбаа, Каң-оол Елизавета, Алла Имажап; бызаа ажаакчызы А. Домбаа.

Авторнуң фотолары.

АЖЫЛ-БИЛЕ ХОЛБАП...

Күш-ажылдың Кызыл тук орденниң эдилекчизи, «Тыва кобальт» комбинатта гидрометаллургия цегиниң улуг мастери В. Д. Ондар каш чыл улаштыр пропагандист болуп ажылдап турар. Ол кичээлдерни бүдүрүлге айтырыглары-биле холбап келген. Эң кол кичээнгейни күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер болгаш продукцияның шынарын экижидер айтырыгларже угландырган.

Цех социалистиг чарышка тиилекчи болуп келген. Ооң бир чылдагааны — күш-ажылчы коллективте идей-кижизидилге ажылын күштелдиргени болур. Мурнакчыларның саны хүн келген тудум көвүдеп орар. Кызымак ажылы-биле чер үттекчизи М. Монгуш, электрик О. Салчак, бүдүрүлгениң мурнакчылары К. Донгак биле К. Оюн өскелерге үлегерлиг. Цехте коммунистиг күш-ажылдың мурнакчылары хөй.

Пропагандистиң тайылбыры билдингир, тода, амыдыралчы утка сиңген болгаш дыңнакчыларның сонуургалы улуг. Бис орта нам чазактың доктаалдары-биле танышып, делегейде болуушкуннарны билип ап, экономика болгаш камнаяга талазы-биле айтырыгларны чугаалажып турар бис.

Ш. ООРЖАК.

Хову-Аксы суур.

ЭЭЛЧЕГЛИГ КИЧЭЭЛГЕ

Советтер ажылдакчызының школазының ээлчеглиг кичээли Бора-Тайга кодээ Советиниң баазазынга эрткен. Кичээлдиң эгезинде район Советиниң күүскомунуң даргазы Т. Ш. Сарыглар чыылганнарга районнуң бөгүнгү ажыл-ижиниң, социал чаартылгаларының дугайын чугаалаан.

Бора-Тайга ортумак школазында ада-иелер биле хөй-нииты организацияларының аразында харылгаазының дугайын чыылганнарга ында башкы Ч. С. Ооржак чугаалаан. Район эмнелгезиниң кол эмчизиниң оралакчызы Ч. Б. Даваның дыңнадыын районнуң чер-чер Советтерниң девискээринде чоннуң кадыкшылының камгалалының айтырынче угландырган.

Ийме кодээ Советтиниң күүском даргазы Т. К. Сат, Бора-Тайга суурда эмнелге пунктузунуң фельдшер-акушери В. К. Монгуш болгаш оон-даа өскелер кичээлге чыылганнар-биле ажылының арга-дуржулгазын солушкан.

Кичээлдиң практиктиг кезээнге оон киржикчилери Бора-Тайга суурда эмнелге пунктузунуң, ортумак школаның ажылы-биле танышкан.

О. КАҢ-ООЛ.

Сүт-Хөл район.

Советтер амыдыралы

КИЧЭЭНГЕЙНИҢ ТӨВҮНДЕ

Советтиң хөй талалыг ажыл-чорудулгазынга доктаамал комиссияларның киржилгези улуг. Сукпак кодээ Советинде алды доктаамал комиссия перспективтиг план ёзугаар ажылдап турар. Оларның ажылы идепкейжээн, хуралдарынга хүлээн алдынган доктаал-шиитпирлерниң күүселдези дээш харысалга бедээн.

Депутат А. Кулаковка удурткан кодээ ажыл-агый болгаш бойдус камгалалының талазы-биле доктаамал комиссия бодунуң хуралынга ажыл-агыйның янзы-бүрү айтырыглары-биле холбашкан айтырыгларны чугаалажып турар. «Сукпак» совхозта кодээ ажыл-агыйның специалистериниң ажылының дугайында совхоз директору Т. Линин, ажыл-агыйның ажылчыннарының болгаш специалистерниң амыдырал хандырылгазын экижидер талазы-биле алдынып турар хемчеглер дугайында кадрлар килдизиниң эргелекчизи Н. Глушкованың дыңнадыын комиссия хуралынга чугаалашкан. 1983 чылдың күскү дүжүт ажаалдазы, мал чеминиң белеткели — депутаттарның доктаамал кичээнгейинге турган.

«Сукпак» совхозтуң ажылчылары бо чылдың эрткен айларында чамдык эки көргүзүглерлиг ажылдаан. Тос айларда бежен тонна эът дужаар планын ажыл-агый чеден тонна чедирген, семиртилгеде шарыжыктарның немелде деңзизи хонукта 600 грамм болза, ол — 620 грамм чедип турар.

Кодээниң ишчилери — кодээ Советтиң депутаттары, семиртилге шөлүнде ирт ажаакчызы, коммунист А. Чимит, шары ажаакчызы депутат А. Кулаков, район Советиниң депутаты, механизатор С. Ермалов, хову бригадири С. Осипов олар үлегерлиг ажылы-биле мурнакчыларның одуруун баштап турарлар.

Үстүнде ол көргүзүглерни чедип алырынга ук доктаамал комиссияның депутаттарының үлүү база бар.

Советтиң садыг, хөй-нииты чемненилгезиниң, кадык камгалал болгаш план бюджет талазы-биле доктаамал комиссия (даргазы Т. Корчемная) база үндүрген шиитпирлериниң күүселдезин чедип ап турар. Суурнуң чурттакчыларының хлеб-биле хандырылгазында четпестерни чайладыр хемчеглерни депутаттар улусчу контроль бөлүү-биле демнежип ап чоруткан. Магазинниң ажылы ниитизи-биле экижээн, хлеб хандырылгазы үзүктелбестээн.

Ук комиссияның ажылын Советтиң сессиязынга ийи удаа дыңнаан.

Кодээ Советтиң күүскому кодээге спорт ажылын сайзырадыр айтырыгже чогуур кичээнгейни угландырып келген. Ажыл-агыйның күш-культуржулгазы спорттуң чамдык хевирлеринге республика маргылдааларынга багай эвес көргүзүглерни чедип ап турар.

Ажыл-агый айтырыгларын шиитпирлежиринге Советтиң доктаамал комиссияларының киржилгези коскү. Ындыг-даа болза оларның ажыл-чорудулгазында чедир кордунмейн турар чүүлдер бар.

Сукпак суурнуң чагайжыдылгазы негелдеге дүүшпес. Ылангыя автобус доктаар черлер, кыдыкы кудумчулар боктуг, аштаттынмаан. Советтиң чагайжыдылга талазы-биле доктаамал комиссиязы (даргазы О. Куулар) чагайжыдылга айтырыын кошкак шиитпирлеп турар. Ооң кол чылдагааны болза комиссияның хуралдарынга хүлээп алган шиитпирлерниң күүселдезиниң чедип алдынмайн турарында.

Бүдүрүлгениң участок бүрүзүнге күш-ажылдың быжыг сагылга-чурумун тургузары чугула айтырыг. Үениң негелдези-даа ындыг. Кадрларның ажылдан үнер-кирер чоруу совхозта хөй болуп артпышаан. Бо чылдың эрткен тос айларында 47 кижичи ажылга хүлээп алган, 49 кижи үнген. Кадрларның ажылдан үнүп чоруп турарының чылдагааны — кижилерниң ажылдаарынга, амыдырал-чурттталгазынга таарымчалыг байдалдар тургузар айтырыг чедир шиитпирлеттинмейн турарында. Чамдык адырларда күш-ажылдың сагылга-чуруму негелдеге дүүштүр тургустунмаанындан прогул кылыр чоруктар бар болуп артпышаан. 1983 чылдың август айда 124 кижи-хүнүн 30 кижи үскен, оларның аразында совхозтуң кол специалистери база бар. Ажыл шагы үзер чоруктар совхозтуң тудугжуларында бар. Бо чылдың августа он чеди кижи 80 кижи-хүнүн үскен.

Совхоз планныг онаалдаларын ниитизи-биле багай эвес күүседип турар. Ындыг-даа болза, ооң хүн бүрү ажыл-амыдыралында үстүнде чамдык четпестер бар. Кодээ Советтиң күүскому, доктаамал комиссиялары ол айтырыгны база кичээнгейге ап, хүлээп алган шиитпириниң күүселдезин чедип алыр дээш ажылдаар ужурлуг.

Д. ЧЫМБА.

Кызыл район.

АЛЫЗЫНДАН ЭРЕС-КЕЖЭЭ

Иениң эргеледиишкининден ооң чылыг, чымчак, эргим коружуунден Толя эрте чарылган. Ол кырган-авазының бажыңынга өскен. Оолдуң амыдыралының байдалы ындыг болган, он беш харлыындан-на ижик септекчизиниң өөреникчизи болуп ажылдап эгелээн. Кырган-ачазынга дузалажып, калаарылап шаг болган. Ажылдың кандыызындан-даа ол ойталавас турган. Ындыг-даа болза ижик даарап, ону септээри ооң сагыш-сеткилинге дыка чоок. Дайынның кадыг-дошкун чылдарында ол бүгү эгелээн...

Ооң холу-биле кылган баштайгы ажылдары Черби суурнуң чурттакчыларының үнелелин алган. Аңаа ол улам сорук кирген, арга-дуржулгазы-даа бедип олурган. Оон бээр хөй үе эрткен.

Анатолий Яковлевич Ежаков бо хүннерде Бай-Хаактың амыдырал хандырылга бүдүрүлгезинге эргелелинде ажылдап турар. Кызымындан хайгаарап турарга, Анатолий Яковлевичиниң ажылын билири тергиин-не. Идикти холга алгаш, бодап тудуп, эптей салгылааш, септеп азы даарап олурда көөрге, кандыг-ла бир билдиннмес күш ону чайгаар идип турганзыг.

Бүдүрүлге эргелелинге ажыл хүнү тос шакта эгелээр, а ижик цегиниң ажии эртежикле ажыттына бээр. Бичиизинден-не ажылга өөренип калган болгаш ындыг, ажыл дээштинге олуртунмас. Хүлээнген херээнге ак сеткилдиг, кызымак болурга, кады ажылдап турар эш-өөрү ону мактаар. Маңаа ажылдап келген чылындан эгелээш-ле Анатолий Яковлевич Ежаков бүдүрүлгениң мурнакчыларының одуруунче кирген. Ооң чуруу — бүдүрүлге эргелелиниң хүндүлел самбыразында.

Чагыкчыларының «Четтирдим, Яковлевич» дээн сөзү — ооң ижинге үнелел.

В. БОТОВ.

Таңды район.

ҮЕНИ МУРНААН

«Тувaобувьбыт» бүдүрүлге каттыжыышкынының Кызыл хоорайда кол цегинде күш-ажылга эш-өөрүн мурнап турарлар эвээш эвес. Идик даараар мастерлер Г. И. Кузьмин, Б. П. Шатохин, А. Я. Ежакова оларның күш-ажылчы календарында 1984 чыл. Идик септээр мастерлер Д. Г. Черкашин, З. И. Гришева, Р. А. Шумова октябрь айның планныг онаалдазын хуусаадан эрте күүседипкеннер. Мурнакчы коллективтиң кежигүннери Октябрь мурнунуң чарыжында идепкейлиг киржип турар.

Бистиң корр.

АРГЫЖЫЛГАДА ЧЕТПЕСТЕР

Барыын-Хемчик районнуң чамдык черлеринде чоннуң аргыжылгазы чогуур негелдеге дүүшпейн турар. Ооң бир чижээ, район төвү-биле Аксы-Барлык аразында харылзааның багайы болур. Бо айтырыг талазы-биле дилеглерге харысалгалыг эштер харыы бербейн турар.

Районнуң суурларының аразында оруктар септеттинмээн. Ында көвүрүглер үрелик болуп турар. Чадаглаан улус шуут кылаштаптар ийикпе азы чорумал машиналардан туттунар. Автобус үзүктелиишкининиң чорup турган. Сөөлгү үеде ол суурларже шуут үнместээн.

Аксы-Барлыктан «Барлык» совхозка чедир оруку септээриниң ажыл-агыйның дирекциязы районнуң орук участогу-биле дугурушкан хирезинде, ажылдар чаңгыс черде туруп кан. Оруктарның агар септелгезинге улуг чарыгдал үнмес ужурлуг. Черниң хөрзүнү чымчак, дескилээринге таарымчалыг.

Чурттакчы чоннуң бо четтүг негелделеринге дыңнангыр боору күзенчиг. Кодээге транспорт хөгжүлдези улуг ужур-дузалыг дээрзин чугаалаан хереэ бар деп бе? Негелделерге дыңнангыр болуру четпестерни чайладырының чеңзээ деп бодаар мен. Ынчангаш Барыын-Хемчик районнуң суурларының аразында болгаш оларны район төвү биле аргыжылгазын экижидер талазы-биле хемчеглер алдынарынга чон бүзүреп турар.

С. СЕРИҢ-ООЛ.

Барыын-Хемчик район.

МАКТАЛДЫГ

Районнуң херектекчилер ниитилелинде мурнакчыларның бирээзинге Биче-оол Ензак хамааржыр. Ол — ында автомагазин садыгжы-чолаачызы, аңаа ажылдаа-ла үш чыл чедип турар. А ниити садыгжы стажы сес чыл.

Б. Ензактың автомагазинниң Ээрбектиң хойжу бригадаларында быжыглаан. Ол хүлээлгезин садыгжы-чолаачы ак сеткилдиг күүседип турар. Автомагазинниң садыгжызы быжыглаттынган участогунга неделе санында чедип барып, садыглаар. Ол келирде кодээ ишчилерниң херегцел бараанарын албан эккээр. Садып алыкчылар садыгжызының келирин ынчангаш күзедии-биле манаарлар.

Кызымак, эки ажыл мактаалдыг болгай. Биче-оол Ензак ындыгтарның бирээзи.

С. УДУМБОРА.

Бии-Хем район.

Идеология ажылының практиказындан

МАССА-ПОЛИТИКТИГ АЖЫЛДЫҢ ЧУГУЛА ХЕВИРИ

Чаңгыс аай политхүннер — масса-политиктиг ажылдың эки хевири кылдыр бодун бадыткап көргүскен. Политхүннерни үлетнур, тудуг, транспорт, бүдүрүлге черлеринге, совхозтарга, албан черлеринге, чоннуң чурттап турар черинин аайы-биле ай санында эрттирип турар болгаш чоннуң амгы негелделеринге бүрүн дүгжүп турар.

Кызыл хоорайга болгаш районнарга политхүннерни эрттирип турганының беш ажыг чылдарының практиказы чүнү көргүскенил? Ол партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының, хөй-нииты организацияларының ажылының дугайында чонга информастап дыңнадыры республикада элээн экижээни, ук ажылга партия, совет, профэвилел болгаш комсомол ажылдакчыларының, ажыл-агый удуртукчуларының киржилгезинин калбарганы, идепкейжээни бадыткан турар.

Чаңгыс аай политхүннерниң аудиториязы чыл санында-ла калбарып турар. 1982 чылда эрткен чаңгыс аай политхүннер ортузу-биле 56 муң ажыг дыңнакчыларны хаара тудуп болгаш муң чедир илеткелчилер лекция, беседаларны, илеткелдерни кылган. Политхүн бүрүзүн эрттиргени санында-ла чамдык партия райкомнары ажылчы чоннарның санал-оналдарын, сумелерин өөренип көрүп, шиитпирлээри-биле хемчеглерни ап чорудуп турар. Политхүннер чорup турда илеткелчилерге салган айтырыгларның хөй нуруузунга харыыларны ол-ла аудиторияларга дораан дорт тайылбырлап бериптер. Чамдыктарын хемчег алыры-биле тус черниң партия болгаш совет органнарга дамчыдып берип турар. Шиитпирлээри эргежок чугула айтырыгларны партия Тыва обкомунуң килдистеринге, республиканың чогуур ведомстволарынга, министерстволарынга чугаалажып көрүп, шиитпирлээрин чурумчуткан. Чаңгыс аай политхүннерни Барыын-Хемчик, Таңды, Эрзин, Өвүр, Чөөн-Хемчик районнары, «Тыва дагдугу» тут эргелелиниң парткому элээн организастыг, дээштиг байдалга эрттиреринч чедип алганнар. Ол-ла сорулга эрттирер хемчеглерниң дээштиин, ажыктыын, түңнелдиин чедип алыры болур.

Бо чылдың эгезинден бээр чаңгыс аай политхүннер республиканың бадылаттынган темазы ёзугаар эртип келген, ооң чамдыктарын адаарга мындыг: «ССРЭ-ниң 60 чылы» деп СЭКП ТК-ның Чингине секретары Ю. В. Андроповтуң илеткели», «Күш-ажылдың сагылга-чурумун улам шыңгы быжыглаары — ажылдың шынарын болгаш ажыктын бедидериниң чугула негелделери», «Аныяктарның ажылчы чонун патриотчу болгаш интернационалчы кижизидилгези», «Бүдүрүлгениң өзүлде курлавырларын эң долу ажыглаары — үениң негелдези» «Идеологтуг кижизидилге ажылы — бүгү партияның херээ», «Хөйүнге-даа, эвээжинге-даа камналгалыг болуру — ажылчын кижи, бүдүрүлгениң коллективи бүрүзүнүң херээ» дээш оон-даа өске темалар.

Бистиң чуртка болгаш делегейге улуг ужур-дузалыг чугула болуушкунунуң бирээзи — СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң Медеглели. Аңаа холбаштыр октябрь 6-да эрткен чаңгыс аай политхүнү республикага эрттирген. Чер бөмбүрзээнге тайбыңның камгалалдары дээш Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ап чорудуп турар тайбың политиказын, бүгү совет улус-биле бир демей, Совет Тываның ажылчы чону ынзы-биле деткээн. Медеглелге тураскааткан эрткен митингилерге-даа, чаңгыс аай политхүнде-даа АКШ-тың империализмиин, ооң администрациязының чорудуп турар чалгаалыг дайынзырак политиказын шыңгыы буруу шаан.

Ук политхүнге СЭКП обкомунуң, хоорокомунуң, райкомнарының, парткомнарның, хоорайкүүскомнарының харысалгалыг ажылдакчылары, чүс-чүс активчилер, лекторлар, пропагандистер идепкейлиг киришкеннер.

Хөй санныг илеткелчилер, лекторлар, профэвилел болгаш комсомол органнарының ажылдакчылары, депутаттар, малбак актив ук политхүнде Медеглелди чүгле номчуп танышкан эвес, харын ханызы-биле өөренип көрген. Октябрьда эрткен политхүнге чүс муң ажыг дыңнакчылар хаара туттунган, аңаа ниитизи-биле муң ажыг янзы-бүрү хемчеглерни ап чоруткан, ооң иштинде 800 ажыг лекциялар, илеткелдерни, 300 беседаларны, 221 өске-даа хемчеглерни ажылчы чоннуң ортузунга организастап эрттирген.

Чаңгыс аай политхүннер удуртукчу ажылдакчыларының чон-биле харылзажырынга, чоннуң үнүнге дыңнангыр, оларның дилеглеринге, негелделеринге, айтырыгларынга чогуур харыыларны бээринге, ниитиниң санал-оналын өөренип көөрүнге эң эптиг аргазы апарган. Чижээ, бо чылдың чүгле үшкү кварталында 300 ажыг айтырыгларны аудиторияларга бижимел-даа, сос-даа хевиринге салдынаан. Оларны учётка алгылаан. Олардан ажыл-агыйга хамаарышканының чогуур хемчеглерни ап чорудары-биле тус черниң партия, совет болгаш ажыл-агый органнарынче дамчыдып бергилээн. Айтырыгларның чамдызы кодээ ажыл-агый органнарында, бүдүрүлге болгаш албан черлеринде, организацияларда бар четпестерге хамаарышкан айтырыглар болгулаан. Ооң иштинде хоорайның автотранспортунуң, чамдык амыдырал хандырылга, коммунал ажыл-агый болгаш садыг ажылында четпестерни илереткен айтырыглар, дилеглер бар.

Чаңгыс аай политхүннерни организастап эрттирериниң четпестер ам-даа бар. Хыналдадан алырга политхүнге чамдык удуртукчуларның талазындан киржилге чок болгулаар таварылгалары бар. Чамдык районнарга эрттиргилээр чаңгыс аай политхүннерниң хемчеглеринге секретарьлардан, партия райкомнарының бюро кежигүннеринден, райкүүскомнарның харысалгалыг ажылдакчыларындан безин чамдык эштер киришпейн баар таварылгалар бары чажыт эвес. Ажыл-агыйларның чамдык удуртукчулары, специалистер, инженер-техниктиг ажылдакчылар политхүн болур хүннерде харын-даа боттарының коллективинге безин чүве чугаалавас, лекция, беседалар кылбастар. Ындыг байдал чижээлээрге, Кызыл хоорайның чамдык тудуг организацияларында, транспорт бүдүрүлгелеринде, республиканың чамдык совхозтарында бар. Чаңгыс аай политхүннерни чамдыкта куду деңнелге, ёзу барымдаалап эрттирериниң, күш-ажылчы коллективтерге барып чедер ужурлуг илеткелчилер келбейн баргылаарын, а партия райкомнарының пропаганда болгаш агитация килдистери илеткелчилерниң ажылын контрольга албайн баарын база айтыр херек.

Чамдык партия организациялары СЭКП райкомнарының пропаганда болгаш агитация килдистери дыңнакчыларны чугула-чугула салган айтырыгларын, дилег, сүмелерни учётка алырын кошкак тургузуп, айтырыг-харыыларның тускай учёт-журналынга доктаамал бижиилгелер кылбас, сайгарза чогуур айтырыгларны тус-тус албан черлеринче ой-шаанда дамчыдып бербес фактылар база бар.

Кижизидилге ажылын, ооң хевирлерин бедик деңнелге амгы үениң негелдезинге дүүштүр тургускан турарын, ажыл-агый планнары, сорулгалары болгаш өске-даа чугула даалгалар-биле бир демей бирги планга көрдүнген турарын СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленуму негээн.

Д. ЕНДАН,
СЭКП Тыва обкомунуң лектору.

Хамааты камгалалы

ПРОФЭВИЛЕЛДЕРИНИҢ КИРЖИЛГЕЗИ

Делегейге дүшкүүрлүг чорукту тургузар дээш Американың Каттышкан Штаттарының администрациязы янзы-бүрү аргаларны ажыглап, чоңгаалиг оралдажыышкыннарны кылып турарын бурунгаар дептиилгелиг бүгү кижи төрелгетен билир. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы болгаш Совет чазак социалистиг дем каттыштырылгазының чурттары-биле, делегейниң хөй-ниитизи-биле кады АКШ-тың ол дерзии үүлгедиглерин буруу шаап, сойгалап турар.

Ооң боттуг херечизи болза, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң чоокта чаа парлалгага үнген Медеглели болур. Бүгү совет кижилер ону изиг чүүлдүгзүнүүшкүн-биле деткип турар.

Ядролуг дайынның уржуктарын совет кижилер кажан-даа күзевес болгаш тайбың үени, ажыл-ишти, социалистиг Улуг Төрээн чуртунуң улам чечектелип хөгжүүрүн күзээрлер. Тайбыңны күзеп турар болганывыста партиявыстың болгаш чазаавыстың могаг шылаг чок чорудуп турар даштыкы политиказын чүүлдүгзүнүп деткип турарывыстың ужуру-даа ындыг. Чер кырынга бышыг тайбыңны тургузар дээш хүн, шак, минута бүрүзүнде ажылдаар ужурлуг бис. Күш-ажыл, хөй-ниитиниң херээ дээш кызымаккай чүткүл база-ла тайбың дээш киирип турар үлүүвүс болур.

Чурттуң камгаланыр күчүзүн улам быжыглаар сорулга-биле бистиң партиявыс хамааты камгалалының сорулгаларын күүседириниң херээнге ССРЭ-ниң профэвилелдериниң ролю улуг деп көрүп турар. Партияның ол үнелээшкининге харыы кылдыр бистиң республиканың профэвилелдери хамааты камгалалының ажыл-чорудулгазын улам бедик деңнелге тургузар дээш, чурттакчы чонну болгаш улус ажыл-агыйын массалыг узуткаашкынның чепсээнден камгалаар дээш чамдык ажылдарны кылып чоруткан.

1982—1983 өөредилге чылында профэвилелдериниң областъ чөвүлелиниң хамааты камгалалының планын ёзугаар ажылчыннарның, албан-хаакчыларның үш чыл хуусаалыг программазының баштайгы чылының чээрби шактыг өөредилгезин областың профэвилелдер чөвүлелиниң аппаратының, профэвилел обкомнарының ажылдакчылары өөренип дооскан. Массалыг узуткаашкынның чепсээнден камгаланырының аргаларының дугайында лекцияларны, беседаларны чоруткан.

Ол ышкаш хамааты камгалалының ажыл-чорудулгазы ажылчы чон ортузунга калбаа-биле пропагандалап, нептередириниң талазы-биле ажыл база чорутуп келген. Чыл эгезиниден бээр телевидениеге, радиога чурттакчы чонну, кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезин камгалаарынче угланган янзы-бүрү дамчыдылгаларны кылган болгаш республика солуннарынга ындыг девирлиг материалдарны парладып үндүрген. Дайзынның хенертен халдаашкыны кандыг-даа үеде болу берип болур, серемчилел херек. Ынчангаш оон коллективтиг камгаланырының чамдык аргаларын өөренип көргеш, хуузунда камгаланырынга ажыглаар херекселдерни четчелеп, оларны канчаар ажыглаарын, шыгжап кадагалаарының талазы-биле тайылбыр ажылдары чоруттунуп турар.

Ооң-биле чергелештир профэвилелдериниң область чөвүлелиниң удуртулгазында туруп турар организацияларның удуртукчулары хамааты камгалалының планын тургузуп, ону боттандырып чорударының хемчеглерин алырынче кичээнгей салбайн, хамааты камгалалы деп чүл дээрзин херекке албайн турарын маңаа демдеглээр апаар.

Президиумга хүлээп алган доктаалды күүседиринге профэвилел кежигүннери, активчилери идепкейлиг киржир ужурлуг. Профэвилел обкомнары, профкомнар боттарының кылып турар ажылдарындан аңгыда массалыг узуткаашкынның чепсээнден камгаланырының аргаларынга чурттакчы чонну өөредириниң айтырыгларынче, хамааты камгалалын база ооң билиглериниң чон ортузунга пропагандалаарынче кол кичээнгейни угландырары чугула. Ол ышкаш Культура бажыңнарынга, клубтарга, кызыл-булуңнарга болгаш оон-даа өске культура, албан черлеринге хамааты камгалалының темаларынга лекция, беседаларны, илеткелдерни, айтырыглар болгаш харыылар кежээлерин, аас журналдарын, кинофильмнер көрүлдээзин организастап чорударын, хамааты камгалалының талазы-биле булуңчугаштарны, стендилерни дерип кылырын доктаамал кичээнгейге алыр ужурлуг.

Хамааты камгалалының ажыл-чорудулгазынга идепкейлиг киржип турар профэвилел организацияларын, культура чырыдыышкын албан черлерин, библиотекаларны, активчилерни парлалгага чырыдып, радио, телевидениеге дамчыдып, оларның ажылының дуржулгазын пропагандалап, нептередири күзенчиг.

А. ДЫРТЫЙ-ООЛ,
профэвилелдериниң область, чөвүлелиниң хамааты камгалал штавының начальниинның дузалакчызы.

«АГИТАТОР» ЖУРНАЛ

СЭКП ТК-ның «Агитатор» журналының ээлчеглиг номери чырыкче үнүп келген. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Медеглелин ында парлаан. Совет улустуң дайынга удур демиселиниң хүнүнүң чугула темазынга «Чер кырынга тайбың дээш» деп материал тураскааттынган.

Экономиктиг айтырыглар талазы-биле «Беседалажыышкынга» деп кезекте «Ажыл-агыйжы ёзу-биле ажылдаары дээрге—камналгалыг ажылдаар дээни ол-дур», «Ажыл төлевири» деп корреспонденциялар, «Агитаторга сүме» деп кезекте—Пенза областың «Гигант» колхозунуң даргазы В. Цирулев-биле беседа парлаттынган. Аъш-чем программазының канчаар боттанып турарының дугайында ол чугаалап турар. Бендеровскиниң М. И. Калинин аттыг консерва заводунуң ажылчыны агитатор М Смирнованың чүүлү база бар.

(СЭТА).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

ЯДРОЛУГ ХАЛАПТЫ БОЛДУРБАС

«Правда» солуннуң айтырыгларынга эш Ю. В. Андроповтуң харыыларын делегейниң хөй-ниитизи болгаш солуннары чугаалажып көрүп, калбаа-биле тайылбырлап турар. Янзы-бүрү чурттарның политиктиг болгаш хөй-ниитиниң сурагдыг ажылдакчылары, массалыг информацияның чепсектери Ю. В. Андроповтуң харыыларында илереттинген чаа боттуг тайбың саналдар Женевада чугаалажыышкыннарга чединиишкинни чедип алырынга, ийи талага таарымчалыг дугуржулганы чедип алырынга эң таарымчалыг байдалдарны тургузарынче ССРЭ-ниң ак сеткилдиг чүткүлүн, ядролуг бижаныышкынны баш удур болдурбазының, боо-чепсекти дүжүрериниң, тайбыңны болгаш улустарның айыыл чок чоруун быжыглаарының айтырыглары Совет Эвилелиниң принципиалдыг көрүп турарының херечизи болуруун демдеглеп турар. Бүгү-ниитиниң тайбың чоруунуң салым-чолу дээш эң-не харыысалгалыг болуру—совет даштыкы политиканың кол чүүлү боор турарын олар демдеглеп турар.

Совет Эвилели ядролуг айыыл-халапты болдурбас дээш, Европага болгаш бүгү делегейге-даа айыыл чок чорукту быжыглаары дээш шиитпирлиг демисежиринге бодунуң кажан-кезээде белемин быжыы-биле, чайгылыш чокка бадыткап турар. Ол дугайын эш Ю. В. Андроповтуң харыыларында эң-не билдингир болгаш шиитпирлиг-биле айыттынган деп, БКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, БУР-нуң даштыкы херектер министри **П. Младенов** чугаалаан.

Барыын Европага чаа американ ракеталар костүп кээр болза, амгы үеде Женевада чоруп турар чугаалажыышкыннарны үргүлчүлээр арга чок апаарын Совет Эвилелиниң удуртукчузу Ю. В. Андропов медеглээн деп, **Синьхуа** агентилелдиң «Женьминьжибао» парлаттынган корреспонденциязында чугаалап турар. Бир эвес АКШ ракеталарны херек кырында тургузарынче эгелевес болза, Женевада чугаалажыышкыннарның үргүлчүлээн турул болуруун ол чугаалаан. Европага ядролуг чепсегленииишкинни кызыгаарлаар дугайында дугуржулганы чедип алган болгаш ооң күштүг болганының таварылгазында ол үеден эгелээш, бир эвес Азия регионунга сратегтиг байдалга боттуг өскерилгелер болбас болза, ССРЭ-ниң Чөөн районнарынга СС-20 ракеталарны тургузарын база соксадыр апаар.

АКШ-тың күрдепартаментизи боо-чепсекти дүжүрер талазы-биле айтырыгга боттуг эвес, чаңгыс талалыг туружун моон-даа соңгаар камгалаар апаары илдең медеглелди парлаан. Ооң кол-ла утказы чаа американ ракеталарны Барыын Европага тургускаш, шериг күжүнүң талазы-биле артыкшылдыг чорукту чедип алыры боор турар.

Европа диптке «Першинг-2»-лерни болгаш чалгыннныг ракеталарны тургузар талазы-биле Вашингтонның болгаш НАТО-нуң пландарын боттандырар болза, Женева чугаалажыышкыннарын үргүлчүлээр арга чок болдурарын Москва медеглээн деп **«Сан-Францисско икзэминер»** бижээн. Женевага чугаалажыышкыннарның чылдарында Совет Эвилели дугуржулганы чедип алырынга белениң бадыткаан болгаш дыка хөй боттуг саналдарны киирген.

Совет Эвилели Женевада чугаалажыышкыннарга дугуржулганы чедип алыры ам-даа болдунар аргалыг деп чүвени илередип турарын ГСДП-ның даштыкы политика талазы-биле француузының эксперти **К. Фойгт** медеглээн. Бир эвес Барыын чүк ортумак ыраакшылдың американ ядролуг чепсектерин тургузарынче угланган туружундан ойталаар болза, дугуржулганы чедип ап болуруун ол айыткан.

К. Фойгт Германияның Федеративтиг Республиказының чазаан шүгүмчүлээш, чаа совет саналдарны өөренип көөр хөөн чогу дээш ону буруудатткан. Ындыг политика Германияның Федеративтиг Республиказынга айыылдыг, чүге дээрге, ол байдалды улам-на дүшкүүредип турар.

Канаданың премьер-министри **П. Э. Трюдо** «Чөөн болгаш Барыын чүктүң аразында харылзааларда айыылдыг чорукче бар чыдар угланыышкынны соксадыры-биле чогуур хемчеглерни алыры чугула» деп медеглээн. Чөөн чүк-биле Барыын чүктүң аразынга чугаалажыышкыннар бот-боттарын билчир чорукка, айыыл чок чоруктуң хоойлу ёзугаар негелделерин кайы-даа талаының билиринге үндезилеттинип чоруттунар ужурлуг дээрзин ол демдеглээн.

Анса агентилелдиң тараткан Италияның даштыкы херектер министерствозунуң тайылбыр чүүлүнде чугаалап турары болза: Ю. В. Андроповтуң харыыларын Италияның даштыкы херектер министерствозу эң-не кичээнгейлиг өөренип көрүп турар. Ында кылдыынган саналдарны баштай өөренип, таныжарга дыка солун боор турар.

Англияның **«Дейли телеграф»** солуннуң дыңнадып турары-биле алырга, Ю. В. Андроповтуң харыылары-биле холбаштыр октябрь 31-де Англияның парламентизинге Великобританияга американ чалгыннныг ракеталарны тургузарының талазы-биле санал-онал солчуушкуну болган.

Англи **«Файнэншл таймсгың»** бижээни-биле алырга, Ю. В. Андроповтуң харыыларында кирип турар совет саналдарда чаа чүүлдерже улуг албан-дужаалдыг кижилер онза кичээнгейни салып турар. Европа дипте СС-20 дээр ракеталарны салып үндүрер дерилгелерин чогуур негелделер ёзугаар бараан 140 установкалар чедир кызырарынга ССРӨниң белениниче улуг кичээнгейни салганын хайгааракчылар демдеглеп турар.

Францияның **«Либерасьон»** солуннуң бижээни болза: Совет Эвилели боо-чепсекти дүжүрериниң фронтузунуң талазы-биле бурунгаарлаашкынны кылып турар. Ю. В. Андропов совет талага болгаш Францияның база Англияның-даа талага ракеталарны ядролуг частыр чүүлдерге деңг болур чоруктуң талазы-биле совет турушту база катап илередип, тайылбырлаан.

Европага ядролуг чепсегленииишкинни кызыгаарлаар дугайында чугаалажыышкыннарга дугуржулганы чедип алыр сорулга-биле совет удуртукчу чаа саналдарны кылган деп япон **«Иомури»** солун бижээн. Ол саналдар ортумак ыраакшылдың хөделиишкинниң чедиричи-самолёттарынга болгаш ракеталарынга хамаарышкан боор турар.

Совет удуртукчу дыка ханы уткалыг, боттуг саналдарны кылган деп Индияның Коммунистиг партиязының национал чөвүлелиниң секретары **Н. К. Кришнан** чугаалаан. Ядролуг халаптан улустарны чайладыр, Европага болгаш бүгү делегейге-даа тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту быжыглаар дээш Совет Эвилели эң-не дидим базымнарны кылырынга белен деп чүвени оон ындыг боттуг саналдарының көргүзүп турарын ол айыткан.

(СЭТА).

ШЫҢГЫЫ БУРУУ ШААП ТУРАР

Гренадага удур американ шериглерниң араатанзыг болгаш дээрбечи халдаашкынын делегейниң улустары шыңгыы буруу шаап, американ эжелекчи шериглерни ол чурттан доп-дораан үндүрерин шиитпирлиг негеп турар.

ГАВАНА. Гренадага удур американ агрессия чүгле ол чуртка эвес, харын-даа Кариб далайның өске-даа улустарынга удур кем-буруулуг дээрбечи үүлгедиг-дир деп, Кубаның «Гранма» солуну бижээн. Американың Каттышкан Штаттары делегей эргезин болгаш Каттышкан Нациялар Организациязының Уставын база принциптерин каржызы-биле үреишаан, Гренаданың улузунуң хамаарышпас чоруун, хосталгазын боой тудуп, хапга борап, бүгү делегейге тайбың херээнге чаа кыжаныышкынны таварыштырып турар-дыр деп, солун айыткан.

Гренадага удур американ агрессияны буруу шаап, аңаа ханызы-биле килеңнээн митингилер Кубаның найысылалы Гаванада болгаш чурттуң өске-даа хоорайларында болуп турар.

АДДИС-АБЕБА. Америк дээрбечи шериглерин Гренададан доп-дораан үндүрерин Африканың чаңгыс эвилел организациязының даргазы, Эфиопия күрүнезиниң удуртукчузу Менгисту Хайле Мариам шыңгыы негээн. Каттышкан Нациялар Организациязының Чиңгине секретары Х. Перес де Куэльярга болгаш Кара-даа каттышпаан шимчээшкинниң даргазы, Индияның премьер-министри И. Гандиге ол чагаа чоруткан болгаш АКШ-тың дээрбечи чаа агрессиязын ында шыңгыы буруу шапкан.

БУЭНОС-АЙРЕС. Американ агрессорнуң Гренадаже халдаашкыны — ол дээрге делегейниң өске чурттарынче болгаш улустарынче американ империалистерниң чепсектиг дээрбечи кыжаныышкынының, улустарның национал-хосталгалыг шимчээшкинин базар дээн оралдажыышкынының дорт бедеткели-дир деп, Аргентинаның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары А. Фава медеглээн. Американ империализмниң агрессчи пландарын уэринче угланган шиитпирлиг хемчеглерни алыры эргежок чугула деп, ол айыткан.

(СЭТА).

ДИПТЕРДЕН МЕДЭЭЛЕР

ДАМАСК. Израильдиң Ливанга албадааш керээзинге удур Сирия шиитпирлиг удурланып турар, деп Араб социалистиг катап тургустуушкуну партиязының регионалдыг удуртулгазының чиңгине секретарының оралакчызы М. З. Машарика медеглээн. Ол дугуржулга Ливанның бүрүн эргезин болгаш хамаарышпас чоруун боогдап, ливан улустуң хостуг эрге-шөлээзинге халдап турар. Ол араб күрүнениң американ-израиль протекторатче шилчий бээрин Ливан кажан-даа болдурбас.

Бистиң чуртувус бодунуң хамаарышпас чоруу дээш турлуп-даа шылаар, деп М. З. Машарика айыткан. Израильдиң эжелеп алганы девискээрлерни бүрүн хостаар дээш демиселден ойталаарынче американнарның кандыг-даа кыжаныышкыннары сирий улусту албадап шыдавас.

КАТМАНДУ. Муриуу-чөөн Азия чурттарының кадык камгалалының Бүгү делегей организациязының девискээр аайы биле бюрозунуң 36-гы сессиязы Непалдың найысылалынга болган. Неделя дургузунда үргүлчүлээн ол сессияның ажылынга Моол, КУДР, ВСР, Индия, Индонезия, Бирма болгаш өске-даа он бир чурттарның төлээлери киришкен. Муриуу болгаш Муриуу-чөөн Азияда нептерээн аарыглар-биле демиселдиң база калык камгалалының талазы-биле ол девискээрниң чурттарының 2000 чылга чедир ажылын уг-лап башкарарының айтырыглары аңаа чугаалажып көрген.

Бүгү чурттанчы чонну — медицина хандырылгазының айтырыглары Непалда болгаш Азияның өске-даа чурттарында чугула айтырыг боор турар, деп Непалдың премьер-министри Л. Б. Чанд сессияны ажыдып тура чугаалаан. Бо чугула сорулганы чогумчалыг шиитпирлээри —амнер бүдүреринге база ол ышкаш медицина кадрларын белеткээринге чоок кавы девискээрде турар чурттарның кады ажылдажылгазын быжыглаарының болгаш улам-на калбартырының чугула сорулгазы болуп турарын ол демдеглээн.

БАРЫЫН БЕРЛИН. Барыын Берлинниң Социалистиг чаңгыс аай партиязының даргазы Хорст Шмитт Рейганның администрациязының политиказын «эң-не авантюрисчи болгаш айыылдыг» деп адаан. Ядролуг чепсекти эңдере бүдүрер талазы-биле Вашингтонның угланыышкынынга удур ядролуг чепсекти кызырар талаам-биле Совет Эвилели хөй санныг боттуг саналдарны киирип, ындыг чепсекти баштай ажыглавас хүлээлгени бодунга алганын ол айыткан.

Европа диптке американ «Першинг-2» болгаш чалгыннныг ракеталарны тургузарынга удур шимчээшкинин Барыын Берлинни улам калбартырынче Х. Шмидт кыйгырткаш, тайбың байдалга чурттаарын күзээн бүгү кижилерниң эвилелин улам калбартып быжыглаарын айытпышаан, ядролуг халапты болдурбазын негээн. Ортумак ыраакшылдың американ ядролуг чаа чепсээн барыын Европага тургузарынга удур тускай медеглелди кылырынче хоорай парламентизин болгаш сенатты (чазакты) ол кыйгырган.

БОНН. Ракеталарны нептередип тургузарынга удур демиселдиң неделязы ГФР-де доозулган. Неделяның доозулганы барыын-герман тайбың талалакчыларының демиселкиниң кошкааныы херечилевейн турарын комитеттиң төлээлекчилериниң Боннга болуп эрткен парлалга конференциязынга айыткан. Ол демисел ам-даа чаа күш-биле уламчылаар. Моон-биле чергелештир тайбың дээш демиселдиң чамдык хемчеглерни ноябрь 6-16-да чорудары, американ ракеталар дугайында айтырыг талазы-биле бүгү улустуң бадылаашкынын эртирер дээш шимчээшкинни калбартыры кордуңген.

ВАШИНГТОН. Бо чылдың төнчүзүнде «Першинг-2» американ чаа ракеталарны болгаш чалгыннныг ракеталарны Европа диптке калбартыр дээннге удурланыышкынының массалыг чыскаалын «Европага чаа американ ракеталар турбазын!», «Бүгү делегейни ядролуг халаптан камгалаар!» деп лозуң адаа-биле американ тайбың талалакчылары эртирген.

АКШ-тың администрациязының шак ындыг планнары ядролуг дайынның айыылын улам күштелдирип турарын чыскаалдың киржикчилери медеглээн. Американ ракеталар ССРЭ-ге удур угланган болгаш ук ракеталарны ядролуг согугну бир дугаарында кылырынга ажыглап болгу дег деп, олар демдеглээн. Полицияның күш киирген отрядтары чыскаалганнарга удур салган. Хөй кижилерни тудуп хоруттаан.

(СЭТА).

Бөгүн — Алжир Улус Демократтыг Республиканың национал байырлалы

ДААРТАГЫ ХҮНГЕ БҮЗҮРЕЛ

Кашпал оон ажык костүп чыдар, суг ужарлыг, хемнериниң эриин дургаар улуг эвес шынаалар чаттылган чурумалдыг Өрес даглар мунгаш арга-арыглардыг, кадыр-берт арттарлыг. Ээр-дагыр оруктарны эрткеш, бистиң автобузувус хенертен доктаай берген, хайда араб дыл кырында бижикти номчуй бердивис: «француз колонизаторларга удур алжир улустуң чепсектиг тура халышкынының эгезин салган баштайгы боолаашкыннар маңаа 1954 чылдың ноябрь бирде даашталып чаңгылаан».

Өрес болгаш Улуг Кабилияга тура халышкын баштай хып үнген. Шериг гарнизоннарже болгаш полиция участоктарынче дидим халдаашкыннарны тура халышканнар чорудуп турганнар. Бүдүн чартык миллион хире алжирлерниң амытынын аппарган национал-хосталгалыг демисел чеди чыл дургузунда үргүлчүлээн. Хамаарышпас чорукту чедип алганының соонда ноябрь бирни АУДР-ге революцияның байырлалы кылдыр демдеглээрин доктааткан. Колониализмниң кинчизин ап октапкаш, социал-экономиктиг чаартылганын оруунче Алжир кирген. Чурт хамаарышпас орук-биле 21 чыл дургузунда чоруп келген. Ол үениң дургузунда үлетпүрнүң чаа адырларын тургузарынга ээзэн чединиишкиннерни чаалап алган. Көдээ черлер чаагайжыды өскертинген. Чырыдыышкын, кадык камгалалы, социал хандырылга талазы-биле улуг чединиишкиннер бар. А кол сорулга—национал хамаарышпас экономиканы тургузары. 132 чыл дургузунда үргүлчүлеп келген дарлал алжир экономиканын хөгжүлдезин саңдараткан, шиитпирлээр ужурлуг дыка хөй айтырыгларны алжир чоннуң мурнунга тургускан. Национал хосталгалыг фронт партиязының ТК-зының секретариадының доктаамал удуртукчузу Моххамед Шериф Мессадияниң чугаазы-биле алырга, социалистиг ниитилелди тургузар кылдыр шилип алдынган орук чурттуң келир үезин магадылап турар. Чериниң казымал байлактары, бирги ээлчегде, нефть болгаш газ бүгү алжир чонга хамааржыр, индустриализацияның нарын айтырыгларын шиитпирлээринге, кодээ ажыл-агыйны кодүреринге, культура революциязын боттандырарынга чурттуң байлаа улуг идигни бээр. Совет Эвилелиниң дузазы-биле туттунган Африкада эң улуг металлургия комбинады Эль-Хаджарда туттунган, Скикде, Арзеведе нефтехимия комплекстери, Руибеде автокезектер заводу, Констатинде трактор заводу туттунган. Нииги национал продуктунуң 80 хуузун күрүне секторунуң бүдүрүлгелери хандырып турар. Идик-хепти, пес таавыны, кодээ ажыл-агый техниказын, телевизорларны олар бүдүрүп турар. Бөгүнгү Алжир—Африка дипте экономика талазы-биле ийиги черни ээлеп турар күрүне. Бүдүрүлгениң ажыктыы болгаш шынары дээш, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар дээш шимчээшкин чуртта бөгүн калбарган. Алжир суурда хаты чаартылгалар чоруп турар. Аъш-чем айтырыгларын дожуузу-биле хандырарынче улуг кичээнгейни күрүне салып турар. АУДР-ниң президентизиниң, НАФ-ның чиңгине секретары Шадли Бенджедидтиң бо талазы-биле демдеглээни болза, ол айтырыгларны шиитпирлээринден чурттуң хамаарышпас чоруу боттаныр.

Ынчангаш немелде дуза кылдыр сан хөөнү, техниканы, чемишчидилгелерни кодээ ажыл-агыйның хөй-нитти секторунче чоруткан. Кооперативтерге специалистерни быжыглап, бүдүрүлгениң хөгжүлдезинге идигни берип турар.

Национал кадрларны, бедик мергежилдиг ажылчыннарны белеткээри кончуг чугула айтырыг. Профтехөөредилге четкизинде өөренип турарларның саны 60 муң четкен. Революцияның тиилелгезиниң бүдүүзүнде чурттакчы чонунуң 96 хуузу бижик билбес турган күрүнениң уруглары эртемнилигни школалар дамчыштыр чедип ап турар.

Алжир биле ССРЭ-ниң аразында найырал быжыгып база хөгжүп турар. Ооң тодаргай илерээшкини — ийи чурттарның аразында кайы-кайызынга даа ажыктыг кады ажылдажылга калбак хөгжүлдени алган. Совет Эвилелиниң дузазы-биле чүс ажыг үлетпүр объектилерин тудуп турар. Алжирде совет эмчилер, геологтар, башкылар, ажылчыннар ажылдап турар.

Л. ЛАГУТИН.
(СЭТА).

ЧЕР-ЧУРТУМНУҢ ЧАРАЖЫН

Кижи болгаш бойдус

Совет хамааты кижи бүрүзү төрээн чериниң бойдузунга ынак болур, ооң кайгамчык чаражын эскерер, ону үнелээр, хумагалаар хүлээлгелиг. Ол дугайын хоойлуларда база-ла дүрүмчүдүп бижээн болгай.

Бойдустуң бисти долгандыр турар каас-чараш чурумалы сагыш-сеткилди сергедип, кижиниң Төрээн чуртка ынаан, патриотчу медерелин улам-на күштелдирип турар.

Бии-Хемде Хүт болгаш Севи ынчаар турар черлерниң бойдус-чурумалы дыка-ла чараш. Мээң төрүттүнген болгаш өскен ол чериминиң байлаа-даа аажок элбек, хөй. Шаанда бистиң ол чер чурттуг өгбелеривис төрээн чериниң бойдузунга чүдүп-тейлээр, ооң арга-ыяжынга, кат-чимизинге, аң-мениңге дыка-ла хайыралыг чораан. Аң-меңни бодунуң азыраан малы дег хайгаарап чораан.

Төрээн чериминиң чайгы чараш бойдус чурумалын соолгу каш чылдарда корбээн болгаш, бо чылын пенсиялап алгаш, аңаа барып дыштаныр деп шиитпирлээн мен. Ындыг курорт кайда боор! «Чонум-даа чоорган, хөлүм-даа хөйлең». Оларның-биле кады хөглеп, дыштанып-даа, дыштаныылгамны күш-ажыл-биле холбап, сигенчилер звенозунга барып ажылдап-даа турдум.

Бойдустуң каас-чаражы, арыг агаары сеткилимни хайныктырып, чүректи сергедип кээр болду. Мээң ажылдап турган звеном — комсомолчу-аныяктарның коллективи чүве. Оларның арзында школачылар-даа бар.

Бистиң сиген кезип турганывыс Хылба-Арг деп черге кокайлар көвүдеп келген. Олар кадарчыларның коданынче халдап, молдургалар туткулап каан. Сигенчилерниң турлаанче чоокшулап, аът-хөлүн хойзуп турганнар. Оларның-биле демисежип, дүне манаг кылып, эртен-кежээ аңнап-даа турдувус. Хоралыг амытаннар бисти билип кааш, өскээр дезипкен.

Ол чоруп турувуста өске аң-меңниң хөйүн чүү дээр. Адыгларга-даа, чер хаваннарынга-даа, сыын-мыйгакка-даа, элик-хүлбүске-даа таваржып турдувус. Кара-куш, торлаа, күртү, өдүрек дээн черлелиг куштар-ла хөй. Олар шупту чараш чаптанчыг болгаш эргим үнелиг кылдыр көстүр.

Оолдар чамдыкта куштарны боолаар деп баарлар. Бистер ону соксадып турдувус. Республиканың аңныыр-тывыш эргелелиниң штаттан дашкаар инспектору Андрей Амынович Торлук аң-мениң хайыралыг көөр, өлүрүп болбас хоруглуг аңнар дугайында беседаны аныяктарга кылып берген.

Керээ ёзугаар аңнааш, күрүнениң белеткел черинге албан дужаар үнелиг аңнарның кештерин хуу кижилерге садып-саарып турар кижилерни тудуп илередир хемчеглерни аңныыр-тывыш ажыл-агыйының ажылдакчылары чорудуп турар. Ылаңгыя Бии-Хем аңныыр-тывыш ажыл-агыйының инспектору Николай Михайлович Лазаренко хөй-хөй төтчеглекчилерни тудуп, илереткен. Севи чурттуг Оолак дээрзи 13, Шитов — 7 киш кежин өскээр сайгарар деп турган туттурган. Оларга хоойлу ёзугаар кеземчени коргүскен. Шак ындыг хемчеглер бо чылдың чаа аңныыр сезонунда база-ла чоруттунар.

Чайның эки үезинде төрээн черим — Хүттүң чараш бойдус-чурумалын дыка-ла сонуургап кордүм. Бо чылын ында кат, тоорук эки үнген. Тус черниң чону кат-чимисти чыып, ону күрүнеге дужааган.

Бичиимден тура-ла аңчылар эдерип, диңнеп өскен черимниң арга-эзимнерин, тайга-таскылдарын, сыырткыыш-биле балыктап чораным хем-суглар эриктерин сонуургап кордүм. Үргүлчү черге хонуксаар, ооң арыг-силиг агаарын тыныксаар болдум. Сигеннеп турганывыс Хылба-Арттың кырынче үне бергеш, ишкээр хем унунче көөрге, сырып, каастап каан чүүл-бүрү өңнүг хевис ышкаш сагындырар.

Хылба-Арттан ырак эвесте Бакты-Чазы сыннарның эң бедииниче үне бердим. Шак оон Хүт сыннарын чоргаарал-биле көрүп турдум. Долгандыр даглар менден чавызай берген турлар. Оларны ногаан ээим дуглаан. Сыын-Тайганың турлары дээрде шашты берген тур. Хүт хемниң суг арыглары өттүр-өттүр кылаңайндыр агып бадып чыдар. «Кызыл тараачын» совхозтуң Хүт салбырының төвү Мынас суур көстүп тур. Шупту-ла амыдырал, шупту-ла байлак деп чүве бо-дур деп бодап ордум.

Төрээн чуртту каастап турар ол байлакты — арга-арыгны, аң-меңни, кат-чимисти, балык-байлаңны бистер камгалаар, хумагалаар ужурлуг бис. Шак ынчаар бистиң ада-өгбелеривис-даа чагып чораан, шак ынчаар амгы совет хоойлу-дүрүм-даа негеп турар.

Ындыг турбуже чер-чурттуң байлаанга — дириг амытаннарынга, үнүш-дүжүдүнге хора чедирер ийи-чаңгыс кижилерниң бар болуп турары харааданчыг. Ыяш ажыл-агый ажылдакчыларының чөпшээрели чокка душкан-на черден ыяш кезер, ооң будуун аштап-арыглавас, поштерниң тоорукту будуктарын, кат-чимис сыптарын сыгар чоруктуң фактылары бар болгулаар-дыр. Ындыг чорук дараазында чылдарда тооруктуң, кат-чимистиң улам элбекшилдиг үнериинге хора чедирип турар. Чамдык кижилер арга-ээммиң иштинде ыяштар дозун чонуп каапкан болгулаар. Оон соонда ол ыяш кургап, олуп калгулаар.

Шаанда, мен бичии чораан чылдарымда, Хүттүң Чарын-Даа артынга дыка сырый чаш ыяттер үнүп келген турган. Оон соонда ол улуг ээим болу берген чүве. Ам ол ээим кургаг арыскан апарган-дыр. Бир-ле кижи бойдуска хора чедирип, аңаа орт үндүрүп, чурттуң ыяш байлаанга-даа, аң-мениңге-даа улуг когарал чедиргени ол-дур. Ол байлактың катап тургустунарынга хөй чылдар негеттинер. Кургап арыскан арзындан чаш ыяштарның катап үнүп орарын кээргеп кордүм. Төрээн черниң ногаан үнүжүнге шак ынчаар хора чедирип турар кижилер-биле шыңгыы демисежир херек.

Мен бодаарымга, Хүттүң чону төрээн чериниң каас-чараш чурумалынга дыка ынак. Оларның суур ээим аразы черде, Хүт биле Мынас хемнерниң белдирлешкен чери — Мынас шөлдүң кыдыында турар. Аңаа самолёт-даа, автомашина-даа барып, тус черниң чонун район болгаш республика төптери-биле аргыштырар. Ында чонуң культуразы-даа бедээн, материалдыг амыдыралы-даа экижээн.

Суур чоогу чежемейниң-даа ногаан үнүштерлиг болза, бажыңнар чанын ногаанчыдып, янзы-бүрү ыяштарны, кат-чимистерни, картошка болгаш ногаа аймаан тарып олуртуп турар апарган. Тайга чурттуг ол чоннуң бойдус камгалалынга улуг сонуургалдыының дугайын, төрээн чериниң каас-чараш чурумалынга хандыкшылдыгларның дугайын амыдырал шак ынчаар бадыткап турар.

М. КАРА-ТОННУГ.

Сальвадорнуң патриоттары чурттуң аңгы-аңгы районнарынга каржы ёзу-чурумнуң шериглеринге улуг согуушкуннарны кылып турар. Тура халыкчыларның «Венсеремос» радиостанциязының дыңнатканы-биле алырга, Фарабундо Марти аттыг национал хосталга фронтузунуң (НХФ) отрядтары кадыг-дошкун тулчуушкуннарны кылып тургаш, Сан-Мигель, Усулутан болгаш Морасан можуларда ээзи хөй чурттакчылыг черлерни хостап алган. Дайзын дириг күш болгаш техника-даа талазы-биле улуг чидириге таварышкан.

«Камбио-16» деп журналдан алган чурукта: НХФ-тиң дайынчылары тулчуушкун үезинде.

СЭТА-ның фотохроникаы.

Улусчу чогаадылга фестивалы

БЕДИК ДЕҢНЕЛГЕ ЭРТТИРЕР ДЭЭШ

Ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң, оларның хостуг үе-шагын чөп организастап чорударының, кижилерниң талантызын, уран салым-чаяанын сайзырадырының айтырыглары коскү черни ээлеп турар. Чоннуң ниити культура деңнелиниң бедиириинге эстетиктиг кижизидилге кол черни ээлээри чугаажок. Ооң эң-не кол адыры — улустуң уран чүүлү болуру билдингир.

Бот-тывынгыр уран чүүлге ниити чоннуң, ылангыя аныяк-өскенниң сонуургалы бедип ооргу сөөлгү чылдарда организастап эрттирип турар фестивальдар болгаш конкурстардан-на иле.

Совет Тываның 40 чыл болур юбилейинге тураскааткан бот-тывынгыр улусчу чогаадылганың республика фестивалының бирги ээлчээниң Тывага эрткениң түңнеп тура, ооң организастыг комитеди Тожуга хамаарыштыр чамдык четпестерни айыткан турган. Республика фестивалының ниити негелделерин ёзугаар районнуң оргкомитеди бирги ээлчегниң түңнелдерин үндүрүп, ийиги ээлчегниң сорулгаларын чугаалажып көрген. Ажыл планын тургузуп, чамдык хемчеглерин ап чорудуп турар.

Фестивальдың бирги ээлчээнде кол четпес деп демдеглеттинген чүүл — бот-тывынгыр чаа-чаа талантылыгларны илередип тыппайн турары болгаш ыры база уран номчулга талазы-биле чаа номерлер эвээш болганы.

Демдеглеттинген четпестерни катаптавас сорулга-биле кодээ клубтарны дамчыштыр ажыл чорудуп, ийиги ээлчегниң көрүлдезин жанрлар аайы-биле баш удур көрдүнген график ёзугаар чорудуп турар. Уран чүүлдүң эң массалыг хевири ырыны сайзырадырынче кичээнгей салдынган. Майда эрткен ыры байырлалынга районнуң чону улуг сонуургалдыг, идепкейлиг көргүзүп киришкен. Ону организастап чорударынга кодээниң культура ажылдакчылары К. Х. Булатов, Б. А. Байгыжык, В. С. Самыя, В. И. Скатков олар улуг үлүүн киирген.

Ийиги ырыдан ангыда, ийи чаңгыстың ырларынче база кичээнгей салдынган. Бо ажылды кодээ клубтар чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле чоруткаш, районга болган ыраажылар конкурузунга багай эвес киришкеннер. Конкурстуң түңнелинде чамдык эки ырлап билир, күштүг үннүг эр ыраажылар илереттинген.

Август, сентябрь айларда ыры-хөгжүм ансамбльдериниң көрүлдезин район товунге, уругларның музыка школазынга, «Тоора-Хем» болгаш «Май 1» совхозтарның база Ырбан клубтарынга эрттирген. Районнуң музыка школазында организастаттынган ансамбль эки түңнелдерни чедип ап, солун программаны чон мурнунга бараалгадып турар. Ооң удуртукчулары Сергей болгаш Зоя Бадыраалар школачылар ортузунга музыка уран чүүлүн пропагандалап таныштырар ажылды эки организастап, репертуарын доктаамал чаартып келген. Оларның көргүзүглерин көрүкчүлер сонуургал-биле хүлээп ап турар.

Хореография коллективтериниң көрүлдезинге белеткелди чоруткан бис. Танцы өөредир тускай эртемниг специалист чогундан бо талазы-биле бергедээшкиннер бар. Үстүнде ажылдар-биле чергелештир хол-биле уран-шевер каасталгалар кылырының болгаш бот-тывынгыр чурукчуларның янзы-бүрү темаларга кылган ажылдарының көрүлде делгелгезинге белеткел эрткен.

Улусчу чогаадылга фестивалынга белеткел үезинде бот-тывынгыр уран чүүлдүң чаа коллективтери районда тыптып келгилээн. Оларга райкүүскомнуң иштики херектер килдизиниң, райпо коллективтери немешкен. Уран чүүл коллективтериниң санын өстүрериниң ангыда, оларны концерт костюмнери база музыка херекселдери-биле хандырары онза чугула. Бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң аңгы-аңгы жанрлар аайы-биле белеткелдеринге боттуг дузаны көргүзер мергежилдиг специалистер чедишпес. Районнуң Культура бажыңының ажылдакчыларын хуваарга-даа чедишпес.

Фестивальдың ийиги ээлчээниң негелдезинде база бир көрдүнген чүүл культура албан черлериниң кышка белеткелин чогумчалыг чорудары болуп келген. Үк айтырыгны шиитпирлээрнинге чер-черде партия, совет органнар чамдык боттуг хемчеглерни ап чорудуп турар. Азастың кодээ Культура бажыңынга капитал септелгени чоруткан. Ырбанның, Сыстыг-Хемниң кодээ клубтары септеттинген болгаш одаар мыш-биле долу хандыртынган. Культура бажыңнарында 8660 рубль түңге музыка херекселдерин, сцена костюмнерин немей садып алгылаан.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленуму культура албан черлериниң чон ортузунга ажылын бөгүнгү негелделерге дүүштүр чорударынче онза кичээнгейни салган. Улусчу чогаадылганың бот-тывынгыр уран чүүл фестивалын бедик деңнелге организастап чорудар дээш моон соңгаар-даа сагыш салыр чүүлдер бисте хөй. Чер-черде культура албан черлери болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларны бо ажылды доктаамал чорудуп, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаары негеттинип турар.

А. ШИРАП,
СЭКП Тожу райкомунуң секретары.

КИШИНЁВ-МОЛДАВИЯНЫҢ НАЙЫСЫЛАЛЫ

Кишинёв — эрте-бурунгу болгаш амгы-даа үениң тудугларры-биле байлак, төөгүлүг тураскаалдары болгаш валбак-делгем чаа районнары-биле онзагай хоорай бооп турар. Чээрби беш чылдың иштинде Кишинёвтуң бирык ийиги чурттакчызы-ла чаа квартираже көжүп кирген. Сөөлгү чылдарда аңаа быжыг тургузуглуг хөй каът бажыңнары туткулаан. Тускай төлевилелдер ёзугаар чурттаалга бажыңнарын, амыдырал хандырылга черлерин, магазиннерин, культура төптерин, а ол ышкаш школаларны болгаш уруглар садтарын, эмнелгелерин, спорткомплекстерин тудуп турар.

ЧУРУКТА: Тайбың кудумчузунда хөй каът бажыңнар. М. ПОТЫРНИКТИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧАА КИНОЛАР

Ада-чурттуң Улуг дайынының балалып читпес маадырлыг чоруун алдаржыдып турар сөөлгү үениң киноларының аразында **«Дайын үезиниң байдалы-биле»** деп кино онзагай черни ээлеп турар. Бо кино шериг-патриоттуг темага тураскааттынган, Ада-чурттуң Улуг дайынының баштайгы айларында боттарының кезээниң соондап чоруп орган дөрт шериг албанныгларның дугайын ында көргүскен.

Кинонуң авторлары улуг хемчээлдиг тулчуушкуннар чергелиг чүүлдерин көргүзер сорулга салбааннар. Аар-берге болуушкуннар үезинде маадырларның угаан-бодалынга мөзү-бүдүзү талазы-биле чүү болуп турганын философчу ёзу-биле көргүзерин авторлар ораддашкан.

Улуг станцияда дайын эгелээниниң баштайгы үелеринде байдалды кинодан көөр бис. Орукта бараан сөөртүкен поездилер эңмежок, тылче ханылап кирген кижилер мырыңай хөй. Шериг эшелоннары база бар. Шак мындыг таварылгадан кинога болуушкуннар эгелээр. Дөрт кижи поездиден оваалдап калган. Чылдагаан бар-даа болза, дайын үезиниң байдалы-биле шериг эшелонундан чыдып калган кижилерни херек түлгеткени-биле домей кылдыр көөр турган.

Кинода Ольга Агеева, Владимир Широков, Майя Булгакова дээш өске-даа артистер ойнаан. Кинону «Мосфильмге» үндүрген.

«Фиалкалар букеди» деп кинода амгы хүннерниң болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынының кадыг-дошкун чылдарының болуушкуннарын көргүскен. Кинонуң кол маадыры —Тайбың камгалал комитединиң кежигүнү, сураглыг хөй-ниити ажылдакчы Татьяна Алексеевна Берестова, ол дайынның фронтуларынга тулчуп чораан, ужар чүүл полугунуң инженери турган.

Дең эвес тулчуушкуннуң түңнелинде Сергей Ардатов дайзынның ийи самолёдун узуткааш, самолёдун хондурупкан. Ынчан Таня-биле Сергей таныжкан. Оларның аразынга ынакшыл тыптып келген. Ынчалза-даа Сергей бир-ле катап бодунуң кадайының болгаш уругларының дугайын Таняга чугаалаан... Кинону «Мосфильмге» үндүрген.

«Витя Глушаков — апачыларның өңнүү» деп комедияны «Мосфильмге» чаа тургускан. Бо кинону уруглар-даа, улуг-даа улус сонуургал-биле көөр. Школачы Витя Глушков амыдырал-чурттаалгазында таарымча чок чүүлдерниң уржуундан база арагалаарындан будалган Аркадий-биле найыралдажы бээр. Витя боду бичии-даа болза, турушутуг, бодунга негелделиг, улуг кижи дег көстүр, а ооң Аркадий даайы ындыг эвес, оожок бичии оол дег.

А. АЮНОВА.

ЧЕЧЕК ӨСТҮРҮКЧҮЛЕРИНГЕ СҮМЕЛЕР

Чечектер шагдан тура-ла бажың иштиниң каасталгазы болуп келген. Чылдың кандыг-даа үелеринде кижи оларны көргеш, сеткил ханып, өөрүп чарашсынар. Ындыг-даа болза кышкы үелерде оларның чамдыызының сыптары шөйлүп, бүрүлериниң өңү куурарып, саргара берген болур. Ындыг байдалдарда оларга дузалаары чугула.

Бажың иштиниң чечектеринге чугула чүүл чырык болур. Ынчангаш оларны кышкы үеде соңгалар баарынга тургузарда оваарымчалыг болур херек. Чечектерниң бүрүлери соңгаларның соок шилдеринге дегбес ужурлуг, оларны соңганың сырын кээп турар чарыктарындан ырадыр тургузар.

Кактустарны болгаш алоэ чечектерни кышкы үеде 6—10 градустан өрүлевес температурага тудар. Оларны соңга баарынга тургускаш, полиэтилен плёнка-биле өрээлден аңгылаар. Ындыг байдалга шала сериин болганындан оларның шынары баксырап, үрелбес.

Чайы изиг, кыжы өй-тап ындыг областардан үнген үнүштерге база-ла сериин температура чугула. Пеларгония болгаш фуксия деп чечектер чайны өттүр эки өзүп, чечектелгеш, кыжын шөйлүп каар. Ол чүден болурул?

Ол чечектерге кыжын чылыг өрээлге турары изиг болур, оларга 5—8 градустан өрүлевес температура херек.

Чамдык үнүштер өрээл иштиниң 17—20 градус температуразынга аңаа өзер. Кышкы үеде печкалыг бажыңнарга чечектер өстүрери таарымчалыг, чүге дизе ында агаар дыка курган эвес, температура өй-тавында. Ындыг-даа болза хүндүскү болгаш дүнеки үеде температураның дүрген өскерлири-биле олар баксырап болур. Дыка хөй үнүштерни бодүүн пульверизатор-биле чаштырып, (суг-биле) чууру чугула. Ону кылыры кылып кештиг, кылагар бүрүлерге кончуг ажыктыг. А халагар болгаш чуга кештиг бүрүлерни суг-биле чаштырбайн, ооң саваларының чанынга суглуг саваны азы шык элезинниг сөөважыташты тургузар.

Доктаамал ажаалда херек хээрек үнүштерни өстүрерде улуг эвес аквариумдан теплицаны кылгаш, ооң кырып чуга шил-биле дуглаар, форточка чанынга тургузуп болбас.

Кышкы үеде оларның суггарылгазын чоорту эвээжедири чугула. Чылыг суг-биле суггарып болбас, чүге дизе аңаа олар хенертен шөйлүп өзүп болур.

Г. ВАСИЛЬКОВА,
аныяк натуралистер станциязының директору.

ЧАРЛААЛ

«Тыва кодээ тудуг» трест дараазында тудуг организацияларынга ажылдаары-биле тудуг талазы-биле янзы-бүрү профессиялыг кижилерни чалап турар:

Чадаанада 463-КМК, Бай-Хаакта — 585-КМК, Шагаан-Арыгда — 586-КМК, Сарыг-Септе — 958 КМК, Туранда—957-КМК, Каа-Хем суурда — 1317-КМК.

Күш-ажыл төлевири аккордшаанал системалыг болгаш тудугга хөй чылда ажылдааннарга немелде төлевир тыпсыр. Бот кижилерни общежитие-биле хандырар, ог-бүлелиглерге квартираны ээлчег ёзугаар бээр.

Ажылга кирерде КМК-ларның турар черлеринге келир.

«Шын» солун редакциязынга I, II класстарның чопаачылары дарый негеттинип турар.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

Ноябрь

1. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40— Эртенги гимнастика. 8.55 — «Хөглүг чарыштар». 9.40—«Шоодай иштинде моортай». Уран-чечен фильм. 11.05 —Концерт. 11.50 Телемедээлер. 11.55—14.15 — Чапсар. 14.15 —Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг телефильмнер. 15.20—«Орус чугаа». 15.50—Черде, дээрде болгаш далайда. 16.35—Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 17.05 — «Кодээ чуруктар». 17.30 —А. Платонов. «Бүлүртүң чалыы назынының эгезинде». 18.30 — «Тельпосизтиң эдээнде». Документалдыг телефильм. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 — Бистиң сад. 19.30—Концерт. 19.50—«Шуургандан төрүттүнгеннер». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 —Музыкалыг дамчыдылга. 22.50 —Аар атлетикага делегей чемпионаду. 23.20—23.35 —Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35—Бойдус дугайында билиг. 2-ги класс. Аңнар кышка канчаар белеткенирил. 8.55 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.15 — Француз дыл. Өөредилгениң бирги чылы. 9.45 —Бойдус дугайында билиг. 2-ги класс. Аңнар кышка канчаар белеткенирил. 10.05— ПТУ сургуулдарынга. 10.35— Совет күрүнениң болгаш эрге-хоойлунуң үндезиннери. 8-ки класс. Совет ниитилелдиң экономиктиг системазы. 11.05 — Шыдыраа школазы. 11.40—Совет күрүнениң болгаш эрге-хоойлунуң үндезиннери. 8-ки класс. Совет ниитилелдиң экономиктиг системазы. 12.10 — Н. А. Некрасовтуң лириказы. 12.40—Француз дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 13.10—А. П. Бородинниң музыка чогаалдарында улустуң маадырларының овур-хевирлери. 13.40 — Бойдус дугайында билиг. Чагааларга харыылар. 14.10—Чурууга урап чүүлү. А. Г. Венецианов. 14.50 —В. С. Иванов. «Бронепоезд № 14-69». 15.35—Телемедээлер. 15.40—18.00 — Чапсар. 18.00 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Хүн херелдери». «Бичиилерге физика» деп болук дамчыдылгалардан. 18.35—«Улустуң чогаадылгалары» деп тыва дылга дамчыдылга. «Барлык» совхозтуң бот-тывынгыр артистериниң концерти. 19.05 —Киножурнал. 19.15 —«Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 —Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 —«Литературная газета» солунунуң шаңналы дээш бадминтонга чурттар аразының маргылдаазы. 20.45 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.00 — Ю. Файбышенко — «Кылык». Телешииниң 2-ги сериязы.

2. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 —«Чалыыларның чогаадылгазы». Уруглар ансамблиниң концерти. 9.25— «Шуургандан төрүттүнгеннер». Уран-чечен фильм. 10.35 —Документалдыг телефильм. 10.55 — «Аян-чорукчулар клуву». 11.55—Телемедээлер. 12.00—14.15—Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 —Социалистиг чурттарның документалдыг телефильмнери. 15.15 —Музыкалыг дамчыдылга. 17.45 — «Эртем болгаш амыдырал». 18.30 —Документалдыг фильм. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 —Концерт. 19.30 — Футболга кубоктугларның кубогу дээш маргылдаа. «Серветт» (Швейцария) «Шахтёр» (Донецк). 21.00 — «Үе». 21.30 —ССРЭ-ниң улустуң артизи Э. Гилельстиң концерти. 22.10 —Неделяның спорту. 22.45—Бөгүн делегейде. 23.00—00.45— Футболга Европа чемпионатының кубогу дээш маргылдаа. «Динамо» (Минск). —«Раба». (Венгрия). Чапсар үезинде— «Бир эвес кадык болуксазыңзаа».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.15 —«Вишняның быжар хүннери» деп эртем-нептереңдиг фильм. 8.35—Географтыг ажыдыышкыннарның төөгүзүнден. 9.05 —Немец дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 9.35 —Р. Гамзатовтуң лириказы. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Физика. Кристаллдарның тургузуу болгаш шынарлары. 10.35 —Ниити биология. 9-ку класс. 11.05 —Ада-негер, сиилерге. 11.40 — Ниити биология. 9-ку класс. 12.10 — Г.-Х. Андерсенниң тоолдары. 4-кү класс. 12.40— «Помары суурнуң ооллары» деп телеочерк. 13.10 —Немец дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 13.40 — Төөгүнүң арыннары. «Чанчылдарның үргүлчүлели». —14.25 — Демьян Бедный — революциянның ыраажызы. 15.20— Телемедээлер. 15.25 — 18.00 — Чапсар. 18.00—Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Орус дылды өөренип тур бис» деп дамчыдылга. 4-кү кичээл. 18.40 — Ойнаарактар театры. 18.55 — «Делегейде болуушкуннарның дончулалы». 19.10 —«Азия төвү». 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар, рекламалар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.30—23.15 — Ю. Файбышенко — «Кылык». Телешииниң 2-ги сериязы.

3. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 —Документалдыг фильмнер. 10.40 — «Чалбыыштыг чылдарның ырлары». 11.05 — Документалдыг телефильм —«Бистиң суурнуң доктору». 11.55 — Телемедээлер. 14.35 — «Сибирьнин болгаш Ыракы Чөөн чүктү таварты». 15.35 — Төөгүнүң арыннары. 16.05—«Волга ындының мастерлери». 16.45 — «Вьетнам. Хайфоннуң орук айтыкчылары». Киноочерк. 17.05 — Концерт. 17.30 — «Шыдыраа школазы». 18.00 — «Миллионнарның ленинчи университеди». Социалистиг экономиканы эргелеп-башкарары. 18.30 — Документалдыг телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Кадыда найыралдыг ог-бүле. 19.30 — Спорттуң дамчыдылгазы. 21.00— «Үе». 21.30 — Концерт. 22.10 — Документалдыг фильм — «Тольятти хоорайда». 22.45— Бөгүн делегейде. 23.00—01.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. —«Спартак»—ЦСКА.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15—«Дуэт» деп документалдыг телефильм. 8.35 —ССРЭ-ниң далайлары. 9.05 —Испан дыл. 9.55—XIX вектиң 70—80 чылдарының ажылчын шимчээшкини болгаш марксизмниң Россияга нептерел эгелээни. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Астрономия. Бөмбүрзектер. 10.35 — Н. Г. Чернышевский. «Чүнү кылырыл?». 9-ку класс. 11.00 — Бистиң сад. 11.35— Н. Г. Чернышевский. «Чүнү кылырыл?». 9-ку класс. 12.00 — «Дизайнерлер». Эртем-нептереңдиг фильм. 12.15 —Башкыга — музыка кичээли. 1-ги класс. 3-кү дамчыдылга. 13.15 — Испан дыл. 13.45—«Ленинниң Парижке турганы». Тайылбыр бижиктиг уран-чечен фильм. 15.25 — Телемедээлер. 15.30—18.00 — Чапсар. 18.00 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — № 35 уруглар садының концерти. 18.40 —Киножурнал. 18.50 — «Азия төвү». 19.20 — «Спорт». 19.50— Телемедээлер.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 —Документалдыг телефильмнер. 21.00 — «Үе». 21.30—22.55 —«Ксения —Фёдорнуң ынак кадайы» деп уран-чечен фильм.

4. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 —Спорт дугайында документалдыг фильмнер. 10.00 — «Ксения—Фёдорнуң ынак кадайы» деп уран-чечен фильм. 11.30 — «Улус чогаадылгалары». Телевидение дончулалы. 12.15 — Телемедээлер. 12.20—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Комсомол — мээң салымым». Документалдыг телефильмнер. 15.35—«Москва болгаш москвачылар». 16.15— А. С. Макаренко — педагог, чогаалчы, хамаатзы. 17.05 — Концерт. 17.45 —Мультфильмнер. 18.00 — «Дем каттыжыышкыны». Тележурнал. 18.30 —Документалдыг фильм. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 — Бүгү-россия конкурузунуң лауреады А. Литвиненко ырлаар. 19.20 — «Октябрь» деп уран-чечен фильм. 21.00—«Үе». 21.35 — Аныяктарның Останкинонуң Концерт залынга кежээзи. Келдиришкин назылыг оолдарны шеригже үдеп турары. 23.20—23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.25 — «Волга». Документалдыг фильм. 8.35 — Англи дыл. 9.35 — Эртем-нептереңдиг фильм. 10.05 — Астрономия. Хүн. 10.35 — В. И. Ленин — Октябрьның баштыңчызы. 11.05 — В. В. Маяковский. «Эки» деп шүлүглел. 12.05— Уран чүүлде революсчу-төөгү темазы. 12.35 — Англи дыл. 13.05 —Карл Маркс. 13.50 — Вс. Вишневский — чогаалчы, коммунист. 14.40—М. И. Глинка. 15.10—Телемедээлер. 15.15 —18.00 — Чапсар. 18.00 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Азия төвү». 18.50 — Телефильм. 19.10 —«Октябрьга чырыттырган Тыва». 19.40 — Телемедээлер. 19.50— Чарлалдар, рекламалар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.20 — ПТУ дугайында эң эки дамчыдылга дээш Бүгү-эвилел конкурзу. 21.00 — «Үе». 21.35—22.45 — «Партком секретары». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы.

5. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 —Фильм-концерт. 9.20 — «Спортлотонуң 45-ки тиражы. 9.30 —Аныяк көрүкчүнүң театры. 12.25 — Телемедээлер. 12.30—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Уругларга үш сериялыг уран-чечен телефильм. — «Эң-не эрте эртенде». 1-ги серия. 15.45 — «Капитан Коновалов». Документалдыг телефильм. 16.05 — Концерт. 16.55 — Телеочерк. 17.40 —П. Чайковский. Концерт. 18.15 —Чаа документалдыг телефильм. 18.30 — Бөгүн делегейде. 18.45 — «Улуг-бичее дайын» деп уран-чечен фильм. 20.15—«Үе». 20.55 — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 66 чыл оюнга тураскааткан байырлыг хурал. Байырлал концерти. Кремльдиң Съездилер ордузунда дамчыдар.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Документалдыг фильмнер. 9.05 — Концерт. 9.35 — Документалдыг телефильм. 10.05 — БАМ-ны кылып тур бис. 10.35 — Концерт. 11.05— «Музейлерде болгаш делгелге залдарында». 11.30—И. Гайдн. Соната ми бемоль мажор. 11.50 —Документалдыг фильм. 12.10 —Уругларга фильм. «Согур күш». 13.15 — Концерт. 13.45 — Мультфильмнер. 14.10 — Ираклий Андроников — «Аас рассказтары». 15.25 — Телемедээлер. 15.30—18.00 — Чапсар. 18.30 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Октябрьга рапорттап тур бис» деп тускай информация-публицистиг дамчыдылга.

МОСКВАДАН

18.50 — Аныяктар адрестери. 19.50 — Документалдыг телефильм. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15— «Үе». 21.35 — Концерт. 21.55 — «Партком секретары» деп уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 23.05—01.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Химик»—ЦСКА.

6. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 9.15 —«Оттуруукчу». 9.35 —«Совет Эвилелинге бараан боор тур мен!». 10.35 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 11.05— Кодээниң шагы. 12.05 —«Эң-не эрте эртен» деп уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 13.15 — Бөгүн делегейде. 13.30—13.45 — Чапсар. 13.45 — В. И. Ленин. Амыдыралының дугайында арыннар. «Чаңгыс катап шилип алган оруу» деп хөй сериалыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги фильм. —«Болунуң он чеди харлыында». 14.45 — «Музыка киоскузу». 15.15 — Днепрге тулчуушкунуң 40 чылынга. «Хосталга» деп киноэпопеядан. «Чаза таварыышкыны» деп 1-ги фильм. 17.45— «Шире круг». 19.15 —Футболга ССРЭ чемпионады. «Днепр» —«Спартак». 21.00 — «Үе». 21.35 —«Театрга ужуражыышкыннар». 23.05—23.15 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Уругларга фильм. — «Валерка, Рэмка+...». 8.45 — Мультфильм. 8.55 —Документалдыг фильм. 10.25 —Совет чурукчуларның чуруктарын ёзугаар композиция. 10.35 — Ф. Лист. Концерт. 10.50—ПТУ дугайында эң эки дамчыдылга дээш Бүгү-эвилел конкурузу. 11.40 — «Кино көрүкчүзүнүң эдеринчизи». 12.25 —«Индигирканың тоолдары» Эртем-нептереңдиг фильм. 12.45 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 13.00 —Документалдыг телефильм. 13.30 — Улустуң аялгалары. 13.45 —Театр чарлалының чанынга. 14.45 — Белорус телевидениениң программазы. 16.10 — Симфония оркестриниң концерти. 17.00 —Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Спартак»—«Торпедо» (Горький). 19.15 — Партия дугайында чугаалар. 20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!» 20.15 —Бүгүдеге стадион. 20.45 —Документалдыг телефильм. 21.00 —«Үе». 21.35—23.05 — «Кайгамчыкла хүлүмзүрдүнер». Уран-чечен фильм.

Хөгжүм-шии ТЕАТРЫНГА

Ноябрь 4. «ХАЙЫРААН БОТ» В. Көк-оол.
Ийи кезектиг драма

Ноябрь 5. КОНЦЕРТ.

Ноябрь 6. «ДОШКУН ОЮННАР» А. Арбузов.
Ийи кезектиг драма

Ноябрь 8. КОНЦЕРТ

Ноябрь 13. «КАДАЙЛАНЫЫШКЫН» Н. Гоголь.
комедия.

Ноябрь 20. «КАДАЙЛАНЫЫШКЫН» Н. Гоголь.
комедия.

Уругларга.

Ноябрь 6. «ХУУЖУУР БАЖЫҢ» М. Стеглин.
тоол-шии.

«КАТЯ БОЛГАШ ХУУЛГААЗЫННАР»
Ноябрь 13. Гернет, Ягфельт

Шиилерниң эгелээр шактары:
Уругларга — 12 шакта. Улуг улуска — 19.30 шакта.
Коллективтиг көөр-биле чагыгларны 2-35-88, 2-25-49 телефоннарда хүлээп ап турар.

Кызыл хоорайның аъш-чем садыы садыг ажылдакчызының профессиязын чедип алырын күзээн аныяктарны өөредири-биле автоорук техникумунуң чанында № 50 садыг бүдүрүгезинге үндезилээш, бо чылдың ноябрь 9-тан эгелеп өөредилгениң магазин-школазын ажыдар.

Аңаа өөренип киргеш, 6 ай хуусаалыг курсту доосканнарга аъш-чем садыының мурнакчы магазиннеринге ажыл-биле хандырар. Өөредилге үезинде айда 54 рубль стипендия бээр.

Магазин-школаны доосканг болгаш садыгга бир чылдан эвээш эвес үеде ажылдаан кижилерге садыгның ортумак болгаш дээди өөредилге черлеринге кирерде чиигелделиг болур.

Магазин-школаның курузунга 17-18 хар назылыг болгаш 8-10 класстарны дооскан, хоорайда чурттап бижиткен аныяк оолдар, кыстарны хүлээп алыр.

Айтырыг тургузар адрези: Аъш-чем садыының кадрлар килдизи. Октябрь кудумчузунуң № 19 бажыңда № 7 кабинет, 9 шактан 18 шакка чедир, телефон № 2-54-36.

АГААР

Бөгүн республикага бүргээр, чамдык черлерге хар холумактыг чаъстаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени 9—14 метр, дүне хат 23 метр чедир күштелир.

Кызылга өскерилге чок агаар болур. Хаттың дүргени 9—14 метр, дүне 23 метр чедир.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

НОЯБРЬ 1-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Главный свидетель — компьютер» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, (узаткан) 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «По законам военного времени» 9.00, 13.20, Киноклуб «Сказка за сказкой» 10.40, 15.00, «Бежавшие из ада» 16.40, 18.30, 20.30 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Баллада о доблестном рыцаре Айвенго» 13.20, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Спортлото-82» 15.00, 18.40, 20.30, «Однолюбы» 16.50 шактарда.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажыы № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2029.

Тыва АССР-ның Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажыы № 1). ТС—01600

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 252 (12342) | 1983 чылдың ноябрь 2, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп

Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Экономиктиг, социал болгаш кижизидикчи сорулгаларны шиитпирлээринге, социалистиг демократияны улам ыңай хөгжүдеринге Күш-ажылчы коллективтер дугайында хоойлуну улам долу ажыглаңар!

СЭКП ТК-нын Кыйгырыгларындан.

ШКОЛАДА КҮШ-КУЛЬТУРА, СПОРТ

«Совет аныяктар эртем-билигниг болурундан аңгыда, сагыш-сеткили чараш, кадык, күш-дамыр талазы-биле дадыккан, шыдамык, быжыг болур ужурлуг. Пионер, комсомолчу, аныяк кижи бүрүзү ГТО-нуң херек демдээниң эдилекчизи болурун база күш-культурага, спортка, туризмге доктаамал киришкен турарын чедип алыры чугула» дээрзин СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Күш-культураның болгаш спорттуң массалыын улам көдүрер дугайында» доктаалында ынчаар айыткан болгай. Ол сорулганы күүседири — школаларның башкылар коллективтериниң ажылынга чугула негелде болур.

Класстан болгаш школадан дашкаар спорт-массалыг ажылдарның чамдык дуржулгазын Кызылдың № 14, Бай-Хаактың, Чадаананың болгаш Ак-Довурактың № 1 ортумак школалары мөөңнеп алган деп болур. Ында күш-культура башкылары В. В. Чүрүтэ, А. П. Абросимов, Б. Б. Монгуш олар өөреникчилерни күш-культура болгаш спортче хаара тудар талазы-биле организакчы ажылды чорудуп турарлар. Ук школаларда школачыларның 70 ажыг хуузу спортчу секцияларда хаара туттунган, класстар аразында спортчу маргылдааларны эрттирери, ГТО комплекизиниң нормативтерин дужаарын организастаары чаңчыл болган.

«Алдын шайба», «Өрүгүт мяч», «Хөм мяч», «Ак теве», шеригжиткен спортчу оюн «Зарница», «Идегелдиң старттары» деп маргылдаалар чер-черде школа бүрүзүнде массалыг, хөй санныг киржикчилиг эртип турар апарган. Чүгле бо чылын безин ындыг маргылдааларга муң-муң школачылар киришкен.

Эртенги гимнастиканы школа бүрүзүнге эрттирерин бо өөредилге чылындан эгелеп чурумчутткан, узаткан хүн белүктеринде спорт шагын хүннүң-не эрттирип турар. «Школа бүрүзүнге — комплекстиг спорт шөлү» деп девизтиг республика көрүлде-конкурузунда бүгү школалар киржип турар. Школаларның спорт баазазы сөөлгү чылдарда элээн быжыккан: чаа 8 спорт залдары туттунган, баскетбол ойнаарынга 155 шөлдү, волейболга 150 шөлдү септеп дерээн. Школаларга спорт херекселдерин садарынга Чырыдыышкын министерствозунуң төпчүткен фондузундан 128 муң рубльди сөөлгү ийи чыл дургузунда чарыгдаан.

Республикада 21 муң школачылар ГТО-нуң херек демдээниң эдилекчилери, олардан 155 өөреникчи ГТО-нуң комплекизиниң алдын херек демдээн дужааган, 9 муң хире өөреникчи — спортчу разрядчылар. Эрткен өөредилге чылында школа программазында күш-культурага хүрешти аңгы өөренир кылдыр бир дугаарында киирген.

Школачылар ортузунга күш-культураны болгаш спортту улам сайзырадгаймыдар талазы-биле ажылды уругларның спорт шолалары чорудуп турар. Кызылда республиканың уруглар спорт школазы, районнарда 7 санныг УСШ-лар боттары спорт баазалыг. Күш-культуржу эге белеткелдиң 100 ажыг бөлгүмнеринде база өөредилге белеткелдиң 108 бөлгүмнеринде 3100 хире өөреникчи спорттуң 7 хевирлерин өөренип турар. Көдээ чамдык школаларда роллер-хаактар, тускай хаак оруктары аңгы үениң спорт херекселдери, эки дериттинген спорт залдар бар.

Бо өөредилге чылында Самагалдайда уругларның спорт школазы ажылдап эгелээн. Кызылдың № 24 кварталда эрги котельнаяны спорт залы кылдыр эде дериирин ноябрьда доозар.

Кылдынган чамдык ажылдар-биле чергелештир өөреникчилерниң күш-дамыр кижизидилгезиниң талазы-биле ажылда чамдык четпестер бар. Дыка хөй школаларда спорт массалыг ажылдар план ёзугаар чоруттунмайн келгени-биле холбаштыр күш-культура кичээлдери безин куду деңнелде эртип турар. Педагогика институдунуң болгаш башкы училищезиниң баазазынга күш-культура башкыларын белеткээриниң айтырыы ам-даа шиитпирлеттинмээн. Республиканың школаларында 180 санныг күш-культура башкыларындан чүгле 26 кижи дээди, 79-зу — тускай ортумак эртемниг, артканнары — тускай белеткел чок.

Дыка хөй школаларда спорт херекселдери эвээш. Чамдык школаларда волейбол, баскетбол мячилери, хаактар болгаш оон-даа өске спорт херекселдери чедишпес. Садыг министерствозу, респотребсоюз школаларның спорт херекселдеринге өөредилге программазын ёзугаар хереглелин чедир хандырбайн келген. Ынчангаш школаларга спорт хеви, херекселдери садып алырынга тускайлаан акша-хөреңги чедир ажыглаттынмайн баар таварылгалар бар.

Моңгун-Тайга, Тес-Хем, Улуг-Хем, Тожу районнарның чамдык школаларында ГТО комплекизиниң нормативтерин дужаарын чурумчутпаан, күш-культура чөвүлелдери, комиссиялар ажылдавайн турар.

Кадыының байдалының талазы-биле тускай медицина бөлүүнге хамаарышкан уругларга күш-культура кичээлдерин организастаары чылдан чыяче шиитпирлеттинмейн келген. Ындыг бөлүүке хамаарыштырган 800 өөреникчиниң чүгле 25 хуузунга кичээлдерни эрттирип турар. Мурнакчы комсомолчуларның санындан школачылар-биле ажылдаар хөйнииттичи тренерлерни школаларже чорудар талазы-биле ВЛКСМ комитеттери сула ажылдап турар.

Школаларга спорт-массалыг ажылдарны идепкейжидеринче, күш-культура кичээлдериниң деңнелин бедидеринче кичээнгейни угландырары чугула. Тускай медицина бөлүүнде уругларны күш-культураже хаара тударының хемчеглерин дарый алыр херек.

КЫШ ДАГ АРТЫНДА ЭВЕС

Улуг-Хем районда «Ак-Туруг» совхоз бо чылын план ёзугаар 5290 тонна сигенни белеткеп алыр планныг турган 3250 тоннаны, 9200 тонна силостуң 4700 тонназын күүседип алган. 75 тонна будук-бүрү белеткеттинген.

Совхозтуң 612 баш мыйыстыг бода малы беш кезек кодангга, 237 баш чылгызы бир коданга, 21300 ажыг шээр малы 54 кыштагга кыштаар. Ооң иштинде 13 муң ажыг төрүүр хой — 24 коданда. Малчыннарның 103 санныг чуртталга бажыңнары септеттинген болгаш дозулаттынган. Мыйыстыг бода мал бригадазының кышка белеткели доозулган. Маадыр-оол Моңгуштуң удурткан тудугжулар бригадазы 500 баш хой кирер бир кажааны, бир чуртталга бажыңын пландан дашкаар кылган. 13 санныг чуртталга бажыңнарын, 2453 баш шээр мал кирер кажааларга капитал септелгелерин план ёзугаар чоруткан. Үстүнде ажылдарны кылырынга Михаил Сертиптиң удурткан 10 кижилиг тудугжулар звенозунуң киирген үлүү улуг. Олар бо хүннерде Үстүү-Кызыл-Дагның Кес-Арт аксында хой кажаазынга болгаш чуртталга бажыңынга капитал септелгени кылыры-биле чеде берген бир демниг ажылдап турарлар.

Совхоз дирекциязы малчыннарга суг соортүрү-биле 6 автомашинаны быжыглаан. Оларның иштинден Кошкар-оол Чамыяң, Александр Серээ, Данов Бүрбүжап олар үзүктел чок чоруп, сугну четчири-биле хандырып турар. Малчын коданнарда одаар хөмүр-дашты дужүрүп эгелей берген. Коданнарже сиген, саваң болгаш өске-даа немелде чемнерни 5 тракторлуг механизаторлар доктаамал сөөртүп эгелээн. Ында Владимир Херел, Сандан-оол Санлак олар эки ажылдыг.

Бо чылын иштиниң малынга быжыг чем-суурну тургузарынга совхозтуң девискээрнде чамдык албан органзацияларның болгаш өөредилге черлериниң эки киржилгезин демдеглээри чугула. Ак-Туруг ортумак школазының хоочун ажылчыны Дыдый-оол Моңгуш мал чемниң белеткелинге чыл бүрү эки киржип келген. Бо чылын база аныяк башкыларны, ажылчыннарны эвилелдеп алгаш, совхозка 20 тонна сигенни кезип бээр хүлээлге алгаш, ону 32 тонна чедирген. Кызыл-Даг, Ак-Туруг ортумак школаларының школачылар бригадалары 258 тоннаны, Шагаан-Арыгның Ак-Туругда ыяш ажыл-агый салбырының Каң-оол Ооржакка удурткан 6 кижилиг звенозу 34 тонна сигенни, 12 тонна будук-бүрүнү, Ак-Туруг кодээ Культура бажыңында кино механиги Дмитрий Дензиниң удурткан 5 кижилиг звенозу 30 тонна, Шагаан-Арыгның Ак-Турутда оруксептелге участогунуң салбыры 8 тонна эки шынарлыг сигенни кескеш, совхозка хүлээткен. Оларга совхоз баштаар черин өөрүп четтиргенин илереткен.

Совхозтуң малчыннары бо чылдың кыштаглаашкынынга белеткел ажылдарын эрте частан-на эгелээн. Олар кажааларының бөрженин коңтарып, кажааларда, чуртталга бажыңнарында үүрмек септелгени кылып, боттарынга хамаарылгалыг сиген шөлдеринге чайын суггатты хынамчалыг чорудуп турган, эки кордүзүглерни чедип алганнар. Совхозтуң хоочун үндезилекчизи, 30 чыл чедир үзүктелиишкин чок мал маллап келген, Күш-ажылдың Кызыл Туг орденниниң, Ленинчи юбилей медалының эдилекчизи Коммунист Моңгуш Кочукайович Сагаан 5 гектар черни суггарып турган, бодунуң 15 тонна сигенни кескеш, кыштаа Кара-Дагда сөөртүп чедирип алган. Хойжу Чычаан-оол Кенен 13 тонна сигенни ог-бүлези-биле кезип алган. Ак-Хем бригадазында Солун-оол Бүрүңмаа 45 тонна сигенни, Арапчор Дагба 17 тонна, Үйнүк-оол Даспаяк 13 тоннаны кескеш өскелерден шылгараан.

Коммунист Александра Сүүр-оолдуң удурткан хойжу бригадазының малчыннары кыштаглаашкынга эки белеткенгенин онзалап демдеглээри артык эвес. Бригадир Александра Сүүр-оол, боду бир кодан хойну оглу Сергей Лопсаң-биле кадарбышаан, кыштааның септелгезин эки белеткеп алган. Ол сиген кезери-биле Шолук-Ховуу аксында ажыглал чок чыткан 10 гектар черниң харагаазын, дажын аштап кажаалааш, суггарып турган, 23 тонна сигенни белеткеп, малчын өөрүнге үлегер-чижээн көргүскен. Бригаданың аныяк малчыннары Сенди Чапай, Хүндүжүк Ыйык-оол, Дааш-оол Ойбаа, Самдаң Тыкын-оол бригадирниң үлегерин элерип, ажыглал чок чыткылаан сиген кезип болур черлерни суггарып турган, эки шынарлыг хөй сигенни кезип белеткеп, хүлээлгезин ажыр күүсеткеннер.

Бригаданың малчыннарының хөй кезиниң телевизор, приемниктиг, чем хайындырар газтыг. Дузалал ажылагыйны хөгжүдүп турар. Бригада төвүнде кызыл-булуң ажылдап турар.

Чамдык кыштагларда чурттаалга бажыңнары, мал кажаалары чедишпейн турар. Совхозтуң Улуг-Ховуда 500-500 баш хой кирер чаа кажаалар, ийи-ийи аал чурттаар бажыңнар ийи-үш чыл ажыглал чок туруп келген болгаш бо хүннерде үрелип эгелээн. Ол чурттарның оларны кызыы, кыжын хары хоруктаар дээш малчыннар хонмас. Хайыраан чаа тудугларның бир хемчээн алыр үе келген.

С. СОТНАМ.

«Тыва дагдүгү» комбинаттың цехтериниң аразында калбарган социалистиг чарышка үшкү кварталда руднин коллективи тиилекчи болган. Өрүмээр станоктуң экипажы бедик көргүзүглерни чедип алган.

ЧУРУКТА: мурнакчы машинист Данил Меңге-Чаянович Саая биле ооң дузалакчызы комсомолчу Сергей Хисамутдинов.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

КАМНЫГ БОЛГАН

Чадаананың автобаазазында мурнакчы чолаачылар хөй. Чоннуң аргыжылгазын, улус ажыл-агыйының чүък сөөртүлгезин экижидер сорулгаларның мурнунда туруп турар.

Дуржулгалыг чолаачы Т. Ш. Моңгуш квартал планын 154,5 хуу чедирген, 120 литр кывар-чаар чүүлдү камнап алган. Чолаачы П. А. Володин үшкү квартал планын 145 хуу күүсеткен. Ол 9 айларда 3365 рубльдиң орулгазын киирер турган, ону 4514 рубль чедирген болгаш камналга планын 134,1 хуу боттандырган. 147 литр бензин камнап алдынган.

Эдилээн техниказынга камныг, ажылынга кызымак аныяктар бар. Оларга күчүлүг КамАЗ чолаачызы Сергей Бочкарёв хамааржыр. Ол үшкү кварталда 197,3 муң тонна-километр эртер планын 280,3 муң тонна-километр күүсеткеш, планын 142 хуу чедирген. Аныяк чолаачы 660 литр кывар-чаар чүүлдү камнап алган. Мурнакчыларның одуруу хүн бүрү немежип турар.

К. МОНГУШ.

ЯДРОЛУГ АЙЫЫЛДЫ ЧАЙЛАДЫР

ТӨӨГҮ БАДЫТКААН

Ук-ызыгуурумдан бээр ажылчын кижи мен. Тайбың иштиң үнелиин, ооң келир өйге чаагай салымышкынын тергиин эки медерер билир мен.

Школага өөренип чораан чылдарымда төөгү эртемнинге шоолут эвес чорааным чажырбас мен. Революция мурнунуң үези, бистиң чуртувустуң баштайгы базымнары, хамаатылар болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынынарның чылдары чамдыкта мээң бажымга будалып каар чүве. Дайын болгаш тайбың ийиниң аразында ылгалды эки-ле билбейн чораан мен.

Ийет, школа доосан соонда Кызылдың амыдырал хандырылга комбинадынга (ам бүдүрүлге эргелели) идик септээр ажылчын болуп кирдим. Чылдар эртип, назы-хар немежип, амыдыралчы дуржулгам улгадып орган. Ынчан-на школага билбейн чорааным төөгүнү ёзулуг бодап, ооң шуушкан оруун хандыр анализтей берген мен. Дайын биле тайбың дег ийи дедир чүве чок деп ылап билдим. Бистиң совет чонувустуң өртемчейге шынны тииледир, дайын айыылын чайладыр дээш дыка-ла шудургу туржуп турарын ёзулуу-биле медерел билдим.

Октябрь революциязы бистиң чуртувуска тиилээн соонда кижилер хостуг апарган, эрге-чагырганы чон бодунуң холунга алган, алдан ажыг чылдарның дургузунда чүсчүс чылдарга деңнежир базымнары кылган Совет Эвилелиниң ат-алдары алгыг болгай. Дөртен ажыг чыл мурнунда немец-фашистиг эжелекчилер бистиң чуртувусче халдаан, ооң аг-шериин чеже-даа күштүг болза, кара сеткилдиг болганындан, эш Ю. В. Андроповтуң чаге сөглээни «төөгүнүн бок төгер онгарынче чуглуп кире бергеннер» болгай.

Дайын-чаа дег каргыштыг чүве бо өртемчейге черле турбас. Бодуун сөстер ышкажыл бо. Ол хирезинде утказы дыка ханы. Ол бодууну-биле, бүгүдеге билдингир-биле бурунгаар депшилгелиг кижи бүрүзүнде эргим. А Американың Каттышкан Штаттарының удуртукчуларының чорудуп турар политиказының карагагыштыы база кымга-даа билдингир, ону кижилер бүрүү шаап турар. Бодунун чуртунуң ёзулуг ээзи ажылчын кижиниң килеңин ол хайныктырар.

Бистиң чуртувустуң чонун корттуткан херээ чок. Ол дугайында эш Ю. В. Андроповтуң «Правда» солуннуң корреспондентизиниң айтырыгларынга харыызы бадыткады. Ылангыя «...Совет Эвилели бодунун болгаш эвилелчилериниң айыыл чок чоруун ондакна таварыштырар эрге чок болгаш таварыштырбас-даа» дээн состерин Барымып чүк дунчуунга кертип алза эки.

Б. ШАТОХИН.
Кызылдың идик септээр цегинде ажылчын.

КЕЛИР ҮЕ ДЭЭШ

Чээрби чыл дургузунда чаштар өөредип келдим. Бо үениң иштинде эртем-билиг чедерииге улуг-хуум киирген өөреникчилерим чамдыктары ам улуг кижилер апаргылаан, улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында ажылдап чорууурлар. Аңаа башкызы кижи бирги ээлчегде чоргаарланыр.

Чээрби чыл дургузунда школага ажылдааш, аас-кежиктиг, ыыт-шимээнниг чаштарның үнүн дыңнап келген кижи Американың администрациязының, ооң президентизи Рейганның политиказы дыка-ла эпчок, кижиниң килеңин хайныктырып келир-дир.

Мен-даа, мээң өөрүм бүгү совет башкылар-даа боттарының күш-ажылын келир үениң чечектелиишкининче углаан. Олар келир үениң кижилери төлептиг, кежик-чолдуг болзун дээш ажылдап турар. Ооң-биле чергелештир олар шупту ада-иелер. Башкы кижиге бодунуң-даа, өскениң-даа ажы-төлү домей болгай. А дээрги Рейганның болгаш ооң чоок кижилериниң башкылары-даа, ада-иелери-даа чок чораан чүве ирги бе? Тааңда канчап ону кижи төрелгетенге халап үндүрүп чорзун деп йөрээп, өстүрүп каан чүве ирги?

Ындыг сарыыл чок политика чорудуп, делегейниң улустарың дайын айыылынче куткуп турар Барыын чүктүң эрге-чагырга туткан баяттарының политиказынга удур бистиң Коммунистиг партиявыстың болгаш Совет чазаавыстың ап чорудуп турар хемчеглери дыка шын болгаш келир үеже өттүр көргеп-дир деп билип турар бис. Шынапла ындыг. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң чоокта чаа кылган Мелегелни болгаш «Правда» солуннуң айтырыгларынга харыызында одуруг, сөс бүрүзү ону бадыткап турар. Совет кижилерниң күрел-чүткүлүн ында тодаргайы-биле айыткан.

Чепсегленишкинниң дужурер, боо-чепсек бүдүрерни соксадыр дээш бистиң чуртувустуң удуртукчулары бүгү-ле хемчеглерин ал турар. Ону бүгү совет кижилер, ылангыя мен дег иелер изиг-биле деткип турар. Аңаа база үнүм каттыштырбышаан, бүгү күш-ажылывысты тайбынның херээнге бараалгадыр бис деп Кара-Хаак ортумак школазының башкыларының өмүнээзинден бүзүредир-дир мен.

Т. ШОЖУТ.
Кызыл районда Кара-Хаак ортумак школазының башкызы.

СЕПТЕТТИНГЕН

Бай-Тайга районда «Мурнакчы» совхоз бо кыжын иштизи-биле 17 муң шээр малды кыштадыр. Олар 52 коданнарда хуваатдынган. Бо хүннерде малды хүр-менди кыш ажырары-биле белеткел ажылдары түлүк.

Кыштагларның үүрмек септелгези база мыда чурттаалга бажыңнарының соңга, хаалга, печказын септеп чугайлаарынга ийи звенону тускайлап тургускан. Ында 26 кижи доктаамал ажылдап турар. Ам 32 кажаа септеттинген, 26 бажыңның печказып септеп, чугайлаан. Кыштаглар санында 15—20 тонна сиген болгаш көк-сула чедиртинген.

Септелгеде Александр Оолактың удурткан хереэженнер звенозу эки ажылдап турар. Тудугжулардан коммунистер Шыжыыр Чылбак, Опаажык Сендаш, Эки-Лама Кызыл-оол болгаш оон-даа өскелер базала боттарының эрес-шудургу күш-ажылы-биле макталдыглар.

А. КАНЧЫЫР.

БИР КОЛ ЧЫЛДАГААН

Ажылчынга сөс

Бистиң Кызыл хоорайда чаа тудугларны кайы ол дээр. Ында-мында, каът-каът бажыңнар бедип үнүп турар. Найысылалывыс улам чаартынып орар.

«Кызыл тудуг» эргелелде 6 бригада бар. Оларны база чугула тудуг объектилеринде быжыглаан. Чүлдүм-оол Чылбай-оолович Донгактың бригадазы Кызылдың № 2 школазының немелде тудуун кылып турар.

Бригада чыл планын декабрь 25-те доозарып хүлээнген. Совет Тываның 40 чыл оюп төлептиг уткуур дээш бедиткен социалистиг хүлээлгени алган бис. 280 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыры кордуңген. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан 0,2 хуу ажыр күүседирин тудугжулар шиитпирлээн.

Күш-ажылчы коллективтиң кичээнгейиниң төвүнде камналга айтырыы туруп турар. Тудуг материалдарын кам чок чарыгдаар, ооң хумагалалынче кичээнгей салбас чоруктар-биле бригадада улусчу контроль бөлүү демиселдин күштелдир ген. Бис 5 муң тууйбуну, 2 тонна цементти камнап алырын хүлээнген бис.

Тудугга кол-ла чүүл — хандырылга. Тудуг материалдары чокта, ажылга туруушкуннар туруп бээр болгаш план күүселдезинге кончуг шаптараазынныг. Бис бо тудугнуң тавааы бир ай салыр турган, үш ай ажыр чадап турдувус. Төлевилелдин үш удаа эде кылган. Ол дээш база саадалга болган. Амгы үеде ПТП-30-12 деп 24 плиталар негеттиниип турар. Ооң уржуунда үш неделя дургузунда ажылга үзүктелиишкиннер таваржып турган. 24 чада херек. Амдызында чүгле 11 чада бар. Сентябрь айның планы шуут күүсеттинмээн.

Бригадада 18 кижи бар. Ниити разрядывыс — 3,4. Ол дээрге ортумактан орү көргүзүг. Тудугжуларның мергежили бедик, коллектив база быжыккан. 5—10 чылдар дургузунда бригаданың үштүң бир кезии ажылдап турар. Бригадирывис Ч. Ч. Донгак тудугда ам 25 чыл чедип турар. Күш-ажылдың хоочуннарынга дашчылар К. Х. Биче-оол, А. М. Куулар, Б. М. Чүлдүм хамаарыжыр. Бызаңчылар Х. Б. Оюн, К. С. Моңгуш, хоюдуг белеткекчизи О. Х. Донгак оларның ажылы макталдыг.

Школаның немелде тудуубиле чергелештир бригада 160 квартиралыг бажың тулуунун таваан салып эгелээн. Бир эвес хандырылганы экижидер болза, школа тудуун хаваазын бо чылын доозуптар аргалар бар. Бистиң чанывыста интернат тудуп турар. Ында А. Д. Ворошилиниң бригадазы база шак мындыг байдалда туруп турар.

Бис ажылчын үени чидирбезин кызып турар бис. Бо чылын мурнундагы чылдардан күш-ажылдың сагылга-чуруму экижээн. Үзүктелиишкиннер турза-даа, октябрь айның планын күүседиптивис. Байырлал мурнунуң күш-ажылчы ээлчээнде күжениишкиниң ажылдап турар бис.

Республиканың хоочун школаларының бирээзи № 2 школада өөреникчилер саны чыл келген тудум көвүдеп турар. Өзүп орар салгалывыска чаа, чырык спорт залын тудуп бээривиске, биске өөрүнчүг. Ажылды шапкынчыдары-биле бисти хандырып турар «Тудуг кезектери» комбинат бетон-биле хандырарын экижидерин негеттинип келген.

Тудугнуң бир чартыы материал чогундан туттунмайн тувуп берген. Ажыг кыштың соогу хаарып келир четкен. Негелде кылырга, цемент чоктур, ам канчаар деп каар. Цемент-биле хандырып турар организациялар чүнү бодап орар чүве ийик. Черле ынчаш, хандырылга чүгле бисте эвес, бүгү тудугларда четпес. Тудугжуларның херегселдеринче кичээнгей салыры чугула деп бодаар мен.

Туруушкуннар чүгле экономикага каражалыг эвес, мораль талазы-биле багай салдарлыг дээрзи билдингир. Чугула күш-ажыл херекселдери-биле, тудуг материалдары-биле хандыртынмаан чылдагаанындан, ажылчын шак анаа, хилис эртер. Ажыл чок ора хүнзээн тудугжунуң сеткили ынчан оожум болур бе? Арын-нүүрү-даа бо чорук-биле эптежир бе? Бригаданың аттаалдарынга план күүсетпээн диртирге, эки бе? Бо айтырыгларга тудугжу кижи «чок» деп харыылаар. Тудуг материалдары-биле хандырылганы экижидериниң талазы-биле «Тыва тудуг» трестиң удуртукчулары чүнү бодап турар ирги?

С. КОНГАР.
каменщик.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЧЕДИИШКИН-БИЛЕ

В. И. Ленин аттыг «Тыва дагдүгү» комбинат бо чылдың эгезиндеп бээр деп-дески ажылдап, планныг даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин ай санында доктаамал ажыр күүседип келген. Эрткен үш кварталда комбинат 68 муң тонна сорттуг дагдүгү бээр турган, 73,9 муң ажыг тонна даг-дүгүн бүдүрүп, планын 111,4 хуу күүсеткен. Продукция сайгарарының планын ол-ла үеде комбинат 106,9 хуу күүседип, нормативтиг арыг продукция бээриниң планын 113,3 хуу боттандырып, эрткен чылга деңнээрге, ону 21,4 хуу өзүлделиг кылдыр ажылдап кылган.

Күш-ажылчы бо чедиишкиннери-биле «Тыва дагдүгү» комбинат 1983 чылдың үшкү кварталында Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга ССРЭ-ниң Тудуг материалдарының үлетпүрүнүң министерствозунуң бүдүрүлгелериниң аразынга тиилекчи боол үнген болгаш ол министерствонуң база эдириниң профэвилел ТК-зының ийиги кварталда тывысканы шилчиир Кызыл тугун хевээр камгалап албышаан, 35 муң рубль түңнүг акша шаңналын алган.

Национально-краеведческий отдел

СЭКП Төп Комитединден, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумундан болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинден

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң көскү ажылдакчызы, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, Узбекистанның Компартиязының ТК-ның бирги секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнү Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакпыр Маадыры Шараф Рашидович Рашидовтуң 1983 чылдың октябрь 31-те хенертен мөчээнин Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели хаңы кажыыдал-биле дыңнадып тур.

СЭКП Төп Комитеди | ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму | ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели

ИДЕПКЕЙИН КӨДҮРЕР

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: отчёттар болгаш соңгулдалар

360. Хову-Аксында мынча хире коммунистер бар. Ол дээрге улуг күш. Олар «Тыва кобальт» комбинатта, ажылчын суурнуң бүдүрүлге, албан, организация бүрүзүнде ажылдап, күш-ажылчы коллективтерниң кол өзээ боор, экономиктиг болгаш социал-культура хөгжүлдезин боттандырарынга мурнуку одуругда чоруп турар. Каш чыл бурунгаар комбинатта ажылдап турарларның 11 хире хуузу коммунистер болуп турган болза, ам мында коммунистер 20 ажыг хуу кылдыр өскен. Эрткен отчёттуг үениң дургузунда суурнуң партия организациязынга 90 ажыг кижи немешкен. Оларның 69 хуузу ажылчыннар, тус-тус бүдүрүлге, организация, албан черлеринде партия эге организацияларын, бөлүктерин сан талазы-биле немежип, организастыг тургузуг талазы-биле улам быжыккан.

Ол дугайын Хову-Аксының коммунистерниң эрткен субботада болуп эрткен отчёт-соңгулдалыг хуралынга демдеглээн. Аңаа отчёт илеткел кылган партком секретары В. Б. Петров болгаш санал бергеннер он бирги беш чылдын эгезинден бээр чедип алган чедиишкиннерни айтып, ам-даа бар четпестерни, чедир кылдынмаан чүүлдерни, оларның кандыг чылдагааннардан, кымның буруузу-биле болуп турарын илередип, моон мынчаар бурунгаарлаашкынга оларны ажып эртерниң талазы-биле оруктарны чугаалаан.

«Тыва даг-дүгү» комбинат бараанныг продукция бүдүрериниң даалгазын эрткен ийи чыл 9 айларның дургузунда 101,9 хуу күүсеткен. Пландан ажыр 190 муң рубльдиң продукциязын сайгарган. База бир чедиишкин чүл дээрге концентраттың шынары экижээн, бот-үнези чиигээн. Концентратта кобальтының бар хемчээлиниң планы 102 хуу, никельдиң —127 хуу чедир өзүп келген.

Бүдүрүлгени чаартыр, эде дериирин талазы-биле хемчеглер боттанып турар. Оларның экономиктиг ажыы 120 муң рубль түңнүг болган. Чаартыкчыларның болгаш чогаадыкчыларның ажылының ачызында 302 муң рубль түңнүг камналга чедип алдынган. Комбинаттың тус-тус цехтериниң, участоктарының, суурнуң бүдүрүлге, албан черлериниң аайы-биле чедиишкиннер хөй. Чижээ, № 18 геология-шинчилел партиязы беш чылдың үш чылдарының планныг даалгаларын сентябрьда кол-кол көргүзүглер аайы-биле күүсеткен. Хову-Аксының хлеб заводу үш чылдың планныг даалгазын база күүсеткен. Суурнуң холушкак садызы тос айларда 308 муң рубльдиң бараанын чонга пландан ажыр сайгарган. Бо чылын картофель болгаш ногаалар белеткеп алырының планын ажыр күүседип, чонну оон-биле кышкы үеде чедиштир хандырарының курлавырларын тургускан. Бо болгаш өске-даа чедиишкиннерде коммунистерниң ролю, үлүү улуг. Чогум-на олар социалистиг чарышты баштап, бүдүрүлгениң ажыктыын бедидер, продукцияның шынарын экижидер, күш-ажылдың сагылга-чурумун күштелдирер дээш демиселдиң мурнуку одуруунда.

Коммунистер, комбинаттың септелге-механиктиг цехиниң слесары В. Д. Ооржак, токарь М. Р. Глазырин, даг цехиниң ажылчыннары И. П. Писарев, Н. П. Сафронов, транспорт цехиниң база АТБ-ниң чолаачылары И. П. Бобылев, И. С. Ходырев, А. Д. Болат, Ю. И. Попков, геология-шинчилел партиязында өрүмекчи М. Г. Алексеенко болгаш өске-даа хөй-хөй ажылчыннар боттарының хүлээлгелерин ажыр күүседип, үени мурнап чоруп, күш-ажылды ёзулуг коммунистиг ёзу-биле көөрүнүң, бедик медерелдиг чоруктуң үлегерин көргүзүп турарлар.

Ынчалзажок комбинаттың, суурнуң бүдүрүлгелериниң, организацияларының ажыл-чорудулгазында шаргай четпестер бар, олар бүдүрүлгени ажыктыг болдурарынга, ажылчы чоннуң чаагай чоруун, амыдырал, культура хандырылгазын улам экижидеринге шаптыктап турар. Комбинатта күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү ийи-үш чыл дургузунда өспейн, кудулап келген. Ындыг чоруктуң кол чылдагааны болза даг цехиниң ажылында. Ооң берип турар рудазында кобальтының бары планнаттынганындан куду, энергия цехи комбинаттың негелделерин чедир хандырбайн турар. Электри энергиязы бээр байтык, гидрометаллургия цехинге бусту чедир бербейн турар. Амгы үеде байдал чүден бергедээн. Чедир септеп кылбаан котёл агрегадын ажылдадыпканындан ол сандан үнген. Кышка белеткел ажылдары чедир кылдынмаан. Ам безин комбинаттың, суурнуң бүдүрүлге черлериниң, чуртталга бажыңнарының чылыг хандырылгазы негелдеге четпес байдалдыг. Энергия цехиниң берип турар чылыының болгаш тогунуң бот-үнези планнаттынганындан улгаткан. Комбинаттың цехтеринде ол болгаш өске-даа чамдык четпестерниң чылдагааны күш-ажылды организастаанының куду деңнелинде, сагылга-чурумнуң ам-даа чавыс болуп хевээр артып турарында.

Комбинаттың бир цеги болур Терлиг-Хаяның шинчилел-ажытлаа бүдүрүлгезинде партия организациязының секретары В. И. Рожков бодунуң саналынга бүдүрүлгеде шиитпирлээр ужурлуг чугула айтырыгларынга доктааган. Ажылдың ажыктыын бедидеринге, бүдүрүлге планнарын хажык чок күүседиринге кол чүүл болза, күш-ажылдың сагылга-чуруму болур.

Хову-Аксы суурнуң бүдүрүлгелеринде, албан черлеринде, организацияларында шиитпирлээр ужурлуг айтырыглар, четпестер хөй. Хлеб заводу планныг даалгаларын күүседип-даа турар болза, продукцияның шынары чавыс, ассортиментизи ядыы боор артпышаан. Садыг, харылзаа, амыдырал-чуртталга хандырылгазының айтырыглары улуг кичээнгейни негеп турар. Чокнуң амыдырал хандырылга комбинады ачы-дуза чедирилгезиниң 15 хевирлериндел чүгле 6 хевирлеринге планын күүсеткенин чугаалаарга-ла байдал билдинер. Суурнуң харылзаа салбырының ажылының суларалын хуралга шүгүмчүлээн.

Партком, партия организациялары, бөлүктер СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң негелделеринге дүүштүр идей-кижизидилге ажылын күштелдирер хемчеглерин боттандырып келзе-даа, көскү агитация, кижилер-биле тус-тузунда тодаргай ажыл ам-даа чогуур деңнелче өспээн. Комбинаттың, суурнуң көскү агитация шимелдези ийи-үш чыл иштинде чаартынмаан. Аныяктар кижизидилгезиниң, оларның эртем-билиин, күш-ажылга, амыдыралга медерелдиг хамаарылгазын бедидериниң айтырыы парткомнуң кичээнгейинден чамдыкта дашкаар артып, комсомол организациязының ажылын удуртуп турары четпес. Суурда 110 ажыг аныяктар ортумак эртем чок, оларның 68-зи кежээки школага өөренири-биле бижитсе-даа, мында барып турарлар чүгле 20 ажыг. Хову-Аксынга уран чүүл бөлгүмнерин, спортчу секцияларны доктаамал ажылдадып, хөй аныяктарны ынаар хаара тударының аргалары бар. Ынчалзажок «Металлург» Культура бажыңынга колдап турар хемчеглер кино болгаш танцы болуп турар.

М. СААЯ,
«Шынның» корр.

Шараф Рашидович РАШИДОВ

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, Узбекистанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнү Шараф Рашидович Рашидов 1983 чылдың октябрь 31-де хенертен мөчээн. Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң ол көскү ажылдакчызы бодунуң бүгү амыдыралын коммунизм тургузуушкунунуң улуг хөрээнге бараан болдурган.

Шараф Рашидович Рашидов 1917 чылдың ноябрь 6-да Узбек ССР-ниң Джизак хоорайынга ядыы тараачын кижиниң өг-бүлезинге төрүттүнген. 1939 чылдан бээр СЭКП кежигүнү. Самаркандының Күрүне университедин болгаш ВКП (б) ТК-ның чанынга партияның Дээди школазын дооскан. Күш-ажылчы ажыл-чорудулгазын 1935 чылда башкылап эгелээн. Элээн каш чылдарның дургузунда журналист ажылын кылып чораан. 1941 чылдың августан бээр Совет Армиянга, комсомол болгаш партия ажылынга турган, немец-фашистиг эжелекчилерге удур тулчуушкуннарга киришкен. Аар балыглаттырган соонда, 1943 чылда, Совет Армиядан халашкан болгаш Самаркандының область солунунуң редакторунга ажылдаан. 1944 чылда партияның Самарканд обкомунуң секретарынга ол соңгуттурган. 1947 чылдан бээр республиканың «Кизил Узбекистон» солунунуң редакторунга, оон даразында — Узбекистанның Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чериниң даргазынга ажылдаан. Ш. Р. Рашидов 1950 чылдан 1959 чылга чедир Узбек ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы, 1960 чылга чедир —ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы, 1970 чылдан бээр — ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнү турган.

1959 чылдың марттан бээр бодунуң амыдыралының сөөлгү хүннеринге чедир Ш. Р. Рашидов Узбекистанның Компартиязының ТК-зының бирги секретарының албан хүлээлгезинге ажылдап келген. Партияның XX съездизинге ТК-ның кежигүнүнге кандидат кылдыр, а XXII—XXVI съездилерге —СЭКП Төп Комитединиң кежигүнүнге соңгуткан. 1961 чылдан 1966 чылга чедир —СЭКП ТК-ның Президиум кежигүнүнге кандидат, 1966 чылдың апрельден бээр— СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, Ш. Р. Рашидов ССРЭ-ниң Дээди Совединиң III—X чыыштарының депутаттады турган.

Партия, күрүне болгаш хөй-ниити ажыл-чорудулгазының бүгү-ле участоктарынга Ш. Р. Рашидов коммунизмниң хөрээнге кызыгаар чок бердингенин, партияның политиказын чорударынга тура-соруктуг болгаш быжыг туруштуг чорукту илергейлеп келген. Чаа чүүлдерни бодап тывары, партия болгаш күрүне амыдыралының айтырыгларын чогаадыкчы ёзу-биле шиитпирлеп, кижилерни сырый каттыштырып, организастап билири аңаа сиңниккен турган. Республиканың партия организациязын ол барык чээрби беш чыл дургузунда удуртпушаан, бодунуң амыдыралчы бүгү байлак дуржулгазын, организакчы талантызын республиканың экономиказын болгаш культуразын хөгжүдеринге бараалгаткан. Ол чылдарда Узбек ССР-ге бүдүрүлге болгаш эртем-техниктиг улуг күчү-шыдал тургустунган, үлетпүрнүң чаа адырлары сайзыраан, кедээ ажыл-агыйы хөгжүп, механизастаттынган. Чурттуң кол хөвең бээр баазазы кылдыр Узбекистан сайзыраан.

Шараф Рашидович Рашидов —сураглыг совет чогаалчы болгаш публицист. Хөй романнарны, тоожуларны, литератураның, улустарның интернационалдыг кижизидилгезиниң болгаш найыралының эң чугула айтырыгларының талазы-биле теоретиктиг ажылдарны ол бижээн. Ол ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң кежигүнү турган.

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң мурнунга улуг ачы-хавыяалары дээш Ш. Р. Рашидовка Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры бедик атты ийи удаа тывыскан. Күрүнениң хөй шаңналдары-биле: Ленин, Октябрь Революциязы, Күш-ажылдың Кызыл Тук, Кызыл Сылдыс, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденнер-биле болгаш медальдар-биле ол шаңнаткан.

Коммунистиг партияның болгаш совет улустуң шынчы оглу, чалбыыштыг патриот болгаш интернационалист Шараф Рашидович Рашидовтуң дугайында чырыткылыг турас-каалдың сактыышкыны совет кижилерниң чүректеринге кезээде артып калыр.

Ю. В. Андропов, Г. А. Алиев, М. С. Горбачев, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Д. А. Кунаев, Г. В. Романов, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, В. В. Щербицкий, В. И. Воротников, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев, Э. А. Шеварднадзе, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, К. В. Русаков, Н. И. Рыжков, Т. Н. Ментешашвили, Е. Айтмуратов, И. Г. Анисимкин, Ю. П. Максимов, В. К. Михайлов, М. М. Мусаханов, Т. Н. Осетров, А. У. Салимов, И. Б. Усманходжаев, Н. Д. Худайбердыев, К. Камалов, Н. М. Махмудова, У. Умаров, Р. Ашуралиев, Р. Г. Гаипов, В. П. Есин, М. Камалов, А. Каримов, А. К. Каримов, С. Мамарасулов, Х. Умаров, В. А. Хайдуров, М. Худайбергенов, Х. А. Шагазатов, Г. М. Марков, А. С. Садыков, Х. Рустамова, Н. П. Железнов, Д. Юсупов, С. А. Азимов.

ШЫНАРЫНДАН ДОРТ ХАМААРЫЛГАЛЫГ

Бүдүрүп турар продукцияның шынарын экижидер дээш шимчээшкин чуртта калбарган. Ивановонуң Н. Ф. Самойлов аттыг пөс-таавы комбинадының, «Заря» деп идик кылыр бүдүрүлге каттыжыышкынының, Дмитровтуң «Юность» дааранылга бүдүрүлге каттыжыышкынының, партияның XXVI съездизи аттыг Ворошиловградтың пөс-таавы фабриказының, «Уралмаш» бүдүрүлге каттыжыышкынының, «Вильнюс» мебель комбинадының чоннуң херээлел бараннарын эң эки шынарлыг бүдүрер дээш социалистиг чарышты калбартыр дээн эгелээшкинин СЭКП Төп Комитеди деткээн. Бо эгелээшкинни Кызылдың дааранылга фабриказы, алгы заводу, мебель фабриказы болгаш чоннуң херээлел бараннарын бүдүрүп турар өске-даа бүдүрүлгелер деткип, социалистиг хүлээлгелерин чаарты көрүп турар.

МЕРГЕЖИЛИ ДЭЭШ ЧОРГААРАЛ

Кызылдың мебель фабриказының продукциязы садыгларга үр турбас. Ол чүл дээрге, чоннуң негелделеринге оон шынарының дүгжүп турарын херечилеп турар. Бажың херекселдери кымга-даа эргежок чугула. Ону ырактан сөөртпейн, тус черге кылып бүдүрери хөй чарыгдалдар үндүрбес.

Республиканың чонун хандырар, продукцияның ассортиментизин көвүдедир болгаш шынарын экижидер сорулганы Кызылдың мебель фабриказының коллективи салган. Бүдүрүлге чылда 700 муң кылыгларны берип турар. Бо беш чылдың төнчүзүнде оон цехтерин алгыдары көрдүнген. Ынчангаш келир беш чылда 2 миллион херекселдерни бүдүрүп үндүрер аргалыг болур.

Коллектив 9 айларда бараанныг продукция бүдүрер планын 100,4 хуу күүсеткен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 108,5 хуу болган. Ажылчыннарның хөй кезииниң мергежили бедик. Хоочун чазаныкчы В. В. Синельников, хоюглакчы Н. А. Сарачакова 20 ажыг чылдарның дургузунда мында ажылдап турар. Олар — аныяктарның дагдыныкчылары.

Бодунуң коллективиниң дугайында Хемер-оол Сат мынчаар чугаалады:

— 8 чыл ажыр бо цехте ажылдап тур мен. Бистиң коллективте мурнакчылар хөй. Ажылчыннар мергежилинге бердингеи. Оларның барык шуптузу хүн үлүүн долдур күүседип турар.

Ынчалза-даа бистиң бүдүрүкчүлүг ажылдаарывыска шаптараазының чүүлдер база бар. Ырбаның мыш ажыл-агыйының белеткеп турары дилиг материалдарының шынары куду. Өл мышты кургадырынга, ангылаттынмаан материалдарны ылгаарынга хөй үе үнүп турар. Кол материал болур прессттээн хирээзинден кылган плиталарны Красноярскиден ап турар бис. Оон шынарын экижидер дугайында айтырыгларны фабриканың хандырып турар организациялар мурнунга тургузуп турган-даа болза, байдал хевээр.

Материалдарның шынарындан продукцияның шынары дорт хамаарылгалыг. Ынчангаш чазаныкчыларның бо дүвүрээзини чөптүг. Мергежилиг дээш чоргаарал, фабриканың марказының аттадары дээш туржуру чазаныкчыларның ажылының ужур-утказы болган.

ЭКИ КЫЛЫР ДИЗЕ...

Магазиннерден бараан эгиттинмээн. Ынчалза-даа ажылчынның арын-нүүрүн бир-ле чүүл шивегейлеп чоруур. Шынар демдээн тывыскан чангыс-даа продукция чок. Шынарны экижидер дизе, хөй талалыг ажылдарны кылыр апаар.

Ажылчыннарның ажылдаар байдалы эки, ажылдаарынга улуг салдарлыг. Фабриканың цехтери тар, эстетиктиг дерилге кылдынмаан. Чамдык цехтерде ийи-үш операцияларны кылып турар. Станоктарның хөй кезии он ажыг чыл септелге чок ажыглаттынып турар. Ажылчыннарның чеменниг столоваязы чок. Улус дажыыр автобус үргүлчү үрелик турар. Бо бүгү четпестер ажылдың шынарынга моондак болуру билдингир.

— Бистиң цехте дозулаар, лак-биле чаар ажылдарны кылып турар. Бригаданың 7 кежигүннери — шуптузу 4-кү разрядтың ажылчыннары. Лак чаар чаа станоктарны тургускан соонда бригада керээзи-биле ажылдап эгелээн бис. Л. С. Бызова, Г. Д. Иванова, Т. Ф. Бабкина кызымак ажылдап турар. Ажылдың долузу-биле ам-даа механизаставаан. Чамдык черлерни хол-биле будуп турар бис. Шкаф ханаларын көдүрерге аар, а сөөртүлге херекселн бар-даа болза, шала дески эвес болганындан, чаңгы бээр ийикпе азы сувурлу бээр. Дозу чыды хоралыг болгай. Үндүр-киир тырттар вентиляция херек. Бисте чүгле үндүрер хоолайлыг вентиляция бар — деп, дозулаар цехтиң бригадиры, он чыл ажыг ажылдап турар Н. В. Григорьева чугаалаан.

Бүдүрген продукцияны курсадыг инспекциязының комиссиязы хүлээп ап турар. Хыналданың түңнелинде эрилдер көрдүнген хемчээлинден өске болган. Дозунуң дески эвес чаап турарын база айыткан. Оон түңнелинде мээңү-биле садар өртектен үрмектеп садар өртек ээвеш болган. 9 айларда 68 орунну, 5 хана-делгирлерни, 58 шкафтарны бүдүрүлге чедир бербээн.

Шынар дээш демиселге сагылга-чурум бирги черге турар ужурлуг. Ажылчыннар ортузунда ажыл шагы үзер чорук ам-даа узуткаттынмаан. 9 айларда күш-ажылдың сагылга-чурумунуң 54 үрээшкиннери болган. 100 ажылчынның ийи дугаар кижи бүрүзү озалдап, ажыл шагы үзүп турган-дыр. Мындыг байдалда шынарлыг продукция бүдүрериниң дугайында кандыг чугаа турар боор. Ээриктер сергедип черге кирген Н. А. Коваленко хемчег алдырткан. Прогул кылган В. Г. Белошейкинниң үш ай дургузунда ээвээш шалыпныг ажылче шилчиткен. Ажылга кезээде озалдап келир. В. К. Огнев биле В. Н. Корякин оларны ажылдан уштурген. Сагылга-чурум үрекчилери-биле демиселди күштелдирери чугула болуп турар.

А. ХОВАЛЫГ.

ЫНЧААР КЫЛЗА

Бистиң адырның профессионал байырлалының —Аъш-чем үлетпүрүнүң ажылдакчыларының хүнүнүң бүдүүзүнде бистиң комбинаттың коллективиниң байырлалга турасканкаан хуралы болган. Аңаа директор Б. А. Конуспаев илеткел кылып, чедиишкиннерни демдеглеп, мурнакчыларны-даа шаңнап, мактады. Оон соонда кежээниң эң солун болгаш коллективте ажылдап турар дыка хөй кижилерге онзагай боор арткан чүүл — тыва аъш-чем делгелгези болган. Аңаа согажа, чаглыг шөйүндүде куткан суук хан, боова-боорзак, чин сарыг шай... чүү чок дээр!

— Бо чемни чүү дээр ирги?— Амданының экизин!— Канчаар кылыр чүвел?—дээш айтырыглар-ла хөй. Эът комбинадының коллективинде элээн хөй национал дарның төлээлери бар: орус, украин, казах, литов, бурят, хакас тыва... Олар шуптузу тыва чемнерни үнелеп, кылырының онзагайын демдеглеп турду. Бир демдеглээн чүве болза, тыва улус мал дөгергеш, оон алыр бүгү продуктуларын долу ажыглап, таарыштыр кылып билири болган.

Ол-ла делгелге үезинде, аңаа чемниң дээжизин амзап тура, башка чамдык бодалдар-даа киргилээр болган. Тыва чемнерни комбинатта столованың поварлары Тамара Рассохина биле Лилия Иванова билир улусту дузалаштырып, айтыртынып тура, амгы үениң электриниг кухнязынга белеткеп кылган. Согажаны кылырда, баарны шала быжырган, эдир-чагга оораагаш сковородага хаарыпкан. Шиштеп кылганындан ылгалбас болду. А ханны... Ону база тергиин чаагай, амданныг кылдыр шүүп туруп кудуп, быжырган.

А ханны... Мал согар черге шээр-даа, бода-даа малдың ханы сүт дег, оңгарже агып бадып турар-дыр. Сүг кудар машинага сордуруп алгаш, өскээр аппарып төп турар дээрдир. Шөйүндүнү-даа чиик-биле кады төктүрүп турары бар. Ооң-на хан, шөйүндүнү топ, куруг октап турбайн чөп ажыглап, ресторан, столоваяларга ангы чем хевири кылдыр белеткеп, садып турар болза. Эът садыгларынга ханны садып турары база көзүлгүлээр чүве, ол ам-даа четпес мышкаш. Чон дыка сонуургал-биле алыры чугаажок.

В. ТОПУЛ.
Кызыл район.

Коммунист дугайында чугаа

АК СЕТКИЛДИГ КИРЖИП ЧОРУУР

Алдын-кыс оңгу классты Тээлиге дооскаш, малчын ада-иезиниң аайы-биле «Сукпак» совхозка келге-ле он беш чыл чеде берген. Баштайгы чылдарда ол огород бригадазынга ажылдап, интернационалчы коллективке эш-өөрү биле найыралдыын, ажылга кызымаккайын көргүзүп, хүн үлүүн үргүлчү ажыр күүседип турган. Кажан ВЛКСМ комитеди ону мал ажылынга ажылдаарын сүмелээрге үгүйдан малчын кижиниң уруу болгаш күзелдии-биле чөпшээрешкен.

Оон бээр он дөрт чыл эрткен.

— Республиканың улуг ажыл-агыйларының бирээзи — «Сукпак» совхозта янзы-бүрү национал дарның төлээлери ажылдап турар бис. Ажыл-үлевистиң бир чажыды найыралда. Мен баштай Н. Федосинниң бригадазынга ажылдап турдум. Ынчан семиртилгеде шарылдарывыстың хонукта немелде деңзизин 870—950 грамм чедирип турдувус — деп Алдын-кыс Кекейовна ам чугаалап турар.

Алдын-кыс болгаш ооң өөнүң ээзи Хензиг-оол Чимиттер СЭКП кежигүнүнге деңге киргеннер, кайызы-даа үжен хар ажып чоруур аныяк малчыннар ам дөрт уруглуг, төлептиг кижилер. Эки чурттаар дизе, эки ажылдаар ээри-ле чөптүг. Бо аныяк коммунистер күш-ажылга үлегерлиин көргүсүпшаан хөй ниитиниң ажылынга база идепкейлиг киржип келгенин совхоз парткомнуң секретарының оралакчызы Ш. С. Ондар чугаалаар болду.

Хензиг-оол Чимиттиң партийжи даалгазы — совхозта күш-культура болгаш спорт ажылын хармылап турары. Парткомга ону келдирип, арга-сүмени бо-ла кадар турган. Мурнунда ол совхозка спорт ажылы кошкак турган. Бо ажылды партия организациязының бюро кежигүнү Хензиг-оол Чимит холга алган соонда байдал экижээн. Хензиг-оол суурнуң аныяктарын күш-культура, спортче хаара тудуп, 1983 чылдың чайгы республика спартакиадазынга киришкен. Ынчан сукпакчылар гирь көдүрериинге ийиги черни, а тыва болгаш какас хүрештерге үшкү, дөрткү черлерни ээлээн.

Алдын-кыс болгаш Хензиг-оол Чимиттер 1976 чылда бир муң баш хой хүлээп алгаш, немелде деңзи алыр планын ажыр күүседип, шаңнал, мактады алганнар. А 1977—1981 чылдарда бо аныяк коммунист малчыннар база шыырак көргүзүглерни чедип ап, чыл бүрүде 18—21 тонна чедир немелде деңзини алганнар. Эрткен чылын Алдын-кыс Чимиттиң удурткан беш кижи составтыг звенозу (өөнүң иштиниң база мында) 5 муң баш иштти семиртириинге хүлээнип алгаш, хонукта бир баштан 70 грамм алыр нормазын 170 грамм чедир азы 2,4 катап ажыр күүсеткеш, совхозта бирги черни ээлээн. Звено беш ай иштинде ажылдааш малчын бүрүзү ортумаа-биле бир айда-ла беш түс рубльдан ажылдап алган.

Он бирги беш чылдың өзек чылында Алдын-кыс Кекейовнаның удурткан мал семиртир звено 2 муң баш иштерни семирткеш, 27 тонна немелде деңзини ап, социалистиг хүлээлгезин 172 хуу күүсеткен. Ам чыл төнчүзүнге чедир 1100 иштти семиртир болгаш планын 200 хуу күүседир сорулганы салгаш ажылдап турар.

«Сукпак» совхозтуң дирекциязы, мында партия, профэвилел организациялары, кедээ Советтиң күүскому мал ажылынга кадрларны шын таарыштыр тургузар, оларның ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынче кичээнгейни салып, материалдыг идиг беришкиннерин ажыглап турары эки. Оон бир бадыткалын Алдын-кыс болгаш Хензиг-оол Чимиттерниң ажылдап, чурттап турарындан көрүп болур.

Олар сарыг ыттаан кылган улуг делгем, дөрт өрээл бажыңда чурттап орар. Оон иштин аяныг. Өңнүг телевизордан эгелээш амгы үениң херекселдерни эмге-сексениг салган. Херим иштинде инек, хаван, куш кажаазы, мотоцикл болгаш чиик машина гаражы шупту туруштарында. Бай-шыырак чурттап орарлар.

Бо өг-бүле эки ажылдавышаан, Аъш-чем программазын боттандырарынга боттарының үлүүн дузалал ажыл-агыйын дамчыштыр база киирип турар. Чимиттерниң өг-бүлезинде бызаалыг инектер, молдургалар, кыс хаваннар, хой, өшкүлер, дагаалар-даа бар. Дыка үнүш-дүжүткүр огородтуг-даа улус. Өг-бүлениң уруглары ада-иезиниң кежээ дузалакчылары болуп өзүп орар. Аянызы Сукпак ортумак школазының бешки клазында тергиин эки өөредилгелиг, бирги класс Адар-оол, белеткел клазында Арбай-оол — эки өөредилгелиглер, эң хеймери — Айлана ясли-садикте. Олар — орус болгаш тыва дылдарга арыг чугаалаарлар.

Алдын-кыс Кекейовна уруглары кижизидип, кызымаккай ажылдавышаан, хөй-ниитиниң даалгаларынга ак сеткилдиг киржип чоруур. Ону район Совединиң депутадынга моон мурнунда соңгуп-даа турган. Амгы үеде Сукпак кедээ Советтиң депутады, аңаа ийи чыышты улай соңгуткан. Кедээ Советтиң улус өөредилгези болгаш аныяктар херектериниң талазы-биле доктаамал комиссиязының кежигүнү. Оон ангыда суурда херээженнер чөвүлелиниң совхозта улусчу контроль бөлүүнүң кежигүнү даалгаларын база идепкейлиг күүседип турар. Ол —коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы.

Чимиттерни ажыл-ишке бедик көргүзүглери дээш совхозтуң дирекциязы, партия болгаш профэвилел организациялары хүндүлел бижиктер, өртектиг чүүлдер-биле хөй удаа шаңнаан. Олар ам Совет Тываның 40 чыл болур оюнга төлептиг белектерлиг ужуражыры-биле бедиткен хүлээлгелерни ап, ийи дакпыр күженишкиниг ажылдап турарлар.

С. ЧЫМБА-ДОРЖУ
Кызыл район.

ДОКТААМАЛ ТАНЫШТЫРЫП...

«Чыраа-Бажы» совхозтуң Чыргакы салбырында эмнелге пунктузунуң эргелекчизи Опал Ыдым-ооловна Чымбаның эмчи болуп ажылдаанындан бээр 20 чыл ашкан.

Ол 1962 чылда Кызылдың эмчи училищезин дооскан дугайында дипломну холга алгаш, ыраккы Мөңгүн-Тайга, районга барып ажылдаары-биле аъттаныпкан. Аңаа ол 2 чыл ажылдаан. Оон соонда Бай-Тайга, Сүт-Хөл районнарга ажылдап чораан. А 1978 чылда ол өг-бүлезиниң ажыл-амыдыралының аайы-биле Чыраа-Бажы суурга көжүп келген. Өг-бүлениң ээзи Василий Салчакович Чымба Красноярскиниң кедээ ажыл-агый техникумунуң удуртукчу кадрлар белеткээр салбырын дооскан. Ол ам совхозтуң Чыргакы салбырының эргелекчизи.

Опал Ыдым-ооловна суурнуң улуг, биче чонунуң кадыкшылы дээш вагоон сагыш човангыр, ёзулуг-ла чедип алган мергежилинге бердингеи кижи. Оон эргелекчилээн эмнелге пунктузунуң эм аймаа биле хандырылгазы эки. Ол ышкаш ол эмнелгениң септелгезин кылдыртып алган, кышка узур белеткелин доозуган.

О. Чымба кадыкшыл дугайында лекция, беседаларны механизаторларның часкы, күскү турлагларынга, малчыннарга барып эртирбишаан, чугула эмнерни тарадып турар. Аңаа чергелештир эм оъттарын чыырының, кадырарының, оларны канчаар ажыглаарының дугайында чурттакчы чонга доктаамал таныштырып, школачыларны эм оът аймаа чыырын чылдын-на организастап келген. Ол бо чылын база-ла Чыргакы 8 чыл школазының өөреникчилериниң дузазы-биле бойдустуң хаймалыг эм каттарын, оът-сигениң четчирни-биле чыггаш, районнуң аптеказынга аппарып дужааган.

Ол хүлээнген ажылынга ак сеткилдииндэн ангыда, хөй-ниити ажылдарынга база идепкейлиг киржип турар. Опал Ыдым-ооловна — суурда № 1 «Бай-Булуң» агиткварталдың даргазы, херээженнер чөвүлелиниң кежигүнү, ажылы мактадыг агитатор. Ук агиткварталдың чурттакчылары бо чайын 10 тонна сигенни кезип белеткээр турган. 19 тонна кылдыр ажыр күүседип, совхозтуң дирекциязындан 50 акшаның шаңналын алган. Олар ол ышкаш салбырның 2 малчын кодазында база доктаамал быжыглаттынган, чылдып-на кажааларын өзээн хонтаржып, сиген кезилдезинге киржип турар.

Чымбалар дөрт уругнуг. Оларның өөредилге кижизидилгезинче ада-ие улуг кичээнгейни салып турар. Школачы уругларының өөредилгези, сагылга-чуруму эки. Ажыл-ишчи, найыралдыг өг-бүле бодунуң огородундан картофельди, ногаа аймаан чаагай дүжүдүн ажаап ап келген.

Опал Ыдым-ооловнадан бо бүгү ажылдарга канчап четтигип турарын айтырарга, ол: «Күш-ажылга ынак болурга, күзээниң чедип алыр» — деп кысказы-биле харылаан, хүлүмзүрүүр.

Ол шак мындыг ажылгыр-чизи дээш Тыва АССР-ниң Кадык-камгалал министерствозундан шаңнал-мактал-дарны каш удаа ап келген. Суурнуң чурттакчылары ону хүндүлээр, аңаа ынааар.

А. ШАГЖЫ.

БАРААННЫ — БҮГҮ ЧОНГА

Бодунда бар аргаларны болгаш курлавырларны бүрүнү-биле ажыглап тургаш, хереглел барааннарын бүдүрерин көвүдедирин, оларның ассортиментизин калбартырын болгаш шынарын экижидерин шиитпирлээн бөлүк мурнакчы бүдүрүлгелерниң эгелекчи саналы чурттуң ажыл-агыйжы амыдыралынга чугула болуушкун болган. СЭКП ТК-ның деткээни мындыг эгелээшкинни Иваново хоорайның Самойлов аттыг комбинады, Москваның «Заря» каттыжыышкыны, Димитровтуң «Юность» каттыжыышкыны, Ворошиловградтың СЭКП-ниң XXVI съездизи аттыг фабриказы, «Уралмаш» болгаш «Вильнюс» комбинады идип үндүрген.

Чарыштың эгелекчилери чоннуң хереглелиниң эки шынарлыг бараанныры-биле чурттакчы чонну эң-не долузу-биле хандырар дээш шимчээшкинге киржириниче өске бүгү бүдүрүлге коллективтерин кыйгырган. Ол кыйгырыг бүгү-ле каттыжыышкыннарга болгаш комбинаттарга, заводтарга болгаш фабрикаларга хамааржыр, чүге дээрге чонга садар бараанныры бисте бүгү бүдүрүлгелер кылып турар болгай. Амыдырал хандырылгазы бүдүрүлгелери ол кыйгырыгны деткиир ужурлуг: хереглелдерин хандырарынга оларның ролю биче эвес.

Чарышты эгелээр саналды алды коллектив идип үндүрген. Оларның дөртү пөс-таавының, идиктерниң, хептиң, трикотажтың, үүрмек бараанның, уруглар ойнаарактарының, хевистерниң хөй нуруузун база саваны болгаш амыдыралдың каасталга кылымалдарын бүдүрүп турар чиик үлетпүрнү төлээлеп турар. Чиик үлетпүр —ол болза чүс-чүс улуг болгаш эки дериттинген каттыжыышкыннар, фабрика, заводтар-дыр. Оларның 1300 хирези продукцияны күрүнениң Шынар демдээ-биле бүдүрүп үндүрүп турар. Адырның кылымалдарының 35 муң хире хевирлери ам дээди аттестациялыг марка-биле демдеглеттинген.

Алма-Ата фабриказының хевистери, Ереванның «Масис» каттыжыышкынының идиктери, Риганың «Сомдарис» каттыжыышкынының аргыдан кылымалдары, Кунаваның нарын шеккени, Костроманың хевендеп кылган постери, Ленинградтың шаажаңнары, Нафте-Камскиниң кылымал хөмнери эки шынарлыы-биле сураглаан. Ынчалза-даа дээре болгаш оларга деңнежип турар коллективтерниң кылымалдары чылда 100 миллиард рубльдиң бараанын бүдүрүп турар адырның продукциязының шоолуг эвес кезии болуп турар.

Садыгның медээзин ёзугаар алырга, магазиннер чиик үлетпүрнүң бүдүргени 250 миллион рубль түңнүг кылымалдарын бир хүнде сайгарып турар. Ындыг болза-даа хөй-хөй постер болгаш хептер, идиктер болгаш аргаан кылымалдар баазаларының болгаш магазиннерниң складтарында чыглы берген чыткылаар. Книжилер солун эвес структуралыг болгаш багай каастаттынган постерге, шагдан тура билдингир модельдиг костюмнерге болгаш пальтоларга, чевең дааратыттынган идиктерге чарыгдал кылырын күзевес. Чамдыкта бүдүрүлгелер хереглекчилерниң негелделериниң деңнелинге чедир кодурлу бергеш, ол деңнелге үр туттунуп шыдавайн турары хомуданчыг.

Бирги чартык чылда ССРЭ-ниң Чиик үлетпүр министерствозунуң бүдүрүлгелериниң 100 кылымалдарындан Шынар демдээн ужулган. Мындыг кеземчени Бакунуң бирги болгаш ийиги идик фабрикаларынга, Ленинградтың «Скороходунга», Москваның «Восток» каттыжыышкынынга, Биробиджаның идик фабриказынга онааган. Аттестацияның дээди марказын Москваның «Большевичка» каттыжыышкынының чамдык эр костюмнеринден, Бухараның трикотаж фабриказының джемперлериниден дүжүрген. Ооң чылдагааны — норма-техниктиг документацияның негелделерин оларның күүсетпээнинде. Өскээр чугаалаарга, шынарның дээди категориязының кылымалдарының орнунга үрей кылдынган бараанныры саарылгага берип турган.

Чиик үлетпүрнүң техниктиг чепсегленишкинин күштелдирер, ооң чиг-эт болгаш материалдар-биле хандырылгазын экижидер, бодунуң күш-ажылын сайзыраңгайжыдарынга адырның ажылдакчыларының сонуургалын бедидер дээш күрүне улуг күженишкинин үндүрүп турар. Сөөлгү үеде даштыкы садыг организациялары барыын Европаның хеп, пөс, оларны кылыр чепсегленишкиннер бүдүрер фирмалары-биле элээн каш дугуржулгаларны чарган. Олар бистиң бүдүрүлгелеривиске чамдык техниканы, техниктиг документацияны бээр. Ол мышкаш Италия, ГФР, Франция фирмаларының модельдерин ёзугаар хеп кылыр лицензияны садып алган.

Чүгле даштыкы фирмаларның техниктиг дузаламчызынга даянып болбазы кижи бүрүзүнге билдингир. Бирээде —ол деткимчениң үнези улуг. Ийиде—боттуң күжүнге болгаш аргаларынга даяныры кедилиг. Бистиң заводтарывыс чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнге хөй санныг техниктиг чепсегленишкинин бүдүрүп берип болур аргалыг. Бо чылдың тос айларында оларны планда кордүүгенинден 1,2 миллиард рубль түңге хөйнү бүдүрген. Чиик үлетпүрге чугула херектиг химниктиг удазыннарның бүдүрүлгезиниң оожум өзүп турары хомуданчыг. Бо продукцияны кылырының тос ай планы күүсеттинмээн.

Хереглел бараанныры бүдүрерин көвүдедириниче угланган эгелекчи саналдарның ужур-дузазы дыка улуг. Ол анаа-ла ковүдээшкин эвес, а хереглекчилерни төлээлеп турар садыгның чагыгларынга дүүшкен углаадышкын болур ужурлуг. Ол эгелээшкинниң калбак деткимчези партияның он бирги беш чыл планында кордүүгени социал болгаш экономиктиг программазының күүселдезин дүргедедириниче идигин бээр.

В. БЕЛЯЕВ.
СЭТА-ның тайылбырлакчызы.

ССРЭ-НИҢ ТАЙБЫҢ САНАЛДАРЫН ДЕТКЭЭН

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң «Правда» солуннуң айтырыгларынга харыыларын делегейниң хөй-ниитизи болгаш парлалгазы калбаа-биле тайылбырлап, тайбыңга ынак миллион-миллион кижилер изиг-биле деткип турар. Ю. В. Андроповтуң харыыларында кодурген тайбың чаа совет саналдар ядролуг халапты болдурбазыныче ССРЭ-ниң сыныш чок чүткүлдүүн тодаргай херечилеп турар деп, политиктиг болгаш күрүне ажылдакчылары, даштыкының парлалгазы, радиозу болгаш телевидениези демдеглеп турар. Тайбыңның салым-чолу дээш, улустарның айыыл чок чоруу дээш бедик харыысалга —совет даштыкы политиканың кол чүүлдерининиң бирээзи болуп турар деп, даштыкы хөй чурттарның парлалгазы бижип турар.

Ядролуг дайынның кыжанышкынын узуткаар, Европага болгаш бүгү делегейге тайбыңны база улустарның айыыл чок чоруун камгалаар дээш Совет Эвилели шиитпирлиг демиселдин чорудуп турарын Ю. В. Андроповтуң «Правда» солуннуң айтырыгларынга харыылары база катап тодаргай бадыткаан деп, Болгарияның «Работническо дело» солуну бижээн. Ол харыылар Европага болгаш бүгү делегейге тайбыңны быжыглаарыныче, ядролуг халаптың кыжанышкынын узуткаарыныче, Женевада чугаалажыышкыннарны таарымчалыг чорударынга байдалды тургузарыныче угланган-дыр деп, солун айыткан. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң харыыларында кодурген тодаргай тайбың саналдарны Болгария Улус Республикада изиг-биле деткип турар. Совет тайбың чаа саналдар ССРЭ-ниң удуртулгазының мерген угаанныын болгаш Советтер чуртунуң улуг күчүзүн херечилеп турар-дыр.

Женевада чугаалажыышкыннарга Совет Эвилелиниң чогумчалыг туружун эш Ю. В. Андроповтуң харыыларында база катап тодаргай бадыткаан-дыр деп, ЧКП ТК-ның секретары М. Бене чугаалаан. ССРЭ-ниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның тайбың инициативалары делегейниң амгы нарын болгаш чиг байдалындан үштунарының боттуг аргазын айтып турар. Боо-чепсекти эндере бүдүрериниң соксадырыныче, Европаны болгаш бүгү делегейни ядролуг халаптан чайладырыныче угланган шиитпирлиг базымнарны Совет Эвилели болгаш Варшава Керээзиниң киржикчилери өске-даа нүрүнелер кылып келгениң болгаш кылып-даа турар.

Америк чаа ракеталарның Барыын Европага кестүп келири Женевада амгы үеде чорудуп турар совет-америк чугаалажыышкыннарны уламчылаар аргажок болдуруптар апаарын совет удуртукчу Ю. В. Андропов тодаргай айыткан-дыр деп, Кыдаттың «Жэньминь жибао» солуну бижээн. АКШ бодунуң ракеталарын бир эвес Барыын Европа чурттарынга херек кырында тургузуп эгелевес болза, Женевада чугаалажыышкыннарны уламчылап болуруң ол база айыткан. Европага ядролуг чепсекти кызыгаарлаар дугайында дугуржулга чедип алдынар болгаш ук дугуржулгаа күштүг болган таварылгада СС-20 ракеталарын ССРЭ чөөп талакы районнарынга тургузарын соксадыр деп турар деп, солун демдеглээн.

АКШ-тың күрүне департаментизи медеглел кылган. Чепсегленишкинниң дүжүрер талазы-биле айтырыгга АКШ моон соңгаар-даа боттуг эвес, чүгле чаңгыс талалыг турушту ээлээр деп турарын ол медеглел бадыткаан. Барыын Европага америк чаа ракеталарны эккеп тургузуп турган, бодунга артык шериг күчүзүн хандырарыныче Вашингтон чүткүп турар.

«Першинг-2» болгаш чалгынныг ракеталарны Европа диптиге эккеп нептередир талазы-биле АКШ-тың болгаш НАТО-нуң планнарын боттандырары Женева чугаалажыышкыннарын уламчылаар аргажок болдуруптарын Москва медеглээн-дир деп, «Сан-Франциско икзаминер» солуп бижээн. Женева чугаалажыышкыннарының үезинде Совет Эвилели чогумчалыг дугуржулганы чедип алыр талазы-биле чаагай сеткилдиг турушту ээлеп келген болгаш хөй санныг тайбың саналдарны кодурген. Ортумак ыраакшылдың ядролуг чепсектериниң талазы-биле күштериниң деңг байдалы үрелген турүп болбас ужурлуг деп, Совет Эвилелиниң чайгылыш чок санап турарын солун демдеглээн.

Америк чалгыныг ракеталарны Великобританияга эккеп тургузар айтырыгга хамаарыштыр санал-оналгарның солчуушкуннары Англияның парламентизинге октябрь 31-де эгелээнин «Дейли телеграф» солун дыңнаткан. Ю. В. Андроповтуң кодурген саналдарында эң чугула чаа чүүлдерни кичээнгейин Англияда угландырып турарын «Файнэншл таймс» солун демдеглээн. Европа диңге СС-20 ракеталарының установкалары 140 санга чедир кызырарынга ССРЭ-ниң белеңниң дугайында совет удуртукчунуң медеглелин хөй санныг хайгааракчылар чугула ужур-дузалыг деп санап турар.

Чепсегленишкинниң дүжүрериниң фронтузунга методиктиг шавар халдаашкынны Совет Эвилели үргүлчүлеп турар деп, Францияның «Либерасьон» солуну бижээн. Совет Эвилелиниң-даа, Англияның болгаш Францияның-даа ракеталарынга дайынчы октарның санының деңг болурунга хамаарыштыр совет турушту Ю. В. Андропов база катап тодаргай бадыткаан-дыр деп, солун демдеглээн.

Европага ядролуг боо-чепсекти кызыгаарлаар дугайында чугаалажыышкыннарга дугуржулганы чедип алыр сорулга-биле совет удуртукчу чаа саналдарны база катап кодурген-дир деп, Японияның «Йомиури» солуну бижээн.

(СЭТА).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

РАДОМ ХООРАЙДА

ВАРШАВА. (СЭТА). Совет литератураның хүннери Польшаның Радом хоорайында эгелээн. Совет номнарның делгелгези-биле ажыттынган. «ССРЭ-ниң улустарының амгы үеде литературазы» деп темалыг семинар база болган.

Берлин. Холунда бичии чашты кодурүп алган совет хостакчы дайынчының овур-хевирин герман ажылчын шимчээшкининиң төөгүзү-биле холбаалыг Трептов парктың тураскаал комплекизиниң төвүнде мөңгежидип тургускан.

А. КАТКОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Ж. МАРШЕНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

КОТОНУ. (СЭТА). Францияның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары Жорж Марше чоокта чаа Бениннин найысылалынга барып чораан болгаш тайбың дээш, чепсегленишкинни дүжүрер дээш демиселден артык чугула сорулга амгы үеде чок деп парлалга конференциязынга медеглээн.

Социализмниң чурттары, капиталистиг чурттарның, хоглуп орар күрүнелерниң ажылчы чоннары тайбыңны күзеп, ону деңшилгениң кол негелдези кылдыр санап турар деп, Ж. Марше чугаалаан. Тайбыңның херээнге кедергей айыылдыг кылдыр боо-чепсектерниң эндере бүдүрүүшкүнүнге үнүр социализм чурттары, капиталистиг болгаш хогжуп орар күрүнелерниң ажылчы чоннары шиитпирлиг демиселжир турар.

Чер кырынга тайбыңны быжыглаарының сорулгазы делегейниң экономиктиг чаа чурумун тургузар дээш демисел-биле сырый холбаалыг деп, Француз коммунистерниң удуртукчузу чугула айыткан.

БЕЛЕТКЕП ЭГЕЛЭЭН

БОНН. (СЭТА). Европага ядролуг боо-чепсекти кызыгаарлаар дугайында Женевада чугаалажыышкыннарның түңнелдерин Рейганның администрациязы манавайн, «Першинг-2» ракеталарын Барыын Германияның девискээринде херек кырында тургузуп эгелээн. Баштайгы согуушкун кылырының ядролуг ол боо-чепсектериниң кол нептеригин ГФР-ниң девискээринде америк шериг баазаларында эккелген.

ШЫН УГЛАНЫЫШКЫНДА

Герман Демократтыг Республиканың найысылалы Берлинге болган Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң сессиязының ээлчеглиг XXXVII хуралы акы-дуңма күрүнелерниң амыдыралынга улуг ужур-дузалыг болуп турар. Анаа ЭДЧ кежигүнү чурттарның чазактарының база элээн каш улус демократтыг чурттарның төлээлекчилери киришкен.

Чөвүлелдиң кежигүннери ЭДЧ-ниң ажыл-чорудулгазының дугайында күүсекчи комитеттиң илеткелин чугаалажып көргеш, чөвүлелдиң сессиязының 36-гы хуралының сөөлүнде эрткен үеде ЭДЧ кежигүнү чурттар амгы беш чылдың онаалдаларын күүседир талазы-биле күженишкиниг ажылды кылганын, социал-экономиктиг хогжүлдеге чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алганын сеткил ханыышкыны-биле демдеглээн.

Кажан империализмниң күштери күрүнелер аразында харылзааларның тайбың үндезиннерин узуткаар, хамаарышпас күрүнелерниң иштики херектерин ыят чок холгаарлаар дээш оралдажып, ой-тап кады ажылдажылганы моондактап турар нарын байдалда ЭДЧ чурттары тайбыңның болгаш депшилгениң оруу-биле бүзүрелдиг бурунгаарлап бар чоруур.

Оларның чедиишкиннерин капитал чурттарында экономиктиг кризистиң байдалында оваа коскү. 1982 чылда акы-дуңма чурттарда национал орулга ооң мурнунда чыл-биле деңнээрге 2,2 хуу, үлетпүр бүдүрүлгезн ниитизи-биле 2,3 хуу көвүдээн. Үлетпүр продукциязының немелде өзүлдезиниң кол нуруузу күш-ажыл бүдүрүкчүлүүнүң бедээн күсели-биле чедип алдынган. Ол-ла үеде сайзыраңгай капиталистиг чурттарның национал продуктузунуң ниити түңү 0,5 хуу, а үлетпүр бүдүрүлгези — 4 хуу эвээжээн.

Найыралдыг кады ажылдажылга, күш-ажылдың социалистиг хуваалдазының артык күчүлерин чөп ажыглааны коммунистиг болгаш социалистиг тургузуушкунга дузалап турар. Сөөлгү үеде материалдыг-бүдүрүлгеде күштерниң мөөңнээшкинин улус ажыл-агыйның хогжүдеринге эң-не чугула ужур-дузалыг улуг болгаш нарын сорулгаларны шиитпирлээрниче улам чиге угланган. Хамыктың мурнунда ЭДЧ кежигүнү чурттарны одалга-энергетиктиг болгаш чиг-эт курлавырлары, машиналар, дериг-херекселдер, кодээ ажыл-агый болгаш чиик үлетпүр продукциялары, чонну хереглел бараанныры-биле хандырар чугула херек-биле олар сырый харылзаалыг апарган. ЭДЧ күрүнелеринде кол черни одалга-энергетиктиг адырларның ээлеп турары таварылга эвес. Эрткен чылын электроэнергия бүдүрүлгези 1981 чыл-биле деңнээрге 2,8 хуу өскен болгаш 1800 миллиард киловатт-шак четкен. Хөмүр-даш тывыжы 1381 миллион тонна четкеп ийикпе, азы 3,9 хуу көвүдээн. Нефть болгаш газ тывыжы база көвүдээп, бүдүрүлгениң техниктиг эде чепсегленишкини, продукция шынарын бедилери чугула угланыышкын болу берген. Металлургияда мындыг бурунгаарлаашкын өске адырларның, хамыктың мурнунда машина тудуунуң болбаазыраңдыышкынынга салдарны чедирген. Чижээ, машина тудуунуң болгаш металл ажыглап кылыр үлетпүрнүң продукциязының немелде өзүлдези ЭДЧ чурттарында ниитизи-биле 4,6 хуу чедир өскен. Ол-ла 1982 чылда сайзыраңгай капиталистиг чурттарда бүдүрүп турар машиналарның болгаш дериг-херекселдерниң ниити хемчээли 5 хуу кызырылган.

Чамдык чурттарда агаар-бойдустуң байдалы таарымча чок турза-даа, кодээ ажыл-агый ниитизи-биле чедиишкинниг хогжээн. ЭДЧ чурттарында ооң ниити продукциязының чылда немелде өзүлдези 3 хуу болган. Ол болза кодээ ажыл-агыйның материал-техниктиг суурун быжыглаарыныче, черниң мелиорациязының болгаш химижидилгезиниң хогжүлдезин дүргедедириниче угланыышкынның түңнели болган.

Буржуаз идеологтарның социалистиг экономиканың «чавызаашкынының» дугайында чүвүрүүшкунну буурап дүшкен. ЭДЧ-ниң комплекстиг программазынга үндезилеттинген кады ажылдажылганың түңнелдерниң болгаш перспективниң анализи, акы-дуңма күрүнелерниң улус ажыл-агыйының планнарының аразында харылзаалы болгаш чаңгыс аай угланыышкыны ол хоозун бадыткалды буруу шаап турар. Бо дугайын беш чылдың үшкү чылының онаалдаларының күүселделериниң баштайгы түңнелдери тода херечилеп турар. Чыл эгезинден бээр тос айлар дургузунда ЭДЧ чурттарында үлетпүрнүң ниити продукциязы эрткен чылдың ол үезинден 4,8 хуу өскен. Капитал салыышкынының хөй кезии үлетпүрнүң ажылдап турар бүдүрүлгелерин чаартырыныче угланган. 1983 чылда ол сорулгага эртпен чылдыындан 7 хуу хөй хөреңгини берген.

Чазактар баштыңнары кады ажылдажылганың түңнелин Берлинге чугаалажып тура, ЭДЧ-ниң күүсекчи комитединиң болгаш өске-даа органнарының бо талазы-биле ажыл-чорудулгазын чүүлзүнүп көргеш, бүдүрүлгениң специализациязын болгаш кооперациязын хогжүдериниң, ажыл-агыйны ажыктыг чорударының чаа-чаа курлавырларын дилеп тыварының чаа угланыышкыннарын тодаргайлаан чугула документилерни хүлээп алган.

В. ПЕТРУНЯ.
(СЭТА).

ВЬЕТНАМ ТУДУГЖУЛАРЫНЫҢ ТИИЛЕЛГЕЗИ

ХАНОЙ. Совет Эвилелиниң техниктиг дузаламчызының ачызы-биле тудуп турар чылыг-биле ажылдаар ВСР-де эң улуг Фалай электростанциязының тудугжулары чаа күш-ажылчы тиилелгени чедип алган. Вьетнамда калбаа-биле демдеглеп эрттирип турар Улуг Октябрьның 66 чыл оюнуң база ССРЭ биле ВСР-ниң аразынга найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында Керээге ат салганындан бээр 5 чыл болур оюнуң бүдүүзүнде электри хуваар системаның хуусаа бетинде ажыглалга киирген. Республиканың соңгу талазында электри хереглекчилери хоорайлар болгаш моожуларже, үлетпүр болгаш кодээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниче электроэнергияны чөп дамчыдар аргаңы ол бээр.

Фалайның чылыг-биле ажылдаар электростанциязының бирги ээлчээн ноябрь эгезинде болур алдарлыг байырлалдарның хүннеринде ажыглалга кирери көрдүнген.

(СЭТА).

ТААРЫМЧАЛЫГ БАЙДАЛДАРНЫ ТУРГУСКАН

Партия болгаш Совет чазак чоннуң амыдырал байдалыныче улуг кичээнгейни салып келгениниң көскү херечизи—кырганнарның болгаш инвалидтерниң интернат-бажыңы болур.

Авыйган суурда бо интернат-бажыңга мен 8 чыл чурттап келдим. Амгы үеде шупту 200 хире кижи чурттап турар бис. Бистиң аравыста Тывага аарлал аданга чурттап чораанннардан эгелээш, коллективтиг ажыл-агый үндезилекчилери болгаш малчыннап, башкылап, тудугжулап, механизаторлап чораанннар дээш кымнарны чок дээр боор. Бистер шуптувус күрүнениң долу хандырылгазында чурттап чор бис. Мында чурттаарынга, дыштанырынга таарымчалыг бүгү-ле байдалдарны тургускан. Аарый бергеннерге дузалаар болгаш кадыкшылывысты хайгаараар сагыш човангыр эмчилеривис база бар.

Бо интернат-бажың өскелеринге бодаарга, дузалал ажыл-агый талазы-биле хире-шаа-биле шору байлак. Ында 20 хире инектерни, анай, хураганы-биле катай 300 ажыг өшкү, хойну, 100 ажыг хаваннарны ажаап, өстүрүп турар.

Кыжын чиир ногаавыстан эгелээш, картофелививис шөлү безин кижи белен-не долганып эргилип четпес деп болур. Ол бүгүнү чүгле ажылчыннарның күжү-биле ковүдедип-сайзырадып алыры берге болбайн аан. Интернат-бажыңның ниити ажылчыннарының кижи бүрүзү бодунуң эртем-билиниң айыы-биле түс-түс ажылдыг, а аар-саар ажылчынныг болуру көрдүнмээниниден дузалал ажыл-агыйга бистиң улуг-хуувус бо-ла негеттинге бээр. Интернат-бажыңда күш-ажылдың 30 хире активчилери бар, а кажан картофель, ногаа тарып, ажаап алырының, бок үнүштер аштаалгазының үелеринде ындыг активчилер улам немежип, 60 ажар. Оларның аразында 12 кижи амыдырал хандырылга комиссиязының кежигүннери.

Кырганнарның аразында шаандан тура ажыл дээнде олут, чыдып билбес чораанын манаа-даа келгеш утпаан, биче сеткилдиг, назы-хары улгаткан-даа болза сергек Монгуш Тембирелович Топул бо интернат-бажыңга келгеш дөрт чыл болуп турар. Ол чыл бүрүде кандыг-даа ажылдарга бодунуң идепкейлиин көргүзүп, улуг-хуузун киирип келген. Ооң чамдык кылып чорудуп турган ажылдарын чылдар ээйы-биле сонуургап көөрге мындыг.

Маңаа келген баштайгы чылында Монгуш Тембирелович чеди эш-өөрүн эвилеледип алгаш 20 тонна сигенни кескеш, дузалал ажыл-агыйның кышкы турлаанга чедирип, 280 рубльдиң ажылдарын кылган.

1981 чылда Ак-Суг-Бажы деп черге 4630 санныг будукбүрүнү 6 кижи баглап белеткээннер. Ол-ла состав-биле сигенг белеткелинге база багай эвес киришкеннер.

Дараазында чылын Монгуш Тембирелович бир эжи-биле кады 2 тонна ногаан сигенни кескеш, кыштагга чедиргеннер.

А бо 1983 чылда өөрү Т. Хойлен, Х. Доңгак, К. Достак-оол олар-биле ол дөрт тонна сигенни кезип белеткээн.

М. Т. Топулдуң эш-өөрү-биле кады интернат-бажыңның дузалал ажыл-агыйынга чыл бүрүде киирип турар мындыг улуг-хуузу малдың чаш төлү онча-меңди, чылдан чылче өзүп көвүдээринге эвээш эвес ужур-дузалыг болуп турары чугаажок.

М. Топул ооң ангыда амыдырал хандырылга комиссиязының хүлээлгезин база багай эвес удуртуп турар. Интернат-бажыңның ишти-даштының, долгандыр чыдар девискээриниң санитарлыг байдалы арыг-силиг. Кады чурттап турар эш-өөрү ооң дааңган херээнге ээ-харыысалгалыын, өскелерге болгаш бодунга негелделиин, үлегерлиин үнелеп көрбүшаан ону чылдың-на хана-солун редакторунга соңгуп келгеннер. Интернат-бажыңның кырганнары болгаш инвалидтери сагылга-чурум талазы-биле хемчеглерни шыңгыы сагып, ол дугайында хурал-суглааны эртирип турар.

Интернат-бажыңның кырганнарының болгаш инвалидтерниң хүндүлээр эжи Монгуш Тембирелович Топулдуң амыдыралының мындыг овур-хевирлиг хоочуннар кана-даа үлегер-чижээн салбастар дээрзиниң база бир бадыткалы-дыр.

Б. ДОНДУК.

ДИПТЕРДЕН МЕДЭЭЛЕР

ВАРШАВА. Совет Эвилелиниң болгаш польша-совет харылзаалар дугайында билиглер школазы — чаа өөредилге чериниң байырлыг ажыдыышкыны Варшавага болган. Польша-совет найырал ниитилелиниң (ПСНН) чанында тургустунган ол школа Советтер чуртунуң амыдыралының, польша-совет харылзааларының төөгүзүнүң болгаш бо хүнгү байдалының дугайында ниитилелдиң активчилериниң билиглерин бүгү талалыг ханылады ужурлуг.

ПКАП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, ПКАП ТК-ның секретары Ю. Чирек, польша-совет найырал ниитилелиниң кол баштаар чериниң Даргазы С. Бронський, чурттуң партия болгаш күрүне удуртулгазының төлээлекчилери, эртемденнер, ССРЭ-ниң ПУР-да элчини А. Н. Аксенов школаның ажыдыышкынынга киришкен.

ПУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы К. Сецомский ССРЭ биле ПУР-нуң хөй талалыг кады ажылдажылгазының дугайында илеткелди школаның дыңнакчыларынга кылган.

ПАРИЖ. Каттышкан Штаттар болгаш «ниитя рынок» чурттары кады боо-чепсекти бүдүрерин калбартыр дугайында Европа парламентизиниң резолюциязын «Юманите» солуп шыңгыы шүгүмчүлеп турар.

Европаның улустары тайбыңче боттарының күзел-соруун илередип, өлүмнүг чорукту кылыр бодаан планнарны буруу шаап турар үеде «боо-чепсектиң америк-европа ходушкак бүдүрүлгезиниң» программазының дугайында шиитпирни Европа парламентизи хүлээп ап турар-дыр, деп ол чүүлде айыткан.

Чепсегленишкинниң дүжүрер талазы-биле чугаалажыышкыннарны үзер дээш бүгү күженишкиннерни кылып турар реакцияның күштерин ол резолюцияга социалистер-биле кады удур бадылаан Европарламентиниң коммунистериниң омунээзинден депутат Жак Дани буруу шапкан.

КАИР. Улуг хемчээлге эртирер англи-америк шериг өөредилгезинге киржир ужурлуг англи «Гермес» авианосец Египеттиң Александрий портунда кээп турупкан. Ноябрь 3-ке чедир болур ол шериг өөредилгезинге далай шериглериниң дүжүрерин, армия, ужар чүүл болгаш флоттуң кады демниг хөделишкиннерин шенеп көөр дээн.

НЬЮ-ЙОРК. Гондурастың найысылалы Тегусигальпага Сальвадорнуң, Гватемаланың болгаш Гондурастың диктаторжу ёзу-чурумнарының шериг министрлериниң чөвүлел хуралы кончуг чажыт байдалга боол эрткен. Революсчу Никарагуага удур агрессияны калбартыр планнарны ээлап башкарар дугайында ол чөвүлел хуралга чугаалашкан деп, Ассошиэйтед пресс агентилел дыңнадып турар. Вашингтоннуң деткимчези-биле 1963 чылда тургустунган «Тон Американың камгалал чөвүлели» деп адаттынар коммунизмге удур органның ажыл-чорудулгазын катап тургусканы ол чөвүлел хуралдың кол түңнели боол турар. Никарагуага удур дайынны өскүдер сорулганы катап тургустунган агрессиг блоктуң мурнуңга салган.

ДАР-ЭС-САЛАМ. Регионнуң күрүнелер аразынга садыглажылганы оларның ажыл-агый хогжүлдезиниң база Мурнуу Африка Республиканың экономиказындан хамаарылгазын ажып эртериниң эрге-ажыктарынга дүүштүр чорударының оруктарын Африканың мурнуу чүгүнүң чурттарының хогжүлдезин дем-каттыштырар конференцияның кежигүннери чурттарның садыг болгаш саң-хөө министрлериниң чөвүлел хуралынга чугаалажып көрген.

Бот-боттарының аразынга экономиктиг кады ажылдажылганы калбартып чоруктаныың түңнелинде тайбыңны, депшилгени болгаш регионнуң улустарының чаагай чоруун чедип ап болур деп, Аруша хоорайга ол чөвүлел хуралды ажыдып тургаш, Танзанияның президентизиниң оралакчызы Абуд Джумбе медеглээн. Амгы үеде Африканың мурнуу чүгүнүң чурттарының аразында ийи талалыг садыг дугуржулгалары туруп турар, деп президентиниң оралакчызы чугаалаан. Бистиң ажыл-чорудулгавыстың дараазында базымы садыг харылзааларын чаңгыс аай система кылдыр каттыштырып, ниити рынокту тургузары болур. Амгы үениң негелделеринге дүүштүр бистиң экономикавысты эде тургузуп, хогжүдеринге бодувустуң үлетпүр баазавысты тургузуп алырынга эргежок чугула чиг-эттиң бүгү-ле хевирлери-биле мурнуу Африканың регионну байлак деп ол уламчылап чугаалаан.

(СЭТА).

АКШ. «Трайдент» хевирниг суг адаанга чоруур ядролуг бешки хемезин Гротоннуң (Коннектикут штат) шериг судиозуп бүдүрер черинге милитарисчи, дайынзырак халыдаашкынның ёзузу-биле сугже эжиндирип чоруткан.

Ядролуг чепсектиң эң-не айыылдыг хевирлериниң бирээзи болур суг адаанга чоруур ол хемени далайже эжиндиргенинниң ёзулалының үезинде судно бүдүрер черниң эжиинге америк тайбың талалакчыларының массалыг чыскаалы болган. Чыскаалдың 48 киржикчилерин полиция тудуп хоругдаан.

АП —СЭТА-ның фотохроникazы.

А. ЕМЕЛЬЯНОВ

АВАНЫҢ ХОЛДАРЫ

Ол хүн черле аас-кежик чок, багай хүн болган! Маша эртенден кежээге чедир могаттынып, ажынып келген. Кырган-авазы-биле бакташкан, эрээл иштин арыглаваан, номчуп өөренмээн, кыдыраажынга чүнү-даа биживээн, а чүгле азыгда сыңны берген, думчуун шужуледип олурган.

Авазы чедип кээрге, кырган-авазы урут хүнзедир могаттынып келди, та чүзү канчап барган деп хомудап чугаалаан.

Авазы мыңчап айтырган:

— Уруум, канчап бардың? Аарый бердиң бе?— дээш, холу-биле Машаның хаваан тудкан.

Авазының холдары кургаг, шала бүзүргей, ынчалза-даа чиик болгаш чымчак чаагай, элдептиг холдар болган.

Ынчаарга-даа Маша бажын сиилгип, авазының холдарын ырадыр иткилепкен.

— Авай, пу-уу! Холдарың эки эвес-тир!— деп, ол химиренген.

— Ол ышкажыл ам! Кады кайы хире чурттап келчик бис, ам кээп мен багай болганым ол ышкажыл. Уруум, мээн холдарым бөгүн сеңээ чүге таарышпады?— деп, ава пат кайгап каан.

— Кадыг-дыр, кижини дырбаптар — деп, Маша харыылаан.

Авазы бодунуң холдарынче көрген. Машага ол муңгараңчыг ышкаш болган.

— Анаа, ажылчын холдарла-дыр. Ам канчаар боор кижи холдарын —деп, ава чугаалаан.

Оон турган, чунар дээш чорупкан. Маша ам-на авазын хенертен кээргей берген. Ол чунар черде авазынче халып ындай боор деп баарга, кырган-авазы ону салбаан.

— Олур! Олур! Аваң чүү дээш-даа хомудаваан. Аваңның холу алдын дээрзин улус шупту билир. Аваларның холдары эки чаагай, чүнү-чүнү кылбады дээр. Аваңның аргып каан пос-таавызы-биле чер-делеттейниң чартык кезиин-даа шып болур. Аныяк-даа, аваангыр, шалыпкын-даа, арга-дуржулгалыг-даа. Аваң ажыл кылбас чалгаапай эвес, ажылчын кижи болгай, ында багай чүве чок. Аваңның станогунга ажылдан турупсуңза, ынчап могаттыныып-даа турар харының чок!

— Мен ону хомудадырын бодавадым — деп, Маша ыглап ора чугаалаан.

— Ынчалдың бе, ынчалза-даа ол хомудай берди бе. Ийет ындыг база боор болур. Үен-даян чүве чугаалава. Сээн аваңның холдары кадыг-ла харын, а чүрээ чымчак... Мен-не болзумза, сени аа-чаза аттыныптар ийик мен... Кулактарың долгагылаптар ийик мен — деп, кырган-ава чагып сурган олурган.

Авазы чунуп алгаш чедип келген. Кырган-ава кончуттунуп олурарын, а Маша ыглап олурарын эскерип кааш, чогум чүү болганын ол дораан билбээн.

— Ам кырган-аваны база хомудадырыңга сеңээ ынчыг эвес-тир бе. Кырганнарның чүрээ кошкак болдур ийин. Мен-не кырган-ава болзумза...

— Билир мен, билир мен!— деп, Маша хенертен хөглүг кончут алгырып үнгеш, авазынче шурай бергеш, куспактаныпкаш, ошкагылаан.

— Чүнү-даа билбес сен, бир эвес билир болзуңза, чугаала —деп, авазы чугаалаан.

— Билир мен. Сен бир эвес кырган-авам болзуңза, мээң кулаам долгаптар ийик сен. Мен сээң холдарыңны бактаан болгай мен —деп, Маша чугаалаан.

— Ийе, харын долгаптар мен, кижи хомудатпас кылдыр — деп, ава чугаалаан.

— Кырган-авам сээң орнуңга турган болзумза, база мээң кулактарымны долгаптар мен ийин. Силер бот-боттарыңар орнуңарга ийлээн хоржок ышкажыңар чүл — деп, Маша азыгдан чугаалап орган.

Кырган-авазы биле авазы бот-боттарынче удур-дедир көрүшкеш, каттыржыпкан.

Бичиилерниң чугаазы

КЫРГАН-АВАЗЫН СУРГААН

— Кырган-авай! Чүнү канчап кааның ол? Сен кымыскаяк олүр базып каан-дыр сен! —деп, Максим алгырып үнген.

— Өршээп-ле көр. Мен ону эскербээн-дир мен.

— Эскербээн деп че! Кылаштаарда бажын доңгайтып алгаш көрүп чоруур херек.

УРУУ-БИЛЕ КАДЫ ЧОРААШ...

Уруум уруу Светлананы ийиги катче чедирип бар чораш ана чугаалады:

— Кээп дүшпес ирги бис бе?

— Чок, чо-ок! Сен кээп дүшпес сен. Сээң мойнуңдан так тудуп алган чор мен.

ЧЕЧЕН ЧОГААЛДЫҢ КҮЖҮ

Галя 12 харлыг, Андрюша 2 харлыг.

— Галя, сен Андрюшаны хайгаарап көрүп тур шиве — деп, ада-ие өөрүнүң бажыңнарынга баар дээш үнүп тура, чагаан.

Ада-ие үш шак болгаш, чедип келгеш айтырган:

— Андрюша канчап турду?

— Анаа эки турду. Мен «Дайын болгаш тайбың» деп номну номчуп бээримге, ол дыңнап олурду.

ХАЙГААРААЧАЛ ТАНЯ

Дөрт харлыг Таня-биле шөлге селгүүстеп чордувус. Биске удур бызаа маңнап чоруп ор. Оон мен даап чугааладым:

— Бисти үзери ол-дур.

Бичии уруг дүш-даа чок:

— Оон мыйыстары чок-тур!

Чүзү-биле үзерил ол, кулактары-биле бе?

* * *

Черге чыдыр бис. Таня бир-ле чүвени чугаалап чыда, хенертен-не алгырып үнду:

— Ой, ачай, сээң хойлениңде сөөк холдарың чүп олур.

Сес харлыг шүлүкчү уруг Ника Турбина.

К. ДУДЧЕНКОНУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

КАЙЫЗЫЛ ОЛ?

Салгын-сырын, хат-даа чок
Чайгы ыржым бир-ле хүн.
Чиңге хадың унунда
Чинчилер дег дизип каан
Чиңгир ногаан бүрүлер
Шимчеш дивейн тургулаан.
Соңга өттүр оларны
Шоваа, курзук бичии оол
Карак салбайн, сонуургап
Харап көрүп олурган.
Шыг-шиг кылдыр
шимээргеп,
Сылдыраадыр дагжап каап,
Анаа турган бүрүлер
Аажок-ла дүвүрээн.
Ону көргеш, аймаарап,
Олудундан туруп кээп,
Демги курзук бичии оол
Девидексеп боданган:
«Кым-даа келгеш, оларны
Кырлап, сиигип, дегбеди!
Бүдүү келгеш, билдиртпейн,
Бүрүлерни хөлзеткен
Найгамчыктыг хуулгаазын
Кайызыл ол, элдептиин!»

А. ШОЮН.

ТАНЫЫР АТЧОК

Үнгеш кээрим аразында
Үеннеп-ле каапкан-дыр.
Саазын болгаш көвей
номну
Шаладыва дашыглаан тур.
Арын-бажын чугай-биле
Аларты-ла былчап ап-тыр.
Кара-оол деп таныыр атчок:
Карактары кылаңнамыр...
— Авай, авай, мени көр-
даам,
Ажылдап-ла туру мен бо.

СААРА БИЛЕ ТООЛАЙ

Омак, чараш тоолайы
Опаалыктап келгеш,
Чирик эрнин шимчеткилеп,
«Чиийн» дээнзиг
тырткыланды.
Оюн азы аъш-чем эрээн...
Оозун билбес ыглапты.
Сарбаң салдыг дезипти,
Саара ам каттырыпты.

К. ТҮЛҮШ.

СОНУУРГАКТАРГА

ГФР-де бир фирма тускай бүдүмел кылып үндүрүп эгелээн, ол дыка хөй кижилерни өөртүр, ылаңгыя дириг, ынчалза-даа дораан оюп каар чечектерни бажыңынга тудуксаарларны. Ооң адын гридафор дээр, ол чечектерниң чаражын, хевирин, өңүн үр үеде хевээр арттырарынга дузалаар. Ол бүдүмел үнүштерниң суун долузу-биле «соруп» апаар. Ынчаар дээнде, чаа дириг чечектерни гидрофорлуг савага үш хүн иштинде тудар. Чечектер каш-даа чыл иштинде бодунуң баштайгы хевирин оскунмас.

МОСКВА. П. И. Чайковский аттыг Концерт залының сценазынга ССРЭ-ниң улусчу танцының Күрүнениң үлегерлиг ансамблиниң чаа программазының баштайгы көргүзүү болган.

Ооң доктаамал уран чүүл удурукчузу — Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-ниң улустуң артизи, Ленинчи шаңналдың лауреады И. Моисеев.

ЧУРУКТА: «Күш-ажылдың байырлалының» түннел көргүзүү.

Н. МАЛЫШЕВТИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

КОНКУРС

Кызылга социал хандырылга килдистериниң ажылдакчыларының республика конкурузу болуп эрткен. Анаа районнарның, Кызыл хоорайның төлээлекчилери киришкен. Олар пенсия, пособие тывсырының талазы-биле бодалгаларны бодаап, база социал хандырылга ажылының аңгы-аңгы адырларынга хамаарышкан айтырыгларга харыылааннар.

Конкурстуң бүгү негеделерин долузу-биле күүсеткеш, Чөөн-Хемчик районунуң социал хандырылга килдизиниң улуг инспектору Марина Ондар «Республиканың эң тергиин инспектору» деп атты чаалап алган. Ийиги, үшкү черлерин Любовь Лихачёва (Кызыл хоорай), Надежда Тартабаева (Тожу) олар тус-тузунда ээлээннер. Тиилекчилерге хүндүлел бижиктерни база өртектиг шаңналдарны тывыскан.

Конкурстуң тиилекчизи Марина Ондар РСФСР-ниң социал хандырылга органнарының инспекторларының бо чылдың декабрьда Москвага болур конкурс-маргылдаазынга Тыва АССР-ниң адын камгалап киржир.

М. ДАРЖАЙ.

• спорт • СПОРТ • СПОРТ •

ХҮРЕШ ХЕВИЗИНГЕ

Хостуг хүрешке республиканың «Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң хуусунда болгаш команда аайыбиле бирги черя дээш ВЛКСМ-ниң 65 чылынга тураскааткан маргылдаа Кызылдың «Херел» спорт залынга эрткен. 16 командадан 167 мөге ВЛКСМ обкомунуң шаңналы дээш хүрешкен.

Шак ындыг турнирлер чидиг демиселге эртип тургудааның билир бис. Бо турнир база ынчаар эрткен. Маргылдааның киржикчилериниң арзында республиканың аңгы-аңгы чылдарының чемпионнары, спорт мастерлери болгаш шыырак мөгелер хөй-биле киришкен. Оларга А. Чылбак-оол, В. Күжүгет, А. Доңгак, К. Шагдыр, С. Ак-тараа, К. Кара-Сал болгаш оон-даа өскелер хамааржыр. Аныяктар А. Комун-Доржу, С. Кызыл-оол, М. Моңгуш, О. Кызыл-оол олар база сураглыг мөгелерден чыдып калбайн турарлар.

Хевистиң ээлери, «Спартактың» шилиндек командазы бирги черни ээлээш, маргылдааның кол шаңналы — ВЛКСМ обкомунуң шилчиир кубогун чаалап алган. «Спартак» ниитилелдиң мөгелери хүрежиринң янзы-бүрү аргаларын ажыглап, тиилелге дээш туруштуун көргүскен. Олардан 6 кижи боттарының дензилеринге тиилээн. С. Кызыл-оол (52 кг категориязының дензизинге), А. Кара-Сал (62 кг), В. Кара-Сал (68 кг), Ф. Хомушку (74 кг), А. Ойдуп (82 кг), О. Кызыл-оол (90 кг) оларга хамааржыр.

Ол ышкаш Өвүр райондан А. Комун-Доржу (48 кг), М. Шагдыр (100 кг), Чөөн-Хемчиктен А. Чылбак-оол (57 кг) тиилелгени чедип алган.

Өвүрнүң командазы ийиги черни, Чөөн-Хемчиктиң үшкү черни ээ, ол командалар маргылдаага эки киришкен.

Бо маргылдааның тиилекчилери мөгелер РСФСР-ниң кубогу дээш спортчу дээди мергежил школаларының арзынга Новосибирск хоорайга ноябрьда болур маргылдаага киржири-биле белеткенип эгелээн.

К. ХОВАЛЫГ,
маргылдааның судьязы.

ЭҢ АНЫЯК ЧЕМПИОН

БУДАПЕШТ. (СЭТА-ның тускай корр. В. Никифоров).

«Будапешт» спорт ордузунда делегей чемпионадынга Москва чурттуг 16 харлыг школачы Дмитрий Вилозерчев гимнастикага XXII делегей чемпионадының тулган чемпиону деп атты чаалап алган. Ол чүгле тулган чемпион эвес, спорттуң бо хевириниң талазы-биле төөгүде эң бедик көргүзүгнү, ол чедиишкиннерниң спортчуларның каш-даа салгалы чедип алырын күзеп келген. Салымныг чемпион мергежилге бүрүзүн кайгамчык кылдыр күүседип турган.

Команда талазы-биле эжиниң чедиишкинин Ереван студент Артур Акопян быжыглап, хүлер медальды чаалап алган. КУР-нуң аныяк спортчузу 19 харлыг Лоу Юнюга база хүлер медальды тывыскан.

Өөрээниинден караанның чажын тудуп чадап каан спортчу, япон шилиндек командазының кежигүнү Кодзи Гусикенге мөңгүн медаль тавартышкан. Шаңнал соонда, бир каш минуталар эрткенде, Кодзиниң чугаалааны болза, япон гимнастиканың чаңчыл болган тиилелгелери катап келиринге үндезин бар.

Ол кежээ Вилозерчев хамык улустуң сонуургалын болдурган. Ол чүгле бедик мергежилин база чүткүлдүг-биле, көрүкчүлерни кайгаткан эвес. Бо оол шыдамык база маргыжып турган эш-өөрүнге чаагай, чымчак сеткилдиг-биле аныякчаптанчыы-биле ылгалып турган. Парлалга конференциязының үезинде тренировкага келер костюмунуң карманында шаңнаткан алдын медалын бүдүү уштуп, дедир чажыра суп каан, чедиишкининге бүзүревейн орган.

Аас-кежиим кызыгаар чок: тиилелгени, чедиишкинни күзевес спортчу чок деп, СЭТА-ның корреспондентизинге Дмитрий чугаалаан. Бөгүнде, гимнастика бурунгаар хөгжүй бергенде, чемпион болуру дээрге-ле, баш удур көөрү, өскелерден дүргей, сагыңгыр болуру.

Ол чижектиг шыдамык чорук спортчу бүрүзүнде чок болдур ийин. КУР-дан келген Ли Нипага, ол чемпион кубогунуң чаалап алыкчызы, база ол ышкаш, ооң чаңгыс чер чурттуу Тун Фейге болгаш Волгоградтан Александр Погорелова ол чорук хамааржыр.

(СЭТА).

КҮСТҮҢ ХҮННЕРИНДЕ-ДАА

Чимистиг сад өстүреринге ынактар бистиңинге бо-ла келир. Оларның кол-ла сорулгазы—күстүң сөөлгү хүннеринге чедир боттарының чимистиг сад өстүрер участоктарынга кандыг ажылдарның хевирлерин чорударын билип алыры. Ынчангаш оларның чамдык айтырыгларынга харыыларны бердивис.

ХӨРЗҮННҮ АЖААП, САЙЗЫРАДЫП ЧЕМИШЧИДЕРИ

Бир эвес шириктелген хөрзүннү үлдүретпес болза, күскү өлшык болгаш хар суу сиңмес. Ынчангаш күзүн хөрзүннү үлдүредип каарга, ол-шыкты болгаш часкы хар суун эки сиңирер. Хөрзүннү үлдүредириниң ханызы ында үнген үнүштерниң дазылдары кайы хире куду чыдарындап хамааржыр: яблоня олуртур хөрзүннүң ханызын 20 см, а вишня, слива болгаш өске-даа чимистиг чадаң ыяштарның озуруглар арзының ханызын 18 см. Ыяштарның дазылдары үрелбези-биле хөрзүннү овзарымчалыг үлдүредир. Ооң-биле чергелештир органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни тегер. Ол чемишчидилгелерни төгериниң хемчээли үнүштүң назыларындан болгаш хөрзүннүң дүжүткүрүүнден хамааржыр. Чемишчидилгелерни чижек нормалыг төгер болгаш аныяк яблоняларның хөрзүнүнге 10 килограмм өдек, 150 грамм суперфосфат, 50 грамм калийлиг дусту чажар.

Бир эвес чимистиг ыяштар 5-7 харлыг болза, минералдыг чемишчидилгени 200 граммны, суперфосфатты болгаш калийлиг чемишчидилгени 100 граммны топ болур. Кат бээр үнүштерниң хөрзүнүн казып үлдүредиңер. Маңаа база-ла органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни топ болур. Үнүш бүрүзүнге 100 грамм суперфосфатты, калийни 50 граммны, бир эвес хайнакташтырган чимистиг үнүш бар болза, бир ындыг үнүштүң хөрзүнүнге 300 граммны төгер.

Участокта хөрзүн ажыксыг болза, ыяап-ла 150 грамм ыяш хүлүн 1 дөрбелчин метр шөлге тогуңер. Октябрьның ийиги чартыында чимистиг ыяштарның дазылдары өзер. Ынчангаш каттыг болгаш чимистиг үнүштерге күскү суггарылганы чорударны чугула. Өл-шык хөрзүн чөөрту доңар, ыяштар кадыг-дошкун кышка шыдамык боор. Оларның дазылдарының системалары белен чарылбас.

ДАЗЫЛДАРНЫҢ КЫРЫН ШУГЛААРЫ

Күскү суггарылганың болгаш хөрзүннү үлдүреткенинин соонда, чимистиг үнүштерниң дазыл системаларын быжыглаары чугула. Түс черниң байдалы-биле алырга, ранеткаңын безин дазылдарын шуглаар ужурлуг. Баштайгы үш чылында ону ыяап-ла шуглаар. Дараазында чылдарда түс черниң агаарынга чаңчыктырар. Бистиң агаар-бойдузувустуң байдалынга малинаңын соокка шыдамык сорттарындан өскезин, вишняны, сливаны, честек-катты, яблоняның өзүмнер бээр сорттарын шуглаар. Чимистиг ыяштарның кажан бүрүзү дүшкен соонда, кичээнгейлиг хайгаарап көрүңер. Бир эвес хоралакчы дириг курттарның уялары болгаш үрелген база кадып калган чемиштер тывылза дораан узуткаңар.

ЧАСКЫ АЖЫЛДАРГА БЕЛЕТКЕЛДЕРНИ ЧОРУДАРЫ

Бир эвес чимистиг культураларның өзүмнери бар болза, оларны дораан шала кйлендир черге хөөп казаны дээре. Оларның дазылдарын эде салгаш, хөрзүнден каггаш, суггарар, өзүмнерниң арзын эмин эртир сырый олуртуп болбас. Таарымчалыг кылдыр олурткан өзүмнерниң дазылдары кыштың эки эрттирер. Чимистиг болгаш каттыг ыяштар олуртур оңгарларны амдыгаштап белеткеп алынар. 10-15 килограмм органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилге холумактыг шириктиг хөрзүннү оңгарларга төп каңар. Чазын тыгый хөрзүнге чаа өзүмнерни олуртуруңарга эптиг болур.

Участок шолунда боктарны болгаш үнүштерниң артынчыларын аштап, арыглаңар. Бүдүлерни чаңгыс черге болгеш өрттедиңер. Огород үнүштериниң артынчыларын чаңгыс черге оваалааш дараазында чылда чемишчидилгеге ажыглап болур.

Н. ЖАВОРОНКОВА,
республиканың аныяк натуралистер станциязының методизи.

Юристиң тайылбыры

ДАКПЫРЛАП АЖЫЛДААНДА

Хамаатыларның дакпырлап ажылдап болуру совет хоойлуда көрдүнген.

Дакпырлап ажылдаары деп чүл? Ол —ажылдакчы кижи кол албан-хүлээлгезин күүсетпишаан, өске мергежилге, албан-хүлээлгеге күш-ажыл керээзи чарып, немелде ажылдаары болур. Дакпырлап турар черинге ажыл хүнү өске ажылдакчыларныы-биле домей, онза өскерилге чок. Дакпырлап ажылдаары эки тураның херээ кылдыр көрдүнген, анаа албадал турбас, дакпырлап ажылдаарын сүмелээрге, анаа чөпшээрешпээни дээш ажылдакчыларга хемчег онаары кайда-даа көрдүнмээн.

Мергежил, албан-дужаал дакпырлаар дугайында дугуржулганы профэвилел комитединиң чөпшээрелин барымдаалап, администрацияның дужаалы-биле тургузар. Ук документиге ажылдакчының дакпырлап турар мергежилин, албан-дужаалын, немелде күүседип турар ажылының хемчээлин, албан талазы-биле хүлээлгезин, шалыңның хемчээлин айтыр. Ажылдың девискээрин, азы оон хемчээлин улгаттырарын, төлевириниң хемчээлин база ындыг янзылыг долдуруп тургузар. Бир эвес ажылдың байдалынга, немелде төлевир бээриниң чурумунга өскерилгелер болу бээр болза, ол дугайын ажылдакчыга ай бурунгаар сагындырып, дыңнадып каар ужурлуг.

Ажылдың бүдүрген продукциязының шынары баксырап, анаа хамаарыштыр хомудалдар кирип эгелээр болза, ол четпестер кестүп келген үеден бээр ук кижиниң дакпырлап ажылдаарын, немелде төлевир бээрин соксадып каап болур. Профессионал мергежили болгаш арга-дуржулгалыы дээш бээр немелде төлевирни ажылдакчы кижиниң дакпырлап ажылдап турары дээш казывас. Дакпыр ажылдыг кижилер барза, бүдүрүлге бригадаларының бараан болур девискээри калбарганда база ажылдың хемчээли улгатканда шалың фондузу камналгага тургустунуп болур. Бригада кежигүнүнге немелде төлевир кылдыр долу ажыглаттывмайн барган ол камналганы коллективтиг ажылдап алдынган төлевир хуваагрының чурумун өзүтаар бригада кежигүннеринге үлеп берип болур.

Кадыкка хоралыг байдалдыг күш-ажылда ажылдап турарлар дакпырлап турар болза, ооң кол ажылында көрдүнген чиигелделер шупту дөмей-ле артар. Дакпырлап турары ажылда ындыг чиигелделер бары, чогу-даа анаа хамааңчок. Бир эвес чиигелделер ук кижиниң чүгле дакпырлап турар мергежилинде көрдүнген болза, ажылдакчының немелде ажылынга чартык хүндең эвээш эвес үеде ажылдаан хүннеринге көрдүнер. Ынчан немелде шөлээниң хуусаазын ук кижиге ол шөлээни алыр эргени берип турар ажылдаан үезинге деңнештир тургузар.

Мергежил, албан-дужаал дакпырлап ажылдаарының айтырыгларын организастаарын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1981 чылдың декабрь 4-те үндүргени доктаалынга үндезилеп чорудар.

Д. ООРЖАК,
Профэвилечөвүлелдиң инструктору.

ТҮҢНЕЛ ОЮННАР

Шыдыраага Кызылдың бирги черя дээш маргылдааның сөөлгү чедиги, сески турнирнге чемпион ат база республиканың бирги черя дээш маргылдаага киржир эргени чедип алыры дээш демисел чидигленген.

Валентин Топулду удуп алган болгаш Николай Куулар-биле хайымнашкан соонда, Вячеслав Асатов 6,5 санныг болуп, тиилелгени чедип алган. Эки түңнелдерни Моңгуш Кенин-Лопсан болгаш Чыртак-оол Оюн көргүскен, олар В. Асатовтан чүгле 0,5 санга чыдып калганнар.

Дөрткү черни 5,5 санныг Николай Онуфриев ээлээн. Вячеслав Асатов, Моңгуш Кенин-Лопсан, Чыртак-оол Оюн, Николай Онуфриев олар декабрь 2-де эгелээр Тыва АССР-ниң чемпионадынга киржир эргени чаалап алганнары ол.

Н. ШИШИГИН.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр, чамдык черлерге бичие частаар. Барыын чүктен хаттының дүргени секундада 4—9 метр.

Дүне 5—10 градус соок, хүндүс 1—6 градус чылыг.

Кызылга чагбас, хат кошкак. Дүне 6—9 градус соок, хүндүс 1—3 градус чылыг.

ТВ

НОЯБРЬ 2-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 —«Чалыыларның чогаадылгазы». Уруглар ансамблиниң концерти. 9.25—«Шуургандап төрүттүнгеннер». Уран-чечек фильм. 10.35 —Документалдыг телефильм. 10.55 — «Аян-чорукчулар клуву». 11.55—Телемедээлер. 12.00—14.15—Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 —Социалистиг чурттарның документалдыг телефильмнери. 15.15 —Музыкалыг дамчыдылга. 17.45 — «Эртем болгаш амыдырал». 18.30 —Документалдыг фильм. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 —Концерт. 19.30 — Футболга кубоктугларның кубогу дээш маргылдаа. «Серветт» (Швейцария) — «Шахтёр» (Донецк). 21.00 — «Үе». 21.30 —ССРЭ-ниң улустуң артизи Э. Гилельстиң концерти. 22.10 —Неделяның спорту. 22.45—Бөгүн делегейде. 23.00—00.45— Футболга Европа чемпионнарының кубогу дээш маргылдаа. «Динамо» (Минск). —«Раба». (Венгрия). Чапсар үезинде—«Бир эвес кадык болуксазыңза».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.15 —«Вишняның быжар хүннери» деп эртем-ниитилелдиг фильм. 8.35—Географтыг ажыдыышкыннарның төөгүзүнден. 9.05 —Немец дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 9.35 —Р. Гамзатовтуң лирикасы. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Физика. Кристаллдарның тургузуу болгаш шынарлары. 10.35 —Ниити биология. 9-ку класс. 11.05 —Ада-пелер, силерге. 11.40 — Ниити биология. 9-ку класс. 12.10 — Г.-Х. Андерсенниң тоолдары. 4-кү класс. 12.40—«Помары суурнуң оолдары». деп телеочерк. 13.10 —Немец дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 13.40 — Төөгүнүң арыннары. «Чаңчылдарның үргүлчүлели». —14.25 — Демьян Бедный — революцияның ыраажызы. 15.20— Телемедээлер. 15.25 — 18.00 — Чапсар. 18.00—Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Орус дылды өөренип тур бис» деп дамчыдылга. 4-кү кичээл. 18.40 — Ойнаарактар театры. 18.55 — «Делегейде болуушкуннарның дончулалы». 19.10 —«Азия тову». 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар, рекламалар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.30—23.15 — Ю. Файбышенко — «Кылык». Телешиниң 2-ги сериязы.

КИНО

НОЯБРЬ 2-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Главный свидетель — компьютер» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (уэаткан), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Там, на неведомых дорожках...» 9.30, 15.00, «По законам военного времени» 11.00, 12.40, 16.30, «Бежавшие из ада» 16.10, 20.00 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Бабек» (2 сериялыг) 14.40, 17.20, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Баллада о доблестном рыцаре Айвенго» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуу 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-51 көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2030

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—01613

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 253 (12343) | 1983 чылдың ноябрь 3, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп

Совет профэвилелдери! Ажылчы чоннарның күш-ажылчы идепкейин болгаш чогаадыкчы инициативазын бүгү хемчеглер-биле хөгжүдүңер!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

СЭКП ОБЛАСТЬ КОМИТЕДИНИҢ БЮРОЗУНДА

«Совхозтарга күш-ажылды организастаарының бригада аргазын нептередир талазы-биле Таңды районнуң партия организацияларының ажылының дугайында» айтырыгны СЭКП обкомунуң бюрозунуң ээлчеглиг хуралынга чугаалажып көрген.

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин база колхоз болгаш совхоз бүдүрүлгезинге коллективтиг кереэни нептередир талазы-биле организакчы ажылды күштелдирер дугайында СЭКП ТК-ның айтышкыннарын районнуң партия организациялары удуртулга болдурбушаан, күш-ажылды организастаарының, ооң төлевириниң хевирлерин сайзырацгайжылар талазы-биле чамдык ажылдарны чорудуп турарын СЭКП обкомунуң бюрозу демдеглээн.

Ынчалзажок күш-ажылды организастаарының бригада аргазын нептередир талазы-биле СЭКП райкомунуң, совхозтарның парткомнарының болгаш партия эге организацияларының организакчы ажылының деңнели СЭКП ТК-ның айтышкыннарынга, СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының негелделеринге, а ол ышкаш СЭКП обкомунуң VII болгаш X пленумнарының шиитпирлеринге амдаа чедир дүүшпейн турар. Районнуң совхозтарында коллективтиг кереэ көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин организастаарының ам-даа кол хевири болбаан.

Күш-ажылчы коллективтерниң ажылын бригада кереэзин ёзугаар организастаарының чугулазын совхозтарның хой удуртукчулары болгаш специалистери чедир үнелевейн, чаа, мурнакчы чүүлдү эскерип көрбейн турар. Коллективтиг кереэни районнуң мал ажылында шуут нептеретпейн турар.

Кереэлиг коллективтерниң ажылын организастаарын чамдык совхозтарның удуртукчулары ёзу барымдаалап көрүп турар. Ындыг коллективтерге чүгле продукция бүдүрер талазы-биле даалгаларны, ажыл төлевириниң фондузун айтып берип турза-даа, чарыглалдарның нормативтерин, материал-техниктиг херекселдерниң лимиттерин доктаалып бербейн турар, ол чорук продукция бүдүрериниң чарыгдалдарны чедип алдынган түңнелдер-биле деңнеп көөр аргазы бербейн турар.

Совхозтарның парткомнары, партия эге организациялары коллективтерниң ажыл-агый ажыл-чорудулгазынче ханылап кирбейн, бригада кереэзин, күш-ажылды организастаарының болгаш ооң төлевириниң дешпилгелиг оске-даа аргаларын нептередир айтырыгларже чогуур кичээнгейни угландырбайн, ажылдакчыларның күш-ажылчы идепкейлиин, ажылдың алыс түңнелдеринге оларның сонуургалдыын четпес бедидип турар.

Коллективтиг кереэни болгаш күш-ажылды организастаарының, ооң төлевириниң дешпилгелиг оске-даа аргаларын совхоз бүдүрүлгезинге калбаа-биле нептередиринче угланган организакчы болгаш масса-политиктиг ажылды сайзырацгайжыдарын СЭКП райкомунга, совхозтарның парткомнарынга, партия эге организацияларынга, удуртукчуларынга болгаш специалистеринге СЭКП обкомунуң бюрозу дааскан. Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң бүгү алырларын бригада кереэзинче планныг шилчидерин 1983—1985 чылдарда боттандырар.

Черни, техниканы, материалдыг оске-даа курлавырларны, капитал салыышкынын нарын ажыктыг кылдыр база чөп ажыглаарынга, совхозтарга ажыл-агыйның бот-орулга чарылгазын дүрген шиңгээдип нептередиринге, иштики курлавырларны бүрүн ажыглаары дээш кадрларның харысалгазын бедидеринге, планның, күрүнениң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынга парткомнарның, партия эге организацияларының болгаш профэвилел, комсомол организацияларының, удуртукчуларының болгаш специалистериниң, күш-ажылчы бүгү коллективтерниң күжениишкиннерин мөөңнээрин СЭКП райкомунга сүмелээн.

«Тываның көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының ажылын экижидер, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидеринге ооң салдарын күштелдирер талазы-биле хемчеглер дугайында» партия обкомунуң бюрозунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВАСХНИЛ-диң Сибирь салбырының Президиумунуң доктаалының төлевилелин СЭКП обкомунуң бюрозу бадылаан.

Эртем ажылдарын көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге нептередир талазы-биле чамдык ажылдарны көдээ ажыл-агыйның Дуржулга станциязы чорудуп, чер ажылының зона системазын, хөрзүн камгалаарының аргаларын болгаш ховулуг база ээзим чоогунда хову-шөлдүг зоналарга эртемге үндезилеттинген тарылга ээлчештирилгезин ажылдап кылыр болгаш нептередир талазы-биле совхозтарга идигин берип турарын демдеглээн. Сорттуг үрезин болгаш уксаалыг мал ажылының талазы-биле чамдык ажылды чорудуп турар.

Ооң-биле чергелештир Дуржулга станциязының ажылы СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының негелделеринге, Аъш-чем программазын шиитпирлээриниң сорулгаларынга амгы үеде дүүшпейн турар.

Дуржулга станциязының чамдык килдистери болгаш лабораториялары болуннуң дуржулга ажыл-агыйының-даа, республиканың совхозтарының-даа бүдүрүлгези-биле кошкак харылзаалыг. Агаар-бойдуска болгаш экономиктиг байдалдарга хамаарыштыр көдээ ажыл-агыйның янзы-бүрү бүгү негелделерин эртем шиитпирлелдери хвара тутпайн турар. Эртем ажылында кызыы темалар бар, совхозтарның мурнунга салдынган эң чугула айтырыгларны шиитпирлээринче эртем ажылдакчыларының күжениишкиннерин четпес угландырып турар. Эртемниң чедиишкиннерин болгаш мурнакчы практиканы совхозтарга нептередир талазы-биле эртем ажылдакчылары болгаш специалистер кожа ажылдап, совхозтар специалистериниң өөредилгезин организастаарынга, семинарларны эрттирериниң идепкейлиг чорукту четпес илергейлеп турар.

Чер болгаш мал ажылын чорударының культуразын бедидеринге станцияның дуржулга - бүдүрүлге ажыл-агыйы үлегер болбайн турар. Мал ажылында кол көргүзүглер талазы-биле ол дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйы совхозтарны мурнаар туржук, харын-даа республиканың мурнакчы ажыл-агыйларындан хожудап турар.

Бүгү көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң улам ыңайгы өзүлдезин болгаш быжыг турушту хөгжүлдезин хандырарынга эртемниң ролюн бедидери, эртемниң чедиишкиннерин нептередири, бүдүрүп турар продукцияның шынарын бүгү тала-биле экижидери, республиканың Аъш-чем программазын, СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин боттандырар сорулга-биле чер болгаш мал ажылының ажыктыын бедидери, Дуржулга станциязының болгаш дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйының эртем ажылдакчыларының болгаш специалистериниң күжениишкиннерин республиканың көдээ ажыл-агыйын хөгжүдериниң эң чугула айтырыгларын шиитпирлээринче угландырары көдээ ажыл-агый Дуржулга станциязының эң чугула сорулгазы болуп турарын хүлээп алган доктаалда демдеглээн.

Дуржулга станциязының болгаш дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйының эртем ажылдакчыларының болгаш специалистериниң күжениишкиннери чер, үнүш болгаш мал ажылының, ветеринарияның, механизацияның, экономиканың болгаш республиканың көдээ ажыл-агыйын организастаарының эң чугула айтырыгларын шиитпирлээринге мөөңнеттинген турар ужурлуг.

Материал-техниктиг баазаны быжыглаарынга, бүдүрүлгениң шуушturулга технологияларын ажыглаарынга, комплекстиг механизацияны, эртем-техниктиг дешпилгениң эң чаа чедиишкиннерин калбаа-биле нептередиринге, социал-экономиктиг хөгжүлдениң планын ажылдап кылырынга база боттандырарынга үндезилээш, Дуржулга станциязының дуржулга - бүдүрүлге ажыл-агыйын бедик орулгалыг үлегерлиг ажыл-агый кылдыр хөгжүдерин Тыва АССР-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунга, ВАСХНИЛ-диң Сибирь салбырының Дуржулга бүдүрүлге ажыл-агыйлар эргелелинге дааскан.

Тываның көдээ ажыл-агый Дуржулга станциязының эртем салбырларының ажыл-чорудулгазын экижидер болгаш бүдүрүлге-биле оларның харылзаазын быжыглаар, шинчилел ажылдарының эртем-методиктиг деңнелин бедидер талазы-биле хемчеглерниң планын бадылаан.

Партия обкомунуң бюрозу оске-даа айтырыгларны база чугаалажып көрген.

ОКТЯБРЬ БАЙЫРЛАЛЫНГА УТКУШТУР

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың топ бүдүрүлге лабораториязының ээлчеглериниң аразындан № 2 ээлчег мурнакчыларның олурууп доктаамал ээлеп келген. Ол комсомолчу-аныяктарның коллективинде дагдынкчылар аныяктарны ажылга харысалгалыг болурунга өөредип, сагылга-чурумнуң үлегерин көргүзүп турар. Ындыгларга 19 чыл ажыл стажтыг лаборант Тамара Харисовна Кобелева, 1965 чылдан бээр комбинатта ажылдап турар коммунист Чечекмаа Чашпаевна Ооржак, 13 чыл лаборантылап турар Тамара Лама-Суруновна Кужугет, бүдүрүлгениң эң шалыпчыларының бирээзи Клара Бады-ооловна Монгуш олар хамааржыр. Хоочуннарның ижин салгаан аныяктар Ирина Маадыр-оол болгаш өскелер-даа лабораторияның ажылының ажыктыын хандырып, продукцияның шынарынга, фабриканың цехтеринде ажылдаар байдалдарны таарымчаалыг болдурарынга салдарын чедирип турарлар.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан) Л. Цыганковская, Т. Кобелева, К. Монгуш, Ч. Ооржак, И. Маадыр-оол, Т. Кужугет олар.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ХУУСАА БЕТИНДЕ

Ай планын чогуур хуусаадан эрте күүсеткенин «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының коллективи рапорттаан. Октябрь 30-де хүндүскүнүң 12 шакта цехтиң белен продукция складынче ай планынга кириштир сорттуг даг-дүгүнүң сөөлгү тонналары дужааттынган.

Ол-ла хүннүң төнчүзүнде бөдүүн рудазы арыглаар цехтиң ээлчеглери пландан ажыр 192 тонна даг лёнун бергеннер.

Ол цехтен Надежда Васильеваның удуртканы № 4 ээлчег эң-не бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаан. Айның эрткен 30 хонуунда ээлчег 832 тонна продукцияны берген, а планда көрдүнгени 651 тонна турган.

Валентина Ипатованың удуртканы № 5 ээлчег олардан чыдып калбайн турар. Планда көрдүнгени 649 тонна турган болза, херек кырында ээлчег 781 тоннаны дужааган. Зинаида Сафармиязованың № 1 ээлчээ база багай эвес ажылдаан. Олар пландан ажыр 73 тонна сорттуг даг-дүгүн бүдүрген.

Бедик сорттуг руда болбаадырадыр цехтен Наталья Нурисламованың ээлчээ мурнуку олурунда дорун, пландан ажыр 51 тонна сорттуг даг-дүгүн берген. Цехтиң коллективи ниитизи-биле пландан ажыр 86 тонна сорттуг даг-дүгүн склатта дужааган.

Арыглакчыларның чедиишкиннинг ажылдаарынга идегелдиг магадылалды УСК-ның коллективи хандырып келген. Ында Нина Теплыхтың № 1 ээлчээ кымга-даа мурнатпаан болгаш пландан ажыр 12 тонна үүрмектээн руданы арыглакчыларга чоруткан.

Күш-ажылчы чедиишкиннерин арыглал фабриказының коллективи Улуг Октябрьның 66 чыл оюнуң байырлалынга тураскааткан.

В. СЕРГИЕНКО.

КОСМОС ДЕЛГЕМНЕРИН ШИНЧИЛЭЭРИНГЕ ЧАА ҮЕ-ЧАДА

Ажык космоска эптеп чыырының нарын ажылдары

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Космонавтылар Владимир Ляхов биле Александр Александров «Салют-7» станцияны үргүлчүледиг үеде ажыглаарының программазын ёзугаар ажык космоска эптеп чыырының нарын ажылдарын кылып күүсеткен.

Ындыг ажылдарның кол-ла сорулгазы — орбитага нарын комплекстерни тургузарының үезинде космос делгеминге эптеп чыырының ажылдарының аргаларын болгаш ажыглаар чүүлдерин улам сайзырадыры боор турар.

Космонавтылар Владимир Ляхов биле Александр Александров ажык космосче үнүүшкүнү кылган болгаш станцияның электри-биле хандырылга системазының күжүн улгаттырар сорулга-биле немелде хүн батареязын тургускан.

Ындыг ажылды кылып чорударын «Салют-7» станцияны тургузарының үезинде планнаан турган. Станцияның корпузунга тускай конструкциялар элементилерин, дериглелерни болгаш демдеглээр херекселдерин эптеп, тургузарын көрген турган. Немелде хүн батареязын «Космос-1443» корабль-спутник-биле станцияга чедирген.

Москваның-биле 7 шак 47 минутада космонавтылар ажык космосче үнгеш, немелде хүн системазын шыгжап каан хааржакты шилчилге өрээлдиигежинден ужулгаш, ону ажык космоска аппарып тургузар талазынче чедире бергеннер. Экипаж тускай механизмнерни, херекселдерни болгаш инструментилерни ажыглавышаан, немелде хүн батареязын тургузарының талазы-биле нарын болгаш хөй күш негеттинер ажылдарны ийи шак 50 минутаның иштинде кылып күүсеткен. Планнаттынган ажылдар доозулган соонда Владимир Ляхов болгаш Александр Александров шилчилге өрээлчигежинге ээп кирип келгеш, ону агаар-биле долдургаш, скафандр-хептерин ужулгаш, станцияның кол өрээлинче кирген.

Эштер Ляхов биле Александров айыттынган бүгү ажылдарны ажылдап кылган графикти шыңгыы барымдаалап кылып чоруткан болгаш эрес-дидим, бедик профессионалдыг белеткелдиин көргүскен. Чер кырының херекселдеринге болгаш деңзи чок байдалга домей суг бассейнинге шенеп көрген конструкция тургузугларының болгаш ажык космоска ажылдаарының аргаларының шынныын бадыткаан.

«Салют-7» станцияның экипажының эптеп чыырының ажылын чедиишкиниг кылып чорутканы космос делгемнерин шинчилээриниң чаа үе-чада болбушаан, орбитаның башкарылгалыг комплекстерин моон-даа соңгаар улам бөлбаазырадырынга калбак аргаларны ажыдып берип турар.

ХҮННҮҢ АЙТЫРЫЫ — КҮШ-АЖЫЛДЫҢ САГЫЛГА-ЧУРУМУ

Дүүн Кызылга, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хуралдаар залынга, республиканың министерстволарының, ведомстволарының, албан черлериниң болгаш бүдүрүлгелериниң удуртукчуларының чөвүлел хуралы болган.

Хуралга СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин чуве чугаалаан. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» доктаалын бистиң республиканың бүдүрүлгелеринде, албан черлеринде болгаш организацияларында канчаар күүседип турарының дугайында айтырыгга ол доктааган. Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар дээш эвээш эвес ажылдар кылдынып чоруттунган. Ажыл шагының чидириин болдурбайн турар черлерниң саны өскен.

Ындыг-даа болза чер-черде партия, совет органнар, бүдүрүлгелерниң, ажыл-агыйларның удуртукчулары бо талазы-биле чогуур хемчег албайн, негелдени күштелдирбейн турарындан күш-ажылдың сагылга-чуруму ниитизи-биле ам-даа куду, ажыл шагының чидирии хөй болуп турар. Ооң уламындан продукцияның шынары кудулап, планныг оналда күүсеттинмейн турар.

Бо чылдың эрткен тос айларында республикага ниитизи-биле 28.8 муң кижи-хүнү янзы-бүрү чылдагааннардан үрегүнген, ооң иштинде прогулдан 11 муң кижи-хүнү чидириглиг болган. Ылангыя ажыл шагының чидирии үлетпүр, бүдүрүлге черлеринде дыка хөй. Ооң чижээнге республиканың Чурт үлетпүрүнүң министерствозун айыткан. Бо хөй эвес кижилиг коллектив тос айлар дургузунда 530 кижи-хүнү чидириглиг болган. Аъш-чем үлетпүрүнүң министерствозунда 1160 кижи-хүнү январь-сентябрь айларда үрегүнген. Эвээш кижилиг Шуурмактың мыш ажыл-агый пунктузунуң коллективи бо чылын 768 кижи-хүнү чидириглиг болган.

Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаары, планныг оналдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни чедиишкиниг күүседири — ажылчыннарның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны кайы хире тургусканындан дыка хамааржыр дээрзин Г. Ч. Ширшин айыткан. Ындыг түрбүже дыка хөй бүдүрүлгелерде таарымчалыг байдалдар амдыгаа чедир тургустунмаан. Чижээ, Улуг-Хемниң мыш ажыл-агый черинде амыдырал хандырылга өрээлдери шуут сандаргай байдалда, столовая баарда ажылчыннарның хол чуур чери безин чок. Чамдык өрээлдер тар.

Он бирги беш чылдың өзек чылының төнеринге чедир ийи ай арткан. Ынчангаш партия, совет органнар болгаш профэвилел, комсомол организациялары ниити байдалды хандыр анализтеп, негелдени дыңзыдып, ажылдың участок бүрүзүнге сагылга-чурумну быжыглаар дээш тодаргай хемчеглерни алыры чугула деп, түңнелинде Г. Ч. Ширшин чугаалаан. Ол бүгүнү чедип алырда кадрларны шын шилип алыры чугула. Пландыг оналдазын боттандырбас, даап алган ажыл-херекти эчизинге чедир күүсетпес ажылдакчылардан шыңгыы негелдени тургузуп, оларның харысалгазын күштелдирер херек.

(Бистиң корр.).

ХАЙЫРАКАНЧЫЛАРНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

Чөөн-Хемчик районда СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг совхоз он бирги беш чылдың үшкү чылының эрткен 9 айларында күрүнеге мал продукцияларын садарының планын эъттиң 108, сүт садарының чыл планын 114 хуу күүсеткен. Ниитиниң малының баш санын кампан алыр сорулга-биле чоннуң хуузунда малындан 420 хаванны, 120 инекти, 5 аъттыг, 80 хойну садып алгаш, күрүнеге дужааган. Ол ышкаш боттарының бар арга-курлавырларын санап көргеш, Дөргүн сүт-бараан фермазы чыл төнчүзүнге чедир 50 тонна сүттү немей саларын хүлээнген.

Социалистиг чарышты совхозтуң мал, чер ажылының ажылдакчыларының аразында дээштиг организастап, ооң түңнелдерин чогуур ой-шаанда үндүрүп турар. Күрүнеге ажыр саттынган продукция дээш материалдыг идиг бериишкиннерин мурнакчыларга квартал санында көргүзүп турар. Бо чылдың бирги чартылының түңнелинде 6 муң рубльди пландан ажыр саткан продукцияны база ооң шынарын бедиткени дээш мурнакчыларга төлээн.

Күш-ажылдың чедиишкиннериниң кол үндезини — сагылга-чурум. Коллектив участок бүрүзүнге бүдүрүлге хуралдарын ой-шаанда эрттирип, ажаа ажылда четпестерни сайгарып, чугаалажып, ажыл хүнү үзер, арага ижиптер кижилерниң хемчээн ап турар. Совхозтуң кол бүдүрүлгелериниң бирээзи Дөргүн сүт-бараан фермазында бо чылын чаңгыс-даа чурум үрээшкини болбаан.

Совхозтуң ажылчыннары 1850 тонна сигенни белеткээр планын 2070 тонна кылдыр ажыр күүсеткен. 1 муң тонна сенаж, 1600 тонна силос салдынган. Амдызында 600 ажыг тонна саваң белеткеттинген. Ол ажылдар ам-даа уламчылавышаан. Мал чеминиң белеткелиниң үезинде механизастаттынган 3 бригаданы, 9 звенону организастап тургускан. Оларның шуптузу планнарын күүсеткен. Донгак-оол Кужугеттиң, Сүге Саттың бот-орулга-чарылгалыг звенолары, Дамба Кара-Салдың бригадазы сиген белеткелиниң мурнакчылары болган.

Мал кыштаглаашкынының белеткелиниң үезинде инек фермазынга, хой кыштаглаарынга 3 тудугжу звенону организастаан. Кыштаглар септелгези ам дооступ турар. Малчыннарны кыштагларже дарый көжүрерин планнаан. Кыштагларже мал чеминиң сөөртүлгезин уламчылап турар.

Б. КУЖУГЕТ.

БОО-ЧЕПСЕКТИ ЭҢДЕРЕ БҮДҮРЕРИН БОЛДУРБАС

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң «Правда» солуннуң айтырыгларынга болгаш «Делегейниң эмчилери ядролуг дайынны болдурбас дээш» деп III Делегей конгрезиниң кыйгырыынга харыылары делегейниң калбак хөй-ниитизиниң кичээнгейиниң төвүнде туруп турар. Ядролуг дайынны кыпсырының идеязын Совет Эвилели эң-не шыңгыы буруу шаап, кижи төрелгетенге удур кедергей кем-буруулуг үүлгедиг кылдыр санап турар деп, янзы-бүрү чурттарның политиктиг болгаш хөй-ниити ажылдакчылары, массалыг информацияның даштыкыда чепсектери демдеглээн. Ядролуг халапты болдурбас дээш эң-не дидим шиитпирлерин хүлээп алырынга Совет Эвилелиниң белеңин база онзалап демдеглеп турар.

Делегейниң дүшкүүрлүг чорууп чаабырылдырар, ядролуг халапты болдурбас дээш ССРЭ бүгү-ле чүүлдерни кылып келген болгаш кылып-даа турар деп, Герман Демократтыг Республиканың «Нойес дойчланд» солуну бижээн. Ядролуг чепсекти мурнай ажыглавас дугайында Совет Эвилелиниң чааскаан хүлээп алган шиитпири, ядролуг бүгү чепсектерин немей ковудетпес дугайында ооң чоокта чаа киирген чугула тайбың саналдары, ядролуг боо-чепсектерни кызыгаарлаар болгаш, кызырар дугайында дугуржулганы чедип алырынче ССРЭ-ниң сыныш чок чүткүлү — ол дээрге, тайбыңны быжыглаарынга болгаш камгалаарынга Совет чурттуң кайгамчык улуг салыышкынының тодаргай херечизи-дир.

Тайбыңны камгалаар дээш ССРЭ-ниң сыныш чок шиитпирлиин, Европага ядролуг боо-чепсектерни кызыгаарлаар болгаш кызырар дугайында совет-американ чугаалажыышкыннарга чогумчалыг туружу Совет Эвилелиниң ээлеп турарын Ю. В. Андроповтуң харыылары тодаргай бадыткаан деп, Болгарияның Эртем ажылдакчыларының эвилелиниң даргазы академик К. Братанов медеглээн. Ядролуг чепсек талазы-биле ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың аразынга чогумчалыг дугуржулганы чедип алырынга Москваның тайбыңга ынак саналдары боттуг үндезин болуп турар. АКШ-тың «ээлгир политика» дээр хоозун чугаачыруушкунун совет удуртукчу сойгалап илереткен. АКШ-тың ол политиказының алыс утказы — шериг күчүзүнүң талазы-биле ССРЭ-ден артык күштүг болур чорукту Каттышкан Штаттарга хандырар дээн Вашингтоннуң амгы администрациязының оралдажыышкыны-дыр. Сарыылдыг угаап тиилээр, тайбың камгалаттынар дээрзинге бүзүреэринче миллион-миллион кижилерни Ю. В. Андроповтуң тодаргай дорт, шиитпирлиг, шылан бүгү күштүг харыылары сорук киирип турар.

Деңне болгаш бир домей айыыл чок байдалдыг болуруның принциптеринге үндезилээш, дугуржулганы чедип алырынче Совет Эвилели Женевага совет-американ чугаалажыышкыннарының эгезинден бээр чүткүп келген деп, Моолдуң «Үнэн» солуну демдеглээн. Ол чугаалажыышкыннарга дугуржулганы чедип алырының аргазы ам-даа бар. Ону чедип алырынга чүгле чаңгыс негелде — американ ядролуг чаа ракеталарны Барыын Европага эккеп тургузар дээн айыылдыг планындан АКШ-тың болгаш НАТО талазы-биле ооң эвилелчилериниң ойталаары эргежок чугула.

(СЭТА).

Тува... республиканская библиотека

Национально-краеведческий отдел

Партийжи амыдырал

ТӨЛЕПТИГЛЕРНИ — ПАРТИЯНЫҢ ХҮРЭЭЛЕҢИНГЕ

Партияның илеңниг база организастыг быжыг туружу, ооң кежигүннериниң сырый каттыжылгазыны партияның шынар составындан улуу биле хамааржыр. Ынчангаш бистиң «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелиниң парткому Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының хүрээлеңинге мурнакчы ажылчыннарны хүлээп алырынче, эге организацияларның шынар составын чылдан чылче улам экижидеринче доктаамал кичээнгейни салып келген.

Амгы үеде хоорайның партия организациязында 531 коммунист бар. Коммунистерниң 82 хуузу бүдүрүлгелерде материалдыг кежикти бүдүрүп турар. Сөөлгү ийи чылда партияның кандидат кежигүнүнге 108 кижини хүлээп алган, оларның 81,6 хуузу ажылчыннар. Бо чылдың эрткен айларында 42 кижини партия кежигүнүнүң кандидадынга хүлээп алган, ооң 72,7 хуузу ажылчыннар, а комсомол дамчыштыр хүлээп алганнар 80,9 хуу болган.

Амгы үеде бистиң хоорайывыста сес муң хире ажылчыннар, инженер-техниктиг ажылдакчылары, албан хаакчылар ажылдап турар. Ол бирги беш чылдың өзек чылының планныг даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин доодур болгаш ажыр күүседир база Совет Тываның 40 чылын чедиишкиннерлиг уткуур дээш социалистиг чарышта олар хаара туттунган. Бо чылдың үшкү кварталында эки көргүзүглерни республиканың ээр үлетпүрүнүң баштайгызы — В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинады чедип алгаш, үлетпүр бүдүрүлгелериниң аразында социалистиг чарышка тиилекчи болуп үнгеш, СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелиниң, ВЛКСМ обкомунуң шилчээр Кызыл тугу-биле шаңнатканкан. Комбинаттың ажылчын-хандырылга киңжилиг ийиги шаңналдыг черни ээлээн. Оруг-тудуг септелге участогу, хлеб заводунуң ажылчыннары багай эвес ажылдаан. Оннаашкан ажыл-херээн бедик харысаалгалыг-биле күүседип турар аныяк коммунистер хоорайда эвээш эвес. Үүрмектеп сорттаар комплексте слесарьлар бригадири М. Панихидин, бедик сорттуг даг-дүгү арыглаар цехте бригадир Х. Калдар-оол, район Совединиң депутаты база ол-ла цехтен Т. Куулар, таарыштырыкчы А. Сарыглар, экскаватор баштарыкчызы С. Ершов, экскаватор участогунуң начальниги В. Дангыр-оол, АТБ-де слесарьлар бригадири В. Тамдыгай болгаш өскелер-даа аңаа хамааржыр.

Хоорайның партия эге организацияларынга эрткен отчёт-соңгулдалыг хуралдарга коммунистер СЭКП-ның XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның ооң дараазында болган Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш партия организацияларының чорудуп келген ажылдарын хапы анализтеп, моон соңгааргы сорулгаларны тодаргай чугаалажып, Күш-ажылчы коллектив дугайында хоойлунуң күүседир база күш-ажылдың социалистиг сагылгазы чурумун быжыглаар дугайында партия болгаш чазактың доктаалын амыдыралга боттандырар талазы-биле чүү кылырын айытканнар.

Ажыл-агый айтырыглары-биле черле-дештир партийжи организастыг, идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылче, партияга хүлээп алырынче, аныяк коммунистер-биле ажылче кичээнгейни салганнар.

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглаал фабриказында партия организациязы (секретары Б. А. Кучеренко) партияга хүлээп алырынның болгаш аныяк коммунистер-биле кижизидилге ажылын чорудуп турарын кысказы-биле чугаалап көрейн.

Комбинат республиканың ээр үлетпүрүнүң баштайгызы, мында он бир цех бар, оларның аразында эң-не улуу арыглаал фабриказы. Комбинаттың планныг даалгаларын күүседиринге арыглаал фабриказында партия эге организациязы кол черни ээлеп турар.

Партия эге организациязы бодунуң дайынчы арга-шинээн бедидип, партийжи салдарны күш-ажылчы коллективтер — цехтерге, ээлчеглерге болгаш бригадаларга чедирип турар.

Бүдүрүлгелерниң шиитпирлиг участоктарында коммунистерни быжыглаан. Олардан партийжи негелдени күштелдирген. Ынчангаш олар даанган ажыл-херээн багай эвес күүседип келгеннер.

Мурнакчы ажылчыннарны партияга шилип, хүлээп алырынче партия организациязы кичээнгейни доктаамал салып турар. 1982 чылда чеди кижини партияга хүлээп алган, шуптузу ажылчыннар, а 1983 чылдың эрткен айларында 16 кижини кирип алган, оларның 10-у ажылчын, 63 хуузу комсомол дамчыштыр кирген.

Партияга кирип турар аныяктарның хөй нуруузу комсомолчу дадыгышкынны эрткен. Аңаа олар күш-ажылчы маргылдааларга киржип, хөй-ниити ажылынга чаңчыгып турарлар. Партийже кирер рекомендацияны бүдүрүлгениң мурнакчылары хөй-ниити амыдыралга төлептиг комсомолчуларга, аныяк ажылчыннарга берип турар.

Бир чижек. Чеди чыл бурунгаар комбинатка комсомолчу Николай Очур-оолович Сарыглар ажылдап келген. Ону дораан-на кызымаккай, хөй-ниитичи, идепкейлиг кижи дээр деп эскерип каапкан. Комсомол организациязы баштай бичии, оон чоорту нарын даалгаларны берип эгелээн. Төлептиг ишчини ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга соңгаан. 1982 чылда СЭКП кежигүнүнге кандидаттап кирери-биле комсомол комитеди аңаа рекомендацияны берген.

Ындыг рекомендацияларны комсомолчу ажылчыннар А. А. Хертекке, Н. Ф. Васильевага, В. М. Ипатовага, С. Д. Оор-жакка, Н. В. Страдубовага, Ч. Х. Өлзейге дээш оон-даа өскелерге берген. Олар ам шуптузу СЭКП кежигүннери, а чамдыктарын удуртукчулар кылдыр дешиткен: В. М. Ипатова, Н. Ф. Васильева ээлчег начальниктери, Н. В. Страдубова — бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цехтиң начальниги.

Коллективтерде ат-алдары, тетти болгаш хүндүткелди чедип алган кадржаан ажылчыннарны партияга хүлээп алырын уламчылавышаан. Оларның хөй кезии бүдүрүлгениң чаартынчылары, мурнакчылары, дуржулгалыг даг-дыныкчылар, күш-ажылчы чаңчылдарның кадагалакчылары болгаш уламчылакчылары, ол кижилерге партия организациязы кезээде даянып. Эрткен ийи чыл сес айлар иштинде СЭКП кежигүнүнге болгаш кандидадынга 28 кадржаан ажылчынны хүлээп алган.

Партияга кирер ажылчыннарның шилилгезин шыңгыызы-биле чорудары партия организациязындан негеттинип турар. Партия хүрээлеңинге ажылчын аңгыының эң дээре төлээлерин шилип, оларның ажыл-ишке, хөй-ниитиниң херээнге бердингенин, амыдыралга төлептиин, сагылга-чурумун барымдаалаары чугула болуп турар.

Партияга хүлээп ал турарлардан СЭКП-ның Уставын ёзугаар негелде бедик, мынчалза-даа партбюро хүлээп алышкын үезинде частырыгларны болдуруп турарындан кандидат стажын чедиишкиниг эртип шыдавайн баар таварылгалар бар. 1983 чылда ийи кандидатты СЭКП кежигүнүнге хүлээп алырындан ойталаан. Хүлээп алышкынны далаш-биле кылып, ажыл-агыйжы, политиктиг мөзү-шынарын өөренип көрбейн баар чоруктар бар. Чамдыктары цехтиң, ээлчегниң база хөй-ниити ажылдарының дугайында кандыг-даа сонуургал чок болурлар.

Партбюро ындыг фактылардан түңнелдерни үндүрүп, цехтерде партия организацияларга кежигүнге кирип турарлардан, рекомендация бергеннерден негелдени СЭКП Уставын ёзугаар улгаттырар хүлээлгелиг.

Ак-Довурак хоорайның партия эге организациялары СЭКП кежигүнүнге төлептиглерни шилип ап, чаңгыстап хүлээп алырының, оларны кижизидерниң айтырыглары СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр чорудар хемчеглерни ап турар, моон соңгаар-даа ону экижидер дээш шыңгыы ажылдаар.

Х. ОПУЛ-ООЛ,
«Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелинде партком инструкторү.

Киевти хостааныныҢ 40 чылынга уткуштур

МААДЫРЛЫГ ЧОРУК КАЖАН-ДАА УТТУНДУРБАС

1943 чылдың күзүмүнде Днепрни маадырлыы-биле кешкени болгаш хемниң ол чарыынга барып быжыглаанган чорук Совет Украинаның найысылалын хостаары дээш тулчуушкунга дорт белеткенип эгелээр арганы берген. Ада-чурттуң Улуг дайынының төөгүзүнде 1943 чылдың Киев дээш шаап халдаашкыны деп ат-биле кирген улуг тулчуушкун ол болган.

Киевти бербес дээш немец фашистиг эжелекчилер дыка оралдашкан. Ханызы 14 километр чедип турар күчүлүг камгалал шугумун туткан турган. Оларның дузазы-биле гитлержилер хоорайже кирер черлерни дуглаар деп турганнар. Ынчалза-даа күштүг шаап халдаашкынны чүү-даа соксадып шыдаваан.

1-ги Украин фронтузунуң дайынчылары Киев бөлүүнге шиитпирлиг согуушкунну кылган. Ол бистиң чурт Улуг Октябрьның 26-гы чылын ужуражырынга белеткенип турар үеде болган.

Ноябрь 3-те бистиң шериглеривис күчүлүг артиллерия алышкыннарының соонда шиитпирлиг шаап халдаашкынче кирген. Дайзын шыдаар-да шаа-биле камгаланып турган. Киевтиң кыдынынга, Святошино районунга, фашистерниң эң сөөлгү камгалалдыг черинге, онза каржы дошкун тулчуушкуннар болган. Кудумчуларны болгаш бажың бүрүзүн совет дайынчылар эрес-маадырлыг чоруктарны кылып турга чаалап ап турганнар. Ноябрьның 5-тиң хүнүнүң төнчүзүнде дайзынның ол-даа сөөлгү камгалалдыг черни чылча шапкан. Совет танкылар хоорайже чаза таварып кирген.

1943 чылдың ноябрь 6-ның эртенгиниң 4 шакка чедир Украинаның найысылалындан гитлержилерни арыглаан. Ол-ла хүн Москвага маадырлыг Киевке алдар болдурган баштайгы дааштаашкын диңмирээп үнген.

Днепр болгаш Совет Украинаның найысылалы дээш тулчуушкуннар совет улустуң найыралының улуг күжүн бүгү делегейниң мурнунга база катап бадыткаан. Төрээн чурт киевчилерниң эрес-маадырлыг, быжыг туруштуг чорууп бедик-биле үнелеп, аңаа маадыр-хоорай деп атты тывыскан. Тургузукчу хоорай, ажылчын хоорай Киев кыска хуусааның иштинде дайынның үреглээшкиннерин катап тургускан болгаш амгы үеде Украинаның найысылалы үлетпүр, экономика, эртем болгаш культура талазы-биле улуг төп боор турар.

ЧУРУКТА: Чаа Петровцы суурда «Киевтиң хостакчыларынга» тураскаал-музейниң залында Киевти хостаары дээш тулчуушкуннарның киржикчилери — Совет Эвилелиниң бөлүк Маадырлары. Солагай таладан оң талазынче: Павел Петрович Кулик, Николай Дмитриевич Валяев, Василий Петрович Метелев, Михаил Иванович Ахтырченко, Николай Никитович Павлов болгаш Михаил Николаевич Внуков олар.

Ю. МОСЕНЖИН-биле В. РЕПИКТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

КУЗОВТАРДА — ТУДУГ МАТЕРИАЛДАРЫ

«Тыва кодээ тудуг» трестиң автобаазазы кодээ тудугларже тудуг материалдарын сөөртүп турар. Октябрьның 66 чыл оюн бедик күш-ажылчы көргүзүглер-биле уткуур дээш чарышка Н. П. Скобелиниге удурткан №1 бригада база тиилекчи болган. Бистиң бригада чүък сөөртүрүнүн хемчээлин 136 хуу күүсеткен.

Бригада Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем районнарның кодээ тудугларынче уйуп турар. Чолаачылар Василий Булатов, Михаил Кулюков, Владимир Шекотов олар кывар-чаар чүүлдерни камнап ап турарлар. Оларның эдилээн техниказы белен үрелбес.

Бистиң коллектив Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур сорулганы салган, бедик кодурлуушкунун ажылдап турар. Ооң коску чижээ болза, транспорт болгаш харылзаа бүдүрүлгелериниң аразында калбарган социалистиг чарышка республикага ийиги черни ээлээш, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ның Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелиниң база ВЛКСМ обкомунуң шилчээр вымпели-биле шаңнатканывыс болур. Күш-ажылчы тиилелге улам сорук киришкиниг ажылдаарынче кыйгырар.

Суурларда туттунуп турар тудугларны үезинде ажыглаалга кирери чугула сорулга болур. Бо херекке бистиң чолаачыларның карак кызыл ажылы база улуг рольду ойнаар. Ынчангаш күш-ажылдың

А. БАЯЫС, чолаачы.

„Шыңга" харыы

ХУУСААЗЫНДА КҮҮСЕДИР

Бо чылдың октябрь 15-те № 237 «Шынга» парлаттынган «Бир чагааның изи-биле» деп рубрикалыг «Хуусаазында келирге...» деп эгелиг материал парлаттынган. Тываның хепти химиктиг арга-биле аштаар болгаш будуур фабрикада чондан кирген чагыгларның күүселдезин хандырып турарында четпестерни аңаа айыткан турган.

Солунга парлаттынган ол шүгүмчүлелге хамаарыштыр республикада чоннуң амыдырал хандырылга министри С. К. Бүяиды харыы чоруткан. «Хуусаазында келирге...» деп эге-биле парлаттынган корреспонденцияны Тываның хепти химиктиг арга-биле аштаар болгаш будуур фабриканың база хоорайның бүдүрүлге эргелелиниң ажылчыннарының болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларының октябрь 21-де болган бүдүрүлге хуралынга сайгарып чугаалашкан. Фабриканың одаага системазынга үрелиишкин болганындан август, сентябрь айларда ооң септелгезин чорудуп турганындан чагыгларның күүселдезинге саадаашкын болуп, чондан аңаа хамаарыштыр хомудалдар кирип турганы шын. Ук материалда айыттынган четпестерни чайладыр сорулга-биле фабрикада дараазында чүүлдер кылдынган. Фабрикада чаа котёл тургустунган. Ону инспекция улузунун хүлээп алыры арткан. 30 килограмм хеп аштаар күчүлүг КХ-014 машинаны аңаа тургузары доозулган, ам ону хынаар ажылдар арткан. Ол дораан-на долу күчүзү-биле ажылдап эгелээр. Бүдүрүлгеде ийиги ээлчегниң ажылчыннарының ажылының бүдүрүкчүлүүн бедидер сорулга-биле фабриканың инженер-техниктиг ажылдакчыларының ол үеде дежурныйлаар графигин база тургускан.

Хоорайның Магистральная кудумчузунда комплекстиг хүлээп алышкын пунктузунуң ажылында бар чамдык четпестерни ук материалга база айыткан турган. Ону чайладыры-биле ук черлерде хүлээп алыкчыларның хүлээнген херээнге харысалгазын бедидер хемчеглер алдынганын харыда база айыткан.

Үстүнде бо хемчеглер чоннуң чагыгларының күүселдезин чогуур үезинде чедип алыр арганы бээрин министр түңнелинде аазаан.

Советтер амыдыралы

ДЕПУТАТТАРНЫҢ КИРЖИЛГЕЗИ

Чер-чер Советтериниң хөй талалыг ажыл-чорудулгазынга коллектив, девискээр аайы-биле тургустунган депутаттар бөлүктериниң киржилгези улуг.

Чөөн-Хемчик районнуң чер-чер Советтеринде девискээр аайы-биле 21 депутат бөлүү тургустунган, олар фермаларда, бригадаларда ажылдап турарлар. Ында район, Чадаана хоорай болгаш кодээ Советтерниң — 129 депутатты хаара туттунган. Хамааржыр коллективтерниң ажыл-ишинге, планныг онаалда күүселдезин чедип алырынга олар дорт киржип келгеннер.

Кодээ Советтерде ниитизи депутат бөлүктери тургустунган. Ында депутаттардан аңгыда улусчу контрольдуң төлээлери кирип турар. Бөлүктерниң ындыг составтыг кылдыр тургусканы таварыыга эвес. Депутаттар биле улусчу контролёрларның каны ажылы улус ажыл-агыйының участоктарында четпестерни илередип, ону дарый чайладыр хемчеглерни алырынга идиглиг болуп турар.

Шеми, Чыраа-Бажы, Чыргакы кодээ, Чадаана хоорай Советтеринде депутаттар бөлүктери ажыл-чорудулгазын негелдеге дүүштүр тургузуп, ажыл-агый айтырыгларын шиитпирлежиринге идепкейлиг киржип турар. Кодээ ажыл-агыйның сезонну ажылдарының үезинде ажылдың чугула участоктарынга олар улуг күш.

Улуг-Ховунуң, Дагыр-Шеминиң комсомолчу-аныяктарының хойжу бригадалары мал бажын камгалап алыр талазы-биле көргүзүглерни өзээн бедидип, багай эвес түңнелдерни чедип ап турар. Аңаа ук хойжу бригадаларда депутаттар бөлүктериниң киржилгези, идепкейи чугаажок улуг болган. Мал чемин шыыр чарыгдаары депутаттарның кичээнгейинде. Кыштагланыынга белеткел — хүннүң чугула айтырыы дээрзин депутаттар билирлер.

«Искра» совхозта Арыг-Бажы сүт-бараан фермазында район Совединиң депутады А. Куулар удурткан депутаттар бөлүү ажылын сүт саалдазының хемчээлин бедидеринче угланып тургускан. Депутаттар бөлүүнүң фермага чорудуп турар ажылының дээштиг болган. Хыналдаларның түңнелин бөлүктүң коллективтиң ниити хуралдарынга чугаалажып турар болгаш аңаа хамаарыштыр ап чорудар хемчеглерни тодарадып турар.

СЭКП-ның XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермазында депутаттар бөлүүн Тыва АССР-ның Дээди Совединиң депутады А. Монгуш удуртуп турар. Депутаттар бөлүүнүң ажылы сүт саалдазының хемчээлин, шынарын бедидеринче угланган.

Районнуң чер-чер Советтериниң ажылында ындыг чижектер эвээш эвес.

К. МОНГУШ.

ӨӨРЕНЧИРГЕ АЖЫКТЫГ

Барыын-Хемчик районда девискээр аайы-биле депутаттарның 21 бөлүү бар. Оларда чер-чер Советтериниң 161 депутады хаара туттунган. Оларның бирээзинге бистиң бөлүүвүс хамааржыр.

Депутат бөлүүн удуртур ажылды чуду-каралавайн, чогуур негелде ёзугаар кылыр болза, ол дыка нарын ажыл болур дээрзин бо ажылдап келген үем дургузунда көрүп келдим.

Чогум бистиң хүлээлгевис чүү болурул? Депутат бөлүү Советтиң даалгазын ёзугаар бүдүрүлгеде хамаарышкан участогунуң ажылын хайгаараар ужурлуг. Мен Ак-Довурактың арыглаал фабриказының бөлүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цехтиде дериглелер машинизи кижи мен. Бөлүүмнүң ажылының аайы-биле мында байдалды доктаамал контролдап келдим. Бо чылдың эгезинден бээр бөлүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цех продукция бүдүрериниң планын ажыр күүсеткен. Даг-дүгү планда көрдүнгениннен ажыр берип турар шивигелер, бригадалар шупту. Аңаа бистиң салымыышкынывыс киргени дээрзин чоргаарал-биле демдеглээр апаар бис.

Контролдап турар участоктарывыста байдалды Советке доктаамал дыңнадып, четпестерни чайладыр талазы-биле бөлүк тодаргай саналдарын кирип турар. Ол айтырыгга хамаарыштыр хоорай Совединиң сессиязынга саналдап турар бис. Депутат бөлүүнүң саналын удуртукчулар кичээнгейге ап, четпестер дугайында айыткан болза, ону ээрежин талазы-биле хемчегни ап турар.

Депутат бөлүүнүң ажылын тускай план ёзугаар чорудуп турар бис. Колдуунда планны кварталдап тургузарывыс чаңчыл апарган. Үе-үениң негелдезин ёзугаар ажыл планын тургузар бис.

Бөлүктүң кежигүннериниң ажылы хөй талалыг. Цехтиң ажылчыннарының чурттаарынга, ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары, күрүне планнарын күүселдезин хандырары дээш сагыш салыр чүүлдер-ле хөй. Чамдыкта цехтиң ол-бо участоктарынга дериг-херекселдер-даа үрели бергилээр, материалдар-даа чедишпейн баар. Ол дээрге мында ажылдап турар чамдык кижилерниң ээ харысалга чок чоруундан болуп турары ол. Депутат бөлүүнүң кежигүннери ындыг фактыларның кыдыы-биле эртпейн турар.

Бистиң ажылывыска социалистиг чарыш база улуг дузаны көргүзүп турар. Ооң негелдезин ажылдап кылырынга депутат бөлүүнүң саналын база дыңнап турар. Чарыштың негелдезин коску черле аскан. Оон аңгыда депутат бөлүүнүң бүлүнүн база дериг алгап бис. Ында кылыр ажылывыстың планындан аңгыда микрорайоннуң картазын, соңгукчулар хүлээп алыр графиктин база аскан. Квартал планын тургузарда хоорай Совединиң планын барымдаалаары база бисте чаңчыл апарган.

Депутат бөлүүн удуртуп ээлээшиннимден бээр дыка хөй чыл эрте берген. Бистиң бөлүүвүстү районда эки ажылдыг деп мактап турары өөрүнчүг-ле харын. Ынчалза-даа бо ажылга чаңчыктырып, өөретпен башкым дугайында менээ чугаалавас аргам чок. Ону Седиптини Курбанов дээр. Ол № 3 оруктудуг эргелелинде депутат бөлүүн удуртуп турар. Депутат бөлүү-биле ажылдаар дуржулгазы оон алган мен. Ам ийи аңгы бөлүк удуртуп турардаа болзувусса, ооң ажылын доктаамал хайгаарап турар кижи мен.

С. Курбановтуң удурткан бөлүү Ак-Довурак хоорайның чаагайжылар болгаш ногаанчылар талазы-биле ээзи эвес ажылдарны кылган. Чурттакчы чонну бо чаагай херекче мобилизастаарынга ук бөлүктүң салымышкыны биче эвес. Оон аңгыда Энергетиктер кудумчузунга чаштар ойнаар шөлчүгештерни кылырынга, Дорожная кудумчузунда ыяштарны суггарарынга идепкейлиг киришкен.

Ада-чурттуң Улуг дайынының болгаш күш-ажылдың хоочуннарының амыдырал байдалынче ук бөлүктүң кежигүннери онза кичээнгейни салып турар. Пушкин кудумчузунда чурттап турар ол хоочуннарның чамдык бажыңнарын хоорайның чуртталга-ажыглаал конторазы үр чылда септевейн келген. Ону депутат бөлүү холга алгаш, ук бүдүрүлгениң удуртукчуларының кичээнгейинге айтырыгны тургускан. Амгы үеде ук бажыңнар септелгеге кирер объектилерниң санында кирген.

С. Курбановтуң удурткан бөлүүнүң ажылы-биле мынчаар таныжып, оон өөренип ап турар бис. Бот-боттарындан өөренчирге черле эки: хөй-ниити ажылы чедиишкинниг чорударынга улуг ужур-дузалыг.

А. ПЕТРОВА,
«Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглаал фабриказының бөлүүн рудадан даг-дүгү арыглаар дериглелер машинизи.

Амыдырал хандырылга бажыңы саналдап тур

КОМИ АССР. Воркутада амыдырал хандырылга бажыңы чонга бир чүс ажыг хевирниң ачы-дузазын чедирип турар. Дааранылганың болгаш аргылдачың шенелде цехтериниң конструктор-быжыкчыларының чогаадып турар хептери воркутажыларга дыка таарымчалыг боор турар. Олар чылдың-на 200 чедир янзы-бүрү хевирлиг хептерни чогаадып быжып, 1,5 миллион рубльдиң чаа хевирниң хевин даарап турар.

ЧУРУКТА: дааранылганың шенелде цехиниң ажылчыннары Юлия Эртель болгаш Александра Ордина (оң талазында) аныяктарның спортчу хептерин көргүзүп турлар.

С. ГУБСКИЙНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Хандырылгаңар кандыгыл?

ЭРТКЕН ЧЫЛДЫЫНДАН ӨСКЕН

Бистиң чуртувуста амыдырал хандырылга албан черлериниң ачы-дузазын көрбейн турар ол-бүле чок дей болур. Чоннуң амыдырал хандырылгазын экижидери, оларның чуртталга деңнелин кодурери-биле алдыныи турар улуг хемчеглерниң чижээн Барыын-Хемчик районда чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң ажылындан көрүп болур.

Эрткен чылын районнуң чонунга ачы-дуза чедирерин оон ажылдакчылары 200 муң рубль ажыг түңге чедирген. Амыдырал хандырылганың чаа-чаа хевирлери чыл бүрүде шиңгээттинип турар. Бо чылын унты иштер, гофре юбкалар даараарын болгаш трикотаж постен хептер кылырын эгелээн. Ооң түңнелинде чурттакчы чонну кижи санынга онаашты ачы-дуза чедирилгези эрткен чылдың бо үезинде турганындан 50 копеекке өскен. Ол—багай эвес көргүзүг.

Бо чылдың ийиги кварталының түңнели-биле районнуң чонга ачы-дуза чедирериниң бүдүрүлге эргелелиниң коллективи СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелиниң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчээр Кызыл тугу-биле шаңнаткан. А Кызыл-Мажалыктың Амыдырал хандырылга бажыңында чиик платьелер даараар Ирина Үүлениң удурткамы комсомолчу-аныяктар бригадазы республика чарыжынга бирги черни ээлээн.

Сентябрь айның болгаш тос айларының түңнели-биле алдынган планныг онаалдалар болгаш социалистиг хүлээлгелер база ажыр күүсеттинген. Чыл эгезинден тура районнуң чонунга 173,6 муң рубль түңнүг ачы-дузаны чедирген. Октябрьның планын идик септээр болгаш даараар цех, даараныгга цеги ажыр күүсеткен. Шак септээрниң планы ийи катап ажыр күүсеттинген. Чурук тырттырыкчыларының болгаш баш таарыкчыларының көргүзүглери база эки болгулаан.

Бо эрткен айларының түңнели-биле мурнуку хевээр Ирина Үүлениң удурткамы чиик платьелер даараар бригада мурнавышаан. Комсомолчу-аныяктарның бо мурнакчы коллективи чыл эгезинден тура 15 муң ажыг рубль өртектиг бараанныг продукцияны бүдүрүп, планын 125 хуу күүсеткен. Даараан кылыглар септээр мастер Валентина Александровна Покабова ол-ла үеде планындан ажыр 950 рубль өртектиг ажылдарны кылган.

Баш таарыкчылары В. Кепзина биле Т. Хомушку, чурук тырттырыкчылары Н. Андропов база С. Хоменко, тускай цехтиң ажылчыннары Д. Монгуш, Т. Балашова оларның чедиишкиннеринге эш-өөрү чоргааржанып турар.

Чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң коллективи моон мурнунда карылгалыг турган болза, эрткен чылдын эгезинден тура олар орулгалыг ажылдап, бүдүрүп үндүрүп турар продукциязының шынары дээш доктаамал туржуп турар болу берген. Оларның бүдүрүп үндүрген продукциязының 96 хуузу чагыкчыларның сеткил-сагыжынга таарыжып, үениң негелделеринге дүүжүп турар.

Ачы-дуза чедирериниң арга-хевирлерин сайзыраңгайжыдып, технологияны болгаш механизацияны чаартып, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн үлгаттырып турган чедип алганы чедиишкиннерин улам быжыглаары—Барыын-Хемчик районнуң чонга ачы-дуза чедирер албан черлериниң коллективтериниң кол сорулгазы болуп арткан.

Ч. МАНДЫЫНЧЫ.

ШЕФТЕП, ДУЗАЛАШКАН

Чөөн-Хемчикте «Чыраа-Бажы» совхозтуң Чыргакы салбырында аныяк малчыннар Александр Монгуш, оон өөнүң ээзи, район Совединиң депутады Тамара Монгуш олар бо чылын 408 баш төрүүр хойну кадарып, оларны кышка удур эки деңгелдиг кылдыр кадарганнар.

Аныяк малчыннарның кыштаанда салбырда № 3 агитквартираның чурттакчылары шефтээшкинни кылып, хой, хураган кажааларын чылыглажып, девискээрни аштап-арыглаарынга дузалашканнар.

А. ШАГЖЫ.

НАЙЫРАЛ БОЛГАШ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА ХАНЫЛААР

Хаобиньде гидроэнергетика комплекизи, Кызыл хемни кежилдир Танг-Лонг көвүрүг, Бимшонда цемент заводу болгаш социалистиг Вьетнамның өске-даа он-он ындыг улуг тудуглары Совет Эвилелиниң техниктиг дузазы-биле кылдынып турар. Ийи чурттуң аразынга Найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээниң беш чыл болганынга тураскааткан Москваның ажылчы чоннары төлээлекчилериниң байырлыг хуралынга доктаамал хөгжүп турар совет-вьетнам харылзааларының хөй санныг фактыларын көргүскен. Ол хурал ноябрь 1-де Эвилелдер бажыңының колонналыг залынга болган.

Президиумда — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП МХК-ның бирги секретары В. В. Гришин, СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков, хөй-хөй министерстволарның, ведомстволарның удуртукчулары, партия, совет болгаш хөй-нийти организацияларының төлээлекчилери.

Илеткелчи — Совет-вьетнам найырал ниитилелиниң төп баштаар чериниң даргазының оралакчызы, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы А. М. Калашников совет-вьетнам харылзааларының бүгү талаларын шыңар талазы-биле чаа чадаже көдүрген керээниң төөгүлүг ужур-дузазын эрткен беш чыл долузу-биле бадыткааның чугаалаан.

Вьетнам-совет найырал ниитилелиниң делегациязының баштыңы, ВКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат Чан Дык Лыонг ол керээ вьетнам-совет кады ажылдажылганы чайгылыш чок хөгжүлдеризинге идиг бооп, Мурнуу-Чөөн Азияга тайбың болгаш оожургал дээш демиселдиң идегелдиг факторун апарганын демдеглээн.

(СЭТА).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

Бөгүн—Совет-вьетнам керээниң беш чыл оюу

АКЫ-ДУҢМАЛЫШКЫ ЁЗУЗУНУҢ КЕРЭЭЗИ

ВЬЕТНАМ найысылалда ам күс. Чайның дунаарган изии оожурган, ой-тал чымчак агаар-биле солуттунган. Ханойнуң кудумчулары болгаш шөлдери ногаан үнүштер-биле шиптинген. Оон-биле кады оларны ноябрьның эгезинде хүрең-кызыл туктар болгаш транспарантылар ам беш чыл улаштыр немей каастап келген. Бөгүн вьетнам улус ССРЭ биле ВСР-ниң аразында найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээниң беш чыл болган оюн демдеглеп эрттирип турар. 1978 чылдың ноябрьның 3-те ийи чурттуң удуртукчулары совет болгаш вьетнам улустарның аразында харылзааларның ол төөгүлүг документиге Москвага ат салган.

Бо совет-вьетнам документини Вьетнамда акы-дуңма найыралдың керээзи деп адап турар. Эрткен беш чылдар ооң ханы амыдыралчызын болгаш чугулазын херек кырында көргүскен. Совет-вьетнам харылзаалар эң-не хөй талаларлыг. Олар улус ажыл-агыйының, культуразының, чырыдылышкының, кадык камгалалының, ниитилел болгаш эртем-техниктиг амыдыралдың бүгү талаларын хаара тудуп турар.

Вьетнам найысылалдың соңгу чүгүнде каш он километр ыракта улуг эвес Хоабинь хоорай каш чыл бурунгаар кижи бүрүзүнге билдингир эвес турган. Ам ол хоорай бүгү республикада сурагжаан. Мурнуу-Чөөн Азияда эң улуг гидротехниктиг тудуг — 1,2 млн. киловат күштүг «Хоабинь» ГЭС-тиң тудуу кидин түлүк чорул турар. Ооң тудуун ажыглалга киирген соонда Вьетнамның национал энергетиказының күчүзү дыка улгадыр. «Хоабинь» станция улуг-улуг үлетпүр бүдүрүлгелерин энергия-биле хандырар, хову-шөлдерже сугну аксыр, Кара-хемниң хилеңнээшкининден чүс-чүс чылдарда качыгдап келген хөй муң гектар кодээ ажыл-агый шөлдерин үерден камгалаар.

Тудугнуң директору Нго Суан Лон: «Станцияны тудуп тура ээээш эвес нарын инженерлиг сорулгаларны шиитпирлээр ужурга таваржып турар бис. Совет өөңүктер-биле эң-не сырый харылзаалыг ажылдап, билиглеривисти болгаш мергежилдеривисти харам чок солчуп турар бис. Совет специалистерниң аразында чүгле дуржулгалыг инженер-гидротудугжулар эвес, харын кайгамчык хайындырыкчылар, экскаваторщиктер, бодунуң херээниң мастерлери бар. Вьетнам аныяктар олардан хөйнү өөренип, билип ап турарлар. Бистиң станциявыс республиканың комсомолчу тудуу кылдыр чарлаттынган болганда мында аныяктар хөй»—деп чугаалаан. Чурттуң экономиказынга ГЭС-тиң ужур-дузазы дыка улуг.

«Хоабиньның» суг күжү-биле ажылдаар электростанциязы— Советтер чуртунуң техниктиг деткимчези-биле ВСР-де амгы үеде тудуп турар беш тудугларының бирээзи. Сөөлгү чээрби беш чылдар дургузунда ССРЭ-ниң деткимчези-биле Вьетнамга ооң чаа социалистиг экономиказының үндезини болган ийи чүс хире бүдүрүлгелер туттунган. Кады кылган тудугларга чылыг күжү-биле ажылдаар «Фалай» электростанция, Ханой чоогунда дизель кылыр завод, далайда нефть курлавырларын шинчилээр болгаш ажыглаар талазы-биле Мурнуу Вьетнамда «Вьетсовпетро» деп каттышкан бүдүрүлге болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Вьетнам улустуң улуг баштыңчызының адын эдилээн, чурттуң улуг хоорайы — Хошимининиң улусчу комитединиң даргазы, вьетнам коммунистерниң партиязының ТК-зының кежигүнү эш Май Ти Тхо мынча деп чугаалаан: «Бистиң кады ажылдажылгавыс үре-түңнелдиг болгаш бот-боттарывыска ажыктыг. Мурнуу чүкте далай эжин— Хошимин портту дамчыштыр чыл бүрүде миллион-миллион тонна чүък эртип турар. ВСР-же станоктар, машиналар, кодээ ажыл-агый техниказы, минералдыг чемиштиглер, үлетпүрнүң чугула дериг-херекселдери кээп турар, а Советтер чуртунуң кызыл туктуг теплоходтары Ыраккы Чөөн чүк болгаш Кара далай порттарынче вьетнам экспорттуң чаңчыл болган барааннарын —пөс-таавыны, шайны, кофени, кат-чимисти болгаш ногааларны сөөртүп чорул турар. Оларны ССРЭ-же чорударын сөөлгү беш чылда барык үш катап көвүдээн. Изиг оранның кат-чимистерин өстүрер улуг арга, курлавыр Вьетнамда бар, а ногааларны чылдың дөрт үе-шаанда Совет Эвилелинче чорудуп болур. Чоокта чаа Советтиг Ыраккы Чөөн чүктүң төлээлекчилериниң киржилгези-биле бистиниң болуп эрткен чөвүлел хуралга ССРЭ-ниң ол районун вьетнам ногаалар болгаш кат-чимистер-биле хандырар талазы-биле тодаргай хемчеглер ажылдап кылдынган. Совет ажылчыннарның херегжелин хандырар дээш бүгү-ле болдунар чүүлдерни кылыр бис».

Совет-вьетнам керээ ийи чурттуң аразында культура харылзааларын хөгжүдеринге чаа идигни база берген. Вьетнам көрүкчүлер сөөлгү чылдарда Совет Эвилелинден аалдап келген эң-не дээре чогаадыкчы коллективтерниң болгаш күүседикчилерниң концерттери-биле таныжар аргалыг болган. «Берёзка» ансамбль болгаш Совет Армияның Кызыл туктуг ансамбли, Кубань казактарының ниити ыры коллективи, Таллин, Одесса, Кишинёв театрларының балет бөлүктери, күүседикчилер —Е. Беляев, Л. Зыкина, Л. Кулакова, Д. Шафран олар Вьетнамга чораан.

— Бо ужуражылгалар бот-боттарывысты улам эки билчиринге биске дузалап турар — деп, ВСР-ниң культура болгаш информация министри Нгуен Ван Киеу демдеглээн. Эрткен чылдың декабрьның төнчүзүнде ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга тураскааткан Совет Эвилелиниң Вьетнамга культура хүннери сагыш-сеткилге артып каар чайынналчак байырлал болган. Вьетнамның болгаш Совет Эвилелиниң аныяктарының найыралының болгаш эп-сеткил каттыштырылгазының чаңчыл болган бешки ужуражылгазының культура талазы-биле нептереңгей программазы көрүкчүлерни ханы өөрткен. Вьетнамның хамаарышпас чорууң чарлаанындан бээр 40 чыл болур оюнга тураскааткан Вьетнам культураның хүннерин эрттирерин Совет Эвилелинде планнап турар.

В. ХРЕКОВ. (СЭТА).

ГДР. Билиг талазы-биле башкы. Рудольф дагларда Шварценбург чурттуг 32 харлыг Олаф Ульбрихт—ыяш чазаар талазы-биле эң-не уран-шеверлерниң бирээзи. Ол студент чылдарында-ла улустуң уран-шевер чазаашкыннары-биле таныжып, сонуургааш, амгы-даа үеде бодунуң хостуг үезин ол ынак херээнге чарыгдап турар. Ол бажың мастерскаязының ханаларында 300 ажыг кончуг чараш дүрзү-хевирлерни ыяштан чазааш, азып алган.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

Чагаалар болгаш харыылар допчулалы

ТОДАРГАЙ ХАРЫЫ ХЕРЕК

Республиканың пассажир транспортунуң чамдыкта чоннуң негелделеринге чедир ажылдавайн турарының дугайында шүгүмчүлелдиг чагаалар редакцияга хөй келгилээн. Ындыг чагааларның элээн кажыы солунга үндүрген, чамдыктарын чогуур хемчээн алыры-биле тус-тус харылзаар организацияларынче чорутканы. Автобустарның хоорай, суурлар аразының маршруттарынга озалдап үнерин, харын мырынай рейстерниң үстүрүн, хоорай иштиниң маршруттарынга уаут үзүктелиишкинниг чорул турарын чагааларда шүгүмчүлээн. А самолёт-биле пассажир аргыштырылгазының талазы-биле шүгүмчүлелдиг чагаалар база ийи-чаңгыс бар. Оон аңгыда авто-аэровокзалдарга хандырылга, ачы-дуза чедирилгезиниң байдалын номчукчулар дыңнадып турар. Кызыл хоорайның авто база аэровокзалдарының арыг-шевери четпес, ында буфеттер, кафелер чоннуң негелдезин хандыра албас, чогуур шактарында ажылдавас бооп турарын илередип бижээн. Вокзалдарда телефоннар ажылдавас, кассирлер, диспетчерлер пассажирлерниң айтырыгларынга каржы-хедер харылаар таварылгаларны база бижип турар.

Ындыг хомудалдыг чагааларга Тываның автотранспорт эргелелиниң начальниги В. А. Парунин, пассажир аргыштырылгазының талазы-биле начальниктиң оралакчызы Н. Г. Антонов, Тываның авиаотрядының командири А. В. Марцеха, сөөртүлге килдизиниң начальниги Н. В. Непомнящий олар харыыларны редакцияже чорутканы.

В. А. Парунинниң харыылааны болза:

Сентябрь 28-те Кызыл—Чыраа-Бажы маршрутка автобус чоруваан, үрелик болган, а пассажир АТБ-зинге ону солуур автобус чок турган.

Автовокзалга хөй-ниитиниң корум-чурумунуң айтырыы чедир шиитпирлеттинмейн турары шын. Вокзалга, ол чоокку кавыга ээзирик кижилер бо-ла чыглы бээр. Автовокзалдар, станциялар каттыжыышкынның удуртулгазы Кызылдың автовокзалынга корум-чурум тударлары-биле дүн-хүн чок дежурныйлаашкынны тургузар дугайында дилегни хоорайүскомуң иштики херектер килдизинге чаңгыс эвес удаа киирип келген, милиция ажылдакчыларынга оргээлди тускайлаан. Ынчалза-даа дежурныйлаашкын 17.00 шактан 23.00 шакка чедип турар.

Автовокзалда буфеттиң ажылын Кызылдың рестораннар болгаш столовайлар трези харыылаар. Буфеттиң ажылының дугайында шүгүмчүлелди трестиң директору С. П. Деевага дамчыткан.

Вокзалдың дерилгезин негелдеге дүүштүр тургускан. Арыг-шевер байдалының, вокзалдың ажылдакчыларының аажы-чаңының талазы-биле чогуур хемчегни алырын каттыжыышкынның начальниги Н. В. Аникеевага даскан.

Н. Г. Антоновтуң харыызындан: 1983 чылдың сентябрь 28-тиң номеринде үнген Ш. Дүвендейниң чүүлүнде шүгүмчүлелдерни колдуун шын деп сайгарып көрген. Пассажирлерниң ап чораан чүүлдери чидип турарын кайы автобуска, кажан болганын айытпааны-биле тодарадыр арга чок.

Оон ыңай автор автовокзалдың ишти, дашты хирлиг, боктуг деп бижээн. Автовокзалдың санитарлыг байдалын экижидер дээш ооң ажылдакчылары хемчеглерни ап турар. Ынчалзажок ооң арыг-шевер, көрүштүг болуру пассажирлерден, аңаа кээп турарлардан дыка хамааржыр. Автобус манаан чамдык кижилер вокзал иштин боктаадырып, тооруук сайының хавыын, саазын, чүүлээ артынчыларын кайы-хамаан чок октап каантар. Даштынга хамаарыштыр алырга база ындыг: таакпы артынын кайда-даа октаан болур. Аштакчылар вокзалдың ишти-даштын хонукта ийи катап арыглап турар. Шак санында, кижилер үнген-кирген соон дарый, арыглап турары черле болдунмас болгай. Ынчангаш пассажирлер, аңаа кээп турарлар культуралы сагыыры, ында ажылдап турарларның күш-ажылын хүндүлеп көөрү күзенчиг.

Хоорайлар, суурлар аразының рейстери техниктиг чылдагааннардан чогуур шагындан соңгаарлап, чамдыкта үстүп турар. Арга барда, үрелик автобусту солуурунуң хемчеглери алдынып келген. Пассажир АТБ-зиниң материал-техниктиг базазын быжыглаар, автобустарны четчелээр, сагылга-чурумну күштелдирер хемчеглер алдынып турар.

А. В. Марцеха биле Н. В. Непомнящийниң харыыларындан:

Бо чылдың сентябрь 14-те алган чагаага болгаш солунга үнген материалга хамаарыштыр тайылбырлаарывыс болза, районнарже рейстер агаарның байдалындан аңгыда, тус-тус черлерде хонар шөлдериниң харылзаа тудуп, агаар байдалын дамчыдып турар ажылдакчыларындан хамаарылгалыг апаар, ындыг медээлер бердинмес болза, рейстер соңгаарлап болур.

Эрзинниң самолёт хонар чериниң начальниги сентябрь айда алды хүн Кызыл-биле харылзашпаан, ынчангаш ол черге агаар байдалы билдинмес турганындан ынчан самолёт ушпайн турган. Күш-ажылдың сагылга-чурумун Эрзинниң самолёт хонар шөлүнүң начальниги үреп, ажыл шагы үзүп турганы илерээн.

Начальникти солуур дугайында айтырыгны Эрзин райкүүскомга тургускан.

Аэропорт ажылдакчыларының каржы-хедер чоруунуң дугайында тодаргай фактылар чогу-биле дорт хемчеглер алдынмаан, тайылбыр ажылын чорутукан. Телефон ажылдавас, автобустар келбес, буфеттиң, кафениң ажылының дугайында айтырыглар биске хамаарышпас.

РЕДАКЦИЯДАН: удуртукчулар чагааларга харылап турар-даа болза, ол тодаргай четпестер канчаар, кажан эттинген турарының ылаптыг магадылалын бербейн турар. Оон аңгыда автовокзалдарда ачы-дуза албан черлери пассажирлерни хандырып турар болганда, ылаңгыя аэропортка хамаарыштыр авиаотрядтың удуртукчулары ол дээш база сагыш салыр. Пассажирлерге таарымчалыг болзун дээш хемчеглерни алыр ужурлуг. Сагылга-чурумну, чоннуң культуразын бедидер дээш вокзалдың ажылдакчылары база ажылдаар хүлээлгелиг.

ЧЕДЕН АЖЫГ КЫШТАГ

Республиканың малчыннарында кыштаглаашкын эгелеп турар. Өвүр районда «Кызыл тук» совхозтуң малчыннары база кыштагларында хонгулапкан. Бо хүннерде малчын бүрүзү-ле малды кыштын соогундан хүр ажырар, мал бажын өстүрер, малдың чаш төлүн бүрүн ажаап алыр. Мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедир дээш туржуп турар.

«Кызыл тук» совхозтуң малы чеден ажыг кыштагга кыштаар. Оларның кышка белеткели бо чылын багай эвес. Ам малчыннар үүрмек септелгени доозуп турар. Кыштаглаашкынга Саглы-Бажының хойжу бригадазындан Куулар Кок, Халыынныындан Ондар Байыр-оол үлегерлиг белеткенген.

О. ДАЛБЫЙ.

БҮРҮН ЧҮҮЛДҮГЗҮНГЕН

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). МАРН ТК болгаш МАР-ның Министрлер Чөвүлели ЭДЧ-ниң Берлинге болган XXXVII сессиязының түңнелдерин чугаалажып көргеш, МАР-ның делегациязының ажылын чүүлдүг деп санаан.

Социалистиг күрүнелер боттарының тургузукчу планнарын чедиишкинниг боттандырып турарын ол документиде айтып турар. Оларның тайбың дээш чайгылыш чок демиселин, күрүнелер аразында кады ажылдажылгаже чүткүлү АКШ-тың болгаш НАТО-да ооң эвилелчилериниң агрессия планнарынга моондак бооп турар.

Барыын Европага ортумак ыраккышылдың чаа америк чалгыныг ракеталарын тургузарынга удур ЭДЧ кежигүнү күрүнелерниң чазактар баштыңнарының хүлээп алган мелегнеени МАРН ТК болгаш МАР-ның Министрлер Чөвүлели бүрүнү-биле деткип турарын илереткен.

ГФР-ге элдептиг болуушкун

БОНН. (СЭТА). ГФР-ниң канцлери турган Г. Шмидтти Барыын Германияның найысылалы Бонн хоорайның хүндүлүг хамаатыларының даңзызынга киирер дугайында шиитпирни хоорай эрге-чагыргалары чоокта чаа хүлээп алган. А кажан Г. Шмидттиң адын Боннуң хүндүлүг хамаатыларының даңзызынга киир бижиир дээш көөрге, ук даңзының 47 дугаарында Гитлерниң ады киир бижиттинген болган.

Делегейниң ийиги дайынының ортун кывыскан болгаш кижи төрелгетенниң мурнунга эң-не кем-буруулуг болган араатанзыг Адольф Гитлерниң аты Бонн хоорайның хүндүлүг хамаатыларының даңзызынга кажан, канчап кире бергенил, ону кым кылганыл? — деп айтырыгга барыын-герман найысылалдың эрге-чагырга төлээлекчилери дорт болгаш тодаргай харыыны бербээннер.

Бонн хоорайның хүндүлүг хамаатыларының даңзызындан Гитлерниң адын балап каантары — белен херек, ынчалзажок Барыын Германияның девискээринде неофашистиг (чаа фашистиг) организациялар амга чедир хостуу-биле хөделип, фашизмниң, Гитлерниң араатанзыг идеяларын ГФР-ниң чурттакчыларының, ылаңгыя аныяктарның ортузунга нептередирин оралдажып, өжээн негекчи хөөннерни өөскүдүп, тайбың талалакчыларынга болгаш депшилгелиг хамаатыларга удур күчүлекчи, өлүрүкчү үүлгедиглерин кылып турар.

Барыын-герман неонацистер чоокта чаа боттарының съездизин эрттирип турда, оларны полицейжилер эгезинден төнчүзүнге чедир камгалап келген. Неофашистерниң съездизинге удурланыышкынның илергейлеп, чыскаалганнарга удур каржы хөделиишкиннерни барыын-герман полицейжилер кылып, тарадыр оларны сывырган, хөй кижини балыглаан болгаш тудуп хоругдаан.

Гитлер болгаш ооң фашистиг дерзии ёзу-чуруму делегейниң ийиги дайынын кывыскан болгаш ол дайынга хөй чурттарның 50 миллион кижизи өлгенин, ооң иштинде совет улус 20 миллион ажыг оолдар, кыстарын оскунганын кым-даа уттуп болбас ужурлуг.

УДУРЛАНМЫШААН

ДЖОРДЖТАУН. (СЭТА). Гайананың радиозунуң дыңнадып турарын ёзугаар алырга, Гренаданың патриоттары чурттуң даглыг районнарында туруштарны быжыы-биле ээлеп алган болгаш америк агрессорларга шиитпирлиг удурланыышкынның үргүлчүлеп турар. Революстуг чепсектиг күштерниң, улусчу милицияның дайынчыларының база эки турачыларының часпас адыышкынынга эжелекчилер таваржып, бергедеп турар.

«Барбадостуң үнү» радиостанцияның демдеглеп дамчытканын ёзугаар алырга, ортулуктуң мурнуу-чөөн талазында боолажыышкыннар кедергей бооп турар.

Пентагонунуң шериглери ортулукту эжелээр болгаш патриоттарны шаажылап хилинчектээри-биле чергелештир, америк интервенцияны Каттышкан Нациялар Организациязынга моон соңгаар-даа сойгалап илередир арганы бербес дээш бүгү хемчеглерни АКШ ап турар. Ынчангаш саттыышкычы чазакты американнар бо ортулукка тургузар бодап турар.

«Тайбыңны деткиир күштер» деп адаар шериглерин тургузарынче АКШ далажып, Гренада нациялар британ кады ажылдажылгазында бактаап турар деп чүвеге чылдак хап, англи шериглерни ынаар киирерин оралдажып турар. Ынчалзажок эжелекчи чоруктуу Англия-биле дугүрушпайн чоруткан болганда, Англияның тускай бөлүктерниң таларындан удурланыышкынга таваржып турар. «Рейганның бодун тогдунар чоруу хөлүн эртип, эрин ашкааш, британ харылзааларны херекке албайн, боо-чепсектиг халдаар чорукка чедирген»—деп, Великобританияның оппозиция болуунуң бир удуртукчузу чугаалаан.

ПАРИЖ. (СЭТА). Америк эжелел алыкчыларының ортулукче халдап кирген үезинде Гренадага дүш бооп турган француз телевидениениң бөлүк операторларының тыртып тыртан телерепортажында камгалал чок Сент-Джорджестиң кырында ушкулап АКШ-тың вертолёттарын, ракеталарның ыштарын тыртып каан. Гренаданың чонунуң удурланыышкынын базып шыдавайн деп, ол репортажта демдеглеп турар. Гренаданың революстуг чепсектиг күштериниң болгаш улусчу милициязының дайынчыларының хөй кезии дагларда барып, удурланыышкынны үргүлчүлеп турар.

Америк дайынзырактарның балыглааны гренадаларны баштайгы хүннерде эмнеп күш четпейн турдувус деп, тус черниң эмчизи француз журналистерге чугаалаан. Электра хандырылгазы, кудар хан, антибиотиктер болгаш өске-даа эм аймаа чок бооп турганындан качыгдап бергедээннерге чогуур үезинде дуза чедирер арга чок болган.

Тайылбыр:

	Гренаданың	АКШ-тың
Девискээри	344 дөрбелчин км.	9363 муң дөрб. км.
Чурттакчы чону	110 муң кижи	232,6 млн. кижи
Чепсектиг күштери	1200 кижи	2.113.400 кижи.

АКШ-тың администрациязының өөскүдүп турары чепсектиг интервенция революстуг Гренадага удур угланган. Америк шериглериниң халдап кирген черлерин АП агентилелдиң бо чуруунда көргүскен.

АП—СЭТА-ның телефотозу.

НАЙЫРАЛДЫҢ КУДУМЧУЗУ

Найысылалдың Кызыл партизаннар кудумчузу акы-дуңмалышкы бузулбас найыралдың болгаш Тываның тускай догуннаан төөгүзү-биле чарылбас холбаалыг кудумчу болур.

Улуг Октябрьның чалбыыштыг херелинден одунган Тываның мурнакчы кижилери, Сибирьниң партизан армиязының командылакчылары А. Д. Кравченконуң болгаш П. Е. Щетинкинниң башталгазы-биле, Кызыл Шеригниң өлүмнүг согуушкунундан тынын дестиргеш, Тываже шургуй келген колчакчыларның есаул Бологов баштаан ак шаажылакчыларын 1918 чылдың августа Улуг-Хемниң амгы Кызыл хоорай турар эриктеринге болган Белоцарск тулчуушкунунга чылча шапканы, орус болгаш тыва улустарның акы-дуңмалышкы найыралын быжыглаарынга шиитпирлиг рольду ойнаан.

Совет эрге-чагырга дээш демиселге мөчээн кызыл партизаннарга тураскаал акы-дуңма хооруунде дээрже шаштыгып үнген. Ооң бажында кадыыр, маскалыг кызыл беш-адыр кайы ырактан чайынналып, дүн-хүн чокка чырып турар. Кызылчылар ол тураскаалга чараш, дириг чечектерни салып, маадырларның өлүм билбес тиилелгезин утпайн турар. Кызыл партизаннарның хооругу кызылчыларга ыдыктыг, эң-не хайыралыг болгаш хүндүткелдиг тураскаал.

Кызыл партизаннарның оң мас аллар-биле бүргеткен ол тиилелгезин мөңгежидер сорулга-биле Улуг-Хемниң эриин дургаар баткан найысылалдың бир кудумчузун Кызыл партизаннар кудумчузу деп алдаржыдып адааны таварылга эвес.

Хожудаңгай чораан тыва чер ам Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республика кылдыр чаартынганы. Совет Эвилелиниң хөй националдыг өг-бүлезиниң деңэргелиг кежигүнү болу бергени бисти чоргаарландырып, сорук киирип турар.

Кызыл партизаннар кудумчузу совет-тыва акы-дуңма дипломаттыг харылзаалар-биле холбашкан кол кудумчу болу берген. Чүл дизе, Кызыл партизаннар кудумчузунда ам республиканың хан хүлээп алыр станциязы турар № 33 бажыңга, эгезинде ССРЭ-ниң Консул чери, Советтерниң күүсекчи комитеди, чоорту ССРЭ-ниң төлээ чери, а адак соонда ССРЭ-ниң ТАР-да элчин чери турган болгай. Совет элчин чериниң хөй талалыг ажыл-чорудулгазы аныяк Тыва Арат Республиканың сайзыралынга эвээш эвес ачы-хавыяалыг болганы чугаажок. Совет элчин чери Тываның Араттың революстуг шериниң дайынчылары таңнылдап, камгалап турган.

Ол-ла кудумчунуң № 2 бажыы (ам ында республиканың спорт болгаш физкультура комитеди туруп турар) Совет Эвилели биле ТАР-ның аразында хем оруунуң төвү болуп, «Улуг-Хем» болгаш Литвинов аттыг баштайгы пароходтарының ортээли болуп турган.

Ол ышкаш ССРЭ биле ТАР-ның аразында телефон-телеграф харылзаазының шугуму база-ла ол кудумчуну таварты эртип турган.

Бистиң найысылалывыс Кызыл 1984 чылда 70 харлаар. 1914 чылдың апрельде тавааралдынган Белоцарскиниң Красныйны Кызылды орус большевиктер үндезилеп тургускапын төөгү бадыткап турар. Тываның келир үедеги найысылалының планын топограф, туруштуг революстуг большевик М. Я. Крючков чогааткаш, чер тургузукчузу техник, большевик Н. Г. Крюков баштадыр бөлүк орус ажылчыннар биле Бии-Хем болгаш Каа-Хемниң белдиринге эң баштайгы бажыңны туткаштар. Ол эштер Тываның ажылчы чонунуң революстуг демиселин база үштап-баштап турган.

Совет Тываның найысылалының тудуун орус большевиктерниң тудуп эгелээни улуг орус акы-дуңмаларның Тываның ажылчы чоннарынга ижин-карг чокка көргүзүп келген ак сеткилдиг дузаламчызының херечизи болганын бистиң өгбелеривистиң чоргаарланып чугаалажыры таварылга эвес-ле болгай.

Кызыл партизаннар кудумчузунда № 11 бажыңга (ам ында уругларның уран чурулга школазы ажылдап турар) Моол Арат Республиканың элчин чери турганы ук кудумчунуң база бир төөгүлүг чүүлү болуп турар.

Чээрби чылдардан эгелээшле, Совет Эвилелиниң дээди болгаш ортумак тускай эртемниг өөредилге черлеринге барып өөренири-биле ССРЭ-же чорул турган тыва оолдар, кыстар, албан-ажыл дугайында Москваже чорул турган Тываның революстуг, нам чазаанын удуртукчу ажылдакчылары-даа, Ала-чурттуп Улуг дайынынче аттанган совет хамаатылар болгаш тыва эки турачылар-даа бодунуң алдарлыг болгаш берге демиселиниң баштайгы базымнарын база-ла Кызыл партизаннар кудумчузунга турган Совет элчин чериниң эжиинден эгелеп турган болгай.

Кызыл партизаннар кудумчузу Совет Эвилели биле ТАР-ның аразында хүн бүрүде быжыгып ханылап турган экономика, эртем-техника болгаш культура талазы-биле хөй талалыг найыралчы кады ажылдажылганың ажык оруу болуп бараан бооп турган.

Совет Эвилелиниң ТАР-та онза болгаш бүрүн эргелиг элчиннери В. В. Мальков, А. К. Тюрин болгаш өске-даа эштер чүгле бодунуң дорт дипломаттыг хүлээлгезин күүседири-биле кызыгаарланмайн, харын ТАР-ның капиталистиг эвес оруктап социализмче хөгжүүрүнүң херээнге үнелеп четтинмес арга-сүмелерин берип, байлак дуржулгазын дамчыдып, эртем-билиглиг национал кадрларны белеткээринге, Тывага культура революциязын улам сайзырангайжыдарынга илепкейлиг киржип турганын демдеглээри өөрүнчүг.

Кызыл партизаннар кудумчузунда Азияның төвү айтып турар үш кырлыг бедик тураскаал база-ла найыралдың демдээ.

Найысылалдың Кызыл партизаннар кудумчузу үндезинин-биле чаартып чаагайжыдып, 1955 чылга чедир-ле элезин довурак куттулуп, чадаң хараган, терезин болгаш сай-даш долган чыткан кудумчувус бөгүн асфальт-бетон-биле шыптыгаш, хөнү, делгем, ногаан үнүштерлиг, каас-чараш, чырык чаагай болуп эгелээн.

Кудумчувусту үениң негелдезинге дүүштүр эде чаартып чаагайжыдып турарынга сеткил ханып өөрүвүшаан, бодумнуң чамдык күзел-саналымны чугаалаксап турар мен. Чүл дизе, Улуг Октябрьның херээ дээш, Совет эрге-чагырга дээш, Белоцарск тулчуушкунунга маадырлыы-биле мөчээн кызыл партизаннарның ат-даңзызын шын четчелеп тургускаш, мрамор даштарга алдын үжүктер-биле чараштыр сиилбип бижиири; Белоцарск тулчуушкунунуң киржикчилериниң илередин тывары; Сибирьниң партизан армиязының командылакчылары А. Д. Кравченконуң, П. Е. Щетинкинниң болгаш бистиң чаңгыс чер чурттуувус С. К. Кочетовтуң хорек тураскаалдарын кылгаш, кызыл партизаннар хоорууның мурнун дургаар тургузары; онза шылгараан кызыл партизаннарның аттары-биле найысылалдың чамдык кудумчуларын адаары; Кызыл партизаннар кудумчузунда № 33 бажыңның ханазынга ССРЭ-ниң элчин чери турган дугайында тураскаал самбыраны ажылдары чугула деп бодаар мен.

А. БОРБАК-ООЛ.
Кызыл партизаннар кудумчузунуң чурттакчызы.

ХЕРЭЭЖЕННЕР СЛЁДУНГА

Мугур-Аксы суурнуң Культура бажыңынга районнуң мурнакчы херээженнериниң слёду болуп эрткен. Аңаа 16 албан, организация коллективтериниң киржилгези-биле «Алдын кус», «Шевер холдар» деп делгелгелери база организастаан.

Районнуң улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында ажылдап турарларның 70 хире хуузу херээжен чон болуп, ажыл-агый тургузуушкунунга идепкейлиг чоруун көргүзүп турарлар. Слётка киржип келген мурнакчыларның аразында Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, Октябрь Революциязы орденниң эдилекчизи Дыртымна Биче-оол, Тыва АССР-ниң алдарлыг башкызы Борбак-Кара Салчак, «Мөген-Бүрен» совхозтуң мурнакчы хойжузу, Маадыр-ие Анай Иргит болгаш өскелер-даа бар. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Меделгелин слёттуң киржикчилери бир үн-биле чүүлдүгзүнүп, хүлээп алганнар.

Районнуң херээженнер чөвүлелиниң эрттирген аъш-чемниң «Алдын кус» болгаш ус-шеверлериниң «Шевер холдар» деп хөй киржикчилиг делгелгелери көрүкчүлерниң кичээнгейин хаара тудкан. Амданныг чемнерниң, арга болгаш даараан чүүлдерниң тиилекчилерин хүндүлел бижиктер, өртектиг белектер-биле шаңнаан. Ол ышкаш хама-солун конкурузунуң түңнелдерин база үндүрген болгаш аңаа бирги, ийиги, үшкү черлерни райкүускомнуң, Мугур-Аксы суурнуң, районнуң херээженнер бөлүктери түс-түзүнда үлешкеннер.

Слёттуң түңнелинде уругларның музыка школазының болгаш районнуң бот-тывынгыр артистериниң каттышкан концертин чалаткан мурнакчылар сонуургап көргеннер.

Х. ЧҮЛЬДҮМ.

ЧОН МАКТААР

Шаанда амгы үе ышкаш транспорт бар эвес. Солун, сеткүүлдү чүгле аът-биле чедирер турган. Амгы үеде чоннуң чагаа-бижиин, солун, сеткүүлүн саадал чок чедирер апарган. Чогум-на ындыг харысалгалыг ажылды бистиң хүндүлүг хоочуннарывыстың бирээзи Сендажы Кужугет күүседип турар. Ол чоптуг пенсияже үнзе-даа, Барын-Хемчик районнуң бир улуг совхозу «Барлыктың» салбыры Бижиктиг-Хаяда почтачылап турар. Ону беш чыл мурнунда совхоз директору сүмележип көргеш, почтачыладып киирген.

Салбырда хөй янзы мергежилдиг кижилери бар. Ында 31 хоран ангы-ангы черде. Чайын, кыжын ырак-узак малчыннарга аът-биле почта чедирери ындыг-ла белен эвес. Сезоннуг ажылдар үезинде Аңгаты, Алдын-Үстүү Шыраа-Булакта, Барлык ховузунда механизаторлар, комбайнерлерге чаа солун, сеткүүл чедирери албан. Кышкы үеде машина барбас хонаштарже чоннуң чагыдылгаларын чедирер. Ол бүгү ажылдарны ак сеткилдиг күүседип чорууруп чон мактаар.

С. Кужугеттиң ажылдаан үезинден бээр чондан кандыг-даа хомудалдар кирбээн. Чоннуң пенсия, пособиелерин, телеграмма-бижиин озалдадып көрбээн. Почта чедирер хүнүнде кымны-даа мурнап солун, сеткүүлдерин, чагааларын болгаш пенсия-пособиелерин алыр. Күш-ажылдың сагылга-чурумун үреп, ажыл шагы үзүп, озалдап, хажыдыышкын кылып көрбээн.

Ону чажындан-на билир мен. Ол Чөөн-Хемчиктиң Хорум-Даг сумузунуң Чыргаавы. Хемчик хемнеринге мал, тараа ажылынга өскен. Оон МЧАЭ-ниң кежигүнүнүң бирээзи база ол. Чылгычылап-даа ажылдап чораан. Харылзаа дажыкчызы дээрге, партия организациязының агитатору. Ынчангаш ол соолгу доктаалсаавырларны, медээлерни чонга чедирер дээш кызымак ажылдап келген.

Ол төс уругну кижизидип, өөреткен. Оларның чамдыктары улус ажыл-агыйының хөй янзы адырларында мактаалдыг ажылдап чоруур. Бичиилери школада эки өөренип турар. Пенсиялаза-даа ам-даа адак-бышкаа чиик, уруг-дарынга үлегер-чижээн көргүзүп, тептиг ажылдап чорууруп чон үнелээр.

С. СЕРИН-ООЛ.

Байкал-Амур магистралының аныяк хоорайы Северобайкальск — магистральдың Бурят участогунуң экономика болгаш культура төвү. Ында ангы-ангы национальдарның он-он муң кижилери чурттап турар. Хоорайның аян-шинчизи чылдан чылче өскерлип орар. «ЛенинградБАМстрой» КМК-ның тудугжулары чуртталга бажыңнарын ажыглаалга киирериниң чыл планын хүүсаадан эрте күүсеткен. Беш чылдың төнчүзүнге чедир ийи муң хире өг-бүлелер чаагайжыды тудкан квартираларже көжүп кирер. «Найырал» Культура бажыңы, школачыларның «Пионер» деп культура-спорт комплекизи, «Эртем» ном садыы, уруглар сады, 1176 өөреникчиге ортумак школа чоокта чаа ажыглаалга кирип, эжиин ажыткан.

ЧУРУКТА: Северобайкальскиниң чаа бажыңнарынче көжүп кирген чурттакчылары. В. ВЕЛИКЖАНИННИҢ болгаш В. МАТВИЕВСКИЙНИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ШАЛЫПЧЫ ЁЗУ-БИЛЕ

Он бирги беш чылдың өзек чылының планныг даалгаларын ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле киргениниң 40 чылынга уткуштур алган социалистиг хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседир дээш Солчур суурда «Салгакчы» ясли-садтың коллективи шалыпчы ёзу-биле ажылдап турар. Школа назыны четпээн уруглар албан черлеринче сагыш салбышкын бистиң чурттувустуң кайы-даа булуңунда бирги черлерниң айтырыы. Чаштарның аас-кежиин, кадык чаагай өзери, эртем-билиглиг, культурлуг болуру дээш бүгү-ле чүүлдү оларга бараалгаткан.

Ук ясли-садта совхозтуң ажылчыннарының, албан-хаакчыларының уруглары омак-хөглүг өзүп турар. Мында малчыннарның уруглары дүн-хүн дивейн ажаадып, сагыш човаг чок хайгааралда. Кижилерниң ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг бүгү байдалдарны ясли-садик коллективи тургузуп турар. Даантан ажыл-херээнге база хөй-ниити ажылдарга идепкейлиглер коллективте бар. Ажаакчы-ияя Вера Ховалыг, кижизидикчилер Дина Даржай, Раиса Яндай-оол, Минчимаа Монгуш, Минчей Тюлюш, амданныг аъш-чемни уругларга бараалгадып турар повар Людмила Кара-Сал оларның киирип келген үлүү биче эвес.

«Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң доктаалын коллектив чүүлдүгзүнүүшкүн-биле хүлээп алгаш, оон сорулгаларын удуртулга болдурган ажылдап турар. Коллективте корум-чурум үреп, ажыл шагы үзер, арагалаар кижилер чок. Кадрларның ажылдан үнер-кирер чоруу кызырылган.

«Салгакчыларның» коллективи ясли-садтарның аразында организастаан социалистиг чарышка чылдың дээре черин ээлеп, шилчип чоруур Кызыл тукту салбас дээш кызымак ажылдап турар. Ясли-садтың ишти-дашты кезээде арыг-силиг, чырык, чылыг турар. Чаагайжыдылгазын эки кылган. Ыяштарны чылдың немей олуртур. Бо чериниң найыралдыг коллективин хөй чылдарда ажылдаан, коммунист Г. Ооржак удуртуп турар.

Ч. ОНДАР.

Өвүр районо.

ҮШ ТАНКИСТ

Ындыг ыры дайын мурнунда-ла чогааттынган, ырның маадырлары херек кырында бар кижилер.

Оренбург чурттуг В. М. Агарков 30 чылдарның төнчүзүнде Ыраккы Чөөн чүкке шериг албаны эрттирип турган. Ооң кезээ баштайгы үеде Хасан хөлдүң чанынга тулчуушкунга кирипшейн турган. В. Агарков, Н. Житенев болгаш С. Румянцев составтыг танк экипажы тулчуушкунче киреринче чүткүп турган. «Тулчуушкун полүүче бисти чорударын дилеп тур бис» деп чагааны экипажтың командири чорудупкан.

Шак ындыг патриоттуг документини партияның XVIII съездизиниң индиринден чугаалап турган. Танк экипажының дугайын бүгү чурт билип алган. Шүлүкчү Б. Ласкин шүлүктү бижээн, композитор Д. М. биле Д. Покрас алышкылар музыказын чогааткан. Бо ыры эң-не баштай «Трактористер» деп киного чаңгыланып үнген.

Ада-чурттуң Улуг дайынын эгелээн Василий Агарков фронтуже эки турачы болуп чоруй барган. Ол тереэн Оренбургунга орден-медальдарлыг чанып келген. Партия, совет органнарга хөй чылдарда ажылдап келген.

Каш чыл бурунгаар шагдагы эжишкилер ужуражы берген. Ыраккы Чөөн чүктен Н. Житенев Агарковка чедип келген, С. Румянцев Москвадан база аңаа чеде берген. Хөй чылдар эрткенде «дайынчы машинаның экипажы» база катап чыглып келген.

В. ШИРЯЕВ.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

НОЯБРЬ 3-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Документалдыг фильмнер. 10.40 — «Чалбыыштыг чылдарның ырлары». 11.05 — Документалдыг телефильм —«Бистиң суурнуң доктору». 11.55 — Телемедээлер. 14.35 — «Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң тавартыы». 15.35 — Төөгүнүң арыннары. 16.05—«Волга ындының мастерлери». 16.45 — «Вьетнам. Хайфоннуң орук айтыкчылары». Киноочерк. 17.05 — Концерт. 17.30 — «Шыдыраа школазы». 18.00 — «Миллионнарның ленинчи университеди». Социалистиг экономиканы эргелеп-башкарары. 18.30 — Документалдыг телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Калмда найыралдыг өг-бүле. 19.30 — Спортчу дамчыдылга. 21.00— «Үе». 21.30 — Концерт. 22.10 — Документалдыг фильм — «Тольятти хоорайда». 22.45— — Бөгүн делегейде. 23.00— 01.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. —«Спартак»—ЦСКА.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15—«Дуэт» деп документалдыг телефильм. 8.35 —ССРЭ-ниң далайлары. 9.05 —Испан дыл. 9.55—XIX вектиң 70—80 чылдарының ажылчын шимчээжиниң болгаш марксизмниң Россияга нептереп эгелээни. 10.05 — ПТУ суругуулдарынга. Астрономия. Бөмбүрзектер. 10.35 — Н. Г. Чернышевский. «Чүнү кылырыл». 9-ку класс. 11.00 — Бистиң сад. 11.35— Н. Г. Чернышевский. «Чүнү кылырыл?». 9-ку класс. 12.00 — «Дизайнерлер». Эртем-нептеределдиг фильм. 12.15 —Башкыга — музыка кичээли. 1-ги класс. 3-кү дамчыдылга. 13.15 — Испан дыл. 13.45—«Лениниң Парижке турганы». Тайылбыр бижиктиг уран-чечен фильм. 15.25 — Телемедээлер. 15.30—18.00 — Чапсар. 18.00 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — № 35 уруглар садының концерти. 18.40 —Киножурнал. 18.50 — «Азия төвү». 19.20 — «Спорт». 19.50— Телемедээлер.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг улуңар, чаштар!». 20.15 —Документалдыг телефильмнер. 21.00 — «Үе». 21.30—22.55 —«Ксения —Фёдорнуң ынак кадайы» деп уран-чечен фильм.

НАЙЫРАЛДЫҢ ШКОЛАЗЫ

1939 чыл. Чалааның № 1 школазының дөрткү клазын доосказ, Кызылче өөрүм-биле кады өөренип чедип келдим. Каттышкан школаның интернадының эжиин бир-ле дугаар ажыдып кирген бис ол чүве. Бир-ле эртен элээн хөй өөреникчилерни чыскаагаш, аттарывысты адап кыйгыргаш, школа директору тайылбырлай-дыр.

— Улуг Совет Эвилели биле ТАР акы-дуңмалышкы, эң чоок эп-найыралдыг күрүнелер-дир, биске эт-септи, машина-техниканы бо бүдүрүп чурт хандырып берип, эртем-культураже оруктуу айтып берип турар-дыр. Ам база катап улуг аас-кежиктиг болдувус: силерни эртем-билигге өөредип бээри-биле шефке алган-дыр. Ынчангаш бөгүнден эгелээш аңаа барып, Кызылдың № 1 школазынга өөренир апаар-дыр силер. Кол-ла чүве орус дылды эки кызып өөренир, ол дээрге — хамык эртемнерниң дүлгүүрү-дүр — деп, мындыг.

Өөрүп турдувус. Сестра-ле чүвени дыл билбезивис конгуг. Чүге дээрге ынчаарда эге школага орус дылды өөренмейн турган. Ол үеде чүгүла эртемни өөренмээн кижи боор тур мен. Баштай очулдурукчу башкыларлыг турдувус. Өөренир эртемнерни колдуун Сапогова, Серживмаа, Серенмаа олар очулдуруп турган, а сески класска чедир өөренивис. Ол үеде ук школаны «Орус школа» деп адап турган бис. Башкыларывыс шуптузу чалалып келген дээди эртемниг, эзлдек эвилелдиң кижи кайгаар. Ол башкыларга ужуражы бээрге мурнай экилээр, пат-ла эгенип човааш (хүндүлээш), бөрүктенгеш пат боорда ындын харывылаар бис.

Орус дылды Екатерина Ивановна деп улгадыксай берген башкы өөредип турган, эртениң-не клазывыс эжин ажыттынары билек, туп-тура халышкаш:

— Здравствуйте, Екатерина Ивановна!— деп, чаңгыс кижи дег мендилежир бис.

Хелемечи башкыларывыс дузазы-биле словарьлап өөренип (орус сөстерни доктаадып) турган бис.

1941 чылда Ада-чурттуң Улуг дайыны эгелээн. чамдык башкыларывыс эштер: Яновский, Севостьянов, Акимов болгаш өскелер-даа фронтуже чорупканнар. Оларның биле кады Совет Эвилелиниң Маадыры Маша Бухтуев база өске-даа чалыы оолдар аътталыпканнар. Байырлыг шугум чыскаалынга оларның бадыдаңгыраан ап, хөгжүм үнү чиртинейнип турда удээн бис.

Бо эрткен үепи бодап, ынак эштеримни, ээп келбээн (фронтудан) эргим башкыларымны сактып кээрге өөренип турган эштерим караамга кестүп кээр, олар амгы үеле партия, совет ажылдакчылары, башкылар, эмчилер, чекистер, журналистер дээш кандыг специалистер болбаан дээр! К. Доржу, Р. Далай-оол, М. Севил, С. Серен, Серенмаа, Ламажап, Долумажап болгаш өскелер-даа өөренип чораан чүве. Орус, тыва, хакас, бурят, алтай, украин, белорус дээш бо хоочун школага кандыг аймак сөөк улус өөренмейн турбады дээр. Олар чаңгыс кижиниң төлдери дег, безин чаңгыс сөс-даа карышпайн, найыралдыг өөренип, бот-боттарывыска дузалажып, деткижип, өөренип турдувус. Клазывыс даргазы Сергей Серен турду, а арыг-шевер хынакчызы — Серенмаа. Эртениң-не холларывыс көөр, хензиг будук чорза, хирлиг болза, катап чуну-дурар. Бот-боттарын кедергей хүндүлежиринге өөредигге эргелекчизи Степан Акимович боду-биле кээп сүмени берип, биске ажыктыг беседаларны кылып берип турду. Ынча хөй нация өөреникчилерниң чурумнуун ам-даа кайгап, магадап ханмас мен. Бак сөстер эткен школачыны кижи көрбес. Кандыг-ла-бир кезүлбес быжыг «илбилиг» дуптаа бистерниң найыралывысты тудуштуруп, күштелдирип турган.

Ырак-даа бол, сеткилге чоок чылдар ынчаар-ла эрте берген. Ам бөгүн чалыы салгал аас-кежиктиг өөренип, чүгле тайбыңның-ла күзеп турарын № 1 школаның амгы аныяк коммунист педагогу Н. И. Санникова өөрүшкү-биле хөөрей-дир. А школаның амгы директору Тыва АССР-ниң алдарлыг башкызы А. М. Леонова аңаа аалчы болуп келгеннерге үргүлчү өөрүп, ылангыя дайынның база күш-ажылдың хоочуннары-биле, ада-иелер-биле чоок харылзаазын ажыктыг деткип, чурттакчы чон ортузунга педагогика пропагандазын нептередиринге школа коллективиниң киирип турар улуг үлүүн келгеннерге күзелдии-биле чугаалап берип турары өөрүнчүг-дүр.

С. САНДЮ.

ОКТЯБРЬНЫҢ ТУРАСКААЛДАРЫ

ССРЭ-ниң Революция музейиниң фондузундан тургустунган «Улуг Октябрьның тураскаал эттери» делгелге Москвага төп делгелге залында ажыттынган. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 66 чыл оюнга ону тураскааткан.

Пролетар революциязын деткээр болгаш чорудар талазы-биле В. И. Лениниң хөй талалыг ажыл-чорудулгазын мында көргүскен. Революсту демиселдиң стратегия болгаш тактиказының чугуда айтырыгларының дугайын бижээн дептерлерин мында киирген.

Ол үениң чугуда ужур-дузалыг болган документилерниң ден 1917 чылдың октябрь хүннериниң чидиг байдалын билип ап болур. Большевик партияны чепсектиг тура халышкынче угландырган РСДРП-ниң VI съездизиниң манифестизи база мында. Оон чанында —Лениниң бижээни «Россияның хамаатыларынга» кыйгырыг. Ону бир дугаарында «Аврора» крейсерниң радиохерексели дамчыштыр октябрь 25-тиң эртенинде дамчыткан, оон соонда Петроград Совединиң чанында Шериг революсту комитет ону бодунуң хуудустарынга парлап тараткан. Документиде дыңнатканы болза, ажылчын болгаш солдаттар депутаттарының Советтериниң холунче эрге чагырга шилчээн.

Делгүурлерниң бирээзинде — шаг үелеи саргарып калган саазыннар «Замоскворечьениң шериг-революсту комитеди Остеженкаже пулемёттуг дөрт пулеметчиктерге эрттирилгэ». ШРК даргазы Б. Волина ат салган. Ол тураскаал бижиктиң октябрь тулчуушкуннарының киржикчилериниң —пулемётчиктериниң бирээзи Омск чурттуг П. Подкорытовтуң өг-бүлези музейге чоокта чаа дамчыдып берген. Революцияның туктарын кижи хөлзээзин чок кайып көрүп шыдаар. Кышкы ордуну штурмнап турар үезинде ол туктарның бирээзин Балтика флодунуң хайлыжылары тудуп алгаш чораан.

Двинадан солдаттарның тугу бир онзагай. Соңгу болгаш барыын фронтуларның кезектеринден сес чүс ажыг солдаттар — солдаттар комитеттериниң болгаш большевик активчилерниң төлээлери түр чазактың кара-бажыңынга революсту пропагандазы база дайынны үргүлчүлээринден ойталааны дээш хорутаткан турган. «Бүгү эрге чагырганы Советтерге» деп бижиктиг тугту олар кызыл хөйлеңнерден быжып ап, дараан. Ол тугу-биле олар Москваның кудумчуларынга юнкерлерге удур чаалажып, Кремльди штурмнаан.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының төөгүлүг ужур-дузазының дугайын көргүскен баштайгы декреттер. База ол ышкаш — Россияда пролетар революциязының тиилээниниң дугайында чарлаан радиостанцияның аппаратының кезээ.

В. И. Лениниң эштериниң, Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың көскү ажылдакчыларының документилери болгаш хууда эдилелдери база делгелгеде кирген. Россия Федерациязының судазия баскан портфель. Ону Ф. Э. Дзержинский эдилеп чораан. Я. М. Свердловка хамааржыр, оон холунуң ужуу бар саазыннар. М. И. Калининиң хурал даргаларынга херегленип чораан конгажыгаш. М. В. Фрунзениң шынзылгазы, Н. И. Подвойскийниң партбиледи.

Совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарының плакаттары, урап-чурууга чогаалдары база делгелгеде салдынган.

Делгелгеде янзы-бүрү чүүлдер-ле хөй. Олар—бистиң алдарывыс, бистиң чоргааралывыс, оларда—Улуг Октябрьның өшпес оду.

А. СИВЦОВ,
СЭТА-ның корр.
Москва.

АЙТЫРЫҢАР, ХАРЫЫЛАП БЕРЭЭЛ

Эмнелге ажылдакчылары, школа-интернадында кижизидикчи башкылар, иялар, олала черлерде кышкы үеде кочегарлар, уруглар садтарының ажылдакчылары боттарының хамааржып турары албан черлериниң столоваяларындан канчаар чемненип болурунуң дугайында тайылбырны солун дамчыштыр бээрин дилээдим.

А. КАРА-ООЛ.
Эрзин суур.

ТАЙЫЛБЫР

Школа-интернаттарда, ясли-садтарда болгаш өске-даа уруглар албан черлеринде ажылдап турар кижизидикчи башкылар, иялар, поварлар, сезон үезинде кочегарлар болгаш өске-даа ажылдакчылар дуъштекн чемни ук черлерниң столоваяларындан чемненирин чөпшээрээн.

Оон аңгыда үстүнде айыткан ажылдакчылар чайгы үеде өөреникчилер-биле кады пионер лагерьлеринче азы экскурсия-походтарже, шеф ажылдарынче барганда хүнде 3 катап чемненирин база чөпшээреп каан. Ол чемнерниң өртээн ажылдакчылар боттарының шалыңындан ында тургускан өртек ёзугаар төлээр. Шак ындыг шиитпирни РСФСР-ниң Чырыдышкын министерствозу 1957 чылдың июль 15-те хүлээп алган. Эмнелгеде ажылдап турар дежурный сестраларга, эмчилерге болгаш ажылдап турар черинден өске-даа кээр барып шыдавас өске-даа чамдык ажылдакчыларга ук черлерниң столоваяларындан өртектиг чемненирин чөпшээрээн.

Ынчангаш үстүнде айыткан ажылдакчылар чемненирде чүгле столоваяларының боттарынга чемненир болгаш оон продукт дажыгырын азы өске черлерге чемненирин чөпшээревейн турар.

А. АЖЫ,
профобчөвүлелдиң юрист-консультантызы.

БОЙДУСТУҢ ТЫВЫЗЫКТАРЫ

Чылдың-на Дус-Хөлге дыштанып чаңчыктыг кижи мен. Бо чылын база аңаа турдум. Ол хөлге чеде берген саным-ла-ла, бир-ле онзагай агаарны хөрек доллур тынгап, ёзулуг курортка келген ышкаш болур кижи мен. Күш-шыдалым немежир, ында-мында аарып чораан черлерим эттинер.

Бо сезонда Дус-Хөл мээң биеэги дег эвес, арай «хоралап» уткаан. Күштүг хаттан ол эриктерин ажыр чалгып, соок сырынны мээң тиккен майгыным үнүче үрүп турган. Ынчалза-даа путёвка чок кээп дыштангаашнар база хөй болган. Олар чүгле бажың-балгат-биле хандыртынмас дээрден башка өске бүгү чүүлдерни алыр эргелиг болгай бис. Бирги ээлчегде биске эдаар ыяш сөөртүп экээр ужурлуг.

Путёвка чок дыштангаашнарны Кызылдың хөлезилел пункту тузу хандырар дээрзин билир бис. Бо удаада оон ажылдакчылары «кампалгалыг» чорууп көргүскен. Майгыннар чанында суугулар ыяш чогуудан сузу бастына берген. Ыяш ам-даа келбээн. Кожавыста майгынның ээлери ийи херээжен кижи:

— Оола ыт кагар чарты болза — дишкеп чүве. Токпак ыяш дугайында чугаа ам кашонукта болбазы ол ышкажыл. Оода шөйбек ыяш болза.

Ону дыңнааш дыштанып келгеннер улам муңгарай бергилээн. Ыяш сөөрткен машина көстүр бе дээш көрдүнеривис дам барган. Ынчап турувуста оп хар безин четпээн бичии оолак мациап келген, ыт кагар ыяш сураглап орган херээженге майгын ээлериниң бузуидузун тудусту.

— Моон-биле ыт кагар болза ажырбас боор.

Хомудаан, муңгараан улустуң арны частып, хову сыңмас ылдыр каттырыптээн бис. Бистиң ол өөрүшкүвүс улам быжыккан: ыяш сөөрткен машинаның хөөмейи дыңналган соонда, боду база көстүп келген. «Черлик» дыштаныкчылар хөлзеп эгелээн. Чугаа-соот, каткы-итки дендей берген.

Дус-Хөлге барган дораан эрги таныштарымга дораан-на дужа бердим. Чок, кижилер эвес, дириг амытаннар-дыр ийин. Кара-баарзыктар бо орукуду ужудуп, меңээ байыр чедиргензиг болган.

Бир «оңнуум» эрге бо орген ышкаш кожая берген олур. Ол шаг-төөгүнүң дириг амытаны чоокка чедир-ле кижи бараанындан-на дезер турган. Ооң амыдыралы база сайзырап, ам кижилерни дайзын деп санавас апарган. Бажыңнар, майгыннар аразында үңгүрлеринден үнүп, кирип, таваар селгүүстеп чоруурлар. Харын-даа чамдыкта кижилерден чем эрээр. Бичии оолдар, уругларның холдарындан аъш-чемни ап чип турарлар.

Ол чоок кавының малчыннарының аъттары, инектери турлагга четкилеп келиргеле, шагдаа кижиниң сыгырган медээзин дыңналыр. Шынап-ла, ындыг бе дээш үнүп келириңге, өрген дег эрге сыгырып, «Аныл келди!» дээн медээни өөрүнге бере кааптар.

Бойдустуң ындыг чайгаар бүткен амыдыралынга хоорай кижизи кирген дораан сескеп, арын-шырайы безин оң кирип кээр. Изиг хүн караанга, эмниг шынарлыг хөлге кадык дыка эникжир.

Дус-Хөл — чүгле эмнээр шынарлары-биле эвес, кайгамчык чүүлдери-биле онзагай. Шөлдүң ийиги он хонуунда ындыг элдептиг чүүлдү эскерген мен.

Хүн ажар мурнуу чартынында күзтүг хат хадып келген чүве. Ооң уржуундан дээр тереңг булут-биле шыптына берген. Дус-Хөл хөлзеп эгелээн, ооң чалгыглары эриин ажа шуражып турган. Майгыннар күштүг хатка калбаңнашкан.

Хенертен хөлдүң чөөн талазынга үш сылдыс көстүп келген. Дыка өткүт база эвес, бүлүртүп сылдыстар болду. Булут аразында дагдан балып орар автомобиль карактарының чырыы-даа ышкаш. Чогум ында кандыг-даа даг чок, ак хову дээрзин билир бис. Ындыг бедикче автомобиль канчап-даа үнмес. Ынчангаш сылдыстар дээрзин-ле ылап.

Ол үш сылдыстың ортузундаазы элээн улгадыя көстүр. Үгерниң шили азыында үш сылдыс-даа сагышка кирер. Чавыс эрткен булут ону дуглапты, сылдыстар көзүлбестээн. Мээң сонуургалым улам улгаткан. «Ол чүү ындыг сылдыс хүн безин бүрүңү-биле ашпаанда тыптып келди?» дээн бодал баштап ыравестаан.

Каш-ла секунда эрткенде ол сылдыстар катап көстүп келдилер. Бээги-ле туружунда, бээги-ле хемчээлдиг болдулар.

Ол чүү ындыг сылдыстарыл, бойдустуң кандыг болуушкунул дээрзин билип чадаан мен. Аңаа дыштанып турган өске-даа чамдык кижилер база ол сылдыстарны эскергеннер, ынчалза-даа кым-даа ооң баазын тыппаан.

А. КОРОБЕЙНИКОВ.

АГААР

Бөгүн республиканың бүргер, агаар, чамдык черлерге чаъстаар. Барыын чүктен хаттың дүргени секундада 3—8 метр. Дүне 2—7 градус соок, хүндүс 2—7 градус чылыг.

Автоорукттарга кестүрү эки, дошталыышкын.

Кызылга чаъставас, хат кошкак. Дүне 2—4 градус соок, хүндүс 4—6 градус чылыг.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

НОЯБРЬ 3-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Букет фиалок» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Там на неведомых дорожках» 9.30, 12.40. «По законам военного времени» 11.00, 15.00, 18.30, «Главный свидетель — компьютер» 16.40, 20.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Бежавшие из ада» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Баллада о доблестном рыцаре Айвенго» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Низами» 19.30 шактарда.

Бурятияның, Алтайның кодээ ажыл-агый институттарының белеткел салбырларынга конкурстан дашкаар дыңнакчыларны хүлээп ап турарын Тыва АССР-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозу чарлап тур.

Совхозтарның, үлетпүр бүдүрүлгелериниң база шериг кезектериниң командылал чериниң шынзылгаларын ёзугаар ортумак эртемниг өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадаларының кежигүннерин (ажыл стажы чокка), ортумак школаны дооскан соонда бир чылдан эвээш эвес ажыл стажтыг бүдүрүлгениң мурнакчыларын бо салбырга хүлээп ап турар.

Мааңа кирерин күзээннер мындыг документилерлиг келир: билдириишкин, шынзылга бижик бүдүрүлге характеристиказы, 1983 чылда ортумак школа дооскан өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадаларының кежигүннери совхозтуң удуртукчулары, школа директору база ВЛКСМ комитединиң секретары ат салган характеристика, күш-ажыл дептериниң хоолгазы, 286 майык ёзугаар эмчи шынзылгазы, ортумак эртем дугайында документ (боду-биле), 3х4 см хемчээлдиг 6 фоточурук.

Документилерни ноябрь 15-ке чедир хүлээп ап турар. Адрези: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 30, Тыва АССР-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозунуң кадр килдизи.

Хөгжум-шии театрынга

Ноябрь 4.	«ХАЙЫРААН БОТ» Ийи кезектиг драма	В. Кок-оол.
Ноябрь 5.	КОНЦЕРТ.	
Ноябрь 6.	«ДОШКУН ОЮННАР» Ийи кезектиг драма	А. Арбузов.
Ноябрь 8.	КОНЦЕРТ	
Ноябрь 13.	«КАДАЙЛАНЫЫШКЫН» комедия.	Н. Гоголь
Ноябрь 20.	«КАДАЙЛАНЫЫШКЫН» комедия.	Н. Гоголь.
	Уругларга.	
Ноябрь 6.	«ХУУЖУУР БАЖЫҢ» тоол-шии.	М. Стогния.
Ноябрь 13.	«КАТЯ БОЛГАШ ХУУЛГААЗЫННАР»	Гернет, Ягфельт

Шиилерниң эгелээр шактары:
Уругларга — 12 шакта. Улуг улуска — 19.30 шакта.
Коллективтиг көөрү-биле чагыгларны 2-35-88, телефоннарда хүлээп ап турар.

Редакцияның адрези:
667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажыы № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24. 2-23-54, харысалгалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2030.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажыы № 1). ТС — 01616.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 254 (12344) | 1983 чылдың ноябрь 4, пятница | 1925 чылдан үнделээттинген | Өртээ 3 көп

Көдээ ажыл-агый ажылдакчылары! Мал ажылының продуктулуун бүгү хемчег-биле бедидип, оон чем баазазын быжыглаңар!

Мал кыштаглаашкынын үлегерлиг эрттирер дээш демисежиңер! Эът, сүт, чуурга, дүк бүдүрерин көвүдедиңер!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

ОРГАНИЗАСТЫГ ЭРТТИРЕР

Кыштаглаашкын—мал ажылында эң-не харысалгалыг, чымыштыг болгаш берге үе. Ону канчаар эрттиргениниңден мал ажылының бүгү планныг онаалдаларының болгаш социалистиг хүлээлгелериниң күүселдези улуг хамаарылгалыг. Ынчангаш аңаа баш бурунгаар хынамчалыг белеткенири чугула.

Он бирги беш чылдың өзек чылының күзү чылыг, өл-шык эвээш, хат-шуурган чок болганындан мал ажылынга, ылаңгыя кыштаглаашкынга белеткеерге дыка таарымчалыг болуп турар. Бо хүннерде малдың барык-ла шуптузу чер өъду, тараа хоорзуну өъттап, улам деңгел кирип турар. Чамдык малчыннар кыштаглаашкынга белеткелди катап-катап хынап, чедир кылдынмаан ажылдарны доозуп ал турар.

СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң ажыл-ишчилери кыштаглаашкынга белеткелди чедимшиинниг дооскан болгаш ону организастыг эгелээн. Совхозтуң дирекциязы, партком, көдээ Совет күүскому болгаш хөй-ниити организациялары маңаа улуг күштү үндүрген. Ооң түңнелинде кыштаглар септээшкини шынарлыг болган, чаа кажаалар тудуушкуну, ылаңгыя сүт-бараан фермазынга эде дериишкин чогуур үезинде доозулган. Ынчангаш малчыннар кыштагларынга октябрь эгезинде-ле хонгулапкан. Оон малга немелде чемни зоотехниктиг негелде ёзугаар берип, кадатты болгаш суггатты таарыштырганының ачызында мал ажылының продукциязы чайгы турган деңнелинден чавызаваан. Совхоз күрүнеге сүт садарының талазы-биле чыл планын шагда-ла күүседипкен болгаш ам келир чылдың үлүүнде ажылдап турар. Ажылды мынчаар организастаарынга кол зоотехник Анастасия Владимировна Морозованың киирген үлүү бичии эвес.

Кыштаглаашкын айтырыын совхозтуң техчөвүлелиниң, партикомунуң болгаш көдээ Совет күүскомунуң хуралдарынга чугаалашкаш, бүгү кылыр ажылдарны тодараткан, коммунистерни болгаш тускай эртемниглерни кодаңнарга быжыглаан. Бо хүннерде кыштаг бүрүзү хайгааралда алдынган. Мал чемнериниң чарыгдалының учёт-отчёдун шыңгыыраткан. Малчыннарның амыдырал-чуртталгазынче кичээнгейни улгаттырган.

Республикага бо чылын чаашкын чоокку эрткен чылдарның кайызындан-даа хөй, ооң уламындан өът-сиген болгаш тараа-быдаа элбек болган. Көдээниң болгаш хоорай, суурларның чурттакчыларының, бүгү ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларының, пенсионерлерниң болгаш школачыларның демниг ижиниң ачызында эвээш эвес мал чеми белеткеттинген. Бо болгаш өске-даа байдалдар кыштаглаашкынны чедимшиинниг эрттирип болурунуң—малды хүр ажыларының, ооң чаш төлүн бүрүн камгалап алырының, мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарын көвүдедириниң болгаш мал бажын өстүрериниң бүгү аргаларының барын херечилеп турар.

«О. Шынаа» совхоз, «Революцияның чалбыышы» совхозтуң хойжу бригадазы, «Кызыл тараачын» совхозтуң Туран сүт-бараан фермазы, «Сукпак» совхозтуң мал семиртир шөлү болгаш өске-даа хөй-хөй коллективтер кыштаглаашкынны организастыг эгелээн. Бо черлерде ажыл баш удур тургускан план ёзугаар чоруп турар. Ооң күүселдезин ында партия организациялары контрольга ап, удуртукчу болгаш авангардчы ролюн көргүзүп турар.

Кыштаглаашкынга белеткел чер-черлерге дең-десиш эвес болганындан амгы байдал чамдык коллективтерде —совхозтарда, сүт-бараан фермаларында, хойжу бригадаларда элээн дүвүренчиг. «Ленинчи орук» совхозтуң Мерген сүт-бараан фермазында чаа инек кажаазының чүгле ханазы кылдынган, эжиктери безин чок, өдек аштаар, чылыдар болгаш суг турар черлери кылдынмаан. Бо хүннерде ону кылып турар улус база чок. Сарыг-Септе кежүп чоруур механизастаттынган колоннаның бригадазы ол чугула тудугну ара каапкан. «Ак-Туруг» совхозтуң хойжулары Лаа Көк-ыс, Моңгуш Биче-оол, Бүрбүжүк Май-оол болгаш оон-даа өскелер кыштаанга кежүп кээрге, соңгаларының шилдери шупту бузук болган. Мындыг байдалга Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Каа-Хем болгаш өске-даа районнарның ажыл-агыйларынга таваржып болур. Амдыгаа чедир кормеңи хоортунмаан, суг кудар доскаары чылыглаттынмаан, одаар чүүлү болгаш сигени сөөртүнмээн кыштаглар кайда-даа бар, дузу дужуртунмээн кодаңнар база хөй. Мал аарыгларынга удур эмнерлиг аалдар дыка ховар.

Кыштаглаашкын эгелээн-даа болза, малдың ажаалдазынче, суггадынче болгаш чемгерилгезинче чогуур кичээнгейни салбайн турар ажыл-агыйлар хөй. Ооң уламындан ылаңгыя Сүт-Хөл, Чөөн-Хемчик, Эрзин районнарның совхозтарының бүдүрген сүдү сөөлгү хүннерде инектен-не ортумаа-биле үш килограмм безин четпейн турар. А республиканың бо көргүзүү дөрт-ле килограмм хире. Чамдык кодаңнарда малдың деңгели баксырап эгелээн. Ындыг турбуже малга немелде чем берип турар кодаңнар ховар, берип турарларны чемни болбаазыратпайн турар. Ажыл-агыйларда мал чеми болбаазырадыр чөөлерниң ужен хуузу, а Барыын-Хемчик, Бии-Хем, Улуг-Хем районнарда барык-ла деңнези ажылдавайн турар.

Ам хүннүң чугула айтырыы—кыштаглаашкында четпестерни кыска хуусаада чайладыры, ылаңгыя малдың чемгерилгезин күштелдирери, суг-биле хандырылгазын экижидери. Хар чааорының бетинде мал чемнерин, одаар чүүлдү болгаш дусту кодан бүрүзүнге чедирер херек. Малчыннарның амыдыралынче кичээнгейни улгаттырар. Удуртукчу ажылдакчыларны болгаш тускай эртемниглерни кодаңнарга быжыглаар, тайылбыр ажылын аал бүрүзүнге кылыр. Бо бүгүнү партия, совет, ажыл-агый органнары болгаш хөй-ниити организацияларының демниг болгаш дээштиг чорудар ужурлуг. Планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни боттандырары — Совет Тываның 40 чыл оюнга төлептиг ужуражыры оон улуг хамаартыр.

Бүгү күштү—кыштаглаашкынны организастыг болгаш чедимшиинниг эрттиреринче!

Улуг Октябрьга уткуштур

Коммунист Василий Данилович Тамдагайның удурткан септекчилер бригадазы — Ак-Довурак АТБ-зинде мурнакчы коллективтерниң бирээзи. Бригада «Коммунистиг күш-ажылдың коллективи» деп атты каш чыл эдилеп турар. Бригада кежигүннери планныг септелге ажылдарын чогуур хуусаазында күүседип, автомашиналарның туруушкун чок ажылын хандырар дээш боттарындан хамааржыр бүгү чүүлдерни кылып турар. Бригадада Виктор Дажы-Сегбе ышкаш хүн үлүүн 150-160 хуу чедир күүседип турарлар бар.

ЧУРУКТА: бригадир В. Тамдагай биле септекчи В. Дажы-Сегбе.

Ю. КОСАРЬКОВТУН фотозу.

ЭЖЕЛЕКЧИЛЕРНИ ШЫҢГЫЫ БУРУУ ШАПКАН

Боттускайлаң Гренада күрүнеже АКШ-тың агрессиязын совет кижилер килеңи-биле буруу шапкан. Бистиң чуртувуста эртип турар хөй кижи киржикчилиг митингилерге, СЭТА-га кээп турар хөй-хөй телеграммалар болгаш чагааларга совет кижилерниң демдеглээни болза, бужар бак, эжелекчи чоруктуң хей-аът киирикчизи болгаш күүседикчизи Рейган болгаш ооң сүлчээлекчилериниң туразында үүлгедиглерин соксадыры.

— Гренадаже дээрбечи халдаашкын— Каттышкан Штаттарның база бир бужар чоруу—деп, Каракул хоорайга эрткен митингиге хөвөң арыглаар заводтуң ажылчыны Х. Джураева чугаалаан.

— Мен он бир уругларның иези мен. Ие кижи болгаш чүге турарым болза: дайынны соксадыр, чүге дээрге делегейниң бүгү уругларының амытынынга ол кижаап турар. Гренаданың уруглары бөгүн америк бомбалардан болгаш дайын чепсектеринден кырлып тур. Кижилер, дайынны соксадыңар.

Агрессияга удур килеңин Узбекистанның аныктары болгаш студентилери илереткен. «Эжелекчилерге—бужар!», «Агрессорлар — Гренададан ырап чоруңар!» дээн лозуңнарны республиканың аңгы-аңгы районнарынга эрткен митингилерге олар тудуп алгаш туранннар.

Одессада В. Воровский аттыг хеп даараар бүдүрүлге каттыжыышкынының коллективинге эрткен митингиге саналга товуунуң ажылдакчызы. Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуну Л. Мастер мынча дээн: — Делегейниң хөй-ниитизинге удур дерзии чорудулгаларын Ак бажыңның амгы чазаа улам тергиидеткен. Кижиниң эргелелиниң дугайында, хосталга болгаш демократия дугайында Рейган болгаш ооң сүлчээлери чугаалашпышаан, ортулукта боттускайлаң күрүнениң кандыг-даа буруу чок хамаатыларын өлүрүп туруп берген.

«Гренададан холуң ырат!», «Дайын өстүрүкчүлеринге— бужар!», «Америк агрессорлар — өске чериниң девискээриниң иштинден үнүп чоруңар!» деп, хүлээп алган шиитпирлеринге митингиниң киржикчилери шыңгыызы-биле негээн. СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң даштыкы политиказын изиг-биле деткиирин олар илергейлээн.

— Биче күрүнеже, Гренадаже, дээрбечи халдаашкын Рейганның чазааның шериг күжүн дөгээр политиказының база бир көскү херечизи — деп, Минскиде авиасептелге заводунуң электромонтажниги В. Астапович чугаалаан.

Ол ажылчынның чугаазын Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуну контролёр Н. Нерсесянц, инженер-экономист Н. Ламбуцкая, өске-даа ораторлар деткээн.

АКШ-тың Гренадаже дээрбечи халдаашкынынга удур лажыышкынның митингилери Ленинградка база эрткен.

— Гренадага өлүм тарып хоозурал чедирип турар[illegible]нелерниң мурнуундан каргыжым чедирип тур мен — деп, үш уругларның иези Г. К. Нефедова Киров аттыг пос-таавыр комбинадының коллективинге эрткен митингиге чугаалаан. Ооң ада-иези Ленинград бажыг кадазының хүппериинде өлген.—Рейганның чазаа кижиге хоңнуу чок, каржы болгаш өлүрүкчү талазы-биле ылгалып турар.

Америк чаа агрессияга удур лажыышкынын илередип, ооң ханныг үүлгедиин соксадырын инженер П. П. Чуркин, ажылчын Г. Врублевская, цех начальниги Н. В. Кобец болгаш өскелер-даа негээн. Гренаданың демисежип турар чону-биле чаңгыс эп-сеткилдиин олар илередип, тайбыңның херээн быжыглаарын, чепсеглениишкинни соксадырын олар негээн.

(СЭТА).

Көдээ тудугларда

ЧАА БАЖЫҢНАР

Он бирги беш чылдың шиитпирлиг участогу капитал тудуг айтырыы болуп турар. Бо сорулгаларга дүүштүр «Тоора-Хем» совхозтуң удуртукчулары көдээ тудуг хөгжүлдезинче улуг кичээнгейни салып турар. Ынаар материалдар курлавырларын болгаш кижи күжүн мөөннээн. Капитал салыышкыны колдуунда долузу-биле шиңгээттинип турар.

1983 чылда суурда 15 өреге чаа бажыңнарже көшкен. Чурттакчы чоннуң амыдырал байдалын экижидеринче угланган өске-даа ажылдар кылдынып турар. Суурда чаа столоваяны, амыдырал хандырылга комбинадының бажыңының тудуун ажыглалга киирген.

Чоннуң дыштанылгазын болгаш хостуг шагын организастаарынга көдээниң культура-чырыдыышкын албан черлери коску черни ээлээри белдинир. Ындыг болган төлээде, культура объектилериниң тудуу чугула болур ужурлуг.

Адыр-Кежиг суурда библиотеканың болгаш Культура бажыңының алгыжын, оларның иштин даштының каасталгазын болгаш чаагайжыдылгазын экижиткен.

Совхозтуң хөреңгизи-биле кыска хуусаа иштинде уруглар садының тудуун доосканы бичии чаштарга өөрүнчүг болбас аргажок. Олар чаа, чылыг, чырык, амгы үениң негелдезинге дүүштүр дерттинген садикти алганнар. Ооң ажыдыышкынын байырланчыг байдалга эрттирген.

Тываның кыдыкы районунуң Адыр-Кежиг суурун бедик культурлуг, сагылга чурумнуг, чаагайжыттынган суур кылдыр чаартырын чедип алыр сорулганы чурттакчы чон салган. Чаа-чаа бажыңнар немежип, кудумчулар тыптып турар.

Д. КУШКАШ.

Тожу район.

ЧАРЫШКА ТИИЛЭЭН

«Кызыл тудуг» трестиң бригадаларының аразында социалистиг чарышка үшкү кварталда А. С. Иродовтуң удурткан тудугжулар бригадазы тиилекчи болган. Бригада үшкү кварталда тудуг-монтаж ажылдарын 101,2 хуу күүсеткен болгаш аккордтуг шалын 99,7 хуу четкен.

М. Д. Шиповаленконуң удурткан бригада планын 115,6 хуу күүсеткен. 37 муң рубльдең тудуг-монтаж ажылдары кылдынган. Бир ажылчынга ажылдап кылыышкын 123,3 хуу болган.

Бистиң корр.

КЫШТАГГА ШЕФ

«Улуг-Хая» совхозтуң дирекциязы, партия комитеди он бирги беш чылдың өзек чылында малдың баш санын улам өстүрүп, ооң продуктулуун бедидер сорулганы боттандырарын күштелдирген. Амгы үеде мал чеминиң белеткелинче, ону кодаңнарже сөөртүрүнче, малдың кышкы үеде турар оран-савазын, малчыннарның чурттаар бажыңнарын септеп, чылыглаарынче чогуур кичээнгей салдынып турар.

Эртенгиниң 8 шак четкелекте совхозтуң конторазының чанынга машина-техника болгаш кижилер эндерли бээр. Чамдыктары каяа барып, чүнү кылырын билип алгаш, ажылчыннар сөөртүр машиналарга олурупкаш, чоруп турда, арткаңнары кымның кыштаанга баарын, чүнү кылырын билип ап, олурар хөлгезин манап турар.

Улуг-Артта ийи кодан шээр мал кыштаар улуг кажааның көржеңин коптарар даалга алгаш, кезек кижи ынаар чорупту вус. Бистиң-биле чаңгыс машинага кады чораан өөрүнчүгү—совхозтуң садик коллективин хоочун малчын Чалбаа Эникнің кыштаанга дужурупкааш, дараазында терең өъттүг кыштагга халдып келдивис.

Кажааны тутканының экизи-даа, ооң делгеми-даа ажок. Демниг саасгап теве тудуп чинр дээн ышкаш, ийи шак хире шалыпкын ажылдаанывыс соонда, кажаавыс иштиниң улуг кезин арыглаттына берген. Ынчаар оюн-баштаавыс-биле ажылдап турган, совхоз директорунуң машиназының кодаңга кээп доктаазганын безин эскербээн болдувус. Амыр-мендини солушканывыс соонда, Начын-оол Балчый-оол кылып турар ажылывыстың совхозка ужур-дузазын, бистиң тура-соруктуг ажылдап турарывысты демдеглээш, боду база чолаачызы-биле кады биске дузалажып кирипти.

Школа коллективиниң баштыңнары болгаш ажылчыннары С. Коңгаржаа, А. Моңгуш, Я. Самбуу, О. Дондувай, Г. Уйнукпан олар эки ажылдаан.

Партияның май (1982 ч.) Пленумунуң бүгү чоннуң мурнунга салган Аъш-чем программазын боттандырарынга Улуг-Хем районнуң Хайыракан ортумак школазының коллективи мынчаар киржип турар. Совхозка шеф дузазын көргүзери моон соңгаар-даа уламчылаар.

Д. ОДАЙ-ООЛ.

СӨӨЛГҮ ОРУКЧЕ

Ш. Р. Рашидовту орнукшутканы

ТАШКЕНТ. (СЭТА). Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң коскү ажылдакчызы, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, Узбекистанның Компартия ТК-ның бирги секретары Шараф Рашидович Рашидовту республиканың ажылчы чоннары сөөлгү орукче үдээн.

ССРЭ-ниң улустарының найыралының В. И. Ленин аттыг ордузу ийи хүн улаштыр кажыыдалдың шимеедезинге турган. Мөчээн кижиниң мага-бодун шыгжаан хааржааны салган залга кажыыдалдың аялгазары дыңналып турган. Заводтуң болгаш фабрикаларның ажылчыннары, тудугжулар, көдээ ажыл-агый ажылдакчылары, партия, совет болгаш хөй-ниити организацияларының, эртем албан черлериниң ажылдакчылары, чогаадыкчы эвилелдериниң төлээлекчилери, Совет Армияның дайынчылары, сургуул аныяктар кажыыдал ёзулалын кылып, шууржуп эртип-ле турганнар. Бүдүрүлге, албан болгаш организация черлеринден чаа-чаа венокторну экээп салып-ла турган.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары В. И. Долгих, Узбекистанның Компартиязының ТК-зының Бюро кежигүннери, эвилелдешкен республикалар делегациялары, орнукшудулганы организастаар чазак комиссиязының сөөлгү шакта Шараф Рашидович Рашидов-биле байырлажып, чарлыр дээш ооң мага-бодун салган хааржааның чанынга кээп турупкан.

Республиканың удуртукчулары Ш. Р. Рашидовтуң мага-бодунуң хааржаан Улустарның найыралы шөлче көдүрүп үндүрүп келгеш, постаментиге салган. Шөлге — муң-муң кижилер турган.

Кажыыдал митингизи эгелээн. Ону орнукшудулганы организастаарының чазак комиссиязының даргазы, Узбек ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы И. Б. Усманходжаев ажыткан. Ол В. И. Долгихке сөс берген.

— Бөгүн бистер СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, Узбекистанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнү Шараф Рашидович Рашидовту сөөлгү орукче үдеп турар-дыр бис— деп, ол чугаалаан.—Оон алекке мөчээнинге совет кижилер чүректиң ханызындан кажыыдап турар.

СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели Ш. Р. Рашидовтуң мөчээни-биле холбаштыр Узбекистанның Компартиязының ТК-зынга, республиканың Дээди Совединге, Министрлер Чөвүлелинге хапы кажыыдалды илередип турар. Аъш-дузу бүгү эвилелдешкен республикаларның коммунистери, улустары-даа ооң чидириинге холбаштыр сиилерниң-биле кады ханызы-биле кажыыдап турар. Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң коскү ажылдакчызы, чаагай сеткилдиг, чалбыыштыг чүректиг болгаш хөй талалыг талантылыг кижи, бүгү амыдыралын коммунизм тургузуушкунунуң улуг хөрээнге бүрүнү-биле берген кижи бистен чарлып чоруткан-дыр.

Ш. Р. Рашидовтуң улуг амыдыралы, Ада-чурттуң Улуг дайынында ооң эрткен дайынчы оруу, кайгамчыктыг ажыл-кижи ленинчи партияга, бистиң социалистиг Төрээн чуртувуска кызымаар бараан болурунуң чайынканчак чижээ болур. Ооң улуг арга-дуржулгазы болгаш организакчы талантызы партияның Самарканд обкомунга, республика солуннуң редакциязынга, Узбек ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, Узбекистанның КП Төп Комитединге долузу-биле илереттинген.

Шараф Рашидович республиканың партия организациязын барык чээрби беш чылдың иштинде баштааш, республиканың экономиказын, эртемин болгаш уран чүүлүн хөгжүдериниң херээнге, ажылчы чоннарының чаагай чоруун бедидеринге бодунуң бүгү-ле күжүн, бүгү билиин болгаш эң-не байлак дуржулгазын берген.

Ол чылдарның дургузунда ажылгыжи узбек улустуң кужениишкиннери-биле, бистиң чурттуң бүгү улустарының дузазының ачызында Узбекистан социал-экономиктиг хөгжүлде талазы-биле улуг базымны кылган. Мында бүдүрүлгениң болгаш эртем-техниктиг улуг күчүлерин, индустриялыг чаа-чаа адырларын: энергетика, өңнүг металлургия, электроника, химия, машина тудуушкунун тургусстунган. Ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыг чоруу боттуу-биле бедээн. Республиканың көдээ ажыл-агыйы бедик деңнелге чедип, чурттуң хөвөң өстүрер талазы-биле кол баазазы болу берген. Голодная, Джизак болгаш Карши ховуларын шиигээткени, республиканың чер шимчээшкининден үрелген найысылалы Ташкентиниң катап тургусканы бөлүүт күш-ажылчы маадырлыг чорук болган.

Республиканың ажылчыннар ангызы, колхозчу тараачыннары, интеллигенциязы амгы үеде Узбекистанның Компартиязының ТК-зының удурткалызы-биле партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин, он бирги беш чылдың даалгаларын күүседир дээш кызымаккай болгаш үре-түңнелдиг ажылдап турар. Республиканың партия организациязы сагы-

(Уланчызы 3-кү арында).

Партийжи амыдырал: отчёттар болгаш соңгулдалар

КУРЛАВЫРЛАРНЫ АЖЫГЛААР

(ПАРТИЯНЫҢ МӨҢГҮН-ТАЙГА РАЙОН КОНФЕРЕНЦИЯЗЫНДАН).

Мөңгүн-Тайга район катап тургустунганындан бээр он беш чыл болган. Бо үениң дургузунда районнуң экономиказы быжыккан, культура тургузуушкунунга биче эвес чедимшиннерлиг болган. Районнуң партия организацияларының делегаттары СЭКП райкомунуң отчёттуг үеде чоруткан ажылын түңнээр, моон соңгааргы сорулгаларны чугаалажыры-биле районнуң III партия конференциязынга чыылган.

Отчёттуг үениң дургузунда партияның район организациязы районнуң бүгү коммунистериниң болгаш ажылчы чоннарының күжүн СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия ТК-ның май, ноябрь (1982 ч.), июнь (1983 ч.) Пленумнарының болгаш областың база районнуң партия конференцияларының шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынче, он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын чедимшиинниг күүседиринче угландырган. Партийжи-организастыг болгаш масса-политиктиг, идеология ажылдарын негелдеге дүүштүр тургузарын чедип алыр база коммунистерниң авангардчы ролюн бедидер дээш партия организацияларының ажылының арга-методтарын сайзыраңгайжыдарынче угланган чамдык ажылдарны кылганын СЭКП райкомунуң бирги секретары О. Н-С. Шагдыр-оол конференцияга илеткээн.

Районнуң партия организациязы отчёттуг үеде сан болгаш шынар талазы-биле өскен. Партияның хүрээлеңинге ол үениң дургузунда 54 кижини хүлээп алган. Оон 70,3 хуу комсомолдуң дамчыштыр кирген ажылчыннар. 47,3 хуу малчыннар.

Районнуң экономиказының угланыышкыны — мал ажылы. Отчёттуг үениң дургузунда аңаа хамаарышкан 64 айтырыгны пленумнарга, бюроларга чугаалажып, күүселдезин чедип алыр дээш үргүлчү контрольдап келген. Түңнелинде бо беш чылдың эрткен үезинде мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының планнары күүсеттинген. Тодаргайлаарга, район эрткен үш чыл 9 айлар да эът бүдүрериниң планын 106,3 хуу, дүктү 106,7, сүттү 127,1 хуу күүсеткен. Ниитиниң малының баш санының амгы байдалын 1980 чылда турганы-биле деңнээрге, сарлык 21 хуу, чылгы 30,7, а хой, өшкү 10,9 хуу өзүлделиг. Ол чылдарда малдың чаш төлүн камгалап алырында чедиишкиннер бар.

Совхозтарда 11 бригада партия организациялары малчыннар ортузунга масса-политиктиг ажылды чорудуп, социалистиг чарышты организастап келгенинден багай эвес түңнел чедип алдынган. «Мөген-Бүрен» совхозтуң № 1 хойжу бригадазы эрткен үш чылда төрүүр 100 баштан 77 хураганы камгалап алган. Бригада дук дужаарының, мал чеми белеткээриниң планнарын күүседип келген. Ол-ла совхозтуң сарлык бригадазы чүс баштан 87 бызаазын камгалап алган.

Түс черниң эгаар-бойдузу шириин-даа болза, 24 малчын төрүүр чүс башка онаашпыр 85-тен 101 чедир чаш төлдү алгылаан. Ол малчыннарның артыы коммунистер.

Мал бригадаларында партия организацияларының болгаш мурнакчыларының ужениишкиннииг [illegible] түңнелинде 1982 чылда чедиишкиннери дээш, ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылының юбилейин таварыштыр Мөңгүн-Тайга району РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Районга мал чеминиң белеткели мурнуку чылдарда өзүлделиг турган. Эрткен чай чаъстыг болганындан сиген каяа-даа эки үнген. Ынчалза-даа районнуң белеткээн сигени эрткен чылдыынга четпээн. 2300 тонна-ла болган. Учётта малдың чижек бажынга онаашпыр белеткеп ап турар сигениниң чем единицазы чүгле 0,5—0,6 хуу болуп, республикада эң-не чавыс көргүзүг деп илеткелчи айыткан. Ынчангаш чем белеткелиниң перспективаның планын тургузарын конференциядан чугула деп санаан. Чижээ, чер ажылында механизацияны улам экижидерин, сиген шөлүн суггарарын, Ак-Чыраада сиген межүн алгыдарын, өске-даа районнарның девискээринге мал чеми тарыыр шөлдерни бээр удур дугуржуп, чугаалажы-

(Уланчызы 3-кү арында)

[library stamp, illegible]

МАЛ УКСААЖЫДЫЛГАЗЫНЫҢ ХООЧУН БҮДҮРҮЛГЕЗИ

Таджик ССР-де күрүнениң «Кабадиан» уксааажыдылга заводунуң коллективи бо чылын беженчы чыл болур юбилейин демдеглеп турар. Чуртта каракул хойларны өстүрер ажыл-агыйның ажыл-ишчилери чартык чүс чылда мыл... ажылының түңнелдерин үндүрер болгаш заводтуң моон соңгааргы пландарын, ылаңгыя кара болгаш бора өңнүг каракул хойларны сайзыралдып, өстүрериниң пландарын чугаалажып турар.

Күрүнениң уксааажыдылга заводу—республикада каракул хой ажылының уксааажыдылга талазы-биле башкарыкчы ажыл-агыйы. Бора өңнүг хойларны ак-көк өңнүг каракул кылдыр өстүрер талазы-биле ажыл чорупп турар. Таджикистанның байдалынга каракул уксаазының хойларын чаңчыктырып, ооң продуктулуун бедидер, бедик үнелиг бүдүрүкчү кошкарлар-биле хайнакташтырып өстүрериниң аргаларын ында ажылдап кылып турар.

Ол ажыл-агыйны 1933 чылда органнызастап тургускан. Ол үеде анаа бедик продуктулуг хойлардан ылгал чок, гиссар хойларны өстүрүп турган. 1937 чылда Үзбекистандан келген каракул хойларны өстүрүп эгелээн. 1945 чылда ону уксааажыдылга ажыл-агыйы кылдыр эде органнызастаан. Ынчаарда кара өңнүг хойлар хөй, эвээш саныны бора өңнүг хойлар турган. Малдың продуктулуу чавыс, ынчангаш ажыл-агый уксааажыдылга ажылын чорудуп эгелээн. Хураганнарны бонитировкалап, хойларны тарып боозадыр ажылдарны кылып, бүдүрүкчүлерни шилиир ажылдарны чорудуп эгелээн. Бижиг турушкутуг бедик класстыг бүдүрүкчү кошкарларны ажыглап, уксааажыдылга ажылын оон үндезилеп чорткан. Кодааннардан бедик бүдүрүкчүлүг кошкарларының эр хураганнарын аңгылап шилип ап турган. Хыраттынган эки шыналыг салгал дамчаан кошкарларны хойу-биле ажыглаан. Ол чорукту ажыглааны-биле уксаалыг хойларның баш саны өскен болгаш продуктулуу көвүдээн.

Өскээртен эккелген кошкарларны ажыглаарының, оранчыга бо чүүлдү ажыглаарга төрүүр кабадиан хойларының стандарты болгаш оларның оолдары эки таланы көргүскен болгаш уксаазы бедик класстыг малды өстүрериниге ажыл-агыйга улуг ужур дузалыг рольду ол чорук ойнаан.

Шак ындыг ажылдың түңнелинде хойларның баш саны көвүдээн, класы бедээн, кежи бирги сорттуу болган. «Кабадиан» каракул улуг ылгалдыг, кыры торгуланчак, кылаңнааш, дүгүнүң узуну ортумак хемчээлдиг, сырый болгаш деңдески.

1968 чылда «Кабадиан» заводу кара болгаш көк өңнүг каракул хойларны өстүрер кылдыр бадылаан. Ол хойларның кол ылгалыр чүүлү кышкы үеде чартык элезинчелчек черлерге, чайын болгаш күзүн бедик дагларлыг альпий одарларга одарладырынга таарымчалыг. Олар боттарының тургузуунуң талазы-биле шыдамык, одарга өткарарынга таарышкан.

1966 чылда уксааажыдылганың «Кабадиан» совхозун кара болгаш бора өңнүг каракул хойларны өстүрер күрүнениң уксааажыдылга заводу кылдыр эде тургускан. Ынчаарга ажыл-агыйга 47 муң ажыг хой, ооң иштинде төрүүрү 33 муң хой санаттынып турган. Хойнуң продуктулуг шынарын моон соңгаар экижидер, деңзизин көвүдедир, хураганны хойнуң алыр сорулга салдынган.

Амгы үеде ажыл-агыйда бедик шынарлыг элита болгаш бирги класстың төрүүр хойларын уксааажыдылганың тускай кодааннарынга тургускан. Кара хойларның 80—82 хуузу, бораларның 70 хуузу төрүүр хойлар. Сөөлгү он чылдарда төрүүр кара хойларның баш саны 10 хуу, боразының 20 хуу өскен. Бедик продуктулуг уксаалыг одарларда төрүүр 10-12 муң хойларны тургузуп, заводтуң кол өзээ кылдыр органнызастаан.

Уксааажыдылга заводу чыл санында кара болгаш бора чүзүннүг кошкарларның салгал дамчаанының шынарын хынап турар. Оларның эки шынарлыг төрүүр хойларны тарып боозадырынга ажыглап турар. Хураганнарны 4—4,5 айлыында аңгылап үзер. Үсениниң соонда аңгы-аңгы кодааннарга хуваап тургузар. Эки чемгерип база ажааганының түңнелинде, бүдүн чартык харлыында диргин деңзизи эрниң 60 килограмм, кызының 40—45 килограмм чедип турар.

Каракулдарның уксаазын өстүрериниге болгаш оларның барааныг чорууш көвүдедиринге республика иштинде ажыл-агыйларга чыл санында 3 муң баш бедик класстыг аныяк малдарны садып-сайгарып турар. Завод болунуң тургустуунун келгенинниң 50 чылынның дургузунда 47 муң уксаалыг каракул хойларны, ооң иштинде 40 муң кошкаржыгаштарны садып-сайгарган.

Уксааажыдылга заводу эки шынарлыг, ылаңгыя кандааза кылыр бөлүктүң каракулдарының кештерин садып сайгарып турар. Оңгу беш чылда күрүнеге 128, 8 муң кезек кешти саткан. Олардан бирги сорттуң кара өңнүг 90, 6 хуу, боразы 92 хуу, ооң иштинде кандаазага херегләэри 41 хуу болган. 1982 чылда ажыл-агый 24,2 муң кезек каракул кештерин саткан, олардан каразының 92, боразының 93 хуузу бирги сорттуң болган.

Кол продукциядан аңгыда чыл санында күрүнеге эки шынарлыг эътти, дүктү, бышкактарны садып турар. Таджикстанның хойжулары, ылаңгыя «Кабадиан» күрүксааажыдылга заводу, хойларны одарладыр кадарар системаны ажыглап турар. Чайның баштайгы взиг айларында 400-450 километр ырак, өттүг дагларлыг шынаалары сүрүп одарладыр. Шак ындыг ногаан мал чемнери аныяк малдарның өзүп сайзыраарынга болгаш семириринге база дүгүнүң өзеринге таарымчалыг. Ындыг одарладыышкын төрүүр хойларның эдержилгезин кыска хуусаада органнызастаарынга база эки салдарлыг. Хойларны кыжын хөй кезиинде ажыл-агыйның девискээринге, күзүн, кыжын, чазын одарлыг черлерин ажыглап турар. Ындыг-даа болза сөөлгү үеде ооң продуктулуг чорук эвээш кудулаан. Ынчангаш завод мал чемниң баазазын быжыглаарынче, оларның курлавырын көвүдедиринче кол кичээнгейни салып турар. 634 гектар черде люцерманы тарып, оон хөй сигенни кезип ап турар. Оон ыңай кыжын, чазын хой төрүп турар үеде хойларны люцерналыг одарларга кадарар. Ынчангаш мал чеми сигеннерни одар шөлдеринге тарыырын үндезинни-биле экижидерин чугулалаан.

Ол дээрге тургустунуп келгенинден бээр 50 чылының дургузунда уксааажыдылга заводунуң коллективиниң эрес-шудургу күш-ажылының түңнелиндир. Ажыл-агыйны сайзырадып хөгжүдеринге бора болгаш ак-көк өңнүг каракулдарны өстүрериниге заводтуң удуртукчулары, специалистери болгаш ажыл-ишчилери хөй-хөй билиглерин, арга-дуржулганы болгаш хөй күштү үндүрген.

Завод ССРЭ-ниң болгаш Таджик ССР-ниң улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгелеринге чаңгыс эвес удаа киржикчи болуп, хөй удаа шаңналып, мактадып келген. 1980 чылда уксаалыг каракул хойларны өстүргени дээш Бүгү-эвилелдиң конкурузунуң тиилекчизи болуп, бирги черни ап, Хүндүлүг диплом болгаш «Волга» чиик машина-биле шаңнаткан.

Ажылчыннарның амыдырал-чурталгазын, социал-хандырылгазын экижидер дээш ажыл-агый хөй-хөй чүүлдерин кылган. Чаа-чаа чаагайжыттынган чуртталга бажыңнары, он чылдың школазы, фермазас чылдың школазы, садыгмагазиннер болгаш чайхана туттунган.

Он бирги беш чылда болгаш 1990 чылга чедир ажыл-агыйның хойжуларының мурнунда улуг сорулгалар салдынган. Хойнуң баш санын 45 муң, төрүүр хойну 33,8 муң чедирер, кара хойну 82,5 хуу, боразын 79,2 хуу чедирер. Бора өңнүг уксаалыг кошкаржыгаштарны 15—20 хуу көвүдедип, садып сайгарарын планнаан. Республиканың өске ажыл-агыйларынга он чылдың иштинде 21,5 муң уксаалыг хойларны садар, ол 1971—1980 чылдарга бодаарга 2,4 катап хөй болур. Бора болгаш ак-көк өңнүг кештерин хойну бүдүрүп, каракул бүдүрерин көвүдедир.

Н. ИЛЬИНА.

БАЗА БИР КҮС

База бир күстүң келгени бо. Мооң чылыг болгаш шоолуг ол-шык чок болуп турарынга малчын бүрүзү өөрүп турар. Агаар-бойдустуң мындыг үезин ажыглап, кыштаглаашкынга белеткелден арткан янзы-бүрү ажылдарын кылып ап турар улус кайы хөй. Узун күс малдың дециилинге база таарымчалыг.

Мен шээр малды үжен ажыг чылдарның дургузунда малдап келдим. Ынчангаш оларның гажы-чаңын, алыс негелдезин билир апарган мен. Ооң уламындан көргүзүглерим чылдың-на багай эвес болуп келди. Бо беш чылдың баштайгы чылында төрүүр чүс өшкүге онаашгыр 132 анайны, өшкүден бир килограмм дүктү алдым. Социалистиг хүлээлгемден 32 анайны болгаш 200 грамм дүктү артыкка алганым ол. А эртен чылын чүс баштан 136 анайны алдым, бир өшкүден дүк база бир чүс грамм хөй кыргыттынган. Беш чылдың өзек чылында чүстенге 122 анайны, өшкүден-не 1,2 килограмм дүктү алдым. Бо көргүзүглер планныг онаалдалардан болгаш социалистиг хүлээлгелерден оранчок ажып турар-даа болза, оон-даа эки түңнелдерни чедип алырының аргазы бар деп бодаар мен.

Бистиң «Күш-ажылдың хостуу» совхоз өшкү санының талазы-биле чүгле «Сүт-Хөл» совхозка четпейн турар. Ынчалза-даа аңаа мактанып аргавыс чок, чүге дээрге өшкүвүс ол совхозтуундан кайы катап эвээш, он бир муң баш чаа ашкан. Өшкү өстүрериниң планы бо чылын ажыр күүсеттинген, саны эрткен чылдың деңнелиндин көвүдээн-даа болза, чүс башка онаашгыр алган анайывыс эрткен чылдывыдан он баш эвээжээн азы тозан баш болган. Мындыг байдал мал ажылының тускай эртемниглерин болгаш малчыннарны дүвүредир ужурлуг.

Өшкү өстүрериниге көскү үлүүн киирип турар малчыннар бистиң совхозта, ылаңгыя Эйлиг-Хем салбырында хөй. Ынчалза-даа чамдык малчыннарның көргүзүглери ам-даа чавыс. Мооң кол чылдагааны—ажаалдажо болгаш чемгерилгеже кичээнгейниң кошкаанда. Кыштаглаашкынче өшкүнүң сула деңгелдиг кирер, ооң уламындан ара салыр, түдүү төрүүр ужуру ында. Совхозтуң эрткен чылдан эвээш анай алган чылдагааны база ол. Ынчангаш мээң өшкүнүң ол-шыктан, чывар-сооктан камгалаарым, үениң таарымчалыын, өттүң [illegible] барымдаалап кадарарым чаңчыл апарган. Бо ажылдарны өске улуска ылгээри берге.

Кыштаглаашкынны бо чылын багай эвес эгеледим: сиген-шарбыныштан эгелээш кажаа-хораага чедир хамык чүве белен. Чайгы семиртилге база чүгээр болган. Ынчангаш бо кышты хүр ажып, Совет Тываның 40 чыл оюнга чедиишкинниг ужуражыр дээш кызымак ажылдап турар мен.

В. ЧЫМБЫЛ-ООЛ,
өшкү кадарчызы.

Малчыннар кыштагларында хонгулапкан. Шаабан-оол биле Хурал Ооржактарның аалы база кыштаанда көжүп келген. «Алдан-Маадыр» совхозтуң бо мурнакчы хойжулары кыштаглаашкынга хынамчалыг белеткенген. Олар чүгле сигенни безин үшен тоннаны кезип, кыштаанда дүжүрүп, бажың-балгадын, кажаа-хорааны септеп, мал адаанга тегер одаан белеп алган. Хоочун хойжу ог-бүле бедик көргүзүглерни чылдың-на чедип ап келген. Олар Совет Тываның 40 чыл оюнга тураскааткан социалистиг чарышка идепкейлиг киришкеш, кыштаглаашкынны чедиишкинниг эрттирер, малдың чаш төлүн четче дорук турар, малдан алыр продуктуларны көвүдедир дээш шудургу ажылдап турар.

ЧУРУКТА: Хурал Ооржак.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

КАЗАХ ӨШКҮ

Казахстанда кадыр, бөрт дагларлыг, кургаг база чартык кургаг ховуларлыг мал одарладыр девискээрлер кайы хөй. Оларның оът-үнүш тургузуунуң кызыызы база агаар-бойдус талазы-биле байдалының нарыны — мал өстүрериниге таарымча чок чорукту тургузуп турар. Ынчалза-даа бо нарып-берге байдалдарлыг одар белчиирлерге өшкү малды өстүрери ажыктыг дээрзин казахтар шаг-шаандан эскерип кааннар.

Дайын мурнуу чартының база дайын соолунде чылдарда Казах ССР өшкү малды өстүрүп көвүдедир талазы-биле чуртка мурнуку черни ээлеп турган. Ындыг болза-даа 1950—1960 чылдарда өшкү малдың ажылын чедир үнелеп көрбейн, ооң баш санын кызырганының түңнелинде мал ажылының бо адыры чедир сайзырап шыдавайн барган. Амгы үеде республикада ниитизи-биле 680 муң-на баш өшкү бар. Оларның хөй нуруузу түс чериниң бөдүүн дүктүг, чавыс продуктулуг уксаазынга хамаарыжыр.

Сөөлгү чылдарда ап чорутунган хемчеглерниң түңнелинде нарын дүктүг база чөөн өшкүлерниң саны көскүзү-биле көвүдээн. 10 гу беш чылда нарын-могер дүктүг өшкүлерниң саны мурнузундан 2 катап өскен. Нарын дүктүг өшкү өстүрүп көвүдедир талазы-биле улуг ажылды республиканың эртем-шинчилел ажылдакчылары кылып чорудуп турар. Ылаңгыя нарын дүктүг советская уксааның өшкүлерин сайзырадып, оларның продуктулуг шынарларын экижидер талазы-биле хөй ажылдар кылдынган. Семипалатинск областа уксаалыг малды чаңгыс черге мөөңнеп, ооң турар ферма-кажааларының тудуу сууру доозулган. Ында уксаалыг өшкү өстүрер бир завод база кайы ферма бар. Ол ышкаш советская уксаалыг өшкүлерин Кокпек районнуң Буденный аттыг база Аухадиева аттыг уксааажыдылга заводунда, ол ышкаш Маканчи районнуң «Пограничный» совхозунда өстүрүп көвүдедип турар.

Сөөлгү чылдарда Аухадиева аттыг уксааажыдылга заводу уксаалыг өшкү өстүрер талазы-биле чамдык чедиишкиннерин чедип алган. 1976 чылга деңнээрге 1982 чылда өшкүнүң саны 2 катап көвүдеп, 10500 баш четкен. Ооң-биле чергедештир малдың продуктулуг чорук оранчок бедээн. 1979 чылда Буденный аттыг совхозка кылып чорутан эртем-шинчилел ажылдарының түңнелинде илерээни: төрүүр өшкүден ортумаа-биле 1,8—1,9 килограмм дүктү алган, азы 1972 чылга деңнээрге, 12,3—20,0 хуу хөй. Амгы үеде уксаажыдып сайзырадыр ужурлуг малдың кодааннарынга колдуунда 38—40 килограмм диргин деңзилиг, 1,8—2,0 килограмм нарын дүктүг (дүктүң узуну 18 сантиметрден узун) төрүүр өшкүлерин шилип ап турар. Оларның берген төлдерин дүгүнүң шынарын барымдаалап шилип ап, уксаажыдып сайзырадыр кодааннарга чарар.

Бо бүгү ажылдар өшкү малды өстүрериниң ажыктыын бедидеринге улуг салдарлыг. 1982 чылда Аухадиева аттыг уксааажыдылга заводунуң малының саны 1976 чылга деңнээрге 2,2 катап өскен, могер дүктү бүдүрери 2,7 катап көвүдээн, а килограмм дүктү садып-саараарының өртээ 19,2-ден 27,6 рубль өскен.

Келир үеде республикага нарын дүктүг өшкү өстүрүп көвүдедириниң перспективтиг планын алгаш көөрге, Алма-Ата, Талды-Курган, Джамбул областарга бедик механизастаттынган эртем өзүзү-биле тургустунган калбак ажылдарны чорудары көрдүнген. Чүге дээрге бо областарда өстүрүп турар өшкү колдуунда түс чериниң чавыс продуктулуг уксаазынга хамаарыжыр. Ынчангаш маңаа бөдүүн дүктүг өшкүлерни советская уксааның хуналары-биле хайнакташтырып, чаа уксааны өстүрери ажыктыг дээрзин тускай эртемниглер санап турар.

Б. ДАУЛЕТБАЕВ. С. САТБАЕВ. С. ОСПАНОВ.
кодээ ажыл-агый эртемнериниң кандидаттары.
«Овцеводство» журналдан.

ХЕРЕК КЫРЫНДА КАНДЫГЫЛ?

Республиканың бүгү девискээринде хойжулар ам кыштагларында хонгулапкан. Хойжу бүрүзү кыштаглаашкынны органнызастыг эрттирер, хойну кыштан хүр ажырар, хойнуң чаш төлүн бүрүн камгалап алыр, хой бажын өстүрер дээш Совет Тываның 40 чыл оюнга тураскааткан социалистиг чарышта киржип турар.

Он бирги беш чылдың өзек чылының кызу чылыг, чаъс-чаашкынныг эвес, хат-шуурган чок болуп турары хой ажылынга таарымчалыг байдалды тургузуп турар. Узун кыштың, элээн сериин болган чайның дургузунда мал бажын болгаш малдың чаш төлүн камгалаар, хөй кыргыыр мал чеми белеткээр, кыштаглар септээр болгаш өске-даа бачым чымыштың үези эрткен. Мал база деңгел кирген. Сактырга, хойжу кижиге кандыг-даа бергелер моон соңгаар таварышпас ышкаш. А херек кырында ындыг эвес.

Республиканың хойжулары бо чылын элээн ажылдарны кылган. Ону демдеглээри чугула. Ынчалзажок өзек чылда хой өстүрериниң планы бөгүнге чедир күүсеттинмээн: барык-ла үжен муң хире баш четпес. Ам хойнуң ниити саны (684 муң) эрткен чылдың бо үезинде турганындан-даа эвээш. Планны чүгле Таңды, Тожу, Каа-Хем, Кызыл районнар күүсеткен, а эрткен чылдан дээре көргүзүглерни Таңды, Каа-Хем, Кызыл болгаш Эрзин районнар чедип алган.

Өшкү саны эрткен чылдың деңнелиинден көвүдээн болгаш чыл планындан база ажа берген. Планны Барыын-Хемчик, Сүт-Хөл, Таңды, Кызыл районнар күүсетпээн, а Каа-Хем хоңгун-на 39 хуу чедирген. Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Сүт-Хөл районнар өшкүзүн эрткен чылдан эвээжеткен, а Таңды районда ынчангы өшкүнүң 73 хуузу арткан. Ам республикада 117,5 муң өшкү бар.

Республика эрткен чылын чүс башка онаашгыр 71 хураганны болгаш 65 анайны, бо чылын 61 хураганны болгаш 62 анайны доруктурган. Хураган талазы-биле бо көргүзүг район бүрүзүнде чавызаан, чүгле Таңдыга 51 турганындан 76 апарган. А анайны дөрт-ле район көвүдеткен. Күрүнеге дүк садарының чыл планы 99,9 хуу күүсеттинген.

К. ЧООДУ.

ХОРАЛАКЧЫЛАРНЫ ТУДАР

Бистиң «Ленинчи орук» совхозтуң хойжу кодааннарының кыштаглары оруктан хайыы шелээн черлерде турар. Аңаа кандыг херектиг кижи албан-биле чедер деп, кым-даа барбаа дег. А херек кырында аңаа чораан кижилерниң ниилдеш: күш-ле чедер чүвезин үрегдеп, үуй шаап ылапкан болур. Чамдык кажааларны орттедипкен-даа болур. Бо чылын Каа-Хем районга каш-даа ындыг таварылга болган.

«Енисей» совхозтуң Хаттыг-Баалыкта Дарва Дан-оол, ооң кожазы Владимир Сандый-оол оларның кыштаан дыка аки сентээп турган, көжүп кээрге, бажыңнарда-даа, кажааларда-даа бүдүн шил артпаан болган. Ындыг хоралакчыларны тудуп, оларга шыңгыы кеземчени көргүзер херек.

Л. МОНГЕЛДЕЙ.

Хойнуң уксаазы бойлустуң чайгаар шилилгезинден аңгыда кижиниң киржилгезинден улам сайзыраар. Ынчангаш уксааажыдылга ажылын чазыг чок чорудары, бичии-даа соксаал чок үргүлчүлээри чугула. Маңаа кол рольду бонитировка ойнаар.

Бөдүүн дүктүг хойларны бонитировкалаарының талазы-биле республика семинары эрткен чазын «Нарын» совхозка болган. Ынчан ук совхозта тыва уксааның бедик класстыг хойларының бары илерээн. Бирги класстың ындыг хоюн бо чурукта көргүскен.

ЭМНЭЭРИ

Кодурнуң өскүдүкчүзү кодур саргылары болур деп чүвени 1809 чылда хойлардан шинчип тыпкан. Өскүдүкчүзүнден хамаарыштыр кодур аарыгны каш кезектерге ылгаан:

а) кижидер, азы баш кодуру;

б) кеш кодуру. Бо хевирден хойнуң тереҢ дүктүг черлери (оорганы, мойну, бели, эгиннери) кодурлаар;

в) дүк-чиирлер, азы буттарының дээр кодур. Бо хевир-биле хойнуң буттары кодурлаар.

Академик К. И. Скрябин бо кодурларның тывылдырар аарыгларын оларның өскүдүкчүлериниң төрел аттары-биле: кижидер кодурну «акароз», кеш-кырының «псороптоз», а дүк-чиирлерин «хорноптоз» деп адаарын саналаан. Ам оларны тодаргайлап өөренирде ол аттарны ажыглаар, а кажан айтырыг шуптузунга ниитизи-биле хамааржы бээрге «кодур» деп адаар.

Саргының өңү сарыгзымаар — бора-ак. Хевири шөйбек, бажы, кежи, кыры магадылдан аңгылаанмас, узуну 0,2—0,8 мм, дастыг, алдыы үстүү чаактарлыг, 4 эш дабаннарлыг, буттарының ушта ры калыг кыллар боор төлген, чолдак кымыл-өшүттүг болгаш кодуулуг. Соонда барып ажыттынган ынсна шөйүндүлүг. Эр-кыс үре органнарының системазы болуун. Кодур саргыларының кара чок. Бүгү кеже-биле тынар.

Саргы өзерде сирге, шымыл, хуваалча деп чадаларны эрткеш, чедишкен саргы апаар.

Кыс саргылар чуургаларын 3—4 үзүктен тегер. Кезек чуургаларны төрүвүнде 2—4 неделя хире чурттаар, ол аразында баштай төрээн чуургалары чедишкен, төрүп болур саргы кылдыр өзе бээр. Эр саргылар 5—6 неделя иштинде чурттаар. Саргыларның өзүп сайзыраарынга чемден аңгыда, таарымчалыг ол-шык болгаш температура херек.

Акароз кодур саргылары кештиң кадыг картының адаан үттеп чорааш орунтар кылып алыр. Ол оруунда таварышкан тканьнарның чүүлүү, эпителиалдыг клеткалар оон сарыг-суглары-биле чемнээр. Кижидер саргының бүгү амыдыралының чадалары хойга (ээзинге) эртер. Ол үениң ниитизи-биле 2—3 неделя болур. Ол чадаларның өзер хуусааларын: сиргелер 2—3 хонгаш шымыл курту дея чада чедер, олар 4—9 хонганда хуваалча чада чедер, олар 2—4 хонгаш-ла ам чедишкен саргылар болу бээр. Кыс хуваалчалар эр саргылар-биле үрелешкеш көвүдээр, а чедишкен кыс саргылар чаа сиргелер төрүүр.

Псороптоздуң өскүдүкчүзү өске саргылардан эң-не улуг хемчээлдиг (0,8 мм). Саргының хевири шөйбек, долгаштак. Улуг болганда кырынга кара өң эвар карап-биле көөрге көстү бээр.

Кеш кырының кодур саргылары хойнуң кежинин кырынга бөлүк-бөлүк боор алгаш маңгыстаар. Мындыг кодурну чамдык кижилер «маагы» деп адап турар. Кодурнуң бо хевири кижиге халдавас. 50 градустан өрү изиг оларны өлүрүптер. 1—15 градус чылыгга бир ай хире чурттаар. Саргылар сооктан коргуг быжыг. Хойлан чарылганда кеш кырының кодур саргылары 2 ай хире чурттаар.

Хорноптозтуң өскүдүкчүлери кешке маңгыстаар, хемнерер дастыг болгаш кештиң кадырыктары болгаш кургаг карты-биле чемненир боорга, оон чиир саргылар деп адаан.

Кодур аарыг— чылдың кайы-даа үелеринде таваржыр-даа болза, сезонуг (түп үениң) аарыгларынга хамааржыр. Аарыг колдуунда-ла октябрь болгаш ноябрь айларда тывылгаш, апрель-май айларда соксаар. Псороптоз-биле чиигенарын дүктүг хойлар кончуг аарымчал, чүге дээрге оларның дүгүнүң үстүг дери кевей болгаш, шыгы 2—3 катап хөй. Кажаалар ол-шык-ла болур болза, кодурнуң нептерээри дам баар.

Аарыгның демдектери кончуг тодаргай болгаш черле илдең. Аарыгның чажыт үези —14—90 хонук. Хойлан кижи база кодурлап болур.

Кодурнуң эң хөй таварыжыры — псороптоз, а акароз биле хорноптоз эвээш таваржыр. Бистиң республиканың хойларында кодурнуң кайы-даа хевирлери бар, оларның иштинден эң-не хөй таваржыры — псороптоз боор турар.

Аарыгның демдектеринден көрүп, диагнозун тургузарында бергелер чок. Бергелей берзе, кодурну сүврүп алгаш, микроскоп-биле көрүптерге, саргылар костур болза, ылап-ла кодур деп билдинер. Микроскоп-биле көөрүнүң бир ажыктыг чүвези чүгле ында саргылар барын көрүп аптарында эвес, а карын кайы хевирлиг дея чүвени билип алырында.

Эмнээрде бирги ээлчегде кодур хойларны тускайлап бөлүп алыр. Оларны кадын хойларга каттыштырып, чоокшулаштырып болбас.

Кодурлаан хойнун кодурлай берген черин тазартыр кыргыыр. Ол черин ногаан чунар-саван-биле чымчадыр чаар. Даразында хүнде ол чаттап черлериниң картыын, казырыын ыяш бижек-биле сиирип каапкаш, кодур эмнери-биле эмнээр.

Эмнээриниң аргалары хөй. Оларлап эң-не экизи: дуст-биле эмнээри, ванналарга эжиндирери, күгүр дузу-биле (гипосульфатотерапия) эмнээри, газтыг камерага ыштаары, оон-даа өске.

Кодурга удур чорулар хемчеглер (профилактика):

кодаанга чаа келген хойларны 30 хонук карантиннээр;

хөй ажаап турар кижилер кодурлуг кодааннар-биле аргыжып болбас;

кодур хөй турган одарларга 1,5 ай хире хуусаада хөй кадарып болбас;

кыжын хөй кыштадыр кажааларны ыяап-ла дезинфекцилээр;

ветеринар-санитарлыг чурумнарны шыңгыы сагыыр.

И. КЫЗЫЛ-ООЛ,
ветеринария эртемнериниң кандидады.

ЧЕРЛИК ХОЙЛАР

Азырал хойнуң укталып тывылган черлик хевирлери амгы үеде безин бар. Делегейде ам бар черлик хойларның улуг хевирге хуваап турар. Америка диптe ындыг хойларны канада хевир дээн, а Азия болгаш Европа диптерде черлик хойларның кевирин аммон деп адаан. Ол хевирниң иштинде бот-боттарындан ылгалдыг дыка хөй хевирлер бар. Олар Европаның дагларынга, Чер ортузу далайның эриктеринде, Ортаакы болгаш Биче Азияда, Иран, Кавказ девискээрлеринде кептерээн. Ындыг-даа болза, оларның эң-не хөй болгаш бүдүш талазы-биле улуг, аар деңзилиг хевирлери Төп Азия дагларында турар.

Бедик дагларлыг, кайларлыг болгаш ховуларлыг девискээрлерде тарай берген черлик хойларны ниитизи-биле аммон деп адаза-даа, оларның бот-боттарындан ылгалыы турар хевирлериндек муфлоннар, архарлар, аргалинлер, а хову кошкарларын түс черлериниң аттары-биле — арминнарны, анатолийлерниң, ортулуктарның деп аңгы-аңгы бөлүктеп база адап турар.

Чамдык черлик хойларның бөлүктерин оларны эң баштай-ла тып шинчилээн эртемденнерниң аттары-биле адаан. Чижээ, М. Полонун хойлары, Гмелинниң, Карелинниң, Северцевтиң, Козловтуу дээн. Оларның аттарын парлалгага бижиирде латин үжүк-биле бижип турар.

Ынчаарга бистиң Тываның девискээринде бар черлик аргар кошкарларны Саянның деп адап турар, ындыг болганда оларны тываның деп адаар болза, база-ла частырыг болбас. Янзы-бүрү хевирлерниң черлик хойларын бот-боттарынга чоокшулажып доңмейлежир демдектериниң аайы-биле кыйн кол бөлүкке аңгылаан: барыын бөлүкке бичии бүдүштүг черлик хойлар муфлоннар киржир, а чөөн чүк бөлүктерин аргалинлерге киир санаан. Ол хевирге Алтай, Моол болгаш Забайкалье база Саян (Тываның аңаа киржир) девискээрлериниң черлик хойларын киирген. Оларның эң-не улуг бүдүштүглерин архарлар деп адаан. Архарлар биле аргалинлер ылгалдыг.

Тываның девискээринде черлик хойлардан архарлар таваржып турар. Тыва хойнуң чогум тывылган үре-төлүн шинчилеп көөрге, архарлар эвес, а аргалинлерни аал малы кылдыр азырап, өөредип алган боор турар.

Кижилер черлик хойларны кажан, кайы аал малы кылдыр азырап алганыл деп айтырыгга ам-даа дорт харыы тывылбаан. Бо айтырыг амга чедир тодаргай шинчилеттинмээн. Хойну азырал мал кылдыр өөредип алгандан бээр барык-ла 7—8 муң чылдар эрткен хевирлиг. Мырыңай үе-дуптегн дааш эктин үезинден бээр хой мал азырап турган черлерге Төп Азия база адаттынып турар. Ындыг-даа болза, ол дугайында шинчилелдерин ам-даа хойу-биле чорудары негеттинип турар.

КУРЛАВЫРЛАРНЫ АЖЫГЛААР

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

рын делегаттар саналдааннар.

ССРЭ-нин 60 чылы аттыг совхозтуң беш бригадазы бо чылын бот-орулга-чарылгалыг ажылдаар мурнакчы арганы шилчээн. Оларның чамдыктары эки түңнелдерлиг болган. Чижээ, Чеди-Тейниң мал чемин белеткээр бригадазы 291 гага көк-сула тарааш, гадан на 11,6 центнер ногаан массаны ажаап, орулгалыг ажылдаан. Ынчалза-даа ол шөлдү кыска хуусаада алгыдарын сонгаарлатпазын делегаттар шыгыы негелделиг саналдааннар. Чүге дээрге анаа тарылга шөлүн калбартырының дугайында айтырыг районнуң партия организациязының эрткен II конференциязынга-ла салдынган турган.

ССРЭ-нин 60 чылы аттыг совхозтуң мурнакчы хойжузу Бөрарган Кан-оол бодунуң саналынга мал одары чедишпези-биле чергелешкен малды суг, дус-биле четче хандырбайн турарын чугаалаан. Специалистерниң кожкак ажылдап турарындан, чамдык малчыннарның онаашкан ажылынга харысалга чогундан малдың чидер, хоралары хөй. Таварышкан-на кижиниң мал ажылынга киирип турарындан 3084 баш мал хораан. Ооң аразында 121 сарлык самчыгдаттынган.

Аныяктарны мал ажылынче киирерин конференцияга чугулалап көрген. Районда 620 ажыг аныяктардан бо чугула адырда 190-на кижиниң киржип турары четпес. Аныяктарны мал ажылынче хаара тударда хамыктың мурнунда чурттаарынга, ажылдаарынга таарымчалыг оран-бажың негеттинер. СЭКП, ВЛКСМ райкомнарының бо талазы-биле ап турар хемчеглери негелдеге дүүшпейн келген.

Кодээ ажыл-агыйның хөгжүлдеринге агроүлетиур каттыжышкыны улуг рольдуг. Чурттуң Аъш-чем программазын хүлээп алган соонда кодээ ажыл-агый айтырыгларынче кажангызындан-даа артык кичээнгейни салган, ол дээш партия организацияларының харысалгазы улгаткан турбуже, илеткелчи бо дугайында тодаргай чүнү-даа чугаалаваан.

«Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынның бот-орулга-чарылгалыг участогу район масштабтыг биче эвес ажылды кылган. Мында тудугжуларның мергежилги өзүп турар. Участоктуң начальниги Дастай-оол Хомушку үениң негелдезинге дүүштүр ажылдап турар, ёзулуг-ла коллективтиң удуртукчузу. Ынчалза-даа тудуг материалдарын чедирип алыр машина-техниканың чедишпезинден ийи аал иштиң чурттаар бажыңны 5 азы 9 ай дургузунда улуг саадаашкынныг кылып турар. Совхозтарда кылдынып турар тудугларның шынары багай, районнуң малчыннарының 63,4 хуузу ам-даа өглерде чурттавышаан. Малчын бригадалар төптери болгаш кызыл-булуңнар тудар орулгага участоктуң мурнунда салдынып турар.

«Тыва сектелге тудуг» трестиң район участогу отчёттуг үениң дургузунда Мугур-Аксы суурга ийи аал иштиң чурттаар 11 бажыңны ажыглалга киирген. Капитал салгелгеге, чаагайжыдылгага 280 муң ажыг рубльди чарыгдаан. Трестиң талазындан участокту машина-техника-биле четче хандырбайн келген. Республиканың Кургаланың талазындан бо черге чурттакчы бажыңнары тударынга акша-хөреңгини эвээштти берип келгенинден чаа ажылдап келген ажылчыннарга, специалистерге бажың айтырыы бергедеп турар.

Районнуң чурттакчы коммунал ажыл-агый бүдүрүлге эргелелинде (директору Т. Сыргымай, партия организациязының секретары А. Хертек) күш-ажылдың социалистиг сагылга-чуруму кошкак, ийи чыл 9 айда макая үш удуртукчу солушкан. Бажыңнарны септеп турарының шынары багай. Чурттакчыларның суурнуң алдыы талазынга кудук казып бээрин негээн шагдан ындаэн амдыгаа чедир хандырбаан.

Район төвүнден ырак турар Мөген-Бүрен суурга почта чедирилгезиниң үзүктелиишкининиң болуп келгенин конференцияга делегаттар шыгыы шүгүмчүлээн. Районнуң харылзаа белдириниң начальниги О. Монгуштан харылзааның өске-даа телефонрация дээн хевирлеринде четпестерни дарый чайладырын аңаа саналдааннар негээн.

Бо районга одаар чүүл-биле хандырылга — чугула айтырыгларның бирээзи. Одалга чериниң албан организация черлерин одаар чүүл-биле үзүк чок хандырып келгени чедимчелиг. Амгы одалга сезонунда ажыглаар хөмүрдаштың 60 хуузу районда чедиртинген.

Мугур-Аксы суурда уруглардың сүт кухнязынга хүнде 45 литр сүт кирип турар. А суурнуң өске чурттакчыларының сүт-биле хандырылгазы негелдеге дүүшпейн келген. Сөөлгү үеде мында сарлыкты саап эгелээн. Ынчалза-даа ол массалыг-биле чедип алдынмаан. Бар арга, курлавырларны чөп ажыглаар болза сүт-биле хандыртынарының, тудуг шөлдеринге материалдарны чедирип алырының аргалары бар. Чүге дээрге совхозтарның машина-техниканы кам чок эдилеп, үреп турарындан долу ажыглаттынмайн турар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Ч-Д. Б. Ондар конференцияның ажылынга киржип, районнуң удуртукчуларының, коммунистерниң кичээнгейин шиитпирлеттинмейн турар айтырыгларже, бар арга-курлавырларны чөп ажыглаарынче угландырган делгеренгей чүве чугаалаан.

• • •

СЭКП райкомунуң организастыг пленуму болуп эрткен. Аңаа СЭКП райкомунуң бирги секретарынга О. Н-С. Шаглыр-оол, ийиги секретарынга Ш.-К. С. Кочага соңгуттурган.

С. ТАС-ООЛ.
«Шынның» тускай корреспондентизи.

КОСМОС ТАЙБЫҢГА БАРААН БОЛУР УЖУРЛУГ

Кижи төрелгетенниң космос аразынче кирген хүнден бээр 26-ла чыл эрткен: ук санаашкынны 1957 чылдың октябрь 4-тен бээр — бистиң чуртувуска Черниң кылымал эдеринчизин салып үндүргенинден бээр чорудуп турар. Ол хирезинде кижиниң космосче үр манап келген үнүүшкүнү бистерге — черниң чурттакчыларынга чөптүг чоргааралды болгаш кижиниң угаанының кызыгаар чок күчүзүнге бүзүрелди бергенинден ангыда кижи төрелгетенниң чуртталгазынга, бистиң бөмбүрзээвистиң турар-турбазынга көстүп көрбээн улуг кыжанышкынны бар болдурган.

Милитаристерге (дайынзыракчыларга) Чер тар апарган, ынчангаш олар космосче болгаэттелирин оралдажып турар. Олар келир үениң космоска тулчуушкуннарының планнарын шуут ажыы-биле чугаалажып, космос болза бүгү делегейниң үргүлчү коргудуп болур чер деп дуржок ёзу-биле медеглеп турарлар. Ол—анаа-ла хоозун ээзэргек чугаа эвес. Сөөлгү үениң фактылары чүнү көргүзүп турарыл дээрге, Вашингтон чугаадан космосту дайынга белеткээриниң айыылдыг планнарын боттандырар талазы-биле практиктиг базымнарже кирипкен. Оларның чүгле чамдызын демдеглеп көрейн.

АКШ ам безин космоска шериг белеткелдеринге 50 ажыг миллиард долларны чарыгдаан болгаш чоокку үеде ол-ла орулгага ам-даа 14 миллиардты планнап турар. Ниитизи-биле Пентагонуң космос бюджети аэронавтика болгаш космос делгемин шинчилээр талазы-биле Национал эргелелдиң (НАСА) бюджетин шагда-ла ашкан. А «Шаттл» деп чүл ол? Бо программаның 30—50 хуузу шуут шериг орулгалыг дээрзин американнардан безин чажырбайн турар. Дениел чок космос чепсээн тургузар дугайында Пентагонуң албан хуузу-биле чарлаан программазын чүү деп билирил? Космоска дайын чорудулгаларын башкарары-биле тургускан болгаш бо чылдың октябрьның 1-де хүлээлгезин күүседип кирипкен АКШ-тың тускай шериг-далай космос командылалы деп чүл? Бо бүгү Каттышкан Штаттарның «октаргай дайыннарын» саат чок белеткеп эгелээниниң бадыткалы болбайн турар бе? Ол хирезинде Каттышкан Штаттар Совет Эвилелиниң чер чоогунуң делгеминде дайынзырак чорук кылып, оларның боттарының болгаш эвилелчилериниң айыыл чок чоруунга кыжанып турар деп буруудадып турарлар.

Ындыг бадыткалдар дээрге ёзулуг авыяс-тыр. Бистиң чуртувус кажан-даа — Черге-даа, космоска-даа халдакчы сорулгалыг турбаан. Космосту тайбыңга бараан болдурар дээш бисте дыка хөй чүвени кылып турар. Чепсегленишкинге чарыгдап турар эдилерни хереглээни экономикаже октаалыңар, кижи төрелгетенниң чечектелиишкининче, бөмбүрзектиң ниити проблемаларын шиитпирлээринче угландыраалыңар!— деп, өске улустарны кыйгырып турар бис. Космоска чарышты ам дээрезинде доктаадып болур! —деп бистиң чугаавыс ындыг. Шак-ла бистиң чуртувус бо талазы-биле боттуг базымнарны херек кырында саналдап турар. 1981 чылда-ла ССРЭ космос делгеминге кандыг-даа чепсекти тударын хоругдаар дугайында Кээрээни чарар деп саналды КНО-га чугаалажыры-биле киирген, ону КНО-нуң Генералдыг Ассамблеязы чүүлдүгзүүгеи дээрзин сагындырып каайн. Ынчалза-даа ук Кээрээни ажылдап кылыры херек кырында эгелевээн, мында бистиң буруувус чок.

А үе-шаг манавас. Ынчангаш бис ам оон-даа ыңай базым кылырын —черле ынчаш космос делгеминге болгаш космостан Черже угландыр чепсек хереглээрин хоругдаар дугайында дугуржур деп саналдап турар бис. ССРЭ шак-ла ындыг санал-биле КНО-нуң Генералдыг Ассамблеязының амгы 38-ки сессиязынга үнүп келген.

Космоска хамаарыштыр чаа совет тайбың эгелекчи саналдарының ужуру чүдел? Ол болза космосту тулчуушкуннар шөлү кылып, кижи төрелгетенге өлүмнүг айыылдың үнер чери болдурар дээр планнарга удур идегелдиг моондакты тургузары болгаш ону тайбың кады ажылдажылганың девискээри болдурары-дыр.

Бистиң кыйгырывыс мындыг: чепсегленишкинге чарышты чер чоогунуң делгеминче үндүрериниң орнунга боттарывыстың хереглгивисти болгаш кужениишкиннеривисти бөмбүрзектиң ниити проблемаларын шиитпирлээринге каттыштыраалыңар! Шындала, кижи төрелгетенниң шиитпирлевээн айтырыглары эвээш бе ынчаш? Космонавтыларга черниң проблемалары артык көскү. Черни космостан көргеш, ооң кайда, чүнү чажырганын, чүүте өөрүп, чүден хорадап турарын белен эскерип болур. Ниити бажыңывысты чамдыкта кайы хире черлик ёзу-биле үрегдеп турарывысты болгаш бөмбүрзекке эмге-сексени шуптувус каттыжып алгаш тургузары кайы хире эргежок чугула апарганын космос орбитазындан көскү.

Черниң чурттакчыларынга космостуң бөгүн берип турары боттуг дузазын чугаалаар дээр болза, ындыг дуза ам шуут ылдыг, ону холга карандаш тудкаш, санап болур.

Ол чүүл хамыктың мурнунда бистиң чуртувустуң инициативазы-биле калбарган «Интеркосмос» программазынга хамаарылгалыг, ук программага ССРЭ-ден ангыда тос социалистиг чурт база Франция биле Индия киришкен. Амгы үеде Звёздный хоорайда индий космонавтар белеткел эртип турар, а келир чылын совет-индий орбиталыг кады ужудуушкун планда көрдүнген. Чүгле Совет Эвилели-даа эвес, а өске киржикчи чурт бүрүзү ындыг кады ажылдажылгадан болуруң улус ажыл-агыйынга практиктиг дузаны, чүнүң-даа мурнунда геология, геодезия, метеорология, чер ажылы чергелиг адырлар бөгүн-не алган деп шуут бүзүрелдии-биле чугаалап болур.

Бистиң чуртувуска хамаарыштыр чугаалаар болза, бис бөгүн ооң экономиказын космос чокка бодап шыдавас бис. Космосче ужудуушкуннарның түңнелдери боттуг дузаны херек кырында улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга — кодээ ажыл-агыйдан медицинага чедир берип турар. Орбитага бистиң космонавтарывысты черле кым болбас дээр силер — астрономнар-даа, геологтар-даа, эмчилер-даа, химиктер-даа, металлургтар-даа, тараажылар-даа апарлар! Мындыг санны чижектеп болур мен: бир эвес космос эразының эгезинде бистиң Төөгүвүс дөрт-беш-ле эртем организациялары-биле харылзажып турган болза, бөгүн оларның саны 450 четкен. Ам космос корабльдериниң келир үеги командирлери дөрт чыл белеткелдиң дургузунда биске бүрүн-ла энциклопедиялыг (бүгү таалыг) эртемни чедип алыр. Ийи дугаар академияны доозар деп болур. Ужудуушкун кылган космонавтарның дыка хөй эртем диссертацияларын чедиишкиниг камгалаан. Космонавтар белеткээр Төптүң эртемнериниң 55 кандидаттары болгаш ийи доктору бар. Ужудуушкунга белеткел үезинде космонавтыга бооп берип турар билиглериниң хемчээ чыл тудуп улам хөй апар чыдар. Ону улус ажыл-агыйының эрге-ажыктары негеп турар.

Тускай эртемнигерниң санааны-биле алырга, экономиканың аңгы-аңгы адырларынга космонавтиканың чүгле бар чедиишкиннерин безин ажыглаары чыл санында кижи төрелгетенге 200 ажыг миллиард доллар орулганы берип турар.

Ынчаарга бис ону чүгле эгези деп санап турар бис. Бис космосту кижиниң эрге-ажыынга, тайбыңның эрге-ажыынга дүүштүр, ажыглаарының чүгле эге чадазында турар бис. Орустар, американнар, мексиканнар, немецтер, француззтар эвес, а чүгле Чер планетаның кижилери бар чаа, билдинмес октаргайда бистерниң шуптувустуң мурнувуста эндерик хөй ажыл бар.

Г. БЕРЕГОВОЙ,
авиацияның генерал-лейтенантызы, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы, космонавтар белеткээр Төптүң начальниги, Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры.

(ПМА).

СӨӨЛГҮ ОРУКЧЕ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

га-чурумну болгаш организастыг чорукту быжыглаарынче, ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезин күштелдиреринче угланыышкынның чайгылыш чокка боттандырып чорудуп турар.

Республиканың чер-ле болганында — бүдүрүлгелерде, тудугларда, колхозтарда, совхозтарда — ажыл-иш бедик көдүрлүүшкүнүг, чогаадыкчы ёзу-биле чоруп турар. Бо талазы-биле Ш. Р. Рашидовтуң ачы-хавыязы канчаар-даа аажок улуг. Ооң амыдыралының сөөлгү шакка чедир кол-ла сорулгазы кижилерни сорук киирип, организастаары болгаш кадрларны партияның политиказын чедиишкинниг боттандырарынче угландырары боор турган.

Ш. Р. Рашидов партийжи, күрүне улуг ажылчы публицистиг уран чогаал ажылы-биле мергежилдиг холбаштырып келген. Ол улуг совет чогаалчы, калбаа-биле билдингир романнарның, литератураның, улустарның интернационалчы кижизидилгезиниң болгаш найыралының чугула айтырыгларының талазы-биле үндезин ажылдарының автору боор турар. Ол тайбыңны быжыглаарынга, ССРЭ-ниң өске күрүнелер-биле, ылангыя Азияның, Африканың, Латин Американың күрүнелери-биле кайы-даа талага ажыктыг кады ажылдажылганы калбартырынга хөй чүүлдерни кылган, делегейниң бурунгаар депшилгелиг организацияларының ажылынга дузалажып турган.

Коммунистиг партияның херээнге кызыгаар чокка бердинишкин, ооң политиказын чорударда чайгылыш чок, кызымаккай чорук, идея талазы-биле бүзүрели, принципиалдыы, социалистиг интернационализми — бистиң өңнүүвүс болгаш эживис Ш. Р. Рашидовтуң кажан кезээде, бүгү талазы-биле эң-не онзаланчак чүүлдери ол боор турган. Ол бедүүн чоруу-биле, кижилерге эптиг-ээлдээ-биле онзаланып чораан. Ол бүгү дээш ону кижилер канчаар-даа аажок улуу-биле хүндүлээр, ажылчы чоннарның ынакшылын алган, бистиң партияга болгаш чуртка-даа ат-алдарлыг боор турар.

Ш. Р. Рашидов партияның XXII съездизинден бээр СЭКП ТК-ның кежигүнү, 1961 чылдан эгелээш — СЭКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнүнге кандидат, 1966 чылдан бээр—СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат турган болгаш ол ССРЭ-ниң Дээди Совединиң III—X чыыштарының депутады.

Төрээн чурт ооң ажыл-чорудулгазын бедик-биле үнелээн. Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң мурнунга улуг ачы-хавыязы дээш, республиканың эртемниг болгаш культуразын хөгжүдеринге улуг салымышкыны дээш Ш. Р. Рашидовка Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры деп бедик атты ийи катап тывыскан, ол 10 Ленин орден, Октябрь революциязы, Күш-ажылдың Кызыл Туг орденнер-биле, Кызыл Сылдыс орден-биле, «Хүндүлелдиң демдээ» орден болгаш хөй медальдар-биле шаңнаткан.

Мөчээн кижиниң төрелдеринге болгаш чоок кижилеринге, ооң өңнүктеринге болгаш сурукчуларынга шуптузунга чүректиң эң-не ханызында кажыдалды илередип тур бис.

Бодунуң бүгү амыдыралын Коммунистиг партияның, бистиң улуг Төрээн чуртувустуң херээнге берген Ш. Р. Рашидовтуң чырыткылыг тураскаалы бистиң чүректеривиске кезээ-мөңгеде артар.

Узбекистанның Компартиязының ТК-зының ийиги секретары Т. Н. Осетров чүве чугаалаан. Улуг организакчы болгаш талантылыг удуртукчу, чаагай сеткилдиг кижи Ш. Р. Рашидов ам бистиң аравыста чок деп чүвеге бүзүрээри берге-дир деп, ол чугаалаан. Бистер партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ноябрь болгаш июнь Пленумнарының салган сорулгаларын, эш Ю. В. Андроповтуң айтышкыннарын күүседир дээш моон-даа соңгаар кызымаккай, үре-түңнелдиг ажылдаарывысты СЭКП ТК-га, Совет чазакка бүзүредирин чөпшээреп көрүнер.

Джизак областың Ульянов аттыг совхозунда ловең өстүрер бригаданың удуртукчузу Х. Рустамова, Ташкентиниң В. П. Чкалов аттыг ужар чүүлдүн бүдүрүлге каттыжышкынының комсомолчу-аныяктар бригадазының удуртукчузу Э. Миркамилов, Узбек ССР-ниң Эртемнер академиязының президентизи академик А. С. Садыков, Туркменистанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары М. Г. Гапуров, Туркестанның Кызыл Туктуг шериг округунуң командылакчызы армия генералы Ю. П. Максимов, ССРЭ-ниң Чогаадычылар эвилелиниң секретары А. А. Ананьев олар хаяы кажыдалды илередип, чүве чугаалааннар.

Кажыдал митингизи хагдынган деп чарлаан. Республиканың удуртукчулары Ш. Р. Рашидовтуң мага-бодун салган хааржаан үгер-боо тергезиниң кырында салган. Кажыдалдың үделгезиниң киржикчилери оруке шимчеп үнүпкен. Шөлде болгаш хоорайның төп кудумчузун дургаар чыылган муң-муң ташкентичилер ону үдеп турганнар. Кажыдалдың Төп музейиниң Ташкентиде филиалының чанында шөлче углапкан.

Узбек ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. Д. Худайбердыев чарлышкынның сөстерин чугаалаан.

Үгер-боолар даашташкыны чаңгылавып турда, хааржакты хөөрже салган. Кажыдал марыжы чаңгылаган. Ооң соонда Совет Эвилелиниң болгаш Узбек ССР-ниң гимннериниң аялгалары дыңналган.

Веноктар болгаш чечектер-биле шыптынган хөөр чанызынче дайынчылар кезектери эрткен. Олар партияның болгаш улустуң шынчы оглу—Ш. Р. Рашидовка сөөлгү дайынчы ёзулалды кылган.

Революсчу Гренадага удур АКШ-тың администрациязының чорудуп турары даштыкы чепсектиг интервенция уламчылавышаан.

ЧУРУКТА: интервенцияның киржикчилери Гренаданың найысылалы Сент-Джорджесте.

ЮПИ-СЭТА-ның телефотозу.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ЭРТЕМДЕННЕРНИҢ САГЫНДЫРЫЫ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Бүгү-ниитиниң ядролуг дайыны кижи төрелгетенниң төөгүзүнде эң сөөлгү дайын боор, амгы үениң хөгжүлдезин шуптузун узуткаарынга чедирип болур. Эртемденнерниң «Ядролуг дайынның соонда делегей» деп хөй кижи киржикчилиг делегей конференциязының киржикчилериниң чугааларының кол-ла утказы мындыг боор турар. Ында ядролуг чепсекти ажыглаан делегейниң ядролуг месилдежиишкининиң агаар болгаш биология талазы-биле үнүп болур уржуктарын хөй чылдарда шинчилээниниң түңнелдерин мында чугаалажып көрүп турар.

Ниити кужу Хиросиманың кырынче октаан ядролуг бомбаның частылышкынындан миллион катап ажып турар болгаш делегейде чыгдынган ядролуг чепсектериң чартык кезиин безин ажыглаар болза, черниң атмосферазынга болгаш бөмбүрзектиң климадынга ёзулуг халаптыг өскерилиишкиннерни болдурарын, дендии улуг делгем черлерниң радиоактивтиг бүдүмелдер-биле хоранналырынга чедирерин, космос херелдеринден черни камгалаап орар озонннуг кадтың барык бүрүнү-биле узуткаттынарын, стратосфераның, тропосфераның ынчаар бус, доозун-довурак шыптынып, хирленирин Корнелл университединиң профессору К. Саган демдеглээн. Херек кырында алыр болза, ол дээрге чер кырынга дыка хөй айлар иштинде караңгы дүнүнүң дүжери, температураның 15—25 градус чедир соору, хемнерниң болгаш хөлдерниң дошталып доңары, үнүштерниң болгаш дириг амытаннарның хөй кезииниң өлүрү ол болур.

МЕДЭЭЛЕР, БОЛУУШКУННАР, ФАКТЫЛАР

БУДАПЕШТ. Азов чоогунуң ховуларындан Сайн-Шана дээр муң чылдың эгезинде Венгрияже көже берген ук ызыгууру половчуларның салгалы болур палоцчулар дээр тускай аймак улуска хамааржыр бөлүктүң онзагай шынарлыг улусчу чогаадылгазы-биле Балашшадьярмат хоорайда ажыттынган шаандагы шагның тараачыннарының этсевиниң делгелгези көрүкчүлерин таныштырып турар.

Будапештиң, Мишкольцтуң, Этерниң музейлериниң деткимчези-биле ол делгелгени организастаан. Чонуп турган, сиилбип кылган демир куржаглыг аптаралар, стол, сандайлары мында делгеп салган.

ОТТАВА. Си-Би-Си дээр күрүне телекомпаниязының шуугумнарын дамчыштыр американ дамчыдылгаларны көргүзерин барык чартык хирезин кызыгаарын Канаданың чазаа шиитпирлээн.

Харылзаа министри Фрэнсис Фокстуң медеглелин ёзугаар алырга, кежээки шактарда Си-Би-Синиң дамчыдар программалары 1985 чылга чедир Канаданың теледамчыдылгазының 80 хуузун ээлээр апаар дээрзин чазактың беш чыл планында көрген.

Ук шиитпир болза, күштеп күчүлээшкиннерни болгаш өлүрүкчү чоруктарны пропагандалап турар киночуруктарны телеэкранга көргүзерин кызыгаарлаар дугайында чурттуң хөй-ниитизиниң негелдезиниң түңнели болур.

БОГОТА. Үлтеп тоңаар, күштеп күчүлээр болгаш өлүрүкчү чорукту сойгалап турар фильмнерни национал телевидениеге көргүзерин кызыгаары көрдүнген декреттиң тележилелин Колумбияның чазаа ажылдап кылган.

Америк дамчыдылгалар колдаап телекөргүзүглерни колумбий телекөрүкчүлер хүннүң көрүп турарынга демократтыг хөй-ниити шиитпирлиг удур туржуп, чуртта кем-херек үүлгедир чоруктуң өзүп турарының база бир чылдагааны боор турарын чөптүг-биле демдеглеп турар.

Чаа декрет ёзугаар культурага, спортка, долгандыр турар бойдусту камгалаарынга хамаарышкан программаларның үндүрүлгезин национал телевидение улгаттырган турар.

ДЖАКАРТА. Национал хөгжүлде планнаашкынының чөвүлелиниң дыңнадып турарын ёзугаар алырга, 2000 чылда Индонезияның чурттакчы чону 217 млн. кижи чеде бээр. Ол дээрге амгы үеде мында чурттап турар кижилерден барык 70 млн кижи хөй болур. Чурттуң девискээриниң 7-ле хуузун ээлеп турар Ява ортулукта 91 млн. индонезийлер чурттап турар, а бир дөрбелчин километрде чурттакчы чонуң сырыйы 700 кижи четкен.

БРЮССЕЛЬ. Совет «Жигули» автомашиналарының Бельгияда ат-сураа алдан. Холушкак совет-бельгий «Скалдия-Волга» ниитилелдиң дыңнадып турарын ёзугаар алырга, бо хүннерде ВАЗ-2107 автомобильдиң чаа хевириниң баштайгы ээлчээ Бельгияның автомобиль рыногунда чедип келген боор турар.

Ажыглаарга ол автомашинаның идегелдиин, башкарарга эптиин база өске-даа шынарларын бельгий специалистер бедик-биле үнелээн. Чедип келген машиналарны садып алыр дээн чагыглар кирип эгелээн.

(СЭТА).

КИЖИ БОЛГАШ БОЙДУС

ДЕЛИ. Бөлүк көскү индий болгаш даштыкы эртемденнер Гималайларның арга-ыяжын узуткап чок кылыр чорукту камгалаарын кыйгырган. Гималайларның дагларында арга-ыяшты улуг хемчээлдиг черде кезип турар чорук бойдуска улуг когаралды чедирип, ол чоок-кавыда чурттап турар чурттакчы чоннуң амыдырал чурттаарынга берге байдалдарны тавараштырып келген деп, Наинталга болган семинарга эртемденнер сагышсырап демдеглээн.

Ыяш болбаазырадып кылыр улуг-улуг бүдүрүлгелерниң база даг-руда компанияларының ээлериниң арга-ыяшты кара туразында кезип, узуткап келгениниң түңнелинде моон мурнунда чиңгир ногаан турган Гималайлар дазыр куруг черлер болу берген деп, үнүш курлавырларын камгалаар массалыг шимчээшкинниң удуртукчузу Синдерлал Бахугуна семинарга чугаазынга медеглээн. Дагларда агып чыдар кара суглар кадып, үнүштер болгаш дириг амытаннар өлүп турар.

Гималайларның арга-ыяжын кайы хамаан чок кезер база ол девискээрни бокталдырар чорукту болдурбас дээш дарый хемчеглерни ап чорударының эргежок чугулазын төп Гималайларга долгандыр турар бойдусту камгалаар айтырыглар талазы-биле ассоциацияның организастап эрттирген семинарның киржикчилери айыткан.

ТОКИО. Осака хоорай чурттуг 12 харлыг школачы Иосиаки Миядзаки долгандыр турар бойдусту бокталдырып хирлендиргениниң түңнелинде кадыгдап чок болганнарның бирээзи. Астма аарыг кедергээниниң ол өлген. Кижиниң кадыынга хоралыг бүдүрүлге артынчыларын агаарже кайы хамаан чок үндүрүп турар улуг-улуг бүдүрүлгелерлиг Осаканың Нисинари районунда бо аарыг кедергей нептерээн.

«Майнити Дейли Ньюс» солуннуң дыңнадып турарын ёзугаар алырга, чүгле Осака хоорайда безин халдавырлыг агаарны тынгаш, шыгжы азаап 18,700 кижи бар болуп турар, оларның 6 муңу бичии уруглар.

НЬЮ-ЙОРК. Бойдусту камгалаар талазы-биле АКШ-тың болгаш Канаданың аразында конфликт чидиг чорулдазы тывылып турар деп, «Нью-Йорк таймс» солун бижип турар.

Специалистерниң санап турары-биле алырга, чыл бүрүде американ корпорацияларының агаарже үндүрүп турары 26 млн. тонна күгүр болгаш азот холумсаалары сүт бустары болуп тудушкаш, Канаданың-даа девискээринге чаъс болуп дүжүп турар. Моон түңнелинде чүгле Онтарио моожузунда безин 200 чыгам хөлдер соглуп калган. Квебекте, Атлантика моожуларында үнүштер болгаш дириг амытаннар хоран чаъстарның үрегдекчи салдарынга алзып турар. Чамдык районнарда ижер сугларның хоранналып болурукуң айыылы диргелип келген.

Кожа-хелбээ күрүнениң долгандыр турар бойдузун үрегдекчи ёзу-биле АКШ-тың монополиялары бокталдырып турзажок, кандыг-бир хемчеглерни алырындан Вашингтон ойталап турар.

ЛОНДОН. Долгандыр турар бойдусту камгалаар дүрүмнерниң Британ эрге-чагыргаларның ажыы-биле тооп көрбейн турар чорук муң-муң англичаннарның амы-тынынга кыжанышкын болуп турар. Уиндскейлде тудкан атомнуг реактор түс черниң чурттакчыларының амыдыралынга айыылдыг радиоактивтиг халдавырының үнер дозу болу бергенин Норманның телевидениезиниң «Уиндскейл —ядролуг бок тогер чер» деп документалдыг фильминде көргүскен. Уиндскейлдиң чоок-кавызында эмнеттиимес аарыглардың дургеп өскүп турарының чылдагааннарын англи тележурналистер истеп тывкан.

Ында тургустунган реактордан бир миль-ле хире девискээрде турып турар Сискейл суурда лейкемиядан аараан 10 хире харлыг бичии уругларның саны чуртта ортумак деңнелден 10 катап ажып турарын ол истелге көргүзүп турар. Сискейлде, комплекс чоогунда, а ол ышкаш Уобертвейт болгаш Бутл суурларда рактың янзы-бүрү хевирлери-биле аарыыр чорук бичии уругларның ортузунда 5 катап хөй болган. Сөөлгү үеде бо районда рак аарыгларының хөй тывтып турарын фильмниң авторлары демдеглеп турар.

Уиндскейлде ядролуг комплекстиң плутоний холумактыг артынчыларын Ирландия далайже октап турарын англи эртемденнер шыгыы буруу шаап келген. Эрик кыдыының суглары, түс черниң үнүштери болгаш дириг амытаннарын радиоактивтиг халдавырга бо чорук таварыштырар деп, специалистер санап турар.

(СЭТА).

ЧААРТЫЛГАНЫҢ ДЕМДЕКТЕРИ

«Совхозтарның болгаш колхозтарның ажыл-ишчилериниң медицина хандырылгазын болгаш санаторий-курорт эмнелгезиниң деңнелин болгаш шынарын бедидер»
(ССРЭ-ниң Аъш-чем программазындан).

Курортка дыштаныры кодээниң ишчилеринге мурнунда эвээш турган, ам улам калбарып орар. Статистиканың сан-чурагайларындан ол түңнелди үндүрүп болур. Эрткен беш чылда колхозтар аразының санаторийлеринге, дыштанылга бажыңнарынга болгаш профилакторийлерге кодээниң ийи миллион хире чурттакчылары дыштанып, боттарының кадыкшылын быжыглап алган. Сан-чурагай 1985 чылда ийи катап өзер.

СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң социал политиказынга ол угланышкын долузу биле дүгжүп, Аъш-чем программазының боттанып турар үезинде чаагай чаартылгаларның демдектериниң бирээзи болуп турар. Амгы беш чылда ол орулгаларны боттандырарын шапкынчыдар дээш 300 миллион рубльди үндүрген.

Чурттуң курорт картазынга кодээниң ишчилериниң дыштаныр, кадыкшыл быжыглаар черлери көскүлен болу берген. Ол чижектиг черлериң тудуун калбартырының базымнарын 1970 чылдан (колхозчуларның үшкү бүгү-эвилел съездизиниң соонда) эгелээн. Олче чарыгдаар акша-хөреңгини социал хандырылганың төпчүткен эвилел фондузундан алыр. Санаторийлер, дыштанылга бажыңнары, пионер лагерьлери тударынга хөй түңнүг акшаны үндүрген. Он чылдарның дургузунда чартык миллиард рубльди база колхозтарның акша-хөреңгизинден үндүрген. Ынчангаштың колхозчулар моон мурнунда турганындан дөрт катап хөй путёвканы алган. База бир онза ылгалдыг барымдаа: кодээниң үш миллион ажыг ажылчылери болгаш барык чеди миллион уруглар келдерелдиг болгаш халас путёвкалар-биле дыштанган болгаш эмнеткен.

«Сакартвело» санаторийниң тудуу наш ай болгаш доостур. Ону Цхалтубода тудуп турар. Ол чижектиг санаторийлер тудуу калбарган. Сочиде «Тихий Дон», «Ставрополь», Крымда «Славутич», «Золотой колос» болгаш «Полтава». Прибалтикада «Нараз Аэссу», «Эглес», «Линас» болгаш өске даа. Кавказтың минералдыг сугларында «Тарханы», «Нива», «Дон» болгаш өске-даа санаторийлер чурттуң аңгы-аңгы булуңнарында кодээниң чүс-чүс муң ажыл-ишчилеринге билдингир апарган. Кодээниң шөлээзээн ажыл-ишчилеринге чүгле эвилел чергелиг курорттар дыштаныр, эмнедир черлер болу бербээн. Таджикистанда, Тамбовта, Казахстанда, өске-даа черлерде түс черниң санаторийлери тутуп база ажыглалга кирип турар. Ниитизи-биле 40 муң кижи турар 170 кадыкшылга болгаш дыштанылга черлериниң тудуун үргүлчүлеп база эде кылышкынын чорудуп турар. «Союзколхоздравница» каттыжышкынында идегел турары болза, кол күштерни болгаш акша-хөреңгини моон соңгаар чыгганы кадыкшылга болгаш дыштанылга черлериниң тудуун доозарынга илиглиг, беш чылдың төнчүзүнде чыл санында-ла миллион ажыг кижиниң кадыкшылын быжыглап, эмнээр арганы тургузар.

(СЭТА).

КЕЛИР ҮЕНИҢ ЭМЧИЛЕРИНДЕ

Студент, ооң чурттап турар чери, хостуг үе-шагы

Бо өөредилге чериниң сургуулдарның өөренип, чурттаарынга байдал дыка таарымчалыг. Өөренир, чурттаар-даа чери чаңгыс ол-ла бажыңда. Чемненир столоваязы база мында. Практикалап чеглээр эмнелгелери база оон ырак эвесте. Шак мындыг байдалда сургуулдарның өөредилге-кижизидилге ажылдарын организастап чорудар кижилерге база таарымчалыг болуру чугаажок.

Дүъш соонда общежитиеге шупту сургуулдар турар боор деп бодаанывыс мындыг эвес болду. Чамдык бөлүктерде кичээлдер дүъш соонда үш-дөрт шак-даа чедир үргүлчүлээр, практикаже база чоруп турарлары бар. Ынчангаш чамдык өрээлдерде кым-даа чок, хаагдыг болгулаар. Ээлери чок-даа болза, эжик ажык өрээлдерни база сонуургап көрдүвүс. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, ниити арыг-шевер байдалы бо общежитиеде эки. Сургуулдар бирги, ийиги, үшкү каъттарда чурттап турар. Өрээлдерни секцияларда үскен, бир секцияда-ла он ажыг кижи чурттап турар. Оон эвээш кижи чурттаар ужурлуг, ындыг-даа болза, общежитиеге чурттаар кижи хөй, сыңмылас боорга, кижи санын көвүдеткен болду.

Общежитиеже кайы хамаан чок кижилер кирбес, тускай кижилер ында ээлчежип ажылдап орар. Кежээки шактарда тускай ээлчег өзүтаар сургуулдар база дужаажыр.

Корум-чурумнуг болурунга ол черле таарымчалыг болбайн аан. Общежитиеде чурум үреп турарлар чок, бо күзүн сургуулдар барык шуптузу улаалары совхозка картофель ажаалдазынга ажылдап турган-даа болза, общежитиеге оларның хөй кезии артып турган. Ниити корум-чурум багай эвес дээрзин общежитиениң харысалгалыг ажылдакчылары, кижизидикчилер, уруглар боттары-даа чугаалап турдулар.

Училищеде колдуунда-ла кыстар өөренип турар, оолдар эвээш, бо чылын харын элээн каш кижи кирген. Кыстар колдаан чүве болганда ниити корум-чурум-даа, арыг-шевер-даа эки болур ужурлуг. Уруглар чурттап турар өрээлдеринде ханаларда шокар саазыннарны (обои) бүдүн ханалар долдур чыпшыргылап-даа алгылаан, бир чамдыктары оруннар артын дургаар азып алгылаан. Ындыг-даа болза, чамдык өрээлдерде ханаларда чүү-даа чок болгулады. Ооң чылдагааны — чурттакчыларның бот-идепкейиниң кошкаанда.

Общежитиениң коридорларында ханаларны элээн чырык өңнүг будуктар-биле будугулаан, кайда-даа арыг, бистиң чорааныывыс секциялар база ындыг. Харын чамдык оолдар чурттап турар өрээлдерде раковиналар эки чүгдүнмээн, хирлиг. Бо талазы-биле сагындырыгны бистиң-биле кады чораан кижизидикчи башкы О. Х. Доңгут берип, чугаалап турду.

Каът санында фойелерле дыштаныр өрээлдерни тургускан, ында телевизорлар бар. Холодильниктерин база каъттарда тургускулаан, ынчалза-даа оларның чамдыктары үрелген, ажылдавас болгулады. Сургуулдарның кичээлдерге белеткенирнинге чурттап турар өрээлдеринден аңгыда, тускай черлерни база тургускан. Хеп сын базар, чупар раковиналарлыг өрээлдер база бар. Ол база таарымчалыг-ла харын. Ынчалза-даа мында краннар үрелик, ажыглалдан үнгүлей бергилээн. Өөредилге чылы эгелээ-ле ийи ай ажа дужуп турар. Ынчаарга краннар, чамдык душтар, электриг плиталар ажылдавас. Оларны септеп белеткевээни ол бе азы ээлериниң хайыра чогундан үрелип калгылаан бе?! Ол ийи чылдагааның ыйымзы-даа бар чүве болду. Общежитиеде быжыглаан тускай хайгаарап көрүп, септеп селип турар ужурлуг кижилер хамаарышкан ажылын база тоомча чок көрүп, үрелген чүүлдерни үр үеде кылбас, кыйыы-биле эртип тургулаар. Бо айтырыгның дугайын Кызылдың медицина училищезиниң комендантызы А. К. Моңгуш-биле чугаалашкан бис. Ук айтырыглар комендантыга билдингир, ону элип алыр хемчеглерни училищениң директорузу-биле кады алырып аазаан.

Общежитиеде 330 ажыг кижи чурттап турар. Оларның ийи чүзү күрүнге хандырылгазында, столоваядан чемненир, арткан чүс ажыг сургуулдар боттары аъш-чем кылып чемненир ужурлуг. Плиталар ажылдавас болза, каяа чем белеткээрил ынчаш? Хеп базар өрээлдерге чем белеткээрин чөпшээревес, чүгле харын «шайны хайындырып алыр-дыр бис» деп үшкү курстуң медсестра салбырының № 32 секциязында чурттап турар уруглары шынын-на чугаалап турдулар.

Общежитиеде магалыг чаагай таарымчалыг байдалды тургузуп берип турда, эт-херекселдерге кам чок, ону чамдыкта үреп аар чоруктарны чок деп болбас. Электриг плиталарны камнавас, ону ыйы хамаан чок улаан каап турар болза, үрели бербейн канчаар. Кижи бодаарга, түс-түс секциялар, өрээлдер аразында арыг-шевер байдал дээш чарышты чорудуп турар болганда, эт-херекселге камныг, хумагалыг болганы дээш база түңнелди үндүрери, шак ындыг негелдени чарышка киирип алыры артык эвес болгу дег.

Общежитиеде мебель аймаа четчир, дериглге-каасталганы чаа-ла кылып эгелеп турар. Чамдык каъттарда байдал чүгээр, сургуулдар боттары ону кылып турар болдулар. База бир ындыг чүүлдү бодап көрзе, Түс-түс өрээлдерде эжиктерде постерни аскылап каан. Ону анаа-ла чинге постерде херип каап. Соңга позунуң тускай демирлеринден садып тып алза чүл, күзээр болза, ол черле ботганып болгу дег. Келир үениң специалистери чүгле эки эмчилер болурундан аңгыда, бедик культуралыг, эстетиктиг делгеедиг кижилер болур ужурлуг. Оларны билиглерге өөредип тура, амыдыралга өөредир, чөп ортузунга ажылдап баргаш, культураның өзүлүт таралыкчылары болурунга чаңчыктырар апаар. Ону мааа училищеге, өөредир болгай.

Сургуулдарның хостуг үе-шагын канчаар эрттирип турарының дугайын база чугаалажып көрдүвүс. Санитар-фельдшер салбырының 3-кү курузунуң бирги бөлүүнде Света Ооржак, Урана Моңгуш олар мынчаар чугаалап турар: «Дыштаныр хүннерде кежээлер болгулаар. Бо күзүн «Алдын күс», чоокта чаа комсомолга турасаатаан ырлар конкурузун эрттирдивис. Аңаа эки киришкеш, бирги черни алдывыс-даа». «Ол-ла ноябрь курска киришкеш ийиги черни алдывыс. Башкывыс Н. Н. Аскированың удуртулгазы-биле тускай композицияны тургускан бис»— деп, медсестра салбырының 2-ги курузунда алдыгы бөлүктүң сургуулдары чугаалап турдулар.

Училищеде спорт залы чок, чаа тудуп турар. Спортчу секциялар дугайын айтырарывыска, аңаа киржип турарлар чок болду. Автотехникумга барып кичээлдеп турарлар бар. Амдызында эске бөлгүмнер ажылдавайн турар. Харын общежитиеде чурттап турарларга «Хозяюшка» клубтуң кичээлдери солун эртип турар. Ооң кичээлдерин кижизидикчи башкылар, комендант, комсорг чорудуп эгелээн. Ажыл планын тургускан. Амданныг аъш-чем кылырынга, аргып, даараарынга, бодун чараштыр ап чорууруга уруглар аңаа өөренир-лер.

Кинотеатрларже, театрже үнүүшкүннер бо-ла болур. Кежээлер эрттирерде чүгле радиола бар, өске хөгжүм аймаа чок, ансамбльдерни чалап ап, ойнадып турарлар.

Б. ДИРЧИН.

Совет шыдыраачыларның хоочуннарының бирээзи, делегей чемпиону чораан Василий Смыслов (чурукта) делегей чемпиону ат дээш амгы маргылдааларда чедишкиниг киржип турар. Делегейниң шыдыраа федерациязы (ФИДЕ) шыдырааага делегейге бирги чер дээш кордап турарларның маргылдаазының ноябрь 20-де Лондонга байырлыг ажыдыышкыны болурун чарлаан. Оон даартазында, ноябрь 21-де Г. Каспаров биле В. Корчной, 22-де—В. Смыслов биле З. Рибли (Венгрия) баштайгы ужуражыышкынны кылырлар.

СЭТА-ның фотозу.

ТАЛАНТЫЗЫНГА МӨГЕЙГЕН

Ташкентиниң аныяктар ордузунуң делгелге залынга Тываның комсомол шаңналының лауреады Надя Рушеваның делгелгезин ажыттынган.

Оон ажыдыышкынынга киржири-биле Узбекистанның комсомол Төп комитединиң чалаажын өзүгаар чурукчунуң авазы Наталья Дойдаловна Ажыкмаа-Рушева ында чеде берген.

Делгелгеде «Чеди чүк», «Амгы үе», «Балет», «Шекспир» деп бөлүк чуруктардан болгаш А. С. Пушкинниң чогаалдарынга чураан 270 ажылдар кирген.

Республиканың аныяктары Надя Рушеваның чуруктарын улуг сонуургал-биле көрүп турар. Делгелгел дептеринде «Улуг генийн-дир», «Кайгамчыктыг!» дээн магадалын илереткен сөстерни өлче шуушкан көрүкчүлер бижээн. Чурукчунуң уран талантызынга узбек чайызылдың уран чүүлдүң мастерлери база бедик үнелелин берген.

А. ХОВАЛЫГ.

ТВ

НОЯБРЬ 4-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 —Спорт дугайында документалдыг фильмнер. 10.00 — «Ксения—Фёдорнуң ынак кадайы» деп уран-чечен фильм. 11.30 — «Улус чогаадылгалары». Телевидение дончулалы. 12.15 — Телемедээлер. 12.20—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Комсомол — мээң салымым». Документалдыг телефильмнер. 15.35—«Москва болгаш москвачылар». 16.15—А. С. Макаренко — педагог, чогаалчы, хамааты. 17.05 — Концерт. 17.45 —Мультфильмнер. 18.00 — «Дем каттыжыышкыны». Тележурнал. 18.30 —Документалдыг фильм. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 — Бүгү-россия конкурузунуң лауреады А. Литвиненко ырлаар. 19.20 — «Октябрь» деп уран-чечен фильм. 21.00—«Үе». 21.35 — Аныяктарның Останкинонуң Концерт залынга кежээзи. Келдирришкин назылыг оолдарны шеригже үдеп турары. 23.20—23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.25 — «Волга». Документалдыг фильм. 8.35 — Англи дыл. 9.35 — Эртем-нептеределдиг фильм. 10.05 — Астрономия. Хүн. 10.35 — В. И. Ленин — Октябрьның баштыңчызы. 11.05 — В. В. Маяковский. «Эки» деп шүлүглел. 12.05— Уран чүүлде революсчу-төөгү темазы. 12.35 — Англи дыл. 13.05 —Карл Маркс. 13.50 — Вс. Вишневский — чогаалчы, коммунист. 14.40—М. И. Глинка. 15.10—Телемедээлер. 15.15—18.00 — Чапсар. 18.00 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Азия тээу». 18.50 — Телефильм. 19.10 —«Октябрьга чырыттырган Тыва». 19.40 — Телемедээлер. 19.50— Чарлалдар, рекламалар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.20 — ПТУ дугайында эң эки дамчыдылга дээш Бүгү-эвилел конкурузу. 21.00 — «Үе» 21.35—22.45 — «Партком секретары». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

АГААР

Республикага булуттаар, аязыр. Барыын чүктен хаттың күжү секундада 3—8 метр. Дүне агаарның температуразы 0—5, чамдык черлерге 10 градус чедир соор. Хүндүс 0—5 градус чылыг болур.

Автоорукдарга кестүрү эки.

Кызылга булуттаар, дүмени үеде бичи чаъстаар. Дүне агаарның температуразы 1—3 градус соор, хүндүс 1—3 градус чылыыр.

КИНО

НОЯБРЬ 4-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Букет фиалок» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Чаа мультфильмнер 9.30, 14.20, «Витя Глушаков — друг апачей» 11.10, 12.40, 15.50, 19.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Бежавшие из ада» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30, Киносборник 11.00, 13.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ангар-18» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Однолюбы» 18.00, 20.00 шактарда.

Янзы-бүрү медээлер

КӨДЭЭНИҢ ЧОНУНГА

Республиканың хөгжүм-шии театрының бөлүк артистери белорус драматург А. Дударевтиң «Тайып ужар» деп шиизин Улуг-Хемде Ак-Туруг суурнуң чурттакчыларынга бараалгатхан.

Ук шиниде эргинниң артыышкыны — арагалаашкын болгаш ооң-биле демиселди көргүскен. Хоочун артистер Хүргүлек Конгар, Борис Бады-Сагаан болгаш Тываның комсомол шаңналының лауреады Дарый Моңгуш оларның ойнаашкын көрүкчүлер сонуургааннар.

К. КОМБУ.

ЧАГЫКЧЫЛАРГА ТААРЫШКАН

Ак-Довуракта даараныга цеги хеп даараарының чаа моделин шингээдип алган. Школачы уругларга 36—40 дугаарлыг национал тыва тоннарны өңгүр чараш сатин постерден даарап эгелээн.

Кызылдың даараныга фабриказының Ак-Довуракта цегиниң коллективи мооң мурнунда чеч чок национал платье-тоннарны даарап турган. Ам мында тыва тоннарны узун чениг кылдыр даарап эгелээни чагыкчыларга таарышкан.

Цехтиң начальниги Б. Д. Бүрбү ажылды чедимчелиг организастаар дээш кызымак ажылдап келген.

Д. СААЯ.

СОЛУШПУШААН

Бай-Тайганың кожуун суурларында болгаш район төвүнде бичии чаштарга 11 садик, 3 ясли доктаамал ажылдап турар. Ында ниитизи-биле 652 урут хаара туттунган. Оларны 56 кижизидикчи башкылар хайгааралга ап, чаагай чараш чаңчылдарга кижизидип, школага өөренип кирериинге тускай программа ёзугаар белеткеп турар. Уруглар албан черлериниң аразында «Бедик кижизидилге ажылдыг болгаш чаагайжыттынган ясли-сад дээш» деп чарыш чарлаттынган. Ооң түңнелдерин чылда бир удаа үндүрүп, тиилекчилерге районнуң улус өөредилге килдизиниң болгаш чырыдыышкын ажылдакчыларының профэвилел райкомунуң шаңналдарын тыпсыры чурумчаан.

Чоокта чаа районнуң уруглар албан черлериниң ажылдакчыларының семинар-хуралы «Бай-Тал» совхозтуң төвүнде «Салгал», «Алёнушка» уруглар садтарының баазазынга болуп эрткен. Аңга «СЭКП Төп Комитединиң июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр районнуң уруглар албан черлериниң ажылдакчыларының сорулгалары» деп илеткел болган.

Бичии чаштарны чаагай чаңчылдарга өөредип кижизидер, школага белеткээр талазы-биле уруглар албан черлериниң ажылдакчылары чамдык ажылдарны кылып чоруткан. Уругларны кижипдеринге, олардан чаңгыс аай негелденп тургузарынга төрелдер-биле ажыл кол черин ээлээр. Ынчангаш кижизидикчи башкылар төрелдер-биле харылзаазын экижидип, оларга педагогика болгаш психология билиглериниң талазы-биле лекция, беседаларны доктаамал чорудуп турар апарган. Районнуң төвүнүң «Аян», «Бай-Тал» совхозта «Салгал», «Алёнушка», «Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбырында «Хүнчүгеш», Найырал салбырында «Чедээш» уруглар садтарының коллективтери кижизидилге ажылын эки экижиткен.

Районнуң уруглар албан черлеринде боттарының мергежилинге сонуургалдыг, кызымаккай ажылдап турар коллективтерниң болгаш төрелдерниң хүндүткелин чаалап алган кижизидикчилер база бар. Оларның саны чылдан чылче өзүп орар. Чаа тускай эртем доосканнарның дагдыныкчылары хоочуннар Анай-оол Белек, Темир Калдар, Хомушку Анай, Моңгуш Чечен, аныяк кижизидикчи башкылар Зоя Оюн, Елизавета Очур-оол, Вера Конгар, Достаңмаа Тойбу-Хаа дээш өскелерин-даа чоргаарал-биле адап болур.

Бо чылын кайы-даа уруглар албан черлери кышка багай эвес белеткенген. Чамдык кылдынып турар ажылдар-биле чергелештир уруглар албан черлериниң ажылында ам-даа чедир кылдынмайн турар четпестер бар.

• Ясли-садтарда тускай эртемниг кадрлар ам-даа чедишпейн турары-биле кижизидилге ажылы чогуур негелдеге чедир тургустунмайн турарының бар чылдагааны ол. Музыка, чурулга талазы-биле тускай мергежил доосканчаңгыс-даа башкы чок. Уруглар албан черлериниң кижизидикчи башкылары билиг бедиделериниң куреттарынче барбайн турар. Районнуң улус өөредилге килдизинде школа назыны четпээн уруглар-биле ажылдаар башкыларның тускай методиан чогундан (ол мурнунда турган) методиктиг каттыжыышкынының ажылы кошкак.

Өңнүг карандаштар, акварель будуктар, улуг, бичии альбомнар дээш өске-даа ясли-садтарга эргежок чугула өөредилге херекселдерин район дамчыштыр садыгларга келбейн турар.

Районда школа назыны четпээн уругларның саны чылдан чылче өзүп, көвүдеп турар. Сөөлгү чылдарда ясли-садиктер тудуу немешппэн. Харын-даа мурнунда-ла турган уруглар албан черлеринде уругларның саны өскен. Район төвүнүң 75 олуттуг уруглар садында 130 кижи хаара туттунган, ол ышкаш 25—50 олуттуг өске садиктерде 30-75 уруглар туруп турар. Ясли-садиктерниң материалдыг баазазын чоокку үеде калбартыр айтырыгны шиитпирлээр үе келген.

Социалистиг чарыштың түңнелин үндүргеш, бирги черни «Бай-Тал» совхозтуң «Салгал» (эргелекчизи Б. И. Анай-оол), ийигизин «Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбырының «Хүнчүгеш» (эргелекчизи С. С. Моңгуш), үшкүзүн район төвүнүң «Аян» (эргелекчизи К. С. Томур) уруглар садтарынга тывыскан. Тиилекчилерни районнуң улус өөредилге килдизиниң хүндүлел бижиктери-биле кады түс-түзунда 100, 75 болгаш 50 рубль түмнүг өртектиг белектери-биле шаңнаан.

Семинар-хуралдын киржикчилери «Салгал», «Алёнушка» уруглар садтарының ажылы-биле таныжып, дуржулга солчуушкунун кылганнар.

Б. БАРБА.

• спорт • СПОРТ • СПОРТ •

КУБА ВОЛЕЙБОЛИСТЕРИ ОЙТАЛААН

НЬЮ-ЙОРК. Кубаның волейболга эр улустуң шилиндек командазы АКШ-ка болур маргылдаалардан ойталаан. Хосталга ортулуунуң спортчулары Канадага ойнаан соонда, Каттышкан Штаттарның алды хоорайларынга ойнаар ужурлуг турган.

Ынчалза-даа АКШ-тың талазындан Гренадаже агрессчи халдаашкынга удурланыышкынның демдээ кылдыр спортчулар демно чапып келгеннер.

ААР АТЛЕТИКА

МОСКВАГА болган аар атлетикага делегей чемпионадынга эң аар деңзилиг штангистерниң он хонук үргүлчүлээн маргылдаазы түңнээн. ССРЭ-ниң шилиндек командазы мааа 25 удаа тиилекчи болган. Команда кежигүннери 16 алдын, 13 мөңгүн, бир хүлер медальдарны чаалап алган.

Бо маргылдаага эң күштүг штангист Киев чурттуг Анатолий Писаренко болган. Ол ийи мергежилгелерге 450 килограммны көдүргеш, маргылдааның 23-кү делегей рекордун тургузуп, хенертен көдүрерингe 206 килограммны апкан. Сөөлгү каш чылдарда ындыг чедишкиннер туруп көрбээн.

Ол тиилелге ССРЭ-ниң Улустарының VIII чайгы спартакиадазының чемпиону Гродно чурттуг Александр Курлович-биле чидиг демиселдиң түңнелинде келген. Оларның кайызының-даа саны дең, ынчалза-даа Курловичтиң деңзизи аар болуп, тиилелге четпейн барган.

ФИГУРЛУГ ЧУҢГУЛААШКЫН

ТАЛЛИН. Фигурлуг чуңгулаашкынга делегей чемпионадының мөңгүн шаңналының эдилекчилери, москвачылар Наталья Бестемьянова биле Андрей Букин олар бо удаада боттарының чаа танцы композициязын «Ярмарка» деп адааннар. Ол композицияда орус пляска аялгалары кирген. Наталья биле Андрей олар ол программазын бир-ле дугаар күүсеткеш (судьяларның үнелээн саннары 5,9 болгаш 6,0 болган). ССРЭ-ниң профэвилелдериниң шаңналы дээш фигурлуг чуңгулаашкынга, XIV делегей маргылдаазынга тиилээннер.

Бо маргылдааларга Австрияның, Болгарияның, ГДР-ниң, Польшаның база ГФР-ниң болгаш Чехословакияның фигуристери киришкеннер.

Программаның бүгү-ле херирлеринге совет мастерлер тиилелгени чедип алган. Эжеш чуңгулаашкынга ленинградчылар Лариса Селезнёва болгаш Олег Макаров олар шылгараан. Херээженнер аразынга москвачы Анна Кондрашова, эр улус аразынга — ленинградчы Виталий Егоров тиилекчи болган.

КОНЬКИ

СВЕРДЛОВСК. «Юность» спорт комбинадының ажык дожунга совет конькижилер баштайгы маргылдааны эрттирген. Аңаа чурттуң 27 хоорайларындан 150 тоолээлер киришкеннер. Эр улус аразынга ССРЭ-ниң Олимпий командазынга кандидаттар маргышкан. Оларның көргүзүү эң-не эки болган.

Москваның студентизи Олег Божьев 3000 метр дуртуг дистанцияны 4 минута 16, 75 секундада эрткен, спринтиге 39, 31 секунда көргүскен. Ынчалза-даа Куйбышевтен келген 25 харлыг спортчу Владислав Васиков мурнапкан. Васиковтуң көргүзүү — 39, 20 секунда.

Херээженнер аразынга 17 харлыг спортчу Анджела Васильева (Свердловск) 500 метрни 44,47, а 1500 метр дистанцияны 2 минута 16, 00 секундада эрткеш, аныяктар аразынга ССРЭ-ниң чаа рекордун тургускан.

Олимпийжи командаының кандидаттарынга дараазында экзамен Берлинге болур.

ФУТБОЛ

ЖЕНЕВА. Кубоктарның кубогу дээш 1/8 түңнел оюннарга Донецкиниң «Шахтёр» командазының футболистери ийиги ужуражылгада Швейцарияның «Серветт» командазын 2:1 санга уткаш, 1/4 түңнел оюннарже кирген. Баштайгы ужуражылгада база-ла совет спортчулар тиилээн.

Ол оюннарга халдакчылар Варнавский болгаш Грачёв олар шылгарааннар. Шөлдүң ээлеринден бир санны Бриттер кирерген.

Совет командаының составынга Елинскас, Варнавский, Сопко, Пожидин, Пархоменко, Рудаков, Ященко (Смоляников), Соколовский (Раденко), Морозов, Юрченко болгаш Грачёв олар ойнааннар.

ШАГ-ШИНЕК КИИРЕР

Ары чигирин кижилер шагдан тура-ла ажыглап чораан. Чем-даа, эм-даа хоолузунун талазы-биле ону ажар чүүлдер ховар деп болур. Ооң составында 80 ажыг химиктиг компонентилер кирип турар. Олардан эң үнелиглери — углеводтар, витаминнер, ферментилер болгаш минералдыг бүдүмелдер.

Ол колдуунда кижи бүрүзүнге ажыктыг. Эмиг эмер уругларга хүннүң-не ары чигирин бичиилеп берип турар болза, оларның ниити сайзыралы дүргеп болуп, семис чаагай өзер болгаш аарычал эвес болур. Ылангыя соокка адыскаанындан, челбиишкинден аарыыры эвээжээр. Чаш уругга ары чигирин чоорту бээр: баштай ийи-үш дамдыны, а ооң соонда—хүнде бир шай омааштың иштин. Ону ыяап ээлдиргеш бээр.

Ары чигири—эң-не хора чок удудар эм: бир улуг омааш ары чигирин бир стакан чылыг сугга ээлдиргеш, ижип алырга, кижи эки удуур.

Соокка алзып, челбиктешинден тыптыр аарыглардан эмнээриниге кончуг ажыктыг болурундан аңгыда, ары чигиринде дездирнишкиниге болгаш микробтарга удур шыпарлар база бар.

Ары чигирин канчаар ажыглаарыл? Ону анаа-ла омаашталп ижип болур —аксынга шктап алгаш, бору ээлгиже олурар. Чок болза изиг шайга азы сүтке (бир улуг омааш иштп ары чигирин бир стакан шайга азы сүтке) холуп ижип болур. Ары чигиринин лимон хандызы-биле (100 грамм ары чигири болгаш бир лимон хандызы), малина-биле холумаа база ажыктыг болур.

Ары чигирин азы ооң холуксааларын удуур мурнунда ижери дузалыг. Ону ишкен дораан эки шуглангаш, орунга чыдар. Чүрээниң ажылдаары кошкаан кижилерге ону ажыглаарын сүмелевейн турар.

Оон составында кирип турар, органиктиг кислоталар болгаш минералдыг бүдүмелдер ары чигирин өлза үнелиг диетиктиг продукт кылып турарлар. Бир эвес ары чигирин (бир улуг омааш иштп ары чигирин бир стакан иштп өрээл температуразы дег чылыг сугга) чем чиириниң мырыцай мурнунда ижип ап турар болза, ижин-шөйүндү согуп ыгаары күштелир. А бир эвес ары чигирин чем чиириниң 1,5—2 шак мурнунда ижер болза, ижин согуунуң кислоталыы кудулаар. Ынчангаш ары чигирин гастрит болгаш харын-даа ижин язвазын эмнээринге ажыглаарын база сүмелеп турар. Сугга ээлдирген ары чигирин үр үениң дургузунда хүнүнүң-не (хүнде үш катап 30—80 граммы) аш ижинге ижер чорук ижин-шөйүндү өөлганының экирииринң дүргеделир, аарыырын намдадыр, куску келдиерериң болгаш сарыг хайнырын болдурбас, организмниң ниити быжыглаашкынынга салдарлы чедирер.

Кошкан суларлан аарыг кижилерге ары чигирин эмчилер бо-ла сүмелеп турар. Ол таварылгаларда ары чигирин улуг калорийлиг продуктулар-биле кады ажыглаары чугула.

Улусчу медицинада ону ажыглап турарының эң нептереңгей ийи рецептизи мындыг:

1. 100 грамм ары чигирин, 100 грамм ак үсту (сливочное масло), 100 грамм кас чааг, бир улуг омааш алоэ (столетник) согун болгаш 100 грамм какаону холуй бүлгааш чылдыптар (ынчалза-даа хайындырбас) болгаш ону хүнде ийи катап (эртен болгаш кежээ) бир стакан изиг сүтке улуг омааштап каап ижер.

2. 150 грамм алоэ бүргүлериниң хандызын, 250 грамм ары чигирин болгаш 350 грамм арааганы (кагорну) холааш, караңгы (4—8 градус температуралыг) черге 4—5 хонукта тургузар. Ооң соонда чем чиир мурнунда улуг омааштап, хүнде ийи катап ижер.

Ары чигирин чүрек-дамыр системазының аарыгларының үезинде сүмелеп турары база ховар эвес. Ооң составында кирип турар дүрген эстиичел чигирлер — глюкоза болгаш фруктоза — чүрек шыңганынга кончуг ажыктыг. Ынчангаш ону витаминнер-биле байлак фруктулар-биле холбаштыр ажыглаар. Чижээлээрге, бир улуг омааш иштп кургадып каан ыт-кадынга бир стакан изиг сугну куткаш, хайындырар. Соой бээрге шүүп каапкаш, бир улуг омааш ары чигирин немээр. Хүнде 2—3 катап стаканның дөрттүң бир кезиин азы чартык стаканнап ижер.

Хан базышкыны улуг (гипертониялыг) кижилерге ары чигирин ногаа аймааның хандызы-биле кады ажыглаарын улусчу медицинада сүмелеп турар.

Чижээ, бир стакан свёкла хандызы, бир стакан морковь хандызы, бир стакан хрен хандызы, бир лимон хандызы болгаш бир стакан ары чигирин шуптузун холуптар болгаш ону бир улуг омааштап хүнде 3-3 катап чем чиир мурнунда азы чем чиген соонда 2—3 шак болганда ижер.

Ары чигиринин дезинфекцилаар шынарлары база шагдан тура-ла чоңга билдингир турган болгаш аңаа харын-даа дүрген үреличел продуктуларны безин шыгжап чораан.

3500 чыл мурнунда египетчилер ону балыг чер эмнээринге ажыглап чорааннар. Амгы үеде Коньковтуң ары чигирлиг (№№ 1, 2, 3) препараттарын чурттуң эм үлетпүр бүдүрүлгелеринде кылып үндүрүп турар. Өрттенген болгаш ириниг черлерин, үр экирвестээ балыгларны эмнээринге ажыглап турар.

Ары чигирин ажыглаарының хемчээли аажок нептереңгей. Ону косметикада кремнер, маскалар кылырынга ажыглап турар. Чүге дизе, кежти ол арыглаар болгаш ажыктыг бүдүмелдер-биле хандырар, дырышкактар тыптырындан камгалаар.

Ары чигиринден кылган маскаларны мынчаар кылыр:

1. бир чуурга иштиниң сарыг кезээн болгаш бир улуг омааш ары чигирин холуй бүлгааш, чуңуп алган арынга чаар. 10—15 минута болгаш чуңуп каптар. Ону курган кештиг арынга ажыглаар.

2. 100 грамм ары чигирин бир лимон хандызы-биле холуур. Арынга ындыг масканы 10—15 минута иштинде тудар. Ону курган болгаш ой-тап кештиг арынга чаар.

Бир эвес ажыл соонда арыңарда турупканыңар кылаң көстүп турар, а силер бөгүн ыяап театр баар апарган болзуңарза, дараазында чүүлдерни кылыңар. Душка чуугаш, чаа хайындырган бир стакан шайга бир бичии омааш иштп ары чигирин холааш, ижиптиңер. 2 улуг омааш иштп ары чигирин 2 стакан чылыг сугга ээлдиргеш, оон-биле 5—7 минута дүргүзүнда арыңарны чуггаш, оон соонда чылыг сүт-биле бичии чуп кааптыңар. Ынчан силерниң сеткил-сагыжыңар серген, турупканыңар чилер, арыңар кежи хоюг апаар.

Чаңгыс сөс-биле, ары чигири — чүгле чем болур болгаш кадыкшылга ажыктыг эвес, харын чараш болурунга база ажыктыг-дыр.

К. КУЗЬМИНА,
профессор, медицина эртемнериниң доктору.

Редакцияның адрези:
667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи чыдыраа болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуу килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2032.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС — 01620.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 255 (12345) | 1983 чылдың ноябрь 5, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп

Совет эртемденнер! Шинчилел ажылдарының түңнелдиг болурун бедидиңер! Эртемниң чединишкиннерин бүдүрүлгеге нептередиринге идиг бериңер!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

МУРНАКЧЫ ДУРЖУЛГА

Эртем-техниктиг депшилгениң темпилерин улам ыңай шапкынчыдарын он бирги беш чылда болгаш ооң соондагы чылдарда чугула сорулгаларының бирээзи кылдыр бистиң партиявыс идип үндүргени билдингир. Аңаа үндезилээш экономиканың интенсивтиг хөгжүлдезиниң оруунче шилчидери планнаттынган. Ынчангаш СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.), июнь (1983 ч.) Пленумнарының мурнакчы дуржулганың чединишкиннерин практикага калбаа-биле ажыглааныының үндезининге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн дыка бедидериниң база эртем-техниктиг депшилгени дүргедедириниң талазы-биле салган сорулгалары улам улуг ужур-дузалыг болуп турар.

Бүдүрүлгениң мурнакчы дуржулгазы социал болуушкун болур болгаш бүдүрүлге бүрүзүнге, экономиктиг үе-чада бүрүзүнге албан туруп турар. Кижилер күш-ажылдың чаа аргаларын болгаш хевирлерин чүс-чүс чылдарның дургузунда эвээштеп чыып келген. Күш-ажылды чаартырының төөгүзү кижи төрелгетенниң төөгүзү дег ындыг узун назылыг дээр болза частырыг чок. Аар ажылды солуур азы чиигедир дээш, үени камнап алыр дээш, улам бүдүрүкчүлүг ажылдаар дээш кызыдып турарлар кезээде турган.

Амгы үениң байдалдарында мурнакчы дуржулга дээрге күш-ажылчы коллективтиң, бригаданың, участоктуң азы ажыл-ишчиниң немелде капитал салыышкыннар, чарыгдал чокка ажылчын күштү болгаш бүдүрүлгениң чепсек-херекселдерин эң таарымчалыг ажыглааныының ачызында өске ажылдап турарлардан эки, нормативтиг саннардан 25 ажыг хуу сан-чурагайлыг көргүзүглерни чедип ап турар ажылын мурнакчы дуржулга деп үнелеп болур. Ынчан ындыг депшилгелиг ажылдаары ийи-чаңгыс ай иштинде эвес, а үштен хөй айларда доктаамалчаан турар ужурлуг. Ажылдың шынар көргүзүглери маңаа база чугула черни ээлээн турары билдингир.

Бригадаларга суг, чижээ, ажылдың мурнакчы аргаларының бирээзи болза, коллективтиг кежээ аргазы-биле ажылдаары болур. «Тыва даг дүгү» комбинатка ону херек кырында ажыглап киирген, ооң экономиктиг болгаш организастыг талаларын чогаадыкчы өөренип көргениниң түңнелинде ооң ажыын билгеннер. Ооң кандыг түңнелдерлиг болганын арыглаа фабриказының чамдык көргүзүглеринден көрүп болур. Бо чылын ниити комбинатта күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 9 хуу өскен болза, арыглаа фабриказынга хамаарыштыр ол 15,7 хуу четтен. Фабриканың бүгү ээлчеглери ай пландарын доктаамал күүседип турар. Бригада аргазын нептеретикениниң соонда кижилер-биле ажылдаары эптиг апарган, ак сеткилдиг, мурнакчы ажылдакчыларны илередири, чалгааларны, ажыл шагын чөп ажыглавастарны акша-шалың-биле торгаары-биле белен апарган деп цехтерниң удурукчулары чугаалап турар. Бригада аргазынче шилчээн ээлчеглерде 1983 чылда ажыл шагының чидирии ооң мурнунда чылдаазынга деңнээрге 15,9 хуу кызырылган, а ниитизи-биле комбинатта ол чүгле 6,3 хуу болган.

Мурнакчы дуржулганы, техниканы болгаш технологияны ажыглаарының дуржулгазы, оларны нептередириниң дуржулгазы, күш-ажылды организастаарының дуржулгазы деп ылгап болур. Ол ышкаш дуржулганы кайда ажыглап турарындан чаңгыс ажылчын турушка, бригадага, участокка, бүдүрүлгеге азы каттыжыышкынга деп аңгылап болур. Кызылдың дааранылга фабриказының болгаш сүт комбинадының ажылчын турушка мурнакчы дуржулганы ажыглаарының эки талаларын демдеглеп болур. Ол дээрге ажылчын турушту эң таарымчалыг деририниң база планнаарының, технологтуг депшилгелиг деригнерни, ажылдың мурнакчы арга-хевирлерин ажыглаарының, кол болгаш дузалал материалдарны чөптүг чарыгдаарының аргазы-дыр. Кызылдың дааранылга фабриказында чаа дериг-херекселдерни ажыглап киирери-биле холбашкан үш чаа технологтуг операцияны, 16 чүүл чаа дериг-херекселдерни, автоматчыткан үш станокту, биче механизацияның 21 чепсектерин ажыглап киирген. А ниитизи-биле беш чылдың эгезинден 117 чаа дериг-херекселдерни, биче механизацияның 99 чепсектерин ажыглап киирген. Чогум-на ооң ачызында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдези ында ортумак шалыңның өзүлдезин мурнап турар, продукцияның шынарын доктаамал экижидип турар. Чүгле бо чылдың эгезинден дааранычылар күрүнениң Шынар демдектиг кылыгларын 505 муң рубльге, «Н» индекстиг продукцияны 203 муң рубльге бүдүрүп үндүрген. Продукцияның 96,3 хуузу бирги хыналдадан дужаалтынып турар. Ажылды организастаарының болгаш чаа дериг-херекселдерни ажыглаарының ол дуржулгазын өөренип көөрү, ажыглаары чугула.

Мурнакчы дуржулганы өөренип көөрү база ажыглаары чаа техниканы болгаш күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаарының күрүнениң база адырның планныг даалгаларын ёзугаар тургустунар ужурлуг. Үлетпүр бүдүрүлгелеринде, көдээ ажыл-агыйында, тудугда, транспортта ындыг планныг даалгаларны боттандырып турарын сайгарып көөр болза, оларның боттаныышкыны чамдык черлерде ээзэн куду деңнелдиг. Тудугда бажыңнарның дээвиир шывыгларын заводка кылган белен плиталар-биле шывары айыткан хемчээлинге бүтпейн келген. Ол ышкаш бригада аргазын ажыглап киирери улуг бергедээшкиннерлиг бооп турар. «Тудуг незектери» комбинат депшилгелиг, күш-ажылды чиигедир кылыгларны бээриниң планын хандырбайн турар. Транспортта пакеттеп болгаш контейнерлеп чүък сөөртүрү чедир сайзыравайн келген. Көдээ ажыл-агыйга хамаарыштыр алырга, хөрзүн камгалалдыг чер ажылының технологиязы шуудавайн турар. Ол дээрге чүгле кол-кол улуг хемчээлдиг дуржулгалар дугайы-дыр. Адыр бүрүзүнде, ажылдың хевириниң аайы-биле мурнакчы дуржулга хөй, ону шиңгээдирин, нептередирин бүгү талалыг деткиири, кичээнгейге ап, контрольдаары түс-түс бүдүрүлгелерде партия организацияларының база бир чугула сорулгазы. Чүге дээрге мурнакчы дуржулга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң, бүдүрүүшкүнүң интенсификастаарының база бир кол курлавыры.

Күш-ажылчы дагдынышкынны, мурнакчы дуржулганың школаларын хөгжүдүп, мурнакчы дуржулганы, аргаларны кичээнгейге ап турар бүдүрүлгелерде, ажыл-агыйларда ол хөй-хөй ажылчыннарга дүрген чедип, нептереп турар. Күш-ажылдың депшилгелиг, үлегерлиг аргаларын пропагандалаар дээш улам хөйнү кылыры негеттинип турар. Мурнакчы дуржулганы нептередирин азы ажыглап киирерин соңгаарлаткан тудуш, ооң экономиктиг ажыы эвээжээр, азы ону нептеретениниден алыр орулга, ажык чедир алдынмас болурун ол дээш харыысалгалыг удуртукчулар, специалистер медереп билир ужурлуг.

ОКТЯБРЬНЫҢ СОЦИАЛИСТИГ УЛУГ РЕВОЛЮЦИЯЗЫНЫҢ 66 ЧЫЛ ОЮНГА УТКУШТУР

СӨЗҮН ЭЭЛЭЭННЕР

«Тере-Хөл» совхозтуң Сарыг-Хөл СБФ-зи бо чылын күрүнеге сүт садарының планын октябрьда күүседирин хүлээнгеш сөзүнге ээ болуп, ону ажыр күүсеткеш, Улуг Октябрьның 66 чыл оюн күш-ажылчы чединишкиннерлиг уткаан.

Арбын саалда аңаа чедип алдынмаан, эвээш эвес кужениишкинниң коллектив үндүрген. Александр Пушкин эргелекчилээн бо фермада колдуу аныяктар ажылдап турар, олар эки шынарлыг, хөй сүт дээш чарышты калбарткан. Ында саар инектер чүс алдан ажыг, бызаалар база хөй. Чайын оларны Чыргаландының Кара-Дыт аксында оът-сигенниг, кужурлуг, арыг суглуг серин чайлагга, күскээр Хөл-Бажының терең оът-сигенинге одарладып, ажаап, хайгааараш, ам кыштаглаашкынче киирген.

Коллективке күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглап, социалистиг чарыштың негелделерин партияның айтыышкыннарынга дүүштүр эде көрүп, дээштиг организастааның түңнелинде көргүзүг экижээн. Саанчылар аразында чарышты он хонуктап түңнеп, оларның ажылдаар черинде арыг-шеверин, саанчыларның, кадарчыларның ортузунда корум-чурумну, күш-ажылдың сагылга-чурумун, хөй-нити ажылынга киржилгезин онзалап көрүп турар. Шолээ-чеп шээрел чокка ыңай-бээр чоруур, ажыл шагы үзер кижилер ында барык чок, күш-ажылдың сагылга-чуруму экижээн. Саанчылар, кадарчылар бедик түңнелдерни чедип алырынга сонуургалдыг ажылдап, чогуур төлевирни ап турар.

Эрткен чылга деңнээрге сүт саалдазы бо чылын көвүдээн. Бо чылын фермада малдың камгалалы эки, хоранча чок кыштаан. Чайгы үеде кышка белеткелди чоруткан. Ферманың кыштаа — Сарыг-Хөлде олчаты чазын бөлген, сигенни белеткээн.

Мурнакчы аныяк саанчылар Мария Балган, комсомолчу Зоя Артына, Кызыл район Совединиң депутады Саяна Шимит, өскелер-даа бедик көргүзүглерни чедип ап келген. Саанчылар сүттүң шынарынче кол кичээнгейни салганындан ооң шынары эки болуп турарын анализ көргүскен.

Совхозтуң дирекциязы, партком болгаш профэвилел комитеди комсомолчу-аныяктарның ол мурнакчы фермазынга шилчиир вымпелди болгаш акша шаңналын тывыскып, мурнакчыларны шаңнап мактаан.

Сарыг-Хөлчүлер чыл төнчүзүнге чедир күрүнеге 10 тонна сүттү немей дужаарын хүлээнген. Ону күүседиринге коллектив бүзүрелдиг.

В. МААДЫР.

Кызыл район.

Мөңгүн-Тайгада ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозта № 2 хойжу бригаданың малчыннары ажыл-агыйда мурнакчыларның одуруунда чоруп турар. Ында партия организациязының секретары Каң-оол Боргаи, бригадир Хаттыг-оол Салчак болгаш аныяктар дагдыныкчызы Каң-оол Аңчы-оол олар хойжулар аразында социалистиг чарышка каш удаа тиилекчи болуп, боттарының арга-дуржулгазын аныяктарга дамчыдып берип турарлар.

Бригаданың малчыннары Улуг Октябрьның байырлалын төлептиг уткуп, мал кыштаглаашкынынга эки белеткенген.

ЧУРУКТА: бригадир Х. Салчак (оң талазында) малчыннар аразында.

В. АМЫРНЫҢ фотозу.

ЧЫЛ ПЛАНЫ КҮҮСЕТТИНГЕН

Кызыл-Мажалыкта № 741 кожуун чоруур колоннада Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи, Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Шойдар-оол Санчытович Кужугет удурткан бот-орулга-чарыгалыг комплекстиг тудугжу бригадазының коллективи Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 66 чыл оюн болгаш Тываның Совет Эвилелиниң составынга эки тура-биле каттышканының 40 чылын төлептиг уткуурунуң социалистиг чарыжынга киржип, эрес-шудургу ажылдааш, күш-ажылчы тиилелгени чедип алган: чыл планын хуусаа бетинде чединишкиниг күүсеткен.

Ук бригада бо чылын 291 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр планныг турган, ону октябрь 25-ке чедир 301 муң рубльге күүсеткен.

Ш. С. Кужугеттиң бригадазы чылдың эрткен айларында элээн хөй хемчээлдиг тудуг ажылдарын боттандырган. Тодаргайлаарга, ол «Барлык» совхозка ийи-ийи аал ишти чурттаар 4 чуртталга бажыңнарны, 500 баш хой кирер бир комплекс-кажааны, «Дөн-Терезин» совхозка бир чуртталга бажыңын, 500 хой кирер база бир кажааны туткаш, ажыглалда киирген. Бригада ооң аңгыда чаа тургустунган Сүт-Хөл районга бир чуртталга бажыңын тудуп берген. Ол амгы үеде Кызыл-Мажалык суурда тудуп турар районнуң Культура бажыңының тудуунда ажылдап турар.

Сураглыг ол бригада 1977 чылда-ла «Коммунистиг күш-ажылдың бригадазы» деп бедик атты чедип алган, ол адын бадыткап турар. 1981 чылда РСФСР-ниң көдээ тудуг бригадаларының социалистиг чарыжынга бирги черни чаалап алгаш, министерствонуң шилчиир вымпели-биле шаңнаткан, 1982 ажыл-агый чылының түңнелинде ССРЭ-ниң Көдээ тудуг министерствозунуң тудуг бригадаларының күш-ажылчы чарыжынга тиилекчи болгаш база-ла шилчиир вымпел-биле шаңнаткан.

Бригада күш-ажылды организастаарының депшилгелиг аргазы болур бригада кежээзин ажыглап кииргеш, сагылга-чурумну экижиткени-биле бедик түңнелдерни чедип ап келген. Ооң кежигүннери чаңгызы — хөйү дээш, хөйү — чаңгызы дээш эп-найыралдыг болгаш демниг ажылдап турар. Ында ажыл-херээнге бердинген, чүткүлдүг кижилер хөй. Чижээ, оларга аныяк тудугжу Солун-оол Монгуш, Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Хөвээ Шырып, хоочун тудугжу Кунескаал Ооржак, «Күш-ажылчы шылгарал дээш» медальдың эдилекчизи Мөңгүн-оол Ооржак болгаш өскелер-даа хамааржыр.

М. ООРЖАК.

АРГА-АРЫГЛАРНЫ КАМГАЛААР

Бистиң республиканың девискээринде 7 миллион 977 муң гектар черлерни арга-арыглар ээлеп турар. Ында ыяш курлавырлары 10 млрд. кубометр ажыг. Ынчалзажок арга-арыг байлактары чежедаа хөй болза, ону ажыглап келгениниден курлавырлары чоорту эвээжеп турар. Ыяш олуртулгазын чорудуп турар-даа болза, оларның ажыглалга кирер хуусаазы хөлчок улуг. Ооң кадында амгы үеде арга-арыглардан ап турар ыяштың 70 муң ажыг кубометри ажыглал чок артып турар. Чыл бүрүде ортумаа-биле 300 гектар шөлдерниң арга-арыы чок кылдыр өрттенип турар.

Арга-арыг байлактарын чогумчалыг ажыглаарының, ону катап тургузарының, камгалаарының айтырыгларынга тураскааткан чөвүлел хурал дүүн Кызылга болган. Аңаа арга-ыяш ажыл-агыйларының удуртукчулары, специалистери, чамдык министерстволарның, ведомстволарның удуртукчулары киришкен.

Илеткел кылган Тыва АССР-ниң арга-ыяш ажыл-агый министриниң оралакчызы, республиканың кол лесничийи Т. Х. Бараан болгаш сеткил бергеннер арга-ыяш курлавырларының ажыглалының, камгалалының, катап тургузулгазының айтырыгларынга доктаап, ол талазы-биле кылыр чогуур чугула хемчеглерге доктааганнар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч. Д. Б. Ондар хуралга киржип, чүве чугаалаан.

СЭТА-НЫҢ ДЫҢНАДЫЫ

СОВЕТ КОСМОНАВТИКАНЫҢ ШЫЛГАРАҢГАЙ ЧЕДИИШКИНИ

Ажык космоска эптеп чыыр ажылдарны чоруткан

Совет эртем болгаш техника космос делгемин шиңгээдип алыр талазы-биле чаа чединишкиниг болган. Ужудуушкун башкарарының практиказында бир-ле дугаар орбитаның «Салют-7» эртем станциязынга мурнунда-ла көрдүнген турган ховар дээн эптеп-чыыр ажылдарны ажык космоска чоруткан.

Орбитаның «Салют-7» станциязын үр үениң иштинде ажыглаарын хандырар программага дүүштүр космонавтылар Владимир Ляхов биле Александр Александров 1983 чылдың ноябрь 1-де ажык космосче үнгеш, немелде хүн батареязын тургусканын мурнунда дыңнаткан болгай.

1983 чылдың ноябрь 3-те станцияның экипажы космос делгемниче база катап үнген болгаш ийи дугаар немелде хүн батареязын тургускан. Тускай механизмнерни болгаш херекселдерни, а ол ынчаш мурнунда кылган үнүүшкүннүң дуржулгазын ажыглап тургаш, ажык космоска чоруткан ажылды Москваның шагы-биле 6 шак 47 минута турда эгелээн болгаш 2 шак 55 минута иштинде үргүлчүлээн.

Харысалгалыг болгаш нарын эптелге ажылдарын экипаж башкарылга төвүнүң специалистери-биле сырый кады ажылдап тургаш күүсеткен. Экипажтың канчаар ажылдаарын ужудар мурнуу чарыында космонавтар белеткээр Ю. А. Гагарин аттыг төпке суг бассейнинге деңзи чоктуң байдалынга дөмейлештир шенеп көрген турган. А ажык космосче үнүүшкүнүң космонавтыларның ажыл графигин ёзугаар суг бассейнинге шенекчилер катап-катап хынап көрген.

Экипажтың ажык космосче ийи катап үнүүшкүнүнүң ниити шагы 5 шак 45 минута болган.

Экипажтың чединишкинниг боттандырып чоруткан ажылдарының түңнелинде станцияның электри хандырылгазының системазының күчүзү бедип, эртем-техниктиг шинчилелдерниң болгаш шенелделерниң программазын дыка калбартыр арганы берген.

Нарын болгаш хөй күш үнер ажылды экипажтың ажык космоска чоруткаңы станция даштынга туруп ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны хандырарынга тускай идик-хептерниң эң идегелдиг болуп турарын бадыткаан.

Улуг хемчээлдиг дериглерни космоска эптеп чыырының чогаадып кылдынган технологиязының кедилиин, а ол ышкаш ук ажылды чорударын боттуг шиитпирлээнин болгаш методиказының шынныын космонавтылар Ляхов биле Александровтуң чорутканы эптеп чыыр ажылдар бадыткаан.

Космоска чединишкинниг боттандырып чоруткан ховар дээн шенелде, Ада-чурт эртемниң болгаш техниказының чаа чединишкини болуп, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 66 чыл оюн таварыштыр Төрээн чуртка база бир белек болган.

АЖЫГЛАЛГА КИИРГЕН

«Тыва көдээ тудуг» трестиң № 463 КМК-зының тудугжулары эрткен үш кварталда 1957 дөрбелчин метр чуртталга шөлүн, ниитизин малынга 4 кажааны доозуп, ажыглалга киирген. Азы ол талазы-биле план чединишкиниг күүсеттинген.

Бистиң механизастаан колоннаның бригадалары үшкү кварталда 161 дөрбелчин метр чуртталга шөлүн пландан ажыр дужааган. «Чыраа-Бажыңда» 3 бажыңны, «Большевик», «Хөндергей», «Сүт-Хөл», «Адаан Маадыр» совхозтарда 2-2 чуртталга бажыңнарын тудуп бергилээн.

Ниитизи-биле 2640 баш мал кажааларны СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг, «Хөндергей», «Чыраа-Бажы», «Большевик» совхозтарда ажыглалга ой-шаанда киирген малды кыштан хүр ажырарынга дуза болуру чугаажок.

Кылдынган ажылдарда КМК-ның мурнакчы бригадалары төлептиг үлүүн киириштиргенин демдеглээри артык эвес. Оларның бирээзинге «Чыраа-Бажыңда» ажылдап турар Туран-оол Донгактың бригадазы хамааржыр. Бригаданың туткан чуртталга бажыңнарының, кажааларының шынарын ажыглакчылар үргүлчү эки деп үнелеп турары оорунчуг. Т. Донгактың бригадазында хөй кезии үр чыл ажылдаан тудугжулар, оларда ажылдан үнер-кирер чорук барык чок, бригада кежигүннери аразында эп-найыралдыг. Оларның бригадазы тудуг-монтаж ажылдарының планын 102 хуу күүсеткеш, КМК-ның бригадаларының аразында чарышка ийиги черни ээлээн. Сүүр-оол Ховалыгның бригадазы чарыштың тиилекчизи болган.

Х. Б. Чанчыптың удурткан көдээ участоктуң ажылы эки. Участок тудуг-монтаж ажылдарының планын ажыр күүседип келген. Ында прораб Арагаачы Ооржак, Андрей Хомушку болгаш ооң-даа өскелер эки үлегер-чижекти көргүзүп турар.

Т. АНАСОВА.

№ 463 КМК-ның экономизи.

Интервенциязын доп-дораан соксадырын АКШ-тан КНО-нуң Кол Ассамблеязы негээн

НЬЮ-ЙОРК, (СЭТА). Делегей эргезиниң болгаш күрүнелер аразында сайзыраңгай харылзааларының бүгү нормачыжыктерин каржызы-биле үреэшкээн, чепсектиг күчүлээшкиннериниң үелеринче делегейни дедир эгиддирер, бодунуң ёзу-чурумнарын өске улустарга боо-чепсектиң күжү-биле албадаар дээн Рейганның администрациязының оралдажыышкыннарын Каттышкан Нациялар Организациязы шыңгыы буруу шапкан.

Гренадага удур чепсектиг интервенцияны доп-дораан соксадырын болгаш америк шериглерниң тантай базып турары ол чурттан даштыкы шериглерни соңгаарладыышкынын чокка үнгүрерин Каттышкан Нациялар Организациязының Кол Ассамблеязы негээн.

Гренадада байдалды чугаалажып көөрү-биле Ассамблеяның дүрген чыыылдырган онза хуралынга бадылаашкыннарның хөй нуруузу-биле хүлээп алдынган резолюцияга ол негелдени айыткан. Гренадага удур чепсектиг интервенцияны «делегей эргезин каржызы-биле үрээни болгаш ол күрүнениң хамаарышпас чорууннче, бүрүн эргезинче болгаш девискээриниң бүдүн байдалынче дерзии халдаашкын» кылдыр документиде санап көрген. Бодунуң хуузунда политиктиг, экономиктиг болгаш социал системазын хостуг тодаргайлаар Гренаданың эргезин КНО-нуң Кол Ассамблеязы бадыткаан.

Гренадаже чепсектиг халдаашкын «дүрүм ёзугаар» болган дээр Ак бажыңның хоозун бадыткаашкыннарын Ассамблея буруу шапкап болгаш боттарының делегей харылзааларынга күштү ажыглаар деп кыжаныгындан азы күштү ажыглаарындан ойталаар дугайында Каттышкан Нациялар Организациязының кежигүннерин күрүнелерниң хүлээлгелерин сагыдырып айыткан. Интервенцияга таварышкаш, олген кандыг-даа кем-буруу чок кижилерге хамааржыштыр кажыдалын резолюцияда илергейлээн болгаш Гренадада тургустунган байдалды 72 шак дургузунда дүргени-биле анализтеп көөрүн база бо айтырыг талазы-биле Кол Ассамблеяга илеткелин киирип кээрин КНО-нуң чиигине секретарындан дилээнин ында айыткан.

Ол дилегге дүүштүр информацияны түс черге барып чыыры-биле бодунуң оралакчызы Д. Корловести (Эквадор) Гренадаже чорудар дугайында шиитпирин хүлээп алганын КНО-нуң чиигине секретары Х. Перес де Куэльяр доп-дораан чарлаан.

Айтырыгның далаштыын болгаш байдалдың дүрген өскерлип турарын барымдаалааш, резолюцияның авторлары — Никарагуа болгаш Зимбабве резолюция талазы-биле доп-дораан бадылаашкынны чорударын негээн болгаш ону чедип алганнар. Кариб далайда бичии ортулукта камгалал чок күрүнеге удур АКШ-тың дерзии, дээрбечи халдаашкынының бүгү делегейде шыңгыы буруу шаап турарын Каттышкан Нациялар Организациязының Кол Ассамблеязынга бадылаашкын тодаргай бадыткаан. 108 бадылаашкыннар-биле резолюция хүлээп алдынган, чүгле 9 чурттарның делегациялары удурланган. Резолюцияны социалистиг чурттар, а ол ышкаш каналдаа каттышпаан улуг күрүнелер: Индия, Индонезия, Мексика, Аргентина, Бразилия, Нигерия, Эфиопия, Ангола, Мозамбик, Сирия, Ирак деткээннер.

Барык Европа чурттарының улуг бөлүү, оларның аразында Франция, Испания, Италия, Австрия, Швеция, Норвегия резолюция дээш база бадылааннар.

Политиктиг чааскаанзыраашкынга АКШ-тың таварышканын резолюцияга удур бадылаан 9 чурттарның даңзызы база херечилеп турар. Гренадага удур АКШ-тың дээрбечи чепсектиг халдаашкынның буруу шаварындан АКШ боду, Вашингтонга чагырткан Кариб далайның алды ёзу-чурумнары, Сальвадорнуң чонга удур дерзии хунтазы, араб девискээрлерни дээрбечи ёзу-биле боду эжелеп алган турар Израиль ойталаан.

Каналдаа каттышпаан чуртка удур агрессияны кылганынга АКШ болгаш ооң өмээржикчилери бүрүнү-биле сойгалап илереттинген деп, ССРЭ-ниң КНО-да доктаамал төлээлекчизи О. А. Трояновский медеглээн. АКШ-тың ол агрессиязы КНО-нуң Уставының принциптерин болгаш сорулгаларын каржызы-биле үреп, тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту шыңгыы кыжаныышкынга таварыштырган.

АКШ-ка дыңнангыр ёзу-чурумну чепсектиң күжү-биле эрге-чагыргага киирерин, Гренаданың чонунуң тура-соруун сый шавар, бодунуң салым-чолун боду шиитпирлээр ооң эргезин казымыр дээн оралдажыышкыннарын Вашингтонуң албан кижилери чажырбайн турар.

АКШ-тың хөделиишкиннери Төп Американың, бүгү Латин Американың, Чоокку Чөөн чүктүң чурттарының, делегейниң өске-даа күрүнелерниң айыыл чок чоруунга болгаш бүрүн эргезинге дорт кыжаныышкын болуп турар. Делегейниң бодунуу-биле өскертирин оралдашкан Вашингтонуң агрессиялыг политиказы делегейниң бүгү улустарының сеткил дүвүрээшкинин болдуруп турар. Амгы америк администрация дыка айыылдыг хөделиишкиннерни кылып турар. Артык шериг күчүзүн болгаш делегейге тергиидели чедип алыр дээн АКШ-тың чагырыкчы бөлүктериниң угланыышкыны дедини айыылдыг характерлиг болуп турар.

Гренадада байдал дугайында айтырыгны чугаалажып көөрүн КНО-нуң Кол Ассамблеязы үргүлчүлээр.

Национально-краевед...

Партийжи амыдырал: отчёттар болгаш соңгулдалар

УРАН ЧҮҮЛГЕ ХАРЫЫСАЛГА

Тываның хөгжүм-шии театрынга партия организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралы болган. Театр коллективиниң чогаадыкчы болгаш чон ортузунга кижизидикчи ажылдарының дугайында партбюронуң отчёттуг илеткелинде болгаш коммунистерниң саналдарында илередип берген.

Отчёт илеткелди партбюро секретарының оралакчызы Х. Ө. Ширипи-оол кылган. Санал бергеннер: театрда эртемниг коммунизм школазының пропагандизи Р. Г. Ахметзянов, М. М. Муизук, Е. С. Кенденбиль, Х. Б. Конгар, К. О. Сагды, Ч. Б. Монгуш, М. Сандак болгаш оон-даа өскелер театр коллективиниң амыдыралында чединмишкиннерни болгаш четпестерни чугаалап, чогаадыкчы ажылдарының дугайында бодалдарын илереткилээн. Санал бергеннер ажылында четпестерни партийжи шүгүмчүлекчи ёзу-биле анализтээннер.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң болгаш партия болгаш чазактың «Белоруссияның Янка Купала аттыг күрүнениң академиктиг театрында партия организациязының ажылының дугайында» доктаалдарын театрның коллективи ханызы-биле өөренип көрген болгаш бодунуң ажыл-чорудулгазының программазы болдурган.

Отчёттуг үениң иштинде театрда партия организациязының 8 хуралы болгаш 9 партбюро хуралы эрттирген. Партбюро ажылын, театрның ажылын экижидеринче, репертуарны байлакшыдарынче, коммунистерниң чогаадыкчы харыысалгазын бедидеринче углап-дырып турган. Партийжи өөредилгени чогумчалыг организастаан. Аңаа коммунистер идепкейлиг-биле киржип, илеткелдерни кылып, рефераттарны бижигилээннер.

Партия организациязында 21 коммунист болгаш СЭКП кежигүнүнге бир кандидат бар. Оларның иштинде опаашкан ажыл-херээнге кызымаккай, ак сеткилдиг, боттарының артисчи уран мергежилин бедидип чоруурлар бар. Коммунист-даа, партия кежигүнү эвес-даа артистерде көрүкчү чоннуң хүндүткелин чаалап алганнар хөй, оларга РСФСР-ниң алдарлыг артистери Хүргүлек Конгар, Борис Бады-Сагаан, Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Е. Кенденбиль, артистер Р. Серен-оол, В. Наксыл, Аизат Куулар болгаш оон-даа өскелер хамааржыр.

«Театр—кодээге» деп ниити аттыг тускай концерт программазын тургускан. Ону Сүт-Холдуң малчыннарынга, Эрзинниң бригадаларынга, Өвүрнүң сиген белеткээр черлеринге ажылдың изиг түлүк үезинде көргүскүлээн. Театр коллективи хоорайның хөй-нити амыдыралынга киржип, мал чеми белеткээринге, картофель ажаап алырынга идепкейлиин көргүскен.

Чединишкиннер-биле черге-лештир театрның ажылында четпестер хөй. Шииллерниң тургустунганы эки-даа болза, артистерниң ойнап турар деңнелинде чаңгыс аай чоруктар бар. Кижи бүрүзүнүң чогаадылга уран мергежилинче, оларның сагылга-чурумунче партия организациязы кичээнгейни кошпак салганы-биле, ханы анализти кылбааны-биле чамдык эки артистерде бодун солуттунмас кылдыр көөр, оон ужуунда арага-дарыже хандыыр, репетициялар болгаш шиилер үзеринге чедирер чоруктар турган. Бодунуң чогаадыкчы арга-мергежилин бедитпес, ёзу-барымдаалаар, бот-идепкейи чок чамдык артистер база бар, оларны эдип алыр кижизидилге ажылын чорутпааның санал бергеннер шүгүмчүлээн.

Театрда 48 артист ажылдап турар. Олардан тыва труппада 34 кижи, а орус труппада 14-ле кижи бар. Моон алгаш көөрге артист кадрларының саны эвээш болуп турар. Ындыг турбуже театр коллективинден өскээр үнүп чоруптуннар хөй. Москвага театр талазы-биле тускай эртемни 1978 чылда чедип алган артистерден 8 кижи өске ажылдарже үнүп чоруй барган.

Чамдык артистерниң театрдан чоруй барганының чылдагааны чүдел? Партия, комсомол организацияларының болгаш, театрның администрациязының аныяк кадрларының хууда чогаадылга сонуургалынче, бот-тускайлаң мергежилиниң өзүлдезинче, амыдырал-чуртталгазынче кошкак кичээнгей салып турганында. Таарышкан рольдарны бербейн турганында. Уран чүүл кижилеринге кичээнгей, оларның коммунистиг кижизидилгезин улам ыңай хандыладыры нарын айтырыгның бирээзи. Ону партийжи ёзу-биле шиитпирлээр ужурлуг дээрзини хуралга айыткан.

Театрда комсомол организациязының ажылын ында партия организациязы-даа, ВЛКСМ-ниң Кызыл хоорком-уу-даа кошкак удуртуп келген. Аныяк артистерниң кижи бүрүзүнүң чогаадылга мергежилинге театрның уран чүүл чөвүлели 5—6 чыл иштинде тодаргай үнелелди бербейн келген. Черле ынчаш, уран чүүл чөвүлели чүгле шии дужаар үеде чыглыр. Бо чайын «Хайыраан бот» деп шииниң чаа тургусканын хүлээп ап турда, уран чүүл чөвүлелиинден чүгле 4 кижи олурушканы четпес. Чон-биле харылзаа кошкак тургустунган. Муруунда концерт, шии көөрүнүң талазы-биле идепкейлиг турган районнарда байдал муруундаазындан баксыраан.

Совет Тываның 40 чыл оюнга экономика болгаш культура талазы-биле улуг чедишкиннерниг ужуражыр дээш Тываның ажылчы чоннары белеткел ажылдарын чорудуп турар бо үеде театр уран чүүлүнүң ажылдакчылары база хөй талалыг чогаадыкчы ажылдарны чорудар. 1984 чылда Москвага Тываның уран чүүлдүң хүннеринге театрның киржилгези эң-не харыысалгалыг шылгалда болур. Бо бедик харыысалгалыг улуг ажылдарны углап-баштаарынга театрның чаа соңгуткан партбюрозу көскү удуртукчу рольдут болуру чугаажок.

«Культура хөгжүлдезинге партийжи удуртулга үезинде талантылыг кижини үнелеп, хүндүлеп көөрүн бедик принципиалдыг болгаш негелделиг чорук-биле тудуш холбаштырары эргежок чугула» деп СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң доктаалында айыткан. Ону партбюро амыдыралга боттандырар хүлээлгелиг.

А. АРАПЧОР.
«Шынның» корр.

ОЛАРГА ДАЯНГАШ

«Большевик» совхозта парторганизация учёдунда 71 коммунист бактаап турар. Оларга даянгаш парткомнуң чорудуп турар ажылы хөй талалыг.

Парткомнуң эге организацияларының сагыш салып турар чүүлүнүң бирээзи—СЭКП-ниң хүрээлелиниң өзүлдези. Отчёттуг үениң иштинде СЭКП кежигүнүнге 3, партия кежигүнүнүң кандидадынга 5 кижини хүлээп алган. Совхоз бүдүрүлгезиниң шиитпирлиг участоктарынга партийжи салдарны быжыглаарынга хүрээлең өзүлдези дузалап турар. Партком болгаш эге организациялар коммунистерниң идепкейин, ажылга харыысалгазын бедидеринче углаңган элээн ажылды кылып, оларның партийжи даалгаларны күүседип турарының дугайында отчёттарны дыңнап келген. Партияга кежигүн хүлээп алыры-биле холбашкан айтырыгларны партияның ажык хуралынга чугаалажып турар. Коммунистер болгаш партия кежигүнү эвестер политиктиг база экономиктиг өөредилгеде хаара туттунган. Пропагандистер А. Т. Шаалы, Т. Ч. Монгуш, С. М. Самбуу олар эрткен өөредилге чылында өөредилге программазын чедиишкиннинг доостуруп, дыңнакчыларга ханы билигни берип, ону амыдырал-биле холбаан.

Бо бүгүнүң түңнелинде совхозта коммунистерниң болгаш партия кежигүннери эвестериниң иштинде мурнакчылар хөй. Арыг-Бажы СБФ-ниң саанчылары Т. Д. Кара-Сал, Д. Монгуш 2272—2620 кг чедир сүттү бир инектен саган. Хойжулар С. Ч. Ондар, С. С. Ондар олар төрүүр чүс хойдан-на 92 хураганны менди камгалап алган. Совхоз ниитизи-биле эрткен айларда күрүнеге эът, сүт садар планын ажыр күүсеткен. Мыйыстыг бода, шээр малдарының чылгының баш саны өзүлделиг болган. Ниитиниң малынга чем-суурну белеткээр талазы-биле совхозтуң ажыл-ишчилери чединишкинниг ажылдаан.

Ынчалза-даа совхозтуң коммунистери болгаш ажыл-ишчилери чедиишкиннерге оожургавайн турар. Ылангыя кодээ ажыл-агыйны интенсивтиг хөгжүдер талазы-биле ажылче кичээнгей кошкак. Хөрзүннүң агротехниктиг болбаазырадылгазының шынары багай. Буга-сумунарны септээр, чемишчидилгелерни чөп ажыглаар талазы-биле ажыл чогуур деңнелге четпес. Бо дугайын партком отчёт-соңгулдалыг хуралынга демдеглеп, тудут ажылында шиитпирлиг четпестерни база анализтеп көргеннер.

Совхозта күш-ажылчы коллектив бүрүзүнге чогаадыкчы чорукту, хүлээнген ажыл-херек дээш бедик харыысалгалыг, четпестерге эптеш чок чорукту тургузар талазы-биле улуг сорулгалар салдынган.

К. МОНГУШ,
А. МОНГУШ.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ КИЖИЛЕРИ

ЧУРУКТА: Марсуу Дамды-Сүүвич Учурал — Эрзин районнуң «Мөрен» совхозунуң хоочун хойжузу. Баштай инек малдааш, оон хөй ажылынче шилчээш, ам 20 чылдарның ийгүрүн көрүп бар чыдар. Эрткен чылдарда ол 100 хойга оваашты 90-дан 110 чедир хураганнарны онча-менди камгалап ап келген. Бо чылын ол совхозка ийиги көргүзүгнү чедип алган.

Хойжунуң хөй чылдарда ажыл-ижи бедик үнелелди ап турар. Ол—Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны. Ооң хөрээн «Күш-ажылчы эрес-маадырлыг чорук дээш», Ленинчи юбилей медальдары болгаш хөй санныг хөрек демдектери каастап чоруур.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

Эрзин районнуң «Чаа оруг» совхозу — районда эң хөй хойлуг ажыл-агый. Хойжу бригадаларның аразында калбарган социалистиг чарышка Бай-Даг кодээ Советтиниң депутады, коммунист Байыр-оол Чорбаевич Севилбаага удурткан № 4 хойжу бригада соолгу чылдарда мурнап чоруп турар.

Малдың эртен өлдаашкынынның үезинде бригада 100 баш хойга оваашты 96 хураганны онча-менди камгалап алган. Бо дээрге совхозта туржук, районда эң эки көргүзүг.

ЧУРУКТА: бригадир Б. Севилбаа (ортузунда) мурнакчы хойжулар Д. Чооду, У. Дүпчең олар-биле.

М. НОРБУНУҢ фотозу.

Дүвүренчиг медээ

КҮСТҮҢ ХҮРҮНДЕ...

Улуг-Хем райкүүскомунуң кодээ ажыл-агый эргелелиниң дужаалын ёзугаар районнуң ажыл-агыйларында саар инектерни тургузу азыраарынче октябрь 20-ден эгелеп шилчиткен болуп турар. Кыштаглаашкында бо харыысалгалыг ажылдың эгелээни-биле холбаштыр фермаларда сүт саалдазы кудулаваазын дээш малды сагыш човангыр ажаап, хайгааразынга бүгү чүүлдер таарымчалыг болгаш белен турары албан.

Ынчалза-даа «Улуг-Хая» совхозтуң Алдыы-Шынаа сүт-бараан фермазында (эргелекчизи Х. Х. Севек) ук дужаалды кулак дашты-биле эрттирипкен. Ол харыысалгалыг ажыл-херекке бүрүн белеткелдиг кирериниче фермада специалистер-даа, саанчылар-даа сагыш салбайн олурганнар.

Ооң түңнелинде ферманың септелгези ой-шаанда кылдынмаан. Ында бөдүүн мал чемп-ле ирип баксырай бээр болду бе дээнзиг, элээн каш кижи запарникти долганып туруп бергеннер. А ол долу күш-биле ажылдап шыдаар ирги бе? Чогенчиг-ле! Чүге дизе бус-биле чылдыр котёл септеттинмээн, бусту ооң бээрни экиле билинмес. Фермада оттулар чүүл курлавыры безин тургустунмаан.

Бо ферма ажыл-агыйның бир чугула участогу. Аңаа 700 баш саар инектер болгаш хунажыннар, ол ышкаш бызааларның хөй кезин кыштаар. Хөй баш малды хүрчаагай кыш ажырар дээш хамыктың мурнунда ферманың эргелекчизи..., специалистерден эгелээш саанчыларга, кадарчыларга чедир бүгү күштү мооңнеги дег. А олар кыштың башкы айы үнгүже тайбың органнар. Ында хунажыннар болгаш саар инектерни кады тургузуп каан, оларны кодаанарга ангылаваан. Инектерни ногаан капуста бөрүзү-биле чемгерип турар. Ону бүгү-ле инектерге эвес, а чамдыызынга хемчээл чокка берип, зоотехниктиг негелдени сагывайн турар. Кормушкалардан кижи өске мал чемин тыппас-даа.

Ферманың специалистери мал чеминиң рационун мынчага чедир чүге тургуспаавыл? А совхозтуң кол специалистери ол дугайында база сагыш човавайн келгени элдептиг. Фермада ол хире хөй инектерниң суггарылгазын организаставаан, оларны хүнде чаңгыс катап Улуг-Хемче сүрүп барып суггарып каар олгла.

Саанчыларга хуваагаан инектериниң бөлүк аайы-биле учёдун чорутпайн турар. Сүт саалдазының учёдунуң табелин көөрге чүгле октябрь 26 болгаш 27-ниң хүннеринниң тургускан, өскезин билдинмес. 26-ның хүнүнде 726 кг, 27-де — 673 кг сүт сагдынган болуп турар. Моон алгаш көөрге сүт саалдазының кудулап турары билдиниир. Ажылды мынчаар сула организастааның түңнелдери ылгаңчыг. Коллектив тос айларда сүт бүдүрер планын күүсетпээн. Октябрьда сүт саарының планы база күүсеттинмээн.

Фермада кижилер-биле ажыл ала-чайгаарлаашкынче киргенин фактылар бадыткап турар. Ында кызыл-булуң бар хирезинде кандыг-даа ажыл чорттунмайн турар. Ооң иштин одап чылытпаан. Ажыл-ишчилерни күш-ажылче сорук кирер лозунг-даа, кыйгырыглар-даа, социалистиг чарыштың көргүзүглерин бижээн стендилер-даа чок. Чүгле 1983 чылда социалистиг хүлээлгени ёзу-барымдаалап аскан.

Ээ-харыысалга чок ажылдың түңнелинде фермада ам бо хире күстүң хүрүнде безин арып баксыраан бызаалар саны 54. Оларны камгалап алыры-биле сагыш човангыр, эки ажаалданы организаставаан. Оларны база соок суг-биле суггарып, чемин деспилерге эвес, а черге топ бериш турар. Фермада ниитиниң малын каалагалаар талазы-биле ажылды сула тургусканындан 16 баш мыйыстыг бода мал читкен.

«Улуг-Хая» совхозтуң удуртукчулары, ажыл-агыйда, ылангыя үстүнде адаанывыс фермада мал ажылының специалистери, улусчу контроль бөлүү бо дүвүренчиг байдалдан кандыг түңнелдер үндүрер ирги?

А. АЛЕКСАНДРОВ.
Улуг-Хем район.

БАР АРГАЛАР ХӨЙ

«Доң-Терезин» совхозта партияның ийи эге организациязында, үш партбөлүкте 53 коммунист бар.

Партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш совхозтуң коммунистериниң ниити ажылын шиитпирлээринге эге организацияларның база партбөлүктерниң сорулгаларын тодаратпышаап, партком чон ортузунга кижизидилге ажылынга коммунистерниң идепкейин көдүрүп келген. Бо талазы-биле чоруткан ажылды парткомнуң отчёт-соңгулдалыг хуралынга анализтеп тура, экономиканы хөгжүдеринге партийжи салдар чедирериниң чугулазын коммунистер демдеглээн.

Ылаңгыя чер ажылының культураларының дүжүдүн бедидер бүгү аргалар бар. Ажыл-агыйда тараа шөлү суггат чорударынга таарымчалыг-даа, херзүнү чаш чок. Бо чылын картофельди эки суггаргаш, эрткен чылдан 4—5 катап хөй дүжүттү алган.

Ынчалза-даа совхозту орулгалыг алыр болдурар дээш бар аргалар чедир ажыглаттынмайн келген. Малдың баш саны хорамчалыг. Чылдагааны? Учётту багай тургузуп, хамыктың мурнунда специалистерден негелдени кошкатканында. Хыналдадан алгаш көөрге хүү малдың баш саны, чаш төлү черле кудулавайн турда, совхозтуң малы чүге ындыг эвээш? Ол малдарны ангылап тургузуп чүге болбас деп?

Совхозта 28 кыштагның шуптузун чаарткан-даа болза мал ажылында четпестер хөй. Малдың чаш төлүн чажырар, орнаар, солуур чоруктар база илерээн. Ооң түңнелинде мал талазы-биле өрелиг 40 кижи 169 муң рубль түңнүг өрени эгиткен. Ооң чылдагааны чүдел?

Бар арга-курлавырларны план күүселдезинче углап дырып, ажыл-ишчилер ортузунга чарыштың дээштиин бедидери организакчы болгаш кижизидикчи ажылды идепкейжидеринден кол хамааржыр. Ындыг турбуже профэвилел комитединиң бо ажылга киржилгези чавыс болуп келген. Хөй-нити организацияларының идепкейин көдүрери парткомнуң чугула херээ.

Совхозтуң экономиказының кол адыры мал ажылы болганда аңаа партийжи салдар чедирерин күштелдирер, ферма, бригада бүрүзүнде ажыл-ишчилерниң ортузунче ханылап кирери хүнүн чугула айтырыы болуп турар.

М. СААЯ.
Барыын-Хемчик район.

ИДЕПКЕЙДЕН КОЛ ХАМААРЖЫР

«Хемчик!» аңныыр-тывыш ажыл-агыйында коммунистер курлавырларын дилеп, ажыглалга кирериниче, планныг онаалдаларны күүседиринче коллективти мобилизастаарының чамдык дуржулгазын мөөннеп алган. Бо талазы-биле коммунистерниң идепкейиниң болгаш харыысалгалыг чоруунуң дугайында чугаа ында парторганизацияның отчёт-соңгулдалыг хуралынга болган.

Аңныыр-тывыш черинде партия эге организациязында Чадааның сүт заводунда партбөлүк-биле катай 12 коммунист бактаап турар. Бо эге организацияда партия хуралдары доктаамал эртип, аңаа бүдүрүлгениң, хөй-нити организацияларының ажылын экижидеринче углаңган айтырыгларны каш удаа тургускап. Коммунистер чогуур шиитпирлерин хүлээп ап, оон күүселдезин организастап келген. Эге организацияда коммунистер партийжи даалгалыг. Ону канчаар күүседип турарын хуралдарга дыңнап турар. Хүлээнген участогунга коммунистерниң бедик харыысалгалыг чоруунун чижектери хөй. Чижээ, коммунист Деваа Оөржак удурткан бригада «Большевик» совхозка бир хөй кажаазын эки шынарлыг туткаш, комиссияга хүлээткен. Бригада ам тоорук белеткелинде шалыпкын ажылдап турар. Ындыг чижектерни өске-даа бригадалардан чугаалап болур.

Бригадаларга ажылды тодаргай углапмышкынныг чорутканының түңнелинде «Хемчик» аңныыр-тывыш ажыл-агый чери бо чылдың эрткен айларында планнап ажыр 67776 рубльдиң продукциязын күрүнеге дужааган.

Эге организацияның отчёт-соңгулдалыг хуралынга ажылда четпестерге хамаарыштыр чидиг, принципиалдыг чугаа база болган. Ылангыя сүт заводунда партбөлүкте (организакчызы К. Дамба) чамдык коммунистер партия хуралдарынга үргүлчү озалдап кээп турган. Ооң директору М. Ханаев партия Уставының негелделериң хажыдып, учётка кирип албайн, партия хуралдарынга келбейн турган фактылар бар. Бо заводта политмассалыг ажылдың кошкак тургустунганын отчёттут хуралга шүгүмчүлээни чөптүг.

Б. КУЖУГЕТ.
Чөөн-Хемчик район.

АДРЕЗИНГЕ ҮЕЗИНДЕ ЧЕДИРЕР

Харылзаа автобаазазының коллективин быжыкан деп болур. Ында чолаачыларның хөй кезии үр үениң дургузунда чаңгыс бүдүрүлгеде ажылдап турар. Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи чолаачы С. И. Медведев 30, Н. И. Наумов, ажылчын Е. И. Голубцова болгаш кол бухгалтер Н. И. Потапова олар 25 чыл иштинде ажылдап турарлар.

Коллектив 9 айларда планныг онаалдазын 101,5 хуу күүсеткен. 45 комплект дугуй, 29 муң литр кывар-чаар чүүл камнап алдынган. 32 чолаачылар он бирги беш чылдың үш чылының планын, 12 кижи бо чылдың планын хуусаа бетинде күүсеткен.

Автобаазада 13 бригадалар аразында Совет Тываның 40 чыл база Октябрьның Социалистиг Улуг революциязының 66 чыл оюн тергейтиг уткуур дээш чарышты калбарткан болгаш чолаачылар күжениишкиниг ажылдап турарлар. 114 чолаачылар болгаш септекчилер бедиктиг социалистиг хүлээлгелерни алган. Автомобилистер хүнүн бедик көргүзүглер-биле чолаачылар С. И. Медведев, Ф. Ф. Халзобин, А. П. Иванов, Д. Б. С. Куулар, Н. И. Наумов болгаш өскелер-даа уткаан.

А. П. Ивановтуң бригадазы бригада кержээ-биле ажылдап келзэн болгаш ажылдың бүдүрүкчүлүү бедээн. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү, ажылдың шынары коллектив кежигүнү бүрүзүнүң ак сеткилдиг ажылындан хамааржыр болганда, бот-боттарынга негелде күштелгеп. Шаңнал акшаны капчаар ажылдааның барымдаалап берип турары дээштиг. Ооң түңнелинде күш-ажылдың сагылга-чурумү көскүзү-биле экижээн. 1982 чылда озалдаашкынныг болгаш рейс үзүүшкүннери 318 турган болза, бо чылдың 9 айларында 84 хажыдыышкынныг болган.

Чолаачылар почта чедирилгезин экижидер сорулганы салган. Хоорайда 7, районнарда 6 бригадалар быжыглаттынган. Оларның аразында социалистиг чарышты организастаан. Чурттакчы чоннан чедирилге озалдаткан деп хомудалдар кирбестээн. Чоруткан чагааларны, посылкаларны, акшаларны болгаш солун, журналдарны адрезинге үезинде чедирери харылзаа чолаачыларының хүндүлүг хүлээлгези-дир.

А. БАГЫР

КИЧЭЭНГЕЙГЕ АЛЫР ҮЕ КЕЛГЕН

Чадаана хоорайның төп кудумчулары болур Ленин болгаш Пушкин кудумчуларының белдиринде бөш таарар черде эр болгаш херээжен улустуң ийи зал бар. Хүн бүрүде орта Чадаананың, районнуң суурларының чурттакчылары хөй-биле кээп турар.

Ажылчы чоннарның культурлуг хандырылгазынга база болур баш таарар чер арыг-силиг, чырык, чылыг, чонну хүлээп алырынга бүгү талазы-биле таарымчалыг турар ужурлуг. Ындыг турбуже мында байдал амгы үениң негелдезинге шуут таарышпас. Бажыңны долгандыр бок, кужурум долган, хаалазы хирлиг, ойбак-дежик. Соңгаларының шилдери хирлиг, чамдык көзенектер бузук, ойбактарый саазын-биле бөөшкүннеп каан.

Иштинде ээлчег манаар сандайлары үрелик, печказы бузук, оон-моон чарылган тиглерден ыыксыг, түлзүг чыт кээп турар. Шалазы дыка үр үеде будуттунмаан, ооң чамдык мандалары үрелген, ойбак. Эр-даа, херээжен-даа улус хүлээп алыр залдарда ээлчег манаан улустар дыка хөй үе-шагын чидирип турар. Чамдыкта мастер чок болур, айтырарга вараан азы суркак чылаан дижир. Баш таарар черин даштында ажылдаар шактарын, дыштаныр хүннерин биживаан, ынчангаш чүү-даа билдинмес. Чадаананың амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң начальниги (Х. Т. Уваскулов) баш таарар черни таарымчалыг кылдыр септеп, дериш алырынче кичээнгей салырын чон негеп турар.

К. МОНГУШ.
«Шынның» корр.

ШЕВЕР ХОЛДУГ ДАРГАН

Амыдыралдың аки оруун аныяк өскенге дамчыдып чорур чагай сеткилдиг, ачы буянныг хоочуннар бистиң аравыста хөй. Ындыгларның бирээзинге бистиң «Кара-Хөл» совхозта пилорама ажылчыны Белек-оол Медекович Кужугетти хамааржыштырып болур. Шериг албанын кол дуунда пилорамага ажылдап, дарганнап эрттиргени ооң келир үедеги ажыл-ижинге кончуг ажыктыг болган. Ол 1953 чылдың эрелин айда шериг албанындан халажып келгеш, ынчаардагы «Кара-Хөл» биле «Тээли» колхозтарының каттыштырган Молотов аттыг колхозтуң пилорамазынга ажылдап кирген. Ынчангаш амгы «Тээли» совхозтуң Найырал салбырында Белек-оол Медековичиниң дилдирген манзалары, соңга рамалары, эргин хаалгалары дээш оон-даа өске материалдары кирбээн тудуглар ховар.

1959 чылда ол «Кара-Хөл» колхозка ажылдап кирген болгаш бо хүнге чедир ында ажылдап турар. Б. Кужугет чүгле пилорама ажылдарынга мергежээн эвес, дарганнаар ажылдарының база-да мастери. Ооң дарганнаар черинде бо дүвүн чогаалын кылып алганы черуг бар. Ону электрон четкизинге кожуупкап соонда удаваанда демир ак кызыл апаар. А Белек-оол хаыг тыырак холдарынга кыскаш-биле маскааны туткаш, изиткен демирни дөжү кырынга салгаш, соктап эгелээр. Каш-ла шак-шок дээнде, бир-ле эдиле.. азы ажыл-агый херекселиниң хевири таныттынып бүде бээр. Совхозтуң машина, тракторларының кезектери үрелп бээрге, чолаачылар, трактористер Белек-оол Медековичиге-ле келирлер. А ол саадатпас — станокка чоңдуп тургаш дораан кыла тыртып бээр. Оон мындыг тыттунгур, кылынгыраны чүүдениил?

Ооң ачазы Медек Кестежекович Кужугет дарганнаар, бызанчылар кончуг шевер кижи ворааг. Ол бода мал кежиидер бүгаарны бээр кылып турган: тал корты, терек мочургазы, дыт чөөрээзи, кылбыш дазылы дээш оон-даа өске чүүлдерни чуурган, суглуг улуг оңгарга куткаш, ынаар хары угаа 4—5 инек кежин каггаш, шыгыткан соонда, оларны уштуп кургаткаш, эъткак хөндүргелээш долгандыр чортуптарга, олар үглерен чымчай бээр. Ол үелерде Кара-Хөлдүн ужузу Медек Кестежековичтиниң кылган будгарындан дараап барбе, таалынның, идиктерлиг турду. Ол ышкаш амгы Кызыл-Мажалыкты турар чериниге чаңгыс орген-даа чок турар үеде. 1929 чылда, чооп-навыда турар сумулардан бызанчылар болуп эккелгеш, аңаа школа тудуун эгелээн турган. Ол тудугда М. Кужугеттиң балды, хаарылгазының ази база чуруттунуп арткан. Ынчангаш адазы Медек Кестежековичтиниң салдары оглу Белек-оолда салгал дамчып артканы ол.

А хоочун, дуржулгалыг, адазының шеверин дөзээн дарган Б. Кужугет ынак болгаш мергежээн ажылынга бодуңун ээлчээнде оолдарын болгаш аныяктарны өөредип турар. Ам оон загдынганы Х. Хүүке болгаш Х. Лазар-оол олар пилораманың нарын ажылдарын ооң арга-сүмезин ёзугаар шиңгээдип ап турарлар. Б. Кужугеттиң оолдары Иван биле Борис адазының шеверин салгап алганнар. Олар совхозта чолаачылап болгаш трактористеп ажылдап турарлар, ынчалза-даа хостуг үелеринде ачазының ажылдаар черинде бо-ла келген, аңаа дузалашкан турарлар.

Амгы үеде Белек-оол Медекович Совет Тываның дөртен чыл болур байырлалынга чедиишкиннниг ужуражыр дээш, кызымаккай ажылдап турар. Ыңы диилер планын ай санында ажыр күүседип келген. Оон ангыда ол байырлалга белек кылдыр ажыл шагывлан дашкаар шактарда бодунуң чогаадыкчы аргазы-биле чамдык тыва эдилел херекселдерни кылырын база шиитпирлээн. Ол ам нарын тыва шооданы кылып турар. Ону дооскаш, эрги шагның бир өске эки эдилелин ол кылып кириптер.

К. БАЛГАН.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Улус ажыл-агыйынга үр чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылын үнелеп көргенинин демдээ кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаңнаары болза:

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Николай Григорьевич **Анисимов** — «Тыва коммунэнерго» бүдүрүлгезиниң чолаачызы.

Надежда Фёдоровна **Быкова** — республика типографиязының линотипизи.

Аркадий Семёнович **Вершинин** — «Тыва коммунэнерго» бүдүрүлгезиниң электромонтёру.

Татьяна Кирилловна **Верещагина** — республика эмнелгезиниң эмчи сестразы.

Тамара Никоноровна **Казанцева** — столовайлар болгаш ресторапнар трезиниң буфет садыгжызы.

Александр Иванович **Капуншиков** — республика эмнелгезиниң кезип эмнээр салбырының эргелекчизи.

Александра Яковлевна **Козлова** — № 1 автотранспорт бүдүрүлгезиниң ажылчыны.

Павел Александрович **Лопатин** — мебель фабриказының столяры.

Анна Ильинична **Луканина** — эът комбинадының ажылчыны.

Михаил Лаврентьевич **Маслов** — пассажирлер АТБ-зиниң чолаачызы.

Тансья Дмитриевна **Носковская** — «Тувапариммахерские» бүдүрүлге каттыжышкынының баш таарыкчызы.

Мария Васильевна **Сафронова** — «Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелелиниң шеверлекчилер бригадири.

Агафья Назаровна **Свиридова** — эът комбинадының ажылчыны.

Валентина Павловна **Сутягина** — республика эмнелгезиниң санитарказы.

Римма Степановна **Ушанева** — аъш-чем барааннар садыының садыгжызы.

Нина Михайловна **Худорожкова** — «Тувашвейбыт» бүдүрүлге каттыжышкынының быжыкчызы.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Михаил Алексеевич **Андреев** — «Кара-Хаак» совхозтуң ажылчыны.

Екатерина Сергеевна **Аникина** — Березовскиниң № 819 геология каттыжышкынының партиязының повары.

Карима Ховалыговна **Баяндалай** — «Х Улуг Хурал» совхозтуң ажылчыны.

Любовь Алексеевна **Бутонаева** — «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынының автобазазының улуг диспетчери.

Анна Кирилловна **Васькина** — Элегес-Аксында туйбу заводунуң магазин эргелекчизи.

Василий Федосович **Вертипрахов** — Тываның электри четкилериниң слесары.

Галина Малофеевна **Грехова** — райсмешторгтуң ажылчыны.

Кок-Үрүг Чадамбаевна **Оюн** — «Кара-Хаак» совхозтуң ажылчыны.

Лапча Комулаевич **Оюн** — Баян-Кол ортумак школазының ажыл-агый эргелекчизи.

Анна Поликарповна **Налпина** — райсмешторгтуң ажылчыны.

Мария Байкараевна **Сендин-Хуурак** — «Х Улуг Хурал» совхозтуң ажылчыны.

ТАҢДЫ РАЙОНДАН

Тансья Санчиевна **Тюлюш** — улус депутаттарының район Совединиң күүскомунуң даргазы.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНДАН

Максим Доржуевич **Арамаа** — райпо ажылчыны.

Валентина Николаевна **Богайчук** — Шагаан-Арыгның харылзаа белдириниң улуг телефонизи.

Николай Александрович **Верзилов** — Шагаан-Арыгның АТБ-де чолаачы.

Василий Сергеевич **Глуховченко** — Шагаан-Арыгның харылзаа белдириниң электромеханиги.

Мария Федотовна **Глуховченко** — Шагаан-Арыгның харылзаа белдириниң телефонизи.

Анна Ильинична **Иридекова** — Шагаан-Арыгның харылзаа белдириниң почтальону.

Эремаа Алексеевна **Кыргыс** — «Улуг-Хая» совхозтуң саанчызы.

Матрёна Михайловна **Масленникова** — чоннуң амыдырал хандырылгазының бүдүрүлге эргелелиниң быжыкчызы.

Галина Александровна **Морозова** — райпо садыгжызы.

Валентина Лукиничиа **Ожиганова** — райпонуң курархивиниң бот-орулга-чарылгалыг бөлүүнүң ажылчыны.

Валентина Николаевна **Светлолобова** — чоннуң амыдырал хандырылгазының бүдүрүлге эргелелиниң даараныкчызы.

Надежда Петровна **Севрюгина** — СЭКП райкомунуң машинакчызы.

Константин Макарович **Сорокин** — Шагаан-Арыгның АТБ-ниң слесары.

Виктор Егорович **Фурсов** — Шагаан-Арыгның АТБ-ниң чолаачызы.

Алексей Николаевич **Хохленко** — СЭКП райкомунуң чолаачызы.

Сүрүн Монгушевич **Хүргүлек** — чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң баш таарыкчызы.

Валентина Андриановна **Чичулина** — Шагаан-Арыгның харылзаа белдириниң телефонизи.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1983 чылдың ноябрь 3.

ХЫНАЛДАДАН ЧҮҮ ИЛЕРЭЭНИЛ?

Күрүнениң өртектер болгаш садыглаашкын чурумун сагыыр талазы-биле райкүүскомнарының комиссиялары бо хүннерде идепкейлиг ажылдап турар. Барааннарның өртектерин шын доктаатканын база оларны шын ажыглап турарын доктаамал хынаар, ол талазы-биле четпестерни чайладыр болгаш буруулуг кижилерни ээ-харыысалгага комиссия киирер ужурлуг. Ук комиссияларның дугайында Дүрүмге дүүштүр Тес-Хем райкүүском ындыг комиссияны район Совединиң он сески чыыжының бирги организастыг сессиязынга 10 кижилиг — бухгалтерлер, экономистер составтыг кылдыр бадылап тургускан. Бо комиссия Тыва АССР-ниң Өртектер талазы-биле күрүне комитединиң районга 1980 чылдың августа чоруткан хыналдазынга илерээн четпестерни чайладыр талазы-биле чамдык дээштиг хемчеглерни алган. Хыналда кылырының планын квартал санында тургускаш, ону комиссияның хуралдарынга бадылап ап турар. Хыналданың саны көвүдээн, ооң шынары сөөлгү үеде элээн экижээн. Бо комиссияның ажылынга ооң кежигүннери эштер Е. Оюн, Б. Доржу, Д. Монгуш олар идепкейлиг киржип турар.

Тес-Хем мяш ажыл-агыйында өртек-үнени хажытпас талазы-биле контроль 1980 чылда турганынга бодаарга, сөөлгү үеде элээн экижээн. Өртектер талазы-биле чурумну сагыырын контрольдаары-биле бүдүрүлгениң кол специалистери баштады комиссияны тургускан. Бо бүдүрүлге бодунуң ажыл-чорудулгазынга эргежок чугула прейскурантылар-биле бүрүн хандыртынган. Ында күрүнениң өртек чурумун сагыырын экижиткен чорук ооң бүдүрүлге көргүзүглеринге эки салдарны чедирген. Тодаргайлаарга, барааннығ продукция бүдүрери бо чылдың 9 айларында 102,4 хуу, продукция сайгарарын 101 хуу күүсетилээн. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү эрткен чылдың ол-ла үези-биле деңнээрге 1,8 хуу бедээн, а барааннығ продукцияның бот-үнези 5,2 хуу чиигээн. Пландан ажыр 12,7 муң рубль орулганы алган. Бо чылдың тос айларында 1982 чылдың ол-ла үезинге бодаарга, барааннығ продукцияны бүдүрери-даа, ону сайгарары-даа көвүдээн.

1980 чылда кылган хыналданың түңнелинге деңнээрге, күрүнениң өртектер чурумун үрээр таварылгалар барык чок апарган. Ол дээрге, бо коллективте күрүнениң өртектер чурумун быжыглаарынга кичээнгейни күштелдиргенинин, хыналда-контрольдуң мурнуу-кузундан экижээниниң бадыткалы-дыр.

Ооң-биле кады районда өртек-үне чурумунда улуг четпестер барын Тыва АССР-ниң Өртектер талазы-биле күрүне комитединиң хыналдазы илереткен. Райкүүскомнуң өртектер комиссиязының ажыл-чорудулгазы үениң негелдезинге эки-ле дүүшпейн турар. Ол амыдырал хандырылганың, чуртталга-коммунал ажыл-агыйның бүдүрүлгелеринде база кооперация шугумунда шак ындыг комиссиялары-биле доктаамал харылзашпайн турар. Квартал санында бо комиссия садыг бүдүрүлгелериниң 30 хуузун, ниитиниң чемненилге черлериниң 50, амыдырал хандырылга база чуртталга-коммунал ажыл-агый бүдүрүлгелериниң 40-40 хуузун хынаар ужурлуг турган, ону боттандырбаан. Хыналдаларны кылза-даа, ооң түңнелдерин хуралдарга чугаалашпайн, партия, совет органнарга база районнуң улусчу контроль комитединге дыңнатпайн турар. Комитеттиң төлээлери Тес-Хем райпозунуң 24 бүдүрүлгезинге хыналда кылгаш, оларның он үжүнде өртектерни хажыдып, совет садыг чурумун үреп турарын илереткен.

Столоваяларның болгаш магазиннерниң садып турар барааннарының өртек-үнезиниң шын, шын эвезиниң дугайында садып алыкчылар кана таныжып ап болурунуң дугайында чарлалдарны аспаан. ССРЭ-ниң Өртектер талазы-биле күрүне комитединиң инструкциязын райпо баштаар чери амдыгаа чедир үреп келген. Эрткен чылын база бо чылдың сес айларында уругларга, кадыкшылга албан черлеринге аъш-чем барааннарын садып, үндүрерде, олардан 3239 рубльди артыкка төледип алган. Ол ышкаш 1981 чылдан бээр өртээн чиигеткен дыка хөй барааннарны эрги өртээ-биле садып турган таварылгалар бар.

Оон түңнелинде Берт-Даг биле Самагалдай суурларда магазиннерде херээжен улустуң сапог идиктериниң бирээзин-не 37 руб. 74 копеекке артыкка садып турган. Самагалдай база Чодураа суурда магазиннерге «Луч», «Чайка» деп маркалыг шактарны 1981 чылдың сентябрь 15-ке чедир турган эрги өртээ ёзугаар бирээзин 11 руб 50 коп, өскезин 16 руб. 32 копеекке ажыр саткылааш, артык орулганы киирип ап турганы хыналдадан илерээн. Оон аңгыда Самагалдайның № 3 магазининге яблоко чулуун бир банканы-ла 4 копеекке артыкка садып турган.

1983 чылдың сентябрь бирден эгелеп өртээн чиигеткен барааннарны садарынга база четпестер болган. Оларны сентябрь 15-ке чедир чүгле район төвүнге садып турганындан өске суурларда чурттакчылар хомудал үндүрген. Самагалдай суурнуң идик магазининде херээжен улустуң туфельдерин чиигеткен өртек-биле садар ужурлуг турбуже, оларның чамдыктарын мурнуку өртээ-биле садып турганы база илерээн.

Тес-Хем райпозунуң системазында деңзи-хемчээл дериглелерин ажыглап турарында хөй хажыдыышкыннар бар. Ак-Эрик суурнуң аъш-чем магазининде деңзини шын эвес тургусканындан 50 граммны чедир деңзилевес болган. Оон уламындан садып алыкчылар бир килограмм чем бүрүзүнден-не 50 граммны чедир албайн турган. Оон аңгыда деңзи шойларын, метрлерни күрүнениң хемчээр техника хайгаарал органындан чогуур чөпшээрелди албайн ажыглап турган таварылгалар дыка хөй. Пос-таавы аймааның, клеёнкаларның өртек-үнезин бижээн күрүне ярлыктарын электен-не үзүп каап тар чорук — совет садыг чурумун үрээр, өртектерни улгаттырар чорукка дөгүм болуп турар.

Барааннарны садып алыкчылар боттары шилип алыр магазиннерге барааннарны баш бурунгаар савалаарда, оларның деңзизинге чедир урбас, ол ышкаш савалаан кижиниң адын салбас, ай-хүнүн айытпас болгулаан. Ак-Эрик, Берт-Даг суурларда аъш-чем барааннарының садыгларын хынаарга, бир савага-ла чемни 5-тен 50 грамм чедир урбайн турган.

Районнуң хөй-ниити чемненилге черлеринде кандыг-даа хыналда-контроль чок, оон уламындан столоваяларда калькуляция чок, менюларга чем өртээн даап салып каар болган.

Чоннуң негелде-хомудалдарынга кичээнгейлиг болуруң, ында айыткан четпестерни дарый чайладыр талазы-биле партия болгаш чазак айтып турар болгай. Ындыг турбуже, Берт-Даг суурда үлетпүр барааннар, Самагалдайда идик, хлеб магазиннериниң саналдар болгаш хомудалдар дептерлерин райпонуң удуртукчулары чыл дургузунда номчуп, хынап көрбээн.

Тес-Хем райпозунуң шак ындыг четпестери дээрге, күрүнениң өртек болгаш садыг чурумун хынаар комиссиязының, ол ышкаш райпо баштаар чериниң, ооң даргазы турган Л. Бадарчының хыналда-контроль чогундан болган. Райпо системазында күш-ажылдың сагылга-чуруму дыка кошкак. Магазинниң чамдык ажылдакчылары ажыл шагын барымдаалавас, 15—20 минута озалдап ажыткаш, база-ла 15—20 минута эрте хаап тар таварылгалар кайы хөй.

Күрүнениң доктаадып каан өртек чурумун барымдаалавас шак ындыг хажыдыышкыннар Тес-Хем районнуң аңныыр-тывыш ажыл-агыйында, амыдырал хандырылга бүдүрүлгелеринде база чуртталга-коммунал ажыл-агыйында дыка хөйү-биле илерээн. Ылангыя аңныыр-тывыш ажыл-агыйы алгы-кеш, олук аймаан сентябрь айга чедир эрги өртектер-биле садып ап, аңчыларга 100 рубль бүрүзүнге-ле 47 рубль чедир түңну чедир төлевейн турганы илерээн. Ооң түңнелинде январьдан августка чедир оларга ниитизи-биле 2384 рубльди чедир төлевээн, ынчаан кылган чүүлдерин болгаш материалдарны албан черлеринге, организацияларга бедиткен өртектер-биле сайгарып турганы, 3619 рубль артык орулганы киирип алган турганы илереткен, ону комитеттиң шиитпири-биле күрүне бюджединче хавырып киирген. Чоңга ачы-дуза чедирген дээш күрүнениң доктаадып каан өртектериниң боттарының турзы-биле көвүдедип алыр чоруктар амыдырал хандырылга бүдүрүлгелеринде, ылангыя хеп даараар, хепти химиктиг бүдүмелдер-биле аштаар арыглаар, баш таарар, шак септээр талазы-биле чедирген ачы-дузазы дээш артык төлеврин ап турар таварылгалар дыка хөй болган. Чоңга ачы-дуза чедирген дээш артыкка алдынган орулганы Өртектер талазы-биле күрүне комитединиң шиитпири-биле район бюджединиң орулгазынга киирген.

Өртек дээрге ажыл-агыйның эң чугула механизми болур. Ынчангаш өртек чурумун шыңгыы сагыыры — бүдүрүлгелерниң, организацияларның, ажылдакчы бүрүзүнүң хүлээлгези. Ынчангаш райкүүскомнар, оларның чогуур комиссиялары бо ажылче эң улуг кичээнгейни салып, четпестерни дарый чайладыр ужурлуг. Тес-Хем районда бо талазы-биле хыналдадан илерээн четпестер өске-даа районнарның садыг, чоннуң амыдырал хандырылга, чуртталга-коммунал ажыл-агый ажылдакчыларынга кичээндириг болуру чугаажок.

Х. ДАРЖАА.
Тыва АССР-ниң Өртектер талазы-биле күрүне комитединиң даргазы.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ПРАГА. Чехословакияның чер ажылдакчылары көдээ ажыл-агый чылын чедиишкинниг доозуп турар. Күрежыл-агыйлар болгаш кооперативтер күзүн чажар тараа культураларының тарылгазын дооскан. Кызыл-тастың тарылга шөлүн барык 25 муң гектарга калбарткан. Бо чылын ооң дүжүдү бедик болган.

Чижеглеп санап турарын ёзугаар алырга, 10,8 млн. тонна тарааны күрүне шыгжамырында урган. Ажаап алдынган тарааны камгалап алыры хүннүң чугула сорулгазы боор турар. Республика дүжүттү хүлээп алырынга баш бурунгаар ыяк белеткенип, тараа шыгжаар чаа-чаа черлерни тудуп, тарааны кадагалаар болгаш кургадыр пунктуларны эргежок чугула дериглелер-биле дерээн. Тарааның чидириглиг чоруун боллурбас дээш бүгү хемчеглерни ап чоруткан.

Чехословакияның чер ажылдакчыларының чедиишкиннери — машина-трактор парыгын хынамчалыг белеткеп, тарылга ажылдарын калбаа-биле химизастап база механизастаанының, ажаап алыышкынның дешпилгелиг аргаларын ажыглааның түңнели-дир.

Ам чурттуң хову шөлдеринде чигир свёклазының ажаалдазы кидин түлүк чоруп турар. Чигир свёклазының бүгү дүжүдүнүң барык 60 ажыг хуузун чигир кылыр заводтар бүдүрүп эгелээн. Яблоко болгаш грушалар чыылдазы дооступ турар күскү садтар каракты өөртүп келир.

БУДАПЕШТ. Пакшада атомнуг электростанцияның коллективи баштайгы чылдың чыл планын доктааттынган хуусаазындан ийи ай эрте күүседипкен. 440 муң киловат күчүлүг энергоблокту хуусаа бетинде төлевилээн күчүзүнге чедирип, ону эки шынарлыг чыып эптээниниң ачызында 1,6 млрд. киловатт-шак электроэнергияны ажылдап кылган. Чыл төнчүзүнге чедир ол блокка пландан дашкаар электроэнергияны бүдүргениниң ачызында 400 муң тонна ажыт нефтини республикага камнап алыр.

Пакшада атомнуг электростанцияда дериглелерни эптеп, эдиктирер ажылдарны венгр инженерлер болгаш техниктер-биле кады ГДР-ден, Совет Эвилелинден, ЧССР-ден болгаш акы-дуңма өске-даа чурттардан специалистер кылып турар.

Чоокку чылдарда ажылдап эгелээр үш блокту тудуп тургузар ажылдар бо хүннерде калбарган. Ону ажыглаалга киирген соонда 1 млн. 760 муң киловатт электроэнергияны республика алыр.

ВЬЕНТЬЯН. Лаос улустуң национал байырлалы — Лаос Улус Демократтыг Республиканың тургустунганының сес чыл оюнуң күш-ажылчы ээлчээнде республикада эң баштайгы тургустунган күрүне ажыл-агыйларының бирээзи —«Нонг Кхамсен» куражыл-агыйның ажыл-ишчилери кирген.

Күш-ажылды социалистиг ёзу-биле көөрүнүң үлегер-чижээн ажыл-агыйның коллективи көргүзүп турар. Каш-ла чылдарның иштинде күрежыл-агый мурнакчыларының одуруунга кирип, аъш-чем продуктуларын күрүнеге доктаамал бергип эгелээн. Чыл эгезинден бээр ооң орулгазы 400 муң кип акша болган. Ол эрткен чылдаазындан дыка хөй. Алдынган акша-хөреңгини тараачыннарның чаагай чоруун бедидеринге, техника болгаш дериг-херекселдер садып алырынга, чаа-чаа черлерни шиңгээдип алырынга ажыглаар.

(СЭТА).

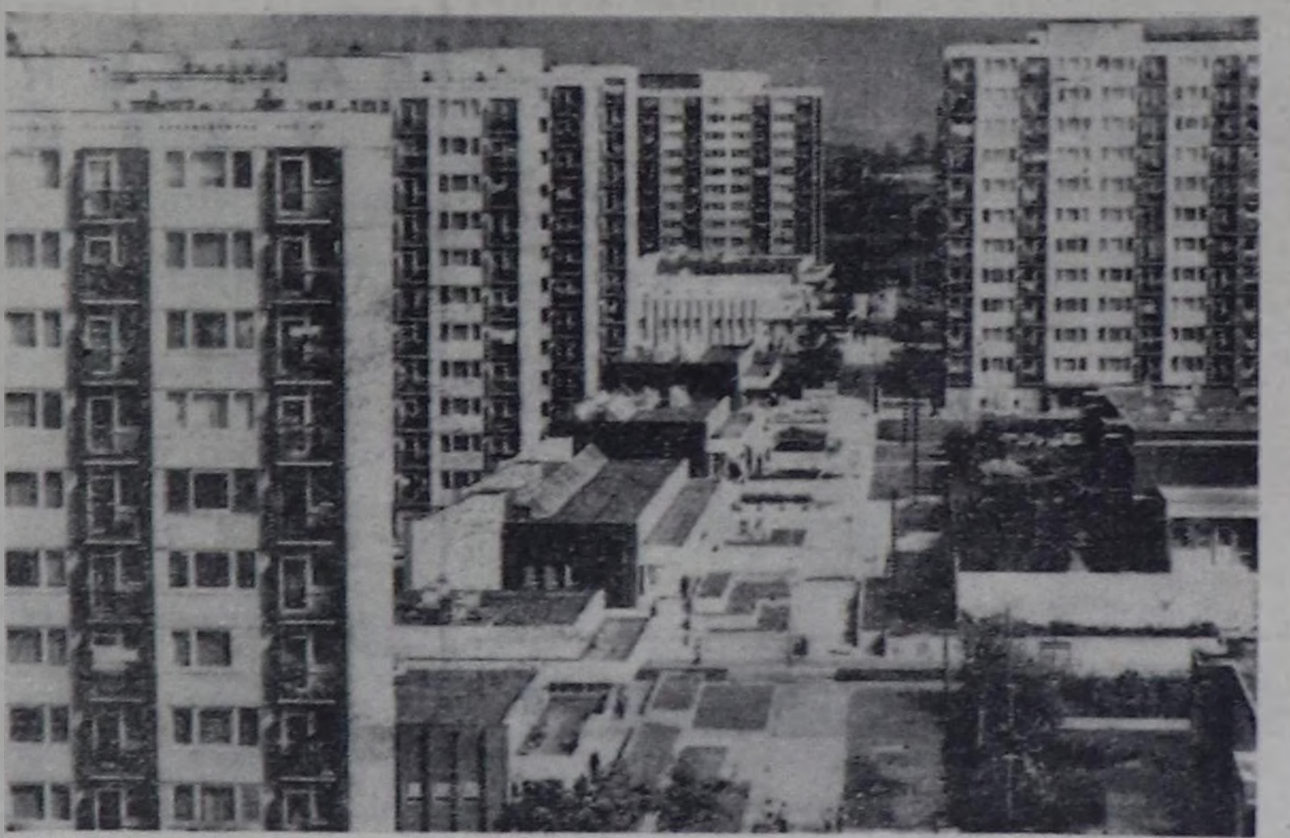

Будапештиде болгаш Венгрияның өске-даа үлетпүрлүг улуг-улуг хоорайларында чуртталга бажыңнарының тудуу онза калбарган. Эрткен ийи чылда чүгле найысылалдың чурттакчылары барык 34 муң квартираны алган.

ЧУРУКТА: Пештиң Кебанья-Уйхель дээр чуртталга районунда чаагайжыды туттунган квартал.

МТИ—СЭТА-ның фотозу.

МУРНАКЧЫ КОЛЛЕКТИВ

УЛАН-БАТОР. Моолдуң Мурнуу Гоби аймааның ажылчыларының ортузунга чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир дээш калбарган социалистиг чарышка автотранспорт эргелелиниң коллективи тиилекчи болган. Чолаачылар чогаадыкчы саналдарны нептереткениниң ачызында чыл эгезинден бээр күрүнениң 460 муң тугрик өнчү-хөреңгизин камнап алган. Моолдуң чедиги беш чылының шалыпчызы деп бедик атты 16 мурнакчыларга тывыскан.

Бөгүн чуртта бүгү чүък сөөртүлгезиниң 70 ажыг хуузу автотранспортчуларның үлүүнде онаажып турар.

КЕЛГЕННЕРНИ Ф. КАСТРО УТКААН

ГАВАНА. (СЭТА). Каттышкан Штаттарның таварыштырып турары бүгү-ле моондактарның соонда Кызыл Крестиң Делегей комитединиң хоэзилеп алган самолёду бадылаңган куба хамаатыларны Гаванада эккелген. Гренадаже америк халдаашкынының үезинде олар балыглаттырган. 57 кижи-биле кады оларны үдеп келген 10 куба эмчилерни база чанып келген.

Кубаның Компартиязының ТК-зының Бирги секретары, Күрүне Чөвүлелиниң болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ф. Кастро, Компартияның ТК-зының ийиги секретары, Күрүне Чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, революстуг чепсектиг күштер министри Р. Кастро, партия болгаш чазактың өске-даа удуртукчулары оларны уткуп алган. Балыглаттырганнарны эмнээри-биле госпитальда чыттырып каан.

Кубаның революстуг чазааның дыңнадыында демдеглеп турары-биле алырга, америк эжелекчилериниң куба ажылдакчыларга туткан тутканы концлагерьге балыглаттырганнарны Гренадага тудуп тургаының оон келген эмчилер медеглээн. Агрессияга таварышканнарның амы-тынын камгалап алыр дээш берге байдалдарда бүгү аргаларны кылган куба эмчилер оларны эмнеп турган.

Американнар янзы-бүрү мегe аргаларны ажыглап турган, кубажыларның моральдыг тура-соруун базарын оралдажып турар. Балыглаттырганнар төрээн чуртунче чанып кээр болза, Куба оларны хүлээп албас болгаш ажыл-даа бербес, деп интервентилер медеглеп турар.

Чазак медеглелинде демдеглеп турары болза, куба ажылдакчылар Гренадада ам-даа саадап, берге байдалда турваажок быжыг туружун болгаш төлептиг чоруун көргүзүп турар. Компартияның болгаш аныяк коммунистер эвилелиниң кежигүннери мындыг берге байдалда бодунуң үлегер-чижээн көргүзүп, бүгү кубажыларны сорук киирип турар.

Гренададан куба хамаатыларны чуртунче чандырарын америк тала ам-даа саададып турар. Эжелекчилерге туттурган куба хамаатыларның санын, оларның байдалын, балыглаттырганнар болгаш өлүп хорааннарның дугайында медээ бээрин Сент-Джорджесте АКШ-тың төлээлери-биле болган ужуражылгага Кубаның элчини негээн. Ынчалза-даа олар бо айтырыг талазы-биле кандыг-даа медээ бербээннер. Балыглаттырганнарга ужуражыр болгаш амы-тынындан чарылганнарның хөөрүнге баарын Кубаның элчин черниң ажылдакчыларынга чөпшээревээн. Элчин черинде турар херээженнерни болгаш бичии уругларны чуртунче көжүрер дугайында дилегге харыы бербээн.

Гренадада Кубаның элчин черин америк шериглер бүзээлеп алган хевээр. Ооң ажылдакчылары төлээ черинден дашкаар үнер аргазы чок боор турар.

П. ТРЮДОНУҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ОТТАВА. (СЭТА). Делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарынче, ядролуг дайынның кыжанылышкынын чайладырынче угланган дүрген хемчеглерни алырынче Канаданың премьер-министри П. Трюдо кыйгырган. «Ядролуг чүс чылда тайбың болгаш айыыл чок чорук дээш» деп конференцияга ол чүве чугаалаан болгаш «Чөөн болгаш Барыын чүктерниң аразында харылзааларның айыылдыг байдалынга» хамаарыштыр сеткилдин ханы дүвүрээшкинин илерегейлээн.

Күш дөгээрниниң политиказын болгаш удур туржуушкунну өскүдүп турар Барыын чүкте бөлүктерни Канаданың премьер-министри буруу шапкан болгаш чавырлыышкынның политиказын камгалаарының база хөгжүдериниң чугулазын айыткан. «Бистиң политиквыска харылзааларны деткиири, чугаалажыышкынарны чорудары, бистиң бодалдарывысты ажыы-биле тодаргайлаары — Барыын чүктүң эрге-ажыктарынга дүүшкен болур ийик деп бодаар мен» деп, ол чугаалаан. Бистиң удурланыкчыларывыс-биле харылзааның шугумун катап тургузарындан ойталаар болза, таварылганың азы частырыгның айыылы кедергей улуг болур. Кризистиг байдалдарны тваарыштыр шиитпирлээрин чогумчалыг көөрүнге катап шилчиириниң күзевес болзы, дүшкүүрлүг чоруктуң деңнели улам-на бедиир апаар ийик. Бот-боттарынга идегешпес чоруктуң үе-чадазы эмин эрттир бедик болганда, политиктиг идепкейлиг харылзааларның болгаш консультацияларның аргазы-биле идегежир чорукту катап тургузарын онаалдажыр херек деп, П. Трюдо медеглээн.

Чөөн болгаш Барыын чүктерниң аразында харылзааларның хөгжүлдезинде таарымча чок болгаш кедергей айыылдыг угланыышкынның үзүткаар төлээде, барыын талакы улуг күрүнелер боттарының талазындан политиктиг чогумчалыг базымнарны кылыр ужурлуг деп, премьер-министр айыткан. Ядролуг боо-чепсекти кызыгаарлаар дугайында Женевада совет-америк чугаалажыышкыннарны чедиишкиннинг доозары янзы-бүрү социал системаларлыг күрүнелериниң аразынга идегежир чорукту катап тургузарынга, делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдыарынга идиглиг болур ийик деп, ол онзалап демдеглээн. Ядролуг чепсектиң шеиелделерин бүгү-ниити болгаш бүрүн хоруурунга, химиктиг чепсекти болгаш космоска ажыглаар дээн боо-чепсектерниң бүгү системаларын хоруурунга идиглиг дээштиг хемчеглерни алыры эргежок чугула.

Европада чепсегленииишкинниң дүжүрер талазы-биле конференцияже улуг идегелди манаа холбаштыр салып турарын Канаданың удуртукчузу чугаалаан. Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралга киришкен күрүнелерниң инициативазын ёзугаар ол конференцияны чыылдырар болгаш келир чылдың январьда Стокгольмга ук конференция ажылдап эгелээр ужурлуг. Конференцияның үре-түңнелдиг ажылдаарын хандырар дээш бодунуң чазаа бүгү-ле чүүлдерни кылырын П. Трюдо онзалап айыткан.

Чөөн болгаш Барыын чүктерниң аразынга харылзаалар бот-боттарын быжыы-биле билчир чорукка үндезилеттинген турар ужурлуг. Бот-боттарын билчири дээрге — айыыл чок чоруктуң дүрүм ёзугаар хереглелдерин кайы-даа таланың хүлээп көөрү, бедик деңнелге үргүлчүнүн чугаалажыышкыннары, кризистиг байдалдарны тваарыштыр шиитпирлээри-дир деп премьер-министр айыткан.

Идегежир чорукту быжыглаар, ылангыя дүшкүүрлүг болгаш өжээнншкек чорукту эвээжедир, бот-боттарын хүндүлежириниң байдалын тургузар, бистиң чериивиске кижилерни чурттап шыдаар аргазынга ылаптыг бүзүрелди быжыглаар талазы-биле политиктиг хемчеглерни болгаш базымнарны ажылдап кылырының стратегиязы бисте чогум-на чедишпейн турар-дыр

УАЙНБЕРГЕР РЕЙГАНГА «ИЛЕТКЭЭН»

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың камгалал министри К. Уайнбергер Гренаданы эжелээр талазы-биле дайын чорудулгаларының түңнелин кылып, Кариб далайында биниин ортулукта дайын чорудулгаларының доозулганының дугайын АКШ-тың президентизинге албан ёзузу-биле дыңнаткан. Ол ортулукка удур Вашингтон дайынчы корабльдерин, шуургедекчи-бомбардировщиктерин, вертолеттарның киржилгези-биле улуг интервентичи күштерин согуушкунун таварыштырган.

Уайнбергерниң дыңнатканы-биле алырга, америк шериглерниң чамдык кезиин Гренададан үндүрер. Пентагонуң төлээлекчилериниң чугаалап турары-биле алырга, чамдык кезектерин Ливанче чорудар деп турар. Ынчалза-даа «Вашингтон пост» солуннуң айытканы болза, Гренадага барык үш муң америк солдаттар артар болгаш олар удурланыышкынны базарының хөделиишкиннерин үргүлчүлээр. Гренададан АКШ-тың шериглериниң чамдызын үндүреринге болгаш амгы үеде АКШ-тың тургузуп турары «хөй националдыг күштер» дээр шериглер-биле оларны солуурунга элээн каш неделя негеттинер апаар деп, солуннар дыңнадып турар.

Гренадада турар барыын корреспондентилер Сент-Джорджестиң кудумчуларын ужел-чиндип, массалыг аглаашкыннарны кылып, патриоттарны тудуп хоругдап турар эжелекчилерниң каржы үүлгедиишкиннериниң дугайын дыңнадып турарлар. Эжелекчилерге шыңгыы удурланыышкынны кылган хөй санныг гренадаларны интервентилер тудуп алган. Амгы үеде интервент күштериниң шериг командылалының чогаадып тургузары сценарийнин ёзугаар оларның дыка хөйүк судтаар деп турар.

Вашингтонда администрацияның америк хоойлу үндүрүкчүлерин сургаарын үргүлчүлеп, бодунуң тускайлан Гренадага удур араатаньзыг үүлгедиишкинин конгресске деткиирин чедип алырынче чүткүүшкүнүң, Кубага удур калчаалыг чулчуруушкунну күштелдирип турар. Чижээ, АКШ-тың президентизи сенатта республиканчы хөй кезииниң баштыңы Г. Бейкер-биле ужурашкан. Ол сөглээредир журналистерге, бир эвес Гренадага холга кирген «чажыт документилерни» парлап чарлаар болза, Рейган конгресстен деткимчени алыр апаарын медеглээн. Бейкерниң сөглээни-биле алырга, чугаа болза, «Кариб далай кавызынга болгаш бүгү Барыын полушарииге авантюраларны кылырынга шериг баазазы кылдыр Гренаданы хуулдурар дээш Кубаның болгаш Совет Эвилелиниң салган сорулгаларының дугайын херечилеп турар» документилерниң дугайында боор турар.

Рейганның кезек болгаш-ла кылып турары ындыг «чаа ажыдыышкыннарын» америк парлалга боду-ла чаңгыс эвес удаа көңгүс мегe чорук-тур деп сойгалап илереткен. Гренадаже халдап кирип эгелээни үеден бээр рейганчы администрация Кариб далайга Куба болгаш совет кыжаныышкынның талазы-биле бодунуң ап турары «бадыткалдарынга» даянып турар апарган. Ынчаарга АКШ Гренададан чогум чүнү көргениил? Баштайгы медеглелдерни ёзугаар алырга, американнар аңаа баргаш, кубаларның эки организастаттынган чепсектиг удурланыышкынынга таварышкан боор турар. Ынчалза-даа амгы үеде разведка түңнелдеринде миннип турары-биле алырга, кубаларның хөй кезии шынап-ла тудугжу ажылчыннар боор турар.

Гренаданың эргезинде турар Карриаку дээр ортулукчугашка улуг десантыны дүжүргениниң дугайын америк солуннар шоодут-кочу кылдыр бижип турган. Десант судноларын болгаш вертолеттар-биле ынаар АКШ-тың 500 хире далай чадаг шериглерин октаан.

ПАТРИОТТАРНЫҢ СОГУУШКУНУ

МАНАГУА. Национал хосталганың Фарабундо Марти аттыг фронтузунуң дайынчылары Маганьяның американзырак эрге-чагыргазының шериглеринге чаа шиитпирлиг согуушкунну таварыштырган.

Сальвадор тура халыкчыларының «Венсеремос» радиостанциязының дыңнадып турарын ёзугаар алырга, чөөн талада Сан-Мигель департаментинге болган чидиг демиселдиң түңнелинде «Арсе» батальонунуң өлүрүкчү дээрбечилерин партизаннар чылча шапкан болгаш Сьюдад-Барриос дээр улуг хоорайны хостаан. Бо тулчуушкунуң түңнелинде дээрбечилерниң 100 хире кижизи өлүрткен. Хөй санныг боо-чепсекти болгаш дайынчы техниканы патриоттар эжелеп алган. Тура халыкчыларның сөөлгү неделяда хостап алганы Сальвадорнуң ийи дугаар хоорайы ол болур.

Сальвадорнуң соңгу-чөөн талазында Морасан болгаш Кускатлан департаментилерде шудургу демисел чоруп турарын радиостанция айтып турар. Партизаннар орукту үзе киргеш, дайынзыраксарның шериг кезектери болгаш техника октаар арга-шинээзин кызаралга таварыштырган. Тура халыкчылар чурттуң чамдык районнарынга электростанцияларга, стратегия талазы-биле чугула көвүрүглерге дайзыннарны чагдатпайн, полиция участоктарынче, кедээ жандармерияның штабтарынче халдаан.

Америк инструкторлар өөредип каан дерзиилекчи батальоннарның шалиттингени кезектерин ажыглап турган, партизаннарның баазазын чылча шавар дээн эрге-чагыргаларның күзел-бодалы бүтпейн турар. Радиостанцияның медеглеп турары-биле алырга, Сальвадорнуң девискээриниң үштүң ийизинде тура халыкчылар тиилелгелиг чоруп турар.

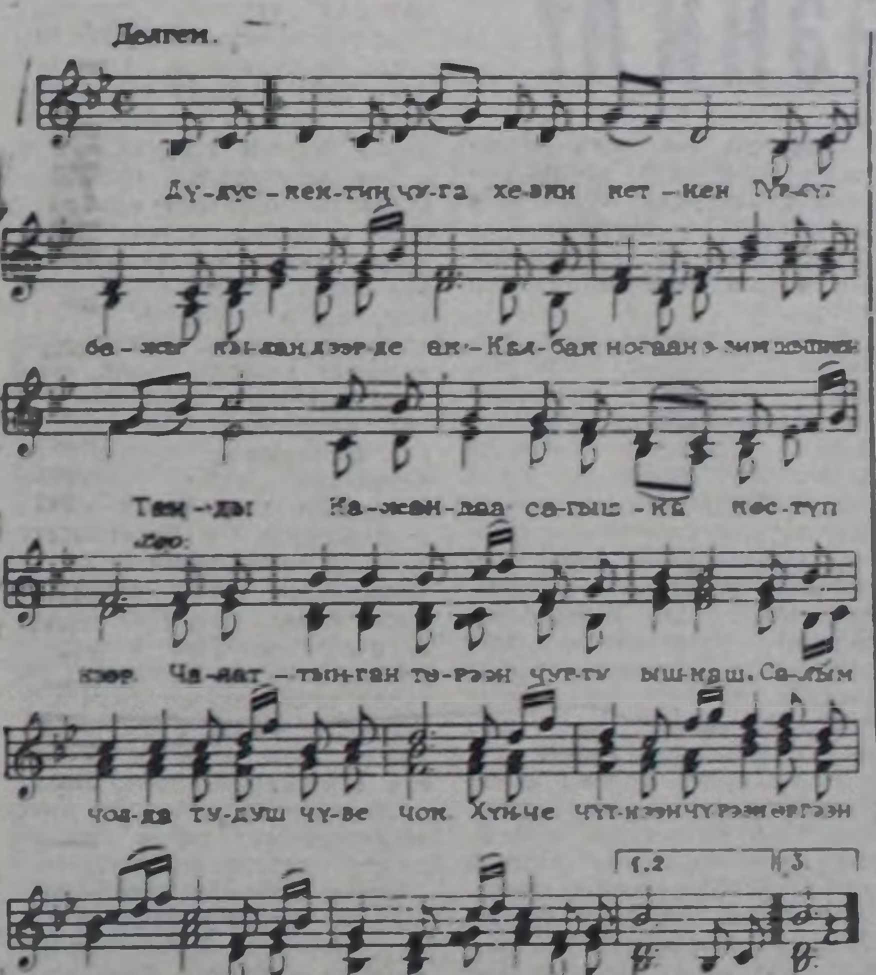

АЛДЫН ТАҢДЫ

Сөзү А. АРАПЧОРНУУ. Аялгазы Р. КЕНДЕНБИЛЬДИИН.

Дүдүскектиң чуга хевин кеткен
Түрлүг бажы кылаң дээрде ак—
Калбак ноган ээзим шыпкан Таңды
Кажан-даа сагышка костүп кээр.
Кожумаа:
Чаваттынган төрээн чурту ышкаш.
Салым-чолда тудуш чүве чок.
Хүнче чүткээн чүрээм өргээн ыдык
Күзелим Тывамга ынак мен.
Ленинниң кызыл тугун туткаш,
Идегелден чоннуң чүрээ хып—
Арттар бедиин ажыр тулчуп чорааш,
Ажы-төлдүң чолун чырыткан.
Кожумаа:
Октябрьның херелинден оттуп,
Орус чондан мөңге туттунган—
Делегейде Таңды-Тывам бедээн
Депшилгеде чолу чырып тур.
Кожумаа:

АЛДАР-МАКТАЛ

Эңгиме сын бедиктеди
Чалгыныглар ужуп ажар.
Ээрем далай ханылады
Чакпалыглар шымнып кежер.
Алдар четкеш, боданмааже,
Алдарым бээр кадыр сын-дыр.
Дедир үнер чалгының чок,
Деткериптер эм-таң турбас.
Алдар четкеш, боданмааже
«Ажырыптар ээрем» суг-дур.
Кулбурал кээр чакпаң-даа
чок,
Хуулгаазын дуза келбес.

Шолук башты—арага дег:
Дескиндирип, теңидип боор,
Теве дегии көрбес кылдыр
Согурара берип-даа боор.
Алдар-мактал аар чүъгүн
Биче сеткил ууп шыдаар.
Алызынче хандыр көрүп
Билир кижи эдилеп боор:
Ынчаарда ам бедиктеди
Чалгынныг дег ужуп чоруур.
Ынчаарда ам ханылады
Чакпалыг дег шымнып чоруур.
М. ӨЛЧЕЙ-ООЛ.

ЧОГААЛЧЫНЫҢ ЮБИЛЕЙИНГЕ

Улуг-Хемниң Хайыракан суурунуң Культура бажыңынга Тыва АССР-ниң улустуң чогаалчызы С. Б. Пюрбюге тураскааткан кежээ бедик идейкижизидилгелиг, солун болуп эрткен.

Чогаалчының ажыл-амыдыралының дугайында Тыва АССР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чериниң даргазы К. К. Кудажы чылыганнарга чугаалап берген. Ооң соонда хөгжүм-шии театрының режиссёру, Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи С. Кадр-оол тыва драматургия дугайында чугаалаан.

Хайыракан ортумак школазының башкызы М. Түлүш Сергей Пюрбюнуң дугайында солун сактышкыннарны көдээниң ажыл-ишчилериниң мурнунда чугаалаан.

Хайыракан ортумак школазының өөреникчилери хоочун чогаалчының өскен-төрээн черинин, ооң эш-өөрүнүң, төрелдериниң база ооң бодунуң дугайында солун фото-чуруктарлыг альбомну кылгаш, кежээниң киржикчилеринге сонуургаткан.

Хөгжүм-шии театрының артистери драматург С. Б. Пюрбюнуң «Кедээнии хоонвери» деп шиизин суурнуң чурттакчыларынга көргүскен.

Х. ОЯДАН-ООЛ.

БАЖЫН ТУТТУНГАН

ШООДУГ

Час дүжүп, хар эрип чыткан. Чаа тудуп турар дөрт каът чуртталга бажыңының чанынга прораб Калдар-оол-биле ол тудугнуң таныылы Демгиндей ашак ужуражып келген.

— Кандыг кончуг өөрүп турарың ол, ашак?— деп, прораб оон кайгап айтырган.

— Канчап өөрүвес боор оглум. Аът бажы дег алдын тыпканы-биле домей болдум. Дуу ол көр даан, эрээн хар алдындан эмгежок туйбулар, бетон ооргалар тывылды.

— Кай шынап бе, кырган?

— Ылап шын. Ам үресче бир неделя хиреде тудуг материалы деп чаныыш, тейлеп долгавас силер. Хайыраан чүвелерни халаска үндүр эжиптер эвес.

— Черле угааныг силер ийин, кырган!— дээш, прораб Калдар-оол тадыладыр каттырган.

— Ол дээрге силерниң бригаданарның эрткен күзүн хар алдынга кагпкан туйбулары ышкажыл.

— Канчап?..

— Оозун бодуңар билир силер ыйнаан?

Прораб чүгле бажын туттунган.

Х. ОЯДАН-ООЛ.

«САЯННЫҢ» ЧАЯАЛГАЗЫ

1943 чылдан бээр Кызылга театр училищезинге өөренип, ону доосkaш, Тываның хөгжүм-шии театрынга кезек ажылдап турган мен. Ынчангаш театр, уран чүүлге ынакшылым черле кагдынмас ийин. Ынчан Кызылга чүгле хөгжүм-шии театры турган болгай. Орта оркестриниң, ырының, танцының, циркиниң болгаш шииниң салбырлары турган. Оларга туcкай эртемниг совет башкылар ажылдап, ол салбырларның артистерин өөредип турганын бистер черле утпас-тыр бис.

Ам көрбеспе, Тывавыс Советтиг апарганының соонда, оон 40 чыл болур байырлалының бүдүүзүнде бисте уран чүүлдүң кандыг-даа албан черлери чонга бараан болуп турар. Тыва хөгжүм-шии театрындан аңгыда, ансамбльдер, улусчу театрлар, уран чүүл училищези, аныяк көрүкчүлер театры, уран чүүл бөлгүмнери, агитбригадалар, агиткварталар чонга бараан болуп турар-дыр. Тываның күрүне филармониязының «Саян», «Аян», «Челээш» ансамбльдери бүгү Совет Эвилелинде болгаш даштыкы чурттарда безин оюн-концерттерни көргүскүлеп турар апарган.

Чоокта чаа «Саян» ансамбльдиң концертин көргеш, шуут онзагай-дыр деп магадап-даа олурдум. Бо чоокта ол ансамбльдиң концертин көр бээн кижи мен. Номер бүрүзүн көрүкчүлер чүректиң ханызындан байырлап хүлээп ап, адыш часкап, катап-катап дилеп турар боор-дур «Саянның» концертин бо улаада бистиңге эртип турган чогаалчылар семинарының киржикчилери—Даг-Алтайның, Хакасияның болгаш Тываның аныяк чогаалчылары база ол семинарны удуртуп эрттирер дээш Москвадан келген чогаалчылар, найысылалдың хөй-ниитизиниң төлээлекчилери, кызылчылар көрген.

Саянчыларның концертиниң бир онзагай чүүлү—национал уран чүүл-биле кады акы-дуңма улустарның уран чогаалын база көргүзүп турары деп көрүкчүлер чугаалажып-даа турар болду. Геннадий Тумат биле Борис Монгуш оларның аян тудуп сыгыртып турганын кижи магадап ханмас. Бистиң артывыста олурган оол биле кыс:

— Кандыг кончут боостаа боор, кандыг үениң төрүп каан оолдары дээр сен! — дижип чугаалаштылар-даа.

Донгак Монгуштуң хамның танцызын уран-чечен ойнап, самнап ээрлип, тырыкылданып, ужугуп турарын көөрге капшагай-ла-дыр.

Чайгы чечектер ышкаш шевергин чараш кеттинген үш кыс узун чараш чалагааннарынга ыяңгылыг чараш ойнап, ырлап эгелээр. Ол болза үш үтбашкы дег Света Сүрүң, Рая Хомушку, Таня Соржу олар-дыр. Ам-даа ойнаңар-ла деп көрүкчүлер оларга байыр чедирип, адыш часкап дилеп турар. Надежда Кууларның уянчыг чараш ырлаары таалаңчыг-ла.

Сыын деп танцыны күүседип турар артистн көрүкчүлер база онзагай-дыр дижип:

— Кандыг кончуг амытаныл, сыын кара олчаан—халып, шурап, хииктелип, бажын чайып турарын, ах, кулугуруң ам кидин-не шак ынчаар чедип, халып ыяңгылыг кылдыр эдип чор болгай аан—деп, бир-ле аңчы хире кижи тура халыыр чыгы олур.

«Ээлдек шыңгыраашты» ойнап баштай бо танцыны театрга балет башкызы Анатолий Щатин башкы тургускан чүве. Ынчан бо танцыны ол үелерге балет артистери опза-ла ойнап турганын чон билир. Ынчан «Ээлдек шыңгыраашты» ойнап турган балет артистериниң дугайында

Алдым болган, чуртум
болган
Авыралдыг школамны,
Аъттар ышкаш савап турар
Ажыкмааны, Севилбааны

деп одуругларының тыптып кээп турган үези ол-ла болгай.

Бо танцыны районнардан-даа, хоорайлардан-даа келген ойнакчылар хөй-ле ойнап турарлар. Оларның ойнап турары чамдыкта чедимче чок-даа болгулаан. Кижи ону көрүп олургаш, хайыраан танцыны чүге ынчаар үрел каан чоор деп бодай бээр.

Ам бо улаада саянчылар ону дыка чараш, шаандагызы эки хевиринге ээзэн чоок кылдыр тургускаш, ойнап турар чорду. А чүгле «Ээлдек шыңгыраашты» шыңгырткайнып турар конгулуурy чок болду. Ону оода солизи шыгырадып турган болза, оон-даа чараш болур ийик.

Ынчангаш саянчыларның оюнун кижи көрүп олургаш, ансамбльдиң оран-делегейни кезип, адьи-сураа алгып турарын бодап, оларга чедишкиннерни күзеп, ат-алдары моон-даа улам алгып, уран-чечен талантызы өзүп-ле турар болзун деп күзээр-дир бис. «Саянның» чаяалгазы —чараш чагай ыры, танцызы чаңгыланып чалгын-чапказы херлип, чамбыдипти эргилдир ужуп-ла турар болзунам!

М. МАНЫЯ,
көрүкчү.

ТАЙГА АЯҢЫНГА

Новелла

Мен эжим-биле тайгаже аңнап чоруптум. Дааш-шимээнниг даг хеминиң эриинге одаглааныл, хонуп чыдыр бис.

Одаг кылып, шай хайындырып алдывыс. Ооң соонда изиг кара-хүрең шайны суксун хандыр аартап, амыдырал-чуртталгага база аңнаашкын дугайында хөй-ле чүвелерни орай дүнеге чедир хоорежип чугаалаштывыс.

Даң чаа-ла хаялап чорупорда, эжим-биле ийилээн дугуржуп чугаалашкаш, аңгы-аңгы чүкче аңнап чоруптувус.

Орай кус турган чүве, ынчалза-даа хар ам-даа чагбаан. Хадыннарның база шарлааннарның кызыл-сарыг, алдын-сарыг бүрүлериндөн арга-эзим аян-шинчи кире берген турган. Арыг агаарны тынарга, хөрек иштн ана хостуг-шоләэн болу бээр. Эзим иштиниң оңа берген оът-сигени черге дожелип, сустулуп чыткан.

Каш-каш каъттарны, кырланнарны ажыр баскаш, чадап ыяштарлыг ээзим эдээниче кылаштап кирип келдим. Бодум могап-шылай-даа бердим. Шых, соөксумаар-даа болза, дерип, изиргенип пат болдум. Дыштаныл олурар черни көрзүнүп, дилеп чораш, бичии ажык аянга барып олуруп алдым. Оңа берген оът-сиген аразында чыткан бирле дириг амытанның куурара берген адыр мыйыстарын, агжагар куу сөөктерин баштай эскербейн бардым.

Хөй адыр куу мыйыстарны топтап көрүп ора, бо-даа ылап сыын-дыр деп чүвени билдим. Ындыг улуг тайга сыынының канчап өлгенин черле билбедим. Бир-ле болза, ол өске-бир дириг амытаннар-биле сегиржип алышкынга балыглаткаш, оон өлген, чок-ла болза, чазый-чилби тотчеглекчиниң өлүмнүг огундан барып, маңаа кээп амы-тынындан чарылган.

Араатан амытаннар база куштар ону сек чок кылдыр чээн, ооң туржук, ооң сөөктерин безин томуйландыр хемиргилеп каапкан. Оон чүгле чодур мыйыстары харын бүдүн арткан. Оңуп калган оът-сиген аразындан ол мыйыстарның дозу ушкап ыяш дазылы дег апарган, а мыйыстарның биштары ам-даа шиш сүвүр апарган сүртенчиг костүп чыткан. Ол дириг амытанның өлген черинге оол сегиниң агжагар куу сөөктерин көрүп ора, аңаа-ла эъди-кежим соолаш кыңды.

Ол сыын дириг чорда кандыг турганын караамга көзүдүр бодаарын оралдаштым. Баштай ол бичии, күш кирип четтикпээн, аваызындан черле ырлавас хензиг бызаа турган. Ооң соонда халымак, молдурга-бутажыгаш апарган, оон чоорту-ла күштүг, сүртенчиг улуг сыын болуп өскен. Оол шыырак, күштүг буттары, делгем бедик хөрээ база хөй адыр улуг мыйыстары аңаа чагыртып, ооң күзелинге таар-жыр чораан. Ол дег чараш, ындыг күштүг, шыырак амытан чок турган.

Ам ол сыын өлген: ооң эъди-кежи хайлы берген, ооң сөөктерин безин өске араатан амытаннар чүк санай дажып аппарган, үзе-чаза хемиргилеп каапкан.

Ол черле чырык өртемчейге чурттап чораан бе? Ийет, чурттап чораан. Ол дег улуг, чараш чүве чок —ёзулуг тайга сыыны чораан.

Ол сыынның салгалы-даа артып калганы чадавас. Маңаа бо аянга келгеш, ооң сегиниң чанында үнген оът-сигенни чиири-даа чадавас.

Ындыг харын. Оран-делегей, бойдус бүгү-ле чүвени бодунуң хоойлузунга чагыртып турар. Аңаа дириг амытаннар тыптып кээп, төрүттүнер, ону ашкарып-чемтерип турар, а олар өлүг бойдусче шилчиирге база-ла хүлээп алыр.

Кежээ одаамга пат-ла моор турупкан чедип келдим. Адып алган үң диннимни аңтылап суккаш, кушкүлдер эъди-биле быдаа хайындырып эгеледим.

Ур-даа болбаанда, кургаг будук дыр кылдыр сыгтап соонда, эжим белиинде куруна бир кушкул халаңнадып алган бо кылаштап келди.

— Аңчы олчалыг чораан ирги бе?— деп, ол хөглүг каттырыпш айтырды, оон эккелген агжагар куу сыын мыйызын черге оожум салып кагды.—Чараш-ла мыйыстар-дыр, ындыг бе? Канчап черге каар боор. Бажывымга аппаргаш, аштап-арыглааш, өң кирип дозулап, будуп, хаңамга азып алыр мен.

Илья ТОПОЕВ.

СОНУУРГАКТАРГА

Делегейниң эң-не бурунгу ынакшыл чагаазын югослав археологтар Ирандан тыпкан. Бистиң эраның мурнунда 2200 чылда Гимис дээр аныяк оол Ласбуйа дээр кысты болчагже чалап чагаа бижээн. Бурунгу почтачыларга берге-ле турган хсанрлиг —оолдуң чагаазы 16 килограмм деңзилиг дашта ойдунган болган.

• • •

Дириг амытаннар аразында найырал кижилерниинден доралавас шынчы болгулаар. Эртениң-не ийилээ селгүүстеп чоруур ийи ытты көрген донгончулар аңаа ылап бүзүрээн. Дигби деп ыт согурарып калган, а ооң эжи Свил аңаа үргүлчү дузалаар, ол ооңуувуң мончарының дынып ызырып алгаш, чедип чоруур.

• • •

Уйгузу келбестерге музыкалыг кассетаны Японияда үндүрген. Ону композитор Ватанабе Омури чогааткан. Ооң сарлалынга бүзүрээр чүве болза, ол боду үк музыканы чогаадып тура, каш-лаа катап удааш, сандайындан чайлып душкен.

• • •

Шон Лашкага суд болуп турда, залга хорапныг үш чылан костүп келген. Улуг дуймээзин үнген. Полиция шинтекчиниң столунуң адаандан бүдүн ог-бүлени — 19 чыланны, 25 чууруганы тып алган. Олар хүндүс чаштынып хүннээр, чүгле дүне чаглаандаа үнер турган. Хамык ужур негенчиг биле харыылакчының аразында кулак-уюк ырыжында болган: чыланнар шылашпайн унуп келгеннери ол.

КАЛИНИНГРАД—БАЛТИКАДА ХООРАЙ

Калининградты бистиң чуртувустуң барыын талакы шивээзи деп чоргаарал-биле адап турар. Чер кырынга тайбың дээш амы-тынын берген совет дайынчыларының дугайында тураскаалды бо хоорай ыдыктыг камнап, кадагалап турар.

Ада-чурттуң Улуг дайынының соонда Калининград катап чаарты туттунган. Амгы үениң тудуглары. Культура ордулары, кинотеатрлар, спорт ордузу хоорайны аян-шинчи кирип турар.

Калининградтың бүдүрүлгелериниң кылган продукциязы бүгү чуртта сурагжаан. Ол дээрге, БАМ-да болгаш дагруда бүдүрүлгелеринде ажылдап турар вагон-самосвалдар, көдүрүр краннар болгаш электрочүдүрүкчүлер, эки шынарлыг саазын, магистраль газ дамчыдылгаларын башкарар автоматчыткан ниэы-бүрү системалар, балыктан кылган продукция-дыр.

Бүгү-ле чүдүрер болгаш дүжүрер ажылдарны комплекстиг механизастаар дээш шимчээшкиниң эгелекчилери база-ла калининградчылар.

ЧУРУКТА: бистиң чуртувуста эң улуг порттарның бирээзи — Калининградтың садыг порту. Чүъктер маңаа кээп турар болгаш делегейниң дыка хөй порттарынче моон чүдүрүп чоруп турар.

Г. КАЛАЧЬЯННЫҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникасы.

ДАШТЫН МУЗЕЙ

Байкал хөлдүң эриинде, Ольхон ортулуктуң чанында даштың, ажык дээр адаанда музей тургустунуп турар.

Ол музейге бурунгу бурят «улустуң» (чурттап турган хонажының) аян-хевирин хевээр тургузар. Ында баштайгы кудумчуда — орус бажыңнар-биле кожа соңгу чүктүң бичее улустарының чурттап турган чадырлары костүп келген.

Хоорайлардан болгаш улуг суурлардан чүс-чүс километр ыракта турар бо районну, Иркутск эртемденнериниң саналы-биле алырга, экология болгаш этнография талазы-биле туcкай зонага хамаарыштырып болур. Ында чурттап турар буряттарда XIX—XX чүс чылдың эгезинде турган ажыл-амыдыралының, культуразының элементилери амдаа артып калган, бар. Сайырам хорзунну болбаазырадырының, оку суггарарының дуржулгазы ында салгалдан салгалче дамчып турар. Бурунгу национал ёзулалдары болгаш шаандакы эт-херекселдери, оон аразында тюлень аңнаар херексел—нерпу, оларда хевээр арткан.

В. ХОДИЯ,
СЭТА-ның корр.

БӨГҮН НАЙЫСЫЛАЛГА

Хоорайның Улуг Октябрьның 66 чыл оюнга тураскааткан байырлыг хуралы ХӨГЖҮМ-ШИИ театрынга болур.

Эгелээри 17.00 шакта.

«ЕНИСЕЙ» Культура бажыңынга

Херээженнерниң «Хозяюшка» клувунуң хуралы.

Эгелээри 16.00 шакта.

«Тураскаалдыг 66 чылдар» деп тематиктиг кежээ.

Эгелээри 18.00 шакта.

«КОЛОС» Культура бажыңынга

Байырлалдың «Улуг Октябрь» деп тематиктиг кежээзи.

Эгелээри 17.00 шакта.

Дыштаныгланың «Ыры-биле ажыл-иш кожа чоруур» деп кежээзи.

Эгелээри 17 шак 30 минутада.

Хоорайның №4 ПТУ-зунуң улуг залынга.

Революсчу алдар кежээзи.

Эгелээри 19 шак 30 минутада.

ДЫШТАНЫР ХҮН ШТАВЫ.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

НОЯБРЬ 5-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 —Фильм-концерт. 9.20 — «Спортлотоиуң 45-ки тиражы. 9.30 —Аныяк көрүкчүнүң театры. 12.25 — Телемедээлер. 12.30—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Уруглларга үш серияглыг уран-чечен телефильм — «Эң-не эрте эртенде». 1-ги серия. 15.45 — «Капитан Коновалов». Документалдыг телефильм. 16.05 — Концерт. 16.55 — Телеочерк. 17.40 —П. Чайковский. Концерт. 18.15 —Чаа документалдыг телефильм. 18.30 — Бөгүн делегейде. 18.45 — «Улуг-биче дайын» деп уран-чечен фильм. 20.15—«Үе». 20.55 — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 66 чыл оюнга тураскаатткан байырлыг хурал. Байырлал концерти. Кремльдиң Съездилер ордузундан дамчыдар.

ИИИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Документалдыг фильмнер. 9.05 — Концерт. 9.35 — Документалдыг телефильм. 10.05 — БАМ-ны кылып тур бис. 10.35 — Концерт. 11.05—«Музейлерде болгаш делгелгелер заалдарында». 11.30—И. Гайдн. Соната ми бемоль мажор. 11.50 —Документалдыг фильм. 12.10 —Уругларга фильм «Согур куш». 13.15 — Концерт. 13.45 — Мультфильмнер. 14.10 — Ираклий Андроников — «Аас рассказтары». 15.25 — Телемедээлер. 15.30—18.00 — Чапсар. 18.30 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Октябрьга рапорттап тур бис» деп туcкай информация-публицистиг дамчыдылга.

МОСКВАДАН

18.50 — Аныяктар адреспери. 19.50 — Документалдыг телефильм. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15—«Үе». 21.35 — Концерт. 21.55 — «Партком секретары» деп уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 23.05—01.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Химик»—ЦСКА.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Чамдык черлерге ол хар чаар. Хат кошкак.

Дүне 3—8 градус соок, чамдык районнарга ноль градус. Хүндүс 2—7 градус чылыг.

Кызылга биче булуттаар, чагбас. Хат кошкак.

Дүне 6—8 градус соок, хүндүс 2—4 градус чылыг.

КИНО

НОЯБРЬ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Букет фиалов» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Чаа мультфильмнер» 9.00, 15.30, «Витя Глушаков—друг апачей» 11.30, 13.50, 17.00, 20.20 «Непобедимый» 12.10, 18.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Главный свидетель — компьютер» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК» «Бежавшие из ада» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

АМЫДЫРАЛДЫҢ ХӨЛЕГЕЗИНДЕ

Кыска чугаалар

Бир-ле катап орукка тулган мегелээр кижи шынын чугаалаар кижиге ужуражып, таакпылажып доктаай берген. Тулган мегелээр кижи тургаш, суглук чок биле домей, хөөреп чугаалаан:

— Мезил деп амытан кара элдеп боор чүве-дир. Ол сугдан молчурт-малчырт үнүп келгеш, ап-мен-даа ышкаш соругже чоруп кагды.

— Харын ындыг чүве чорду ийин, дом. Даңза салы, чакпалары агбая берген, хайырнынга берген чүве дег, харамдыгып, хайыр чылгап чыткаңын бо-ла көөр кижи-дир мен. Мезил хирезинде човаар сеткили чок, арны безин кыспас бужар-ла кулугур чорду—деп, шынын чугаалаар кижи ындыг харыы берген.

Тулган мегелээрин орта шак дүжүп, арны өрт дег кызып келгеш, ыыт-даап чок аъттангаш ынай болган.

• • •

Бир эртен чүдээш бажымайлап чыткан ачазындан оглу мынча деп дилээн:

— Бөгүн дыштаныр хүн болгай. Хемче кирип, балыктаалам.

— Хем кирип, балыктаар чайым чогул—дээш, ачазы човууртавышаан, бажын туткан —Бажым аарып тур.

— Шкаф хааржаанда бажарыңның эми бар чүве. Ону эккеп берейн, иживит, ачай—деп, оглу чугаалаан.

— Ол хоржок, күш четпес чүве-дир ийин —дээш, ачазы угда чок холун чаңгаан. — Он бир шак четсин.

Быргаң-ава урууну биле кудумчуга чораннар. Бичии уруу орукка орта кылаштавас, олура дүжүп, тура халыыр мындыг болган. Быргаң-авазы шугулдаксап айтырган:

— Чүге орта кылаштавас кижи боор сеп, уруум?

— Сээн «Тайып ужар, дааңгаш турар» деп үлегер домаанга дуржулга кылып чор мен—деп, уруу харыылаан.

Бүскээр кыжын диниаэт келген кожазындан өске кожазы сонуургап айтырган:

— Бо чылын диңң кандыг болду?

— Кайы, дииниин ону кандыг боорул ам-даа билбес сен бе? Бора боор ышкажыгай—деп, бираээзи ындыг харыы берген.

• • •

Болчагта турган оолдан душтуу кыс айтырган:

— Бажың чүге шарып алганың ол?

— Чаа хөйлен садып алгаш, ону чуп турдум—деп, оол харыылаан.

— Садып алган хөйлениң кайыл?

— Көрбейн тур сен бе? Бажымда бо ышкажыл!

• • •

Садыгжы оолдуң домбуунуге сүтү долдур кудуп бергеш, өртээн негээн.

— 58 копеек-тир, дуңмай.

— Копеектерим домбуун дүвүнде болгай — деп, оол харыылаан.

Т. КАРЫМА.

ЧАРЛААЛДАР

Республиканың оттулар чүүл сайгарар конторазынга дараазында мергежилдиң кижилери негеттинип турар:
1. КАВЗ-685 автобуска чолаачы.
2. Моторист.
3. Секретарь-машинист.

Контораның турар чери: Оюн Курседи кудумчуда №4 бажың, телефон № 2-20-55.

«Тыва тудуг» трестиң чер ажылдары кылыр тудуг эргелелинге ажылдаар дашчылар, бызанчылар, бетонщиктер негеттинип турар. Дашчы, бетонщик, монтажник мергежилин чедип алырын күзээннерни, прорабты, мастерни, секретарь-машинакчыны, склад эргелекчизин чалап тур.

Чыл түңнелин ёзугаар шаңнал акшаны, хөй чылдарда ажылдааны дээш немелде төлевирни берип турар. Бажыңны ээлчег ёзугаар бээр.

Адрези: Кызыл хоорай, Загородная кудумчузу, № 21 бажың. № 5 автобус-биле «Столовая» деп автобус доктаар черге чедир чоруур. Телефоннары: 2-36-48, 2-24-60.

Редакцияның адрези:
667000 Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, карымсалгалыг секретарьның 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи чыдырал болгаш үлетпур килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13 чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 корректорларның 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45 солун хелбейн баргаңда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2033.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы (Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—01623

Тувин... республ... БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

УЛУГ ОКТЯБРЬ ДЕЛГЕРЕЗИН!

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 256 (12346) | 1983 чылдың ноябрь 6, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп

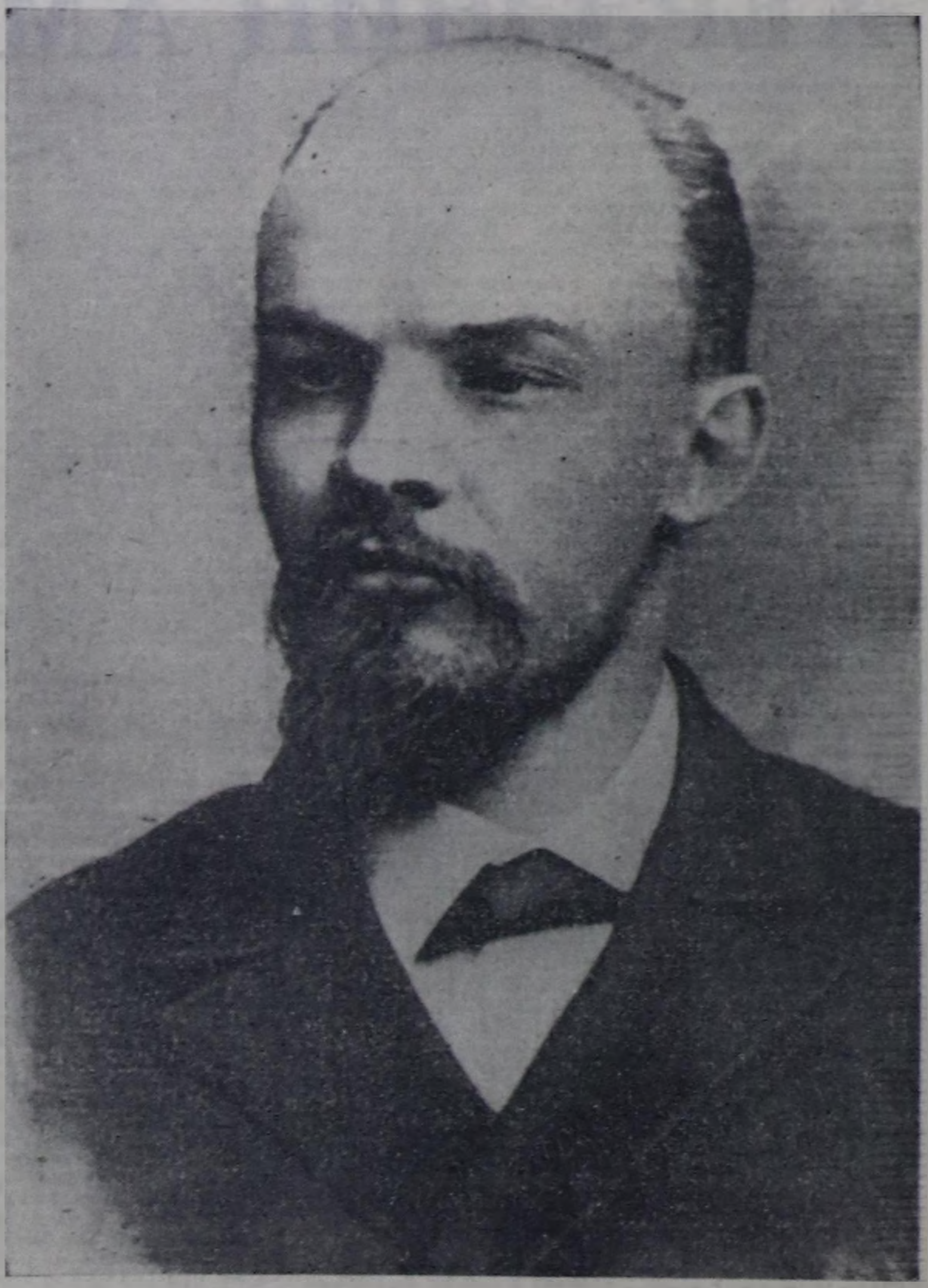

Владимир Ильич ЛЕНИН.

Кижи төрелгетенниң төөгүзүнге чаа үе-чаданы—социализм болгаш коммунизм тиилелгезиниң үе-чадазын ажыткан Улуг Октябрьга алдар!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозу ээлчеглиг хуралынга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Ленинчи болгаш Күрүне шаңналының талазы-биле комитеттиң болгаш Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлелиниң социалистиг чарыштың мурнакчыларынга шылгараңгай чедиишкиннери дээш ССРЭ-ниң 1983 чылда Күрүне шаңналдарын тыпсыр дугайында саналын чугаалажып көргеш, чүүлдүг деп саназан. Он бирги беш чылдың планнарын доллур болгаш ажыр күүседиринге, бүдүрүлгениң ажыктыын бедидерип, чиг-эт, энергетика болгаш өске-даа курлавырларны камнаарын хандырарынга, бүдүрүп үндүрер продукцияның шынарын экижидеринге, чоннуң амыдырал хандырылгазының деңнелин бедидеринге эң эки түңнелдерни чедип алган хөй санныг ажылчыннар, колхозчулар, инженер-техниктиг ажылдакчылар ол шаңналдарны алган.

СЭКП ТК эртем болгаш техника, литература, уран чүүл болгаш архитектура талазы-биле ССРЭ-ниң Күрүне шаңналдарын тыпсыр дугайында саналдарны чүүлдүг деп көрген. Бистиң чурттуң экономиктиг болгаш техниктиг күчү-шыдалын быжыглаарынга, эртемниң болгаш культураны хөгжүдеринге, кадрларны белеткээрин экижидеринге улуг салыышкынны киирген чедиишкиннерни шаңналдар-биле демдеглээн.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Күрүне шаңналдарын тыпсыр дугайында доктаалын солуннарга парлаар.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга А. А. Громыконуң англи парламентиниң кежигүнү, Великобританияның премьер-министри чораан Дж. Каллагэн-биле ооң беседазының дугайында информациязын дыңнаан.

Ол ышкаш чурттуң күрүне болгаш хөй-ниити амыдыралының, Совет Эвилелиниң социалистиг болгаш хөгжүп эгелеп турар чурттар-биле кады ажылдажылгазын ханыладырының, тайбыңны болгаш делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаарының талазы-биле өске-даа айтырыгларны хуралга база чугаалажып көрген.

ДҮҮН КРЕМЛЬГЕ

Социализмниң тиилекчи тугу делегей кырында тайбыңның болгаш кижи төрелгетенниң чырыткылыг идеалдарының демдээ кылдыр киискип турар. 1917 чылдың Октябры делегей хөгжүлдезиниң байдалын үндезини-биле өскерткен. Маркстың, Энгельстиң, Лениниң Улуг Октябрьда эгелээн херээ улам-на бурунгаарлап, тиилеп чоруп турар.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 66 чыл оюн бистиң улус политиктиг болгаш күш-ажылчы улуг көдүрлүүшкүннүң байдалында уткуп турар. Совет кижилер СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш ноябрь (1982 ч), июнь (1983 ч.) Пленумнарының айтышкыннарын амыдыралга боттандырары-биле партияның салган сорулгаларын эң-не улуг ажык-дузалыг кылдыр шиитпирлээринче, сагылга-чурумну болгаш организастыг чорукту быжыглаарынче чүткүп турар. Эвилелдешкен республикаларның шуптузунуң ажылчы чоннары Октябрь байырлалын күш-ажылчы улуг белектер-биле уткуп турар.

СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң тайбыңны быжыглаарынче, империализмниң реакциялыг күштериниң калбарткапы боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадырынче углаңган даштыкы политиказын совет кижилер бүрүнү-биле деткип, чүүлдүгзүнүп турар.

Эш Ю. В. Андроповтуң кылганы чаа тайбың саналдарын бүгү бөмбүрзек кырында калбаа-биле деткип турар. ССРЭ-ниң тайбың күзээн даштыкы политиказы — бистиң кажан-кезээде шынчы боор келгенивис ленинчи шугумувус болур.

Бүдүрүлгениң мурнакчылары болгаш чаартыкчылары, партияның, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары, эртем болгаш техниканың ажылдакчылары, Совет Арманың болгаш Шериг-Далай Флодунуң дайынчылары, Москва чоок-кавызының ажылчы чоннарының төлээлекчилери Москвага, Кремльдиң Съездилер ордузунга ноябрь 5-те байырлалдыг, өөрүшкүлүг чыылганнар. Аңаа улус депутаттарының Москва Совединиң болгаш СЭКП хоорай комитединиң Улуг Октябрьның 66 чыл оюн байырлаарынга тураскааткан байырлыг хуралы болган.

Эштер Г. А. Алиев, М. С. Горбачев, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Г. В. Романов, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, В. И. Воротников, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Понамарев, М. С. Соломенцев, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, К. В. Русаков, Н. И. Рыжков оларны хуралдың киржикчилери бут кырынга туруп, диңмиттиг адыш часкашкыны-биле уткаан.

Президиумда база ол ышкаш Уругвай компартияның ТК-зының бирги секретары Р. Арисменди.

Залда—даштыкы аалчылар, даштыкы дипломаттар.

Байырлыг хуралды Моссоветтиң күүскомунуң даргазы В. Ф. Промыслов ажыткан.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары Г. В. Романовту хурал киржикчилери чылыы-биле уткааннар. Ол «Октябрьның идеяларының болгаш херээниң амыдыралчы улуг күжү» деп илеткелди кылган.

Илеткелди чыылганнар улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш адыш часкаашкыны чаңгыс эвес удаа үзе кирип турган.

Байырлыг хурал төнген. Залдың иштинге ССРЭ-ниң күрүне гимнизи чаңгыланган.

Ооң соонда байырлал концерти улуг чедиишкинниг эрткен. Концертке Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң удуртукчулары олурганнар.

* * *

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 66 чылынга тураскааттынган байырлыг хуралдар ол ышкаш эвилелдешкен республикалар найысылалдарынга, чурттуң өске-даа хоорайларынга база болгулаан.

(СЭТА).

ДҮҮН КЫЗЫЛГА

СЭКП Кызыл хоорkомунуң болгаш улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 66 чыл оюнга тураскааткан байырлыг хуралы дүүн республиканың хөгжүм-шии театрынга болуп эрткен. Республиканың болгаш Кызыл хоорайның партия, совет, профэвилел, комсомол болгаш ажыл-агый органнарының удуртукчулары, партияның, дайынның, күш-ажылдың хоочуннары, бүдүрүлгениң мурнакчылары, Кызыл гарнизонунуң дайынчылары, найысылалдың хөй-ниити организацияларының төлээлери аңаа киришкен.

Байырлыг хуралды СЭКП обкомунуң бюро кежигүнү, партия хоорkомунуң бирги секретары Б. П. Свинцов ажыткан.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповту баштадыр СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң составын байырлыг хуралдың хүндүлүг президиумунга хуралдың киржикчилери бедик көдүрлүүшкүннүг соңгаан.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 66 чыл оюнуң дугайында илеткелди СЭКП обкомунуң бюро кежигүнүнге кандидат, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы М. Е. Абрамов кылган.

Хурал соолунде ооң киржикчилеринге байырлалдың концертин көргүскен.

* * *

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 66 чыл оюнга тураскааткан байырлыг хуралдар Ак-Довурак, Чадаана, Шагаан-Арыг, Туран хоорайларга, районнар төптеринге, бүдүрүлгелерге, совхозтарга болуп эрткен.

ХООЧУННАРГА ТЫВЫСКАН

Дүүн, СЭКП Кызыл хоорkомунуң хуралдаар залынга найысылалдың чамдык хоочуннары чыглып келген. Оларга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң шаңназы «Күш-ажылдың хоочуну» медальды тыпсырынга тураскааткан байырлал ёзулалы болган.

Хоочуннарга ук медальдарны СЭКП Кызыл хоорkомунуң бирги секретары, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнү Б. П. Свинцов тывыскан.

Республика эмнелгезиниң хоочун ажылдакчызы, кезип эмнээр салбырның эргелекчизи А. И. Канупников, ол-ла эмнелгениң санитарказы В. П. Сутягина, хан солуй кудар станцияның улуг медицина сестразы Т. К. Верещагина болгаш өскелер-даа «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаңнатканнар.

Ала-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, дайынчы үш орденниң база тайбын күш-ажылга чедип алганы Ленин орденниң эдилекчизи, РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи Александр Иванович Канупников болгаш өскелер-даа боттарының күш-ажылын бедиир-биле үнелээни дээш партияга болгаш чазакка өөрүп четтиргенин илеретпишаан, боттарының билиин, дуржулгазын Төрээн чуртунуң чаагай чоруу дээш харам чокка ам-даа бээрин хүлээнгеннер.

ООҢ КЫЗЫМАК ЧОРУУ

Минчимаа Маадыевна Дадар-оол 27 чыл иштинде саанчылап ажылдаан. Бо үениң иштинде хөйнү көрген, хөй тонна сүттү сагган. Ажылын билир, байлак дуржулга ооң холуунда мөөңнеттинген.

Ол Бии-Хем районда «Саян» совхозтуң сүт-бараан фермазында бизеэти чаңчылы-биле холу дыңзыг, бедик тура-соруктуг ажылдап турар. Бо чылдың арткен айларының планын 109,5 хуу күүсеткен. Бир инекке онааштыр 1213 килограмм сүттү саар хүлээлгезин 1319 килограмм чедирген.

Дуржулгалыг саанчыда 33 инек быжыглаттынган. Саап чыза шупту сүткүр, улуг инектерни быжыглаан эвес, ооң иштинде улуг-даа, дунгужунда төрээн-даа инектер бар. Ынчап кээрге, ооң байдалы өске саанчылар-биле домей. Ооң сагган сүдү өскелерден хөй. Ол дээрге ооң кызымак чоруу, байлак дуржулгазы-дыр.

— Бисте аныяктар хөй. Олар чыл сапында немежип кээп турар. Люба Монге, Люда Кечил-оол оларның лагдыныкчызы мен. Арткан планывысты чыл төнчүзүнге чедир мен-даа, лагдынган саапчыларым-даа күүседир сорулгалыг бис—деп, ол чугаалап орар.

Шак мындыг кижилер — бистиң чоргааралывыс.

Д. КАРА-ООЛ

ОКТЯБРЬНЫҢ ИДЕЯЛАРЫНЫҢ БОЛГАШ ХЕРЭЭНИҢ АМЫДЫРАЛЧЫ УЛУГ КҮЖҮ

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 66 чыл оюнга тураскааткан байырлыг хуралга 1983 чылдың ноябрь 5-те Кремльдиң Съездилер ордузунга эш Г. В. РОМАНОВТУҢ илеткели

Эштер!

Пролетаржы тиилелгелиг баштайгы революция кижи төрелгетен төөгүзүнде боттанган ол уттундурбас хүннерден бээр алдан алды чыл эрткен. Ол Россияга боттанган, ынчалзажок бүгү диптерде ажылчы чоннарның хөй миллион массаларын хөделдирип үндүрген, оларны мөлчүкчүлерге удур демиселдиң үнелеп четтинмес дуржулгазы-биле байыткан, социал үндезин айтырыгларын шиитпирлээриниң үлегер-чижээн делегейге берген. Чаа социалистиг цивилизацияның үндезинин ол салган. «Аврораның» даштаашкыны, В. И. Ленинниң состери-биле чугаалаарга, «төөгүде эң улуг, эң берге шилчиишкин»— капитализмден социализмче шилчиишкин эгелээнниң дугайын медээлеп үндүрген. Ынчангаш ону кым-даа ара доктаадыр шинек чок!

Октябрьның тиилелгези делегей харылзааларының бүгү системазын үндезини-биле өскерткен, делегей аренызынга контроль чокка кара туразында аажылаар аргазын кезээ шагда чидирген империализмниң туружун боттуу-биле баксыраткан. Империализмниң бодундан чарылбас эң коргунчуг каржы-дерзи чоруктарга удур —дайынга удур, милитаризмге болгаш политиктиг реакцияга удур демиселдиң калбарыышкыны Октябрьдан эгелээн. Ынчангаш бөгүн-даа харын боттуг социализм, коммунистиг шимчээшкин кижи бүрүзүнге дээди үнелиг чүүл болуп турар.—оон амыдырап чурттаар эргезин бодунуң камгалалынга ап турар.

Октябрь революциязы делегейниң эң ханы социал чаартылгазының үндезини болу бербээн. Ооң өзүп, калбаарын чүү-даа моондактап шыдавас. А ол чүл дээрге, бистиң революциявыста бүгү-ле чугула, бүгү-ле кол чүүлдер амгы болгаш келир үелерге хамаажыр дээни ол-дур, эштер. Улуг Октябрьның идеялары, кичээндиргилери, чаалап алышкыннары боттарының бүгү делегейге төөгүлүг чугула ужур-дузазын хевээр арттырбышаан. Олар болза, революсчу бодалдың эртинези, социализм дээш, тайбың дээш, күш-ажыл кижилериниң чаагай чоруу болгаш аас-кежин дээш бүгү демиселчилерге революсчу хөделиишкинниң күчүлүг идиг берикчизи болуп турар.

Шын ленинчи оруктап бар чорууруувусту билир бис. Ынчалзажок баштай эрткеннерниң оруу үндүрүк-кииргик-даа болур, чаа амыдырал дилеп тывыышкын болгаш демисел чокка бадыткаттынмас дээрзин боттарывыстың дуржулгавыстан-даа, өңнүктеривистиң дуржулгазындан-даа база билир бис. Ол бөгүн-даа шын. Ынчаарга ол амыдыралды 1917 чылда тургузуп эгелээп революсчуларның салгалдарынга хамаарыштыр ол чүс катап шынныг. Бергелер кайы хире-даа улуг тургулаан бол, ол бергелерден ындарал, чиг-зиниишкиннер, чайгылыышкыннар төрүттүнмейн турган. Ол бергелерден тургузуушкуннуң ондур улуг энергиязы, Лениниң тодаргайлааны-биле алырга, «күштерин чаа чогаадыкчы ажылга ажыглаарла бүгү күштерин кад дег быжыг күжениишкиннн» төрүттүнүп турган. Ынчангаш Октябрьның херектерипге кезээде төлептиг болур төлээде, большевиктер партиязы, ажылчын аңгы, оларның башкарганы массалар хөй-хөй кижилерге боттаныр аргазы чок, боттанмас кылдыр сагындырып турган чүүлдерни кылып четтиккен, ындыг ачылыг шынарларга коммунистер боттарын кызымак кижизидер ужурлуг.

Бодунуң идейлиг шынныынга бүзүрел болгаш чонунга бердинген бараан болуушкун, салдынган сорулгаларны чедип алыр дээш шыдажып эрткени эң-не нарын шылгалдалар коммунистерниң хүрээлениң быжыктырган. Партияның политиказы тодаргай байдалдарга болгаш марксизм-ленинизмниң эртемниг анализинге үндезилеттингениңден, хөй талалыг бүгү сорулгалардан эң чугулазын, эң херектиин тускайлап алгаш, ону бодунуң хөделиишкиннеринге болгаш чүткүлүнге мооңнеп билириңден ооң күжү доктаамал улгадып турар.

Социализмниң тургузарының гениалдыг ленинчи планы чогум-на ындыг туруш-биле сиңниккен. Ындыг туруш бистиң чуртувуска сайзыраңгай социализм тургузар арганы берген. Ол турушту СЭКП бо хүннерде даа удуртулга болдуруп, совет ниитилелдиң моон соңгаарғы депшилгезинге кол углапыышкынны тодарадып турар.

Коммунистерниң, Советтер чуртунуң бүгү ажылчы чоннарының улуг Лениниң чагыгларынга шынчы чоруу чурттуң иштинге болгаш делегей аренызынга партияның принципиалдыг углапыышкыны, СЭКП Төп Комитединиң, ооң ТК-ның Чиңгине секретары Юрий Владимирович Андроповка баштаткан Политбюрозунуң могаг-шылаг чок ажыл-чорудулгазы — Октябрь революциязының тиилээш салганы улуг-улуг сорулгаларны боттандырарынга чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алырывыстың идегелдиг магадылалы-дыр!

I. ОКТЯБРЬНЫҢ ОРУУ-БИЛЕ, СОЦИАЛИСТИГ ТУРГУЗУУШКУННУҢ ОРУУ-БИЛЕ

Эштер! СЭКП-ниң төөгүзүнуң дуржулгазы, социалистиг тургузуушкунуң бүгү практиказы — шиитпирлеп турар айтырыгларывыстың хемчээлин болгаш характерин, бистиң ниитилелививистиң хөгжүлдезиниң перспективаларын, амгы үе-чадада политиканың болгаш экономиканың харылзаазын үстүнден көрүп турарывыс бедиривис-тир. Эргелер чагырганы холга алыр болгаш ниитилелдиң чаа тургузуун бадыткаар дээш ажылчын аңгының демиселиниң политиктиг факторунче Ленин улуг кичээнгейни салып чораан.

Ооң-биле чергелештир коммунизм чүгле экономика талазы-биле үндезилеттинген болза, чүгле ынчан ону коммунизм деп үнелээр бис дээрзин Октябрь тиилелгезиниң соонда Ленин могаг чок демдеглеп чораан. Ажылчы чоннарның революциядан төрүттүнген хостуг социал чогаадыкчы чоруу бүдүрүлгениң эң-не мурнакчы организастаашкыны-биле каттыжар, эртемниң болгаш техниканың эң чаа чедиишкиннеринге даянып болза, күш-ажылдың эң бедик бүдүрүкчүлүүнче орукту ажыдар дээрзин Ленин, большевиктер тодаргайы-биле билип турганнар.

Ону чедип алыры белен эвес болган. Мурнундагы техника-экономиктиг хожудангай чорук салдарны чедирип турган. Ниитилелдиң бүдүрүкчү күштерин шынар талазы-биле чаа деңнелче көдүрери, социализмни тургузарынга база быжыглаарынга эң чугула бүдүрүлгечи болгаш организас-техниктиг чүүлдерни катап тургузары негеттинип келген.

Ол сорулга база шиитпирлеттинген. Партияның болгаш чоннуң энергиязының чүткүлүнүң, көстүп көрбээн маадырлыг ажыл-херектериниң ачызында, эң-не кыска хуусаада ол сорулга шиитпирлеттинген. Индустриализацияны болгаш коллективизацияны боттандырыгаш, национал кыдыг-кызыгаар черлерниң культура революциязын база көдүргеш, чаа ниитилелдиң капитализмге деңнээрге, бодунуң төөгү талазы-биле артык күштүүн көргүзер материал-техниктиг, социал болгаш угаан-бодал баазазын тургускан. Совет күрүне тургузуу болгаш бүдүрүлгениң чепсек-херекселдерге ниити өнчү, төнчүткен эргелеп башкарылганы чоннуң чер-черлерден үнген калбак инициативазы-биле тудгаштырары дээн ышкаш күчүлүг быралдарга партияның чаартыкчы стратегиязы даянып турар. Ажылчын аңгының политиктиг бышкан билииге күш-ажылчы тараачыннар болгаш мурнакчы интеллигенция-биле ооң эвилелинге, чурттуң бүгү нацияларының болгаш биче улустарының чогаадыкчы чоруунуң күчүлүг улуг көдүрлүүшкүнүнге ол даянган. Социалистиг тургузуушкунуң ол шылгаттынган чепсектери бөгүн-даа идегелдиг-биле биске бараан болуп турар.

Бистиң ниитилел тургузуувустуң, Совет күрүнениң экономиктиг фундаментизи Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында быжыг туруштуунуң талазы-биле шыңгыы шылгалдазы эрткен. Бүгү кижи төрелгетенниң кулданырынче кыжанган күштүг болгаш кара сагыштыг дайзын-биле демиселдиң түңнели эрес-маадырлыг Кызыл Шеригниң дайынчыларының өлүм чок алдарын боттарынга чаалап алганы тулчуушкун шөлдеринге шиитпирлеттинип турган. Тиилелгеге үнелеп четпес салыышкынын тылдың ажылчынчылары база киирген. Бистиң экономикавыс чүгле бодунуң амыдыралчы туруштуун бадыткаан эвес, а харын херек кырында бүгү Европаны бодунга ажылдаткан герман фашизмниң улуг күштүг шериг-үлетпүр машиназы-биле кара чааскаан удур-дедир демиселге бодунуң артык шынарлыын илаптыг көргүскен.

Дайын соонда чылдарда, АКШ болгаш НАТО талазы-биле оларның эвилелчилери «соок дайынны» болгаш боо-чепсектерни эндерс бүдүрерин өөскүткенде чурттуң улус ажыл-агыйы, эртеми болгаш техниказы боттарының күштүг үнүн сөглеп, империализмниң делегейге тергиидел дугайында хоозун кордаашкыннарының боттанырынга арганы бербээн. Ам-даа болза, эң-не реакцылыг империалистиг бөлүктер шериг талазы-биле артык күштүг болурунче чүткүп, Совет Эвилелиниң экономика талазы-биле сударазырын кызыдып турда, оларның ол семээшкиннери буураар дээрзинге бис илаптыг бүзүреп турар бис!

Бистиң экономикавыс, эштер, талыгыр бурунгаарлаан. Национал орулганың чаңгыс хуу немей өзүлдези дайын соонуң 1950 чылда 500 миллион рубль турганынга болзаарга, амгы үеде барык 5 миллиард рубль четкен азы ооң херек кырында «дензизя» барык он катап өскен. Кол бүдүрүлге фондулары чүгле 1970 чылдан 1982 чылга чедир үеде 2,5 катап улгаткан, а 1960 чылдан бээр үеде барык 6 катап өскен.

Ооң-биле кады чуртта болган эң ханы өскерилгелерни чүгле статистика дылы-биле, сан-түң көргүзүглери-биле илередип берге. Чүге дээрге оларның чогум хемчээли—ол

(Уламчызы 2-ги арынында).

Национально-краеведческий отдел

ОКТЯБРЬНЫҢ ИДЕЯЛАРЫНЫҢ БОЛГАШ ХЕРЭЭНИҢ АМЫДЫРАЛЧЫ УЛУГ КҮЖҮ

(Уланчызы. Эгези 1-ги арында).

дээрге, ажылчы чоннарның амыдырал-чуртталгазының принципиалдыг чаа шынары-дыр. Ол капитализм үезинде черле боттанмас. Совет кижилер боттарының чуртталгазын күш-ажыл кылыр магадылаттынган эргези болгаш социал хандырылганың бүгүдени хаара туткан системазы, бүгү-нити ортумак халас өөредилге болгаш эмчиниң халас хандырылгазы, не-даа дугайында шынап-ла бүгү улустуң сагыш салыышкыны чокка бодап шыдавас. Коллективизм болгаш эш-өөрү чоруу, улустарның акы-дуңма найыралы, мөзү-шынар талазы-биле быжыг туруштуу болгаш даартагы хүнге бүзүрел—бистиң ниитилеледе тургустунган байдалдың чарылбас хевирлери ындыг.

Совет Эвилелиниң чедип алган чедиишкиннери кандыг-даа маргыш чок. Ынчалзажок, партияның Төп Комитеди, ТК-ның Политбюрозу оларны төлептиг-биле үнелевишаан, кылдынган чүүлдерни ленинче ёзу-биле шыңгыы санап көрүп турар. Чаа тургузугнуң социал-экономиктиг быжыкканының амгы деңнелин эртемге үндезилеттинген шыңгыы тодарадылгаларын удуртулга болдурбушаан, партия чедип алган чүүлдерниге мээргенмейн-даа, амгы деңнелди коммунизмниң дээди чадазынче чоокшулап келгени кылдыр хөөретпейн турар. «Карл Маркстың өөредии болгаш ССРЭ-де социалистиг тургузуушкунуң чамдык айтырыглары» деп ажылында Юрий Владимирович Андроповтуң демдеглээни болза: «Кандыг үе-чадада чорууп турарывысты ылаптыг медереп билир ужурлуг бис. Халчып эртчир мурнаар болза —ол дээрге, боттанмас сорулгаларны идип үндүрери болур; чүгле чедип алганывыга доктаап туруп алыр болза — бисте бар бүгү чүүлдерни долу ажыглавазы ол. Бистиң ниитилеледи оон бүгү бар арга-курлавырлары-биле, негелде-херегледери-биле хөгжүлдениң херек кырында байдалдарында кылдыр көөр херек. Биске негеттинип турар чүве бо-дур».

Партия СЭКП-ниң XXVI съездизиниң угланыышкынын боттандырбышаан, чыгдынган дуржулганы ниитилештирбишаан, стратегияны болгаш тактиканы амыдырал-биле шуудаштырбышаан, бодунуң теоретиктиг курлавырын чогаадыкчы ёзу-биле байлакшыдып, политиктиг угланыышкынын улам тодаргайлап, программалыг сорулгаларны боттандырарының оруктарын болгаш хуусааларын шилавылап турар. Бо талазы-биле чугула принципиалдыг рольду СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.), июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлери, эш Ю. В. Андроповтуң чугаалары ээлеп турар. Оларда бистиң чуртувустуң эгезинде туруп турары сайзыраңгай социализмниң төөгүлүг узун хуусаалыг үе-чадазында партияның болгаш чоннуң чоокку база ырак хуусаалыг сорулгаларын ханы сайгарылгалыг тодараткан. Ол янзы-бүрү сорулгаларны каттыштырып, оларның кол утказы болуп турар ниити чүүл дугайында чугаалаар болза, ол дээрге — боттуг социализмни планнаттынганын ёзугаар бүгү талалыг сайзыраңгайжыдары-дыр, оон ачызы-биле коммунизмче чоорту шилчилге боттанып болур. Шак ол ленинчи угланыышкын бүгү улустуң деткимчезин алган. Ол дээрге, бистиң революциявыстың идеяларынга болгаш херээнге партияның чайгылыш дивес шынчызы херечилеп турар!

Октябрьның алдан алдыгы чылы ниитилел-политиктиг бүгү амыдыралдың хөдүрлүүшкүнү-биле демдеглеттингени. Ол партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының ажылының экижээни-биле кадрларының харысалгазының улгатканы-биле, организастыг чоруктуң планының болгаш күш-ажылчы сагылга-чурумнуң деңнелиниң улам бедээни-биле, сөстүң болгаш ажыл-херектиң чаңгыс аайының улам сырый апарганы-биле демдеглеттинген. Ол амыдыралдың бүгү адырларынга, оон иштинде, чугаажок-ла, улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинге бодунуң түңнелдерин берип турар.

Бо чылың, беш чылдың баштайгы ийи чылдарының ортумак көргүзүглеринге деңнээрге, ниитилел бүдүрүлгезиниң болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң темпизи улгаткан. Аар индустрияның кол адырлары бурунгаарлаашкынны кылган. Кара болгаш өңнүг металлургияның продукциязын, ылангыя оон депшилгелиг хевирлерин бүдүрүп үндүрери көвүдээн. Бойдус газының, нефтиниң тывылгазы, химия продуктуларын бүдүрери өзүп турар. Эртем-техниктиг депшилгени хандырар адырлар доктаамал хөгжүп турар. «Б» бөлүктүң продукциязын бүдүрериниң темпилерин мурнадырының дугайында партияның чугула айтыышкыны чүткүлдүг боттанып турар. Транспортта ажыл-херектер экижип эгелээн. Доозулбаан тудугларның хемчээли кызырылган.

Ада-чурт машина тудуушкунунда бурунгаар базымнар — а олар улам-на көскү болуп бар чыдар—улус ажыл-агыйын амгы үениң машиналары болгаш механизмнери-биле, приборлары болгаш аппараттары-биле улам-на улуг хемчээлге хандырар арганы берип турар. Чүгле бо чылын безин үш-чартык муң чаа хевирниң бедик бүдүрүкчүлүг дериг-херекселдерин бүдүрери шиңгээдип алдынар. Атомнуг энергетиканың бүдүрүлге базазы бүзүрелдиг быжыгып турар, а ол дээрге партияның доозевилээни Энергетика программазын күүседиринге онзагай черни ээлеп турар болгай. Бистиң экономикавыстың техниктиг деңнелиниң бедээнин Байкал-Амур магистралының тудуу тодаргай херечилеп турар. Уренгой—Помары—Ужгород аразынга газ дамчыдар ховар дээн шутумну делегей практиказынга бо үеге чедир турбаан хуусааларда болгаш темпилер-биле кылганы ону бадыткап турар. Ол болгаш оон-даа өске хөй кайгамчык чедиишкиннерниң бүгү киржикчилериниң күш-ажылчы маадырлыг чоруун, патриотчузун болгаш бедик мергежилдиин Төрээн чурт бедии-биле үнелеп турар.

Чурттуң Аъш-чем программазын боттандырары бүгү партияның, бүгү улустуң херээ апарган. Кедээ ажыл-агыйның болгаш агроүлетвүр комплекизиниң өске-даа адырларының материал-техниктиг базазын улам ыңай хөгжүдер талазы-биле хемчеглер чайгылыш чок боттанып турар. Оларның аразында бот-боттарындан негелдени бедидеринге үндезилеттинген ажыл-херекчи харылзаалар сайзыраңгайжыш, совхозтарның болгаш колхозтарның экономиказы быжыгып, кодээниң социал чаартылгазының талазы-биле хөй чүүл кылып турар.

Бо чылын мурнунда чылдыңга бодаарга, тарааны, картофельди, ногааларны база фруктуларны хойну өстүргениң болгаш белеткээниң айтыр херек. Мал ажылының хөгжүлдезинде көскү базымнар бар. Ооң чем баазазы быжыккан.

Улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинде бурунгаарлаашкыннар илдең. Ынчалза-даа чамдык көргүзүглер беш чылдың даалгаларындан хожудап турарын чугаалавайн барып болбас, чамдык даалгалар долу хемчээл-биле күүсеттинмээн. Чогум-на харын ынчангаш эки түңнелдерни быжыглавышаан, бистиң бурунгаарлаашкынывыска доктар болуп турар чылдагааннарны шиитпирлиир-биле чайладырының чугулазы ында. Чоокку сорулга билдингир: тургустунган бүдүрүлге болгаш эртем-техниктиг күчүнү улам чөп ажыглаарын хандырары, чиг-этти, материалдарны, электри энергиязын, күш-ажылчы курлавырларны эң эвээш чарыгдап тургаш, планныг даалгаларны күүседип алыры. «Кызыл» дээр черлерни болгаш балансылашпас эвес чүүлдерни болдурбазының, продукция бээриниң чурумун хажыдарын чок кылырының, ам-даа бүдүрүкчүлүг, ам-даа шынарлыг ажылдаары коллектив бүрүзүнге норма болу бээриниң эргежок чугула бүгү байдалдары бисте бар. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, бедик харысалга, долу беримче-биле ажылдаар херек.

Ону чер бүгүнге чедип алыры— канчаар-даа аажок улуг ажыл-агый айтырыын шиитпирлээри-биле чергелештир, улуг политиктиг ужур-дузалыг айтырыгны шиитпирлээри ол болур, чүге дээрге экономикада чедиишкиннер улуг болган тудум-на, социал айтырыгларны шиитпирлээриниң аргалары көвүдеп турар. А социал критерийлер дээрге бодунуң экономиктиг политиказынга партияның удуртулга болдуруп турар кол чүүлү ол. Бистиң тургузуувустуң гуманизмни ында, бистиң тургузуувустуң эң бедик үнелиг чүүлү кижи, оон материалдыг болгаш угаан-бодал негелделери болуп келген болгаш ындыг болуп артар.

Совет кижилерниң чаагай чоруунуң чайгылыш чок өзүлдези чогум-на ында. Чоннуң боттуг орулгалары чылдан чылче бедип орар. Херегледиң ниитилел фондуларындан төлевирлер болгаш чиңгеделер доктаамал өзүп турар. Чуртталга тудуу бедик темп-биле хөгжүп орар. Чуртталга тудуунга херегледи бедик дээрзи билдингир болгай. Негелде бедип орар: кижилерге чүгле «дөрбелчин метрлер» эвес, бүгү талазы-биле таарымчалыг, амгы үениң бажыңнары чугула болгай. Шак ындыг тулуг немелде чарыгдалдар-биле холбашкынны билдингир, күрүне ону ынчаар кылып-даа турар.

Ажылчы чоннарның амыдырал деңнелин бедидер дугайында сагыш салбышаан, Төп Комитет улустуң херегледи бараанарын бүдүрерин хөгжүдер болгаш ачы-дуза чедирериниң комплекстиг программазын ажылдап кылырын чугула деп көрген. Мында курлавырлар эгээртинмес. Оларны ниитилелге ажыктыг болдурар дизе, массалыг херегледиң бараанарын бүдүрериң амгы үениң техниказынче болгаш технологиязынче дүргээн шилчидер, оларның шынарын көскүзү-биле экижидерин чедип алыр, республика, край, область бүрүзүнүң таарымчалыг байдалын эки ажыглаар.

Ажыл-ишчи бүрүзү бодунун ажылдаар черинге бүгү чурттуң эрге-ажыктарының дугайында сагыш салып турар болза, чүгле ынчан чоннуң херегледерин улам долу хандырары чедип алдынар дээрзин билири чугула. Бистиң аргаларывыстың боттуг хемчээ база бар— ол дээрге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү. Бистиң эргевисте бар бүгү-ле курлавырларны чогумчалыг шиңгээдири.

Экономиканың таарымчалыг хөгжүүрүнге ажыл төлевириниң өзүлдези-биле деңнээрге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдези мурнады хөгжүүрүнүң темпизин чайгылыш чокка хандырары, чоннуң акша-орулгаларының болгаш херегледиң массалыг бүдүрүлгезиниң база ачы-дуза чедирилгезиниң аразында шыңгыы дүүштүрүлгени тудары албан дээрзи билдингир. Хуваалда харылзааларын сайзырадырындан база хөй чүүлдер хамааржыр. Бо талазы-биле партияның шугумун чайгылыш чокка боттандырып турарының ужуру, бир талазында, ниитилелден шупту чүүлдерни бүрүнү-биле ап тура, ажыл кылыксавас кижилерге моральдыг болгаш материалдыг салдар чедиририңде, өске талазында, ак сеткилдиг күш-ажылдың ат-алдарын бедидеринде болуп турар. Шак ындыг угланыышкын — ажылчы чоннарның боттарының эрге-ажыктарын камгалап турар болгаш оларның изиг чүүлдүзүнүүшкүнүн алган.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн үндезини-биле бедидери, экономиканы бүгү талалыг интенсификастаары — бүдүрүлгениң хөгжүлдериниң база чоннуң чаагай чоруун бедидериниң, бистиң чуртувустуң камгалал күчүзүн болгаш делегейге туруштарын быжыглаарының темпилерин тодарадыр кол чүүлдер ол болур. Октябрьның херээн чедиишкинниг уламчылаар дээш демиселдиң эң кол угланыышкыны бөгүн ол болуп турар.

Ук айтырыгларны шиитпирлээринге эң кол рольду совет эртем ойнап турар. Эртемниң шылгараңгай чедиишкиннеринге бис чоргаараланыр эргелиг бис. Эртем ажылдакчыларының күженишкининиг, чогаадыкчы ажылын билиглерниң кол үндезин талалырынче, бүдүрүлгениң херегледери-биле тудуш холбашкан адырларже углаар. Кванттыг электроникада болгаш молекулярлыг биологияда, химияда болгаш Чер дугайында эртемнерде, хензиг кезектерниң болгаш атомнуг ядронуң физиказында, математикада болгаш медицинада, хензиг кезектерден космоска чедир хөй талалыг айтырыгларны шиитпирлээринде бистиң эртемденнеривистиң чедиишкиннерин бүгү делегей хүлээп көрген.

Чедип алган чүүлдерни сайзыратпышаан, бүгү талаларга эртем-шинчилел ажылдарының түңнелдиг болур чоруун бедидери, улус ажыл-агыйының үндезини-биле техниктиг эде дериглезинге эртемниң күчүзүн улам калбаа-биле ажыглаарын чедип алыры чугула. Совет ниитилелдиң бүдүрүкчү күштерин шынар талазы-биле ханы өскерлиишкиннерге чедирер. Шак ындыг чедиишкиннерни эртем-техниканың улуг масштабтыы-биле шиңгээдириниң, бүдүрүлгени автоматчыдарының комплекстиг системазының дугайында чугаа чорууп турар. Ол дээрге таарымчалыг технологияны, санныг программалыг башкарылгалыг станоктарны болгаш «сайгарын кылыр төптерни», микропроцессорларны болгаш роботтарны калбаа-биле ажыглаары болур. Ол дээрге саналга техниказының херекселдериниң баазазынга карын системаларны база төлевилел-конструктор ажылдарын башкарарын автоматчылары болур. Ол дээрге курлавырлар камнаар, артыкчы чок чорудулгаларны шиңгээдири, баш удур айыткан шынарлардыг чаа материалдарны алыры болгаш ажыглаары дээш өске-даа чүүлдер-дир.

Лениниң сөстери-биле чугаалаарга: «Чоннуң хөй кезииниң амыдыралын экижидер, амыдыралын чиңгедир» (т. 36, ар. 443) ужурлуг, шак ындыг техниканы тургузарынче партия онза кичээңгейни салып турар. Аар, хол-биле кылыр болгаш шылагдачыг күш-ажылдан кижини хостаарының, бистиң ниитилелививстиң бүүнниг чоруунга дүгжүп турар, ажылдың шак ындыг байдалдарын тургузарының чайгылыш чок угланыышкынын партия моон соңгаар-даа чорудар.

Партия Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чоокта чаа хүлээп алганы «Улус ажыл-агыйынга эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалы бо алырга чаңгыс аай политиканы боттандырарының чаа аргаларын ажыдып турар. Техниканы чаартырының организастыг, экономиктиг болгаш моральдыг бызаларның, эртемденнерниң болгаш конструкторларның бот-боттарынга холбашкан бүдүн системазы көрдүнүп турар. Экономиканың бүгү адырларын эртемниң болгаш техниканың эң чаа чадаларынче көдүрер дугайында СЭКП-ниң XXVI съездизиниң салган сорулгазын чедиишкинниг шиитпирлээринге айыттынган чүүлдерни боттандырары дузалаар.

Ажыл-агыйны башкарарының бүгү механизминиң сайзыраңгайжыдылыышкыны ол сорулгаларга бараан болур ужурлуг. Ажылдың кол угланыышкыннарын партия тодаргайлаан. Төпчүткен планнаашкынны экижидер дугайында, план сагылга-чурумун болгаш бот-орулга-чарылганы быжыглаар, күш-ажылчы коллективтерниң инициативазын хөгжүдер дугайында чугаа чорууп турар. Чамдык министерстволарның бүдүрүлге каттыжыышкыннарының болгаш бүдүрүлгелериниң, төлевилел, конструктор болгаш технологтуг организацияларның эргелерин калбартыр талазы-биле чуртта чорудуп турар экономиктиг шенелде ындыг бериишкиниң болгаш ажылдың алыс түңнелдери дээш харысалганы бедидериниң чаа хевирлерин тыварынга дузалаар.

Янзы-бүрү социал бөлүктерниң херегледерин тодаргай барымдаалап билири, хуузунда болгаш тус чериниң эрге-ажыктарын экономика өзүлдезиниң шимчедикчи күжү кылдыр ниитилелдиң эрге-ажыктары-биле чогумчалыг холбаштырарын чедип алыры— бистиң ажыл-агый механизминиң сайзыраңгайжыдарының эң чугула сорулгаларының бирээзи болуп турар. Ол сорулганы шиитпирлээри эргелел аппаратының ажыл-чорудулгазын экижидеринден дыка хамааржыр. Чамдык албан черлериниң штаттарын ажык чок кылдыр көвүдеткен чорук оларга даандырган хүлээлгелерниң күүселдезинге моондактап, харысалга чок чорукту болдуруп турар. Ынчангаш аппаратты бөдүүнчүдери болгаш чиңгедири, эртем-техниктиг революцияның байдалдарында чогуур түңнелдерлиг ажылдап шыдаар мергежилдиг кадрлар-биле ону быжыглаары, эргелеп башкарылганың бүгү системазының ажылының деңнелин бедидери мурнуку хевээр чугула сорулга болуп турар.

Октябрьның кол херектериниң бирээзи—медерелдиг социал чогаадылгага улус массаларын кииринштирерин тургузуушкунуң бүгү-ле участоктарынга партия үргүлчүлеп турар. Оларның күш-ажылчы болгаш хөй-ниитичи идепкейи, инициативазы болгаш организастыг чоруу—бистиң бүгү чедиишкиннеривистиң үндезини-дир. Сагылга-чурумну быжыглаар, корум-чурумну бадыткаар дээш демиселге күш-ажылчы бригада кылдыр организастаары, коллективтиг кээрээ болгаш эки кылдыр бадыткаттынган өске-даа хөй хевирлер тывылган. Күш-ажылчы коллективтер дугайында Хоойлу ажылчы чоннарның бот-тывынгыр чогаадылгазынга, бистиң профэвилелдеривистиң бот-тускайлан ажыл-чорудулгазынга, социалистиг чарыштың түңнелдиг бедидеринге делгем аргаларны ажыдып турар.

Бо бүгү чүүлдер демократияны улам ыңай калбартыр болгаш ханыладыр ажыл-биле сырый холбаалыг болуп турар-дыр, эштер. Мында кол чүүл — бүгү-ле участоктарга күш-ажылчы коллективтерге, чергелер Советтеринге, эрге-чагыыганың дээди органнарынга эң чугула социал, экономиктиг болгаш политиктиг айтырыгларны бүгү талазы-биле шиитпирлээринге ажылчы чоннарның улам-на хөй кезектериниң доктаамал болгаш кызымаккай киириштирери болур. ССРЭ Конституциязында хамаатыларның магадылаттынган эргелериниң болгаш хосталгаларының кандыг-даа үрээшкиннеринге удур партия болгаш күрүне шиитпирлиг демиселжип, социалистиг хоойлу-дүрүмнү болгаш эрге-дүрүмнү быжыглаар талазы-биле хемчеглерни ап турар.

Бо угланыышкынга бисте улуг ажыл ылаңгыя сөөлгү чылда калбарган. Бистиң хоойлуларывыска болгаш амыдыралывыстың хевирлеринге дүүшпес ходелишкиннерни кылып турар кижилерге, чоннуң байлааның янзы-бүрү тоткеглекчилеринге, чазыйлааннарга, чиженнерге, хээлчилерге хамаарыштыр быжыг шугумну совет кижилер бүрүнү-биле деткип турар. Ындыг болуушкуннар-биле демисел— чүгле партия, совет, эрге-хоойлу камгалаан органнарның эвес, харын бистиң бүгү хөй-ниитивистиң хүлээлгези-дир, медерелдиг хамааты бүрүзүнүң хүлээлгези-дир.

Массалар-биле ажылдап, оларны баштап билири, массаларны бүзүредири, оларның медерелинге, психологиязынга салдарны чедирери, кижилерниң сеткилин кичээнгейлиг билип алыры— Лениниң чаңгыс эвес удаа онзалап демдеглеп чораан ышкаш, эң-не берге, ынчалзажок эң-не чугула херек-тир. Ол сорулганы шиитпирлээринге идеологтуг ажылдың шын тургусканы улуг рольду ойнаар, ёзу барымдаалаар болгаш көөргеттинер чоруктан адырлары, утка-шынарының талазы-биле ханы болгаш тодаргай, чедиишкинниг ажылды чорудары чугула. Ол ажылды амгы үеде бирги черге чугула ужур-дузалыг айтырыг деп санап турар.

Пропаганданың болгаш кижизидилгениң үези келген чугула айтырыгларын СЭКП Төп Комитеди бодунуң июнь Пленумунга чугаалажып көрген болгай. Бо талазы-биле үндезин болгаш үр хуусаалыг айтыышкыннарны Пленум тодаргайлавышаан, партияның амыдыралынга ол чугула үе-чада болуп, бистиң морал-политиктиг байдалывыска улам өзүлделиг салдарны чедирип турар.

Пленумнуң ужур-дузазы бодунуң идеологтуг ажыл-чорудулгазының хемчээлинден артык улуг болуп турар. Бистиң идей-теоретиктиг болгаш политиктиг кол документивис болуп турар, СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезин белеткээр дугайында айтырыг Юрий Владимирович Андроповтуң чугаазынга кол черни ээлээн. Ынчаарга узун хуусаалыг төөгүлүг перспективада ажыл-чорудулганың стратегтиг угланыышкыннары ол документиде көрдүнүп турар. Коммунистиг тургузуушкунуң теориязының болгаш практиказының кол айтырыгларын бүгү талалыг анализтеп көргени идеологтуг, масса-политиктиг болгаш организаакчы бүгү ажылды чаа деңнелге көдүрер, ол ажылды бистиң амыдыралывыстың боттуг байдалын барымдаалап шиитпирлээри-биле, иштики болгаш даштыкы байдалдың онзагай чүүлдери-биле сырый холбаштырар арганы берип турар.

Миллион-миллион кижилерниң сагыш-сеткилин чаалап алыр дээш амгы үеде делегейде соксаал чок чорууп турар демиселге бистиң чедиишкиннеривис чогум-на ооргаа биче эвес хемчээлдиг хамааржыр апаар. Ынчангаш совет кижилерниң идейлиг кациалыышкынын, ангы талазы-биле бедик серемчилелге, кандыг-даа халдаашкыннардан Төрээн чуртун камгалаарынга белен болуурунга оларны кижизидери—бүгү партияның ажыл-чорудулгазының эң чугула участоктары болуп келген болгаш болуп-даа турар.

Чаа кижиниң, төөгүнүң медерелдиг тургузукчузун кижизидериниң бедик сорулгазын коммунистерниң, бистиң мурнувуста кым-даа тургуспаан. Ол сорулганы чедип алыр төлээде, кижилерниң угаан-бодал сайзыралының талазы-биле хөй планныг ажылды экижидер ужурлуг бис. Ол сорулга ажылчын ангыга, тараачыннарга, интеллигенцияга толептиг салгалды белеткээр хүлээлгелиг дээди өөредилге черлеринге болгаш техникумнарга, улус өөредилгезиниң бүгү звеноларынга, бистиң школавыска, профессионал-техниктиг өөредилгениң системазынга хамааржыр, ынчаарга ол өөредилге черлери чугула чаартылганың бүдүүзүнде туруп турар.

Ол сорулга совет литератураны болгаш уран чүүлге база хамааржыр. Улуг Октябрьдан төрүттүнген совет литература болгаш уран чүүл идейлиг тодаргай угланыышкын-биле, сагыш-сеткилдиң болгаш кижизидилгениң улуг күжү-биле кезээде онзагай болуп келген. Бистиң хөй национальдыг культуравысты байлакшыдып турар бүгү чүүлдерни партия деткип турар. Ленинчи чаңчылдарны партия барымдаалавышаан, литература болгаш уран чүүл чоннуң эрге-ажыктарынга идегелдиг бараан болган турар дугайында моон соңгаар-даа сагыш салыр.

Эштер! Бистиң ленинчи партиявыстың 80 чылын чоокта чаа байырлалдыг байдалга демдеглээн болгай бис. Совет ниитилелдиң удуртукчу күжү болуп турар партияның ролю, оон идеологтуг болгаш организакчы ажыл-чорудулгазының ужур-дузазы хемчээлдериниң болгаш утка-шынарының талазы-биле кайгамчык улуг сорулгаларны кажан чурт шиитпирлеп турар амгы үениң байдалдарында хемчээл чок бедип турар.

Бодунуң үезинде, партияны тургузарының эге чадазында Ленин мынча деп чугаалаан: «Бодун «авангард», мурнакчы отряд деп адаттынары эвээш болур— бистер мурнуку одуругда чорууп турарывысты арткан өске бүгү отрядтар албан хүлээп көөр кылдыр хөделир херек» (Чогаалдарның долу чыындызы, т. 6, арын 83—84). Бодунуң хүрээлеңинде амгы үеде 18 миллион ажыг кижилиг СЭКП бодунуң башкарыкчы ролюн алдарлыы-биле күүседип, ниитилел хөгжүлдезиниң бүгү-ле талаларынга салдарны күштелдирер дугайында доктаамал сагыш салып турар.

Партия комитеттериниң политиктиг удуртулгазының деңнелин улам ыңай бедидери, күш-ажылчы коллективтерге коммунистерниң авангардчы ролюн бедидери база кадрларны шилип алырын, таарыштыр тургузарын болгаш кижизидерин, күүселдениң контролюн болгаш хыналдазын экижидери мооңнеттинген дуржулганы ажыглаары-биле чергелештир ажылдың чаа-чаа хевирлерин болгаш аргаларын доктаамал дилеп тывары, удуртулганың стилин сайзыраңгайжыдарын негеп турар. Ажыл-агый органнарын херек чок-ла бичии чүве дээш чемелеп, сургаар, оларның кылыр ажыл-хүлээлгезин холгаарлаар болгаш ажылдакчыларны кевиш херек чок хуралдарга келдиртип, оларның күжүн болгаш үезин камнавас чоруктарны шиитпирлиин-биле узуткаар херек.

Бо бүгү айтырыглар амгы үеде Төп Комитеттиң кичээнгейинде турар дээрзин билир силер. Чуртта бооп эртип турар партияның отчёт-соңгулдалыг хуралдарының болгаш конференцияларының кичээнгейин база-ла олче углаан. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш Төп Комитеттиң оон соонда болуп эрткилээн Пленумнарының шиитпирлерин боттандырар талазы-биле чер-черде партия органнарының болгаш партия организацияларының, парткомнарның ажыл-чорудулгазын коммунистер бот-шүгүмчүлекчи ёзу-биле ханы анализтеп, бо чылдың болгаш беш чылдың ниити пландарын база бедиткен хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседирин хандырар сорулгаларны тодарадып турар.

Инициативчы, негелделиг болгаш ажыл-херекчи, чедип алдынган чүүлдерни болур чогуур-биле үнелээри, хүлээп алыр шиитпирлерниң шын үндезилээри, оларны күүседиринче кижилерни мобилизастап билири, эгелээн ажыл-херекти төнчүзүнге чедирери дээш ышкаш партийжи удуртулганың ындыг янзылыг стили амгы үеде эң чугула бооп турар. Ол дээрге, бистиң ленинчи деп чугаалап турар стилививс ол-дур. ТК-ның Политбюрозунуң, Секретариадының, Юрий Владимирович Андроповтуң хуу бүрүдеги ажыл-чорудулгазын тодарадып турар стиль ол-дур. Бүгү партийжи, күрүне болгаш хөй-нити амыдыралынга ажылдың чүгле ындыг стили биске херек!

II. БОТТУГ СОЦИАЛИЗМНИ БЫЖЫГЛААРЫ БОЛГАШ ЧЕР КЫРЫНГА ТАЙБЫҢНЫ КАМГАЛААРЫ

Эштер! Ажылчын, бүгү хосталгалыг шимчээшкинниң демиселинге Улуг Октябрьның 66 чыл мурнунда берген күчүлүг үлегер-чижээ бодунуң революсчу, чаартыкчы салдарын чидирбээн, ол үргүлчү өзүп база калбарып турар. Күш-ажыл кижилериниң боттарының эргелери болгаш эрге-ажыктары дээш, социал депшилге болгаш тайбың дээш демиселиниң амгы үеде эң-не чайгылыш чок күжү бооп турар делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң амыдыралчы практиказы чогум-на ол дугайын бадыткап турар. Улустарның хостакчы демиселиниң түңнелинде колониалдыг системаның буурап дүшкени, кайа-даа каттышпазының политиказын боттандырып, империализмниң эжелекчи чимзениишкиннеринге удур идепкейлиг демиселжип, боттарының салым-чолун боттары шиитпирлээр дээш турушкуп турар хамаарышпас оң-оң күрүнелерниң делегей ареназынга кестүп келгени чогум-на ол дугайын бадыткап турар. Делегейниң ажылчын шимчээшкининиң Октябрьның соонда чедип алганы канчаар-даа аажок улуг тиилелгези — социализмниң делегей системазының туруштарының быжыкканы чогум-на ол дугайын бадыткап турар.

Делегей харылзааларынга эки эгелээшкиннерниң эң-не идегелдиг камгалакчызы, тайбыңның эң быжыг шивээзи болгаш оон эң идегелдиг камгалакчызы чогум-на социализм бооп келген болгаш бооп артар-даа дээрзин Октябрь сөөлүнүң төөгүзү, ылаңгыя амгы үениң байдалы маргыш чок бадыткап турар. Бо дээрге, көстүп турар фактыны анаа-ла бир бадыткап чугаалааны эвес-тир, эштер. Ол дээрге, СЭКП-те болгаш Совет күрүнеге, социалистиг демкаттыштырылгазының бүгү чурттарынга онаашкан кончуг улуг харысалга-дыр.

Амгы үеде ындыг харысалга канчаар-даа аажок улгаткан. Империализмниң кижи төрелгетенге дөгеп келгени массалыг узуткаашкынның айыыл-халаптың чепсектерин эндере бүдүрүп эгелээни делегейниң үшкү дайынның канчап өөскүтпезил деп айтырыгны чер кырынга амыдыралды канчап камгалап алыры деп айтырыгже шилчиткен. Делегейниң үези келген бүгү чугула айтырыгларынга хамаарыштыр Совет күрүнениң боттандырып турар туружу ол айтырыгны херек кырында кандыг янзылыг шиитпирлээрин тодарадып турар. Ол туруштуң үндезин эгези партияның XXVI съездизиниң хүлээп алганы даштыкы политиктиг программада салдынган болгаш оон амыдыралчы уламчылаашкыны ТК-ның эрткен чылдың ноябрьда болгаш бо чылдың июньда бооп эрткилээн Пленумнарынга бадыткаттынган.

Канчаар-даа аажок политиктиг улуг ужур-дузалыг документ болур СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Юрий Владимирович Андроповтуң Медеглелинде ол туруш долузу-биле илергейлеттинген. Делегейниң амгы байдалынга ханы болгаш принципиалдыг үнелелди ында берип, анаа үндезилээш бистиң күрүневиске, бистиң совет улуска сорулгаларны айтып, Совет Эвилелиниң тайбынче чайгылыш чок тура-соруктуун, кижи төрелгетенин ядролуг халапче чыгаарын болдурбас дээш оон шиитпирлиин база катап демдеглээн.

Дайын соонундагы он чылдарда делегейде байдал амгызы дег шак ындыг дүшкүүрлүг черле турбаан боор. Империализм бодунуң оскунган туружун эгидип алырынче идегелин оскунмаан. Моон мурнунда кажан-даа туруп көрбээн ындыг бодалдар ам улам-на барымдаа чок болгаш үндезин-даа чок болуп турар. Ынчалза-даа бо хүннерде оон дыка айыылдыы чугаажок.

Оон бадыткалы — америк империализмниң делегейде бар-ла шаа-биле чорудуп турар агрессия политиказының деңнел чогу-биле өскени болур. Оон бир көскү чижээ — ортумак ыракшылдың ядролуг чаа чепсээн канчап-даа тургаш Барыын Европага тургузуп алырынче ооң чүткүп турары-дыр. Чогум-на ол сорулга-биле Европаның улустарының тура-соруун-даа, ядролуг үениң боттуг чүүлдерин-даа херекке албайн турар.

Чугаа болза барыын талаың моон мурнунда тургузуп алганы массалыг узуткаашкынның боо-чепсээнге немештир амгы үениң элээн каш чүс ракеталарын немээриниң дугайында эвес, ындыг немелде дээрге анаа бир чүве эвес дээр дугайында чорууп турар-дыр, эштер. Ол ракеталар— Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның айыыл чок чоруунга шынар талазы-биле чаа кыжанылышкын болуп турар-дыр. Ол ракеталар — ядролуг баштайгы согуг бээринге ажыглаар сорулгалыг чепсек-тир. Ол дээрге бүгү-ниитиниң тайбыңынга бүрүнү-биле өжээнниг үүлгедиг болуп турар.

Американнарның планнап турары НАТО-ну «улам чепсеглээр» дээр чүвези Европада болгаш делегейде амгы туруп турар шериг-стратегтиг деңнелдиг байдалды үрээр, ССРЭ-ден болгаш оон эвилелчилеринден шериг талазы-биле артык күштүг болуурун чедип алыр дээн кижилерниң ёзулуг сорулгазын тодаргай көргүзүп турар. Американнарның ол планнары делегей харылзааларын шериг талазы-биле адааннажыышкынче угландырар деп чүткүп турарларының сорулгазы-дыр. Американнарның ол планнары социал талазы-биле удурланыышкак ийи системаларның аразында төөгүлүг маргылдааларны термоядролуг чепсек ышкаш ындыг айыылдыг «аргументтиң» дузазы-биле шиитпирлээрин оралдажып, чаа дайынны белеткеп турар кижилерниң сорулгазы-дыр. Ниитизи-биле империалистиг даштыкы политиканың кижизиг чорукка удур, мөзү-шынар чок, калчаалыг алыс утказы ол бүгү-ден тодаргай көстүп турар.

Боо-чепсектерни база дагын эндере бүдүрер чорукту болдурбазын Совет Эвилели дөрт чыл дургузунда чүткүлдүг-биле саналдап келген. Европаның ортумак ыракшылдыг-даа, тактиктиг-даа ядролуг чепсектен чок-ла болза шуут хостаар ийикпе азы ядролуг удур туржуушкунунуң деңнелин дең байдалдың болгаш бир дең айыыл чок чоруктуң принциптеринге үндезинни-биле чавызадыр дугайын дүгүржүрүнче кыйгырган боттуг инициативаны Женева чугаалажыышкыннарынга ийи чыл дургузунда идип үндүрүп келген бис. Ынчалза-даа АКШ-тың талазындан Женева чугаалажыышкыннарынга чүгле «ээлчег эрттирип» олуруп турары улам-на тодаргай апарган. Тайбың дугайында шуугаазыннар, Совет Эвилелин «чөпшүл эвес» деп ужурдуруум чокка буруудадып турар чорук Американың Каттышкан Штаттарының ёзулуг агрессиялыг чүткүлүн чажырган ыш көжеге-дир. Оларның тактиказының алыс утказы ында.

Херек кырында, чугаалажыышкыннарга бистиң туружувустуң чөпшүлүүнүң дугайын, чүгле бодувустуң эрге-ажыывысты эвес, харын өске таланың дүрүм ёзугаар эрге-ажыын барымдаалап көөрүнге бистиң белениивистиң дугайын эш Ю. В. Андроповтуң бо чылдың октябрь 27-де «Правда» солунга харыызында айытканы немелде совет саналдар тодаргай бадыткап турар. Ынчалза-даа АКШ Совет Эвилели чепсээн чаңгыс талалыг дужурзун деп кандыг-даа сарыылдыг утка чок чаңгыс ол-ла негелдезин калчалыы-биле идип үндүрбүшаан, бистиң чөптүг саналдарывыстан ойталаарын уламчылап турар.

Бистиң чуртувус-биле харылзааларга империалистер шак ындыг бужар аргаларны ажыглаарын чаңгыс эвес удаа кызыдып, делегейге айыыл чок чоруктуң айтырыгларының талазы-биле боттуг чугаалажыышкыннарны политиктиг ылчыңнаашкын-биле болгаш шериг күжүн дөгээри-биле солууруун кызыдып келген. Ол чорук кажан-даа түңнелдер бербейн келген. Алдан ажыг чыл бурунгаар, моон өске, ынчалза-даа барык дөмейлешкек тодаргай байдалдарга Ленин мынчаар чугаалаан: «Тайбыңны кыдыра көрүп болбас. Бисти кым-даа мегелеп шыдавас» (Т. 50, арын 305). Тайбыңның салым-чолун бистиң ак сеткилдиг, чүден-даа артык харысалгалыг көрүп турарывысты ол сөстер бо хүннерде-даа тодаргай бадыткап турар.

Бир эвес АКШ Барыын Европага чаа ракеталарны тургузуп эгелей бээр болза, Совет Эвилели анаа көрүп олурбас. Харыы хемчеглер эргежок чугула, ынчангаш олар чайлаш чок алдынар. Олче угланган бир базымны акы-дуңма чурттар-биле дүгүрүшканын ёзугаар кылган бис. ГДР-ниң болгаш ЧССР-ниң девискээрлеринге оператив-тактиктиг ажыглаарының ракета комплекстерин тургузарынга белеткел ажылдары эгелеп турар. Оон өске-даа базымнар кылдынар. Бис оларны бодувустуң болгаш бистиң эвилелчилеривистиң онуктеривистиң айыыл чок чоруун хандырар дээш ап чорудуп турар бис.

Барыын Европага чаа америк ракеталарның тургустунары амгы үеде Женевада чорууп турар совет-америк чугаалажыышкыннарның үргүлчүлээрин болдурбас болдурар дээрзи билдингир. Бир эвес АКШ бодунуң ракеталарын тургузарынче эгелеп кирбес болза, чугаалажыышкын уламчылаан туруп болур арга ам-даа бар.

Европага чаа америк ракеталар дугайында айтырыг—ол дээрге, бөгүн Ак бажыңны чагырып турар болгаш бүгү делегейни чагырыксап турар кижилерниң антикоммунистиг, антидемократтыг стратегиязының эң чугула-даа болза, чүгле оон бир звенозу болур. Ядролуг доктак чаяры, космосче база шилчидер деп турар эндере чепсеглээшкинге АКШ-тың чарыгдап турары калчаалыг акша-хөреңги, НАТО блогунуң салдарының кавызын калбартырының болгаш ону чаарттырының планнары, хоралакчы ходелишкиннер болгаш ажык дайын интервенциялары— бөгүн Рейганның администрациязының политиказын ылгалдырып турар чүүл ол-дур. Ол милитаристиг политика болза, чагырарыын, коргудуушкунуң болгаш кыжаныгның, тускай догуннаан күрүнелериниң иштики херектеринге каржызы-биле, ыят чокка холгаарлаарының политиказы-дыр.

Вашингтон Чоокку Чөөн чүкте Израильдиң эжелекчи угланыышкынын чүгле деткип турар эвес, харын боду база араб улустарга удур дайында херек кырында киржип турар. Никарагуаның хоойлу ёзугаар чазаан дужурерип болгаш Сальвадорнуң патриоттарының хосталгалыг демиселин бооп тударып оралдашкаш,

(Төнчүзү 3-кү арында).

ОКТЯБРЬНЫҢ ИДЕЯЛАРЫНЫҢ БОЛГАШ ХЕРЭЭНИҢ АМЫДЫРАЛЧЫ УЛУГ КҮЖҮ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги, 2-ги арыннарда).

Гренадаже кара туразында, бүгү делегейге кижиниэзиннин болдурган чепсектиг интервенцияны кылып тура, эң-не ыят чок болгаш хапиыг аргаларны АКШ-тың ажыглап турары Төп Америкада база-ла ол исти көрүп турар-дыр бис. «Кижиниң эргелериниң» дугайында тааланчыг чугаалап турар америк империализм, боттарының чурттарының улустарынга удур кандыг-даа үүлгедигни кылырынга белен эң каржы реакционерлерге болгаш өлүрүкчүлерге идегел салып турар. Бодунуң эвилелчилеринде болгаш партнерларында кандыг-даа «өске бодалды» чылча баспышаан, АКШ оларны бодунуң ол үүлгедиглеринге чугаа чокка, караан шийип алгаш киржирин албадаарын күзеп турар.

Тайбың, чоттуг чорук, хосталга дугайында аажок хөй чугаалаарынга ынак, а херек кырында дайыннарның ылгай кооруңуң болгаш дарлаарының политиказын чорудуп турар буржуаз чазактарның арын чаар чоруун бистиң чуртувус Совет эрге-чагырганың баштайгы хүннеринден-не идепкейлиг-биле сойгалап келген. Империалистерниң сөзү биле ажыл-херээниң аразында ол нарышкак бөгүн онза кескү-дүр. Рейганның чарлааны «ыдыктыг поход» Совет Эвилелинге болгаш социализмниң өске-даа чурттарынче удур угланган. Эрги делегейниң бүгү күштерин хосталганың, хамааржыпас чоруктуң болгаш депшилгениң бүгү күштеринге удур чаңгыс аай чудурук кылдыр чыыр дээн оралдажыышкынын антикоммунизмниң болгаш антисоветизмниң туу-биле чажыраар Американың Каттышкан Штаттары кызыдып турар. Корей самолётту ажыглааныбиле болгаш ону долгандыр империалистерниң көдүргени чуттуг шуугаазын-биле холбаштырган бужар кутиуушкун болза, америк реакционерлер дүшкүүрлүг чорукту улам дыңзыдар, боо-чепсекти эндере бүдүрериниче болуруң сарыыл чок угланышкынын, каяа-ла болдунар болдур база кандыг-даа чепсек-биле чедип алыр дээш кандыг-даа, харын эң-не кара сагыштыг-даа үүлгедигни кылырынга белен дээрзин база катап көргүскен.

Делегей аренаазында болуушкуннарның хөгжүлдезин бистен эң бедик серемчилелди, туттунуушкунну болгаш быжыг чорукту, чурттуң камгаланыр аргазын быжыглаарынче кошкаш дивес кичээнгейни негеп турар. Коммунистиг партия болгаш Совет күрүне харын ынчаар кылып-даа турар. Кым-даа күштерниң шенелдезин кылыр харыы чок болзун дээш бистиң Чепсектиг Күштеривис бүгү-ле чугула чүүлдер-биле хандыртынган, акы-дуңма күрүнелер-биле камгалал талазы-биле кады ажылдажылга хөгжүп база ханылап турзун дээш Совет Эвилели бүгү чүвени кылып турар. Бистиң Төрээн чуртувуска, ооң өңнүктеринге болгаш эвилелчилеринге халдаар дээн кандыг-даа оралдажыышкын чогуур харыыны алыр.

Тайбыңны камгалап алыры, эндере чепсегленишкинниң соксадыры—үениң эң кол сорулгазы. Ону шиитпирлээри берге, ынчалза-даа болдунар аргалыг тайбыңның күчү-күжү бөгүн кайгамчык улуг. Ооң херечизи—делегей байдалын экижидер дээн чүткүл-биле каттышкан, аңгы-аңгы политиктиг үзелдерлиг болгаш бүзүрелдерлиг миллион-миллион кижилерниң идепкейлиг хөделишкиннериниң көдүрлүүшкүнү. Америк натонуң Европага ракеталыг планы улустарның калбарышкынының болгаш чидииниң талазы-биле мурнунда туруп көрбээн—кижилерниң удурланыышкынын болдуруп турар. Тайбыңның массалыг чыскаалдары болгаш марштары, сөөлгү айларның митингилери дайынга удур шимчээшкинни делегей политиказының кажангызындан-даа артык улуг фактору, делегейниң үндезин айтырыгларын шиитпирлээринге калбак массаларның демократтыг калбак киржилгезинин, шугуму болу бергенин көргүзүп турар.

Ол күчүлүг шимчээшкинниң эчис сорулгалары социалистиг күрүнелерниң эчис сорулгалары-биле дүгжүп турар. Оларның боттуг үндезиннерлиг даштыкы политиказы—ол дээрге америк империализмниң болгаш оларның өмээржикчилериниң агрессчи бодалдарынга удур күчүлүг хөделишкин-дир.

Бодунуң интернационалчы хүлээлгезинге шынчы Совет Эвилели социалистиг чурттарның чаңгыс эвии болгаш сырый каттыжылгазын быжыглаарынга бүгү хемчег-биле идиг берип турар. Оларның аразында харылзааларны, принципалдыг чаа хевирнин харылзааларын хевирлээри болгаш хөгжүдери—бөдүүн эвес херек. Ынчалза-даа ол кылдынып турар. Бистиң чурттарывыстың улустары, оларның коммунистиг партиялары кады—чүткүлдүг, туруштуг, шыдамык кылып турар.

Ол чорудулганың уткасы—социалистиг чурттарның аразында интернационалчы харылзааларны бүрүн деңг эргениң, бот-боттарын хүндүлежириниң, эш хуузунуң дузалажылгазының эгелеринге сайзырацгайжыдары, бүгү талаларга үре-түңнелдиг кады ажылдажылга болуп турар. Ол болза оларның аразында найыралды болгаш бүзүрежилгени быжыглаарынга, империализмниң атакаларын ойтур шаварынга дузалап турар. Чаңгыс сөс-биле акы-дуңмалышкы чурттарның аразында харылзаалар—ол дээрге күрүнелер аразының херек кырында, принципалдыг чаа хевирниң харылзаалары-дыр. Олар бар болуп, социал депшилгениң хереэнге идепкейлиг барааи болуп турар, олар—келир үелиг!

Социализм делегейниң дугайында бистиң билиивисти сөөлгү чылдар улам байыткан. Социалистиг күрүнелерниң үндезин эрге-ажыктары дүгжүп, оларның тургузуу иити тур-за-даа, мыда чаңгыс аай эвес ылгалдыг чүүлдер бар. Боттуг байдалдарының ылгалды, практиктиг айтырыгларны шиитпирлээриниң дуржулгазында болгаш оруктарында ооң тывылдырып келир ылгалдары санал-оналдарга болгаш үнелелдерге ылгалдарны болдура берип болур. Оларны ажып эртерниң чедиишкинниг болуру—социализмниң болгаш тайбыңның херээниң тиилелгезин дээш бот-боттарын билчиринче ак сеткилдиг чүткүлден шиитпирлии-биле хамааржыр. Бүгү социалистиг чурттар-бале харылзааларны хөгжүдеринче Совет Эвилелиниң ескерлиш чок туружу ындыг.

Акы-дуңма күрүнелер-биле кады ажылдажылганы ханылаадып, ооң ажыктыын бедилерин бирги черге сорулгазы деп бистиң партиявыс санап турар. Маңаа хамыктың мурнунда оларның аразында политиктиг бир демниг хөделишкиннер, бистиң чурттарывыстың туруштарының эң-не быжыг үндезинин апар чылар угланыышкынывысты делегей аренаазынга демниг болгаш найыралдыг чорударывыс хамааржыр.

Бо талазы-биле бо чылын элээн үре-түңнелдиг болган. Акы-дуңма партияларның болгаш күрүнелерниң удуртукчуларының ийи болгаш хөй талалыг чугула ужуражыышкыннары болгулаан. Политика, экономика болгаш идеологияның өйү келген чугула айтырыгларының талазы-биле санал-оналдар солчуру улам идепкейлиг чоруп турар. Чурт бүрүзүнүң болгаш социалистиг бүгү дем каттыжылгазының эрге-ажыктарынга ол дүгжүп турар.

Варшава Керээзиниң организациязының киржикчилери күрүнелерниң Политиктиг консультативтиг комитединиң 1983 чылдың январьда Прагага болган чөвүлел хуралы делегей байдалының кол бүгү айтырыгларын оларның чаңгыс аай көрүп турарын чүгле бадыткаан эвес, харын дайын айыылынга удур демиселдиң боттуг туружун ажылдап кылган. Чартык чыл эрткенде Европаның социалистиг чеди чурттарының удуртукчулары Москвага чыглып келгеш, тайбыңны камгалап быжыглаар, тургустунган шериг-стратегтиг деңг чорукту үрээрин болдурбас дээш бүгү-ле чүүлдү кылырынга боттарының белени болгаш шиитпирлии база катап демдеглээннер. Социализм чурттарының чогумчалыг туружу, өске күрүнелер-биле чугаалажыышкыннар болгаш кады ажылдажылгаже бистиң кады чорудуп турар угланыышкынарывыс Мадридке болгаш ужуражыышкыннар чогумчалыг түңнелдиг кылдыр доостур арганы берген.

Кариб далайының, Төп Американың, Азияның болгаш Оожум океанның, Мурнуу-чөөн Азияның болгаш бөмбүрзектиң айыыл үнүп болгу дег өске-даа девискээрлеринге байдалды таарыштыр шиитпирлээринче угланган чугула саналдарны Куба, Моол, Вьетнам, Лаос болгаш социалистиг дем каттыжылгазының өске-даа чурттары киирип турар. Амгы үениң делегей байдалын экижидеринге совет-кыдат харылзааларны чогумчудары улуг ужур-дузалыг болгу дег. Өске чурттарга каража-чидириг таварыштырбайн, ол харылзааларны бистиң экижидер бодап турарывыс билдингир болгай.

Акы-дуңма күрүнелерниң экономиктиг күчүзүн быжыглаары—делегей социализмниң чаалап алыышкыннарын камгалаарының болгаш хөгжүдериниң, тайбың болгаш делегейниң айыыл чок чоруу дээш демиселге ооң туруштарын быжыглаарының идегелдиг үндезини болуп турар. Бо талазы-биле оларның кады ажылдажылгазы сырый, улус ажыл-агыйы улам быжыг болган тудум, экономиктиг харылзааларны соксадырының болгаш биске удур хемчеглерниң империалистиг политиказынга олар улам дээштиг удур туржуп болур деп чүве билдингир.

Экономиктиг кады ажылдаыы хөгжүдеринге социалистиг чурттар янзы-бүрү байлак дуржулганы мөөңнээн. Бистиң күрүнелеривистиң каш катап өскен бүдүрүлге болгаш эртем-техниктиг күчүзү улуг сорулгаларны тургузуп болур. Эвээш чарыгдалдарны үндүрүп тургаш, дүрген бурунгаарлаар, экономиктиг интеграцияның шынар талазы-биле чаа деңнелче көдүрлүрүнге дузалаар, хандыр бодаттынган болгаш үндезилеттинген шиитпирлерни кады дилеп тывар аргалыг апарган амгы үеде ол дуржулганы долузу-биле ажыглаары чугула. Социалистиг дем каттыжылга күрүнелериниң дээди деңнелге болур экономиктиг хуралының кичээнгейниң төвүнге ол айтырыглар тургустунар.

Эштер! Делегей [redacted]
амгы үеде канчаар-даа [redacted]
чидигленген. Ындыг [redacted]
дарда чепсегленишкинни [redacted]
журериниң, тайбың [redacted]
бээ догуннаарының, [redacted]
лыышкынның оруу-биле [redacted]
рунгаарлаары чиик эвес [redacted]
чүве билдингир. Ындыг [redacted]
зажок Совет Эвилели [redacted]
нуң тайбың политиказы [redacted]
гүлчүлээриндеи [redacted]
турар. Ол дайын [redacted]
удур шиитпирлиг [redacted]
делегей байдалының [redacted]
дезинге боттуг эргилдеин [redacted]
дип алыр дээш туржуп [redacted]
Бүгү улустар-биле [redacted]
ралды болгаш бот-[redacted]
билчир чорукту чедип [redacted]
күзеп турар бис. Бүгү [redacted]
нелер-биле тайбың кожа-[redacted]
бээ чурттаарын күзээр [redacted]
Ол күзел Американың [redacted]
тышкан Штаттарынга [redacted]
хамааржыр. Маңаа ийи [redacted]
га хамаарыштыр чүгле [redacted]
гыс эң быжыг болгаш [redacted]
боттарынга таарыжыр [redacted]
бар. Ол дугайын Ленин [redacted]
гаалаан: «Америк [redacted]
тер биске дегбезиннер, [redacted]
бис оларга дегбес бис», (т. [redacted]
арын 145). Ленин ооң [redacted]
«Бистиң бо хире улуг [redacted]
листиг чуртувус канчап [redacted]
питалистиг чурттар-биле [redacted]
зыгаар чок ажыл-херекчи [redacted]
рылзааларны тудуп болбазыл
деп чүвениң чылдагааннарын көрбейн тур мен» деп чугаалаан (т. 40, арын 152).

ССРЭ-ниң даштыкы политиказы — бодунуң шынныынга болгаш күжүнге бүзүрелдиң политиказы-дыр. Ол совет кижилериниң деткимчезинге даянып турар, тайбыңның идеалдары эргим бооп турар бүгү кижилерниң амыдыралчы эрге-ажыктарын илереткен. СЭКП, бистиң күрүневис бодунуң даштыкы политиктиг угланыышкынын — тайбыңче, ооң дайзыннарының агрессчи чүткүүшкүннеринге удур туруушкунче, хосталга болгаш хамааржыпас чорук дээш, социал депшилге дээш бүгү демиселчилер-биле ан-сеткил каттыштырылгазынче угланыышкынын идегелдиг болгаш топтуг уламчылаарынга долу шиитпирлиг. Ол дээрге— [redacted] лыы-биле күүседип турар.

Коммунизм тургузуушкунунуң эстафетазын хүлээп алыр болгаш уламчылаар идегелдиг кижилер бар деп чүвени билир бис. Комсомол, бистиң алдарлыг аныяктарывыс чаа амыдыралдың тургузуушкунунга идепкейлиг киржип турар. Олар боттарының адаларының революсту херектериниң төлептиг салгакчылары. Аныяктарның аңгы талазы-биле дадыгыышкынның бедиктеринге, совет улустуң революсту, дайынчы болгаш күш-ажылчы алдарлыг чаңчылдарын хөгжүдеринге, бистиң ниитилелдиң идей-политиктиг каттыжылгазын улам ыңай быжыглаарынга эргежок чугула бүгү чүүлдерни СЭКП моон соңгаар-даа кылып чорудар. Революсту дайынчыларның бүгү салгалдарының чаңгыс эви, партияның бол- [redacted]

Коммунистиг партия делгерезин!

(Илеткелди диңмиттиг алгыш часкаашкыннары хөй удаа үзе кирип турган).

СЭТА-НЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

Президентиниң, күрүне секретарын болгаш камгалал министрин киириштирбишаан, АКШ-тың албан кижилериниң чугаалап турары-биле алырга, АКШ Ливанга, ооң национал-патриоттуг күштеринге улуг согуушкунну кылыр сорулга-биле калбак хемчээлдиг дайынны кылыр деп турарының дугайын херечилеп турар. Аңаа белеткеллер чоруп турарының дугайын аңгы-аңгы черлерден кээп турар медээлер база бадыткап турар.

АКШ-тың чазаа ливан улустуң ниитиниң херектеринге кара туразы-биле холгаарлавышаан, ливан республиканың суверенитедин болгаш хамааржыпас чоруун каржызы-биле үреп, делегейниң ниитизи-биле хүлээп алдынган норма-чижектерин, КНО-нуң Уставын болгаш принциптерин долузу-биле барымдаалавайн турарын көргүзүп турар-дыр.

Каттышкан Штаттар Ливанда «тайбыңчыдылганы» кылып турарының дугайында ийи арынныг кылдыр бадыткавышаан, Вашингтон, Ливанга удур Израильдиң бодунуң деткээн агрессиязының болгаш ооң соонда америк шериглерин киргенниң түңнелинде тургустунган дүшкүүрлүг байдалды Ливанга болгаш бүгү Чоокку Чөөн чүкке АКШ-тың шериглерин тургузарын улам калбартып быжыглаарынга ажыглап турар.

Каттышкан Штаттар ливаннарның хөй кезиниң болгаш араб чурттарның хүлээп албайн турары Израиль-биле араб улустарга удур дугуржулганы ливан чазакка албадап турган хүлээндиргеш, Каттышкан Штаттар, чуртту израиль болгаш америк шериглерниң эжелеп алганынга удурланып турар Ливанның национал-патриоттуг күштерин базарын күзеп турар-дыр.

Вашингтоннуң бодунуң туразы-биле алган «тайбыңчыдылга ролю» ливан улуска болгаш ливан күрүнеге-даа ёзулуг айыылдыг халапты болдуруп турар. Ол чурт херек кырында ийи аңгы чарылган. Ооң хамаарышпас, бот-догуннаашкынныг күрүне болур бе азы чок бе деп айтырыы тургустунган.

АКШ-тың Ливанга кылган болгаш кылыр деп планнап турар-даа интервенчи үүлгедиишкини делегей терроризмин болгаш хоралаңчы үүлгедиишкиннерин күрүне политиказының деңнелинге чедир көдүрген вашингтончу администрацияның ниити агрессчи, милитаристчи угланыышкынының бир кезээ боор турар. Эң бичии, тайбыңче чүткүлдүг, каяа-даа каттышпайн турган күрүне—Гренадаже кандыг-даа чылдагаан чок халдаашкын ындыг политиканың кара сагыштыын бүгү талазы-биле көргүзүп турар.

АКШ-тың Гренадага удур агрессиязы болгаш ооң-биле холбаштыр ооң буруудадыышкынга таварышканы Вашингтонга шынгыы кичээндириг болур ужурлуг.

АКШ-тың бодунга таарышпас ниитилел тургузуглуг чурттарга америк ёзунуң ёзу-чурумун тургузарынче чүткүлү, бодун болгаш бодунуң кызыы эрге-ажыктарын делегей эргелеринден болгаш кижи төрелгетенниң эрге-ажыктарындан бедик кылдыр көөрүнче, күш дөгээрин шыныг болгаш хоойлу-дүрүмден эрттир салырынче, чүткүл—бо бүгү чүүлдер чүгле өскелерге эвес, харын база Каттышкан Штаттарның бодунга-даа аар уржуктарлыг болур.

Ливанның херектеринге боо-чепсектиг холгаарлаашкынны калбартыр дээш Вашингтонда кылып турар планнарга холбаштыр ол дугайын АКШ-тың чазаанга сагындырары эргежок чугула апарган деп Совет Эвилелиниң удуртукчу бөлүктери санап турар.

«ИРИС» ДЕП ЧҮЛ?

В. И. Ульянов (Ленин) аттыг электротехниктиг институтка СЭТА-ның корреспондентизинге көргүскен аэрофото-чурук негативинге Ладога хөлдүң хевири кара олчаан дүшкен болган. «Чурукту» дүрзү-хевир көргүзер анализаторга салыптарга, кызацнааш точка ол-бо дургаар хып, а Таблёга хөлдүң шөлүн, ооң периметрин болгаш өске-даа чүүлдерни көргүскен саннар дес-дараалаштыр кызаңайны бээр.

Биомедицина электрониказының болгаш бойдусту камгалаарының кафедразынга чогаадып тургускан, фотоплёнкага тырттырган объектилерниң улуг-биче хемчээлдерин шын тодарадыр ол херекселди — «Ирис» дээр.

«Иристи» ажыглаар адырлар дыка хөй деп, ооң авторлары санап турар. Ханда эритроциттерниң саның болгаш оларның солужуп турарының дүргенин ооң дузазы-биле эмчи кижи хала чок санап алыр. А ол ышкаш ооң дузазы-биле транспортта чүък-пассажир шимчээшкинин база билип ап болур. «Иристиң» рентгенге канчаар ажыглаарының аргаларын специалистер база бодап тып турар.

Чаа приборларны телекамераларга, магнитофоннарга база белени-биле «кожуп» болур, а оларның дузазы-биле алдынган информацияны компьютер карак чивеш аразында тодарадыптар.

Н. КРУПЕНИК.
Ленинград.

Бөгүн—Киевти хостааның 40 чылы

ЧУРУКТАРДА: Киев. Октябрь революциязы шөлде фонтаннарның архитектуралыг ансамбли болгаш комплекизи (1983 ч.). Октябрь революциязы шөл Киевти хостаан сөөлүнде мындыг турган. (1943 ч.). Ю. МОСЕНЖНИКТИҢ, В. РЕПИКТИҢ фотолары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

«ЧӨӨН МООНДАКТЫҢ» БУУРААНЫ

Армия генералы А. Г. ПАВЛОВСКИЙ Совет Эвилелиниң маадыры.

Ада-чурттуң Улуг дайынының алдарлыг төөгү бижимелинде совет улустуң болгаш ооң Чепсектиг Күштериниң маадырлыг чоруунуң дугайын чугаалап турар чайыннаңчак арыннарның бирээзи —Украинаның найысылалын гитлержи эжелекчилерден хостааны болур.

Киевтиң шаап халдаар операциязы 1943 чылдың өске операциялары-биле кады гитлержи армияны чылча шаварының Волга болгаш Днепр эриктеринге эгелээн хемчээл чок улуг болгаш эрес-шудургу тулчуушкуннарның уламчылалы болган. Оон соонда боттарының аразында хөделиишкин сырый холбаштырган элээн каш фронтуларның шериглери чөөн эрикте Украинаны хостаар. Днепрни кежер база барыын эрикте чугула туруштарны ээлээр сорулганы чедиишкинниг шиитпирлээш, барыын эрикте Украинага Совет Армияның ооң ыңайгы шавар халдаашкынын калбартырынга таарымчалыг байдалды тургускан.

Киев районун ышкынмазындан чөөн эрик Украинаның салым-чолу шуут хамааржыр дээрзин немец-фашистиг командылал чери билип турган. Ынчангаш маңаа 30 ажыг дивизиядан тургустунган күчүлүг шериг бөлүүн мөөңнеп тургускан.

Армия генералы Н. Ф. Ватутинге командылаткан Украинаның бирги фронтузунуң шериглери Киевти хостаар сорулга-биле октябрьда ийи удаа халдаашкын кылган. Кол согугну Мурнуу Букрин плацдармындан чоруткан. Ынчалза-даа ол халдаашкыннар эки түңнелди бербээн. Дайзын маңаа улуг күштү мөөңнеп, быжыг камгалалды тургускан турган. Дээди Кол командылалдың ставказы кол согугну соңгу Лютеж плацдармындан чорудар шиитпирни хүлээп алган.

Кыска хуусаада Букринден Лютеж плацдармынче чажыт байдал-биле үшкү гвардейжи танк армиязын, чээрби үшкү адыгжы корпусту, чедиги артиллерия корпузун болгаш өске-даа шаап халдаар кезектерни октаан. Олар Днепрни ийи черден кешкеш, күскү доңат болгаш шуурган үезинде нарын, берге оруктарны эрткеннер.

Улуг Октябрьның социалистиг революциязының 26 чыл ою чоокшулап келген турган. Шаап халдаарынче белеткел эгелээн. Улуг Октябрьның байырлалында Киевтиң кырынга тиилелгениң тугу киискээн турарынга бистер шуптувус — анаа дайынчыдан эгелээш фронт командылакчызынга чедир идегеп турган бис. Октябрь байырлалын таварыштыр чоңга болгаш Армияга СЭКП Төп Комитединиң Кыйгырыгларын калбаа-биле пропагандалап турган бис.

Кубаньга болган тулчуушкуннардан эгелээш, Берлин чоогунга чедир мээн командылап турганым 328-ки дивизияның шериглериниң дайынчы тура-соруунуң дугайын маңаа чугаалаксаан кижи мен: Дивизия Краснодорну хостаан соонда элээн үеде хоорайга доктааган. Бистер маңаа тургаш, аныяк гвардейжилериниң өлүм чок маадырлыг чоруунуң дугайын билип алган бис. Политиктиг киидие ол маадырлар-биле дайынчыларның ужуражыышкыннарын организастаан. Аныяк гвардейжилерниң эрес-дидим болгаш быжыг туруштуг чоруу Төрээн чуртка бараан болурунуң төлептиг үлегер-чижээ болуп, дайынчыларны сорук киирип турган. Бистиң фронтуже кирериниң бүдүүзүнде митинг болган. Дивизияның дайынчылары бодунуң дайынчы хүлээлгезин төлептиг күүселдирип, гвардейжи маадырларның өлүрткенин дээш өжээн негээрин аңаа даңгыраглааннар.

Ноябрь 1-де бистиң шериглеривис Букрин плацдармындан халдаашкынче эгелеп кирген. Киевче халдаарының кол нүжүн бистер чогум-на ында мөөңнээнивисти дайзын билгеш, ынаар үш танк дивизиязын болгаш моторжуткан бир дивизияны мөөңнеп, кадыг-дошкун удурланыышкынны кылган.

Ноябрь үште артиллерия-биле кылган белеткелдин соонда фронтунуң кол болуу Лютеж плацдармындан согуттуну эгелээн. Фронтуңуң командылалы, чедиишкиннерин быжыглап, улам калбартышаан, ноябрь 4—5 хүннеринде үшкү гвардейжи танк армиязын тулчуушкунче киирген. Ноябрь 5-те дайзынның камгалалын хөме тавараш, ол армия Киев биле Житомир аразында шоссе оруктү үзе кирген. Камгалалды чаза шаварынче бирги гвардейжи аъттыг шериг корпузун, армияның ийиги ниити шериг эшелонун киирген. Ол ышкаш полковник Л. Свободаның командылааны бирги чехословак тускай бригада тулчуп кирген.

Дидим, кажар аргаларны кылгаш, фронтунун шериглери Киевтиң соңгу болгаш барыын районнарынче халдап кирген. Дайзын калчаалыг удурланыышкынны кылып турган. Гитлержи өрттеликчилер болгаш чаза тепсикчилер хоорайның болгаш ооң чоогунуң тудугларын узуткап чок кылырынче далажып турганнар. Фашистерниң кара сагыштыг үүлгедиин моондактаар дээш далажыры чугула апарган. Бистиң чадаг шериивис болгаш танкыларывыс бир кудумчудан өске кудумчуже халдаарып үргүлчүлээн. Кадыг-дошкун кудумчу дайынынга олар эрес-дидимин, дайынчы чүткүлдүүн, аваангыр хөделиишкинин, часпар чок ыйыдыышкынын көргүскеннер. Бистиң мурнуку кезектеривис дүн ортузунда хоорайның төвүнче халдап кирген. Дайынчыларның бирээзи бир булуңда бажыңга: «24.00 шакта Якушевтиң батальону бир дугаарында чедип келген. Хосталган Украина делгерезин!» деп чугай-биле бижип каан болган. Ноябрьның 6-да Киевке дайзынның удурланыышкынны бүрүну-биле соксаан. Ноябрь 7-де Улуг Октябрьның социалистиг революциязының 26 чыл оюн киевчилер бүгү чурт-биле кады байырлап эрттирген.

Гитлержилер хоорайга улуг когаралды таварыштырган, оларның үрегдекчи үүлгедиишкиннери чер бүрүде көскү, хөй-хөй кварталдар узуткаттынган турган. Ук черниң партия болгаш совет органнары шериг кезектериниң идепкейлиг дузаламчызы-биле хоорайның амыдыралын чогумчудар хемчеглерни боттандырган.

Бирги украин фронтузунуң шериглери, Киевти хостаар талазы-биле операцияны доос каш, оларның мурнунга салдынган дайынчы сорулганы чедиишкинниг күүсеткен. Барыын эрикке стратегия талазы-биле чугула ужур-дузалыг плацдарм тургустунган.

Болуушкуннар оон ыңай канчаар хөгжүп турганыл?

Гитлержи шериг командылалы Днепр дургаар камгалалды катап тургузарын шиитпирлээн. Удур халдаашкынны чорудары-биле 15 дивизиядан тургустунган бөлүглээшкинни белеткээн. Совет командылал дайзынның бодалын билип апкан. Днепрниң барыын эриинге ханы камгалалды тургузар дээш кол ставканың шиитпири ёзугаар генерал-полковник В. И. Кузнецовтуң командылааны бирги гвардейжи Армины олче чоруткан. Ооң составынга 328-ки адыгжы дивизия база кирген. Киевтиң даштыкы камгалал дээрбээнге — Киевтиң шаандагы камгалал районунга камгалал туружун армия ээлеп алган.

Немец-фашистиг шериг ноябрь 15-те удур шавар халдаашкынче кирген. Кадыг-дошкун тулчуушкун 10 хонук дургузунда уламчылаан. Дайзын Житомирни эжелеп алыр база 35—40 километр хире бурунгаарлаар аргалыг болган. Ынчалзажок фашистиг шериг командылалы оон ыңай бурунгаарлап шыдаваан. Бирги украин фронт дайзынны Киевче киирбээн. Барыын эрикте Украинага шавар халдаашкынның чаа-чаа операцияларын чорударынга чогумчалыг байдалдарны ол тургускан.

Днепр дээш тулчуушкунуң 40 чыл оон бөгүн демдеглевишаан, фронтунуң болгаш тылдың маадырларын алдаржытпышаан, эрес-маадырлыы-биле мөчээннерге тураскаал кылдыр тукту мөгейтпишаан, совет кижилер Төрээн чуртунуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн быжыглап, империализмниң дайынзырак чимзениишкининге удур серемчилелин күштелдирип турар. Бодунуң чоңунуң шынчы оолдары, совет Чепсектиг Күштериниң дайынчылары Коммунистиг партияны болгаш Совет чазакты улам сырый каттыштырбышаан, дайынчы белен чорукка доктаамал туруп, бодунуң патриотчу болгаш интернационалчы хүлээлгезин алдарлыы-биле күүседип турарлар.

(СЭТА).

...лективизм болгаш эш-ёзу чоруң, улустарның акы-дуңма найыралы, мөзү-шынар талазы-биле быжыг туруштуу болгаш даартагы хүнге бүзүрел—бистиң ниитилелде тургустунган байдалдың чарылбас хевирлери ындыг.

Совет Эвилелиниң чедип алган чединишкиннери кандыг-даа маргыш чок. Ынчалзажок, партия Төп Комитеди, ТК-ның Политбюрозу оларны төлептиг-биле үнелевишаан, кылдынган чүүлдерни ленинчи ёзу-биле шыгыы санап көрүп турар. Чаа тургузугнуң социал-экономиктиг быжыкканының амгы деңнелин эртемге үндезилеттинген шыңгыы товарадылгаларын удуртулга болдурбушаан, партия чедип алган чүүлдеринге меңээргенмейн-даа, амгы деңнелди коммунизмниң дээди чадазынче чоокшулап келгени кылдыр хөөретпейн турар. «Карл Маркстың өөредии болгаш ССРЭ-де социалистиг тургузуушкунуң чамдык айтырыглары» деп чылында Юрий Владимир...

...хемчээлге ... кадырар арганы берип турар. Чүгле бо чылын безин үш-чартык муң чаа хевирниң бедик бүдүрүкчүлүг дериг-херекселдерни бүдүрерн шиңгээдип алдынар. Атомнуг энергетиканың бүдүрүлге баазазы бүзүрелдиг быжыгып турар, а ол дээрге партияның доозевилээни Энергетика программазын күүседиринге онзагай черни ээлеп турар болгай. Бистиң экономикавыстың техниктиг деңнелиниң бедээнин Байкал-Амур магистралының тудуу тодаргай херечилеп турар. Уренгой—Помары—Ужгород аразынга газ дамчыдар ховар дээн шугумну делегей практиказынга бо үеге чедир турбаан хуусааларда болгаш темпилер-биле кылганы ону бадыткап турар. Ол болгаш оон-даа өске хөй кайгамчык чединишкиннерниң бүгү киржикчилериниң күш-ажылчы маадырлыг чоруун, патриотчузун болгаш бедик мергежилдиин Төрээн чурт бедии-биле үнелеп турар.

Чурттуң Аъш-чем программазын боттандырары бүгү партияның, бүгү улустуң херээ апарган. Көдээ ажыл-агыйның болгаш агроүлетпүр комплекизиниң өске-даа адырлары...

Джозеф Стеффенс

ЛЕНИН БОЛГАШ РЕВОЛЮЦИЯ ДУГАЙЫНДА

Джозеф Линкольн Стеффенс (1866—1946)—американ публицист. Россияга 1917 болгаш 1919 чылдарда кээп чораан. «Ленин болгаш революция» деп очеркин 1931 чылда бижээн. Оон үзүндүнү парладывыс.

Ленин болгаш Чичерин-биле чугаалажыышкыннарга Буллит дугуржулга чедип алган. Келген херээн чогудуп алганын, азы ылавылаарга, эвилелчилер Россия-биле харылзаалар тургузар үндезин салдынганын билгеш, Буллит Парижче далажыпкан. Ол Ленин-биле интервьюну меңээ организастап берди, дипломатияга хамаарышпас айтырыгларны салып, ол кижини чоок билип алыксадым.

Улуг өрээлче чадап кире бердилер, ооң ханызында ажылдаар столунуң артында Ленин олур, оон салыр дээн айтырыгларымны иштимде база катап сактып алдым. Эргижирей берген костюмнуг, тавар ол кижи туруп келгеш, мээң холум тутту. Шырайы ажык, сонуургаачал тывызык хевирлиг, кочуургаан-даа ышкаш көстүр, чазык карактарын арай имиертип алган. Буллит-биле дугуржулгага немей чамдык магадылалдар дугайында, чижээ, кызыгаарларны ажыткан таварылгада орус пропагандистер Европага эндерлип келбезиниң дугайында, бижип болур ирги мен бе деп айтырдым.

— Чок— деп, ол ширинин чугаалады, оон столга чөлени туруп алгаш, дораан хүлүмзүрдү.— Пропагандист дээрге пропагандист-ле болгай, ындыг аа? Ол пропагандалаар ужурлуг. Бистиң революцияның пропагандистери тиилелгени чедип ап, ону боттанган деп көрзе-даа, болуунуң пропагандазын соксатпаан. Силерниң пропагандистериңер база-ла, бир эвес бистиң кызыгаарларывыс ажык болза, маңаа келгеш, болуунуң пропагандазын чоруда бээр.

— Кызыл террор соксаар дугайында аашкынып болур силер бе?

— Кым ону негеп турар чүвел? — деп, ол киленнеп көрүндү.

— Париж — дидим.

— А-а, ажым чок дайынга мырыңай чоокта он чеди миллион кижини өлүргеш, ам кээп, тодаргай сорулганы чедип алыры-биле — дайын эргежок чүгула болуруп чок кылыры-биле революция үезинде өлүрткен каш муң кижиниң салым-чолу дээш сагыш човап турар ол-ла кижилер ышкажыл?..— Меңче киленнээп карактары-биле көрүп, кезек када турду, оон оожургай бергеш, мынча диди:— Че, ындыг-даа ыйнаан. Террор херек чок дивеңер. Революцияның кандыг-даа күчүлээшкинин чажырбанар. Олардан чайлаар арга чок. Ону баш бурунгаар билген турар ужурлуг: бисте бир тээ революция болган соонда, ооң уржуктарын харылаарынга белен турар ужурлуг бис...

Ол тараачыннарның эттинмес чаржайган бодалын, оларның чаа чүвеге удуру биле холбашкан бергелерни баш удур билип турган, ооң чугаазы меңээ чер реформазының дугайын сагындырыпты..

Ол саазын, карандаш ап алды. «Бис шуптувус чер дугайында айтырыгга чазып турган бис—деп чугаалады, мен Вильсон дугайын бодай бердим. Ол американ ынчаар, долузу-биле чазып турган-дыр мен деп чугаалаан шыдаар бе? — Көрүңер даан—дээш, Ленин дорт шугум шыйды.— Бистиң угланыышкынывыс бодур, ынчалза-даа — ол ыргак шугумну чуруду.— бис ам мында бис. Көрбес бе каяа кээр ужурлуг болган-дыр бис, ынчалза-даа кажан-бир шагда домей-ле бодувустуң угланыышкынывыска ээп кээр бис». Ынча дээш, ол баштайгы дорт шугумга чергелешкек шугумну шыйып кагды.

Планның артык күштүг чүүлү мында чүве ышкажыл. Чазывылып болгай,, политиктиг угланыышкынны өскертип болгай, ынчалза-даа чазыптым деп билир болзунза, мурнундагы угланыышкынче эглип кээп болур. Вильсон, ол американ либерал, бодунуң политиктиг маневрларын агартып тура, бодунуң угланыышкынын уттуп алган. Шын кылып турар мен деп бодун оожургадыры-биле, ол үзелдерин бодунуң хоолешкиннеринге таарыштыр өскертип келген, адак соонда ол Версаль тайбының безин чөптүг деп турар апарган. Ленин — штурман, а Вильсон бодүүн далайжы-дыр.

Ол далаш интервью, бо чугаалааным чүүлдерден ангыда, меңээ дыка хөйнү берген. Чаа бодалдар тыптып, болуушкуннарны бир янзы көрүксеп турарымны билип турдум. Россияда-даа, оон өске-даа черлерде болуушкуннарны сайгарып билириниң дүлгүүрүн тып алган ышкаш болдум, ол фашистиг Италияга-даа, Парижке-даа, Каттышкан Штаттарга-даа тааржыр..

Чанып бар чыткаш, көрген-билген чүүлдеривисти иштивисте бодап, шүгдүнүп чордувус. Бис ол угаан революциязынга таарзындывыс, ол орус революцияга бир янзы дүгжүп, өттүр көрүүшкүнүң сеткилин оттуруп турду.

«Россияга чораан ышкажыл силер?»— деп, Бернард Барух айтырды. Мен шуут-ла мынча дидим: «Мен келир үеге чордум».

ДАЛАЙ СУУ

«Наука и техника» деп болгар журналдың дыңнадып турары-биле алырга мындыг: бар эвес дус чок суглуг холумактыг далай суун дагааларга ижиртир болза, оларның чүглери дыка сырый апаар дээрзин Джорджия (АКШ) штатта университеттиң шинчилекчилери тыпканнар. А ол чорук чылыгны дашкаар үндүрбес, ооң түңнелинде дагаалар хөй чуургаларны болгаш эъттии бээр. Суг ижиртириниң ниити рационунга далай суу 10-18 хуу хире турар ужурлуг деп, олар доктааткан нар.

УЛЕГЕР ДОМАКТАР, ЧЕЧЕН СӨСТЕР

Бодалында чок чүве
Тывыжында чок болур.
Хат, чаашкынны манап ал,
Харааладаар боощну шыгаап ал.

Дазыл тепкеш кээп дүшпе,
Тайга үнгеш куруг келбе.
Даг кырынче чорууң үндүр,
Аът кырынче таалының үндүр.

Балдыр аарыгыже базар,
Баалык ашкыже санаар.
Кеш өңү айтып бээр.

Кежээ аңчы олчалыг кээр.
Истиң чаазын танып билир,
Үнүң уг-шиин дыңнап алыр.

Ылгын ини дагга дорт,
Ыракшыл боо олчагга дорт.
Сыык кежигден даван ыравас,
Сыын мыйызындан эм ыравас.

Дескен хаван арт-сын ажар,
Дегбес боо сагыш аартыр.
Асканда изи дедир,
Четпээнде чери дедир.

Тайга бажында мяш чок,
Далаш аңчыда хараал чок.
Эрттир удуур — куругнаар,
Эрги ис-көөр—эндээ таныыр.

Тайга одаан тывары берге.
Таалың дүвүн ужаари берге.

Турар черин аң билир,
Дунчу черин балык билир.

Хем чыгай кагар,
Хеме ээй кежер.
Хайырга келген аң кортук,
Кара сагыштыг аңчы кортук.

Эдерткен ыдың эттеве,
Эдерткен эжиң мегелеве.

А. НУГУУРАК.
Тожу район.

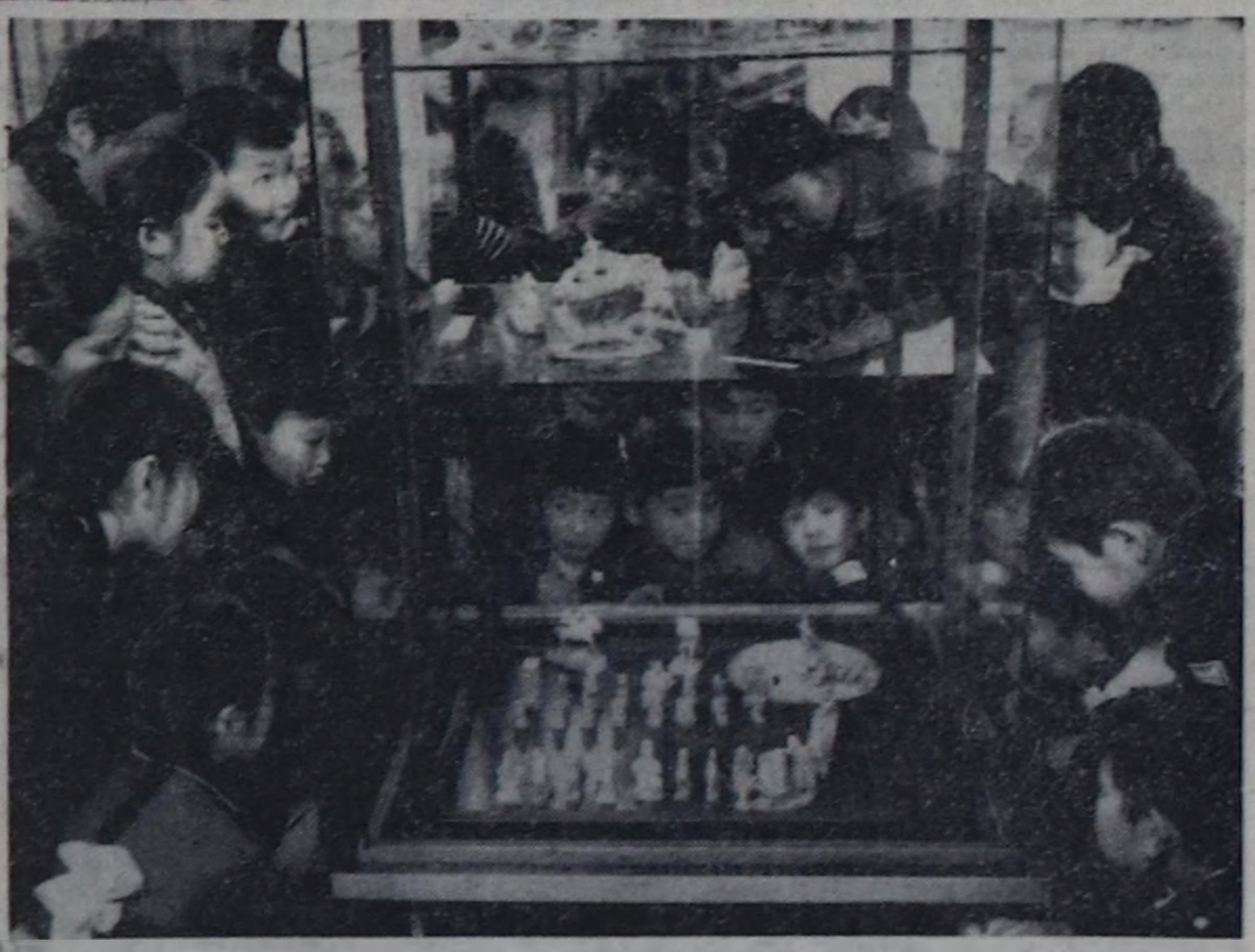

Чогум чараш дүрзүлер-дир!
Чонар-даштан сиилбип кылган | Ылап топтап көрүп алгаш,
Ынчаар шевер чазап кылыыл.

ЛЕНИНГРАД. Инженер Александра Николаевна Донченко бирги черлениң капитаны формазын ында-хаая кедер. Чижээ, далай шериглериге ужуражыышкыннарда азы байырлалдарда.

Адазының салдары-биле Шура Донченко далайга бичиизинден-не ынак турган. Ооң адазы революсчу матростарның алдарлыг тура калыышкынының киржикчизи, «Очаков» крейсерниң эжиндирикчизи.

Аныяк специалист Адачурттуң Улуг дайынының үезинде эжиндирериинге эптиг, таарымчалыг машиналы чогаадып кылган. Ындыг машина-биле Ленинградче аъттанып, одаар чүүл болгаш оъкчемзек дажыглап турган. Чогаадыкчы-конструкторну ажылынга чединишкиннери дээш Кызыл Тук, ийи Кызыл Сылдыс орденнер-биле шаңнаан.

Амгы үеде техниктиг эртемнерниң кандидады, бирги черлениң капитаны.

АЖЫКТЫГ СУКСУН

Шай бальзамы дээрге шайның эм оъттар-биле холуксаазы-дыр. Ону кандыг-бир аарыгдан аараанда азы аарыгларга удур хемчег кылдыр ажыглаар. Чижээ, соокка алзып аараанда 250 грамм кургаг шайга 280 грамм чедир 30 грамм кургаткан эм оъттарны немей каап алыр.

Ол холуксааны шил савага каггаш, аксын шил крышка-биле азы фольга-биле дыгый кылдыр дуглаар (пластмасс савага кагбас болгаш пластмасс крышка-биле дуглавас).

Шай бальзамын аңаа шайны хайындырары ышкаш хайындырар. Чылыг, кургаг бичии хөнекке (баалынныг азы фарфор) үстүнде холуксааны хайнып турар бир стакан сугга 2 грамм (шай омаажының опайтыр ишти) онаажыр кылдыр каап алыр. Ооң соонда хайнып турар сугну өлче кудар болгаш хөнекти аржыыл азы салфетка-биле дуглап каар. 8—10 минута болгаш бальзам белен болур.

Ол шай бальзамын ийи катап ажыглап болур. Ол төнери билек, эгезинде каггаанының чартыы хире холуксааны хөнекке немей каггаш, хайнып турар сугну кудар.

Шай бальзамын ол бодун ишкени дээре азы хөй эвес чигирни немей каап ап болур. Ынчалза-даа чигир ооң амданын баксырадыптар. Ону сүттеп алгаш ижерге аажок амданныг. Шай бальзамы копчуг ажыктыг суксун.

Ону хүнде 6—8 стакан чедир ижип болур. Шайга ынчалдыр эм оъттар немээрге, шайның чызы безин чаагай болур. Ук оъттар шайга ажыктыг, а шай бальзамы ону ижип турар кижилер аарыгчоруланга туттурбас болурунга ажыктыг.

Р. ХАДАНОВА,
медицина эртемнериниң доктору.

ХӨЛЗЭЭЗИН

Расска з

Күс. Эзимниг даглар хүнүнүң чыгы солуй кеттинер апарган. Таңды-Уула күзүрүмнүг дыттарлыг кара-ногаан шыва топун алдын-сарыг кандаазынга солааш, моңгүн хээлерлиг кылагар товурзак бөргүн тейинде салыпкан. Шарланнарның чалбыраш дег хээлери, шиви-поштерниң карангыр ыскыттары, хадыннарның өлчей удаазыннары, дошпу өөктер дег кара хаялар дээш, чүзүн-баазын чурумалдар сеткилди сергедиптер. А кижилер?... Кижилер—бойдустуң толу болганда, оон-даа шипик-чараш болбаажe. Чүгле сеткил-сагыштың каас-чаражы белен кайын эскертинер деп.

Ол-ла орай күс. Суббота хүнү сагыш ышкаш каап-аяс, чылыы сүргей турган. Ажылдап турары урутлар садының септелгезинге чардыгар дээш, Сырга бажыңының соңгаларын чылыглап ап четтикпейн келген. Бөгүн харын ол уттундурган ажылынче кирипкен. Табуретка сандайга бедиктенип алгаш, Сырга соңгаларын аштап-арыглап, сыскып турган. Суур кыдыында бөкпек терек тер ээтпээнде бажыңының хүнээрек талазының чылы аажок. Сырга сымыраны ырлавышаан ажылдап, а ооң дорт харлыг кызы Агы база-ла чай чок ышкаш кочалчыгаш, хүрекчигеш туткан, оваалай топ каан довуракта иженген турган.

Мотоцикл дагжаан соонда, Сырганың ашаа Байырның тулугда кады ажылдап турар өөрү Кендеи биле Опай халдып келгеннер. Дириләэш даашка эпчыгзынган ышкаш, кылыктанмышаан, Кендеи алгырган:

—Байыр бар бе дуңмай?!

—Чок. Келбээн. Силер кажан чедип келдиңер?—деп, Сырга удур айтырган.

Мотоциклдиг кижилер сымырашкаш, Опай дүжүп келгеш, кылаштап ора чугаалаан:

—Бис чаа келдивис. Чажырып канчаар, Байырны бис дүүн-не суурже айбылаан улус болгай бис. Бичии чүве саттырып аан. Кижиивис хондур сураг-ла-дыр. Орта чоор бе. Хонмады бе?

—Келген эвес. Суурга келген болза, машиназы-даа көстүр бергей. Бригадазында ыйнаан.

—Бригадазы дээрге—бистер-дир бис. Бис шуптувус бо эртен бады келдивис. Он ажыг кижини олурту мегелээр орта тол боор бе. Чаа кажаа тудуу дооскаш, хөглээр бодаан чүве, бүтпези-ле ол-дур. Чаңгысчүңгүс чүве чок ирги бе?

—Ындыг чүве биске турар эвес акым. Байыр силерден акша ап алгаш чоруткан ол бе?

—Ынчанмайн канчаар. Акка каггаш, кактааш барган, ынчангаш сүрүп турарывыс ол-дур ийин. Че, ам канчаар боор, ындыг-дыр ийин.

Сырга эдертир көрүп турда, ак-көк «ИЖ»-те ушкашкан улус шимеш дээн. Удаткан чок Өргелдей угбайның өөнүң ээзи Улуг-Карак акыйны шыкпыыттыг сүрүп алган, чанчаттынып келген:

—Байырда берипкеп мен деп чоп мегелээр сен! Шын мегениш тудар мен. Байырның бажыны бо ышкажыл. Херехере базыпсыңза, кижиже соолаанзады көрбе! Хамык ажытолуң хырны-боксун чүнүнбиле дүптээр сен, маңгыс!

—Чүү болду, угбам, канчап бардыңар?—дивишаан, Сырга ам-на сести берген.

—Бо кончуг доскаар дег чүве ам база бүдүн чартык ай иштинде согур копеек безин бажыңга эккелбээни ол-дур. Кайыл дээримге, —Байырда — деп, овуузуннап келди—дээш, Өргелдей шыкпыыжын кожаңнаткан.

—Шын-шын, кадай. Мындаа алган авансым артыын дүүн Байырга берип кагдым. Бөгүн кассирге келиривисче, шалыңны база Байыр дүүн алгап дидир.

—Ой, та. Байыр маңаа келген эвес—дээш, Сырга аймап, харлыккан дег апарган.

—Байыр сеп дег арга-дары ижер эвес. Ап-даа алган болза. Меңээ эккеп бээр. Домейле сээң-биле канчаар эвес мен! — дээш, Өргелдей ирейни сывырып алгаш чоруупкан.

Сырга элээн үр бодалып турган. Чүгле холундан уруу тыртыптарга оваарып, катап ажылдап эгелээн. Ынчалзажок ол бодалдарга чардыгып, ал сагыжы аймааралдың тумазында ышкаш сагындырган...

Даш үнерге Сырга доорабына серт дээн. Демги ушкашкан улус дедир келген. Кендеи келбишаан, херим эжиин ажыткаш, бажыны долгандыр дилегзинип кылаштагылаан.

—Кымнып-биле чаштып ойнап тур силер? Мен мында мен! —деп, бичии Агы алгырган.

Кендеи чаш төлче безин көрүнмээн.

—Бо чүү болуп турар чүвел? Чүнү үүлгедип алгаш, ынчап тур силер?!—деп, Сырга сонуургаан.

—Байыр харын чүнү үүлгедип турар кижил? Кижиниң бажың-балгадын үрегдеп, кады чурттап орар кадайының акша-төгерикин хавырып турар эргени аңаа кым бергенил?—дээш, Кендеи чааскаан дедирле ыңай болган.

Кендениң хорадааныны дугайын Опай дыка үр тайылбырлаан. Ооң кол утказы мындыг:

—Кажаа тудуп турган бригадада кижилерге Байырны чолаачы кижи боорга, суурдан арага саттырган. Айбылаан кижизи хондур келбеске хорадааннар. Байыр дүүн суурга келгеш, Кендениң шала туттунган гаражының шупту чудуктарын чүдүрүп алгаш, чорүй барган. Ооң кадында база-ла Кендеи баштадыр үш-дөрт хире тудугжуларның кадайларындан акшалар база алган. Эң-не кол чүве—бүдүн бригаданың шалыңын кассирден хол үжүү бижээш апарган.

Байыр кайдал? Байыр бар бе, чок бе?! Байыр... Хензиг суурга Байырның дугайында хөлзээзин конгаландыр тарай берген. Садыгда, кудук чанында чугаа-ла —Байыр. Хөлзээзинниң чамдык хоон кипрккчилериниң үннери кара-сээк дег, тыныңайндыр ужугуп турган.

Сырганың сагыш-сеткили күскү дүн дег апарган. Хлеб оочуруунга турда безин, ооң чаш уруундан чамдык херээженнер мынчаар айтырар:

—Ачаң кай барганы ол?

—Ажылдап туйай.

—Акшалап турар де— дээш, шоодуп каттыржырлар.

Сырга шыдашпайн ыглавыткан-даа.

Кежээликтиг Байырның авазы келгеш, керинге бүдүү сымыранган-даа:

«Уруум, бакташпайн туржук силер бе? Чоп бо оол үенип турар дээрил. Улустуң чугаазы-биле алырга, бригадирниче чудурук кодуруп, акша негеп, кандыг-ла бир төлевир дугайын содаалашкан-даа ышкажыл. Аныяк улусту канчап билир дээш сонуургаарым олдур ийин. Ол бригадирнин кадайы дүлгээзиннииг херээжен болгай... Азы канчап чүрээ баксырай бээр оол деп бо. Чедип келзе эмчиге база көргүссе эки боор ийин...»

Байыр кежээ орайтады келген. Ол бнезэги хевээр элээр, ынчалзажок сагыш-сеткили бир-ле чүвеже чардыккаилдең болган. Харын-даа Сыргапып айтырыгларынга шыжыкканзыг харылагылаан:

—Хей чүве-дир ийин, сарыым. Сагып салба. Удавас биле бээр сен. Чүү деп-даа тургайлар аан, домей-ле шыдашпас-тыр мен. Тутчул тура болур мен...»

Хамык болган чүүлдерни айтырарга. Байырның акша-биле холбашканы, үүлгедиглерни кылганы шын болган.

—Энир мен шөлээге турумда, Кендеи сеңээ 150 рублей эккеп берди бе?—деп, чиктии сүргей айтырган.

—Ийе. Касса дептеринде суп-ла кагжык мен—деп, Сырга шынын сөглээн.

Байыр чүнү-даа ыыттаваан. Дүне Байыр ийи-үш-даа турган. Ол соок шай пактап каап, айдың дээрже көзенектен көрүп турар мындыг. «Даарта шынап-ла эмчиге көргүзер-дир» кылдыр Сырга удуп чадап, бодачып хонган.

Даң бажында Байыр чугаалаан:

—Сырга, дүргеи чоруткаш, кассада дептерлеп каан 150 акшаңны эккел.

—Чүге? Акша-ла акша бо канчап барган кижи сен?

—Эккел, сарыым. Ол бистиң эвес-тир. Херек.

— Чүгле чүс акша артып каар эвес.

—Ажырбас. Чүс-даа болза бистии-дир. Хөй акша боттарывыстың чүс борбак чүвевисти казып каантар.

Сырга ажаалга кассазынче чорупкан. Ол аразында участок шагаазы эдерткеп кезек кижи келген. Байыр эжиин дыртыыштаныпкаш, үнмейн алгырган:

—Баштай дужуңарда бажыңда партком секретарын эккелиңер. Оон башка мен моорта үнмес мен. Чүү-даа дижип турунар, ол-ла.

Хамык улус кайгай берген. Партком секретары база Сырга чедип келген. Байыр эжиин ажыткаш, бичии стол кодуруп алгаш үнүп келген. Чамдык улус дезиниченнеп турган. Байыр столун салгаш чугаалаан:

—Эш секретарь. Бады Кыргысович! Мен бо херекке каттыжып шыдавас-тыр мен. Бо даңзыларны хүлээп алыңар. Арын-нүүрүм шыдавас-тыр. База айбычы боол арага саттвас мен. Бо дээрге мете нарядтар артык акшалар-дыр. Күрүне карманындан үнген аан. А бо—чүнү-даа кылбаан кижилерниң бүдүн айның шалыны-дыр. Кендениң гараж тудар деп турганы чудуктарны Өргү-Шөлде кыштагда дүжүрүп кааным шын. Кыштагларга турар ужурлуг сес бажыңнар бистиң суурувуста гараждар апарган. Оларны бузуп четтикпедим. Бо даңзыда кым каш акша төлээрин айтып каан. Мындыг херекке киржип турган болганымда, партия кежигүнү кызыл биледим амдызында силерге чорзуп, Бады Кыргысович. Ону ледир эгидип алыр дээш, чурттап ажылдаар мен. А бо меңээ хээли кылдыр төлээн күрүне акшазы-дыр—дээш, Сыргадан алган акшазын база столга салгаш, уламчылаан:

— Ол-ла-дыр. Ам-на сагыш-сеткилди мунчулуундан адырлыр боор мен. Чиигей бердим ышкаш. Бо бүгүнүң дугайын эки билир кижилерниң бирээзи — комсомол секретары Шагдыр биле кол зоотехник Ондар дарга чүве. Ол-ла-дыр. Ам меңи ажылдан үндүрүп-даа болур силер...

Кезек када ыржым апарган. Тынарга сериин, хостуг ыпкаш.

Вл. СЕРЕН-ООЛ.

БӨГҮН КЫЗЫЛГА

ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА

Уругларга М. Стеглинтиң «Хуужур бажың» деп шиизи. Эгелээри 12.00 шакта. Арбузовтуң «Каржы оюннар» деп шиизи. Эгелээри 19.30 шакта.

«ЕНИСЕЙ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА

«Октябрьның сылдыстары» деп беседа. Эгелээри 16.00 шакта.

«Тайбың хүннер, дайынчы маадырлыг чоруктар» деп темалыг кежээ. Эгелээри 18.00 шакта.

«КОЛОС» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА

Танцы кежээзи, оюннар, аттракционнар, викториналар. Эгелээри 19.30 шакта.

КУЛЬТУРАНЫҢ БОЛГАШ ДЫШТАНЫЛГАНЫҢ ГАСТЕЛЛО АТТЫГ ПАРЫГЫНГА

Уругларның хоорайжыгажынга уругларга массалыг оюннар. Эгелээри 12.00 шакта. Эге класстарның өөреникчилеринге чиик атлетикага маргылдаазы парктың аллеязынга болур. Эгелээри 15.00 шакта.

«ХЕРЕЛ» СПОРТ ЗАЛЫНГА

Баскетболга школачылар аразынга республиканың бирги чери дээш маргылдаа. Эгелээри 10.00 шакта.

УРАН ЧҮҮЛ УЧИЛИЩЕЗИНГЕ

Улуг Октябрьга тураскааткан байырлыг кежээ. Эгелээри 19.00 шакта.

ДЫШТАНЫР ХҮН ШТАВЫ.

ТВ

НОЯБРЬ 6-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 9.15 —«Оттурукчу». 9.35 —«Совет Эвилелинге бараан боол тур мен!». 10.35 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 11.05—Кодээниң шагы. 12.05 —«Эңне эрте эртен» деп уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 13.15 — Бөгүн делегейде. 13.30—13.45 — Чапсар. 13.45 — В. И. Ленин. Амыдыралының дугайында арыннар. «Чаңгыс катап шилип алган орук» деп хөй сериялыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги фильм. —«Бодунуң он чеди харлыында». 14.45 — «Музыка киоскузу». 15.15 — Днепрге тулчуушкунуң 40 чылынга. «Хосталга» деп киноэпопеядан. «Чаза таварыышкын» деп 1-ги фильм. 17.45—«Шире круг». 19.15 —Футболга ССРЭ чемпионады. «Днепр» —«Спартак». 21.00 — «Үе». 21.35 —«Театрга ужуражыышкыннар». 23.05—23.15 — Теле-медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Уругларга фильм. — «Валерка, Рэмка+...». 8.45 — Мультфильм. 8.55 —Документалдыг фильм. 10.25 —Совет чурукчуларының чуруктарын дүгаар композиция. 10.35 — Ф. Лист. Концерт. 10.50—ПТУ дугайында эң эки дамчыдылга дээш Бүгү-эвилел конкурузу. 11.40 — «Кино көрүкчүзүнүң эдеринчизи». 12.25 —«Индигирканың тоолдары» Эртемнептерелдиг фильм. 12.45 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турар. 13.00 —Документалдыг телефильм. 13.30 — Улустуң аялгалары. 13.45 —Театр чорлалының чаңынга. 14.45 — Белорус телевидениениң программазы. 16.10 — Симфония оркестрниң концерти. 17.00 —Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Спартак»—«Торпедо» (Горький). 19.15 — Партия дугайында чугаалар. 20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 —Бүгүдеге стадион. 20.45 —Документалдыг телефильм. 21.00 —«Үе». 21.35—23.05 — «Кайгамчыкла хүлүмзүрдүңер». Уран-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Чамдык черлерге чаъстаар. Мурнуу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 9—14 метр.

Дүне 2—7 градус соок, хүндүс 5—10 градус чылыг.

КИНО

НОЯБРЬ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Жаркое лето в Кабуле» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: Чаа мультфильмнер 9.00, 15.30, «Витя Глушаков — друг апачей» 10.30, 13.50, 17.00, 20.20, «Непобедимый» 12.10, 18.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «По законам военного времени» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00, «Красный агат» 11.00, 12.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Киносборник» 10.00, «Бежавшие из ада» 11.00, 13.30, 15.30, 17.30, 19.30 шактарда.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжа чырыдыл болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериязының 2-12-45, солун келбейн баргаңда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2034.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС — 01625.

Улуг Октябрьга алдар!

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 257 (12347) | 1983 чылдың ноябрь 7, понедельник | 1925 чылдан үнүп эгелээн | Өртээ 3 көп

ТӨӨГҮЛҮГ БОЛУУШКУН

Бүгү-делегей төөгүзүнде эң-не улуг ужур-дузалыг болуушкун — Октябрьның социалистиг Улуг революциязы тиилээнден бээр 66 чыл болган. Капиталистерниң болгаш помещиктерниң эрге-чагыргазынга удур ажылчы чоннарның демисели төөгүге бир-ле дугаар долу тиилелге-биле доозулган.

Ол тиилелгениң хей-аът кииргичизи болгаш организакчызы — Ленинниң партиязы. Оон бээр социализмниң тугу, Октябрьның көдүрген тугу, делегей кырында чоргаар чалгып турар, ол тук —бүгү кижи төрелгетенниң келир үезиниң демдээ. Бо өөрүшкүлүг болгаш байырлалдыг хүнде совет улус бистиң үениң угааны, алдары болгаш нүүрү болуп турар төрээн партиязынга ханы ынакшылдың сөстерин база катап сөглеп турарлар.

Бодунуң эң-не улуг байырлалын —Улуг Октябрьның оюн— бистиң чуртувус бөгүн өөрүшкүлүг, омактыг демдеглеп турар. Бис-биле кады революстуг байырлалды социализм чурттарында бистиң өннүктеривис, тайбыңның болгаш социал депшилгениң эрге-ажыктарын эргим үнелээр бүгү-ле кижилер демдеглеп турар.

Байырлал хүннеринде, кезээде мышкаш, Москвада Кызыл шөлге парад болгаш ажылчы чоннарның чыскаалы, бистиң улуг Төрээн чуртувустуң хоорай, суурларынга чыскаалдар эртер. Янзы-бүрү назы-харлыг, эртем-мергежилдиг миллион-миллион кижилер Октябрь колонналарынга эртер, оларның арасындан партияның болгаш күш-ажылдың хоочуннарын, Ада-чурттуң Улуг дайынының маадырларын, бүдүрүлге мурнакчыларын болгаш чаартыкчыларын, аныяктарны, студентилерни, школачыларны көөр бис. Кижилерниң ол чаңгыс эвилелден, салгалдарның алдарлыг чаңчылдарының дамчыдыышкынындан Улуг Октябрьның херээнге совет улустуң шынчызы, Коммунистиг партияны долгандыр оларның сырый каттышканы чаа күш-биле илерээр.

1917 чылдың октябрьда тиилеп үнген Россия пролетариады даштыкы дарлакчылардан тыва араттарның шынчы камгалакчызы, оларның хостуг амыдырал дугайында чүс-чүс чылдарда күзел-бодалдарын боттандырарынга идегелдиг чөленгиниң болган. РКП (б) ТК-ның 1920 чылдың январьда болган Пленумунуң дугайын бижээн төөгүлүг документиниң сагыш-сеткилдиң хөлзээзини-биле помчуур бис: хуралды В. И. Ленин даргалаан болгаш ол Тываның ажылчы чоннарынга бүгү талалыг дузаламчыны көргүзер дугайында айтыышкынны берген. Коммунистиг партия болгаш делегейде эң баштайгы социалистиг күрүне Ильичиниң ол айтыышкынын чайгылыш чок сагып келген. Хамааты дайынының чылдарында шериг-политиктиг дузаламчыны Тыва алган. Араттарның, Тываның кызыл партизаннарының болгаш Сибирьниң партизан армиязының демниг демиселиниң түңнелинде Тыва ак гвардейжилерден болгаш кыдат эжелекчилерден хосталган. Кызыл партизаннарның алдарлыг командири П. Е. Щетинкинниң, А. Д. Кравченконуң, С. К. Кочетовтуң, Тываның баштайгы большевиктери Н. Г. Крюковтуң, С. К. Беспаловтуң болгаш Сибирь крайга Улуг Октябрьның чаалап алыышкыннарын, Тываның ажылчы чоннарының хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун кадыг-дошкун тулчуушкуннарга камгалап алган хөй-хөй кижилерниң аттары өөрүп четтирген чоннуң сеткил-сагыжынга кезээде артар.

Улус демократтыг тургузуг үезинде тыва улус, Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң политиктиг болгаш экономиктиг дузаламчызынга даянгаш, революсчу-демократтыг болгаш социалистиг чугула сорулгаларны боттандырган. Акы-дуңма совет улустарның өг-бүлезинге чурттаар болгаш ажылдаар деп тываларның шагдагы изиг күзели 1944 чылдың октябрь 11-де боттанган, ол хүн тыва улустуң төөгүзүнде алдын үжүктер-биле кирип бижиттинген. Ол төөгүлүг болуушкунну Тываның бүгү булуңнарында өөрүшкү-маңнай, өөрүп четтириишкин-биле уткаан. Совет Эвилелиниң составынга Тываның кирген иниң баштайгы хүннеринден эгелээш-ле, партия Төп Комитеди, Совет чазак иштики-лел-политиктиг, экономиктиг болгаш культура амыдыралының бүгү адырларынга социалистиг чаартылгаларны кыска хуусаада боттандырарынга бүгү-ле эргежок чугула чүүлдерни кылган. Оон ачызында келир чылын 40 чылын демдеглээр Совет Тыва хөгжүлдениң оруу-биле кайгамчык херии базымнарны кылган. Чүгле сөөлгү он чылдарда безин совхозтарның кол бүдүрүлге фондулары 2.7 катап көвүдээн. Совет эрге-чагырганың чылдарында үлетпүр продукциязын бүдүрери 66 катап өскен. Үлетпүрнүң хөй адырларын тургускан, он-он чаа бүдүрүлгелер туттунган. Социал-культура хөгжүлдезиниң улуг программазын боттандырган. Чоннуң материалдыг чаагай чоруу чылдап чылче бедип турар. Чамдык чижектер бо. 1944 чылда чурттаалга оран-бажыңнарының күрүне фондузунуң шөлү 29.6 муң дөрбелчин метр турган, ам ол көргүзүг —2 миллион дөрбелчин метр. 50 муң ажыг кижи күрүнениң пенсия, пособиелерин ап турар. Чонга ачы-дуза чедирериниң хемчээли сөөлгү он чылдарда ийи катап, бараан садыглаазының ниити хемчээли барык 1.8 катап өскен. Республиканың муң чурттакчызынга-ла 33 эмчи, ортумак эртемниг 110 медицина ажылдакчызы бараан бооп турар. Улус ажыл-агыйында хаара туттунган муң кижиниң-не 773-ү дээди болгаш ортумак эртемниг.

Сайзыраңгай социализм үезинде күш-ажылдың кижизи—мурнуку одуругда. Ол—идея талазы-биле быжыг бүзүрелдиг, партияның болгаш чоннуң херээнге кызыгаар чок бердинген, чуртунуң амгы болгаш келир үези дээш бедик харысалгалыг кижи. Оон ындыг шынарлары бо чылдын болгаш бүгү XI беш чылдың пландарын күүседир база ажыр күүседир дээш социалистиг чарышка. Октябрь мурнунуң шалыпчы ээлчээниң хүннеринде база катап даалгаларын күүсеткениниң дугайында республиканың чүс-чүс ажыл-ишчилери рапорттаан. Оларның дыка хөйү беш чылды доозар дей берген. Январь-сентябрь айларда республика социалистиг хүлээлгеге немей үлетпүр продукциязын 1.5 миллион рубльге бүдүрген. Мал ажылының продуктулары —эътти, сүттү күрүнеге садарының тос айлар планы ажыр күүсеттинген. Чуурганы болгаш дүктү сатканы чыл планындан ашкан. Чарыш тиилекчилери —Улуг-Хем район, «Тыва даг-дүгү» комбинат, Тываның транспорт эргелелиниң КМК-зы, Шагаан-Арыг АТБ-зи, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчын хандырылга килдизи, «Тыва коммунэнерго» шилчиир Кызыл туктарны база акта шаңналдарын алган.

Чедип алган чүүлдерге доктаавас, юбилейни шиитпирлеттинмээн айтырыгларга кичээнгейни мооннээри-биле уткуур деп ленинчи чагыгны ёзугаар Тываның ажыл-ишчилери ажылдап турар. Бүдүрүлгениң ажыктыын бедидер, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү үргүлчү өзен турарын чедип алыр, камналга чурумун күштелдирер, продукцияның бот-үнезин чиигедир, мал бажын өстүрер талазы-биле кылыр чүүлдер хөй.

Оларның кызымак ажылы тайбың херээн быжыглаарынга чугула салыышкын дээрзин совет кижилер эки билир. Тайбыңның салым-чолунга айыылдыг бо үеде Москвадан сарыылдыг чоруктуң болгаш мерген угаанның үну чаңгыланган. Ол документ — СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Медеглели-дир. Бүгү дилтерде миллион-миллион кижилер тайбың совет саналдарны деткип турар. Дайынга удур шимчээшкинниң күчүлүг чалгыглары империалистиг реакцияның шивээзиниң ханаларын сирлендеди берген. Вашингтон төөгүнүң кичээндирини херекке албайн, социализмге удур «ыдыктыг дайынны» чарлап, ону чок кылыр деп семеп турар. Ол оралдажыышкын база-ла бужары-биле буурай дүжер дээрзинге совет кижилер бүзүрелдиг. Оларның шыңгыы үнү, чалбыыштыг кыйгызы Октябрь колонналарының кырынга чаңгыланыр:

— Делегейниң улустары! Боо-чепсекти эндере бүдүрерин кыңчыктырбаалы, дайын айыылын чайладыылы!

— Бистиң улуг Төрээн чуртувус— Совет Социалистиг Республикалар Эвилели делгерезин!

— Ленинниң тугунуң адаа-биле, Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле—коммунизмниң тиилелгезинче бурунгаар!

Сергей ПЮРБЮ.
Тыва АССР-ниң улустуң чогаалчызы

ЧАЙЫННАП ТУР

Он чеди чыл. Кызыл туктар.
Орус черин шыва алган.
Куурумчу маңгыстарга
Кулдандырып, дарлатпас
дээш,
Маадырлыг демиселдиң
Маннай оду оон кыпкан.
Чалыыларның күзел-соруу
Чыргал чурту—ССРЭ боол.
Чамбы дипке чайыннанган
Чырык хүн дег, үнүп келген.
Ол хүн—үи чок эвес,
Орук айтып, кый деп турар.
Карак-биле көрүп четпес
Каптагайның улустары
Каш назын эчизинде.
Хамык төөгү дургузунда
Октябрьның оюн мышкаш
Онза эргил кылып чорбаан.
Хүреш, согуш үжүүрү хүн
Күзелимни сеңээ сөглээйн:

Октябрь!
Октябрь!
Тулчуушкунга
Чаңнык мышкаш, күчүлүг
бол!
Октябрь!
Октябрь!
Дайзыннарга
Частыр ок дег, өлүмнүг бол!
Өөрүшкүнүң байыры хүн
Йөрээлимни сеңээ салыйн:
Октябрь!
Октябрь!
Сергек кылдыр
Часкы хат дег, сырыннап
тур!
Октябрь!
Октябрь!
Херелденир
Чайгы хүн дег, чайыннап
тур!

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, СЭКП ТК-ның чанында Партийжи контроль комитединиң даргазы эш М. С. Соломенцевти Ленин ордени-биле база «Кадыыр болгаш Маска» ийиги Алдын медаль-биле шаңнаар дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң мурнунга улуг ачы-хавыязы дээш база төрүттүнген хүнүнден бээр чеден харлааны-биле холбаштыр СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның чанында Партийжи контроль комитединиң даргазы Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры эш Михаил Сергеевич Соломенцевти Ленин ордени-биле база «Кадыыр болгаш Маска» ийиги Алдын медаль-биле шаңнаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы
Ю. АНДРОПОВ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары
Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль.
1983 чылдың ноябрь 5.

Эш Михаил Сергеевич Соломенцевке

СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели Силерге, Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң көскү ажылдакчызынга, Силерниң чеден харлаан хүнүңерде изиг байыр чедирип тур.

Чаагай кадыкшылды, хөй чылда чурттаарыңарны болгаш совет улустуң чаагай чоруу дээш, бистиң чуртувуска коммунизмниң тиилелгези дээш улам ыңай үре-түңнелдиг ажылдаарыңарны Силерге күзедивис, Михаил Сергеевич.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИ — **ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ** — **ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ**

БАЙЫР ЧЕДИРГЕН

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 66 чыл оюн таварыштыр партияның область комитединиң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң адресинге дараазында черлерден байырлыг телеграммалар келген: СЭКП Бурят обкомундан, Бурят АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумундан болгаш Министрлер Чөвүлелинден, СЭКП Калмык обкомундан, Калмык АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумундан болгаш Министрлер Чөвүлелинден, СЭКП Якут обкомундан, Якут АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумундан болгаш Министрлер Чөвүлелинден, СЭКП Алтай болгаш Красноярск крайкомнарындан база улус депутаттарының край Советтериниң күүскомнарындан, СЭКП Даг-Алтай, Иркутск, Чита, Хакас обкомнарындан болгаш улус депутаттарының область Советтериниң күүскомнарындан, ССРЭ-ниң Күрүнениң айыыл чок чорук комитединиң кызыгаар шериглериниң Шериг чөвүлелинден болгаш кол политиктиг эргелелинден, Сибирьниң Кызыл Туктуг шериг округунуң Шериг чөвүлелинден болгаш политиктиг килдизинден, Забайкальениң Кызыл туктуг кызыгаар округунуң Шериг чөвүлелинден болгаш политиктиг килдизинден, МАРН-ның Баян-Улгий, Завхан болгаш Убса-Нур аймак комитеттеринден болгаш Моол Арат Республиканың улус депутаттарының аймак хуралдарының күүсекчи комитеттеринден.

ССРЭ-ниң камгалал министриниң

ДУЖААЛЫ

1983 чылдың ноябрь 7 № 225 Москва хоорай

Эштер солдаттар болгаш матростар, сержантылар болгаш старшиналар!

Эштер прапорщиктер болгаш мичманнар!

Эштер офицерлер, генералдар болгаш адмиралдар!

Эштер Совет Чепсектиг Күштерниң хоочуннары!

Бөгүн совет улус болгаш оон дайынчылары, социалистиг дем каттыжылга чурттарының ажылчы чоннары, депшилгелиг бүгү кижи төрелгетен Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 66 чыл оюн байырлап демдеглеп эрттирип турар.

Улуг Октябрьның байырлалын бистиң чуртувус партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин боттандырарының талазы [illegible] совет кижилерниң бедик [illegible]литиктиг идепкейиниң болгаш сорук кириишкининиг күш-ажылының байдалында уткуп турар. Партияның төлевилээни социал-экономиктиг чаартылгаларының программазы шудургу боттанып келген. Бистиң чуртувустуң амыдыралының бүгү талаларын сайзыраңгайжыдарының, сагылга-чурумну болгаш организастыг чорукту быжыглаарының талазы-биле СЭКП Төп Комитединиң ажылдап кылгаш, боттандырып турар хемчеглери экономиканың хөгжүлдезинге болгаш чоннуң чаагай чоруун бедидеринге эки салдарны чедирип турар.

Совет Эвилели социалистиг дем каттыжылганың акы-дуңма чурттары-биле кады ялолуг дайынны болдурбазынче, боо-чепсектерни эндере бүдүрерин кыңчыктырбазынче, тайбыңны камгалап арттырарынче болгаш быжыглаарынче, бүгү күрүнелерниң аразында кады ажылдажылганы улам калбартырынче болгаш ханыладырынче угланган ленинчи даштыкы политиканы быжыг болгаш чайгылыш чок чорудуп турар.

Империализмниң күштери, хамыктың мурнунда АКШ, оон НАТО талазы-биле эвилелчилери делегей херектеринге милитаризм, авантюристиг угланыышкынны ажыы-биле чорудуп турар. Боо-чепсектерни костуг көрбээни-биле эндере бүдүрүп турары, АКШ-тың бодунуң ортумак ырак шылдыг ракеталарын Барыын Европаның дыка хөй чурттарынга тургузар дээн чүткүлү, өске күрүнелерниң херектеринге империалистиг реаксылыг күштерниң дорт холгаарлаашкыны тайбыңга шыңгыы кыжаныышкын болу берген.

Шак бо ындыг байдалдарда Коммунистиг партия болгаш Совет күрүне бистиң чуртувустуң, бистиң өннүктеривистиң болгаш эвилелчилеривистиң айыыл чок чоруун хандырар империалистиг реакцияның агрессчы чүткүлдерин доктаадырының күчүлүг фактору болур ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштерниң дайынчы күзүн бедидер дээш эргежок чугула хемчеглерни ап турар.

Совет улус, армияның болгаш флоттуң дайынчылары Совет күрүнениң иштики болгаш даштыкы политиказын ниитизи-биле чүүлдүгзүнүп, чаңгыс үн-биле деткивишаан, Коммунистиг партияны болгаш оон ленинчи Төп Комитедин, эш Ю. В. Андроповка баштаткан СЭКП ТК-ның Политбюрозун долгандыр улам сырый каттышкан. Совет улустуң тайбыг тургузукчу күш-ажылын, социализмниң революсчу улуг чаалап алыышкыннарын камгалаар дээш Совет Чепсектиг Күштер Варшава Керээзиниң киржикчизи чурттарның акы-дуңма армиялары биле кады чаңгыс одуругда серемчилелдиг туруп турар, боттарының патриоттуг болгаш интернационалчы хүлээлгезин күүседиринге кезээде белен.

Эштер армияның болгаш флоттуң дайынчылары!

Эштер Совет Чепсектиг Күштерниң хоочуннары!

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 66 чыл оюу-биле холбаштыр силерге байыр чедирип тур мен. Дайынчы болгаш политиктиг белеткелге, дайынчы мергежилди сайзыраңгайжыдарынга, сагылга-чурумну быжыглаарынга, бистиң Төрээн чуртувустуң күрүне эрге-ажыктарын камгалаарынга серемчилелдиг болгаш доктаамал белен чоруун бедидеринге чаа-чаа улуг чедиишкиннерлиг болурун армияның болгаш флоттуң дайынчыларынга күзедим.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 66 чыл оюн демдеглээри-биле **дужаарым болза:**

Бөгүн, ноябрь 7-де, түс-түс черлерниң шагы-биле 21 шак турда бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы маадыр хоорай Москвага, эвилелдешкен республикаларның найысылалдарынга, маадыр хоорайлар Ленинградка, Волгоградка, Одессага, Севастопольга, Новороссийскиге, Керчиге, Тулага, маадыр шивээ Брестиге, а база ол мышкаш Калининград, Львов, Дона-Ростов, Куйбышев, Свердловск, Новосибирск, Чита, Хабаровск, Владивосток болгаш Североморск хоорайларга байырлалдың артиллерия салютун артиллерияның үжен дааштааш-кыны-биле кылыр.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 66 чыл оюу делгерезин!

ССРЭ-ниң эрес-дидим Чепсектиг Күштери делгерезин!

Бистиң бүгү тиилелгелеривистиң сорук кириикчизи болгаш организакчызы— Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы делгерезин!

ССРЭ-ниң камгалал министри
Совет Эвилелиниң Маршалы
Д. УСТИНОВ

ОКТЯБРЬДАН

Бистиң бо кайгамчык болбаазын, ооң-биле кады дүүрээзиниң үезинде Октябрь—мегелериниң эгези, өөрүшкүлериниң өөрүшкүзү, маңнайлыгларының маңнайы. Күш-ажылдың хостуу Октябрьдан эгелээн. Октябрьда улус төрээн черниң ээлери апарган, тайбың Октябрьда төрүттүнген.

Октябрь — совет кижи байырлалдарының эң дээди байырлалы. Бөгүн бистер, бистиң өңнүктеривис, бүгү делегейниң депшилгелиг кижи төрелгетени Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 66 чыл болган оюн демдеглеп турар. Байырлал-биле эргим эштер!

Ленин. Партия. Октябрь. Байырлалдың хүннеринде бистер бо өндүр сөстерниң улуг өөрүп четтириишкини-биле, ханы хүндүлел-биле, бедик чоргаарал-биле катап-катап адап турар бис.

Кижи төрелгетенниң мун-мун, сай-сай чылдар-биле санаар узун төөгүзүнүң хензиг кезии болур алдан алды-ла чылдың дургузунда совет улус Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле кеступ көрбээн чедиишкиннерни чедип алган. Совет күрүне ам күчүлүг үлетпүрлүг, сайзырангай өөдээ ажыл-агыйлыг, болбаазын культуралыг чурт апарган. Ону бистиң чүгле өңнүктеривис эвес, харын дайзыннарывыс безин хүлээп көрүп турарлар. Бо дээрге биске сеткил өөжүргадырының, ажыл халаашкыралырының чылдагааны болбайн турар. Октябрь байырлалын демдеглээриниң эң эки аргазы болза—бүгү кичээнгейни шиитпирлеттинмээн айтырыглараже мөөңнээри болур деп ленинчи айтыышкынны совет кижилер боттарының ажыл-херээнге удуртулга болдуруп турарлар.

Бо өөрүшкү-маңнайлыг хүннерде бистиң эң ылыктыг чүдүлгеливис — Төрээн чуртувустуң күчү-шыдалының кызыгаар чок өскениң магадаары бистиң аас-кежиивис-тир. Ажаа хөй национальдыг өөр-өнер совет национальдарның, национальдарның, улустарның бижиг найыралын, чаңгыс эвин кадыптар болзувусса, ол кандыг-даа дайынга аштырбас, боду-даа дээш, өңнүктери-даа дээш туржуп шыдаар. Ындыг турган-даа, ындыг болур-даа.

Совет улус дайынга алгаш, тайбыңга чүүлдеш. Совет кижилер боттарының болгаш бүгү кижи төрелгетенниң ылгай чоруу дээш Арктиканы, Антарктиданы шиңгээдип ап, Эверестиң кырынче үнүп, Сөөлгү чүктуң нефтизин, газын тып, БАМ-ның оруун тудуп, Венераны шинчилеп, космоста узун хуусаалыг экспедицияны чорудуп турар. Бисте чамырар чүве чок, бүгү совет экономиканың, эртемниң, чечен чогаалдың болгаш уран чүүлдүң чедиишкиннери делегейниң бурунгаар депшилгелиг кижи төрелгетенниң эртинелери болур ужурлуг. Совет кижилер —төрүмелинден, хан-дамырындан интернационалистер. Ынчангаш олар Вьетнамның, Анголаның, Мозамбиктиң, Афганистанның болгаш тайбыңга болгаш хосталгага ынак өске-даа улустарга экономиктиг дузаны көргүзүп турарлар.

Мырыңай чоокта чаа солуннар, телевидение болгаш радио биске өөрүнчүг медээни дыңнаткан. Ында бо чылдың төс айларының хөй санныг түңнелдерин иштинде кашы-ла одуругну борта көрээли.

Продукция хемчээлиниң талазы-биле планны бүгү үлетпүр министерстволары, эвилелдешкен республикалар күүседипкен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 3,5 хуу өскен, ооң күүсели-биле продукцияның 88 хуу өөрүлдезин алган.

Үстүнде каш домак дыка хөй чүүлдерни чугаалап турар —бүгү чүвени совет кижилерниң чаагай чоруунга дээш Коммунистиг партияның ада сагыш салыышкыны, ооң ленинчи национал политиказының боттаныышкыны. Совет Төрээн чурттуң күчүзү дээш демисел.

Келир чылын ССРЭ-ниң улустарының хөй национальдыг найыралдыг өг-бүлезинге эки тура-биле киргенинден бээр 40 чыл болур оюн демдеглээр деп турар Совет Тываның ажыл-ишчилери Улуг Октябрьның байырлалын база кошку чедиишкиннер-биле демдеглээннер. 1983 чылдың үшкү кварталында районнарның, хоорайларның база үлетпүр, тудуг, транспорт болгаш харылзаа, садыг, коммунал

ЛЕНИН ПАРТИЯ ОКТЯБРЬ

ажыл-агый, чоннуң амыдырал хандырылга албан черлериниң аразында калбырган социалистиг чарышка Улуг-Хем районнуң, В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дугу» комбинат, Тываның транспорт эргелезиниң, КМК-зының, Шагаан-Арыг АТБ-зиниң, «Тыва даг-дугу» комбинаттың ажылчын хандырылга килдизиниң, «Тыва коммунэнергонуң», Улуг-Хемниң мал-үлетпүр ажыл-агыйының, Тыва автоорукнуң № 2 орук тудуг эргелелиниң болгаш өске-даа бүдүрүлге, албан организацияларының коллективтери тиилекчилер болганнар. Мал продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар, малдың баш санын өстүрер база ооң камгалалын өстүрер талазы-биле «Коммунизмниң херели» совхоз шылгараан. Чоокта чаа Жданов аттыг совхозтуң ажылчыны, албан-хаакчылары бедик культуралыг болгаш үлегерлиг салым-чурумнуг чурттакчылыг черлер дээш шимчээшкинниң калбартыр дугайында идепкейлиг кодурүп үндүргеннер.

Бистиң республикада чоңга үлегер-чижектиг, ажыл-ишке мурнакчы кижилерниң чаа-чаа аттары улам көвей тыптып турар. Хойжулар Иван Сафонов, Иван Даваруун, Намдал Орус, саанчы Алдын-кыс Монгуштуң, тудугжу Чүльдүм-оол Донгак мышаш хоочуннарның сээн салгай, саанчы Екатерина Монгуштуң, дарган Виктор Кужугеттиң, чолаачылар Өлзей-оол Сарыглардың, Кузьма Стельмахтың, Владимир Шулеповтуң сураа хөйге билдингир апарган.

Бистиң культура фронтузунда Владимир Өлзей-оол, Каралкыс болгаш Максим Мунзуктар, Николай Өлзей-оол, Ростислав Кенденбиль, Леонид Чадамба, Дорук-оол Монгуш, Раиса Аракчаа-биле чергелештир Клара Данчай-оолду, Тамара Ондарны, Александр Салчакты, Мария Сандакты, Нина Данжаалы, Сат Дамба-Доржуну, композитор Дамба Хүреш-оолду, чогаалчылар Владимир Серен-оолду, Черлиг-оол Куулары, эртемденнер Тамара Бузекчиеваны, Ульяна Чамзырыны, Доржу Чүргүй-оолду, чурукчулар Ортун-оол Ондар-оолду, Виталий Хлызовту, шилиндек мөгелерниң делегей чергелиг маргылдаазынга мөңгүн медальды чаалап алган спортчу Александр Доржуну чоргааралбиле адаар бис.

Мурнакчыларга алдар болгаш мактал!

Тайбың биле күш-ажыл кезээ тудуш. Ленинниң, Партияның, Октябрьның номналында алдын үжүктер-биле ынчаар бижиттинген. Коммунизмниң өндүр чаагай тудуун тургузарынга совет кижилерге тайбың херек.

Мооң-ка ужурунда СЭКП ТК-ның Чиигиис секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Медеглелин совет улус чүректиң ханызындан деткип чүулдүгүнген. Ол болза Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң ядролуг дайынның айыылын чайладырынче угланган политиказын бадыткаан ханы утказыг документ болур. Ук Медеглелде амгы үеде бүгү делегей байдалынга хамаарыштыр ханы анализти кылган. АКШ-тың амгы эрге-чагырганың дайынзырак үүлгедиглериниң делегейниң хөй-ниитизиниң мурнунга соңгалаан, президент Рейганның Совет Эвилелинге болгаш социалистиг чурттарже каржы шаавышкыннарынга өйтүр согуушкунну берген.

АКШ болгаш ооң НАТО талазы-биле өнэржикчилери дайынзырак пааннарын боттандырарынче арын-нүүр чогу-биле чүткүп турарлар. Ооң тодаргай чижээ—Европаның чамдык чурттарынга диптер аразынга ужар «Першинг-2» болгаш чалгыннг ракеталарны тургузарынга белеткелди АКШ доозуп турар. Бо байдал Совет Эвилелин болгаш ооң эвилелчилериниң харыы хемчеглерин алырынче албадапкан. Амгы үеде ГДР-ниң болгаш Чехословакияның девискээрлеринге совет ракеталарны тургузарынын белеткел ажылдары эгелээн. Бо дээрге шаап халдаарының эвес, камгалалдың болгаш, херек апарза, дайзынны өйтүр шаварының магадылалы-дыр. Ядролуг чепсектиг Совет Эвилели бир дугаарында ажыглаваас дээрзин бүгү делегей билир. Совет улуска болгаш чер бөмбүргениниң чаагай сеткилдиг кижилеринге деткиттирген, Коммунистиг партияның ленинчи тайбың политиказынга шынчы Совет Эвилели, бир эвес херек апарза, кандыг-даа шылгалданы эртип, эвилелчилерниң мурнунга интернационалчы хүлээлгезин алдарлыбиле күүседип шыдаар.

Кижи төрелгетенниң төөгүзү чүгле бурунгаар бар чыдар. Ону дедир тыртар күш чок. Ол депшилгениң бажында Совет Эвилели болгаш социалистиг чурттар бар чыдар. Келир үе—коммунизмниң талазында.

ЛЕНИН. ПАРТИЯ. ОКТЯБРЬ.

Совет кижилер бо мөңге сөстерден чарылбас. Ленинниң тугунуң адаа-биле, Коммунистиг партияның башталгазы-биле, Улуг Октябрьның оруу-биле чорааш, совет улус коммунистиг ниитилелдиң бедик тергиинге чайгылыш чок чеде бээр.

К. КУДАЖЫ,
Тыва АССР-ниң алдарлыг чогаалчызы.

КИЖИ ДЭЭШ

Бо совхозта партком секретарылап чаңгыс эвес чыл ажылдап тур мен. Хүн үнген санында-ла кижилер мурнунга харыысалга, хүлээлгемни сактып чорууру дур мен. Ажыл хөй талалыг, нарын: партия өөредилгези, чон мурнунга лекция пропагандазы, янзы-бүрү массалыг хемчеглер...

Бистер, партия ажылдакчылары, хүн бүрү кижилер биле ужуражып турар бис. Олар бистерге, партия ажылдакчыларынга оларны кичээнгейлиг дыңнап, негелдезин күүседир, хемчеглерни алыр боор деп чүвеге бүзүреп келирлер. Ынчангаш кижи бүрүзүнүң негелдезинге кичээнгейлиг болуру, ону чүгле демдеглеп алыры-биле кызыгаарлаттынмайн, ханы өөренип көргеш, хемчээн алыры кончуг чугула. Ону бистен июнь Пленуму негеп турар.

Үр чыл ажылдаан саанчы кижи мени бажың айтырыы тургузуп келди. Мен ажаа:

— Бажың ээлчээнге туруп алгаш манаңар азы ол айтырыгны кедээ Советке тургузуңар — деп, болур турган мен. Ынчалза-даа саанчының чурттап турар байдалын өөренип көрүп, ажаа дузалаштым.

Совхозтуң мал ажылында, трактор-хову тудуг бригадаларында, сүт-бараан фермаларында хөй-хөй коммунистер болгаш партия кежигүнү эвестер бир демниг ажылдап турарлар. Оларның аразында хөй удаа алды үнүп келген мурнакчылар бар. Совхоз күрүнеге дүк садарының чыл планын база эът, сүт садарының он айлар планын Улуг Октябрьның 66 чыл оюнуң бүдүүзүнде күүсеткен. Ол дээрге совхозтуң бүгү ажылчыннарының СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш күжениишкининиң ажылының түңнели-дир.

Ажыл-херекчи ниити байдал, кижилер-биле ажык чугаа ажылчы чоннуң партияның салып турар сорулгазын чедир билип алырынга, сөс-биле ажыл-херектиң тудуш болурунга улуг идиг болур. Чон ортузунга идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам күштелдирип ажылдаар бис.

А. КУКАРИН,
«Саян» совхозтуң партком секретары.

Ажылчынга сөс

БИСТИҢ ҮЛҮҮВҮС

Төрээн чурт. Ооң эргип четпес кайгамчык улуун, эгээртинмес эртине-байлактыын, ону чаартып, улам байлакшыдып, өндүр эчис сорукче аппар чоруур чогаадыкчы сорук-күштүг кижилериниң ажыл-ижин кайы-даа бүлүнга, кандыг-даа үүле-ишке билип, мөдереп чоруур бис. Мээн салым-чолум, амыдыралым Тывада база бир чаа адырның бүдүрүлгези Хову-Аксының «Тыва кобальт» комбинады-биле тудуш холбашкан.

Комбинат, ооң ажылчын аңгызының сууру — Хову-Аксы мээн караамга туттунуп, тургустунуп келди. Шагаан-Арыгга школа дооскаш, «кайнаар баарыл?» деп үр-даа бодаваайн, маңаа чедип келдим. Баштайгы чылымда аар-саар ажылга ажылдааш, гидрометаллургия цегиниң аппаратчызы мергежилди шиңгээдип алдым. Ам ол-ла ажылымда 10 ажыг чыл ажылдап тур мен. Мээн дыка хөй эштеримниң намдары база ынчаар эгелээн. Комбинат баштай ажылдап эгелээнде бергелер турду. Чаа эккеп тургускан дериг-херекселдер эдиктир ажылдаваан, кижилер ниити технологтуг чорудугга чаңчыкпаан. Цехтерге ажылдаар байдалдар-даа амгызы ышкаш эвес. Шынап-ла берге турган. Чамдык кижилер каггаш чоруп-даа турду.

Бо чылдарның дургузунда бүгү дериг-херекселдер эдигип ажылдай берген, ажылчыннар тус-тус туруштарынга боттарының мергежилериниң чаажыттарын шиңгээдип ап, боттарының аразында чүгле бүдүрүлгениң харылзааларындан ангыда аш-өңнүк, амыдырал-чуртталга талазы-биле сырый харылзажып, демниг коллектив кылдыр каттышкан. Бисте улуг Советтер чуртунуң 14 национальдарының төлээлери ажылдап, чурттап турар.

Дериг-херекселдерни биске чурттуң хөй-хөй хоорайларындан чорудуп берип турар. Комбинаттың техника-экономиктиг көргүзүглерин бедидер талазы-биле ажылдарны Ленинградтың эртемденнери кылып келген. Харьковтан болгаш Тамбовтан, Узбекистандан болгаш Белоруссиядан, Башкириядан болгаш Чувашиядан, Украинадан, Армениядан дериг-херекселдер бисте ажылдап турар. Хөй национальдыг акы-дуңма совет республикаларының ажыл-ижи чымыжы мында чыгдынган дег, бүгү совет өг-бүлениң акы-дуңма чыыг холу туттунушкан, мөге эгиннери кожа турупкан деп чүвени шуут херек кырында көрүп, угаап билип турар бис.

Ол бүгүге бистиң—ховуаксыжыларның, үнелиг металлдарның тывыкчыларының харыызы болза Төрээн чуртка улам хөй продукцияны бээр дээш улам шудургу ажылдаары, бар арга-курлавырларны ажыглаары болур. Комбинат он бирги беш чылдың эрткен ийи чыл 9 айларының бүдүрүлге планын 101,9 хуу күүсеткен. Сөөлгү чылдарның кошкү чедиишкини чүл дээрге продукцияның бот-үнезин чыгедир дээш чорудуп келген хемчеглерниң үре-түңнелдери болур. Барааның продукцияның бот-үнези бо чылын планнаттынганындан 3,45 хуу эвээш боон турар, продукция бүдүрерниге материалдыг чарыгдалдар 3,4 хуу кызырылган. Ооң ангыда рудадан металлдарны долу арыглап алырының талазы-биле хемчеглер боттанган. Концентраттың шынары экижээн: кобальтының болгаш никельдиң мында бар хемчээн улгаткан. Ынчалзажок комбинатта күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү кудулап турары таарымча чок. Ооң чылдагааны чүл дээрге, бирээде, руднинтен кээп турар руданың шынарында ындаа металлдарның бар хемчээли нормазындан эвээш. Бо талазы-биле чүнү кылза чогуурул? Ажыглап эгелевээн рудалыг сөө черлерже шилчири болур. Бо айтырыгны комбинаттың дирекциязы төлевилел-шинчилел организацияларын киириштирип турган дарый шиитпирлээри негенниг. Ийиде, энергия цеги деп дегии ажылдавайн, ток болгаш бус-биле чедир хандырбайн аас үзүктелдире бээрге, технологтуг чорудуглар озалдаар, таарымча чок чоруктар тургустунар. Ынчангаш ону энергетиктеривис бижип, боттарындан хамаарыжыр бүгү чүүлдерин кылыр ужурлуг. Ооң-биле кады күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрерлиннге бир кол негелде — дериг-херекселдерниң долу ажыглалын чедип алыры.

Мындыг үш кол негелдени күүседир болзувусса, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрүп, бүдүрүлгениң улам ажыктыг, долу күш-биле ажылдаарын хандырар ийик бис. Ону ынчаар кылыры — бистиң коллективтиң Төрээн чурт мурнунга хүлээлгези деп чүве билдингир. Ол бистиң бүгү совет улустуң тургузукчу ажыл-херектеринге үлүүвүс болур.

В. ДАМДЫН-БҮРБҮ,
«Тыва кобальт» комбинаттың гидрометаллургия цегиниң аппаратчызы, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады.

КОЛ БЫРА ОЛ

Ажылдың чедиишкининиң болуру— сагылга-чурумдан эгелээр болганда, партияның болгаш чазактың бо талазы-биле айтыышкыннарын боттандырарынче, күш-ажылчы коллектив дугайында Хоойлуда айыткан эргелерни ажыглаарынче бисте партия, профэвилел, хөй-ниити организациялары күженишкинни мөөңнээн.

Хөй-ниитичи мегелээшкин-биле ажылдап турар кадрлар килдизи кижилерни шилиир, таарыштыр тургузар, кижилерни талазы-биле ажылды идепкейжиткен. Ынчангаш төс айларда кадрларның үнер-кирер чоруу 1,5 хуу кызырылган.

Партбюро болгаш профэвилел комитеди идей-ниитилигелиг ажылдың, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр чорук-биле демиселге эш хуузунуң судунуң, профилактика чөвүлелиниң салдарының дээштиг бедээн.

Ол ышкаш садыгның бүгү коллективиниң чаңгыс наряд-биле ажылдап турары, материалдыг харыысалгазы болук кижилер деңге харыылаар кылдыр ажылдаар аргаже 7 бригаданы шилчиткени, социалистиг чарыштың негелделериң ёзугаар материалдыг болгаш моральдыг идиг бериишкиннерни ажыглап турары кошку идигни берген.

Бо бүгүнүң түңнелинде садыгның коллективи үшкү кварталдың бараан саарылгазының планын 100,5 хуу күүсеткен, мурнуку айларда турган хожудаашкыннарны 91 муң рубльге кызырган.

Н. СНЕГИРЕВА,
Кызылдың үлетпүр бараан нар садыында профэвилел комитединиң даргазы.

ЧОЛГЫННОЛГАН

НАЙЫРАЛДЫГЛАР ЭЭЛЧЭЭ

Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң аразында калбарган социалистиг чарыштың бирги черин залеп, 11-ги беш чылдың үшкү чылының эрткен үш кварталдарында дааңган хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүсеткен «Тыва даг-дугу» комбинаттың коллективи СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң болгаш профэвилелдиң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган.

Ол чедиишкинде бодүүн руданы арыглаар цехтиң эң-не бүдүрүкчүлүг ажылдаан № 4 ээлчээниң күш-ажылчы салыышкыны улуг. Чижээ, октябрьда планда кордүгениниң ёзугаар ээлчег 651 тонна продукцияны бээр турган, 832 тонна чедир ажыр күүсеткен. Ээлчегниң кежигүннери күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улгаттырарынче, кылган продукциязының шынарын бедидеринче, ажыл шагын чогумчалыг ажыглаарынче, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынче бүгү арга-мергежилин, күжүн мөөңнээн.

Совет кижи бодунуң ажыл-херектери-биле алдарлыг, чаагай күзел-сагыштары-биле байлак. Ээлчегде аңгы-аңгы национальдарның төлээлекчилери — орус, украин, тыва... оолдар, кыстар эң-найыралдыг, бир демниг, быжыг интернационалчы коллектив болган ажылдап турарлар. Ынчангаш бо ээлчегниң ажыл-амыдыралы — чурттуң бүгү национальдарының деңэргезиниң, оларның найыралының база бир кошкү чижээ. Оларның бедик көргүзүглери — байырлаалга уткуштур күш-ажылчы белек.

ЧУРУКТА: ээлчегниң болук ажылчыннары ажылче үнер мурнунда.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ҮЛЕГЕР АЛЫР

Кодээниң ажыл-ишчилери Улуг Октябрьның байырлалын боттарының ажылынга ажык таарымчалыг—хар-чаас, хат-шуурган чок болгаш чылыг үеде уткуп турарлар. Хой кыргылгазы, мал чеминиң белеткели, тарып болгаш кыштаглар септелгези чергелиг батым ажылдар база эрте берген. Дүжүт ажаатылган. Малчыннар кыштагларында хонгулапкан. Мындыг үеде кыштаглар ниити түңнеери, чаа сорулгаларны салыры эптиг.

Республиканың кодээ чону он бирги беш чылдың өзек чылының эрткен үезинде элээн ажылдарны кылган болгаш байырлалга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражып турарлар. Күрүнеге эът болгаш сүт садарының төс айлар планнарын дыка ажыр күүсеттингилээн. Дүк садарының чыл планы бо хүннерде база ажыр боттанган. А чуурга садар талазы-биле ындыг онаалда 124,8 хуу күүсеттинген, ам чээрби бир миллион ажыг чуурга күрүнеге кирген.

Чай, мурнуку чылдарныыга бодаарга, чаъс-чайыктыг болган. Ооң уламындан оът-сиген элбек үнген. Республиканың ажылчы чону—кодээниң болгаш хоорай, суурларның чурттакчылары, албан-хаакчылар болгаш коллективтериниң ажылчыннары, пенсионерлер болгаш школачылар—мал чеминиң белеткелинге идепкейлиг киришкен. Ооң түңнелинде 159 муң тонна сиген, 97 муң тонна сенаж, 7300 тонна витаминниг сиген далганы болгаш өске-даа мал чемнери белеткеттинген. Бо бачым болгаш харыысалгалыг ажылга социалистиг чарыштың мурнуку одуруунга Кызыл, Барыын-Хемчик, Тес-Хем, өске-даа районнар чорүп турган. Бо чылын мал чемнериниң белеткелинге бригада кертээзи-биле ажылдап турар коллективтерниң киирген үлүг-хуузу улуг болган. Маңаа «Күш-ажылдың хостуу», «Революцияның чалбыыжы», «Барлык» совхозтарының мындыг бригадаларын адаары өөрүнчүг. Кызыл, Ак-Довурак хоорайларының болгаш Сарыг-Сеп, Бай-Хаак суурларының болгаш өске-даа черлериниң чурттакчылары кодээге кошку дузаны чедирген. Амгы үеде мал чемнериниң хөй кезии кыштагларда чедиртинген. Беш чылдың өзек чылында тараажыларның ажылын демдеглээри чугула. Тараның ниити чыылдазы республикага 80 муң тонна ажыг болган болгаш бир гектарга сепаштыр дүжүлү ортумаа-биле 7,5 центнер болган. Сүт-Хөл районнуң тараажылары гектардан-на 12,6 центнер, Кызыл район 9,3 центнер тараа алган. Жданов аттыг совхозтуң алган дүжүлү гектардан-на 15 центнер, «Алдан-Маадыр» совхозтуң 14,2 центнер, «Ак-Тургунуң» 12,4 центнер, «Кызыгаар» совхозтуң 11,2 центнер болган. Бо түңнелдер бир эвес зона системазын, хөрзүн камгалаар техниканы болгаш ажылды организастаарының депшилгелиг аргазын бүрүн шиңгээдип алыр болза, бедик дүжүттү үргүлчү ап болурун херечилеп турар.

Чыл-даа бедик көргүзүглерни чедип ап келген мурнакчылар бисте эвээш эвес. Оларга чон чоргаарланыр болгаш улус олардан үлегер ап турар. Чижээлээрге, СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң комбайнери, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Дойбаа Даваа-дыр. Ооң мергежилин мурнуна чалаачылап турган дуңмазы Анчымаа Дойбаа шилип алган. Маадырның оглу Леонид Дойбаа база комбайнерлей берген. Бо үш кижи күскү дүжүт ажаалдазының үезинде чаңгыс звеного (чурукта) ажылдап турган.

К. ЧООДУ.

ИЕНИҢ ЧОРГААРАЛЫ

Чырык чер кырынга бежен ажыг чыл чурттаан назынымның барык чеди кезиинде коммунист деп бедик аттыг мен. Чээрби беш чыл дургузунда Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунга хойжулап ажылдап, уругларым азазы-биле хөй уругну кижизидип өстүрдүвүс. Ажы-төлү өскен, амыраан,... бижиир-ле шын. Уругларывыс беш улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында ажылдап, төлептиг бүдүжү-биле сеткилививис өөртүп чорлар. Совет Армияның хүрээлеңинге шериг албаны эрттирип-даа бар. Өскелери — школачылар.

Районнуң малчыннарының ортузунда калбарган социалистиг чарышка үш чыл улай чемпионналывыс. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле база шаңнаттым. Өөм ээзи Олчамай Даш Кировович Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны атты алды. Чону, ам, чаза кижиниң күш-ажылын бо хире үнелеп турда улам хол дыңзыг ажылдаксаазы кээр-дир.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунга эш Ю. В. Андропов мынча дээн: «Амыдырал дениелик бедилер» деп формуланы херек кырында алыр болза, амыдырал депиелиниң дугайында билиг дыка калбак болгаш байлак. Амыдыралдың авыш-чаның культуразы-биле кады мен ону мөдерелдиг херегледиң культуразы дээр ийик мен. Ажаа кижилерниң мээ-мелерелиниң болгаш культуразының доктаамал өзүлдезин, ниитиниң үлегерлиг корум-чуруму, кадыкшыл, өйүнде чөмменилге база хамааржыр...»

Бо бүгүнү боттандырарының бүгү аргаларын бистиң Коммунистиг партиявыс, Совет чазак тывып турар. Кашла чижээ: бисте чурттакчы шөлүнүң, школа, культура-амыдырал болгаш медицина хандырылгазының талазы-биле күрүне чаңгыс өг-бүлеге чылда 300 ажыг рубльди үндүрүп турар. Чыткаш эмнедир эмнелгеге чүгле чаңгыс дарыг кижиге онаашкыр күрүне хүнде он рубльдан чарыгдаар. Өөредилге номнары халас. Яслиде турар чаңгыс уругга чылда 580, уруглар садында уругга 500 рубль чарыгдаттынар. Ооң бештиң дөртүн күрүне төлеп турар.

Капиталистиг делгейде, ылангыя дайынзырак Рейганның мурнуңазында байдал кандыгыл? Чижек (ону мен солундан номчудум): Американың Кентукки штадының Морхед хоорайының чурттакчызы негр Джойс Ривс үш уругнуң иези. Олар бөгүн октаттынган эргн автомашиналарның рамаларының адаанда чагланып чурттап турар. Үш уругга неделяда ооң бир катап эртенги чемге чаңгыс борбак чуурга болза, ажыл чок иениң өг-бүлезинге улуг байырлал ийик. Хеп дугайында чугаалаан-даа ажыы чок.

И. ТҮЛҮШ,
Улуг-Хем районда «Найырал» совхозтуң малчыны, Маадыр ие.

ОККУР, ШАПКЫН

ТАЙБЫҢ ХЕРЭЭНГЕ

В. И. Ленинниң мерген угаанныг удуртулгазы-биле тиилээн Октябрь революциязының баштайгы хүннеринден эгелээш, бистиң Төрээн чуртувус делегейге мөңге тайбың дээш туржуп, демисежип келген.

Делегейниң бирги социалистиг күрүнезиниң хөгжүлдезинге шаптыктаар, ону узуткаар дээш капиталистер хөй санныг чөнгээлерни, сүлээлерни, диверсияларны чорудуп, ынчалза-даа хөй капиталдыг совет улус интервенциязын, хамааты дайынын, Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында аш-чутту, ажыл-агыйга бергелерин маадырлыы-биле шыдажып эрткеш, социалистиг Ада-чуртун катап туруп көрбээн сайзыраңгай, күчү-күштүг кылдыр хуулдурган.

АКШ-тың дайынзырак бөлүктери шериг күчүзүн кажан-даа туруп көрбээн-биле улгаттырар, бөө-чепсектиң эң айыылдыг ядролуг, химиктиг, анаа-даа хевирлерин бүдүрерин повудейир сорулганы салгаш, ону кылырынга чүс-чүс миллион долларны чарыгдап, дайынга кайгамчык-биле белеткенип, социализм чурттарынга кыжанып, аңаа удур пропаганданы чорудуп турар. Бомбузектиң бурунгаар депшилгелиг кижилери диргелип келген ол дайын айыылын болгеш, тайбыңны камгалаарынче күчүлүг шуурган ышкааш көдүрлүп үнген. Делегейниң тайбың талалакчыларының шамчээшкинин амгы үеде ышкаш кажан-даа мидыг сүр-күчүлүг, хөй кижи киржикчилиг турбаан.

Тайбың камгалакчыларының мурнуку одуруунда Совет Эвилелиниң ажылчы чонна ры чорул орар.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Медегелели совет улус бир эпсеткиндиг чүүлдүгзүнүп деткээн.

Бүгү чуртта ышкаш, Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары тайбың дээш идепкейлиг демисежип турар. Эш Ю. В. Андроповтуң Медегелелиң чүүлдүгзүнүп деткээн 870 митинг республикага эрткен, аңаа 84 муң кижи киришкен. Орта 2965 кижи чүве чугаалааш, социалистиг Төрээн чуртунун күчү-күжүн камгаланыр аргазын улам-на быжыглаары, кижи төрелгетенниң ядролуг дайынның айыылынче кииртыртарын оралдашкан америк дайынзырактарга шиитпирлиг ойтур хирыны бээри-биле күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарын, бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин, үндүрген продукцияның шынарын экижидер хүлээлгелерин алгаш, ону күүседири-биле политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик кодурлуушкунун ажылдап турарлар.

Мөңгүн-Тайга районда пенсионер Байыр Сүрүңович Иргит Тайбың фондузунга 300 рубльди салгаш, мынчаар чугаалаан: «Далайга дамды дуза» дижир болгай, мээң бичии салымышкынным улустар аразынга тайбыңның быжыглаар чугула херекке немере болзун». Сүт-Бажы школазының ажылчыны Адай Балчырович Караоол, Сарыг-Септиң чурттакчызы Михаил Федорович Кривошеин Тайбың фондузунга боттарының салыышкынын база киирген.

Кызылдың төп ажаалга кассазынга улгады берген назылыг херээжен кижи чедип келгеш, 1951, 1962 чылдарның ортэзи эгидип бээр облигацияларын алгаш, оон аштазын Тайбың фондузунче шилчидерин операторлан дилээн. Ол болза Кызыл партизан Лаушинниң уруу Анна Васильевна Лекорова болган. Ооң ашаа лейтенант Лекоров Кожан-Сиит 1943 чылда Ленинград чанынга немец-фашистерге удур демисежип турган, маадырлыы-биле мөчээн. Анна Васильевна амыдыралының дөртен чылдарын ниитилелге ажыктыг ажылга берип, ол дээш чазактың шаңналдарын алган. Амгы үеде оон музея-чүткүлү тайбыңны камгалаары, ол дээш туржуру болуп турар.

Коллективтер, ийи-чаңгыс кижилер-даа, кырганнар, бичиилер-даа Тайбың фондузунга салыышкынын киирип турар. Бүлуң-Терек школазының өөреникчилер бригадазы 100 рубльди, Кызылдың № 15 школазының өөреникчилери 300 рубльди тайбың херээнче шилчиткен.

Кызыл хоорайның ажылчы чоннары Тайбың фондузунга 16 муң рубльди, улуг-хемчилер — 9 муң, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрези—1674, Үстүү-Енисей пароходствозунуң Кызылда район эргелели — 1810 рубльди шилчиткен. Тываның хамааттылары бо чылдың он айларында Тайбың фондузунга 54 муң рубльди киирген. Ол болза республиканың ажылчы чоннарының чер кырынга мөңге тайбыңны камгалаар дээн быжыг шиитпирлиин, оларның политиктиг болгаш патриотчу идепкейлиин көргүзүп турар.

С. СИЗЕНЕВ.
Тайбың камгалалының республика комитединиң организатору.

«ЭРЕСТЕР»—ЭР-ХЕЙЛЕР

Чурттуң улус ажыл-агыйынга бүгү тала-биле кижизиттинген, күш-ажылга бышкан, кижилерниң сагыш-сеткилин чоок билир, идепкейлиг аныяк кижилер херек. Ол дугайын партия ТК-ның июнь Пленуму база онзалап айытпаан. Уруглар, оолдар аңаа өгбүлезинге, школага кижизиттинер ужурлуг. Туран хоорайның № 2 ортумак школазының башкылар коллективи чугула бо айтырыгны чогуур кичээнгейге алган.

Дагдынныкчылар, хойжулар С-Б. Ондар, К. Хомушку, Е. Думен, Н. Карьянова болгаш оон-даа өскелер оолдар, уругларны хой ажылынга өөредип, чанчыктырып, практиктиг кичээлдерни эрттирип турар.

Өөредилге-бүдүрүлге бригадазының ажылы вереэ ёзугаар февраль, март айларда эгелээр. Үстүкү класстарның өөреникчилери дыштанылгаларда хойжу бригадаларга, хоорайның бүдүрүлге черлеринге доктаамал ажылдаар. Бригадага бо чайын 75 өөреникчи ажылдаан. Оларның аразындан 10 кижи саанчылаан, 11-и хойжуларга дузалакчылаан, 23 оолдар, уруглар ажыл-агыйларга мал чемниң белеткелинге, 3 кижи огородка болгаш бүдүрүлгениң өске-даа адырларынга ажылдап чайлаан.

Мал ажыл-агыйының «Эрестер» деп өөредилге-бүдүрүлге бригадазы Ленин орденниг «Кызыл тараачын» совхозтуң баазазынга 1976 чылда тургустунган. Бүдүрүлге-өөредилгениң, күш-ажылга кижизидилгениң талазы-биле программа негелделерин ол багай эвес боттандырып келген. Бригаданың кежигүннери бо чылын чеди дугаар сезонда ажылдаан. Ук бүдүрүлге бригадазы школа коллективиниң өөредилге-кижизидилге ажылының чарылбас кезээ, уругларны күш-ажылга кижизидериниң бир хевири болган.

Бригаданың кежигүннериниң аразында социалистиг чарыштың тиилекчилери Москваже, Ленинградче, Свердловскиже экскурсиялап турарлар. Тыва өөн турачыларының изи-биле Ровно хоорайга, Деражно суурга четкеннер.

Совхозтуң ишчилериниң ажыл-ижин түңнээн хуралдарга «Эрестерниң» ажылынга улуг кижилерниң-биле домей үнелел берип турары улуг өөрушку. Бригаданың кежигүннеринден төрээн совхозунга ажылдап артып каап турарлар бар. Алызында барып, күш-ажылы-биле ат-алдарга чедерлер эвээш эвес дээрзинге бүзүрээр бис.

З. БЕЛЕК-ООЛ,
Туранның № 2 школазының директору.

ЧОНУМ ДААЛГАЗЫ

ССРЭ Конституциязының 2 чүүлүнде «ССРЭ-де бүгү эрге-чагырга чонунуу болуп турар» деп бижээн. Ол дээрге, хостуг чоннуң хостуг күрүнезин тургускан Улуг Октябрьның ачызы-дыр.

Мээң назыным улуг. Октябрьның социалистиг Улуг революциязындан бичии-ле аныяк мен. Хамааты дайынның дугайында сураан дыңнаан мен, а Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарын карааң-биле көрдүм.

АКШ-тың администрациязының бөгүнгү өөдежок политиказының дугайында Октябрьның Улуг революциязының байырлалының хүнүнде база катап чугаалавас аргам чок. Бистиң чуртувустуң база бурунгаар депшилгелиг кижи төрелгетенниң үнүнге база болбунуун кадып, ол бужар политиканы буруу шаап тур мен. Мындыг улуг күш-биле, мындыг аар шылгалдаларны шыдажып эртип турган чедип алган хостуг чуртувустуң дугайында хоп-нутук, олче ынаыш дегзорниниң политиказы бистерни килеңнедип турар. Ылангыя бистер, улуг назылыг кижилер, дайын айыылын көргеннер, келир үени, ажытылгыс дээш дүвүревес аргавыс чок. Ынчалза-даа бистиң тайбыңга ынаашылдыг даштыкы политикавыс мерген, ол тиилээр.

Боттарывыстың шудургу күш-ажылывыс-биле бүгү-ниити тайбыңга салыышкынны киирери бистерден негеттинип турар. Ол мээң, коммунист кижиниң, ыдыктыг хүлээлгем база болур.

Каш чыл мурнунда пенсияже үнген мен. Хову бригадаларынга, мал фермазынын удуртукчузунга ажылдаан келдим. Кедээ ажыл-агый бачым-чымыш-ла болгай. Хүндүлүг дыштанылгаже үнгеш, бажымынга олурдунмадым. Бир хүн совхоз директору чедип келгеш, одакчылаар кижи херек дээрзин чугаалааш, аңаа түр-даа када болза, ажылдаарын дилээн. Ол ажылды түр үеде эвес, кужум четчир шаа-биле кылыр деп шиитпирледим.

Ол ажыл мээң хөй-ниити даалгаларымны күүседиринге база дыка эптиг болду. Чүге дээрге, эдчеглиг. Совхозта улусчу контрольдуң пол бөлүүнүң удуртукчузу, партбюро кежигүну кижи болбазым мен бе.

Контролёр кижиниң хүлээлгези улуг. Ниитилелдиң хөөйлуларын шын сагывас, хамааттыларның эрге-ажыктарын камгалавас болза, бистиң амыдыралывыстың бурунгаар базыы кылыры болдунмас болгай. Күрүнениң, ниитилелдиң өнчү-хөреңгизин кайы-хамаан чок тотчетлээр, албан-дужаалды соора ажыглаар чүүлдер бисте ам-даа бар.

Бо ажылды бистиң совхозта кандаар кылып турарывыстың каксы-даа бол, чугаалап көрейн. Бөлүкте 22 кижи бар. Оларны үш постуга—хову ажылын, мал ажылын, техника айгмаан хынаар кылдыр хуваагаан. Ону ынчаар чарып каан-даа болза, чогум улуг хыналдаларга шупту киржип турар бис.

Улусчу контрольдуң ажылының ажыктыы оон кежигүннеринден дыка хамааржыр. Ында дуржулгалыг кижилер хөй болгаш түлүм, ажыл бүдүнгүр. Бистен аңаа чижек кылдыр Д. И. Есиповту чугаалап корейн. Ол Ленин орденниң эдилекчизи, күш-ажылдың хоочуну, Барык бүгү назынында Бүрен-Аксыгта чурттап келген, бистиң ажыл-агыйывысты-даа удуртуп чораан. Ам пенсионер Д. И. Есипов совхозтуң байдалын тергиин эки билир. Ол кайда кызыы чер бар болдур, дораан илередип эккээр, эвээш чок четпестерни сагындырып келир кижи.

Бо чылын хайгыылчылар билүү мал чеминиң белеткелин, ону балансыга хүлээп ап турарын хынаан. Четпестер эвээш эвес болган. Оларны чайладырының хемчеглери дораан алдынган.

Хову ажылын хынаар бөлүк чазын база ажаан каш хыналда кылып чоруткан. Картофель үрезинин чажып турарында четпестер бар болган, ону катап кылдырткан бис. Катап кылыр ажыл шуут түг-даа болган болза, түңнели багай эвес: картофельдиң багай эвес дүжүдүн алдывыс.

Кылган ажылдарывыс-даа хөй, а кылыр чүүлдеривис база эндерик. «Кызыл тук» совхозтуң экономиказы баазазы улам быжыксып, ажыл-агыйжы эвес чоруктар шуут турбазын дээш бүгү күжүвүстү мөөңнээр бис. СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунга эш Ю. В. Андропов хайгыылчыларның ажылынче кичээнгейни угландырып, улусчу контролёрның медээлериң чугулаап көрбес, чогуур хемчеглер албас кижилерни шугумчулаан. Ол бистиң совхозтуң хайгыылчыларынга, чонувус даалгазын күүседиринге улуг дузаламчы, деткимче.

Н. ГРИЦКИЙ,
улусчу контролёр.
Каа-Хем району.

ХӨГЖҮЛДЕВИС

Бистиң республикада сөөлгү чылдарда тургустунган дээди өөредилге чери Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалы улус ажыл-агыйынга чыл санында эвээш эвес инженерлерни белеткеп турар. Ында хүндүскү салбырда 424 студент, кежээки салбырда 180 болгаш ботөөредилгеде 325 кижи хаара туттунган. 75 доозукчу күрүне экзаменнерин удавас дужаарынга белеткенип турар.

ЧУРУКТА: филиалдың улуг башкыларының бирээзи Владимир Иванович Потылицын электротехника кабинединде үтбү курсчуларга лекция үезинде.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

МЕРГЕЖИЛИВИС БУЯННЫГ

Чоокта чаа малчыннарже үнүүшкүн кылдывыс. Ынчан улуг улуска бруцеллёз, а бичии уругларга туберкулёз аарыгларынга удур тарылгалар чоруттувус. Ам чоокку хүннерде ортумак школаның өөреникчилеринге шиити шинчилгени эрттирип, тарылганы кылыр. Шак мынчаар бригада аргазы-биле үнүүшкүннерни чорударга дыка ажыктыг. Ол үнүүшкүнге район эмчилери доктаамал киржилгелиг. Оон аңгыда чурттакчы чонну чыл санында диспансеризастаарын чогуур үезинде, организастыг чорудар хемчеглерни алырынче сагыш салып турар бис. Бо бүгү хемчеглер чоннуң кадыын баш бурунгаар камгалаарынга, аарыгны ооскуттезинге дузалыг.

Эмнелгевисте лаборатория кабинеди ажыткан. Аңаа аарыг кижилерниң анализин ап турар. Удавас аңгы-аңгы аппараттарның дузазы-биле эмнээр физиокабинетти тускайлап алыры планнаан турар бис. Амдызында УВЧ аппарады бар. Медицина дузазын чедирерниң дешпелин, шынарын экижидер дээш коллектив бүгү күжүн салып турар. Херээженнерниң болгаш уругларның кадыкшылын камгалаарын экижидериңче кичээнгейин салып, хемчеглерни ап турар бис.

Чижээ, чаш уруг эмнелгеден үндүр бижиткеш, үш хонгаңда эмчи сестразы хайгаарап алыр. Саттыг херээженнерни баш бурунгаар учётка тургузар. «Ие-чаштарның школазы» деп профилактиктиг хемчеглерни эрттирер. Бичии чаштарны шын чемгерериниң талазы-биле сүмелерни кеперге бээр.

Коллективте 18 кижи бар. Оларның иштинде бүдүнмыг, ажылынга ээ-харысалгалыг, өскелерге үлегерлиглер бар. Чижээ, эмчи сестралары, коммунист Зоя Чалзын, Кызылбай Оделик, Зоя Сомай, Светлана Сүге, санитарка Долгар Салчак, завхоз Хүреш-оол Хүреш-оол олар кызымак ажылдаг. Коллективтиң бо кежигүннери чоннуң кадыын экижидер херекке ак сеткилдиг киржип, таарымчалыг байдалды тургузуп турар. Сезонунг ажылдар үезинде механизаторларга тускай шинчилгени эрттирип, тарылганы кылып турар бис.

Кижилерниң кадыкшылын камгалаары дег аас-кежик кайда боор. Коллективтиң эмчилери чоннуң кадыын камгалаар херекке бир демниг үлүүн киирип. Октябрьның улуг байырлалынга багай эвес ажылы-биле ужурашкан.

Г. ДОСКАР.
Шуйла участок эмнелгезиниң эргелекчизи.

ИЙИ ДЕЛЕГЕЙ—ИЙИ АМЫДЫРАЛ

АМЫДЫРАЛДЫ КӨРГҮЗЕР

Чаңгыс эптиг улуг совет өг-бүлениң составынга бактаап киргенинден бээр 40 чылынче уткуй бар чоруур Тывавыстың аян-шинчизин чаартынып, сайзыраан. Бисте ам чогаадыкчага орук ажык. Мээң бердинген ынак херээм—чазаныр уран-шевер ажылым аас-кежиктиг совет амыдыралдан дазылданып тывылган болгаш оон ужукталып үнген.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунга «уран чүүлдүң идейлиг утказынга партия хамаарылга чок боож артпас» дээрзин айыткан болгай. Партия талантыларга, уран чогаадыкчының дилээшкиннеринге хумагалыг болгаш хүндүткелдиг болуп турары база Пленумга демдеглеттинген.

Тываның чурукчулары, уран-шевер мастерлери бистер боттарывыстың ажыл-херектеривисти бөгүнгү амыдыралчы чугула сорулгалар-биле дүүштүрүп, четпестерин илередип, шүгдүнүп көрүп турар бис.

Болум чазаныкчы мастер кижи болгай мен. «Төрээн чуртувуста» деп бо чайын Красноярскиге болган делгелгеге өөрүм-биле кады киришкен. Бо хүннерде тыва улустуң каасталга уран чүүлүнүң делгелгези ажыттынган. Ында база мээң ажылдарым киргилээн. Чазаныкчы аныяк мастерлерниң чогаадыкчы өзүлдезин караам көскү.

Тыва улустуң каасталга эт-херекселдер кылыр уран чүүлүнче сагыш салдынып, айтырыгларны тургузуп, сайгарып чугаалажып турары өөрүнчүг. Шак ындыг чүүлдерни [illegible] кылып турар аныяк бисте база бар. Ол [illegible] сайзыразын деп йөрээр [illegible]

Чогаадылганың амыдыралчы болуру эң чугула айтырыг. Бистиң ажылывыс аңаа чагырткан болур ужурлуг.

Р. АРАКЧАА,
уран-шевер мастер, РСФСР-ниң Репин аттыг Күрүне шаңналының лауреады.

ОКТЯБРЬНЫҢ АЧЫЗЫНДА

СОФИЯ. Болгарияның нанысылалының хөй-ниитизиниң Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 66 чыл оонга тураскааткан байырлыг хуралы болуп эрткен. БКП ТК-ның Чиңгине секретары, БУР-нуң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Т. Живков, БКП ТК-ның Политбюро кежигүну, БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Г. Филиппов аңаа киришкен.

Делегейниң революстуг чаартылгазының, ажылчыннарның болгаш тараачыннарның делегейде бирги социалистиг күрүнезин тургузарының эгезин Улуг Октябрь салган деп, ол хуралга чүве чугаалаан БКП ТК-ның секретары С. Михайлов демдеглээн. Октябрьның тиилелгези — амгы демиселдиң ленинчи теориязының, стратегиязының болгаш тактиказының чайынналчак тиилелгези.

Амгы үеде социализмниң делегей системазы — чер кырынга тайбыңның болгаш социал дешпилгениң кол чөленгииижи. Ынчалзажок империализм, хамыктың мурнунда америк империализм бодунуң мөңгези-биле оскундурган инициативазын катап эгидип алырын оралдажып турар. Ооң кижи көөр хөөн чок политиказынга Совет Эвилели, социалистиг дем каттыштырылгазының бүгү чурттары чавырлыышкынче, чепсегленииишкиниң дужуурлеринче, бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылганы хөгжүдеринче угланыышкынын удур тургузуп турар. ССРЭ-ниң хөй санныг тайбың саналдары Прагага болган Варшава Керээзиниң киржикчизи күрүнелериниң политиктиг декларациязы, социалистиг чурттарның удуртукчу партия болгаш күрүне ажылдакчыларының кады кылган медегелелинде ол угланыышкынны бадыткаан, деп ол медеглээн.

Чуртталга бажыңнарын алыр эргени хандырганы — Чехословакияның улусчу эрге-чагыргазының эң чугула чаалап алыышкыннарының бирээзи. 1948 чылдан бээр Чехословак Социалистиг Республиканың хоорайларынга болгаш суурларынга 2 миллион 906 муң 376 квартираларны туткан болгаш чоңга бараалгадып, ажыглалга киирген.

ЧУРУКТА: Франтишек Дворжактың (солагай талазында) бригадазы — Чеси-Будеёвицада 36 муң кижи чурттаар чаа районнуң тудуунда эң-не мурнакчыларының бирээзи.

ЧТК—СЭТА-ның фотозу.

АКШ-ТЫҢ ҮҮЛГЕДИИШКИННЕРИ

АКШ-тың Латин Америка талазы-биле политиказы — агрессияның болгаш өске улустарның херектеринге холгаарлаарының үүлгедиишкиннери боол турар. Ол дугайын Пренса Латина агентилелдиң материалы херечилеп турар. Ында Латин Американың болгаш Кариб бассейниниң чурттарынга удур АКШ-тың агрессчи үүлгедиишкиннерин даңзылап бижээн. Ында чугаалап турары болза:

1845 чылда Каттышкан Штаттар Мексиканың девискээри — Техасты эжелеп алган. Ол 1846 чылда Мексикага удур дайынны эгелээн болгаш ооң түңнелинде американнар ол чурттуң национал девискээриниң чартыкындан хөй кезиин хунаап алгаш, 1848 чылда Гуадалупе-Идальгонуң дорамчылалдыг дээрбези керээзин чарарынче албадаан.

1854 чылда АКШ-тың далай шериглериниң корабльдери Никарагуаның Сан-Хуан-дель-Норте портун бир америк дипломатка таварыштырган «дорамчылал дээш кезедири-биле» арааттанзыг ёзу-биле боолаан. 1885 чылда АКШ-тың чазааның деткимчези-биле америк авантюрист Уокер дээр идегет Никарагуаже саттыныкчы боо-чепсектиг отряд-биле халдап киргеш, бодун ол чурттуң президентизи мен деп чарлаан. Вашингтон ол-ла дораан чаа «президентини» хүлээп көргеш, аңаа акша чээлизин берген. Ол идегет кул тургузуун дораан-на катап тургускаш, англи дылды Никарагуаның күрүне дылы кылдыр чарлаан. 1909 чылдан эгелээш, америк шериглер Никарагуаже чаңгыс эвес удаа халдап турган, ол чуртту херек кырында эжелеп алган. 1927 чылда никарагуа улустуң национал маадыры генерал Аугусто Сесар Сандино эжелекчилерге удур демиселди удуртуп эгелээн. Тура халышканнарның чедиишкиннинг дайын чорудулгаларының түңнелинде интервентилер күштерни 1933 чылда чурттан үндүр ойладыпкан.

1898 чылда АКШ-тың далай шериглери Пуэрто-Рикону эжелеп алган, а 1900 чылда Вашингтон пуэрторика улуска «Форакерниң актызын» албадааш, колониалдыг корум-чурумну херек кырында дүрүмчүткен.

1898 чылда куба улусна «дузалаар» деп чылдагааннап алгаш, испан тергиидээшкинге удур демиселче көдүрүлген улуска удур шериин дүжүргеш, ол ортулукту элээн каш чылдар иштинде херек кырында эжелеп алган турган. 1906 чылда ол база катап Кубаже халдааш, аңаа үш чыл болган.

АКШ куба революциязының тиилээшкиниң соонда ону бооп тудар дээш бүгү чепсектерни ажыглаан. 1961 чылда ТРЭ-ниң өөредип, белеткээни болгаш акша-биле хандырган саттыныкчылары Хосталга ортулуунче халдап кирерин оралдашкан, ынчалза-даа бүрүнү-биле чылча шаптырган. Америк империализм делегейниң барык чартыынга баштайгы улуг аштырыышкынга таварышкан.

1954 чылда ТРЭ Гватемалага саттыныкчыларның интервенциязын удуртуп, «демократияны катап тургузары ол чүве» деп чылдагааннап алгаш, Хакобо Арбенстиң дешпилгелиг чазаан дүжүрген.

1965 чылда АКШ-тың 40 муң ажыг далай чадаг шериглери Доминикан Республиканже халдап киргеш, аңаа Вашингтонга таарышкан ёзу-чурумну тургускан.

1973 чылда ТРЭ Чилиниң улустуң чаңгыс эп чазаанга удур фашистиг эргилдени удурткан түңнелинде президент Сальвадор Альенде өлүрткен.

1983 чылдың октябрь айда АКШ Гренадага удур агрессияны кылган.

(СЭТА).

Дайынга удур кайгамчык улуг күчүлүг шимчээшкин Европаның болгаш Американың чурттарын шыва алган. Боо-чепсекти аңдаре бүдүрерин доп-дораан соксадыр, НАТО-нуң болгаш АКШ-тың дайынзырак пландарын сый шаавар дээн негелделерни хөй-хөй миллион кижи киржикчилиг митингилерниң болгаш чыскаалдарының киржикчилери шыгыы негеп турар. Тайбың дээш демиселдиң кол негелдези — ортумак мыракшылдың америк ядролуг чаа ракеталарын Барыын Европага эккеп тургузары болдурбазы, бистиң өртемчейинде ядролуг халапты болдурбазы болуп турар.

ЧУРУКТА: Лондонга болган улуг чыскаалдың киржикчилерин тудуп хоругдап турганы.

АП—СЭТА-ның телефотозу.

УДУРЛАНЫЫШКЫН

БАРЫЫН БЕРЛИН. Барыын Европага ортумак мыракшылдың чаа америк ракета-ядролуг чепсээн тургузуун эгелээринге барыын-берлин студентилер удурланыышкынның митингилери болгаш чыскаалдары-биле, тайбыңның кавталары-биле, ядролуг дайынга белеткелди илергейлээн политикага удур идепкейлиг демисежип үнүүшкүннер-биле харылаар. Барыын Берлинниң дээди өөредилге черлериниң студентилер организацияларының аңаа болган конференциязының киржикчилери ол дугайын медеглээн.

(СЭТА).

Чолдуг чон бис, чоргаар чон бис

Сергей ОРЛОВ

РЕВОЛЮЦИЯ ШӨЛҮ

Ие-черниң иштинде бо хаттар сылдаан,
Революция шолү метрода чуруттунган,
Хүн-даа ышкаш дампалар чырым дегген.
Хүлер дүрзүлер дүндүкте доо бедик турар:

Хыртыыы чок бөрт кеткен матросту,
Кызыл Пресниядан хоочун токарьны-даа,
Эктинде боо, холда номнуг уругну-даа,
Эргим Сибирь партизаны тараажыны

Даңны атсы, хүннү баяыр, айда, чылда
Даш дээвирде так-ла тепсип, чалап кагган.
Оон-даа бедик—даштын черде Москва бар.
Оът-сиген, чечек садта сагланнашкан.

Кремльдин сылдыстары чайнап турар,
Кидин терек мочургазы частып тоглаан..
Эглиннвес, тендиш дивес, меге-шыырак
Эгиннерде не-чер-даа шыгырт чыдар!

Солбон АНГАБАЕВ

БАЙЛАК

Мээң чонум киштер-биле,
Аң-мең-биле, тараа-биле,
Аас ак-көк дээр-биле,
Ак чайт оъттаан малдар-биле
Мээң чонум тергиин-не бай,
Мен дег чоргаар кижи-даа чок!

Кыйгы салган ыры-биле.
Кымдан чечен сөзү-биле,
Сеткил-сагыш арыы-биле,
Сеәерлиштиң чечээ-биле
Мээң чонум тергиин-не бай,
Мен дег чоргаар кижи-даа чок!

Октябрь-биле тыңгарылгап
Оранывыс күжү-биле,
Башкарыкчы, удуртукчу
Партияның айтыы-биле
Мээң чонум тергиин-не бай,
Мен дег чоргаар кижи-даа чок!

БҮЗҮРЕЛ

Леонид ЛАПЦУЯ

Чүдүгеләер чиде берген,
Чүлек хамнар арлы берген,
Аш-чут, аарыг уттундурган,
Аас-кежиктиг бодалымны

Кажанда-даа, кандыг-даа чүүл
Карартып чер шыдавас-даа!
Эрткен үе неңецтерге
Эглип келбес, хөмдүртүнгеи.

Аас хүннер туманнанмас!
Хувискаалга хостаттырган..
Ада Ленин чагыы-биле
Хуулгаазынныг чурттап чор мен!

Ленин бир катап мындыг сөстүг чагаа алган:

«Эргим Владимир Ильич, тараачыннар—бистер Силерге мөгейбишаан изиг байыр чедирип тур бис, хүлээп ап көрүңер. Октябрьда Силерже белек чорудар бис».

— Па, ам база белек—деп. Владимир Ильич шала хорадаксай берген.

Чүү ындыг белек дээрзин тараачыннар амдызында биживээннер. Ону ыттавас деп шиитпирлээннер.

— Белекти алыр кижи баш бурунгаар билбес болза, солун болур-ла болгай— деп, тараачыннар чүтаалажып турганнар.

Белек онзагай эвес аңаа-ла бөдүүн болган. Октябрь революциязынын бир чыл оюн таварыштыр Владимир Ильичиге чаг биле эът чорудуп бээр дээшнер-дир.

Тараачыннар ол белээнге сеткилин ханып турганнар. Кандыг-даа ажыл-херекке ак сы бош хөөремик кижилер кезээде таварышкылаар ышкажыгай. Ындыг кижи ол тараачыннар арзынга база турган-дыр, ол дээрге, кызыл шериг болгаш буденныйжы чораан Селиверст Дубцов

ҮНЕЛИГ БЕЛЕК

С. АЛЕКСЕЕВ.

болган.

— Э-ээ, силерни-даа, бажынар чок-тур. Ону белек дээр бе!— деп, ашактарже ол алгырган.

— А чүү? Владимир Ильич база кижи-ле болгай ол, ыңчаар билип ал. Өске чем чиир кижи бе? Чаг харын чогум-на аңаа ам херек—деп, тараачыннар аңаа удурланган.

— Чаг-де, па, барып-барып чагны канчаарыл ол, ындыг мугулай чүве кайда боор — деп, Дубцов кыжырган.

— Аспыракпай васпыракпай-ла болгай— деп, тараачыннар кончуттунган.

Дубцов ашактарны бүдүн неделя дүргүзүнда кулаан конгалап келген.

— Хоозун чүве-дир оонар, хоозун. Аңаа-ла хос баштар эдилеп чоруур улус-тур силер ийин—деп, ашактарны эдүп. чарып-ла турган.

Тараачыннар хорадай бергеш, Дубцовка чалчып четкеш:

— Че, чүл, хоозун чүвени дугайын чугаалап тур—деп сырыт латканнар.

Оон Дубцов, хенертен тараачыннар каттыржы бээрге, бажын чиндинейнин турар хире, хөктүг чүве чугаалаан.

Тараачыннар шупту чыылгаш, лом, хүүрек, кускунхай дээн чижектиг чепсек-херекселдерни холга алгаш, станцияга (аңаа чедир тос километр хире бар) чедир орук аштап кылыр.

— Па, орук бе!— деп, тараачыннар каттырышкан.

— Ийе, Ленинге чедер орук!

— Боттарывыска белек кылып ап турарывыс ол ышкажыл.

— Хөөремик кулугурну мону аар, ам артында будённыйжы дивес сен бе!

Ынчалза-даа тараачыннарның каттыржып турган үезинден бээр каш хонук эрткенде, суурга бир-ле кижи дидими сүргей хенертен мынча дээн:

— А ол шын-даа боор чадавас, ашактар. Орукту кылыр дээнин Ленин чөпсүнүп хүлээп алыр-даа чадавас.

— Харын шын-даа боор чадавас — деп, тараачыннар ам кээп чайгылганнар.

— Чадавас эвес, а ылап шын—деп, Дубцов шыжыккан.

Ынчап турза-турза, Дубцов тараачыннарны айынга киирип алган.

Калайларны, ашактарны чылыг печка чанынга сыыргаш, бөлүп алгаш, ажылдаткан. Харын таптыг-ла Октябрь байырлалын таварыштыр ол ажылды доозупканнар. Каменка деп бичии хемни кежилдир көвүрүгнү безин тудуп кылып кааннар.

Тараачыннар Владимир Ильичиже чагаа бижээш, байырлал таварыштыр байыр чедиргеш, чагааның төнчүзүнге орук дугайын айтып кааннар. Болуннуу-биле канчаар-даа билип алгай сен аан, а орук дээрге силерге бистиң белээвис-тир. Бир эвес сеткилиңерге таарышпас болза, бисти буруулады бербеңер. Мапва бис-даа эвес, будённыйжы чораан хөөремик Селиверст Дубцов буруулуг чүве ийин. Чагааны тараачыннар ындыг аязылыг бижээш, чорутканнар.

Удаваанда харыы келген. «Сеткил ханган, сеткил ханган» — деп харыыда бижээн болган. Владимир Ильич тараачыннарның белээ кайгамчык-тыр деп бижээн. Оон өске чүве аңаа херек чок. Ленинниң чагаазы тос километр орук дээрге коммунизмче чурттуң база бир базымы-дыр дээн уткалыг сөстер-биле төнген болган.

Тараачыннарның чугаа-соозу мынчаар хөглүг дыңналып турган:

— О-о, ол-дур харын!

— Харын кайгамчык-тыр!

— Чагаа Ленинни өөртүнген-дир!

— Ону номчааш, Владимир Ильич ам майта база кандыг белек дугайын чугаалап кээр ирги деп бодаан чадавас боор—деп, тараачыннар үрүнейнчип турганнар.

40 ЧЫЛГА ТУРАСКААТКАН

Москваның «Планета» ном үндүрер черниң ажылдакчылары «Объективте—бистиң Төрээн чуртувус» деп бөлүк үндүрүлгезинге Тыва дугайында өңнүг 15 чуруктардан кылган фотооткрыткалар комплектизин үндүрерин белеткеп турар.

Тываның кайгамчык чараш бойдузун, бодунун черин улам чаарткан ажыл-ишчи кижилерин. Совет эрге-чагырга үезинде республиканың экономика, эртем болгаш культура талазы-биле чайынначак чедиишкиннерин ол фотооткрыткаларда көргүскен.

200 муң тираажтыг болур ол комплектилер филокартистерге, аян-чорукчуларга болгаш Тыва дугайында сонуургаарларга таарыжыр дээрзи чүтаажок.

Хөй националдыг совет улустуң акы-дуңма улуг өгбүлезинге Тываның каттышканындан бээр 40 чыл болур юбилейинин бүдүүзүнде ол открыткалар чырыкче үнер.

Н. КОСЕНКОВА.
Москва.

Херберт ашак-кадай уруунуң бажыңынга улуг-хүнчеп чедип келген. Кежээ шуптузу шайлааш олурупкан. Хенертен телефон кыңгыраан. «Силерниң бажыңыңарның крышазында самолёт хонуп алды, билдиңер бе?»— деп, кожазы долгап чедип келген. Ол элдептиг таварылга Лондондан 55 км черде Хай-Уик хоорайга болган. Самолёт кээп «саадапканын» кым-даа билбейн барганы кайгамчык. Чаңгыс моторлуг бичии «Чессна» дээр самолёт чоогунда аэродромга хонар дээш бар чыда, электри удазыннарынга үскен. Чиик самолёт аңдарылгаш, ийи каът бажыңның крышазының кырынга кээп дүшкени ол чүве-дир. Ужу-

Сонуургактарга

дукчузу шоолуг эвес шыйбактарлыг болган.

• • •

Малиниң барыын районнарында геология-шинчилел ажылдары калбарган. Чоокта чаа оон шуут-ла таварылга болуп 300 муң доллар өртектиг алмаз тывылган. Ийи тараачы бажыңнарының херимиңиң иштинге кудук казып турган. Үр-даа, кызымаккаа ажылдааннар, ынчалза-даң суг үнмээн. Хей-дир, өске черден казар дижип турда, улуг эвес дашчыгаш кылаш дээн. Чуп каапкаш, көөрге, важок үнелиг эртине болганы ол.

● Тенигиже көрбес болза, телевизор магалыг эт.

● Чамдык мындыг «мурнакчылар» чанывыста чок деп болбас

● —Хомудава, күжүр ачай, космосче аъттаныптым.

ХОМУДАЛ

Бажыңнар эргелелиниң начальнигинге алды арынны долдур бижээн хомудал келген. А хомудалды бижээн кижи адрезин шын бижээш, бодунуң адының орнунга меге ат-биле «Хомудал бижээн Сарыглар» деп каан.

Начальник дораан электрикти келдирткен. Ол электрик Оржак кирип кээрге, ону чемелеп, кырында-ла барган.

— Найырал кудумчузунда 12 дугаар бажыңда хамаатының сайгылгааны бир ай ажыг кыплаан-дыр, ону чүге көрбээн силер?

— Ол дугайын бөгүн бир дугаар дыңнал тур мен, Кара-оол Бадыевич. Улуг буруулуг-дур мен.

— Шын, шын. Чүгле силер аңаа буруулуг силер. Дүрген баргаш, риң кылыңар, а бажыңның ээзин доп-дораан менче чорудуптуңар.

Дүъш четпейн чорда, начальникке көк баштыг чолдак кырган ашак кирип келген.

— Силер Найырал кудумчузунуң 12 дугаар бажыңында чурттап турар силер бе?

— Ийе, дарга.

— Силерниң шын адыңар кайызы ирги?

Шоодуг

— Сарыглар ийин.

— Ынчаарга хомудал бижиңерге чүге меге ат-биле бижидим дээниңер ол?

— Силерниң адыңарга үш катап дилег билдиришкин бижидим. Ооң чаңгызынга-даа харыызы келбээн. А шак мынчаар мен хомудал кылдыр бижиириимге силер мээң сайгылгаанымны кончуг дүрген эде кылып бердиңер ышкажыл.

— Силерге ындыг чүвени кым айтып берди?

— Улус-ла болгай, хөй баш игааныг болбас ийикпе.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

О. САГААН-ООЛ.

ХҮН ДЕГ ЧЫРЫП ТУРЗУН

Мурнуундагы-ла байдал. Араттар чыглып турар. Оларның аразында Көккей, Дамба база чорул турар.

Кочага. Дээргилер, доозун!
Көккей. Кайда?
Дамба. Шынап-ла.

Көккей. Шымдаңар, орта тургулап алыңар. Сагырыкчы боор.

Дамба. Мурнунда кызаңайнып чоруур чүзү дээр сен, ачай?

Көккей. Хей-аъды-ла ыйнаан.

Дамба. Ак боору ышкажы кайык?

Көккей. Шаанда ындыг турган.

Соруктуг, Арбак, Борбаанай баштаан бооларлыг араттар келир.

Соруктуг. Тудуп баглаңар боларны...

Арбак. (Дамбаны сегирип аар). Хувискаалдың мурнундан тудуп хоруурум бо.

Дамба. Сокса дора-өлчүк! (ушта чүткүп турар).

Арбак. (баглап аар). Сээн биле чугаа кыска болур-дур ийин: чаңгыс коргулчун хойладып каар ол-ла...

Борбаанай. (боозу-биле Дамбаны адыптар). Өжээн өлбес чоор, кулугур...

Арбак. (Көккейни хүлүй бээр). Хувискаалдың мурнундан тудуп-хүлүп тур мен.

Көккей. Сагырыкчыга айыл-дыр апаар-дыр.

Арбак. Ам бисте ындыг дужаал чок, аңар.

Көккей. Езу-чурум билбес ыттарны...

Арбак. Бисте чаа ёзу-чурум, анар!

Көккей. Сагырыкчы келзин адыр. Дөө, кел чору.

Арбак. Кызыл партизаннар, араттарның хостакчылары-дыр, аңар.

Партизаннар отряды келир. Чозуттуну база хүлүп алган келир.

Соруктуг. Дарлаткан араттар, чаа сөстү, хувискаалдың сөзүн бээр дыңнаңар! Октябрьның хувискаалының тиилээни-биле кижи төрелгетенниң чаа төөгүзү ажыттынган деп, бистиң улуг баштыңчывыс Ленин номнаан. Оон ачызы-биле ядыы-буурай улустар хосталып турар. Оон ачызы-биле Тываның ядыы араттары үш дакпыр дарлалдан уштунган: ак хаанның эжелелинден, манчы хаанның бастыышкынындан, бай дүжүметтерниң хемдилгезинден хосталган. Ам араттар бодунун тускай хостуг чуртунуң ээзи болган. Эрге-чагыргазын алган. Хостуг чуртталга делгерезин!

Үннер. Ура!

Соруктуг. Эрге-шөлээ делгерезин!

Үннер. Ура! Ура!

Соруктуг. Нояннар, дүжүметтер сөнезин!

Үннер. Ура!!!

Араттар.
Октябрьның хувискаалы
Орус чуртка тиилеп үнүп,
Очаландан кедилээрин
Орус арат айтып берди.

Найыралдыг, өөрүшкүлүг ужуражышкын болуп турар. Дүжүметтерниң бөрттерин отче өрттедип турар. Боттарын улустуң адаанче чорудуп турар.

Соруктуг. Амырап тур, кырган. Ам-на чаагай чурттаар бис.

Хевек-оол. Ленин башкыга четтирдим, оглум. Кезээде, хүн дег, чырып турзун деп йөрээйн...

Улуг Октябрьның чырыткылыг байырлалын кайда-даа өөрүшкү-хөглүг уткуп турар. Күш-ажылчы ээлчег соонда, чүечүс кижилер клубтарже, культура бажыңнарынче чорул каар. Бот-тывынгыр уран чүүлдүң көргүзүглери черле үстүр эвес. Кезээ культура бажыңнарының соңгалары орайга дээр чырып, ээлчеглиг көрүлделерге, фестивальдарга белеткелдер уламчылап турар. Ыраажылар чыглып келгеш, чаа ыр өөренир, тапчылар казырганыр эседир.

ЧУРУКТА: Тыва АССР-ниң болгаш РСФСР-ниң улустуң артистери Кара-кыс болгаш Максим Мунзуктар чонга нептерээн баштак-хөглүг ырлары-биле аян тудуп турлар. Үделгеде — Михаил Зырянов.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ЧАА КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ

Улуг Октябрьның байырлалының бүдүүзүнде Бии-Хемде «Саян» совхозтуң Сушь салбырында 150 олуттуг Культура бажыңын ажыглалга киирген суурнуң чонунга улуг өөрүшкү болган.

Суурнуң кайы-даа таладан көөрге онзаланып көстүп турар ийи каът Культура бажыңында көрүкчүлер залы, фойе, библиотека, номчулга залы, уран чүүл болгаш өске-даа бөлгүмнерниң кабинеттерин база бильярд, шыдыраа ойнаар өрээлдерни чаа мебель-биле дерээн.

Культура бажыңының ажыдышкынынга ооң директору, иныяк специалист Виктор Сотпаякка дүлгүүрнү байырлыг байдалга тывыскан. Суурда Балчырмаа Чооманың баштааны № 1 агиткварттра баштайгы концертти көрүкчүлерге бараалгаткан.

Бистиң корр.

БОРА-ХӨКПЕШТЕР БОЛГАШ ТАРЫМАЛ ТООРУК

Тарымал тооруктарже бора-хөкпештерниң халдаашкынынга удур иlегелдиг камгалалды Кисловодск чурттуг И. Звягинцев тыпкан. Тоорук сывының төгерик бажынга эң-не чоок бүрүнү ап каапарга, амданныг үнүшке чалгынныг халдаакчылар күш четпес боор тур.

Шаг-шаандан укталып келген арга ёзугаар И. Звягинцев ногаа тарыыр черинге пос хоюткулар тургузуп каар турган.

— Бир катап бора-хөкпештерниң тарымал тоорукту чемнээр дээш. ёзулуг бодалдыг ышкаш, дендии кызымак хөделип турары мени шуут кайгаткан— деп, ол чугаалап турар.—Тоорук бөргүн чире үттеп алыры куштарга ындыг-ла амыр эвес боор чүве. Ынчалза-даа кушкаштар ажылынга тодаргай ээлчег тургузуп алдылар. Оларның бирээзи үстүкү бүрүнүн сывынга будун кулаштыр тептинип алгаш, сагыжынга кирген тоорук сайын думчуу-биле кызымаа сүргей соктап эгеледи. Удавайн шаа үзүлгеш, чалгынныг ажыл-ишчи амытап демги черни эжинге хостап берди.

Баштайгы тоорук алдырткыжеге чедир соксаал чок атака шак ажыт уламчылады. А ооң соонда чүвениң байдалы дүргедээн: чартык шак иштинде кушкаштар төгерик борттуң уалун кезнин хоозуралыпты.

Ынчалза-даа даразында хүн келген өөр кушкаштар олча чок арткан. Ооң мурнунда тоорук бүрүзүнүң үстүкү бүрүлерин кезип каапкан. Тепкиш чок апаарга, бора-хөкпештер чүнү-даа канчаар арга чок болган.

Хуу ногаа өстүрүкчүзүнүң чедиишкиннииг ажыглаан «агрономчу аргазын» дыка хөй кежалары үлегерлеп алган.

Н. СТЯЖКИН,
СЭТА-ның корр.
Кисловодск,
Ставрополь край.

БАЙЫРЛАЛ ХҮННЕРИНДЕ КАЯА, ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

Ноябрь 7-де

Аныяктарның дыштанылга кежээзи «Тураскаалдыг 66 чылдар» деп дископрограмма. Эгелээри 19.00 шакта.

Ноябрь 8-те

Хөгжүм шии театрының артистериниң концерти. Эгелээри 19.30 шакта.

«ЕНИСЕЙ» Культура бажыңынга

Ноябрь 7-де

«Тураскаалдыг 66 чылдар» деп дископрограмма. Эгелээри 15.00 шакта.

Ноябрь 8-те

«Чурттап чоруур черимден өске чараш чер билбес мен» деп аас журналы. Эгелээри 15.00 шакта.

«КОЛОС» Культура бажыңынга

Ноябрь 7-де

«Калбак Торээн чуртум» деп аас журналы. Эгелээри 15.00 шакта.

Ноябрь 8-те

«Изоологтуг демиселдиң мурнуку одуруунда» деп темага беседа. Эгелээри 15.00 шакта.

Аныяктарның дыштанылга кежээзи. Эгелээри 19.30 шакта.

Ноябрь 7-де

Шыдыраага парктың шаналы дээш блиц-турнир бильярд залынга болур. Эгелээри 14.00 шакта.

Ноябрь 8-те

Баг кагарынга болгаш стол теннизинге парктың шаңналы дээш маргылдаа. Эгелээри 10.00 шакта.

«ХЕРЕЛ» СПОРТЗАЛГА

Ноябрь 7.8-те

Баскетболга школачылар аразынга республиканың бирги чери дээш маргылдаа. Эгелээри 10.00 шакта.

БАШКЫ ИНСТИТУДУНУҢ СПОРТ ЗАЛЫНГА

Ноябрь 7-де

Хол бөмбүүнге эр болгаш херээжен улустуң аразынга хоорайның кубогу дээш маргылдаа. Эгелээри 14.00 шакта.

ШЫДЫРАА КЛУВУНГА

Ноябрь 8-те

Шыдыраага блиц-турнир. Эгелээри 11.00 шакта.

АВТООРУК ТЕХНИКУМУНУҢ СПОРТ ЗАЛЫНГА

Ноябрь 8-те

Баскетболга эр болгаш херээжен улустуң командаларының аразынга хоорайның кубогу дээш маргылдаа. Эгелээри 10.00 шакта.

КПТУ-1-де

Ноябрь 7-де

«Кым дээрел дүргенил, тывыңгырыл?» деп конкурс. Эгелээри 16.00 шакта.

ЭМЧИ УЧИЛИЩЕЗИНГЕ

Ноябрь 8-те

«Күскү бал» деп кежээ. Эгелээри 19.00 шакта.

ДЫШТАНЫР ХҮН ШТАВЫ.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

НОЯБРЬ 7-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—«Үе». 8.40—Документалдыг телефильмнер: «Баштайгы базымнардан», «Уралшевереер», «Калинино суурнуң увертюразы», «Доктаар чер чок чарыш». 9.35—ССРЭ-ниң улустарының ырылары болгаш танцылары. 10.05—А. Твардовский. Поэмалар. 10.35—П. И. Чайковский. Симфония № 4 фа минор. 11.15—«Москвага аян-чорук. Ийи Арбат». Документалдыг телефильм. 11.30—«Улуг Октябрь». Совет шүлүкчүлерниң чогаалдары. 12.00—Концерт. 13.30—13.45—Чапсар. 13.45—Москва. Кызыл шөл. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 66 чыл оюнга тураскааткан шериг парады болгаш ажылчы чоннарның чыскаалы. 16.00—«Рапсе-рапес утро». Үш сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 3-кү серия. 17.10—В. И. Ленин. Амыдыралының арынңары. «Бир-ле катап шилип алган орук». Хөй сериялыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 2-ги фильм—«Ужуражышкын» 18.10—Мультфильмнер. 18.45—Байырлалдың «Ак-көк отчугажы». 21.00—Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 66 чыл оюнга тураскаатканшеригпарадының болгаш ажылчы чоннарының чыскаалының дугайында репортаж. 22.16—Фигуристер сезонун ажылар. 23.15—23.25—Телемедээлер.

ИКИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—Эртенги гимнастика. 8.20 —«Маадыр-хоорайлар дугайында ырылар». Концерт. 9.10—Уругларга уран-чечен кыска хемчээлдиг телефильмнер. 10.05—Киноконцерт.

КЫЗЫЛДАН

10.55—Кызыл хоорайның ажылчы чоннарының Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 66 чыл оюнга тураскаатан байырлыг чыскаалы. В. И. Ленин аттыг шөлден дамчыдылга.

МОСКВАДАН

12.15—«Билир сен бе, эш». 13.15— Документалдыг телефильмнер. 13.45—Москва. Кызыл шөл. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 66 чыл оюнга тураскаатканшериг парады болгаш ажылчы чоннарның чыскаалы. 16.00 — А. Арбузов—«Даң хаяазында хоорай». Фильм-шии. 18.10—Мультфильмнер: «Аврора», «Будёновка». 18.35—«Бир полктуң музыкантылары». Уран-чечен фильм. 20.00—Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 21.00—Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 66 чыл оюнга тураскаатан шериг парадының болгаш ажылчы чоннарының чыскаалының дугайында репортаж. 21.15—23.30—«Цемент». Уран-чечен телефильмниң 1-ги болгаш 2-ги сериялары.

КИНО

НОЯБРЬ 7-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Жаркое лето в Кабуле» 12.00, 14.00, 16.00, 18.00, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: Чаа мультфильмнер 10.00, «Витя Глушаков—друг апачей» 11.30, 15.00, 20.00, «Непобедимый» 13.10, 16.40, 18.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кремлёвские куранты» 13.00, «Главный свидетель —компьютер» 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Золотой ключик» 15.30, «Баллада о доблестном рыцаре Айвенго» 17.00 шактарда.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысаалгалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжы чыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13 чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45 солун чедбейн барганда 2-32-73 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2034.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1). ТС—00262

республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 258 (12348) | 1983 чылдың ноябрь 8, вторник | 1925 чылдан үндезилеттинген | Өртээ 3 коп

Октябрьның Социалистиг Улуг революциязының 66 чыл оюн Совет Тываның ажылчы-ишчилери, бүгү совет улус-биле бир дөмей, политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүнүнүң байдалынга демдеглеп эрттирген.

СЪЕЗДИЛЕР ОРДУЗУНГА ХҮЛЭЭП АЛЫЫШКЫН

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң чазаа Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 66 чылынга аалдар кылдыр ноябрь 7-де хүлээп алыышкын кылган.

Хүлээп алыышкынга эштер Г. А. Алиев, М. С. Горбачев, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Г. В. Романов, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, В. И. Воротников, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, К. В. Русаков, Н. И. Рыжков олар келгеннер.

Аалга СЭКП ТК-ның кежигүннери, кежигүннеринге кандидаттар, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының кежигүннери, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтериниң депутаттары, министерстволарның болгаш ведомстволарның, партия, совет болгаш хөй-ниити организацияларының удуртукчулары, шериг начальниктери, бүдүрүлгениң мурнакчылары, эртемниң болгаш культураның ажылдакчылары, ужудукчу-космонавтар келген.

Хүлээп алыышкынга даштыкы чурттарның коммунистиг болгаш ажылчы партияларының бистиң чуртка келген сураглыг ажылдакчылары, өске-даа даштыкы аалчылар, ССРЭ-де турар дипломаттыг төлээ черлериниң баштыңнары, хүрээ-ниитиниң кижилери, журналистер чедип келген.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов чыылганнарга чүве чугаалаан.

Эш Н. А. ТИХОНОВТУҢ чугаазы

Эргим аалчылар!

Улуг байырлал — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 66 чыл оюн ажылчыннарның болгаш тараачыннарның делегейде эң баштайгы социалистиг күрүнезиниң төрүттүнген хүнү-биле партия Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, а ол ышкаш СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Юрий Владимирович Андроповтуң өмүнээзинден силерге изиг байырны чедирерин чөпшээреп көрүңер.

Бистиң улуг Төрээн чуртувустуң бүгү хамаатыларынга — ажылчыннарга, колхозчуларга, эртемниң болгаш культураның, чырыдыышкынның болгаш кадык камгалалының ажылдакчыларынга, бистиң кайгамчыктыг Чепсектиг Күштеривистиң дайынчыларынга чүректиң ханызындан изиг байыр чедирип тур бис.

Партияның хоочуннарынга, Октябрь революциязының киржикчилеринге, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннарынга изии-биле байыр чедирип тур бис.

Бистиң байырлалывыс Лениниң өлүм чок идеяларынга, Октябрьның идеяларынга чырыткылаткан. Коммунистерниң партиязының, улуг Лениниң удуртулгазы-биле Россияның ажылчы чоннары тиилелгелиг социалистиг революцияны боттандырып, делегейниң социал чаартылгазының чаа үе-чадазын ажыткан.

Улуг Октябрьның бо байырлалын совет улус кайгамчыктыг чедиишкиннер-биле уткуп, тайбыңның болгаш тургузуушкунуң угланыышкыны-биле шиитпирлиг чоруп орар үеде уткаан. Социалистиг Төрээн чуртунуң байлакшылын бодунуң күш-ажылы-биле улам элбектидип, ооң камгалал күчүзүн быжыглап, делегейге ооң ат-алдарын бедидеринге изиг берип турар бүгү кижилерге ханы өөрүп четтиргенин партия Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели илергейлеп тур.

Октябрьның херээн боттарының чедиишкиннери-биле алдаржыдып турарларның аразынга бистиң маадыр космонавтарывыс эштер Ляховту болгаш Александровту база адаар ужурлуг бис, олар космоска кайгамчыктыг шинчилелди чаа-ла кылдылар. Ужудуушкунга моон соңгаар чаа-чаа чедиишкиннерни оларга күзээр-дир бис.

Амгы үеде делегейде байдал дүвүреңниг. Империалистиг бөлүктер боо-чепсекти кестүн көрбээн хемчээлге улгаттыр бүдүрүп эгелээн. Олар өске күрүнелерниң херектеринче холгаарлап, киржип, улустарга боттарының күжүн көргедип турарлар.

Бистиң чуртувус ындыг чоруктарга удур тайбыңны камгалап арттырарының тодаргай болгаш боттуг программазын тургузуп турар. «Ядролуг дайынны болу бээр дээн бодалды тывылдырар дээн ээ-харыысалга чок оралдажыышкын эвес, ядролуг артык күшче чүткүл эвес, а айыылды чайладыр, улустарга амыдырап чурттаар эргени хандырар дээш политиктиг күзел-соруктуң мөөннээри бүгү күрүнелерниң бирги ээлчегде ядролуг чепсектиг күрүнелерниң удуртукчулары боттуг тодарадыр ужурлуг дээрзин бодап турар бис» — деп, Юрий Владимирович Андропов демдеглээн.

Бистиң тайбыңче болгаш бүгү улустар-биле кады ажылдажылгаже чайгылыш чок чүткүлүвүстү Совет күрүнениң өмүнээзинден база катап бадыткаар күзелдиг мен. Делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырар, тайбыңны болгаш камгалап арттырар дээш Совет Эвилели бодундан хамааржыыр бүгү-ле чүүлдерин кылыр, ол политиканы амыдыралга чайгылыш чок болгаш быжыг туруштуг боттандырар. Чер кырынга тайбыңны үнелээр кижи бүрүзү ындыг политиканы медереп билир болгаш деткип турар.

Улуг Октябрьның 66 чыл оюнун байырлалының хүнүнде совет улус акы-дугманың байырын [redacted] бүгү чурттарның улустарынга, хосталга, социал депшилге болгаш тайбың дээш демисежип турар бүгү кижилерге чедирип тур.

Улуг совет улус болгаш ооң кайгамчыктыг Коммунистиг партиязы дээш!

Бистиң улуг социалистиг Төрээн чуртувустуң чечектелиишкини дээш!

Быжыг тайбың болгаш улустарның аразынга найырал дээш!

Бөгүнгү парадтың киржикчилериниң база бо залда келген кижилерниң кадыкшылы дээш! дашканы көдүрерин чөпшээреп көрүңер!

Николай Александрович Тихоновтуң чугаазын үргүлчүлелдиг алгыш часкаашкыннары-биле уткаан.

Хүлээп алыышкын чүректиң ханызындан найыралдыг байдалга эрткен.

Хүлээп алыышкынның киржикчилеринге уран чүүлдүн мастерлери байырлал концертин көргүскен.

(СЭТА).

ОКТЯБРЬНЫҢ ТИИЛЕЛГЕЛИГ БАЗЫМЫ

Кызыл шөлге шериг парады болгаш ажылчы чоннарның чыскаалы

Бөмбүрзектиң кырында Октябрь деп чоргаар сөс тиилелгелиг-биле чаңгыланып турар. Ол дээрге «Авроранын» адыышкынының чаңгызы болгаш беш чылдарның улуг тудугларының даажы, совет солдаттың фашистиг араатанны ашкан тиилелгезиниң алдары дээш май салюдунуң чаңгызы болгаш космос делгемнеринче кылыйтып үнген тайбың ракеталарының дииңнирээшкини — Советтер чуртунуң маадырлыг төөгүзүнде боор турар бүгү-ле чүүлдер ол-дур.

Астрономнуг календарьны ёзугаар алырга, октябрь дээрге, кидин-тулук күс-тур, ынчалза-даа өске календарь — төөгүнүң календары база бар. Ол календарьны ёзугаар Октябрь дээрге, кижи төрелгетенниң чазы-дыр. Ажылчыннарның болгаш тараачыннарның делегейде эң баштайгы күрүнезиниң төрүттүнген хүнү чаа чыл санаашкынының эгезин салган, делегейниң социалистиг чаартылыышкынының үе-чадазын ажыткан.

Совет кижилер, социализм чурттарында бистиң өннүктеривис, бүгү делегейде аңгы талазы-биле бистиң акы-дугмаларывыс Октябрьның социалистиг Улуг революциязының оюн 66 катап демдеглеп турар. Бистер байырлалдың чыскаалынга баспышаан, революстуг дайынчыларның ол дээш тулчуп турганы ленинчи партияның өндүр-улуг херээнге шынчывысты даңгыраглап, Октябрьның эстафетазын алдарлыы-биле уламчылаарывысты, коммунистиг тургузуушкунга чедиишкиннерни улам-на улгаттырарын даңгыраглап турар бис.

Кышкы ордуну штурмнаанының төөгүлүг хүнүнден бээр бистиң тугуста «Тургузуушкун» болгаш «Тайбың» деп бижип каап. Бо хүннерде чер кырында байдал кажангызындан-даа дүвүрээзиннииг боор-даа турар болза, төөгүнүң баштайгы ажылдакчылары — совет улус келир үеже бүзүрелдиг-биле көрүп турар. Кижи төрелгетенге термоядролуг дайын-биле кыжанып турар Ак бажыңның администрациязының агрессчи чүткүлүнге Коммунистиг партия болгаш Совет күрүне тайбың дээш чайгылыш чок демиселдиң программазын удур салып турар. «Амгы нарын байдалдың үезинде делегей херектеринге кандыг шугумну барымдаалаарыл деп айтырыг совет удуртулгада тургустунмайн турар — деп, эш Ю. В. Андроповтуң Медегелинде демдеглээн. «Бистиң шугумуувус тайбыңны камгалаарынче болгаш быжыглаарынче, дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынче, боо-чепсектиң эндере бүдүрерин соксадырынче, күрүнелер аразында кады ажылдажылганы калбартырынче болгаш ханыладырынче мурнуку хевээр углаан боор турар. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, бүгү совет улустуң чайгылыш чок тура-соруу ындыг боор-даа турар».

Ноябрь 7-де Москваның Кызыл шөлүнүң кырынга даң хаяазы кызып келген соонда, Кремльдиң буруңгу хаалгалары херелдени берген. Октябрь байырлалының төвү болу берген чурттуң кол шөлү байырлал шинчилиг кылдыр шиметтинген.

ГУМ-нуң бажыңының хаязында — Октябрьның баштыңчызы, Советтерниң аныяк республиказының эң баштайгы хоойлузу болур тайбың дугайында декретти бижээн В. И. Лениннин портредин чураан кызыл пөс кестүп турар. «1917-1983» дээн сайнар совет улустуң эрткен оруунуң, демиселдиң болгаш тиилелгелерниң оруун көргүзүп турар. Ооң чанында каастаглалыг панно: революцияның дайынчылары «Бүгү эрге-чагырганы Советтерге!» деп бижип каан тукту тудуп алган чоруурлар. «Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 66 чыл оюу делгерезин!», «Кижи төрелгетенниң төөгүзүнде чаа үе-чаданы — социализмниң болгаш коммунизмниң үе-чадазын ажыткан Улуг Октябрьга алдар!» дээн кыйгырыглар кызыл пөсте бижиттинген кестүп тур.

Совет кижилер коммунистиг тургузуушкунуң канчаар-даа аажок улуг сорулгаларын шиитпирлээрде ленинчи өөредигден күштү ап, боттарының бүгү-ле ажыл-херектерин болгаш сорулгаларын төрээн партиязы-биле холбаштыр көрүп турар. Транспарантыларның бирээзинде: «Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы делгерезин! Партия биле улустуң чаңгыс эви, улуг Лениниң чагыгларынга шынчы чорук— бистиң бүгү тиилелгелеривистиң үндезини!» деп бижип каан.

Октябрьның байырлалы дээрге, бүгү чурттуң тиилелгелиг байырлалы, совет улустуң акы-дугма бүгү өг-бүлезиниң байырлалы деп чүве Кызыл шөлдең эң тодаргайы-биле көстүп турар. Кремльдиң хаалаларында — ССРЭ-ниң сүлде демдээ, эвилелдешкен бүгү республикаларның сүлде демдектерин чураан аскан. Он беш адагаштарда оларның күрүне туктары кийискип турар.

Төөгү музейиниң хаяазында — каас-шиник панно астынган. Ында совет улустуң тайбың дээш, ядролуг айыыл-халапты болдурбас дээш демиселин көргүзүп турар. Тайбың болгаш күш-ажыл — совет кижилерге чарылбас холбаалыг сөстер боор турар. СЭКП ТК-ның: «Совет Эвилелиниң тайбыңга ынакшылдыг, ленинчи даштыкы политиказы делгерезин!» дээн кыйгырыы өткүдү-биле чаңгыланып турар.

Аалчылар индирлеринде — Коммунистиг партияның болгаш Октябрь революциязының хоочуннары, хамааты болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынының маадырлары, үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң мурнакчылары, эртемниң болгаш культураның ажылдакчылары, космонавтар, даштыкыдан келген хөй санныг аалчылар турлар. Ол ышкаш ССРЭ-де турар дипломаттыг төлээ черлериниң баштыңнары база турар.

Москвачылар болгаш аалчылар Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң удуртукчуларын диңмиттиг, үргүлчүлелдиг алгыш часкаашкыны-биле байыр чедирип уткааннар. В. И. Лениниң Мавзолейиниң Төп индиринче **Г. А. Алиев, М. С. Горбачев, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Г. В. Романов, Н. А. Тихонов, К. У. Черненко, В. И. Воротников, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, К. В. Русаков, Н. И. Рыжков** олар үнүп келген. Ында сураглыг совет шериг начальниктери база турлар.

Спасск суургазының шактары хаккан. Он шак. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң камгалал министри Совет Эвилелиниң Маршалы **Д. Ф. Устинов** парад командылакчызы армия генералы П. Г. Лушевтиң рапортун хүлээп алгаш, шериглерни эгип, парад киржикчилеринге байырлал холбаштыр байыр чедирген. Аңаа харыы кылдыр «Ура!» үш удаа чаңгылаан.

Д. Ф. Устинов шериглерни эргээн соонда Мавзолейниң индиринче үнгеш, чүве чугаалаан.

Эш Д. Ф. УСТИНОВТУҢ чугаазы

Эштер Совет Чепсектиг Күштерниң дайынчылары!

Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары!

Хүндүлүг даштыкы аалчылар!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Совет чазактың өмүнээзинден болгаш дааскаңын ёзугаар бүгү улустуң байырлалы — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 66 чыл оюу-биле силерге байыр чедирип тур мен.

Совет кижилер делегейде эң баштайгы социалистиг күрүнениң төрүттүнгениниң хүнүн политиктиг улуг көдүрлүүшкүннүң байдалынга уткуп турар. Олар ону партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ноябрь болгаш июнь Пленумнарының төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырары дээш, он бирги беш чылдыктың үшкү чылының планнарын чедиишкинниг күүседир дээш кызымаккай демиселге күш-ажылчы чаа-чаа чедиишкиннер-биле демдеглеп турарлар. Социализмниң акы-дугма чурттарының ажылчы чоннары, буруңгаар депшилгелиг бүгү кижи төрелгетен бистиң-биле кады бо байырлалды демдеглеп турарлар.

Октябрьның төрээн чуртунуң 66 чыл иштинде эрткен оруу — бүдүп төөгүлүг үе чада боор турар. Чүс-чүс чылдарда хожудаңгай чорукта экономиканың, эртемниң, техниканың болгаш культураның бедик демнелге четкени, улустуң чаагай чорууну доктаамал өзүүшкүнүг, эрге-жок чугула камгаланып күчү-шыдалдыг улуг күрүнеге чедир ол хире дүрген хөгжүлдени төөгү билбес-даа.

ССРЭ тайбының болгаш улустарның хостуг чоруунуң баганазы боор турар. Совет Эвилели-биле кады чаа амыдыралды тургузарының оруу-биле социалистиг дем каттыжышкынының чурттары база чоруп турар. СЭКП болгаш совет улус боттарының интернационалчы хүлээлгезинге шынчы болбушаан, колониалдыг мөлчүгделден хосталгаш, социалистиг хөгжүлдениң оруун шилип алган улустарны, боттарының национал хосталгазы болгаш социал депшилгези дээш демисежип турар бүгү улустарны деткиири-биле бүгү чүүлдерни кылып келген болгаш кылыр-даа апаар. Совет Эвилели бодунуң ээлчээнде бистиң бүгү өннүктеривистиң эп-сеткил каттыштырылгазын бедик-биле үнелеп көөр турар. Тайбыңны быжыглаарынче, боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадырынче болгаш күрүнелер аразынга кады ажылдажылганы калбартып, хайылалдырынче углаан ленинчи даштыкы политиканы Коммунистиг партия болгаш Совет күрүне быжыы-биле амыдыралга боттандырып турар. СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Юрий Владимирович Андроповтуң «Правда» солуннуң айтырыгларынга ол дугайын база катап бүзүреддинип-биле чугаалап турар. Совет улус Черниң тайбыңга ынакшылдыг бүгү күштери ол документиниң бистиң чуртувустуң чаагай күзел-соруун чаа илерээшкини, ядролуг айыыл-халапты баш удур болдурбазы дээш демиселге боттарының күжүн каттыштырарынче улустарга кыйгырыг кылдыр үнелеп көрүп турарлар.

Империалистиг бөлүктер, хамыктың мурнунда Американың Каттышкан Штаттарының империалистиг бөлүктери болгаш оларның НАТО-да эвилелчилери делегей херектериниң талазы-биле тайбыңның болгаш улустарның хосталгазының херээнге удур хоралыг угланыышкынның чорудуп турар. Олар бодунуң хемчээлиниң талазы-биле кажан-даа туруп көрбээн-биле боо-чепсекти эндере бүдүрүп үндүрүп, ССРЭ-те болгаш өске-даа социалистиг чурттарга удур өштүг чоңгаалдарны болгаш кем буруулуг диверсияларны организастап, ниптиңнап хосталгалыг шимчээшкиннерни боо-чепсектиң күжү-биле базарын оралдажып, хамаарышпас чурттарның суверенитедин болгаш толептиг чоруун кара тура-биле дорамчылап турар.

Ынчалза-даа төөгүнү буруңгаар базымын кым-даа дедир тыртып шыдавас. ССРЭ болгаш өске-даа социалистиг чурттар бистиң дайзыннарывыстың боттанмас күзелдеринге удур боттарының хоойлулары — эң мурнакчы социал тургузугнуң хоойлулары-биле чурттаар болгаш хөгжүүр апаар. Совет күрүне бодунуң бактаап туруп келгени алдан алды чылдарның иштинде дыка хөй шылгалдаларны чедиишкиннииг тудуп эрткен. Бистиң Ада-чуртувустуң бүдүн-бүрүн турар чоруунга болгаш суверенитединге, бистиң туружувуска халдаан кижилер төөгүнүң бок төгер черинде боттарының оруун шагда-ла тып алганнар. ССРЭ-ниң, бистиң өннүктеривистиң болгаш эвилелчилеривистиң айыыл чок чоруун бистерниң кажан-даа хандырып шыдаарывысты чогуур кижилер шуптузу билип алыр үе келген. Ындыг турган болгаш моон-даа соңгаар ындыг болур ужурлуг.

Бистен артык шериг күчүзү чедип алырын кымга-даа болдурбас бис. Американың ортумак ыраккы шыдалдыг ядролуг ракеталарны Европага тургузар дээнинге Совет Эвилели харыы кылдыр бодунун-даа Варшава Керээзиниң талазы-биле эвилелчилеринин-даа айыыл чок чоруун хандырары-биле немелде хемчеглерни ап, ГДР болгаш ЧССР-биле дугуржулга ёзугаар ол акы-дугма чурттарның девискээрлеринге оператив-тактиктиг херегселдиң ракета комплекстерин калбартыр дээш белеткел ажылдарынче кирер ужурга таваржышкан.

Совет Эвилелинге хамаарыштыр чаржы хоп-нүгүл Чепсектиг Күштерниң шериглери эдепкиштеннер, олар Төрээн чуртунуң салым-хуузу, социализмниң салым-хуузу дээш бедик ээ-харыысалгалыын хаязы-биле медереп билген. Дайынга удур Москвага болган манифестация, күш-ажылчы коллективтерге болгаш шериг кезектеринге болгулаан хөй санныг хуралдар ол дугайында чаа күш-биле тодаргай бадыткап көргүскен. Бүгү чурттар-биле тайбың чурттаар күзелин Совет Эвилели бадыткап турар. Ол агрессчи пландар тургуспайн, боо-чепсекти эндере бүдүреринге удур туржуп турар болгаш бодунуң социал дүрүмүн кымга-даа сыгавайн турар.

ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң дайынчылары Октябрьның улуг чаалап алышкынын серемчилелдиг болгаш идегелдиг камгалап турар. Коммунистиг партиязынга, социалистиг Төрээн чуртунга, бодунуң чонунга кызыгаар чок бердинген кылдыр кижизиттинген совет дайынчылар революстуг болгаш дайынчы чаңчылдарга шынчы болуп, бистиң Армиявыстың болгаш Флодувустуң дайынчы алдарын ыдыктыы-биле камгалап база байлакшыдып турар. Варшава Керээзиниң чурттарының дайынчылары-биле чаңгыс одуругга олар бедик серемчилелдиг болбушаан, боттарының патриотчу болгаш интернационалчы хүлээлгезин алдарлыы-биле күүседиринге минута санында беленнер.

(Төнчүзү 3-кү арынга).

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫ ТЫВАГА БАЙЫРЛААНЫ

Улуг Октябрьның 66 чыл оюнуң байырлалын бо чылын Тываның ажылчы-ишчилери бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажыл-биле, СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказын изиг деткиишкин-биле демдеглеп турар. СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң эрткениниден бээр бир чыл чедип орар. Аңаа бүдүрүлгениң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле доктаалды хүлээп алган. Бо үениң дургузунда ук Пленумнуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш республиканың ажылчы чону, бүгү совет улус-биле бир дөмей эвээш эвес ажылдарны кылып чоруткан. Ооң түңнелинде байырлал колонналарының мурнуку одуруун ээлээп шалыпчыларның саны улам көвүдээн.

КЫЗЫЛ ХООРАЙ

Бо чылдың күзү Октябрьның байырлалын онзагай чылыы-биле уткуп, хүлээп алган. Кызылга эртен бичии сырыннап-даа турган болза, 11 шакта кызылчыларның байырлыг чыскаалы эгелеп турар үеде, аязы берген. Найысылалдың кудумчулары аяншиичи кылдыр каастаттынган. Кызыл туктар, лозуңнар, транспарантылар сырын аайы-биле хөлбеңнирежип, кижилерниң сагыш-сеткилин улам хөй-аът киирген.

Найысылалдың чурттакчыларының байырлыг чыскаалының бирги колонназын бистиң келир үевис — школачылар болгаш оларның башкылары ээлээн. Оларның холдарында чаңчыл болган кызыл туктар, лозуңнар, көге-бугалар. Совет чаштарның тайбың дээш кыйгырыын оон-на көрүп болур. Көге-буга-биле чергелештир «Делегейге тайбың!» дээн сөстерни сиилбип бижээн лозуң. СЭКП ТК-ның «Бүгү черниң уруглары тайбың болгаш аас-кежиктиг чурттазын!» деп кыйгырыы шөлге тарай берген. Аңаа чаштар «Ура!» дижип хаарылааннар.

Улуг Совет Эвилелиниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканындан бээр 40 дугаар чылче республика кирген. Бо үениң дургузунда дыка хөй национал кадрлар Совет Эвилелиниң өске-даа хоорайларынга, ол ышкаш Кызылга дээди база тускай ортумак өөредилге черлерин дооскулаан. Төрээн республиказынга, төрээн чонунга төлептиг-биле бараан болуп чоруур. Оларның аныяк салгаачылары болур найысылалдың дээди болгаш тускай ортумак өөредилге черлериниң амгы студентилери, сургуулдары өөрүшкү-маңнайлыг базып эрткеннер. Оларның мурнуку одуруун тергиин эки өөредилгелиглер, быжыг билигни чедип алыр дээш чүткүлдүглер ээлээн.

Көшкүн араттарның ажы-төлдери амгы үеде ажылчын аңгының отрядынга чыл санында немежип турар. Республиканың хөй санныг профтехучилищелери оларны белеткеп, улус ажыл-агыйынче аъткарып турар. Бөгүнгү сургуулдар Улуг Октябрьның 66 чыл оюнга тураскааткан байырлыг чыскаалга экти бедик, сыны дорт базып органнар. Ажылчын дээрге-ле, шынап-ла, чоргаар дыңналыр мергежил.

Он бирги беш чылдың үшкү озек база ниити беш чылдың планнарын ооналдаларын, социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседир дээш коллективтер ортузунга калбарган социалистиг чарыштың тиилекчилери болган бүдүрүлгелерниң, организацияларның төлээлекчилери индир чанынга чоокшулап кээрге, СЭКП ТК-ның «. Боттарының билиилерин болгаш дуржулгаларны аныяк салгалга дамчыдыңар! Оолдарны болгаш кыстарны Коммунистиг партияның болгаш совет улустуң революстуг, дайынчы болгаш күш-ажылчы чаңчылдарынга кижизидиңер!» дээн кыйгырыглары чаңгыланган.

Октябрь мурнунуң социалистиг чарыжынга тиилекчи болган бүдүрүлгелер бисте эвээш эвес. Оларга «Тыва суг тудуг» болгаш «Тыва көдээ тудуг» трестерниң автобаазаларының, «Туваобувьбыт» каттыжыышкынының, ниитиниң чемнеглиге трезиниң, сүт заводунуң, Тываның автотранспорт эргелелиниң КМК-зының, Улуг-Хемниң үлетпүр ажыл-агыйының, Тыва коммунэнергонуң, ном садыының талазы-биле республика конторазының болгаш өске-даа бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң коллективтери хамааржып, чарыштың тиилекчилериниң колонналарын ээлээр эргени чаалап алганнар. Бо коллективтер СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, күш-ажылдың бедик сагылга-чурумун чедип алыр, ажыл шагының чидириин болдурбас дээш шиитпирлиг хемчеглерни ап, камгалалгыг ажылдаашкынның түңнелинде тиилекчи болуп үнгеннер. Ажылды үениң негелдезин ёзугаар күш-ажылчы коллективтер дугайында хоойлуга дүүштүр ону организастааныңдан планныг ооналдалар болгаш социалистиг хүлээлгелер чедиишкинниг күүсеттингилээн.

Хоорайның хөй санныг күш-ажылчы коллективтериниң төлээлекчилериниң чыскаалы төнчү чок ышкаш сагындырар. Силиг кеттингилээн, арынында өөрүшкү-маңнай чайынаан кызылчылар Улуг Октябрьның 66 чыл оюнга тураскааткан байырлалга чүгле киржири-биле эвес, тайбың дээш демиселге үлүүн кииририштирер, үнүн каттыштырар дээш дүүн чыылганнар. Оларның байырлыг чыскаалы тайбыңның маршы кылдыр илерээн. Ону тайбыңче кыйгырыглардыг лозуңнар, транспарантылар бадыткаан.

Тайбыңның херээн быжыглаарынга шудургу күш-ажыл негеттинер. Ол дугайында чыскаалдың киржикчилери база чугаалап турганнар. Тиилекчи болган «Туваобувьбыт» каттыжыышкынның Кызылда идик септээр болгаш дээраар цехиниң ажылчыны Б. П. Шатохин мынча дээн:

— Американың президентизи Рейганның баштаткан администрациязының бистиң чуртувуска хамаарыштыр хоп-нүгүлү буруңгаар депшилгелиг кижи төрелгетенниң кылын хайныктырар. Улуг Октябрь биске келир үеде аас-кежиктиг чурттазын, дайын-чаа деп чүве таныттывазын дээш бүгү чүүлдү чаалап берген. Ону хөмүрертир дээн Барыныңчуктуң оралдажыышкыны делегейге айыылды диргелдирип турар. СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң Медегелиин болгаш «Правда» солуннуң айтырыгларынга харыызы ону тодаргай фактылар-биле сойгалаан дээрзин демдеглээр апаар. Ол дээрге совет улустуң тайбыңче чүткүлүн илереткен документилер болур. Ону бүгү совет кижилер изии-биле деткип турарлар.

— Тайбыңга салыышкын — шудургу күш-ажыл болур — деп, Кызылдың үлетпүр бараанарының садыының «Детский мир» магазинде садыгжызы, аныяктар дагдыныкчызы И. Н. Декабрь чугаага киришти.— Бистиң магазиннивистиң улуг-даа, аныяк-даа ажылдакчылары боттарының күш-ажылын тайбыңга тураскаадып турар. Аас-кежиктиг чаштарга төлептиг бараан болуру, оларның идик-хевин, ойнаарактарын четчири-биле садары база хүндүлүг хүлээлге. Ынчангаш бистиң ажылывыс база тайбыңга салыышкын.

...Чыскаалганнар эртип-ле турган. Ыры-шоор диңмиттелген. Октябрьның чаңчыл болган байырлалы өөрүшкү-маңнайның, күш-ажылчы тиилелгениң, тайбыңче чүткүлдүн байырлалынче хуулган. СЭКП ТК-ның «Лениниң тугунуң адаа-биле, Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле — коммунизмниң тиилелгезинче буруңгаар!» дээн кыйгырыы-биле буруңгаарлаашкынның байырлалы болган.

ЧУРУКТА: кызылчылар чыскаалда.

Национально-краеведческий отдел

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫ ТЫВАГА БАЙЫРЛААНЫ

Ак-Довурак

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 66 чыл оюнга тураскааткан байырлыг чыскаал Ак-Довурак хоорайга эрткен. Чыскаалды мотоциклистерниң колонназы ажыткан. «Чалгыннар ракеталарны чок кылыр!», «Черге тайбың херек!» дээн кыйгырыгларлыг лозуңнарны олар туткан.

Өзүп орар салгакчылар— хоорайның школаларының өөреникчилер колонналары эрткен. № 1 школаның башкызы Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры С. С. Тамдын-оол, башкылар А. И. Бабылева, А. Б-С. Кужугет, партком кежигүну З. С. Дүктен-оол олар колоннаны баштап чораан. Школалар соондан келир үениң ажылчыннары — профтехучилищениң сургуулдары эрткен.

ССРЭ-ниң Түдүг материалдарының үлетпүрүнүң министерствозунуң болгаш түдүг ажылдакчыларының профэвилел Төп Комитединиң, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профэвилелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң, СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң, райкүүскомунуң болгаш ВЛКСМ райкомунуң шаңнаткан Кызыл туктарын туткан В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың коллективи чыскаалче үнүп келген. «Чыл планын—декабрь 1-ге!» деп лозуң кестүп чораан. Комбинат пландан ажыр 6200 тонна даг-дүгүн чуртка бээрин күлээнген.

Чыскаалдың мурнуку одуруунда комбинаттың цехтер аразында социалистиг чарыштың 4 удаа тиилекчизи арыглал фабриказының коллективи чоруп орган. Ында коммунистиг күш-ажылдың 25 шалыпчылары бар. Мурнакчылар В. Новиков, В. Куров, Л. Хертек, К. Хертек олар колоннаны баштап чораан.

Бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цех келир чылын 20 чыл оюн демдеглээр. 10 айларда коллектив пландан ажыр 1434 тонна даг-дүгүн бүдүрген болгаш 340 муң рубльдиң нормативтиг арыг продукциязын дужааган. Чарыштың тиилекчилери В. Ховалыг, З. Кужугет, А. Ондар, күш-ажылдың хоочуну К. И. Антонова чыскаалдың мурнуку одуруунга чораннар.

Комсомолчу - аныяктарның № 5 ээлээ байырлал бүдүүзүнде 4,5 муң тонна продукцияны пландан ажыр бүдүрген И. Васильеваның № 4 ээлээ чыл планын октябрь 27-де доозупканың рапорттаан. «Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаал!», «Төрээн чуртка—хөй даг-дүгүн!» деп лозуңнар ажылчын колонналарның кырынга киискип чораан.

Хову-Аксы

Байырлалды Хову-Аксының чону күш-ажылчы бедик көргүзүглер-биле уткаан. Ажылчын суурнуң Гагарин аттыг кудумчузун байырлал ёзузу-биле шимээн. Кызыл туктар, транспарантылар, өңнүг шарлар туткан № 1, 2 ортумак школаларының өөреникчилериниң колонназы чыскаалды ажыткан. «Ажылчын аңгының талантиг салгалы бис!», «Хүн кезээде хүннеп турзун!» деп лозуңнарны олар туткулап чораан.

Байырлал мурнунуң социалистиг чарыжының тиилекчилери гидрометаллургия цегиниң ажылчыннарының аразында Күш-ажылдың Кызыл Туг орденниң эдилекчизи В. Д. Ондар, бүдүрүлгениң мурнакчылары К. Донгак, К. Тулякова олар бирги одуругга чораннар. Байырлал бүдүүзүнде 20 хире бригадалар, цехтер чыл планын күүседипкен.

Байырлыг чыскаал үезинде ажылчын аңгының төлээлери партияның херээнге бердингенин, күрүнезиниң күчү-күжүн быжыглаар дээш улам кызымак ажылдаарынга бөлениин илергейлээн.

Кызыл-Мажалык

Он бирги беш чылдың үшкү чылының планныг онаалдаларын күүседир дээш районнуң ажыл-ишчилери чыл эгезинден бээр шалыпчы ажылдап келген, ынчангаш күрүнеге мал ажылының продуктуларын садарының даалгаларын чедиишкинниг күүседип турар. Дүк садарының чыл планын ажыр боттандырган, эът, сүт садарын хуусаа бетинде күүседириниң аргалары бар. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 66 чыл оюнга тураскааткан районнуң Культура бажыңынга болган суурнуң ажылчы чонарының төлээлекчилериниң байырлыг хуралынга СЭКП райкомунуң бюро кежигүнү, улусчу контроль комитединиң даргазы О. Б. Моңгуш илеткелиниге бо дугайында чугаалаан.

Ноябрь 7-де эртенгиниң 10 шак четпээнде СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомунуң бажыңының чанынга район төвүнүң үлетпүр бүдүрүлгелериниң, албан организацияларының, школаларының коллективтери чыглып келген. Ажылчы чонарның чыскаалы эгелээш оон Кызыл-Мажалыктың № 1, 2 школаларының өөреникчилери ажыткан. Оларның соондан байырлал мурнунуң социалистиг чарыжының тиилекчилери —сентелге-тудуг участогунуң, Сельхозтехниканың, ыяш ажыл-агый болгаш коммунал ажыл-агый черлериниң коллективтери эрткен. Чыскаалдың киржикчилери каас-шинек кеттинген, ыр-шоорлуг, хөглүг эртип турганнар.

Кызыл-Мажалыкка, совхозтар төптеринге, суурлар бүрүзүнге спортчу маргылдаалар, ажылчы чонарның массалыг сөлгүүстээшкини болган.

Чадаана

Эртенгиниң 10 шакта районнуң Культура бажыңының чанында тургускан индир баарынга хоорайның ажылчы чону чыглып келген. Байырлыг митингини Улус депутаттарының Чөөн-Хемчик район Совединиң күүскомунуң даргазы Д. С. Куулар ажыткан. Үрер хөгжүм ССРЭ-ниң Күрүне гимнизин күүсеткен. Хоорайның Ленин кудумчузун доллур чыглып келген чурттакчылар, К. Маркстың, В. И. Ленинниң болгаш Коммунистиг партияның база Совет чазактың удуртукчуларының чуруктарын, лозуң, плакаттарын, туктарын тудуушаан өндүр-чаагай гимнни дыңнаан.

Дараазында СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң бирги секретары И. М. Сувандии Улуг Октябрьның 66 чыл оюн таварыштыр районнуң ажыл-ишчилеринге байыр чедирип, чүве чугаалаан. Байырлалга тураскааткан ажылчы чонарның байырлыг чыскаалы районнуң болгаш хоорайның спортчуларының дең-дески, каас-шиник колонназы-биле эгелээн. Оон соонда хоорайның үш школазының өөреникчилериниң болгаш башкыларының көргүзүг, чараш шиметтинген колонналары шуужа берген. 11-ги беш чылдың өзек чылының үшкү кварталында социалистиг чарыштың тиилекчизи — районда «Сельхозтехника» каттыжыышкынының АТБ-зиниң коллективи, ыяш ажыл-агый чериниң, сүт заводунуң, чадааныны хөмүр-даш участогунуң, дугаары 463 КМК-ның тудугжуларының колонналары чыскаалга эрес-соруктуг эртип турган.

Хоорайга болгаш суурларга ол хүн янзы-бүрү спортчу маргылдаалар база бот-тывынгыр артистер концерттери болган.

Туран

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 66 чыл оюнга тураскааткан байырлыг хурал районнуң Культура бажыңынга ноябрь 5-те болуп эрткен.

Район төвүнүң ажылчы чонарының байырлыг демонстрациязы ноябрь 7-де 10 шакта эгелээн. Бирги колоннаның бажынга хоорайның ортумак школаларының өөреникчилери эрткен. Оон дараазында колоннага Октябрь мурнунуң социалистиг чарыжынга бирги черни алган районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлгези болгаш өске-даа бүдүрүлгелер коллективтери. Түдүг организациялары дөрт чыскаалыпкаш чоруп органнар. Оларның тудуп алган транспарантыларында он бирги беш чылдың үшкү өзек чылында планныг онаалдаларын болгаш бедиткен социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседип турарының дугайында сан-чурагайлар кестүп чораан. Районнуң кедээ ишчилери багай эвес дужут ыстөге. Оңу көргүскен сан-түннерни база ындыг транспарантыларында көргүскен. Чыскаал соонда районнуң төвүнге спортчу маргылдаалар эгелээн.

Каа-Хем суур

Район төвү Каа-Хем суур байырлал шинчи кирген, чыылган чон ыры-шоорлуг, катқы-хөглүг. Эртенгиниң 10 шак турда, Улуг Октябрьның 66 чыл оюнга тураскааткан митингини СЭКП Кызыл райкомунуң бирги секретары К. Н. Шулуу ажыткаш, чыылганнарга байыр чедирген. Дараазында партияның болгаш күш-ажылдың хоочуну В. М. Сырат, мурнакчы ажылчын Л. Л. Пичугина, районнуң комсомолчуларының болгаш аныяктарының мурнундан № 2 КМК-ның бүдүрүлге техниктиг килдизиниң инженери Н. В. Плотницкая чүве чугаалааннар.

Байырлыг чыскаалга Көк-Тей ортумак школазының школачы спортчуларының база башкыларының болгаш өөреникчилериниң колонналарының соон дарый бүдүрүлгениң мурнакчы коллективтериниң — Көк-Тейниң күш фабриказының, орук сентелге-тудуг эргелелиниң, районнуң эът, сөөктен далган кылыр заводунуң ажыл-ишчилериниң колонназы эрткен. Колонналарның кырында кызыл туктар киискээн. Олар совет кижилерниң революцияның херээнге бердингениң, делегейге тайбың дээш туржуушкунга белениин херечилеп турар. Чыылганнарның туткан транспарантылары коллективтерниң күш-ажылчы рапорттарын көргүзүп чораан.

Октябрь байырлалынга уткуштур калбарган социалистиг чарышка киришкеш, районнуң күш-ажылчы коллективтери боттарының мурнунга салган хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүсеткен. Оларның иштинде Көк-Тейниң күш фабриказы болгаш күрүнеге эът садарының талазы-биле «Көк-Тей» совхоз чыл планын күүседипкеннер. Бо чылын тараа дужуду эки болган. «Тиилелге» совхоз күрүнеге тараа садарының планын ажыр күүсеткен болгаш келир чылдың дүжүдүнге үрезинин бүрүн уруп алган.

Байырлал бүдүүзүнде болган байырлыг хуралдың мурнунда Ада-чурттуң Улуг дайынынга мөчээн маадырларның тураскаалынга чечектерни салган. Хуралга архитектор З. Ф. Кургансыгаа Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлүг бижиин тывыскан болгаш өске-даа мурнакчыларны шаңнап, мактаан.

Бай-Хаак

Районнуң ажыл-ишчилери Улуг Октябрьның байырлалын, бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, күш-ажылчы, политиктиг бедик көдүрлүушкүн-биле демдеглеп эрттиргеннер. Октябрь революциязының 66 чыл оюнга тураскааткан байырлыг хурал Бай-Хаак суурнуң Культура бажыңынга болуп эрткен.

Ноябрь 7-ниң эртени. Байырлал шинчи кирип, каас-шинек деритинген колонналар туруштарын ээлепкен. Районнуң ажыл-ишчилериниң чыскаал мурнунуң байырлыг митингизин СЭКП Тандың райкомунуң бирги секретары В. Д. Куркутов ажыткаш, Улуг Октябрьның байырлалы-биле чыылганнарга байыр чедирбишаан, он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылында районнуң ишчилериниң ажыл-ижиниң дугайын чугаалаан. Дайынның, күш-ажылдың хоочуну В. М. Ивашенко, ВЛКСМ райкомунуң бирги секретары А. А. Поляков чыылганнарга байыр чедирип, чүве чугаалааннар.

Митинг соонда ажылчы чоннуң чыскаалы эгелээн. Оңу Бай-Хаак школазының өөреникчилериниң, башкылар коллективиниң колонназы ажыткан. Оларның соо-биле байырлал мурнунуң социалистиг чарыжының мурнакчылары — № 585 КМК-ның, район коллективтериниң болгаш өске-даа бүдүрүлгелериниң колонналары удаа-дараа эрткилээн.

Байырлалга тураскааткан спортчу оюннар районнуң чурттакчылыг черлеринге эрткилээн.

Хандагайты

Байырлал бүдүүзүнде районнуң ажыл-агыйларының төптеринге, албан организацияларга Улуг Октябрьның 66 чыл оюнга тураскааткан байырлыг хуралдар болуп эрткилээн. Ноябрь 5-те район төвү—Хандагайты суурга ажылчы чонарның төлээлекчилери Культура бажыңынга байырлыг хуралга чыглып келген. Хуралдың киржикчилеринге районнуң эмнелге ажылдакчылары концерт көргүскен.

Суурнуң кудумчулары байырлал шинчи кирген, плакаттар, лозуңнар, тукчугаштар кудумчу бүрүзүнде кызыл айырац. Ноябрь 7-де эртенгиниң 10 шак үезинде шиник кылдыр кеттинген улуг-биче чурттакчы чон, районнуң бүдүрүлгелериниң, ажыл-агыйының мурнакчылары, дайынның, күш-ажылдың хоочуннары Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 66 чыл оюнга тураскааткан байырлыг митингиге чыглып келген. СЭКП райкомунуң ийиги секретары Б. Д. Моңгуш ажылчы чонга байыр чедирип чүве чугаалаан. Районнуң бүдүрүлгелериниден амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелели эрткен айларның планныг даалгазын эки көргүзүглерлиг күүсеткеш, байырлалды күш-ажылчы белек-биле уткаан. Бо чылдың үшкү кварталында бүдүрүлгелер, ажыл-агыйлар аразында калбарган социалистиг чарышка ол бүдүрүлгелер тиилекчи болуп, СЭКП райкомунуң райкүүскомунуң шилчилир Кызыл тугун чаалап алган.

Байырлал хүннеринде район төвүнге спортчу оюннар, янзы-бүрү маргылдаалар ноябрь 6-7 хүннеринде болгулаан.

Тээли

Эртенгиниң 10 шакта суурнуң төп шолунге Улуг Октябрьның 66 чыл оюнга тураскааткан митингиниң улус депутаттарының Бай-Тайга район Совединиң күүскомунуң даргазы С. С. Байыс-оол ажыткан. СЭКП райкомунуң бирги секретары Д. С. Данзын-оол ажыл-ишчилерге байыр чедирип, чүве чугаалаан.

Байырлал колонналарының бажында мотоциклистер, чадаг-терегежилер болгаш спортчулар колонназының соондан Тээли сес чыл болгаш ортумак школаларының өөреникчилери комсомолчулар, пионерлер болгаш октябряттар холдарында чүзүн-бүрүн өңнүг шарлар, тайбың, найырал, күш-ажыл, Октябрь дугайында лозуңнар болгаш плакаттар туткан ыр-шоорлуг эрткеннер. Оларның соондан үшкү кварталда районнуң бүдүрүлгелер аразында социалистиг чарыжының тиилекчилери № 741 КМК-ның тудугжулары болгаш оон-даа өске албан организацияларның коллективтери демниг эрткилээннер.

Ол хүн спорт шөлдеринге волейболга, бөдүлгаага база шыдыраага спортчу маргылдаалар болгулаан.

Районнуң Культура бажыңынга бот-тывынгыр коллективтериниң каттышкан концерти, дыштанылга кежээзи база ол ышкаш Бай-Тал, Кызыл-Даг, Шуй, Найырал суурларга эрткилээн.

Сарыг-Сеп

Байырлалдарны күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткууру бисте эки чаңчыл апарган. Каа-Хемниң ажыл-ишчилери Улуг Октябрьның 66 чыл оюн күш-ажылчы белектерлиг уткуп алганнар. Байырлалдың бүдүүзүнде район төвүнге Культура бажыңынга байырлалды уткаан хурал болган. Хуралды СЭКП Каа-Хем райкомунуң бирги секретары Д. А. Бакулин ажыткан. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 66 чыл оюнуң дугайында илеткелди райкүүскомнуң даргазының оралакчызы А. Н. Казаков кылган. Хурал соонда байырлалдың концерти болган.

Октябрь байырлалынга тураскааткан хуралдар болгаш концерттер районнуң суурларынга эрткилээн. Байырлалдың хүнүнде Сарыг-Сеп суурга ажылчы чонарның чыскаалы эрткен. Чыскаалдың колонналарының бажынга сентелге-тудуг участогу, амыдырал хандырылга комбинады, ыяш ажыл-агыйы, № 958 КМК коллективтери чораннар. Олар октябрь мурнунуң социалистиг чарыжынга тиилекчилер болганнар.

Байырлал хүнүнде Сарыг-Сепке чыскаалган ажылчы чонарның төлээлекчилеринге партия райкомунуң бирги секретары В. А. Бакулин байыр чедирип чүве чугаалаан. Октябрь байырлалы районга организастыг бедик деңнелге эрткен.

Шагаан-Арыг

Байырлал бүдүүзүнде-ле район төвү Шагаан-Арыг хоорайның кудумчуларын лозуңнар, плакаттар, кызыл тукчугаштар-биле шимепкен.

Эртенгиниң 10 шак четпээнде-ле арыннарында өөрүшкү чайнаан, каткы-хөглүг, байырлал шинчилиг кеттиниткен улуг, биче шагаан-арыгжылар чыскаалыпкан, кезек-кезээ-биле хоорай төвүнге чыглып келгеннер. Оларның аразынга келир үениң коммунизм тургузукчулары— школачылар, дайынның, күш-ажылдың хоочуннары-даа арбын.

Колонналарының бажынга ортумак школаларның өөреникчилери болгаш башкылары, профтехучилищениң сургуулдары.- Тайбың, Ленин, партия, Октябрь дугайында ырларны демниг, сергек күүседип чораан нар. Оларның соондан культура, албан черлериниң ажылдакчылары, спортчулар, районнуң улус өөредилге килдизиниң ажылдакчылары, бо чылдың үшкү кварталында транспорт болгаш харылзаа бүдүрүлгелериниң аразында социалистиг чарышка тиилекчи болган Кызыл туктуг Шагаан-Арыг АТБ-зиниң база районда мурнакчы бүдүрүлгелериниң бирээзи үлетпүр комбинадының, амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң болгаш оон-даа өске коллективтер «Делегейге тайбың!», «Октябрьга алдар!», «Күш-ажылга алдар!» болгаш оон-даа өске лозуңнарны туткулаан эрткилээннер.

Байырлал хүннеринде районнуң Культура бажыңынга база кедээ суурларга дыштанылга кежээлери, спортчу маргылдаалар организастыг эрткилээн.

Эрзин

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 66 чыл оюнга тураскааткан суурнуң ажылчы чонарының төлээлекчилериниң хуралы Культура бажыңынга болуп эрткен. СЭКП райкомунуң ийиги секретары К. А. Моң анаа илеткел кылгаш, районнуң ажыл-ишчилери Октябрь байырлалын күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткааның демдеглээн.

Дүгн район төвүнге ажылчы чонарның чыскаалы болган. Эртенгиниң 10 шак четпээнде-ле байырлал шинчи кирип кеттинген, холдарында К. Маркстың, Ф. Энгельстиң, В. И. Ленинниң, Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың удуртукчуларының портреттерин, лозуңнар, транспарантылар, туктар туткан омак-хөглүг кижилер коллективтер аайы-биле чыглып келген. СЭКП райкомунуң бирги секретары А. Ч. Моңгуш чыскаалдың киржикчилеринге байыр чедирип, чүве чугаалаан. Чыскаал эгелээн, оңу Эрзин ортумак школазының өөреникчилери баштап алгаш келген. Оон соондан көжүп чоруур механизастаттынган колоннаның, сентелге-тудуг участогунуң, районнуң херегленкчилер ниитилелиниң ажыл-ишчилери болгаш өске-даа коллективтер эрткен.

Байырлал хүнүнде спортчу маргылдаалар район төвүнге болгаш совхозтарга болган.

Суг-Аксы

Районнуң ажылчы чонарының Улуг Октябрьның 66 чыл оюнга тураскааткан байырлыг хуралы ноябрь 6-да район төвүнде Культура бажыңынга болуп эрткен.

Ноябрь 7-ниң эртени. 10 шак. Районнуң ажылчы чонарының Октябрь революциязының 66 чылынга тураскааткан байырлыг чыскаалы СЭКП райкомунуң бажыңының чанында стадионга эгелээн. Байырлал шинчи кирр деритинген колонналар туруштарында чыскаалыпкан. Байырлал чыскаалы эгелээр бетинде, СЭКП Сүт-Хөл райкомунуң бирги секретары Г. С.-М. Иргит сөс ап, Улуг Октябрьның байырлалы-биле чыылганнарга байыр чедирип, чүве чугаалаан. Дараазында «Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырының саанчызы Е. Ондар, өөреникчи Ч. Оолчукай олар совхозтуң ишчилериниң, школаның башкылар, өөреникчилер коллективиниң байырлалды кандыг күш-ажылчы белектерлиг уткуп турарының дугайын чугаалааннар.

Ажылчы чонарның байырлал чыскаалын күш-культуржуларының колонназы ажыткан. Оларның соон дарый кызыл туктарлыг, лозуңнарлыг, өң-баазын чечектерлиг, школачыларның, башкылар коллективтериниң колонназы эрткен. Дараазында байырлал мурнунуң социалистиг чарыжының мурнакчылары —ыяш ажыл-агыйының, «Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырының ишчилериниң, район коллективтериниң колонналары түс-түстә эрткилээн.

Байырлал чыскаалының соонда спортчу оюннар болган.

Самагалдай

Район төвүнүң бүдүрүлге, албан база өөредилге черлериниң бажыңнары, кудумчулар, төп шөл, стадион байырлал бүдүүзүнде каас-чараш, кызыл-айыраң кылдыр шиметтинген. Улуг Октябрьның 66 чыл оюнга тураскааткан Самагалдайның чурттакчыларының байырлыг хуралы ноябрь 6-да районнуң Культура бажыңынга болуп эрткен. Аңаа илеткелди СЭКП райкомунуң ийиги секретары С. С. Ондар кылган. Байырлыг хуралдар совхозтар төптеринге база болгулаан. Ажылчы-чонарга бот-тывынгыр артистер концерттерин барраалгаткан.

Ноябрь 7. Эртенгиниң 10 шак. Ажылчы-чонарның хөй кижи киржикчилиг митингизин улус депутаттарының Тес-Хем район Совединиң күүскомунуң даргазының оралакчызы С. Ш. Ооржак ажыткаш, СЭКП райкомунуң бирги секретары С. С. Кууларга сөс берген. Ол митингиниң киржикчилеринге оларның мурнуунда районнуң бүгү ажыл-ишчилеринге байыр чедирген.

Дараазында суурнуң төп кудумчузунга ажылчы чонарның байырлыг чыскаалы эгелээн. Каас-шинек кеттинген школачыларның колонназының соон дарый Самагалдайда дугаары 1070 КМК-ның коллективи чыскаалган. Колоннаны бүдүрүлгениң мурнакчы ажылчыны Ч. Д. Чорбаа баштаан. Оларның соондан районда «Сельхозтехника», «Сельхозхимия» каттыжыышкыннарының, суг ажыл-агыйының эргелелиниң, ыяш ажыл-агый чериниң дээш. өске-даа албан организацияларының коллективтери демниг чыскаалган.

Ол хүн байырлалга тураскааткан янзы-бүрү спортчу маргылдааларны чурттакчылар сонуургап көрген

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Октябрьның Социалистиг Улуг революциязының алдан алды чыл оюн делгерезин!

Маадырлыг совет улус болгаш оон кайгамчыктыг Чепсектиг Күштери делгерезин!

Бистиң бүгү тиилелгелеривистиң хей-аъд кирикчизи болгаш организакчызы—Совет Эвилелиниң ленинчи Коммунистиг партиязынга алдар!

Ура!

* * *

ОКТЯБРЬНЫҢ ТИИЛЕЛГЕЛИГ БАЗЫМЫ

Муң-муң кижилерниң күчүлүг «Уразы» шөлге чаңгылаан. Артиллерияның салюду даштаап Совет Эвилелиниң күрүне гимнизи Кызыл шөлге чаңгылаан.

Москваның шериг-музыка училищезиниң сургуулдары — барабанщиктер болгаш фанфаристер Кызыл шөлге кирип келген. Олар шериг парадын тургустунган чаңчыл ёзугаар ажыттааннар. Элээди хөгжүмчүлерниң соо-биле шериг академияларының каттышкан батальоннары кайгамчык чараш кылдыр чыскаалыпкан эрткен.

М. В. Фрунзе аттыг шериг академиязының дыңнакчылары Мавзолейниң баары-биле эрткеннер. Шеригниң ол дээди өөредилге чери ам бир ай болгаш бодунуң 65 чыл оюн демдеглээр. Ук академияны В. И. Ленинниң инициативазы-биле болгаш шуут киржилгези-биле 1918 чылдың декабрь 8-те тургускан. Ону муң-муң офицерлер доосkan, оларның арасында сураглыг полководецтер — И. Х. Баграмян, С. М. Будённый, Г. К. Жуков, И. С. Конев, Р. Я. Малиновский, С. К. Тимошенко, В. И. Чуйков олар база бар.

В. И. Ленин аттыг шериг-политиктиг академияның дыңнакчылары Мавзолейже чоокшулап органнар. Олар дээрге, кызыл комиссарларның салгакчылары-дыр. Оларның арасында капитан С. И. Пегарьков база бар. Ол ийи акызының үлегерин ёзугаар Донецкиниң инженер шериглериниң болгаш харылзааның шериг-политиктиг дээди өөредилгезин доосkan. Ам ол үш алышкы В. И. Ленин аттыг академияның дыңнакчылары. А оларның ачазы — Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи—база ону доосkan. Төрээн чуртунга, партияга болгаш чазакка кызыгаар чок бердинген политажылдакчылар Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 66 чыл оюн төлептиг-биле уткааннар.

Ф. Э. Дзержинский аттыг шериг академиязының, кужур танк шериглериниң Совет Эвилелиниң Маршалы Р. Я. Малиновский аттыг академиязының, В. В. Куйбышев аттыг шериг-инженер академиязының дыңнакчылары шериг маршта кирип келген.

Шөлге химиктиг камгалалдың Совет Эвилелиниң маршалы К. С. Тимошенко аттыг шериг академиязының, Ю. А. Гагарин аттыг шериг-агаар академиязының, профессор Н. Е. Жуковский аттыг шериг-агаарның инженер академиязының дыңнакчылары эрткен.

Даараазында чыскаалдың кырында кызыл сылдыстыг ак-көк туг хөлбеңнээн. Ол дээрге Каспийниң С. М. Киров аттыг дээди шериг-далай училищезиниң курсантылары — флоттуң келир үедеги офицерлери-дир. Олар кайда-даа албан эрттирер болза боттарының дайынчы даалгазын алдарлыы-биле күүседирлер. Шөлде— десантниктер-парашютистер. Оларны шөлге ССРЭ-ниң АЧК-ның Моссовет аттыг кызыгаар шериинниң командирлериниң Москвада дээди училищезиниң курсантылары, далай-чадаг шериглери, иштики шериглерниң Ф. Э. Дзержинский аттыг дивизиязының шериглери дараалаштыр солаан.

Суворовчуларының болгаш нахимовчуларының колонналары эрткен. Бо чылын Суворов училищези бодунуң 40 чылын демдеглээр. Ынча чылдарның иштинде ол муң-муң кижизидикчилерин доостуруп үндүрген. Хөй-хөй суворовчулар амгы үеде генералдар, политажылдакчылар, шериг академияларының болгаш училищелериниң башкылары апарган.

Чыскаалдың эң соонда Москваның РСФСР-ниң Дээди Соведи аттыг ниити шеригниң командирлериниң дээди училищезиниң курсантылары — Кремльдиң алдарлыг курсантыларының салгакчылары эрткен.

Шөлге күчүлүг шимчедикчилерниң даажы дыңмирээн. Ол дээрге М. И. Калинин аттыг гвартейжя мото-адыгжы Таман дивизиязының дайынчы машиналары-дыр. Таманчыларның соондан агаар-десант шериглери келген. Оларны танкистер, артиллеристер, агаардан халдаашкынга удур шериглерниң зенит-ракета кезектериниң дайынчылары солаан. Дайынчы техниканың колоннязын тактиктиг болгаш оперативтиг тактиктиг ракеталарның эрткени-биле доозулган. Ол чепсек—шеригниң болгаш флоттуң дайынчы күчү-шыдалының үнлезини апарган.

Мавзолей баарында каттышкан шериг оркестриниң чыскаалы. Кызыл шөлге 111-ги шериг парады доозулганы ол. Ол дээрге совет чепсектиг күштерниң күчү-шыдалының, кандыг-даа халдакчыга удур согугну доп-дораан бээр аргалыының шынтыг херечизи болган.

Ажылчы чоннарның чыскаалып байырлал шинчи киир каастаан автомашиналарның колоннязы ажыткан. Эң бажында машинада Владимир Ильич Ленинниң портреди. «Улуг Октябрьга алдар!» деп кыйгы кызыл үжүктер-биле бижиттинген. Алдан алды чыл бурунгаар хөй националдыг Россияның амыдыралынга үндезин өскерилге болган: төөгүде бир-ле дугаар улус-чон бодунуң салым-чолунуң ээзи апарган. Бүгү бөмбүрзекке хамааржыштыр чаа үе эгелээн. Социализм бистиң чуртувустуң чүс ажыг национарын болгаш бичии улустарын найыралдыг өг-бүле кылдыр каттыштырган. Бистиң ниитилелдиң амыдыралчы кужунуң үндезини —Совет Эвилелиниң улустарының буузулбас интернационалчы чаңгыс эви болгаш акы-дуңма найыралы.

Ураланчыр кылдыр каастаан композициялар бистиң чуртувустуң күш-ажылчы херектериниң болгаш планнарының кол-кол угланыышкыннарын илередип турар.

Совет кижилер партияның XXVI съездиниң, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.), июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлериниң чаагай салдарының адаа-биле шалыпчы күш-ажылы-биле Төрээн чуртунуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн быжыктырып, амыдырап-чурттап, ажылдап турар. Ол бүгү чуртка шалыпчы күш-ажылдың байырлалы болган октябрь 15-те эрткен коммунистиг субботникте чаа күш-биле илерээн.

Кызыл хилиң посте «СЭКП ТК-ның ноябрь болгаш июнь Пленумнарының шиитпирлерин —москвачыларның болгаш бүгү совет улустуң ажыл-херектериниң дайынчы программазы!» деп лозуңну бижээн. Ында Украинаның шахтёрларының болгаш Тюменьниң нефть тывыкчыларының, Уралдың болгаш Белоруссияның машина тудукчуларының, Сибирьниң энергетиктериниң болгаш Башкирияның химиктериниң — социалистиг Төрээн чурттуң бүгү ажыл-иштчилериниң соруу болгаш күш-ажылчы чүткүлү илереттинген.

Совет Эвилелиниң тайбыңга ынак ленинчи даштыкы политиказы бүгү делегейде улуг ат-алдарлыг. Эш Ю. В. Андроповтуң Медеглели болгаш «Правда» солуннуң айтырыгларынга оон харыылары совет кижилерниң болгаш делегейниң депшилгелиг хөй-нииитизиниң чаңгыс эптиг изиг деткимчезин алган. Ында тайбыңның салым-чолу дээш бедик харысалга, мерген угаан-бодал илереттинген. «Черге тайбыңны камгалап арттырар дээш Совет Эвилели моон соңгаар-даа бүгү чүүлдерин кылыр апаар» деп Юрий Владимировичиниң сөстери кижи бүрүзүнүң чүрээнде сиңниккен. Ону транспарантыларның бирээзинде бижээн.

Совет кижилер Барыын Европага америк чаа ракеталарны тургузарынга удур шиитпирлиг туржуп турар. «Европага — тайбың, айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга!» — миллион-миллион кижилерниң негелдезин ында илереткен.

Боодал чечектер туткан пионерлер Мавзолейниң төп индириинге үнүп келген. Олар Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң удуртукчуларынга кызыл гвоздика чечектерни база кызыл боодал кожаланнарны тудускан.

Кызыл шөлдү таварты бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы— Москва дугайын көргүзүп турар чараш панно чуруктуг машина эрткен. Транспарантыларда болгаш лозуннарда — найысылалдың үлегерлиг коммунистиг хоорай болдурар дээш демиселжип турар москвачыларның күш-ажылчы рапорттары. 1983 чылдың он айларының планын Москваның үлетпүрү хуусаадан эрте — октябрь 26-да күүсеткен. Хоорайның ажылчы чоннарының тургузукчу идепкейи социалистиг чарышты улам калбартканында көстү илерелдя алган. Оон дээди чадазы— 25 чыл бурунгаар найысылалга эгезин алган күш-ажылдың коммунистиг ёзу-биле көөрү дээш шимчээшкин. Ийи чартык миллион москвачылар — коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары, ийи чүс хире бүдүрүлгелер болгаш организациялар коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп бедик атты эдилеп турар.

Чурттуң кол шөлүн күш-ажылчы коллективтериниң төлээлекчилери ээлепкен. Октябрь районнуң колоннязын баштаар эргени станок тудуушуң Серго Орджоникидзе аттыг заводунуң ажылчыннарынга болгаш инженерлеринге берген. Чыскаалганнарның тудуп чорууру фотографияда бүдүрүлге коллективиниң Юрий Владимирович Андропов-биле ужуражышкынын көргүскен. Уттундурбас ол хүнде ажылчыннар сагылга-чурумну быжыглаар дугайында сөзүн берген болгаш оон ачызында бүдүрүлгениң улам өзүлдезин чедип алган. Оларның эгелээшкинин бүгү чуртта деткээн.

Оя шимчээшкин Күш-ажылчы коллективтер дугайында хоойлуда болгаш күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң доктаалында улам ыңай-гы хөгжүлдени алган. Бүдүрүлгеге организастыг чорукту болгаш корум-чурумну быжыглаары дээш демиселдиң эгелекчилериниң бирээзи — Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры В. Г. Комаров. Оон удурткан эптекчи-слесарьлар бригадазы социалистиг чарышка доктаамал мурнавышаан беш чылдың үш чылының планын шагда-ла күүсеткен.

— Экономиктиг болгаш социал сорулгаларны шиитпирлээринге коллективтиң мурнунга улуг аргаларны ажыткан чаа хоойлу биске кызыгаар чок улуг күштү берген деп чүвени бо байырлал хүнүнде база онзалап демдеглеп болур,— деп, Владимир Григорьевич чугаалады. — Станок тудукчулары-биле ужуражышкынының үезинде эш Ю. В. Андропов ажылчыннарга чагыг берген: кижи бүрүзү бодунуң хууда даалгаларын күүсетсин дээш чүнү кылза экил, а бир' эвес херек болза кожа эжинге дузалаар херек.

Ол сөстер биске удуртулга болган. Бүдүрүлгениң он-он бригадаларында дээрелерниң дээрелери аныяктарның даглынчылары апарган. Олардан аныяк ажылчыннар күш-ажылдың чүгле мурнакчы аргаларын өөренип ап турар эвес, а харын хамааты меделелдиң, ажыл-херекке меделелдиг болурунуң үлегерин ап турар.

«Совет Эвилелиниң ажылчылары! Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиңер! Эртемниң, техниканың болгаш мурнакчы дуржулганың чедиишкиннерин практикага шудургу шиңгээдиңер!» деп сөстер шөлге чаңгыланган. СЭКП ТК-ның октябрьжы ол кыйгырыы станок тудукчулары-биле кожа чоруп орар металл кезер станоктарның шенелде эртем-шинчилел институдунуң эртемденнеринге болгаш ажылчыннарынга дорт хамаарылгалыг. Ол коллектив Ада-чурт индустриязының эртем-техниктиг депшилгезиниң мурнуку одуруунда 50 чыл иштинде чоруп турар. Институттуң коллектив үлетпүрнүң кол-кол адырларынга сайзыраңгай чаа станоктарны, автоматчыткан шугумнарны, башкарар электрониканы, робот техниказын партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң айыткан сорулгаларынга дүүштүр берип турар.

Мындыг ажылдың ажыктыын хөй үлетпүр бүдүрүлгелериниң коллективтери көрген. Оларның арасында «Красный путь» заводтуң төлээлекчилери Кызыл шөлдү омак-хөглүг эрткеннер. Эртемденнерниң дузазы-биле ол бүдүрүлгеге боттандырган автоматчыткан участок депшилгелиг технологияны нептередиринге болгаш продукцияның шынарын бедидеринге улуг идигни берген.

Найысылалдың төлээлекчизи, «Мен—москвачы мен» деп чоргаар сөстү чугаалавайн турар чаңгыс-даа кижи бистиң чуртувуста чок! Найысылалдың төлээлекчилери дуржулгазын элбекшилдии-биле бараалгатпышаан, беш чылдың бүгү-ле адырларында ажылдап турар. Ол тудугларның бирээзи — «Уренгой—Тайбыңның газы-дыр!».

Төөгүде көзүлбээн эң улуг тудугларны Советтерниң чурту боттандырган. Ол дээрге— «Уренгойнуң улуг тудуу-дур!» Уренгой—Помары арасының улуг тудуунга бир хүнде-ле Ада-чуртувус бетинде дээрге 15—20 миллион рубльды чарыгдап турар.

Нефть болгаш газ үлетпүрүнүң бүдүрүлгелер тудуунуң министерствозунуң төп диспетчер килдизиниң улуг инженери И. А. Тураев газ дамчыдар шугумну төлевилээн бүдүрүкчүлүүнге чедир киргеннериниң бирээзи. Бөгүн ол байырлал колонналарында чоруп турар.

— Бистиң эргелел дөрт чартык муң километр шөйлүп чоруткан ол улуг газ дамчыдыкчызының тудуунуң штабы болу берген. Ол тудугга техниканы чорудуп бээр, тудугжуларны хандырар, оларның бүгү ажылдарын углап башкарар дээш эң улуг күштү үндүрери негеттинип турган— деп, Игорь Анатольевич чугаалаан.— Мээн болгаш мээн эштеримниң күжү ол улуг тудугда база киргенинге чоргаарланыр мен.

Совет кижилер Советтер чурту улуг экономиктиг, күчү-шыдалдыг болгаш рейганчы администрацияның кандыг-даа «эмбаргозу» аңаа коргунчуг эвес деп чүвени база катап бадыткааннар.

Бистиң ниитилелдиң хоочуннарын алгап-йөрээн кыйгырыглар шөл кырынга чаңгыланып турган. Ол коммунистиг тургузуушкунуңуң эң тергиин дуржулгазын көргүскеннер. Оларга социалистиг революцияны үндүрериниң, Советтерниң аныяк республиказын камгалаарының, чаа ниитилелдиң үндезинин салырының, Ада-чурттуң Улуг дайынынга тиилелгени чедип алырының, улус ажыл-агыйын катап тургузарының, космосче оруктуу ажыдарының... Эң-не берге болгаш хөгжүлделиг сорулгаларны шиитпирлээри онаажып турган.

Партияның хоочуннары-биле эш Ю. В. Андроповтуң, Төп Комитеттиң секретарьларының кылган ужуражышкыны оларның улуг ачы-хавыязын база катап үнелеп көргенинин илерээшкини болган.

1917 чылдан бээр СЭКП ТК-ның кежигүну, Кышкы ордуну штурмнаарынга киришкен Константин Петрович Синозерский мынча дээн:

— Партийжи удуртулганың ленинчи стили Төп Комитеттиң, оон Политбюрозунуң ажыл-херектеринде сиңниглп кире бергенин бистер, партияның хоочуннары улуг сеткил ханыышкын-биле демдеглеп турар бис. Күрүне болгаш хөй-ниити амыдыралының эң чугула шиитпирлер хүлээп алыр улуг-улуг айтырыгларын күш-ажылчы коллективтерге баш удур чугаалажып алыр чорук ёзулуг-ла ленинчи чаңчыл-дыр. Бистиң социалистиг революциявыстың байырлалын демдеглээрде шиитпирлеттинмээн айтырыгларже кичээнгей салыры чугула деп, Лениниң чагыгларын ам-даа уттупаан бис. Чедип алдынган чүүлдерге доктаавазынга, чаа-чаа тиилелгелерже бурунгаарлаарынга— партия бисти өөредип турар-даа, Ленин биске ынчаар чагаан-даа. Партиязын долгандыр сырый, каттышкан совет улус салдынган сорулгаларын чедиишкинниг күүседир дээрзин бо байырлал база катап бадыткап тур.

Октябрьга күш-ажылчы белектерин айыткан транспарантылар колонна бүрүзүнде бар. Метро тудугжулары байырлал бүдүүзүнде метрополитенниң Серпухов девискээринде ажылдарын доосканнар. Чаа кинескоптарның бүдүрүлгезин «Хроматрон» завод шиңгээдип алган. Шөлге көстүп келген ак теплоход македи — судно септээр болгаш судно тудар заводтуң ажылчыннарының рапорту-дур. Ук теплоходту байырлал бүдүүзүнде суг-же салып бадырган. Ону В. Г. Быковтуң удурткан бригадазы эптеп, чыган.

Октябрь байырлалының бүдүүзүнде бир-ле чаа чүүлдү чедип алыры — эки чаңчыл. Муң-муң москвачылар ноябрь 7-ниң чаагайжыды туттунган бажыңнарга утканнар. Заводтар база чаа-чаа «бажыңнарже» көшкеннер. Чижээ Ада-чурттуң станок тудуушкунунуң улуг бүдүрүлгези — «Красный пролетарий» завод Черемушкада делгем корпустарже көшкен.

Бо чылын чүс чыл оюн демдеглээн «Серп и молот» металлургия заводунуң ат-сураа найысылалда алгыг. Бедик шынарлыг продукцияны бүдүрүп, техника-экономиктиг көргүзүглерин экижиткени дээш ук бүдүрүлге байырлал бүдүүзүнде Октябрь революциязы ордени-биле шаңнаткан.

Улустуң амыдыралы-биле сырый харылзаа дээрге совет культураның хөгжүлдезиниң хажыдып болбас дүрүмү боор турар. Ынчангаш Октябрь байырлалының киржикчилериниң арасында чогаалчыларның, чурукчуларның болгаш кино база театр мастерлериниң чоруп турары база таварылга эвес.

Байырлал колонналарының каасталгаларының арасында космосту ажыглаалда киирериниң темазы база калбаа-биле көргүстүнген. Совет космос программазы тайбыңның болгаш бурунгаар депшилгениң херээнге бараан боор турары билдингир. Ынчангаш космоска шалыпчы ажыл-иштиң ээлчээ бо хүннерде Советтер чуртунуң тургузукчу планнарының чарылбас кезээ болу берген. Улуг байырлалдың хүнүнде Владимир Ляхов биле Александр Александров орбитада боттарының ажылын ургүлчүлеп турар. Байырлал бүдүүзүнде СЭТА-ның корреспондентилери Ужудуушкун башкарар черге баргаш, «протоннар»-биле харылзашканнар.

— Бистер космостан боттарывыстың кайгамчыктыг чараш бөмбүрзээвисти 130 хүн ажыг үениң иштинде көрүп чоруп тур бис—деп, В. Ляхов чугаалаан.— Үе эрткен тудум-на Чер кайы хире бичии деп чүвени улам тодазы-биле билип, көрүп тур бис. Делегейни дескиндир аян-чорук кылырывыска биске чүгле бүдүн-чартык шак негеттинер. Хүн келген тудум-на: бистиң бөмбүрзээвисти кайгалап алыр дээш, атомнуг уураашкынны болдурбас дээш бүгү чүүлдерни кылырының эргежок чугулазы улам ханызы-биле билдинип турар...

Улуг Октябрьга металлургтарның күш-ажылчы белээ бедик шынарлыг демирни кылып үндүрер нарын прокат дегирмениң бирги ээлчээн ажыглалда киргени болур. Москвачылар эки чаңчылдыг: Москва чоогунуң мурнакчы көдээ ажыл-агый коллективтериниң төлээлекчилери бүгү улустуң байырлалының дүжүмеринде аалчылар кылдыр хүлээп алырлар. Олар бөгүн база-ла аалчылар турар индирлерде көстүп турлар. Агро-үлетпүр комплекизиниң ажылдакчылары СЭКП ТК-ның Аъш-чем программазынга үлүүн улгаттырарынче кыйгырыынга боттуг ажыл-херектер-биле харылап турлар.

Өске продукцияны — улустуң калбаа-биле херегләэр бараанмарын бүдүрериниң канчаар хөгжүп турарының дугайында найысылалдың чиик үлетпүрүнүң төлээлекчилериниң тудуп алгаш эртип турар транспарантылары тодаргайы-биле көргүзүп турар. Оларның арасында — идик даараар «Заря» дээр бүдүрүлге каттыжышкыны база бар. Бүдүрүлге чериниң коллективи бодунуң курлавырларын санап көргеш, чаа, бедиткен хүлээлгелерин алгаш ажылдап турар. Эң эки бараанарын кылып үндүрерин көвүдедир талазы-биле мурнакчыларның эгелекчи саналын СЭКП ТК деткээн.

Ол бүдүрүлге чериниң мурнакчы ажылчыны В. И. Бондаренко мынча дээн: бистер бүгү-ле курлавырларны ажыглаарынче чүткүп турар бис. Боттарывыстың берген сөзүвүске ээн боор шыдаар-даа бис: продукцияның үштүң ийи кезиин чүгле күрүнениң Шынар демдээ-биле кылып үндүрер бис.

Улуг салгалдың кижилериниң революгчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы алдарының салгакчылары — чалыы назының, аныяктарның колонналары шөлче кирип келген. Найысылалдың дээди өөредилге черлериниң студентилериниң колоннязының кырында айыран-кызыл туктар хаткакшиксип чоруп тур.

Чоокта чаа бодунуң 65 чыл болганын демдеглээн ленинчи комсомол— Коммунистиг партияның идегелдиг дузалакчызы болгаш дайынчы курлавыры боор турар. Оон хуралдынге 42 миллион аныяк оолдар болгаш кыстар даадыгышкынның школазын эртип турар. Комсомол эң чугула дээн улуг 135 тудугларны шефке алган.

Ажылчы чоннарның байырлыг чыскаалы аныяктарның колонналары-биле дооступ турары ханы утказыг. Чогумна олар Улуг Октябрьның өлүм чок херээн уламчылаар.

Совет улус социалистиг Ада-чурттуң чырыткылыг келир үезинге ынак бүзүрээр. Совет улус бүгү бөмбүрзектиң чырыткылыг келир үезинге бүзүрээр, чүге дээрге, ол тайбың херээниң шынчы камгалакчызы, ол—делегейниң дүш күүрлүг байдалын чавырылдырары дээш, ядролуг айыыл-халапты баш удур болдурбазы дээш туруштуг болгаш идепкейлиг демисели боор турар. Бөгүн 272 миллион совет кижилерниң: «Делегейге—тайбың!» дээн өткүт үнүн кижи төрелгетен Кызыл шөлден чаңгыланганын база катап дыңнаан.

Кызыл шөлден репортажты СЭТА-ның корреспондентилери **А. Беликов, М. Бородина, В. Джалагония, О. Московский, С. Мутовкин, А. Сивцов** кылганнар.

Кызылдың сүт заводунуң коллективи үшкү кварталда чедиишкинниг ажылдаан. Бүдүрүлгениң мурнакчыларының одуруунче аппарат цегиниң ажылчыны В. П. Колмакова кирген. Ол сүт издер болгаш тырттар ажылдарны эки шынарлыг кылып турар.

ЧУРУКТА: сүт заводунуң ажылчыны В. П. Колмакова.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

МУРНАКЧЫЛАРНЫҢ СӨРУК КИИРИКЧИ ҮЛЕГЕРИ

ВЦСПС-ТИҢ ДАРГАЗЫНЫҢ ОРАЛАКЧЫЗЫ В. И. ПРОХОРОВ-БИЛЕ БЕСЕДА

Бүгү улустуң байырлалы— Улуг Октябрьның 66 чыл оюнуң бүдүүзүнде СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин, беш чылдың онаалдаларын күүседир дээш демиселге бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылдың үлегер-чижээн көргүзүп турар социалистиг чарыштың мурнакчылары— 295 ажылчыннарга, колхозчуларга, инженер-техниктиг ажылдакчыларга ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреадының бедик адын тывыскан. Ажыл-херекти чаартыкчы ёзу-биле көөр чорук, бот-идепкей, бедик мергежилдиг чорук, бүдүрүлгениң өстүрериниң курлавырларын билдилиг илередип, ону ажыглаары база оон ажыктыг чоруун бедидери, чоннуң байлаан ажыл-агыйжы ёзу-биле көөру-биле олар ылгалдыг.

Энергетика курлавырларын ажыглаарын экижидеринге, бүдүрүкчү күштерни хуусаа бетинде шиңгээдип алырынга, деригтелерниң ажыктыын болгаш идепкейлиин бедидеринге Кольскиниң атомнуг электростанциязының турбина цегиниң улуг машинизи Фёдор Павлович Рисков улуг үлүг-хуузун киирген. Оон дорт киржилгези-биле чамдык технологтуг чорудулгаларны чогаадып, боттандырганының ачызында ону кылыр үе-шак кызырлып, хандырылганың хемчээлин калбартыр болгаш 22 кижиниң хостаар арганы берген. Оон удурткан ээлчээ чүгле сөөлгү ийи чылда 1700 тонна ажыг чижеглээн одаар чүүлдү болгаш үш миллион ажыг киловатт-шак электроэнергияны камнап алган.

«Главтюменнефтегаз тыва», нефть газ тывар «Сургутнефть» эргелелиниң нефть болгаш газ тывар талазы-биле мастери Фёдор Алексеевич Крылов нефть үлетпүрүнде 30 ажыг чыл ажылдап турар. Нефть болгаш газ чыдар черлерни шиңгээдериниң ажыктыын бедидер, коллективтиг күш-ажылын организастаарын болбаазыраңгайжыдарынга ол хөй күжүн үндүрүп турар. Оон саналы ёзугаар объектилерни хандырарының звено системазын участокта нептереткен. Нефть оңгарларының барык 94 хуузу механизастаттынган, оларны септелге арасында ажыглаар үези 20 хуук улгаткан. Оон удурткан бригадазы агаар-бойдустуң берге байдалдарында ажылдап турза-даа, бүдүрүлгечи бедик көргүзүглерни доктаамал чедип ап турар. Беш чылдың ийи чылында бодунуң агар саныңда 27,5 муң тонна суук одаар чүүлдү пландан дашкаар ол бижип алган. Бо чылын ол көргүзүг ам-даа дорт муң тонна өзер.

Күш-ажылчы шылгараңгай чедиишкиннери, хөмүр-даш тывыжының темпилерин дүргедедиринге хууда улуг салыышкыны дээш «Южкузбассуголь» бүдүрүлге каттыжышкынының «Зыряновская» шахтазының арыглал ургаайының даг ажылчыны Борис Петрович Герасимге ССРЭ-ниң Күрүне шаңналын тывыскан. Дагжының бүгү мергежилиң шиңгээдип алган кайгамчык ажылдакчы деп ону Кузнецк бассейнинде санап турар. Оон удурткан ээлчээ даг техниказын бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаарының үлегер-чижээн хөй чылдарның иштинде көргүзүп келген. Ээлчегниң коллективиниң чогаадыкчы болгаш күш-ажылчы соруу чылдың-на миллион тонна ажыг хөмүр-дашты беш чыл улаштыр тывар бригаданың чедиишкиннеринге улуг рольду ойнаан.

Коммунарның металлургия заводунда мартена суугузунуң каң ээлдирикчизи Анатолий Митрофанович Сбитнев күш-ажылга ынаа, ак сеткилдии, даанган ажыл дээш бедик харысалгалыы-биле алдаржаан. Ол кыска үениң дургузунда күш-ажылды организастаарының мурнакчы аргаларын шиңгээдип алгаш, каң ээлдирер талазы-биле бедик мергежилдиг мастер болу берген. Оон ажылдап турары комсомолчу-аныяктар бригадазы ээлдирилгениң чылыг чурумунуң хуусаазын элээн кызырганының база таарымчалыг шилип алганының ачызында каңның ээлчегге ортумак бүдүрүлгелери 266 тонна чедирген. Чагыг ёзугаар продукция бүдүрериниң эң дээре көргүзүүн адырга бригада чедип алган.

«Лесогорсклес» бүдүрүлге каттыжышкынының Баяндеев ыяш ажыл-агый үлетпүрүнде Фарахатдин Низамутдинович Уснутдиновтуң ыяш белеткээр бригадазы шалыпчы ёзу-биле ажылдап турар. Бригадирниң хууда үлегер-чижээ, эң бедик көргүзүглерин чедип алыр дээш оон доктаамал чүткүлү бүгү коллективтин ажылының үре-түңнелин бедидеринге, техниканы ханы билип алырынга, күш-ажылдың мурнакчы аргаларын болгаш методтарын калбаа-биле ажыглаарынга, организастыг болурунга, бот-боттарын солчуптар кылдыр өөренип алырынга, күш-ажылчы болгаш бүдүрүлгечи шыгыы чурумнуг болурунга дээштиг салдарлыг болган. «Квартал планын ийи айда, ай планын чээрби хонукта» деп кыйгырыгны бодунуң мурнунга салгаш, бригада чыл планындан дашкаар 19,5 муң кубометр ыяшты белеткээн.

ССРЭ-ниң Күрүне шаңналын тывысканнарның арасында коллективтиң алдарлыг ажыл-херектериниң чыл бижилгезинге шылгараңгай чорукту чаңгыс эвес киир бижээн Москваның И. А. Лихачёв аттыг автомобиль заводунуң токары Валентина Ивановна Белкина база бар. Беш чылдың үш чылының онаалдаларын ол чартык чыл мурнай күүседипкен. Ол эң нарын ээн кезектерин белеткеп, бүгү продукцияны эки шынарлыг дужаап турар. Элээн хөй холушкак мергежилдерин шиңгээдип алган. Бодунуң ажылдап турар дериг-херекселин социалистиг камгалалга ап, а оон ажылдаарын дөрт катап улгаттырган.

Амгы үениң байдалдарында күш-ажылды организастаарының коллективтиг хевирлериниң хөгжүдери онза ужур-дузалыг боор турар. Күш-ажылчы киржилгезиниң коэффициентизиниң аайы-биле ажыл төлевирин хуваар чаңгыс аай наряд-биле ажылдап турар үеде ажылдың ниити түңнелин дээш кижи бүрүзүнүң хууда харысалгазы бедиир, бот-боттарынга дуза чедирер чорук көдүрлүр. «Ждановтяжмаш» бүдүрүлге каттыжышкынының Валентина Дмитриевна Трищенко удурткан электриканнакчылар бригадазының коллективиниң чижээнден мону көрүп болур. Бүдүрүкчүлүг чорукту бедидеринче, чогаадыкчы болгаш күш-ажылчы идепкейин хөгжүдеринче, корум-чурумну болгаш организастыг чорукту быжыглаарынче угланган, күш-ажылды организастаарының болгаш идиг беришкинниниң чаа аргазынче шилчээни-биле бадыткатдынып турар оон хүн бүрүдеги күжениишкиннери ажылдакчыларның санын өскертпейн-даа ол-ла ажылдап турган черлеринге продукция бүдүрерин үш катап улгаттырар арганы бригадага берген.

«Улус ажыл-агыйынга эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалынга дүүштүр эки шынарлыг продукцияны бүдүрүп үндүрерин чоокку чылдарда үлетпүр хандырган турар ужурлуг. Бо айтырыгны чедиишкиниинг шиитпирлээринге техниктиг чогаадылганың активчилери улуг рольду ойнаар. Күрүнеге херек болгаш ажыктыг ажылды кылып турар ажылчын кижиниң профессионал чоргааралының херек кырында боттанышкынын Риганың В. И. Ленин аттыг «ВЭФ» бүдүрүлге каттыжышкынының радиоаппаратура кылыр слесарь-механиги Язеп Александрович Скершканстың күш-ажылчы ажыл-чорудулгазындан көрүп болур. Оон холу-биле бүдүрген кылыглары бижыы-биле, эки шынарлыы-биле ылгалып турар. Оон чогаадып кылган дериг-херекселдери участоктуң ажылдакчыларының күш-ажылын чиңгедип, аңаа ажылдары безин солуп апарган.

Чоннуң хереглел бараанмарын бүдүрерин көвүдедир болгаш шынарын экижидер дээш курлавырларны дилеп тып турар коллективтиң ниити чедиишкининге Ленинградтың пөс-тааvы аргыыр «Работница» фабриказының аргыкчызы Римма Алексеевна Вершинина төлептиг үлүүн киирип турар. Социалистиг чарышка бирги черни ол чаңгыс эвес удаа чаалап ап келген. Оңгу беш чылды эң эки бүдүрүлгечи көргүзүглерлиг доосkaш, ажылдың темпилерин бо хүннерде-даа кошкатпаан. Чүгле бо чылын безин он ийи тонна ажыг бирги сорттуң аргыглаларын пландан дашкаар ажылдап кылган. Чаа дериглениң төлевилээн күчүзүн хамыкты мурнай шиңгээдип алгаш, ажыл хүнүн долдур ажыглааш, хүнде 3024 дүргек аргыгны кылып, адырда көрүнгени норманы ийи катап ажыр күүседип турар.

Химия үлетпүрүнүң эң дээрези — Полоцкиниң «Стеклоболокно» бүдүрүлге каттыжышкынының ажылчыны Ольга Петровна Куидалевич шудургу ажылдап турар. Оон бедик мергежилдиң, ажылынга кызымаа, ажыл шагының чаңгыс-даа секундазын чиирбес дээш үргүлчү бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаар арганы берип турар. Беш чылдың онаалдаларынга дениежип турар программаны күүседипкениин адырга бир дугаарында рапорттаан. А бөгүн ол көргүзүг сес чылдыынга чоокшулап келген.

Красноярскиниң аар машина тудуушкунунуң заводунуң тудуушкунун Бүгү-Эвилелдиң комсомолчу шалыпчы тудуу деп чарлаан. Оон бирги ээлчээ эң кыска хуусаада тудары көрдүнген. Тудуг ажылын программа ёзугаар организастап, оон индустриализациязының бедик депшилели, бригаданың шуужтурулга аргазы-биле ажылдаар чорук салдынган сорулгаларны шиитпирлээринге улуг идиглиг боор турар.

«Красноярсккэкскаватортяжстрой» бүдүрүлге каттыжышкынының № 89 тудуг эргелелинде Владимир Николаевич Высоцкийниң комплекстиг бригадазы ол арганы өскелерниң мурнай нептереткен. Бо мурнакчы арганы нептереткениниң ачызында бригада күш-ажыл чарыгдалының чылда 460 кижи-хүн камналгазын чедип алган.

Аъш-чем программазын боттандырарынга, аъш-чем продуктуларынга чоннуң херегледии долузу-биле хандырарынга боттарының төлептиг үлүг-хуузун киирип турар агроүлетпүр комплекизиниң ажыл-иштчилеринге, хову-шөлдер болгаш фермаларның сурагжаан мастерлеринге ССРЭ-ниң Күрүне шаңналы тывыскан.

Ставрополь крайның «Коммунизмче орук» колхозунуң тракторист-машинизи, хоочун тараажы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Петр Алексеевич Баштовой, бир инектен ортумаа-биле 6632 килограмм сүттү саап алган Кыргыс ССР-де Ф. А. Стрельникова аттыг күрүнениң уксаажыдылга заводунуң саанчызы Джергал Мундуспаева, чүс хойдан-на 137 хураганы камгалап алган болгаш хой бүрүзүнден 6,7 килограмм дүкту кыргып алган Дагестан АССР-ниң «Россия» совхозунуң улуг хойжузу Магомед Пуленович Пиленов, гектар бүрүзүнден 520 центнер чиге свёклазын өстүрген Львов областың «Злобуток Жовтня» колхозунуң механизастаттынган звенозунуң удуртукчузу Роман Антонович Бакун, гектар бүрүзүнден 59,4 центнер чиг хевеңни ажаап алган Азербайджан ССР-ниң «Москва» колхозунуң хевенчилер бригадазының бригадири Ханум Хангусейновна Бабаева болгаш өскелер-даа лауреаттар болгулаан.

Хөрээнде лауреаттың алдын демдээ чайнаан күш-ажыл кижилери чыл келген тудум немежип турар. Кижиниң күш-ажылын чүгле бедик бүдүрүкчүлүг болдурар эвес, харын утка-шынарлыг, солун, чогаадыкчы болдурар дээш Коммунистиг партия, Совет чазак күжениишкиннерин харамнанмайн турар. Күш-ажылдың кижизин бистиң үениң кол маадыры кылдыр шагда-ла көрүп чаңчыккан бис.

Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының мурнакчыларының 25 чыл оюн бистиң чуртувуска чоокта чаа демдеглеп эрттиргеннивис. Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр дээш массалыг шимчээшкинниң киржикчилериниң күш-ажылчы маадырлыг чоруун Төрээн чурт төлептиг-биле үнелээн.

Ленинчи партияны долгандыр бодунуң быжыг сырый каттыжышкынын совет кижилер тодаргай көргүзүп, оон иштики болгаш даштыкы политиказын бүгү ниити деткип, чер кырынга тайбыңны камгалаар дээш быжыг күзелин илергейлеп турар. Эң эргим байырлалдың хүнүнде ССРЭ-ниң Күрүне шаңналдарын тывысканы-биле холбаштыр чаа лауреаттарга Профсоюзтар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлели изиг байырны чедирип, быжыг кадыкшылды, аас-кежиин, беш чылдың онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир дээш социалистиг чарышка, совет чуртунуң мурнунга СЭКП-ниң XXVI съездизиниң салган сорулгаларын боттандырарынга чаа-чаа чогаадыкчы чедиишкиннерни күзеп тур.

КОММУНИСТИГ ТУРГУЗУУШКУННУҢ МААДЫРЛЫГ ЧОРУУНГА ХЕЙ-АЪТ КИРГЕН

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Литература, уран чүүл болгаш архитектура талазы-биле ССРЭ-ниң Ленинчи болгаш Күрүне шаңналдарының талазы-биле комитеттиң даргазы Г. М. Марков-биле беседа.

Ажылчы чоннарның угаан-бодал амыдыралының байлакшыырынга, оларның коммунистиг идеалдарга кижизидилгезинге Советтер чуртунуң ленинчи партиязы долгандыр сырый каттышкан интеллигенциязы чугула салышкынын киирип турар. Литератураның болгаш уран чүүлдүң амыдыралче идепкейлиг кирип турарын ССРЭ-ниң Күрүне шаңналдарының чаа лауреаттарының чогаалдары херечилеп турар.

Литература талазы-биле ол шаңналды Ч. Айтматов «Буранный полустанок» («И дольше века длится день») деп романы дээш тывыскан. Чогаалдың кол маадыры—ёзулуг чоннуң төлү. Ол бөдүүн ажылчын кижиниң салым-чолун уран арга-биле көргүскенинден бо үениң эң чугула айтырыглары бидивип турар. Мөзү-шынар талазы-биле нарын айтырыгларны романда ханы болгаш калбак кылдыр көргүскен, уран чогаал стилистиказы ында байлак болгаш хөй янзы.

Ю. Бондаревтиң «Выбор» деп романында мөзү-шынарның шиңгиы айтырыглары чидиг чөрүлдээ-биле капсырлажып турар. Амыдыралчы турушту шилип алырда, ылап шынны хоозун чүүлден ылгаары дыка чугула деп бодал ында кол черни ээлээн. Кижи бүрүзү бодунуң келир үези дээш, чуртунуң келир үези дээш харысалгалыг болур ужурлуг деп, автор бадыткап, амыдыралды философчу ёзу-биле медереп билип турар. Ооң мурнундагы номнарында ышкаш, фронтучу чогаалчының романында дайын темазы кирген, боттарының шилилгезин кылып турар маадырларның кижизиг болгаш хамааты мөзү-шынары ол үеде хевирлеттинген.

И. Стаднюктуң «Дайын» деп романында чурттуң салым-чолу дээш канчаар-даа аажок улуг харысалгага онаашкан кижилерниң овур-хевирлери номчукчуларга солун болур. Авторнуң фронтучу намдары дайынның баштайгы хүннериниң болгаш неделяларының берге болуушкуннарын-даа, ол болуушкуннарның киржикчилериниң характерлерин-даа кончуг шын кылдыр көргүзеринге дузалаан. А кол-ла чүве—келир үеде тиилекчиниң—совет улустуң хей-аъдын ылаптыы-биле көргүскен.

«Победа» деп политиктиг романның автору—чогаалчы А. Чаковский база бо чылдың лауреады болган. Ооң ному бистиң үениң амыдыралынче шуут дорт кирген. Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң тайбыңга ынак ленинчи политиказының бедик гуманисчи принциптерин бүзүреддиг көргүзүп турар.

И. Драчтың «Зелёные врата» деп шүлүктер номунда—үениң чоок билири, амгы амыдыралдың агымын дамчыдып шыдаары, берге айтырыгларны шиитпирлээринге сонуургал сиңниккен. Кижиниң амыдыралының ханы айтырыгларын медереп билиринче чүткүлдүг ооң поэзиязы сагыш-сеткил-биле долдунган, ында лириктиг-даа, хамаатылыг-даа аян деңге дыңналып турар.

В. Соколовтуң «Сюжет» деп чыынды номундан ооң орус лириканың чаңчылчаан классиктиг чүүлдеринге шынчызын эскерер бис, шүлүкчүнүң чогаалгазы бышкан, бедик мергежилдиг. Шүлүктеринде болгаш номнуң адын алганы шүлүглелинде автор уран чүүл кижизиниң амыдыралга хамаарылгазының үндезин айтырыгларын кодуруп турар.

Шаңналга четкен А. Проловскийниң шүлүглелдери уран чогаалдың бир янзы төөгү бижилгези болуп, бистиң Төрээн чуртувустуң бойдус байлактарын шиңгээдип алыр дээш бүгү улустуң шимчээшкининиң маадырлыын, БАМ тудугжуларының күш-ажылчы чүткүлүн болгаш эрес-дидимин көргүзүп турар.

Литература теориязының болгаш төөгүзүнүң талазы-биле шаңналды «Достоевский и мировая литература» деп ному дээш Г. Фридлендерге тывыскан, ол дээрге улуг чогаалчының чогаадылгазын хөй чылдарда шиңгээдип база шиңчилеп келгениниң түңнели дир.

Сцена болгаш экран мастерлери Лениниананы уран арга-биле шиңгээдиринге чаа чадаже көдүрүлген. М. Шатровтуң бижээнинге театрның МХАТ-тың кол режиссёру О. Ефремовтуң тургусканы «Так победим!» деп шиизиниң төвүнде В. И. Ленинниң овур-хевири туруп турар. Ленинниң болгаарының тыптыы, улам чиге-жип турарын актёр А. Калягин көргүзүп шыдаан. Политиктиг бүдүш-шынарлыг ол шиилиң тургузукчулары шаңналдарны чедип алган.

— Биддиңгир совет кинематографистер режиссёр С. Юткевич, драматург Е. Габрилович, актёр Ю. Каюров болгаш ленинчи теманы экранга тургузарынга хөй чылдарда чедиишкинниг ажылдап келген. «Ленин Парижте» деп фильмде уран чүүлдүң эвээш шинчилээни төөгү материалын чаартыкчы хевир-биле каттыштырган.

«Частная жизнь» деп фильмде уран чүүлдүң амыдыралды ханы көргүзүп турары илерей турар. Хоочун совет режиссёр Ю. Райзман биле актёр М. Ульянов үк лентаның өске тургузукчулары-биле кады хөй-ниити ужур-дузалыг айтырыгны чаа ёзу-биле хандыр көргүскен.

«Долгая дорога в дюнах» деп телефильмниң режиссёр А. Бренч, сценарийниң авторлары О. Руднев биле Д. Василиу) маадырларының салым-чолунга нарын болгаш кадыг дошкун шылгалдалар таваржыкан. Латыш кинематографистерниң ол чогаалы төөгү талазы-биле шын, ылап бүзүреңчиг болгаш бедик мергежилдиг кылдынган. Уругларга уран чүүл чогаалдары дээш шаңналды алган «Мы не сдаёмся, мы идём...» (режиссёр М. Литвяков, сценарийниң автору Н. Шишлян) деп документалдыг кинонуң база В. Шукшинниң чечен чугаазынга кылдынган уран-чечен «Праздник детства» (сценарийниң авторлары болгаш режиссёрлары Р. болгаш Ю. Григорьевтер) деп кинонуң авторлары аныяк көрүкчү-биле эштүү чугааны кылып турар. Ол фильмнер аныяк өскенниң черинге, чонунга, Төрээн чуртунга ынак болурунга, пролетаржы интернационализмге шынчы болурунга өөредип турар.

Уран чурулга талазы-биле лауреат болган Е. Моисеенко — ханы социал болгаш хөй-ниити утка-шынарлыг чогаалдарның тургузукчузу. Көскү болгаш онзагай салым-чаяанныг ол мастер делгем бодап билир, үелерниң болуушкуннарының, салгалдарның философчу харылзаазын тып база дамчыдып билир ховар кижи. Грузияның каастаар уран чүүлүнүң бир солун арны болуп Г. Кандарелиниң «Мээң Төрээн чуртум» деп гобелен хевиин кирер. Чурукчунуң ажылдары тургузукчу күш-ажылды алдаржыдып ырлап турар, ооң маадырлары тайбының салым-чолу дээш сагыш човап турар күштүг-шыырак, чымчак чүректиг, чараш кижилер.

1983 чылдың лауреады болган дирижёр Е. Светлановтуң уран мергежилинде күүселдениң хөй талалыы, хамааты ёзунуң бедик сеткили демдеглеттинген. Ол музыканың ада-чурт культуразының бүгү-ле эки чүүлдериниң пропагандылакчызы, орус болгаш совет авторларның дыка хөй чогаалдарын эң баштай ажыткаиннарның бирээзи болуп турар. Кончуг чараш болгаш күштүг үннүг, тергиин эки күүселикчи эстон ыраажы М. Пальм база шаңнаткан. Ю. Чичковтуң ырлары дыка бедик кижизидикчи шынарлыг. Оларның аялгалыында улуг идеялар сиңникken.

Архитектура талазы-биле шаңналдарны Днепропетровскиде «Победа» деп чурттаар массивин чогаадып тургусканнар алган, ол тудуг үлетпүр үндезининге бөлүктеп комплекстей тударының үлегери болган. Литва ССР-ниң күрүнениң үлегерлиг шии театрының бажыңның тележиилээчи авторлар ол-ла шаңналды алган, олар архитектураның эң нарын айтырыгларының бирээзин — монументалдыг чаа тудугну хоорайның төөгүзүнге кириштир кылырын эки шиитпирлээн.

Совет культураның ол хире бедик үнелеткен мастерлери коммунистиг идеалдарга шынчызын, уран чогаал бодалының бедик деңнелин бадыткааннар. Бедик шаңналдар-биле оларга чүректиң ханызындан байыр чедирбишаан, олар чаа-чаа чогаадыкчы чедиишкиннер-биле номчукчуларны болгаш көрүкчүлерни өөртүр дээрзинге бүзүрээп турар бис. (СЭТА).

Г. Боровиктиң «Буэнос-Айресте болган интервью» деп шиизинден көргүзүг. Мартос Бланко — ССРЭ-ниң улустуң артизи И. П. Владимиров. Эр кижи —М. С. Боярский, Херээжен кижи —И. В. Варшавская.

Ю. БЕЛИНСКИЙНИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

А. БОНЧ-БРУЕВИЧ.

КРЕМЛЬГЕ

Ам-на коридорлап дүгендүгген сиртилеп баскылаан кылаштар чаңгыланы берген. Ол болза Владимир Ильичаның бодунуң бажыңындан Улус Комиссарларының Чөвүлелинче эртен дан бажында далажып чоруп турары ол. Ооң кабинединиң эжиинге дежурныйлап хонган таныыл Владимир Ильичини көрүп каан, хере тепкеш чоргааралдыг өөрүшкү-биле анаа ёзулаан.

— Экии, эш!— деп, Владимир Ильич эптиг-ээлдек экилешкен.

— Экии, Владимир Ильич! деп, Кремльде командирлер школазынга өөренип турган эрес кызыл шериг дыңзыг харыылаан.

Владимир Ильичиниң кабинединиң, ол бөдүүн чырык өрээлдиң хаалгазы хагдынары билек-ле, анаа канчаар-даа аажок күженишкиниң негеп турар ажыл эгелей бээр. Владимир Ильич бүгү-ле чүүлдерниң шыңгыы-чурумнуг болурунга ынак турган. Эртенги почта-биле фронтудан келген телеграммалар чыкылаан столче көргеш. Владимир Ильич шымдай-ла телеграммаларны алгаш, оларны халчок дүрген номчуй бээр, кижи сактырга, ында чүнү бижээнин ынчаар номчааш билип алыр кандыг-даа арга чок-даа ышкаш. А Ленин оон шагда-ла шээжилеп апкан болур, оон соонда оларны шээжи-биле ол-ла хевээр чугаалаар турган. Ынчаарга оон сан-чурагайларны часпазын бо кижи пат-ла кайгаар харыылаар оларны оон мурнуу чырында үр үеде доктаадып ап келген чүве ышкаш. Бир эвес телеграмманы чорутканының болгаш ооң келгениниң шагын айтып каан болза, шимиидүүн болгаш поездилерниң эрткен бырыстааларының хемчээлин, кайда-кайда барганын, кызыл шериглерниң санын, үтер-бооларның, окбоонуң, вагоннарның болгаш паровозтарның сан-түңнүн чүве арттырбайн ыяап-ла доозазын чугаалааш баар.

Бир эвес документилерни он-он, чүс-чүс катап номчуп турарын көрбээн кижи болза, ооң ындызынга бүзүрээр-даа аргажок. Ол дег ёзулуг-ла генналдыг кижиниң хамыкты хаара тудуп турар мээзинге сыңырып турар бүгү-ле чүүлдерни сыңырар дээр болза, кайгамчык угаангыр-сагыңгыр, чүү-даа чүвени чай кадында биле шаап алыр аргалыг болур херек.

Телеграмманы көре каапкаш, дораан-на чурт чурууинче халыыр, бирээзинче, ийиизинче, үшкүзүнче... Чуруктарны чер болгаанда аскылап каан турар, фронтуларны бодуу оларга демдеглеп алган турар. Бистиң аныяк социалистиг республикавысче дайзын халдап турган. Дайзыннар хөй турган: ак гвардейжилер-даа, даштыкы интервентилер-даа.

Хүн дургузунда чүү болганын, алдынган сөөлгү дыңнадыларны ёзугаар фронтуларда байдалдың канчаар өскерилип бергенин Владимир Ильич демдеглеп алыр. Бүгү-ле чүвени өөрениң көргеш, демдектегилеп алгаш, столунга чеде бергеш, телеграммаларны улаштыр-улаштыр, дүрген-дүрген бижээш турар. Телефоннар кыңгырткайнып, оларнын-биле чугаалажыышкыннар үзүлбестеп, дорт чүктен — соңгу-даа, мурнуу-даа, чөөн-даа, барыын-даа чүктерден дорт харылзаа-биле чугаалажырынче Владимир Ильичини келдирткеш туруп бээр. Бүгү-ле чүве үрүнейнип, ажылдааш туруптар болбазыкпе!..

Ол дээрге хүн санында-ла, неделядан неделяже, айдан айже ынчангаш туруптар. Бирээзи бирээзинден нарын, чаа-чаа ажыл-херектер улаштыр-улаштыр тыптып кээп-ле турар. Ол хиреде Ленин чаа-чаа номнарны номчуп-даа, оларны бижип-даа турар.

Ооң кезээде-ле маажымыя, шыдамыын, чүве допчулай чаптарын, чыдын чытпазын болгаш омак-сергээн чүү дээр. Ол дээрге ёзулуг-ла тенмес күштээлиг, сорүктүг, чогаадыкгалыг, шыдалдыг болгаш тура-соруктуг кижи.

ЧАА ҮЕ ДААШТААШКЫНЫ

Чырык черге
чаа кижи
тыптып кел-ле,
Шыдавыже
өткүт үнүн
дораан салыр.
Улуг,
биче төрел-дөргүл
чайгаар өөрүп,
Угдунмааже
кайыр-дөйну дагдыныптар.
Чамбы-дипке
Чаа
үе эгелээниң
Чарлыг,
түрлүг
«Аврора» ынчаар дааштаан.
Октябрьда
амыдырал эгелепкен.
Оран
кыры
байырлалга чырып турган.
Алызынче
хандыр
көрген Ленин барда.
Аш-чут,
берге, чылдар безин
шаптык болбаан.
Чаа
үе —

Октябрьның
кавайынга
Чаш төлден-даа
чуду-кара,
мерген өскен.
Октябрьның чырыын,
чылыын хөрлээдетпейн,
Оруун
ара
бөөглап кээр дээш
канчанмаан дээр!
Дөмей-ле
оон чүве үнмээн,
мөгеш кынмаан,
Төөгүнүң
шыңныг
өрүү
чайлыш дивээн.
Оон
үнү
беш дип санай
чаңгыланган.
«Авpoрага» үннеш кылдыр
кыйгыы салган
Арат оглу,
Совет Тывам оглу болгаш
чоргаар-дыр мен!

М. ӨЛЧЕЙ-ООЛ.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

НОЯБРЬ

8. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Үе». 8.20—Делегейниң улустарының уран чогаадылгалары. 8.50 — Мультфильмнер. 9.20—«Музыка-шүлүглел композициязы. 10.00— ССРЭ-ниң 1983 чылда Күрүне шаңналдарының лауреаттары — үлетпүрнүң болгаш көдээ ажыл-агыйның ажылдакчылары 11.00 — Аныяк вокалистер концерти. 12.00 — Совет черге ужуражыышкыннар. 12.15— Уругларга фильм. 13.30—13.45 — Чапсар. 13.45 —«Аян-чорукчулар клуву». 14.45—«Мен, күш-ажылчы улустуң оглу мен». Уран-чечен телефильмниң 1-ги, 2-ги сериялары. 17.00 — В. И. Ленин. Амыдыралының арыннары. «Бир-ле катап шилип алган орук» деп хөй сериялыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 3-кү фильм—«Зрелость». 18.00— ССРЭ-ниң 1983 чылда литература, уран чүүл болгаш архитектура талазы-биле Күрүне шаңналдарының лауреаттары. 19.15 — Мультфильм. 19.30 —«Транссибирский экспресс». Уран-чечен фильм. 21.00—«Үе». 21.35 — «Спорттуң хуулгаазыннары» Уран гимнастиканың болгаш сугга эштириниң мастерлериниң көргүзүү. 22.05 — «Мээң Франц Легарым» деп музыкалыг теле-шииниң баштайгы үндүрүлгези. 22.50 — Футбол дончулалы. 23.20—23.30 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Документалдыг телефильм. 8.50 — «Үймээниниң «Орион». Уран-чечен фильм. 10.10 — Үрер хөгжүм концерти. 10.55 — «Документалдыг экран». 11.55 — Карел телевидениениң программазы. 12.55 — Документалдыг телефильмнер 13.15 — Украин ССР-ниң профтехөөредилге коллективтериниң бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң көргүзүү. 14.15 — Мультфильмнер. 14.45 — М. Раухвергерниң «Кызыл Бөртчүгеш» деп операзы. 16.10 — «Камгалалдыг парк». Документалдыг телефильм. 16.20 — Бүгүдеге музыка. 17.30 — «Чеве, оолдар!» Спорттуң шериг-техниктиг хевирлеринге маргылдаалар. 19.30 — Ырыдан танцыже. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 —«Делегей панорамазы». 21.00—«Үе». 21.35 — 23.10— «Екатерина Воронина». Уран-чечен фильм.

9. СРЕДА

НОЯБРЬ 9-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50 — «Горизонт». 9.50 — «Бир полктуң музыкантылары» деп уран-чечен фильм. 11.10 — А. Хачатурян. «Спартак» деп балеттен музыкалар. 11.50 —Документалдыг телефильмнер. 12.25 — Телемедээлер. 12.30—14.15 — Чапсар. 14.15 —Телемедээлер. 14.35 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 14.55—Шии чогаалы болгаш театр. Вс. Иванов— «Бронепоезд 14-69». 15.45— ССРЭ-ниң улустуң башкызы Ю. Н. Черненко дугайында дамчыдылга. 16.15 — Бистиң корреспондентилеривистиң чугаалары. 16.45 — Уругларга фильм. 18.00 —Бүгүдеге стадион. 18.30 — Улустуң аялгалары. 18.45—Мультфильм. 19.05 — В. Кикта — «Орус миниатюралар». 19.25— ССРЭ-ниң 1983 чылда эртем болгаш техника талазы-биле Күрүне шаңналдарының лауреаттары. 20.10 — Концерт. 21.00 — «Үе». 21.35 — Совет милиция хүнүнге. 23.35—23.55 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Документалдыг телефильмнер. 9.20 — Немец дыл. 9.50 — Дж. Вердиниң «Макбет» деп операзындан үзүндүлер. 10.15 — «Билиг—күш». Тележурнал. 11.00 — Уругларга фильм — «Аъттыг кижилер». Уран-чечен телефильмниң 1-ги, 2-ги сериялары. 13.20 — «Маңгышлак: допчу намдарның уламчызы». 13.35 — А. С. Макаренко — башкы, чогаалчы, хамааты. 14.25 — «Көдээниң шагы». 15.25 — Телемедээлер. 15.30—18.00 — Чапсар. 18.00—Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Сылдысчыгаш». 18.50— Документалдыг фильм. 19.00 — «Азия товуу». 19.30— Фильм-концерт. 19.45 —Телемедээлер. 19.55— Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15—М. Ю. Лермонтовтуң шүлүктери 21.00 — «Үе». 21.35—23.10 — «Иванов, Петров, Сидоров». Уран-чечен фильм.

10. ЧЕТВЕРГ

НОЯБРЬ 10-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50 — Документалдыг телефильм. 9.20 — Шевер холдар. 9.50 — «Аян-чорукчулар клуву». 10.50 — Фильм-концерт. 11.50 — Телемедээлер. 11.55—14.15 —Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Беш чыл — кижи бүрүзүнүң хереэ». 15.15 — Сээң ленинчи библиотекаң. 15.45 — И. Брамс. Концерт. 16.40 — Эртемденнер —Москва чөөгүнүң агроүлетпүр комплексинге. 17.10 — Аныяктар адрестери. 17.30 — «Шыдыраа школазы». Мергежил кичээлдери. 18.00— Миллионнарның ленинчи университеди. «Күш-ажыл — ниитилел — кижи». 18.30 — Концерт. 18.45—Бөгүн делегейде. 19.00 — Чурук бүрүзүнде — хүн. 19.15 — Бөгүн —Совет милиция хүнү. ССРЭ-ниң иштики херектер министри В. В. Федорчуктуң чугаазы 19.30— М. И. Чайковский. Концерт. 20.00 — Л. И. Брежневтиң «Катап тургузуушкун» деп номун ёзугаар документалдыг телефильм. 21.00—«Үе». 21.35 — Концерт. 22.30 —Документалдыг телефильм. 22.45 — 23.00— Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35 — Бойдус дугайында билиг 4-кү класс. Чер кырынга амыдыралга агаарның ужур-дузазы. 8.55 —Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.15 — Испан дыл. 9.45 — Бойдус дугайында билиг. 4-кү класс. Чер кырында амыдыралга агаарның ужур-дузазы. 10.05 — Ыраажы үннер. 10.35 — Физика. 9-кү класс. Кристаллдарның тургузуу болгаш шынарлары. 11.05 — Авам школазы. 11.40 — Физика. 9-кү класс. Кристаллдарның тургузуу болгаш шынарлары. 12.10 — Бойдус дугайында билиг. 2-ги класс. Күзүн колхозка. 12.30 — Испан дыл. 13.00 — Режиссёрнуң уран аргалары. 1-ги дамчыдылга. 13.45 — «Империяның дүжүп батканы» деп тайылбыр бижиктиг уран-чечен фильм. 15.20— Телемедээлер. 15.25—18.00 — Чапсар. 18.00 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 18.45 — «Аныяк өшкүк-биле ажык чугаа». 18.55 —Киножурнал. 19.05— «Азия товуу». 19.35 — Телемедээлер. 19.45— Чарлалдар. 19.50 — Концерт.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» 20.20 —Фильм-концерт. 20.30 —ПТУ дугайында эң эки дамчыдылга дээш Бүгү-эвилел конкурузу. 21.00—«Үе». 21.35—23.05 — Уран-чечен фильм — «Кежээзээ турган, эртен-даа турган».

11. ПЯТНИЦА

НОЯБРЬ 11-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Үе». 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55—«Советская Россия» солуннуң поляр экспедициязының киржикчилери-биле школачыларның ужуражыышкыны. 9.55—«Екатерина Воронина». Уран-чечен фильм. 11.25—«Берёзка» танцылап тур. 12.10—Телемедээлер. 12.15—14.55—Чапсар. 14.15—Телемедээлер. 14.35—Документалдыг фильмнер. 15.10—«ПТУ, сээң талантыларың». Концерт. 15.50—Анголаның национал байырлалынга. Киноочерк. 16.15 — Москва чөөгүнүң көдээзиниң бо болгаш даартагы хүннери. 16.45 — Орус чугаа. 17.15 — Хөглүг чарыштар. 18.00 — Кижи болгаш хоойлу. 18.30 — Концерт. 18.45— Бөгүн делегейде. 19.00 —И. Штраустуң музыказы. 19.10— Мультфильм. 19.20 — «Дем каттыжышкыны». Тележурнал. 19.50 — «Инспектор Лосев» деп үш сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги серия. 21.00— «Үе». 21.35 — «Кинопанорама». 23.35—01.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. ЦСКА — «Сибирь». Чапсарда —Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35 —Г.-Х. Андерсенниң тоолдары. 4-кү класс. 9.05 — Англи дыл. 9.35 — Г.-Х. Андерсенниң тоолдары. 4-кү класс. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Ниити биология. Кижиниң тывылганы. 10.35 — Музыка. 6-гы класс. Д. Д. Шостакович. 12.10 — Ботаника. 6-гы класс. Үрезиннер болгаш дүжүт. 12.30 —Зоология. 7-ги класс. Балыктарның өзүлдези. 12.55—Англи дыл. 13.25 — Режиссёрнуң уран аргалары. 2-ги дамчыдылга. 14.10 — Молдав ССР-ниң республиканың клиниктиг эмнелгезиниң дугайында дамчыдылга. 14.35 — М. Исаковскийниң шүлүктери. 15.15 — Телемедээлер. 15.20 —18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 19.15 — «Азия товуу». 19.45— Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Оңу кылып шыдаар силер. 21.00— «Үе». 21.35—23.50 — С. Алешин — «Бир эвес...». Фильм-шии.

12. СУББОТА

НОЯБРЬ 12-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50 —Буратинонуң делгелгези. 9.20 — «Спортлотонуң» 46-гы тиражы. 9.30 — «Ада-челер, сиерге» 9.55 — Хөй эки бараннар дээш. 10.25 —Чурулга академиязы — 225 чыл болган. 11.15— Улустуң аялгалары. 11.30 —«Поэзия». А. Межиров. 12.30 —«Тиилекчилер». Фронтучу өңнүктер клуву. Киев дээш тулчуушкунуң киржикчилериниң ужуражылгазы. 14.00—14.15 — Чапсар. 14.15 — Бөгүн делегейде. 14.30 — Эртем болгаш амыдырал. 15.15 — А. Бородин. Төрүттүнгенинден хүнүнден бээр 150 чылынга. 16.30 —«Дириг амытаннар амыдыралы» 17.30 — Политиктиг тайылбырлакчы Ю. А. Летуновтуң беседазы. 18.00 — Мультфильмнер. 18.30 — «Инспектор Лосев» деп уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 19.40 — Концерт. 21.00 — «Үе». 21.35 — Документалдыг телефильм. 21.45 — 23.20 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Сокол»—«Спартак». Чапсарда — телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Бир эвес кадык болуксазынза. 8.30 —ПТУ дугайында эң эки дамчыдылга дээш Бүгү-эвилел конкурузу. 9.30— «Эртенги почта». 10.00 — Кыргыс телевидениениң программазы. 11.15 — Документалдыг телефильм. 12.05 — Театрга ужуражыышкыннар 13.30 — «83-түң ырызы». 14.05 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 14.20 — «Музыка киоскузу». 14.50 — Уругларга фильм. 16.00 — Партия дугайында рассказтар. 16.45 — Москва. Консерваторияның улуг залы. Программада Н. Паганининиң чогаалдары. 18.45 — «Аян-чорукчулар клуву». 19.45— «Делегей болуушкуннарының допчулалы». 20.00— «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00 — «Үе». 21.35—22.45 — «Халааның эмданы» деп уран-чечен фильм.

13. ВОСКРЕСЕНЬЕ

НОЯБРЬ 13-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35 — Гимнастика. 8.50—Концерт. 9.20— Документалдыг телефильмнер. 10.05 — «Будильник» 10.35 — «Совет Эвилелинге бараан болуп тур мен!» 11.35 —«Кадыкшыл». 12.20 — «Эртенги почта». 12.50 — Совет черге ужуражыышкыннар. 13.05 — Уран гимнастикага делегей чемпионады. 13.35 — 13.50 — Чапсар. 13.50 — «Көдээниң шагы». 14.50 — «Музыка киоскузу». 15.20 — «Аян-чорукчулар клуву». 16.20 — Концерт. 16.50 — Уран гимнастикага делегей чемпионады. 17.45 — «Авам мени аас кежиктиг кылдыр төрээн» деп уран-чечен телефильм 19.00— «Делегей панорамазы». 19.45 — «Инспектор Лосев» деп уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы. 21.00—«Үе». 21.35— Концерт. 22.05—23.50— Футболга Европа чемпионады. Португалия-биле ССРЭ-ниң шилиндек командалары ойнаар. Чапсарда — телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00— Гимнастика. 8.20 — Концерт. 8.50 — Спорт дугайында документалдыг телефильмнер. 9.20 — Чалыыларның чогаадылгалары. 10.00 — «Документалдыг экран». 11.00 — Пианист Данг Тхай Шон (Вьетнам). 12.05 —«Сиген дазылы» деп эртем-тайылбырлыг фильм. 12.20 — А. Платонов — «Бүлүртүң чалыы назынының эгезинде». 13.20 —«Чүү? Кайда? Кажан?». 14.25—«Оттуг оруктар» деп хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң 1-ги сериязы. 15.30 — А. Бородин. № 2 симфония. 16.05 — Мультфильмнер. 16.30 — Музейлерде болгаш делгелгелерде залдарында. Эрмитаж. 21-ги фильм— «Чөөн чүк чурттарының уран чүүлү». 17.00 — «Горькийжилерниң музыка амыдыралы». 17.50 — Бистиң корреспондентилеривистиң чугаалары. 18.20 — ССРЭ-ниң улустуң артизи Е. Образцованың концерти. 19.10—Кижи — чер кырының ээзи. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Балет артистериниң концерти. 20.40 — Киножурнал. 21.00—«Үе». 21.35 —22.55 — «Маназар мен» деп уран-чечен телефильм.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

НОЯБРЬ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Жаркое лето в Кабуле» 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.00, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Витя Глушаков —друг апачей» 9.00, 12.10, 17.10, 20.30, «Чаа мультфильмнер» 10.40, «Непобедимый» 13.50, 15.30, 18.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Побег из тюрьмы» 10.00, «Главный свидетель —компьютер» 12.00, 19.30, «Бежавшие из ада» 13.50, 15.40, 17.30 шактарда.

(Солуннуң дараазында номери ноябрь 10-да үнер).

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуу килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериязының 2-12-45, солун келбейн баргаша 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2035

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле Күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00264

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 259 (12349) | 1983 чылдың ноябрь 10, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп

БИСТИН ЧУРТУВУСТА

КИШИНЕВ. Чер ажылының культуразын улам мынай бедиклерниң идегелдиг аргазын Молдавияның кукуруза ажаакчылары алган. Бо чугула культураны тарыырының ангыс аидарылгазының чаңгыс аай стандартын республиканың Күрлааны бадылаан. Эртемниң чедиишкиннери болгаш мурнакчы дуржулганы ол стандартка калбаа-биле ажыглаан. Оон шенелдезин үш чыл дургузунда кукуруза өстүрериниң эртем-бүдүрүлге каттыжыышкынының совхозтарынга чедиишкиниг чорудукан. Технологтуг сагылга-чурумну стандарт бижиглаар болгаш кукуруза өстүрериниң индустриалдыг технологиязын улам мынай сайзырангайжыдарынга идигни бээр сорулгалыг.

ДОНДА-РОСТОВ. № 10 подшипник заводунуң мурнакчы дуржулгазын Ростов областың бүдүрүлгелеринде калбаа-биле шиңгээдип нептереткен. Ажыглаттынган нетфь продуктуларын катап тургузарының дешпилгелиг технологиязын мыңа шиңгээдип алган, боттарының күжү-биле тускай установканы дерип, эттээн. Оон түңнелинде чаар материалдарның үштүн бир кезии бүдүрүлгеге дагын ажыглаттынып турар.

ТАШКЕНТ. «Узбексельмаш» заводтуң коллективи хөвең тарыыр техниканы сайзырадырының программазын чедиишкинниг күүседип турар. Янзы-бүрү одуруглар аразынга ажылдап шыдаар машиналарның мыңда бүдүрүп эгелээн. Ажыл-агыйлар ам хөвең тарыыр ийи машинаның оруунга чаңгыс ажыглап шыдаар аргалыг болган.

ЧАРДЖОУ. Аныяктарның утаан бодал, ажылчын кижилиглелгезиниң айтырыглары — «Орукка» деп шиниин төөгүнде тургустунган. Шиниин баштайгы көрүлдези Чарджоу областың хөгжүм шии театрынга болган. Студент аныяктар дугайында шиниин Туркменистанның Ленинчи комсомолунуң шаңналының лауреады Дурды Ораев бижээн.

(СЭТА)

Кызылдың Куш фабриказында Октябрь Революциязы орденниң эдилекчизи, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Валентина Абрамовна Долганинаның удурткан бригадазы байырлал бүдүрүүзүнде чедиишкинниг ажылдаан. Бригаданың кежигүнү Галина Лыкова дагаа өстүрер он ай планын 119 хуу күүсеткен. Чүүрга соотаар Галина Буруева, Лариса Сат оларның көргүзүү база пландан ажып турар.

Валентина Абрамовна боду эрткен он айларда дагаа өстүрер планын 114 хуу күүсеткен азы дагаадан-на 203 чүүрга алыр турган, 232-ни алган.

ЧУРУКТАРДА: В. Долганина, Г. Лыкова, Л. Сат, Г. Буруева.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ЧАСКА БЕЛЕТКЕЛ

«Сүт-Хөл» совхозтуң Ишкин салбырының механизаторлары келир чылдың часкы тарылгазынга уткуштур белеткел ажылдарын эгелээн.

Дуржулгалыг тракторист Дамчат-оол Ондар ДТ-75 тракторубиле 60 хүннерде Көк-Эл, Алдын-Үстүү Доора-Балдарда 175 гектар тараа шөлдүнүң буталарын суг бадарынга белен кылдыр чара тырттырган.

Ол ажылдар ам-даа уламчылап турар.

• • •

Ол-ла ажыл-агыйның Караа-Чыраа салбырының мурнакчы хойжузу, коммунист Сертен-оол Монгуш кышка хыһамчалыг белеткенген.

Ол, Кызыл-Тайгада кыштаан септээш, чылыглааш, 10 тонна курган өдекти белеп алган. Кызымак малчын бодунуң өг-бүлезиниң күжү-биле белеткээни 35 тонна сигенни кыштаанга чедирген.

С. Монгуштуң кадарган хоюнуң деңгели эки, кышты менди эрттирер дээрзинге малчын бүзүрээр.

Б. ОНДАР.

ЧАА АВМ — АЖЫГЛАЛДА

Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйларында чаа тудуглар немежип турар. «Тыва» совхозта витаминниг сиген далганы белеткээр чаа АВМ агрегады ажыглалда кирген. Ону «Сельхозтехкүркомнун» каттыжыышкынының монтажниктер бригадазы кыска хуусаада кылып дооскан.

АВМ-ниң улуг оператору Оома Монгуш баштайгы хүнде-ле ажыл бир тонна сиген далганын белеткеп үндүрген.

КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНЫҢ ТУДУУ

Теве-Хая суурда кодээ Культура бажыңының тудуу шалыпкын чорул турар. Ында бо хүннерге чедир 80 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыры көрдүнген турда, 160 муң рубльдиң ажылдары кылдынган.

Тудугжулар Культура бажыңын Совет Тываның 40 чыл оюнга уткуштур ажыглалга киирерин хүлээнген.

К. МОНГУШ.

ЧЫЛЫДЫЛГА ШУГУМУ

Каа-Хем районнуң төвү Сарыг-Септе төптүткен чылыдылга шугумунуң бир километр шөйүлген кезээн бо сезонунда ажыглалга киирген. Республиканың кодээ районнарында баштайгы чылыдылга шугуму ол.

Суурнуң төп Енисей кудумчузунда ийи километр шөйүлген чылыдылга трассазының тудуун уламчылап турар. Ажыглалга киирген баштайгы 1 километр ээлчээ Сарыг-Септе 6 котельнаяның хаар арганы берген.

Ол шугумдан төптүткен одалганы район эмнелгези, чаа, эрге поликлиникалар, № 1 ортумак школа, амыдырал хандырылга комбинады, районнуң Культура бажыңы, районо, столовая, раймаг база 6 садыг магазин, партия райкому, райкүүском болгаш оон-даа өске чамдык албан черлери, организациялар алылаан.

Районда септелге-тудуг участогунуң тудугжулары ол чугула объектиде ажылдың темпизин кошкатпайн ажылдап турар.

О. ТОВУУ.

ЧАА ЗАВОД

Сезонда 3 миллион туйбу бүдүрер, сезоннуг ажылдаар туйбу заводун «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының № 3 КМК-зының бригадалары Чадаанада доозуп, ажыглалга киирип турар. Заводтуң сметада көрдүнген өртээ 402 муң рубль.

Туйбу заводунда чаа дериг-херекселдерни тургускан. Чиг туйбуну даштыгаа кургадырынга беш сарайны туткан. Туйбу өрттедир 3 суугулуг. Оларның ийизи амгы үеде белен, соолгузун чедир кылып турар.

КМК-да Б. С. Хомушкунуң, Л-Ш. Б. Ооржактың болгаш оон-даа өске бригадалар заводту тударынга болгаш өске даа объектилерге эки ажылдап келгеннер.

Сезоннуг ажылдаар туйбу заводу келир частан эгелеп долу күш-биле ажылдап эгелээрге, районда тудуг объектилерниң хандырылгазы экижиир, объектилерни ой-шаанда ажыглалга кииреринге улуг идиг болур.

В. СЕГБЕ,
№ 3 КМК-ның кол инженери.

Даштыкыдан солун медээлер...

ПРАГА. Теплица хоорайда автомобильдерге херекзээр шилдерниң чаа хевирин «Склоюнион» заводта бүдүрүп эгелээн. Химия үлетпүрүнүң ажылдакчыларының чамдык ажыдыышкыннарын болгаш чогаадыкчы саналдарын бүдүрүлгеге ажыглалга киирген дээн ол түңнел чедип алдынган. Аңарга чедиги беш чылда 1968 чогаадыкчы саналдарын киирген, 654 миллион кронну камнап алырынга ол чорук салдарлыг болган.

Эртем болгаш техниканың 1984 чылда хөгжүлдезиниң планының төлевилелин тургускан. Улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларынга 272 даалганы чорударын ында дааскан, ажыдыышкыннарны болгаш чогаадыкчы саналдарны чорударынга калбак арганы тургускан. 1984 чылда техниктиг хөгжүлдениң планының төлевилелин ниити күрүне активиниң хуралы чүүлдүг деп санаан.

ПАРИЖ. Эрткен чылдың төнчүзүнде — бо чүс чылдың эгезинде Француз социалистиг партияның коскү ажылдакчызы Жан Жореске — дайынга удур чалбыыштыг демиселчиге тураскаалын Кармо деп шахтер хоорайга ажыдыышкынга үш муң ажыг кижи киришкен. Бо хоорайга 1923 чылда Ж. Жореске тураскаалды скульпторлар кылган турган, ону терроржулар 1981 чылдың сентябрь 30-те чок кылдыр үреп каан. Ж. Жореске тураскаалдың байырлыг ажыдыышкынының үезинде «Юманите» солуннуң политиктиг директору, ФКП-ның политбюро кежигүнү Р. Леруаның чугаалааны болза, «Юманите» солунну Ж. Жорестиң үндезилээнинден бээр бо чылын 80 чыл болур, ажылчын аңгыга тускай солуннуң болурун ол чорук хандырган. Жореске шынчы болуп артары дээрге, Р. Леруаның демдеглээни болза, социал шын, ажыл-ишчилерниң эрге-ажыы, кижилерниң хосталгазы, тайбың дээш туржуру болур.

Байырлыг ажыдыышкынга социалистиг партияның бирги секретары Л. Жоспен чамактың төлээзи күрүне секретары Р. Сушон киришкен.

БЕЙРУТ. Ливанның мурнуу чарынында Ансар концлагерьниң дөрт хоругдадыкчызын израиль дээрбечилер өлүрген. Ансарда хоругдаттырган ливан болгаш палестин патриоттарга удур кем-херектерге удурланыышкыннар чорун турар. Израиль дээрбечилерниң дужаалын күүседиринден ойталаан алды хоругдадыкчыны бульдозер-биле чоокта чаа дириглей хөөп каапкан.

САН-ФРАНЦИСКО. «АКШ болгаш Израиль — Ливанны уйгуңер», «Иордан хемниң барыын талазында, Газы районда көжүп киргеп израиль чурттакчылар ол девискээрлерден чорзун» — деп дозуңнарлыг чыскаалды Сан-Францискога Израильдиң камгалал министри турган Шаронну келиринге удур чорутткан.

Ол чыскаалдың киржикчилери — Калифорнияның он ажыг хөй-ниити организацияларының төлээлери Чоокку Чөөн чүк чурттарының иштики херектеринге империалистиг холгаарлаашкынга араб чурттарның национал хосталга шимчээшкинин базып турарынга удур килеңин илереткен.

ТОКИО. Американ президент Рейганның чуртка келир дээзинге, Японияга милитаризмни катап дирзиеринге удур чыскаалдар Японияда калбак хемчээлдиг болу берген. Дайынга удур чыскаалдар Сайтамага, Токиога, Антиге, Киотога, Осакага, Окояамага эрткилээн.

АДДИС-АБЕБА. Мурнуу Африка Республиканың эрге-чагыргаларының чорутканы «Конституция реформалары» деп аттыг референдуму — аартендиниң ёзу-чурумун бижиглээр дээн ээлчеглиг базымы, делегей хөй-ниитизиниң караан чаар дээн база бир оралдажылганы дээн. Африканың аңгыс аай эл каттыжыышкынының организациязы демдеглээн.

ОРГАНИЗАСТЫГ КИРЕР

1983—1984 чылдарның мал кыштаглаашкынынга Бай-Тайга районда «Тээли» совхозтуң ажыл-ишчилериниң белеткелиниң дугайын чугаалап бээрин совхоз директору Д. Х. Хирбаадан бистиң корреспондентивис В. Куулар дилээн.

— Кол айтырыгны чугаалаар бетинде он бирги беш чылдың үшкү, өөск чылының он айларының түңнелеринге, күрүне планының күүселдезинге доктаап көрейн. Кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң, ону күрүнеге садарының планын совхозтуң ишчилери багай эвес күүсеткен. Тодаргайлап, ону сан-түңге көргүзерге мындыг: сүт дужаарының он айларда планныг онаалдазы —105, эъттии—101 хуу күүсеттинген. Дүк садарының планы база боттанган. Ынчангаш бистиң бөгүн санап турарывыс-биле алырга, күрүнеге эът, сүт, дүк дужаарының чыл планын долу күүседир арга бар.

Кыштаглаашкынга белеткеливис кандыгыл? Бо кыжын хой, өшкү—40, бода мал 13 коданга, ниитизи-биле мал 75 коданга кыштаар. Малдың кыштап хүр ажары аңаа ниити белеткелден улуг хамаарыжыр. Ынчангаш кыштагларда үүрмек септелгени апрель, май айларда чорудуп эгелээн бис. Совхозтуң септекчилер звенолары багай эвес ажылдаан. Ындыг-даа болза, кыштаглар кышка бүрүн белен деп бөгүн чугаалап шыдавас бис. Үш кажааның септелгези ам-даа доозулбаан. Септелге ажылдарының саадап турарының чылдагааны —аңаа ажыглаар эргежок чугула тудуг материалдары—туйбу, соңга шили, кадаг чедишпезинде. Чижээ, туйбу-биле ажыл-агыйны Кызыл-Мажалыктың туйбу заводу хандырар ужурлуг. Кожаларывыстың бисти кошкак хандырып турары мыңда ажылды саададып турары ол-дур. Ындыг-даа болза, совхозтуң септекчилериниң беш звенозу бар арга-курлавырларны ажыглап, кызымак ажылдап турарлар. Найырал салбырында С. Бобулаш удурткан база Кызыл-Дагда звенолар ның ажылын демдеглеп турар бис. Малчын бүрүзү хуузунда бодаа белеткенип турар.

Кыштаглаашкынче кирип тура, эрткен кыштаглаашкындан түңнел үндүрер чаңчылдыг болгай бис. Совхозтуң малчыннарының аразындан ол чугула шылгалдадан эки тудуп, кызымак кижи-биле бедик көргүзүглүг болганнар бар. Он бир хойжу төрүүр 100 баш хойдан 90—100 ажыг баш хураганны камгалап алган. Оларның чамдыктары бо. Кызыл-Даг салбырының хойжузу Б. Салчак төрүүр 100 баш хойдан 105 хураганны, ол-ла салбырда Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны С. Лаа-Сюрюн 100 өшкүге онаашт ыр 102 анайны камгалап алган. Ол көргүзүглерни бо чылын бижиглаар сорулга салдынган.

Эрткен кыштаглаашкындан түңнел үндүрзе чогуур чүүлдеривис база эвээш эвес деп санап турар бис.

Кыштаглаашкын малчыннарга шынап-ла шалыпчы фронт, шылгалда. Кымның канчаар ажылдааны аңаа канчаар белеткенгенивис оон көстүп келир. Хүлээнген херээнге малчын, специалист бүрүзүнүң харысалгазының дугайында айтырыг ол болгай.

Мал чемн белеткелиниң бо чылдың планныг онаалдазы совхозта чедир күүсеттинмээнин айтыр апаар. Ындыг-даа болза бо чугула ажылды үш звено уламчыдавышаан, планны чедип алыр хемчег алдынып турар. Белеткеттинген мал чемниң сезен беш хуузу кыштагларда сөөртүп чедиртинген.

Кыштаглаашкынының үре түңнелдиг эртери мал чемниң белеткелинден улуг хамаарылыры билдингир. Ол планывыс чүге күүсеттинмейн барганыл? Бирээде, агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдары ажылга элээн саатты болган. Ону кол чылдагаан кылдыр көөрү канчап-даа таарышпазы чугаажок. Чүнү-даа мурнай, чугула бо кампанияны үезинде организастыг чок ажылдаанывыстан, машина-техниканы чөп ажыглаваанывысты мининип, айтып турар бис. Ол ниитизи-биле ындыг. Тус-тус малчыннар коданнардан, малчыннардан мал чемин четчири-биле белеткеп алганнар бар. Чижээ, совхозтуң Ооругда ошку бригадазының ишчилери (бригадири В. Бичелдей) мал чемн белеткээр планын 100 хуу күүседип алган. Мажалыкта Ч. Дагбы удурткан бода мал бригадазы база эки ажылдаан. Тус-тус малчыннарга хамаарыштыр алыр болза, мындыг. Малчыннар К. Серин, С. Ооржак, Б. У. Арапташ, Б. Салчак болгаш оон-даа өскелер кыштаглаашкынга хыналчалыг белеткенир чаңчылдыглаар. Хүлээнген херээнге харысалга деп чүве ол-дур ийин. Чугаам бир-тээ малчын кижиниң харысалгазының дугайынче угланы берген болганда аңаа каксы доктаайн.

Күш ажылдың сагылга-чурумун күүселдекчи сагылга-чурумну бижиглаарынче СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарынга чугула кичээнгейни угландырган болгай. Үениң негелдези ындыг. Бистиң аравыста азырадычы хоочугар чок деп болбас. Хамык ажылды совхоз кылып берзин дээн бодал-биле манап олурарлар бар. Ооң-биле кады чамдык малчыннар ындыг болгай, кыштаглаашкын доостурга, кыштаан кандыг-даа хайгаарал чокка, септелге-даа кылбайн, кааптыкаш баар. Харысалгазын уттуптар деп чүве ол-дур.

Совхозтуң малчын коданнарынга мал оолдаашкыны декабрь эгезинде эгелээр. Ынчангаш бүгү күш олче угланган. Совхозтуң ажыл-ишчилериниң мурнунда бөгүнгү кол сорулга —бар арга-курлавырларны, күштү долу ажыглап, келир кыштаглаашкынны үре түңнелдиг эрттирери болур. Ол бистиң хүлээлгевис. Ынчангаш бо чугула кампанияже организастыг кирер бис.

ДӨРТ ЧЫЛДЫЫН КҮҮСЕТКЕН

Кызылдың № 1 АТБ-зиниң чолаачылары байырлалга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужурашкан. Автобүдүрүлгениң 5 чолаачызы он бирги беш чылдың 4 чылының планныг онаалдаларын 2 чыл 9 ай дургузунда күүседипкен.

Бистиң бүдүрүлгеде олар мышкаш, беш чылдың үш чылының болгаш 1984 чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседип, чедиишкиннерлиг байырлалга тураскааткан чолаачылар эвээш эвес.

Тергиинниң тергиини, хоочун чолаачылар Виктор Иванович Баев, Лазарь Андреевич Гусарев, Юрий Иванович Таранов, Сергей Семёнович Педченко оларга беш чылдың 4 чылының хуусаа планныг онаалдаларын 2 чыл 9 айның дургузунда бүрүн күүсеткени-биле коллективтиң эш-өөру байыр чедирген.

В. И. Баев беш чылдың эгезинден бо чылдың он айларының төнчүзүнге чедир 4623 тонна чүъкту сөөрткен болгаш 2578 муң тонна-километрни ажылдап кылган. А дөрт чылдың планныг онаалдазын ёзугаар, ол 3560 тонна чүъкту сөөртүр, 1242 муң тонна-километрни ажылдап кылыр турган. Мурнакчы чолаачы В. И. Баев бо чылдың планныг онаалдазын чартык чыл дургузунда күүседип, 3 комплект дугуйларны камнап алган. АТБ-де 20 чыл ажыг ажылдаан чолаачы Л. А. Гусарев 5390 тонна чүъкту сөөрткен болгаш 1640 муң тонна-километрин ажылдап кылган.

Бүдүрүлгениң 20 ажыг чолаачылары 1984 чылдың планныг онаалдаларын бо чылдың 9 айлар дургузунда күүсеткен. Оларга В. В. Крыцин, М. А. Суханосов, Б. Н. Сеховцев, Р. И. Насыров болгаш оон-даа өскелер хамааржыр.

А. СОКОЛОВА,
№ 1 АТБ-ниң экономизи.

ТЕХНИКА КАДАГАЛАЛЫН ШЫН ТУРГУЗАР

Күрүнениң доктаамал көргүзүп турар дузазының база партия, совет, кодээ ажыл-агый органнарының ап чорудуп турар хемчеглериниң ачызында республиканың кодээ ажыл-агыйы бедик бүдүрүкчүлүг, күчү-куштуг техника чыл санында немежип, ону тургузар база хандырар материал-техниктиг баазазы бижигип орар. Амгы үеде Тываның совхозтарында ниитизи-биле 2,6 муң трактор, 2,5 муң чүък машиназы, 0,9 муң тарал ажаар комбайннар, 5,3 муң хире янзы-бүрү хевириниң кодээ ажыл-агый машиналары бар. Кодээ ажыл-агыйның техника-биле хандыртынганы бир кижиге онаашт ыр 26,2 аът күжү чедип турар.

Сайзыраңгай, хөй санныг техника-биле хандыртынган үеде совхозтарның удуртукчулары, специалистери, чер-черде партия, совет, профэвилел база комсомол органнары болгаш организациялары техниканы чөп ажыглаар, оон кадагалалын экижидер, камналгалыг чорууп бедидер дээш чогуур хемчеглерни алыр ужурлуг. Маңаа чугула айтырыгларның бирээзи —техниканы кышкы кадагалалга шын тургузары. Бо талазы-биле республикада чамдык ажылдар кылып чоруттунган. Бо беш чылда машина-техника турар 9 парктыг туткаш, ажыглалга киирип, 49 совхозтарга машина-техника парыгының эргелекчизи деп чаа албан-хүлээлгени доктааткан. Ында тускай эртемниг, бедик мергежилдиг кижилерни хаара туткан. Оларга машина-техниканың бүдүн-бүрүн чоруун харылаар эрге-хүлээлгени онааган.

Республикага чыл санында техниканың шын кадагалалы дээш конкурстарны организастап турган. Маңаа багай эвес көргүзүглерни «Тес-Хем», «Кызыл тараачын», СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг, «Тиилелге», «Тыва», «Тээли» болгаш өске-даа совхозтар эдип ап келген. Ындыг турбуже Кодээ ажыл-агый министерствозунуң, районнар аразының агроүлетпүр каттыжыышкыннарының талазындан кошкак контрольдуң хараазы-биле дыка хөй ажыл-агыйларда кодээ ажыл-агый техниказын кадагалап, шыгжап турары куду деңнелде боор артпышаан. Районнарның база совхозтарның чамдык харысалгалыг удуртукчулары болгаш специалистери көстүп турган четпестерни эдип алыр талазы-биле хемчеглер ап чорутпайн турарын база маңаа айытса чугула. Техниканың бүдүн-бүрүн турарын чүнү мурнай Госсельтехнадзорнуң инженер-инспекторларындан негээр херек.

Эрткен кыштың түңнелдерин алгаш көөрге, республиканың совхозтары машина-техниканы кышкы кадагалалга тургузарының чурумнарын хажыдып ол талазы-биле частырыгларны эдип алырынче эвээш кичээнгей угландырган. Техниканың хөй нуруузу хир-чамдан арыглаттынмайн, чугула кезектери ыяк аштап-чылгыттынмайн, үзеттинмейн база складтарга аңгылаттынмайн, дугуйлар өжүртүнмейн кадагалаттынып турар. Үрелик машина-техниканың бүдүн кезектерин адыргаш, складтарга шыгжаар ужурлуг. Ону ынчалмайн турарындаа машина-техника парктарында демир-дес оваалаш берген чыдар. Ындыг байдал Чөөн-Хемчик, Өвүр, Бии-Хем, Кызыл, Эрзин база Тес-Хем районнарда ам-даа бар. Ылангыя «Искра», «Хөндергей», «Кызыгаар», «Революцияның чалбыыжы», «Шивилиг», «Хадын», «Саян», С. К. Тока аттыг совхозтарда, Дуржулга станциязында техника кадагалаар талазы-биле улуг хажыдыышкыннар болган. ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң удуртукчулары техника кадагалалынга канчаар-даа ажок кошкак кичээнгей салып турган. Оон түңнелинде Н. Астахов удурткан № 1 бригада 3,5 муң, В. Гольцов удурткан № 2 бригада 6,0 муң, А. Сазонов удурткан № 3 бригада 7,2 муң, база А. Клинкович удурткан № 4 бригада 12,2 муң рубльдиң каражазы күрүнеге чедирген. С. К. Тока аттыг совхоз — 12,0 муң, Дуржулга станциязы — 4,3 муң рубль каражалыг болган.

Техника кадагалалын чорудуп турарын дорт хынаар хүлээлгелиг А. Монгуш (Өвүр район), Д. Чыпсымаа (Эрзин район), Б. Саая (Чөөн-Хемчик район) оларның бо чугула ажыл-херектерин эрегейлеп, техниканы кадагалалга бүрүн ёзугаар тургузар талазы-биле кандыг-даа хемчеглер албайн келгенин айтыр херек.

Кодээ ажыл-агый техниказын кышкы үеде кадагалалга тургузар чугула кампания бо хүннерде үргүлчүлевишаан. Чүък сөөртүр кожугларны аргалыг-ла болза, долузу-биле септээш, тургусса чугула. Тараа ажаар комбайннарны бөгүн кезектерин хынап сайгаргаш, тургузар. Бо бүгүге хамаарыштыр ажылчыннар ортузунга масса-политиктиг ажылды күштелдирип, удуртукчу, специалист, механизатор кижи бүрүзүнден бедик харысалганы база ажыл-агыйжы, меререлдиг чорукту чедип алыр херек.

Техниканы багай кадагалаарга оон үрелип-баксыраары, оон ажылдап турган үезинде үрелиринден хөй болур деп чүзеки механизатор кижи бүрүзү эки билир. Агаар-бойдустуң янзы-бүрү чылдагааннарындан машина-техниканың дадарын, ирип, хээрек апарып болур. Ынчангаш оон демир кезектерин база шывыглагын тускай дозу-биле будуп, үзеп-чаары чугула.

Техниканы шын кадагалаар чорук оон даларын, үрелиринин болдурбас дээрзи билдингир. Бүгү-ле техникадан тараа ажаар комбайннарны кадагалалга тургузары кончуг нарын, берге боор турар. Ол ажылдарны ГОСТ 7751—59 деп тускай негелделер ёзугаар чорудар. Аңаа чүнү мурнай: комбайнны чуггааш, чодуп, чулгуур; чамдык үрелик чел, нарын кезектерниң байдалын тодарадыр; кывар чүүлдүң шүүрүн аштап-арыглаар; кывар чүүл насозун арыглаар дээш оон-даа өске ажылдарны кылып чорудар.

Техника кадагалалының ажылдарын чоруткан түңнелинде ону тускай инженер-техниктиг комиссияга хүлээдип бээр. Кылып чоруткан ажылдарның база техниканың байдалының дугайында тускай актыны тургузар.

Б. МОНГУШ,
СЭКП Тыва обкомунуң кодээ ажыл-агый база аъш-чем үлетпүр килдизиниң инструктору.

Ноябрь 10—Совет милиция хүну

КОРУМ-ЧУРУМНУҢ КАМГАЛАЛЫНДА

РЕСПУБЛИКАНЫҢ иштики херектер органнарының ажылдакчылары бөгүн совет чон-биле кады партияның XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга чедиишкинниг боттандырар дээш шудургу ажылдап турарлар. Пленумнуң документилери-биле таныжып тудум бистер бөгүн делегейге тооргулуг чедиишкиннериниң кайы хире өндүр-чаагайынга болгаш сайзыраңгай социалистиг ниитилелдиң эгээртинмес аргаларынга база катап бүзүрээр турар бис.

Чаа кижини хевирлээри дээрге, чүгле чугула чорудуг эвес, коммунизмниң тургузарының база бир бырызы болур. Совет кижилер коммунизмниң идеяларының шынынга бүзүрээр патриоттар болгаш интернационалчылар кылдыр өзүп, быжыгып база каңналып турар.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилелгезиниң соонда, үш хүн эртенинде—1907 чылдың ноябрь 10-да (эрги сан-биле октябрь 28-те) Владимир Ильич Лениниң эгелекчи саналы-биле тургустунган совет милиция социалистиг корум-чурумну болгаш хоойлу-дүрүмнү камгалаарының харысалгалыг болгаш хүндүлүг ээлчээнге 66 чыл дургузунда турул, күш-ажылчы чонунуң эрге-ажыы дээш шынчы, төлептиг бараан болуп турар.

Совет милицияның тургустунуп база хөгжүүрүнге үнелеп четпес улуг-хуузун революцияның чалбышытыг рыцары Ф. Э. Дзержинский киирген.

Ажылчын-тараачын милицияның баштайгы отрядтарын организастаарынга М. И. Калинин, М. В. Фрунзе, К. Е. Ворошилов, Г. И. Петровский болгаш өске-даа хөй-хөй суралгыг ленинчи-большевиктер киришкен. Ол чылдарда милиционерлер аштап, суксап-даа турган болза, идик-хеви элбер-самдар-даа болза, большевикчи шынга, даартагы хүнге бүзүрелге чалгынналганындан боттарының албан-хүлээлгезин тергиин эки күүседип эгелээннер. Олар үнтекчилерге болгаш дээрбечилерге, содаачыларга болгаш хулиганнарга, революцияның хөй санныг дайзыннарынга удур шиитпирлиг демисежип турганнар.

Советтерниң эрге-чагыргазы дээш амы-тынын харам чокка берип келген баштайгы шагдааларның салгакчылары Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында мораль-политика талазы-биле быжыг туруштуун көргүзүп, Төрээн чурттуң немец-фашистиг эжелекчилеринден эрес-маадырлыы-биле камгалашканнар.

Тыва милицияның хүрээлелинге кайгамчыктыг кадрлар өскен болгаш каңналган. Олар Төрээн чуртунга, чонунга төлептиг бараан болуп, коммунизмниң бистиң чуртувуска тургузарынга бичее эвес салышкынны киирип турар. Оларның бирээзи милицияның майору Ооржак Чээнекович Комбуйну мөгейлиңер. Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи О. Ч. Комбуй тулчуушкун шөлүнге кылган эрес-маадырлыг херектери дээш Ада-чурт дайынының ордени болгаш медальдар-биле шаңнаткан. Дайын соонундагы чылдарда ол кем-херек үүлгедир чорукка удур демиселдиң мурнуку одуруунга кезээде чоруп келгеш, Ленин орден-биле шаңнаткан.

Районнуң шагдаа салбырының секретарындан ИХМ-ниң килдис эргелекчизи чедир дешпээн Эрес Шириндивеевич Маадырның күш-ажылчы намдары солун. Ол Кызыл Сылдыс орденниң эдилекчизи. Хоочуннар Василий Андреевич Кочетковту, Виктор Фёдорович Фёдоровту, Октябрь Салчакович Намчылды, Михаил Лопсанович Сиилиңмейни бо хүн чоргаарал-биле адаар бис. Чүге дээрге олар бистиң республикавыста милиция органнарының тургустунганы баштайгы хонуктарындан эгелеп ажылдааш, хөй-хөй аныяктарны берге болгаш хүндүлүг бо херекке чаңчыктырып, өөреткеннер.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин республиканың иштики херектер органнарының ажылдакчылары нәии-биле деткип, коллектив бүрүзүнге принциптиг туруштуг быжыглааны, күш-ажылдың сагылга-чурумун бедидери чугула, ону үе негеп келген дээрзин ханызы-биле медереп билип турар. Бөгүн участоктарга күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, кескү түңнелдерни чедип алыр дээш негелде улгаткан.

Кургунениң, күш-ажылдың болгаш хөй-ниитиниң сагылга-чурумун хажыдар чорукка удур шиңгыы демиселди чорудар дугайында эгелээшкинин база ИХМ органнарының ажылдакчылары нәии-биле деткээннер. Чүгле ооң-биле кызыгаарлаттынып турар эвес, милиция ажылдакчылары совет хоойлуну хажык чок сагыырынга ажылчыннарны болгаш албан-хаакчыларны кижизидер талазы-биле үлетпүр, бүдүрүлге черлеринге, автотранспорт организацияларынга практиктиг дузаны хуваалда ёзугаар чедирип турар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш партия ТК-ның ооң соондагы Пленумнарының негелделеринге дүүштүр милиция ажылдакчылары албан-хүлээлгениң чурумун сайзыраңгайжыткан. Ниитиниң корум-чурумун камгалаарынга патруль-пост албаның күштелдирери чугула апарган. Ынчангаш, иштики херектер органының хууда составы дежурныйлаашкынче эң хөйү-биле хаара туттунган, ылаңгыя кежээки үеде оларның саны көвүдеп турар.

Милицияның участок инспекторларының салдары улгаткан. Хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглаар талазы-биле демиселдиң мурнуку одуруунда турар дайынчылар—участок шагдаалары болур. Социалистиг өнчү-хөреңгини оорлаар самчыгдаар, хээли бээр болгаш алыр чоруктарга удур, социалистиг өнчү-хөреңгини оорлаар чоруктарга удур демисел албаның ажылдакчылары бичее эвес салышкынны киирип турар. Ында бедик мергежилдиг, бышкан кадрлар ажылдап турарлар.

Үстүнде чугаалааным хоочуннарның үлегерин эдерип, оларның арга-дуржулгазын шиңгээдип алган, ам чонунга төлептиг бараан болуп чоруур аныяктар эвээш эвес. Оларга социалистиг чарыштың тиилекчилери — Кызылдың иштики херектер килдизинден Владимир Кунгаа, Юрий Ховалыг, Улуг-Хемден—Сергей Ондар болгаш өскелер-даа хамааржыр. Милиция капитаны И. Сергиенконуң, улуг лейтенант Н. Буторнуң, лейтенант Е. Донгактың ажылы макталдыг.

Эки тура улусчу дружиналар тургустунганындан бээр 25 чыл оюн 1984 чылдың мартта демдеглээр. Амгы үеде республиканың чурттакчылыг черлеринде эки тура 979 улусчу дружина бар, ында 14790 дружинник хаара туттунган. Олар ниитиниң корум-чурумун тударынга дыка улуг салышкынны киирип, милиция органының ажылдакчыларынга бичее эвес дузаны көргүзүп турар. Каа-Хем районда № 958 КМК-ның, культура килдизиниң, Бүрен-Аксы суурнуң, Ак-Довуракта рудниктиң, транспорт цегиниң, Кызылда үлетпүр бараанnарының садыының, «Тудуг кезектери» комбинаттың болгаш өске-даа он-он бүдүрүлгелериниң албан черлериниң эки тура улусчу дружиналарын демдеглеп болур.

Ниитиниң корум-чурумун быжыглаар талазы-биле амдаа кылыр ажылдарывыс хөй. Хулиганнаар, кургунениң болгаш хуу улустуң өнчү-хөреңгизин оорлаар, самчыгдаар болгаш хоойлу үреэр өске-даа чоруктар бистиң республикада үндезини-биле чайлаттынмайн турар. Ындыг чоруктарны бистиң амыдыралывыстан бүрүнү-биле кызып үндүрер дээш иштики херектер органнарының ажылдакчылары бөгүн күжүн мөөңнээрлер.

В. КАРА-САЛ,
Тыва АССР-ниң иштики херектер министри.

Депутат

дугайында чугаа

АРГА-СҮМЕ АЙТЫРЫП КЭЭР

«Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелинде Надежда Базыр-ооловна Ондар хүндүткелдиг кижилерниң бирээзи. Ындыг алдар-ат чедип алыры кижиге белен эвес. Хөй чыл дургузунда бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылы-биле, даанган ижинге ээ-харысалгалыы-биле коллективинге бедик алдарны чедип алган.

Надежда Ондар ажылчын хоорай Ак-Довуракка ортумак школа дооскан дораан келген. Ону улуг бүдүрүлге чери, аныктар бодунче сорунза дег тырткан. Ол республиканың эң аныяк хоорайын тудар тудугжу мергежилди шилип алган.

Баштайгы хүннер эгелеп-ле кады кожалары-биле, чаңгыс коллективте өөру-биле таныжып, оларның сеткилинге кире бээр кижилер турар. Ындыгларның бирээзинге Надежда Ондар хамааржыр. Ынчалза-даа туйбуну шын салырын, хоюдутну чедиштир белеткээрин өөренип алыры белен эвес херек болган. Н. Ондар аңаа хөй үеин, хөй күштү чарыгдаан. Аңаа чүгле аныяк кыстың чүткүлү, ооң быжыг тура-соруу херек болган. А дуржулгалыг тудугжулар ындыг кижиниң ёзулуг тудугжу кылдыр «тудуп» каар. Республиканың сурагжылыг тудугжузу коммунист Ооржак Доңгак-оолович Комбуй-оолдуң ол ортун өөреникчилериниң бирээзи болган.

Комсомолчу Н. Ондар дагдыныкчызының «холунга» он ажыг чыл болган. Ынча үениң дургузунда Ю. Д. Комбуй-оолдан ол хөй-ле чүүлдү өөренип алган. Тудугжу кижиниң чажыттарын тергиин эки шиңгээдип ап, дагдыныкчызының чоргааралы болдурган.

Кажан хоорайның коммунистери Надежданың партияга хүлээп алыр дей бээрге, рекомендацияны О. Комбуй-оол бир дугаарында берген.

Херээжен кижиге хамаарыштыр адаарга безин эпчок лыңналыр «дашчы» деп сөстүң утказы ханы. Ону ам чүгле эр улус кылбас. Аар дашты улуг-улуг тудуг кырынче хол-биле көдүрер үе эрткен. Ол ажылды техника күүседип турар апарган. Ынчангаш дашчы кыстар бисте кайы хөй.

А. Н. Ондарга чүгле дашчы болуру эвээш болган. Билигже чүткүлдүг, ажыл дээнде амыр-дыжын уттуптар Надежда Базыр-ооловна Ак-Довурактың даг техникумунуң үлетпүр болгаш хамаатылар тудуг салбырынче кирип алган. Ол хүндүс ажылдааш, кежээки үеде техникумче базыптар. Орай чанып кээр. Херээжен кижиниң ажылы ооң-биле кызыгаарлаттынмар эвес. Өг-бүле ажылы база бар.

Ынчалза-даа Н. Ондар оон кортпаан. Техникумну доозуп алган. «Тускай ортумак эртем чедип алган кижи тудугга кайын ажылдаарыл, бир «чылыг» черже дезе бээр болгай аан!» деп, чамдык шолук кижилер чугаалашкан. Херек кырында ындыг эвес болган. Ол-ла участогунга мастерлей берген.

Надежда Базыр-ооловнаның мастерлээн ийи чылының дургузунда ук коллектив Тудугжулар суурунга ийи-ийи аал чурттаар беш бажыңны, Постоянныйга 30 квартиралыг чуртталга бажыңын ажыглалга киирген, участоктуң ажылчыннары эмнелге комплекизинин, чаа школаның тудуунга киришкен, чылыдылга электри төвүн кылышкан. Амгы үеде ол участок 60 квартиралыг чуртталга бажыңын кылып турар.

Мастерлээн үезиниң дургузунда Н. Б. Ондар чүгле хамаарышкан ажылын эки күүседип келген эвес, хөй-ниитичи хүлээлгезин база чедиишкинниг боттандырып келген. Сөөлгү соңгуулдалар үезинде ак-довуракчылар ону Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга соңгаан. Ооң хостуг шагы эвээжээн. Ынчалза-даа ону Надежда Базыр-ооловна черле ындыг болур ужурлуг деп санап турар. Чаңгыс чер чурттуглары аңаа бедик бүзүрелди көргүскеш, республиканың дээди органынга соңгаан болгай. Ынчангаш, олче шуушкан соңгукчуларны кежээ орайга-даа чедир, эртен эрте-даа хүлээп алырынга белен. А келген улустуң айтырыглары янзы-бүрү: чурттаалга байдалын экижидеринге дузалажырын-даа дилеп кээр, өг-бүледе байдалды-даа чугаалап, арга-сүме айтырып кээр. Ол шуптузунга дузаны көргүзүп, сүмени кадып шыдап турар.

Бүдүрүлгечи айтырыгларны шиитпирлээринге ол база киржип турар. Тудуг материалдары бээр бүдүрүлгелер чамдыкта сөзүн ээлевейн, тудугжуларны ажыл чок олуртуптар. Ынчан бирги ээлчегде Надежда Базыр-ооловна «хөделип» үнер...

Н. Б. Ондарның ажылдап турар коллективи Совет Тываның 40 чылынга уткуштур бедиткен социалистиг хүлээлгени алган. Келир чылдың эгезинде 108 квартиралыг чурттаалга бажыңының тудуун доозар сорулганы участоктуң тудугжулары салган. Оларның сөзү ажыл-херек-биле карышпайн турар. Ооң бадыткалы—чалым хоорайда хүннү-не немежип орар тудуглар ол. Ону күш-ажылга хандыкшылдыг, дааган ижинге бердингеен А. С. Кужугет, С. К. Данзырын болгаш өске-даа тудугжулар кылып турар. Оларның арасында коммунист, депутат Н. Б. Ондар база бар.

В. СЕРГИЕНКО.

ЧУРУКТА: Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Н. Б. Ондарның (солагай талазында) республиканың алдарлыг тудугжузу С. К. Данзырын-биле ажыл планын чугаалажып турары.

В. МОНГУШТУҢ фотозу.

СОВЕТ МИЛИЦИЯНЫҢ чаңчыл болган байырлалын төлептиг уткуп турар шагдаа ажылдакчылары республиканың булуң санай кайы хөй.

Бичее лейтенант Амур Лопсанович Тогаачы иштики херектер органнарынга ажылдаары-биле хын дээн аныяк турган келген. Ооң бээр он ажыг чылдар эрте берген. Эрткен чылдар иштинде ол милицияның дежурныйының дузалакчызындан офицер эргелиг инспектор чедир депшээн.

Ооң хөрээн «Совет милицияның тергиини», «ССРЭ-ниң ИХМ-ниң 50 чылы» деп херек демдектери каастап чоруур. Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозунуң хүндүлел самбыразында ооң херек чуруун аскан.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

Милиция ажылдакчыларының амыдыралындан

КУДУМЧУ БАЙЫРЛАЛЫНЧЕ ЧАЛАЛГА

Минскиниң Москва районунуң иштики херектер килдизиниң назы четпестериниң херектериниң талазы-биле инспектору С. Гулякевич Карл Либкнехт кудумчунуң байырлалынга киржир чалалга алган. Ында мындыг бижимел чораан: «Сергей Владимирович! Албан келиңер — бодувустуң кежээвисти силерге тураскааттывыс. Александр Михейчик».

Михейчик-биле эң баштайгы ужуражылгазын инспектор сактып келген. Саша ынчан он алды харлыг «берге ээдди» турган. Колониядан база чаа келген.

Гулякевич ооң-биле чаңгыс эвес удаа чугаалашкан. Хунчуң ынаап келген. Ажылдаар черни безин тып берген.

В. МЕНЬШИКОВА.

Минск.

ГЕРДА, БУРУНГААР!

Йошкар-Оланың Пионерлер бажыңының ыт өөредикчилериниң клувунуң бичии кежигүннери Николай Красношековтуң шагдаа ажылының дугайында чугаазын улуг сонуургал-биле дыңнап органнар. Ындыг болбас арга чок. Бичее лейтенант дөрт даванныг өннүү — Герда деп ыды-биле ийилээ кем-херек үүлгеткен он-он кижилерни тутканнар.

Николай Красношеков база-ла бичии чажындан шагдаа болурун күзеп чораан, ыт өөредиксээр күзели база күштүг турган. Ынчалза-даа бир дугаарында ол шеригге ыт өөредир аргалыг болган. Ыраккы кызыгаарда заставага Николай ол мергежилди тергиин эки шиңгээдип алган.

Ол бажыңындан үнге-ле хонук-хонуу-биле чиде бээр, чамдыкта чүс-чүс километр черже ырак-даа бээр. Ниитиниң корум-чурумунуң үрекчилерин тудар дээш инспектор Н. Красношековтуң ажылы ындыг.

В. САКЛАКОВ.

Йошкар-Ола.

ЧОЛААЧЫЛАР ЧӨВҮЛЕЛИ

КАИ-биле ужурашкан чолаачы оон-биле үргүлчү-ле бакташпас дээрзин Закавказьениң демир-оруунуң Тбилиси автобаазазының дуржулгазы бадыткаан. Ында чолаачылар биле автоинспекторлар бир деңге үре-түңнелдиг ажылдап турарлар.

Бир чыл мурнунда Р. Парасекевашвилиниң башкарганы чүък машиназы аварияга таварышкан чүве-дир. Ук машина орукче үрелик үнген деп, куравтоинспектор түңнел кылган. Ол дээш ээлчег мастеринге хемчег хүлээткен соонда ол таварылганы шуну-ла уттупкан.

А чолаачы ону утпаан. Септелгеде чүге ындыг хөй четпестер барыл, автомобильдер чүге рейсче үрелик үнүп турары?— дээн айтырыглар ону дүвүреткен. Ол дугайында эш-өөру-биле сүмележирге, олар ону деткээн. Ынчангаш бо айтырыглар шуптузун дүвүреди берген. Оон уламындан чолаачылар чөвүлели тургустунган, оон даргазынга Р. Парасекевашвилини соңгаан, оралакчызы — КАИ инспектору болган.

Чөвүлел кежигүннери автобаазада кылдынып турар бүгү септелге ажылдарын контрольга алган. Дыка хөй чолаачылар хөй-ниитичи автоинспекторлар апаргылаан, олар оруктарга дежурныйлап турарлар.

В. МАСХУЛИЯ.

Тбилиси.

СОЛДАТ КИЖИ ЧЕРЛЕ СОЛДАТ

АЖЫЛ ХҮНҮНҮҢ соонда эгелээн болгаш хурал орайтады доозулган. Хуралдың киржикчилери байырлашкаш, уурук-суурук тарап турганнар.

Шак бо кокпа орукчугашты Валерий беш салаазы дег билир. Ону улам тода чырыдып турган бо бажыңнарның соңгаларында чагылдарда сайгылгааннарның чырыы чок-даа болза, чаңдыр баспас. Чүге дээрге ону Валера амыдыралының оруу кылдыр санап чоруур. Албан-хүлээлгезиниң аайы ындыг, дүн-даа, хүн-даа дивес. Ам чаныр бар чыдары ол. Ооң бодалдары левин чаа болуп эрткен хуралда. Байысаакчы Саяна Лихатинаның ажылының дугайын килдистиң комсомолчуларының хуралынга дыңнап чугаалажып турганы дег, ийи-үш чыл бурунгаар ол база ажылының отчёдун эш-өөрүнүң мурнунга берип турган. Кады ажылдап турар эш-өөрүнүң санал-оналы кижиге өөредиг болур болгаш ажыл-ишке тура-соруун, хөй-чүлүн көдүрер. Иштики херектер килдизиниң комсомолчулары, аныктары албан-хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип чаңчыкканнар. Вячеслав Кандан, Саяна Лихатина болгаш оон-даа өскелерниң ажылынга эш-өөрүнүң үнелел берип турганы таварылга эвес.

1977 чыл. Районнуң иштики херектер килдизиниң чолаачылар отрядынга ынчан бир аныяк оол немешкен. Кеземче херээ истээр салбырга ол ынчаар ажылдап кирген. Хөй-ниитиниң корум-чурумунуң камгалакчыларының чиик эвес ажылын ол бодунуң ам көрүп, чоорту ханы билип эгелээн. Хүнүнүң кайы-даа үезинде медээ келирге, ынаар аъттаныптарынга ооң машиназы кезээде белен. Негелде-даа ындыг. Шериг албаны эрттирип турда база ындыг турган. Корум-чурум камгалалының солдады албан-хүлээлгеге ол харын улам каңналып быжыккан.

Машинист - тракторист мергежилдиг аныяк оол ажыл-амыдыралын милиция-биле чүге холбаныл? Бо айтырыгны Валерий Серепович Салчак кажан ол партия кежигүнүнүң кандидадынга кирип турда, килдистиң коммунистери аңаа салган. «Хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглаар, ону хажыткан кижилер-биле эптеш чок демисежип чоруур бо мергежилдиң кижилериниң чиик эвес ажылы, тура-соруу мени сорунза дег чайгаар бодунче тыртып чораан. Шериг албанындан халашкаш, өскен төрээн Каа-Хем районумда «Бурунгаар» совхозка чыл хире чолаачылап ажылдааш, солдат кижи солдат-ла болгай дижири дег, шеригте-ле үзе шиитпирлеп алганым бодал-биле «шылгалда» тудары-биле маңаа келгеним бо» деп, ол чиге харылаан.

Тура-сорук, кызыг чүткүл чуну-даа ажып эртип болурун Валерий Серепович ам билир. Килдистиң коммунистериниң «Коммунистиг аңнынга төлептиг кижи» дээн бүзүрелин ону чүгледиргеен.

Килдисче чолаачылааш, дежурный кезекке дежурныйның дузалакчызынга ажылдааш, «шылгалданы» тудуп эрткен. Валерий Серепович Салчак Кызыл районнуң иштики херектер килдизиниң — кеземче херээ истээр салбырының инспектору. Билиг-мергежил бедидер куретарга ол чаңгыс эвес удаа чораан.

Эш-өөрүнүң арга-сүмезин ылаңгыя коммунистер А. М. Силиңмей, С. А. Балчый-оол оларның аныяк эжинге хууда үлегери улуг болган. Совет милиция ажылдакчызының арыг-чаагай бедик адын камгалап, үнелеп билир чорукка, шынчы, ак-сеткилдиг болурунга, кижилер-биле ажылдап билиринге аныяк оолду өөредип, кижизиткеннер. Аныяк кижиниң күзел-чүткүлүн, сеткил-сагыжын ханы билип, белен эвес бо мергежилдиң тереңинче ону чедип киирген башкылары аңаа эргим. Ажыл бүрүзү онзагай талаларлыг, белен чүве кайда боор. «Кандыг эрги мен?» диген далагалзаан бодалдарга алзы каантар үелер тургулаан.

Бо таварылга Валерага амдаа дүүн чаа болган ышкаш сагындырып келир. Медээ келген черже КАИ инспектору Владимир Юртаев-биле ону чоруткан. Херектиң «кызыг» изи-биле чораш, хулиган херек үүлгедикчилерин «Көк-Тей» совхозтуң девискээринден үндүрбейн, тудуп алганнар. Күүсеттинген ол даалга, дараазындаалары — ооң бодунга бүзүрелин өттурган. Төрээн коллективиниң коммунистери килдистиң комсомол организациязының ажылын аныяк коммуниске удуртуруп дааскан.

Килдистиң хөй-ниити ажылындан комсомолчулар чыдып калбастар. Совет хоойлу-дүрүмнү районнуң чурттакчы чонунга тайылбырлаар, өөредир ажылга идепкейлиг киржип турарлар. Район төвүнге, совхозтарга ай сайында эртип турар профилактика хүннеринге киржип, амыдыралдың арыг оруундан тайып, оон хөлегезинге барган кижилерге амыдыралдың чаагайын эгидер, частырыын билиндирер дээш чеже кижи-биле ишкикара чок чугаалашпаан хээр «Кара-Хаак», «Баян-Кол» совхозтарга эрткилээн айтырыглар болгаш харыылар кежээлеринге, профилактика хүннеринге олар идепкейлиг киришкеннер. Бо ажылдарда аныяк коммунист инспекторнуң үлүү база бар.

Чүү-даа чүве ойлуг, үелиг. Арга-дуржулга чыл-чылы-биле мөөңнеттинер. Милицияның лейтенантызы Валерий Серепович Салчак бөгүнгү ол оруу-биле даарта оон-даа бүзүрелдиг базар.

В. КУУЛАР.

Кызыл район.

СӨЗҮН ЭЭЛЭЭН

Хүреш-оол Сайын-Белекович Монгуш-биле бо удаада база катап күскү хову турлаанга ужураштывыс. Ооң хат-салгынга, хүнге додукан хүрең эрин-шырайы аас-кежиктиг хүлүмзүрүүнден чүден омак хөглүг көзүлдү. Ооң ындыг улуг өөрүшкүзүнде утка, барымдаа бар: чүл дээрге бригаданың механизаторлары база комбайнерлери дүжүт ажаалдазын чедиишкиннинг дооскан. Ажыг дерин топ турган, тарып өстүрүп алган таразы чидириг чокка ажаалтынган. Тараа шөлдериниң саваны болдунген, аңгыстар аңдартынган.

Улуг үүле бүткен. Дөрт муң үш чүс бежен гектар черге чашкан тараа чаагай боон үнген. Гектардан-на тос ажыг центнер дүжүт ажаап алдынган.

Бригада хөрзүннүң хатка алзыр чоруунга удур ажыглаар бүгү техниканы чурум, негелде ёзугаар шын ажыглаан. Хөрзүнге херектиг чогуур чемишчидилгени чашкан. Хөрзүн болбаазырадырының бедик агротехниктиг аргаларын ажыглаан.

№ 2 механизастаттынган трактор-хову бригадазының ажылы оон бүгү механизаторларынга бо чылын онзагай солун база харысалгалыг болган. Хүреш-оол Сайын-Белековичиниң удуртуп баштаан бригадазының механизаторлары бригада кережи-биле частан тура ажылдап эгелээн. Ол дээрге Кур-чер совхозунун механизаторларынга чаа чүүл болган.

Бригадада он алды кижи ажылдап турар. Кымның кандыг ажыл кылыры хүн бүру тодаргай. Бүгү механизаторлар шупту эрес-шудургу, кызымак ажылдааннар. Оларның мурнуку одуруунда хөй чылда ажылдап келген улуг дуржулгалыг механизаторлар, быжыг сагылга-чурумнуг, боттарынга негелделиг кижилер, коммунистер үлегер-чижээн көргүзүп келгеннер. Коммунист, Күш-ажылдың Кызыл Туг болгаш Октябрь Революциязы орденнериниң эдилекчизи Кызыл-оол Бады-Хөө тараа кестирериниң хүн нормазын ийи катап ажыр күүседип, хүнде үжен ажыг гектар тарааны ажаап турган. Ол ышкаш коммунист Иван Куулар база-ла хүнде чээрби беш гектар тарааны ажаап келген. Аныяк комбайнер Оттук-оол Монгуш олардан база дудак чок ажылдаан.

Бригаданың механизаторлары кереэ ёзугаар бир гектардан-на алды центнер дүжүттү өстүрүп алырын хүлээнгеш, бир гектардан тос ажыг центнер дүжүттү ажаап алган. Бо дээрге күш-ажылчы улуг чедиишкин. Күскү чер аңдарылгазынга бригада муң ажыг гектар черни аңдарган. Ол келир чылдың чаагай дүжүдүнге багай эвес магадылал.

Коммунист Хүреш-оол Сайын-Белекович бодунуң бригадир ажыл-херээн, хүлээлгезин бедик-биле медерен билир. Бригадир болуру дээрге — кижилер-биле ажылдап билири-дир. Бригадада кижилерниң аажы-чаңы аңгы-аңгы. Оларның сонуургалдарын шын билир херек. Кижилерниң мөзү-шынары янзы-бүрү. Ону эки билбейн бригаданың ажылын шуудадып алыры берге.

Кол-ла чүве механизаторлар ортузунга социалистиг чарышты организастаары, ону чогуур үезинде түңнеп үндүрери. Мурнакчыларны ынаңла шаңнап мактаар. Ооң бригадазы социалистиг чарышка тиилекчи болуп турган.

Бригаданың механизаторлары ам келир чылдың дүжүдүн тарып өстүрериниң магадылалын тургузуп турар.

Х. ОЯДАН-ООЛ.

Эскертинмес мергежилдиң кижилери

ШЕВЕР ДАРГАН

Кодээ ажыл-агыйның бүдүрүлге черлери чылдың кайы-даа үезинде бир-ле чугула кампания-биле хаара туттунган турары билдингир. Ынчангаш Тываның Кодээ ажыл-агый дуржулга станциязының дарганнаар цеги чылдың бүгү эргилдезинде дүн-хүн чок хайнышкынныг ажылдап турар.

Аңаа бөгүн-ле бригадалардан, фермалардан болгаш мастерскаялардан янзы-бүрү чугула херектиг чагыглар кээп турар. Ол цехти хоочун дарган Бичее-оол Намзыраевич Оюн биндилии-биле удуртуп, боду кызымак болгаш чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап турар.

Ол бодунуң хүлээнген ажылдарын өй шаанда бедик шынарлыг күүседип, мурнакчыларның одуруунда чоруп турар. Ооң кызымаккай, ак-сеткилдиг, чонунга ээлдек чорууң эш-өөрү-даа, администрация-даа бедик-биле үнелеп, удаа-дараа шаңнал-мактал тыпсып турар. Ооң уран шевер холдары, чогаадыкчы ажылы, шынап-ла үнелиг. Машина-техниканың кандыг-даа нарын артык кезектерин кылырынга ооң киржилгези улуг.

Ол хөй уругларның адазы. Оларны чаасчаан кижизидип, төлептиг кижилер кылдыр өстүрер дээш бүгү күжүн салып чоруур. Ам бодунуң дарган мергежилин оглу Вячеславка дамчыдып берип, ону бодунуң дузалакчызы кылдыр ажылдадып алган.

Адашкыларның кызымак күш-ажылы станцияның бүдүрүлгезинге эргежок чугула болуп, моон соңгаар-даа олар улуг үлүүн киирер дээрзинге чигзиниг чок.

К. ОЮН.

ЧЕМДИК ТУДУГЛАР

Шоодуглуг бийир-биле

Республика найысалалы-биле барыын районнарны харылзаштырып турар Ак-Туруг суурну таварты эрткен чазаглыг оруктап чоруп орган кижи хавак кырынза чаа бажыңнарны эскерип каар. Кодээ Культура бажыңының, харылзаа белдириниң, чунар бажыңның, эмнелгениң, уругаар садыының, машина-трактор мастерскаязының тудуун тудканы кодээ суурнуң амыдыралынга онзагай болуушкун болган. Он чыл бурунгаар маңаа каш борбак бажыңнар турган.

Шагаан-Арыгга № 586 КМК-ның тудугжулары борта хөй бажыңнарны туткан.

Бо чылын «Ак-Туруг» совхозтуң тудуглары Чадааналың № 3 КМБ-зынга быжыглаан. Оон начальниги Маадыр Мөнге Назынович Ховалыг чаагай аазаашкыннарны берип турган. Ленин болгаш Ак-Тал кудумчуларынга ийи-ийи аал чурттаар бажыңнарны 1983 чылда доозарын хүлээнген.

Шевер тудугжу Дырлан-оол Ховалыгның бригадазын тургускан. Тудугжулар ийи бажыңның тавааң дооскаш, бирээзиниң ханазын бир ай дургузунда элтеп үндүрүпкен. Тудуг материалы оон соонда келбестээн. Элээн үр болгаш ийи машина шлак, бир машина ыяш материалдары эккеп каан. Оозу удавайн төнген. Ажыл чок, кажан материал келирин манап орар эвес, тудугжулар өскээр хайдынып эгелээн. Ээ чок арткан чемдик тудугларны бичии уруглар «шивээ» кылып алган ойнап турар.

Ол тудугну Чадаанадан чым-даа кээп сонуургап көрбээн. Ам тудуг чапынга чүгле таныныл ында хаая кестүгү леп каар. Өскээр ажыл тыптынып чоруптан ажылчыннарны чүү дээш буруудадыр боор. Эткен сөзүнге ээ болуп шыдавас чамдык кижилерниң буруузундан, ажылга харысалга чок чоруктан тудуглар ажыглалга кирбейн турар. Тей адаанда ийи чыл бурунгаар-ла ханазын тудуп каан бажың ол-ла хевээр турбушаан. Школа башкыларынга тудуп турар ийи аал чурттаар бажың база-ла чемдик хевээр турар.

Шала кылдынган тудугларны удуртукчу ажылдакчылар көрүп, билип-ле турар деп бодаар мен. Ол тудугну шапкынчылар талазы-биле хемчеглер алырын бодап турар ирги бе деп айтырыг суурнуң чурттакчыларын дүвүреп турар.

С. СОТНАМ.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННЕР БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДАР-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Анна Монгушевна Сарыг — Күрүнениң Кызылда пединститудунуң архиварнузу.
Кызыл-кыс Майыкаевна Сарыглар — аъш-чем барааннар садыының техажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Пелагея Иосифовна Чуркина — «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының № 2 КМК-зының ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Раиса Васильевна Байыр-оол — өг-бүле ээзи.
Алдын-кыс Салчаковна Донгак — хлеб заводунуң ажылчыны.
Минчймаа Ламажаповна Ондар — өг-бүле ээзи.

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Беш уругну божаап болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Ольга Ивановна Михалина — «Тыва дәг-дүгү» комбинаттың септелге-механика цехиниң чурукчузу.
Валентина Кенденовна Ооржак — Ак-Довурак хоорайда өг-бүле ээзи.
Анна Севээн-ооловна Саая — районнуң харылзаа белдириниң почтальону.
Наталья Сарыгларовна Сат — «Тыва кодээ тудуг» трестиниң № 741 КМК-зының шеверлекчизи.
Дарья Ламажайовна Хертек — «Светлячок» уруглар садының ажылчыны.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Елизавета Хос-Хаавна Донгак — Хорум-Даг сес чыл школазының техажылчыны.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Донгармаа Дары-Сүрүңовна Монгуш — Шеми ортумак школазының техажылчыны.

Чеди уругну божаап болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Кара Хос-Хаавна Донгак — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаап болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Оюу Дары-Сүрүңовна Монгуш — Шеми ортумак школазының техажылчыны.
Завия Седен-Доржуевна Ооржак — Бажың-Алаак ортумак школазының техажылчыны.
Алая Шаалыевна Ооржак — «Большевик» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Дадар Семис-ооловна Монгуш — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.
Чечекмаа Уртун-Назыновна Монгуш — районнуң төп эмнелгезиниң санитарказы.
Тамара Сергеевна Ховалыг — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Байлак-кыс Лукеевна Конгаа — Шамбалыг ортумак школазының интернадының кижизидикчи башкызы.
Вера Доржатпаевна Монгуш — «Шамбалыг» совхозтуң ажылчыны.
Нона Ширин-ооловна Сундук — Кур-Чер суурда өг-бүле ээзи.
Александра Борбак-ооловна Тюлюш — «Шамбалыг» совхозтуң ажылчыны.

МӨНГҮН-ТАЙГА РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Фаина Донгаковна Даржаа — районнуң садыгжызы.
Күнзенмаа Кара-Донгаковна Куулар — ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң ажылчыны.
Чечекпей Салымчаповна Хертек — «Мөген-Бүрен» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Минчимаа Донгаковна Самбыр-оол — Мугур-Аксы ортумак школазының техажылчыны.
Клара Салчаковна Хертек — чуртталга-коммунал ажыл-агыйы эргелелиниң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Чыгзымаа Чамыйовна Маамы — «Мөген-Бүрен» совхозтуң ажылчыны.
Партизан Кулаевна Седип — районнуң төп эмнелгезиниң санитарказы.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Ташзы Очуровна Иргит — Кызыл-Хая суурда уруглар садының кижизидикчи башкызы.
Лидия Чимит-Доржуевна Салчак — районнуң төп эмнелгезиниң санитарказы.
Тамара Салчаковна Тондар — Мугур-Аксы ортумак школазының башкызы.

БИИ-ХЕМ РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Бак-кыс Салчаковна Ондар — «Кызыл тараачын» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Антонина Ивановна Павлова — Шивилиг суурда клуб эргелекчизи.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Сарыг-кыс Сүүр-ооловна Картаас — «Саян» совхозтуң ажылчыны.
Светлана Кенденовна Маады — Аржаан ортумак школазының техажылчыны.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Александра Ховалыговна Көк-оол — «Ак-Туруг» совхозтуң ажылчыны.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Өнермаа Араповна Быштак-оол — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.
Раиса Донгаковна Ооржак — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.
Александра Тюлюшевна Сундуй-оол — Жданов аттыг совхозтуң ажылчыны.
Ойуу Түлүшевна Устуу-оол — «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Александра Түлүшевна Жалчий — «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.
Валентина Түлүшевна Борбак — «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.
Доюнмаа Сесиргеевна Даржай — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.
Долбаа Түлүшевна Даспак — «Ак-Туруг» совхозтуң ажылчыны.
Норжунмаа Туматовна Донгак — Жданов аттыг совхозтуң ажылчыны.
Светлана Монгушевна Доржу — «Ак-Туруг» совхозтуң ажылчыны.
Анай-Саар Кыргысовна Көк-оол — Жданов аттыг совхозтуң ажылчыны.
Чечек Түлүшевна Самыжык — Чодураа суурда өг-бүле ээзи.
Ханды-Сүрүң Доспаповна Сандуу — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.
Мешиш Андреевна Сүрүң-Лама — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.
Чечекмаа Ондаровна Ховалыг — «Улуг-Хая» совхозтуң саанчызы.
Зинаида Донгаковна Чаш-оол — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Сенденмаа Монгушовна Бегзи — райпо садыгжызы.
Екатерина Тюлюшовна Бора-Тараа — «Улуг-Хая» совхозтуң саанчызы.
Лидия Сандаковна Даазырын — Кызыл-Даг суурда уруглар садының эргелекчизи.
Дыйтын Донгаковна Дөмүр-оол — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.
Күнзенмаа Шимитовна Кенден — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.
Полина Кыргысовна Комбу — Жданов аттыг совхозтуң ажылчыны.
Раиса Ооржаковна Кыргыс — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.
Мария Монгушовна Кыртымай — ажылчын кооперациязының садыгжызы.
Варвара Дмитриевна Монгул — «Найырал» совхозтуң саанчызы.
Зоя Ховалыговна Монгуш — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.
Светлана Кызыл-ооловна Серенмаа — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.
Валентина Шыгжааевна Тюлюш — «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Дуня Туматовна Бады — Жданов аттыг совхозта уруглар садының повары.
Арагачи Оюдаевна Балчим — «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.
Александра Ламаевна Бюрбю — Арыг-Бажы суурда өг-бүле ээзи.
Мартымаа Туматовна Даржаа — Жданов аттыг совхозтуң саанчызы.
Зоя Викторовна Докмит — Кызыл-Даг суурда ясли-садтың ажылчыны.
Валентина Тюлюшевна Донгак — райпо садыгжызы.
Валентина Доспаповна Доржу — «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.
Чечек Тюлюшевна Доржу-Нава — «Ак-Туруг» совхозтуң ажылчыны.
Зоя Фёдоровна Кадарар — районнуң техажылчыны.
Мария Комбуевна Конгаа — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.
Александра Шойгуевна Лаа — төп район эмнелгезиниң сестразы.
Ольга Ховалыговна Оюн — Хайыраан ортумак школазының техажылчыны.
Алдын-кыс Ховалыговна Сазан-оол — Арыг-Бажы суурда өг-бүле ээзи.
Опанай Девер-ооловна Серенмаа — Чодураа суурда уруглар садының кижизидикчи башкызы.
Анзат Донгаковна Төмүр-оол — Чааты ортумак школазының техажылчыны.
Дорга Сундуевна Түлүш — «Ак-Туруг» совхозтуң экономизи.
Тамара Сандановна Убнуудай — Чодураа суурда өг-бүле ээзи.
Роза Донгаковна Чамбал — Чодураа суурда өг-бүле ээзи.
Галина Седеновна Шожул-оол — Шагаан-Арыгда өг-бүле ээзи.

ЭРЗИН РАЙОНДАН

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Ямаачытай Кыргысовна Минчээ — Ленин аттыг совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Билчей Седиповна Дүпчен — «Чаа орук» совхозтуң ажылчыны.
Вера Божаевна Эрендей — «Мөрен» совхозтуң ажылчыны.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **М. МЕНДУМЕ.**

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары **Н. БОЙДУ.**

Кызыл хоорай, 1983 чылдың октябрь 28.

СОРУЛГАЗЫН ЧЕТПЭЭН ШААНДА...

Кижилер болгаш чылдар

ШААНДАН бээр-ле аттыг-сураглыг, ыр-шоорда кирген Бай-Тайга, «чылан өттес» шыргай арга-арыглар, ногаан ээзиннер, чайынныг ак меңгилери-биле булуттар аразынче сүүрээрип үне берген кадыр бизеннерниг сыннар, ай-дедир шурап баткан шапкын болгаш терең суглуг, ак-көк хемнер — Алаштың, Хемчиктиң, Дапсының ораны. Ында чингир-ногаан үнүш-чечек, дагдүгү, чугай дажы, аңгыр, кас дээш чүү чок дээр! Адыг, бөрү, аргар, чунма, киштиг безин чугаалаваска, иштиг чуртта парга чөөк, төрел — ирбиш база ында болгай. Ынчангаш ону «бай» деп адааны-даа чөптүг.

С. К. Тока 1962 чылда парлаттынган «Күш-ажылдың маадыры» деп очеркинге: «...Кайнаар-даа көөрге, борара берген өглер, шеттен туткан шиштигир өргеннерниг шаараш кажаалар-ла көстүр, чаңгыс бажың-даа көзүлбес. 1950 чылга чедир Көп-Сөөктүң байдалы шак-ла ындыг турган...» деп бижээн.

Ол көнчүг шын. Шак-ла ындыг турган. Ам районда дөрт улуг совхоз, чечектелген суурлар, ниитизи-биле чүс үжен муң ажыг мал маган, 165 автомашина, 98 трактор, 35 комбайн бар. Ол колдуунда-ла мал ажыл-агыйлыг район. Чурттакчы чону он үш муң беш чүс ажыг кижи. Ол хөй националдыг район: ында тывалар, орустар, кыргыстар, узбектер, грузиннер, буряттар дээш өске-даа национальнын төлээлери чурттап, ажылдап турар. Районда интернационалчы өг-бүлелер эндерилген...

Алды ортумак, ийи сес чыл школаларында дөрт муң ажыг өөреникчи хаара туттунган. Ийи чүс чеден ажыг башкы ажылдап турар, оларның хөй кезии дээди эртемниг. А күрүнениң додуу хандырылгазында чеди чүс чеден ажыг өөреникчи бар. Оларның бирээзинге-ле күрүне ортумаа-биле 1118 рубль чылда чарыгдап турар. А партия, комсомол чырыдыышкынының өөредилгезинде 1051 дыңнакчылар хаара туттунган. Ында 668 коммунистер, 632 комсомолчулар болгаш 762 аныяктар өөренип турар. Ынчангаш бисте дөрт кижиниң бирээзи-ле өөренип турар.

Үстүнде адааным чамдык сан-чурагайлар бистиң 40 чылдар иштинде чедип алган боттуг чедиишкиннеривисти болгаш Коммунистиг партияның, Совет чазактың кижи дээш доктаамал сагыш салып турарын көргүскен улуг эвес чижек-тир.

А чедиишкиннер кижилер чок болза боттанмас. Ынчангаш бистерниң кол байлаавыс — кижилер дугайында чугаалажып көрээли. Бай-тайгажылар, чурттуң улуг, биче-ха-дуңма төрел чону-биле бир хоомой, ажыл-ишке кежээ, өөренир чүвеге салымныг, хүндүлээчел, ак сеткилдиг улус болгай. Оон уламындан ажыл-иши, уран талантызы-биле алдаржаан, районнуң болгаш совхозтарның экономиказын хөгжүдеринге, культуразын бедидеринге биче эвес салыышкынын киирип турарлар хөй. Ында алдар-аттыг механизаторлар, малчыннар, суггатчылар, башкылар дээш кымнарны чок дээр!

ОРДЕН-ХАВЫЯА хөрээн каастаан, ортумак хурт сынныг, бажының терең кара дүктерин кыскаладыр таартып алган, долу мага боттуг, хүнге долуга берген, хүрендимээр шырай-арынныг, кулактарында сыргаларлыг, алызындан ээлдек эвилең, чугаакыр болгаш дааш-ла бир-ле черже далажып чорууру илден херээжен «Тээли» совхозтуң «Найырал» салбырынга, оон хову турлаанга, ногаа шөлдеринге бо-ла таваржып болур. Ол болза совхозта огород бригадазының бригадири Хертек Бовулашовна Серж-дир.

Оон адын суурда улуг, биче кижилер дөрт адавас. Анаа-ла «Бовулашовна» дижир. Хүндүлээри ындыг. Оон алыс өскен төрээн чери, шынап-ла, ам-меннии ёзулуг-ла ораны. Шоолары ырлап турар ээм нерниң чуксуг, чаагай чыды дүмчүкту ооктур хап каар, чурумалдыг Кара-Хөл болгай. Орта өөренип, өг-бүле тудуп, амыдыралын эгелээн.

Ол төрүмелинден-не ооҗум бүдүштүг. 1953 чылда Кызыл-Мажалык суурга трактористтерниң беш ай хуусаалыг, түр курузун дооскаш, ол-ла чылын өг-бүлези-биле кады Тээлиже көжүп келген. Ынчан колхозка кирип алгаш, баштайгы үелерде хову, шөлге поварлап ажылдаан. А оонуң ниити Семис-оол Дамбыйович Хертек база-ла суггатчылап ажылдай берген. Ынчан олар кайызы-даа чээрби ийи харлыг, хып дээн чалыы кежсонолчулар турган.

Ажыл дээнде карак кызыл, амыр-дыжын-даа бодавас, алызындан ынаг күзел-соруктуг кыс, бир-тээ курс дооскан, механизатор кижи болганда, удавайн-даа чаа тракторну хүлээп алгаш, ээр улус-биле кады, Эдер-Куйнуң ынчангы эмдик кур черин чарып кирипкен...

ОЛ ЧЕДИ ЧЫЛ улаштыр трактористтеп ажылдаан. А 1974 чылдан бо хүннерге чедир, түс бригаданың бригадири бооп ажылдап турар. Ажылынга ак сеткилдиг, бодунга болгаш коллективинге шыңгыы негелделиг, салган сорулгазын чедип албаан шаанда оожургавас бригадирниң бригадазы доктаамал эки ажылдап, үргүлчү шаңнадып, мактадып келген. Кол ажылындан аңгыда ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузар ажылга база эң идепкейлиг киржип келгеннер. 10-15 тонна сигенниң белеткээр планын чылдын-на 30-40 тонна чедир күүседип турар. Ында хоочун ногаажылар болгаш сигенчилер Күжүгет Аракчаа, Хомушку Атчыймаа, Татьяна Мат-Кара дээш өскелерниң-даа шалыпчы ижи эш-өөрүнге мактаадыг. Ол найыралдыг, кезээде каткы-хөглүг бригаданың дугайында түс черниң аныяктары ырлажып турар. Оон бир купледи бо:

Херии черни чыырып арар
Хертек Базыр автобузу.
Артистер дег бадырылаар
Анай, Серни бригадазы.

Хертек Бовулашовна Серж хып дээн чалыы үезинден, амгы хүннерге чедир, барык үжен чылдарының иштинде уззутел чок хову, шөлдерге ажылдап келген. Ынчангаш оон сеткил-чүрээ, салым-чолу чери-биле түдүш холбаалыг. Ында шуут-ла сиинип калган деп чугаалап болур.

— Силерниң ногаа бригадазын үргүлчү-ле мактап турар болгай. Чедиишкиннериниң чажыды чүдел? — деп, ээн айтырыымга оон харыылааны:

— Ажылды шын хуваарында. Кижилерниң негелдезинге дыңнангыр болуп, оларның аразынга социалистиг чарыштыы организастап, оон дээштиниң болгаш ажыктыын херек кырында чедип алырында. Оон ынай, кижилерден чөптүг негелде, сагылга-чуруң, найырал болгаш бот-боттарынга бүзүрежир, деткижер чорук аажок ажыктыг.

Бис он ийи гектар черге картофельди, беш гектар черге ногаа аймаан тарып, өстүрүп турар бис. Чамдык улус ону чиик ажыл деп бодаар. А херек кырында ындыг эвес. Ол көнчүг чымыштыг ажыл. Чижээ, картофельди суггарар, семиртир, оон чашпан, бөгүн аштаар, а капустаны, помидорну чаш уруттулаштыр ажаап, караңтаар болгай. Баштай чылыг черге өстүрер, а оон соонда черге кээп олуртур...

Ол-ла бүгү ажылдарга кызымак болгаш дээмиг чорук негеттинер. Ону хоомай кылып болбас. Эртенге үндезилеп, ыяк кылып апаар. Ол ышкаш черни чаагайжыдары, болбаазырадыры чугула. Чедиишкиннериниң кол үндезини ында.

Оон бригадазы 50-60 тонналадан ара дүжүт албайн келген. Совхоз ону уруглар албан черинге, школаларга, райпога база чурттакчы чонга садып, аваашь эвес орулганы киирип ап турар.

ХООЧУН ногаажы, коммунист Хертек Бовулашовна Серж чонунга эргежок чугула продукцияны өстүрүп берип, чурттуң Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарынга боттуг үлүүн ынчалдыр киирбишаан, бригадазын билдилиг удуртуп турар.

«Тээли» совхоз сөөлгү чылдарда гектардан-на үш, дөрт центнер дүжүт ап турар апарган. Оон чылдагааның айтырдым.

— Бисте техникадан хөй чүве чок — деп, ол харыылады. — Ол хиреде чер ажылы багай. Эки дүжүт өстүрүп чадап турар бис. Агаар-бойдузка шаннап болур ыйнаан, ынчалза-даа черниң чемиштиглигезин чедир организаставайн, таараны колдуунда-ла куургаг черге тарып турарында. Суггат ажылы багай. Ында кандыг-даа тарааны тарааны билдинмес. Бок үнүштер хөй. Сула, хонак, кызыл-тас холуй үнген бээр-дур. Эрги буталарны ажыглаар херек. Чижээ, Алаактың, Көк-Тейниң эрги буталары кагдынган, мунгаштальп, тунган. Ол ышкаш, кижи чиир көже, чиңге-тараа чижектиг культураларны тарывайн турары четпес. Бо-ла бүгү специалистерден кол хамааржыр.

Хертек Бовулашовна Серж 1971 чылдан бээр кожээ Советтиң депутадынга дөрт чыл улаштыр соңгуткан. Ам район Совединиң депутады.

Коммунист-депутаттың хөй-нити организациялар, бүдүрүлгелер, албан черлери-биле болгаш чурттакчы чон-биле харылзаазы кылын. Партияның болгаш Совет чазактың хүн бүрү салып турар сорулгаларын амыдыралга боттандырар дээш, база соңгукчуларының чагыгларын, негелделерин болгаш хомудалдарын күүседип, оларның амыдырал хандырылгазын чаагайжыдары-биле эвээш эвес ажылдарны ол кылып турар. Ылангыя, күрүне мурнунга албан хүлээлгелерин долдур болгаш ажыр күүседиринче эш-өөрүн баштавышаан, күш-ажылга, амыдырал-чуртталгага хууда үлегер-чижээн өскелерге көргүзүп турар.

Хертек Бовулашовна Ээр-Хавак кожээ Совединиң чанында улусчу контроль бөлүүнүң даргазы болгаш кожээ ажыл-агыйның чугула кампанияларының хүннеринде хову, шөлде депутаттар бөлүүнүң удуртукчузу хүлээлгезин база күүседип турар. Ында база-ла багай эвес ажылдап, чурттакчылыг черлерни чаагайжыдар, кижи бүрүзүн ажыктыг ажылдарже хаара тудар болгаш кажа-даа бужыг сагылга-чурумну тургузар талазы-биле үре-түннелдиг ажылдап турар.

ДЕПУТАТТЫҢ идепкейлиг киржилгези-биле Найырал суурга 500 дөс теректи, 160 шивини, янзы-бүрү чечектерни, чимистиг үнүштерни болгаш ногаа аймаан тарып, олурткан. Арагачы чамдык кижилерге удур хемчег алдынган, оларны ажылга киирген болгаш уругларының өөредилге кижизидилгезинче кошкак кичээнгей салып турар ада-иелер-биле беседаны чорудуп турар.

Районнуң болгаш Ээр-Хавак кожээ Совединиң күүскомнарынга болгаш сессияларынга ол доктаамал киржип, хамаатыларны хууда хүлээп ап, оларның мурнунга отчёттарын берип турар. Херээженнер чөвүлелдериниң, улусчу дружиналарның, эш хуу суттарының болгаш школада төрелдер комитеттериниң ажылын эки киржип, тайылбыр ажылдарын чорудуп турар.

Ол 1973 чылдан бээр СЭКП Бай-Тайга райкомунуң кежигүнү. Оон херек чуруу совхозтуң болгаш районнуң хуралдар самбыраларында.

С. САРЫГ-ООЛ.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

Революсчу Гренадага удур чепсектиг халдаашкынының Американың Каттышкан Штаттары улам калбартып турар. Эн-Би-Си телекомпанияның дыңнадып турарын ёзугаар алырга, чаа-чаа шериглерни болгаш шеригниң дериг-херекселдерни америк вертолёттар Барбадостан ам-даа октавышаан.

ЧУРУКТА: интервентилер Гренадада.

ЮПИ—СЭТА-ның телефотозу.

ТАЙБЫҢ КЕЛИР ҮЕНИ ХАНДЫРАР ДЭЭШ

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 66 чыл оюнга тураскааткан Москвага болган байырлалдар делегей парлалгазының кичээнгейиниң төвүнде туруп турар. Амгы болгаш келир үениң салгакчыларынга тайбыңны хандырар дээш ССРЭ бодунда хамааржыр бүгү-ле чүүлдерни кылып турар болгаш моон соңгаар-даа кылыр дээрзин даштыкы чурттарның информация агентстволарының, парлалганың, радионуң болгаш телевидениениң тайылбырларында онзалап демдеглеп турар. Кызыл шөлге шериг парадын болгаш ажылчы чоннарның чыскаалын акы-дуңма социалистиг чурттарның төп телевидениези-биле дорт дамчыткан. Делегейниң амгы нарын байдалының үезинде өртемчейниң ак сеткилдиг бүгү кижилериниң кичээнгейи Советтер чуртунче угланган деп, **Чехословак радионуң** болгаш телевидениениң тайылбырлакчылары демдеглээн. Чогум-на ССРЭ тайбыңның болгаш хосталганың чөлеңгиижи болуп, чаа дайын кыпсыкчыларының оруунга күчүлүг мооңдакты таварыштырып турар. Чавырлыышкын дээш, чепсегленииышкинни дүжүрер дээш ССРЭ-ниң шиитпирлиин, тайбыңны быжыглаар, ядролуг дайынның кыжанылыышкынын чайладыр дээн оон чүткүлдүүн делегей парлалгазының тайылбырларында айыткан.

Акы-дуңма социалистиг чурттарның солуннары боттарының арыннарын Улуг Октябрьның 66 чыл оюнга тураскааткан. Геналдыг Ленин баштаан большевиктерниң алдарлыг партиязының удуртулгазы-биле тиилээн Октябрьның социалистиг Улуг революциязы социализмче болгаш коммунизмче шилчиишкинниң үе-чадазын эгелээн, ХХ чүс чылдың кол болуушкуну болуп төөгүте кирген деп, Болгарияның **«Работническо дело»** солуну бижээн. Россияның ажылчын-тараачын чазаавын 66 чыл бурунгаар тайбыңче кыйгырыы делегей байдалы нарын амгы үеде онза чугула ужур-дузалыг болуп турар деп, Венгрияның **«Непсабадшаг»** солуну демдеглээн. Ядролуг халапты болдурбазынга бүзүреңи Совет Эвилелиниң, социалистиг бүгү дем каттыжылгазының күчүлүг магадылап турар.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары Г. В. Романовтуң Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 66 чыл оюнга тураскааткан байырлыг хуралга илеткели болгаш СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң камгалал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы Д. Ф. Устиновтуң Кызыл шөлге чугаазы бүгү делегейге калбак үнелээшкинни болдурган.

«Октябрьның идеяларының болгаш херээниң амыдыралчы улуг күжү» деп илеткелди Болгарияның солуннары база парлаан. «Социализм — тайбыңның болгаш депшилгениң эң-не идегелдиг камгалакчызы», «Улуг Октябрьның чаалап алыышкыннары — революцияның херээнге күчүлүг идигни берип турар» деп эгелиг чүүлдерни ол солуннар парлаан. «Социализм — тайбыңның эң-не идегелдиг камгалакчызы-дыр» деп эгелиг чүүлдү Герман Демократтыг Республиканың **«Нойес дойчланд»** солуну парлаан.

Вашингтонуң интервенционистиг агрессиви политиказының күштелгенинге холбаштыр сагыш човаашкынны илеткелге илергейлээнинче кичээнгейни Францияның **«Юманите»** солуну угландырган. Оскуңган турушталын дедир эгидип алыр дээш оралдажыышкыннарын империализм соксатпайн турар. Ынчалзажок ындыг оралдажыышкыннар амгы үеде үндезин чок болгаш бүрүн буурап дүжер деп, солун айыткан.

Албадааашкынның болгаш коргудуушкунуң, кыжанылыышкыннарының милитаристиг политиказын Рейганның администрациязының чорудуп турарын Совет Эвилели шыңгы бүрүү шапкан деп **«Нью-Йорк таймс»** солун бижээн. «Рейганның администрациязын ССРЭ бүрүү шапкан болгаш делегейде байдал дайын соолундеги он чылдарда амгызы ышкаш, кажан-даа ындыг дүшкүүрлүг турбааның айыткан-дыр» деп, **«Вашингтон пост»** солун демдеглээн. АКШ бир эвес Барыын Европага чаа ракеталарын тургузуп эгелей бээр болза, Совет Эвилели эргежок чугула харыы хемчеглерин алыр дээш деп, солун айыткан.

Акы-дуңма чурттар-биле дугурушканын ёзугаар бо үеде амгы шиитпир бир базым кылдынган деп, парлалга бижип турар. ГДР-ниң болгаш ЧССР-ниң девискээринге оперативтиг-тактиктиг ужур-дузалыг ракета комплекстерин тургузарынга белеткел ажылдары эгелеп турар. Өске-даа базымнарны база кылыр деп турар. Совет Эвилели бодунуң айыыл чок чоруун болгаш эвилелчилерининг база өнүүктериниң айыыл чок чоруун хандырар дээш ындыг базымнарны кылып турар.

Тайбыңны быжыглаарынче угланган ленинчи даштыкы политиканы чорударынга Совет Эвилелиниң шиитпирлиининиң дугайында Д. Ф. Устиновтуң чугаазында медегледи америк **АП** агентство демдеглээн. Совет Эвилелиниң тайбыңга ынак даштыкы политиказы боо-чепсекти эндере бүдүрерин кынчыктырбазынче, күрүнелер аразынга кады ажылдажылганы калбартырынче болгаш хамыладырынче угланган. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң медеглелинде болгаш «Правда» солуннуң айтырыгларынга харыыларында ол дугайында тодаргай айыткан деп, АП агентство дыңнаткан. Ол документилерни совет кижилер, делегейниң улустары ССРЭ-ниң чаагай сеткилдииниң чаа илергейлээшкини, ядролуг халапты болдурбас дээш демисельге боттарының күженииышкиннерин сырый каттыштырарынче улустарга кыйгырыг кылдыр сонап турар.

Бодундан артык шериг күчүүн Совет Эвилели кымга-даа, кажан-даа бербес деп, Д. Ф. Устиновтуң чугаазында медеглелди **Рейтер** агентство демдеглээн. ССРЭ бодунуң болгаш өнүүктериниң база эвилелчилериниң айыыл чок чоруун хандырып шыдаар дээрзин бүгү кижилерниң билип алыр үези келген деп, **ЮПИ** агентство айыткан.

(СЭТА).

Ялта—аржаан суглары болгаш каас чараш чурумалдыг бойдузу-биле бистиң чуртувустуң ховар дээн черлериниң бирээзи. Ол кадыкшылдың болгаш чалыыткалдың оранны, көгү хөлбениэзи парктарлыг, ак-ак ордуларлыг хоорай. Крымда ол курорт, оон меңге ногаан даглары, талаланчыг далайы манаа чораан кижиниң сагыш-сеткилинге мөңге тураскаал болуп артып каар.

Бүгү-эвилелдиң кадыкшылга чери болу берген Ялта милион-милион кижилерге кадыкшылды хайырлап, хөй-хөй аарыгларындан эмнеп турар.

ЧУРУКТА: Ялтаның эрик кыдыы.
В. ЕГОРОВ биле В. КОШЕВОЙНУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ТАРААМ ТУРДА...

Школаның ниити өөредилге-кижизидилге ажылының демнелиин бедидеринге класстан дашкаар ажылдарны чогумчалыг органзастап чорудары ужур-дузалыг. Класстан дашкаар ажылдар үезинде уруглары бот-боттарын үнелеп билиринге өөредири, оларның сонуургалын ханыладыры чугула соруглаларның бирээзи. Манаа хамаарыштыр бистиң деп темалыг кежээни школаның библиотекары И. Ч. Ондар чөвүлел-биле кады органзастаан. Аңаа эрткен өөредилге чылында ном эдилелчиниң түңнелин үндүрүп, беседа, викторина, оюннарны органзастаан. Ном камналгазының талазы-биле бирги чериин 1—3 база 6 «а» класстар ээлээн.

Уруглар Башкының хүнүнге тураскааткан кежээни солун

Школа амыдыралындан

Хөндергей ортумак школазында янзы-бүрү темалыг кежээлерниң план ёзугаар органзастап эрттирип турары эки.

«Таңдым турда чоргаар-ла мен. Тараам турда, тодуг-ла мен» деп темалыг кежээни 10-гу класстар (башкызы Ч. Б. Сат) солун кылдыр органзастаан. Хлеб тарааның үнезин, ону бүдүрүп кылып турар кижилерниң ажыл-херээ, черле ынчаш ниити камналга, хумагалал дугайында чугаа аныяк өскенниң кижизидилгезинге улуг салдарлыг болбайн аан. Тараажының кылып турар ажылының үнезин уруглар билип алыры, ону дээп салгаары кончуг чугула дээрзин уруглар билип алган.

Кежээниң белеткелин баш удур эки чоруткан. Школаның коридорун кежээниң темазынга таарыштыр дерип каастаан. 4—10 класстар аразында хана-солуннарның база уругларның кылганы аъш-чемниң делгелгезин органзастаан. Эң эки хана-солунну 9-ку класс (башкызы В. Н. Куулар), амданныг аъш-чем белеткээринге бирги чериин 6 «а» (башкызы К. А. Сат) алган.

«Халастың өртээ чежел?» эрттирген. 5 «б», 7 класстар солун концертти база көргүскен.

Төрээн совхозунуң ажыл-херектеринге дузалажыры школа коллективи харысаалгалыг хүлээлге кылдыр көрүп турар. Чылдың ол-бо үелеринде кампанияларга идепкейлиг киржип келгеннер. Бо күзүн картофель ажаарынга 6—10 класстарның өөреникчилери улуг дузаны көргүскен.

Спортчу чайгы сезонун хаалдазын школага органзастаг эрттирген. Күш-культура башкызы В. В. Монгуш спортчу маргылдааларны чоруткан. Суурга корум-чурум хайгааралынга улуг-хуузун база киирип турар. Комсомолчу оперативтиг отряд-биле кады рейдилерге киржип, кадээ Культура бажыңынга дежурныйлап турар.

Класстан дашкаар ажылдарның арга-хевирлерин янзы-бүрү болдуруп, ажыктыг, солун чүүлдерни моон сонгаар даа кылып чорудар бис.

К. САТ,
Хөндергей школазында класстан дашкаар ажылдарның органзакчызы.
Чөөн-Хемчик район.

ЧАШТАР-БИЛЕ КАДЫ

Самагалдай суурнуң кудумчузу-биле № 4 ясли-садче углай бадып ор мен. Мурнум-биле беш-алды хире ие херээженнер эртип чытканнар чүве. Оларны хажызындан экерериме ясли-садтың бичии бөлүктериниң кижизидикчи башкызы Сенгилдиевнаның дугайында чылыг-чымчак состер чугаалажып чоруур болдулар:

— Кончуг-ла кижизиг башкы, бичиилер дээш аажок сагыш салыр.

— Ынчанмайн канчаар, школага хөй чылдар башкылаан, стажы улуг-дур.

Оларның чугаазының агымы-биле № 4 ясли-садка кирип, бичии бөлүктериниң кижизидикчи башкызы Кидиспей Сенгилдиевна Куулар-биле таныжып мен.

Кижизидикчи башкы кидин тулук үш, дөрт хар үезинде бичии чаштарны ойнадып, хөглеткен, ырыга өөреткен турда, кыдыындан магадап көрдүм:

Авам, ачам меңээ
Садып берген, оой-ээ
Аажок чараш ойнаар

Самолёдум оой-эй—дижип, диштери курзуя берген, амдаа эки дорттталып, чадыкпаан эрге-чассыг үннери-биле ырлажып келгеш, туттунчуп алгаш таңцылап турда, чайның чараш чечектери-ле.

Партия, чазактың ада сагыш салышкыны чаштарның омак хөглүг, тодуг-догаа арыннырайындан дораан-на билдинер.

«Хөйнүң караа коскү». Демги чугаалажып чораан авалар-ның хүндүткелдиг кижизинден мындыг айтырыг салдым:

— Мындыг бичии чаштар-биле ажылдаары белен эвес-ле боор аа, Сенгилдиевна?

— Берге. Боларның аразында кандыг чанныг уруглар чок дээр боор. Чассыглары даа бар, шала дедирлери-даа бар-ла. Мынчап кээрга, оларбиле ангы-ангы чугаалажыр апаар...

Кидиспей Сенгилдиевна Куулар Кызылдың башкы училищезиниң эге класстар салбырын дооскаш, Аянгаты суурга башкының эге базымын кылган болду. Ол ажылынга кызымаккай, эрткен чылдарда ажылы дээш чүгле уактадып чораан. Сөөлгү чылдарда чаштар-биле ажылдап эгелээн.

Ол боду беш уругларның иези. Уруглары келир үеле коммунизмниң төлептиг, эртем-билиглиг кадрлары болзун дээш, бүгү күжүн салып чоруур.

Ө. ЧИҢМИТ,
Тес-Хем район.

КАМГАЛААР ХҮЛЭЭЛГЕВИС

Арга-арыгга, аң-меңге, кат-чимиске кам-хайыра чок меннир, чүгле алыр-чиирин бодаар улус бар-дыр. Кат-чимисти көк турда-ла чыып алгаш ону улуг өртекке садыглаар чорук чараш эвес.

Бо чылын Алар-Төштүг, Кегээн-Булактың, Сээскенниниң тооруктарын чайның сөөлгү айында эгелеп дужуртун эгелээн. Ол кезек черлерде киш-кулзаның сывын демир шүүр-биле үрегдеп каапкан. Ол чоок-кавының малчыннары хөй-өшкүзүн одарбелчиир барымдаалавайн, эргеже чалашкаш орар. Оон түңнелинде кат-чимисти хөй сы базып каап тар. Бойдустуң байлаан камгалаары чугула дээрзин тайга-сында чурттап турар малчыннарга билиндирип, оларның ортузунга лекция-беседаларны органзастаары чугула.

Арттарда, аът оруктарында бойдус камгалалының дугайында кескү агитация чок. Чер-черлерде арганың өөнүктериниң бөлүктерин, постуларын органзаставаан.

Чадаана хем кыдыында чыжырганаың эртен-дүшкен улус сып турар. Дөс кыдыын көөрге, сыйылган будуктар оваа чыдар. Ынчаар тегчеглеп кээрге, черле чүү артар боор.

Ш. ДҮВЕНДЕЙ.
Чөөн-Хемчик район.

ХАР ЧЕТПЭЭН УРУГНУ ЧЕМГЕРЕРИ

Чаш уругну шын чемгерери ооң организминиң ажылдаарынга чугула салдарны чедирер, долгандыр турар таарымча чок байдалдарга ооң организминиң шыдамыын болдурар.

Ылаңгыя уруглар 1 хар четпээн турда, кажан олар дүргени-биле өзүп, оларның иштики органнары болгаш системалары хевирлеттинип база быжыгып турда, оларны шын чемгерери аажок улуг ужур-дузалыг. Уругларны 1 хар чедир эмиг сүдү-биле чемгерери эң ажыктыг, чүге дизе чаш уругнуң эки доругуп өзеринге бүгү-ле чугула херек чүүлдер ында бар. Чамдык аваларның эмииниң сүдү «суук, шиилдеп» дээш, уругларын эрте-ле курган холуксаалар-биле чемгерип эгелээри шын эвес. Кадыкшылы эки иелерниң эмииниң сүдү колдуунда кажан-даа шынарлыг болур болгаш чаш кижиге ажыктыг. Иезиниң эмиин ээп турар уругларның өлүр чоруу, кылымал чем-биле чемгерип турар уругларныыдан каш катап эвээш таваржырын статистика көргүзүп турар. Уругларны чүгле доктааттынган шактар ёзугаар эмзирерин сагыыры чогумчалыг болгаш уруг ужаткан тудум чемгерер шактарының аразын уламтырар херек. Ынчалдыр уругну баштайгы ийи айында үш шак болгаш-ла хүнде 7 катап, ийи айдан 5 айга чедир үш шак чартык болгаш-ла хүнде 6 катап, а беш айдан бир харга чедир дөрт шак болгаш-ла хүнде 5 катап чемгерер. Чаа төрүттүнген үезинде чээрби минута, а элээн улгады бергенде 10—15 минута дургузунда эмзирер. Чемгерер шактарының аразында хайындырган чылыг (өрээл температуразы ышкаш) суптну бир дүн-хүн дургузунда баштай 50 мл, чоорту 100—200 мл бээр. Уруг үш-дөрт ай чедерге, оон организминге ажыктыг витаминнерни болгаш минералдыг дустарны аңаа бээри-биле баштай ногаа, фрукт аймаан, дараазында яблок, инек-караа, морковь, свёкла, киш-кулаа болгаш өске-даа кат, ногаа соктарын бээр. Соктарны уругну чемгергенииниң соонда баштай дамдыладып болгаш чоорту 20-мл-дан 100 мл чедир бээр. Дөрткү неделядан эгелеп балык үзүн чем соонда баштайгы дээрзле дамдыладып, алды айлыында 1/2 шай омаажының иштин 2 катап бир харлыында 1 шай омаажының иштин 2 катап бээр.

Бичии урутга 1 айлыындан эгелеп үүредио дурбүн каган яблокту азы бананны баштай 10 граммны, оон чоорту бир харлааже чедир 70 грамм чедир көвүдедип бээр; ол ышкаш ногаа хандыларын азы кадырган чимистерни эгезинде 10—30 мл, а 1 харлап турда 70 мл чедир бээр болгаш ажытка (дрожжи) пастазын 1/2 омаааштан хүнде 2 катап ижиртир.

Уруг дөрт ай чартык чеде бээрге, аңаа 1-ги немелде чемни— ийи катап дүрбээш, изиг сүтке хоюдуп каан янзы-бүрү ногаа аймаандан (картофель, морковь, капуста, свёкла, горох) кылган пюреия ажыглаар. Ону уругну эмзирер мурнунда бээр болгаш 7—10 хонгаш 150—160 грамм чедир көвүдеди бээр. Чоорту ол пюреге 3 грамм ак үстү (сливочное маслону) азы үнүш үзү холаан дагаа-чуургазының сарыг чериниң 1/2 кезээн немээр.

5 айлыындан эгелеп уругну 2-ги немелде чемге киирер—сүтке хайындырган кашаларны берип эгелээр. Кашага 3—5 грамм ак үстү, 20—30 гр творогту немээр. Бо ийиги немелде чемни база-ла уругну эмзиреринниң мурнуда бээр болгаш чоорту 160—180 грамм чедирип, эмиг сүдү-биле эмзирерни оон-биле солуур ужурлуг. Кашаны хүнде чүгле чаңгыс катап бээр.

7 айлыындан эгелеп тырткан эътти ногаа пюрезинге баштай 20—30 граммны, а 1 хар чоокшулап турда 70 грамм чедир немээр. 8 айлыындан эгелеп инек эъдиндее кылган мүнүн суп 50—70 грамм чедир бээр болгаш 5—10 грамм хлебти немей бээр. Инек эъдинге аралаштыр неделяда 1—2 катап балык эъдин берип болур. А колбаса кылыглаларын болгаш субпродуктуларны 1 хар четпээн уругларга бербес ужурлуг.

Урутга 8—9 айлыындан эгелеп 3-кү немелде чемни—160—180 грамм ногаа аймаан берип болур. Уруг ынчалдыр 9 айлыында иезиниң сүдүн хүнде 2 катап эмер болгаш үстүнде бижиттингени үш немелде чемнерин, соктарны, яблок пюрезин, балык үзүн, ногаа хандызын, творогту, дагаа чуургазының сарыг чериниң 1/3 кезээн чемге ажыглап эгелээр.

11 айлыындан эгелеп уругну эмзирерин кефир азы инек сүдүн бээри-биле солуур болгаш 1 харлыында уругну эмзирерин соксадыр.

Эмиг эмзирбейн кылымал чем-биле чемгерип турар уругларны уругларның сүт кухнязындан сүт продуктуларын садып чемгергени дээре, а бир эвес ындыг кухня чок болза магазиннерде садып турар холуксааны азы инек сүдүн ажыглаар.

Кылымал чем-биле чемгерип турар уругларны 3 айлыынга чедир сүттүн азы кефирниң эмилдириглери-биле —«В» холуксаалар-биле чемгерер: В — рис — ол дээрге 1/3 рис хаарылынга сүттүн 2/3 болгаш 5 хуу чигир сиропун немээн чем. Кажан уруг 3 ай ажа бээрге кефир, сүт азы «Малютка» дээр курган холуксаа-биле, ол ышкаш бичии чажындан эгелеп 1 харга чедир «Детолакт» деп холуксаа-биле чемгерип болур. Ол холуксаалар бодунун составының талазы-биле эмиг сүдүнге чоок болгаш бичии урутга эп-не ажыктыг. Бистиң республиканың магазиннеринде ол холуксаалар четчири-биле бар, ынчангаш эмиг эмзирбейп турар иелер уругларын чемгереринге оларны ажыглаарын сүмелеп турар бис. «Крепыш» болгаш «Здоровье» деп курган холуксааларны белеткеп алыры бедүүн, аңаа үстү немээр херек. Кылымал чем-биле чемгерип турар уругларга немелде чемни иезиниң сүдүн ээп турар уругларга бодаарга, бир ай эрте хуусаалараа берип эгелээр. Чаш уругну 5—6 айлыындан эгелеп омааш-биле чемгерип, а 7—8 айлыындаа эгелеп аякташ ижиртип өөредир.

Ада-иелер! Чаш уругларының чемгерилгезиниң дугайында баш бурунгаар сагыш човап, оларга бээр ногаа, фрукт аймаан, курган холуксааларны белеткеп алырынарны база катап сагындырып каалы.

Л. ВОЛКОВА,
уругларның соматика салбырының эргелекчизи, бээдин категорияның эмчизи, педиатр.

БУЯН КҮШТҮГ

Чечен чугаа

Борис биле Майя Монгуштарның улуг уруу Ая кырган-авазынга өскен. Школа доозар чыгай бергенде кырган-авазының хоочузу хенертен киргеш, ол уг-биле деткерилбейн барган.

Хомуданчының чүү дээр... Хөөкүй кырган ие уруунуң уруу Аяның школа доосканы, канчаар амырап маңнап, өөрүп турганын безин сеткили ханып көрбейн барган. Бичии чорда, кырган кижи ону чаңгыс эртен школаже догерип алыры безин амыр бе, бергелер-даа хөй турган.

Ая школазын доозуп ал-ла өөредилгезин уламчылаар дээш хоорайда төрээн ада-иезиниң аалынга хап келген. Өөредилге черлеринге өөреникчилер хүлээп алыр комиссия кежигүнү, таныш-көрүш башкыларынга сүтже октаан дажидаа чүве ышкаш, уруувустуң өрү тыртып кирип көргүзер деп ада-иези баш удур дилезедаа, билип кызыы-дыр дээш талаар болган. Чогум оон билип база ындыг кончуг хире эвес, алыс бодунун кызымаа, угаан-сарыылдыы аажок. Суур школазынга негелде кошпак болганы магат.

Хоорайга паспорттуң киир бижиидилгезин кылдыртып каарын иезинден дилээш, боду бир тудугжу отрядка кирип алгаш чоруй барган.

Уругнуң төрээн иези Майяга, ооң өг-бүлезинге даржыктыг шаптык-даа эгелээн: улуг уруунга хоорайга киир бижидилге кылдыртыр дээш чайны өттүр чадажы бергеннер.

Эге баштай Майя микрорайонунда коммунал бажыңнар эргелелинде паспорт столунга чеде бээрге, ооң начальниги фамилиязы өске кижи-дир, уругнуң паспорту бар-даа болза, төрээн херечилели херек дээш, ойталап каапкан.

Чай чок ажылдап турар кижинин хоорайже кыйгыртыр эвес. Аядан кыска чагаа келген: кээргей берген: «Орлан чүвеминий. Ам тудугда ажылдап турар. Чоңунга ажыктыг, улуг кижи апарганы ол-дур. Кымга-даа чалынмас. Эр-хей».

Майяның ашаа бир хүн бөдылашкан херечилелин ажыы көре бээрге, кадайының ёзулут фамилиязы Аяның-биле дөмей боол-тур. Ол бир-ле догаажы тыныбас тывызыкты тып алган. Оон паспорт столунче чорупкан. Аңаа келгеш, документилерин шуптузун топтуу кончут ажыдып, чада салгылааш:

— Бистиң уруувустуң фамилиязы авазының кыс чорда фамилиязы турган-дыр, көрүңерем — деп, ол дилээн.

Начальник оларны көрүн оруп-оруп, карактарын Монгушче, ону кочулаан дег, хере көрүпкеш:

— Шыдавас мен — деп мындыг.

— Чүге?—деп, Борис ынаала апарган.

— Силерде үш уруг бар-дыр. Паспорттарда киир бижээн.

— Беш уруглуг болбас чүве бе, кай?

Дарга кезек када ыыт чок баргаш, «тыг» деп хорээн ажыткаш:

— Үстүкү чер чөпшээрээр болза — дээн.

Борис начальникти кадайы хүндүлеп ааданы сактып келген:

— Ефим Ефимович, силер чүге шиитпирлеп болбас силер, ынчаш? Силерниң дорт албан хүлээлгеңерге хамаарышып турар айтырыг ышкажыл.

— Фамилиязы өске-дир.

— Ужурун билбедиңер бе? Кадайым ажылындан дилеп алгаш, силерге ийи-үш катап кээп турганын безин бодааан болзуңарза. А силерниң чурттакчылар хүлээп алыр хүнинерицер неделяда чүгле ийи катап ийи-ле шак...

Монгуш чугаазын тондургелек чорда, дарга ону ыткыр үзе кирген:

— Ол силерниң херээңер эвес-тир.

— Ындыг чадавас —деп, Борис дидим эвес чугаалааш, ужур-чөвүн дилээр бодаан.— Өске улустуң ажылының шагы база үнелиг эвес не, дарга.

— Үстүкү черге комиссияга көрзүн— дээш, дарга оон билдиришкининге каш сос шыя тырткаш, ат салгаш, аңаа дүрген-не туткуп берген, эжикче көрген.

— Четтирдим, дарга, байырлыг — дээш, Борис үне берген.

Каш хүн эрткенде, Монгуш паспорт столунуң начальнигиниң чоруткан даргазының хүлээп алыр хүнүнде килдис эргелекчизиниң кабинединге кире бээрге, даштындан көөрге ээлдек-даа ышкаш, дыдыраш кара баштыг, силиг ак арынныг херээжен ооң билдиришкинин номчуп көргеш, адаанга элээн не хөй чүве бижээн ышкаш болган. Ам-на бир чүве бүдерле боор деп Монгуштуң сеткили сергеп келген. Ындыг чүве кайда боор. Чүгүрүү көре каапкаш, каш-ла сөс бижип каан болган:

«Эш Ефимовка. Бо билдиришкиниң сайтарып көрүңер. Н. Костюшко»

Оон дарга аңаа барыңар деп чугаалай берзе-ле, мындаагы паспорт столунуң начальнигинге апарган. Борис удурланып үнген:

— Ол даргага чораан мен. Силерниң чөпшээрелиңер херек диди. Аңаа катап баар апарганым ол бе?

— Барыңар-барыңар. Боду шиитпирлеп кагзын — дээш, дарга ону алдадап үндүрүпкен.

Ам канчаар, каш хонук эрткенде хүлээп алыр хүнде Борис баштайгы даргазынга чеде бергеш, бүгнээн билдиришкинин тудускан. Монгуш көрүп орарга, оон бажының дүктери артында адыш дээш мышкаш болган. Оон мөгеширак мага-боду сирлеш дээш орган столун бурунгаар кыжыырадыр иткен.

— Күүском даргазынга бо-хунар барыңар. Мээн ынаар барган херээм чок. Ынаар бааар машинам-даа чок.

Борис оон чиик-каразы эжик аксында, баглааштa аът ышкаш белен турарын көрген болгаш:

— Чиик-кара даштын белен тур—дээн.

— Сээн бе, азы мээн бе?

— Силерниң боор ийин.

Дарга чүве-даа ыттавайн бээза-ла ону эжикче соок карааа-биле үнепкен.

Монгуштар ынчаар бир даргадан өске даргаже сүржүп чоруп турда, база бир ай эрткен. Чүү-даа бүтпээн. Уруу көдээден ээп келген. Өөредилге эгелээн. Аяның авазы уруун эмнелгеге санитаркалдың кирип кагза-даа, улуг эмчизи ону хоорайга паспорт киир бижиилдигезин чоокку үеде кылдыртып бээрин сагындырган.

Ам канчаар чегел теткен, кармакка элей берген билдиришкинин тудуп алгаш, Монгуш Күүском даргазынга келген. Ол үн эзгн билдиришкиниң кичээнгейлиг номчааш, Бористиң тайылбырын база дыңнаан.

— Билдингир айтырыг-дыр — дээш, ол билдиришкининиң эге бажынга кызыл будук-биле «киир бижип көрүңер» деп бижээш, адын ай, хүнүн салгаш, Монгушка тутсуп берген.

Буян күштүг. Борис Монгуш бичии оол ышкаш, өөрүп четтиргенин даргага чугаалааш, байырлашкаш, чиик-чиик базып үне берген.

А. БУЛАК.

ТВ

НОЯБРЬ 10-ДА БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50 — Документалдыг телефильм. 9.20 — Шевер холдар. 9.50 — «Аянчорукчулар клуву». 10.50 — Фильм-концерт. 11.50 — Телемедээлер. 11.55—14.15 —Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Беш чыл — кижи бүрүзүнүң херээ». 15.15 — Сээн лениннчи библиотекаң. 15.45 — И. Брамс. Концерт. 16.40 — Эртемденнер —Москва чоогунуң агроүлетпүр комплекизинге. 17.10 — Амытаннар адрестери. 17.30 — «Шыдыраа школазы». Мергежил кичээлдери. 18.00— Миллионнарның ленинчи университеди. «Күш-ажыл — ниитилел — кижи». 18.30 — Концерт. 18.45—Бөгүн делегейде. 19.00 — Чурук бүрүзүнде — хүн. 19.15 — Бөгүн —Совет милицияның хүнү. ССРЭ-ниң иштики херектер министри В. В. Федорчуктуң чугаазы. 19.30 — М. И. Чайковский. Концерт. 20.00 — Л. И. Брежневтиң «Катап тургузуушкун» деп номун ёзугаар документалдыг телефильм. 21.00—«Үе». 21.35 — Концерт. 22.30 —Документалдыг телефильм. 22.43 — 23.00— Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35 — Бойдус дугайында билиг. 4-кү класс. Чер кырынга амыдыралга агаарның ужур-дузазы. 8.55 —Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.15 — Испан дыл. 9.45 — Бойдус дугайында билиг. 4-кү класс. Чер кырынга амыдыралга агаарның ужур-дузазы. 10.05 — Ыраажы үнер. 10.35 — Физика. 9-ку класс. Кристаллдарның тургузуу болгаш шынарлары. 11.05 — Авам школазы. 11.40 — Физика. 9-ку класс. Кристаллдарның тургузуу болгаш шынарлары. 12.10 — Бойдус дугайында билиг. 2-ги класс. Күзүн колхозка. 12.30 — Испан дыл. 13.00 — Режиссёрнуң урал эгелары. 1-ги дамчыдылга. 13.45 — «Империяның күжүн баткан» деп тайылбыр бижиктиг урал-чечен фильм. 15.20— Телемедээлер. 15.25—18.00 — Чапсар. 18.00 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 18.45 — «Аныяк өөнүк-биле ажык чугаа». 18.55 —Киножурнал. 19.05— «Аэин товү». 19.35 — Телемедээлер. 19.45—Чарлалдар. 19.50 — Концерт.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамныктыг удуңар, чаштар!» 20.20 —Фильм-концерт. 20.30 —ПТУ дугайында эң эки дамчыдылга дээш Бүгү-эвилел конкурзу. 21.00—«Үе». 21.35—23.05 — Урал-чечен фильм — «Кежээзаа турган, эртен-даа турган».

Солуннуң дараазында номери ноябрь 12-де үнер.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

АГААР

Республикага булуттаар, биче хар чаар. Мурнуу-барыын чүктен хаттың күжү секундада 9—14 метр, дүнеки үеде күштели бергенде 15—20 метр чедер. Дүне агаарның температуразы 10—15, чамдык черлерге 17—22, хүндүс 5—10, чамдык черлерге 10—15 градус соор.

Автоорукктарга хар чаар, кестүрү 2—4 км, чамдыктарынга хадыыр, кестүрү 1 км-ден эвээш.

Кызылга биче хар чаар, хат 15—20 метр чедир күштелир. Дүне агаарның температуразы 13—15, хүндүс 5—7 градус соор.

КИНО

НОЯБРЬ 10-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Демидовы» (2 сериялыг) 9.30, 12.30, 16.30, 19.30, «Моя милиция» 15.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Витя Глушаков —друг апачей» 9.30, 11.10, Киноклуб: «Подросток и закон» 15.00, «Жаркое лето в Кабуле» 12.50, 17.10, 21.00, «Две главы из семейной хроники» 19.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Роковое путешествие» (2 сериялыг) 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Арабелла — дочь пирата» 16.30, «Бежавшие из ада» 18.00, 20.30 шактарда.

Бөгүн, ноябрь 10-да, хөгжүм-шии театрынга АЯН ансамбльдың концерти болур. Эгелээри 19.30 шакта.

ЧАРЛАЛДАР

Республиканың оттулар чүүл сайгарар конторазынга дараазында мергежилдиг кижилери негеттинип турар.

1. КАВЗ-685 автобуска чолаачы.
2. Моторист.
3. Секретарь-машинист.

Конторанын турар чери: Оюн Курседи кудумчузу № 4 бажың, телефон № 2-20-55.

«Тыва тудуг» трестиң чер ажылдары кылыр тудуг эргелелинге ажылдаар дашчылар, бызанчылар, бетонщиктер негеттинип турар. Дашчы, бетонщик, монтажник мергежилин чедип алырын күзээннерни, прорабты, мастерни, секретарь-машинисткачыны, склад эргелекчизин чалап тур.

Чыл түңнелин ёзугаар шаңнал акшаны, хөй чылдарда ажылдааны дээш немелде төлеврини берип турар. Бажыңы ээлчег ёзугаар бээр.

Адрези: Кызыл хоорай, Загородная кудумчузу, № 21 бажың. № 5 автобус-биле «Столовая» деп автобус доктаар черге чедир чоруур. Телефоннары: 2-36-48, 2-24-60.

Бурятияның, Алтайның көдээ ажыл-агыйы институттарының белеткел салбырларынга конкурстан дашкаар дыңнакчыларны хүлээп ап турарын Тыва АССР-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозу чарлап тур.

Совхозтарның үлетпүр бүдүрүлгелериниң база шерит кезектериниң команддылаа чериниң шыңзылгалары ёзугаар ортумак эртемниг өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадаларының кежигүннерин (ажыл стажы чокка), ортумак школаны дооскан соонда бир чылдан эвээш эвес ажыл стажтыг бүдүрүлгениң мурнакчыларын бо салбырга хүлээп ап турар.

Маңаа кирерин күзээннер мындыг документилерниг келир: билдиришкин, шыңзылга бижик бүдүрүлге характеристиказы, 1983 чылда ортумак школа дооскан өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадаларының кежигүннери совхозтуң удуртукчулары, школа директору база ВЛКСМ комитединиң секретары ат салган характеристика, күш-ажыл дептериниң хоолгазы, 286 майык ёзугаар эмчи шынзылгазы, ортумак эртем дугайында документ (боду-биле), 3х4 см хемчээлдиг 6 фото-чурук.

Документилерни ноябрь 15-ке чедир хүлээп ап турар. Адрези: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 30, Тыва АССР-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунуң кадр килдизи.

Хөгжүм-шии театрынга

Ноябрь 14—15-те хөгжүм-шии театрынга аныяктарның эстрада бөлүүнүң концерти болур.

КИРЖИКЧИЛЕРИ:

Совет ырларның бүгү-эвилел конкурузунуң лауреады Владимир Мельниченко, Вера Галушка, Валерий Быков, Николай Мельников, Изабелла Лысенко, Алексей Титаренко (ялби), Людмила Корк, Роман Мизак (акробатика). Эстрада миниатюралары, фельетоннар, программада кирип турар. Чарлакчызы—Владимир Емшенецкий. Хөгжүм удуртукчузу—Юрий Ткач. Хөгжүм херекселдиг «Ровесник» ансамбль база ойнаар.

Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажыңы № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарьның 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи чыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-77, информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-43 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2036.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00268

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 260 (12350) | 1983 чылдың ноябрь 12, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп

ОРБИТАДАН МЕДЭЭЛЕР

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Космонавтар Владимир Ляхов болгаш Александр Александров олар «Салют-7» станциязында 136 ажыг хонук иштинде ажылдап турарлар. Сөөлгү хүннерде чер чанының орбитазынга автоматтыг «Прогресс-18» транспорт корабли-биле ажылдарны үргүлчүлээн. Экипаж корабльдин чүъгүн колдуунда дүжүрген. Космос танкериниң бактарындан ижер суглу кудуп алыры доозулган. Станцияның каттышкан шимчедикчизинге ажыткыны болгаш кывар чүүлдү немей куткан.

Космостуң «Оазис» дээр оранжереязында ажылды үргүлчүлеп турар. Шинчилел кылыр чүүлдер кыдыр редиски болгаш арабидописисти шилип алган. «Светоблок-М» дээр херексел-биле үнүштерниң генетиктиг шинчилелдерин кылып турар. Оон өске «Светоблок-Т» дээр херексел-биле нарын биологтуг бүдүмелдерниң электрофоритиг башкаланыышкынын дүргедедириниң аргаларын шинчилээриниң талазы-биле биотехнологтуг шенелделер доозулган.

Дүүн космонавтарның комплекстиг медицина шинчилелдериниң хүнү болган.

Телеметрлиг медээлерниң түңнелдерин болгаш экипажтың дыннадыгларын ёзугаар алырга, орбитаның эртем-шинчилел комплекизиниң ужудуушкуну чогумчалыг чоруп турар.

Владимир Ляховтуң болгаш Александр Александровтуң кадының байдалы эки.

ПАРТИЯ ОРГАНИЗАЦИЯЗЫНЫҢ СЕКРЕТАРЫ

Партия эге организациязы күш-ажылчы коллективтиң политиктиг өзээ бооп, Конституцияда айыттынган ооң калбак эргелерин боттандырарынга идепкейлиг идиг бээр хүлээлгелиг. Ооң ажыл-чорудулгазының болгаш таарымчалыг байдалды тургузары дээш, ниити херекке ооң салыышкынын дээш партия эге организациязы партияның мурнунга улуг харыысалгалыг болуп турар. Ынчангаш организакчы болгаш идей-кижизидилгелиг ажылдың чаңгыс ээй болурун хандырар, хүлээп алган шиитпирлерниң күүселдезин организастаар, контрольду күштелдирер, даандырган ажыл-херээ дээш кадрлардан, партия организацияларының секретарьларындан улуу-биле хамааржыр. Республиканың партия организацияларының секретарьларының хөй нуруузу даандырган ажылынга ээ-харыысалгалыг, авторитеттиг кижилер болуп турар. Амгы үеде үлетпүр бүдүрүлгелерде, совхозтарда, албан организацияларда, өөредилге черлеринде, школаларда 515 партия эге организациязы, 332 цех болгаш бригада парторганизациязы, 422 партбөлүк бар, оларның шуптузунга отчёт-соңгулдалыг хуралдар чоокта чаа эрткен. Оларның секретарьлары болгаш удуртукчулары колдуунда катап соңгуткан, солуушкуннарның саны хөй эвес болган. Моон алгаш көөрге, дыка хөй партия эге организацияларының секретарьлары боттарының идепкейлиг, организакчы, негелделиг, хөй-ниитиниң санал-оналынга дыңнангыр, чаа чүүлдерни нептередиринге сундулуг чоруу-биле ат-алдарны чаалап алган, ынчангаш коммунистерниң берген даалгазын ак сеткилдиг күүседип, бүгү билиин, мергежилин, күжүн үндүрүп турарлар. Ындыг партия организацияларының секретарьларынга Барыын-Хемчикте «Барлык» совхозта У. Д. Монгуш, Кызыл районда «Тиилелге» совхозта Ч. У. Монгуш, «Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелелинде И. Т. Сермавкин, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглаа фабриказында Б. А. Кучеренко, Тожунуң ыяш ажыл-агый черинде В. Н. Андреев, Кызылдың сүт комбинадында В. Ф. Суменкова, Чөөн-Хемчикте СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермазында Д. Д. Ондар болгаш өскелердаа хамааржыр. Олар хамаарышкан коллективтериниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планнарын чедиишкиннинг күүседиринче коммунистерни, ажылчы чоннарны мобилизастап, быжыг сагылга-чурумнуг ажылдаарын хандырып шыдаан.

Партия эге организациязының секретары болуру —харыысалгалыг, ынчалзажок буянныг болгаш хүндүлүг херек. Оларның колдуу ажылындан хостатпаан, хөй-нийти эгелээшкин-биле ажылдап турар болза-даа, бодунуң кол албан хүлээлгезин эки кылып, партийжи даалганы ак сеткилдиг күүседип турарлар. Ындыг болза-даа коммунистерниң даалгаларын чедир күүсетпес, ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң айтырыгларынче, идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылдарже ханылап кирбес чамдык партия организацияларының секретарьлары бары эрткен отчёт-соңгулдалыг партия хуралдарынга илерээн. Таңдыда «Революцияның чалбыышы» совхозтуң партком секретары Н. З. Барадулин көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге, хөй-нийти организацияларынга, культура албан черлеринге удуртулганы кошкатканын, коммунистерниң, ажылчы чоннарның ортузунга идеология, кижизидилге ажылын суларатканын, «Тыва тудуг тресте» партком секретары Г. А. Медведев тудугжулар ортузунга күш-ажылдың сагылга-чурумун, тудуг материалдары-биле хандырылганы экижидер дээштиг хемчеглер албайн келгенин отчёт-соңгулдалыг хуралдарга коммунистер чугаалаан. Пассажирлер аргыштырылгазын чогуур деңнелге тургузар тодаргай ажылдарны чорутпааны дээш пассажирлер АТБ-зинде партия эге организациязының секретары И. С. Некрасованы коммунистер шүгүмчүлээн.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия Төп Комитединиң май, ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлеринде айыткан нарын сорулгаларны амыдыралга боттандырары партия эге организацияларының секретарьларындан организакчы болгаш политиктиг ажыл-чорудулганы хүн бүрү сайзыраңгайжыдарын негеп турар. Хамыктың мурнунда коммунистерниң авангардчы ролюн, даандырган ажыл-херээнге харыысалгазын бедидер, оларны дамчыштыр коллективке партийжи салдарны чедирер. Дуржулгалыгдаа партия организациязының секретары бүгү-ле айтырыгларны чаасказы шиитпирлээри берге, ынчангаш партбюро комитет кежигүннерин, активтерни аңаа идепкейлиг киириштирер. Коммунистерни бүдүрүлгениң берге болгаш харыысалгалыг участоктарынга бижыглаар, ында ажыл-ишти, кижизидилге ажылын чедиишкинниг шиитпирлээринге ол дузалаар. Партия эге организациязының секретары идепкейлиг, организакчы, кижилерниң саналдарынга, негелделеринге дыңнангыр, шыңгыы негелделиг, мурнакчы дуржулганы, бүдүрүлгеге чаа чүүлдерни нептередир дээш туржур, четпестерге элтеш чок кижи болур. Мону чедиишкинниг шиитпирлээри ооң амыдыралчы арга-дуржулгазындан, партияның иштики болгаш даштыкы политиказының айтырыгларын эки сайгарып билиринден улуу-биле хамааржыр. Ынчангаш СЭКП Кызыл хооркому, райкомнары оларның теоретиктиг өөредилгезин организастап тургаш, арга-дуржулга солчуулгазын, мурнакчы дуржулганы нептередир ужурлуг. Партия комитеттериниң инструкторлары партия эге организацияларынга баргаш, ылаңгыя аныяк секретарьларның ажылынга практиктиг дузаны чедирер, сүмелерни бээр хүлээлгелиг.

Республиканың партия организациялары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң салган сорулгаларын амыдыралга боттандырар дээш коммунистерниң болгаш ажылчы чоннарның ортузунда идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды күштелдирип, он бирги беш чылдың үшкү чылының экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планнарын чедиишкинниг шиитпирлеп турар, ону күүседир херекке партия эге организацияларының секретарьлары төлептиг үлүүн киирип турарлар.

Республика типографиязында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаты Зоя Михайловна Чащуханың удурткан парлакчылар бригадазы бо чылдың үшкү кварталында бригадалар аразында социалистиг чарышка тиилекчи болуп, Улуг Октябрьның байырлалын төлептиг уткаан.

Бригада кежигүннери Александр Адыг, Светлана Салчак болгаш өскелерниң-даа кызымак ажылының түңнелинде планныг онаалдалар ай санында ажыр күүсеттинип келген.

ЧУРУКТА: мурнакчы бригаданың кежигүнү Светлана Салчак.

Бирги класстың чолаачызы Виктор Алексеевич Еремеев — «Тыва көдээ тудуг» трестиң автобаазазында мурнакчы чолаачыларның бирээзи.

Республиканың көдээ тудугларынче материалдар сөөртүр хүлээлгезин ол ак сеткилдиг күүседип келген. Тудугжуларның күзенчиг аалчызы Виктор Алексеевичини автобаазаның коллективи хүндүлээр.

ЧУРУКТА: чолаачы В. А. Еремеев.

В. КАРА-САЛДЫН фотолары.

ДЕМ ЧОКТА—СААН ЧЕГЕЙ

Улуг-Хем районда «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң Оймак сүт-бараан фермазынга совхозтуң кол зоотехниги И. Н. Аджиев-биле чеде бердивис.

Машинавыс Чодураа суурнуң кол кудумчузу-биле халыткаш, хемчигештиң кежээрге, Оймак фермазының хериминиң иштинче кирип келген болдувус. Кожа турган ийи инек кажаазының чанында Т-25 трактор одек бөлдүре иттирип тур. Машинадан дүшкеш, ийи-бир баскаш, майык ажып турар малгашталчак одекке «кадалы» берген тур бис. Аджиев мениче хүлүмзүрүп көргеш, холдарын чада тутту. Ынаар кажаа аксында турган кижилер бисче көрүп турлар. Арай деп базып чоргаш, оларның чанынга чеде бердивис. Мендилештивис. Чазык шырайлыг, боткур мага-боттуг херээжен кижи бисти кажаа иштинче чалады.

— Бо болза фермавыстың осеменатор-зоотехниги Тамара Тоорук-тур — деп, Аджиев таныштырды. Кажаа иштинде чаа төрүттүнген бызаалар-биле элээн доруга бергеннерин ангылай тургускан. Оларны мурнакчы бызаа ажаакчызы С. Уйнукай билдилиг, сагыш човангыр ажаап турар дээрзин Тамара Тоорук тайылбырлады.

— Маңаа ажаакчылап ажылдаа-ла чаа-ла чыл аштым. Чогум улуг бергедээшкиннер-даа чок ийин. Чаа-ла ижигип олур мен—деп, С. Уйнукай чугаалап турду.

— Бо чылын көрдүнгенин ёзугаар 278 инек төрүүр. Бо хүнге чедир 152-зи төрээн. 19 инек ара салган, 20 бызаа хораан. Ооң чылдагаанын тайылбырлап шыдавас бис—деп, кол зоотехник чугаалаар болду. Осеменатор аңаа чөрчүптер кандыг-даа сес чокка чөпшээрешти:

— Чээрби бызаа дээрге эвээш чүве ышкажыл. Моон мурнунда чылдарда оон-даа хөй чидириглиг болгулаар чүвес. Эрткен чылдан бээр Красноярск крайдан доңурган үре эккеп, инектеривисти тарып боозадып эгелээн бис. Оон түңнелинде төрүттүнген бызааларның уксаазы, күш-дептели экижээн. Өлүп-хораар чоруу база эвээжээни ол-дур —деп, Тамара Тоорук тайылбырлады.

Даштыгаар үнүп келдивис. Чаңывыска кижи орту ажа берген назылыг, чазамык-силиг кеттинген кижи кылаштап келгеш, ферманың учётчиги Оя Тоорук дээр деп бодун таныштырды. Ажыл-агый дугайында чугаалап бээрин оон диледим.

— Кол-ла сорулгавыс— күрүнеге сүт дужаар планывысты күүседир бис. Маңаа сагылга-чурум өлек черин ээлээр боор чүве-дир. Кым чурумнугул — ол мурнакчы, ол—планып күүседир. Бисте саанчы Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаты Чамзы Шивит, мурнакчы саанчылар Александра Доо, Уйнукай Тас олар хүлээнген инектеринден хүнде-ле 40—80 килограмм сүттү саап ап турарлар. Олар өске эштеринге доктаамал үлегер-чижек боор турар улус.

Инек кажаазынга бардывыс. Кажаа иштн мидыг-ла арыг, чылыг, чырык эвес.

— Чединишкиннеривис бар харын. Ам каш чыл улаштыр районга дээре көргүзүглүг боор келдивис. Эрткен айның планын 117 хуу күүсеткен бис. Судувус шынары база багай эвес: бирги сорттуң үскүрү 4,2 хуу боор турар. Шупту 15 саанчы ажылдап турар. Бир саанчыга-ла ортумаа-биле 17 инек онаажып турар. Бо Исмаил Назимович силерге мурнакчы саанчыларны адап каапкан боор. Ыңчаарга мээң таламдан чаңгыс санал бар. Чүл дээрге ол-ла депутадывыс Чамзы Шивит, шаңнал-макталдыг Александра Доо дээн чижектиг арга-дуржулгалыг, ат-хаважылыг саанчыларывыс сөөлгү үеде арай-ла «аскап» турар байдалче шилчип турарлар-дыр. Олар хой-нийти ажылынга идепкей чок, чүгле ажылын кылып кааш, чаңа мэшнаарын бодаар, боттарының хуу ажыл-агыйынче хөй кичээнгей салыр апарган. Ол дугайын хурал-суглаага-даа чугаалап турган мен.

— Чок, силер арай хөлүн эрттирип тур ышкаш силер— деп, кол зоотехник үзе кирерин оралдашты, ынчалза-даа бригадир чугаазын маажым уламчылай-дыр.

— Мындыг бис. Долгандыр бот-боттарывыска болушкаш, ёзулуг четпестерни узуткап шыдавас болгай бис. Бир эвес мактаар чүве болза, ёзулуг мурнакчы, идепкейлиг аныяк саанчылар Биче-кыс Донгакты, Татьяна Чатпал-оолду, Валентина Борбак-Караны база адаар херек. Олар ай санында хүлээлгелерин 110—120 хуу күүседип турар. А демги хоочуннарывыс безин чадаарда кажаа-хораа апталгазынга, шефтээшкиннерге киржирлер эвес. Ол хамаан чок бидон-савазын ам каш хонук чутбаан, барып көрүңер. А мээң сөзүмнү шуут тоовастыр.

— Силерниң оонар база чоп харын — деп, Аджиев ам-на ушкашты.— Ону өөренип көөр бис...

— Ындыг аазаашкыннарны силер чаңгыс эвес удаа бердинер. А чаа төрээн 18 бызааның мээң чопшээрелим, киржилгем чокка чүге улуг инектер данзызынче кирип бижээш, район товунче баар отчётка коштуңар? Ол дугайын бо хүнге чедир меңээ тайылбырлап бердинер. Ыңчаар карак ажыттап болур бе?

Фермада арага-дарыга хандыкшылдыг, ажылынга ээ-харысалга чок кижилер база бар. Кадарчылар Балдан-оол биле Биче-оол Маскыр алышкылар бо чылын шак-ла ындыг чылдагаан-биле 3 инекти чидирген. Ыңчаарга ам маңаа коллективте эп-найырал чок чорукту кадыптар болза, фермада байдал ылаңгыя-биле коступ кээр-дир. Бир эвес бо байдалдан дарый уштунар болза, Оймак фермазы ёзулуг-ла эки ажылдыг ферма болу бээр ийик.

Ферманың ажылынга база бир шаптыктыг байдал —ооң материал-техниктиг хандырылгазының, баазазының кошкаа. Бо хүннерде мында электриликг саалда аппараттары чок. Хамык ажылдар колдуунда хол-биле кылдынып турар. Электриликг саалда аппараттарын маңаа тургузуп шенеп турган. Ыңчалза-даа электриктерниң буруузу-биле аппараттар бакка сентеттинген болган. Ооң уламында 5 инек токка соктугаш, өлген. А арткан инектерниң сүдү кызырылгаш, кызырап, аарып туруп берген. Амгы үеде Оймакты механизастаар, дугайында айтырыг тургустунмайн турар.

Оймакчылар бо кышты амыр-менди ажар дээрзинге идегел бар. Ыңчалза-даа коллективте бар четпестерни ханы бодамчалыг сайгарып, кижи бүрүзүнүң санал-бодалын өөренип, ажылдың организастаашкынын чурумчудуп, ажылчыннарның база специалистерниң харысалгазын бедидери —«Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң удуртукчуларындан, специалистеринден, партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларындан негеттинип келген-дир. Саглан сүттү элбедир дизе, деминг, найыралдыг күш-ажыл херек. А ол дээрге сагылга-чурумнуң чарылбас кезээ-дир дээрзин оймакчылар угаап билир ужурлуг.

И. ИРГИТ.
«Шынның» корр.

ДЕЛГЕЛГЕЖЕ ҮДЭЭН

ИЙИ-ТАЛ. (Тыва АССР ноябрь 10. СЭТА-ның корр.) «Улуг-Хая» совхозтуң Ийи-Тал салбырының малчыннары социалистиг чарыштың тиилекчилери —төс механизаторлары Москваже үдеп эъткарган.

Дуржулгалыг тараажы Х. Чалымтының удурткан звенозунуң бүгү кежигүннери ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинге баар путёвкалар-биле шаңнаткан. Звенонуң ишчилери коллективтиг керээ ёзугаар ажылдаарынче хамыкты мурнай кирген. мал чеми белеткээр талазы-биле тускай мергежип, малчыннар-биле харылзаазын керээге үндезилеп чорудуп турар.

Чаартыкчыларның үлегерин эдергеш, ферма коллективтери-биле кады ажылдаар керээлерни чарып алган ажылагыйлар Тывада хөй.

Таңды районнуң улус судунуң улус судьязын соңгуур хүн дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

«РСФСР-ниң район (хоорай) улус судтарынга соңгулдалар дугайында» РСФСР-ниң хоойлузунуң 54 чүүлүнге дүүштүр Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаадыры болза:

Бай-Хаактың № 1 соңгулда округундан Таңды районнуң улус судунуң улус судьязының соңгулдазын 1983 чылдың декабрь 11-де, воскресеньеде чорудар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1983 чылдың ноябрь 10.

Сүт-Хөл районнуң улус судунуң улус судьязын соңгуур хүн дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

«РСФСР-ниң район (хоорай) улус судтарынга соңгулдалар дугайында» РСФСР-ниң Хоойлузунуң 55 чүүлүнге дүүштүр Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаадыры болза:

Сүт-Хөлдүң соңгулда округундан Сүт-Хөл районнуң улус судунуң улус судьязының соңгулдазын 1983 чылдың декабрь 11-де, воскресеньеде чорудар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1983 чылдың ноябрь 10.

Республиканың Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелде

КАМНАЛГАЛЫЫ ДЭЭШ

1983 чылдың үшкү кварталында одалга-энергетика курлавырларын камналгалыг чарыгдаары дээш үлетпүр, автотранспорт бүдүрүлгелериниң, тудуг, коммунал-ажыл-агый организацияларының база совхозтарның аразында социалистиг чарыштың түңнелдерин Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш профоблчөвүлел үндүрген.

Совет Тываның 40 чылынга уткуштур социалистиг чарышты калбартпышаан, республиканың үлетпүр, транспорт, тудуг, коммунал-амыдырал организацияларының база совхозтарның коллективтери одалга-энергетика курлавырларының камналгазының талазы-биле көскү түңнелдерни чедип алган дээрзин республиканың Министрлер Чөвүлели болгаш профоблчөвүлел демдеглээн.

Бо чылдың үшкү кварталында республикага 1370,9 муң квт-шак электри, 5584 гкал чылыг энергиязы, 457 тонна кывар-чаар материал камнаттынган. Бүдүрүлге коллективтеринде чаартыкчыларның болгаш чогаадыкчыларның аразында ажыл хайныкан. «Тыва кобальт» комбинаттың, Улуг-Хемниң ыяш ажыл-агый үлетпүрүнүң, «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң болгаш Көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының коллективтери планга көрдүнгенинден безин электри энергиязын камналгалыг чарыгдаан.

Ооң-биле чергелештир электри энергиязының ажыг чарыгдалын Чадааның автотранспорт бүдүрүлгези, даарапылга фабриказы, Көдээ ажыл-агый министерствозунуң автобаазазы, № 48 болгаш чер ажылдары кылыр эргелелдер, Кызыл-Мажалыктың эът комбинады болдурган. Ниитизи-биле 18 бүдүрүлге, 18 совхоз электри энергиязын ажыр чарыгдаан, ооң чылдагааны электри хандырылгазын шын эвес планнаан болуп турар.

Чылыдылга энергетика курлавырларының камналгазы дээш калбарган социалистиг чарыштың түңнелин чугаалашкаш, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш профоблчөвүлел үлетпүр, тудуг болгаш транспорт бүдүрүлгелеринден «Тыва даг-дүгү» комбинатты тиилекчи деп санааш, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң база профоблчөвүлелдиң шилчиир вымпелин база 200 рубль түңнүг акшаны тывыскан.

Республиканың Одалга үлетпүрү министерствозунуң Улуг-Хемниң ыяш ажыл-агый үлетпүрүн ийиги черге халээни дээш шилчиир вымпел тывыскан.

Совхозтардан бирги черни Улуг-Хемде «Күш-ажылдың хостуу» совхоз чаалап алгаш, база шилчиир вымпел-биле шаңнаткан. Ийиги черде — Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязы.

Одалга-энергетика курлавырларының камналгазын чедип албаан бүдүрүлгелер — «Тыва коммунэнерго», «Каа-Хем» разрезке, № 1, 2, 3 база пассажир АТБ-ларны, мебель фабриказының, Кызылда туйбу заводунуң коллективтеринге хамаарыштыр оларның кошкак ажылдаанын хүлээп алдынган доктаалда шүгүмчүлээн.

...Даштыкыдан сөөлгү медээлер...

АНГОЛАНЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ

ЛУАНДА. Бодунуң национал байырлалын —хамаарышпас чорукту чарлаашынын 8 чыл оюн Ангола дүүн нарын талаларлыг болу берген шерит-политиктиг байдалга демдеглеп эрткен. Чурттуң иштинде эртип турар массалыг митингилер, чыскаалдар МПЛА күш-ажыл партиязын долгандыр ажылчы чонунң сырый каттышканын, революцияның чаалап алышкыннарын быжыы-биле камгалаарынга оларның шиитпирлиин херечилеп турар.

Кымга-даа хамаарышпас, хагыртпас чорукту чылдарының дургузунда Ангола Улус Республиказы социалистиг ниитилелдиң үндезиннерин тургузарынга көскү чедиишкиннерни чедип алган. Үлетпүр бүдүрүлгелери национализастаттынган, көдээ ажыл-агый кооперативтерни чедиишкинниг хөгжүп турар, чурттуң экономиказы план ёзугаар хөгжүп орар.

АКШ чамдык Барыын чүк чурттарының деткимчезинге даянып алгаш, «чарлаттынмаан дайынны» Анголага удур Мурнуу-Африка Республиканың расистери чорутпайн турган болза, улус ажыл-агыйының хөгжүлдезин оон-даа бүрүнгээрлээшкинниг болур ийик. Боттарының ээлериниң дужаалдарын күүседир дээш, олар чурттуң элээн каш районнарында кара туразында аажылаашкыннарын үргүлчүлеп, тайбың чурттакчыларны дээрбедеп, олурып, тудуг, суурларны садан үнүр үрей шаап турар. Шилип алдынган угланыышкындан чоону өскээр чыгап, боттарының күзелин республиканың дайзыннары [illegible]-даа чедип ап шыдавас.

ТУРАСКААЛДЫ АЖЫТКАНЫ

ХЕЛЬСИНКИ. Финляндияның найысылалында «Дружба народов» тураскаалдың байырлыг ажыдыышкыны болган. Тайбың келир үеге бүзүреддиң, бот-боттарын билип чорукче болгаш найыралче улустарның чүткүлүн хүлээдей кылган тураскаал херечилеп турар.

Тураскаалдың чанынга эрткен митингиниң демдеглээни болза, Финляндияның чону тайбынче быжыг чүткүлдүг. Паркка улустарның найыралынга тураскааткан тураскаалды ажыдар деп саналды 1978 чылда ийип үндүрген.

УДУРЛАНЫЫШКЫННЫҢ ЧЫСКААЛДАРЫ

ТОКИО. Японияга АКШ-тың президентизи Рейганның келгенинге удурланыышкынның чыскаалдары калбаа-биле уламчылавышаан. Амгы америк администрацияның чуртту ваолуг халапче кирип тырттар деп турарынга япон хой-нийти кижилерин [illegible] турар.

(СЭТА).

Чаңгыс чер-чурттуувус

ИНТЕРНАЦИОНАЛЧЫ ЭКИПАЖТЫҢ КЕЖИГҮНҮ

«Серемчилелди бедидер, Төрээн чурттуң айыыл чок чоруун идегелдиг хандырар». Совет дайынчылар ортузунда социалистиг чарыштың девизи ындыг. Танкодромга залчеглиг кичээлдер, политиктиг болгаш дайынчы белеткелдиң нарын программалыг өөредилгелери, спортчу оюннар, шупту-ла социалистиг чарыштың негелделерин ёзугаар эртер болгаш ооң түңнелин үндүрери шыңгыы чурумну негээр.

Дүнеки залчеглиг өөредилге күскү суггур чаъс-биле чаржалаштыр эрткен. Аңаа Шыдыраа Салчак өөредилгениң бүгү негелделеринге дүүштүр күүселде программазын тергиин эки күүсеткеш мактаткан.

Ол мынчаар болган.

Медээ болган соонда дайынчы машина парыгы, кымыскаяк ол дег, имиинейни-ле берген. Шымладыр дески чаап турган чаъска таалаан дүнеки ыржымны дайынчы машиналарның моторунуң даажы үрепкен. Парктың эжиинден бурунгаар шургуп үнген баштайгы машиналарның бирээзи механик-башкарыкчы Салчактың танкызы. Башкыла танк командириниң орнуп механик-инструктор, сержант Игорь Миняев ээлепкен, а шыгаакчының орнунда Туркмениядан келдирткен Фархат Аннлов.

Танкистерниң сорулгазы — командирниң айыткан районунга чажыт четкеш, чорупора «удурланыкчының» атакалаар. Машина командазы айыы-биле орук-чирини чок малгаштыг черлеп дайгактавышаан, бурунгаар карацнадып-ла орган. Карангызы карак дешне. Мурнунда чоруп орар машина-биле аразында хемчээлдин ой-тавын бодап, Шыдыраа Салчак тускай херекселдин көрүнчүүн өттүр кичээнгейлиг бурунгаар көрүп каап орган. Амдызында бүгү чүве догуммалыг чоруп орган: сугнуң температуразы, системада ус базыышкыны ойунде. Аңаа хүндезинге көөрде үш катап аар чүъктүг чүве-биле домей чүткүдүп орган дайынчы машинаның мотору база чангыс аай ажылдап чораан. Танк колоннаазының «бүдүргени» орук шыргай ээзи иштинче хаңылаан тудум, танкистер долу сугдуг оңгарларга, хатка ужур шаптырган ыяштарга болгаш оон-даа өске шаптараазыннарга удаа-дараа таваржып чораан.

Аът кулаа көзулбес карангыда орук чок черлеп, ол хире узун шылгалда маршты танкистер чедиишкинниг эрткеш, айыткан районга келген. «Удурланыкчыже» шаап халдаашкынга чедир каш-ла минута арткан.

Барыын-Хемчик районнуң Кызыл-Мажалык суур чурттуг Шыдыраа Дондупович Салчак ол үеде ажылдап турганы коллективи — район эмнелгезиниң, коллективиниң кежигүннери, дагдыныкчылары болгаш төрээн адазы, чолаачы Дондупту база иези, дүнеки таңныыл Чатчымаа оларны-даа бодаар чай чок, улай-улай болуп турар команда айыы-биле чүгле «дайзынны» узуткаар дээш бурунгаар чүткүдүп орган. Ында-мында чазылган снарядтардан долгандыр бүгү чүве чырыткыланып, дүмбей ээзиниң улам хөө кара болдуруп турган. Экипажтың программа күүселдезя та кандыг чоруп турар чүве, кастыктарындан баткан ажыг дер кижиргендирбишаап, сегелдеп дамдылап бадып турган. Мага-боттуң иштиг дери ижик-хенти өдүп үнүп, хензиг дамыракчыгаштар боол каттышташ, ыңаар-ла бир черже бадып турганзыг.

Механик-инструкторнуң болгаш взвод командириниң «Эрес-хей, Салчак!» деп мактаан үннери кулактааштаа ийи-үш-даа дыңналганын Шыдыраа билип орган... Удаваанда тулчуушкун төнген.

— Экипажывыс мурнуку одуругже үнген-дир, дайынчылар, байыр чедирип тур мен — деп командир кыска чугаалаан. — Бо «тулчуушкунга» бот-бодувусту кончуг эки билчиривисти көргүстүвус. Бир команданы ийи катап катаптавас болгай. Серемчилелдиг болдувус.

Интернационалчы экипажтың тиилекчи боор мактатканынга Шыдыраа Дондупович Салчак сеткилинден өөрүп, чазык хүлүмзүрээн.

В. КАРГАПОЛОВ.

МИЛЛИОННАРНЫҢ УНИВЕРСИТЕДИ

ЧУРУКТА: найысылалдың аалчылары болгаш Совет Арминың хүрээлеминде шериг албаны эрттирип турар комсомолчулар В. И. Ленинниң шыдыраа столун сонуургап турлар.

В. СЕВАСТЬЯНОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЭРЕС ООЛДАР

Эзлчеглиг өөредилге походунуң соонда «Совет Дагестан» деп кызыгаар таңныылчызы корабльдиң далай шериглери сагыш-сеткили чиик, сергек төрээн эриинче ээп кел чорааннар. Чылдың 260 хире хонуунда шуурганнап кээр Каспий далай бөгүн база-ла палуба кырынче бодунуң дүргек-дүргек чалгыгларын октап чыткан. Ынчалза-даа агаар-бойдустуң ол каржы-важы-чаңы каш шак бурунгаар «Совет Дагестанның» шеригжидилге боолаашкынналы кылып турганы чаңчыл болган шериг өөредилгезиниң чоруп турарын үреп шыдаваан.

Бөгүн экипажка, эң ылаңгыя командирлерге «удурланыкчының» мурнап, ону баштайгы согуудан-на узуткаар дээш улуг кичээнгей болгаш бедик мергежил негеттинген. Шупту чүве ёзулуг тулчуушкунда дег болган.

Айыткан дөрбелчинче чоокшулаан тудум, дайынчы туруштарга күженишкин улгадып орган. Аныяк далай шериглери холзээзинин чажырбааннар. Ынчалза-даа дуржулгалыг улуг эштери оларны оожургадып турганнар:

Ажырбас боолаашкынны моон-даа дора байдалга эрттирер ужурга таваржып турган бис. Шуптузу чедиишкинниг эрткилээн.

Командирниң дужаалы үнген:

— Оң талаже 60... «Удурланыкчының» суг кырының кораблинче...

Кажан адымышкын чогуур точказында чоруп турарының дугайында медээ кээрге, корабльдиң командири дайынчыларга байыр чедирген.

А кежээ, төрээн эрнинге аялга чаңгыланы берген. «Совет Дагестанның» экипажының флотилиязында эң-не музыкага салым-чаяанныг деп турары таварылга эвес. Дагестан комсомолунуң төлээзи, 2 дугаар статьяның старшиназы, Нусретдин Алиев национал хөгжүм херекселинге «Лезгинканың» аялгазын ойнай бээрге, Бакунуң ажылчыны чораан Самед Султанов ону гармоньга үдеп берген.

А таңдыны бир дугаар статьяның старшиназы Абдусалам Магамедов эгелээн.

Корабльда хөйнүң ыры база бар, ында офицерлер, мичманнар, старшиналар, матростар киржип турар. Оларның репертуарында ырылар-ла хөй, ынчалза-даа эң-не чоок, эргим чүве — флотчу найырал дугайында ыры. Москва чоогундан келген улуг матрос Александр Волосов ырлап эгелээрге, хөйнүң ыры аңаа улажыр, зал адыш часкаашкыннары-биле долу бээр.

ФРОНТУЧУ ЧОРААН БИЧЕ-ООЛ

Дайынга киржип чораан эки турачыларның документилерин кичээнгейлиг көрүп орарга, Кызылдан база түс-түс кожууннардан болгаш сумулардан аъттаныпкан үнгүлээн боол турар. Кайызын-даа фронтуже чорупкан болза, бир черниң адын бижээн болур чорду. Ол ат дайынчының төрүттүнген чери-дир. Бистиң Хөндергейниң Хараган-Даг чоогунга чурттап чораан караа багай Моңгуш Дагбаның оглу шеригже барган, ол чер Чөөн-Хемчик кожууннуң Солчур сумузунуң № 5 арбаны боол турар.

ТАНЫШКАНЫМ

Чүгле мээң-биле хөөрежир дитеш Биче-оол Моңгуш чурттаан орары Хандагайты суурдан херек кылып үнгеш, Кызылга чедип келен. Таныштым. Чугаалаштым.

— Силерниң алыс чурттуңар кайдал?— деп сөс эрээп айтырарымга, Моңгуш Дагбаевич тө каап берди.

ТӨРҮТТҮНГЕН ЧЕРИМ — ХӨНДЕРГЕЙ

— Ала-өгбемниң алыс чурту Хөндергей. Чер кырынга төрүттүнген черим Хөндергейниң Хараган-Даг ол ийин. Амыдыралдың атымы-биле Өвүрже кеже бергеш, ол черге турумчуп чурттай берген мен. Өвүрден шеригже келдирткен. Өвүрге фронтудан ээп келген мен. Өвүрге өгленген мен, база аңаа ажы-төлдүг апарган мен. Кадайым, бодум база пенсионер мен. Балдыр дыңзыг чурттап орар мен. Аваның мени төрээн чурту Хөндергейниң ол ийин, ынчангаш Хөндергейниң улуг оруу-биле чорук чорааш, кара чажымда хөй кадарып чораан дагларымны көөрүмге, сагышка хөй-ле бодал кирер. Хөндергей чурттуг өөрүмден часкаан артым. Алдарлыг командирлер Сат Бүрзеккей, Күулар Дончут база аңаа дайынчылар Сарыглар Канчыыр-оол, Кара-Сал Кошкар-оол, бистиң чериниң алдарлыг кызы Сарыглар Часкал суглар бо-ла Хөндергейге төрүттүнген бис. Бир үениң кижилери боол доруккан бис. Хөндергей чурттут алды кижиниң дөрту Советтиг Төрээн чурт дээш фашистерге өлүртүп каапкан. Хөндергей деп сөс түү дыңнааш, чүлдү-чүрээм чыыр-чыр кылыр.

«ЧОННУҢ ИДЕГЕЛИН КҮҮСЕДИР СИЛЕР!»

Назылай берген билип каан мен. Чазын үнгеш шончалайның безин шаа кээрге, чечектери хадын бээр-дир. Чалыы назын-даа болза шаа кээрге, бүрүзү баштыг апаар-дыр. Чүгле кижиниң сактышкынын эрткен-барган чоруктарны «барбалап» алган ышкаш болур-дур. Дайын эгелей бээри билек, мени шеригже келдиртипкен. Араттың аъттыг шериинге кадып доңуккаш, дайынчыже чорупкан мен. Эки турачы бистерни [illegible] ылавылап аъткарган. Төрээн чурттуң төлээлери совет кызыгаары хажыр Борбак-Хаак чедир бистерни үдеп каапкан. Салчак Тока даргының бир мындыг сөзүн ам-даа сактып келгеш, караам чажы сыстып келир:

«Чоннуң идегелин күүседир силер!» Дайын шөлүнүң ве үдеп тура, шак мындыг чагыгын ол берген чүве. Дөрт автобус он ийи машина иштичик доддур кижи. Саян артынче шиглей кииредир чорупкан бис.

ХӨРЭЭМ ӨТТҮР БООЛАТКАНЫМ

Тывамдан үнеримде бүгү шериг повары боол томуйлаткан кижи мен. Боттуң шаа-биле дайынчы хүлээлгемни күүседип чорааным чугаалап керейн. Дайын шөлүнге тантыг-ла үш хонук поварлаан мен. Оон ам шериглерге аъш-чем кылып бээр повар ажылымны бир узбек ашакка дужаап бергеш, дайылдажып кире берген мен.

Бир катап хайгыылче үнгениим таан утпас мен. «Дыл» эккээр даалга алган мен. Ол болза өчүк үндүрүп аар диригг немец тудуп эккээр дээни ол. Ол-ла мынчап хайгыылдап чорааш, ийи немец урутну туткаш, диригге-ле эккелген мен.

Кайы хоорайны хостаар дээш тулчуп турдум ийнаан, оозун арай алдак-оваак сактып ор мен. Оң талакы доңмаамче балыгладыпкаш, хараксырап чыдырымда, 6 немец солдаттар хөме таварып келгеннер. Бодумга арттырып алганым кара чаңгыс гранатам-биле херлип-херлип туткурумга, алды немец солдаттарны довурак-доозун дүй алы берген.

Оон ам он ийи эштиг чоорааныма билир мен. Бистерге 72 туттурган немец солдаттарны сүрдүрүп каан. Ол туттурган немецтерни дивизияның командылаа черинге чедир сүрзүп эккелген мен.

Ам эң баштай балыглаткаңым чугаалап көрейн. Бир-ле хоорайны хостап тургаш, хөрээмдиве өттүр аттырыпкан мен. Дайзынның огу хоректиң хос чери өле берген болгаш Госпитальга шериг эмчизинге 15 хонгаш, база катап дайылдажып чорупкан мен.

Дубно хоорайны хостажып тургаш, оң талакы дөңмээм бертиндир аттырыпкаш, ийиги чергениң инвалиди болдум. Төрээн Тывамга чедип келдим.

МУЗЕЙГЕ ЧОРААНЫМ

Кандыг-даа ажылды эки кылыр болза, алдар-аттыг болур, ачы-хавыдалыг болур деп бодаар мен. Дайын уржуундан кемдей бергеш, күш чедер ажылдарымны кылып-ла чордум. Беш чыл шагдаладым, он ийи чыл трактористедим. Ооң соонда «Коммунизмниң оруу» совхозтуң кээзи кадаргаш, шаңнадып турдум, мактадып турдум. Бир кончуг уттундурбас шаңналым болза, Москвага халас четкенни болур. Найысылал хоорайже чүге чораан сен дээр болза, эң эки ажылдаан дээш чорааным ол-дур. Москва хоорайга чүну-чүну көрген сен дээрге, Ленин башкының мага-бодун ол-ла хевээр орнукшуткан, ол-ла хевээр кадагалааны черни көрген мен. Ол чериниң адын Мавзолей дээр чораан.

Москва хоорайга дириг музей көргеним таан уттундурбас ийин. Бир хүн тергиин тергиин малчыннарны дириг музейге чедире берген. Ооң адын зоопарк дээр ышкаш чүве чораан. Ужуруп каан дыт дег узун чыланны көрдүм. Соок караактыг борунгу көрдүм. Авыяастыг диилгени көрдүм. Дыкала хөй янзы дириг амытаннар көргүледим. Сүдле бойнаан, бир черге келиримге, ак аастыг сарбашкын караактарын дозураннадып олур. Ол сарбашкының мени билип кааш, эрес-маашагайын көргүзер дээн боор оң, хей тептигеш, халагар будуктан ийи холдан апкаш, хейдиктир чайганзылап-чайганзылап, бир дагыр будук кырынга олуруп алгаш, мендиве караактарын хоюннадыр көргүлей-дир. Араатанның кандыг чаңнын караандап-на билип аар деп чугаа бар. Ол ак аастыг сарбашкынның карактарын көөрүмге, сенээ мен кончуг-ла эки оюн көргүзүп бердим, чүнүң-биле шаңнаар сен дээн ышкаш болган. Кармактап чораан курудумну октап бээримге, ак аастыг сарбашкын агаарлап-на сегирип алгаш, оваалаш черже салып чорупбарган-на болгай.

М. КЕНИН-ЛОПСАН,
дыңнап бижээн.

БОТТАРЫНЫҢ ХОЛУ-БИЛЕ

Совет Арминың шериг херээнге Борисовскийниң ДОСААФ автошколазының курсантыларының белеткелин оларның боттарының тудуп алганы автодромунга хынап болур. Беш чыл мурнунда маңаа ээзиргей дазыр шөл чыткан.

Школаның чаа директору В. Васильев башкыларының болгаш курсантыларның күжүн чаңгыс черге мөөнней каттыштыргаш, автодром тудуп эгелээн. Курлавырда офицерлер В. Хромов, С. Бедгин, И. Наумов оңу деткээннер. Ала-чурттуң Улуг дайынының баштайгы хүннеринден эгелээш-ле дайылдажып чораан болгаш келир үениң дайынчылары шериг херээн канчаар хире нарын болгаш харысалгалыг дээрзин бөгүн-не билгеп турарының чугулазын курлавырда офицерлер эки билирлер. Ынчангаш эң-не бедик негелделерге дүүштүр кылдынган автодромну тургузар дээш олар кызып турганнар. Оларның күжениишкини халас барбаан. Маңаа өөренип алган чүүлдери оларны эки шиңгээдип алганы дээш Сергей Велендей, Юрий Мирука, Александр Борисов болгаш өске-даа шериг херээн эрттирип турар доозукчулар командирлеринден чаңгыс удаа эвес макталды алганнар.

БИРГИ САЛБЫРНЫҢ СОЛДАДЫ

Бистиң «Кызыгаар» совхозта Ала-чурттуң Улуг дайынының үш киржикчизи ажылдап, чурттап чоруур. Оларның бирээзи капитан Түлүш Кечил оолдуң эки турачы аъттыг шериг эскадронунуң бирги взводунуң бирги салбырының солдады чораан С. М. Алдын-Херел мынчаар сактып чугаалаар.

— Фронтуже тыва эки турачыларның тоогулуг үделгезин черле утпас мен. Тыва аялгаларны шеригниң үрер хөгжүмү ыңгылыг ойнай бээрге, сагыш-сеткил саймаарап, уяулус ыглажып турган. Ол үделге өөрүнчүг-даа кударанчыг-даа болган. Чүге дээрге байырлалдыы-биле үдедип турган оолдар, кыстарның та кайызы ээп чанып кээр, та кымы ээп келбес азы бертик-бежел болуп артар чүве.

Соян Минчимаевичиниң фронтудан ээп чанып келген чылында ооң тоогузунге база бир уттундурбас өөрүшкү болган. Совет Эвилезиниң акы-дуңма өг-бүлезиниң составынга Тываның эки тура-биле каттыжып киргенинге турускаатнан байырлыг митингиге ол киришкен. Ынчан ооң хөрээн ТАР-ның Күш-ажыл ордени биле Алдар орденниң III-кү чергезин каастап турган. Ол шаңналдарны аңаа Ала-чурттуң Улуг дайынының фронтуларынга ооң дайынчы шылгаралы дээш тывыскан. Ындыг шаңналга төлептиг кылдыр чогум чүнү-чүнү канчапканын хөөрээрин Соян Минчимаевичиниң хоңну чок. Ол хиреде фронтучу эш, амгы үеде Бай-Тайганың Тээлиде чурттап орар Алексей Адыгбайны, бирги взводтуң командири чораан Оюн Ооламты бо-ла сактып чугаалай берген орар.

Фронтуга С. М. Алдын-Херел баштай пулемётчунуң дузалакчызы, ооң соонда автоматчы адыгжы болгаш хайгыылчы болуп, фашистерге удур дидим тулчуп чораан.

— Элдеп таварылгалар фронтуга база болгулаар—деп, хоочун сактып чугаалаар. — Бир катап Адыгбай, орус офицер, мен—үжелээн хайгыылче үнүвүс. Сорулга—«дыл» тудуп эккээри. Озал-ондакты оюпкыйын эртип чорааш, «дыл» тудуп алдывыс. Оовус алгыра бээрге, бажынче, моорадын дээш, күштүг хапкан бис. Оон уламындан «дыл» өлүп калган. Куруг ээптер арга чок. База катап серемчилелдиг чоруткаш арай боорда «дыл» тудуп алдывыс. Бирги «дылга» артыкка ызигленгенивис дээш офицерге чула чанчаткан бис.

Ындыг янзы озал-ондакты чаңгыс эвес удаа эртип чорааш, амы-тынныг артып, төрээн Тывазынга төрел чонунга ээп чанып келгенинге Соян Минчимаевичиниң өөрүвес аргазы чок. Бирги взводтуң бирги салбырының дайынчыларындан чаңгыс, чараш аныяк оолдар салбыр командири Түлүш Очур баштады дайын шөлүнге маадырлыы-биле өлген.

Фронтучу С. М. Алдын-Херел шериг албанындан 1947 чылдың майда халашкан. Чаа келген солдатты Кызыл-Чыраа кодээ Совет даргазынга соңгуп алганнар. Чүге дээрге ол шериг албанынга баар мурнунда арбан даргалап тургаш, ажыл-ишчи, организакчы шынарын көргүскен.

Үр чылдарда кодээ Совет даргалап, ферма эргелекчилеп, хой бригадазы бригадирлеп, үре-түңнелдиг ажылдап келгеш, ол дөрт чыл бурунгаар пенсияже үнген. Күш-ажылга чаңчыккан болгаш ажыл чок үр олуруп шыдаваан. Уругларының иези Ямаа Мөгеевна-биле дугурушкаш, совхозтуң бир кодан иртин хүлээп алганнар. Кожазы база-ла Ала-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи Чооду Күрседи-биле аразында социалистиг чарыштыг ажылдап эгелээн. 1982-1983 чылдарның кышкы сезонунда бодунга быжыглаан мал бажын 99,2 хуу меңди кыш ажырган. Чооду Байырович төрүүр чүс хойдан 90 хураганы камгалап алган.

Бо чылдың май айда «Кызыгаар» совхозтуң парткому, дирекциязы хоочун коммунисти хожудап турар ферманың ажылын удуртуру-биле чорудукан. Ферманың коллективи хоочунну дагдыныкчызы кылдыр хүлээп алган. Бо хүннерде Улуг-Күзет сүт-бараан фермазында сагылга-чуруум экижээн, коллектив кежигүннери бир демниг ажылдап турар. Сүт бүдүрери көскүзүг-биле өскен. Соян Минчимаевич биле Ямаа Мөгеевна саанчыларның бодунуң уругдары-биле домей көрүп, деткимче-дузаны чедирип турар. Хоочуннар беш кыстың, бир оолдуң адазы, иези.

С. М. Алдын-Херел—идепкейлиг хөй-ниитичи. Ол район болгаш кодээ Совет депутадынга соңгуттуруп чораан. Ооң дайынчы шаңналдарының кырынга Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени-биле, Ленинчи юбилей болгаш оон-даа өске медальдар, «Социалистиг чарыштың тиилекчизи» деп беш хөрек демдээ немешкен.

Соян Минчимаевич Алдын-Херел ышкаш эки кижилер бистиң төрээн Тывавыста ээзип эвес. Олар — бистиң аныяк республикавыстың эң үнелиг байлаа, кол каасталгазы болгаш хоргаарал-дыр.

С. БАДАА.
Тес-Хем район.

ЧАҢГЫС ПАРАШЮТТУГ

Айыыл болурунга кандыг-даа сезиглениишкин чок турган. Маңааваны айыыл хенертен диргелген. Гвардия биче сержантылар Сергей Красильников биле Виктор Косинский парашют-биле шураашкыннарны так кылдыр куспактанчып алгаш күүсеткеннер. Самолёттан баштай В. Косинский шурай берген турган. Уу өскерилген хат ону хенертен кыдыынче. С. Красильниковтуң парашют деңнештир тудуп чоруур хептирлеринче шывадапкан. Ийи парашюттуң кайызының-даа агаар-биле долдуруп каан бопуруктары өжүп эгелээн. Олар черже түрген бадып эгелээннер. Девидеп болбас.

Дуржулгалыг десантниктер дораан-на билип каапнар — курлавыр парашюттарны чазып болбас, оралжы бээр. Чоорту С. Красильников харын-даа хендирлерин херип, парашютка деңнээшкинин тудуп шыдапкан.

— Дыңзыг туттун! — деп, Красильников алгырган. Чаңгыс бопуруктуг парашют-биле эжишкилер черже бадып келгеннер. Черге кээп дүшкеш, тынышы ажыдып алыры билек, эштери, командирлери халчып келгеннер.

— Калывыс байдалы эки, дайынчы даалгаларны база катап күүседип болур бис — деп, олар илеткээннер.

В. ГОЛОВИН,
СЭТА-ның корр.

Шериг училищелеринде

ХЕМНЕР, ДАГЛАР, ШЫНААЛАР КЕЖИЛДИР

Дыйлагар болгаш калыр даг оруу туманныг арт кырынче ырады белип үнүп-ле орган. Күчүлүг автомобильдиң рулюн курсант Алексей Жуков бодунга бүзүрелдиг тудуп чораан: газын үндүрбүшаан, бирде оожумнадып азы дүрге делип, оруктуң байдалы-биле, часпас адыгжының шыгаары дег, мурнун хынаттынган. Ээр-дагыр оруктарны довун арттырбышаан, машина арт кырынче улам бедип үнүп орган. Командирниң айытканы үеде салбырының арт кырынга үнүп кээринге чедир сөөлгү минуталар арткан турда, дайынчыларның маңаваны таварылга болган — күштүг хатка ужур шаптырган чоон, селбегер будуктарлыг ыяш орукту дүй чыдыпкан.

— Хүлээн алган шинтирн дугайында илеткеңер — дээш инструкторнуң үнү дыңналган. Курсант кабиназының эжиин ажыткаш, чиик дүже халааш, орук ортузунга үнүп келген...

Алексей Жуковтуң башкарыы чорааны машина училищениң башкыларының болгаш курсантыларының коллективтиг авторлааны-биле чогаттынын кылдынган. Агаар-бойдустуң берге үелеринде эң берге даан оруктарга автомобиль башкарарының нарын мергежилинге келир үениң офицерлерин белеткээринге, автомобилистиң эргежок чүгула — оожум сеткил, дүвүрел чогу. Берге байдалдан үнеринге арга тып аары дээн чижектиг шынарларны шиңгээттирериңге ол дузалап турар. Мергежилге күүселдезинге демдекти электроника «салыр».

Берге болгаш узун маршкарга шылгалда эрткен соонда, курсант бодунуң арга-мергежилин автодромга, ёзулуг автомобильдиң рулюнуң артынга олурупкаш көргүзер. Чолаачыларның кичээлин тускай магнитофонга тырттыргаш, училищениң телестудиязының экранынга катаптаар. Оортан курсантылар боттарының частырыгларын көөрлер. Дараазында кичээлдерге ону болдурбазынга ол таарымчалыг болуп турар.

Самаркандының дээди шериг автомобиль училищезиниң бо чылгы доозукчулары чурттуң янзы-бүрү булуңнарынче тарай берген. Оларның оруун чаа курсантылар ээлепкен. Берги курсчуларның аразында хуусаалыг шериг албанын эрттирген дүүнгү солдаттар долу. Олар нарын болгаш херектиг армейжи мергежил — автомобилистиң мергежилин шиңгээдип эгелээннер.

Узбек ССР-ниң Дээди Советиниң Самаркандының дээди шериг автомобиль командылал училищезиниң начальниги генерал-майор А. П. Предько училище дугайында хараазында тайылбырны берип турар.

Бистиң училищени дээди деп адап турары таварылга эвес. Совет конструкторларының чогааткан, чурттуң күчүлүг автомобильдер негиинге төрүттүнген нарын болгаш күштүг техниканы келир үениң офицерлери-автомобилистерге бузурээн. КрАЗ-тар болгаш ЗИЛдер, МАЗ-тар болгаш КамАЗтар чүгле улус ажыл-агыйынга эвес, шериг херээнге боттарын бүгү тала-биле эки деп үнелеткен. Өөредилгениң баштайгы хүннеринден эгелеп курсантыларны оларның-биле таныштырып турарывыс дуу болбайн турар.

Өөредилге программазы бисте шыңгыы күжениишкинниг. Электроника болгаш өөредилгениң техниктиг херекселдери курсантыларга улуг дузалыг. Училище аныяк — тургустунгаанындан бээр ийиги он чылынче чаа-ла кирип турза-даа, оон класстары болгаш аудиторияларлары техниканың сөөлгү маркалары-биле дериттинген. Чаартыкчыларның, чогаадыкчыларның, башкыларның болгаш курсантыларның чогаадыкчы коллективиниң алдары ында. Хөй-ниитиниң техниктиг бюрозунга «төрүттүнген» чаа чүүлдер сөөлгү чылдарда эвээш эвес көстүп келгилээн. Ол дээрге электронгут экзаменаторлар, училищениң телестудиязы болгаш оон-даа өскелер болур. Лекцияларның бедик утка-шынарының ачызы-биле курсантылар кичээл бүрүзүнден дыка хойну билип ап турарлар.

Техника шиңгээдир талазы-биле хууда, үлегер-чижек улуг рольдуг — училищениң башкылары шупту армейжи амыдыралдың тергиин школазын эрткеннер. Офицерлер чүгле теорияны кончуг эки билир эвес, олар байлак практиктиг дуржулгалыглар. Дыка хөй башкылар эртем чадалыг.

Келир үениң офицерлери ханы билиглиг кижизидикчилер болзун дээш эвээш эвес ажылдар кылдынып турар. Биске кижизиттиргеннерниң албан эрттирип турары казенттерден училищениң адресинге байыр чедирген чагаалар бо-ла келир: «Самарканддыжылар доозукчулар шериг албанын кончуг эки эрттирип турарлар» дээн болур.

Бисте мындыг чаагай чаңчыл бар — курсант бүрүзү, доозукчу бүрүзү аныяктарның шериг-патриоттуг кижизидилгезинге идепкейлиг киржир. Ынчангаш доозукчуларының ажылдап барган хоорайларындан аныяктар биске кээп, автомобилист-офицерлер болуксаан күзелин илередип турар.

Тургустунганының баштайгы чылындан-на училище ажылчын, колхозчу, студент аныяктар-биле харылзааны тудуп келген. Шефке алганывыс школалар коллективтеринден чаа салгал кээп өөренип турар.

Спорт — училищеде чугула айтырыгларның бирээзи. Курсант бүрүзү — спортчу. Дайынчы-автомобилистен шыламык чорук, спортчу дадыгышкын, күш-ажылчы белеткел негеттинер. Бистиң спортчуларывыс хоорайның областың спортчу маргылдааларынга доктаамал киржип турар. Шериг албанының аар бергелерин ажып эртеринге дайынчыларга спорт улуг дузаны чедирип, чингелдеин берип турар: Ортаакы Азияның дөртен ажыг градус изиинде, дошкун соок кыштың дидиренчиг үелеринде автомобиль башкарар апаар болгай.

Училищениң чаңчылдарын чаа салгал уламчылаар. Курсантылар А. Чайко, В. Лежайский, В. Исаев, Н. Кузин, С. Гизатулин, А. Золин болгаш оон-даа өскелер өөредилге үезинде боттарын чүткүлдүг специалистер кылдыр көргүскен. Олар бистиң Төрээн чуртувустуң ыдыктыг кызыгаарының идегелдиг камгалакчылары болурлар. Бо аныктар ортузунда ат-алдары база улуг — өөредилгениң тергиини Алексей Золин Железнодорожный район Советиниң улус депутаттарының составында соңгуттурган.

Бо күзүн училищениң эргинин бирги курсчулар артап кирген. Оларга улуг салгалдың «Хемнер, даглар, шынаалар кежилдир» деп хоочун ырызында дег, дуржулгалыг курсантылар үлегер-чижек боол, дайынчы намдарының узун оруун эгелеп турарларга чедиишкинниң күзээп.

С. ФЕНЮТИН,
Л. ТОКАРЕВ,
СЭТА.

Самарканд.

ЧАРЫШ БОЛГАШ САГЫЛГА-ЧУРУМ

Кызылда сүт комбинады хоорайның ажылчы чонунга үнелиг чемнер— сүттен янзы-бүрү продуктуларны бүдүргеш, берип турар.

Коллективтиң кол сорулгазы — бүдүрүлгениң ажыктының бедидер, продукцияның шынарын экижидер дээш бригадалар, звенолар болгаш тус-тус ажылчыннарның ортузунда социалистиг чарышты дээштиг кылдыр организастап турар. Тываның ССР Эвилелиниң составынга киргенинден бээр 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш социалистиг чарыштың тудуун улам бедик көдүрүп турар.

Он бирги беш чылдың үшкү чылының баштайгы хүннеринден эгелээш ай, квартал планын доктаамал ажыр күүседип келген. Комбинат тос айларда дөрт миллион 430 муң рубльдың бараанныг продукциязын бүдүрер турган, дөрт миллион 467 муң рубль кылдыр боттандырып, планын 105,3 хуу кылдыр боттандырган.

База бир кол көргүзүг болза, продукция сайгарары болур. Ону 106,8 хуу кылдыр күүсеткен. Комбинаттың ажылында база бир эки чүве болза, коллектив чыл дургузунда 400 тонна янзы-бүрү үс аймаан бүдүрер турган, тос айлар дургузунда 447 тоннаны бүдүрүп, пландан ажыр үс аймаан бүдүрерин уламчылавышаан.

Мурнакчы коллективтиң ажылының доктаамал чедишкинниг болуп турар ындыг үндезиннери чүүден болганыл? Аңаа элээн делгереңгей харыыны берип болур.

Комбинаттың дирекциязы, партия, профэвилел комитеттери болгаш өске-даа хөй-ниити организациялары бир демниг, аразында харылзаалыг ажылдап турары кол рольду ойнап турар. Ында бир цехте 100 ажыг кижи социалистиг чарышта хаара туттунган. Партия болгаш профэвилел организациялары беш кижи составтыг социалистиг чарыш түңнээр тускай комиссияны тургускан. Олар ай төнерге-ле, тус-тус цехтерниң ажылын хынап, ажылдың шынарының талазы-биле демдеглел дептеринде бижиттинген чүүлдерни сайгарып турган ханы анализти үндүрер.

Комиссияның материалдарын партия, профэвилел комитеттериниң каттышкан хуралынга чугаалажып көөр. Аңаа цех удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылар болгаш бүдүрүлгениң чамдык мурнакчылары олуржуп, боттарының санал-оналын киирип турары чанчыл болган.

Цехтер аразында социалистиг чарыштың түңнелин ай санында үндүрүп, мурнакчыларны илереткеш, шаңнап-мактап турар. Бирги черни алган цехке акша шаңналын, шилчиир кызыл вымпелди тыпсыр. Ажылчыннардан чарышка тиилекчи болган 5—6 хире кижиге өртектиг белектери тыпсып келген. Социалистиг чарыштың түңнелин тускай чарыш экранынга калбаа-биле чырыдып, мурнакчыларны хүндүлел самбыразынга мактап киирер.

Ол ышкаш социалистиг чарыштың түңнелин бүдүрүлге хуралынга чугаалажып, мурнакчыларның арга-дуржулгазын нептередип, четпестерин илередип, дараазында айда канчаар ажылдаарын дугуржуп ап турар.

Чарышты организастап турарының арга-методтарында дешпилгелиг чүүлдер бар. Чыл дургузунда социалистиг чарышка тиилекчи болган цехтиң ажылчыннарының он ушку шалыңының кырынга он беш хуу немелде төлевирни тыпсып турары күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн, ооң шынарын бедидеринге улуг идиглиг дээрзин практика көргүскен.

Мастерлер аразында чарышты база дээштиг кылдыр организастаан. Кайы-бир мастер кижиниң удурткан коллективи чыл дургузунда бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаан болза, ооң бадылаттынган шаңнал акшазының кырынга он беш хуузу немей төлеп бээрин комбинаттың дирекциязы болгаш партия, профэвилел комитеттери чурумчуткан.

Эң эки аныяк ажылчын деп чарышты база организастаан. Аңаа киришкен кижилер чыл дургузунда планын доктаамал ажыр күүседип, кылган продукциязының шынары үргүлчү эки болуп, ажыл шагы үспейн ажылдап келген болза, ындыг кижилерге 30 рубльдиң шаңналын азы туристи путёвканы тыпсырын боттандырып келген.

Бир эвес бригада, цехтиң ажылчыннары бердингени планын ажыр күүсеткен-даа болза, ажыл шагы үзүп, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрепкен, өг-бүлезинге хамаарылгазы четпес, уруг-дарыының кижизидилгезинге кичээңгей салбааны илерээн таварылгада ындыг кижилерниң айда алыр немелде төлевириниң чартыын азы шуптузун казырып чарыш түңнели үндүрер комиссияның кежигүннери илереткеш, комбинаттың дирекциязынга киирерге, дужаал үндүрер.

Социалистиг чарыштың кол негелделериниң бирээзи болза, бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның шынары дээш улуг демисел боор. Бо талазы-биле цехтер удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылар, мастерлер хыналдаларны хүн бүрү чорудуп, кандыг-бир продукцияның шынары багай болган таварылганы аажок дүвүренчиг байдал кылдыр көөр. Оон кылган кижилерни дораан демдеглеп алгаш, тускай дептерге бижип каар, ону дирекция черинге азы профэвилел комитединге дыңнадыр. Ынчангаш багай шынарлыг продукция кылган кижилерниң немелде төлевириниң хуузун эвээжедир, азы шуут казырып кылдыр протоколду кылгаш дирекцияже киирер. Аңаа үндезилээш комбинаттың дирекциязы дужаал үндүрер.

Коллективте шынар хүнүн эрттирери база чанчыл апарган. Ону эрттирер хүнүн доктаатпаан. Хенертен чорудары ажыктыг дээрзин практика кырынга көзүлген. Ол хүн илерээн четпестерни чайладыр талазы-биле инженер-техниктиг ажылдакчылар база-ла шиитпирлиг хемчеглерни ап турар.

Комбинаттың ажылында чаа дешпилгелиг чүүлдер база барын демдеглээр херек. Саржаг, үс бүдүрер чаа машинаны эптеп тургускан. Мурнунда оларны ажылчыннар хол-биле кылып турган. Ам ажыл колдуунда механизастаттынган. Ооң ачызында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедээн. Кол-ла чүве — продукцияның шынары дыка экижээн. Саржаг кылырында коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары Анна Сундуй-оол биле Валентина Буданаева олар чаа машинаны шиңгээдип алгаш, бедик мергежилдиг, шалыпчы ёзу-биле ажылдап турар апарган.

Слесарьларны, чүдүрүкчүлерни болгаш аппаратчыларны каткаш чаңгыс аай наряд аргазы-биле ажыглаар бригада кылдыр тургускан. Ону бүдүрүлгениң мурнакчы ажылчыны Галина Дмитриевна Фадиенко мергежилдиг-биле удуртуп турар. Ынчаарга ол бригадада ажыл шагы үзер, корум-чурум үрээн, продукцияны багай шынарлыг кылдыр кылыр чоруктар мурнундаазындан элээн эвээжээн. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бүдүн чартык катап бедээн. Ында он дөрт ажылчын бир демниг ажылдап, өскелерге үлегер көргүзүп турар.

Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле коллективте Нелля Михайловна Ульянованың удурткан профилактика чөвүлели болгаш эш хуузунуң судунуң даргазы Галина Васильевна Стальмакова олар дээштиг ажылдарны кылып турарын айтыр херек.

Комбинаттың ажылында кöскү чедишкиннер бар-даа болза, күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле чамдык чүүлдер кылдынып турза-даа, коллективтер ажыл шагын чылдагаан чокка үзер таварылгалар эрткен чылдың бо үезинден улуг кызырылбаан. Ооң түңнелинде продукцияны шынар чок кылыр чоруктар ам-даа бар болуп артпышаан.

Ол ышкаш ажыл шагының үезинде ийи-чаңгыс кижилер арага-дары ижипкен турар таварылгалар бары илерээн. Сагылга-чурумну быжыглаарының ажылында четпестерни чайладыр дээш шиитпирлиг хемчеглерни алыры Кызылдың сүт комбинадының дирекциязының болгаш партия, профэвилел организацияларының соңгаарладып болбас сорулгалары болур ужурлуг.

К. ХЕРТЕК.

Кöскү агитация

ҮЕ-БИЛЕ ДЕҢГЕ БАССА

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш ТК-ның оон соондагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга чедиишкинниг боттандырарынга политиктиг ажылдың хөй янзы хевирлериниң массаларга дээштиг ажыглалы чугула рольдуг. Аңаа кöскү агитацияны бир дугаарында адаар апаар.

Ажылчы чоннуң коммунистиг кижизидилгезинге, он бирги беш чылдың үшкү чылының социалистиг хүлээлгелерин доллдур күүседиринче оларны мобилизастаарынга кöскү агитацияның ролюн улгаттырар дээш СЭКП Улуг-Хем райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң чанында тургустунган он бир кижи составтыг чөвүлел болгаш райоңнуң партия организациялары чамдык ажылдарны кылып чоруткан. Амгы үеде ол «ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура биле каттышканының 40 чылын төлептиг уткуул!» деп девиз адаанда чаартынып турар.

Райоңнуң ажыл-агыйларындан «Күш-ажылдың хостуу», «Ак-Туруг», Жданов аттыг совхозтарда, райоңнуң автотранспорт бүдүрүлгезинде, «Сельхозтехкуркомнуң» район салбырында, үлетпүр комбинадында, КМК-18-те, КМК-20-де кöскү агитацияның байдалы өскелерден дээре. Оларда хүндүлел самбыразы, күш-ажылдың алдар тугу, социалистиг чарыш экраннары, лозуннар доктаамал чаартынып, хана солуннар доктааткан хүннеринде үнүп, партияның иштики, даштыкы политиказын чонга тайылбырлап, коллективтиң ажыл-амыдыралын бүгү талалыг чырыдып турар.

Кöскү агитацияның дээштиин, ооң бедик деңнелин чедип алыр сорулга-биле чаңгыс эвес удаа чугаалажып, кöскү агитация талазы-биле райоңга көрүлде эрттирер дугайында СЭКП райкомунуң бюрозунга доктаалды чыл эгезинде-ле хүлээп алган турбуже, масса-политиктиг ажылдың бо чугула участоктунда шыңгыы четпестер бар. Чамдык организацияларда, албан черлеринде болгаш бүдүрүлгелерде партия организациялары кöскү агитацияның кижизидикчи талазын чедир үнелевейн турар. Ажыл-агыйларының барык бүгү салбырларын, Эрги, Чаа Шагаан-Арыгның Культура бажыңнарын, КМК-586-ны, орук-тудуг участогун, амыдырал-хандырылга комбинадын, автобаазаны болгаш оон-даа өске коллективтерни хамаарыштырып болур.

Пропаганда болгаш мурнакчы дуржулга, күш-ажылды организастаары чижектиг айтырыглар Эрги, Чаа Шагаан-Арыгның күш-ажылчы коллективтеринде кöскү агитацияның ажыглаттынып турар хевирлеринде кызыы черни ээлеп турар. 18 болгаш 20 дугаар КМК-ларда кöскү агитацияны чаартып кылган. Оларның колдуу коммунизм тургузукчузунуң моральдыг кодекизин пропагандалаан кызыл-айыраң кылдыр мызыртташтыр азып каан плакаттар. Олар чүгле каасталга боордан башка кижизидилгеге эвээш салдарлыг боор деп болза башка кирер. КМК-20-де көргүзүг самбыралары четче доллдуртунмаан — куруг. Кайы-даа Шагаан-Арыгның күш-ажылчы коллективтериниң девискээринде көргүзүг самбыралары, хүндүлел самбыразы чижектиг чүүлдер хөйге билдингир, каракка өөрени калган, үрде солуттунмаан, чамдыктарының бүдүү куурарын калгылаан. Аңаа чижек кылдыр Эрги Шагаан-Арыгның Культура бажыңының даштында кöскү агитацияны алап болур. Ынаар көөрге, харын-даа кударанчыг. — аш куу-ла чүве. Оперативтиг плакат-хуудустар, мергежил талазы-биле дээрелер, чаартылгалар кайда-даа көзүлбес. Тос оруктуң белдиринде деп болур Чаа Шагаан-Арыг чаагайжыдылга болгаш тудуг-суур талазы-биле кöскү ажылдарлыг болза-даа, ол бөгүнгү бүдүрүп турар кижилерниң чедиишкинин алдарларга-даа, чурттакчыларга-даа ажык чарлаар аргазын тыппайн турары хомудаачыг. «Чаа Шагаан-Арыгның чоргааралы», «Мурнакчы дуржулганың адрестери» чижектиг пано-плакаттарны, стенддерни чүге кылып ап болбазыл?! Ол хамаан чок «Ажыл чем программазын боттандыраал!» болгаш СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин күүседиринче ажылчы чонну кыйгырган лозуннар безин көзүлбес.

Кöскү агитацияны таарыштыр азып делгээринде кандыг четпестер барыл? Колдуунда күш-ажылчы коллективтерниң чүгле конторазының чанында аскылаан, а чогум хөй чон чыглыр черлерде, кудумчуларда чок. Ажылчыннарның ажылче баар, ээр оруктары болдаан кудумчулар хостуг чыдып каап турар. Ниити райоңнуң болгаш күш-ажылчы коллективтиң сорулгалары-биле кöскү агитация чаңгыс аай болур болза — хүннүн сорулгазын күүседип турарының ол. Чүге дизе кöскү агитация — партияның сөзүн, идеязын, публицистиг болгаш чуруктуг бодалдарын каттыштырып холбаштырган чогаал болур. Ынчангаш кым-бир кижиниң эрттирген частырыы оон дээштиин кудуладыр.

Бодалдарның чаазы болгаш медээниң чугулазы, ханы утказы-биле, ажыл-херекчизи болгаш толазы-биле онзаланып турар, СЭКП-ниң удурталгазы-биле совет чоннуң күш-ажылчы чедиишкиннерин бүзүредилгиг көргүзүп турар лозуннарны, плакаттарны, стенддерни болгаш кöскү агитацияның оон-даа өске хевирлерин чедимчелиг ажыглаарын чүгле идепкейлиг сайзыраңгай кырында планга арттырып турбайн, херек кырында туруп, кылып киириптер үе райоңнуң бо талазы-биле харыысалгалыг удуртукчуларын далаштырып келбээн бе?

В. САТ.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ ЧАГЫЫ-БИЛЕ

ВАРШАВА. Пөс-таавы үлетпүрүнге ажыглаар бедик бүдүрүкчүлүг машиналарның ээлчеглиг бөлүүн Совет Эвилелинче чүдүрүп чорударынга Польшаның Бельскобяла хоорайында «Бефама» заводу белеткээн. Бүдүрүлгениң коллективи бо чылын 100 янзы-бүрү машиналарны Совет Эвилелиниң чагыын ёзугаар бүдүрер. Оларның аразында бодун эки деп көргүскен «ЦР-300» деп дүк дырар агрегаттар база бар.

«Бефама» заводу эрткен үш он чылдарда 3 муң ажыг аргыыр болгаш дырар агрегаттарны ССРЭ-же үндүр саткан. Совет Эвилелиниң янзы-бүрү хоорайларының 26 фабрикаларында бо бүдүрүлгениң машиналарын ажыглап турар.

ВЬЕТНАМ-СОВЕТ НАЙЫРАЛ НИИТИЛЕЛИНИҢ ЧАА АДРЕСТЕРИ

ХАНОЙ. Вьетнамда эң-не массалыг организацияларның бирээзи — Вьетнам-совет найырал ниитилелиниң (ВСНН) чуруунда чаа-чаа адрестер костүп келгилээн. Социал экономиктиг болгаш культура тургузуушкунунга Вьетнамга интернационалчы дузазын көргүзүп турар совет специалистер чурттап турар Вьетнамның найысылалының Кимльеңде аалчылар бажыңының комплекизинде оон салбыры ажыттынган. Ол — Вьетнам-совет найырал ниитилелиниң коллективтиг кежигүнү болу берген Чыы-дуза чедирилгезиниң баштайгы бүдүрүлгези.

Ниитилелдиң салбыры Ханой чоогунда Мелинь можузунда Тьенфонг кооперативинде база ажыттынган.

ЧЕХОСЛОВАКИЯДА ЧАА КЛИНИКА

ПРАГА. Пластикалыг кезип эмнээшкинниң клиниказы Чехословакияның найысылалында ажыттынган Микрохирургия талазы-биле тускай эртемниг эмчилерни белеткээр, а ол ышкаш өрттенген таварылгада эмнээр талазы-биле калбак шинчилел программазын боттандырып чорудар чуртта ол эң улуг бааза, социалистиг чурттарга пластикалыг кезип эмнээшкин талазы-биле шинчилелдерниң харылзаштырылга төвү болу бээр.

БОЛГАР-СОВЕТ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАНЫҢ ҮРЕ-ТҮҢНЕЛИ

СОФИЯ. Толбухинниң кожээ ажыл-агый техниказын бүдүрер «Металл» комбинады— машина тудуушкунунуң талазы-биле болгар-совет кады ажылдажылганың төвү. Совет төлевилел ёзугаар белеткеп кылган тарымал тооруқ ажаар «ПСПС-1,5» дээр 52 муң ажыг агрегаттарны бүдүрүлгениң коллективи Совет Эвилелинче чүдүрүп чоруткан.

Совет өөнүктер-биле кады ажылдажылганың ачызында дугуйларны изиг арга-биле хевир киир базарының технологиязын Болгарияга бир дугаарында ол комбинатка нептереткен. Ол арганы нептереткени 500 тонна металлды чылдың-на камнап алыр арганы берген.

(СЭТА).

ДЕЛЕГЕЙ БУРУУ ШААП ТУРАР

Гренадаже америк шериглериниң дээрбечи ёзу-биле шургуп киргенин делегейниң хөй-ниитизи шыңгыы буруу шаап турар. Хамаарышпас Гренаданың бүрүн эргезин таптай баскан АКШ-тың империализмин делегейниң улустары буруу шаппышаан, агрессорнуң шериглерин ортулуктан доп-дораан үндүрерин негеп турар.

ПРАГА. ЧССР-ниң аныктарының социалистиг эвилели АКШ-тың кем-буруулуг агрессиязын шыңгыы буруу шапкан. Гренадага удур агрессия —ол дээрге Вашингтоннуң милитаристиг стратегиязының тудуш кезии-дир деп, аныктарның социалистиг эвилелиниң удуртулгазының медеглелинде айыткан. Вашингтоннуң милитаристиг стратегиязының түңнелинде делегейниң янзы-бүрү райоңнарынга дүшкүүрлүг чоруктуң одагалары тургустунуп турар.

БЕРЛИН. Гренаданың хамаарышпас чоруунга болгаш хосталгазынга удур АКШ-тың дээрбечи халдаашкынын Германияның демократтыг херээжеңнер эвилели шыңгыы буруу шаап турар. АКШ-тың дээрбечи агрессиязы Кариб далай девискээринге болгаш бүгү делегейге тайбың херээнге улуг кыжанышкын болуп турар деп, демократтыг херээжеңнер эвилелиниң медеглелинде айыткан. Гренададан америк шериглерни үндүрерин, ол чурттуң улузунга бот-башкартынар эргени хандырарын медеглелде негеп турар.

УЛАН-БАТОР. АКШ-тың Гренадаже дээрбечи халдаашкыны—ол дээрге америк шериглерниң ханныг чаа үүлгедии-дир деп, Моолдуң революстуг аныктар эвилелиниң ТК-зының медеглелинде айыткан. Термоядролуг дайынның кыжанышкыны делегей кырында диргелген амгы үеде Рейганның администрациязы хамаарышпас күрүнеге удур агрессияны кылган. Америк империализмниң дээрбечи агрессиязын доп-дораан соксадырын медеглелде негээн.

МАДРИД. АКШ-тың Гренадаже халдаашкыны — Каттышкан Нациялар Организациязының Уставын болгаш делегей эргезин каржызы-биле үрээни-дир деп, Испанияның Коммунистиг партиязының ТК-зының секретарьнадының медеглелинде айыткан. АКШ-тың дээрбечи ол халдаашкыны америк империализмниң милитаристиг эжелекчи политиказын сойгалап илереткен.

Гренаданың улузу-биле эп сеткил каттыштырылгазын Испанияның Компартиязы илергейлээн болгаш америк шериглерни ол чурттан доп-дораан үндүрерин шыңгыы негээн.

БОНН. Америк шериглерни Гренададан доп-дораан үндүрерин Германияның социал-демократтыг партиязындан бундестагтың депутады Г. Хертерих негээн. Рейганның администрациязы делегей эргезиниң норма-чижектерин болгаш КНО-нуң Уставын каржызы-биле үреп турар-дыр деп, депутат медеглээн.

Латин Американың чурттарынга болгаш улустарынга айыылды чогум-на Каттышкан Штаттар таварыштырып турар-дыр деп, ГСДП-ниң даргазының оралакчызы Х. Эмке чугаалаан. Вашингтон делегейниң ол райоңунга дээрбечи үүлгедиглерни кылып, улустарның бот-башкартынар эргезин болгаш хамаарышпас хөгжүлдезин каржызы-биле үреп турар.

ЛИССАБОН. Америк империализмниң Гренадаже халдаашкынын Португалияның демократтыг шимчээшкининиң удуртулгазының кежигүнү У. Блашку Фернандиш килеңнээшкин-биле буруу шапкан. Гренададан америк эжелекчи шериглерни доп-дораан үндүрерин Португалияның хөй-ниитизиниң өмүнээзинден ол негээн. Вашингтоннуң политиказын эдербээн улустарны америк империализм дорамчылап, бастып турар.

ДАМАСК. Гренадага удур америк агрессия — ол дээрге делегейге тергинделди чедип алыр дээн АКШ-тың империализминиң ниити стратегиязының тудуш кезии-дир деп, Сирияның даштыкы херектер талазы-биле күрүне министри Фарук аш-Шараа медеглээн.

ТОКИО. АКШ-тың Гренадаже халдаашкыны—ол дээрге делегей эргезиниң норма-чижектерин каржызы-биле үрээни-дир деп, тайбыңның япон комитединиң даргазы Эйсабуро Огасавара медеглээн. Вашингтоннуң Гренадаже дээрбечи болгаш араатанзыг халдаашкынын япон улустуң өмүнээзинден ол шыңгыы буруу шапкан болгаш америк шериглерни Гренададан доп-дораан үндүрерин негээн.

(СЭТА).

КЫЗЫЫ ӨРЭЭЛДЕ

— Келир чылын бисте башкылаар силер бе, башкы?

— Өскээр чорувайн көрүңер, башкы, Бистиңинге артып калыңар.

Бирээзи айтырыглыг, өскези дилеглиг бо ийи домакты Хову-Аксының № 2 школазының аныяк башкылары час дүжерге бо-ла дыңнаар. Ону өскээр-даа чугаалап, айтырып, дилеп турар чадавас. А кол утказы ындыг.

Бо айтырыг биле дилег чүге тургустунуп кээп турарыл? Аныяк специалистер, ооң иштинде башкылар институттан хуваалда ёзугаар ажылдадып чоруткан черинге үш чыл ажылдаарын хоойлужудуп доктааткан болгай. Аңаа немей школачылар башкыларынга чүге дилег киирип турарыл? Чылдагааны чүдел?

—Красноярскиниң пединститудунуң доозукчулары Елена Ким (биология, химия башкызы), Анна Бутникова (даштыкы дыл), Кызылдың институдундан Людмила болгаш Лариса Оюннар (физика, математика) эрткен чылдың август ортан үезинде Хову-Аксынга хуваалда ёзугаар чеде бергеш, кайы класстарга каш шактыг ажылдаарын школазынга барып дугуржуп алгаш, чурттаар бажыны кайда болурун айтырганнар.

«Тус-тус чурттаар байтык, шуптуңарга ниити квартира кылдыр-даа айтыр черивис чок, комбинаттың общежитиезинден өрээл үндүртүп бээр-дир бис»— деп харыы алганнар. Аныяк башкылар общежитиеге кээрге шынап-ла магалыг ийи өрээлдиг, ванналыг, телевизорлуг номерни айтып берген. Уруглар иштинде өөрүп-даа. Чаңгыс хонган, даартазында: «Силерни чүгле 1—2 хонукта мында дааранылга цегниң общежитиезинге чыттырып каалыңар» дээн. «Ындыг-ла ыйнаан, бисте чүү боор, каш номдан өске хөй эт-сеп бар эвес»— дээш чөпшээрежипкеннер. Ол бир-ийи хонук 1—2 ай кылдыр узаза-узаза, «ак ымыраа» ушкужеге шойүлген. Ол аадында башкыларны общежитиениң ээлери база ындыр сывырып эгелээн. Школа директору, суур Советиниң күүском даргазы комбинат дирекциязындан бажың чөпшээредип берген. Ол бажың дээрге тускай курлавыр бажың чүве-дир. Кайда-бир квартирага септелге азы улус чурттай албас апарган таварылгада өг-бүлелерни түр олуртур ужурлуг.

Кыштың соогунда бир бажыңның чылыдылга системазы доңган. Ынчангаш башкыларны «Ажылчыннар общежитиезинде бир өрээл хостап бердивис, ынаар көжүп алыңар, маңаа өске улус чурттаар» деп мындыг. Ол-бо көжүп чаңчыгып эгелээн уругларда чүү боор, чүү-хөөзүн чыгдынгаш чорупкан. Ам келген чери оларга ындыг-ла таарышпаза-даа, «түр када-ла мындыг турар чүве ыйнаан» дээш, чурттап кирип алганнар. Берген өрээли мырыңай чаржынчыг: узун дурту 5 метр, дооразы 2,5 метр, дөрт орун, бир стол салырга-ла четчир. Бир кижиге 3-ле дорбелчин метр шөл онаажыр. Чемни база маңаа белеткээр, кичээлдерге база маңаа белеткенир.

Өөредилге чылы төнгүжеге аңаа чурттааннар. Школа дирекциязы, суур Советиниң күүскому, комбинаттың дирекциязы келир өөредилге чылында бажың-биле хандырар дугайында аазаашкын бербезе-даа, аныяк башкылар ол-ла школазынга ажылдап артарын шиитпирлээннер. Чүге дизе, өөреникчилериниң тургузуп турар айтырыы, дилеглери база кончут. А бир эвес өске башкылар, кым-даа кээр болза база-ла мындыг байдалга таваржыр. Чылдан чылче башкылар солчуруунга кезээн өөреникчилериниң дилээн канчап бодавас боор.

Бо өөредилге чылының эгезинде башкылар школазынга кээрге, «ам база ол өрээлинерге чурттаар силер» деп бола. Өске кире бээр чери бар эвес, канчаар боор. Ооң кадында олар Хову-Аксы суурда чурттаар бажың айтырыының байдалын база биле бергеннер. «Кажан бажың алыр бис» деп айтырыга: «өгленип-баштанып алыр болзуңарза, бир аңгы көрүп болур ыйнаан, ам дээрезинде бот-боскуун улус бажыңны канчаар силер, общежитиеге чурттаңар» деп харыыга чаңчыгып калганнар. Өскээртен көрүп турар улуска ындыг-ла ыйнаан. Ында-мында сыцмарлашкан, кошкун байдалдыг башкыларның чүгле чурттаар эвес, а ажылдаар байдалын сайгарып көөр болза кончут берге. Оларның кичээлге белеткенир чери чок турда, өөреникчилерге эки билиг бериңер, башкылаашкынның шынарын бедидиңер деп канчап негээрил? Аныяк башкыларның патриотчу медерелин, ажылынга бердингени соруун ажыглап алгаш, оларның амыдырал-чурттаалга байдалдарынче сагыш салбаска канчап тааржыр.

Ындыг байдалдыг башкылар чүгле үстүнде адаанывыс дөрт башкы эвес болдур ыйнн. Е. Кимниң Красноярскиден кады келген эжи А. Очур-оол база-ла ындыг байдалда ийи чыл чурттап турар. Ону ажылчыннар-биле кады чурттадып каан, база-ла кичээлге белеткенир харыы чок. № 2 школада дорт чыл ажылдап турар даштыкы дыл башкызы И. Хлебникова мыйчага боттаңнавышаан. Кызылдың башкы институдун бо чылын доосккаш ында ажылдап чеде берген Ковалёвтар (өг-бүле) уруун кырган ада-иезинге каапкаш баар ужурга таварышкан. Олар база общежитиеде бичии өрээлде.

Ам эң эгезинде айтырыгның тургустунуп кээр чылдагааны билдинис берген боор. Ол чылдагааны эдер талазы-биле кым кандыг хемчег алыр ужурлугул деп айтырыгны маңаа салыры чугула боор. Хамаарышкан организацияларның хемчеглери, харыызы манап артывыс.

М. СААЯ.
«Шынның» корр.

ДИПТЕРДЕН МЕДЭЭЛЕР

ПРАГА. Чехословак-совет найырал айының эгелээнинге тураскааткан Чехословакияның ажылчы чоннарының байырлыг хуралдары Братиславага, Остравага, Пльзенге болгаш чурттуң өске-даа хоорайларынга болган. ЧССР-ниң партия болгаш күрүне удуртукчулары, бүдүрүлгениң мурнакчылары, хөй-ниити организацияларының төлээлекчилери, Совет Эвилелинден барган аалчылар ол байырлыг хуралдарга киришкен. Улуг Октябрьның делегейге төөгүлүг ужур-дузазын хүлээп алдынган резолюцияларда онзалап демдеглээн болгаш ССРЭ-ниң ленинчи даштыкы политиказын бүрүн деткээнин илергейлээн.

Чехословак-совет найыралдың Прагага кежээзи найырал айының улуг хемчеглериниң бирээзи болган. Свердловскиден, Уфадан, Алма-Атадан, Львовтан болгаш өске-даа совет хоорайлардан барган турисчилер чехословак-совет найырал эвилелиниң активи-биле, турисчи «Чедок» организациязының удуртукчулары-биле, ЧССР-ниң найысылалының ажылчы чоннары-биле ужурашкан.

ПАРИЖ. Соңгу полюстуң айтырыгларынга тураскааткан делегей шуулганы Францияның эртем-шинчилелдериниң национал төвүнүң бажыңынга ажыттынган. Арктиканы шинчилээрниниң француз төвүнүң инициативазын ёзугаар хөй чурттардан эртемденнер шуулганга чыылган болгаш Соңгу полюсту шиңгээдип алырының төөгүзүнүң айтырыгларын, а ол ышкаш Арктиканың делгемнеринге далай болгаш агаар оруунуң айтырыгларын чугаалажып көрүп турар.

Арктиканың сураглыг шинчилекчизи И. Д. Папанин шуулганның адрезинге байырлыг чагаа чоруткан. Ол 1937—38 чылдарда СП-1 деп баштайгы станцияны баштап чораан.

ТРИПОЛИ. Ливия революциязының удуртукчузу М. Каддафи Каттышкан Нациялар Организациязының чиигине секретарьынга болгаш өске-даа чамдык делегей организацияларынга чагаа чоруткан. АКШ-тың болгаш НАТО талазы-биле ооң эвилелчилериниң Чоокку Чөөн чүкте политиказының шыңгыы айыылдыын чагаада айыткан. АКШ-тың Чоокку Чөөн чүкте соксаал чок оңчуп-чөңгээлери, Сирияны болгаш Ливанның адресинге ажык кыжанышкыннар, АКШ-тың болгаш НАТО-нуң хөй шериг корабльдерин ол райоңда мөөңнээни бүгү-ниити тайбың херээнге улуг кыжанышкын болуп турар деп, М. Каддафи демдеглээн.

БРАЗИЛИА. Чаагай сеткилдиг кижилерниң ниити күжениишкиннери-биле тайбыңны камгалап, боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадып болур дээрзин Совет Эвилели бодунуң даштыкы политиказынга барымдаалап турар деп, «Бразилия—ССРЭ» культура харылзааларының салбырының президентизи А. Пинейру Машаду чоокта чаа Риу-Гранди-Дусул штатка медеглээн. Совет Эвилелиниң тайбың инициативаларын бүгү делегейде, ооң иштинде Бразилияда калбаа-биле деткип турар деп, ол чугаалаан.

Делегей байдалын чидиглендирип турар империализмниң буруузу-биле кижи төрелгетен дыка берге болгаш нарын үеде чурттап турар. Ынчангаш тайбың дээш, айыыл чок чорук дээш демиселди баштап турар Совет Эвилелиниге бүгү чурттарның улустары чоргааранып турар деп, Пинейру Машаду демдеглээн.

ДЕЛИ. Индияның соңгу-чөөн Ассам штадында өлүрүкчү дээрбечилер ханныг чаа үүлгедигни кылганнар. Гаухати хоорайда демир-орук өртээлинге күштүг бомбаны олар часдырган түңнелинде 14 кижи өлгеп, 60 кижи балыгланган. АКШ-тың шпион бөлүктери-биле сырый харылзаалыг үрегдекчилерниң чимээниишкиннериниң болгаш үүлгедиглериниң күштелгени—Индияның стратегия талазы-биле чугула райоңунда байдалды божаңнадыр талазы-биле Вашингтоннуң ажылдап кылган планының тудуш кезии-дир деп, тус чериниң парлалгазы бижээн.

АНТАНАНАРИВУ. ССРЭ тайбыңның могаг-шылыг чок камгалакчызы болуп турар деп, Мадагаскар Демократтыг Республиканың даштыкы херектер министри Жан Бемананндзара медеглээн.

(СЭТА).

Тайбың дээш чүс-чүс япон демиселчилер (чурукта) Окинава ортулуктуң соңгу талазында америк Кэмп-Хансен полигонда чыглып келген турары. АКШ-тың далай шериглериниң кезектериниң артиллериязының ээлчеглиг боолаашкынын чорулар деп турарынга олар удурланып турар. Киодо агентилелиниң дыңнадып турарын ёзугаар алырга, Окинавага административтиг эргени 1972 чылда Японияга берген үеден бээр шак ындыг өөредилгелерни 55 катап эрттирген болгаш чоннуң айыыл чок чоруунга доктаамал кыжаныг боор турар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

КҮСКҮ ЫРЖЫМ

Былдай маңнаар бызаа чаңныг Чаа-Хөл хемде
Бырлаң безин көзүлбейн-дир—корумчук-ле.

Сырлыг ыяшы чая-чая кескенир дээр
Ширай-арны дыка чазык—каан аяс.

Дааш кедээн, тынар-тынмас доскуулчу дег,
Даглар бөгүн шыгырт кылдыр тургулапкан.

«Хөөр сарыг аскыр өөрүн» дөргүн алаак
Хөйгузупкан—ээн калган бажың өлчаан.

Хову кезиир улчумал хат бажы сынган—
Койгунак дег бир-ле черде хоруй берген...

Саңтырга-ла черден, дээрден дуувураазын
Шагда артып чиде берген ынныып келди.

Күскү ыржым таалалы өпейлээжек
Күжүр чүрээм дуурренчиг сога берди:

Чаа-Хөл хемни өрү алзы боску дунук
Чаңгыс аңгыр кээргенчиг ээнип бар чор.

Александр ДАРЖАЙ.

ДАГДЫНЫКЧЫ

Таптыг кылган ажылы чок
Тааклылап хүнзээр-даа бол,
Шалың алыр өйү кээрге:
«Шаңнал акшам эвээш-тир!»
—дээр.
Чамдык эштер аравыста,
Чажыргаш чоор, ам-даа бар
ийин.

Даалга нарын, ону билгеш,
Далаш шиитпир негевээннер.

Бүзүрелден, хүндүткелден
Бүгү чүве эгезин аар—
Улуг, биче ажылчыннар
Углап, баштап, өөредир
Нарын болгаш берге улуг
Аңаа ынчаар онаагаңнар.

Каш-ла ай пенсиялааш,
Кадрлар кидлизинге
Ажыл дилеп чедип келген
Акывысты көрүп каашты,
Демги былдам улус-биле
Деңнештирип орарым бо.

Фашист шериг—магачынны
Базарынга киржип чораан,
Байлакшылды тайбың ишке
Магадылап, тургусчуп каан.
Кырган солдат пенсиялааш,
Кылбааны чаа ишче кирген.

* * *

«Кырган кижи ышкын
билбес.
Хырны аштай берген бе
ооң?
Ашак дедир чонээн-дир»
деп.
Ажы-төлү, кожалары,
Чүве билбес хопчу аастар
Чүү-даа дижип турган
болду.

Дагдыныкчы коммунистиң
Дааңганы бригаданың
Бир-ле дугаар чедишкиниң
Бистиң цехте өөрүп уткаан—
Комсомолчу-аныяктар
Коллективи тургустунган.

Алдын холдуг, дуржулгалыг
Ажылчынны катап кээрге—
Даргалары дугурушкаш,

Хары чеде берген-даа бол,
Халас акша төлеттирип,
Азырадыр часканынга
Ам кээп харын эгениксеп,
Таарыжыр ажыл тыпканынга
Таалалын ол сөглеп орар:

Таарыжыр ажыл сүмелээннер:
— Сеңээ оолдар дагзып
каалы,
Сеткенчиге өөредип кор.

— Алырындан бээри
ышкаш,
Эптиг чүве кижээ турбас.
Артык хырын, хереглекчи—
Эң-не бужар чаңчыл-дыр
ол.

Аныяктар бүзүрелин
Чаалап аары—амыр эвес.
Амыдырал, ажыл-ишке
Чаңчыктырар —оон-даа
берге

Кадык чорааш, ажыл
кагбас—
Кара чаңгыс күзелим ол...

Ч. МАНДЫЫНЧЫ.

Хоочун салгалдың коммунистери

КЫЗЫЛ ПАРТИЗАННЫҢ ОГЛУ

Моолду дамчыштыр Тываже шургуп кирип келген атаман Казанцевтиң ак дээрбечилерин чылча шаварыбиле Атамановка (амгы Кочетово) суурдан Сергей Кочетов командылаан партизаннар Тарлашкынче чорупканнар. Тулчуушкундан тиилелгелиг ээп кээрин дөргүл-төрелдери, ажы-төлү оларны четтикпейн манап турганнар. Дайзыннарны чылча шапкаш, удаваанда олар четкилеп келгеннер. Ынчалзажок ынчан элээди оол турган Михаилдиң адазы болгаш өскелер-даа тыва улустуң хосталгазы келир үедеги аас-кежиин дээш тулчуушкуннуң шөлүнге бажын салганнар.

Ээп келгеннерниң аразында Михаилдиң адазының кады чоруткан эжи Семён Дойбаевич Билчир аңаа уткуштур чортуп келген.

— Миша, сээң ачаң, Узун Иван ам чер ле. Ол Тарлашкын чоогунда Кызыл-Даг деп черде «Мөңге уйгузун» удуй берген. Ачаңның күзээн чораан күзелин, соруглаан соруун уламчылап, эчизинге чедирер апаар сен, оглум!— деп чылыы биле чагаан.

Тулчуушкун шөлүнге маадырлыы-биле өлген кызыл партизан эжи Иван Иванович Пахомовтуң ээрлиг адын оон оглунга хүлээдип бергеш, Билчир суур ындында харагаңнар аразында өөнче чортуп чоруй барган.

Чаа-ла он бештепкен Михаил Пахомов ийи дуңмазы-биле өскүс артканын болгаш өске-даа хөй чүүлдерни бодап келгеш, карактарының чажы борбаңнады дамдылап бады келген. Ол дээрге 1921 чылдың чайы. Тывага чаа амыдыралдың эртенги хүн дег чаа-ла эгелеп турган үелерниң бирээзи...

Кижиниң намдарының арыннарын ажа тыртып көөр болзувусса, хөй талаларлыг. Ол нарын болгаш шаптараазыннарлыг-даа база аас-кежиин, өөрүшкү дээш өске-даа хөй янзы-бүрү демиселдер тургустунган болгулаар. Кызыл партизанның оглу Михаил Пахомовтуң амыдыралы база-ла ындыг болган. Чээрби чылдарда, Тывага өскээн шуурганныг болуушкуннарны, хостуг эрге-шөлээ дээш, аас-кежиктиг амыдырал дээш чоннуң, ылаңгыя кызыл партизаннарның эрес-маадырлыг демиселин, бо-ла Сут-Бажынга болгулаан төөгүлүг болуушкуннарны ылаңгыя Тыва Арат Республиканың тургузукчу бирги Улуг Хуралын ол үедеги элээди оолга дыка сонуургаңчыг болган.

Ооң адазы Иван Пахомов революция мурнуунда Алтайга ядыы-түреңги амыдыралдыг чораан. Шыдажыр аргажок кадыг-берге амыдыралдан дезип, «тараа тарып амыдыраарынга эптиг ирги бе» деп бодааш, Моолду дамчыштыр Тывага, Таңдының Сут-Бажынга көжүп келген тараачыннарның бирээзи. Тывага хувискаал өскүп эгелей бээрге, ол Сергей Кочетовтуң кызыл партизаннарының отрядынга кирген.

Адазының болгаш өске-даа партизаннарның салдары элээди Михаилдиң мөзүлүг, төлептиг кижи болуп дадыгып, быжыгарынга, амыдыралдың шын оруун тыварынга улуг идиглиг болган.

— Мени баштай «караам ажыдып», бижикке өөреткен кижи кызыл гвардейжи Григорий Алексеевич Баранов чүве. Оон деткимчези-биле дыка хөй чүүлдерни билип алган мен — деп ол сактып чугаалап турар. Ынчан Атамановкага школа-даа турбаан. 1922 чылда тургап комсомолчулар, оларның аразында Пахомов боттарының күжү биле клуб хевиргиг — «улусчу бажыңны» тудуп алган.

Даараазында чылдың чайында Минусинскиден Тываже чоруткан эки турачы бөлүк башкыларның бирээзи —Евгения Веремейниң (Чугунованың) Сут-Бажынга келгени — ол суурнуң амыдыралынга чугула болуушкун болган. «Улусчу бажыңга» аныяк башкы эң баштайгы школаны ажыткан. Михаил Пахомов өске-даа эш-өөрү-биле кады аңаа бажыкты улам хандыр өөренип, билиглериниң эге үндезинин алган. Евгения Николаевна башкылаарындан аңгыда, аңаа боттуг тывынгыр уран чүүлдүң концерттерин, лекция беседаларны организастап, библиотеканы тургускан. Чаа амыдыралга холбаштыр ол орус-даа, тыва-даа херээженнерниң чаагай сеткилдиг сүмелекчизи апарган. Башкының хөй талалыг ажылынга Михаил баштаан комсомолчулар бирги дузалакчылары боор турган.

Удаваанда олар суурнуң чону-биле боттарының күжү-биле школаның улуг эвес чаа бажыңын тудуп алганнар. Пахомовтуң баштааны комсомолчулар Атамановкага бижик билбес чорукту узуткаарынга, өске-даа чугула ажыл-херекке эң идепкейлиг киржип келген. Олар онза хаалга күүседир кезектиң дайынчылары болу бергеннер.

Тывага чаа амыдыралдың хөгжүлдези-биле Михаил Пахомов деңге базып, ону тургузарының идепкейлиг дайынчыларының бирээзи болуп, ол үеде аңаа ажылдап турган большевиктерниң дузазы-биле билиг-медерели өзүп, дадыгып кел чораан.

— Кижиниң намдарынга кезээде уттундурбас үелер тургулаар. 1928 чылдың январьда мени коммунамның хүрээлеңинге киирип алган, ооң кызыл билеткизи РКП (б)-ның ынчангы Тывага турган райбюрозунуң секретары аш Чудиновтуң меңээ тывыскан хүнүн кажан-даа утпас мен— деп, ол чугаалап турар. Оон бээр-ле ол бодунуң медерелдиг бүгү амыдыралын, хөй талалыг ажыл-чорудулгазын Коммунистиг партия-биле сыый холбаштырып, оон херээнге бараалгадып келген.

Михаил Иванович чугаакыр-даа, баштак-даа кижи. Бажыңнарывыс кожа болгаш ой-ойде ооң-биле сеткил ханзыр хөөрешкилээр бис. Бир катап ол бажыңында шкафтап дөртегер-дөртегер папкалар уштуп эккелген. Оларда янзы-бүрү документилер, фото-чуруктар бар. Ынчан ооң чөпшээрээни-биле намдарын бижээн хуудусту таныштым мен. Ооң ажыл-чорудулгазының дугайында демдеглелдерле ында хөй: аныяк Пахомов онза хаалга күүседир отрядка тургаш, чээрби чылдарның ортаа үезинде Сумунактың Хемчикке үндүрген үймээниниң базарынга киришкен, үжен чылдарның эгезинде Элегестиң Чал-Кежигге эң баштайгы колхозтуң нам үүрүнүң секретары, оон соонда кооперация садыгның ажылдакчызы, Совет хамаатыларының Кызыл хоорай комитединиң даргазы база турган.

С. ШОЯГУ.
(Уланчылыг).

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 66 чыл оюн демдеглээнивис — 1983 чылдың ноябрь 7-де Төп телевидение дамчыштыр «Ак-көк отчугаш» деп дамчыдылга болган. Аңаа бистиң чуртувустуң болгаш даштыкының сураглыг артистери киришкен.

ЧУРУКТА: РСФСР-ниң улустуң артизи Андрей Миронов биле композитор Раймонд Паулстуң «Ак-көк отчугашта» киржип турары.

В. СОЗИНОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ХӨЙ ЧЫЛ ЧУРТТААР ДИЗЕ

Улуг назылыгларны шинчилээри-биле специалистер Абхазияны шилип алганы таварылга эвес. Грузин ССР-ниң составында кирип турар ол автономнуг республика бодунуң улуг назылыглары-биле сураглыг. Ооң найысылалы Сухумиде хореография ансамбли бар, аңаа 90 хар четпээн кижи хүлээп албас.

Черле ынчаш, эң-не хөй улуг назылыг кижилер Кавказта чурттап турар. Ооң чону бүгү-эвилелдиң чурттакчыларының чүгле 7 хуузу болуп турар-даа болза, ооң үжен беш хуузу чүс хардан ажыр чурттап турар.

Улуг назылаарының чажызы чүдел?—деп, айтырыгга мурнунда, ында арыг агаарда, арыг сугда, кайгамчык бойдуста деп санап турган. Сөөлгү шинчилекчилер ол ужур ында эвес деп турар. Ол даглыг черниң бойдузу биле хөй чыл чурттаарының аразында харылзаа бар-даа болза, ындыг чугула эвес. Аңаа хөй чыл чурттаан орус чурттакчылар, чурттуң топ районнарынга деңнээрге, база-ла Кавказ улузу дег, хөй чыл чурттавайн турар болгай.

Ынчангаш даг чурттуглар ук-угуп салгажып хөй чыл чурттап турар деп бодал тыптып келген. Ол база бир удаада шын болгу дег. Ынчалза-даа ол черниң чурттакчыларының эки чаңчылдары база аңаа улуг дузалыг болуп турар. Кижини хүндүлээр чорук Абхазияда пептеренгей. Ол чаңчыл эрте бурун шагдан бээр туруп келген. Бо-даа үеде хуралдарга улуг назылыг кижилер олурар, а аныяктар черле олурбас. Аът мунуп алгаш чоруп орган аныяк кижи орукка улуг назылыг кижиге таваржы бээр болза, ол аъдының дыпын тыртып, кандыг-бир дуза херек бе дээрзин ыяп айтырар. Кырган кижи бир чүве чүктеп алган чоруур болза, чалыы кижи аңаа ыяап-ла дузалажыр.

Чаңчыл болган «кырганнар чөвүлели» совет эрге-чагыргазының чылдарында-даа артып калган. Республиканың колхозтарының бирээзиниң даргазы мынча дээн: «Бистиң ниитилелдивисте-даа, өг-бүлелерде-даа кырганнар дыка улуг рольдуг, олар чокта чер ле хоржок бис». Бингээр чугаалаарга, абхаз ирейлер чүгле хүндүткел-биле бүргеткен эвес, боттарының чонга ажыктыын, оларның арга-дуржулгазының херектиин медереп билип чоруурлар.

Чамдык маргылдаалыг айтырыгларны безин шиитпирлеп тургаш, оларга сөөлгү сөстү бээри таварылга эвес болгай. А байырлалдар үезинде баштайгы дашканы кырганнар көдүрер.

Абхазияның чону араганы база ижип турар. Ол дээрге боттарының виноградтан кылган кызыл-арагазы болур. Арага ишкен үеде столга дыка эки культура тургустунар ийи-бир дашканы амзаар. Кым-даа ээзиртир арага ишпес. Ээзирик кижи көстүрге, шупту улус оон дыка чексинер.

Абхазияның улуг назылыгларын шинчилеп көөрге, оларның аразында чүгле ногаа аймаандан кылган соок чем чиир (вегатариан) кижилер чок болган. (Чамдык улус ногаадан кылган соок чем улуг назылыг болурунга дузалаар деп бодап чоруур болгай). Херек кырында чемни өйү-биле чиири чугула деп олар санап турар. Оларның чеминде ногаа-даа, сүттен кылган-даа чеммер элбек. Абхаз кырганнар арыг чигирге аажок сундулуг, ында эм шынарлар бары билдингир. Ажыткан сүтке база олар ынактар. «Үр чурттаар дизиңзе, ажыткан сүттү хөйнү иш» деп үлегер-домак безин бар.

Абхазтарның чемнениринде база маңаа демдеглээри чугула. Олар изиг эвес, а чылыг чем чиирлер. Ону аажок хоюдур дайнаарлар. Чем чиир шак чаңгыс, чемненип органш хөөрежип, чугаалашпас. Столга шуугаар чорукту багай чаңчыл деп санаарлар.

Ол безин абхазтарның чүгле кырырынга чедир чурттаарынга эвес, улуг назылыгда безин күш-шыдалы хевээр артарынга, ажылдаарынга идиг болуп турар. Абхаз кырганнарның шуптузу хөй-ниитиде, хууда-даа ажылга идепкейлиг киржип турар. Ажыл кылгаш, кырганнарның сеткили ханар. Ажылга ынак, күш-ажылга сеткил ханар кижилер база үр чурттаар дээрзи оон илден.

Абхазияга шинчилел ажылдары кылып турган совет болгаш америк эртемденнер кижи бир чүстен бир чүс бежен чыл чедир чурттап болур деп санааннар. Абхазтарның дуржулгазын өзугаар ажылды кылып чорудар болза, ол үре-түңнелдиг болуру чугаажок. Келир үеде кижилер ол хире чурттаары-даа магат чок.

Б. ЗАГИРОВ.
(ПМА).

Григорий Лазарев (Ханты-Мансийск).

КЫСТЫҢ ЫРЫ

Хемниң чалгыы
Хемежимни сиигизе-даа,
Орук ырак —
Ону-даа төөр харыым чегуя.
Өйлеп-өйлеп,
Өөрүүр-даа мен, ыглаар-даа
мен.
Чүге дизе,

Чүрээм Хантым ырак
арткан.
Ынчалза-даа
Ырым-шоорум куткулуп
чор.
Дээди эртем
Тепкиимниче үнүп ор мен.

Ленин хоорай
Идегелим, чүдүлгем боол.
Октябрь өду
Ооуум утчуй хүннеп кел
чор.

О. СУВАКПИТ,
очулдурган.

Буржуаз парлалганың арны

ҮШ МИЛЛИОН ЧЫЛ ЭРТКЕНДЕ...

Ону вторникте тыпкан болгаш «Рубин вторник» деп сураглыг ырының аайы-биле Руби деп адап алган.

Бо төөгү ийи чыл мурнунда эгелээн. Африкада Килиманджаро дагның кылаңайнып турары бажында кылыны ийи метр доштан сарбашкын төрелдиг кижиниң мөчүзү тывылган. Ону шинчилээри-биле англи эртемденнер Джон Д. Хансон биле Родерик Лаки чедип келген чүве-дир, оларга бичии соодукчулар база чораан. Дош иштинде мөчүнү дош-биле шыптынган хевээр кылдыр аажок оваарымчалыг адыра кезип алганнар, шак-ла ынчаар Великобританияга эккелгеннер.

Сөөлүнде тодарааны чүл дээрге, австралопитек херээжен кижиниң мөчүзү болгаш, ол дош иштинге үш миллион хире чыл дургузунда чыдып келген. Ук мөчүнү Лондонну криологтуг шинчилелдер институдунга аппарган. Дириг организмге кужу температураның салдарын шинчилээр ол институт ук мөчүнү аажок кичээнгейлиг шинчилээннер. Үш миллион чыл дургузунда организмге коску өскерилгелер болбаан дээрзи баштайгы шинчилелдерден-не тодараан.

Үр хүусаалыг, шыланчыг ажыл эгелээн. Бурун шагның амытанының шак доңган мөчүзүн диргизер дээн эртемденнерниң кужениишкини халас барбаан. Руби дирлип келген! Ону англи дылга өөредир дээш эртемденнер бир чыл дургузунда ажылдаан. Ооң мээзи 400 граммдаа болза (амгы үениң кижизиниин оон үш катап аар). Руби дылды багай эвес шиңгээдип алган.

Руби-биле баштайгы интервьюну кылган бис.

Британ музейиниң залдарының бирээзинге кирген дораан ону көрүп кагдывыс. Амгы үениң чиик платьезин кеткен Руби залдың дал ортузунда сандайда олур. Бурун шагның дириг амытаннарының дүрзүлерин ханада аскылаан. Бисти көрүп кааш ол узун холдарын чайды. Тырыкы кирбиктери дуглаан карактарыбиле бисче чымчак кылдыр көрдү.

— Экии, ыңар— деп, Руби чугаалааш, хүлүмзүрүүрге, ооң аксында ийи кат азыг диштери көстүп келгилээн.

Үш миллион харлыг амытан-биле чугааны чүден эгелээрил? Ол айтырыгны бодувуска аажок дөвиден салып турган бис. Ынчалза-даа Руби боду биске дузалажы каапты.

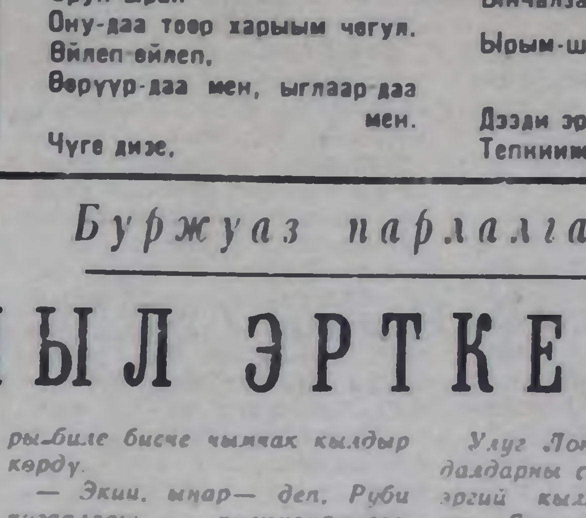

Улуг Лондон дугайында бодалдарны солушпушаан, залды эргий кылаштажып чоруптувус. Бисти долгандыр көргүстүнген дириг амытаннарның дугайында Руби таныштырып чор. Оон тункусумаар-даа болза, миллион-миллион чылдар мурнунче бисти эдерти бээр үнүн илиг хөлзээшкинбиле дыңнап чор бис. Оон болгаш ээвээш санныг төрелдөлүүнүң дугайында кижи бүзүрээр арга чок чугаа болган. Ооң өмүүнүң селеме диштиг парга канчаар өлүртүп каапканының дугайында билип алдывыс. Килиманджароның мөңге дожунуң иштинче канчаар дирипге кире бергенин ол бодуун сөстер-биле чугаалап берген.

— Чаашкын үези эрткенде чүве — деп, Руби сактып чугаалады. — Чиир дазылдар болгаш кат дилеп дагже алан өрү үнүп бар чораан бис. Мээң-биле кады Кромо деп оглум чораан чүве. Хенертен аажок улуг куш бисче халдап келген. Ол мээң оглумну теп алгаш аллар чыктаныы эккерип каан мен. Өске араатанның халдаашкынындан камгаланмаш, аткаар маңнадым, хаялар аразындан чаштынар чер тывар ол. Хенертен бир чүве чайт дээн соонда карактарым караңгылай берген, үш миллион чыл эрткенде Лондон эмнелгезинге миннип келгеним ол.

Бурун шагның дириг амытанындан делегейге эң бир дугаарында алган интервью ынчаар доозулган. Байырлашкан соонда Рубиниң соонче дыка үр көрүп турган бис. Музейниң чадалдарын куду чугурүп баткаш, спорт машиназынга олурупкаш, Лондонниң кудумчуларынче халдып чоруй барган.

Бо хоозун «интервью» «Нью сайентист» деп англи журналга үнген, оон кызыра парлаттынган. Ооң авторлары Эйдриенн Зилман биле Джерольд Ловенстайн олар ындыг материал бижииринге «мергежип» турарлар.

(«Известия» солуундан).

ҮН ДУГАЙЫНДА КЫСКА ТООЛДАР

Чер-делегейниң дириг амытаннарын бурган башкы чаягаш, шуптузунга үн үлеп берип эгелээн. Ону үлешкен чымышка дээлдиген озалдап чедип келгеш, үн чок арткан.

— Ам канчаар, таарыжыр үнден бодуң шилип ал!— деп, бурган башкы чарлык болган.

Дээлдиген ужуп чоруп каан. Бир аал чанынга кээрге, чаш кулун киштеп турган. Оон үнүн чарашсынгаш, дээлдиген ол үнүү ап алган чүве-дир. Ынчангаш дээлдиген аът дег киштээр апарган.

• • •

Бурган башкы бүгү дириг амытаннарның чурттаар черлерин хуваагаш, үн үлээн чымжынга балыкты утту каапканындан ону чалавайн барган. А курганг черже үнмес кылдыр чаваттынган балык кужур хей-ле дыка үр маннаан. Ынчангаш ол үн чок арткан чүве-дир.

О. СЮЗЮКЕЙ.

ТВ

НОЯБРЬ 12-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50 —Буратинонуң делгелгези. 9.20 — «Спортлотонуң» 46-гы тиражы. 9.30 — «Ада-иелер, сиңерге» 9.55 — Хөй эки барааннар дээш. 10.25 —Чурулга академиязы — 225 чыл болган. 11.15— Улустуң аялгалары. 11.30 —«Поэзия». А. Межиров. 12.30 —«Тиилекчилер» Фронтучу өңнүктер клуву. Киев дээш тулчуушкунуң киржикчилерниниң ужуражылгазы. 14.00—14.15 — Чапсар. 14.15 — Бөгүн делегейде. 14.30 — Эртем болгаш амыдырал. 15.15 — А. Бородин. Төрүттүнгенден хүнүнден бээр 150 чылынга. 16.30 —«Дириг амытаннар амыдыралы» 17.30 — Политиктиг тайылбырлакчы Ю. А. Летуновтуң беседазы. 18.00 — Мультфильмнер. 18.30 — «Инспектор Лосев» деп уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 19.40 — Концерт. 21.00 — «Үе». 21.35 — Документалдыг телефильм. 21.45 — 23.20 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Сокол» — «Спартак». Чапсарда — теле-медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Бир эвес кадык болуксазыңза. 8.30 —ПТУ дугайында эң эки дамчыдылга дээш Бүгү-эвилел конкурузу. 9.30— «Эртенги почта». 10.00 — Кыргыс телевидениениң программазы. 11.15 — Документалдыг телефильм. 12.05 — Театрга ужуражылгаларнар 13.30 — «83-түң ырызы». 14.05 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 14.20 — «Музыка оскузу». 14.50 — Уругларга фильм. 16.00 — Партия дугайында рассказтар. 16.45 — Москва. Консерваторияның улуг залы. Программада Н. Паганининиң чогаалдары. 18.45 — «Аян-чорукчулар клуву». 19.45— «Делегей болуушкуннарының допчулалы». 20.00— «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00 — «Үе». 21.35—22.45 — «Халыаның эмданы» деп уран-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

АГААР

Бөгүн республикага шокар булуттаар, хар чагбас. Мурнуу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 5—10 метр. Дүне 9—14 градус, чамдык черлерге 20 градус чедир соор. Хүндүс 1—6 градус, чамдык районнарга 10 градус соок.

Кызылга өскерилге чок агаар болур. Дүне 12—14 градус, хүндүс 1—3 градус соор.

КИНО

НОЯБРЬ 12-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Демидовы» 9.30, 12.30, 16.30, 19.30, «Моя милиция» 15.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Вити Глушакова—друг апачей» 9.30, 12.40, 15.00, «Киносборник» 11.10, «Две главы из семейной хроники» 16.40, 18.30, 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Непобедимый» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Жаркое лето в Кабуле» 16.20, 18.10, 20.00, «Наследница по прямой» 14.30 шактарда.

ТУДУГЖУ
БОЛУКСААРЛАРГА

«Тыва тудуг» трестиң өөредилге комбинады тудугжу болурун күзээннерни дараазында мергежилдерге, өөредирин чарлап турар:
дапчы-монтажник, штукатур-маляр.

Өөренир хуусаазы 4 ай болгаш өөредилге доозулган соонда доозукчуларны «Тыва тудуг» трестиниң организацияларынче ажылдадып чорудар.

Өөредилге ноябрь 28-те эгелээр.

Өөредилге үезинде айда 75 рубль хемчээлдиг стипендияны бээр. Хоорайдан дашкаар келгеннерни чаагайжыткан общежитие-биле хандырар.

Өөренир дээннер: паспорттуг, шериг билеттиг азы киир бижээн херечилелдиг, күш-ажыл дептерлиг болур ужурлуг.

Айтырыг тургузар чери: Кызыл хоорайның Красноярская кудумчузунда 76 дугаар бажың. Телефон №№ 2-27-02, 2-32-83.

ДИРЕКЦИЯ.

Ажыл шагының кыш үезинче шилчээни-биле холбаштыр Кызылдың үлетпүр садыының магазиннери 10 дан 20 шакка чедир ажылдаар, 14-тен 15 шакка чедир дыштаар, воскресеньеде дыштаныр.

Редакцияның адрези:
667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35 секретарьлаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистерниң 2-37-13. чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 хоозэ ажыл-агыйкилдизиниң 2-21-47. корректорларының 2-27-41. бухгалтерияның 2-12-45 солун хелбейн баргаңза 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2037.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы (Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—00271

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 261 (12351) | 1983 чылдың ноябрь 13, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп

Чоннуң бедик шынарлыг херекчел бараанарының бүдүрүүшкүнүн көвүдедир дээш социалистиг чарышты калбарткан дыка хөй бүдүрүлгелерниң эгелээшкинин СЭКП ТК изин-биле деткээн. Оларның аразында «Вильнюс» деп мебель комбинады база бар. Ол бүдүрүлгениң марказын баскан кылыглары Белоруссияда, Поволжьеде, Ортаа Азияда, Уралда хөй-биле салып ап турар. Продукцияның 70 ажыг хуузу күрүнениң Шынар демдээ-биле үнелеттинген.

ЧУРУКТА: Ук бүдүрүлгениң кылып турары «Арас» деп чымчак мебель комплектизинг «Эра-2» деп секция.

В. ГУЛЕВИЧИНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникаы.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозу ээлчеглиг хуралынга үлетпүрге күш-ажылды организастаарының болгаш ындыг бээриниң бригада аргазын улам ыңай хөгжүдериниң база оон ажыктыын бедидериниң дугайында айтырыгны чугаалажып көрген. Амгы бэйдалдарда бригадалар бүдүрүлгелериниң ажылын экижидериниң, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнге кижизидериниң, ажылчы чоннарны эргелеп башкарылгага калбаа-биле киириштирериниң херээнге улам-на улуг рольду ойнап турар деп, хуралга айыткан. Сөөлгү чылдарда чаа хевириниң —комплекстиг болгаш шуушкак бригадалар, чаңгыс наряд-биле ажылдаан, сөөлгү түңнелдер барымдаалап төлевир алыр бригадалар хөгжүп турар. Оларда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү дүрген өзүп турар, ажыл шагының чидирин кызырлып, материалдыг болгаш күш-ажылчы курлавырлар камналгалыг чарыгдаттынып турар, организакчы болгаш политика кижизидилгелиг ажылды улам ыңай экижидериниң, сагылга-чурумну быжыглаарының, ёзулуг коллективчи чорукту, бот-боттарындан негелделиг чорукту база эш хуузу-биле бот-боттарынга дузалажырының байдалын тургузарының аргалары ажыттынып турар.

Оон-биле кады күш-ажылды бригада аргазы-биле организастаарын хөгжүдеринде ам-даа улуг четпестер барын СЭКП ТК-ның Политбюрозу демдеглээн. Чамдык адырларда бригадаларны ужур эдертип тургузуп, ону кампания хевирлиг көрүп турар, чамдыкта бо херекке хей далажып, шынар дугайын бодавайн, санын көвүдедирин мурнадып турар чүүлдер бар. Завод иштинге планнаашкынны, технологияны, бүдүрүлгениң болгаш күш-ажылды организастаарын, оон төлевириниң системазын экижидериниң талазы-биле эргежок чугула ажылды чорутпайн, бригадаларны тургузуп турар таварылгалар ховар эвес. Күш-ажылдың бригада аргазын киирегенде, партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларының ажылының тургузуун, хевирлерин база методтарын эде тургузарын оожум боттандырып турар.

Күш-ажылды бригада аргазы-биле организастаарын план ёзугаар хөгжүдер талазы-биле эргежок чугула хемчеглерни алырын, комплекстиг, шуушкак бригадаларны тургузарынче, сөөлгү түңнел ёзугаар төлевирин бээр база шалыңны күш-ажылга киржилгениң коэффициентизин барымдаалап хуваар бот-орулга чарылга принциптерин бригадаларның ажылынга нептеретиринче онзагай кичээнгейни угландырарын министерстволарның болгаш ведомстволарның, каттыжыышкыннарның болгаш бүдүрүлгелериниң удуртукчулары коммунистерге, партия, профэвилел организацияларынга СЭКП ТК-ның Политбюрозу хүлээткен. Бүдүрүлгениң болгаш социал айтырыгларны шиитпирлээринге, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынга, социалистиг чарышты хөгжүдеринге, Күш-ажылчы коллективтер дугайында хоойлунуң бригадаларга берген эргелерин эки ажыглаарынга бригадаларның ролюн бедидериниң аргалары айыттынган. Каттыжыышкыннарның болгаш бүдүрүлгелерниң күш-ажылды бригада аргазы-биле организастаарын сайзыраңгайжыдар талазы-биле ажыл-чорудулгазын ханы зы-биле көөрү, бригадаларыгаң бедик шынарлыг болгаш бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны хандырары дээш ажыл-агый удуртукчуларының харысалгазын бедидери, бригадалар коллективтеринге организакчы болгаш идеологтуг ажылдың деннелин чайгылыш чок көдүрери, болдунар черлерге партия бөлүктерин тургузары, оларның ажыл-чорудулгазын чогумчалыг мораль-психологтуг байдалды хевирлээринче угланы, планныг даалгаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге коллективте кежигүннерниң күш-ажылчы болгаш хөй-нииттиг идепкейин көдүрери партия организацияларының болгаш организацияларының сорулгазы болур деп онзалап демдеглеттинген.

Эш Г. А. Алиев баштаан совет партия-чазак делегациязының Вьетнам Социалистиг Республикаже аян-чоруунуң түңнелдерин Политбюро чугаалажып көрген болгаш оларны чүүлдүгзүнген. Аян-чорук база оон үезинде бистиң чурттарывыстың аразында экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганың ат салдынган үр хуусаалыг программазы Совет Эвилелиниң болгаш Социалистиг Вьетнамның чаңгыс эвии болгаш акы-дуңма найыралын быжыглаарының оруунга база бир чугула базым болган деп демдеглеттинген.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга Данияның даштыкы херектер министри У. Эллеман-Енсен-биле беседазының дугайында эш А. А. Громыконуң информациязы дыңнаан, а ол ышкаш иштики болгаш делегей амыдыралының өске-даа чамдык айтырыгларын чугаалажып көрген.

СОРУЛГАЛАР ТОДАРГАЙЛАТТЫНГАН

Партияның Бии-Хем, Бай-Тайга районнарның конференциялары дүүн болуп эрткен. СЭКП райкомнарының отчёттуг үеде чорутекан ажылының дугайында отчёт илеткелдерни партия Бии-Хем райкомунуң бирги секретары **В. М. Евтешин**, партия Бай-Тайга райкомунуң бирги секретары **Д. С. Данзын-оол** аңаа кылган. Илеткелчилер болгаш санал берген делегаттар СЭКП-ниң XXVI съездиниң болгаш партия Төп Комитединиң оон дараазында болган Пленумнарының шиитпирлерин күүседир талазы-биле районнарның партия организациялары канчаар ажылдап турарының анализин берип, кичээнгейни четпестерже, шиитпирлеттинмээн айтырыгларже угландырып, оларны эдип алырының хемчеглеринге доктааган.

СЭКП обкомунуң ийиги секретары **П. И. Кравченко** партияның Бии-Хем район конференциязынга, СЭКП обкомунуң секретары **Д. К. Ооржак** партияның Бай-Тайга район конференциязынга олуржуп, чуве чугаалааннар. Мал болгаш чер ажылын хөгжүдер, ажылчы чоннарның ортузунга идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды экижидер талазы-биле районнарның партия организацияларының мурнунда салдынган тодаргай сорулгаларны олар айыткан.

Партияның Бии-Хем, Бай-Тайга район конференцияларының делегаттары СЭКП райкомнарының моон соңгаар ажылдарының хемчеглерин тодаргай айыткан доктаалдарны хүлээп алган.

СЭКП райкомнарының болгаш ревизия комиссияларының чаа составтарын, партияның XIX область конференциязынга делегаттарны партконференциялар соңгаан.

Үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый ажылдарының допчулалы

ХУУСАА ЭВЭЭЖЭЭН

Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң коллективтери Совет Тываның 40 чыл оюнга уткуштур социалистиг чарышты улам нептеретпишаан, планныг даалгаларны болгаш хүлээлгелерни күүседиринге чамдык эки түңнелдерни чедип алган. Бо чылдың эрткен он айларының дургузунда үлетпүр 1,2 миллион рубльдиң продукциязын пландан ажыр берген, а оон саарылгазы 2,7 миллион рубльге хөй болган. Сайгарылга талазы-биле доктааткан планнарлыг 18 бүдүрүлгелерниң 12-зи планнарын ажыр күүсеткен. Планнаашкының болгаш ажыл-чорудулгазының үнелээрин нормативтиг арыг продукция бээринче шилчиткен 42 бүдүрүлгелер он айларның планын ниитизи-биле 106 хуу күүсеткен.

Бараанныг продукция бүдүрери эрткен чылдың он айларынга деңнээрге бо чылын 2,3 хуу өскен. Үлетпүр продукциязының бүгү немей өзүлдезин күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүргенниң күсели-биле чедип алдынган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң он айларның планы 101,2 хуу күүсеттинген. Бир кижиге онааштыр бараанныг продукция бүдүрери эрткен чылдың ол-ла үези-биле деңнээрге 2,8 хуу өскен.

Он айларда пландан ажыр 83 муң тонна хөмүр-дашты, 5,8 муң дөрбелчин метр эжик блоктарын, 6422 тонна сорттуг даг-дүгүн, 6,9 муң дөрбелчин метр дилиг материалдарын, 53 тонна колбаса кылыгларын, 110 тонна мал саржаан, 822 тонна чалан сүт продуктуларын, 343 тонна далганны, 17 муң дал ээртпес суксуннарны үлетпүр берген. Бараанныг продукцияның бот-үнезиниң талазы-биле он айларның планы база күүсеттинген.

Оон-биле кады он айларда 26 бүдүрүлгелер продукцияның ниити хемчээлиниң талазы-биле планнарын күүсетпээн. А «Каа-Хем» хөмүр-даш разрези, «Тыва кобальт» комбинат, Чадаананың тараа хүлээп алыр пунктузу, «Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкынның бүдүрүлгелери, Тураның ыяш белеткээр пунктузу, мебель фабриказы ышкаш бүдүрүлгелер он айларның планын ажыр күүсетсе-даа, бүдүрүлге деңнелин эрткен чылдыындан кудулаткан. Ол дээрге белен күүсеттинер куду хемчээлдиг план алдынганының херечилеп турар. Чамдык бүдүрүлгелер он айларның планын күүсетсе-даа, октябрь айда элээн сула ажылдап, мурнуузунлап кошкак темпилиг ажылдаан.

Он айларда соңга блоктары, чугай, тууйбу, элээр демир-бетон, керамзит, кидис болгаш хөм идиктер, мебель, культура-амыдырал бараанныры, хлеб болгаш хлеб-булочка кылыглары бүдүрериниң планнары күүсеттинмээн.

24 бүдүрүлге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын күүсетпээн болгаш оон хараазы-биле 3,7 миллион рубльдиң продукциязы чедир бердинмээн.

Он бирги беш чылдың өзек чылының планныг даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш чылдың арткан үезинде кужениишкиннерни улам улгаттыры, социалистиг чарыштың организакчы күжүн долу ажыглаары негеттинип турар.

Допчулалды республиканың Статистика эргелелиниң специалистери белеткээн.

САННЫГ ХОНУКТАР АРТКАН

Он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылының эрткен он айларында республиканың районнары ноябрь 1-ниң медээзи-биле алырга, күрүнеге 212273 центнер эътти, 261852 центнер сүттү, 12933 центнер дүктү дужааган. Эрткен чылдың бо үезиниң деңнелиинден сүттү 17575 центнер, дүктү 399 центнер хөйнү саткан. Эътти эрткен чылдың бо үезиниң деңнелиинден 13628 центнер эвээшти дужааган.

Мөңгүн-Тайга, Кызыл районнар эът садарының чыл планын ам безин дыка ажыр күүсеткилээн. Барын-Хемчик, Сүт-Хөл, Чөөн-Хемчик, Тес-Хем, Эрзин районнар планнарын күүседириниң кырында келген.

Бай-Тайга, Тожу, Каа-Хем районнар боттарының планнарын чүгле 64,8—74,4 хуу күүсеткен. Республикада эң-не хөй эът садар районнарның бирээзи — Каа-Хем ам-даа 5638 центнер эътти дужаар ужурлуг.

Республиканың эът дужаар 67 совхозтарының чүгле 12-зи чыл планын күүседип алган. Оон иштинде ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг, «Ак-Чыраа», «Көк-Тей», «Шамбалыг» совхозтар болгаш күш фабриказы пландан ажыр 5965 центнерни саткан. «Моген-Бүрен», «Алдан-Маадыр», «Октябрь 30 чылы», «Искра», «Хөндергей», СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг, «О. Шынаа», «Нарын», «Тиилелге», «Х Улуг хурал» совхозтар чыл планын күүседириниң кырында келген.

Республиканың совхозтарының 20-зи күрүнеге эът садарының чыл планын 80 хуу безин чедирбээн. Оларның иштинден «Кара-Хаак», «Найырал», «Революцияның чалбыыжы», «Өөк», «Май 1», «Совет Тыва», «Бурунгаар», «Ленинче орук» совхозтар чүгле 44,9—68,1 хуу күүседип, эң-не чогенчиг байдалын көргүзүп турар.

Күрүнеге сүт садарының чыл планын чүгле Мөңгүн-Тайга, Чөөн-Хемчик, Тожу районнар ажыр күүсеткен болгаш пландан ажыр садып турар. Олар чыл планындан ажыр 1630 центнерни дужааган. Өвүр, Тес-Хем, Каа-Хем районнар чыл планын 96,4 — 99,1 хуу чедир күүсеткен, болгаш онаалдаларын чыл төнчүзүнге чедир боттандырарының аргалары бар. Арткан районнар эрткен чылдың бо үезиниң деңнелиинден сүт садарын дыка кудулаткан. Ылаңгыя Бай-Тайга, Улуг-Хем, Эрзин районнар планнарын 90 хуу безин чедирбээн.

Республиканың сүт дужаар ужурлуг 64 ажыл-агыйларындан 19-у чыл планын күүседип алган. «Совет Тыва» совхоз планын 2,2 катап ажыр күүседип, мурнуку одуругда чорун турар. Оон иштинде ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг, «Моген-Бүрен», «Доң-Терезин», «Ак-Чыраа», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Хөндергей», «Май 1», «Бурунгаар», «Искра», «О. Шынаа», Тере-Хөл», СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтар планнарын дыка ажырган. Ынчангаш ол ажыл-агыйлар социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чорун турар.

Оон-биле чергелештир 13 совхозтар планнар күүседдезин 90 хуу безин чедирбейн турар. Олардан «УТКА 25 чылы» Ленин аттыг «Кара-Хаак» совхозтар ол планын күүседирн бергедээн. Арткан ажыл-агыйларда сүт садарының планнарын күүседип болурунуң аргалары бар.

Республиканың районнарын дан сезн күрүнеге дүк садарының чыл планын ажыр күүсеткен. Бо дээрге, Бай-Тайга, Мөңгүн-Тайга, Сүт-Хөл, Чөөн-Хемчик, Кызыл районнарның ажыл-ишчилериниң, ылангыя хойжуларның кызымаккай ажыл-ижиниң түңнели-дир. Оон-биле чергелештир чоңдан дүк садып алыр планын 180,2 хуу күүсеткен Бай-Тайга, Мөңгүн-Тайга, Чөөн-Хемчик районнар ындыг планын 2,2 катап ажыр күүседип; ол ажылды эки организастаан. Бо талазы-биле өске-даа районнар эки ажылдаан.

Бии-Хем, Каа-Хем районнарның ажыл-агыйлары дүк садарының чыл планын чүгле 84 хуу чедир күүсеткен.

Дүк дужаар ужурлуг 62 совхозтуң чүгле 17-зи планныг онаалдазын күүседирип хандырып шыдаан.

Чыл төнчүзүнге чедир санныг хонуктар арткан. Ол үениң иштинде күрүнеге ам-даа 27727 центнер эътти, 18148 центнер сүттү садар ужурлуг. Ол дээрге белен эвес айтырыг. Ынчангаш районнарның болгаш ажыл-агыйларының удуртукчулары ол планнарны күүседиринге бар бүгү арга-курлавырларны ажыглап, мал чыннар, саанчылар ортузунга социалистиг чарышты улам калбартып, малдын ажаалда, чемгерилгезинге кол кичээнгей салыр ужурлуг.

Бригадирге сөс

ХАНДЫРЫЛГАВЫС КАНДЫГЫЛ?

Дөрткү квартал тудуг организацияларынга шиитпирлиг үе-чада болур. Чүге дизе мында чылдың объектилерин ажыглалга киирер айтырыг туруп келир. Бистиң республиканың байдалында бо үелерде тудуг ажылдарын кылыры берге апаар. Соок күштелир болгаш даштыкы ажылдаа кылыры белен эвес болур.

Монтаж ажылдарының шынарындан тудугну үезинде ажыглалга киирери хамааржыр. Ынчангаш дашчыларның ажылын эки организастаары, хандырып турар организациялар-биле харылзааларны быжыглаары эргежок чугула деп бодаар мен. Бис-те байдал кандыгыл?

«Кызыл тудуг» эргелелинде 6 бригада бар. Мээң удуртканым дашчылар бригадазы № 2 школаның немелде тудуун кылып турар. Бо беш чылда 640 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын бригада кылган, 9 айларда план 71 хуу болган. Чүге план күүсеттинмээнил? Борта тудугжуларның эки эвес ажылдаанын демдеглеп тура, ажылга шаптараазынныг чамдык чүүлдерни чугаалаза чогуур.

Бир кол четпес ажыл—чогуур материалдар-биле үезинде хандырбааны. Дериг-херекселдерни ийи чаңгыстап эккээр. Бирээзи чок боорга-ла, манап орар мындыг боор-дур. Ынчангаш күш-ажылдын бүдүрүкчүлүү чүгле 79 хуу четкен.

Өске талазында төлевилелде монтаж ажылдарының нарын талаларын барымдаалавайн, харын-даа кезек-кезек-теп өскерилгелер киирип турганындан ажыл сулараан. Тудуг таваанын адаанда ка[illegible] таваржы берген [illegible] артык ажылдар үнген.

Тудугнуң кол белдирлерин болгаш быжыглал кезектерин бетондап кылыр. Ажыл нарын болгаш харысаалгалыг, кижи бүрүзүндеп бедик сеткемчиледир болгаш хынамчалыг болурун негээр. Хөй катап инвентарьлыг чада-биле хандырбааныдан, ригельдер-биле тудуштурар ажылдар саадап турар. Оон түңнелинде ажылдың технологиязын хажыдып, бар чадаларывысты ынай-бээр көжүрер ужурга таваржып турар бис.

Корпустуң 7—8 дугаар өзектерин тудар 4—5 кубометр бетон херегленттинген турар. Бетон-биле чогуур үезинде хандырган болза, ам спортзалдың кырынга чедир түүйбу салыын дооскаш, шагда дескилеп каапкан турар ийик бис. Аңаа орар эвес, подвал кезээн дуглап каан плитаны дедир адырган, чаа кырын дуглап-даа турдувус.

Дээвирни, хана кылдыр плиталар ээ-айы-биле келбестээш туруптар. «Тудуг кезектери» комбинат хүнде-ле 4 плитаны кылып турар, а ону херелгел турар тудуглар хөй. Мону көвүдедир кылырының эргезы кандыг ирги?

Даштыкы кол канализация шугумун ажыглалга киирери чугула айтырыг болуп турар. Оңгарны кол шугумга чедир [illegible] вывыстан бээр ай ашкан. Школаның тавааи өттүр үттээш хоолайларны кожары эртиан. Школаның бир талазының канализациязының үнер шугуму тудуг тавааның адаанга таваржы берген. Бис үттээр компрессорну ай ажыр манап келдивис.

Бо четпестерни трестиде-даа, эргелелдин-даа удуртукчулары билир, кичээзг-даа оон түңнел үндүрбейн хемчег албайн турар. Канализация ажылдары доостурга, оңгарларны дескилеп каапкаш, ам суурглыг кран оруун ажыглап болур. Хандырылга бо хевээр турар болза, кол тудуштурулга колониязын бетоннаары бергедей бээр.

Тудуг материалдары-биле хандырылганы экижидери бо хүннерде эң чугула айтырыгларның бирээзи болуп турар. Чүге дизе, хандырылганың деңнелинден тудугда бүгү-ле ажылдар хамаарылгалыг.

Ч. ДОНГАК.

МЕРГЕЖИЛДИҢ ТЕРГИИННЕРИ

«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң тудугжу дашчыларының ортузунга мергежилдиң тергиини ат дээш конкурс болуп эрткен. Конкурска 3—3 кижилерлиг дашчыларның 6 звенозу киришкен.

Звенолар Постоянныйда № 8 бажыңның тудуунга ажылдаан. Аңаа киришкен звенолар кежигүннери шуптузу шалыңчы болгаш бедик бүдүрүкчүлүг ажылдааннар.

Конкурска бирги черни Алдын-оол Кужугеттиң бригадазындан Биче-оол Түлүштүң звенозу ээлээн. Звено кежигүннеринге Ч. Мөңге-Наадыр, Б. Түлүш, А. Монгуш оларга «Алдын холдуг мастер» атты тывыскан. Олар 3 шак иштинде 6,27 кубометр хананы салып, нормазын хемчээл талазы-биле ажыр күүсеткеш, кылдынган ажылдың шынарынга «тергиин» демдекти алганнар. Звенонуң удуртукчузу Биче-оол Түлүшке «эң эки дагдыныкчы», Андриан Монгушка — «эң эки аныяк дашчы» аттарны тывыскылаан.

Ийиги черни Сыдаа Люндуптуң звенозу ээлээн. Звено 7,15 кубометр хананы салган болгаш кылган ажылдың шынарынга «эки» демдекти алган. Звенонуң дашчылары Сыдаа Люндупка, Мария Хомушкуга, Михаил Энгеге «Алдын холдуг мастер» атты тывыскан.

6,65 кубометр ажылды күүседип, эки ажылдааш Александр Чамбалдың звенозу үшкү черде үнген.

Дузалал ажылдарны кылырынга хоочун тудугжу Комбуй-оол Ооржак, Раиса Сарыглар, крановщик Анчыымак Сарыглар болгаш оон-даа өскелер эки ажылдааннар.

Конкурстуң төнчүзүнде тудуг ажылынга үр чылда ажылдаан «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң хоочун тудугжузу Комбуй-оол Докпакоолович Ооржакка «Күш-ажылдың хоочуну» медальды тывыскан.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

ХЕМЧИЛЕР РАПОРТТААН

Үстүү-Енисей пароходствозунуң Кызылда район эргелелиниң коллективи бо чылдың навигация планын бүрүн күүсеткенин рапорттаан. Ол үениң дургузунда 254 сал-биле 137 муң кубометр тудуг ыяжын багырган, чүък сөөртүрүнүн планын 107,9 хуу, пассажир аргыштырылгазынын —105,5 хуу күүсеткен.

Енисей бассейнинин (Кызылдан Диксонга чедир) бүдүрүлгелериниң аразында социалистиг чарышка навигация түңнели-биле бистиң эргелелдеп «Ангара-60» теплоходтуң капитаны В. Н. Лапшовтуң экипажы тиилекчи болуп, пароходствонуң Красноярск край эргелелиниң хүндүлел бижии-биле шаңнаткан. Эң эки көргүзүглер дээш «Заря-191» теплоходтуң капитаны В. П. Василенконуң экипажы край эргелелиниң шилчиир вымпелин алган.

Ол ышкаш навигация үезинде эң эки ажылдаан мурнакчыларны бистиң эргелелдиң хүндүлел самбыразында киирген. Оларга радиооператор Т. Г. Устинова, матрос-кассир Г. Е. Перстенёва, капитаннар В. П. Василенко, П. М. Марков, Ю. С. Кананыхин олар хамааржыр.

Хемчилер амгы үеде келир навигацияга белеткениип, септелге ажылдарын эгелей берген.

О. ПЕТРОВ.
Үстүү-Енисей пароходствозунуң Кызылда район эргелелиниң начальниги.

220 ХУУ КҮҮСЕТКЕН

Эрткен 10 айларда Тураның септелге-тудуг участогу чуртталга шолун ажыглалга киирериниң планын 220 хуу, капитал септелгениин — 140 хуу чедиргеш, ол көргүзүглер талазы-биле чыл планын чедишкиниң күүсеткен.

Участоктуң көдээ тудугжулары 327 дөрбелчин метр чуртталга шолун ажыглалга киирер планын херек кырында 738 дөрбелчин метр кылдыр доозуп дужааган.

Ында дуржулгалыг бригадир Иван Фёдорович Неделинниң бригадазы бо чылдың тудуг-монтаж ажылдарының планын хуусаа бетинде күүсеткен. Бригада күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планнаттынган деңнелинден доктаамал 25—30 хуу ажыр күүседип келген.

И. БУШМАНОВА.
«Тыва септелге-тудуг» тресттиң улуг инженер экономизи.

КӨДЭЭ ИШЧИЛЕРДЕ

«Тыва көдээ тудуг» трестиң № 741 КМК-зының дуржулгалыг бригадир Шойдар-оол Санчатович Кужугетке удурткан комплекстиг тудугжу бригадазы үшкү чылдың тудуг-монтаж ажылдарының планын октябрьның төнчүзүнде хуусаа бетинде күүсеткенин рапорттаан.

Ол-ла КМК-дан К. М. Ооржактың удурткан бригадазы планныг онаалдазын 114,9 хуу, К. М. Чымыяңның бригадазы 106,9 хуу күүсеткен. Мурнакчы тудугжулар Кувискаал Ооржак, Солун-оол Монгуш, Николай Монгуш, Виктор Ооржак, Семис-оол Монгуш, Үүртак Монгуш болгаш оон-даа өскелер төлептиг ажыл-херээ, быжыг сагылга-чурумнуу-биле эш-өөрүнге эки үлегер-чижекти көргүзүп турарлар.

Эрткен 10 айларда КМК-ның тудугжулары көдээ ишчилерге 23 чуртталга бажыңнарын, «Тээли» совхозка 300-300 баш хой кирер 2 кажааны болгаш малчыннарга 3 кыштагны «Хемчик», «Барлык», «Шекпээр» совхозтарда ажыглалда киирген. Ол чаа кыштагсаныңда-ла 2 чуртталга бажыңын, чуңар-бжыңны болгаш 500 баш ыяар малга кажааны туткан.

Чаа кыштагларны хойжулар ам ээлеекен. Аңаа малды кыштагладырынга кончуг таарымчалыг.

А. ДМИТРИЕНКО.
№ 741 КМК-ның экономизи.

ҮШ ЧЫЛДЫЫН КҮҮСЕДИПКЕН

Чыл планын хуусаа бетинде күүседир дээш социалистиг чарыш Хову-Аксының күш-ажылчы коллективтеринде калбарган. «Тыва кобальт» комбинаттың даг цегиниң 7 бригадалары чыл планын күүседипкен. Транспорт цегинде И. П. Бобылёв биле А. В. Дехтеренконуң удурткан чолаачылар бригадалары 1984 чылдың февраль айының үлүүнде кирген.

14 бригадалар үш чыл планын күүседипкен. Шинчилел ажылдарының экспедициязы беш чылдын планын сентябрь айда доосаан. Ында коммунист М. Г. Алексеенкога удурткан чалылдырыкчылар бригадазы кескү күш-ажылчы чедишкиннерни чедип алган. Партия организациязының секретары А. К. Колесенко, коллективтиң удуртукчузу А. Ф. Карпов чарышты организастаарын экижидеринче улуг кичээнгейни салып келген. Чыл планын күүседириниң кырында келген өске-даа бригадалар хөй.

А. БАГЫР.

АНЫЯКТАР КОЛЛЕКТИВИНДЕ

«Шекпээр» совхозтуң Сүт-Кажаа сүт-бараан фермазында ВЛКСМ-ниң 60 чылы аттыг комсомолчу-аныяктар коллективи планныг онаалдаларын ажыр күүсеткен. Саанчылар Зоя Хомушку, Светлана Монгуш, тракторист Оруе-оол Сарыглар, Александр Куулар болгаш өскелер-даа — чарыш тиилекчилери.

Ферманың хышка белеткелин организастыг чорудкан Виктор Кужугет, Май-оол Салчак, Кезер Кужугет олар база бедик кажааларын чылыглааннар. Аныяктарның кыжы-биле сигенни, силосту четчири-биле белеткээн. Фермада Дамырак аттыг агитквартира ег-бүлелер аразында социалистиг чарышты организастаан.

Д. СААЯ.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

НОЯБРЬ № 11.

ЧЫЛ ТӨНЧҮЗҮНГЕ ЧЕДИР 49 ХОНУК АРТКАН. ОН БИРГИ БЕШ ЧЫЛДЫҢ ӨЗЕК ЧЫЛЫНЫҢ ПЛАННЫГ ДААЛГАЛАРЫН БОЛГАШ СОЦИАЛИСТИГ ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРИН КҮҮСЕДИР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ АЖЫЛДЫ КҮШТЕЛДИРИП, СОЦИАЛИСТИГ ЧАРЫШТЫ УЛАМ ХӨГЖҮДЭЭЛ!

САГЫЛГА-ЧУРУМНУ БЫЖЫГЛАВЫШААН

Бистиң совхозтуң партия комитединиң учёдунда 68 коммунистер болгаш партия кежигүнүнге кандидаттар бак таап турар. Ажыл-агыйның чугула адырларында партияның 6 эге организациязы, 3 партбөлүк бар. Совхозтуң экономиказының кол адыры—мал ажылында партия эге организацияларында болгаш партбөлүктерде 33 коммунистер болгаш кандидаттар бактаап, малдың баш саның өстүрер, оон продуктулуун бедидер, планныг онаалдаларны күүседир дээш демиселге кол күш болуп турар.

Партком болгаш партия эге организациялары кижилер-биле, ылаңгыя специалистер-биле, ажылды күштелдирип, хүлээнген ажылы дээш оларның харысалгазын бедидериниче, ажыл-херекти анализтеп көөрүнче кичээнгейни салып келген. Коммунистерниң, специалистерниң отчёттарын парткомнуң хуралдарынга дыңнаан, коммунистерге берген даалгаларның күүселдезинге контрольду элээн идепкейжиткен.

«Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң доктаалын совхозта бүгү күш-ажылчы коллективтерниң хуралдарынга чугаалашкан. Ол хуралдарга коллективтерде байдалды сайгарып, бар эрга-курлавырларны ажыглаарының, сагылга-чурумну партияның айтышкыннарынга дүүштүр быжыглаарының чамдык боттуг хемчеглерин партия, профэвилел, хой-шиити организациялары ап чорудуп турар. Ол ышкаш совхоз бүдүрүлгезиниң бүгү участоктарынга кижизидилге, масса-политиктиг ажылды, организастыг чорукту быжыглаары-биле лекция пропагандазын, чаңгыс аай политхүннерин, удуртукчулар-биле ужуражылгаларны эрттиргилээн. Экономиктиг өөредилгеже 6 кезек черге ажылчы чоннарны хаара туткан. оон дыңнакчылары чүс аддан ажыг кижи.

Организастыг болгаш политмассалыг өске-даа чамдык ажылдарны чорудуп, ажылчыннарның ортузунга социалистиг чарышты организастап, материалдыг болгаш моральдыг идиг бериишкиннерин ажыглап келгенивистиң түңнелинде планныг онаалдаларны хуусаа бетинде күүседири чедип алдынган. Совхозтуң малчыннары күрүнеге эъттиң 452,2 тоннаны, сүттү 107,1 тоннаны, дукту 31,1 тоннаны садып, чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен.

Ол чедиишкиннерни чедип алырынга мал ажылының ажыктыын улам ыңай бедидер, оон чем баазазын быжыглаар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, күш-ажылдың болгаш технологтуг сагылга-чурумну быжыглаар талазы-биле чоруттунган ажылдар база улуг идиглиг болган.

Эрткен чылга деңнээрге, совхозта хойнуң баш саны барык ийи муң башка өзүп, хойнуң мөөңү-биле эрте төрүүр аргаже шилчээни чаш төлдү камгалап ап, өстүреринге таарымчалыг болган. Мурнуку чылдарга бодаарга чаш хураганнарны хойнуң камгалап алган.

Кандыг-даа ажылдың чедиишкиннинг болурун кижилер, күш-ажылга оларның хамаарылгазы, хүлээнген участогу дээш харысалгалыг чоруу шиитпирлээр. Бисте коммунист А. С. Соян удурткан № 1 хойжу бригада, коммунист Б. Азыраа удурткан Кочетов аттыг сүт-бараан фермазы планныг онаалдаларын доктаамал ажыр күүседип, дең-дески ажылдап келген, ында күш-ажылдың сагылга-чурумун бужыг, ажыл шагы үзер чоруктар чок. Ылангыя сүт-бараан фермазы төс айларда күрүнеге сүт садар планын чедиишкиннинг күүсеткеш, районнуң СБФ-лериниң аразында чарышка тиилээн. Ферма он айларның онаалдаларын база чедиишкиннинг боттандырган.

Амгы үеде малчыннар ниитизиниң малын кыштаглаашкынче кирип, Совет Тываның 40 чыл оюнга алдаржыткан чарышты калбартканнар. Хойжулар төрүүр чүс хой дан-на 85—90 хураганны менди ап өстүрер сорулганы салганнар.

Совхозтуң саанчыларындан С. Саны-Маадыр, Ш. Ямбаа, Е. Каң-оол, А. Имажап, Р. Чымба, хойжулардан А. Севилбаа, Т. Чооду, М. Соян, өскелер-даа социалистиг чарыштың мурнуку одуругларында чоруп турарлар.

Б. БУМБАЖАЙ.
Эрзин районнуң «Чаа орук» совхозта партком секретары.

МУРНАКЧЫ КОЛЛЕКТИВТЕ

Республиканың садыг организацияларының аразында социалистиг чарышка он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылының үшкү кварталында «Тыва даг-дугу» комбинаттың ажылчын хандырылга килдизиниң коллективи тиилекчи болган.

Улуг бо коллективтиң садыгжылары, ажылчыннары шынап-ла эки ажылдааннар, боттары база аразында чарыштыг, мурнакчыларлыг. Чижээ, коммунист М. М. Морозова удурткан № 1 «Юность» магазинниң садыгжылары хандырылга килдизиниң чээрби садыг коллективтериниң аразында социалистиг чарышка бирги черни ээлээннер. Ол магазинниң тус-тус килдистеринден идик садар салбыр мурнап турар. Садыгжылар (чурукта) В. С. Арабкаева, Л. И. Такмашева, Н. А. Грачёва олар садып алыкчыларга төлептиг бараан болур, оларның негелде-хереглелдерин долу хандырар дээш кызымак ажылдап турарлар.

Күш-ажылчы маргылдааның ийиги черин С. М. Чапзап (чурукта ортузунда) эргелекчилээн № 2 аъш-чем магазинниң коллективи ээлээн. Демниг садыгжылар (солагай талада) Н. А. Поршанова, Л. И. Кушнина, Л. А. Фисилина олар аъш-чем бараннарының ассортиментизин садып алыкчыларның хереглелдинге дүүштүр тургузуп турарлар.

Мурнакчы бо ийи магазинниң садыгжылары чоннуң хереглелин улам долу хандырар дээш оон-даа кызымак ажылдаарлар.

Ю. КОСАРЬКОВТУН фотолары.

МУРНААН

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дугу» комбинат, Кызылдың эът комбинады, республиканың сүт комбинады, эът севи даалганының заводу, Кызылдың тууйбу заводу, Тес-Хемниң ыяш ажыл-агыйы, Туранның райүлетпүр комбинады октябрь болгаш чылдың он айларының продукция сайгарарының база бүдүрериниң планнарын 105-115 хуу ажыр күүсеткен.

Барыын-Хемчик, Улуг-Хем, Кызыл, Каа-Хем районнар он айларда продукция бүдүрериниң планын ажыр күүседип, эрткен чылдың ол-ла үезинде деңнелиинден элээн өзүлделиг болган.

* * *

Күрүнеге эът садарынга: ССРЭ-ниң 60 чылы, Карл Маркс, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Улуг-Хая», «Ак-Чыраа», «Тес-Хем», «Мөрен», «Чаа орук», «Кок-Тей», «Шамбалыг» совхозтар, куш фабриказы.

Сүт садарынга: ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг, «Мөген-Бүрен», «Дөң-Терезин», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Искра», «О. Шынаа», «Торе-Хөл», «Совет Тыва», ССРЭ-ниң XXV съездизи аттыг совхозтар.

Чарыш ХРОНИКАЗЫ

БҮДҮРҮКЧҮЛҮҮ ӨСКЕН

Чадааның ыяш ажыл-агыйы районнуң бүдүрүлге коллективтериниң аразында социалистиг чарышка тиилекчи болган. Үшкү кварталда продукция бүдүрери 102,3, ону сайгарары 100, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдези 102,3 хуу күүсеттинген. Он айларда база көскү чедиишкиннер чедип алдынган.

Ыяш ажыл-агый черниң ыяш дилер, чазаныр цехтериниң ажылчыннары социалистиг хүлээлгелерин доктаамал ажыр күүседип келген. Ажылчыннар дилиг материалдарын планда көрдүнгенинден 485 кубометр хөйнү бүдүрген. Бригадир Белек-оол Моңгуш өске бригада кежигүннеринге үлегерин көргүзүп, ажылды организастаарын экижиткен. Комсомолчулар Алексей Ооржак, Николай Моңгуш планныг онаалдаларын доктаамал ажыр күүседип келген.

Маазалар-биле херегленчиниң үезинде хандырар дээш, коллектив бар арга-курлавырларны долузу-биле ажыглап турар. Тайгага белеткеп каан ыяш сөөртүрүнге хоочун чолаачы Ф. И. Артуров мергежээн. Коллективке күш-ажылдың сагылга-чурумун экижиткениниң түңнелинде, ажылдың бүдүрүкчүлүү өскен. Арга-арыг өстүрери келир үеде тудуг материалдарының курлавыры болур. 10 айларда ыяш тарылгазының планын доллур күүсеткен. Кара-Тал, Кара-Адыр тайгазында 160 га черде Сибирь дыдын тараан. Улуг Чыргакының унунда ол хире черде тараан чаш дыт эки өзүп турар.

Чазанылга цеги он айларда 177 муң рубльдиң продукциязын бүдүрген. Хоочун чазаныкчылар К. Х. Ооржак, Б. С. Ховалыг аныяктарны боттарының мергежилинге өөредип турар. Апыяк коммунист Виктор Моңгуш цехтиң мурнакчыларының одуруунда кирген.

К. МОНГУШ.

ЭКИ ЧОЛААЧЫЛАР

Үшкү кварталдың түңнели-биле үлетпүр бүдүрүлгелеринден социалистиг чарышка бирги черни В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дугу» комбинаттың коллективи ээлээн. СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелиниң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнатткан.

Комбинаттың транспорт цегиниң коллективи он айларда бүдүрүкчүлүг ажылдаан. Мурнакчы чолаачылар Г. Л. Карпов, С. М. Гуровец, В. М. Стыгашев ай планын ажыр күүсеткен болгаш кывар-чаар чүүлдерин камнап алганнар.

К. МЕНГИ.

ИЙИ КАТАП

Комбинаттың рудник коллективи октябрьның планын хуусаа бетинде күүсеткен. Ында А. Б. Моңгуштуң, Ю. М. Аверьяновтуң удурткан № 1 болгаш 2 ээлчеглер ипалыкчы ажылдаан.

З. В. Кирилловтуң экскаватор экипажы айның планын барык 2 катап ажыр күүсеткен.

Бистиң корр.

ХОЖУДААН

«Тудуг езектери» комбинат, Чадаана хөмүр-даш разрези, Кызыл-Мажалыктың эът комбинады, Үстүү-Енисейниң балык заводу, Чадааның, Хову-Аксының хлеб заводтары, Кызылдың алгы заводу, Кызыл-Мажалыктың тууйбу заводу, «Тыва суг тудуг» трестиң ДБК заводу, Туранның ыяш ажыл-агыйы, Бии-Хемниң сельхозтехника салбыры он айларның продукция сайгарар планын күүсетпээн.

«Шагонарткэстрой» трестиң үлетпүр бүрүдүлгелер комбинады, Аъш-чем үлетпүрүнүң министерствозунуң бүдүрүлгелери, «Тыва өдээ тудуг» трестиң ДБК заводу. Таңдының ыяш ажыл-агыйы он айларның нормативтиг арыг продукция планын күүсетпээн.

* * *

Күрүнеге эът садарынга: «Кара-Хөл», «Мурнакчы», «Найырал», «Өөк», «Хадын», «Тоора-Хем», «Май 1», «Совет Тыва», «Бурун-гаар», «Ленинчи орук», «Енисей», «Кара-Хаак», «Торе-Хөл» совхозтар.

Сүт садарынга: «Кара-Хөл», «ҮТКА 25 чылы», «Шивилиг», Ленин аттыг, «Начын», «Кара-Хаак», «Х Улуг хурал» совхозтар.

1. БҮДҮРҮЛГЕ — САДЫГ — ХЕРЕГЛЕКЧИ

Бараан садып алыр дээн кижи бир-ле дугаарында оон хевирин көөр. Оон соонда ажыктының, хемчээл талазы-биле таарзырын, өңүн ылаптаар. Үениң негелдезинге дүгжүр, чараштыр даарап каан хеп кижиниң сеткилин өөртүр. Муң-муң кижилерниң хөөнү идик-хепти бүдүрүп турар кижилерниң ажылындан хамаарылгалыг деп болур. Сагыш-сеткил эки турда,- кижи бүдүрүкчүлүг ажылдаар. Долгандыр турар улуска оон психологтуг салдары эки болур.

Бүдүрүлге—садыг—хереглекчи деп үш булуң—бараанның чарылбас кезектери. Ону канчаар бүдүргенин, кайы хире шилип алганын болгаш улустуң негелдезинге дүгжүп турарын бо үш-булуң көргүзе бээр. Бөгүн Кызылдың даараныга фабриказының продукциязының шынарының, курсадыг бүдүрүлгелериниң фабрика-биле хамаарылгазының, бараанны садып турар садыгжыларның арга-сүмезиниң дугайында чугааны эгеледивис.

ШЫНАР ДЕМДЕКТИГ...

Кызылдың даараныга фабриказы республикада күрүнениң Шынар демдээн тывыскан продукцияны бүдүрүп турар чаңгыс бүдүрүлге болур. Оон продукциязы чүгле Тываның магазиннеринче үнүп турар. 9 айларда фабрика садыг баазазынче 144 муң рубльдиң кылыгларын чоруткан азы план 131 хуу күүсеттинген. «Ростогодежда» баазазы 180 муң рубльдиң продукциязын алган. Бүдүрүлге херээжен улус кедер платьени 13,7 муң рубльге, чоорган хаптарын 35,5 муң рубльге хөйнү даараан.

Даараныга фабриказы он айларда продукция сайгарарын 112,4 хуу күүсеткен. Бараанныг продукция бүдүрери 1 муң рубльге хөйнү кылган. Материал-техниктиг база экижээн. Администрактивтиг корпусту, ниити чуртталга бажыңын ажыглаарга киирген. Даараныкчылар столовайдан чемненип турар апарган. Олар чылыг, делгем залга кежээлерин организастаан, хостуг үезин солун эрттирип турар.

9 айларда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 102,2 хуу болган. Бо үеде продукцияның шынары 96,8 хуу четкен. Күрүнениң Шынар демдээн тывыскан 505 муң рубльдиң продукциязын бүдүрген. Фабрика он тос хевириниң кылыгларын бүдүрүп турар. Эде кылышкын чок бүдүрер план 10 хуу ажыр күүсеттинген.

Коллективте 9 даараныкчы чыл планын күүседипкен. Р. М. Арбай-оол 1985 чылдың сентябрь, Б. И. Моңгуш март айларның үлүүнде кирген. 1984 чылдың планын Р. Т. Сумба, В. И. Ажы, Р. К. Моңгуш, Р. М. Доңгак, З. А. Элит болгаш өскелер-даа доозар четкен. 5 бригада ийи ээлчеглиг ажылдап турар. Оларның аразында социалистиг чарышка үшкү кварталда планын 145 хуу чедирген № 5 бригада тиилеп үнген.

Сан талазы-биле көргүзүглер эки. Сан биле шынар карышпас ужурлуг. Саны көвүдээш, шынары куду лаар болза, бараанның үнези чок болур болгаш анаа-ла складтарга чыдып бээр. Фабрикада кижи бүрүзү шынар дээш ам-даа турушпайн турар. Оон чылдагааныындан эде кылыышкын таваржып турар. Даараанындан кылдынган хепти сеп, эде кылыры шүүттүг болгаш бо ажылга хөй үе-шак үнүп турар. Ынчангаш шынар талазы-биле хурал болганы таварылга эвес. Орта шынар кол көргүзүг болур дээрзин ажылчыннар демдеглээн.

Шынарны экижидеринге улустуң контроль болуу талаар чедирип турар. Фабрикада хайгылчыларның 1 цех бөлүүн, 4 постуларын тургускан. Шынар комиссиязын И. Ч. Макарова удуртуп турар. Чоокта чаа кылган хыналда чамдык четпестерин илереткен. № 2 бригаданың кежигүнү Л. К. Намдаа даараашкынны дески эвес кылган, үш хире даараныкчы кылыгларының чамдыктарын эскерткен болган. Тудуштурар чериглерни, чиндилир ийикпе, азы ажыр халдып [illegible] таварылгалар турган. Н. Чыргал, Л. Стародубцева, М. Кыргыс операцияларын шынар чок кылып турарын контролёрлар айыткан. 5 платье оок нябей дужааттынган болган. Илииртээри дыштакагыг болгаш хеп дарлерин кеснээн болгулаар. Кударлы багай кылдыр даараан турар.

Күрүнениң Шынар демдээн тывыскан продукцияны энир чылын 650 муң рубльге бүдүрүп турган болза, бо чылын оон 50 муң рубльге хөйнү бүдүрерин көрдүнген. «Н» индекстиг бараан бүдүрүлгезин энир чылдыындан 535 муң рубльге көвүдээр. Ынчангаш сорулгалар салдынган, кылыр ужурлуг ажылдар хөй.

Шынарны экижилер дизе, күш-ажылды организастаарын экижидери чугула. Хуу ташма аргазынче шилчири чугула апарган. Чижээ, шевер, дүржүлгелиг даараныкчы шынарлыг кылдыр кылыр деп хүлээдге алгаш, кандыг-бир операцияны кылгап соонда, орта болгунуң хуу тамгазын хап каар. Контролёрлар оон ыттаарын билир, ынчангаш операцияны хынавайн эрттирер. Шынарлыг ажылдааны дээш ажаа шаңналынга 10 хуу немелде төлевир бээр.

Фабрикада бригада кержээнче кирген, кым-бир кижи прогул азы шынар чок продукция бүдүрген болза, бригаданың шаңнал акшазын казыр. Бир кижи хүнү үскени дээш акшаның 3 хуузун казыттынар. Ажылды шынгывазы-биле сагылга-чурумну бузуп брак кылган кижиниң болзунуң акшазын казып турар болза эки дең түңнели даараныкчылар үнүрген. Ынчан кижи бүрүзүнүң харысалгазы бедиир.

Чаа операцияны шиңгээдип ап турда, үреп кылыр чоруктар таваржып турар. Бо үеде даараныкчы кончуг кичээнгейлиг болур ужурлуг. Ынчангаш хыналдаларны баштайгы неделяда-ла чорудары чугула болур. Машиналар үрелип чаарга, оону дарый септевейн турар. Турушкун үрежүүрзан план күүсеттинмес. Үрелип машина брак база үнзүрүп турар. Ындыг болган төлээде механиктерниң шаңнал акшазын бо ажылдарны көргүп турган төлээри күзенчиг. Моон мурнунда олар чүден-даа хамаарылга чокка шаңнадып ап турган. Фабрикада машина үзээр болгаш дижилер херекселдер чок. Ынчангаш ажыл саадалгалыг болуп турар.

Чаа дериг-херекселдерни бүдүрүлгеге ажыглаарын 1981 чылда 24, энир чылын 62, а 1983 чылда 143 саңга көвүдедир. Ынчангаш чылда ортумаа-биле бир кижиге онаашттыр продукция бүдүрери келир чылын 1462 рубльге четтир.

МАГАЗИНДЕ...

Бо чылын садыг организацияларындан 4 хомудал кирген. Бичии уруглар хевинге каасталга чыпшырар тускай херексел чогуннан, аппликациялар адырлып калган. Февральда 0,4, апрель айда 0,01 хуу штрафты төлээн. Складтарда продукция база эгиттинип турган. Даараан хептиң 3 хуузун бракташ ужурлуг болза, оон 17 хуузун үшкү кварталда комиссия хүлээвээн. Бо чүл дээрге шынар экижидер талазы—бар курлавырларны ажыглап шыдавайн турарын көргүзүп турар. Ажылчынның харысалгазы, бот-негелде, чон мурнунга оон ажылының ажыын үнелээри борта чугула черни ойнаар ужурлуг.

Фабриканың продукциязы Кызылдың № 16 хеп садыынга база кирип турар. Ында платьелерни, халаттарны, көвей кылган хепти, чоорган хаптарын садып алыкчылар күзелдиг-биле садып ап турар. Садып алыкчыларның негелделерин өөренип сорулга-биле садыгга тускай дептерни эгкан. Кызылдың даараныга фабриказы 44-52 размерлиг платьелерни даараар турар. А садып алыкчылар аңаа немей 54-60 размерлиг платьелерни кончуг хереглеп турарын ынча бижээн болду.

Бараан сайгарылгазын хүн пун көрүп турар садыгжыларның эскерилгези база бар. Килдис хүнде 3-4 муң рубльдиң бараанын саарып турар.

Фабриканың продукциязының чамдызы аксылдарда хевээр турар. Шынары эки-даа болза, каасталгазы, модели кижилерниң сеткилинге кирбес дээрзин садыгжы Л. П. Чаламба чугаалады. Чижээ, дүктүг пөстен кылган халаттарны адаан кызыы кылгаш, платье хевирлиг кылдыр даараны чедимче чок. Мурнуу ажык болган болза деп садып алыкчылар харадап турарын садыгжылар үргүлчү дыңнап турар. Ынчангаш Н-3158 модельдиг өскертириин чугула деп санап турарлар. Чайгы платьелерниң хөрээн муңгаш кылдыр даарап кааны таарымча чок дээрзин база демдеглээн. Н 822937 модельдиг улус албас. Өңү таарымча чок, каасталгазы пөстүң структуразынга шуут таарышпас келген садып алыкчылар каш хардыг кижиге ээрбаан хеп боор деп аразында кайгап чугаалажыр. Эгиннеринде, салбактыг бодаарга, школа назылыг уруглар таарышкы дег, ындыг бедээрге, размери улуг. Улуг улуска каасталгазы шуут дүүшпес. Чайын сарафаннар киргеп турган. оон эгиннери сөгүк, кижилерни көрүштүр чүгеп болган.

Садыгның директору З. Ч. Моңгуш шынар сөөлгү чылдарда экижээн деп демдегледи. Ында 9 чүүл хеп хээп турар. Оларның шынарының талазы-биле хомудалдар чоннаа эвээш кирип турар. Чүгле модель болгаш пөстүң структуразының талазы-биле четпестер бар. Чамдыкта бөлүк хептиң чамдызы чок болур дур, чоорган хавы биле сыртык хавының кайы-бирээзин сукпаан боор. Ылангыя ак чорганнарны, сыртык, чоорган хаптарын каастап даарап турар апарган болгаш келген бараанны чаңгыс хүн дүргүзүнде төндүр садып апарган. Оон ыңай хептиң сезон-биле садыгжылары чугула болуп турар. Кышкы үеде фабриканың даараан чайгы платьелери улус шоолуг алвас. Ынчангаш бүдүрүлге-биле садып алыкчылар аразында харылзааны быжыглаары шынарны экижидеринге дузалыг болур дег.

А. ХОВАЛЫГ.
«Шынның» корр.

«ЧЕТТИРДИМ» — БЕДИК ҮНЕЛЕЛ

Ак-Довурак хоорайда курстрахование инспекциязы сес чыл мурнунда тургустунган. Чурттакчы чондан страхование дадывыры чыырының планныг онаалдазын инспекцияның ажылдакчылары доктаамал күүседип келген. Бо чылдың үш кварталында чурттакчы чондан 584216 рубльдиң дадывырын чыгган, планда көрдүнгенинден ол —7056 рубль хөй. План күүселдезин доктаамал чедип алырынга чүү идиглиг болуп келгенил?

Курстрахование инспекциязында үш бригада ажылдап турар. Олар аразында социалистиг чарыштыг. Бригадалар аразында күш-ажылчы маргылдааның негелделерин ажылдап кылган. Ону түңнеп, чарыштың мурнакчыларын илередирде планныг онаалда күүселдезиниң аңгыда социалистиг чарыштың негелделеринде көрдүнген чүүлдер — быжыглаттырган бүдүрүлгезинде ийикпе, азы организациязында страхование булунуун канчаар деритгингенин, страхованиениң ачы-дузазының талазы-биле тайылбыр ажылын чорудуп турарын база барымдаалап көөр. Күш-ажылчы ол маргылдааның мурнакчылары ол негелделерниң күүселдезин долу чедип ап турар. В. Т. Мурушкина, А. С. Кузнецова, Н. И. Матонина оларның удурткан бригадаларының ажылы макталдыг.

Күш-ажылды бригада аргазы-биле организастаарын Курстрахованиениң республика системазынга 1977 чылда шиңгээдип алганындан ол арга биле ажылдаарынче инспекцияның үш бригадазы ужелээ шилчээн. Оларның бирээзиниң бригадири Валентина Тимофеевна Мурушкина ажылының дугайында мынчаар чугаалаар.

— Бригадавыстың кежигүннери беш кижи алды чыл иштинде чаңгыс кижи дег демниг ажылдап келдивис. Бригада кержээ-биле ажылдаарының ажыктыын билир бис. Ажыл-иштиң түңнели кижи бүрүзүнден хамаарыжыр болгаш, хүлээнген херээ дээш ажылдакчыларның харысалгазы бедээн. Планныг онаалдазын күүсеттинмейн баар ындыг таварылга чок. Ажылывыс демниг, ынчангаш ажылдан үнер-кирер чорук бисте чок. Өске бригадаларда ажыл база бистии-биле дөмей. Ынчангаш күш-ажылчы маргылдааның тиилекчизи болуп үдери ындыг-ла белен эвес. Ындыг болганда, өске бригадаларны бүгү көргүзүглер-биле ажар апаар.

Инспекцияның хоочуну В. Т. Мурушкинаның удурткан бо бригада чурттакчы чон-биле страхование керээзи чарарының, дадывыр чыырының планныг онаалдазын доктаамал боттандырып келген. Ынчангаш олар чарыштың чаңгыс эвес удаа тиилекчилери. Бригадирниң адынга мында чылыг сөстерни чугаалап турары таварылга эвес, кады ажылдап турар эш-өөрүнге ол үлегерлиг. Оон ак сеткилдиг, кызымак ажылы ССРЭ-ниң Курстрахование кол эргелелиниң Хүндүлел бижии-биле демдеглеттинген.

Коллективте ажылын эки билир, кызымак ажылдакчылар шынап-ла эвээш эвес. Чижээ, хоочуннар А. Ф. Лемешева, О. Ф. Куневич олар аныяк эш-өөрүнге ажылының арга-дуржулгазын күзелдиг-биле дамчыдып чоруурлар.

Үш бригада ужелээ бригада керээзи-биле ажылдап турар болгаш, ажылда чуду-кара көөр чүве чок. Ажыл-иштке чарышкан, демниг болурга үүле-херек бүдүнгүр болбайн канчаар. Мында шынап-ла ындыг. Хүлээнген херээнге берииген кижилерлиг бо коллективте ажыл-биле сөс «чарышпас. Оон-биле кады мында ажылдың шынарынче кичээнгей улуг, документилерни шын, үезинде долдуары кол чүүл кылдыр тургустунган. Курстрахованиениң ачы-дузазын эп, керээ чарып турар өг-бүлелерниң саны чыл бүрү өзүп, немежип турар. «Четтирдим» деп сөс коллективтиң ажылынга бедик үнелел.

Ч. МАНДЫЫНЧЫ.
Барыын-Хемчик район.

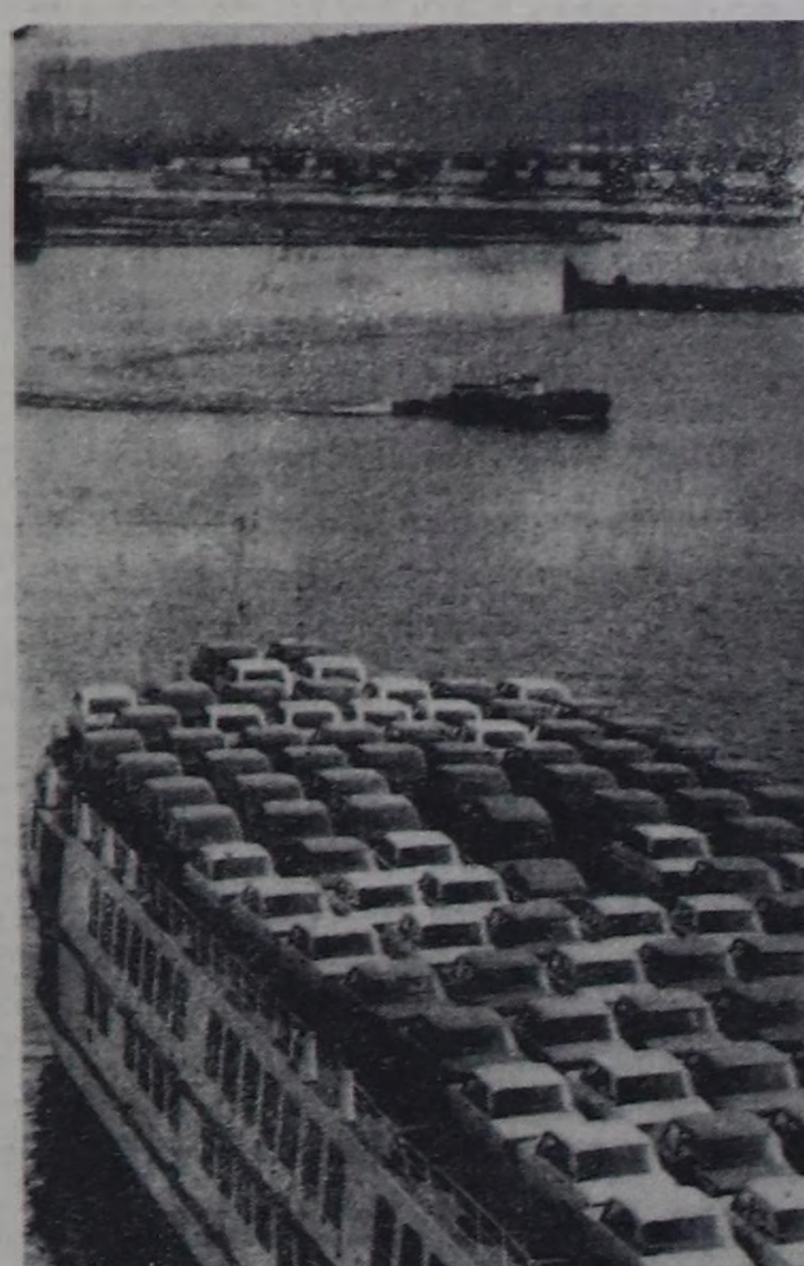

КУЙБЫШЕВ ОБЛАСТЬ. Тольяттиде Волганың автозаводунуң бүдүрүп үндүрүп турары идегелдиг болгаш камналгалыг «Жигули» автомобильдер бодунуң ырак-узак оруун буурул баштыг Жигули дагларындан эгелеп турар. Автотудукчулар оларны поездилерге, тускай автокожугларга чүдүрүп чорудуп турар. Автомобиль сөөртүр «Жигули» деп судно ол машиналарны база сөөртүп турар. Бир чорууруда-ла беш чүс чыгам автомобильдерни Волганың болгаш Каманың порттарынга ол сөөртүп эккеп турар.
ЧУРУКТА: автомобиль сөөртүр судно ээлчеглиг рейсте.
Ю. БЕЛОЗЕРОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

КИЧЭЭЛ БҮРҮЗҮН АЖЫКТЫГ КЫЛДЫР

Политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгениң бүгү школаларында кичээлдер организастыг эрткен. Бо өөредилге чылында экономиктиг өөредилгениң системазынга бирги кичээлдер «Совет кижилериниң чогаадыкчы идепкейи, бедик мергежилдиг сагылга-чуруму болгаш организакчы чоруу— 1983 чылдың база ниитизи-биле он бирги беш чылдың планныг даалгаларын чединишкинниг күүседириниң үндезини» деп темага эрткилээн. Бирги кичээл экономиктиг өөредилгениң сорулгаларын база катап пропагандист, дыңнакчы бүрүзүнүң мурнунга салган. Совет кижилериниң чогаадыкчы идепкейин, бедик мергежилдиг сагылга-чурумун чедип алыры дээрге-ле экономиктиг өөредилгениң мурнунда СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң салган сорулгаларын боттандырып эгелээри ол.

Мону чедип алырда бирги кичээлден эгелээш-ле янзы-бүрү аргаларны ажыглап турган, кичээл бүрүзүнүң үре-түңнелдиниң чедип алыры чугула.

Экономиктиг өөредилгениң пропагандизи дыңнакчыларны социалистиг хүлээлгелерин экономика талазы-биле бадыткаарынга өөредир ужурлуг. Ынчангаш ноябрь, декабрьда бир-ийи практиктиг кичээлдерни эрттирер. Эрткен өөредилге чылында Барыын-Хемчик районнуң пропагандистери 500 хууда болгаш бригаданың социалистиг хүлээлгелерин, Өвүрге 219 хууда, 7 бригада, Бии-Хемге— 150, Ак-Довуракка 300 хууда, 36 бригаданың социалистиг хүлээлгелерин экономика талазы-биле бадыткаарынга дузалашканнар. Экономиктиг өөредилгениң кичээлдеринге дыңнакчылар боттары күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң планнарын, камналганың хууда агар саннарын тургузуп билир кылдыр өөредири чугула. Эрткен өөредилге чылында Ак-Довуракка В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың экономиктиг өөредилгениң чөвүлелиниң хуралынга бо ажылды канчаар организастаарын чугаалашкаш, комбинаттың экономистерин пропагандистерге камналганың хууда агар саннарын канчаар санаарынга дузалажыр кылдыр даалганы берген. Комбинаттың дуржулгазы, шыырак пропагандистерниң дузазы-биле агар саннарны санаарынга пропагандистерни өөредип, ажык кичээлдерни эрттиргеннер. Оон түңнелинде республикада 60 хууда болгаш 28 бригада агар саннар тургустунган.

«Сээң камналгага киржилгең?» деп практиктиг кичээлдерни эрттиргилээн. Бо кичээлдерни социалистиг хүлээлгелерниң күүселдезин хынаар «Сээң социалистиг хүлээлгең» деп кичээлдер ышкаш чылдың төнчүзүнде азы эгезинде эрттирер. Эрткен өөредилге чылында мындыг кичээлдерни Барыын-Хемчик, Мөңгүн-Тайга, Өвүр, Эрзин районнарга, Ак-Довуракка, Хову-Аксыга эрттирген.

Кичээлдерниң үре-түңнелдиниң чедип алырда кичээл бүрүзүнде дыңнакчыларга практиктиг онаалгаларны бээри кончуг чугула. Ак-Довуракка эрткен өөредилге чылында дыңнакчылар 250 практиктиг онаалгаларны күүседип, 180 рефераттарны бижээннер. Дыңнакчыларның хөй кезии күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн кандыг аргалар-биле бедидерин анализтеп, боттандырарының санал-оналын берип турарлар.

«Тыва даг-дүгү» комбинат мурнунда хожудангай ажылдыг коллективтерниң бирээзи турган болгай. Он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылының баштайгы айларындан эгелээш күрүне мурнунга планныг онаалдаларын долдур болгаш ажыр күүседип эгелээн. Бо чединишкинде пропагандистерниң үлүү база бар. Ажык кичээлдер, практиктиг онаалгаларны-даа пропагандистер чорудуп турган. Чижээ, дашчыларның комплекстиг бригадазының бригадири А. С. Кужугет «Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планнарын күүсеткениниң анализи», чолаачы М. И. Неница «Бир ажылчынның продукция бүдүрерин санаары» деп практиктиг онаалгаларны күүсеткеннер, а пропагандист Д. К. Монгуш «Күш-ажылдың курлавырларын шын ажыглаары» деп темага, пропагандист В. М. Ипатова «Күш-ажылчы коллективке соцчарыштың продукцияның шынарын болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге ролю» деп темага ажык кичээлдерни эрттиргеннер.

Кичээлдерниң ажыктыын бедидерин чедип алырда партия организацияларының эң-не баштай кылыр ажылы— пропагандистерни өөредири, оларның хууда чогаадыкчы планы-биле ажылдаарын чедип алыры. Бо өөредилге чылының эгезинде СЭКП Кызыл райкомунуң политчырыдылга кабинеди совхозтарның төптеринге бүгү пропагандистерни чыггаш, практика кырында хууда чогаадыкчы планнарны канчаар долдурарын өөреткен. Мындыг өөредилгени чорудары пропагандистерге улуг дуза.

Октябрьда республиканың экономиктиг өөредилге чөвүлели районнарда, бүдүрүлге черлеринде оон даргаларының семинарын эрттирген. Ол семинарга партия обкомунуң секретары Г. Н. Долгополов илеткел кылгаш, экономиктиг өөредилгениң организастаарының болгаш пропагандистерниң мурнунга СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң негелделерин канчаар күүседириниң дугайында сорулгаларны салган.

Е. АЖИ.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

АМЕРИК КОММУНИСТЕР СЪЕЗДИЗИ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА-ның корр.). Ноябрь 10-да Кливлендиге (Огайо штат) Каттышкан Штаттарның Коммунистиг партиязының XXIII съездизи ажыттынган.

Оон ажылында чурттуң 40 штадындан 500 хире делегаттар, даштыкы чурттарның коммунистиг партияларының төлээлекчилери киржип турар. Съездини АКШ-тың Коммунистиг партиязының национал секретары Генри Уинстон ажыткан. Отчёттуг илеткелди АКШ-тың Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары Гэс Холл кылган.

Бистиң съездивис кижи төрелгетенниң төөгүзүнде эң-не берге байдалдарның үезинде болуп эртип турар-дыр деп, ол чугалаан. Келир үеде дайын болур бе азы тайбың турар бе, ядролуг чепсекти бүдүрери улам эндерлир бе азы чепсегленишкинниң дүжүрер бе деп айтырыглар туруп турар. АКШ-тың империализми делегейге тергиидээрин бодап, күштериниң деңзигүүрүн бодунга ажыктыг кылып алыр дээш, ядролуг удур туржуушкунунуң оруунче кирген. Рейганның администрациязының үндүрүп турар шиитпир бүрүзү чогум-на ол сорулганы чедип алырынче угланган. Оон ядролуг согуушкунну баштай бээр дээн мелегей доктриназы чогум-на харын анаа үндезилеңген деп, Г. Холл онзалап айыткан. «Першинг-2» база чалгыныг ракеталарны Европага тургузарының планнарын боттандырар дугайында Вашингтоннуң шиитпирин сарыылдыг кижи бүрүзү оон өскээр чүү деп санаар боор? Женевада совет-америк чугаалажыышкыннарга ССРЭ дугуржуушкунну чедип алырынче оруктуң чартык кезиин эрткен деп, илеткелчи демдеглээн. Ынчалза-даа совет саналдарга америк тала харыылаваан.

АКШ-тың Гренадага удур араатанзыг, арын-нүүр чок боо-чепсектиг агрессиязын делегей килеңнеп уткаан. Рейганның администрациязы Никарагуага удур, Сальвадорнуң улусчу-революстуг күштеринге удур чарлаттынмаан дайынны чорудуп, Кубага удур үреглекчи хөделишкиннерин уламчылап турар. АКШ-тың Ливанда чарлаваан дайыны хемчээл талазы-биле улам калбарып турар.

Делегейге диргелип келген айыыл канчаар-даа аажок улуг деп, Г. Холл демдеглээн. Ынчалза-даа ядролуг дайын чайлаш чок эвес. АКШ-тың бүгү төөгүзүнүң иштинде чазааның чорудуп турары дайын политиказынга удур ынча дыка хөй американнар удурланмайн турган. Бистиң чонувустуң эң хөй кезии ядролуг чепсектерни шенээрин, бүдүрерин база тургузарын долузу-биле соксадырын деткип турар.

Иштики политиканың айтырыгларының дугайын чугаалап тура, Коммунистиг партияның Чиңгине секретары мынча деп демдеглээн: чуртта сөөк-язы ылгаарының болгаш реакцияның күштери идепкейжээн, «экономика кадыкшып турар» деп Ак бажыңның хоозун шуугаазыны турбуже, 20 млн. кижи ажыл чок, чаа-чаа бүдүрүлгелер хагдынмышаан, ажылчы чоннарның шалыңы өспестээн. Бөдүүн американнар ядарап, түреп турар, эр, херээжен кижилер, уруглар аштап, бажың чоктарның саны өзүп турар. АКШ-та аңгы демиселдиң чидиглелиниң, ажыл соксадыышкыннары көвүдеп турар деп, америк коммунистерниң удуртукчузу чугаалаан.

1984 чылдың президент соңгулдалары чоокшулаан тудумна, Рейганга болгаш рейганизмге аштырыышкынны таварыштырары-биле, агрессияның болгаш дайынның политиказын ойтур шавары-биле бүгү чоон үзелдиг күштерниң күженишкиннерин каттыштырары чугула деп, Г. Холл онзалап айыткан. Коммунистиг партияның мурнунда туруп турар сорулгаларга, чуртту болгаш бүгү делегейни ядролуг халапче чыгап турар Рейганның политиказынга удур, амгы администрацияның монополияларга чызаалаан улуска удур, расисчи угланыышкынынга удур демиселге коммунистерниң авангардчы ролюн бедидериниң эргежок чугулазынга ол доктааган. Ол сорулга-биле коммунистер профэвилел массаларының, дайынга удур шимчээшкинниң иштинге ам-даа идепкейлиг-биле ажылдаар ужурлуг деп, Г. Холл айыткан.

Н. СЕТУНСКИЙ.

ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУ

РИМ. (СЭТА). Мында ээп турар дыңнадыглар ёзугаар алырга, Израильдиң Компартиязының ТК-ның пленуму болуп эрткен. Израильдиң чазаа-биле АКШ-тың администрациязының аразында агрессчи эвилелдиң калбарып турары-биле холбаштыр ханы дүвүрээшкинниң аңаа хүлээп алган политиктиг резолюциязында илергейлээн. АКШ-тың күрүне секретарының политиктиг херектер талазы-биле оралакчызы Игльбергерниң чоокта чаа Израильге чорааш барганы америк-израиль «стратегтиг кады ажылдажылганы» улам ханыладыр сорулгалыг деп ол документиде чугаалап турар. Чоокку Чоон чүкке америк империализмниң кол чөленгиижи болбушаан, Ливанның, а ол ышкаш палестиннерниң болгаш Сирияның национал-патриотчу күштеринге удур агрессчи халдаашкынны Израиль планнап турар. Ынчангаш палестин айтырыгны хүн айтырыындан дүжүргеш, израиль эжелелди мөңгежидип, Ливанны регионнуң национал-хосталгалыг шимчээшкининге кыжанып турар америк шериг баазазы болдурар сорулга салдынган.

Делегейниң ракета-ядролуг дайынын өөскүдеринче угланган Вашингтоннуң авантюрисчи угланыышкынын ИКП ТК-ның пленуму шиитпирлиг буруу шапкан. Оон-биле чергелештир Совет Эвилелдиң тайбыңның политиказын дайгылыш чок чорудуп, эндере чепсегленишкинниң шеглээрин негеп, делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырар дээш туржуп турарын резолюцияда айтып турар.

Иордан хемиң барыын талазы эриинде болгаш Газа секторунда палестиннерге удур Тель-Авивтиң өөскүдүп үндүрүп турары кемниг херектерни пленумнуң документизинде буруу шаап турар. Массалыг тудуп хоругдаашкыннарны, арабтарның черин хураап, өөредилге черлерин хаап, колонизацияны күштелдирип турганы, палестин улус массаларының боттарының эрге-шөлээзи дээш демиселин базарын израиль эжелекчи эрге-чагыргалар бодап турар.

Чоокку чоон чүк айтырыын чүгле араб палестин улустуң национал эргелерин хүлээп көөрүнге болгаш хамаарышпас палестин күрүнени Израиль-биле кожа тургузарынга үндезилээш харын шиитпирлеп болур. Оон-биле кады Израиль бодунуң 1967 чылдан бээр эжелеп алганы бүгү девискээрлерни хостаан турар ужурлуг. Ол девискээрге тайбыңның болгаш быжыг туруштуг байдалды тургузар дизе, Чоокку Чоон чүк талазы-биле хөй төлээлекчилерлиг делегей конференциязын бүгү сонуургалдыг талаларның киржилгези-биле чыылдырары эргежок чугула боор турар.

РЕВОЛЮСЧУ АНГОЛАНЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ

Берге байдалда Анголаның чону бодунуң байырлалы — чурттуң хамаарышпас чоруун чарлааныындан бээр 8 чыл болган оюн демдеглээн. Мурнуу Африка Республика Вашингтоннуң эрге-чагыргазының ыдалаашкыны болгаш бүгү талалыг деткимчези-биле Анголага удур агрессиялыг халдаашкыннарны чорудуп, 1981 чылдың августан бээр Кунене можунуң улуг кезиин эжелеп турар.

Бо чылдың августа мурнуу-африка шериг Мошкино можуда Кангамба хоорайже халдааш, ангола улуска удур ээлчеглиг үптээшкинни болгаш кем-буруулуг үүлгедиишкинни кылып, ыракшыл үгер-боолар болгаш гаубицалар-биле кам-хайыра чок боолаан. Оон соонда ужар чүүлдү ажыглаап, Агаардан өлүрүкчүлер арыгже чаштып бар чораан чурттакчыларны боолаан.

Республикага материалдыг улуг когаралды таварыштырган. МПЛА — Күш-ажыл партиязының даргазы, АУР-нуң президентизи Ж. Э. душ Сантуштуң медеглээнин ёзугаар алырга, Претория ниитизи-биле 10 миллиард ажыг доллар түңнүг когаралды Анголага чедирген. Америк империализм африка күрүнелерге, диптиң дешпилгелиг күштеринге удур угланыышкынныг ниити стратегияны барымдаалап, расисчи ёзу-чуруум-биле бир демниг кады хөделип турарын президент демдеглээн. Расисчилерге азырадып турар төп разведка эргелелиниң агентизи Ж. Савимбиге баштаткан УНИТА-ның чалча бөлүү ангола улуска удур бодунуң кем-буруулуг үүлгедиглерин база идепкейжиткен. Оон дээрбечилери тайбың чурттаалгалыг ангола суурларже халдаашкыннар кылып, бажыңнарны өрттедип, көвүрүглерни үреп турарлар. Оон аңгыда тараа-быдааны өрттедип, мал-маганны хунаап ап, буруу чок кижилерни өлүрүп, херээженнерни-даа, кырганнарны-даа, ажы-төлдү-даа кээргевейн турарлар.

Мындыг байдалда ангола улустуң революсчу авангарды —МПЛА— Күш-ажыл партиязы: «Төрээн чурт айыылда, шуяту чон революцияны камгалаарынче!» деп кыйгырган. Империалистер, расистер болгаш оларның чалчалары Африканың мурнуу чүгүнде байдалды дорайтадыр база социалистиг ниитилелди тургузар талазы-биле шилип алган оруундан чайлаарынче Анголаны албадаар сорулганы салгап дээрзин ол кыйгырыгда айтып турар. Анголаның ажылчы чоннары МПЛА — Күш-ажыл партиязының кыйгырыынга харыы кылдыр империализмге болгаш расизмге удур демиселин уламчылаарынга, аныяк республиканың революстуг чаалап алышкынарын камгалаарынга боттарының беленин илергейлээр дээш кудумчуларже чыскаалып үнгеннер.

Бо хүннерде чурттуң шериг ге келдиришкин пунктуларында кижилер хөй-хөйү-биле чыылган. Анголаны хостаарының Улусчу чепсектиг күштериниң хүрээлелинге ажылчыннар болгаш тараачыннар, студентилер, албан-хаакчылар, ЖМПЛА — партийжи аныяктар организацияларының төлээлекчилери кирип турарлар. Улусчу чепсектиг күштерниң дайынчылары Антониу Фепейра, Жозе Афонсу, Жоао Мендеш болгаш өске-даа хөй-хөй кижилер-биле чугаалашкан мен. Олар шуптузу: «Төрээн чуртту камгалаары — бистиң революстуг хүлээлгевис болгаш ыдыктыг херээвис-дир»— деп, чоргаар харыылаар.

Муң-муң ажыл-ишчилер планныг онаалдаларын долдур болгаш ажыр күүседирин хүлээнип турарлар. Чүгле найысылал Луандада безин ындыг хүлээлгелерни ийи чүс хире бүдүрүлгелер алгылаан. Мында чурттуң эң улуг пөстаавы комбинады «Тенстанг» күүү-күжүн бүрүнү-биле ажыглап ажылдап турар. Херектиг чиг-этти Маланже можудан бээр эккеп турар. Ында Үзбекистандан келген совет хөвенчилер ангола ажыл-ишчилер-биле бир демниг ажылдап турарлар.

СЭТА-ның корреспондентизи кижи бодунуң ажылының айы-биле АУР-нуң политиктиг ажылдакчылары-биле, интеллигенцияның төлээлери, ажылчыннар база тараачыннар-биле удаа-дараа ужурашкылаан. Олар шуптузу улуг Ленинниң төрээн чурту —Совет Эвилелиниң дугайында, ангола улустуң хосталга дээш демиселиниң баштайгы хүннериден эгелээш, оларның-биле интернационалчы сагыш-сеткилин каттыштырып келген совет кижилер дугайында эң-не эки чылыг-чымчак сөстерни чугаалап, бедик хүндүткелин илередип турарлар. Бистиң ийи чурттарывыстың аразында кады ажылдажылганы боттандырбайн турар ындыг алыр улус ажыл-агыйында чок. Бистиң чуртувус улусчу Анголаның кодээ ажыл-агыйынга, үлетпүрүнге, кадык камгалалынга, ук черниң национал кадрларын белеткээринге дузаны болгаш деткимчени чедирип турар.

АУР-нуң баштайгы президентизи Агостиньо Нето мээң-биле беседазынга: «Анголага берге үеде биске эң чугула дузаламчыны болгаш деткимчени көргүскен Совет Эвилелинге болгаш делегейниң өске-даа депшилгелиг күштеринге улуу-биле өөрүп четтиргенин Анголаның чазаа болгаш чону илергейлеп турар» деп чугаалаанын сактып ор мен.

Совет кижилер, республиканың хамаарышпас чоруунуң 8 чыл оюн ак-дузма ангола улус-биле кады демдеглевишаан, кандыг-даа дарлалдан хостуг ниитилел тургузуушкунунга чаа-чаа чединишкиннерни оларга күзеп турар.

Н. СЕМЕНОВ.
СЭТА-ның корреспондентизи.

Удурланыышкын чалгыы чавырылбаан

Рейганның чазааның дээрбечи үүлгедиишкининге — хамаарышпас Гренадаже чепсектиг халдаашкынынга удур удурланыышкынның чалгыы чавырылбаан. Делегейниң улустары интервенцияны доп-дораан соксадырын болгаш ортулуктан агрессорнуң шериглерин үндүрерин негеп турар.

ГАВАНА. Хүрээ-хииттиң бүгү делегей чөвүлели Гренадага удур АКШ-тың агрессиязын чаңгыс эп-сеткил-биле буруу шаап турар деп, «Гранма» солуннуң интервьюзунга Латин Америка болгаш Кариб бассейн талазы-биле хүрээ-хииттиң бүгү делегей чөвүлелиниң секретары А. Пейро медеглээн. Ол дээрге чонуң-биле-даа агартыыш шыдаттынмас бужар бак үптекчи чорук-тур. Эжелекчилерниң Гренададан доп-дораан үнүп чорууруун негеп турар бис.

МАНАГУА. Америк шериглерниң Гренадада ханныг үүлгедиишкинин бужар чорук кылдыр буруу шаап көрүп турарын Латин Американың зайынга удур трибуналының күүседикчи секретары Ф. Бальсан илереткен. Никарагуаже болгаш Сальвадорже үптекчи интервенцияны эгелээр деп Рейганның администрациязының кыжаныышкынын сойгалап илеретпишаан, ол чоок-кавы девискээрниң улустары-биле эп-сеткил каттыштырарын күштелдирерин, чаа дайынны империализмниң өөскүдерин болдурбазынче делегейниң хөй-ниитизин ол кыйгырган.

СОФИЯ. Болгарияның ажылчы чоннары америк империализмниң ээлчеглиг кемниг үүлгедиишкинин килеңнээшкин-биле буруу шаап турар деп, Болгар профэвилелдерниң төп чөвүлелиниң медеглелинде чугаалап турар. АКШ-тың кара туразында интервенциязы Төп Американың болгаш Кариб бассейнге дүшкүүрлүг чорукту чидиглендирериниң угланган Ак бажыңның милитарисчи угланыышкынын, харын-даа чер кырынга тайбыңга шыңгыы кыжаныышкынын база катап бадыткап турар-дыр.

БЕРЛИН. Бот-догуннаан Гренадаже АКШ-тың дээрбечи ёзу-биле халдааңынга Немец Кызыл Крестиң президиуму (ГДР) шиитпирлиг-биле удурланган. Ол халдаашкынны кандыг-даа бугүдээшкин-биле агартып шыдавастар деп оон медеглелинде чугаалап турар. Ортулукта интервенцияның доп-дораан үнген турарын президиум негээн.

ПРАГА. АКШ-тың кемниг үүлгедиишкининге удурланыышкын резолюциязын ЧССР-ниң Юристер эвилели хүлээп алган. Каттышкан Нациялар Организациязының бүгүн эргелиг кежигүнү болуп турар хамаарышпас чуртче оор ёзу-биле халдаашкын дээрге делегей эргезин болгаш КНО-нуң Уставын каржызы-биле үрээн чорук-тур. Ол дээш харысалга АКШ-тың администрациязынга болгаш президент Рейганның бодунга бүрүну-биле онаажыр ужурлуг деп резолюцияда демдеглеп турар.

ХАНОЙ. АКШ-тың Гренадада интервенциязын болгаш Рейганның чазааның Кубага, Никарагуага болгаш өске-даа чурттарга удур эжелекчи туруштуг белеткелдерин Хо Ши Миннин коммунистиг аныяктар эвилели, Вьетнамның өске-даа аныяктар организациялары килең-биле буруу шаап турар. Гренадага удур агрессияны доп-дораан соксадырын олар кады хүлээп алган медеглелге негээн.

ХЕЛЬСИНКИ. АКШ-тың Гренадага удур чепсектиг агрессиязын бот-башкартынарынга улустарның делегей нормаларын болгаш эргезин каржызы-биле үрээн чорук кылдыр Финляндияның Профэвилелдериниң төп организациязы тодараткан. Гренада девискээрден агрессорнуң шериглерин доп-дораан үндүрерин ол негээн.

БАРЫЫН БЕРЛИН. АКШ-тың үүлгедиишкиннерин Барыын Берлинниң Херээженнерниң демократтыг эвилели бужар чорук кылдыр буруу шапкан. АКШ-тың агрессиязы дээрге КНО-нуң Уставын каржызы-биле үрээн чорук-тур деп оларның парлаан документизинде чугаалап турар. Ук эвилел Гренададан интервентилерниң шериглерин доп-дораан үндүрерин негээн.

ДАМАСК. Сирия Араб Республиканың Тайбың талалакчыларының национал чөвүлели АКШ-тың агрессиязын килең-биле буруу шапкан. Америк интервенцияны кижи төрелгетенге удур, тайбыңның болгаш дешпилгениң күштеринге удур эң-не бужар-бак үүлгедиг кылдыр санавышаан, Гренаданың улузу-биле Сирияның чонунуң эп-сеткилин каттыштырып турарын медеглеп, ортулуктан америк шериглерни чугаа чокка үндүрерин негээн.

(СЭТА).

ЯДРОЛУГ ХАЛАПТЫ БОЛДУРБАС

ДЕЛИ. Делегей байдалы чидигленип турарынга ханы сагыш човап турарын премьер-министр Индира Ганди илергейлээн. «Делегейде айыылы диргелип келген дайын халаптыг уржуктарлыг болур»— деп, Курукшетра хоорайга (Харнана штат) болган массалыг митингиге чугаазынга ол медеглээн. Индиядан дыка ыракта турар өске күрүнелерниң эрге-ажыктарынга хамааржып турар айтырыгларны богун херекке албайн барып болбас деп, премьер-министр демдеглээн. Ядролуг дайын өскүп үнген таварылгада Индия эдэл хиришпейн-даа баар болза, оон түңнелдери Индияга хоралыг салдарны чедирер. Шак ындыг дайынга бүгү кижи төрелгетен өлүп каап болур. Чогум-на ынчангаш Индия ядролуг халапты болдурбас, бүгү делегейге тайбыңны быжыглаар дээш соксаал чок күженишкиннерни үндүрүп, чугаалажыышкыннар столунуң артынга олуруптааш, маргылдаалыг айтырыгларны таарыштыр шиитпирлээр дээш туржуп турар.

И. Ганди Мурнуу Азияның девискээринде дүшкүүрлүг чоруктуң айыылдыы-биле күштелип турарынче кичээнгейни угландырган. «Индияның кызыгаарларында дайынның кыжанылы күштелип. Индияга удур сүлчээни дугуржуп турарын келген медээлер херечилеп турар»—деп ол медеглээн.

Индияга удур оңчук-чөңгээлиг пропаганданы Барыын чүк өскүдүп турар. «Индияның чорудуп турар угланыышкынынга, оон туружунуң быжыгып турарынга чамдык күрүнелер таарзынмайн турар. Ынчангаш олар бистиң кожаларывыска индий кыжаныг дугайында хоозун бадыткаалгыннар кылып, бистиң чуртувуска удур чепсегленириниче оларны кыйгырып турар» деп Индияның чазааның баштыңчы айыткан.

«Мээң чурттум агрессияны кажан-даа кылып көрбээн, өске күрүнелерже халдап-даа чорбаан. Тайбыңны камгалаары бодунуң эң чугула сорулгазы деп Индия санап чоруур. Тулчуушкуннарның шөлүнге демисел чорударынга эвес, а харын бөдүүн кижилерниң байдалын экижидер дээш демиселди чорударынга тайбың бистерге эргежок чугула»— деп, И. Ганди база катап сагындырган.

Национал чаңгыс эпти быжыглаарынче индий улусту премьер-министр кыйгырган.

АКШ. Америк ядролуг ракеталарны Барыын Европага сайгара тургузарынга америк тайбың талалакчылары удурланмышаан, ядролуг чепсегленишкинге удур массалыг кампаниязын чурттуң 200 хоорайларында чорудуп турар.

Нью-Йорк штаттың Сенекада «Першинг-2» ракеталарны океан кежилдир чорудар шериг баазазынче баар оруктерни олар бүзээлеп алган.

ЧУРУКТА: сурагдыг уруглар эмчизи Бенджамин Споктуң Сенекада бааза чанында дайынга удур чыскаалдып киржикчилериниң аразында турары. Дайынга удур чыскаалдың 32 киржикчилери-биле катай ону эрге-чагыргалар тудуп хоругдаан.

АП— СЭТА-ның телефотозу.

ПЕРУ. Компанияның балыктан далган бүдүрер 36 заводтарын ажыы чок дээш хаап каапканынга күрүнениң балык тудуп болбазырадыр ол эң улуг «Пескаперу» компаниязының ажылдакчылары удурланган. Ону хагганының түңнелинде 4 муң ажыг ажылчыннар амыдырап чурттаар хөреңгизи чок арткан.

ЧУРУКТА: компанияның бүдүрүлгелерин хаар дугайында шиитпирге удур аш чарлаан ажылчынны «Пескаперу» компанияның ажылчыннары колдуруп алган бар чыдары.

СЭТА-ның фотохроникасы.

ШЫҢГЫЫ САГЫШСЫРАЛ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Төп Америкада дүшкүүрлүг чоруктуң чидигленгени-биле холбаштыр КНО-нуң Кол Ассамблеязының 38-ки сессиязының пленарлыг хуралының киржикчилери чаа шыңгыы сагышсыралын илергейлээн. «Төп Америкада байдал: бүгү ниити тайбыңга болгаш айыыл чок чорукка кыжаныышкын база тайбың инициативалар» деп айтырыгны чугаалашканының соонда олар Төп Американың хамаарышпас күрүнелеринге, оларның аразында Никарагуага удур агрессчи үүлгедиишкиннерни буруу шапкан резолюцияны хүлээп алган.

Төп Американың бүгү чурттарының тайбын чурттаар болгаш боттарының салым-чолун даштыкы холгаарлаашкын азы халдаашкын чокка боттары тодарадып алыр эргезин КНО-нуң Кол Ассамблеязы база дагын бадыткаан.

КЫЗЫЛ ПАРТИЗАННЫҢ ОГЛУ

Ол «Тувинская правда» солунга база ажылдаан. «Тувинская правданың» редакторунуң оралакчызы турган, Пахомов бир-ле хүн ындыг байдал-биле шөлээн чок ажылдап, дараазында үнер солунну номчуп олурган. Хенертен телефон кыңгырт дээн.

— Силерни СЭКП обкомунуң бирги секретары С. К. Тока чалап тур—дээн үн дыңналган. «Чүү болу берген ирги?» деп бодааш, ол шала дүвүрексей аарак, дүрген-не маңнап четкен. Бирги секретарь ону эвилең-ээлдек чаңы-биле хүлээп алган.

— Михаил Иванович, силерниң бижиттиниип ажылдаарыңар ам болзун, ынчангаш партийжи удуртур ажылче чорудар диштивис. Канчаар бодап тур силер? — дээн.

Пахомов кезек бодануп олурган.

— Удуртукчу ажылга чорбаан кижи-ле болгай мен. Кайнаар баар чүве ирги?—деп, ол ылавылаан.

— Бистиң бодап турарывыс болза, ол ажылга силерниң билиинер-даа, дуржулгаңар-даа четчир. партия Кызыл райкомунуң бирги секретарынга сүмелээр бодап тур бис— деп, дарга саналдаан. Салчак Калбакхөрекович партияның область организациязы ол үеде эң чугула айтырыгны — көшкүн, быдаргай араттарны сууржуң амыдыралче, коллективизацияже шилчидерин шиитпирлеп турарын чугаалааш, ол районда бо чугула ажыл багай чоруп турар, ону холга ап, дораан эдерин сүмелээн. Ол болза 1947 чылдыр.

РАЙКОМНУҢ пленумунга Пахомовту бирги секретарьга соңгаан соонда, ол дораан-на ажыл-херекче шымныгып кирипкен. Байдал нарын, шиитпирлээр айтырыглар аажок хөй. Чаа тургустунар колхозтарда материалдыг бааза, машина-техника барык чок. Чүвени чедир билбес чамдык араттар колхозка малын кирерин харамнаангаш, назы четпээн ажы-төлүн дуву-далаш-биле өглээш, оларга үзүп бээр, оон кедерезе малынганны кайы хамаан чок төтчеглээр, өлүрүп чиир турган. Лама, хам чораан кижилер араттарны колхозка кирериинден коргудуп, оон өйталаарынче албадаар ийи-чаңгыс чижектер райкомга база билдиниш келген.

Ол бүгүнү барымдаалааш, райком хамыктың мурнунда арбаннарга, сумуларга араттар ортузунга организакчы болгаш политмассалыг ажылды күштелдирип, чер-черде партия организацияларының, бүгү активтиң күжүн кижилер-биле тодаргай ажылче углаңдырган. Удаваанда Ондум, Суг-Бажынга, Чедерге, Сесерлигге, Бай-Булуңга болгаш өске-даа черлерге тургулаан үүрмек МЧАЭ-лерни колхозтар кылдыр каттыштырарының хуралдарын эрттиргилээн. Михаил Иванович хөй куруузтпга олурушкан. Оларның чамдыктары ооң сагыш-сеткилинден уттундурбаан. Янзы-бүрү хөй санныг айтырыгларны харыылааш, колхозтуң адынын, ооң товун кана тургузарының дугайында маргылдааны шиитпирлээн соонда, Ондум биле Суг-Бажының араттарының хуралы доостур чоокшулап келген. Даргалакчы Бурулбаа:

— Ам партия райкомунуң бирги секретары эш Пахомов сос алыр-дыр—дээн.

Эжиниде кызыл тук аскан ак өг чанында чыылган хөй чонну мурнунда кызыл шекпен-биле шыпкан узун стол артындан оожум турган, ол чугаалап эгелээн:

— Эштер, силер ам күш улуг болган-дыр. Бо Каа-Хем биле Бии-Хем каттышкан, коңнуг Улуг-Хем болганна болгай. Ам болза, эштер, каттышкаш, колхоз болганыңар, ол дег күштүг болган силер аа...

Шимээн чок олурганнарның аразындан:

— Орус дарга хирезинде тывалаарын аа! Метис-хайнак кижи эвес ыйнаан—деп, бир кадай сымыранган.

— Орус-арыс, метис-матыс деп алган, аксың тырт, орта олур сен—дээш, оон-биле кожа олурган ашак олче ширпиш аажок көрген.

— А—аа, бо дээрге Танды чурттуг, ол чериң улузунун Узун Иван дижири кызыл партизан чораан кижиниң оглу болбас ийикпе...

Сымыранган ындыг чугаалар чоорту соксаан.

Пахомов коллективтиг күш-ажылдың, сууржуң амыдыралдың ужур-дузазын, баштайгы үеде чаа колхозтуң мурнунда бергелерниң, ээн дазыр ховуга суурну тудуп тургузарының, кол чүве чаңгыс кижи дег коллективтиг, ак сеткилдиг ажылдаарының чугулазын тайылбырлааш, Танды, Бии-Хемде быжыга берген орус совхозтарның дуржулгазын чугаалап берген.

УДАВААНДА партия райкому ол черге коллективизация айтырыын шиитпирлээриниң кол штавы апарган. Райкомнуң бюроларынга, пленумнарынга, актив хуралдарынга ол дугайын удаа-дараа чугаалажып, шиитпирлерин хүлээп ап, оларның күүселдезинче онза кичээнгейни салып турган. Чедерге, Чербиге, Сесерлигге, Бай-Булуңга болгаш өске-даа черлерге колхозтар тургустунган. Оларның чамдыктары сөөлзүредир улуг ажыл-агыйларга каттышкан, а өскелери ам «Тиилелге», «Кара-Хаак», «Совет Тыва» ышкаш хөй адыраарлыг улуг совхозтар болгулаан.

Ынчан Кызыл районга чаа тургустунган баштайгы колхозтарның ажылы нарын, берге-даа болза, оларны башкарарынга Домбаалай, Бурулбаа, Шагдыр, Дамдын, Суудум-оол, Ензук, Шомуктай, Лаа-Суг, Чинге Аракчаа ышкаш өске-даа эрес-соруктуг кайгамчык практик-организакчыларның дугайын Михаил Иванович сеткил ханышкылыг-биле чугаалап чоруур.

Ленинчи гвардияның дайынчызы М. Пахомов ооң соонда бодунуң ажыл-чорудулгазын хөй чылдарда Барыын-Хемчиктиң партия организациязын удуртурунга, Тыва обкомунуң секретарынга эрттирген. Персоналдыг пенсияже 1971 чылда үнгүже чедир сөөлгү он ун чылда СЭКП обкомунуң чанында партийжи комиссияны даргалап келген.

— Каяа-даа, кандыг-даа албан-хүлээлгени күүседип чораан партияның, чонунуң херээнге хире-шаам-биле бараан болуруп эң-не бедик хүлээлге, болуунуң амыдыралының кол ужур-утказы кылдыр көрүп чораан мен— деп, ол чугаалап турар.

Ооң бажынында васкаларда шыгжаттынган «үүжелер» анаа-ла эвес, база ужурлуг-дур дээрзин сөөлүнде билген мен. Ол документилерге үндезилээш, ол «Танды Уланың эдектеринде», «Оруқ белдиринде», «Бурунгу чериң эртени» деп тоожуларны бижээш, номчукчуларга барааlғатхан. Сезен хар чоокшулаза-даа чогаал бижиирин амдаа үргүлчүлеп турар болганда, ону чүгле партия ажылдакчызы эвес, чогаалчы деп база чоогаар чугаалаар бис.

ХУНДУЛЕЛДИҢ хүнсүринде орден-хавыяаларын кадайтар, анныктарының күзенчиг аалчызы, шаандакы кызыл партизанның оглу Михаил Иванович Пахомовтуң амыдыралчы эртем оруу амгы салгалдың кижилерниге чаагай үлегер-чижек болур.

С. ШОЙГУ, журналист.

(Төнчүзү. Эгези № 260 «Шында»).

ПОЛКОВОДЧУ ОРДЕНИ БОЛГАШ СОЛДАТ ОРДЕНИ

«Тиилелге» болгаш Алдар орденнерин тургусканындан бээр 40 чыл болганынга

Дээди шериг орден — «Тиилелгениң» 1943 чылдың ноябрь 8-те ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Чарлыы-биле тургускан. Ол-ла Чарлык-биле ук орденниң Статузун болгаш тайылбыр тодарадылгазын бадылаан, а 1944 чылдың август 18-те Чарлык-биле «Тиилелге» орденниң үлегер-хевирин болгаш кожаазының тайылбырын база орденниң кожаалыг планказын кадаарының чурумун тодараткан.

Статутка дүүштүр «Тиилелге» орден-биле каш-даа азы чаңгыс-даа фронтунуң хемчээлинге дайынчы операцияларны чединишкиниг чоруткан, ол операцияларының түңнелинде байдал Кызыл Армияга ажыктыг кылдыр үндезини-биле өскерилгенде Кызыл Армияның дээди командылал составының кижилерин шаңнаар.

«Тиилелге» орден-биле амга чедир 17 кижини шаңнаан.

№ 1 орденни Совет Эвилелиниң Маршалы Г. Жуковка тывыскан.

Полководчу орден-биле кады чаңгыс ол-ла үеде анаа дайынчыларга база ээди шаңналды тургусканы солун.

Алдарның солдат орденин ССРЭ-ниң Дээди Совединиң 1943 чылдың ноябрь 8-теги Чарлыы-биле тургускан. I, II болгаш III чергелерден тургустунган Алдар орденниң Статузун болгаш тайылбырын ол-ла Чарлык-биле бадылаан.

Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде III чергениң Алдар орден-биле шаңнаар эргени дивизиялар болгаш корпустар командирлеринге, а II чергениң-биле шаңнаар эргени—армиялар болгаш фронтулар командылакчыларынга тывыскан. I чергениң Алдар орден-биле шаңнаашкынны ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын ёзугаар чорудуп турган.

Бо дээди солдат шаңнал-биле демдеглеттиргеннерниң дайынчы маадырлыг чоруктарын болгаш ачы-хавыязын Алдар орденниң Статудунга тодаргай санап айыткан. Ол орден-биле Кызыл Армияның анаа дайынчы болгаш сержант составын, а ужар чүүлге—Совет Төрээн чурт дээш тулчуушкуннарга дидим, маадырлыг болгаш коргуш чок чоруктуң үлегер-чижектерин көргүскен биче лейтенант эргелиг кижилерни шаңнап турган.

1943 чылдың ноябрь ортан үезинде III чергениң Алдар орден-биле баштайгы шаңнаашкыннарны чоруткан.

А 1944 чылдың июльда Алдар орденниң бүгү чергелериниң баштайгы бүрүн эдилекчилериниң аттарын чурт дыңнаан. Шаңнаттырганнарның аразынга ефрейтор М. Питенин, улуг сержант К. Шевченко болгаш өскелер-даа турган.

Үш чергениң Алдар орденнериниң бүгү эдилекчилериниң саны амгы үеде 2.600 чыгам кижи четкен.

Үш чергелерниң Алдар орденниниң дөрт эдилекчилеринге Совет Эвилелиниң Маадыры атты тывыскан.

Г. КОЛЕСНИКОВ, халажыгда полковник, ССРЭ-ниң Камгалал министерствозунуң Кадрларының кол эргелелиниң шаңналдар килдизиниң начальнигиниң дузалакчызы.

СПОРТ УЛУГ-ДАА, БИЧИИ-ДАА КИЖИЛЕРГЕ АЖЫКТЫГ

Эртенги кичээлдер түлүктеп, он бир шак чоокшулап турда, Кызылдың № 2 школазынга чеде бердим. Бирги каътта, коридорнуң солагай талазында школаның спорт залынга кезек школачылар баскетбол ойнаан, артканнары боттарының ээлчээн манап, ойнаксааш, четтикпейн-не турлар. Мойнунда эдискн эстып алган, спортчу хүрең костюмнуг судья — школада күш-культура башкызы Нина Чулдумовна Ооржак чедиги класска кичээл эрттирген соонда аңаа ужуражып, эртенги гимнастиканы школага канчаар эрттирип турарының дугайында сонуургадым.

— Сула шимчээшкиннер кылыры кандыг-даа назылыг кижилерге ажыктыг дээрзи билдингир болгай. Ылангыя школачыларга. Ону бистиң школада бо чылын хүн бүрү доктаамал кылып кирипкен. Ол чорук өөреникчилерниң кадыын быжыглаарынга, билиг шиңгээдиринге болгаш омак-сергек болурунга идиглиг. Класстар аразынга социалистиг чарыш түңнелин үндүрерде гимнастика эрттирерин база-ла кол көргүзүглерниң бирээзи кылдыр санап турар бис — деп, башкы чугаалады.

Школада 4—6, 7—10 класстар аразынга ГТО нормазын 400 өөреникчи дужааган. Бо өөредилге чылында школада база хоорайда уругларының спорт школазынга янзы-бүрү секцияларга эвээш эвес школачылар хаара туттунган. Олар баскетболга, волейболга, чиик атлетикага, хаакта база ишти күш-дамыр кижизидилгезинде мергежилин бедидип, хоорай, республика чергелиг маргылдааларга доктаамал киржип турар.

— Школавыстың спорт залы кызыы болган ужурундан педагогика институдунуң база № 4 профтехучилищениң спорт залдарын чамдыкта ажыглап турар бис. Тываның 40 чыл оюнга уткуштур ажыглалга кирер спорт залын бисте тудуп эгелээн. Тудуг шалыпкын чоруп турар. Школачыларга ол улуг белек болуру чугаажок — деп, Н. Ч. Ооржак уламчылады.

№ 2 ортумак школаның өөреникчилери бо өөредилге чылында чүгле хоорайның эвес, республиканың спортчу амыдыралынга идепкейлиг киржир. Тываның 40 чыл оюнга чедиишкинниг ужуражыр сорулганы салган.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТАРДА: эртенги гимнастика үези.
Авторнуң фотолары.

СЭТА-НЫҢ СПОРТ МЕДЭЭЛЕРИ

ФУТБОЛ

БЕРН. 1984 чылда Европа чемпионадының түңнел оюннарынга киржир Бельгияның командазын (бирги бөлүк) Швейцарияның футболистери шилилде оюнга 3:1 санга удуп алган.

Ноябрь 16-да бирги шилилде болуунге сөөлгү оюн ГДР биле Шотландияның аразынга болур.

ГИМНАСТИКА

СТРАСБУРГ. Будапештиге үш неделя бурунгаар эгелээн делегейниң гимнастика шуулганы бо хүннерде Страсбургта уламчылап турар. Эртебурунгунуң француз хоорайының «Ренус» деп кол спорт комплекизинде делегейниң XI чемпионадының шаңналдары дээш маргылдааларга уран гимнастиканың мастерлери киржип турар. Ол маргылдааларда 33 чурттарның, оон иштинде Австралияның, Бразилияның, Болгарияның, ГДР-ниң, Испанияның, КУР-нуң, Кубаның, Чаа Зеландияның, Польшаның, ССРЭ-ниң, АКШ-тың, ЧССР-ниң, Японияның болгаш өске-даа төлээлер хөй.

Совет командазының составында эрткен чылда Европаның болгаш ССРЭ-ниң Улустарының XIII чайгы спартакиадазының түлган чемпиону, Вильнюс чурттуг Дали Куткайте, чурттуң бирги чери дээш шаңналдың эдилекчизи Галина Белоглазова болгаш аңгы-аңгы мергежилгелерге ССРЭ-ниң чемпиону Венера Зарипова олар база бар.

КАРА-ХӨЛДҮҢ БОЙДУЗУН ХУМАГАЛААР

Бай-Тайга — байлак оран. Аң-мең, балык-байлаң ында элбек. Каас-чараш бойдусту магадап көөр, аржаан суглarынга эмнеңир дээш кайының-даа улус кээр. Чону база хүндүлээчел, аалчыларны эки уткуур. Улустуң магадап турар бойдузунуң камгалалы кандыгыл?

Чеден чылдарның эгезинде даг хемин Алашка балык хөй турган. Шуут эрикче үндүр шураар чыгыв, кылаңайндыр чемнеп турар чүве. Бичии оолдар безин эндерe тудуп алыр. Ам беш-алды балык тудуп алыр дээш олар хинчээн көөрлер. Бел, шокар, мыйыт, кадыргы ам көңгүс көзүлбестээн. Кижилерден балыктар дезе берген деп бодавайн корунер. Олар төрээн хемин черле кагбастар. Хамык ужур кижилерниң хылыкчы чоруунда болдур ийин.

Алаш хемден балыктаан кижилер хоруглуг тускай херекселдерни ажыглап, балыкты кам-хайыра чок кырып турар. Бойдус камгалалын бо черде кым-даа хайгааравайн турар деп болур. Чүге дизе харыылапкы дег кижилер боттары база балыктаарынга ынак болгаш «ындыг чүведир харын» деп кааш, караан шийип алган дег, билбээчеңнеп олурар боор-дур.

Энир чылын октябрь 28-тен эгелээш ноябрь байырлалы төнгүжеге чедир «Кара-Хөл» совхозтуң кол инженери Оя Хертек баштаан кезек кижи балык чыглыр салдам черлерден шүүм дээр тускай херексел-биле балыкты шүүреп каапкан. Ынча хөй балыкты та канчаар дээн улус.

Дош доңары билек, совхозтуң ажылга озал-ондак болдурбазының чурумун сагыыр инженери Дүмен-оол Иргит оолдарын эдертип алгаш, он хире хонук иштинде солярка-биле чырдып алгаш балыктап турган. Ооң түңнелинде суг хирленген. Дош кырында тогулген солярка кайнаар-даа барбас. Ол бистиң ижер суувуска кээр, эъдин чип орарывыс балыкты хораннаар.

Ажыл-агыйның харысалгалыг ажылдакчылары чоңдан негелде кылыр, улусту кижизидер, үлегер көргүзер кижилер бо хире үүлгедиглерни кылып турарга, черле дыка бергедир. Бо балыктаашкыннарга кол зоотехник Дайынчы Хертек, совхоз директору турган Дапов Хертек, лесник Агбаан Хертек база киржип турган. Партком секретары Сереков Хертек безин халас кежик алырындан чажам дивес болган.

Кыштаглаашкынга белеткел үезинде, күскү хову ажылдары чоруп турда, кол специалистер аң аглап, балык шүүреп, боттарының хууда ажылын кылып чоруп турарга канчап тааржыр боор. Күскү ажылдар чедир кылдынмаанындан, эрткен кыжын ийи муң хире баш мал хораан.

Энир чылын мындыг турган. Оон түңнел үндүрер байтык, хүлбүс аткан чериндеи хүннүң аңнаар дээн ышкаш, бо чылын олар база-ла эрги хевин кедипкеннер. Сентябрь 8—11 хүннеринде ол-ла Оя Хертек Кара-Хөлге кииp аккан Маныгы хемни кежир демир шүүр кежир херип каан. Хем сыыгаарга хөлче шуушкан балыктар аңаа тырылган. Шүүрнүң ээзи савазынга сыңмастаан балыктың чамдызын дедир сугже октап турганын көрген улус кайгап чугаалажыр. Өлген балыкты сугже салырга дирлир эвес, Көк-сула ажаар түлүк үеде кол специалист шөлээн балыктап чорууру эдеп. Ол ам шөлээлеп алгаш тайгаже аңнаары-биле арлы берген.

Октябрь айның эге хүннеринде суурнуң чурттакчылары хлеб чивээн. Хлеб быжырар черин эде кылдырар туржук, райпо төлээзи С. Саая балыктап чорупкан болган. Ажылга харысалга орнунга ажыкковчаа сүрер чорук ол-дур.

Агбаан Хертек арга-арыг камгалаар хамаан чок, бодуу үзүргедип чоруп турар. Аңныыр чериниң инспектору Белек Хертек та чүү дээш шалың ап олурар кижи. Төтчеглекчилерин корбээчепнеп орар. Чижээ, сентябрь 30-дан октябрь 5-ке чедир В. И. Еремеев Даштыг-Хөлге балык четкилеп чоруп турда, ону кым-даа хорываан.

Хылыкчылар күрүне машиназын ажыглап турар. Эмин эрттир орайтаванда, Алаш хемниң хоозураарын болдурбас дээш демисеңдин күштелдирери негеттинип келген. Анаа көрүп орар арга чок болгаш бо четпестерни бижиир ужурга таварыштым. Буруулуглarга кеземчени онаар боор деп идегээр мен.

Д. ИРГИТ.

Ажык чугаага хамаарыштыр

ЭКИГЕ ЧЕДИРБЕС

Амыдыралдың арыг оруундан чандыр базып, арага-биле «өннүктежкеш», ажыл кылбайн, кодан-суур кезип, тояп чоруур кижилерниң ындазында коскуленн ковчуг. Баштай-ла чугаалап каайн—эки талазы-биле эвес аан. Улуг эвес суурга суг болза, оларны улус шупту пат билир. Бистиң хоорайывыстын арага садар магазиннерниң чанындап ырвас хүндүскү «таңнылдар» база бар болгай. Оларның аразында херээжен-даа, эр-даа кижилер бар.

Арага садар магазин долганып, эрткен-дүшкен кижилерден копеек дилеп турарларының бирээзи В. Нүржүт. Копеек дилеп алыр дээнде, «Дзай, чээ, 10, 20 копеек чедирбейн тур мен, берип кор. Василий сеня хомудатпас-даа, шалыныы алгаш дораан эгидер мен. Өрелиг кайын артар мен» суг дигилээр. Шынында ол кайда-даа ажылдавайн турар. Ол хиреде ында-мында ажылдап тур мен деп мегелээр. Ажылдыг кижи болза, ажыл шагында магазин долганыр харык кана турар боор.

Кедээ ажыл-агый специалызи эртемниг Опуштай Мандышпааны ап көрээлинер даан Ол база-ла ындыг, арага садар магазиннер чанынга ээрецейнип хүнээр. Тура-соруң чогу, салдынчаа бо кижини чүү чүвеге чедиргенил? Ажыл-иш, эртем-билиг— арагага ориаттынган, өгбүле бузулган.

Бодун туттунуп билбес, салдынчак чорук үстүнде ийи кижини чүү чүвеге чедирген-дир.

Садыг-магазин долганып, арыг-чаагай амыдыралдың холегезинде бо кижилерни эде кижизидип, билдирерни милицияның киржилгези албан херек деп бодаар мен.

Х. ЧАМЗЫРЫН.
Кызыл хоорай.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

БИЛИП АЛЫҢАР

Хүндүскү өөредилгелиг белеткел салбырга (рабфак) кирерин күзээннерни дараазында тускай мергежилдерге белеткээри-биле Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалы хүлээп алыр:

1) автомобильдер болгаш автомобиль ажыл-агыйы;

2) үлетпүр болгаш хамааты тудуг.

Ажылчыннарның иштинден өөренирин күзээннер декабрь 1-ге чедир хуусаада 1 чылдан эвээш эвес үзүктелиишкин чок ажыл стажтыг болур ужурлуг. Өөреникирерлерниң документилерин ноябрь 25-ке чедир хүлээп алыр. ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң хүрээлениндеn (курлавырга халашканнарның) документилерин январь 15-ке чедир хүлээп алыр. Хүлээп алышкыннар ноябрь 25—26-да болур. Өөренир хуусаазы —1983 чылдың декабрь 1-ден 1984 чылдың июль 31-ге чедир. Айда 40 рубль стипендияны бээр. Ниити чуртталга чери-биле хандырар. 34 хардан өрү эвес назылыг хамаатыларны хүлээп алыр. Белеткел салбырын чедиишкиниг дооскан болгаш шылгалдаларны дужааган дыңнакчыларны бирги курска кирериниң шылгалдалары чокка хүлээп алыр.

Белеткел салбырынга кирерин күзээннер дараазында документилерни чорудар: бүдүрүлге чериниң азы совхозтуң таңма баскан бижии, ортумак эртемниң дугайында документиниң боду, бүдүрүлге характеристиказы, 3х4 см. кемчээлдиг 8 фото-чуруктары, № 286 майык ёзугаар эмнелге шынзылгазы, күш-ажыл дептериндеп ушта бижээн чүүл, өөредип чорудар дугайында шиитпир хүлээп алган хуралдың протоколундан ушта бижидилге. Билдиришкинния өөренирин күзээн кижи боду эккээр.

Адрези: 667000. Кызыл хоорай, Рабочая-4, Белеткел салбыры.

ТВ

НОЯБРЬ 13-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35 — Гимнастика. 8.50—Концерт. 9.20—Документалдыг телефильмнер. 10.05 — «Будильник». 10.35 — «Совет Эвилелинге бараан боол тур мен!» 11.35 —«Кадыкшыл». 12.20 — «Эртенги почта». 12.50 — Совет черге ужуражышкыннар. 13.05 — Уран гимнастикага делегей чемпионады. 13.35 — 13.50 — Чапсар. 13.50 — «Көдээниң шагы». 14.50 — «Музыка киоскузу». 15.20 — «Аян-чоруктуглар клуву». 16.20 — Концерт. 16.50 — Уран гимнастикага делегей чемпионады. 17.45 — «Авам мени ааскежиктиг кылдыр төрээн» деп уран-чечен телефильм. 19.00—«Делегей панорамазы». 19.45 — «Инспектор Лосев» деп уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы. 21.00—«Үе». 21.35—Концерт. 22.05—23.50— Футболга Европа чемпионады. Португалия-биле ССРЭ-ниң шилилдек командалары ойнаар. Чапсарда —телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00— Гимнастика. 8.20 — Концерт. 8.50 — Спорт дугайында документалдыг телефильмнер. 9.20 — Чалыыларның чогаадылгалары. 10.00 — «Документалдыг экран». 11.00 — Пианист Данг Тхай Шон (Вьетнам). 12.05 —«Сиген дазылы» деп эртем-тайылбырлыг фильм. 12.20 — А. Платонов — «Булуртуң чалыы назынның эгезинде». 13.20—«Чүү? Каяа? Кажан?». 14.25—«Оттуг оруктар» деп хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң 1-ги сериязы. 15.30 — А. Бородин. № 2 симфония. 16.05 — Мультфильмнер. 16.30 — Музейлерде болгаш делгелге залдарында. Эрмитаж. 21-ги фильм— «Чөөн чүк чурттарының уран чүүлү». 17.00 — «Горькийжилерниң музыка амыдыралы». 17.50 — Бистиң корреспондентилеривистиң чугаалары. 18.20 — ССРЭ-ниң улустуң артизи Е. Образцованың концерти. 19.10—Кижичеp кырының ээзи. 20.00 — «Тамчыктыг удумар, чаштар!». 20.15 — Балет артистериниң концерти. 20.40 — Киножурнал. 21.00—«Үе». 21.35 —22.55 — «Маназр мен» деп уран-чечен телефильм.

НОЯБРЬ 14-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40— Эртенги гимнастика. 8.55 — Документалдыг фильмнер. 9.40 — ТТ-ниң болгаш БР-ниң уругларының улуг хорунуң концерти. 10.10 — «Диригг амытаннар амыдыралы». 11.10 — Уругларга фильм. 12.25 — Телемедээлер. 12.30 — 14.15— Чапсар. 14.15— Телемедээлер. 14.35— Документалдыг фильмнер. 15.25 — К. Паустовскийниң чогаалдарындан. 16.20 — Улустуң үс тывыжыпның дугайында. 16.40 — Эртем-пептереалдиг журнал. — «Билиг — күш» 17.30 — Уран гимнастикага делегей чемпионады. 18.25 — «Ульяновск» — документалдыг телефильм. 18.40 — «Күш-ажылы дээш алдар-ат». Картофельчилерге чаа техниканы тургузар талазы-биле Рязаньның кодээ ажыл-агый машиналары кылыр заводунуң дуржулгазының дугайында дамчыдылга. 19.10 — Футбол дугайында допчулал. 19.40 — Эдуардо де Филиппонуң шиизинден тургускан фильм-шии. 21.00 — «Үе». 21.35— Фильм-шиниң уламчызы. 22.45—Бөгүн делегейде. 23.00—01.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Крылья Советов» — «Спартак».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Аас-кежиктиг чурттаңар». 8.40 — В. Быков. Чогаалдарының арыннарындан. 9.35 — Эртем-пептереалдиг фильм. 9.50 — Эртем болгаш амыдырал. 10.35— Төөгү. 6-гы класс. Ортаакы вектиң хоорайында. 11.05 — Орус чугаа. 11.40— Төөгү. 6-гы класс. Ортаакы вектин хоорайында. 12.10 — Физика. 6-гы класс. Дензи болгаш дензи чок байдал. 12.40— Ховуларның болгаш шыналарның үнүштери. 13.00 — Башкыга — музыка кичээли. 2-ги класс. 2-ги дамчыдылга. 14.05 — Ортаакы вектиң уран чүүлү. 1-ги дамчыдылга. 14.35 — Э. Хемингуэй. Амыдыралының болгаш чогаал ажылдарының арыннары. 15.25 — Телемедээлер. 15.30— 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга тоол. 18.25 — Уругларга фильм. 18.35 — «Улус чогаадылгазы». 19.15 — «Азия товү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удумар, чаштар!». 20.15 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. ЦСКА — «Трактор». 20.50 — «Енисейниң эге бажында». Документалдыг телефильм. 21.00 — «Үе». 21.35—23.05 — «Хүлумзүрүүшкүн кайгамчык-дыр». Уран-чечен фильм.

КИНО

НОЯБРЬ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Демидовы» 9.30, 12.30, 16.30, 19.30, «Моя милиция» 15.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.00, 12.10, «Витя Глушаков—друг апачей» 10.30, 13.40, 15.20, «Трюкач» 17.00, 19.50, шактарда.

«ВОСТОК» «Арабелла — дочь пирата» 10.00, «Букет фиалок» 11.40, 16.10, 20.30, «Роковое путешествие» 13.30, 18.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Завтра выйдешь» 14.00, «По законам военного времени» 15.30, 17.10, шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Киносборник» 11.00, «Наследница по прямой» 12.30, 18.20, «Не могу сказать прощай» 14.30, 16.20, 20.00 шактарда.

НОЯБРЬ 14-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Дамское танго» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Тайна корабельных часов» 9.10, 13.00, «К-клуб» Светофор» 10.40, 15.00, «Демидовы» 16.40, 19.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Похищение по-американски» 14.30, 16.20, 18.20, 20.00 шактарда.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарының 2-23-85 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериязының 2-12-45. солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2038.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00273.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 262(12352) | 1983 чылдың ноябрь 15, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп

ОРБИТАГА БАШКАЛАНЫЫШКЫН

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Ноябрь он үште Москваның-биле 06 шак 08 минутада кады ужудуушкуннуң программазын доосканының соонда чүъктүң автоматтыг «Прогресс-18» корабли башкарылгалыг «Салют-7»—«Союз Т-9» комплекстен адырып, башкаландырган. Башкаланыышкынны болгаш корабльдиң адырлып чоруурун ужудуушкун башкарар төптүң специалистери болгаш, космонавтар Владимир Ляхов биле Александр Александров олар контрольдап турганнар.

Кады ужудуушкуннуң үезинде корабльдиң чүъгүн дүжүрери, каттышкан шимчедикчи установкага кывар чүүлду немей кудары болгаш ижер сугну станцияның савазынче шилчидери-биле катай хаара планнаттынган бүгү ажылдарны дээрезин күүсеткен. Оон аңгыда корабльдиң шимчедикчизин ажыглаавышаан, орбита комплекизиниң ужудуушкунунуң траекториязын таарыштырган.

Владимир Ляхов биле Александр Александров олар космоска ам 140 хонук ажыр ужудуп турарлар. Ноябрь он үште башкарылгалыг «Салют-7»—«Союз Т-9» комплекстиң экипажы дыштанган.

Эрткен пятницада бүгү талазы-биле медицина шинчилелиниң түңнелдерин ёзугаар алырга, космонавтарның ийилдирзиниң кадыының байдалы эки бооп турар.

ШИИТПИРЛЕР КҮҮСЕЛДЕЗИ

Каа-Хемде Суг-Бажы суурнуң дужунда чурумалдыг ортулукта каас, чараш парк ажыттынган. «Совет Тыва» совхозтуң ажылчыннарының, суурнуң чурттакчыларының өөрүшкүзүн ол хайныктырган. Ол дыштанылга төвүн тудар дугайында айтырыгны Суг-Бажы кодээ Советтиң сессиязынга чугаалашкан. Аңаа совхоз директору С. Д. Седен-оолдуң, партком кежигүннериниң киржилгези-биле ындыг шиитпирни хүлээп алган.

Каш ай эртенде ол шиитпир күүсеттинген. Совет Тываның 40 чылы аттыг парктың байырлыг ажыдыышкыны болган. Аңаа мөге-даа хүрештирген, аът-даа чарыштырган, мурнакчыларны шаңнап, мактаан-даа. Чоннуң культурлуг дыштанылгазынче сагыш салыышкынның база бир херечизи ол болган.

Хүлээп алдынган шиитпирлерниң күүселдезин чедиишкинниг боттандырып турар чер-чер Советтериниң күүскомнарын хөй-биле көргүзүп болур. Ооң күүселдезин демдеглээр карточкаларны Советтерде тургускан. Хыналда контрольдуң шактарын, хүннерин райкүүскомнар тодарадып айыткан.

Черле ынчаш, үстүкү органнарның болгаш боттарының хүлээп алганы доктаал, шиитпирлерниң күүселдезиниң дугайында айтырыгларже Советтер сөөлгү чылдарда улуг кичээнгейни салып турар апарган. Райкүүскомнарда оргинструктор килдистерин тургускулаан, ол чорук хыналда контрольду күштелдирерингe улуг идиглиг болуп турар.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунга партия ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андропов хүлээп алдынган шиитпирлерниң күүселдезин ылап чедип алырының дугайында айтып тура, «Мурнуку шиитпир күүсеттингенде азы чаа байдалдар тургустунуп келгенде, чүгле ынчаарда кандыг-даа айтырыг талазы-биле чаа шиитпирлерни ам хүлээп алырын дүрүм болдурар херек» деп демдеглээн. Бо сорулга Советтерниң ажылынга база дөрт онаажыр. Оларның тус-тус девискээрлеринге хамаарыжыр үлетпүр, бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң, садыг болгаш амыдырал хандырылга черлериниң планныг онаалдаларының, социалистиг хүлээлгелериниң күүселдези, ажылчыннарның амыдырал-чуртталгазының байдалы, күрүнениң болгаш хөй-ниитиниң сагылга-чуруму Советтерниң ажылындан база кол хамаарыжыр. Ол бүгү күүскомнуң кичээнгейиниң төвүнге турар ужурлуг. Ынчангаш кандыг-бир айтырыг талазы-биле шиитпир хүлээп алырда, хамаарышкан адырның бедик мергежилдиг специализи аңаа киржип, ол ажылдың байдалын ханы анализтеп, хөгжүлдениң базымын бурунгаарладыр курлавырларны санап, ооң «кызыы» черлерин сайгарып тургаш, тодаргай саналды киирери чугула. Бүгү тала-биле анализтеттинген шиитпир күштүг болбушаан, ону күүседир талазы-биле хамаарышкан кижилерниң ээ-харыысалгазын бедидер. Далаш, чиг хүлээп алдынган, тодаргай эвес шиитпир күүселдезин чедип алыры дыка берге, ужуру билдинмес болур дээрзин практика бадыткаан.

Хүлээп алдынган шиитпирлерниң күүселдези дээш контрольду күштелдирери чугула. Бо херекке күүселдени харылап турар кижи бүрүзүнүң тодаргай киржилгези кайдал дээрзин баш бурунгаар айтыры чугула. Даандырган ажыл кайы хире үе дургузунда, кандыг хемчээлдиг кылдыр ону күүседирин ук ажылданчы билген турар ужурлуг.

СЭКП ТК-ның «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң негелдезинге дүүштүр күүселдениң контролюн болгаш хыналдазын улам ыңай сайзыраңгайжыдар дугайында» доктаалында совет хоойлуларны, экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң күрүне пландарын шыңгыы контрольдаар ужурлуг дээрзин ында айыткан. Ооң-биле чергелештир соңгукчуларның хүн бүрүнүң айтырыглары-биле холбашкан чагыгларын боттандырары база Советтиң ажылынга онаажыр.

Шиитпирлер күүселдези чүгле күүскомнуң болгаш ооң килдистериниң херээ эвес, доктаамал комиссияларның, бөлүктерниң болгаш постуларның хүлээлгези болур дээрзин утпаза чогуур. Күүселде дээш депутаттарның, активчилерниң, кижи бүрүзүнүң салыышкыны кирген тудум, ол ажылдың үре-түңнели бедик болур.

Бистиң республиканың улус депутаттарының чамдык чер-чер Советтеринде доктаалдар, шиитпирлер күүселдезинче сагыш салбайн баар чүүлдер ам-даа бар болуп турар. Чижээ, «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң негелделеринге дүүштүр хүлээп алдынып турар шиитпирлерниң күүселдезин контрольдап хынаарын улам ыңай экижидер хемчеглер талазы-биле» СЭКП Тыва обкомунуң IV пленумунуң үндүрген доктаалын күүседир талазы-биле республиканың совет база ажыл-агый органнарының сорулгаларының дугайында» Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын Мөңгүн-Тайга райкүүском шуут чугаалашпаан болган. Эрткен чылдың болгаш бо чылдың тос айларында болгулаан ук район Совединиң сессияларынга кодээ Совет күүскомнарының организас-массалыг ажылының байдалын база чугаалашпаан. Ооң уламында херек эмгелели куду деңнелде, ынчангаш шиитпирлерниң күүсеттинген-күүсеттинмээни билдинмес.

Чугула ужур-дузалыг доктаалдарны партия болгаш чазак үндүрүп турар. Үстүкү органнарның доктаал-саавырларын ылап хуусаазында күүседири—кандыг-даа Советтиң дорт хүлээлгези. Ынчалза-даа чамдык райкүүскомнарда бо талазы-биле ээ-харыысалга чок чоруктар бар. «Хөй уруглуг иелерни болгаш күш-ажылдың хоочуннарын шаңнаары-биле Барыын-Хемчик районнуң белетнеп киирип турар практиказының дугайында» Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң эрткен чылда хүлээп алган доктаалын Бай-Тайга район Советии күүседир туржук, чидирипкен болган.

Кандыг-даа доктаал, шиитпир ылап-ла бир-ле чүвеге үндезилеттинип, хүлээп алдынар. Ооң күүселдезинден ук Советтиң девискээринде социал-экономиктиг хөгжүлде дыка хамааржыр. Ынчангаш боттарының хүлээп алганы база үстүкү органнардан келген шиитпирлерниң күүселдези дээш хыналданы күштелдирери чугула. СЭКП-ниң XXVI съездизинге «Шиитпирни хүлээп алгаш, ону чогуур хуусаазында албан күүседирин чедип алыр херек. Аңаа контрольду күштелдирери чугула» деп айыткан. Ол дээрге В. И. Ленинниң «кижилерни хынаар, ажыл-херекти херек кырында күүсеткенин хынаары чугула» дээн чагыының уланчызы-дыр.

Бай-Тайганың чоннуң амыдырал хандырылгазының бүдүрүлге эргелелиниң дааранылга цеги бо чылдың он айларының планныг даалгаларын 102,3 хуу күүсеткен. Ында бодунуң үлүүн бүдүрүүгениң хоочуннарының бирээзи Серин Баа-Хөөвна Шагдырның удуртканы даараныкчылар бригадазы киирген. Бригадир бодунуң мергежилин Кызылда өөредилге-бүдүрүлге комбинадын дооскаш келген Зоя Авыр-оол ышкаш аныяктарга дамчыдып, оларның күш-ажылчы дадыгыышкынынга салдарны чедирип турар. Серин Баа-Хөөвна эки ажылдакчы болгаш дыңнангыр дагдыныкчы.

ЧУРУКТА: С. Шагдыр аныяк ажылчыннар Людмила Саая, Зоя Авыр-оол олар-биле; артыы талазында цех начальниги Вера Кенденовна Хүртүй-оол биле дагдыныкчы Лидия Белековна Күжүгет.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Кыштаглаашкын—хүннүң кол айтыры

КЫШ БЕРИМЧЕЛИГ БОЛЗУН

1983-1984 чылдарның мал кыштаглаашкыны республиканың ажыл-агыйларында эгелей берген. Кыштка Улуг-Хем районнуң мал ажылдыгларының белеткелиниң база сорулгаларының дугайында чугаалап бээрин райкүүскомунуң кодээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң начальниги В. В. Хангаевтен бистиң корреспондентивис И. Иргит диләэн.

—Мал кыштаглаашкынынга кол черни быжыг чем-суур белеткели ээлеп турар. Бо чылын агаар-бойдустуң таарымчалыг болганы-биле үнүш-дүжүт районнуң девискээрнинге багай эвес үнген. Хөй сан чурагай-даа адаа канчаар, ниитизи-биле малдың баш санынга онаажтыр мал чемниң 8,5 единицазын белеткеп алган бис. Ол болза эрткен чылдыындан элээн көвей-дир. Ынчаарга кезип белеткээн, чайгаар үнген сигеннерге, кезип күш четпээнивис—одар сигенин катай санаар болзувусса, малды хүр кыш ажырып болурунуң курлавыры бисте бар. «Улуг-Хая», «Ак-Туруг», Ждановтун аттыг совхозтар мал чемнерин четчир санныг магадылап, белеткеп ап шыдаан. Ооң-биле чергелештир бо ажыл-агыйлар байлак одар-белчиирлиг. Ынчап кээрге районнуң чамдык совхозтарынга кыжын мал чеми-биле бергедээшкиннер таваржып келзе, үстүнде адыкирген ажыл-агыйлар дузалажыпыдып болур. Ындыг дуржулганы эрткен чылын шенеп турган бис.

Бо чылын мал чемнериниң райноның элбедир сорулга-биле рапс, люцерна культураларының тарыыр шөлдерин алгыткан бис. Бүгү ажыл-агыйлар четчир санныг витаминниг сигеннер дазганын белеткеп ап шыдаан. Биргээр чугаалаарга, бо кыжын мал чемнери четчир ужурлуг.

Ийиги чугула айтырыг—кыштагларның, фермаларның тудуг-септелгези, техниктиг дериг-херекселдериниң белеткели. Маңаа чүнү чугаалап болур? Үш кол негелде бар болгай: кажаа-хораның шыдарлыг септелгези база оларны немей тудары; малды кышкы үеде чылыг суг-биле хандырары база малчыннарның чурттаар оран-бажыңын чогуур үезинде, амгы үениң негелделеринге дүүштүр септеп белеткээри.

Бирги негелдени, ажыл-биле чугаалаарга, күүсеткенивис шынары шоолуг эвес болган. Маңаа ажыл-агыйларның удуртукчуларын буруудадыры берге. Чүге дээрге септелге чорудаарынга эргежок чугула шил, шифер, цемент, демир шывыглар дээш өске-даа материалдар фондуда чок болган. Ынчалза-даа совхозтарның удуртукчулары бүгү-ле болдунар аргаларны ажыглап тургаш, тывылбас материалдарны тыптынып, септелгени айыткан хуусаада доозуп шыдаан. А дилиг материалдары, туйбу чижектиг материалдарны боттарывыс күжүвүс-биле белеткеп ап шыдаар аргалыг апарган бис. Ол айтырыг эм ындыг-ла чугулалап тургустунмайн турар. Ынчалза-даа совхозтар удуртукчуларының ажыл-агыйжы эвес чорук-биле чедир септеттинмейн барган кыштаглар «ҮТКА 25 чылы» база «Найырал» совхозтарда бар. Ол кыштаглар ноябрь айда долузу-биле септеп дооскуннан турар ужурлуг.

Ийиги негелде—малды чылыткан суг-биле хандырар айтырыг бо хүннерде долузу-биле шиитпирлеттинген. Районда ниитизи-биле суг сөөртүр 38 автомашина, 27 кудук болгаш кыштаглар төптеринде мал суггарар доскаарлар бар. Доскаарларда сугну доктаамал изидир одап турар.

Үшкү негелде —малчыннарның амыдырап чурттаар оран-бажыңнарын бүрүнү-биле септеп дооскан, ноябрь 10-га чедир шупту малчыннар кыштагларынга көжүп келген. Олар бажың-балгадының септээнинге хамаарыштыр ам бодунда хомудал киирбээннер. Төп электри шугумунга, чоок кыштагларга чырыкты киирген, ырак кыштагларга тус-кайжыткан бичии моторларны тургускан. Одаар чүүл-биле чүгээр хандырып эгелээн бис.

Эрткен кыш биске кичээнгейлиг болган дээрзин үстүнде чугаалаан болгай мен. Хөй мал хораан. Чамдык кожудаашкыннардан ам-даа уштунмаан бис. Оларның эң не хоралыы— күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр чорук дээрзи кымга-даа билдингир болгай.

Хүлээзиген ижинге ээ-харысалга чок чорук дээш «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң Чодураа салбырының зоотехниги А. Түлүшту ажылындан хосташ. Совхозтуң улуг мал эмчизи В. Кошкар-оолга шыңгыы доңгулда онааган. А Ждановтун аттыг совхозтуң кол зоотехниги С. Ховалыгны албан-хүлээлгезин күүседип шыдавазы-биле ажылындан хостаан. Ынчангаш ажыл-агыйларның удуртукчуларындан база специалистерден хүлээнген херээнге ак сеткилдиг, ажыл-агыйжы, бедик сагылга-чурумнуг хамаарылганы ам-даа шыңгыызы-биле негээр бис. Маңаа СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң база ВЦСПС-тиң чоокта чаа хүлээп алганы «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» доктаалын удурталга болдурар бис.

Кыш келген. Белеткеливис багай эвес дээрзин чугаалады. Районда ниитизи-биле торуур 65 муң хой бар. Оларның барык дөрттүң бир кезии декабрь айда оолдаптар. Ынчап кээрге он бирги беш чылдың өөск чылында торуур 100 хойга онаажтыр 80 хураган алыр хүлээлгевисти чаа чылга уткуштур күүседиптер аргавыс бар.

ХООЧУННАР-ДАА, АНЫЯКТАР-ДАА

Кызылдың пассажир АТБ-зиниден П. Н. Зубковтуң бригадазы октябрьның планын хуусаа бетинде, ээның баштайгы неделязының дургузунда күүсеткен. Ай төнчүзүнге чедир арткан үеде бригада планын 10 хуу ажыр күүседип, немелде рейстерни кылыр аргалыг болган.

Мурнакчы бригаданың чолаачылары машина-техникага камныг, кывар-чаар материалдарны 6 муң ажыг литрни камнап алган. Бригаданың мурнакчылары беш чылдың үш чыл планын күүселдипкен, ам келир чылдың үлүүнде кирген. Хоочун чолаачылар О. Д. Берингеп, В. М. Бажин, А. Н. Азамов, В. В. Межов, А. А. Бажулин болгаш оон-даа өскелер боттарының чедиишкинин күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрү дээш шимчээшкинни улам калбартырынга бараалгадып турарлар. Аныяктар хоочуннардан үлегерни ап, олардан дудак чок ажылдап турар. Аныяк чолаачылар А. Казачаковтуң, Н. Боймовтуң экипажы «Восток—Аэропорт», «Восток—ЖБИ» маршруттарында эки ажылдап келген. АТБ-ның 240 чолаачыларының арзындан «Эң эки чолаачы» деп атты үшкү кварталда Николай Боймовка тывыскан.

Бистиң корр.

КӨК-ЧАР ФЕРМАЗЫНДА

«Тоора-Хем» совхозтуң Көк-Чар суг-бараан фермазында комсомолчу-аныяктар бригадазында бо чылдың планын ноябрь 4-те күүсеткенин рапорттаан. Ол дээрге аныяктар коллективи Совет Тываның 40 чыл оюнга уткуштур алган хүлээлгезин —чыл планын— ноябрь 7-де күүседир дээн сөзүн ээлээни-дир.

Ульяна Барааның удуртканы ол мурнакчы бригада республикада малчын комсомолчу-аныяктар коллективтериниң арасында социалистиг чарыштың тиилекчизи болган. Ферманың кызыл-булуңунда бригаданың шаңнатканы шилчиир вымпел каш-даа ай улаштыр турары ол. Эрткен 10 айларның түңнелинде бежин ферманың коллективи пландан ажыр 1200 кг сүттү саап, дужааган.

Мурнакчы саанчылар Карагыс Бараан, комсорг Валентина Самыйлык ышкаш ажылчыкке кызымактар фермада хөй. Ындыг мурнакчыларга совхозтуң чону чоргаарланыр. Ферманың мурнакчы коллективиниң күш-ажылчы календарында ам 1984 чыл эгелей берген.

Л. ЧИГАРСКАЯ.

МАЛГА ТААРЫМЧАЛЫГ

ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң мурнакчы хойжузу Мочак-оол Донгакович Биче-оолдуң кыштаа Мөңгүн-Тайганың Калбак-Дыттыг-Хемде турар. Бо кыштаг болза, шаг-төөгүден-не Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, Октябрь Революциязы, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнерниң эдилекчизи Биче-оол Мазыккаевич биле Дыртына Ооржаковна Биче-оол оларның болгаш оларның ада-иезиниң кыштап келгени кыштаг.

Бо кыштагның турар чери — малга таарымчалыг, бойдус чурумалы кончуг чараш, ёзулуг-ла мал оранның чер. Кыштаг делгем, бел агы-кангылыг, кадар оът-сигенниг. Кедээзинде куу-куу даглар болгаш чоогаларда черлик согуна, артыш элбек үнген. Кыштаг Каргы-Хемден шоолуг ырак эвесте. Каргының Казылган-Аксы деп черде чиңге кара суг агып чыдар. Шээр малга магалыг-ла суггат ол.

Аныяк коммунист Мочак-оол Биче-оол 1953 чылдың күзүнден хоочун хойжу ада-иезинге дузалажып, хой ажылының чажыттарын шингээдип эгелээн. Мочак-оолдуң амыдырал-чурттальгазынга намдар кылдыр артып калган чымыштыг үжен чылдар билдиртпейн эрте берген. Ол ам ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң хоочун хойжузу. Оон кызымаккай күш-ажылын үнелеп көргеш, ону чаңгыс чер чурттугларының улус депутаттарының Мөңгүн-Тайга район Совединиң депутадынга соңгуп алган.

1983-1984 чылдарның мал кыштаглаашкынынга бүгү талалыг белеткенген. Ол черниң чайгаар үнген сигенин, Ак-Чырааның пресстеттинген сигенин болгаш Чеди-Тейниң коксулазын кыштаанда дүжүрген. Хойжунуң чурттаар бажыңы септеттинген болгаш шалазы дозулаттынган. Кыштагның девискээри арыглаттынган, аштаттынган. Көржең болгаш одаар мөш четчири-биле дүжүртүнген. Бо хойжута кыштың соогу, ол черниң хат-шуурганы коргунчут эвес.

Ол-ла совхозта Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Успун Донгак, «Мөген-Бүренден» Шимит Саая, Комбу Иргит бо чылдың кыштаглаашкынынга, мурнундагы чылдарда дег, база-ла бүгү талалыг хынамчалыг белеткенип алганын улусчу контроль бөлүктериниң удуртукчулары сеткил ханымышкын-биле демдеглээн.

Б. АДЫГ-ТЮЛЮШ.

КИЧЭЭНГЕЙНИ КОШКАТПАС

Рейд

(МӨҢГҮН-ТАЙГА РАЙОННУҢ АЖЫЛЧЫ ЧОННАРЫНГА ПОЧТА ЧЕДИРИЛГЕЗИНИҢ ДУГАЙЫНДА)

Районнуң ажылчы чоннары 1983 чылда 672 экземпляр «Шын», 60 «Тувинская правда», 610 «Тываның аныяктары», 61 «Молодёжь Тувы» болгаш хөй санныг топ солуннарны болгаш журналдарны чагыдканнар. Ол хөй санныг чагыдылгаларны Мугур-Аксы, Кызыл-Хая суурларының чурттакчыларынга, ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг, «Мөген-Бүрен» совхозтарның хойжуларынга, сарлыкчыларынга, совхозтарның чылгычыларынга тарадып чедирер талазы-биле тодаргай ажылды районнуң харылзаа белдиржинин ажылдакчылары, түс-түс почтачылар чорудуп келгеннер.

Районнуң ийи суурларының чурттакчыларынга почта чедирилгезинге саадааашкыннар болбайн келген. Район төвү Мугур-Аксы суурда үш кезекке үскен. Ында почтачылар Оюмаа Байыр-оол, Татьяна Хертек база Алдын-кыс Хертек олар чоннуң чагыдылгаларын, чагаа-бижиин чогуур үезинде ээлеринге чедирип, кызымак ажылдап турарлар. Суурнуң чурттакчылары оларның чогуур үезинде солуннар, журналдарны эккеп турары дээш өөрүп четтиргенин илередип-даа турарлар. Ынчалза жок районнуң хойжуларынга, сарлык кадарчыларынга солуннар, журналдар, почтаның өске-даа хевирлериниң чедирилгези чамдыкта озаллап турар.

ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң Тоолайлыгда № 6 холушкак малчын бригадазының (бригадири коммунист Нүржүт Кара-оол) өшку, сарлык кадарчыларынга почта чедирилгези кудай дециелдиг болуп келген. Ол ырак узак черде ажылдап турар почтачы Довгак Дастакты мунар аът-биле совхозтуң дирекциязы хандырган. Каргы кодээ Совединиң күүскому (даргазы Ооржак Очур-оол) ол ажылдакчыдан негелдени кошкаткан.

Совхозтуң Тоолайлыгда үр үеде чурттап, ажылдап турар кадарчылары, коммунистер Седен Каң-оол, Алексей Сат-биле почта чедирилгезиниң дугайын айтырарывыска мынча деп чугаалааннар:

— Кадыр-берт Тоолайлыгда чурттап турар бистерге солуннар, журналдар айда чүгле чаңгыс удаа келир-дир. Бодап-даа көрүңер, ынча солунну канчап черле номчуп четтигер дээр силер. Сөөлгү медээлерни радиоприемниктерден-не дыңнап орар мындыг бис ийин.

«Мөген-Бүрен» совхозтуң девискээринде почта чедирилгезиниң байдалы база дүвүренчиг. Ылангыя ол-ла совхозтуң төвү Кызыл-Хая суурдан ыракта Шегетей бригадазының хойжуларынга, ол ышкаш Мөген-Бүрен хемниң бажында чурттап турар малчыннарга почта чедирилгези Тоолайлыгныындан дээредевес. Үстүнде адаанывыс черлерниң малчыннары солуннарны неделя-неделязы-биле албайн, база-ла мооңу-биле алгаш, «улут каралап» турар.

Кара-Белдир. Бо болза, районнуң хоочун малчыны, Ленин орденниң эдилекчизи хоочун коммунист Михаил Көжениң кыштаглап турар чери. Бо сарлык кадарчызы бистиң айтырыгларывыска мынча дээн:

— Меңээ солуннарны командировкалаан даргалар, чамдыкта ай санаашкыны кылган комиссия кежигүннери таварылга болуп эккеп берип турар ийин.

Совхозтар төптеринден хойжу бригадаларже, сарлык фермаларынче, чылгычыларже, совхозтарның дирекцияларында парткомнар-биле дугурушкаш тус-тус бригадирлерге дааскаш, ол ажылды боттандырып турары дээш шаланынга немелде телевирни доктааткан. А бригадирлер ол чугула даалганы чиик көрүп, чоннуң чагыдылгаларын гаражтарга мооңу-биле алпарып каап, водовозтар чолаачыларынче чая каапкан. Кайы-даа совхозтарның бригадирлери солуннар, журналдар тарадылгазын ай санаашкыны кыла бергенде ам кээп сактып келир. Совхозтарда парткомнарның, Каргы, Мөген-Бүрен кодээ Советтериниң күүскомнарының бригадирлерден почта чедирилгезиниң экижидериниң талазы-биле негелдези кошкак.

«Мөген-Бүрен» совхозта радиола, телефон ажылдавазы, ол эргежок чугула чүүлдерни чылдагаан чок черге ажылдатпастаан. Мурнунда чылдарда бо черге Кызылдан неделяда ийи удаа почта машиназы доктаамал почтаны чедип турган болза, ам районнуң харылзаа белдиринниң почта машиназы ында-хаая «саалдап» келир. Оон хаая кежириниң чылдагааны — үрелинде. Харылзааның бүдүрүлге эргелелинден чаа автомашинаны ыраккы Мөңгүн-Тайгага чорудуп бээрге, чылдаа четпейн үреп алганнар.

Рейд бригадазының кежигүннери: Т. Салчак, районнуң улусчу контроль комитединиң штаттан дашкаар инспектору, А. Бегзи, «Шынның» штаттан дашкаар корреспондентизи, С. Тас-оол, «Шынның» тускай корреспондентизи.

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: отчёттар болгаш соңгулдалар

БҮГҮ СОВХОЗТАР ОРУЛГАЛЫГ БОЛУР УЖУРЛУГ

Партияның Бии-Хем район конференциязындан

— СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чиигиие секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң аңаа чугааларынга айыткан сорулгаларны болгаш сүмелерни Бии-Хем районнуң коммунистери, ажылчы чоннары, бүгү совет кижилер-биле бир демей, боттарының ажылының дайынчы программазы кылдыр хүлээп алганнар,— деп, СЭКП райкомунуң бирги секретары В. М. Ёвтешин отчёт илеткелге онзалап демдеглээн.

Кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезин улам ыңай хөгжүдери районнуң партия организациязының отчёттуг үеде ажыл-чорудулгазының эң чугула кезээ болган. Кодээ черлерде партия организацияларында коммунистерниң күжүн эң чугула участоктарга таарыштыр тургускан, кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге дорт киржип турар 258 СЭКП кежигүннериниң болгаш партия кежигүнүнге кандидаттарның 19 хуузу хойжулар болгаш мал кадарчылары, 17 хуузу —саанчылар, 25 хуузу—механизаторлар болуп турар. Ооң түңнелинде районнуң совхозтарының бүгү салбырларынга партияның цех организациялары, сүт-бараан фермаларынга болгаш хойжу бригадаларга партбөлүктерни тургускан.

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр кодээ ажыл-агыйга удуртулганың организастыг тургузуун чаартып, районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынының, РАҮК-нын човулелин тургускан. Отчёттуг үеде районнуң совхозтары күрүнениң материал-техниктиг болгаш сан-хөө улуг дузаламчызын ап келгенин илеткелчи онзалап айыткан. Он бирги беш чылдың эрткен чылдарында Бии-Хемниң кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге 9 миллион рубль түңнүг капитал салыышкыннарын киирген, совхозтарның кол бүдүрүлге фондулары амгы үеде 47 миллион 660 муң рубль четкен, чаа беш чыл планының эгезинден бээр олар 45 комбайннарны, 85 тракторларны, 76 автомашиналарны болгаш кодээ ажыл-агыйның өске-даа хөй техниказын алган.

Отчёттуг үеде совхозтарга сүт бүдүрери көвүдээн, күрүнеге 309 тонна сүттү беш чыл планында көрдүнгенинден хөй кылдыр саткан. СЭКП райкому болгаш партия организациялары совхозтарның удуртукчу кадрлары-биле ажылдың хевирлерин болгаш методун доктаамал сайзыраңгайжыдып келген. «Саян» совхозтуң кол агроному Ф. Ф. Бабичев, ол совхозтуң Сесерлиг салбырының эргелекчизи М. С. Долзат чогаадыкчы ёзу-биле инициативтиг ажылдап турар. «Кызыл тараачын» совхозта З. К. Стяжкова, А. Л. Ксензик, «Саян» совхозта А. П. Кузьмина, Л. С. Беляева, «Өөк» совхозта М. А. Сметанина олар кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезин хөгжүдеринге биче эвес үлүүн киирип келген.

Ынчалзажок районнуң кодээ ажыл-агый хөгжүлдезиниң амгы деңнели партияның негелделеринге болгаш бар аргаларга чедир сайзыраваан. Он бирги беш чылдың эрткен чылдарында районнуң совхозтары 116 тонна эътти, 30,4 тонна тарааны, 21 тонна дүктү күрүнеге чедир сатпаан. Кодээ ажыл-агый продукциязының бот-үнези ам-даа дыка бедик.

Районда 5 совхозтарның дөрт карылгалыг, чүгле чаңгыс «Кызыл тараачын» орулгалыг болуп турар. Ооң кол чылдагааннары чүдел деп айтырыгга дараазында фактылар болгаш саннар хорт харыыны берип турар. Чижээ, отчёттуг үениң дургузунда районнуң совхозтарынга 31136 хой, 2312 бода мал, 457 чылгы, 1233 хаван өлүп хораан, читкен, оорлаткан, самчыгаткан. Ооң түңнелинде 2327 тонна эът чедир алдынмаан. Ол дээрге районнуң күрүнеге эът садарының чыл планынга деңнежир. Малдың кызырар болгаш ара салыр чорууну түңнелинде сөөлгү ийи чылдарда районнуң совхозтары 6307 хураганы, 2500 бызааны чедир албаан. Чижээ, 1982 чылда «Өөк» совхоз чүс баш ооллаар малга оңаштыр чүгле 36 хураганы, «Шивилиг» — 20-ни, «Кызыл тараачын»—47 бызааны, «Хадын» совхоз—1983 чылда 39 бызааны, 48 хураганы алган.

Районда чер ажылының хөгжүлдези ам-даа чавыс деңнелде. Чижээ, бо чылын Бии-Хемниң совхозтары тараа культураларының гектар бүрүзүнден чүгле 7,2 центнер, картофельдиң — 42, ногааның —чүгле 30 центнер дүжүүн алган. «Өөк» совхозтуң Тарлаг салбырында 312 гектар тарылга шолун бо чазын, чайын болбаазыратпаан болгаш ону бок үнүштер шыва алган.

Бии-Хем район Тываның мал болгаш ыяңгыя чер ажылының хөгжүлдезинге чугула черни ээлеп келген болгаш ээлеп-даа турар. Ынчалзажок районда мал болгаш чер ажылында бо бүгү улуг четпестерниң, совхозтарның кол нуруузунуң карылгалыг болуп турарының, кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле планнарын чедир күүсетпейн келгениниң кол чылдагааны — кодээ ажыл-агыйга удуртулганың чавыс, мергежил чок болгаш тодаргай эвес деңнели болуп турарын делегаттар шыгыы шүгүмчүлеп демдеглээн. Чижээ, «Өөк», «Шивилиг», «Хадын» болгаш «Саян» совхозтар чыл бүрүде карылгалыг болуп, экономиказы быжыкпайн турда, СЭКП райкому, райкүүскому, ооң кодээ ажыл-агый эргелели шиитпирлиг, дээштиг хемчеглерни албаан. Чижээ, «Өөк» совхоз бүгү көргүзүглер талазы-биле хожудаңгай, карылгалыг, а ооң чылдагааннарын тускай айтырыг кылдыр эгезинде партбөлүктерге, партия организацияларынга, совхозтуң коммунистериниң, күш-ажылчы коллективтериниң хуралдарынга, адактың сөөлүнде СЭКП райкомунуң пленумунга азы район Совединиң сессиязынга мынчага чедир чүге чугаалажып көрбээнил? Чугаалажып көөр, тодаргай хемчеглерни ажылдап кылыр, боттандырар ужурлуг турган.

Районда үлетпүрнүң, тудугнуң, садыгның, улус өөредилгезиниң, хой-ниити организацияларының, улус депутаттарының чер-чер Советтериниң, эрге-дүрүм камгалаар органнарның ажыл-чорудулгазының, партийжи организастыг болгаш идеологтуг ажылдың байдалын отчёт илеткелге болгаш делегаттарның саналдарынга тодаргай анализтээн.

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр чурттуң Аъш-чем программазын күүседиринге «Кызыл тараачын» совхозтуң ажыл-ишчилериниң киирип турар үлүүн партком секретары М. Н. Моллеров саналынга чугаалаан. Районда суд, прокуратура, милиция органнарының ажылдакчылары кодээ черлерге, ыяңгыя совхозтуң Ээрбек салбырынга лекцияларны, беседаларны барык кылбайн турарын делегат шүгүмчүлээн.

Кодээниң ажыл-ишчилериниң, ыяңгыя малчыннарның амыдырал - чуртталгазынче, оларның материалдыг болгаш культурлуг хандырылгазынче кичээнгейни четпес угландырып турарын «Саян» совхозтуң хойжузу делегат Д. С. Дотпа бодунуң саналынга демдеглээн. Ол мынча деп чугаалаан: «Районда болгаш совхозтан келген удуртукчу ажылдакчылар «кандыг чурттап тур силер, малчын?» деп айтырбас, а «малың кандыг тур?» дээр. Бисте садыг, эмнелге хандырылгазы дыка четпес. Сесерлиг суур 300 ажыг чурттакчыларлыг, а мында чүгле чаңгыс эмчи бар. Аңаа база бир эмчини немээр дугайында айтырыгны шиитпирлээрин райкүүскомдан дилеп тур мен. Бо бүгү айтырыгларны мооң мурнунда СЭКП райкомунуң пленумнарынга, район Совединиң сессияларынга хөй удаа чугаалап келдим, мээң саналым чүгле саазын кырынга арткан. СЭКП райкомунуң чаа составы хемчээн алыр боор деп идегээр-дир мен».

«Кызыл тараачын» совхозтуң Турая сүт-бараан фермазында мал чемин болбаазырадып кылыр цехти алды чыл дургузунда ажыглаалга киирип чадап турарын, ферма товү суурнуң кудумчуларында дүжеки үеде сайгылгаан чырыының чогун саанчы делегат З. А. Седипей шүгүмчүлээн.

Тураның № 2 ортумак школазында, ооң интернадында өөреникчи аныяктар ортузунга кижизидилге ажылының четпес тургустунганын райкүүскомнуң милиция килдизиниң начальниги делегат А. И. Шедогубов саналынга демдеглээн. Солуннарны, журналдарны малчыннарга, ыяңгыя хойжуларга чогуур үезинде чедирбейн келгенин, аныяктарны мал ажылынче киириштирбейн турарын «Өөк» совхозтуң хойжузу делегат Ш. К. Ооржак шүгүмчүлеп чугаалаан. Делегаттар: чоннуң амыдырал хандырылгазының район бүдүрүлге эргелелиниң даргаалыкчызы Е. В. Бандина, район эмнелгезиниң кол эмчизи М. А. Ковалев, «Саян» совхозтуң партком секретары А. В. Кукарин, «Хадын» совхозтуң кол инженери В. Н. Алдын-Херел, «Өөк» совхозтуң механизатору А. Х. Байкара, № 957 кожуун чоруур колоннаның начальниги С. В. Филимонов, Тураның № 1 ортумак школазының директору Л. Я. Царикова олар районнуң партия организациязының, бүгү ажылчы чоннарының мурнунда салдынган сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлээр, күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар, чоннуң кижизидилгезин күштелдирер, социалистиг чарышты улам дээштиг организастаар талазы-биле тодаргай саналдарын берген.

СЭКП обкомунуң ийиги секретары **П. И. Кравченко** конференцияның ажылынга киришкеп болгаш аңаа делгеренгей чүве чугаалаан. Районнуң бүгү совхозтарын орулгалыг болдурар, оларның экономиказын быжыглаар талазы-биле тодаргай сүмелерин берген, кодээ ажыл-агыйга удуртулганы бедик деңнелдиг, мергежилдиг болдурарынче онза кичээнгейин угландырган.

• • •

СЭКП райкомунуң организастыг пленуму партия райкомунуң бирги секретарынга **Н. В. Дрожжинин**, ийиги секретарынга —**А. А. Салчакты**, секретарынга —**В. И. Габитовту** соңгаан.

А. ДҮГЕРЖАА.
«Шынның» тускай корр.

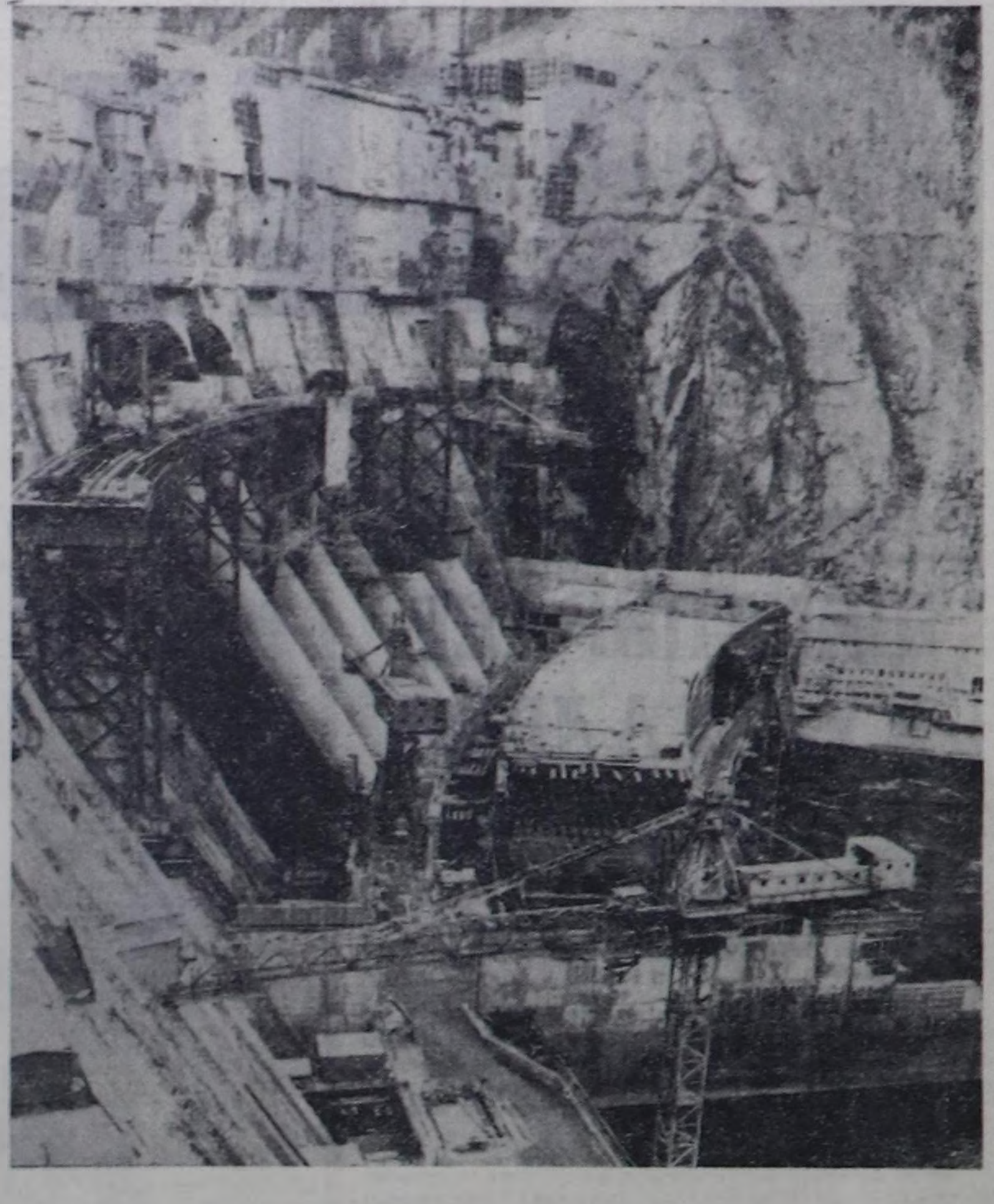

КРАСНОЯРСК КРАЙ. Делегейде эң-не улуг дээн— Енисейде 6,4 миллион киловатт күчүлүг Саян-Шушенск ГЭС туттунмушаан, электри тогун берип ажылдап турар. Бо хүннерде ооң суг кужу-биле хөделир алды агрегады ажылдап турар. Чурттуң чаңгыс аай энергосистемазынче баштайгы энергоблокту ажылдадып эгелээнинден бээр 28 миллиард ажыг киловатт-шак энергиины берген. Арткан дөрт агрегат амдызында тудугжуларның болгаш эптекчилериниң холунда. Келир чылын оларның ийизин ажылдадып эгелээр. Ийи чүс бежен метр бедикке чедир тудар плотинаның бедии ам 232 метр чеде берген.

ЧУРУКТА: Саян-Шушенск ГЭС-тиң плотиназының амгы хевири. Плотинаның адаа талазы.

Ю. БАРМИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Экономиктиг өөредилге

ЧЕДИИШКИННЕРНИ БЫЖЫГЛАП...

«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң парткому ажылчыннарның болгаш тускай эртемниглерниң экономиктиг өөредилгезин организастап чорудар, ол өөредилгени пропагандистерниң билиин, мергежилин бедидер, оларга методиктиг дузаны чедирер, оларның курлавырын тургузар талазы-биле чамдык ажылдарны кылып чоруткан. Партком перспективтиг планда көрдүнгенин ёзугаар чылдын-на экономиктиг өөредилгениң болгаш пропагандист кадрларның четчелзэшкинин чорудуп турар.

Чижээ, эрткен өөредилге чылында комбинатка «Эртем-техниктиг депшилге болгаш экономика» деп курска ажылчыннар коммунистиг күш-ажылдың 66 школаларынга, «Аъш-чем программазы» деп курска 150 дыңнакчылыг, 5 школаларга өөренген. Ынчангаш хоорайның экономиктиг өөредилгениң 71 школаларынга 2090 кижи өөренген, аңаа 78 пропагандист ажылдап турган. Оларның 62-зи дээди эртемниг, артканнары техниктиг ортумак эртемниг үр чыл ажылдаан дуржулгалыг пропагандистер. Пропагандистерниң кол нуруузу бүдүрүлгелерниң удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылчыннар. Пропагандистерниң стажын, билиг-мергежилин, дуржулгазын барымдаалап партком оларга практиктиг болгаш методиктиг дузаны кадып, оларның өөредилгезин организастап келген. Комбинаттың партия чырыдыышкынының кабинеди оларга херек материалдарны ажылдап кылып, консультацияларны чорудуп, экономиктиг өөредилгениң бүдүүнарын кылып, оларны үргүлчү чаартып турар. Экономиктиг өөредилгениң човулели тургустунган, ол бодунуң планын ёзугаар ажылдап турар.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың парткомунуң чанында пропагандистерниң мергежилин бедидериниң школазы база ажылдап турар. Ол школага пропагандистер-биле кичээлдерни удуртукчулар, комбинаттың шырак экономистери, районнуң дуржулгалыг лекторлары эрттирип турар. Оларга комбинаттың кол инженери Д. М. Свавильный, план килдизиниң начальниги Г. Г. Батлук, шынар талазы-биле инженер Н. И. Новикова, № 1 школаның директору А. П. Кончакова, автотранспорт бүдүрүлгезиниң бүдүрүлге-техниктиг килдизиниң начальниги В. Х. Доржу болгаш өскелер-даа хамааржыр. Ооң аңгыда ол школаның дыңнакчыларының мурнунга партия, совет ажылдакчылар база доктаамал кичээлдерни эрттирип турарлар. Эрткен өөредилге чылының дургузунда ол школага практиктиг 9 кичээлдер эрткен. «Чогаадыкчы маргылдаа —коллективтиг бодалдың үнер дөзү», «Сос — бистиң чепсээвис», «Көргүзүг материалдары, оларның ажыктыы», «Дыңнакчыларның практиктиг онаалгаларны кылыры» деп лекцияларны организастаан.

Ол бүгү чорудуп турар ажылдар бодунуң түңнелин берип турар. Комбинаттың арыглал фабриказында 1000 хире кижи ажылдап турар 18 бот-орулга чарылгалыг күш-ажылчы коллективтер, бригадалар, участоктар, ээлчеглер тургустунган. Күш-ажылды организастаарының мурнакчы аргазы ниити фабриканың ажыл планын күүседиринге улуг идигни берип турар. Чижээ, бөдүүн даг-дүгү арыглаар цехте күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге, 38,8 хуу, шалын 11,6 хуу өскен. Технологтуг дериг-херекселдер ажыглаарының болгаш ажаап кадагалаарының шынары экижээн. Оларның чылдагааны чокка ажылдавайн турар чоруу үүрмектеп сорттаар цехте 26,7 хуу, бедик сорттуг даг-дүгү арыглаар цехте 7,8 хуу, бөдүүн даг-дүгү арыглаар цехте 20 хуу өскен.

Күш-ажылды бот-орулга чарылгалыг бригадалар аайы-биле организастаары ажылдың сөөлгү түңнели дээш коллективтиң кежигүннериниң кижи бүрүзүнүң харысалгазын улгаттырган, бүдүрүлгениң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынга улуг идигни берген, кадрларның ажылдан үнер-кирер чоруу кызырылган. Бо участокта эки ажылдап турар пропагандистерниң аттарын адаары чугула. Оларга арыглал фабриказындан Г. Г. Дорина, В. М. Ипатова, Н. Ф. Васильева, Д. К. Дуктен-оол, А. Баранова хамааржыр.

Пропагандистерниң кичээлге белеткениринге херегләэр материалдар чыып тургузуп алырынга хөй үе үндүрбези-биле партком хоорайның библиотекаларында болгаш ном магазиннеринде бар экономиктиг өөредилгеге херегләэр номнарны комбинаттың парткабинединге чыып төпчүткен.

Бо өөредилге чылында бүгү школаларда экономиктиг өөредилгениң баштайгы кичээлдери организастыг эрткилээн. Моон соңгаар бар чедиишкиннерни быжыглап, ажылчыннар ортузунга экономиктиг өөредилгени улам эки организастап чорудар, экономиктиг билиглер-биле оларны чепсеглээри чугула.

С. КУЖУГЕТ.

ЧАШТАРГА БЕЛЕК

Сельхозтехниканың тудуг эргелелиниң тудугжулары Кызыл хоорайда № 5 микрорайонда 140 уругларга садик тудуун доозар чыгаан. Бо хүннерде шеверлел ажылдары чоруп турар.

Г. Б. Боруйбунуң бригадазы шалыпкын ажылдап турар. Шеверленчилер Суузун Сат, Зина Арыштаева, Ульяна Сурен, Нина Хертек олар ажылынга кызымак. Чаа садик чаштарга улуг белек болур.

Бистиң корр.

Советтер амыдыралы

СЕССИЯГА ЧУГААЛАШКАН

Тес-Хемниң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң коллективи бо чылдың эрткен тос айларының планын күүсеткен. Тодаргайлаарга, ниити продукция бүдүрериниң планын 98,8 хуу, чаа хепти даарарын болгаш эргилерин септээрин —74,4 хуу күүсеткен. Ынчангаш чонга 4700 рубль түңнүг ачы-дузаны чедирбээн.

Коллективтиң мындыг хожудаашкыны кодээ Советтиң депутаттарының дүвүрээшкинин болдурган. Советтиң ээлчеглиг сессиязынга депутаттар ону чугаалажып, четпестерниң үнүп турар чылдагааннарын тодараткан.

Амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелинде дааранылга, идик кылыр болгаш септээр цехтер, баш дүгү таарар чер болгаш шак септээр мастерская бар. Ол дээрге хөй адырлыг улуг коллектив болур. А планныг оңаалда чүге күүсетпейн келгенил?

Бирги ээлчегде күш-ажылдың организастаашкыны куду деңнелде. Дааранылга цехинге чамдыкта ине, удазын безин чедишпейн баргылаар, а ол ажылга дыка саттыг. Ооң аңгыда идик септээр болгаш даараар черде ажылдап турарларга таарымчалыг байдалдар тургустунмаан: цехтиң иштн тар, мында тургустунган станок болганчок-ла үрелиишкинге таварышп келген. Хырба, кадаг айназ, чаа идик кылыр материалдар доктаамал үзүктелир.

Чурук тырттырар цехке хамааржыр база шүгүмчүлел улуг болган. Ында одалга системазы мынчага кылдынмаан, ооң уламындан мастерниң ажылдаарынга ыяңгыя кышкы үеде дыка берге.

Амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң кол сорулгазы —кодээниң ишчилеринче улуг кичээнгейни салыры болгай. Бо ажыл бисте дыка хожудап тур. Чүгле цехтерге боттары чедип кээп, чагыгны кылдыртып ап шыдаар суурларның чурттакчыларынга бараан болуп турар. А аргыжары берге, ырак-узакта кыштап, чайлап турар малчыннар ооң ачы-дузазын көрбейн турар деп чугаалап болур. Чүге дээрге амыдырал хандырылганың бо адырының ажылдакчылары олче үнүүшкүн кылбайн турар. А үнүүшкүн кылыр дээрге, чаңгыс автомашиназы «хоочулуг», үрелиишкинге турары хөй.

Бо бүгү четпестерни чайладыр талазы-биле тодаргай хемчеглерни алырын сессияга келген депутаттар үк бүдүрүлге эргелелиниң начальниги И. Х. Декпиш-оолдан негээн.

Т. КУНГА.

Шүгүмчүлелдиг чагаалардан

ЫТТАВАСТААН РАДИО

Совет кижилерниң амыдыралы хүн келген тудум экижип турар. Эки ажылдаар-ла болза, амыдырал бай болур. Чоннуң хандырылгазын экижидер ажыл чугула сорулганың бирээзи болур. Борта херекке алдынмас азы тоомча чок болгу дег ийиги чергениң айтырыы турбас ужурлуг.

Сосновка суурда бо талазы-биле кандыгыл? Идеология ажылынга массалыг информация чепсээниң чедирип турар үлүү аажок улуг дээрзи кымда-даа билдингир. Кижизидилге ажылынга радио чугула черни ээлээр. Таңды районда, республиканың сайзыраңгай болгаш төп районнарының бирээзинде, бо суурда радио ыттавастаандан бээр ийи чыл чедип турар. Радио хирехире болгаш бичии сымыраныып каар, ооң соонда сураг баар.

Суурнуң чону негелдени кылып турган. Харылзаа ажылдакчылары буруузу боттарындан чайладып, шугумнарда үрелиишкиннер болуп турар, ону мастерлер билир ыйнаан деп харыы бергеш, шөлээн олуруп турар. Ол чугаа соонда чүү-даа кылдынмас. Түңнел чок. Мындыг чаагай болгаш солун үеде радио дыңнавайн олурарга, дүлей-биле дөмей деп бодаар-дыр мен.

Электри проводтарын солуур ийу келген. Замыкание түңнелинде чырык каш хонук дургузунда кыппас. Харын-даа чамдык бажыңнарның өттенип турары айыылдыг болуп турар. Бо талазы-биле харысалгалыг кижилер түрү-даа дег?

Бай-Хаак-биле аразында автобус аргыжылгазында четпестер бар. Район төвүнде ажылдап, өөренип турар кижилер бо аразынга чадаг кылаштажып турар. Автобустар чамдык хүннерде шуут халывас, рейстер үзүктелиишкинниг болуп турар. Сосновка таварып эртип турар Кызыл—Бай-Хаак, Кызыл—Хову-Аксы маршруттуг автобустарга борта доктаар чер тургузарының аргазы черле чок болганы ол бе? 3—4 километр черге кырганнар-даа, чаш уругларлыг нелер-даа, өөреникчилер-даа чайның изиинде, кыштың соогунда кылаштажып кээрге бүдер бе?

К. ОЮН.
Таңды район.

ШАНАК, ТЕРГЕ УТТУНДУРГАН

Машина-тракторнуң болгаш өске-даа техниканың улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинге киирип турар үлүү аажок улуг. Ооң-биле чергелештир тыва улустуң эдилел чораан эт-херекселдерин тайга-сында чурттап турар малчыннар ажыглаар болза черле ажыктыг. Кыштаг, чайлаг бүрүзүнче машина барып шыдавас. Мал чемин аъттыг дергилээр, аргыжарда чүгле аът-биле чоруур. Ол ышкаш суурда чурттакчылар үүрмек ажылдарны база аъттың кужу-биле кылып алыр.

Аът — кижиниң өннүү. Шаанда чүгле ооң дузазы-биле амыдырап. Өвүрнүң Торгалыгга бажың тудар чудук тарыы аъттар сөөртүп турган. Ам дээрге силадтардан тудугга чедир ол базым-даа болза, машина чок дээш аңаа олурар боор-дур. Терге, шанак барык уттундурган.

Аът дериирде шуут маргылдажып турган. Ону мөңгүн чүген, чулар-биле каастаары база кагдынган. Терге, шанак ажыглалының уттунуп бар чыдарының бир чылдагааны хомут, ээр, чүген, баг болгаш өске-даа херекселдерниң ховартааны болур. Аът ажаарынга чугула херек, аргамчы, кижен мырынай ховартаан. Садыгларда олар чок. Терге, шанак кылып турар азы садып ап турар совхозтар чок.

Чылдың дөрт үезинде одар солуп кожер малчыннарга кидис өг кончуг эптиг болур. Өг херекселдерин бүдүреринче шоолуг сагыш салбастаандыр. Ыяш, эжик, хараача хээн чергелиг кезектерни чамдыкта шевер улуска чагыдып ап турар. Аңаа эргежок херектиг кожаланнар, хаавиир баглары, шывыг чок болуп турар. Ханаларын ак деңирлер-биле шарып турар. Өгнүң эжиин, аптараларын угулзалап каарга, көрүштүг.

Бо бүгү чүүлдерни таптыг өөренип көөр чүве болза, малчыннарның амыдырал-чуртталгазын экижидер талазы-биле хөй ажылдар кылдынгы дег.

К. ДАРЖАЙ.

АРЫСКАНЧЕ АВТОБУС ЧОРБАСТААН

Албан-ажыл аайы-биле, амы-хуунуң херээн кылып, ыңай-бээр чорук чоруур дээн чон Арыскандан бастырып чоруптар. Автобус дугайында идегел шуут өшкен. Чадаглаан кижилер аразында кандыг кижини чок дээрия. Аарыг аржык, кырган-чалы дээш кымдаа бар. Шагаан-Арыг—Арыскан—Арыг-Үзүү аразынга автобус халывастаандан бээр үш чылдың нүүрү болуп турар.

Аргыжылга айтырыын харыылап турар кижилер бо дугайын билирин билир. Экижидиптер дээш хемчег алганы көзүлбес. Чадаг улус ам-даа суурлар аразында шуушпушаан.

Үк четпестерниң дугайында айтырыгны чогуур албан черлериниң мурнунга тургузуп турган. Арысканчылар эки талаже эргилделер болур дээрзинге бүзүрелин ыскынмааннар. Чоннуң үнүүнге дыңнангыр болуру четпестерни эдериниң оруу дээрзи черле чоп. Кажан-на автобустарга олурупкаш чоруп олурар ирги бис деп айтырыгга харыыны чон манап турар.

Т. ОЧУР-ООЛ.
Улуг-Хем район.

Автономнуг областарда, округтарда

ЧҮС АЧЫ-ДУЗА

Биробиджанның комбайн тудугжуларының бажың иштиниң ажыл-херектеринге салыышкыны амыдырал хандырылганың комплекстиг хүлээп алыышкын пунктузунуң специалистери үлешкен. Еврей автономнуг областа эң улуг бүдүрүлгениң — «Дальсельмаш» заводтуң эжининиң иштинде ол ажыттынган. Маңаа ээлчег солуушкунунуң үезинде идик-хеп даараарының, бажың иштиниң херекселдерин база хууда ажыглаарның эттерин септээриниң болгаш химчисталгазының чагыгларын чорудуп болур. Өңнүг телевизорлар, хөгжүм аппаратураларын, туризмге херек эт-херекселдер болгаш өске-даа чүүлдерни комплекстиг хүлээп алыышкын чорудуп турар.

Биробиджанның улуг бүдүрүлгелеринде амыдырал хандырылга албанының пунктуларын дерип эгелээн.

Т. ТУННИКОВА.
СЭТА-ның корр.

«ООЖУМ АҢНААШКЫН» ДЕПТЕРИ

Коми-Пермяц автономнуг округтуң Шабуоево суурундан ашак-кадай Кетовтар арга-арыгның дүжүүнүң кезиин дыка хөй ажыл-агыйларның байырлал столунга белеткеп берген. Кооператорлар-биле керээ чарып алгаш, сезен дугузунда бүдүн чартык тонна мөөгүлерни олар дужааган. «Оожум аңнаашкын» дептерин долдуруп турган болза, Василий Семёнович биле Анна Николаевнаның чедиишкиннери, бодап-даа көөрге, эң дээре көргүзүглерге хамааржыр боор.

Р. ТРУСОВ.
СЭТА-ның корр.

СҮМЕ АЛЫРЫ-БИЛЕ

Даг Карачаево-Черкесияның Адыге-Хабль суурда ажыл-агый магазининден чүгле бараанлар садып албас, оон бажың иштиниң ажылын канчаар чорударының сүмезин ап болур. Ынчангаш чөөк-хавының садып алыкчылары маңаа үзүктелбес.

— Садка херегләэр дериг-херексел бар ирги бе? — деп, оларның бирээзи сонуургааш, арттырып каарын дилээр, оон эндере садып алыр деп баар.

— Чүге хойну алырыңар ол? Садыңар улуг бе? — деп, садыгчы айтырар.

Садыгчы биле садып алыкчы чугаалажыр. Садыгжының сүмези-биле бирээзи күжүн, акшазын камнап алыр.

Садыглаар шелде — шелге чемишчидилге тегериниң хемчээлин айыткан делгелелер, чарлалдар. Мал болгаш кушту ажаап өстүрериниң, тудуг материалдарының херегләлиниң дугайында база ында бижээн.

Н. СТЯЖКИН,
СЭТА-ның корр.

НЕНЕЦ ХЭЭЛЕР

Нарьян-Марның үлетпүр комбинадындан ырак турлагларда ивижилерже ненец чоннуң национал үс-тывызының эң дээре чаңчылдарын ёзугаар дааран массалыг херегләлдиң кылыгларын чоруткан.

Нарьян-Мар хоорулетпүр комбинады бо күстен эгеләэш садып алыкчыларның ортузунда бидингир апарган. «Беломорские узоры» бүдүрүлгениң цехтериниң бирээзи апарган. Бүдүрүлгениң специалистери комбинаттың продукциязының аймаан калбартыр, эң дээрелерин шилип алыр ажылды чоруткан.

В. ГУСЬКОВ,
СЭТА-ның корр.

Техникада чаа чүүлдер

ЫМЫРАА-СЭЭКТЕР УЗУТКААР РОМАШКА

Дириг амытаннарның үе-дүптен бээр туруп келген дайзыннары болур ымыраа-сээктер, курт-кымыскаяктар узуткаар ажыктыг чаа арганы Башкирияның эртемденнери Москваның Н. Д. Зелинский аттыг органиктиг химия институдунуң коллективи-биле кады тургусканнар.

Чаа эмнер — пиретроидтер —персид ромашкада бойдустуң чаяаганы инсектицидке дөмейлешкек чүүлдер болуп турар. Ол эмнер (пиретроидтер) кижиге-даа, дириг амытанга-даа хора чедирбес. А кылган эмде оларның хемчээли мырыңай эвээш. Чижээлээрге, малдың ханын сорар ымыраа-сээктен адырлыр дизе, мыйыстыг бода мал комплекизинге хамаарыштыр алырга, чайгы үеде аңаа 2—3 килограмм пиретроидтер четчир. Башкир АССР-де ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң фермаларынга ону ажыглаажыңның түңнелдери ол чаа эмнерниң ажыктыын тодаргай херечилеп турар: янзы-бүрү дүп-түмен ымыраа-сээктерден арыглаттынганының ачызында, малдың продуктулуг чоруу 10-15 хуу өскен. Бүдүн ажыл-агыйга хамаарыштыр алырга, ол дээрге —чүс-чүс центнер сүт болгаш эът-тир.

Мал ажылы—пиретроидтерни ажыглаарының кара чаңгыс адыры эвес. Көдээ ажыл-агый культураларының хоралакчылары-биле демиселге тергиин эки ажыктыын база көргүскен. Тодаргайлаарга, Башкирияның Кумераус районунуң «Россия» совхозунга чорутан дуржулга чүнү көргүскенил дизе, картофель шөлүнүң бир гектарында доос-каралары болгаш оларның личинкаларын бүрүнү-биле узуткаарынга 50 грамм препараттар четчир болганын бадыткаан.

В. УСТИНОВ.

Уфа.

ЧУГААНЫҢ ЧУРАГАЙЛЫГ ЭКВИВАЛЕНТИЗИ

Риганың политехниктиг институдунуң автоматиктиг электрохарылзаа кафедразының бажыңында тургускан телефоннарны көөрге, ында кандыг-бир нарын чүве чок ышкаш сагындырар. Ону ажыглап турган, чугаа болза, чурагай-саннар медээлериниң дузазы-биле дамчыттынып турар деп чүвени билип алыры берге. Техниктиг чаа чүүл—сереңги хааржаа хире хемчээлдиг немелде блок-биле дериттинген аппараттар иштинде. Ол хары утда ийи операция кылыр: дамчыдып турар чугааның үнүн таарыштырар болгаш хүлээп ап турары чугааны чазай номчуур. Телефонга чурагайлыг чугаа бичии-даа өскерилге чок дыңналыр.

— Институтта тургускан бо система чамдык эки талалар-лыг болуп турар — деп, техниктиг эртемнерниң кандидады кафедра доцентизи Г. Котович чугаалаар.— Ол чамдык шаптараашкынга торулбас болгаш частырыг көңгүс кылбас. Ооң-биле кады медээлерни дамчыдары дыка «сырый». Ийи демир-удазынның бирээзи-ле хары утда 150—200 харылзажылга чугааны чорудуп болур, тодаргайлаарга, амгы бар шугумнарга бодаарга, оон барык ийи катап ковей.

Үжен абонентилиг шевелде станцияны ажылдап кылдывыс. Ындыг принцип-биле ажылдаар телефон харылзаазы келир үеде-даа кедилиг болуп турар.

С. ШПУНГИН,
СЭТА-ның корр.

Рига.

ЧУГУЛА КАМПАНИЯ

Солуннарның журналдарның чагыдылгазын өй шаанда организастап, боттандырары чугула политиктиг кампания болур. Бистиң Мөңгүн-Тайга районнуң партия организацияларының удуртулгазы-биле 1984 чылдың парлалга чагыдылгазын идепкейлиг боттандырып турар бис.

Бо хүннерде районнуң чонунда 707 экземпляр «Шын» 66 «Тувинская правда», 610 «Тываның аныяктары», 78 «Молодёжь Тувы» солуннар болгаш 420 экземпляр «Агитаторнуң блокноду» сеткүүл чагыттынган.

Районнуң чону төп солуннардан 614 экземплярны, журналдарны 2251 кезекти чагыдып алганнар. Акы-дуңма Моол Арат Республика-биле кожа хелбээ чурттап турар болганывыс бистиң районнуң чону «Монголия» журналды база «Новости Монголии» солунну хөйү-биле чагыдып ап турары—интернационалчы кижизидилгениң чугула херээнге улуг деңгүм болуп турар.

Солуннар, журналдар чагылдазын чогуур үезинде, бедик деңнелге районнуң эмнелге коллективи, Мугур-Аксы ортумак школа, амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелели, райкүүскомнуң саң-хөө килдизи, ажаалда кассазы болгаш курбанк коллективтеринге солуннар, журналдар чагыдылгазы чогуур үезинде организастыг эрткен. Үстүнде организацияларда ажылдап турар кижи бүрүзү 3-тен 5 экземпляр чедир солуннар, журналдарны чагыдып алганнар.

Бистиң районнуң чурттакчылары ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң мурнакчы хойжузу, СЭКП райкомунуң бюро кежигүнү Борарган Каң-оол, ол-ла совхозтуң мал эмчизи Байыр Чүлдүм-Сүрюн, райкүүскомнуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң улуг зоотехниги Эрес-оол Хомушку олар 8—10 чедир солуннарны, журналдарны чагыдып алганнар.

Районда чагыдылганың байдалын анализтеп көөрге, бир өрегеге-ле 5,3 экземпляр онаажыр ийикпе, районнуң чурттакчыларының муң номчукчузунга 1152 экземпляр болуп турар.

Чагыдылга кампаниязын ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг, «Мөгеи-Бүрен» совхозтарның хойжу бригадаларынга, фермаларынга кошкак организастаан.

В. АЯЫЗАН,
районнуң харылзаа беллириниде Союзпечать талазы-биле улуг инспектор.

ЧЕТЧИР КЫЛДЫР

Улуг-Хем районнуң Ак-Туруг ортумак школазының башкылар коллективи 1984 чылдың парлалга чагыдылгазынга идепкейлиг киржип, боттарынга таарржыр солуннар, журналдарны четчир кылдыр чагытканнар.

Школада парлалганың хөй-ниити тарадыкчызы, аныяк башкы коммунист Наталья Кыргысовна Арган-оол чай аразында башкыларның бажыңнарын кезип турган, ниитизи-биле 45 экземпляр төп солуннарны, 130 экземпляр аңзы-бүрү журналдарны чагыткан. Республика иштиниң «Шын» 27, «Тувинская правда» 14, «Тываның аныяктары» 12, «Молодежь Тувы» 4 болгаш «Агитаторнуң блокноду» 10 экземпляр болган. Районнуң «Улуг-Хем» солуну 26 экземплярга чагытканнар. Үстүнде чагылгалар шуптузу чыл хуусаалыг кылдыр бижиттинген. Оон кирген 1304 рубльдан Ак-Туруг харылзаа салбырынга парлалганың хөй-ниитичи тарадыкчызы дужааган.

С. СОТНАМ.

СОЛУН ЛЕКЦИЯ

Чоокта чаа районнуң Культура бажыңынга «Делегей байдалының дугайында» лекцияны төөгү эртемнериниң кандидады И. У. Самбуу кылган.

Мугур-Аксы суурнуң чурттакчылары, өөреникчилер делегейде-ийи лагерьниң сайзыраңгай чурттары ССРЭ биле АКШ-тың аразында политиктиг, чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар дугайында чаа чүүлдерни билип алганнар.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң Мелеглелин амыдыралда болуп турар дириг чижектерни бөрымдаалап турган, тодаргай кылдыр тайылбырлааны сонуургаачыг болган.

Лекция соонда делегей байдалының чамдык айтырыгларынга база Тываның төөгүзүнден археология талазы-биле чамдык айтырыгларны дыңнакчылар салып, аңаа чогуур харыыны алганнар.

Делегей байдалының дугайында хыны утка-шынарлыг лекцияны болгаш сонуургаан айтырыгларга чиге, тода харыылары дээш мугур-аксыжылар лекторга өөрүп четтиргенин илереткеннер.

Х. ЧУЛЬДУМ.
Мөңгүн-Тайга район.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ХАНОЙ

Шай бүрүзүн болбаазырадып кылырының талазы-биле Вьетнам Социалистиг Республикада эң улуг заводтарның бирээзин чурттуң соңгу чүгүнде Лайтяу можуда ажыглалга киирген. Ол улуг бүдүрүлгени Совет Эвилелиниң техниктиг дузаламчызы-биле тудуп тургускан. Завод хүн санында-ла 40 тонна ажыг амданныг чаагай шайны болбаазырадып кылыр аргалыг. Ындыг кара шайның бедик шынарлыын делегей рыногунга бедик-биле үнелеп көрген. Лайтяуда шай кылыр заводту ажылдадып эгелээнниң соонда ол даг эдээниң районунга тускай шай бүдүрүлгелерлиг комплексти тургузарының айтырыы чедишкинниг шиитпирлеттинген.

СОФИЯ

«Автомобиль транспорту» деп каттыжышкынга чүък сөөртүлгезин таарыштыр башкарарының автоматтыг системазын ажыглап эгелээн соонда, автомашиналарның халас турарын болгаш чүък чок, курут чорууруун дыка кызырар арганы берген. Ол автоажыл-агыйга келген чагыгларны электроннуг санаалга машиназы хүлээп алгаш, чүъкту кым сөөртүрүнүң хүнүн, а ол ышкаш ону чүдүрериниң болгаш дүжүрериниң үезин тодарадыр.

Каттыжышкынның бүгү салбырларының ындыг бир демниг, саадаашкын чок ажылы иштики рейстерни кылырынга эргежок чугула машиналарның санын ийи катап кызырар арганы берген. Ол каттыжышкын чуртка пассажирлер сөөртүрүнүң 94 хуузун болгаш чүък сөөртүлгезиниң 53 хуузун күүседип турар. Бо талазы-биле алдынган дуржулганы ажыглавышаан, ол каттыжышкын, Ловечск округтуң девискээринге дуржулганы чедишкинниг кылган. Электроннуг санаалга машиназының «бажынга» оларның кайы хамааржып турары хамаан чокка бүгү-ле чүък машиналарының дугайында медээни берген. Диспетчер черлеринче оларның кайда чоруп турарының, чүъктериниң дугайында дыңнадып турган. Округ девискээринге чүък сөөртүр дугайында чагыгларны анализтээш, электроннуг санаалга машиназы, ооң ээзи хамаан чокка чогум кайнаар рейсти кылза таарымчалыын тодарадыптар. Бо таварылгада сорулга чүгле чаңгыс: чүъкту дүрген болгаш чиик өртектиг кылдыр сөөртүр, курут рейстер чок болур ужурлуг. Ол округта ындыг-ла улуг херегдеттинмейн турар «артык» машиналарның саны дыка хөй болганын дуржулга көргүскен. Келир үеде чурттуң өске-даа округтарынга ол системаны ажыглаарын каттыжышкын планнап турар.

БУДАПЕШТ

Будапештиде машина кылыр «КАЭВ» заводтуң Совет Эвилелинче болгаш өске-даа социалистиг чурттарже продукцияны бедик шынарлыг кылдыр бүдүргеш, чорудуп бээри ооң коллективинге ажылчынның алдар-адының херээ болу берген. Ол чорук мурнакчы венгр бүдүрүлге черниң ЭДС кежигүнү чурттарның пос-таавы станоктарын кылып үндүрериниң талазы-биле кооперастажырынга идегелдиг черин ээлээринге дузалаан.

«КАЭВ»-тиң профком даргазы Д. Богнар мынча дээн: кайы-даа талага ажыктыг кады ажылдажылга дээш бистер эң бичии хемчээлдиг хемежигештер — челноктарны кылып үндүрүп турар бис. Ону Чебоксарының машина кылыр заводунуң социалистиг дем каттыжышкынының бүдүрүлгелеринге кылып берип турар пос аргыыр станоктарынга эптээр. Бистиң заводтуң марказының чедишкиннериниң кол түңнели ажылчыннарның бедик хүлээлгелери болгаш аңаа холбаштыр социалистиг күш-ажылдың бригадаларының шимчээшкининиң улам калбарыышкыны боор турар. Бо чылдың төнчүзүнге чедир бүдүрүлге черниң ажылчыннары 120 муң челноктарны кылып, ССРЭ-же чорударын хүлээ-ген.

БЕЛГРАД

Чурттуң мурнуу * чүгүнде «Сандански» дээр агроүлетнүр комбинадында биогазты кылып үндүрер талазы-биле Югославияда бир-ле дугаар дериг херекселдерни ажыглалга киирген. Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң артынчыларындан алыр чиик үнелиг чыг энергиязының дузазы-биле комбинаттың мал фермазы, хлеб быжырар чери болгаш кат-чимис кургадыр чер чылыгны алыр.

Соолгу чылдарда ЮСФР-де энергияның немелде курлавырларын ажыглаарынче улуг кичээнгейни салып турар. Сербияда хөй курлавырлары тывылган кывар сланецтерден нефтини үндүрүн алырының төлевилелин амгы үеде кылып турар. Любляннада, Сараевода, Нови-Садада болгаш чурттуң өске-даа чамдык хоорайларында хүн херелин бажыңнарны чылыдарынга чедингиннинг ажыглап турар. Бо талазы-биле югослав энергетиктериниң хуржулгазын Адриатиканың Будва курортунда тудуп турар хүн херелин хуулдурар дериг-херекселдерин кылырынга ажыглап турар. Келир чылын баштайгы ажылчыларны хүлээп алыр ужурлуг гостиница комплекизинге чылыгны ол бээр ужурлуг.

(СЭТА).

НЕДЕЛЯ БОЛУУШКУННАРЫНЫҢ ДОПЧУЛАЛЫ

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

I. Тайбыңның болгаш депшилгениң быжыг чөленгиижи

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 66 чыл оюн эрткен неделяда бүгү делегейге байырлааны Советтер чуртунуң делегейде аажок улуг ат-алдарлыының чаа чырыткылаңчак көргүзүү болган. Ооң херечизи—ол хүннерде бүгү Черге хөй ниитиниң байырлыг хуралдары болгаш чыыштары, делгелгелер болгаш фестивальдар, Совет Эвилели-биле найыралдың эгелээн неделялары болгаш айлары болган.

Совет кижилер байырлалынга эки түңнелдерлиг ужуражканын акы-дуңма социалистиг чурттарның улустары, бүгү депшилгелиг кижи төрелгетен сеткил ханыышкын-биле демдеглээн. Ниитилел бүдүрүлгезиниң болгаш күш-ажылдың өзүлдезиниң темпилери беш чылдың баштайгы ийи чылының чылда ортумак көргүзүглери-биле деңнээрге көскү өскен. Аар индустрияның бааза адырларынга бурунгаар дыка улуг базым кылдынган, эртем-техниктиг депшилгениң тодарадыр адырлар туруштуг хөгжүп турар. Чоннуң боттуг орулгалары өзүп, чуртталга туду бедик темпилерлиг чоруп турар. Ол бүгүнү бистиң идеологтуг дайзыннарывыс-даа херексевейн барып шыдавас, ол дугайыг бо хүннерде америк, барыын-европейжи, япон болгаш буржуаз өске-даа солуннарның арыннарында көстүп келген мииннишкиннер-даа херечилеп турар.

«Улуг Октябрьның идеялары, кичээндириглери болгаш чаалап алышкыннары бүгү делегейге чугула төөгүлүг ужур-дузазын хевээр арттырбышаан. Олар дээрге революсчу бодалдың эртинези болуп, социализм дээш, тайбың дээш, кижилерниң чаагай чоруу болгаш аас-кежии дээш бүгү демиселчилерге революсчу хөделиишкинниң күчүлүг идиг берикчизи болуп турар» деп, Венгрияның «Непсабадшаг» солуну демдеглээн.

Социализм дээрге делегей харылзааларынга эки эгелээшкиннерниң эң туруштуг камгалакчызы, тайбыңның эң быжыг шивээзи, ооң идегелдиг камгалакчызы болуп келген болгаш болур-даа дээрзинге кижи төрелгетен дагын-дагын бүзүреп турар. Боо-чепсектерни эндере бүдүрерин болдурбазын чедип алыр, империализмниң агрессчи бодалдарынга удур демиселге сырый каттыжар, ядролуг халапты болдурбас деп делегейниң улустарынга Совет Эвилелиниң кыйгырыы бо хүннерде чаа күш-биле чаңгыланып турар.

Чехословакияның «Руде право» солуну состерн-биле алырга, тайбыңга ынак совет даштыкы политиканың ужур-дузазы АКШ болгаш НАТО талазы-биле ооң эвилелчилери баштаан империализмниң эң реакчылыг күштериниң буруузу-биле делегей байдалы айыылдыг чидиглениш турар бистиң хүннерде онза тода илергейлеттиниш турар. «Совет тайбыңга ынак политика империалистиг эжелекчилерниң болгаш кулдакыйчыларының, ядролуг коргудукчуларының планнарын үзүп турары ам улам иле апарган» деп, АКШ-тың Компартиязының удуртукчулары Г. Уинстон биле Г. Холлдуң байырлалда чоруткан баарында онзалап демдеглээн.

Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның тайбынче угланган тиилеттирбес тура-соруу дайынны болдурбас болгаш ядролуг чепсек көөргеттиникчилерни кыңчыктырбас дээш демиселче улустарны сорук киирип турар. Европада болгаш өске-даа диптерде дайынга удур калбак шептерээн шимчээшкин ону база күш-биле көргүзүп турар.

И. ЛАПИЦКИЙ.

II. Чоокку Чөөн чүкте дүшкүүрлүг чорук күштелген

Чаа изиг точканың —Каттышкан Штаттарның дээрбечи халдаашкынынга чиш болу берген Гренаданың делегейниң чурт чуруунда көстүп келгени Чоокку Чөөн чүкте дүшкүүрлүг чоруктуң кандыг байдалдыг болуп турарындан кичээнгейни түр үеде чардыктырыпкан. Ында байдал бичии-даа экживээн. Харын ол кавыда ындындала берге байдал улам чидигленип кел чыдарын болгаш чидиглениир апаарын-даа даштыкы хайгааракчылар неделя дургузунда чугаалап келген. Ылавылаарга, Чоокку Чөөн чүкке АКШ-тың чепсектиг холгаарлаашкынын калбартырының планнарын Вашингтонда тургузуп турарының дугайында чугаа чоруп турары бо.

Америк империализм Чоокку Чөөн чүкке чүнү үүлгедирин планнап турары аажок чажыт болбайн аан. Ынчалзажок парлалга дыңнадыгаарын, оларның аразында америк-даа парлалга медээлерин ёзугаар алырга, эң-не боол болгу дег чүүлдерниң аразында — Ливанның национал-патриотчу күштеринге улуг согуушкунну таварыштырары азы Сирияга удур чепсектиг чөңгээлерни чорудары кирип турар агрессия кылырының бо ийи байдалдарның кайызынга-даа хамаарыштыр чугула рольду АКШ-тың Чоокку Чөөн чүкте кол эвилелчизи —Израильге берип турарынга чигзинмейн барып болур.

Бейрутка болгаш Тирге чазылдырышкыннарның түңнелинде каш-даа чүс америк болгаш израиль шериг албанныгларның өлгениниң өжээнин негеп, «харылы согуушкун» таварыштырар дээр ажык кыжаныышкыннар Вашингтондан болгаш Тель-Авивтен чаңгыланып үнүп турар. АКШ-тың согуушкуну шуут чайлаш чок деп, Си-би-эс дээр америк телекомпанияның Пентагон чанында корреспондентизи айыткан. Ындыг түңнел хөй санныг фактылар-биле, хамыктың мурнунда Каттышкан Штаттарның дайынзырак хөй санныг белеткенишкиннери-биле, курлавырда шериглерни мобилизастаарын Израильде чарлааны-биле бадыткаттынып турар.

Кырында реактивтиг 300 самолёттуг согугжу үш авианосец баштаан АКШ-тың күчүлүг шериг-далай болутлежиишкинин ам Ливанның эриктериниң чоогунда мөөн ел турар. Ол армада ниитизи-биле ам безин 40 хире дайынчы корабльдерлиг. Францияның «Юманите» солуунуң демдеглеп турары-биле алырга, делегейниң ийиги дайынның үезинден бээр АКШ Чер ортузу далайга мындыг улуг шериг-далай күштүг турбаан.

Чоокку Чөөн чүкте америк политика чаңгыс черде таптап туруп берген дээш Вашингтонда чамдык кижилер кылыктанышкынын чажырбайн турар. Араб улустарның империалистиг диктатка чагыртпас, боттарының эрге-ажыктарынга таарышпас «америк вегелдеглиг тайбыңныг» хүлээп албас дээр күзели америк империалистерниң каржыланышкынын болгаш калчаараашкынын хайныктырып турар. «Эки тура-биле дужуп бээрин күзевес болзуңарза, олче силерни күш-биле албадаптар бис»—арабтарга хамаарыштыр америк стратегтерниң бөгүн бодап орар чүвези ол-дур. Делегейге дээрбедээшкин, калчаа-дерзии ёзу-биле хол долгаашкыны бөгүн америк даштыкы политиканың болгаш-ла ажыглап каалтар аргалары-дыр. Ынчалзажок ындыг аргаларны ажыглап турар кижилерде кижиге турза чогуур угаан-сарыыл чедишпейн турар-дыр. Аажок улуг шериг күчүлүг агрессорлар кандыг-даа кажарлаашкынныны ажыглап турган, хосталгаже, хамаарылпас болгаш чөптүг догуннаашкынче улустарның тура-соруун сый шаап шыдавастар!

А. СУРИКОВ.

РЕЙГАННЫҢ ЧОРУУШКУНУ ЧҮНҮ КӨРГҮСКЕНИЛ?

Токиога америк-япон чугаалажышкыннарының доозулганының соонда кады кылган кандыг-даа медегелди бербээн, а парлалга конференциязынга ооң киржикчилери кайызы-даа—Японияның премьер-министри Я. Накасонэ болгаш АКШ-тың президентизи Р. Рейган кыска дыңнадыглар кылгаш, журналистерниң айтырыгларынга харыылаарындан ойталаашпар. Ынчалзажок Токиога ноябрь 9—12-де дээди деңнелге эрткен ужуражыышкыннарының ужур-утказы ылаптыг билдингир. Ооң кол сорулгазы болза, америк вайысылалга бо чылдың эгезинде болган ол ышкаш ужуражылганы дег, ийи талалыг шериг сүлчээзин быжыглаары болгаш ону өске чурттарны киириштирип тургап калбартыры болган. Чугаалажышкыннарның киржикчилериниң сөзүнден алгаш көөрге, олар ийи таланы чара идип турар империалистиг чөрүлдээлерни, ооң иштинде «садыг дайынын» ийиги чергениң кылдыр салааш, кол кичээнгейни Азияга болгаш Оожум океанга боттарының шериг-политиктиг база экономиктиг салдарын быжыглаарынче углаан. Чижээ, Рейган бодунуң медегелинге Вашингтонга болгаш Токиога баштаткан «Оожум океан эвилелин» тургузарының дугайында бодалды идип үндүрген. Аңаа холбаштыр ол база катап (санап четпес апарган хөй сагындырыг!) Японияны «бодунуң чепсектиг күштерин улгаттырарынче» кыйгырган, ол дээрге Вашингтоннуң чорудуп турары боо-чепсектерни хемчээл чок улгаттырарынче ону улам ханы киир тырттарының хемчээдир. Аңаа чылдак кылдыр ол Ыракты Чөөн чүкте «совет шериг айыылы» дээр хоозун чулчуруушкунуп база катап ажыглаан.

Рейганның туружун Токио эрге-чагырга аайы-биле оон мурнундаазы дег база катап долузу-биле деткээн. Япон премьер-министр бодунуң чуртунуң национал шериг күчүзүн моон соңгаар-даа улам быжыглаарынга шиитпирлиин бүзүредип, Японияның эриктеринден 1000 миль хемчээлге далай оруктарын камгалаар дугайында ооң мурнунда хүлээп алганы хүлээлгезинге шынчызын Рейганга бадыткаан. Япон чазактың баштыңы ортумак ыракшылдың чаа америк ракеталарын Европага тургузар, Женева чугаалажышкыннарын үзеринче АКШ-тың күженишкиннерин деткип турарын база илереткен.

Япон хөй-ниити бодунуң чуртун тайбыңның херээнге айыылдыг рейганчы эрге-чагырганың планнарынче киириштирерин, америк шериг ону дайынга белеткел шолу кылдыр хуулдурарынга удур шиитпирлиг демисежип турар. Ол Рейганның көрүжүнү мурнунда болгаш ооң чоруп турар үезинде япон ортулуктарны шыва алган удурланышкынның килеңниг чыскаалдарын чаа күш-биле илерээн.

Токиога болган чугаалажышкыннарның бир кол темазы болуп турган айтырыг болза Мурнуу Кореяны америк-япон сүлчээже киир тырттары болган. Ынаар чоруурунуң бүдүүзүнде Рейган Японияның парламентизинге чүве чугаалааш, Европага ортумак ыракшылдың ракета-ядролуг чепсек херекселдерин кызыгаарлаарының талазы-биле ССРЭ-ниң боттут саналдарын карартырып оралдашкан. Ооң кадында ол Вашингтоннуң оз айтырыг талазы-биле ужурдурум чок туружун «тайбыңга ынак чорук» болгаш «боо-чепсектерни дүжүреринче ылаптыг чүткүл» деп көргүзеринче кызыткан. Ындыг бадыткаашкыннар кандыг утказы деп чүвени Корей чартык ортулуктуң мурнуу кезээнден көрүп болур. Ында ам безин Пентагоннуң тактиктиг ядролуг 700 санныг боо-чепсектери бар, ортумак ыракшылдың ындыг чепсектерин ам-даа немей тургузарының планнарын кылган.

Р. Рейганның Японияже болгаш Мурнуу Корейже шериг кудуушкунуг аян-чоруу Азияның болгаш Оожум океанның улустарының дүвүрээшкинин улам күштелдирген. АКШ-тың милитарисчи чаа чимээннишкиннери, оларның ол девискээрге ракета-ядролуг боо-чепсектерин нөвүдедири, чаа шериг сүлчээлерни тургузарының семээшкиннери, ооң ачызы-биле Японияның шериг күчүзүн катап тургузары кандыг айыылга чедирип болурун кижилер билип турар. Америк президентиниң Токиоже болгаш Сеулче аян-чоруу, филиппин «Дейли экспресс» солуннуң бижээни-биле алырга, Вашингтоннуң бодунуң авантюристчи политиказынче Азия чурттарын хаара тударының ажык планнарын көргүзүп турар.

В. САПРОНОВ.
(СЭТА).

Чурттуң девискээринге ортумак ыракшылдың ядролуг америк чаа ракеталарны тургусназынга удур хөделиишкинниң неделязы ГФР-те тайбың болгаш чавырлыышкын дээш демиселдиң тугунуң адаа-биле эртиен.

ЧУРУКТА: Бременниң кудумчуларынга муң-муң башкылар, студентилер, школачылар чыскаалга үнген. Олар ГФР-ни «Першинг-2»-лерни болгаш чалгынныг ракеталарны салып үндүрер шөл кылыр дээн Вашингтоннуң шериг хартаачыларының калчаалыг семээшкиннеринге удур шиитпирлиг үнүн аңаа илереткен.

АП—СЭТА-ның телефотозу.

ДЭЭРГИ УАЙНБЕРГЕРНИҢ ЧУЛЧУРУУШКУННАРЫ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Америк болгаш делегей хөй ниитизин төөредириниң ыячеглиг оралдажыышкынын Рейганның администрациязы кылган. Мандаа АКШ-тың камгалал министри К. Уайнбергерниң парлалга конференциязы болган, ону Барыын Европаның элээн каш чурттарынче АКШ-тың информация агентилели (ЮСИА) дамчыткан.

Элээн каш чыл дургузунда Европадан 1400 ядролуг частыр октарны үндүрер дээн НАТО-ның шиитпирин Уайнбергер мактап эгелээн. Ол дээрге НАТО-нуң «туттунуп» турарын, ук блоктуң Женевада совет-америк чугаалажышкынарга «чүткүлдүүн» көргүзүп турар деп, ол хөөрээн. Ол дээрге мырыңай-ла меге чүве-дир. НАТО-нуң ол шиитпири «чепсегленишкинни дүжүреринге»-даа, Женевада чугаалажышкыннарга-даа кандыг-даа хамаарылга чок, чүге дээрге, ол эргижирээн атомнуг чепсек-тир, ону дөмей-ле чок кылыры арткан турган. Ооң кадында ол тактиктиг чепсек-тир, а Женевада ортумак ыракшылдың чепсектериниң дугайында чугаа болуп турар болгай. Ындыг болганда, наточу «чепсегленишкинни дүжүрери» дээрге-ле, чаа америк баштайгы согуушкун кылдыр ракета-ядролуг чепсекти Барыын Европага тургузар деп турар чүве болганда, айыылдыг «чедир чепсегленишкин» болуп турары ол, ооң сорулгазы болза, амгы үеде тургустунган шериг талазы-биле колдуунда деңчоруктуу үрээш, делегейни ядролуг дайынче чыгаары боор турар.

Айтырыгларга харыылап турган Уайнбергер «АКШ-тың «тайбыңга ынаакшы» дугайында америк пропаганданың тезистеринге колдуунда удурланышкак чүүлдерни чугаалаан. Чижээ, АКШ болгаш ооң эвилелчилери Барыын Европага «Першинг-2»-лерни болгаш чалгынныг ракеталарны «график ёзугаар», азы бо чылдың декабрь эгезинде тургузары биле «бүгү эргежок чугула базымнарны кылып келген болгаш кылып турар» деп, ол база катап демдеглээн. Женевада чугаалажышкыннарны мунгаш байдалдан үндүрери-биле АКШ чаа кандыг-даа саналдарны өөренип көрбейн турар деп, ол чугаалаан.

АКШ-тың Гренадага удур интервенциязын агартырын оралдажып, Уайнбергер база-ла аапакайын эргижирээн бадыткалдарын чулчураан. Шургуп кириишкинин америк хамаатыларны «камгалаары»-биле, чамдык чөөн-кариб күрүнелерниң «дилээ»-биле кылган деп, ол чугаалаан. Ындыг чугаа кымны-даа төөредип шыдавас. Америк конгрессменнер безин Рейганга удурланып, АКШ делегей эрге-дүрүмүн, америк конституцияны каржызы-биле үрээн дижип турар. Бир бөлүк конгрессменнер президентиниң албан-дужаалындан хостаар дугайында херекти конгресске көдүрер деп турарын чарлаан.

Рейганчы администрация шериг шиитпирлерин үндүрерде, моон-даа соңгаар делегей эргелерин болгаш бодунуң эвилелчилерин тоовас дээн утказыг чүүлдү Уайнбергер чугаалаан.

Делегейге дээрбедээшкинни чүгле АКШ кылып турар эвес дээрзин көргүзер дээни-ле ол боор, Уайнбергер Аргентинага удур Лондоннуң чепсектиг үүлгедиишкинин мактаан. Фолклендиге хамаарыштыр кандыг-даа маргылдаага Вашингтон Лондонну деткиир дээн. Ынчангаш американ министр Вашингтоннуң кызып-кызып чажырып турар чүүлүн бадыткаан: АКШ—делегей реакциязының чөленгиижи, неоколонизаторларның эвилелчизи болгаш өмээржикчизи, улустарның хоратан дайзыны болгаш өлүрүкчүзү.

ЧУРУКТА: ийи дакпыр Кызыл Туктуг Балтий флодунуң дайынчы алдар музейинде Ленинград камгалалының киржикчизи, курлавырда подпольщиги Иван Иванович Демидов «Сильный» деп хайгыылчы корабльдиң далайжыларынга ол эсминецтиң маадырлыг чорууктарының дугайын чугаалап берип тур.

О. ПОРОХНИКОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

КӨРҮКЧҮНҮҢ ҮНЕЛЕЛИ

ТЕАТР

Каш хонук мурнунда чүве. Октябрь байырлалынга турасказтан концертти көрүп ора, сагыш-сеткилим хайныкты. Хүндүлүг артистеривиске чоргаарланганым илередикседим.

Совет Тываның 40 чыл болур оюнуң бүдүүзүнде ындыг концертти кижи көрүп олурарга, бистиң эрткен оруувус костүп келир. Хам хамнаашкыны, караңгы-бүдүүлүк чоннуң тейлеп, чалбарып турары көрүкчүнүң бир явызы хаара туда бээр. Программада шилип алдынган номерлер интернационалчы, дес-дараалашкак, таарымчалыг болду. Концертти башкарып турары база эки. Концертте артистерниң үш салгалы киржип турары онзагай. Аныяк-даа, ортумак-даа, хоочун-даа артистеривис ырлап, шииллер үзүндүлеринге киржип, ураң талантызын бараалгаттылар.

Хойге нептерээн «Ээлдек шыңгыраашты» ол хаак дег ээлгир, чараш күүсеткенинге кижиниң сеткили ханар. Ортумак салгалдың артистери Херек Ширнин-оол, Люндуп Солун-оол, Роза Серен-оол, Дадар Парыңмаа дээш оон-даа өскелер күүселделериниң ханы утказы, бүзүрелдии-биле көрүкчүлерни өөрткеннер.

Хоочуннар Кара-кыс, Максим Мунзуктар, Екатерина Кендевбиль, Хүргүлек Конгар, Борис Бады-Сагаан олар сценага үнүп кээрге, зал оларга байыр чедирип турган. Тыва театрның үндезилекчилери, төрээн Тывазының алдар-адын алгыткан бистиң хоочуннарывыс ам-даа аныяк отчугаштыг, эрес хевээр аян тудуп ойнаавышаан. Көрүкчүлерниң өмүнээзинден сеткилим ханганын база катап илередикседим.

Концерттиң программазын черле кончуг таарымчалыг тургустунганыга театрның удуртулгазы улуг-хуузун киирген болбайн аан. Мында улуг классик чогаалчы Н. В. Гогольдуң орус, тыва-даа дылда чогаалдары, Салчак Токаның «Доңгур-оол» деп шиизи кирип турар. «Бухенвальд коңгазының» диңмиттиг чаңгызы кижилерни кичээндиритже кыйгырып турар. Артист Люндуп Солун-оолдуң күштүг үнү, ниити ырның килеңниг чаңгызы делегейге дайын ортун өжүрүп, тайбыңчолду чаап турар кыйгыдыр.

База бир онзагай чүүл—сценаның каасталгазы, артистерниң аян шииник кеттингени. Сценаның көжегезинде тыва угулзаларны чараш кылдыр ак-көк торгуда хээлээни кижилерниң сеткилинге чоок. Ылаңгыя «Аяк шай» деп концерт эгезинде байыр чедиришкиниң күүселдеде алдынналып турар кадактар-биле шаажаңнар туткан ийи кыстың ыяңгылыг, чараш үннери, дидим күүселдези солун-на чорду.

Четпес чүве база эскертиниип келир-дир: театрга аңгы-аңгы көрүкчүлер келген турган болгай, оларның нациязы безин янзы-бүрү. Башкарыкчылар тодаргай чарлап турган болза деп бодал бар. Аныяк артистеривистиң хөй кезиниң аттарын билбес кижилер хөй болду.

Театрның чогаадыкчы коллективиниң чединишкиннеринге чоргаарландым.

А. САРЫГЛАР,
көрүкчү.

БАЗА БИР ЭРТЕМДЕН

Бо чылын Тываның дыл, литература болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институдунуң эртем ажылдакчызы Маргарита Петровна Татаринцеваның «Тывага литература-критиктиг бодалдың хөгжүлдези» деп аттыг шинчилел ажылы тускай ном кылдыр чырыкче үнгенин номчукчулар билир болгай.

Бо солун номда ылаңгыя ындыг эгелер номчукчуларның кичээнгейин хаара тудар: «Тыва критиканың база литература шинчилээр эртемниң төрүттүнгени» (I эге), «Тыва материалда критика болгаш социалистиг реализмниң хевирлеттинип тывылганының айтырыглары» (II эге), «Тыва критиканың болгаш литература шинчилелиниң профессионал дециелиниң өзүлдези» (III эге), «Тыва литература Бүгү-эвилел критиказының үнелелинде» (IV эге).

Чоокта чаа Улан-Удэ хоорайга кандидат диссертацияларын камгалаар тускай эртем чөвүлелиниң хуралы болган, аңаа М. П. Татаринцеваның бижээн ажылын эртемденнер үнелээш, филология эртемнериниң кандидады деп эртем адын тывыскан.

С. САНДЮ.

СПОРТ ШКОЛАЗЫНДА

Чадаанада уругларның спорт школазында спортка болгаш күш-культурага хандыкшылдыг оолдар, уруглар өөренип турар. Олар район, республика, зона-даа маргылдааларынга киржип, чедиишкинниг болгулааннар. Маңаа кижизиткен аныяктардан ССРЭ-нин, РСФСР-ниң спорт мастерлери үнгүлээн.

Аныяк өскенниң ортузунга спортту нептередиринге Чадаанада уругларның спорт школазы биче эвес үлүүн киирген.

Бо спорт школазында 640 өөреникчи хаара туттунган. Оон филиалдары Теве-Хая, Бажың-Алаак, Чыраа-Бажы, Хайыракан школаларында ажылдап турар. Хостуг хүрештиң, хол бөмбүүнүң, штанг көдүрериниң секцияларында ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң спорт мастерлери, шыырак тренерлер ажылдап турар. Оон аңгыда бирги разрядтың шыырак спортчулары база башкылап турар. Школаның директору Д. Д. Ховалыг-биле ужурашкаш беседалажып, ында ажылды сонуургадывыс.

— Спорттуң дериг-херекселдери-биле хандырылга кандыгыл, Достай-оол Дойпакович?— деп, школа директорундан айтырдывыс.

— Мен бо школаның директорунга ажылдаала каш ай болуп тур мен. Спорт дериг-херекселдери чедишпес турган. Херектиг чүүлдерни Чырыдышкын, Садыг министерстволарын болгаш спорт организацияларын дамчыштыр чугаалажып тургаш, элээн садып алдывыс.

— Силерниинде кандыг секциялар ажылдап турарыл? Тренерлер оларны канчаар эрттирип турарыл? Өөреникчилерниң аңаа киржилгези кандыгыл?

— Хоорай школаларының өөреникчилери аңаа идепкейлиг киржип турар. Хол бөмбүүнүң, штанг көдүрериниң, хостуг болгаш тыва хүрештерниң секцияларында эң-не хөй өөреникчилер бар. Хол бөмбүүнүң секциязын Тукпаа Монгуш каш чыл улаштыр удуртуп турар. Аңаа база-ла дыка хөй оолдар, кыстар киржип турар. Ол ышкаш хостуг хүреш секциязын ССРЭ-ниң спорт мастери Александр Чылбак-оол башкылап турар. Ында Чадаананың № 1, 2, 3 болгаш Хайыракан ортумак школаларының 4—9 класстарының оолдары киржип турар. Бо секцияның өөреникчилери хөй болганындан аңгы-аңгы бөлүктерге үскеш, тускай расписание ёзугаар өөредип турар. Ол ышкаш шыырак тренерлер Дажы Сарыг-оол, Сундуй Алдын-оол, Алексей Сат олар хамаарышкан ажылынга харысалгалыг эки ажылдап турар—деп, директор тайылбырлаан.

Кылдынган ажылдар-биле чергелештир чамдык четпестер спорт школазының ажылында бар.

Теве-Хая, Чыраа-Бажы, Бажың-Алаак школаларында филиалдарның ажылы шору болуп турар. Олардан шыырак спортчулар үнүп, чамдыктары республика чергелиг маргылдааларга киржип турар. Чамдык школаларда, филиалдарда спортчу секцияларга өөреникчилерни киириштирер талазы-биле ажылды кошкак чорудуп турар. Бо талазы-биле Хайыракан, Хөндергей ортумак школаларында ажыл сула. Чамдык школаларда оолдар спортче шоолуг сонуургал чок. Оон уламындан хостуг үезин чоп ажыглап билбес болгаш хөй-ниитниң корум-чурумун үреп турар таварылгалар бар. Оон чижээнге Хайыракан школазын хамаарыштырып болур.

СЭКП ТК-ның доктаалынга дүүштүр спортту улам массалыг болдуруп, спорт школазының ажылын улам экижидерн, өөредилге-белеткелдиң шыпарынче кичээнгей салыры негеттинип турар.

К. МОНГУШ.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

НОЯБРЬ

15. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Эдуардо де Филиппонуң фильм-шиизи. 11.25 — ССРЭ улустарының танцылары болгаш ырылары. 11.55 — Телемедээлер. 12.00—14.15 — Чапсар. 14.15 —Телемедээлер. 14.35 — Чурттуң телестудияларының документалдыг фильмнери. 15.45 Нодар Думбадзе. Чогаалдарының арыннарындан. 16.45 — Улустуң аялгалары. 16.55 — Улустуң башкызы Н. Н. Дубининаның дугайында телеочерк. 17.25 — Бистиң корреспондентилеривистиң чугаалары. 17.55 — Концерт. 18.30 — Уругларга киножурнал. 18.45 Бөгүн делегейде. 19.00 —Бистиң садывыс. 19.30—Ф. М. Достоевскийниң романын ёзугаар тургускан алды сериялыг «Подросток» деп уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 1-ги серия. 21.00 —«Үе». 21.35—«Камера делегейни тырттырып тур». 22.45 —Бөгүн делегейде. 23.00 — 23.50 — Концерт.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм— «Киштиң өңү кандыгыл?». 8.35 —Бойдус дугайында билиг. 2-ги класс. Күзүн колхозка. 8.55 —Эртем-нептереңдиг фильм. 9.15— Француз дыл. 9.45 — Бойдус дугайында билиг. 2-ги класс. Күзүн колхозка. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Эстетика кижизидилгези. 10.35 —Ботаника. 5-ки класс. Үрезиннер болгаш дүжүт. 12.00— Төөгү. 8-ки класс. «Коммунистиг партияның манифезиниң төөгүлүг ужур-дузазы». 12.30 —География. Австралияның үнүштери болгаш диириг амытаннары. 13.00 — С. Прокофьев. «Золушка». Балет. 13.30 —Эртемденнер дугайында очерктер. Академик А. Н. Бах. 14.10—Француз дыл. 14.40 —«Совет Эвилелинге бараан боол тур мен!». 15.40 — Телемедээлер. 15.45 — 18.00 —Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15—Фильм-концерт. 18.45 — «Азия төвү». 19.15 —Киножурнал. 19.25 — Концерт. Кызыл хоорайның № 35 уруглар садының бичии-чаштары көргүзер. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!», 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Маңаар чайывыс чок». Уран-чечен фильм. 22.50 —23.10 — Эртем-нептереңдиг фильм.

16. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Концерт. 9.25 —«Маңаар чайывыс чок». Уран-чечен фильм. 10.40 — «Аян-чорукчулар клуву». 11.40 —«Кадыда — пайыралдыг өг-бүле». 12.00 — Документалдыг фильм. 12.30— Телемедээлер. 12.35—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35—Документалдыг фильмнер. 15.35 — Ян Сибелиус. № 4 симфония. 16.15 — Школачыларның телеконкурс-чарыжы. 16.45 — Концерт. 17.25—«Чурук бүрүзүнде—хүн». 17.50 — «Кижи чер хырының ээзи». 18.30 — Эртем-нептереңдиг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильм. 19.15 — Неделяның спорту. 19.45—«Подросток» деп уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 21.00—«Үе». 21.35—Концерт. Оон соонда—Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35 — Совет күрүнениң үндезиннери болгаш эргелер. 9.05 — Немец дыл. 9.35 —Совет күрүнениң үндезиннери болгаш эргелер. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Физика. Оптика херекселдери. 10.35 — Төөгү. 9-ку класс. Ленинчи «Искра». 11.05 — «Ада-иелер, силерге». 11.30 — Эртем-нептереңдиг фильм. 11.40 — Төөгү. 9-ку класс. Ленинчи «Искра». 12.10—И. С. Тургенев. 6-гы класс. 12.40 — Төөгү. 4-кү класс. Капитализмниң фабриказында. 13.10 —Немец дыл. 13.40 —ССРЭ-ниң улустуң башкызы Р. Х. Канчукаеваның дугайында телеочерк. 14.10 — Ажыл-агыйны чорударының школазы. 14.40 — Ф. Купер. Амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылының арыннары. 15.25 — Телемедээлер. 15.30—18.00 —Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 18.30 — Национал школаларга орус дылды башкылаарының дугайында дамчыдылга. 19.00 — Делегейде болуушкуннарның доңчулалы. 19.15—«Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00—«Тамчыктыг удуңар, чаштар!» 20.15—Концерт. 20.40 —Документалдыг телефильм. 21.00—«Үе». 21.35—Уран-чечен фильм — «Аныяктар». 23.00 —01.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Москва)—«Химик».

17. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Концерт. 9.20 — «Аныяктар» деп уран-чечен фильм. 10.45—Документалдыг телефильмнер. 11.25 — Концерт. 12.15—Телемедээлер. 12.20 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35—Документалдыг телефильм. 15.25—Концерт. 16.10—Документалдыг телефильм. 15.25—Концерт. 16.10—Документалдыг фильм. 16.30 — Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, мастер С. Н. Урусов-биле школачыларның ужуражылгазы. 17.10 — «Шыдыраа школазы». Разрядчылар клазы. 17.40 — Б. Тихонов баян-биле ойнаар. 18.00—Миллионнарның ленинчи университеди. 18.30 — Эртем-нептереңдиг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00—Мультфильм. 19.20 — Концерт. 19.45 — «Подросток» деп уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 —«Мария Николаевна Ермолова». 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 — 23.30 — Концерт.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35 — Физика. 6-гы класс. 9.05 — Испан дыл. 9.35 — Физика. 6-гы класс. «Бүгү-ле чүүлдерни шимчедип турар күш». 10.05 — С. Есенинниң лириказы. 10.40 — Зоология. 7-ги класс. Балыктарның озери. 11.05—Бистиң садывыс. 11.40—Зоология. 7-ги класс. Балыктарның озери. 12.05—Төөгү. 5-ки класс. Эрте бурунгу тоолчургу чугаалар. 12.30 — Испан дыл. 13.00 — В. Гюго. Амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылының арыннары. 14.00—«Камонуң соолгу маадырлыг чоруу» деп уран-чечен фильм. 15.30 — Телемедээлер. 15.35—18.00 — Чапсар. 18.00 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 18.30 — «Азия төвү». 19.00—Киножурнал. 19.10 —«Бистиң календарывыс». 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар. 19.55 — Фильм-концерт.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Документалдыг телефильм. 21.00 — «Үе». 21.35 —«Печки-лавочки». Уран-чечен фильм. 21.15—00.45 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Трактор»—«Сокол».

18. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — «Хөглүг чарыштар». 9.40 — «Печки-лавочки». Уран-чечен фильм. 11.15 — Документалдыг телефильм. 11.45 —Концерт. 12.20 — Телемедээлер. 12.25—14.15 Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 15.35 — «Беш чыл—кижи бүрүзүнүң херээ». 15.20 —Орус чугаа. 15.55 — Концерт. 16.00 Москва болгаш москвачылар. 16.30 —«Тоолдуң аалчылары». 18.30—Эртем-нептереңдиг фильм. 18.45—Бөгүн делегейде. 19.00—Телеочерк.—«Манометрниң коммунистери». 19.15 — «Кыскы этюд». 19.35 — А. Хачатурян. «Маскарад». Балет. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Че-ле, кыстар!». 23.35—23.50 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35 —География. 8-ки класс. Агроүлетпүр комплекизи. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Нийти биология. Клетка теориязы. 10.35 — География. 5-ки класс. Чер шимчээри. Вулканнар. Гейзерлер. 11.05—ССРЭ-ниң улустарының музыказы. 1-ги дамчыдылга. 11.40 —География. 5-ки класс. Чер шимчээри. Вулканнар. Гейзерлер. 12.10 — В. Лутовскийниң шүлүктери. 12.50 —Англи дыл. 13.20 —Сэщ ленинчи библиотеказы. «Партия организациязы болгаш партийжи литература». 14.05—20—30 чылдарда совет пейзаж чурулга уран чүүлү. 14.35 —Н. В. Гоголь. «Ревизор». 15.20 — Телемедээлер. 15.25 —18.00 —Чапсар. 18.00—Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 18.35 — «Отчугаш». 19.05 — Документалдыг фильм. 19.15—«Азия төвү». 19.45—Телемедээлер. 19.55 —Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 —Документалдыг телефильмнер. 21.00 — «Үе». 21.35 —«Инженер Графтио». Уран-чечен фильм. 22.50 —01.00 —Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Москва) —ЦСКА.

19 СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00—«Үе». 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55—Телекөрүлде-конкурс. Вильнюстуң күрүне университединиң үрер хөгжүмү ойнаар. 9.20—Документалдыг телефильм. 9.50 — «Спортлотонуң» 47-ги тиражы. 10.00 —«Ада-иелер, силерге». 10.30 —«Чурукчулар дугайында рассказтар». Молдав ССР-ниң алдарлыг чурукчузу И. Виеру. 10.55 — «Хөй эки бараанныг дээш». 11.25 —«Эрес-дидим чоруктуң дурумнери-биле». 11.55 — «Москвичка», деп телеклуб. 13.25 — Бөгүн делегейде. 13.40—13.55 —Чапсар. 13.55—«Үнүштер дугайы». 14.40 — Оннүктерниң арыннары. 15.25 —Бөгүн —ракета шериглериниң болгаш артиллерияның хүнү. 15.40 — Концерт. 16.25 — Политиктиг тайылбырлакчы Л. А. Вознесенскийниң беседазы. 16.55 —Мультфильм. 17.20 — «Билдиигир-даа болза, бүзүрээвиг эвес». 18.20 — Тайбың камгалалының Совет комитединиң даргазы Ю. А. Жуковтуң беседазы. 18.50 — «Дайзынны көрүп тур мен» деп уран-чечен фильмниң 1-ги, 2-ги сериялары. 21.00 —«Үе». 21.35 —Эртем-нептереңдиг фильм. 21.45 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Спартак»—«Динамо» (Рига). 23.15— Концерт. 00.05—00.15 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 —Бир эвес ындык болуксазынза. 8.30 — В. Кикта. «Орус миниатюралар». 8.50—Документалдыг телефильм. 9.20 —Музыкалыг дамчыдылга «Эртенги почта». 9.50—Армян телевидениениң программазы. 11.15 —ПТУ дугайында эң эки дамчыдылга дээш конкурс. 12.00 — Гитара дугайында. 1-ги дамчыдылга. 13.00 — «Оңза сагыш салыр чүүл». Москваның «Заря» дээр идик дааран каттыжышкынының эгелээшкининиң дугайы. 13.30 — Останкинонуң Концерт студиязынга аныяктарның ужуражылгазы. Келдириишкин назылыг аныяк оолдарны шеригже удээри. 15.20 — Мультфильм. 15.40 — Партия дугайында рассказтар. 16.25 — Уран чүүл мастерлериниң концерти. 17.35 — «Кадыкшыыл». 18.20 — «Музыка киоскузу». 18.50 — Ону кылып шыдаар силер. 19.45 —Делегейде болуушкуннар доңчулалы. 20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 —Фильм-концерт. 21.00 —«Үе». 21.35—Музыка дугайында. 22.35—23.10 — «Документалдыг экран».

20. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Зарядкалары-биле, чыскаалыңар! 8.55 — Эртем-нептереңдиг фильм. 9.40—Оттурукчу. 10.10 «Совет Эвилелинге бараан боол тур мен!». 11.10 —«Кадыкшыыл». 11.55 —Музыкалыг дамчыдылга. 12.25 —«Көдээниң шагы». 13.25—13.40 — Чапсар. 13.40 — «Музыка киоскузу». 14.10 — ССР Эвилелиниң Күрүнениң академиктиг Бичии театрының фильм-шиизи. Автору — С. Маршак. 16.30 —«Аян-чорукчулар клуву». 17.30 — Мультфильмнер. 18.05 — «Делегей панорамазы». 18.50 — И. Брамс. Ийи хорал прелюдиялары. 19.00— Шүлүкчү Баратынский дугайында. 20.05 — «83-түң ырызы». Алма-Атадан дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35—«Делегей болгаш аныяктар». 22.10 — Концерт. 23.10—23.20 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.20 —Концерт. 8.50 — Мультфильм. 9.10 — Концерт. 10.00 — Документалдыг телефильм. 10.30 — «Тоолдуң аалчылары». 12.25— Эртем-нептереңдиг фильмнер. 12.55 — «Кинопанорама». 14.55 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 15.55 —«Оттуг оруктар». Хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 17.10 — Альманах—«Поэзия». 18.30 — Музейлерде болгаш делгелге залдарында. 22-ги фильм. «Рембрандт». 19.00 — Бистиң корреспондентилеривистиң чугаалары. 19.30 —Бүгүдеге стадион. 20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.20 — Баскетболга ССРЭ чемпионады. Херээженнер. ЦСКА—«Спартак» (Ленинград). 21.00 — «Үе». 21.35—23.10 — «Тамы аксынга ийи чыл». Уран-чечен фильм.

«Тыва кодээ тудуг» трест дараазында тудуг организацияларынга ажылдаары-биле тудуг талазы-биле янзы-бүрү профессиялыг кижилерни чалап турар:

Чадаанада 463-КМК, Бай-Хаакта — 585-КМК, Шагаан-Арыгда — 586-КМК, Сарыг-Септе — 958 КМК, Туранда—957-КМК, Каа-Хем суурда — 1317-КМК.

Күш-ажыл төлевири аккордтаңнал системалыг болгаш тудугга хөй чылда ажылдааннарга немелде төлевир тывылыр. Бот кижилерни общежитие-биле хандырар, өг-бүлелиглерге квартираны ээлчег ёзугаар бээр.

Ажылга кирерде КМК-ларның турар черлеринге келир.

Ажыл шагының кыйыы үезинче шилчээни-биле хоябаштыр Кызылдың үлетпүр садыының магазиннери 10-дан 20 шаанга чедир ажылдаар, 14-тен 15 шаанга чедир дүъштээр, воскресеньеде дыштаныр.

ЧАРЛААЛДАР

Хүндүскү өөредилгелиг белеткел салбырга (рабфак) кирерин күзээннерни дараазында тускай мергежилдерге белеткээри-биле Красноярскиниң политехниктиг институдунуң **Кызылда филиалы** хүлээп алыр:

1) автомобильдер болгаш автомобиль ажыл-агыйы;

2) үлетпүр болгаш хамааты тудуг.

Ажылчыннарның иштинден өөренирин күзээннер декабрь 1-ге чедир хуусаада 1 чылдан эвээш эвес үзүктелиишкин чок ажыл стажтыг болур ужурлуг. Өөренип кирерлерниң документилерин ноябрь 25-ке чедир хүлээп алыр. ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштерниң хүрээлениинден курлавырга халашканнарның документилерин январь 15-ке чедир хүлээп алыр. Хүлээп алышкыннар ноябрь 25—26-да болур. Өөренир хуусаазы —1983 чылдың декабрь 1-ден 1984 чылдың июль 31-ге чедир. Айда 40 рубль стипендияны бээр. Нийти чурттаалга чери-биле хандырар. 34 хардан өрү эвес назылыг хамаатыларны хүлээп алыр. Белеткел салбырын чедиишкинниг дооскан болгаш шылгалдаларны дужааган дыңнакчыларны бирги курска кирериниң шылгалдалары чокка хүлээп алыр.

Белеткел салбырынга кирерин күзээннер дараазында документилерни чорудар: бүдүрүлге черинин азы совхозтуң таңмаг баскан бижик, ортумак эртемниң дугайында документиниң боду, бүдүрүлге характеристиказы, 3х4 см. хемчээлдиг 8 фото-чуруктары, № 286 майык ёзугаар эмнелге шынзылгазы, күш-ажыл дептеринден ушта бижээн чүүл, өөредип чорудар дугайында шиитпир хүлээп алган хуралдың протоколундан ушта бижидилге. Билдириишкинни өөренири күзээн кижи боду эккээр.

Адрези: 667000, Кызыл хоорай, Рабочая-4, Белеткел салбыры.

Бурятияның, Алтайның кодээ ажыл-агый институттарының белеткел салбырларынга конкурстан дашкаар дыңнакчыларны хүлээп ап турарын Тыва АССР-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозу чарлап тур.

Совхозтарның үлетпүр бүдүрүлгелериниң база шериг кезектериниң командылал чериниң шынзылгаларын ёзугаар ортумак эртемниг өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадаларының кежигүннерин (ажыл стажы чокка), ортумак школаны дооскан соонда бир чылдан эвээш эвес ажыл стажтыг бүдүрүлгениң мурнакчыларын бо салбырга хүлээп ап турар.

Маңаа кирерин күзээннер мындыг документилерлиг келир: билдириишкин, шынзылга бижик бүдүрүлге характеристиказы, 1983 чылда ортумак школа дооскан өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадаларының кежигүннери совхозтуң удуртукчулары, школа директору база ВЛКСМ комитединиң секретары ат салган характеристика, күш-ажыл дептериниң хоолгазы, 286 майык ёзугаар эмчи шынзылгазы, ортумак эртем дугайында документ (боду-биле), 3х4 см хемчээлдиг 6 фото-чурук.

Документилерни ноябрь 15-ке чедир хүлээп ап турар. Адрези: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 30, Тыва АССР-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозунун кадр киддизи.

«Тыва тудуг» трестиң чер ажылдары кылыр тудуг эргелелинге ажылдаар дашчылар, бызанчылар, бетонщиктер негеттинип турар. Дашчы, бетонщик, монтажник мергежилин чедип алырын күзээннерни, прорабты, мастерни, секретарь-машинакчыны, склад эргелекчизин чалап тур.

Чыл түңнелиин ёзугаар шаңнал акшаны, хөй чылдарда ажылдааны дээш немелде төлевирни берип турар. Бажыны ээлчег ёзугаар бээр.

Адрези: Кызыл хоорай, Загородная кудумчузу, № 21 бажын, № 5 автобус-биле «Столовая» деп автобус доктаар черге чедир чоруур. Телефоннары: 2-36-48, 2-24-60.

Чоннуң амыдырал хандырылгазының хоорайда бүдүрүлге эргелели хептиг химниктиг арга-биле аштап, будууру-биле чондан чагыгларны хүлээп ап турар. Чагыгларны 5—7 хонук иштинде күүседип бериптер.

ХЕПТИ ДУЖААР ЧЕРЛЕРИ:

Красноармейская кудумчузунда № 131 бажын.

Магистральная кудумчузунда № 30 бажын.

Магистральная кудумчузунда № 118 бажын.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

НОЯБРЬ 15-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Дамское танго» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Тайна корабельных часов» 9.30, 11.00, 12.30, «К-клуб» «Для вас, юноши» 15.00, «Демидовы» 17.00, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Две главы из семейной хроники» 14.30, 16.20, 18.20, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Похищение по-американски» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Букет фиалок» 18.00, 20.00 шактарда.

«Спортлотонуң» тиражы

«Спортлотонуң» 1983 чылдың ноябрь 12-де болган 46-гы тиражының түңнелдери.

«49-ТАН 6». 10 (сут полозу) 24 (хол мячиги), 32 (фигурлуг чуңгулаашкын), 37 (автоспорт), 43 (баг кагары), 44 (мотоспорт).

«36-ДАН 5». 5 (хостуг хүреш), 11 (волейбол), 21 (сугга эштири), 27 (ча адары), 28 (борбак октуг бөө адары).

АГААР

Бөгүн республиканың чуга булуттаар, хар чагбас. Мурнуу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 3—8 метр. Дүне 12—17 градус, чамдык черлерге 22 градус чедир соор. Хүндүс 2—7 градус, чамдых районнарга 13 градус соок. Автооруктарга эртенги шактарда туманнаар, костүрү 500 метрден ашпас. Оруктарга тайгак, доштталышкын.

«Шын» солун редакциязынга курьерлер дарый негеттинип турар.

Редакцияның адрези: 667000 Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефоннары: Редакторнуу 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистерииниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистерииниң 2-37-13 чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-46 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2039.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1).

ТС — 01416.

БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 263 (12353) | 1983 чылдың ноябрь 16, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп

Күчүлүг БелАЗ-тар № 11 экскаваторудан улай-улай чорүп турлар. Куруг келген машиналарның кузовтарының долдуларының дүргени-даа хөлчок. Экскаваторну башкарып орар кижи машинистиң дузалакчызы Дмитрий Шогжал. Ол ам адыла дузалакчы, а ажылды билир талазы-биле кол машинистен дудак чок. Дмитрий 1978 чылда ортумак школа дооскан олчаан экскаватор машинистериниң курузунда өөренгеш, «Тыва дагдүгү» комбинаттың рудниги нге ажылдап эгелээн. Рудниктиң ээлчег мастери Юрий Михайлович Аверьянов Дмитрий Шогжалды идегелдиг аныяк ажылчын деп мактады. Аныяк кижи ажылынга ынчаан эгезинден тура чаңчыгып, бээрелди чаалап алыры дээрге ооң эки мөзү-шынарының илерели-дир.

ЧУРУКТАРДА: машинистиң дузалакчызы Д. Шогжал; ооң чуурген рудазы комбинатче орукта.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

БРЕЖНЕВ (Татар АССР). Нижнекамск ГЭС-тиң тудуунда он дөрт дугаар электри машиназын эптээрин дүүн, ноябрь 15-те эгелээн. «Спецгидроэнергомонтаж» трестиң коллективи ону чыл төнчүзүнде ажыглалга кийрерин хүлээнгеш, ажылды элээн каш бөлүктер айы-биле шалыпкын кылып турар. Ол графикти дыка мурнаар эргаиы бээр. Камзның ол улуг сут белдирииге ниитизи-биле 16 агрегат ажылдаар.

ДНЕПРОПЕТРОВСК. Ол областа [illegible] аргаалар— бройлерлерни өстүрериниң уэуктелишкини чок ажылдаар конвейерин кылып тургускан. Ооң соолгу кезээ, Украинада эң улуг дээн, Солониискиде күрүнениң дагаа азыраар бүдүрүлге черин ноябрь 14-те ажыглалга кийрген. Аңаа төрүүр бир түс муң дагааны азыраар. Аңаа боттаныл өскен уксаалыг дагаа оолдарын улуг-улуг комплекстеринче чорудар. Областың кедээ ишчилери беш чылдың төнчүзүнге чедир чылда-ла 50 муң тонна дагаа эъдин бүдүрериннге чедерин хүлээнген.

МИРНЫЙ (Якут АССР). Мирныйда «Якуталмаз» каттыжышкынының фабриказының столоваязында чаа огурцы кирген. Ол бүдүрүлгениң ажылчыннарының тутканы чаа теплицадан баштайгы кышкы дүжүттү ажаап алган. Чоокку үеде база бир теплицаны ажыглалга кийрерин планнаан.

ОРДЖОНИКИДЗЕ. Соңгу Осетияның ырак-узак Каспий чоргуунуң ховуларында кадат шөлдеринде турар хойжулар ажылдың кышкы чурумунче кирген ол автономнуг республиканың ажыл-агыйларының ыяк сентеп, чылыглаан хой кажаалырынче бир түс муң хире хойну кийрген. Кыштагларда суггарылганың болгаш ветеринарияның пункттуларын тургускан. Калбак-делгем кадат шөлдеринче оруктарны арыглаан. Электри шугумнарын шөйген. Хойжулар чурттаар бажыңнарны, клубту, амыдырал хандырылга черин тудкан.

НОВГОРОД. Областың эң ырак Опеченский Посад болгаш Перелучи суурларынга чедир чааглыг оруктарны туткан болгаш чоокта чаа ажыглалга кийрген. Ынчангаш автомобиль оруктарының тудуунуң болгаш ажыглалының эргелели бодунуң үш чыл планын хуусаа бетинде күүседипкен. Чаа туткан асфальтылыг оруктарның ниити узун дурту 400 километр ажыг болуп турар. Ол дээрге — эрткен беш чылдың ол үезинден бүдүн чартык катап хөй. Бригада аргазын калбаа биле ажыглааны, бүдүрүлге баазазын тургусканы орук тудугжуларының чедиишкининиң хандырган.

ЛЬВОВ. Областың специализастан ажыл-агыйларының мал чемнерин бодбаазырадыр цехтеринге белеткээн силос чаа кестиптен ногаан сигенден дудак чок бедик шынарлыг болгаш хоолулуг болуп турар. Углеаммонийлиг дусту — химиктиг препаратты мал чемнинге немээниниң ажыктыг ынчыг болган.

Ындыг холуксаа чоокта сидоску — чулуктуг чемин мал бүрүнү-биле шиңгээдип албас болган. Ынчаарга дусту силоска немээрге, ооң хоолулуу дыка бедээн.

ОМСК. Технологтуг чаа шугумну хуусаа бетинде ажыглалга кийрген болгаш Омскиниң нефть бүдүрүлгезиниң комплекизин ажыглалга кийрген. Ол улуг бүдүрүлге чери синтетиктиг волокноларны болгаш өске-даа продукцияны бүдүрүп турар.

КИШИНЕВ. Молдавияның найысылалында чаагайжыдыр тургускан чурттаглганың чаа бажыңнарының улуг кварталдары чыл бүрүде улам-на ковудеп турар. Чаа бажыңнарны тудары-биле чергелештир, садтарга, сесерликтерге чечектерин, ногаан ыяштарны хөй-биле тарып олурткан. Чижээ, грек тоорук бээр ыяштарны, чечектелир хараганнарны, чараш талдарны база тараан. Кишинёв — чурттуң мурнуу-барыын чүгүнде эң-не ногаан үнүштерлиг хоорайларының бирээзи.

ТУЛА. Чуък чүдүрер чаа херекселди Туланың политехниктиг институдунга чогааткан болгаш заводтарда ам бүдүрүп турар. Ол херекселдиң конструкциязы бөдүүн болгаш ажыглаарынга эптиг, эдилели шыдамыктыг. Чуък чүдүрер херекселдерни областың роботтар-биле дериттинген машина тудуунуң заводтарында калбаа-биле ажыглап эгелээн.

ДЖИЗАК. Бустан суурга сентелге мастерскаязын тудугжулар чүгле ийи неделя дургузунда дерии дооскан. Чер казар чээрби машиналарны ол чаа мастерская хары угда сентеп эгелээн. Тудугнуң бедик темпизи, күш ажылды эки организастааны, техниканы дээре ажыглааны улуг мастерсканы кыска хуусаада тудуп доозарын хандырган. Чиигеткен панельдерни мастерская тудуунга ажыглаан. Ындыг панельдерни Гулистанның сентелге механиктиг заводу массалыы биле бүдүрүп турар.

КАРАГАНДА. «Карагандауголь» каттыжыышкынының «Молодёжная» разрезиниң коллективи бо чылдың эгезинден бээр пландан ажыр бир миллион тонна хөмүр-дашты улус ажыл-агыйынче чорудуп берген. Хөмүр-даш тывыышының техниказын бедик бүдүрүкчүлүг ажыглааныңы түңнелинде эки көргүзүглер чедип алдынган.

(СЭТА).

Хүннүң медээлери

КҮҮСЕДИРИНГЕ БҮЗҮРЕЛДИГ

Өвүр районнуң чоннуң амыдырал хандырылгазының бүдүрүлге эргелелиниң коллективи он айларның бүдүрүлге планын 103,4 хуу күүсеткен. Коллектив ноябрь айның планын партияның район конференциязының хүнүнге — ноябрь 19-ка чедир күүседир дээш социалистиг чарышты марыпыртан.

Даанган ажыл-херээнге ээ-харысалгалыг, хөй-ниити ажылынга идепкейлиг кирижип турарлар хөй. Дааранкчылар Ч. Адыгжы, В. Куулар, А. Монгуш, Н. Апак, В. Монгуш олар социалистиг чарышты баштап турар.

Коллектив беш чылдың 2 чыл 11 айларының планныг даалгалары 101,5 хуу күүсеткен, чыл планын хуусаадан эрте күүседиринге бүзүрелдиг.

И. ТҮВЕКЕЙ.

МУРНАКЧЫЛАРНЫҢ ОДУРУУНДА

Тываның электри четкилериниң коллективи он айларның электри энергиязы ажылдап үндүрериниң планын 102,9 хуу күүседип, пландан ажыр 959 муң киловатт электри энергиязын берген.

Чылыг энергиязын ажылдап үндүрер талазы-биле база эки түңнелдер чедип алдынган, пландан ажыр ону 1867 гигокалорийни берген. Бүдүрүлгениң бодунуң херегцелинге ажыглаар электри энергиязының камналгазы он айларда 274 муң киловатт-шак четкен.

Бистиң корр.

БИСТЕ АРГАЛАР БАР

Удуртукчуга сөс

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.), июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканының 40 чылының юбилейин төлептиг уткуур дээш Мугур-Аксыда сентелге-тудуг участогунуң коллективи он бирги беш чылдың эрткен үезинде элээн ажылдарны кылган. Тодаргайлаарга, эрткен 2 чыл он айларның дургузунда ниити шелү 1423 дөрбелчин метр ийи-ийи аал чурттаар 11 бажыңны, СЭКП Моңгун-Тайга райкомунуң, райкүүскомунуң болгаш уруглар эмнелгезиниң бажыңнарын ажыглалга кийрген. Капитал сентелгеге болгаш чаагайжыдылгага 322,5 муң рубльдиң янзы-бүрү ажылдарын кылган.

1983 чылдың эрткен он айларының планныг онаалдаларын коллектив 110,6 хуу күүседип, ийи аал чурттаар беш бажыңны ажыглалга кийрген. Чаагайжыдылга болгаш капитал сентелгеге 82,5 муң рубльдиң ажылдары кылдынган. Ол үениң дургузунда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 2,7 хуу өскен.

Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга кирипшишаан, бригадалар болгаш түс-түс ажылчыннарның аразынга социалистиг чарыштың негелделерин чыл санында өскертип тургаш, ай, квартал, чыл бүрүзүнде түңнеп, чарыштың тиилекчилерин мактап шаңнап турар бис. Бо чылдың эрткен үезинде мурнакчыларга материалдыг шаңналга 9192 рубль чарыгдаттынган.

Коллективте коммунист Донгак Чульдумнуң удурткан бригадазының кылган ажылының шынары экижип, ай, квартал санында планныг онаалдазын 120 хуудан кудулатпайн келген. Түс-түс ажылчыннардан коммунистер Нина Делгер-оол, Донгак Чульдум, Байлак Донгак, Михаил Хертек, ажылчыннар Александр Донгак, Александр Эрес-оол олар планныг онаалдаларын үргүлчү ажыр күүседип, өскелерге үлегерлиг ажылдап келгеннер.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң «Күш-ажылдың социалистиг сагылгазын чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» доктаалын удурттулга болдургаш, коллективте хөй-нити организацияларын, профилактика чөвүлели бичеэвес ажылды кылган. Ооң түңнелинде мурнукузундан күш-ажылдың сагылга чурумун экижээн.

Чедиишкиннер-биле чергелештир четпестерни маңаа чугаалаары артык эвес. Коллективте ажылдап турар ажылчыннарның чүгле 30 хуузу коммунистер. Партия организациязы (секретары М. Д. Успуң) оларның аразында мурнакчы ажылчыннардан хуралленге кийрип алыр талазы-биле ажылдарны кошкак чорудуп келген. Бо дугайында чоокта чаа болуп эрткен СЭКП райкомунуң III конференциязынга демдеглээн. Ооң ынай партия организациязы коскү агитацияны кылып тура-даа, үениң негелдезинге ам-даа дүүшпес. Коллективте шугумчуулелдиг ботшугумчулелдиг хана солуннар эвээш үнүп турар.

Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, ажылчыннарның ажылдан үнер-кирер чоруун экижидир дээш оралдажып турбуже ынча-даа бо чылдың 18 кижи ажыл шагы үезинде үш кижи ажылдан үнүп чорутткан. Нити коллективтиң демниг ажылынга ол бүгү шаптыктыг болган.

Тудуг материал фондуларын чүгле чаа тудугларга берип турар. Ооң уламындан шифер, кургагга эптээр штукатура, шил, цемент, шала маңзазы, даштыкы хана материалдарын, чараш өңнүг дозуларны чаагайжыдылгага болгаш капитал сентелгеге бербейн тура-биле кылган ажылдың шынары чавыс болур-дур.

Бир эвес планга кийргеш, тудуг материалдарының соортүлгезин шын организастаар болза, чылда он бажыңны ажыглалга кийрип болур хире ажылчын кадрларлыг бис. Чуртталга бажыңнарының эвээш кылдынып турарының база бир чылдагааны тудуг материалдарының чедирилгениниң темпизиниң кудузунда болуп турар.

Совет Тываның 40 чылының байырлалын төлептиг күш-ажыл-биле уткуур дээш сентелге-тудуг участогунуң коллективи он бирги беш чылдың дөрткү чылының онаалдазын юбилей бүдүүзүнде күүседиринге амдыгаштан планнап турар.

К. ДОНГАК,

«Тыва сентелге-тудуг» трестиң Мугур-Аксында сентелге-тудуг участогунуң начальниги.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хуралы ноябрь 14-те болуп эрткен. «РСФСР-ниң Кара хөрзүнүг эвес зоназын сайзырадыр чурумнар талазы-биле СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалдарының күүсеттинип турарының дугайында СЭКП ТК-ның 1983 чылдың октябрь 17-де доктаалын боттандырар талазы-биле хемчеглер дугайында» айтырыгны аңаа чугаалажып көрген.

РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының болгаш РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң 1983 чылдың 10 айларында күүселдезиниң түңнелдерин база чугаалажып көрген.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. И. Воротников хуралга чүве чугаалаан.

(СЭТА).

АЙТЫЫШКЫН МАНАВАС

Бис ниитиниң малының кыштаглаашкынын малчыннарга берге шылгалда дээрзин бо-ла чугаалажы бээр бис. Мында маргылдаа чок. Ынчалзажок «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарның каттышкан рейд бригадазының кежигүннери Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйларында дуржулгалыг малчыннарга, мурнакчы саанчыларга, ажылга бердинген бызаа ажаакчыларынга ужурашпаан, сүт-бараан фермаларының болгаш хойжу бригадаларның вайырлдыг коллективтеринге таварышпаан дээр болза шын эвес. Районнуң ажылчылери коллективизация үезинде-ле салдынган эки чаңчылдарын ам-даа кагбаан-дыр. Ол хирезинде кыштаглаашкынның эрткен үезинде олар бедик көргүзүглерни чедип ап шыдаваанар. Чүге? Бо айтырыгга харыыны рейд материалдарындан көрүп болур. Районнуң агроүлетпүр каттыжышкынының кыштаглаашкын айтырыы чугаалашкан хуралынга чөвүлелдиң кежигүннери дыка озалдап чыылган. СЭКП райкомунуң бирги секретарының болгаш райкүүском даргазының киржилгези безин ол хуралды дүргедедип шыдаваан. Телефон дамчыштыр келдирткен кежигүннер боттарының далаш херектеринге, чай чогуннга сылдаглаар болган. А Чадаанапың районнар аразының Сельхозтехника каттыжышкынының төлээзи үш катап чалаттырган. Сүт-бараан фермаларының сентелгезин дөрт харыылаар турбуже. Дмитрий Ооржак хуралга бодун мыннаар агартыыган:

— Бистиң бодувустуң херээвис база хөй, хуралдап чоруур чай чок ийин.

Ам-даа аныяк специалистиң улуг улусту туржук. РАУК чөвүлелиниң удуртукчу органының хүндүлекчини ооң пүүрүнге черле таарышпас. Азы ук айтырыгны ол хуралга эвес, а херек кырынга кылырын шиитпирлээн бе? Ындыг бе дээрге, хурал соонда безин элээн үе эрткенде, ооң кылыр ужурлуг ажылы олчаан турбушаан. Чижээлээрге, СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг совхозту ап көрээл. Ында кормоцех ажылдавайн турар, эрги дробилка үрелирипиң кырында келген. «Чыраа-Бажы» совхозта автопоилкалар ажылдавастаап, соок кормоцехте октапкан каңнаар агрегат турбушаан. «Искра» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазында адыш ишти-даа хире болбаазыраткан мал чеми чок, котельная болгаш автопоилкалар ажылдавас. Д. Ооржак чүнү бодап турарыл?

— Агроүлетпүр каттыжышкынының кежигүннери ам-даа аңгылапмышаан—деп, СЭКП райкомунуң бирги секретары И. М. Сувандии чугаалап турар. —Ооп-даа берге чүве—тускай эртемниглерниң олутпай чоруу, идепкей чогу: албадал-биле ажылдаар, чугаалаарга—кылыр, а ооң соонда кандыг айтыышкын кээрин манап орар. айтырыгны боду үзе шиитпирлеп шыдавас. Кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң шапкынчааны-биле чергелештир кижи бүрүзүнүң ажыл дээш харысалгазы бедээп үеле ындыг удуртукчунуң ажыы бис.

Чөөн-Хемчик районнуң беш муң ажыг бода малы, 56 муң баш шээр малы кыштаглаашкынче кирген. Олар кышты хүр ажар, чаш төлдү болгаш эъттиг, сүттүг бээр ужурлуг. Ону кым харыылаарыл? Чүгле кадарчы, бе, чүгле саанчы бе? Чок.

— Мен мергежилимге ынак мен, бүгү назынымда мал аразындан үнмедим—деп, СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг совхозтуң мурнакчы саанчызы «Моңгуш Алдын-кыс чугаалап турар.—Чамдык улусту бисге хүндү чок болуру дыка-ла хомудаачыг. Бис чайлагга турувуста чаңгыс катап автомагазин безин келбеди.

— Боттарывыстың шыдаарда ажылывысты шуптузун кылып алдывыс: сигеп белеткеттивиген, кажаалар септеттинген, а одаар чүүл соортүп бээр кижи чок болду.—«Чыраа-Бажы» совхозтуң Дагыр-Шеми хойжу бригадазының малчыны Куулар Шулуу ыңчаар хомудады. Кандыг-даа бедик көргүзүглер, кандыг-даа чараш сөстер күш-ажылчы кижилерге багай хамаарылганы солуп шыдавас. Мындыг чижекти көрээл. «Чыраа-Бажы» совхозтуң Ак-Хая бригадазы бо чылып чүс баштан

— Малдың өлгениниң чылдагаанын тодарадырын совхозтарның тускай эртемниглеринден негеп турар бис. Ынчалза-даа олар бисти шоолуг тоовастыр. Ооң уламындан оларның ажылынга хамаарылгазы кезулдур-ле баксырап кээр-дир—деп, районнуң ветбаклабораториязының эргелекчизи Ч. Куулар тайылбыр берди.

Чөөн-Хемчик районда кадрлар айтырыының чылбайн турар чылдагааны чүдел? Бирээде, оларның мергежилиниң четпезинде: совхозтарда 36 кол специалистиң 27-зи дээди эртемниг, бүгү 162 специалистиң 84-ү ортумак эртемниг, 51-и тускай эртем чок. Ынчангаш мал ажылының интенсивтиг хөгжүлдезиниң үезинде бедик мергежилдиг мал эмчилери, зоотехниктер, инженерлер, бригадирлер чугула болуп турар, оларга быжыг билиг херек. Чижээ, «Чыраа-Бажы» болгаш «Большевик» совхозтарның осеменаторларында кедээ ажыл-агый техникуму дооскан Екатерина Ооржак биле Майдакпаа Ооржак ышкаш.

Удуртукчу болгаш тускай эртемниг (ылаңгыя ортумак звенонуң) кадрлар-биле ажылда четпестерниң ийиги чылдагааны — партия комитеттериниң кадрларны шилиир, хуваар болгаш кижизидер талазы-биле чедир ажылдавайн турарында. «Искра» совхозта бызаалар олуру кээп чыл улаштыр эвээжевейн келген, партком болгаш инспекция ында бригадир Виктор Куулармын аңаа таарыжыр таарышпазының дугайында айтырыгны үзе шиитпирлеп шыдаваан. Ол туржук Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының эргелекчизинге ол ажылга кандыг-даа дуржулга чок Тамара Моңгушту хүлээп алган. Мында сагбас инектерге, олар сүт бербейн турар дээш, чем бербейн турарында, саар инектерге рацион тургустуммаанында кижи элдепсиннер чүве чок.

СЭКП райкому удуртукчулар болгаш тускай эртемниглер-биле ажылды шуут чорутпайн турар дээр болза меге апаар. Эрткен чылын «Чыраа-Бажы» болгаш «Большевик» совхозтарга удуртулгазының стилин экижидериниң болгаш шиитпирлерниң күүселдезинге контрольду экижидериниң талазы-биле семинарларны организастаан. Ол семинарлардан алдынган мурнакчы дуржулга чүгле «Тыва» совхозта нептерей эгелээн, өскелеринде сула. Партияның болгаш чазактың сөөлгү доктаалдарынга үндезилеп күш-ажылдың сагылга-чурумун экижидер, ооң түңнелдеринге даянгаш кылыр ажылдарны планнаарып удуртукчуларның болгаш тускай эртемниглерниң өөренип коорт ажылга чаа арга болгу дег. Маңаа кол чүве—ону кылдыра көрбээн. Маңаа чижек кылдыр кодээ ажыл-агый эргелелинде чыдар кыдырааштыг көрээли. Ында эргелел начальниниң, кол зоотехниктиң, кол инженерниң... ажылга келгенин, дүштен чорааның болгаш ажылдан чанганын демдеглеп турар. РАУК чөвүлелиниң ажылчын органын удуртур хүлээлгелиг улус ажыл хүнүн саазын артынга эрттирери албан бе?

— Тускай эртемниглер-биле ажылдың аргазын өскертири чугула. Оларның чамдыызы харысалганы чедир билбес, боттарының ролюн чедир үнелевес, кандыг-бир шиитпир хүлээп алырда районнуң удуртукчуларынче көрнүр боор-дур — деп, И. М. Сувандии санап турар.

— Биске чаа дробилка болган болза!— деп, СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг совхозтуң кол зоотехниги К. Кара-Сал хуралдан дилээн.

— А мал эмнеринге чагыгны ам кийрип болур бе?—деп, ветбаклаборатория эргелекчизи Ч. Куулар айтырган.

Бо айтырыгларны соок кыш дүшпээнде-ле шиитпирлээр турган ийик. Тускай эртемниглер эвес-даа ышкаш, шагда-ла чагыгны кийрип, бодуун айтырыгларны шиитпирлеп шыдавас. Сактырга, кыштаглаашкын — малчыннарга шылгалда эвес, харын тускай эртемниглерге шылгалда-даа ышкаш ваа, олар чонну организастаар, технологияны шыңгыы сагыырын хандырар, ажылдаарынга болгаш амыдыраарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар болгай. Тускай эртемниглерге кыштаглар кезиринче айтыышкын бээр үе келбээн бе? Ынчап болбас.

Каттышкан рейд

Рейд бригадазының кежигүннери:
К. ЯЛАКОВ республиканың ужелажыдылга каттыжышкынының начальниги.
А. ДОРОНИНА, республиканың ветбаклабораториязында килдис эргелекчизи.
Д. МОҢГУШ, СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг совхозта улусчу контрольдуң кол бөлүүнүң даргазы.
А. БЫКОВ, К. ЧООДУ, «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарның корреспондентилери.
Рейд бригадазы даразында Бии-Хем район баар.

КҮРҮНЕГЕ—СЕМИС, ШЫЫРАК МАЛДЫ

Чөөн-Хемчикте «Тыва» совхоз мал семиртир кылдыр тускайжыттынган. Ооң семиртилге шөлүнде 3500 баш мал тургузу азыралда кыштап турар.

Күрүнеге семис, шыырак малды дужаар дээш совхозтуң кадарчыларының аразында социалистиг чарышка 50 кижи киржип турар. Олар малга деңзини хүннүң немээр дээш шудургу ажылдап турар.

Бо чылдың эрткен айларында социалистиг чарышка хоочун малчын Куулар Доржу тиилекчи болган. Ол эрткен чылын хүлээп алган инектериниң бирээзин ортумаа-биле 400 килограмм чедирген. А бо чайын бирээзин-не 200 кг турган инекти 350 кг-дан кудулатпас деп социалистиг хүлээлгени алган. Ол соглээн сөзүнге ээ болур дээртинге бүзүрел улуг. Чүге дээрге, хоочун кадарчының азыраан инектериниң бирээзи-ле хонукта 400—500 грамм немелде деңзини ап турар. К. Доржу—1981—1982 чылдарда «Социалистиг чарыштың тиилекчизи» деп херек демдектери-биле шаңнатканы.

«Тыва» совхозтуң чемгерилге шөлүнде мал чеми үүрмектээр цех бар. Ооң ажылдакчыларының аразында чарлыка Раиса Куулар тиилекчи болуп келген. Шудургу күш-ажылы дээш ол бо чылын Москваже, ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинге четкеш келген.

Раиса Куулар күш-ажылчы темпизин кошкатпайн, мал чеми үүрмектээр хүлээлгезин 150 хуудан кудулатпайн турар.

Ол-ла совхозтуң Ак-Хая деп черде ийи кодан ирт бар. Оларның бирээзин кадарган Куулар Домуй-оолдуң ажылы мактаалдыг. Бо чылын ук малчын бир иртке онаашпыр 3 килограмм дүктү кыргып алган. Иртерни күрүнеге дужаарынга чедир ол кызымак азырап тургаш, бирээзин-не 45—50 килограммдан кудулатпас деп шиитпирлээн. Ооң эжи Сат Хууракпай 700 баш иртти кадарып турар. Ол мурнунда бирээзин-ле ортумаа-биле 36 килограмм тогдуларны хүлээп алган. Оларны 46 килограммдан кудулатпас сорулгалыг.

Ниитизи-биле совхозтуң он муң баш ирти 14 кыштагга бо чылын кыштаглап эгелээн.

К. МОҢГУШ.

РСФСР-де чурттап турар хөй уругларлыг иелерге «Маадыр-ие» атты тыпсыр дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Он болгаш оон-даа хөй уругларны божаан болгаш кижизиткен иелерге «Маадыр-ие» орден-биле кады «Маадыр-ие» атты тыпсыр:

Тыва АССР-ден:

Наталья Таңгытовна Каваага— «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны, Барыын-Хемчик район.

Бичии Урук Чимитовна Куулярга — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны, Чөөн-Хемчик район.

Кара Достан-Ламаевна Саалга — өг-бүле ээзи, Барыын-Хемчик район.

Александра Александровна Чараш-оолга— «Чодураа» совхозтуң ажылчыны, Тес-Хем район.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. АНДРОПОВ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль.
1983 чылдың ноябрь 9.

ЧАРЫШКА ДЕҢНЕП КӨӨРГЕ

СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң бюрозунуң, улус депутаттарының район Советиниң күүскомунуң, кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел, ВЛКСМ райкомнарының каттышкан хуралы болуп эрткен. Аңаа районнуң совхозтарының хойжу бригадаларының, сүт-бараан фермаларының үшкү кварталда социалистиг чарыжының түңнелин чугаалажып көрген.

Районнуң ажыл-агыйларының хойжу бригадалары, сүт-бараан фермалары 1983 чылдың үшкү кварталында малдан алыр продукцияларны бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле тодаргай ажылдарны кылып чоруткаанын бюро демдеглээн. Районнуң сүт-бараан фермаларындан СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн, «Искра» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермалары дээре көргүзүглерни чедип алган.

Дөргүн сүт-бараан фермазының коллективи бир саар инекке онаалтыр ортумаа-биле 1829 килограмм сүттү сагган. Дужааттынган сүттүң 99,2 хуузу I база II сорттуу болган. Он дөрт саанчының он бири саар инекке онаалтыр 1632-3139 килограмм сүттү сагган.

Хойжу бригадалардан «Чыраа-Бажы» совхозтуң Ак-Хая бригадазындан өске чаңгыс-даа бригада төрүүр хойга онаалтыр хураган камгалап алыр планын күүседип шыдаваан. «Чыраа-Бажы» совхозтуң Шык-Бажы сүт-бараан фермазы эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге сүт бүдүрерин кудулатканын бюрога демдеглээн.

Чарышка тиилекчи болган Дөргүн сүт-бараан фермазының коллективинге (бригадири А. Монгуш.) СЭКП райкомунуң, райкүүскомунуң, кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел болгаш ВЛКСМ райкомнарының шилчиир Кызыл тугун тывыспышаан, 50 рубль-биле шаңнаан. Хойжу бригадалардан төрүүр 100 хойдан-на 95 хураганны камгалап албышаан, хойдан 2.1 килограмм дүктү кыргып, алган Ак-Хая хойжу бригаданың коллективин социалистиг чарыштың тиилекчизи деп санаан.

Саар инекке онаалтыр 1884 килограмм сүттү саап алган «Искра» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазынга (бригадири Л. Дамбуу.) районнуң Күш-ажылчы Алдар тугун тураскаадып кодурген.

М. КӨЖЕЛДЕЙ.

СООК УЛУГ-ДАА БОЛЗА...

Казакстанның соңгу чүгүнге кышкы үеде соок болганчокла дөртен градус чеде бээр. Ындыг соокта хой кежиниден кылган эрги безин тоннуг кижи доңмас. Чүге дээрге алгыдан кылган хепти Соколов-Сарбайның даг-болбаазырадылга комбинадының амыдырал хандырылга албанының ажылдакчылары болбаазырадып кылып өөренип алган.

Алгыдан кылган тускай хептиң ажыглал хуусаазын узадыры — оларның сорулгазы. Ону химиктиг арга-биле хеп ыштаар чер-даа, хеп чуур чер-даа, идик мастерскизы-даа күүседип турар.

Ындыг цехтер тургузарынга хөй чарыгдал үнмес, а орулга улуг. СЭТА-ның корр.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин — амыдыралга

КУРЛАВЫРЛАРНЫ ДИЛЕП ТЫВАР

Бо чылдың июль төнчүзүнде республиканың Садыг министерствозунуң коллегиязының калбак хуралы болган. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң айтышкыннарын ёзугаар садыг хандырылгазын улам экижидер талазы-биле айтырыгны аңаа чугаалашкан бис.

Ук хуралга садыг бүдүрүлгелериниң удуртукчулары шупту киришкен. Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, садыглаашкынның культуразын улам экижидер, келген кижи бүрүзүнге төлептиг бараан болур дээш ажылды канчаар организастаза экил деп айтырыгта доктааган бис. Саналдар-даа хөй болган, мергыдаалар-даа тургулаан. Ук хурал ооң соонда мындыг кол түңнел кылган: күш-ажылдың сагылга-чурумун коллектив бүрүзүнге быжыглаар талазы-биле немелде хемчеглерни алыр, кижизидилге ажылын улам күштелдирер, садыгжыларның ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар.

Он бирги беш чылдың өзек чылы бир ай ажыг үе эрткенде доостур. Ооң-биле кады дөрткү квартал база төнер. Бо үе бистен эки ажылды, үре-түңнелдиг чорукту негээр. А көргүзүглеривис кандыгыл? Аңаа өөрүнчүг эвес деп дораан харылаар апаар. Бо чылдың эрткен тос айларында күрүне садыының шугумунда көскү өзүлделер, өскерилгелер бар-даа болза, бараан сайгарылгазының ниити хемчээли эрткен чылдаазындан кудулаан. Ону чүгле 98,5 хуу күүседип, чонга 1,7 миллион рубльдиң бараанын чедир бербээн бис. Бараан сайгарылгазының планын Кызылдың аъш-чем болгаш үлетпүр бараанарының садыглары, кожуушкак бараанар садыы күүсетпээнинден мындыг четпестерлиг болган бис.

Күрүне садыының ажылдакчылары, салган сорулгазын мынчаар чедир күүсетпээниниң чылдагаанын чоокта чаа анализтеп чугаалашкан бис. Садыг бүдүрүлгелерин чугула хереглелдиң бараанары-биле бүрүн хандырар дээш Садыг министерствозунуң аппарадыдаа, план кылдыстериниң, садыг албанының удуртукчулары, специалистер болгаш өске-даа ажылдакчылар кошкак ажылдааны оон илерээн. Ол ышкаш организакчы ажыл база кудуу деңнелде болган. Бараанны шыгжап, кадагалап база сөөртүп турарында четпестер ам-даа үндезини-биле чайлаттынмайн турар.

Министерствонуң бараанны мөөңү-биле үндүрер организациязын чоннуң негелде-херегделинге болгаш культурлуг хандырылгазынга улуг идигни бээр ужурлуг ажыл-чорудулгазында улуг четпестер бар. Ол организацияларның үлетпүр-биле харылзаазы кошкак, бүдүртүнген бараанны бээр кереэниң чогуур үезинде боттанып-боттанмайн турарының контролю четпес, бараанарның ассортиментизин болгаш шынарын өөренип көрбейн турар.

Ниити четпестерни салаа базып санап, ооң анализин кылырга, тус-тус бүдүрүлгелерде улуг-даа, биче-даа хемчээлдиг эскиттерниң каттышкан түңнели болур дээрзин маңаа айтыр апаар. Кызылдың садыг-белеткел баазазының ажылын көрээлиңер. Ында садыглаашкын албаны дыка кошкак. Бараанарны хүлээп ап, сайгарып турарын хүн бүрүде бүрүткевейн турар. Үүрмектеп садар чамдык бараанарны садыгларга бээриниң кереэзин үзүптер ийикпе хожудадыптар чоруктар бар. Үлетпүр бараанарын таарыштыр хуваавайн чамдык магазиннерже ковүдедир чорудуптарындан ол бир черге чыглып чыдып бээрге, өскезинге чок турар таварылгалар база эвээш эвес.

Бараанны үүрмектеп садары база бедик деңнелге четпейн турар. Ында база четпестер эвээш эвес. Магазиннерни бараанар-биле четче хандырбайн турарындан планныг онаалда күүсеттинмейн келген.

Үүрмектеп садар бараан сайгарылгазының өзүлдези, бараанарның ассортиментизи болгаш шынары садыг ажылдакчыларының мурнунга улуг сорулгаларны салып турар. Негелдениң байдалын, ооң структуразын хандыр билбес болза бараанарны канчаар чагыдарып-даа, ооң сан-түңүнүң шын отчёдун кылыры-даа болдунмас.

Садыг ажылдакчыларының чогаадыкчы идепкейин, бүдүрүкчүлүг күш-ажылын көдүрер кол чүүл — социалистиг чарыш болур. Ол дугайында СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунга база тодаргай чугаа болган, кээп турар бараанарның шынарын бедидер, садыг шөлдерин, материалдарны, энергияны болгаш ажыл шагын чөп ажыглаар дээн ышкаш чугула айтырыгларже кол кичээнгейни салырын ук Пленум садыг ажылдакчыларынга дааскан.

Бо сорулгаларны чедиишкиниг боттандырары-биле күрүне садыы чамдык хемчеглерни ап чоруткан. Бараан аймаан болгаш акша-төгерикти хумагалаар, самчыгдаашкын кылыр болгаш оорлаар чорукту болдурбас дээш тодаргай ажылдар кылдынып турар.

Пленумнуң негелдезинге дүүштүр садыг ажылдакчыларының ортузунга кижизидилге ажылын күштелдирери чугула. Политөөредилге, мергежил бедидериниң школазы, янзы-бүрү конкурстар тускай план ёзугаар удаа-дараа эртип турар. Ылангыя «Эң тергиин садыгжы», «Эң тергиин повар» деп аттар дээш болуп турар конкурстар дыка ажыктыг дээрзин амыдырал бадыткаан. Ынчангаш, ону доктаамал эрттирерин чаңчыл болдурган бис.

Кижизидилге ажылынга дагдыныкчыларның ролю улуг. Боттарының арга-мергежилин аныяктарга дамчыдып бербишаан, садыгжының хүндүлүг болгаш харысалгалыг ижинге аныяктарны өөредип чаңчыктырары улуг болгаш харысалгалыг хүлээлге. Ону ак сеткилдиг алдарлыы-биле күүседип чоруурлар эвээш эвес. Г. Хабарова, И. Декабрь болгаш өске-даа мурнакчы, дуржулгалыг садыгжылар баартык артынга ажылдакчыларны төлептии-биле хевирлеп турар дээрзин чоргаарал-биле адаар апаар бис.

План дээрге хоойлу болгай. Ону албан күүседир апаар. Хожудаашкынның коллектив турбазын дээш партия болгаш чазак бүгү-ле хемчеглерни ап, удуртулга болур доктаалдарны, шиитпирлерни хүлээп ап турар. Ол бүгүнү амыдыралга боттандырар, садып алыкчыларга төлептиг бараан болур дээш садыгжылар бүгү-ле күжениишкиннерни үндүрер ужурлуг.

Сөөлгү үеде үнген чугула документилерниң бирээзи болза, Күш-ажылчы коллективтерниң дугайында хоойлу болур. Ону күрүне садыының ажылдакчылары боттарының амыдыралында боттандырып эгелей берген. Он бирги беш чылдың өзек чылын чедиишкиниг доозарывыска ол улуг идиглиг.

Бо чылдың эрткен айларында планныг онаалдаларывысты чамдык көргүзүглер талазы-биле күүсетпээн бис. Ол дээш министерствонуң-даа, садыгларның-даа ажылдакчылары эгенип чоруурлар. Ындыг болбас арга чок. Чурттакчыларга муң-муң рубльдиң бараанарын чедир сатпааныыс ол. Бо четпестерни дарый чайладып, чыл төнчүзүнге чедир улам күжениишкиниг ажылдап турааш, кылбаан чүүлдеривисти долуу-биле күүседир сорулгалыг бис.

К. ШАВЫРАА,
Тыва АССР-ниң садыг министри.

2. БҮДҮРҮЛГЕ — САДЫГ — ХЕРЕГЛЕКЧИ

ЧААГАЙ АТТЫ КАМГАЛААР

Хүндүлүг беш-бүлүкчүкту чаалап алырынга күжениишкиннер үнгени чугаажок. Шынарлыг бараан хөй-хөй кижилерниң кызымак ажылының түңнели болур. Кызылдың дааранылга фабриказынга негелде улуг. Шынар демдээн тывыскан продукция бүдүрүп турар бүдүрүлгениң марказының ат-алдарын камгалаары — ажылчынның арын-нүүрүнүң херээ. Ол атты камгалаары чүүден харысалгалыг болгаш берге. Хепти бир хүн эки, даартазында чевен дааравар болза, ону шынарлыг деп болбас.

Садыгларже үнериниң бетинде продукцияның курсадыг инспекциязының техниктиг контроль кылдызының ажылдакчылары хүлээп ап турар. Бүдүрүлге-биле садыг аразында бис туруп турар бис. Бистиң негелдевис кандыг болдур, продукцияның шынары ындыг деп болур. Бүдүрүп, садып ап турар кижилерниң аразында быжыг харылзаа шынарны экижидеринге быра дизе частырыг болбас.

Шынар дээш демиселге бүдүрүлге — садыг — хереглекчи деп үш-бүлүкчүктүң сөөлгүзүнден ажылды эгелээри чугула. Хепти бүдүрер мурнунда үениң негелдезин, чоннуң хереглелин болгаш сонуургалын өөренип көөрү чогумчалыг. Хар-назын аайы-биле кым кандыг хеп хереглеп турарыл, ону канчаар даараза экил дээрзин билип алыры артык эвес. Чүге дизе хереглеттинмес бараанны эндере бүдүрүп алырга, ону улус албайн баары чайлаш чок. Чүгле хереглел өөренири база четпес. Хепти шынарлыг кылганындан бараан саарылгазы улуг хамаарылгалыг.

Курсадыг инспекциязы ай санында продукцияның шынарын хынап турар. Үшкү кварталда дааранылга кылыгларының 6,4 хуузу, уруглар хевиниң 11,6 хуузу браактаттынган. 9 айларда продукцияның 6 хуузу сайгарылгаже үнмээн. Эңир чылдың бо үезинде брак 14,3 хуу турган. Шынар чок кылыышкыннар сан талазы-биле кызырылган-даа болза, бо чоруктуң узуткаттынмайн турары черле таарымча чок. Фабрикада бо четпестерни болдурбайн баар аргалар бар.

Шынар демдээн эдилээри чаагай алдар. Даараныкчылар бо дугайын ам-даа чедир билбейн турар ирги бе деп бодал тургустунуп келир. Шынар экижиир хамаан чок, эде кылыышкыннарның саны ковүдеп олурар. Чүгле октябрь айда продукцияның 12,9 хуузу негелдеге дүүшпес дээрзин хыналда илереткен. Бо дээрге үш айларда кылдынган брак-биле деңе чыгы сан болур. Мындыг кудулаашкын мурнакчы бүдүрүлгениң адынга дүгжүр бе деп айтырыгта харыы негеттинер бээр.

ЧАШТАРГА ЧАРАШ ХЕП ДААРАТТЫНМААН

Дааранылга фабриказы хендирден кылган даараттынгыр пестерден хепти даарап турар. Шокар ситецтер кымны-даа каастаар. Оон кылган платьелерни анаа-даа хүнде, байырлалдарда-даа кедип болур. Ылангыя бичии уруглар платьезинге ол коңчут таарыжыр. А даарап турары кандыгыл?

9 айларда курсадыг инспекциязы 1000 дааранылга кылыгларын хынаан, оон 60-ын садыгларже үндүрерин чөпшээревээн. Шынар чок даараттынган хептиң шуптузу — бичии уруглар платьелери. Оларның каасталгазы шынарлыг эвес, холуп даараан пестери өннеш эвес, моюндуруктарын олуртканы шын эвес болган. Бичии уругларга даараан халаттарның эдектерин ыргайты даараш, карманнарын база дыртыйты илген. Хаажылаар пес таарымча чок шилиттинген. Көргүзүгде кылыгларга дүүшпес болганындан, эде даараары-биле ону фабрикаже дедир эгиткен. Чаптанчыг чаштарга хеп даарап орган кижи чевен даараарындан канчап диттир ирги деп бодал башка кирип кээр. Чаштарны хомудадыр эргевис чок. Борта оларга ынакшыл бирги черге турар ужурлуг. Чогаадыкчы ажыл, кичээнгейлиг чорук шынар дээш демиселге кол даянгыыш болур ужурлуг.

Технологтуг чорудулганы хайгааралга алыры чугула деп санап турар бис. Ажылчыннарның мергежилин бедидери база шиитпирлээр ужурлуг айтырыгларның бирээзи болур. Технологтуң, модельерниң, быжыкчының, даараныкчының кайы бирээзи чедир ажылдаваан болза, стандарттарга дүүшпес продукция бүдүртүнер. Ынчангаш тус-тузунда оларның ажылын контрольга алыры негеттинип турар. Бо ажылды эки чорудар болза, эде кылыышкыннар турбас. Эде кылыышкыннар пестер камналгазынга дээштиг болгаш ажылчын үениң чидириин болдурар. Бо бүгүден күрүне каражадаары билдингир.

Шынар экижидер херекке операцияларны механизастаары чугула. Дерилге талазы-биле ажылдар кылдынып турар. Чаа дериг-херекселдерге ажылчыннарның мергежили дүгжүр болза эки. Ынчангаш инженер-техниктиг ажылдакчылардан эгелээш ажылчыннарга чедир техниктиг өөредилгени организастаан.

Курсадыг инспекциязының ажылдакчылары хыналда соондарый бүдүрүлге хуралдарын эрттирип, илереттинген четпестерни фабриканың көргүзүг самбыразынга азып турар. Шынар чок ажылдаан кижилерге хемчегни онаап турар. Октябрь айда чоруттунган хыналда соонда, бүдүрүлге биле инспекцияның кады чорудар ажылдары планнаттынган.

Фабрика-биле харылзааны быжыктырар апаар. Шынар демдээн ышкынмас дизе, сагылга-чурумну экижидери эргежок чугула. Кадрларның ажылдап үнер-кирер чоруу база ажылды экижидеринге шаптараазынныг. Садып алыкчыларның сеткилин хомудатпазы-биле шынар дээш туржуру — сорулгавыс ол.

Г. БАЛАКИНА,
курсадыг инспекциязының начальниги.

Ада-иелерниң уруглар кижизидилгезинге үлегери улуг дээрзи кижи бүрүзүнге билдингир. Чажындан тура күш-ажылга ынак кылдыр кижизидери кончуг чугула болур.

Владимир Шөртен өөренип тургаш-ла адазының ажылдап турар черинге бо-ла халып кээр. Максим Аксакович оглунга солун өрүүрүнүң бедүүн аргаларын айтып берип турган. Үстүкү класстарга келгеш, оглу адазынга дузалажып турар апарган. Школа соонда ол адазы-биле кады өрүкчүлеп ажылдай берген.

Коммунист М. А. Шөртен «За асбест» солуннуң типографиязынга хөй чылдарның иштинде ак сеткилдиг ажылдап келген. Ол — аныяктарның дагдыныкчызы. Бодунуң мергежилин чаа ажылдап келген оолдар, кыстарга хоочун ажылчын күзелдии-биле дамчыдып турар. Коллективте ону «адавыс» деп хүндүлеп адаар.

ЧУРУКТА: адашкылар М. А. Шөртен биле В. Шөртен.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Чагаалар допчулалы

КЕЛИР ҮЕГЕ БУЗУРЕЛ

Редакцияга чагаалар хүн бүрү үзүк-соксаал чок кээп турар. Ындыг чагаалар, шынап-ла, чоннуң сеткил-хөөнүн илередип, амыдыралдың судалын көргүзүп турарлар. Хүн бүрү кижилерден кээп турар чагааларны номчааш, оларның-биле кады олуруп алгаш сеткил-сагыжыңны чугаалажып ... болур сен...

Бо хүннерде редакцияга кээп турар чагааларда СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң «Правда» солуннуң айтырыгларынга харыызынга база Ю. В. Андроповтуң совет чоннуң мурнуңдан Медегелелинге чүүлдүгзүнген деткиишкин чагаалар хөй боор турар. Ол чагааларда «Шынның» номчукчулары чүнүң дугайын бижип турарыл? Номчукчуларның чагааларында боттарының социалистиг Төрээн чуртунга ханызы-биле бердинген патриотчу, интернационалчы сеткил-хөөнү-биле кады оларның бистиң дайзыннарывысты, капиталистиг делегейниң дайынзырак кара сагыштыг түлгедиглерин көөр хөөн чок чоруу болгаш оларга удур килеңи көстүп турар. Ажылчы чоннуң үнү серемчилелдиг болур чорукче кижи бүрүзүн кыйгырып турар. Эң ылангыя Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилеринден мындыг олуругларны бижээн чагаалар кээп турар: «Дайзын удуп чытпас — серемчилелдиг болуңар! Мооң мурнунда-даа мындыг турган, ам-даа ындыг болур ужурлуг». Мындыг чагааларның дыка хөйү солуннуң арыннарынга үнгүлээн.

Бо таварылгада чамдык чагааларның допчулалын мында парладывыс.

Чижээ, Улуг-Хем районнуң Чаа-Хөл суурда чурттап турар дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуну О. Т. Ховалыг мынчап бижип турар: Делегейниң ийиги дайынының бүгү делегейниң чонунга, оон иштинде совет чонга чедирген айыыл-халавын, каржы-когаралын амгы аныяк өскен безин билир. Совет кижилер дайынны кажан-даа күзевес! Чаагай келир үени тургузарынга, төрээн черивисти уламна каас, чараш болдурарынга биске тайбың херек. Бистер төрээн чуртувуска кызытаар чок ынак бис.

Бис эш Ю. В. Андроповтуң Медегелелин изии-биле деткип, чүүлдүгзүнүп тур бис. Чер делегейниң бүгү кижилерин өлүмче чыгап, каржызы-биле кыжанып турар АКШ-тың Р. Рейган баштаан амгы администрациязын, бүгү совет кижилер дег, буруу шаап, оларга удур килеңниг үнүвүс көдүрүп тур бис. Тайбың херээ — шыныыг. Ол ыяап-ла тиилээр. Ядролуг дайынга удур чер кырынга тайбың дээш кужувусту херек апарза, ийи катап, үш катап улагаттырар бис».

Төрээн чуртунга бердингенниң, аңаа патриотчу ёзу-биле албан болурун көргүскен мындыг чагаалар редакцияның адрезинге хүннүң-не кээп турар. Чижээ, ындыг чагааларны бисче Чөөн-Хемчиктен О. Кара-Сал, О. Сайын, Кызыл хоорайдан Д. Чүлдүм оол, Улуг-Хемден К. Доржукай, Сүт-Хөлден Б. Ондар, Өвүрден Д. Ооржак, Кызыл районнуңдан З. Бүрүней олар бижээн. Ол дээрге совет ниитилелге кижизиттинген патриотчу-интернационалчыларының үнү-дүр. Оларның патриотчу херектерин хүн бүрүнүң ажыл-херектеринде бадыткаттынып турар.

Өвүр районундан башкы С. Монгуш мынчап бижип турар: «Мен башкы кижи болганымда, чурттуң бичии хамаатыларының келир үезиниң дугайында үргүлчү бодап чоруур мен. Бүгү-ле эки чүвени — уругларга!» — деп ленинчи кыйгырыг бистиң чуртувуста боттанып турар. Кижилер ханны төп, тургаш ажык-кончаа тып алырынга амдажаан дайынзырак бөлүктер бичии кижилерниң келир үезин оорлап турарлар. Олар кижиниң эргези деп хоозун шуутап, амыдыралдың эжиин чаа ажыдып кирип турар миллион-миллион аныяк кижилерниң оруун дуглай, оларның билиг чедип алырынга моондакты тургузуп турарлар.

Ынчалза-даа делегейниң бүдүн бүрүзүнде кижилер дайынны көөр хөөн чогун ажыык-биле илередип, сеткил-сагыжын каттыштырып, тайбыңның марыжынга киржип, муң-муң километрлерни эртип турарлар. Делегейниң бодүүн кижилери шынны, мегени ылгап «шыдаар».

Улуг-Хем районнуң Ак-Туруг суурдан аныяк механизатор А. Бегзи бодунуң кыска деткиишкининде мынчаар бижээн: «Чон биле партия кажан-даа тудуш. Биске тараа тарыырынга тайбың херек». Ындыг хевирлиг чагааларны, Өвүр районнуң Чаа-Суурдан В. Санаа, К. Доңгак, Кызыл хоорайдан Д. Монгуш, Эрзинден С. Чечек, А. Доржу база бижип турар.

Ажылчы чондан кээп турар ол чагааларны бижип турар кижилер бүгү делегей масштабтыг бодап, боттарының дайзыннарын болгаш өнүктерин билип турар деп чүвени херечилеп турар. Улуг Ленин серемчилелдиг болурунга өөреткен. Ол ленинчи чагыг кижи бүрүзүнүң чүрээнде чурттап чоруур.

ДЫҢНАДЫРЫН ДААСКАН

Районнуң хереглекчилер эвилелиниң кооператорлары чевискээрнинде чурттакчы чоннуң садыг хандырылгазын бар аргаларны ажыглап, негелдеге дүүштүр тургузаарынче улуг кичээнгейни угландырып турар. Райпода 23 садыг четкилери, столовая бар. Чоннуң бараанга хереглелин үстүнде ол коллективтерниң канчаар хандырып турарының дугайында айтырыгны районнуң улусчу контроль комитединиң хуралынга чугаалашкан.

Планныг онаалда күүселдезин коллектив ай санында чедип ап турар. Ындыг-даа болза райпонуң талазындан районнуң чурттакчы чонун хүн бүрүнүң эргежок чугула бараанары-биле хандырып турарында чамдык четпестер бар. Хуралга кол кичээнгей өлче угланган.

Кара-Чыраа суурда магазинге келир болгаштарза, ооң адрезин-даа чок, ажылдаар үезин, шагын бижип айытпаан. Санитарлыг байдалы негелдеге дүүшпес, мында ажылдап турар ийи садыгжының, техниктиг ажылдакчының халады чаңгыс. Ону олчуп-солчуп кедип турарлар. Ооң-биле кады Сүт-Аксы суурда «Чөлээш» аъш-чем магазининиң санитарлыг байдалы куду. Баартактарны шала дозулаан. Магазинниң соңгаларының шилдери бузук, чевүрээлиг маңзалар-биле дуй шапкылап каан. Ында бар ийи соодукчу ажылдавас, үрелген хевээр турбушаан.

Районнуң улусчу контроль комитединиң хуралынга районнуң магазиннериниң ажылында үстүнде бар четпестерни айытпышаан, райпо баштаар чериниң даргазы В. К. Ооржакка, садыг килдизиниң эргелекчизи Д. Ы. Монгушка сагындырыг берген болгаш ажылда четпестерни чайлаткаш, ол дугайын улусчу контроль комитединге дыңнадырын даскан.

К. МОНГУШ,
Сүт-Хөл район.

Фельетон орнунга

ДЕМИР-ДЕС БАЗА ЫГЛААР...

Бистиң районче улус ажыл-агыйының чүъгүн сөөртүрүнге машина-техниканың ажыы канчаар-даа аажок улуг. Найысылал Кызылдан «Чодураа» совхозка чедир орук херин, километр айыткап саннар чыдып турда, чүгле шаккылаар. Ыйай-бээр чорууп турда, кывар-чаар чүүлдер чарыгдалы эвээш эвес. Ол-даа мындыг-дыр, совхоз төвүнге болган үш ужуралдарымны силерге сонуургадып көрейн, номчукчу.

Туүйбү кылыр шууштурулга шугумунуң дериг-херекселдерин совхоз чагыдып алган чүвең ирги. Ону ажыглаар бяйтык, тураскаал дег, чаңгыс черде тургузуп каан. Белдир-Арыг суурнуң чаңы-биле аккан дамырак сугнуң эриик кыдыында дозузу бөзип балалбаан ол чаа техниканың хомудалын дыңнадым. «Мени эккеп дүжүрүп турда, Эрзин, Тес ийи районну хандырып шыдаар күчүлүг эт деп мактап турган. Ам хинчээм көре бердим — деп, октаттынган херексел ыглаар чугаалады. — Ажыым көргүспээнимде-ле мени үптеп, холум-будум бердик межел кылдыр кемдедип каапты. Кижилер мени чөптүг ажыглаан болза, туүйбү бажыңнарга орбастар бе» — деп, ол төндүрдү.

Бажың кылыр хамаан чок, үрелген печка септээр туүйбу тыптыр эвес. Бо хайыраан этти чүге октапкан чоор? Оон кезектерин тонап каапарга, канчап ажыглаттынар боор. Болбаан херек-тир! Ол хөөкүй кышты өттүр, чайны чайладыр каракка чаржымчы болуп алгаш ам-даа октаттынган олар чытпышаан. Ажыглавас чүвени чүге ап алган ирги? Өске эки ээге таваржы берген болза ол...

Ийиги ужуражылга. Кым ортан үезинде хөмүр-дааш долдур сөөрткен кожугну чоң магадап, бо хире ишкир эттиг болганынга амырап турган болбайн аап. Өөрүшкү үр болбайн өшкен. Кожугну чүъгү-биле гаражка тургузуп каан олар, ол часка чедир шимчевээн. Чаңгыс катап Кызылдан хөмүр-даш эккелген хинчээ-ле ол. Ам ооң дугуйларын азырып октапкан, аңаа турар. Бо эт база-ла ээ чок болуп, «мени кээргеңер» деп алгырып чыдар. Ону аргалаар сөс тывылбады.

Үшкү ужурал мени улам муңгаратткан. Багай ажылдаарга кара демир безин хомудаштың ыглап турда, ону көрүп турар кижилерниң кээргээр сеткили оттур чүве ийикпе? Чемишчидилгелерни чедир ажыглавайн, складтарга үр шыгжап-шыгжап, үндүр ширбипкен, октапкан чыткан черге база чеде бердим. Чаъска өдүп, довурак-биле холчуп, хая дег даштаалып калган. А шөлдер ону хереглээш, четтикпейн маңап турар. Буттуг чүве болза, боттары-ла ыңаар үттүржүптер ийик.

Совхозка келген чаа чиик машина чыл-даа четпейн үрелип каар. Хуу машина ол-ла хевээр караңнадып турар. Ол ийи машинаны чаңгыс завод бүдүрдү-ле ыйнаан. Чамдыкта оларның изи-даа, сеги-даа тывылбас, эти-даа берген чүве дег, аңаа-ла чиде бээр, канчап-даа бергени билдинмес.

Бир машинаны бүдүреринге чеже чарыгдал үнмээн дээрил! Санакчы кижи шаккыладыр санап орда-ла төнмес. Ол техниканың кылыкы дег ажылдарып бодаарга, башка безин сыңмас. Бо бүгүнү кадып кээрге, чеже түңпүг болбазыл!

Октаттынган эт ора-сомазын ышкынган оңдап-ыглап турда, үе-шак эртип-ле турар. Ам-даа техника четпес, техника херек дээш үстүкү органнарже дилег үзүктелбээн. «Чодурааже» баар дээн машина техниканың салымы кандыг боор ирги деп бодалдан па сеткилим дүвүрей бээр. Оларны көөрүнден үстүнде ужур-алдар соонда шуут чаржыыр апарган мен. «Камналгалыг болур» дээн лозуңнар ында-мында кайы хөй. Хоозун аазашкын, ылдамыш болгаш карак чаар чорук ажылга хоралыг-ла-дыр.

В. ЧООДУ,
Тес-Хем район.

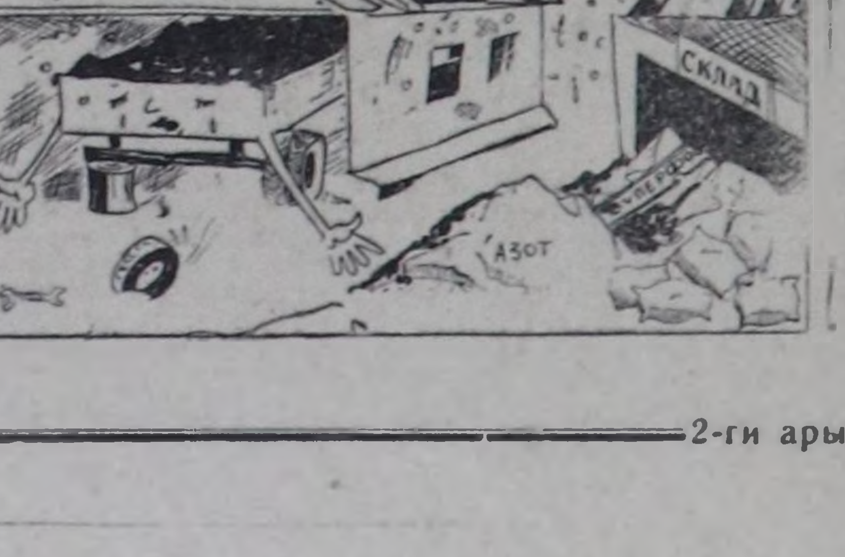

ЭЛЕКТРОНИКА КОНТРОЛЬДАП ТУРАР

Латвияның найысылалының электри болгаш топчүткен чылыдылга хандырылгазының эргелелинде электроннуг системаа ажыглалда кирген. 600 километр дурттуг коммуникациялы, ийи чылыдылга — энергетика төптерин, хоорайда ГРЭС-ти районнарның диспетчер пунктузундан хайгаарап болур. Бичии-даа хажыдыышкын дораан илерел келир.

Мурнуку үелерде ындыг контрольду «боор оннап» боттандырып турган. Дежурныйлар объектилерже долгааш, тодарадыр турган. Аңаа чарыгдаттынар үе хөй. Чурттакчылыг черлерже болгаш бүдүрүлгелерже чылыгны чорудуп турарын каш-ла минута дургузунда илередир төп программаның системазын олар ажылдап кылган. Ол чүүлдер чылыдылга төвүнүң ажылының технологтуг чурумун хажык чок сагыыр болгаш чыл санында ону үш муң ажыг тоннаны камнап алыр арганы берген.

Я. МУШИН,
СЭТА-ның корр.
Рига.

ТАЙБЫҢ ФОНДУЗУНГА

Таңды районнуң Кызыл-Арыгда дузалал школазының коллективи АКШ-тың амгы администрациязының дайынзырак политиказын, бистиң Төрээн чуртувуска удур өжээнниг иштүүлдээшкиннерин болгаш өнчүк-чөңгээлиг хөделиишкиннерин шыңгыы буруу шаап, удурланмышкын кылединиң илередип турар.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы Ю. В. Андроповтуң Медеглелин болгаш «Правда» солуннуң айтырыгларынга харыыларын школаның өөреникчилеринге, класстар айыбиле таныштырылганы кылып, тайбың неделязын эрттирген. Класс бүрүзү ол неделяда башкыларының удуртулгазы-биле шеф ажылдарын организастап эрттирген. Шефке 7, 8 класстарның өөреникчилери идепкейлиг киришкен. Ол мынчаш тайбың темазынга шүлүктер, ырлар, чурук чурууру-нга конкурсту өөреникчилер ортузунга неделя дургузунда чарлаан.

Неделя төнчүзүнде школаның башкылары, ажылчыннары, өөреникчилери тайбың дугайында плакаттар, лозуңнар болгаш өөреникчилерниң чураан тайбың камгалалынга тураскааткан чуруктар-биле долдур дериттинген залга чыглып кээп, олуттарын ээлепкен. Школада төөгү башкызы К. Иргит делегей байдалының дугайында, мланггыя АКШ-тың болгаш оон НАТО талазы-биле сүлчээчилериниң дайынзырак политиказын сойгалаан солун утка-шынарлыг лекцияны митингиниң киржикчилеринге номчаан. Митингиге школаның башкылары, ажылчыннары, өөреникчилери сөс ап, боттарының күзел-соруун илередип, санал-оналын бергеннер.

Сески классчы Б. Хомушку сөс алгаш, мынча дээн: «Бистиң школаның өөреникчилери төрээн партиявыстың тайбынга ынакшылдыг политиказын деткивишаан, чер кырынга мөңге тайбың делгерезин, дайын сөнезин! Дайын өскүдүкчүлеринге согуг кылдыр бымыг сагылга-чурумнуг болуп, чүгле 4-5 демдектерге өөренирвисти хүлээндивис»

Митинг соонда конкурс түңнелин үндүрген. «Ядролуг дайын сөнезин!», «Делегейге тайбың!», «Ядролуг бомбалар чазылбазын!» дээн кыйгырыглардыг чуруктарны көрүкчүлер сонуургап көрген. Ыры, шүлүк конкурстарынга В. А. Тырышкина биле Б. Т. Ангырак оларның удурткан бөлүктери тиилекчи болган.

Тайбыңга тураскааткан неделяның кежээзи «Хүн кезээде чырып турзун» деп ырыны митингиниң киржикчилериниң ниити күүсеткени-биле доозулган.

Школа коллективи шеф-биле ажылдап кылганы 150 рубльди тайбың фондузунче шилчиткен.

К. ИРГИТ.
Таңды район.

«Сугга дүшкеннерни камгалааны дээш» медаль-биле В. А. СЕЛЯНИНОВТУ шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Сугга дүшкеннерни камгалаарда эрес-дидим маадырлыг чорую дээш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының студентизи Вениамин Артемьевич Селяниновту «Сугга дүшкеннерни камгалааны дээш» медаль-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **М. МЕНДУМЕ.**

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары **Н. БОЙДУ.**

Кызыл хоорай,
1983 чылдың октябрь 31.

ХАЛДААРЫНГА БЕЛЕТКЕНИП ТУРАР

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Сальвадорже боо-чепсектиг дорт халдап кирерин Каттышкан Штаттар белеткенип турар. Сальвадорнуң тура халыкчыларының «Венсеремос» радиостанциязы ол дугайында дыңнаткан. Национал хосталганың Фарабундо Марти аттыг фронтузунуң (НХФ) радиога дамчыткан тускай медеглелинде айтып турары-биле алырга, Гондурастың болгаш Гватемаланың шериглериниң деткимчези-биле Сальвадорже халдап кирерин Вашингтонуң белеткенип турары чуртта революстуг болгаш партизан шимчээшкининиң күштелип турарынга сандараан дерзии ёзу-чурумнуң удур туржуп шыдаар арга-шинээ чогун херечилеп турар.

Сальвадорга бодунуң тергиинделин камгалап алырының кара чаңгыс аргазы — чүгле дорт шериг холгаардааашкыны болур деп түңнелди АКШ-тың империализми үндүрген деп НХФ-ниң медеглелинде айтып турар. Ынчалза-даа Сальвадорнуң улузунга удур дорт шериг халдаашкынын өөскүткен таварылгада эжелекчилерге шыңгыы согугну бээр деп чүвени Ак бажың билген турар ужурлуг деп, ол документиде айыткан.

Бо чурт-биле кызыгаарлашкак гватемала болгаш гондурас ёзу-чурумнарның шериглериниң бир черде хаара туттунганы — партизаннарның баазазынга согуг бээри-биле Сальвадорже халдап кирериниң белеткелиниң херечизи-дир. Мында кээп турар медээлер ёзугаар алырга, кызыгаарда чурттакчылыг суурлар Хутьяпа, Валье-Нуэво, Сан-Кристобаль болгаш Сьюдад-Вело-Де-Альварадода дорт муң гватемала шериглер чедип келген боор турар. Сальвадор-биле кызыгаарда болгаш Гондураста шериг күштерин улам күш киирип турар.

Сальвадорнуң патриотчу күштериниң ийи неделя иштинде халдаашкынының түңнелинде Маганьяның ёзу-чурумунуң шериглери чүс бежен ажыг кижизин өлүрткен болгаш балыгааттырган деп, тура халыкчыларның «Фарабундо Марти» радиостанциязы дыңнаткан. 54 шериг партизаннарга дүжүп берген. Ол-ла үениң дургузунда шеригниң хөй санныг янзы-бүрү чепсек-херекселдерин партизаннар ээлеп алган. АКШ-тың шериглериниң эжелеп алганы Гренаданың улузу-биле эп-сеткил каттыштырылгазының илергейлээшкинин кылдыр Сальвадорнуң патриотчу күштериниң октябрь 30-де эгелээн халдаашкыны Усулутан, Чалатенанго, Сан-Висенте департаментилерде болгаш чурттуң өске-даа районнарында калбарган.

НЬЮ-ЙОРК. Патриоттарның согуушкунунуң түңнелинде Сальвадорнуң улуска удур ёзу-чуруму чоокку каш айларда буурап дүжер деп, Сальвадорнуң патриотчу күштериниң удуртулгазының кежигүнү Р. Самора «Нью-Йорк таймс» солунга интервьюзунга медеглээн. Маганьяның ёзу-чурумунуң шериинде байдал айыылдыг апарган болгаш мораль талазы-биле сандараан.

Патриотчу күштер тиилелгени чедип ап турза-даа, чөрүлдээлерни тайбың арга-биле чугаалажыышкыннар ёзугаар таарыштыр шиитпирлээрин чедип алырын тура халыкчылар оралдажып турар, деп Р. Самора демдеглээн. Ынчалза-даа Сальвадорда эрге-чагыргазы амгы ёзу-чурум баштап турда, а Каттышкан Штаттар чурттуң иштики херектеринге холгаарлап турда, ону шак ынчаар таарыштыр шиитпирлээри берге деп, ол немеп чугаалаан.

ДЖ. НЕРУНУҢ ТУРАСКААЛЫ

ДЕЛИ. (СЭТА). Индияның улуг оглунуң тураскаалының сактышкын ёзулалын кылыр дээш бичии уруглары колониалары Джавахарлал Неру аттыг тураскаал музейинче ноябрь 14-түң эртенинде шуужуп чоруп турган. Ол музей Индияның найысылалының төвүнде туруп турар.

Индия Республиканың баштайгы премьер-министриниң албан кылыр чери турган бажыңның баарынга хөй чечектерни салган. Ноябрь 14—чурттуң национал-хосталгалыг шимчээшкининиң көскү ажылдакчызы Дж. Неруну төрүттүнген хүнү. Чаа Индия дээш демиселге үелерниң болгаш салгакчыларының тудуш харылзааларын чурттуң келир үезиниң үндезини кылдыр ол санап чораан.

Тураскаалдың сактышкын ёзулалының байырлалы оон даараазында Дж. Неру аттыг стадионга болган. Стадионнуң олуттарын найысылалдың хөй муң чурттакчылары долдур ээлепкен. Сырый каттыжыышкынче, чырыткылыг келир үе дээш соксаал чок демиселче Индияның чонун кыйгырган ырны 10 муң школачылар ырлап күүсеткен. Индияның премьер-министри Индира Ганди президиумга турган.

ДЭЭРБЕЧИЛЕРНИ ЧЫЛЧА ШАПКАН

ЛУАНДА. (СЭТА). Анголаның хосталгазының улусчу чепсектиг күштериниң (ФАПЛА) кезектери Мурнуу Кванза можуну УНИТА деп өлүрүкчү бөлүглежиишкинден хостаар талазы-биле чедиишкинниг шавар халдаашкыннарны чоруткан. Анголаның радиозунуң дыңнатканы ёзугаар алырга, Мусенде суурну өлүрүкчүлерден хостаан болгаш 500 хире дээрбечилерни узуткаан, хөй боо-чепсекти олардан хураап алган.

УНИТА-ның дээрбечилеринге туттурган хөй чүс тайбың чурттакчыларны ФАПЛА-ның дайынчылары хостаан болгаш оларның төрээн черлеринче ээп чанарынга дузалаан. УНИТА-ның дээрбечилери туттурганнарны хилинчектеп, өлүрүп турганын дириг арткаңнар чугаалап турар. «Ол дээрбечилерге, араатаннарга мээң каргыжым четсин! Мээң кадайымны болгаш уруумну мен көрүп турумда-ла олар өлүрүп кааннар» деп, тараачын Г. Куаканьяма медеглээн.

«Бистерни кулдар кылдыр хилинчектеп, өлүрүп турганнар. Аар ажылдан болгаш эриидээшкиннерден хүн бүрүде он ажыг кижи өлүп турган» деп, назыны улгады берген херээжен М. Дамнана чугаалаан.

УНИТА-ның дээрбечилерин узуткаар талазы-биле демиселге ФАПЛА-ның дайынчыларын чурттакчылар деткээн.

ТУРЦИЯДА СОҢГУЛДАЛАР

АНКАРА. (СЭТА). Ноябрь 6-да парламентиге болган соңгулдаларның түңнелдерин Туркияда албан ёзузу-биле тускай чарлаан. Соңгулдалар талазы-биле дээди чөвүлелдиң медеглелин ёзугаар алырга ада-чурт партиязы тиилелгени чедип алган болгаш чаңгыс партиялыг чазакты тургузар эргелиг болган. Ол партия соңгукчуларның бадылаашкыннарының 45 ажыг хуузун алган болгаш чаңгыс палаталыг парламентиге — Туркияның национал улуг хуралынга 211 олутту ээлээн.

Күрүне эргилдезиниң түңнелинде эрге-чагыргага шериг кижилер кирген соолгунде Туркияның моон мурнунда парламентизин 1980 чылда тараткан турган.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

БЕДИН ДҮЖҮТ

ХОШИМИН. Меконг—Вьетнамның мурнуу чүгүнүң кол хеми. Ооң хөй санныг адырлары болгаш каналдарын дамчыштыр баржалар үзүктелиишкин чок шуужуп турар. Чаа дүжүттүң тараазын баржаларга доллур чүдүрген. Чурттуң кол тараалаң девискээринде чайгы дүжүт ажаалдазы доозулган. Республиканың кол байлаа — баштайгы муң-муң тонна тараа күрүне шыгжамырынга кирип турар.

Чайгы дүжүт бо чылын дыка бедик болган. Эрткен чылдаазынга деңнээрге, бо чылын 100 муң тонна ристи хөй кылдыр ажаап алган. Ол культураның дүжүдү бедээн. Ол дээрге, көдээ ажыл-агый техниказын, минералдыг чемишкиндилгелерни калбаа-биле ажыглааның, суггарылга системазын идепкейлиг тутканының түңнели-дир. Тараачыннарның кооперастаашкыны, агрономия эртемниң чедиишкиннерин кооперативтерге ажыглааны көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң өзүлдезиниң чугула факторы болган.

ШАПКЫН ХӨГЖҮЛДЕЛИГ АДЫР

УЛАН-БАТОР. Мяш материалдарын бүрүн ажыглаарының чаа технологиязынче Тосонцэнгелдиң мяш болбаазырадыр комбинадын шилчиткен чорук үнелиг чиг-этти камнаарынга болгаш чаа кылыгларны бүдүреринге улуг ндиглиг болган. Мяшты болбаазырадып, бүрүн ажыглаар аргалыг чаа дериг-херекселдерни специализастаан өске-даа бүдүрүлгелерде база тургузун турар.

Он ажыг чыл бурунгаар тургустунган мяш болгаш мяш болбаазырадып кылыр үлетпүр амгы үеде Моолдуң улус ажыл-агыйының шапкын хөгжүлделиг адыры кылдыр сайзыраан. МАР-ның бүгү үлетпүр продукциязының он ажыг хуузун мяш болгаш мяш болбаазырадыр үлетпүр берип турар. Материалдыг курлавырларны эң-не ажыктыг кылдыр улус ажыл-агыйынга ажыглаары — МАРН-ның XVIII съездизиниң мяш болгаш мяш болбаазыралып кылыр үлетпүрүнүң ажылдакчыларының мурнунга салган кол сорулгаларының бирээзи-дир. Ол адырның материал-техниктиг баазазын быжыглаар талазы-биле Моол Арат Республикага улуг дузаламчыны Совет Эвилели көргүзүп турар. Совет специалистерниң киржилгези-биле улуг бүдүрүлгелерни чуртка туткан. Ол бүдүрүлгелер национал экономиканың мяш кылыглар херегледин амгы үеде бүрүн хандырып турар.

РОБОТТАРНЫҢ ДУЗАЗЫ

БЕРЛИН. Эйзенахта (Эрфурт округ) автомобиль тудуунуң заводунда хөй күш негеттинер ажылдарны үлетпүр роботтарынга «лааскан». Машиналарга херегжээр кезектерни кыдыраштакы-биле хептээр талазы-биле шугумнарны башкарар ажылдарны ам роботтар боттандырып турар.

Заводтуң ол цехинге моон мурнунда ажылдарны холдуунда хол-биле күүседип турган. Чижээ, пресстерге хептээр кылдыр демир кезектерни моон мурнунда ажылчыннар хол-биле белеткеп турган. Ол ажылдарны ам роботтарның механиктиг «холдары» кылып турар апарган. Роботтарны бүдүрүлгеге калбаа-биле ажыглаан соолгунде күш ажылдың байдалдары чүгле эки апарган эвес, харын-даа оон бүдүрүкчүдү база бедээн. Чаа техниканы ажыглаан чорук элээн каш ажылчыннарны бүдүрүлгениң өске участоктарынче шилчидер арганы база берген. Механиктиг «дузалакчыларның» кедергей чиге, шын ажылының түңнелинде бүдүрүлге черинге ажылдың үрей кылыр чорук бүрүн чайлаттынган.

ХҮН ЭНЕРГИЯЗЫН АЖЫГЛАП ТУРАР

ПРАГА. Сугну изиндеринге болгаш бажыңнарны чылыдарынга Хүн энергиязын Чехословакияда ажыглап турар. Шумава дагларында чурумалдыг черлерде «Хуранев» деп туристтер чурттаар улуг бажыңның кырында Хүн энергиязын бээр коллекторларны тургускан. Чехословакияда Хүн энергиязын ажыглаары улам калбарган. Улус ажыл-агыйының янзы-бүрү объектилеринге херегжээр гелиоустановкаларны бүдүрерин Нови-Замки хоорайда организастаан. Ниитизи-биле 30 муң дөрбелчин метр шөлдүг коллекторларны бо чылын бүдүрүп үндүрген. Ол сан амгы беш чылдың төнчүзүнге чедир ийи катап көвүдээр.

Республиканың чамдык күрүне ажыл-агыйларынга болгаш көдээ ажыл-агый кооперативтеринге Хүн энергиязын ажыглаар талазы-биле шенелделер ажыктыг болган. Коллекторларны мал фермаларынга ажыглааны электроэнергияның 75 хуузун камнаар арганы берген. Ынчангаш амгы беш чылда 69 муң тонна чижек одаар чүүлдү камнап алыр арга бар болур турар.

(СЭТА).

СЪЕЗД АЖЫЛЫН ДООСКАН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). АКШ-тың Коммунистиг партиязының XXIII национал съездизи бодунуң ажылын Кливлендиге (Огайо штат) доосkan.

Компартияның чиңгине секретары Гэс Холлдуң отчёт илеткелин болгаш политиктиг резолюцияны партийжи шуулганның делегаттары съездиниң соолгу хүнүнде бир үн биле чүүлдүг деп көрген. Рейганның администрациязы делегейни ядролуг дайынче чыгап турарын политиктиг резолюцияда айыткан. Чарлаттынмаан дайыннарны АКШ-тың президентизи Рейган бодунуң күрүне политиказы кылдыр чорудуп турар. Делегейге тергиинделе чүткүүшкүн, ажык империалистиг агрессияның актылары, калчаараашкыныг антикоммунизм—ол дээрге, Рейганның политиказының алыс утказы-дыр.

Чазактың политиказынга удурланмышкын чуртта улам калбарып турарын документиде демдеглээн. Дайын айыылының үнүп кээп турар достери — ол дээрге, Рейганның администрациязы, «кызыгаарлаттынган» ядролуг дайынның дерзии идеялары. Совет Эвилелинден артык шериг күштүг болуруң чедип алыр дээн АКШ-тың оралдажыышкыны-дыр. Бо дугайын америк хөй ниити улам тодаргай билип турар апарган.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң тайбың инициативалары ядролуг чепсегленииишкинниң дүжүрер дугайында чугаалажыышкыннарны чорударының чептүг болгаш боттуг үндезини болуп турар деп, резолюцияда онзалап демдеглээн.

1984 чылда президент соңгулдааларының үезинде Рейганга удур демократтыг күштерниң чаңгыс ай фронтузун тургузарының эргежок чугулазының дугайында съездиниң киржикчилери медеглээннер. Демократтыг шимчээшкиннерни улам-на сырый каттыштырар төлээде, ук шимчээшкиннерге коммунистерниң улам идепкейлиг киржилгезин чедип алырының сорулгазы салдынган.

АКШ-тың Коммунистиг партиязы марксизм-ленинизмниң удуртулга болдурбушаан, бодунуң хүрээлениин сырый каттыштырып, ажылчы чоннар массалары-биле харылзааларны быжыглап, чагырыкчы бөлүктерниң политиказынга удур демиселдиң мурнуку одуруунда туржуп турарын съезд бадыткан көргүскен. Даштыкы чурттарда акы-дуңма партияларның делегацияларының съездиниң ажылынга киришкен. АКШ-тың Коммунистиг партиязының XXIII национал съездизинге СЭКП ТК-ның байырлыг чагаазын америк коммунистерниң съездизиниң киржикчилери диңмиттиг адыш часкааашкыны-биле уткаан.

Съезд ажылын доосканы соолгунде хөй муң кижи киржикчилиг митинг Кливлендиге болган. Митингиниң кол лозуңнары: «Рейган сөнээр болзун! Тайбың дээш, ажыл дээш, дең эрге дээш!». Америк коммунистерниң удуртукчузу Гэс Холл митингиге чүве чугаалаан болгаш президент соңгулдааларынга чедир арткан чылды ядролуг халапты болдурбас дээш демиселди улам-на идепкейжидеринге ажыглаарының эргежок чугулазын онзалап демдеглээн. Рейганның администрациязы Гренадага удур дерзии кембурууулуг, дээрбечи, дайынзырак, эжелекчи үүлгедиини кылган деп, оратор медеглээн. Ак бажыңның амгы ээзи болгаш оон шериглери дараазында кайы чуртче халдаар деп турарыл — Кубаже бе азы Никарагуаже бе? Төп Американың, Кариб бассейниниң чурттарынга, Ливанга кижилерни массалыы-биле хыдыыр дээш америк империализм ынаар шериглерни чорудар бодап турар.

Дайынның болгаш агрессияның политиказынга ойтур шаыышкынны таварыштырар төлээде, Рейганга удур калбак фронтуну тургузарынче Гэс Холл америк коммунистерни, чурттуң демниглелиг бүгү күштерин кыйгырган. АКШ-тың президентизиниң болгаш оралакчы президентизиниң албан-дужаалдарынга Компартияның кандидаттарын деңшидер дугайында шиитпирни съездиниң хүлээп алганын Г. Холл дыңнаткан.

РЕЙГАННЫҢ УЛЧУУШКУНУ

ТОКИО (СЭТА). Корей чартык ортулуктуң мурнуу кезииниң Рейганның администрациязы Ыраккы Чөөн чүкке болгаш Мурнуу-Чөөн Азияга дайын өнчүк-чөңгээлерни кылырынга ажыглаар, АКШ-тың шериг тепкижи болдурар бодап турар. АКШ-тың президентизи Рейганның Мурнуу Көрейге улчуп чеде бергени ол дугайын херечилеп турар. Япон солуннарының корреспондентилериниң Сеулдан дыңнатканын ёзугаар алырга, Мурнуу Көрейде 40 муң америк шериглерниң күчүзүн улгаттырары, АКШ-тың Мурнуу Көрейде ядролуг чепсээн улам көвүдедири — Ак бажыңның баштыңының дикторжу Чон Ду Хван-биле чугаалажыышкыннарының кол айтырыглары болган.

Америк шериглерни Мурнуу Көрейге улам көвүдедиринге АКШ-тың «шиитпирлиниң» дугайында Сеулда чалчазынга Рейган бүзүреткен. Ол дугайын Японияның «Асахи» солуну бижээн. Амгы үеде Мурнуу Көрейде тактиктиг 700 санныг ядролуг америк чепсек бар. Аңаа немештир америк чалгынныг ракеталарны болгаш нейтронну чепсекти эккээрин Американың Каттышкан Штаттары планнап турар.

АКШ-тың армияларының штавының начальниги генерал Э. Мейерниң медеглээни болза: «Дайын чорудээзи болу берген таварылгада ол бүгү боо-чепсекти ажыглаарынга Вашингтон белен».

АРГЕНТИНА: БАШТАЙГЫ БАЗЫМ КЫЛДЫНГАН

Бүгү октябрь айда болгаш ноябрьның баштайгы хүнеринде Буэнос-Айрес ниилеве ары өөнге дөмей турган. Аргентин найысылалының кудумчуларында, шөлдеринде, булуңнарында бөлүк-бөлүк кылдыр чыылган кижилер соңгулда мурнунуң кампаниязы, соңгулдалар-биле, чурттуң келир үези-биле холбашкан соолгу политиктиг болуушкуннарның дугайын сонуургап чугаалашкан тургулаарлар.

Октябрь ай төнчүзүнде 1973 чылдың соонда Аргентинага эң баштайгы соңгулдалар болганы билдингир. Күрүне баштыңның, национал конгресстиң депутаттарын болгаш сенаторларны, бүгү можулар хуралдарының кежигүннерин соңгаан. Боттарының кандидаттарын президентиниң болгаш оралакчы президентиниң албан-дужаалынга депшиткилээн он ажыг политиктиг партиялар болгаш бөлүктер соңгулдаларга киришкен. Аргентинада күрүне баштыңын болгаш ооң оралакчызын дорт соңгувас. Соңгукчулар соңгулдаларга келгеш, кандыг-бир партиядан соңгукчулар төлээлекчилери дээш бадылаар, ынчаарга олар ам бир ай болган соонда ам президентини болгаш оралакчы президентини соңгуур ужурлуг.

Соңгулда мурнунуң кампаниязының мырыңай-ла эгезинден тура президентиниң «Каса Росада» ордузунда дүжүлгези дээш кол демисел буржуаз ийи партияның —хустисиалистиг (перонистиг) болгаш хамааты радикал эвилел партияларының аразынга болуру билдингир турган. Дыка хөй политиктиг хайгааракчылар баштайгы үеде перонистер тиилээр боор деп бодап турганнар. Ынчалза-даа Рауль Альфонсинге баштаткан радикалдар база-ла тиилеп үнеринге быжыг бүзүрелдиг деп чүве билдингир апарган. Оларның баштыны база-ла президент болур дээш бүрүткеткен. Соолгу хүнге чедир соңгулда мурнунуң демиселиниң түңнелдериниң кандыг болурун кым-даа билбес турган. Сес чылдың иштинде калыг-дошкун шериг эрге-чагыргазы аргентиннерниң политиктиг үзел-бодалынга, ниити чурттуң политиктиг хөгжүлдезинге салдар чедирбейн барбааны билдингир.

Соңгулдааларга хамааты радикал эвилелдиң баштыны Р. Альфонсин бүзүрелдиг тиилелгени чедип алган. Перонистерниң соңгулда мурнунуң тодаргай программазы чок болганындан аштырганын хөй политиктиг хайгааракчылар айтып турарлар. Хустисиалистиг партияның удуртукчулары 10 чыл мурнунда мөчээн Пероннуң алдар-адын ажыглаар соңгулда мурнунуң кампаниязын: «Перон бистиң-биле». «Перонун эрге-чагыргазы дээш» деп кыйгырыгларны ажыглааннар.

Ынчалза-даа аргентиннер соолгу перонисчи чазактың частырыгларын болгаш алдагдалдарын, экономиканы оон контрольдаар шаа чогун амдаа утпааннар. Ол бүгүнү ажыглааш, шериг кижилер чуртка эргилдени кылганы билдингир.

Ындыг байдалды радикалдар калбаа-биле ажыглаан. Олар боттарының «соңгулда мурнунуң программазынга коллективтиг күш-ажылчы дугуржулгалар дугайында хоойлуну катап тургузарын, политиктиг амыдыралды демократчыдарын, чуртту аар экономиктиг кризистен уштуру дээш демисежирин, кадык камгалалының системазын экижидерин, өөредилгеге чарыгдалдарны көвүдедирин аазааннар.

Ноябрь 30-де соңгукчулар коллегиязы чыглыр ужурлуг. Ол коллегия күрүне баштыңын соңгуур ужурлуг. Ынчалза-даа Р. Альфонсин соңгукчулар төлээлекчилериниң дыка хөй кезиинден деткимчени ап турар болганда, ол соңгулда анаа-ла ёзу бадылаашкыны болур. Шериг удуртукчулары чыл төнчүзүнге чедир боттарының хүлээнгенин ёзугаар эрге-чагырганы хамааты чазакка хүлээдип бээр деп турар. Ол чазак чери президентини соңгуур апаар. Чурттуң чаа үе-чада эгелээр.

Бүгү кижилерниң бодап турары-биле алырга, келир үезиниң чада дыка берге болур. Радикалдарның чаза бичии-даа соңгаарлаттынмайн шиитпирлээр ужурлуг, бирги ээлчегде экономика талазы-биле шыңгыы айтырыгларга таваржыр апаар. Амгы үеде аргентин экономика буурап дүжериниң эриинде келгени билдингир. Чуртта ийи миллион ажыг ажыл чок кижилер санаттынып турар, акшаның үнезиниң кудузу соолгу чылда рекордтуг деңнелге четкен, ажылчы чоннарның амыдырал деңнели үргүлчү чавызап турар. Даштыкы өре 45 миллиард доллар боор турар. Экономиктиг байдалды көргүзүп турар долу эвес факторларның даңзызы ындыг-дыр. Вашингтоннуң эрге-ажыктарынга таарыштыр политиканы чорутсун дээш АКШ Аргентинаже үргүлчү ыйыдыышкынны кылып турары база уттуп болбас. Ооң-биле чергелештир демократтыг чааргылгаларга удур болгаш боттарының артык эргелерин деп чарлырын күзевейн турар бөлүктер армияда ам-даа улуг салдарлыг боор турар.

Мындыг байдалда хамааты радикалдыг эвилелдиң бодунуң программазынга кайы хире шынчы болурундан, ол өске-даа политиктиг күштерден кандыг деткимче алырындан дыка хөй чүүлдер хамааржыр апаар-дыр.

А. МЕДВЕДЕНКО,
СЭТА-ның корр.
БУЭНОС-АЙРЕС.

Италияда тайбың талалакчыларының чөөнгү чаа Римге болган хөй муң кижи киришкен митингизиниң кол-ла лозуңу «Тайбың күзээр бис, бистер боттарывыстың уругларывыска бөмбүрзекти бүдүн арттырып бээрин күзээр бис!»— болган. Хоорайның кудумчулары-биле муң-муң кижилер чыскаалып алгаш, эрткен. Чурттуң бүгү-ле булуңнарындан барган чүс-чүс муң кижилер: «Чепсегленииишкинниң дүжүрери — үениң негелдези!», «Милитаристерниң планнарынга — шиитпирлиг ойтур шавыышкынны таварыштырар!» — деп, бир үн-биле кыйгырыг салып чоруп турганнар. Олар аңгы-аңгы политиктиг партиялар болгаш хөй ниити организацияларының, фашизмге удур, анылактарның, херээженнерниң каттыжыышкыннарының өмүнээзинден аңаа кээп киришкеннер. Чыскаалганнарның одуругларының баш бажынга тайбың болгаш боо-чепсекти дүжүрери дээш демиселдиң итали комитеттериниң активчилери чоруп турганнар.

ЧУРУКТА: чыскаалдың киржикчилери Римниң шөлдериниң бирээзинде атомнуг бомбалаашкынга таварышканнарны өттүнүр чыдыган.

ЮПИ—СЭТА-ның фотозу.

МЕДЭЭЛЕР. БОЛУУШКУННАР. ФАКТЫЛАР.

БОНН. Барыын-герман девискээрге «кызыгаарлаттынган» ядролуг дайынны чорудары дээш утказы чаа электронну «оонну» Баварияның хөй хоорайларынга чаа чыл байырлалының базаарларынга садар кылдыр «Симьюлэйшнз паблишинг инк» америк фирма хөй санныг кылдыр бүдүрүп үндүрген.

«Кижи төрелгетенин узуткап чок кылыр кылдыр ойнаарын океан ындынын Санта-Клаустары «(Соок-прейлери») бистиң уругларывыска сүме кадып саналдап турар-дыр» — деп, ол америк «чаа чыл белээниң» дугайында Баварияның ландтагынга (парламентизинде) ГСДП-ниң депутады В. Энгельгард чугаалаан. Боннда АКШ-тың элчинниниң адының кырынга чоруткан чагаазында ол бодунуң килеңин илергейлээн. «Делегейниң ийи дайынында бистиң улузувус үрегдээшкиннерин болгаш өлүрүүшкүннерин көрүп пат болган. Немец черден кажан бир шагда дайын эгелей бээрин бистер күзевейн турар бис» деп, ол чагаада чугаалаан турар.

ДАККА. Гайбанда хоорайда Бангладештиң эң улуг назылыг чурттакчызы Эфазуддин Ахмед Хаккани мөчээн. «Бангладеш таймс» солуннуң дыңнадып турарын ёзугаар алырга, ол 133 харлыг турган. Хакканин тос оолдуг, сес кыстыг.

КАИР. Египеттиң Шаркия можузунда Эз-Заказик хоорайның чоогунга автобус-биле чүък машиназы ускулешкениниң түңнелинде чеди кижи өлген, өске сес кижи аар балыглаанган.

Тускай медээлер ёзугаар алырга, чүгле эрткен чылын автомобильге озал-ондактың түңнелинде 4,1 муң ажыг кижи өлген, 20 муң чыгам кижи кемдээн. Транспортка озал-ондактың 60 ажыг хуузунуң чылдагааны—орук шимчээшкининиң чурумун чолаачыларның сагывайн турары.

БОГОТА. Колумбияның Нариньо департаментизинде чечтиң алдының, демирниң, коргулчунуң, магнийниң болгаш өске-даа металлдарының хөй курлавырлары тывылганын геология болгаш даг херээниң национал институду дыңнаткан. Ол ажыктыг байлактарның чыдып турар черлериниң чартык кезиин ажык арга-биле ажыглап болур.

ТОКИО. Япон «Сирасэ» ледокол Токио портундан Антарктиданың эриктеринче эжиидирип чоруткан. 25 дугаар япон Антарктида экспедициязының 47 киржикчилерин болгаш янзы-бүрү чүъктерин ол «Сёва» баазазынга чедирер. Киодо Цушин агентилелдиң дыңнадып турарын ёзугаар алырга, доштуг дипке үшкү япон баазаны тудуп тургузар ажылдарны калбартыр сорулга экспедицияның киржикчилериниң мурнунда салдынган. Ол база «Сёва» баазазындан барыын талазынче 630 километр ыракка туттунар.

«Фудзи» ледоколду солуп келген «Сирасэ» ледоколдуң Антарктидаже бир дугаар үнүүшкүнү ол болур. Ол амгы үениң дериг-херекселдери-биле чепсегленген болгаш 1,5 метр кылын доштү чара кадып чорааш, 1000 тонна чүъкту сөөртүр аргалыг.

• • •

Японияда хып чыдар вулканнарның бирээзи—Сирана вулкан чаза теп үнген. Ооң 2106 метр шыныык бажындан ыш болгаш хүл өрү үнүп турар. Гумма болгаш Нагано префектураларының кызыгаарында чыдар вулканның ийлеринге ооң аксындан үнген даштар долгулаштыр кээп дүжүп тургулаан. Оларның чамдыктарының хемчээли 30 сантиметр чедип турган.

(СЭТА).

СУД ШИИТКЕЛИ

СТАМБУЛ. (СЭТА). Туркияның тайбың талалакчыларының ниитилелиниң (ОСМТ) 23 активчилерин Стамбулдуң шериг суду беш-тен сес чыл чедир хуусааларда кара-бажынга олуртур кылдыр шииткен. Шииттирген-нериниң аразында—ОСМТ-ниң чиңгине даргазы М. Дикэрдем, «Джумхуриет» солуннуң тайылбырлакчызы А. Сирмен, шүлүкчү А. Бехрамоглу. «Коммунистиг пропаганданы чоруткан», «күрүне тургузуун бужаңналдыр дээн оралдажыышкыннар» деп үндезин чок буруудадыышкынны тайбың талалакчыларынга онаашкан. Ол бүгү буруудадыышкынныны тайбың талалакчыларының суд чорудулгазының бүгү үезинде хүлээвээн болгаш тайбынның чааган идеалдарын камгалап турганын медеглээннер.

1980 чылда күрүне эргилдезиниң түңнелинде эрге-чагыргага шериг кижилер кирген соолгунде Туркияның тайбың талалакчыларының ниитилелиниң ажыл-чорудулгазын хораан.

ЕВГЕНИЙ КИНДИНОВТУҢ ЧОГААДЫКЧЫ АЖЫЛ-ХЕРЭЭ

РСФСР-ниң алдарлыг артизи Евгений Киндинов — МХАТ-тың ортумак салгалының төлээзи. Ооң-биле чергелештир кино артизи. Ооң чогаадыкчы ажыл-херээ-биле ПМА-ның корреспондентизи таныштырып тур.

Каш чыл мурнунда Евгений Киндинов-биле чеже-даа катап ужуражкан мен. Беседалажып тура, театрга канчап ажылдай бергенин, хостуг шагында чүнү кылырынга сонуургалдыг болуп турарын айтырган мен. Школачы тургаш-ла Москвада Киров районунуң Пионерлер бажыңының чанында театр бөлгүмүнге барып уран чүүлге башкыларының ону хандыдып каапкан ол чугаалаан. Географияга сонуургалдыг турганын база чугаалап берген. «Чаасказын артканымда чүнү кылыр деп мен? Картаны чада салгаш, барган черлеримни оон дилээринге ынак мен».) Кандыг рольду ойнаксап тур сен дээримге, ол боданмайн-даа харылаан: «хөй шимчээшкиннерлиг, маңнап, демисежип турар!. «Мушкатёрларга» бээин ойнаксаан мен. Ол айтырыгга ам ол ынча деп чугаалады:

— Шекспирни ойнаан болза аар. Езулуг «амгы» автор! МХАТ-ка, канчаарга-даа, Шекспир — тывызык. Бо талазы-биле бисте болдунмайн турар айтырыглар бар. «Король Лирни» чоокта чаа шенедивис, ооң соонда амдызында соксап каан чүве болгай. Хууда планнарга хамаарыштыр чугаалаар болза, ол элээн ырак, келдуунда театрның планнарындан хамааржыр.

«Ынакшааннарның романызы», «Аныяктар», «Хоорай романызы» деп киноларның кол рольдарын ойнаанының соонда чогаадыкчы оруунуң эгезинде Киндиновтуң ады сураглыг болу бергенин көрүкчүлерге билдингир.

Ам ол «Мосфильмниң» үндүрүп турары «Дайынчы сорулга-биле ужуражуушкун» деп киноның тырттырыышкынында кара эртенден орай кежээге чедир киржип турар. Капитанның, кызыгааржыкның, белек эвес албаның ак сеткил-биле эрттирип турар эки оолдуң ролюн Киндинов ында ойнап турар.

Киндиновтуң киномаадырларын сактыр болза, эмчи Никитин, ажылчын Николаев, дарган Костя, шеригже кыйгыртыр назы четкен Сергей, өскелер-даа. Оларның шуптузу ооң чажыттары, чаңгыс үе кижилер. Амыдыралга олар чазып чорза-даа, чурттуң ажыл-херээ дээш сеткили оожургавайн, дүвүреп чоруурлар.

— Ол оолдарның шуптузун каттыштырып турар чүве болза, кижизиг чорук, амыдыралга туруштуг болур дээш демисежип чоруур. Мен база оларның-биле дөмей, кижизиг ёзу-дээш болумнуң шаам-биле туржуп чоруур мен.

Театр сценазынга ойнаан маадырларының — матрос Рыбаковтуң («Кремльдиң куранттылары»), сталеварның дузалакчызы Алексейниң («Сталеварлар»). Валентинаның («Валентин болгаш Валентина») дугайын база шак ынчаар Киндинов чугаалап болур.

— Амгы үениң материалынга, өскертпейн, ол-ла хевээр кылдыр шиитилелди дүвүредип турар айтырыгларны дорт чугаалап болур,—деп, артист чугаалаар. —Бодунуң шаг-үезиниң кижилериниң рольдарын ойнап тура, оларның күзел-соруун илередир, оларның амыдыралын сценага ол-ла хевээр кылдыр көргүзер ужурлуг. Амыдыралды чоок кылдыр хүлээп алыры — актёрнуң хүлээлгези.

МХАТ-тың кол репертуары классиктиг шиилер. Чижээ, Чеховтуң шиилери: «Чайка», «Иванов», «Үш угбашкылар». Базындырган Медведенко; ажыт-шужукке алзып чоруур Доктор; даштындан көөрге каңдый, эпчок Соленый. Ол овур-хевирлерни бадыткаңчыг кылдыр сценага ойнап көргүзер, оларның иштики сеткилин көрүкчүлерге чедирер дээш актёр хөй хөйү-биле боданып, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап турар.

— Чеховка кончуг ынак мен — деп, Киндинов чугаалаар. —Ооң чогаадып тургускан маадырларының сеткил-сагыжын илередип көргүзери харын болдур ийин, ынчалза-даа заажок солун. Бодаарга-даа: шайлап орар, ол кадында оларның салым-чолу адышта дег коступ турар аан. Ынчангаштын Чеховка сонуургал бүгү делегейде калбарап берген.

Киндиновтуң санап турары-биле алырга, ооң чогаадыкчы ажылының амгы үе-чадазы ындыг-ла эки эвес. Ындыг-даа болза, дараазында рольдар, Достоевскийниң «Карамазов алышкыларда» Митя, Горькийниң «Соолгулеринде» Яковлев, үежилериниң овур-хевирлери-биле чергелештир хөйнү ажылдарынга, хөй талалыг салым-чаяанын ажыдарынга таарымчалыг байдалды тургускан. Актёрнуң соолгу ажылдары: А. Гельманның амгы үениң амыдыралын чидии-биле көргүскен «Бүгүде-биле кады» деп шиизинде Андрей Голубев, М. Булгаковтуң «Мастер болгаш Маргарита» деп сценажыткан романында Мастер.

Бызыы, шылгарай берген үе келген. Ботка база ажылынга негелде улгаткан. Ынчангаш ол амгы үеде ойнап турарын шүгүмчүлекчи ёзу-биле көрүп турар. Оон соолгу ажылдарындан Голубевтиң ролю онза ылгалдыг деп санап болур.

— Каш янзы кылдыр бо рольду ойнап болурунуң аргазы бар. —деп, ол чугаалаар.— Өг-бүле талазы-биле бергедежи берген байдалдарны, аразында хамаарылгаларны илередирин көргүзүп болгай. (Шиниде чүгле ийи кижи бар). Ийи кижиниң маргылдаазы, амыдыралдың айтырыгларынга муңгаштапып турары көрүкчүлерниң сеткилин дүвүредип келир. Оон өскээр-даа ойнап болгай. Кижи бодунга чаа негелдени тургузуп, шын медереп-даа келгей. Хеп-хенертен бир кайгамчык хүн дөртен хар ажа берген кижи амыдыралын катап эгелей бергей, өске улуска шуут таныттынмас апаргай. Бо шииниң эки талазы—кижилерниң сеткилин чаагай болдурар дээни, оларны бодандырып келири. Чамдыкта Голубев болуп кижи деп уттуп турар, бүгү чүүлдерни чүгле планны күүседир дээш үндүрүп турар. Ниитилелдиң дензигүүрү ооң кежигүннериниң бүдүжүнден дорт хамааржыр. «Бүгүде-биле кады» деп шиинге Светлана Коркошко-биле ийилээ Талаянге ойнаан бис. Ынчан муң шаа кижи ойнаарывысты кайгамчык улуг кичээнгей-биле көрген. Оларның сеткил-сагыжынга четкенивис ол болгап.

— Гастрольга ойнаарынга ынак силер бе?

— Эрги шии-биле безин кожерге чаа ышкаш болур. Залда көрүкчүлерге-даа, ойнап турар актёрларга-даа. Шии онза кодурлуушкуннуг болур чораан. Чер кезип ойнаарга, солун.

Киндиновтуң дугайында ооң аш-өөрү хүндүткел-биле чугаалап турар. Чүгле ийи кижиниң чугааларын маңаа кирре каалы.

ССРЭ-ниң улустуң артизи Евгений Евстигнеев: «Женяның даштыкы хевир-бүдүжү көрүштүг болдур ийин. Ону шын ажыглаар болза, хамааны чоктай бербейн аан, ажылга эки салдарлыг. Бо талазы-биле ол кончуг чөптүг кижи, сеткили чымчак, кижизиг, интеллигент мөзүлүг. Баштактаныр база билир. Ындындан кээп турар чаагай сеткилдиг кижи чүве».

МХАТ-тың режиссёру Владимир Салюк: «Оон-биле кады ажылдаарда эки белеткелип алыры чугула, оон чыдып калбас дээш».

И. ПАНОВА. ПМА.

Тээлиниң Культура бажыңының бот-тывынгыр уран чүүл коллективи районнуң чурттакчыларының бедик үнелелин чаалап алган. Чоокта чаа болуп эрткен районнуң партия конференциязының делегаттарын база боттарының чогаадыкчы уран чүүлү-биле өөрткеннер.

ЧУРУКТА: хомусчуларның ансамблиниң удуртукчузу районнуң курстрахованиезиниң инспектору Мар-оол Артынаевич Сат биле улусчу театрның режиссёру, бот-тывынгыр композитор Базыр-оол Хомушкуевич Чүлдүм-Сүрүң хомусчуларны сценаже үнерининн мурнунда белеткеп турары.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

СПОРТЧУ МАРГЫЛДААЛАРГА

Сүт-Хөл районнуң «Октябрь 30 чылы» совхозтуң дирекциязы болгаш партия, профэвилел комитеттери чолаачыларның, механизаторларның хүнүн организастап эрттирген.

Ол хүн эрткен спортчу маргылдааларга чолаачылар-даа, суурнуң чону-даа идепкейлиг киришкен. Машинаны шын башкарары, орукка шимчээшкин чурумун сагыырынга маргылдаа эң-не солун эрткен. Бирги черни мурнакчы чолаачы Сергей Монгуш алгаш, хүндүлүг бижик болгаш өртектиг белек-биле шаңнаткан. Ийиги, үшкү черлерни Вячеслав Куулар, Артис-оол Ондар олар алганнар.

Баскетболга база чолаачылар командазы тиилээн, ийиги черни школа, үшкүзүн совхозтуң аныяктары ээлээн. Волейболга школаның 10 классчылары бирги черде, чолаачылар ийиги, тоску классчылар үшкү черни үлешкилээн.

Улаштыр меге хүрежи болган. Аңаа школада күш-культура башкызы Алдын-оол Содун-оолович Куулар шүүлген. Ийиги, үшкү, дөрткү черлерни Николай Монгуш, Анатолий Чургаалдай, Пилат Куулар олар алганнар.

Спортчу оюннар соонда концерт болган. «Аныяктар», «Аъдым» деп танцыларны ойнааны, «Чылгычының ырызы» Сергей Монгуштуң ырлаары, каргыраага Куулар Сүгениң, сытытка Александр Монгуштуң күүселдезин сонуурган.

О. САЯН.

ТВ

НОЯБРЬ 16-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Концерт. 9.25 —«Маадыр чайывыс чок». Уран-чечен фильм. 10.40 — «Аян-чорукчулар клуву». 11.40 —«Кадыда — найыралдыг өг-бүле». 12.00 — Документалдыг фильм. 12.30— Телемедээлер. 12.35—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35— Документалдыг фильмнер. 15.35 — Ян Сибелиус. № 4 симфония. 16.15 — Школачыларның телеконкурс-чарыжы. 16.45 — Концерт. 17.25—«Чурук бүрүзүнде—хүн». 17.50 — «Кижи чер кырының ээзи». 18.30 — Эртем-популярлыг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильм. 19.15 — Неделяның спорту. 19.45—«Подросток» деп уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 21.00—«Үе». 21.35— Концерт. Ооң соонда—Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00. — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35 — Совет күрүнениң үндезиннери болгаш эргелер. 9.05 — Немец дыл. 9.35 —Совет күрүнениң үндезиннери болгаш эргелер. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Физика. Оптика херекселдери. 10.35 — Төөгү. 9-ку класс. Ленинчи «Искра». 11.05 — «Ада-чурт, силерге». 11.30 — Эртем-популярлыг фильм. 11.40 — Төөгү. 9-ку класс. Ленинчи «Искра». 12.10—И. С. Тургенев. 6-гы класс. 12.40 — Төөгү. 4-кү класс. Капиталистиң фабриказында. 13.10 —Немец дыл. 13.40 —ССРЭ-ниң улустуң башкызы Р. Х. Канчукаеваның дугайында телеочерк. 14.10 — Ажыл-агыйны чорударының школазы. 14.40 — Ф. Купер. Амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылының арыннары. 15.25 — Телемедээлер. 15.30—18.00 —Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уруглаарга фильм. 18.30 — Национал школаларга орус дылды башкылаарының дугайында дамчыдылга. 19.00 — Делегейде болуушкуннарның допчулалы. 19.15— «Азия товуу». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00—«Тамчыктыг удуңар, чаштар!» 20.15—Концерт. 20.40 —Документалдыг телефильм. 21.00—«Үе». 21.35—Уран-чечен фильм. — «Аныяктар». 23.00 —01.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Москва)—«Химик».

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

АГААР

Бөгүн республиканың шокар булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын чүктен хаттың хүргени секундада 5—10 метр.

Дүне 12—17 градус, чамдык районнарга 20—25 градус чедир соок. Хүндүс 0—5 градус чылыыр, чамдык черлерге 0—5 градус соок.

Автоорукларга эртенги шактарда туманнаар, көстүр 1000 метрден ашпас. Тайгак, дошталыышкын.

Кызылга өскерилге чок агаар болур. Хат кошкак. Дүне 13—15 градус, хүндүс 0—2 градус соок.

КИНО

НОЯБРЬ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Дамское танго» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Тайна корабельных часов» 9.40, 11.10, 12.40, «Демидовы» (2 сериялыг) 14.20, 17.15, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Крамер против Крамера» 14.30, 16.20, 18.20, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Две главы из семейной хроники» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«Тыва кодээ тудуг» трест дараазында тудуг организацияларынга ажылдаары-биле тудуг талазы-биле янзы-бүрү профессиялыг кижилерни чалап турар:

Чадаанада 463-КМК. Бай-Хаакта — 585-КМК. Шагаан-Арыгда — 586-КМК. Сарыг-Септе — 958 КМК. Турандан — 957-КМК. Каа-Хем суурда — 1317-КМК.

Күш-ажыл төлевири аккорд-шапиял системалыг болгаш тудугга хөй чылда ажылдааннарга немелде төлевир тывылыр. Бот кижилерни общежитие-биле хандырар, өг-бүлелиглерге квартираны ээлчег ёзугаар бээр.

Ажылга кирерде КМК-ларның турар черлеринге келир.

«Шын» солун редакциязынга дарый курьерлер негеттинип турар.

ПАРОМЧУ

Баян-Кол суурнуң чонунуң-бээр баарда, Улуг-Хемни кежир салган паром таварып чоруур. Чүъктүг машиналар, пассажирлер сөөртке автобустар олап эртер. Аргы-жылганы экижидеринге паромнуң ажылы салдар чедирип турар.

Мандан-оол Монгушевич Норбу паромга дөрт чыл иштинде ажылдап келген. Паромнуң үүрмек септелгезин баш удур чорудуп турарындан үрелиишкиннер болбаан. Хем кыдыынга хөй машиналар чыглы берген турарын кижи көрбес. Мурнакчы аныяктарны база мергежилинге өөредип турар.

М. М. Норбу мал чеминиң белеткелинге идепкейлиг киришкен. Ол совхозка 10 тонна сигенни белеткеп берген. Оон чуруу коллективтиң хүндүлел самбыразында аскан.

Б. БАГЫТ-ООЛ. Кызыл район.

ИДЕПКЕЙЛИГ АГИТКВАРТАЛ

Эрзинде Мөрен суурнуң Тайбың кудумчузунда № 13 агиткварттиралы эмнелге пунктузунуң фельдшери Антонина Манчын багай эвес удуртуп турар. Агиткварттираның кежигүннери арыг-шевер болгаш сагылга-чурум көрүлдезинге идепкейлиг киржип, школада өөренип турар ажы-төлүнүң кижизидилгезинче доктаамал сагыш салып келген.

Коллектив № 2 хойжу бригаданың Үнегетиде барык 30 тонна сигенни белеткээш, малчыннарга хүлээдип берген.

Ажыл-ижи-биле кызыгаарлаттынмайн, малчыннарга солун программалыг концертти олар бараалгаткан. Культура бажыңының директору Алефтина Арапчаа, чолаачы Владимир Комбужап, Тамара Бел, Чечек Соян болгаш оон-даа өскелерниң күүселдезин хойжулар сонуурган.

Х. ХАНГАЙ.

РОСТОВ ОБЛАСТЫҢ АЗОВ ХООРАЙЫНГА 1983 ЧЫЛДЫҢ ОКТЯБРЬ 5-ТЕ БОЛГАН ОЙНААШКЫННАР ТИРАЖЫНЫҢ ШҮҮШТҮРЕР ТАБЛИЦАЗЫ

РСФСР-ниң бүгү ажаалга кассаларында ойнап алыышкыннг салыышкыннарның талазы-биле счёттарның дараазында комерлеринге ойнаашкыннар таварышкан:

Салыышкынның ортумак түңнүге деңнээн ойнап алыышкынның хемчээли Счёттар	(хуу-биле).	Салыышкынның ортумак түңнүге деңнээн ойнаашкынның хемчээли Счёттар	(хуу-биле).
А 35	чээрби беш	А 541	чээрби беш
А 58	чээрби беш	А 576	чээрби беш
А 11[illegible]	чээрби беш	А 626	чээрби беш
А 139	чээрби беш	А 661	чээрби беш
А 178	чээрби беш	А 718	чээрби беш
А 202	чээрби беш	А 729	чүс
А 267	чээрби беш	А 780	бежен
А 310	чээрби беш	А 805	ийи чүс
А 341	чээрби беш	А 844	чээрби беш
А 363	чээрби беш	А 891	чээрби беш
А 415	бежен	А 942	чүс
А 472	чээрби беш	А 973	чээрби беш
А 506	чээрби беш		

Счёттарның саны 1000 ажыг ажаалга дептерлери баштайгы муңдагызы ышкаш, шак-ла ындыг счёттар номерлери ойнап алган, тодаргайлаарга №№ А 1035, А 2035, А 3035 болгаш А 1058, А 2058, А 3058 дээш оон-даа ыңай.

Тираж эрттирериниң комиссиязының даргазы —улус депутаттарының хоорай Совединиң күүсекомунуң даргазының оралакчызы **В. А. ИВАНОВ.**
Комиссияның секретары **В. Н. КАРЧЕВСКИЙ.**

КОЛЛЕКТИВТЕР АРАЗЫНГА

Күш-культураның болгаш спорттуң ажыктыг кымга-даа билдингир. Бистиң чуртувуста күш-культура болгаш спорт кижи бүрүзүнүң хүн бүрү амыдыралы-биле холбашкан. Ону дыштанылганың эң ажыктыг хевирлериниң бирээзи болдурар дээш Совет чазак сагыш салып турар. Ооң тодаргай херечизи чаа туттунуп турар стадионнар, бассейннер, заалдар болгаш өске-даа спорт тудуглары. СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Күш-культураның болгаш спорттуң массалыын улам ыңай кодурер дугайында» доктаалында ол талазы-биле онзалап айыткан.

Күш-культура болгаш спортту коллективче хөгжүдери кижилерниң бот-идепкейинден болгаш хөй нийти организацияларының удуртулгазындан кол хамааржыр. Маңаа профэвилел комитеттери улуг рольду ойнаар ужурлуг.

Кижилерниң аараш ажыл шагы үзер чоруун кызырар болгаш бүдүрүлгеге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге спорт-профилактика ажылдары улуг дузаны чедирип турар. Ол сорулгаларны шиитпирлээринге бир-ле дугаарында күш-культура болгаш спорт комитеттери база кадык камгалалының албан черлери ээвээш эвес үлүүн киирер ужурлуг.

Бүгү-ле коллективтерге бүдүрүлге гимнастиказын эрттирип, ону доктаамал шиңгээдири бирги черге айтырыгларының бирээзи. Ол талазы-биле медицина ажылдакчыларының профэвилел обкому чүнү кылганыл?

Спорт ажылында планда көрдүнген сорулгаларның бирээзи —ГТО нормаларының дужаалдазын коллективтерге долузу-биле чедип алыры. Маңаа хамаарыштыр чыл санында эртип турар медицина ажылдакчыларының чайгы болгаш кышкы спартакиадазын чугаалап болур. Аңаа районнарның база Кызыл коорайның эмнелге коллективтери доктаамал киржип, эки түңнелдерни чедип ап келген. Оон-биле чергелештир медицина темазынга лекцияларны чоокта номчуп, бокса, хүрешке база аар атлетикага көргүзүг оюннары-биле үнүүшкуннери эмчи спортчулар бригадазы кылгылаан. Ол ажыктыг болганы чугаажок.

Үстүнде доктаалдың шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле чамдык тодаргай ажылдар кылдынган. Эрткен спартакиадага стоматология поликлиниказының коллективи тиилээн. Божудулга бажыңының, уруглар эмнелгезиниң, кеш аарыгларынга удур диспансериниң, Каа-Хем, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Бай-Тайга, Эрзин районнарының эмнелге коллективтери аңаа идепкейлиг киришкен. Ол коллективтерде ажылдакчыларның кадыы дээш кышкы, чайгы үелерде спортчу маргылдаалар, дыштанылгаже коллективтиг үнүүшкүннер доктаамал болуп келген.

Совет Тываның 40 чылынга уткуштур медицина ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң кышкы спартакиадазы удаваас эгелээр. Волейболга, эштиринге, боодалгага, стол теннизинге, шыдыраага болгаш хаакка маргылдаалар көрдүнген. Ол хевирлерге чүгле ажылдакчыларны эвес, харын оларның ажы-төлүн аңаа долузу-биле киириштирерин чедип алыр ужурлуг бис. Ооң түңнелинде бистиң республиканың болгаш Хакасияның эмнелге ажылдакчыларының шилиндек командаларының аразында эш-хуузунуң ужуражылгазы база дуржулга солчулгазы эртер.

Коллективтерге социалистиг чарыштың түңнелин үндүрерде ында күш-культура болгаш спорт ажылы кандыын база барымдаалаар. Ол — коллектив бүрүзүнүң ажылынга база бир кол негелдениң бирээзи болур.

Е. ЧЕРНОГРИВОВ,
медицина ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң даргазы.

НЕРВ СИСТЕМАЗЫН КАМНААР

Кандыг-бир аарыг азы ооң баштайгы демдектери тыптып эгелээнде, сүме айтырып, ажыктыг дуза алыры-биле эмчиге барып чедери кижилерниң кадыын камгалап алырының дүрүм ёзугаар негелдези апаргап.

Бодунуң психиказының байдалынче шоолуг сагыш салбас, харын-даа ол дугайында шуут бодавас ындыг кижилерге бо-ла таваржып болур. Ону чүгле чамдык кижилерниң бодунуң кадыынга кам чок, харысалгазы кошкак чоруу-биле тайылбырлап болур. Кижи ажылының болгаш дыштанырының турумун, уйгузун болгаш хостуг үезин шыңгы сагывас болза, нерв системазы үрелип, психика (сагыш-сеткил) аарыы тыптып болур. Ындыг болганда психиказының кадыынга кижи кончуг оваарымчалыг болуру чугула. Өске кижилерге хорадап, оларже алгырып-кышкырып, оларга үн улгаттырып турувуста психика талазы-биле кадыывысты үреп турарывыс ол.

Кандыг-бир чылдагаан-биле нерв системазы кошкап баксыраан кижиниң психиказы үрелген таварылгада, тускай психиатр дилевес, боттары өске арга-биле кадыын эдип алырын оралдажыр чорук кижиге харын-даа хоралыг. Чүге дээрге нерв системазының үрелири, ол бегай аарыгнып эге чадазы-дыр. Кижилер эпчоксунар азы ындыр бис дээр шын эвес чылдагаан-биле бо аарыгны чажырып, тускай эртемниг психиатрның сүмезин айтырып, эмнелгениң психиатрия салбырынга консультация ап келбейн турары шын эвес. Кижилер ындыг аарыгны чажырар, өскелерден эпчоксунар чон ортузунда тарай берген шын эвес бодал бар. Нерв системазы кошкааш психиказы үрелип, аараан кижилерни чамдыкта албыстаан, тенек аараан деп харын-даа хыжырыыр байдалдыг кижилер аразында ындыг чугаа тыптып турары чүгле хоралыг. Чүге дээрге, психика аарыы тыптып келген таварылгада, аараан кижиниң ада-иелери азы өске-даа төрелдери ол кижиниң психика аарыы эмнээр черлерже чедирип, эмнедиринден, психиатрия эмнелгелеринден ойталап турар. Хоралыг таварылгалар тыптып турар. Ынчангаш харын мырыңай чамдык таварылгаларда аарыг тодазы-биле костүп дүрген дуза негеттинип келгенде безин, ындыг төрелдерниң бүзүредири берге болу бээр таварылгалар бар.

Бир чижектен киирип керейн. Биске дораан чыттырып, эмнелгениң долу курузун эрттери негеттинип турар, психиказы үрелген бир эр кижини эккелген. Аарыг кижи боду база чыттырып эмнедирин чөпшээрешкен. Ынчалза-даа даартазында хорааш демги аарыг кижиниң төрелдери чедип келгеш:—Аңаа кадык кижи «тенек аарыг улус бажыңында» чыттырып алган силер, кадайы силерни садып алганы ол-дур—деп кончуттунуп чедип келгеннер. А херек кырында ону эмчиге кадайы-даа эвес, чаңгыс черде кады ажылдап турар эштери чедирип келген турган.

Ол кижиниң аарыының херек кырында байдалын оларга бүзүредип, элээн үр тайылбыр ажылын эмчилер кылыр ужурга таварышкан бис. Соолгунде билдингени, аарыг кижиниң тода илереп келген аарыы ийи чыл бурунгаар-ла тывылган, ол хирезинде-ле кадайы-даа, төрелдери-даа ооң чугаа-домаанын, ниити байдалының өскерлип турарын билип тур-ла-даа, шоолут херекке албайн, психиатр эмчи дузазы дилевейн турганнар. Демги аарыг кижиниң ол хүн эмчиге эккелгени ёзулут-ла үезинде болган, чүве дээрге ол кижи амы-тынынга боду четтинерин быжыы-биле шиитпирлеп алган турганы илерээн. Ооң-биле кижиниң амы-тыны камгалаттынган, кадыы дедир эгиттинген.

Элээн каш чылдар бурунгаар өг-бүлезинге болгаш чоок кижилеринге айыылдыг апарган ындыг аарыг кижилерни чүгле ажаап-карактаан, кадык кижилерден ыңгылап турган. Бо хүннерде психиатрия эмнелгезиниң эргезинде четчир санныг эм аймаа-даа, арга-методтар-даа, эмчи кадрлар-даа бар. Ынчангаш ол бүгүнү комплекстиг ажыглап тургаш, аарыы чидиглелип хаңылаан-даа улусту өг-бүлезинче, ажылче дедир эгидип болурунуң аргазы бар апарган. А чамдык аарыг кижилерни элээн үр үениң иштинде аарыгның хогун үзе эмнээри-биле, доктаамал эмнеп, эмнелге курузу эрттирери негеттинер. Ынчанмас болза, аарыг катап-ла өөскүп болур. Ынчангаш аарыг кижи сактырга шуут сегий берген ышкаш болза-даа, эмчиниң бижээн эмнерин, бүгү сүмезин шын сагып турганы, эмнээни чедир эмнедири кончуг чугула.

Топ нерв системазы үрелип баксыраан таварылгада эмнээриниң база бир кол аргазы—күш-ажыл болур. Күш-ажыл-биле эмнээри эки түңнелди берип турар. Ындыг болуру-даа чөп. Чүге дээрге ындыг аарыгдан аараан кижилер ынак мергежилинден, кады ажылдап турганы чоок эштеринден чарылган болуп турар. А бир эвес психика аарыындан хоочурап аараан болза, үр ажыл кылбаска, чүү-даа чүвеге хөңнү чок, амыдыралга сонуургалы чок, чалгаа, ол хамаан чок харын-даа эш-өөрүнден оспаксыраар, кижилерден хоорук болуксаар, улам хүлге дүжер чорук тургустунуп кээп болур.

Күш-ажылдың дузазы-биле эмнээри, ол дээрге кижиниң ажылга сонуургалын база катап оттуруп, амыдыралга идепкейин кодуруп, кижилер-биле харылзааны тургузуп, ажылга харысалгазын дедир эгидериниң аргазы болур.

Аарыг кижилерниң, оларның төрелдериниң-даа аразында ажыл-биле эмнээрин кижилерниң ажылын халаска ажыглап, кижилерни «мөлчүттур» деп шын эвес чугаа үнүп турары канчап-даа таарышпас.

Ол аарыгны эмнээрде эки түңнелди берип турар күш-ажылдан аңгыда концерт, кинофильмнер, номчулга, конкурстар, уран чүүл көрүлделери, янзы-бүрү оюннар дээш өске-даа аргаларны ажыглап, кижилерниң топ нерв системазы үрелип, психиказы баксыраанда хөй талалыг эмнелгени чорудуп турар бис.

Соолгу 15—20 чылдарда ол аарыгны эмнээринде бистиң республикада бурунгаар улуг базым кылдынган деп дидими-биле чугаалап болур. Ам аарыг кижилер эмнелге черинден дезип үнмес, соңга буза шаппас, мебель үревес апарган. 20 чыл бурунгаар аарыг кижилер эмнелгеге чыл чылы-биле эмнедип турган болза, ам эмнелгениң долу курузун каш неделя иштинде эрткеш, аарыг кижи кадыын дедир эгидип ап болур апарган.

Эмнелге соолгунде бажыңга келирге, өг-бүлениң, чоок кижилериниң аңаа хамаарылгазының оваарымчалыг, эптиг-эвилең, хей черге ону хорададып бужургандырбас болурундан аарыгның долузу-биле экирипри кончуг хамааржыр. Кижилерниң аразында хамаарылгазы чүгле бистиң боттарывыстан хамааржыр. Бистиң аравыска каржы, бот-боттарын хүндүлежип көрбес чорук кажан-даа турбас болурун чедип алырывыс бүгү аргаларын ажыглаар ужурлуг бис.

В. БАЗЫР,
психиатр эмчи.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарының 2-23-35 секретарьаттың 2-23-35 партийлиг амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13 чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агыйы килдизиниң 2-21-47 корректорларының 2-27-41 бухгалтериязының 2-12-45 солун тарбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2040.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—01419

...республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 264 (12354) | 1983 чылдың ноябрь 17, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 кол

ТӨРЭЭН ЧУРТУВУСТА

АРХАНГЕЛЬСК. Полар мидының Ома дээр суурунуң чуржулерини, балыкчыларының, аңчыларының бажыңнарында телевизорларның экраннары чырып эгелээн. Ында харылзааның «Москва» дээр спутник системазы Төп телевидениениң дамчыдылгаларын хүлээп алырын хандырган. Полар мидының өске-даа чурттакчылыг черлеринде ындыг улаштыр дамчыдылга кылыр херекселдерин эптеп, тургузуп турар.

МАКЕЕВКА. (Донецк областы). С. М. Киров аттыг заводтуң металлургтары чурттуң агроүлетпүр комплекизин херекселдеринге улуг үлүүн киирип турар. Чоокта чаа ында «250» дээр эки сорттуг стан чаартын, сентээн соонда ажыглалга кирген. Ол ооң мурнунда айыттынган күчүзүн элээн кашкатап ажырган турган. Бүдүрүлге чери бо чылын бедик сорттуг 3,4 миллион тонна прокат-демирни бээр болгаш ооң үштүң бир кезиин кедээ ажыл-агый машиналарын кылырынга тускайлаан.

ОРДЖОНИКИДЗЕ. Моздок районнуң Троцк суурунда тудуун дооскан чаа хевирниң бажыңнарын чурттаарынга эң-не таарымчалыг кылдыр төлевилээн. Механизаторларның, малчыннарның ог-бүлелери ноябрь он беште чаа бажыңнарже көжүп кирген. Мурнакчы ажыл-агый — «Ленинниң тугу» колхозка чурттаар бажыңнар тудуун калбартырынга колхозтар аразының көжер механизастаттынган колонналарының отрядтары дузалап турар. Олар тус чериниң тудуг материалдарын ажыглаашаан, бажыңнар кезектерин массалыг кылып үндүрүп турар апарган.

ВЛАДИВОСТОК. Ол хоорайның чурттакчылары автомат-телефонну дамчыштыр Москва-биле чугаалажыр аргазы алганнар. Ноябрь он беште ында ооң-биле чугаалажыр баштайгы пункт ажылдап эгелээн. Чыл төнчүзүнге чедир хоорайның харылзаа салбырларының хөй кезинге Москва-биле чугаалажыр автомат-телефоннарны тургузар.

ЖЕЛЕЗНОГОРСК. Михайловтуң даг байлааш болбаазырадыр комбинадының арыглал фабриказы чаа технология секциязының төлевилел күчүзүн шиңгээдип алган. Демир рудазының 800 муң тонна концентрадын чыл бүрүде ол фабрика болбаазырадып кылыр.

Технологтуг чаа секция—ол дээрге, тускай машиналарның болгаш механизмнерниң кайгамчык улуг комплекизи-дир. Аңаа демир рудазын үүрмектеп, арыглап, магниттиг арга-биле болбаазыратканы соонда демир үшелиг чиг-эдии—концентрат болуп турар.

Фабриканың чаа технологтуг секциязының төлевилел күчүзүн бүрүн шиңгээдип алганының күсели-биле чыл төнчүзүнге чедир пландан ажыр ам-даа 150 муң тонна демир концентрадын бээрин хүлээнген.

НОРИЛЬСК. Шахта тудуунуң трезинде мурнакчыларның саны улам көвүдеп турар. Н. Кулешевтиң бригадазы 1574 метр ханы чер иштинде чер байлааш болбаазырадылга фабриказынче чорудун эгелээн. «Таймырский» деп рудниктиң эң эдаңгы куржаанда бригаданың кежигүннери ажылдап, күш-ажылчы маадырлыг чорукту көргүзүп турар. Ол рудник—чуртта эң-не ханы шахталарның бирээзи. Чес-никель чиг-эдии Норильскиниң даг байлааш болбаазырадыр комбинадынга чорудуп бээри сөөлгү үеде улам көвүдээн.

(СЭТА).

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 40 ЧЫЛЫН ТӨЛЕПТИГ УТКУУР

Удуртукчуга сөс

ХАМЫК УЖУР—ХАРЫЫСАЛГАДА

Улуг-Хемниң ыяш үлетпүр ажыл-агыйы республиканың бүдүрүлгелерин дилиг материалдар-биле хандырып турар. Тудуг болгаш дилиг материалдарының белеткелинден шупту адырларның шынарлыг ажылдаары хамаарылгалыг.

Бүдүрүлге сөөлгү чылдарда продукцияның шынарын экижидер талазы-биле элээн ажылдарны чорудкан. Бо чылдың сентябрь 15-тен октябрь 20-ге чедир стандарттар болгаш хемчээр техника талазы-биле курхайгаарал лабораториязы продукция хүлээп алырының тускай чурумун тургускан. Лабораторияның ажылдакчылары ажылда четпестерни илереткен. Ону чайладырының хемчеглери алдынып турар. Бо хыналда соонда дилиг материалдарының сорттуг шынары экижээн. Ыяш дилер цехтерде ажылдың шынарын шыңгыы контрольга алган.

Ыяш-үлетпүр ажыл-агыйында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдези ажыл төлевиринден 2,2 хуу мурнап турар. Ооң түңнелинде 10 айларда бараанныг продукция саарылгазы 102,9, ону сайгарары 105,9 хуу күүсеттинген. 9 айларда фонд эгиделгези 2 көпеек көвүдээн. Бо бүгү чедиишкиннин үндезини — харысалганы, сагылга-чурумну бедиткенинде.

Үш чыл планын сентябрь айда 4 бригада доозупкан. Сөөлгү кварталда чыл планын хуусаа бетинде күүседир дээш социалистиг чарыш бригадалар арасында калбарган. Коллектив планда көрдүнгениниден дилиг материалдарын 3450 кубометр хөйну бүдүрген. Чарышка Н. П. Ширинкинниң бригадазы тергиидээн. 24 муң кубометр ыяш кылыр планын олар 32 муң кубометр кылдыр күүсеткен. Пландан ажыр 26,5 муң кубометр чудуктарны салдадып базырган.

Күш-ажылдың сагылга-чурумун экижиткениниден, Чербинин ыяш белеткээр пунктузу эки көргүзүглерни чедип алган. Ында А. И. Герасимовтуң удурткан бригада 11500 кубометр ыяшты пландан ажыр белеткээн.

Күш-ажылчы коллективтерде коммунистерниң авангарды ролюн көдүрер талазы-биле ажылдар чорудтунуп турар. Оларны харысалгалыг участоктарда быжыглаан. Экижидилгелерге улуг салдарны коммунистер В. А. Башкирцев, В. Т. Цукинин, А. А. Щегонин олар чедирип турар.

Ынчалза-даа чедишкиннерге оожургаар барымдаа бисте чок. 9 айларда чылдагаан чокка 446 кижи-хүн үстүнген. Бир кижиге онаашыр ажылчын үе-шак чидирип 1,4 кижи-хүн болуп турар. Прогулдар уржуундан 26,7 муң рубльдиң продукциязын чедир бербээн. Эң хөй ажыл шагын ыяш дилер цех ускен. Ажылчыннар 221 прогулду кылган. Мындыг харысалга чок чоруктуң түңнелинде, ажылдың шынары куудаап турар.

Ыяш-үлетпүр ажыл-агыйы чылдың-на 10 чаа тракторларны, 2 чудуруктуну, ыяш сөөртүр 5—6 машиналарны ап турар. Ырбаның ыяш белеткээр пунктузунда ыяш дилер цехти эде дерип кылган. Бүдүрүлгениң цехтеринде ажылдың бичии механизациязын экижиткен.

Ындыг турбуже ажыглаттынмайн турар курлавырлар ам-даа бар. Бүдүрүлге күчүзүн долу ажыглавайн турар бис. Ооң чүгле 51,7 хуузу шиңгээттинген. Чамдык үнелиг дериг-херекселдер ажык дээр адаанда октаттынган чыдар. Кывар-чаар чүүлдериниң чарыгдалын хайгааралга албайн турганы четпес.

Ажылды организастаарын экижидери чугула сорулга болуп артпышаан. Бригада кереэзинче шилчээн-даа болза, бо арга ам-даа турумчуваан. Бригада чөвүлелиниң дайынчы шиээ быжыкпаан. Ажылчыннар чангыс дай наряд-биле ажылдап турар. Бо чорук ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге дээштиг арга болур.

Улуг-Хем ыяш-үлетпүр ажыл-агыйы хандырып турар бүдүрүлгелериниң мурнунга харысалганы бедидер ужурлуг. Продукцияның шынары багай азы үезинде хандырбаан деп чемелээшкиннерни болдурбас дизе, ажылчын бүрүзү эки ажылдаар хүлээлгелиг. Хамык ужур харысалгада дээрзин утпаза эки.

Г. ПЕСТЕРЕВА.
Улуг-Хем ыяш-үлетпүр ажыл-агыйының улуг инженери.

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинатта бөдүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цехте комсомолчу-аныяктарның № 5 ээлчээ күш-ажылчы бедик көргүзүглерлиг. Коллективи коммунист В. М. Ипатова удуртуп турар. Хептээр машиналар операторлары Алла Петрова биле Олег Бегзинин, мурнакчы ажылчыннар Андрей Ваганов, Зоя Ооржак, Сергей Салчак, Владимир Донгак болгаш оон-даа өске ажылчыннарның кызымак ажылдаанының түңнелинде ээлчег үшкү кварталда цехтер аразында чарышка ийиги черни ээлээн.

ЧУРУКТА: комсомолчу-аныяктар коллективи ээлчег соонда.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ЧЫЛ ПЛАНЫ КҮҮСЕТТИНЕР

«Каа-Хем» хөмүр-даш разрези он айларда нииити продукцияны бүдүрерин 111,2 хуу, ону сайгарарын 113 хуу күүсеткен. Хөмүр-даш казарының планы 110,9 хуу болган.

Бүдүрүлгеде продукцияның шынарын экижидеринче улуг кичээнгейни салып турар. Хөмүр-даштың хүлээнири 99,9 хуу четкен. Бо дээрге эки көргүзүг болур. Шынар постулары бүгү ажылдарны контрольга алганы таарымчалыг.

Он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылының планын хуусаа бетинде доозар дээш бригадалар, участоктар арасында калбарган чарышка экскаватор машинизи В. Н. Гончаров, өрүмнээр станок машинизи А. И Чертков, БЕЛаз чолаачызы Я. Е. Чебодаев тиилекчи болганнар.

Дөрткү кварталдың баштайгы айы чедиишкинниг доозулган. Чыл планы күүсеттинер дээрзинге бүзүрел бар. Ажылчыннар ам ноябрь айның шалыпчы ээлчээнде кирген, кужениишкинниг ажылдап турарлар.

В. ЧИКЛИНА.
«Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинде кол экономист.

МАЛ ЧЕМИНИҢ СӨӨРТҮЛГЕЗИ

Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг совхозтуң Хөлчүк салбырында хову-трактор бригадазының удуртукчузу Биче-оол Сандактың удуртулгазы-биле механизаторлар мал чемиинин сөөртүлгезин организастыг чорудуп турар.

Сөөртүлгеде 4 «Беларусь», бир «Т-150»— беш тракторлуг трактористерни быжыглаан.

Ниитизи-биле бо хүннерге чедир 140 тонна сигенни, 200 ажыг тонна саваңны мыйыстыг бода малдың 4, хойнуң 16 кодан кыштагларынга чедирген.

Ол ажылга трактористер Көк Шожан-оол, Алдын-оол Содунам, Сергей Шивит хүн нормазын доллур болгаш ажыр күүседип турарлар. Салбырда саваң, сигенниң курлавыр сөөртүлгезин улам күштелдирип, техниканың турушкун чок ажылдаарынче кичээнгейни салган. Мал чеминиң сөөртүлгези ында уламчылавышаан.

О. ТҮЛҮШ.

КҮСКҮ СУГГАРЫЛГА

Күскү чер суггарылгазы «Шекпээр» совхозтуң Биче-Тей, Аянгаты салбырларында массалыы-биле чорупп турар. Биче-Тей салбырында Ооржак Дондукка удурткан суггатчы звено бо хүннерде 90 ажыг гектар черни суггарган. Суггатчы Ооржак Чүчүк-оол хүн нормазын 100—120 хуу күүседип турар. Ол ышкаш Аянгаты салбырында суггатчылар Улуг-Аянгатының тараа шөлдеринде шалыпчы ажылдаан. 150 ажыг гектар черни суггарары-биле социалистиг хүлээлгени алгаш, суггарып кирипкеннер.

К. ЭМЕР-САРЫГ.

Кыштаглаашкын—шалыпчы фронт

ХУРАГАННАР КӨВҮДЭЭР

Шеминин, Чыраа-Бажының, Чыргакыларның кадар оъттуг, одар-белчирлиг чайлаглары, күзеглерлиг черлери хой малды одарладып, семиртиринге болгаш баш санын өстүреринге кончуг таарымчалыг.

«Чыраа-Бажы» совхозтуң орулгалыг адыры— хой ажылы. Эрткен ажыл-агый чылында чүгле хой ажылы орулгалыг, арткан адырлары каражалыг болган. Сөөлгү чылдарда хой ажылының материал-техниктиг баазазы быжыккан. Малчын кодан бүрүзүнде чаа төлевилелдиг үлегерлиг кажаалары туттунган. Малчыннарның амыдырал хандырылгазы, чуртталгазы улам экижээн. Кыштагларда Ильичиниң лампалары чырып турар. 47 кыштагның 26-зы электрижиттинген.

Совхозтуң дирекциязы, партком болгаш комсомол организацияларын арасында харылзаалыг ажылдап, аныяктарны мал ажылынче хаара тудуп, оларның ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургускан. Дагыр-Шеми хойжу бригадазының малчыннарының 80 хуузу, Улуг-Ховуну 50 хуузу, Ак-Хаяның 30 хуузу аныяк малчыннар болуп турар.

Мал ажылының тускай эртемниглери малчыннар ортузунга одар-белчирни, мал чеминиң курлавырларын чон ажыглаар талазы-биле ажылды чорудуп турар. Хойжулар хойну эрте оолладырының ажыктыын шагда-ла биле берген, эки шынарлыг чаш төлдү алырының депшилгелиг аргазын малчын-даа, специалист-даа шиңгээдип ап турар.

Совхозтуң зооветспециалистери, мурнуку чылдарга деңнээрге, хойну тарып боозадыр ажылче улуг кичээнгейни салып турар. План ёзугаар 7 муң хойну тарып боозадыр планын 100 хуу күүсеткен. Малчыннарның боттарын хой тарыыр техниктер кылдыр өөредип алырын практикалап эгелей берген. Бо бүгүнүң түңнелинде совхоз төрүүр 100 хойга онаштыр 80—90 хураганы камгалап ап турар апарган. Эрткен кыжын улуг хойнуң бажын 98 хуу камгалап, төрүүр 100 хойга онаштыр 83 хураганы алган. Хойжу бригадалардан Хорум-Даг салбырының дуржулгалыг бригадири Сендажы Ооржак удурткан Ак-Хая хойжу бригадазы төрүүр 100 хойдан 95 хураганы, улуг хойнуң бажын 99 хуу камгалап ап, совхозка бирги черни чаалап алган. Хойжулардан Күртүлек Моңгуш, Лаа-Сүрүн Куулар, Ондагай Моңгуш олар төрүүр 100 хойга онаштыр 100—109 хураганы камгалап, совхозтуң хойжуларының мурнуу одуруунда чорупп турар.

Чаш төлдү азырап доруктурары сакманчыларның кызымаккай ажылындан улуг хамаарылгалыг. Чыргакы салбырындан сакманчылар Кертик Моңгуш, Чүчүк Моңгуш олар 140—150 хураганы азырап өстүрген.

1983—1984 чылдарның мал кыштаглаашкынынга малды хүр-менди кыш ажырар дээш совхозтуң дирекциязы, специалистери болгаш малчыннары баш удур хыналчалыг белеткенген. Кыштагларның септелгезин октябрь 15-те бүрүн доосканы. Кыштагларда курган өдек белдүнген. Мал чеми дужуртунган. Малчыннар Сарбаа Куулар, Дүрбүлек Ооржак, Ондагай Моңгуш, Өлзей-оол Моңгуш олар өске малчыннарга бодаарга, үлегерлиг белеткенген.

К. ИРГИТ,
зоотехник.

Черниң кежиин четтирер дизе

МАГАДЫЛАЛ ТУРГУСТУНГАН

Органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни хову-шөлдерге чогуур үезинде норма ёзугаар төп, ону негелдезинге чедир хөрзүнге четтири-биле чаштырып алыр болза, ол шөлдерден эки дүжүттү өстүрүп ап болурун эрткен чылдарның практиказы херек кырында бадыткап турар. Оон чижээнге Улуг-Хем районда «Ак-Туруг» совхозтуң Улуг-Ховуда 100 ажыг гектар суггаттыг тараа шөлүн көргүзүп болур.

Ол шөлдерни моон мурнуу да чемишчидип турза-даа аңаа дужуртунген органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни аки дескилеп, таратпайн, черни суггарып хандыр аңдарбайн турганындан аңаа тараан тараа болгаш мал чеми культураларынга дүжүт албайн үндүр актылап турганывыс чажыт эвес. 1983 чылдың сезонунда ол черге часкы, баштайгы бичии, суггатты ажыглап, агротехниканың чурумун сагып, хөрзүннү эки болбаазыратканының ачызында дүжүт эки бооп, 110 гектар кызыл-тастың гектар бүрүзүнден 24,5 центнер чаагай чемниг кызыл-тасты ажаап алган.

Совхоз он бирги беш чылдың дөрткү чылында тарылга шөлүнге 5 муң тонна өдекти төгер планныг турган. Ону күүседип алыры-биле Шаган-Арыгның сельхозхимия каттыжышкыны-биле «Ак-Туруг» совхоз керээ чарганының түңнелинде бо чылдың октябрь 7-ден эгелеп аныяк механизатор Ю. Демир-оолдуң удуртканы механизастаттынган бригада кыска үениң иштинде улуг төлевилелдиг чок ажылдааш, октябрь 28-те планын чедиишкинниг күүседип, ол шөлдерни совхозка хүлээткеннер.

Тодаргайлаарга, Чаш-Тал, Кызыл-Хаяның 130 ажыг гектар тарылга шөлдеринде 3840 тонна, Ак-Туругнуң огород шөлдеринде 1302 тонна өдекти сөөртүп чедирген ийикпе изы пландан 148 тонналы ажыр төккен. Шөлдерде чедирген өдектиң шынары эки. Ону эрги кыштаглардан удур бөлген.

Үстүнде ажылдарны кыска хуусаада чедиишкинниг күүседиринге «Т-150» маркалыг бульдозер тракторнуң трактористи В. Бондаренко, «ТД-75» тракторнуң башкарыкчызы чудурукчу Сергей Белек, чолаачылар Николай Суханов, Михаил Кошкар-оол олар кызымак ажылдап, улуг үлүг хуузун киирген болгаш хүн үлүүн үргүлчү ажыр күүседип, өскелерден шылгараан. Автомашиналарга чудуртунген өдектиң удур-ла совхозтуң төп шаңында автодензиге дензилеп, кижи бүрүзүнүң адынга бижип, учётту шыңгыы тургускан.

Совхозта техника четчир болганда, шөлдерде дужуртунген органиктиг чемишчидилгелерни чоп ажыглап, ол шөлдерни эки суггарып, агротехниканың чурумнарын бүрүн сагып турганы, келир чылын ол шөлдерден эки дүжүттү өстүрүп алыр дээш тараажы механизатор, тускай эртемниглер, трактор-хову бригадазының бригадирлери амдытааштап хемчеглер ап, бедик дүжүттү ап болур магадылалды тургузуп турар.

С. СОТНАМ.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

ТУДУГ АЖЫЛЫН ДҮРГЕДЕДИР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиумунуң ээлчеглиг хуралы болган. Бүдүн кезектерден эптеп тудар бажыңнар тудуун болгаш культура-амыдыралдың бараанныарын бүдүрүүшкүнүн организастаарын дүргедедир дугайында айтырыгны аңаа чугаалашкан.

Бистиң республиканың чоннуң культура-амыдырал бараанныарын бүдүрүп турар чамдык министерстволарында болгаш ведомстволарында бажың-балгат чогундан чамдык бараанныарының бүдүрүүшкүнү хожудап турар. Ону өөренип көргеш, республика бүдүн кезектерден эптеп тудар бажыңнарны соңгаартан чагыдып алган. Ону алгылаан тус-тус министерстволар болгаш ведомстволар дарый тургузуп алыр хүлээлгелиг.

Ынчалза-даа Тываның геология-шинчилел экспедициязының бүдүрүлгези, Чурт үлетпүрүнүң министерствозу, Иштики херектер министерствозунуң салбырлары ол тудугларны ажыглалга киирерин хандырбаан дээрзин ук хуралга шүгүмчүлээн. Ооң түңнелинде беш тудуг мынчага чедир ажыглал чок турбушаан.

Ук тудугну хуусаазында ажыглаалга киирбээн дээш хамаарышкан бүдүрүлгелерниң удуртукчуларынга шыңгыы хемчеглер хүлээткен. Тудугларны монтажтаарының хуусаазын ажырган болгаш ээ-харысалга чок чорукту болдурганы дээш республиканың Чурт үлетпүрүнүң министерствозунуң кол инженери А. Делегни ажылындан хостаан.

Бо талазы-биле четпестерни дарый чайладырын болгаш ол тудугларны ажыглалга киирери-биле хуусаалары ук хуралга доктааткан база оң хажык чок боттандырарын ук бүдүрүлгелерниң удуртукчуларындан негээн.

Эртемгиниң 8 шак четпейн турда-ла, Тэалиниң Культура бажыңынга шевергин кеттинген кижилер кээп эгелээн. Үр үеде көрүшпээн ажылдар бот-боттарынга эптиг-ээлдек байыр чедирип, амыдырал-чурталгазын айтырышкан, өөрүшкү-хөглүг чугаа-соот ында-мында куттулуп-ла тур. Отчёттуг үениң дургузунда районнуң чедип алган хөгжүлдезин көргүскен фото-чуруктарны, сан-чурагайларны, диаграммаларны чараштыр каастап бижээш, ханаларда аскан. Делгээн көргүзүглерни сонуургап, ыңай-бээр кылаштап ашкан делегаттарның хөректеринде орденнер, медальдар, социалистиг чарыш тиилекчизиниң демдектери чайынналып, мында районнуң эң төлептиглери, мурнакчылары чыглып келген дээрзин херечилеп турду.

Эртемгиниң 9 шакта конференция эгелээн. СЭКП Бай-Тайга райкомунуң бирги секретары Д. С. Данзын-оолдуң илеткелин делегаттар кичээнгейлиг дыңнаан. Партия райкомунуң отчёттуг үеде чорудуп келген ажылының дугайында 13 кижи санал берген. Илеткелчи-даа, санал бергеннер-даа партия организациязының удуртулгазы-биле районнуң экономиказы болгаш культуразы бо үениң дургузунда чогуур хөгжүлделиг болганын сеткил ханымышкын-биле демдеглээн. Кодээ ажыл-агый продукциязының ниити хемчээли өскен. 1983 чылда 22 малчын төрүүр 100 баш малга онаалтыр 90-105 чедир чаш төлдү алган. Районнуң ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында мурнакчыларның саны улам көвүдээн.

«Мурнакчы» совхоз 1982 чылда орулгалыг ажылдааш, Бүгү эвилел социалистиг чарыжынга тиилекчи болган. Аңаа СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң, ВЛКСМ ТК-ның Кызыл тугун тывыскан. Районнуң партия организациязы бодунуң конференциязын сан талазы-биле өскен, шынар талазы-биле экижээн, политиктиг бот-идепкейи бедик уткаан. Конференция чедиишкиннерин болур-чогууру-биле демдеглеп, четпестерин илередип, чаа сорулгаларны салган. Конференцияга СЭКП Тыва обкомунуң секретары Д. К-Х. Ооржак киржип, чүве чугаалаан.

Чаа соңгуттурган райкомнуң бирги организастыг пленуму СЭКП райкомунуң бирги секретарынга Д. С. Данзын-оолду, ийиги секретарынга М. Х. Сарыгларны, секретарынга М. Д. Кара-Салды соңгаан.

Партийжи амыдырал: отчёттар болгаш соңгулдалар

ҮЕНИҢ НЕГЕЛДЕЗИ

Партияның Бай-Тайга район конференциязындан

Районнуң улус ажыл-агыйының кол адыры —мал ажылы. Ынчангаш конференцияга чугаа ол адырга хамаарыштыр партийжи удуртулганы күштелдирериниң, кадрлар-биле ажылды экижидериниң, мурнакчы дуржулганы нептередириниң дугайында болган. Бо айтырыгга доктаап көрээлинер.

Илеткелде элээн хөй черин кодээ ажыл-агый ээлеп турар. Ол ындыг болур ужурлуг-даа. Районнуң кодээ ажыл-агыйында чамдык байдалдар партия райкомун дүвүредип турар дээрзин илеткелчи-даа, санал бергеннер-даа чугаалап турду. Чүге дизе, мал, чер ажылында хожудаашкыннар сагыш-сеткилди өйүп келбес аргажок. Чамдык чижектерин көргүзерге мындыг. 1983 чылда төрүүр 100 баш малга онаалтыр район чүгле 49 анай, хураган, 59 бызаа, 52 кулун алган. Бо чөгенчиг, эвээш көргүзүг-дүр. Мынчаар багай ажылдап тургаш, мал бажын канчап өстүрерил деп айтырыг чайгаар-ла тургустунуп келир. Малдың баш саны өспейн турары-биле чергелештир, ооң өлүр, хораар чоруу аажок көвүдээн. Чүгле бо чылдың 10 айларының дургузунда безин 27999 хой, өшкү, 1028 бода мал, 140 чылгы өлүп хораан. Ону чүнүң-биле тайылбырлаарыл? Ээ-харысалга чок, ажыл-агыйжы эвес, күрүнениң эт хөреңгизинге хайыра чок чоруктуң уржуу ол деп чугаалап болур. Ындыг түрбүже, илеткелге-даа, саналдарга-даа бо хөй каража-когарал канчап болуп турарыл, бо талазы-биле буруулуг кижилер кымнарыл деп айтырыгны эки сайгарып көрбейн барган. Чамдык ээ-харысалга чок ажыл-агый удуртукчуларын адап, эрнин кызыдар ужурлуг турган.

СЭКП обкомунуң секретары Д. К-Х. Ооржак конференцияга чүве чугаалап тура, малдың өлүп хораар чоруу-биле демиселдиң бир чугула чепсээ болза, малга четчир санныг чемни белеткеп тургузары болур деп айыткаш, бо ажылды районда кошкак организастап, баш удур сагыш салбайн, шушпең ажылдап турарын чиңге-биле шүгүмчүлээн. Малга быжыг чем-суурну тургузар айтырыг чугула болуп турбуже, ооң дугайында чугааны конференцияга чогуур деңнелге чедир тургуспааны четпес болган. Ынчалза-даа Кара-Хол чурттуг хойжу Малчын-оол Хертектиң «мал бажын өстүрер дизе, чер ажылын сайзырадыр херек» деп чугаалаан саналы ниити-даа болза, чамдык даргаларның карактарын «ажытар» боор деп идегеп болур. Совхозтарга шагның дөрт эргилдезинде доктаамал ажылдаар, бот-орулга-чарылгалыг, тускайлаан сиген-чи бригадаларны тургускаш, оларга техниканы, черни быжыглап бербес болза, малга быжыг чем-суурну тургузар деп айтырыг чүгле «чугаа» болуп артар апаар. Бо дугайын СЭКП райкому база катап бодамчалыг көрүп, ол чугула херекке коммунистерни быжыглаар, холга алыр боор деп идегел бар.

Мал, чер ажылының продуктулуун дыка бедидер дугайында чугула сорулганы СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленуму салган болгай. Ол чугула айтырыышкынны амыдыралда боттандырып турары четпес. Аңаа чаңгыс-ла чижекти киирип болур. Сөөлгү чылдарда хойдан кыргып ап турар дүк районда аажок эвээжээн. Бо чылын бир хойга онаалтыр чүгле 1.300 грамм дүк кыргып алган. Каш чылдар мурнунда Бай-Тайганың хойлары 2 килограмм ажыг дүктү берип турган болгай. Хой дүгүнүң кудулаан чылдагааны чүдел? Бо айтырыгга шын харыыны чүгле кодээ ажыл-агыйның специалистери берип болур. Олардан ол дугайын шыңгыы айтырар үе келген.

Кодээде специалист дээрге эртем биле практиканы тудуштуруп турар эң чугула кижи-дир. Ынчангаш дааңган ажыл-херээ дээш кодээ ажыл-агыйны хөгжүдеринге ооң харысалгазы аажок улуг. «Мурнакчы» совхозта партком секретары К. Донгак саналынга кодээ ажыл-агый специалистериниң харысалгазын бедидериниң үези келгенинин дугайында айтырыгны көдүрген. Чогум кымның дугайын тодаргай адаваан-даа болза, ук айтырыгны ол шын тургузуп турар. Секретарының бодундан тодаргайы-биле мынчаар айтырып болур турган. Бир эвес силерниң совхозуңарда специалистерниң харысалгазы куду чүве болза, а партком, секретарь боду оларның харысалгазын бедидер дээш черле чүнү кылып турар ирги? Конференцияга ол талазы-биле секретарь дуржулгазын солушкан болза, дыка-ла таарымчалыг болур ийик. Чогум-на харын кодээ ажыл-агыйга партийжи удуртулганың бир хевири специалистерни дамчыштыр тургустунар чүве болганда, кадрлар-биле ажыл кижизидилгениң чугула кезээ болур.

Мал бажының өспейн турарын, мал продукциязының кудулаанын, малдың чаш төлүнүң өлүп хорап турарын, чамдык малчыннардан негелдениң кошкаанын специалистер-биле ажылдың суларааны кылдыр тайылбырлап болур. Ынчангаш специалистер-биле чорудуп турар ажылдың стилин райком-даа, партия организацияларыдаа эде көрзе чогуур. Чүге дизе, чамдык черлерде специалистерниң бот-инициативазы аажок куду. Чүгле директорнуң, азы кандыг-бир дарганың айтыышкынын, шиитпирин манаар. Аап-саап ажыл кылыр, айбы күүседир. Эртемни чогаадыкчы ажыл-иш-биле каттыштырып, холбаарын уттуп турар. Специалистиң бот-идепкейин, дааңган ажыл-херээ дээш харысалгазын бедидери чер-черде партия организацияларының бирги чергелиг херээ болур.

«Бай-Тал» совхозтуң хойжузу Доос Мандай-оол бодунуң саналынга малдың чидип, хорап турарының кол чылдагааны болза, харысалга чок, хой өре-самчыгдалдыг, арын-нүүрүн ышкынган кижилерге, кадарчылар чедишпезинге сылдап алгаш, мал малдадып турарында деп коңчуг шын шүгүмчүлээн. «Кокайга хой кадартпас» деп үлегер чугаа бар. Шынап-ла, ак сеткилдиг эвес, ниитиниң өнчү-хөреңгизин карак ажыттаарын бодаар кижилерге идегеп турган ажы черде бар бе? СЭКП райкому кадарчы кадр айтырыын база катап кичээнгейлиг өөренип көрзе эки боор. Хоочун хойжунуң күзели-биле алырга, аныяктарны хой ажылынче хандыдары соңгаарлаттынмас айтырыг болуп турар. Аныяктарны хойжуладыры-биле оларның ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар апаар. Электри киирер, чунар-бажыы тудар, хойжу төптер тургузар дээш элээн хөй ажылдарны кылза чогуур. Шеф кужу-биле-даа чамдык чүүлдерни кылып болгай. Мааа ВЛКСМ райкому бот-идепкейин чүге көдүрүп болбас деп!

Демги хойжу Хертектиң бодалы-биле алырга, мал бажын чер ажылын сайзыратпайн чыткаш, өстүрүп шыдавас дээрзинге кандыг-даа маргылдаа турбас апаар. Чер ажылы сайзыраар болза, мал бажы база өзер болгай деп агроном кижи бо малчын дег ынчаар сагыш човап орган болза, дыка-ла эки болур ийик. Илеткелчи тодаргай чижек, сан-түң адаваан-даа болза, Бай-Тайгада чаагай дүжүттү өстүрүп ап турар суттатчылар бар деп чугаалаан. Ол мурнакчыларның аттарын адап, алдаржыдып, дуржулгазын нептередир ужурлуг турган.

Тарааның ортумак дүжүдү бир гектардан сөөлгү үш чылда районга чүгле 6,5 центнер болган. Картофельдиң, ногааның-даа дүжүдү база чер албаан. Эки дүжүт өстүрүп ап шыдавайн турарывысты чүгле агаар-бойдустуң берге, таарымча чок байдалы-биле тайылбырлап, үргүлчү олче чая каап шыдавас бис. Чазын тарыыр, күзүн ажаап алыр деп хөөнүг чыдып калган чаңчылдан адырлыр херек. Ол дээрге үениң негелдези-дир.

Эки дүжүттү өстүрүп алыр деп бодаар болза, эки ажылдаар апаар. Дүжүт өстүрер бригадаларны тускайлаар, тараа шөлдеринге быжыглаар. Шөлдү болбаазырадып, чемишчидип, чылды оттур ажылдаар апаар, чүгле ынчаарда эки дүжүттү ап болур. Кышкы шөлге безин ажыл хөй. Шөлдү өдекшидер, булуктаалдырар, харын моондактаар, ыяш, даштан аштап-арыглаар, часкы, чайгы, күскү ажылдар дээш чежезин ол дээр. Өскээр чугаалаарга күш үндүрбейн чыткаш, чаагай дүжүт дугайында кордаан-даа херээ чок. Дүжүт дээш демисел партия организацияларының удуртулгазынга турар ужурлуг. Ынчалза-даа бо айтырыг конференцияга чедир чугаалаттынмайн барган. Илеткелчи чер ажылының культуразын бедидериниң айтырыынга доктаазадаа, шөлдү болбаазырадып, ажаап-карактап турарында доктаамал, карак кызыл ажыл бисте ам-даа чок, аңаа чаңчыкпаан бис дээрзин онзалап шыйбаан барган. Ону ээлип албас болза, чаа техника, хөй чемишчидилге, элбек суг-даа биске дуза болбас. Бот-орулга-чарылгалыг, наряд чок, керээ ёзугаар ажылдаар доктаамал бригадаларны тургускаш, аңаа коммунистерниң быжыглаар херек. Ынчаарда «агаар-бойдустуң берге байдалдары» деп чылдактан ушту нуп болур бис.

Районда техника ажыглалы, кадагалалы база четпес. Сөөлгү үш чылда 390 муң рубль түңнүг техниканы совхозтар үндүр бижээн болуп турар. Ол дээрге техникага ээ-харысалга чок чоруктуң херечизи-дир. Техниканы механизаторларга быжыглап, ооң ажыглал, кадагалалы дээш шыңгыы чурумну тургузары негеттинип турар. Чүгле техникага эвес, ол ышкаш харын кывар-чаар материалдарга база камныг, хумагалыг болурун хандырар херек. Ол дугайын СЭКП ТК ажыл-амыдыралга чайгылыш чок чорударын шыңгыы негеп турар.

Конференцияга чугаалашкан айтырыглар хөй. Ол дугайын үстүнде айыткан бис. Бо отчётка айтырыг бүрүзүн чырыдар деп сорулга салбаан. Чүгле кодээ ажыл-агыйга хамаарыштыр чамдык бодалдарны илереткен.

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.), июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынче угланган, тодаргай сорулгаларны айыткан доктаалды партияның Бай-Тайга район конференциязының киржикчилери хүлээп алган.

В. МОНГУШ

ЧАА СОРУЛГАЛАРГА ДҮҮШТҮР

Кижизидилге ажылы ханы идеялар-биле долдунган, бөгүнгү амыдырал-биле сырый харылзаалыг, бурунгаар хөгжүлдеже орукту айтып турар ужурлуг дээрзин СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленуму айыткан. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар ажылга найысылал Кызылдың библиотекалары элээн ажылдарны кылып чоруткан нар. Бүгү система болгаш ведомстволарның 42 библиотеказындан бо чылдың тос айларында 32175 номчукчу 768844 номну бижидип ап номчаан. Төп библиотека системазы тос айларда 11 муң ажыг номчукчуга номнарны бижиткен, чыл планының күүселдези 80,5 хуу болуп турар.

Массалыг библиотекалар аразында социалистиг чарыштың тиилекчилери — Островский аттыг библиотека болгаш уругларның Гайдар аттыг төп библиотеказы болганнар. Островский аттыг библиотекада номчукчулар планы 85 хуу, ном бижидери тос айларда 71 хуу болган. Горький болгаш Чехов аттыг библиотекаларның көргүзүглери база эки. Школалар болгаш өөредилге черлериниң библиотекаларының аразындан Кызылдың автоорук техникумунуң база № 4, 14 школаларның библиотекалары эки деп санаткан.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлеринге үндезилээш алырга, ажылчы чоннарның библиотека хандырылгазында четпестерин аттып, анализти кылыры чугула. Хандырылганың төнчүткен хевирин, ооң аргаларын чедир ажыглавайн турар, система иштинде ном солчулгазы, библиотекалар аразының абонементизи кошкак тургустунган. Номчукчуларны хаара тударының тус-туста болгаш массалыг ажылын чедир организаставаан. Специалистер-биле ажылды ам-даа таарыштыр организастаары чугула. Маяковский болгаш Некрасов аттыг филиалдарда ажыл ам-даа кошкак болуп артпышаан. Үдетүр бүдүрүлгелерин библиотека хандырылгазынче хаара тудар ажыл ам-даа чедир тургустунмаан. Башкы училищезинде, № 1 КПТУ-да, кодээ ажыл-агый техникумунда библиотекаларда ном пропагандазы багай.

Хоорайның библиотека ажылдакчылары бүдүрүлгелериң болгаш организацияларның удуртулгазынга, партия, профэвилел активинге социалистиг чарышты организастаарынга дузаны көргүзүп турар. № 3 АТБ-де, автокомбинатта, пассажирлер АТБ-зинде тускай номнар делгелгезин чорудуп турар. Островский аттыг библиотекадан Н. Д. Евтифьева экономиктиг өөредилгеге чугула литература допчулалын доктаамал таныштырып келген. Островский аттыг филиал «Енисей» Культура бажыңы-биле кады темалыг кежээлерни организастаан. Чехов аттыг филиал № 14 механизация эргелелинде ном бижидер пунктуну ажыткан, массалыг хемчеглерни база организастап келген.

Ынчалза-даа боттарының девискээрлеринде хамааржып турар бүдүрүлгелер-биле харылзааны чамдык библиотекалар тургуспайн келген. Колла чүүл күш-ажылчы коллективтерге кижизидилге ажылын чорудары болуп турар. Кижиниң бодунуң ажылынга хамаарылга, социалистиг сагылга чурумну сагыыры чергелиг айтырыгларны шиитпирлежиринге библиотекалар киржилгелиг чорукту чедип алыр болза эки. Хоорайның дыка хөй бүдүрүлгелериндэн чамдык арагалаарынга сундулуг кижилер сагылга чурумну үреп турар. Кижилерниң угаан-бодал херекселдерин хандырар, оларны эки, чараш чүүлдерге чаңчыктырып кижизидер ажылче сагыш салза чогуур.

Хоорайның библиотека ажылдакчылары бистиң чуртувустуң амыдыралында политиктиг чугула болуушкуннарга идепкейлиг киржип турарлар. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның оон соондагы Пленумнарының материалдарын пропагандалаарын комплекстиг ёзу-биле тускай угланыышкынныг чорудуп турар. Делгелгелер, аас журналдары, допчулалдар, специалистерге информациялар, политинформаторларга, пропагандистерге дузаа доктаамал. Партийжи документилерни пропагандалаарын В. И. Ленинниң теоретиктиг номналы-биле ханы холбаштырган.

Идеологтуг демисел онза чидиг амгы үеде библиотекаларда империализмниң агрессия политиказын сойгалаан, социалистиг ниитилелдиң чедиишкиннерин пропагандалаап, бистиң күрүневистиң тайбыңга ынакшылдыг ленинчи политиказын көргүскен ажылдарны калбаа-биле чорудуп турар. Ук айтырыглар дугайында делгелгелер хөй, беседалар эртип турар.

Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуур ажылче библиотекалар кичээнгейин салып турар. Улустарның найыралынга болгаш чаңгыс эвиинге, интернационалчы болгаш патриотчу кижизидилгеге туракаткан литература пропагандазы калбарган. Тыва дугайында номнар пропагандазының айын организастап эрттирген. Номчулга конференциялары, ужуражылгаларны хөйнү чоруткан. Беседалар, допчулалдар, делгелгелер доктаамал эртип турар. Ындыг ажыл уламчылавышаан.

СЭКП ТК-ның июнь Пленуму чоннуң аңгы-аңгы бөлүктериниң хөй талалыг сонуургалдарын барымдаалап көрүп тургаш идеология ажылын чорударынче кичээнгейни угландырган болгай. Эң хөй бөлүктүң бирээзи—аныяктар болуп турар. Аныяктар библиотекаларга келгеш, боттарының сонуургалынга хамаарышкан номнарны шилип алырындан аңгыда, мааа солун кижилер-биле ужуражып, оларны сонуургадып турар айтырыгларны чугаалашсын дээш таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар. Назы четпээннер херектериниң талазы-биле инспекцияның учёдунда турар элээдилерже база кичээнгей салдынган. Хоорайның микрорайоннарының айы-биле шак мындыг 180 элээдилерниң үштүң бирин номчулгаже киириштирген. Оларның-биле чорудар ажылдың планы бар.

Студентилер ортузунга кижизидилге ажылын чорударынга өөредилге черлеринде тургустунган библиотекалар улуг киржилгелиг болуру чугаажок. Хоорайда өөредилге черлеринде он библиотека бар. Автоорук техникумунуң, садыг-кооператив училищезиниң, Кызылдың пединститудунуң, Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының библиотекалары эки ажылдыг. Ылаңгыя автоорук техникумунуң библиотеказы өөредилге-кижизидилге ажылының планын айы-биле бодунуң ажылын чорудуп турар.

Ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге кайы-даа библиотекаларның киирер улуг үлүг-дүр. Хамык ужур ажылды чаа негелделерге дүүштүр тургузары аргаларны сайзырангайжыдары, курлавырларны ажыглаары болур.

Н. ВЕРХОТУРОВА,
Кызыл хоорайүскомнуң даргазының оралакчызы.

Новгород — Россияның эрте-бурунгу хоорайларының бирээзи. Келир чылын ол 1125 харлаар.

Ооң архитектурлуг турасаалдары бо эрткен үениң дургузунда Новгородтуң төөгүзүнүң тодаргай херечизи. Оларның эң-не аяныы — Кремль (Детинец). Ярославово Дворище. Юрьев хүрээзи, ыяш архитектураның «Витославица музейи».

Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде Новгород дыка үрелген турган. Эрткен чылдарда ону чүгле бурунгу-биле катап тургускан эвес, харын-даа ооң орнунга барык-ла чаа хоорай туттунган, төөгүнүң болгаш уран чүүлдүң бүгү турасаалдарын чаартып кылган.

ЧУРУКТА: Новгород кремли.

А. ОВЧИННИКОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохроникАЗЫ.

ХООРАЙ ЧООГУНУҢ АЪШ-ЧЕМ ФАБРИКАЛАРЫ

«Камгэсэнергострой» каттыжыышкынның коллективи социалистиг хүлээлгелериниң кол пунктузун хуусаадан эрте күүсеткен. Бройлер куш фабриказын долу күчүзү-биле ажыглалче хуусаадан ийи ай эрте киирген.

Ортааакы Волгада эң улуг ларының бирээзинге санаттынар ол бүдүрүлге чыл санында хоорайжыларга 10.8 миллион эъткир дагаа ооолдарын бээр. Ук бүдүрүлгениң автоматчылылгазы бедик деңнелдии-биле өскелерден ылгалдыг. Куштарны ажаап-тежээрин, кажаалар- га арыг агаарны автоматика боттандырып турар.

Камазтың тудуун кылып тура моөнеттиигее дуржулга ук фабриканың тудуунга база ажыглаттынган. Бригада керээзин эң баштай шиңгээдип алган Н. Солевьёваның удурткан коллективи чарышка мурнаан. Ук арга техниканы ажыктыг ажыглаар, аңаа турууушкун чок болур арганы берген.

Мурнуу-Каманың девискээр бүдүрүлге комплексинин хоорай чоогунда зоназынга кирип турар объектилерниң бирээзи ол куш фабриказы болур. Камага сөөлгү чылдарда туттунгулаан индустриалдыг төптер — Мурнуу-Камск, Брежнев, Заинск хоорайларны долгандыр хоорайжыларны аъш-чем аймаа-биле хандырар тускайжыттынган 30 ажыл-агый көстүп келгилээн. Оларның аразында «Весенни» деп комбинат бар. Ында 30 гектар хаалгыг теплица. «Татарстан» совхозтуң 2 муң баш инектиг сүт комплекизи, чылда 100 миллион чуурга бүдүрер куш фабриказы бар.

Н. СОРОКИН,
СЭТА-ның корр.
Брежнев хоорай,
Татар АССР.

МАЛЧЫННАР ОРТУЗУНГА МАССА-ПОЛИТИКТИГ АЖЫЛ

Улус ажыл-агыйының болгаш социал-экономиканың чугула айтырыгларын шиитпирлээрде идеологтуг ажылды аңаа холбаары чугула деп СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленуму онзалап демдеглээн. Он бирги беш чылдың өзек чылының планныг онаалдаларын күүседиринче районнуң совхозтарының малчыннарын мобилизастаар дээш идеология ажылдакчылары тодаргай ажылды кылып чорудуп турар. Малдан алыр продуктуларны бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын ковудедир, ооң шынарын экижидер, малдың баш санын ковудедир дээш социалистиг чарышты малчыннар ортузунга организастааш, түңнелин квартал санында удурун турар. Малчыннар ортузунга масса-политиктиг ажылдың планын кварталдап тургускаш, совхозтарның партия комитеттери-биле кады боттандырып тураары чаңчыл апарган.

Бо чылдың тос айларының түңнели-биле район күрүнеге сүт садарының планын 100,6 хуу күүсеткен. Сүт-бараан фермаларының аразындан коммунист А. Дугаржап эргелекчилээн Арыг-Бажы («Улуг-Хая» совхоз) СБФ-зиниң коллективи сүт бүдүрериниң планын 113 хуу, бир инектен саап алыр сүт планын 118 хуу күүсеткеш, тиилекчи болган. Ол ышкаш үшкү кварталдың планын Чаа Чаа-Холдуң СБФ-зи (эргелекчизи А. Суван) 106,2 хуу, инектен алыр сүт планын 111,5 хуу кылдыр күүсеткен.

Районда 19 саанчы тос айларда планын 110-дан 176 хуу чедир күүсеткилээн.

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Иштии-Хем СБФ-зиниң саанчызы Ирина Доржу инектен не 1725 кг, Нина Лявал 1674 кг, «Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы фермазының саанчызы Александра Монгуш 1664 кг, Мария Балган 1583 кг сүттү саап алганнар. Бо күш-ажылчы чедиишкиннер малчыннар ортузунда чорудуп турар масса-политиктиг ажылдың дээштинин херечилеп турар. Ферма бүрүзүнде кызыл-булуңнар дериттинген. Ажылчыннар хостуг үезинде телевизор көрүп, солун-сеткүүлдү аңаа номчуп турар. Көжер кино фермаларны, хойжу бригадалар төптерин графики ёзугаар эргип турар. Ферма, бригада төптери, малчыннар районнуң, совхоз төптериниң албан черлериниң, организацияларының, агитквартал-дарның кичээнгейинде турун. шефке хуваатынган болгаш масса-политиктиг ажыл талазы-биле боттуг дузаны олардан ап турар.

Масса-политиктиг ажылдар чорударынга кызыл-булуңнар кышкы үеде идепкейлиг ажылдап турар. «Найырал» совхозтуң Бел, Сарыг-Хол, Терезин, Шанчы хойжу бригадаларының төптеринде тургустунгулаан кызыл-булуңнар өскелеринге үлегерлиг ажылдап турар.

Хой, өшкү бригадаларында, СБФ-лерде экономиктиг билиглерниң үндезиннерин өөренип турар коммунистиг күш-ажыл школаларында «ССРЭ-ниң Аъш-чем программазы» деп курсту өөренип турар. Коммунистиг күш-ажылдың 73 школаларында 1797 малчыннар болгаш механизаторлар хаара туттунган. Экономиктиг өөредилгениң кичээлдери «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң Эйлиг-Хем, «Улуг-Хая», «ҮТКА 25 чылы», «Ак-Туруг» совхозтарның Эжим, Иштии-Хем, Бел болгаш № 2, 3 хойжу бригадаларында, Арыг-Бажы, Чаа Чаа-Хол СБФ-лерде организастыг болгаш бедик деңнелге эртип турар. Пропагандистер В. Кошкар-оол, К. Дакыр-оол, Т. Начын-оол, В. Доржу, К. Кара-Сал, З. Сокур-оол, А. Дугаржап, Г. Куулар олар темаларны коллективтиң ажыл-амыдыралы-биле холбап, малчын бүрүзү бодунуң кылып турар ажылының экономиктиг анализин санап билир кылдыр өөредип турар. Малчыннарга экономиктиг өөредилге-биле чергелештир, зоовет-өөредилгени үзүктелдирбейн, ылаңгыя аныяк малчыннарны бо өөредилгеже хаара туткан. Кызыл-булуңнарда зооветбилиглерге сүмелер, литературалар четчир. Бо бүгүнүң түңнелинде, малчыннарга өөредилгениң янзы-бүрү хевирлерин чогумчалыг организастап турары-биле хойжу бригадаларның ажылының көргүзүглери эки болуп турар.

Бо чылдың тос айларының түңнели-биле малдың чаш төлүн ажаап алырының планын 106 хуу, дүк бүдүрерин 101 хуу күүсеткеш, Эйлиг-Хемниң хойжу бригадазы (бригадири А. Хандываа) тиилекчи деп санаттырган, партия райкомунуң, райкүскомунуң, ВЛКСМ райкомунуң, кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилелиниң шилчип чорур Кызыл тугу-биле болгаш ортектиг белек-биле шаңнаткан.

Районда 44 хойжу, 14 өшкү кадарчызы Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш алган социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүсеткеннер. «Найырал» совхозтуң өшкү кадарчызы Шагдыр Минчит-оол төрүүр чүс өшкүге онаалтыр 141 анайны алгаш, четче-меңди доруктурган. «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң өшкү кадарчылары В. Чымбыл-оол, К. Март-оол, В. Доржу, А. Ирээ олар чүс баштан 108-тен 122 чедир анайны ап, оңча-меңди доруктургаш, мурнакчыларның одуруунда кирген. Хойжулар А. Доржу, («ҮТКА 25 чылы»), Д. Байыр-оол («Улуг-Хая»), К. Эрес-оол, А. Донгак («Күш-ажылдың хостуу»), О. Даш («Найырал») чүс хойдан 104—106 чедир хураганны ап, хорамча чок доруктурган. Аныяк хойжу Алексей Доржу ак сеткилдиг күш-ажылы дээш шаңнаткан путёвказы-биле ССРЭ-ниң УАЧД-зинге четкеш келген.

Малчыннар ортузунга чурттап турар чериниң айы-биле масса-политиктиг ажылдың янзы-бүрү хевирлерин ажыглаттынып турар. Чижээ, чаңгыс айй политхүннер ай санында эртип, комплекстиг үнүүшкүннерге район төвүнден удуртукчу ажылдакчылар, кодээ ажыл-агыйның специалистери, эмчилер, культура ажылдакчылары, херээжейнер чөвүлелиниң кежигүнү каттыжып алгаш тус-тус кодааннарга барып, малчыннарның ажыл-амыдыралы-биле таныжып турар. Ол чораан малчыннарның негелделерин, дилеглерин чыып бижээш, күүседир ужурлуг кижилеринге чедирип дыңнаткаш, ооң күүселдезин контрольдап турар.

«Ак-Туруг», «ҮТКА 25 чылы» совхозтарның хойжу кодааннары, «Найыралдың» 87 кодааннарының 56-зы, Жданов аттыг совхозтуң 34 кодаанының 16-зы, «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң 20 кодааны электрижиттинген. Малчыннар телевизорну көрүп, амыдыралга ажыктыг электри херекселдерин ажыглап турар. Районда малчын бүрүзү «Шын», «Тываның аныяктары», «Улуг-Хем» солуннарны, экономиктиг болгаш зоовет-өөредилгелерге ажыктыг журналдарны чагыдып ап турар. Кыштаг бүрүзү чунар-бажыныг болуруп чедип алыры ылгаа чедир планнаттынган.

«Амыдыралдың бедик культуразы» деп девизтиг социалистиг чарыштың түңнелин чылда дөрт катап рейд кылгаш, чаңгыс удаа үндүрүп турар. 1982—83 чылдарның кыштаглаашкынының түңнелинде «Найырал» совхозтуң Бел, «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Иштии-Хем хойжу бригадалары тиилекчи болган. Тиилекчилериниң арга-дуржулгазы-биле «Улуг-Хая» совхозтуң Ийи-Тал, «Күш-ажылдың хостуунуң» Чодураа бригадаларының малчыннары таныжып, дуржулга солушкан.

Малдың баш санының чидири, чаш төлдүн өлүп хорааары болгаш чамдык малчыннарның ажылынга харысалгазын кошкады бээри масса-политиктиг ажылдың дээштиниң четпейн турарын херечилеп турар. Ол ышкаш мал ажылынга специалистер белеткээр ажыл кошкак. Эрткен чылын республиканың билиг бедидер школазынга хой тарып боозадыр чүгле алды кижини техники кылдыр өөреткен. Малчыннарда зоовет-өөредилге чорул турза-даа, саанчыларның чүгле чеди хуузу, хойжуларның он-на хуузу бирги, ийиги класстыг малчыннар болуп турар.

Малчыннар ортузунга идея-кижизидилгелиг ажылдың хевирлерин, аргаларын байлакшыдып тургаш, малдан алыр продуктуларны ковудедир, шынарын бедидер дээш салган сорулганы чедиишкиннии күүседири-биле улам күженишкиннинг ажылдаары негеттинип турар.

Б. КАМБАА,
СЭКП Улуг-Хем райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи.

ТЕРГИИН ҮНЕЛЭЭШКИННЕР

КИРИШИ. (Ленинград область). Механизатор Николай Епишин кодээ ажыл-агый билиглериниң университединге өөренип турган, экономика талазы-биле алган комчуг эки демдектерин бо чылын бедик дүжүттү өстүргени-биле бадыткаан. Ленинград областың «Кириши» каттыжыышкынынга бир дугаарында ажаан алыышкынның бүгү үе-чадазында коллективтиг кереэни чедиишкиннинг нептеретикен комплекстиг бригаданы ол удурткан. Ам бригадир билиглер университединиң экономика факультединде башкылап чедип келген. Бо чылын областың чер ажылдакчылары болгаш малчыннар районнарының агроүлетпүр каттыжыышкыннарында ажыттынгылаан кодээ ажыл-агый билиглериниң барык чеден хире университеттеринде ыыңнакчылар болу берген.

(СЭТА).

3. БҮДҮРҮЛГЕ—САДЫГ—ХЕРЕГЛЕКЧИ

ХЕРЕГЛЕКЧИНИҢ НЕГЕЛДЕЗИНГЕ ДҮҮШТҮР

Бүдүрүлге—садыг—хереглекчи деп үш-бүлүңчүктүң сөөлгү кезээн ужук кылган болгаш бо бүгү ажылдарның тыным тудуп тутан деп болур Кызылдың үлетпүр бараанныр садыгының садып алыкчылар сонуургалы өөренир килдизиниң улуг товароведи С. О. Монгуш-биле бистиң корреспондентивис ужурашкан.

— Бүдүрген бараанны хүлээп алгаш садыгларже үндүрүпкенде, ооң салым-чолу садыгжының болгаш садып алыкчының холунга баар. Бо ийини харылзаштырып, бараанның сөөлгү чадазын хайгаарап турар болгай силер. Садып алыкчыларның негелде-хереглелин канчаар өөренип турар силер, солуннуң номчукчуларынга чугаалап берип көрүңерем.

— Хереглекчиниң негелделерин өөренир талазы-биле элээн ажылдар кылдынган. Магазиннерге садып алыкчылар конференцияларын эрттирип, социологтуг бичии шинчилелдерни чоруткан соонда, дыка солун саналдар илереттинген. Оон аңгыда садыг бүрүзүнде хомудалдар, саналдар дептерлерин аскан. Ол медээлер четпестерни чайладырынга кончуг дузалыг. Садып алыкчыларның санал-оналынга даянгаш, шынар экижидер талазы-биле хемчеглер дарый алдынып турары чугаажок. Бо дугайын продукцияны бүдүрүп турар Кызылдың даараныылга фабриказынче дыңнадып, шынар чок хептиң моделин өскертирин азы эде кылырын сүмелеп турар бис. Тускай план ёзугаар квартал санында магазиннерге делгеп садарын организастап турары чаңчылчаан.

— Делгелгелерниң ужур-дузазының дугайында чүнү чугаалап болур силер?

— Продукцияның шынарын экижидер, чоннуң негелделерин өөренип көөр сорулга-биле үлетпүр бараанларының № 13 «Детский мир» магазиннерге база «Саян» универмагка фабриканың бүгү кылыгларын делгээн. Бандыг бараанны улус сонуургап, ап турары, чүнү албайн турары моон илереп келир.

Садып алыкчылар Н-82-3393, Н-82-2751, Н-82-2688, НЗ-77 болгаш өске-даа модельдерни хөйү-биле садып ап турар. Делгелге үезинде оларның чамдыызын дораан улус арылдырыпкан. Амгы үениң модазы-биле эки шынарлыг даараттынган хепти кым хереглевес боор.

Хирелиг кылдынган хеп улустуң кичээнгейин безин хаара тутпас. Постуң шынары, хептиң хевири, оон кижиниң арын-хевиринге, хар-назынынга дүгжүрү дээш кандыг чылдактарны чок даар. Бо эртем-техника сайзыраан үеде кижилерниң негелдези өскен, сонуургалы хөй талалыг дээрзи билдингир.

Делгелге чүнү көргүскенил? Чамдык бараанның хереглели улуг-даа болза, даарап кааны чараш эвес болганындан, садып алыкчылар ону чүгле шокараш кылдыр көрзе көөр. Чижээ, Н-82-2937 модельди кым-даа албаан. Өске-даа хептер анаа бок болуп садыгларда чыткылаар. Бараанның аян-шинчизин эки бастынмаанындан, дажылга үезинде хирленгенинден база баксырап болур. Шынары эки-даа болза, хептиң даштыкы хевири кижилерниң кичээнгейин хаара тудуп шыдавас. Ынчангаш делгелге бараанның шынарын тодарадырынга ол база хемчээкчи болур.

— Садып алыкчыларның кандыг-кандыг күзээшкиннери бижиттингенил?

— Делгелгелер үезинде саналдар дептерлери долдуртунган. Ында үнелиг саналдар бижиттинген. Хөй кежиинде-ле бичии уруглар платьелерин шынар чок кылганынга чон таарзынмайн турар. Чоорган, сыртык хаптарынын хереглели улуг, а ону эвээш бүдүрүп турар. Херээжен шляпаларның чиик сарафаннарнын хевирин өскертирин садып алыкчылар күзээн. Үстүнде бараанннар-биле чонну четпес хандырып турары илереэн. Садып алыкчылар хөөнүн өөренири ңарын, хөй талалыг ажыл дээрзи билдингир. Борта тускайлан арга негеттинер. Бичии уруглардан эгелээш кырганнарга чедир, аныяктарның болгаш элээди уругларның сонуургалы аңгы-аңгы. Оларның хереглели билдинерге, кандыг-бир модельди өскертир-өскертпезинин болгаш кандыг хепти кымга канчаар даараза эки дээрзин өөренип көргеш, массалыг бүдүрүлгеже киирери чугула.

Бүдүрүлге — садыг — хереглекчи деп үш-бүлүңчүктүң үш кезээ аңгы болуп шыдавас. Ожуктуң үш даваны дег, олар аразында тудуш харылзаалыг. Бараан шынар чок кылдынган болза, садыг ону хүлээп албас, садыгже кирип-даа берген болза, хереглекчи ону албас, ынчангаш дедир бүдүрүлгеже эглип кээр. Өске талазында чоннуң хереглел бараанларын кижилерниң негелделеринге дүүштүр, эки шынарлыг кылыр болза, ол бараан садыгларга чытпас. Хереглекчиниң негелдезин ёзугаар кылыры шынарны экижидеринге-даа, бараан сайгарылгазынга-даа быжыг тепкиин болуру чугаажок.

ЧУРУКТА: садыгларже чорудар мурнунда фабриканың продукциязын контролёрларның хынап турары.

Ю. КОСАРЬКОВТУН фотозу.

ДИПТЕРДЕН МЕДЭЭЛЕР

КАБУЛ. (СЭТА). Афганистан Демократтыг Республиказының чепсектиг күштеринде партия активиниң чөвүлел хуралы чурттуң найысылалынга болган. Чепсектиг күштерде партия организацияларынга болгаш АУДП-ниң бүгү кежигүннеринге кыйгырыгны чөвүлел хуралдың киржикчилери хүлээп алган. Апрель революциязының идеалдарын боттандырар дээш афган улус чайгылыш чокка шаадырлыг демисежип турар деп, ол кыйгырыгда айыткан. Партияның идейлиг ажыл-чорудулгазының түңнелинде республиканың ниитилел-политиктиг амыдыралы чогумчалыг кылдыр экижип турар. Мөңүларда улусчу эрге-чагыргалар быжыгып, чаа бүдүрүлгелер тургустунуп, школалар, эмнелгелер, садыг албан черлери болгаш кодээ ажыл-агый бүдүрүлгелери туттунуп болгаш катап тургустунуп турар.

Ынчалзажок, Афганистанны долгандыр шериг-политиктиг байдал нарын болуп артпышаан деп, кыйгырыгда айыткан. Афганистан Демократтыг Республикага удур чарлаттынмаан дайынны америк империализм күштелдирип турар. Делегей реакциязы болгаш иштики контрреволюция аныяк республиканы боой тударын, ооң экономиказын божаңнадырын өралдажып турар.

АДР-ниң чепсектиг күштериниң дайынчы болгаш политиктиг белеткелин бедидер талазы-биле чединмишкиннерин чөвүлел хуралдың киржикчилери демдеглевишаан, боттарының дайынчы белен аргалыын улам-на бедидеринче, шеригниң болгаш партияның сагылга-чурумун быжыглаарынче партияның армияда бүгү кежигүннерин кыйгырган.

БУЭНОС-АЙРЕС. (СЭТА). Пиночеттиң дерзии ёзу-чурумунга болгаш АКШ-тың карзы холгаарлаашкынынга удурланыышкынның массалыг чыскаалын бо чылдың ноябрь 18-те эрттирерин Чилиниң Улусчу-демократтыг чаңгыс эвин чарлаан болгаш аңаа киржиринче чурттуң бүгү ажылчы чоннарын кыйгырган. Чажыт байдалда ажылдап турар коммунистер, социалистер, чөөн үзелдиг политиктиг болгаш хөй-нити организациялары ол коалицияда кирип турар.

Чилиниң христиан-демократтыг партиязының удуртукчулары моон мурнунда Пиночетке болгаш ооң дээрбечилеринге байыр чедирип турган. А ноябрь 18-те күчүлүг массалыг чыскаалды эрттирерин ол партия безин ам деткип турар апарган.

ПАРИЖ. (СЭТА). Депутат коммунистерниң болгаш республиканчыларының национал ассоциациязының үшкү съездизи Парижтиң чоогунда Сен-Денинге болуп эрткен. Делегейниң болгаш Францияда амгы байдалдың чугула айтырыгларын съездиниң киржикчилери чугаалажып көрген.

Француз компартияның чиңгине секретары Ж. Марше съездиге чуве чугаалаан. Францияның Коммунистиг партиязының бүгү ажыл-чорудулгазы тайбың дээш, чепсегленмишкинни дүжүрер дээш демисел-биле сырый холбаалыг деп, ол онзалап демдеглээн. Францияның национал хамаарылгаас чоруун быжыглаарынче, бүгү чурттар-биле найыралдыг харылзааларны хогжүдеринче ФКП чүткүп турар деп, Француз коммунистерниң удуртукчузу чугаалаан.

Школа, ада-ие, хөй-нити

СЫРЫЙ ХАРЫЛЗААЛЫГ АЖЫЛДААР

Чоокта чаа «Бай-Тал» совхозтуң кодээ Культура бажыңынга Бай-Тал ортумак школазының өөреникчилериниң ада-ие хуралы болуп эрткен. Аңаа школада өөредилге-кижизидилге ажылы болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумунуң дугайында чугаалашкан. Илеткелди Бай-Тал ортумак школазының класстан дашкаар ажылдар талазы-биле өөредилге эргелекчизи К. С. Серен-оол кылган. Ук школада 720 өөреникчи өөренип турар. 150 өөреникчи күрүне хандырылгазында, 60 кижи интернатта чурттап турар. Интернат эргелекчизи хоочун башкы Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи Т. С. Салчак бодунуң ажылын билдилиг-биле башкарып, интернатта чурттап турар өөреникчилерниң өөренип, чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургузар дээш кызымаккай ажылдап турар. Ынчангаш ук интернат районда эки ажылдыгларның санында кирип турар.

Школада сес бөлгүм ажылдап турар. Уруглар боттарының сонуургалының аайы-биле янзы-бүрү бөлгүмнерде киржип турар. Танцының, ниити ырның, чурук тырттырарының, шыдырааның, шииниң, ойнааарактар театрының, урал холдарның бөлгүмнери доктаамал ажылдап турар болгаш оларның ажылы багай эвес. Ынчалза-даа чамдык бөлгүмнерниң ажылы чорувайн турар, ол ооң удуртукчу башкыларының буруузундан болуп турары хуралга илереэн.

Хуралга санал берген ада-иелер ырак чурттап турар малчыннарның уруглары кичээл үзүп, чурум үрей бээр таварылгаларны айтып, олар-биле кижизидилге ажылын кошкак дээрзин чугаалап турганнар. Бо айтырыгже шыңгыы кичээнгей салырын ада-иелер болгаш башкылар хүлээгеннер.

Өөреникчилерниң сагылга-чурумун улам экижидери-биле оларның кино көөр шактарын таарыштыр тургузуп, школага эртип турар темалыг кежээлерге дежурныйлаашкынны организастаарын дугурушкан. Ооң-биле чергелештир школага стол-сандай үреп, соңга бускан өөреникчилерниң ада-иелеринге оларның үрээн чүүлдерин кылдыртыр деп шиитпирин үндүрген.

Кижизидилге айтырыынга улуг рольду ойнаар чамдык ажылдар чоруттунмайн турарын ада-иелер тодаргайы-биле айыткан. Чижээ, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери, күш-ажылдың хоочуннары-биле ужуражылгалар болбайн турар.

Ук хуралга төрелдер комитединиң кылып чоруткан ажылының отчёдун дыңнаан. Хуралга тургустунган айтырыгларның болгаш хүлээп алдынган шиитпирлерниң күүселдезин чедип ап, илереттинген четпестерни чайладып, сырый харылзаалыг ажылдаарын ада-иелер болгаш башкылар дугурушкан.

Хурал соонда интернатта чурттап турар ийиги классчыларның концертин хуралдың киржикчилери сонуургап көргеннер.

Х. КАРА-ООЛ.

ХАНДЫР БОДАЗА ЧОГУУР

Бо өөредилге чылында бистиң уругларывыс Кызылдың № 3 ортумак школазының бир, ийи, беш, он класстарында өөренип турар. Уругларывыстың ада-ие хуралдарынга, кичээлдеринге доктаамал олуржуп, башкылары-биле харылзажып, класстарның септелгезинге киржип турар бис. Ол ышкаш тургустунган график ёзугаар школада дежурныйлаашкынга киржип, башкыларның сүмелээни ёзугаар чамдык өөреникчилерниң чурттап турар бажыңнарынга барып-даа турдувус.

Чамдык ада-иелер школаже келдиртирге келбес, уругларының канчаар өөренип турарын сонуургавас, черле ынчаш мээң үстүнде адааным ажылдарже сагыш салбас болурдур. Ындыглар уруглар кижизидилгезин чүгле школаның хереэ кылдыр көөр. Олардан уругларыңар чылдагаан чок черге кичээл үзер, оон өзалдаар, бажыңга онаалгазын чедир күүсетпес, кичээл үезинде өске өөрүнге шаптыктаар, өөренип эрткен чүүлдерин харылап шыдавас боор, чүге ындыгыл деп айтырарга мынчаар харылаар. «Кым билир оларны, кичээл соонда келгеш, оон чиде халчы бээр-дир», «үргүлчү телевизор көргеш олуруп аарлар-дыр», «чүве чугаалаарга тооп көрбес уруглары ам канчаптар боор» дижирлер.

Шынында ындыг ада-иелер уругларындан чогуур негелде кылып шыдавас боор. Оларның чамдыктары уругларынга боттарының төлеп чок аажызын көргүзүп, харын-даа уругларының кичээлдээринге шаптык када бээрлер. Чижээлээрге, уруг-дарыын, кадайын хатчаастыг, соок турда-ла үндүр ойладып, кады-кожа чурттап турар кижилеринге амыр-дыш бербес чогенчиг адалар бары хомуданчыг. Оларның аттарын амдызында адаваалы. Шак ындыг чогенчиг арагачы адаларның хостуг чаңнап чоруп турары элдеп. Чамдык не херээженнер ындыг дүржок ашактарын чогуур черлерге дыңнадып, хемчээн ап, чугаалажыр тудум, чажырар боор. Шак ындыг «кээргээр» чоруктуң уржуундан чамдыктар аныяк чалыы чылдарында-ла хевир-дүрзүзү өскерлип, арны-бажы сорбу-холаң болу берген болгулаар. Ындыг ог-бүлелерге уругларның шын кижизидилгезиниң дугайында канчап чугаа турар боор. Мындыг ада-иелер уругларындан негелде чок болурундан аңгыда, ажылынга база ээ-харысалга чок, ниитиниң херээн хууда эрге-ажыындап куду көөрлер.

Адалар бүрүзү ындыг төлеп чок деп чугаалап болбас. Хөй ниитиниң ажылынга идепкейлиг, ажылынга кызымак, уругларының кижизидилгезиниче улуг сагыш салып чоруур адалар база эвээш эвес. Ынчалза-даа ада-ие хуралынга келгенерниң көвей кезии иелер болур, ол чүнү чугаалап турарыл дээрзи билдингир ышкажыл.

Ада-иелерниң эртем-билии, мергежили аңгы-аңгы, чамдыктары ортумак, өскелери дээди-даа эртемниг болур. Ынчалза-даа оон хамаарылга чокка ада-ие уругларының башкарыкчылары, дагдыныкчылары болур хүлээлгезин кажан-даа уттуп болбас ужурлуг. Ынчангаш келир үениң аныяк салгалының кандыг мозу-шынарлыг, кайы хире төлептиг болуру, хамыктың мурнунда бистерден, ада-иелерден дорт хамааржыр дээрзин хандыр бодаза чогуур.

А. ДЫРТЫЙ-ООЛ.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

СЭТА-НЫҢ МАТЕРИАЛДАРЫНДАН

ЭП-СЕТКИЛ КАТТЫШТЫРЫЛГАЗЫН БЫЖЫГЛААР

ПРАГА. Бодунуң эргелерин дээш уругвай улустуң демисели-биле эп-сеткил каттыштырылгазын быжыглаарынче бүгү чурттарның ажылчы чоннарын Профэвилелдерниң Бүгү-делегей Федерациязы кыйгырып, профэвилел организацияларынга удур дерзиилээшкиннерни соксадырын болгаш политика талазы-биле хоругдаттырган муң ажыг кижиниң кинданнардан хостаарын негээн.

Оппозистиг политиктиг күштерниң кыйгырыын ёзугаар удурланыышкынның ниити национал хүнүн Уругвайга бо чылын ноябрь тоста эрттирген деп, ТБЧ-ниң Прагада парлаан медеглелинде чугаалаан. Бүгү чуртка ажыл соксадыышкыны болуп, ажылчы чоннарның 80 хире хуузу аңаа киришкен. Экономиктиг кризисти чок кылырын болгаш демократтыг эргелерни катап тургузарын олар негээн.

ГСДП-НИҢ ТЕЗИСТЕРИ

БОНН. Айыыл чок чоруктуң талазы-биле политиканың айтырыглары дугайты Германияның Социал-демократтыг партиязының тезистерин Барыын Германияның неделя санында үнер «Форвертс» солунну парлаан. Ортумак ыракшылдың чаа америк ядролуг ракеталарын Германияның Федеративтиг Республиказынга болгаш Барыын Европаның чамдык өске-даа чурттарынга эккеп сайгара тургузарын социал-демократтар буруу шаап турар деп, ол тезистерде айыткан.

Чаа ядролуг чепсекти сайгара тургузары айыыл чок чорук дээш дээр бодалдар-биле үндезиленген турув шыдавас, чүге дээрге, СС-20 дээр совет ракеталар Барыын Европага кыжаныышкын болбайн турар.

ШИИТПИРЛЕТТИНМЭЭН АЙТЫРЫГЛАРНЫ ЧУГААЛАЖЫП ТУРАР

БРЮССЕЛЬ. Европаның экономиктиг ниитилежилгезиниң министрлер чөвүлелиниң ээлчеглиг сессиязы кодээ ажыл-агый министрлериниң деңнелинге бельги найысылалда ажыттынган. «Ниити рынок» талазы-биле эвилелчилерниң аразында шыңгыы чөрүлдээлерниң ужурундан Чөвүлелдиң мурнундагы сессияларынга таарыштыр шиитпирлеттинмейн келген айтырыгларны сессияның хүн чурумунда дагын киирген.

Ол бирги ээлчегде 1983—1984 чылдарның үезинде кодээ ажыл-агый продукциязының чамдык хевирлеринге, чижээ, оливка үзүнге садып алыр өртектерни доктаадып тургузары-дыр. Экономиктиг ниитилежилге кежигүннери чурттарның министрлери ол өртектерни кудуладырын кызыдып турар, а Италияның болгаш Грецияның фермерлери, ол ышкаш амдызында «оннуң» кежигүннери болбайн турар Испанияның болгаш Португалияның төлээлекчилери аңаа шиитпирлиг удурланып турар.

ЧАЛГЫННЫГ РАКЕТАЛАР — АНГЛИЯДА

ЛОНДОН. Англи найысылалдан барыын талаже турар Гринэм—Коммонда америк шериг-агаар баазазында чалгынныг баштайгы ракеталарны чедирип келген. Ол дугайын камгалал министри М. Хезлтайн англи парламентиге дыңнаткан. Ооң чугаазын удурланыышкынның диңмиттиг кыйгылары-биле уткаан.

Пентагонның болгаш торилер чазааның үүлгедикшкиннери «ядролуг» боо-чепсектерин эндере бүдүрериниң айыылдыг калбарыышкыны болуп турары ол-дур» деп, Лейбористиг партиядан общиналар палатазының депутады Аллен Эдамс айыткан.

Чалгынныг ракеталарны тургузуп эгелээни дайынга удур массалыг шимчээшкиниң бүгү Англияга эгелээриниң медээзи болу бээр деп, Социал-демократтыг партияның удуртукчузу Дэвид Оуэн онзалап демдеглээн.

Англичаннарның аажок хөй куруузунуң санал-оналын херексевейн, Пентагон Великобританияның девискээринге чаа ядролуг чепсекти тургузуп кирипкениниң дугайында медээ тайбың талалакчыларының шиитпирлиг удурланыышкыннарын хайныктырып үндүрген.

ТАЙБЫҢНЫҢ БҮГҮ-ДЕЛЕГЕЙ ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ КЫЙГЫРЫЫ

ХЕЛЬСИНКИ. Америк администрациязының эжелекчи чүткүлдериниң объектилери болган туруп болур Төп Американың болгаш Кариб далай бассейниниң чурттарының улустары-биле эп-сеткил каттыштырылгазының неделязын ноябрь 21—27-де эрттирерниче Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлели кыйгырган. Бичии күрүне — Гренадага удур кем-буруулуг болгаш кандыг-даа барымдаа чок агрессияны кылган Вашингтонның талазындан Төп Америкага болгаш Кариб далай бассейнинге чаа дайынзырак чөңгээлер үнүп болурунуң айыылынче делегейниң хөй-ниитизиниң кичээнгейин бодунуң Хельсинкиге тараткан медеглелинге ол угландырган. Аажок улуг шериг болгаш экономиктиг күчүлүг күрүнениң кылган ол чүдек-бужар кемниг үүлгедиин ийи-чаңгыс таварылга эвес-тир, чүге дээрге, ол кавы девискээрниң күрүнелерниң бот-эргезин, хамаарышпас чоруун болгаш бот-башкартынар эргезин АКШ дерзии ёзу-биле каш удаа үреп келген болгай деп, медеглелде демдеглээн.

БАЙДАЛ ЧИДИГЛЕНГЕН

ТРИПОЛИ. Ливанның эриги чоогунда америк чепсектиг күштери моөнеп турары чүгле Чоокку Чөөн чүкте тайбыңга эвес, харын ниитизи-биле делегейниң айыыл чок чоруунга улуг кыжаныышкын болуп турар деп, Ливияның Джана дээр информация агентствозунуң тайылбырында чугаалаан. Чер ортузу далайның чөөн талазында АКШ-тың болгаш НАТО талазы-биле ооң эвилелчилериниң дыка хөй санныг дайынчы корабльдерин моөнней бергени ол кавы девискээрде байдалды чидиглендирипкен деп, Джана демдеглээн. Империализмниң Ливанда сорулгазы чүл дээрге, Вашингтонда чудурупу турары ышкаш, тайбыңны камгалаары эвес, харын ол араб күрүнеге удур калбак хемчээлдиг агрессияны организастаары, ливан-национал-патриотчу күштерни, удурланыышкынның палестин шимчээшкинин узуткаары база «америк-израиль ёзунуң тайбыңын» ол кавы девискээрге доктаадып тургузарының планнарынга шиитпирлиг удурланып турар Сирияже халдаашкынны белеткээри болуп турарының дугайын американнарның Ливанда үүлгедиишкиннери херечилеп турар деп, ол агентство онзалап демдеглээн.

АКШ-тың чепсектиг интервенциязының үезинде бомбалаашкыннарның болгаш артиллериядан боолаашкыннарның түңнелинде Гренадага албан черлериниң, чурттакчыларының дыка хөй бажыңнары үрелген. Хамааты чурттакчы чоннуң ортузунда өлгеннер болгаш балыглаткаңнар хөй. Ричмонд-Хиллде эмнелге черин америк корабльдерден боолааныныц түңнелинде он-он кижилер өлген.

ЧУРУКТА: Ричмонд-Хиллде эмнелгени боолаан соонда.

ЮПИ— СЭТА-ның телефотозу.

ПАТРИОТТАР ДЕМИСЕШПИШААН

САН-ХОСЕ. Национал хосталганың Фарабундо Марти аттыг фронтузунуң (НХФ) отрядтарының болгаш чонга удур американчы ёзу-чурумнуң шериглериниң аразында шыңгыы тулчуушкуннар Сальвадорнуң чөөн талакы районнарында калбарган. «Венсеремос» радиостанцияның дыңнадып турары-биле алырга, патриоттар кедегни кылып, чурттакчылыг янзы-бүрү суурларда туруп турар шаажылакчыларның салбырларын атакалап турган. Усулутан, Сан-Мигель, Морасан болгаш Ла-Уньон департаментилерге ёзу-чурумнуң шериглеринге шыңгыы чидириглн таварыштырган.

Тура халыкчылар сөөлгү хүннерде Сан-Висенте департаментиде Сан-Лоренсо хоорайже халдаан. Шаажылакчыларга дуза кылдыр ужар чүүлдү октаанының түңнелинде национал хосталга фронтузунуң отрядтарының туруштарын массалыг-биле бомбалап, пулемёттардан боолагылаан. Агаардан дуза кадып-даа турган болза, ёзу-чурумнуң шериглери дириг күш болгаш техника талазы-биле улуг чидириглиг болган. Радиостанцияның демдеглеп турары-биле алырга, тура халыкчыларның сөөлгү үеде чедиишкиниг чоруткан эң улуг шаап халдаашкыннарының бирээзи ол боор турар. Сальвадордан дыңнадып турарын ёзугаар алырга, патриоттар-биле демисел чорудары-биле чаа-чаа күштерни ёзу-чурум октавышаан.

НЬЮ-ЙОРК. Өлүрүкчү чоруктуң чалгыы Сальвадорну шыва алган. ЮПИ агентилелиниң дыңнадып турары болза, Маганьяның американчы диктатуразынга бараан боор турар барыын үзелдиг дээрбечилерниң коргунчуг «Өлүм эскадронунга» сөөлгү неделяда база 37 кижи өлүрткен. Ол дээрге, дээрбечилерге удур кандыг-даа тулчуушкуннарга киришпээн тайбың чурттакчылар.

(СЭТА).

КОЛ АССАМБЛЕЯНЫҢ СЕССИЯЗЫНДА

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Каттышкан Нациялар Организациязының Кол Ассамблеязының сессиязының ийиги комитединге (экономиктиг болгаш саң-хөө айтырыглары) санал-оналдарның киржикчилери израиль агрессорларының Палестинаның араб чонунуң дүрүм ёзугаар эргелерин бүрүн узуткаар дээн соксаал чок оралдажыышкыннары-биле холбаштыр хамы сагыш дүвүрээшкинин илергейлээн. «Палестинаның чонунуң эжелеттирген палестин черлерде амыдыралының байдалдары» деп КНО-нуң чиңгине секретары Х. Перес де Куэльярның илеткелин чугаалажып көөрүн комитет дооскан.

Палестинаның черлерин эжелээриниң политиказын доп-дораан соксадырын, түр эжелеткен араб девискээрлерге израиль суурларны тургузарын болдурбазын хүлээп алдынган резолюцияларга делегаттар Израильден шыңгыы негээннер. Палестинаның чонунга дузаламчы коргузерин делегаттар саналдаан.

Чүгле Израиль болгаш ооң камгалакчызы — АКШ ол резолюцияларга удур бадылааннар. Араб улустарның дайзыннары кылдыр олар боттарын база катап сойгалап илереткеннер. Чурттаар чер чок арткан чүс-чүс муң палестиннерниң хилинчектенишкиннери —АКШ-тың болгаш Израильдиң сүлчээзиниң, стратегтиг кады ажылдажылгазының түңнели-дир деп, Палестинаны хостаар организациязының (ПХО) Каттышкан Нациялар Организациязында доктаамал хайгааракчызы З. Л. Терази медеглээн.

Израильге эжелеттирген черлерде боттарының бойдус байлактарын ажыглаар талазы-биле палестиннерниң бүрүн эргезин КНО-нуң Кол Ассамблеязының сессиязының ийиги комитединге хүлээп алдынган резолюцияларда бадыткаан.

ПАРЛАМЕНТИДЕ САНАЛДААШКЫННАР

РИМ. (СЭТА). Европага ортумак ыракшылдың америк чаа ракета—ядролуг чепсээн эккеп тургузар дугайында айтырыгның талазы-биле үш хүнүң санал-оналдар солчуушкуну итали парламентиниң депутаттарының палатазында эгелээн. Европага тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту кыжаныышкынга таварыштырып турар Вашингтоннуң болгаш НАТО-нуң милитаристиг планнарынга хамаарыштыр сагыш човап турар чамдык чөөн үзелдиг партияларның, чурттуң демократтыг хөй-ниитизиниң калбак бөлүктериниң негелдезин ёзугаар санал-оналдар солчуушкуну эгелээн.

Амгы үеде чөөн болгаш барыын чүктерниң аразында харылзааларның байдалы улуг сагыш човаашкынны болдуруп турар, деп санал-оналдарны ажыдып тура, Италияның Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Б. Кракси мининп чугаалаан. Ооң-биле чергелештир, бодунуң чазааның туружун деткиирин база америк ядролуг чаа ракеталарны айыткап хуусаазында Италияга нептередип тургузар дээш санал-оналын бээрин кабинеттиң өмүнээзинден ол негээн.

Чалгынныг ракеталарны нептередип тургузарын бир чыл соңгаарладырын болгаш Женевада совет-америк чугаалажыышкыннарга чедиишкинни чедип алыр арганы бээрин негээн резолюцияларны депутаттар палатазынга көөрү-биле чөөн үзелдиг партияларның, ооң иштинде Италияның коммунистиг партиязының төлээлекчилери киирген. НАТО-нуң планнарын боттандырып чорудары чепсегленишкинни эндере бүдүрерин улам күштелдирер болгаш делегейниң дүшкүүрлүг чоруун улам кедергей чидиглендирер, деп депутаттар палатазында ИКП-ның бөлүүнүң даргазы Дж. Наполитано журналистерге медеглээн.

Санал-оналдар эгелээни-биле холбаштыр депутаттар палатазының бажыңының мурнунга болгаш Италияның найысылалының өске-даа районнарынга дайынга удур массалыг чыскаалдар болгулаан.

ГРЕНАДАДА ШААЖЫЛАЛДАР

ЛОНДОН. (СЭТА). Америк шериглериниң ортулукта туруп турарынга хоннуу чок кижи бүрүзүн кончуг дерзии шаажылап турарын Лондонуң «Дейли телеграф» солуну бижип турар. Чөөн үзелдиглер-биле сеткилин каттыштырып турар деп карадаан чүс-чүс гренадажыларны тудуп хоругдаан болгаш бапысаагаң, оларның хөй кезиин Пойнт-Сэлайнсте делегей аэропортунуң чоогунда эжелекчилерниң тургузуп алганы концлагерьде суп алган. Хоругдаттырган гренадажыларны «ыт үгээ» дег ыяш хаарҗактарда тудуп турар деп «Дейли телеграф» солуну демдеглээн.

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Информация агентилелдериниң херечилеп турары-биле алырга, ортулукта тургускан кара-бажыңнарда болгаш концлагерьлерде чүс-чүс гренада патриоттарны тудуп турар. Оларның аразында—эжелекчилерге маадырлыг удурланыышкынны кылгаш, туттурган Гренаданың чепсектиг күштериниң болгаш улусчу милициязының отрядтарының дайынчылары, Джуэл чаа шимчээшкин партиязының активчилери болгаш премьер-министр М. Бишоптуң чазааның чорудуп турганы депшилгелиг чаартылгалар угланыышкынының талалакчылары бар.

Хоругдатканн кижилерни американнар Вьетнамга «клеткада парлар» аразынче октап турган болза, Гренадада хоругдаткаңнарны кадыг манзалардан кылган кызыы хаарҗактарда тудуп турар. Америк эжелекчи эрге-чагыргаларының «буруудадыр» барымдаазы чок дээш» хостаар ужурга таварышкан Гренаданың министрлер кабинединиң кежигүнү чораан Кендрик Рейдикстиң журналистерге медеглээни-биле алырга, тудуп хоругдатканнарны малдап-даа дора кылдыр көрүп турар.

ОРУС МУЗЫКАНЫҢ АДАЗЫ

СССР Эвилелиниң Улуг театрынга ноябрь он беште улуг орус композитор А. П. Бородинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 150 чыл болганынга турасказтткан байырлыг кежээ болган.

Кежээни РСФСР-ниң Композиторлар эвилелиниң баштаар чериниң даргазы Р. Щедрин ажыткаш, Бородинниң ады орус культуразының делегейде тооругзүнге он тоску чүс чылдың ийиги чартыында эң улуг ужур-дузалыг болганын чугаалаан. Оон музыка чогаалы — национал уран чүүлдүң эң эки чүүлдериниң демдээ боор турар. «Игорь князьтың», «Богатырь» симфониязының, оон өске-даа чогаалдарының өлүм чок аялгалары төрээн делегей чериниң аяншынчызын көргүзүп турар.

Бородин улуг Гликаның херээн уламчылап, Ада-чурттуң операларының эң тергиин чогаалдарының бирээзин тургускан. Бородин кижилерниң угаан-бодалынга генналдыг композитор, талантылыг эртемден, хөй-ниитиниң могаг шылаг билбес ажылдакчызы, канчаар-даа зажок чаагай сеткилдиг кижи боор арткан.

РСФСР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы музыка эртемдени И. Мартынов «Бородин дугайында сөс» чугаалаан. Улуг орус композиторуң музыка чогаалдарының утка-шынарының бистиң-даа үевисте чугула боор артканын, улам хаңызы-биле, амгы үениң ёзузу-биле чаңгыланып турар апарганын ол онзалап айытнан. Россияның ол кайгамчыктыг оглунуң кажан-кезээде бердинип чорааны улусчу болгаш реализм идеяларга үндезилеттинген уран чүүлүнүң өжүп-ашпас амыдыралчызы шак ындыг боор турар.

Гликаның чагыгларын хаңызы-биле хүлээп албышаан, Бородин, алдарлыг «Күчүлүг бөлүктүң» кол киржикчилериниң бирээзи боор, ооң чагыгларын бодунуң онзагай чогаалдары-биле улам хөгжүткен. Ооң ханы-чаагай сеткил-сагыжы ында улуска изиг ынакшылды, ооң амыдыралчы болгаш чогаадыкчы күштеринге, ооң келир үезинге бүзүрел-биле көргүскени холбаалыг боор турар. Ол чорук Бородинниң музыказын хей-аът киирип турган.

Композитор орус музыка чаңчылдарынга, бүгү-ле улусчу ёзузу, оларның национал культуразын хүндүлээриниң бүгү чурттарның улустарының чаңчылдарынга шынчы боор, бүгү чурттарның улустарының аразынга чоокшулажылгазынга база бот-боттарын билчирин калбартырынга дузалаар хүлээлгелиг уран чүүлдүң бүүнныг-чаагай хүлээлгезинге бүзүреп чораан.

Бородинниң музыказы амгы үеге хаңызы-биле дүгжүп турарын ол чугаалаан. Ол ёзулуг улустуң байлаа боор, бистиң чурттуң концерт болгаш театр залдарынга үргүлчү чаңгыланып, даштыкыда күүсеттинип турар. Ооң-биле улуг композитор ам-даа бистиң үениң уран чогаал культуразының хөгжүлдезинге идепкейлиг киржип турар.

Ооң соонда бүрүнү-биле Бородинниң чогаалдарындан тургустунган программалыг концерт болган.

(СЭТА-ның корр.)

УЛУГ КОМПОЗИТОРНУҢ АДЫ-БИЛЕ

МОСКВА. Пианистерниң С. В. Рахманинов аттыг Бүгү-россия конкурузу Москва консерваториязының сургуулдарының ойнаарын дыңнаары-биле эгелээр. Найысылалга жюри хуралы ону ынчаар шиитпирлээн.

Жюри кежигүннери — сураглыг пианистер, чурттуң кол-кол консерваторияларының башкылары ол берге конкурстуң оруунче музыкантыларны үдеп, чүве чугаалажыпкан.

Улуг орус композиторнуң төрүттүнген хүнүнден бээр 110 чылынга турасказтткан ол конкурс ийи үе-чадалыг эртер. Ооң киржикчилери — Москваның, эвилелдешкен элээн хөй республикаларның төлээлекчилери — чүгле Рахманиновтуң чогаалдарын күүседир.

Көрүлдениң тиилекчилериниң аттары ноябрь 30-де билдинер.

ШЫДЫРАА

Делегей чемпионунуң адын дээш маргылдаага киржир херээжен шыдыраачыларны шилиир баштайгы салымшкын Сочи хоорайга Нана Иоселианиниң болгаш Лидия Семеновананың аразынга болган. Баштайгы салымшкынының төндүр ойнаашкыны Иоселианиниң тиилелгези-биле доозулган.

(СЭТА)

Тываның улустуң чогаалчызы С. А. Сарыг-оолдуң төрүттүнген хүнүнден бээр 75 чыл болганынга

УТТУНДУРБАС УЖУРАЖЫЫШКЫННАР

Тываның улустуң чогаалчызы Степан Агбанович Сарыг-оол чораан болза, бөгүн 75 харлап турар. Ооң чогаалдары-биле эге баштай 30 чылдарда танышкан мен. Ынчан ырак Тожу чурттуг оол — мен «Шын», «Арева шыны» деп солуннарга парлаан оон шүлүктерин номчуп турганым ол. 1937 чылда ооң орус дылдан тыва дылче очулдурганы-биле Пушкинниң «Кодээ суур» база «Сибирьже» деп шүлүктерин улуг сонуургал-биле номчаан мен. Ынчан чаала шүлүк чогаадып эгелеп чораан үем чүве, ынчангаш бодум төрээн дылымда парлаттынган шүлүк бүрүзүн кичээнгейлиг номчуур турган мен.

1940 чылда, беш класска өөренип турган. Сарыг-оолду эң баштай көрген мен. Школавыска уран чогаал бөлгүмү турган чүве. Ол аңаа аалдап кээп, бодунуң шүлүктерин номчуп, чогаалдың өөр-хевириниң дугайында тайылбыр лап берип турган. Чыл эрткенде ТАР-ның чогаалчыларының бирги конференциязынга оон чугаазын дыңнаар аас-кежиктиг болдум. Чылдар эрткен. Мен АРЕВЭ ТК-ның чанында чечен-чогаал каттыжышкынының кежигүнү апарган мен. Ынчан С. А. Сарыг-оол биле С. Б. Пюрбю биске — аныяк болгаш эгелеп чоруур литераторларга дааны аалдап кээп, ажыктыг арга-сүмелерни кадып турганнар. Ынчан каттыжышкынның удуртукчулары турган Л. Б. Чадамба база Б. Д. Ховенмей ол ужуражылгаларны бедик деңнелге эрттирип турганын утпас арга чок. А 1943 чылда мени Тываның чогаалчыларының эвилелинче чалаан. Аңаа Сарыг-оол мээн баштайгы шүлүктеримни сайгарган.

Оон бээр дөртен ажыг чыл дургузунда С. А. Сарыг-оол-биле чаңгыс ииже — тыва литератураже бараан болуп келдивис.

Степан Сарыг-оол Тываның ном үндүрер чериниң күзенчиг авторларының бирээзи боор артпышаан. Оон мөчүүр мурнунда, чоокку үеде, шүлүктериниң чыындызы, орус дылда «Аңгыр-оолдуң тоожузу», «Белек» деп чогаалдары база «Аңгыр-оолдуң тоожузу» тыва дылда парлаттынгылаан. Оон дооза четтикпээни чамдык чогаалдары артып калган. Оларны номчукчуга чедирерин — дөрт хуулгаазын деп санап турар бис. Амгы үеде С. А. Сарыг-оолдуң шүлүглелдер чыындызын чырыкче үндүрер деп белеткеп турар бис.

Ю. КЮНЗЕГЕШ,
чогаалчы, Тываның ном үндүрер чериниң кая редактору.

Степан САРЫГ-ООЛ.

ТӨРЭЭН ТЫВАМ БӨГҮН

Төөгүзү караңгы дүн
Төрээн Тывам бөгүн көөр мен:
Часкаар чайын чечек шыпкан
Саян, Таңды шырайы-ла,
Уран тоолда маадыр кыс —
Ужар хуулар даңгына-ла!
Кыштаг, одар, шаттар, шөлдер
Кыстар аргаан хевистер-ле!
Дискен сылдыс дүне хып кээр,
Дидимниг бай хоорай, суурлар
Ырак күзел, дүжүм-даа эвес.
Ылап боттуг чурттаалгам бо!
Алдын Сылдыс хөрээн шимээн
Ажылчыннар, малчыннарны:
Коммунистиг тургузуга
Комсомолчу чалыыларны
Бар-ла турган үнүм-биле
Мактап, ырлап, өөрүп чор мен.
Хемчимде хөй асбести.
Хендергемде кобальтыны:
Таңды, Саян сынныларындан
Даңгаар эртен өөрүп ушкан
Шуурганнар медээзин
Суруп, омак кушкаш дээр мен!
Он беш — дөөрби чылдар эрткеш,
Оранымның канчап баарын,
Айга чедир чалгын-чүглүг
Ажылчы чон базымнарын
Москвадан хүнүң дыңнап,
Магадаап-ла ханмас-тыр мен.

Степан САРЫГ-ООЛ.

ЛАНЧЫЫНЫ КАРАНДАШ СОЛААН

(«АҢГЫР-ООЛДУҢ ТООЖУЗУНДАН» ҮЗҮНДҮ).

Оон ыңай бистиң аңаа саадаар чылдагаанывыс чок. Тудуп алганывыс үймээнчилерни тергелерге олуртуп алгаш, Кызылга эккеп дужаап бердивис. Нам сургуулдары бистер шеригден-даа халаштывыс. Школавыс-даа бо!

— О-о, Аңгыр-оол чедип келген, экизин көргерем, уруглар! — дээш, Үйнүкай суглар бот-боттарын кыйгыржып үглеп келди.

— Ах, хоокүйнүң эрны-бажының хорлааныл!

— Артында-ла тырын, чазадак апарган, көргерден — дээш, мени куспактап, бажым суйбап турар кыс өөрүм-даа бар.

— Че, Аңгыр, доораан-на дегертин, даарта даң бажында «Улуг-Хем» пароход Шагаан-Арыг бадар. Бодуң районуңга таварышкан амырлап-дыр сен. Аңаа Найданов баштыг баштаан он шаа кижи практикалап — сургакчылаар-дыр бис. Өске кожууннар баар өөрүвүс чорүй бергилээн.

— Ол практикалаар деп чүзү болур чүвел? База-ла шериг албаны эвес ыйнаан. Мээң баарым албан чүве бе?

— Албан, албан! Нам болгаш салуучут Топ хоорааларындан доктаал үндүргэн, бистерни оон томуйлаан. Практикалаар дээрге, сургуулга өөренип алган билиин албан-ажылга чорудуп өөренири ол...

— Бистиң бөлүкте хорлуглала бижээчивис сен-не болгай сен. Келбейн баар иргин бе дээш, дыка муңгарап турдувус — дея, Сержинмаа кызылкат дег чаактарындан хүн хередир хүлүмзүрдү.

— Сени бужар-аа чоктап, сактып турдувус, Аңгыр — деп, Лама-Сүрүң кедергей чараш кара карактарында дугаазыниң оттары-биле бүгү-ле бодумну чылыдып, кадыраан шериг чүрээмни эргизипкен.

— А халак! Менче дыка көрүнме, көрүнчүүм! Өлдүм! Каям, хамык уругларның омзээнинден паңгыс сеңи оншаам, чыттап каайн — дээш туткаш, ийи чаагын элий-селий опкааш, дыдыраш кара бажын чыттап каарымга, дырбап өөредип каан бызаа дег, «ам-даа, ам-даа» дээн ыыткан чаагын доген турду. Черле бо хоорайга чүнар-бажыңнап, саваң-биле тунуп, салгынга хорлавайн турган эш-өөрге дээримге, хоюг, чымпак, эъткежиниң аккыры кедергей.

— А, ол кожууңга баргаш, бижээчилээр чүве бе, кандаай чүвел?

— О, ол дээрге тергиин марык. Дыка харысалгалыг ажыл-дыр. Бижиир-даа, сургап, өөредир-даа. Биске башкылар он беш хонукта чүгле ону өөретти...

— Ол болган болза хувискаалдыг салуучуттуң шылгалдазы деп чүвени чорудар, сургап, болбаазырадыр улус-тур, бис — деп, Думчугаш өөрүн үзе кирип немеди.

— Шылгалда деп чүл? Бижикке өөренгеннерни шылгаарывыс ол бе?

— Чо-ок! Эвилел кежигүнүнге шургуп кирген бай-карангиннен — бүтпес аңгының идегеттерин хоолеп үндүрер, чиигине ядыы араттарның амьтыктарын арттырып, арыглап шеверлээри ол-дур — дээш, эш-өөрүм оон моон мени сөөредип эгелээннер.

Хоюлдап турган даргаларымга ам сургакчылап чедерим ол мынаш чүл. Мени «төдел» дээш тоовайн барбас ирги? Даңзырын. Долмажап олар баштааш! «Че, Аңгыр, чиң-сарыг шайдан кайындырып, чаглыг эъттен дулуп көрем. Сакты бээдивис» диве канчаарыл? Чо-ок, Топ хоорадан келген сургакчыдан олар сестир, хөлчок хүндүлээр улус-ла болгай. Мени олар ам айбылаваас. Хүндүлээри албан. Харын-даа топ черле албан-хааңчыларның дугайында мен олуруумда-ла хире-хире чугаалажы берген олурарын сактып келгеш, эпчоксунуп, мындыр чадавас оларны» — дээш, бодавас-да чүвем чок.

Даңны атсы барык-ла удувайн, бакка-сокка бижээн кичээлдерим чиңчерлеп, алырым ап, каарым каап, ам шынап-ла ланчыны халап алган карандажым чидидип, эки-эки бийирлерими бези ап, шалып, бижип шевеп, дөгериин алдым.

Курбустудан дүжүп келген куу дег куш бе дээрге, кудус дарган кудуп, шыткуп бүдүрген. Үзүтү оранындан үнүп бодараан улуг ак балык бе дээрге, уран дарган ушкарып-башкарган, туман тыныштыг, от чүректиг. Туң мыкаш ак бүдүштүг. Чалгын-чанып арзындыя чалар-оттар чайынпаан «Улуг-Хем» деп пароход эртен эрте байырымныг чаагай алгыргылаанты. Пароходка эң баштай-ла олурганым ол. Шынап-ла бүткүр боду, оңне чүрээ, дамыр-хаанынга чедир дириг сырнецейниң, чалгыг кайы-биле чайгангылап ойнаан. Тереңерже девиржидир чүткээн — тоолзуг, магалыг от-хемеге олурупвус. Кижи бүрүзү-ле чугаалаар чүве тыппас, чүгле арын-чарынас көрүжүр. А ол көржүүшкүнден өөрүп көрбээн өөрүшкүнү, магадап көрбээн мага хайышкыным, кандыг-ла-бир уран ырны ырлааны ышкаш, көрүп болур. Ыланңыя бо ала частың кадында Ары, Өвүрге муң шаа километр дайны оруу эдерген, черле кара чажындан бээр ырынга энмейгей Аңгыр-оол мен бүгү-ле човаам орнун ап, дыштаныш турган ышкаш сагындырып турду. «Ие көрбээнин кызы көөр, ада көрбээнин оглу көөр» деп сөстүң шынын аңаа бир көрдүм.

Коруктуктелген арыг сугзуг Улуг-Хемниң кудуй бадып олурувуста, өскен чуртум, өөренген чоңум кайы ырактан-на делгем чаагай куспаап хере сунуп, утуун чыдыр. Чүңү-даа мурнай Ары Амырак меңгүн бажындан куду, маңнык эдээнге чедир мээң пандарымны номчуда каапты.

Сүүр-ле баштыг Амыракта
Сүвезиним калган ышкаш.
Сүмележир Долбаным
Сүрүп чедип келгеним бо.
Артыш баштыг Амыракта
Амы-тыным калган ышкаш.
Аксын берген Долбанымны
Алап чедип келгеним бо...

КУЛЬТУРАДА ЧАА ЧҮҮЛ

МОСКВА. Евг. Вахтангов аттыг Күрүнениң академиктиг театры Л. Н. Толстойнуң «Анна Каренина» деп романындан чаа шиини белеткээн.

Шиини режиссёр Роман Виктюк тургускан, чурукчузу Олег Шейнцис.

ЧУРУКТА: Анна Каренина — РСФСР-ниң улустуң артизи Л. Максакова, Алексей Александрович Каренин—ССРЭ-ниң улустуң артизи Ю. Яковлев.

В. МАСТЮКОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохроникасы.

УЖУРАЖЫЫШКЫН

Хостуг хүрешке делегейниң мөңгүн шаңналының эдилекчизи, Александр Доржу Кур Чер суурнуң чурттакчылары болгаш ында ортумак школаның өөреникчилери-биле ужуражкан. Делегей чергелиг улуг маргылдааның киржикчизи-биле ужуражылга улуг-даа, бичии-даа кижилерге солун болган.

«Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң салбыры Кур Чер ортумак школазында Александр Оюннуң удуртулгазы-биле ам 3 чыл ажыг үеде ажылдап турар. Ужуражылганың киржикчилери болгаш школаның өске-даа улуг-биче класстарының өөреникчилери Александр Доржудан болгаш ооң тренери Валерий Оюндан хөй айтырыгларны сонуургааннар. Чемпионнуң чаалап алганы медальдарны болгаш Олимпий оюннарының кандидады шынзылганы улуг сонуургал-биле көргеннер.

Чаңгыс чер чурттуу Александр Доржуга болгаш ооң тренеринге улуг чедиишкиннерни өөреникчилер болгаш суурнуң чону күзээн. «Азия товү» шаңнал дээш бо чылын болган маргылдаага Кур Чер школазының сургуулу Артём Моңгуш ССРЭ-ниң спорт мастери атты чедип алган. Ол база чедиишкин.

Э. ТЕЖИТ.

Уран чүүлдүң кижилери

АМГЫ ҮЕНИҢ АКТЁРУ КАНДЫГ БОЛУРУЛ?

— Мээң актёр мергежилим — мээң амыдыралым-дыр — деп, Ленинградтың шиниң Улуг театрының кол актёрларының бирээзи, сураглыг киноактёр, РСФСР-ниң алдарлыг артизи Олег Басилашвили ПМА-ның корреспондентизи-биле беседазынга чугаалаан.— Оон өске сонуургалым чок эвес, чижээ, чогаалды болгаш тускай литератураны номчууру, делгелгелерге болгаш музейлерге, концерттерге баары дээрге, онзагай сонуургалдыг кылдыр санаттынмас болгай. Ол-ла бүгү чүүлдер актёр мергежилдиң чарылбас кезии кылдыр кирип турар. Мен баштайгы үелерде чурулга уран чүүлүнге дыка сонуургалдыг турдум, ынчалза-даа ийи мергежилдиң кайызынга-даа долу күш-биле бердинип шыдаттынмас деп чүвени билгеш, соксаткан мен. Ындыг ажыл кымга-даа берге болбайн аан.

— Чаңгыс мергежилде безин театрга шиилерге, кинога тырттырыышкынга, теледамчыдылгаларга киржип турар-дыр силер. Оларның кайызынга ажылдаарыңарга силерге солун-дур?

— Театрга-ла болгай. Шиилерни хөй катап ойнап турар болганда, чогаадыкчы ажылдың иштики байдалдарын ландыр билиринге болгаш актёр болуп ойнаарының хевирлерин улам сайзырадгайжыдарынга үе тургустунуп келир. Оон аңгыда, белеткел чокка чогаадып күүседир арганы театр база берип турар болгай. Ол — сээң сагыш-сеткилиңден кол хамааржыр. А кинода ындыг арга чок болгай: камерага тырттырган соонда, ол-ла хевээр артар — немеп-даа, казып-даа болбас.

— Белеткел чокка чогаадып күүседир арганы шии бүрүзүнге кандыг-даа ролыга ажыглап болур деп санаар силер бе?

— Ийе, ынаан-ла ажыглаар апаар. Белеткел чокка чогаадып күүседири, дээрге, амгы үениң актёрунуң кол шынарының бирээзи деп санаар кижи мен. Ынчаарга ол дээрге, сценага унуп келгеш, бодунуң туралааны-биле чугаалап, утка, сорулга чок состер-биле шиниң утказын үреп турул бээр дээни ол эвес-ле болгай. Сценага ойнап үнген санында-ла ролыга чаа чүүл немежир, режиссёрнуң салган сорулгаларын улам тода күүседир дээн күзел төрүттүнер ужурлуг.

— Амгы үениң актёру кандыг шынарларлыг болур ужурлуг деп бодаар силер?

— Бедик мергежилдиг, угааннгы болуру, хамаатызы хүлээлгезин күүседири. Кымындаа өттүнмес болуру чүдеп берге, сээң үе-черге тынү сонуургап чурттап чоруурун билир ужурлуг сен. Оон ыңай — талантылыг, бүдүштүг. Мергежилдиг болурундан аңгыда, амгы үениң актёру — ойнап күүседип турары ролю-биле бодунуң аразында кайы хире ылгал барын шуут тодаразын билип ужурлуг деп бодаар мен. Ол аңгы-аңгы болгулаар болгай.

— Чогаадыкчы ажылга чүнү кылып болбас ужурлуг деп санаар силер?

— Тоомча чок чорукту. Уран чүүлге, ылангыя театр уран чүүлүнге, тоомча чок боор чорук турбас ужурлуг. Кажан актёрлар теманы болгаш шиниң утказын ханы сонуургавас, режиссёрнуң идеязынга сорук кирген болгаш ол-ла бүгүнү күүседир дээш боттарындан хамааржыр бүгү-ле чүүлдерин кылыр болза, ынчан ажыл чогумчалыг болуп болур.

— Театрда болгаш кинода силерниң ынак режиссёрларыңар кымнарыл? Олар-биле маргыжыг чок ажылдап турар силер бе?

— Маргылдаа чок амыдыралды кандыг амыдырал дээр боор. Маргылдажып ажылдаары — уран чүүлдү сайзырадырынга, ооң бүрүнгаар шимчээшкининге дузалаар. Оон алыс шын төрүттүнер болгай. Ынчалза-даа маргыжары дээрге, алгыжып, шуугажыры эвес, а чогаадыкчы, ёзулуг маргылдаа болгай. Тергиин дээн мастер Георгий Александровича Товстоноговтуң удуртуп турары коллективте ажылдап турарымга аажок-ла өөрүүр мен.

Кинога кады ажылдааным режиссёр бүрүзү мээң эң эргим, чүге дээрге, кады улуг күштү, эвээш эвес энергияны үндүрген бис. Тырттырыышкынның шөлүнге кады ажылдап турганым режиссёрлардан Никита Михалковту, Георгий Данелияны, Эльдар Рязановту чоргаарал-биле адаар мен.

— Залда көрүкчүлерниң сагыш-сеткили силерге кандыг салдарны чедирип турарыл?

— Аңаа чүнү хамаарыштырып болурул? Каткы-хөгжү бе? Азы ажыы үезинде адыш часкаашкыннарын бе? Чамдыкта адыш часкаашкыннары актёрнуң ажылынга шаптыктап, шиниң иштики байдалынга таарымча чок байдалды тургузуп турар деп бодаар кижи мен. Аңаа шуут удурланышпас, залга шип-шимээн чок болуру — көрүкчүлерниң эң эргим, чугула чүүлү аңаар чүве болгай. Көрүкчүлерниң кандыг байдалда олурарын, залда чүге шимээн чок апарганын: чалгаараашкындан бе азы тоомча чок чоруктан бе, азы сценада болуушкунче кичээнгейин угланындан бе — ол бүгүнү актёр бүрүзү билип турар. Актёр биле көрүкчүнүң аразында харылзаа ылаптыг болгулаар, чамдыкта ужур эдерткен-даа болгулаар. Театр — күүседикчилерниң болгаш көрүкчүлерниң тудуш харылзаалыг болуру-дур. Кажан ол чорук болдунмас болза, театр бодунуң ужурун чидирер.

— Силерниң театрыңар даштыкыже бо-ла үнгүлээр болгай. Ында көрүкчүлер шиилерни кайы хире сонуургаар-дыр?

— Улустуң хөй санныг үнелээрин ёзугаар алырга, бистиң ажылдарывыс, ылангыя орус классика чогаалдары — Чеховтуң «Ваня дайы», Толстойнуң «Холстомери», Гогольдуң «Ревизору», бис оларны дөрт оруулга чокка көргүсеүвүсе-даа, улуг үнелелди алган. Бир эвес шиниң тургузукчулары чогаалдың идеязын шын билип, ол ёзугаар тургузуп, бир эвес режиссёр болгаш күүседикчилер боттарының ойнап турары маадырларының бот-боттарынга хамаарылгазын шын тургузуп, бир эвес актёрлар «оттүнүп» эвес, а ёзулуг шын күш-биле ажылдап турар болза, көрүкчүлер шуптузун эскерип билир-лер. Кижилерниң аразында хамаарылгазы очулга чокка-ла билдингир турар ужурлуг.

Интервьюну Наталия ПАШКИНА алган. (ПМА)

Эрес-дидим чорук

ХӨЛГЕ БОЛГАН ТАВАРЫЛГА

Онега хөлдүң доштуг суунга дүжүп бар чораан кижиниң амы-тынын Петрозаводскиде Октябрь районнуң иштики херектер килдизиниң ажылдакчызы, милицияның улуг сержантызы А. Опалихин камгалап каан.

Ол соокшумаар кежээ хөл база хөлзэп чыткан. Чалгыглар эрикке кээп күштүг мондагылап, эрткен-дүшкен кижилерже суун чаштырып турган. Хөлче дүжүп бар чыткан кижини хенертен бир кижи эскерип каан. Сугда кижи бир-ле борбак чүведен туттунарын оралдашса-даа ооң бажы суг дүвүнче болганчок кире бээр болган. Онегада ол таварылганың дугайында медээни телефон дамчыштыр хүлээп алгаш, милицияның улуг сержантызы Александр Опалихин каш-ла минута эрткенде чедип келген.

Разрядтыг спортчу кижи болгаш, ол сугда дүжүп чыткан кижиге аажок дүрген эжиндирип четкеш, ону эрикче үндүрүп келген. Шак ынчаар ол ында заводтуң ажылчыны В. Зверевтиң амы-тынын алган.

Комсомолчу шагдаа бодунуң участогунга дежурныйлаашкынын уламчылап кирипкен. Элээн каш хонганда ооң өөрү шаңнал алган дээш аңаа байыр чедирген. Эрес-дидим чоруу дээш Александрга «Сугга дүшкеннерниң амы-тынын алганы дээш» деп медальды тывыскан.

В. ЗЛОБИН, СЭТА-ның корр.
Петрозаводск.

ТВ

НОЯБРЬ 17-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Концерт. 9.20 — «Аныяктар» деп уран-чечен фильм. 10.45—Документалдыг телефильмнер. 11.25 — Концерт. 12.15— Телемедээлер. 12.20 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35—Документалдыг телефильм. 15.25—Концерт. 16.10—Документалдыг телефильм. 15.25—Концерт. 16.10—Документалдыг фильм. 16.30 — Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, мастер С. Н. Урусов-биле школачыларның ужуражышкыны. 17.10 — «Шыдыраа школазы». Разрядтыглар клазы. 17.40 — Б. Тихонов баян-биле ойнаар. 18.00— Миллионнарның ленинчи университеди. 18.30 — Эртем-популярлыг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00—Мультфильм. 19.20 — Концерт. 19.45 — «Подросток» деп уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Мария Николаевна Ермолова». 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 — 23.30 — Концерт.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35 — Физика. 6-гы класс. 9.05 — Испан дыл. 9.35 — Физика. 6-гы класс. «Бүгү-ле чүүлдерни шимчедип турар күш». 10.05 — С. Есениннин лирикасы. 10.40 — Зоология. 7-ги класс. Балыктарның өзери. 11.05—Бистиң садывыс. 11.40—Зоология. 7-ги класс. Балыктарның өзери. 12.05—Төөгү. 5-ки класс. Эрте бүрүнгү тоолчургу чугаалар. 12.30 — Испан дыл. 13.00 — В. Гюго. Амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылдарының арыннары. 14.00—«Камонун соолгу маадырлыг чоруу» деп уран-чечен фильм. 15.30 — Телемедээлер. 15.35—18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 18.30 — «Азия тову». 19.00—Киножурнал. 19.10 — «Бистиң календарывыс». 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар. 19.55 — Фильм-концерт.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуваар, чаштар!». 20.15 — Документалдыг телефильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Печки-лавочки». Уран-чечен фильм. 21.15—00.45 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Трактор»—«Сокол».

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

АГААР

Республиканың чоокар булуттаар, чамдык черлерге бизе хар чаар. Дүне агаарның температуразы 12—17, чамдыктарынга 20—25 градус соок. Хүндүс чамдык черлерге 0—5 градус чылыыр.

Автоорукчарга эртенги үеде туманнаар, көстүрү 1 км-ден эвээш, тайгактаар.

Кызылга бизе булуттаар.

Дүне агаарның температуразы 12—14, хүндүс 1—3 градус соок.

КИНО

НОЯБРЬ 17-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Там, на неведомых дорожках» 9.30, «Дорогая Умрао» 11.20, 14.10, 17.00, 20.00 шактарда. «Тайна корабельных часов» 9.40, 11.10, 12.40, «Демидовы» 14.50, 17.25, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Жандарм и инопланетяне» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Похищение века» 14.30, 18.20, «Контрольная по специальности» 16.20, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Жаркое лето в Кабуле» 18.00, 20.30 шактарда.

«Тыва водээ тудут» трест даразында тудуг организацияларынга ажылдаары-биле тудуг талазы-биле ниити-бүрү профессиялыг кижилерни чалап турар:

Чадаанада 463-КМК, Бай-Хаакта — 585-КМК, Шагаан-Арыгда — 586-КМК, Сарыг-Септе — 958 КМК, Туранда— 957-КМК, Каа-Хем суурда — 1317-КМК.

Күш-ажыл төлевири аккорд-шаңнал системалыг болгаш тудугга хөй чылда ажылдааннарга немелде төлевир тывылыр. Бот кижилерни общежитие-биле хандырар, өг-бүлелиглерге квартираны ээлчег ёзугаар бээр.

Ажылга кирерде КМК-ларның турар черлеринге келир.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 8. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54. харыысалгалыг секретарьның 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75. пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13. чагаа килдизиниң 2-41-27. информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агыйы килдизиниң 2-21-47. корректорларының 2-27-41. бухгалтериязының 2-12-45. солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2040.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС — 01423.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 265 (12355) | 1983 чылдың ноябрь 18, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 40 ЧЫЛЫН ТӨЛЕПТИГ УТКУУР

Кызыл аэропортунуң чаа аэровокзалы. Ол ам-даа бодунуң кандыг болур нийти хевирин чедир көргүзер хире эвес байдалда тудуг. Ынчалзажок тудугжулар ону Совет Тываның 40 чылынга уткуштур доозуп, ол юбилейге аалчыларны аңаа уткуур болзун дээш бүгү күжүн салып, кызыдып ажылдап турар. «Тыва тудуг» трестиң чер ажылдары кылыр тудуг эргелелиниң Валерий Николаевич Бушманов удуртукан комплекстиг бригадазы бо тудугда доктаамал ажылдап, хөй тудуг-монтаж ажылдарын кылып чоруткан. Бригадада бир кижиге онааштыр ажылдап кылыышкынның планы он айларда 101,3 хуу күүсеттинген. Бодунуң бедик харыысалгалыг күш-ажылы, сагылга-чуруму-биле өске эш-өөрүнге үлегер болган тудугжулар бригаданың кол өзээ боор, тудуг ажылдарын эки шынарлыг, шалыпкын кылырынга улуг салдарны чедирип турар.

ЧУРУКТА: бригада кежигүннери (солагай таладан) дашчы Василий Лопсан, бызаңчы-бетончу Алексей Баталов, дашчылар Максим Түлүш, Владимир Салчак, Алексей Саңгы-Бадра.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ КҮЧҮЗҮН БЫЖЫГЛААР

Совет кижилерниң ленинчи партияның херээнге бердингенин, тайбыңны камгалаарынче болгаш быжыглаарынче, боочепсекти эндере бүдүрерин соксадырынче угланган чайгылыш чок даштыкы политиктиг угланыышкыны дээш СЭКП-ге ханы өөрүп четтиришкин — эш Ю. В. Андроповтуң Медеглелинге, «Правда» солуннуң айтырыгларынга ооң харыыларынга холбаштыр СЭТА-да кээп үргүлчүлеп турар чагааларның, дээткиишкиннерниң кол-ла утказы ындыг боор турар.

— АКШ-тың администрациязының улустарга улуг кыжаныышкынны болдуруп турар ходелиишкиннеринге кииленнеевес арга чок—деп, Азербайджан ССР-ниң Сабирабад районунуң В. И. Ленин аттыг колхозунуң ховеңчилер бригадазының бригадири Ф. Гусейнова чугаалаан.— Президент Рейган болгаш ооң талалакчылары сөс кырында тайбың херээнге бердингенин дугайын чугаалап турган-ла, боочепсектиң янзы-бүрү хевирлерин бүдүрүп үндүрериниң калбак программазын боттандырып турар. Ооң ужурундан бистерге кажан-кезээде сереглилиг болуру, ынак Төрээн чурттуң күчү-шыдалын быжыглаары эргежок чугула. Ооң үндезини — кызымаккай, шалыпчы күш-ажыл. Бо чылын бистиң бригадавыс ховеңниң рекордтуг дүжүдүн алыр болгаш планныг даалганы барык ийи катап ажыр күүседир сорулгалыг. Боттарывыстың өөзүвүске ээ болурувуска чигзинмес мен.

Ростовта «Восточная» шахтада социалистиг Күш-ажылдың Маадыры В. Сафроновтуң бригадазының дагжылары тайбыңны камгалаар дугайында партияның сагыш салыышкынынга эки ажыл-херээ-биле харылап турарлар. Бистер сентябрь төнчүзүнде-ле чыл хүлээлгезин күүседипкен бис—деп, олар бижээн.

Кээп турар чагаалар совет кижилерге аас-кежиктиг келир үени тургузарынга тайбың херек дээрзин херечилеп турар. Ынчангаш олар ядролуг халапты болдурбас дээш эргежок чугула бүгү чүүлдерин кылыр-даа апаар.

(СЭТА).

КУРЛАВЫРЛАРНЫ — АЖЫГЛАЛЧЕ

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин ёзугаар колхозтарга чуртталга бажыңнарын, коммунал-амыдырал болгаш социал-культура объектилерин тудар талазы-биле «Росколхозтудуг» каттыжыышкынның ажылын колхозтарның Бүгү-россия чөвүлелиниң Москвага болган хуралынга чугаалашкан.

Чугаалашкан айтырыг талазы-биле чамдык чединмешкиннерни аңаа демдеглээн. Ынчалза-даа Россия Федерациязының областарының, крайларының, автономнуг республикаларының хөй кезиинде колхозтарда чуртталга бажыңнарын, школаларны, клубтарны, школа назы четпээн уруглар албан черлерин ажыглалга киирериниң даалгалары четпес күүсеттинип турар.

Колхозтарның Бүгү-россия чөвүлели айыттынган четпестерни дарый узуткаарын «Росколхозтудуг» каттыжыышкынынга сүмелээн.

(СЭТА).

КИЖИ БҮРҮЗҮНГЕ — ЭКОЛОГИЯ БИЛИГЛЕРИН

Экологияның хоойлуларын билбес, бойдусту чөп ажыглаваас болза, экономиканың ажыктыг чоруун улгаттырып шыдавас. Аңаа холбаштыр экологтуг чырыдыышкын, бойдус камгалалының пропагандазы онза ужур-дузалыг боор турар. Бойдус камгалаарының Бүгү-россия ниитилелиниң Төп чөвүлелиниң ноябрь 16-да Москвага болган VI Пленумунга ооң-биле холбашкан айтырыглары чугаалажып көрген.

Илеткелчи, Бойдус камгалалының Бүгү-россия ниитилелиниң Төп чөвүлелиниң Президиумунуң даргазы БЛКАЭА-ның академиги В. Н. Виноградов, саңал бергеннер-даа амгы үеде ол ниитилелде экологтуг билиглериниң 500 муң ажыг активчилериниң ажылдап турарын демдеглээн.

(СЭТА).

...Даштыкыдан сөөлгү медээлер...

БРАТИСЛАВА. Совет эртемниң болгаш техниканың Банска-Бистрица хоорайда эгелээн хүннери чехословак-совет найыралдың чаңчыл болган айының үезинде эң улуг хемчеглерниң бирээзи боор турар. Советтер чуртунуң эртем болгаш техниказының чаа-чаа чедиишкиннерин пропагандалаар, социалистиг экономиктиг интеграцияның ажыктыын көргүзер сорулга-биле ону организастаан.

Совет эртемниң хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннарынга бараалгаткан лекцияларны совет специалистер номчуур, металлургия, машина тудуушкуну, прибор тудуушкунунуң талазы-биле техникада чаа чүүлдерни болгаш депшилгелиг технологияның дугайында чугаалап бээрлер.

ПАРИЖ. Францияның Коммунистиг партиязының Төп комитединиң пленуму Париж чоогунда Монтрей хоорайга болган. ФКП ТК-ның Политбюро кежигүну П. Жюкенниң кылганы аңаа чүүлдүг деп көрген «Амгы үе-чадада массалыг информацияның чепсек-херекселдери болгаш партияның идеологтуг ажылы» деп илеткелинде партияның политиказын пропагандалаар талазы-биле партия организацияларының, ФКП-ның парлалга органнарының ажыл-чорудулгазының кол-кол угланыышкыннарын тодараткан.

Барыын үзелдиг партияларның болгаш массалыг информацияның буржуаз органнарының АКШ-тың пропаганда төптеринге күткүткен чуртта калбарган антикоммунистиг кампаниязын сойгалап илередир талазы-биле ФКП-ның идеологтуг ажылын сайзырангайжыдарының айтырыгларынче улуг кичээнгейни ол документиде угландырган.

АММАН. Израильде саазын акшаның үнези чылдыы-биле санаарга, октябрьда 250 хуу кудулаан. Ол дээрге, чурттуң бүгү төөгүзүнде туруп көрбээн эң куду көргүзүг боор турар. Төп статистика бюрозунуң дыңнадып турары-биле алырга, бо чылдың он айларында херэглел бараанныарының өртээ чуртта 156 хуу өзе берген.

ЛА-ПАС. Чазак министрлериниң, күрүнениң янзы-бүрү албан-хаакчыларын дүжүр октап болдурунуң аргалары бар боор турар дугайында бо чуртта америк элчин Корриниң медеглелин чурттуң иштики херектеринче каржы холгаарлашкын болгаш күрүне эргилдезин кылыр дээн ыдалаашкын-дыр деп Боливияның политиктиг болгаш хөй-нийти организациялары санап турар. Демократияның болгаш улустуң чаңгыс эвиниң конституциялыг чазаан дүжүр октаарынче америк элчин херек кырында кыйгырып турар-дыр деп Боливияның ажылчын товунуң (БАТ) мында тараткан медеглелинде айтып турар.

БИСАУ. Бүгү-ле күрүнелер-биле тайбың кожа-хелбээ болгаш деңн эргелиг харылзаалар Гвинея—Бисау республиканың даштыкы политиказының үндезини, деп республиканың революстуг Чөвүлелиниң даргазы Ж. Б. Виейра маңаа митингиге чугаалааш, медеглээн.

Кандыг-даа аргаларны ажыглап тургаш, Намибияның хостаарынга шаптык кадарын оралдажып турар Мурнуу Африка Республиканың расистерин Ж. Б. Виейра буруудаткан. Сөөк-язы ылгаар чоруктуң болгаш колониализмниң ол дипте сөөлгү шивээзинге удур хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш демиселди чорудуп турар Африканың мурнуу чүгүнүң хосталгалыг шимчээшкинин Гвинея—Бисау деткип турарын ол илергейлээн.

Хамаарышпас чорук дээш чепсектиг демиселдиң үезинде чурттуң депшилгелиг күштеринге дузаламчыны болгаш деткимчени көргүзүп турган болгаш тайбың тургузуушкунуң чылдарында дузазын ам-даа көргүспүшаан турар Совет Эвилелинге өөрүп четтиргенин революстуг чөвүлелдиң баштыңы илергейлээн.

ӨӨРЕДИЛГЕНИ АЖЫКТЫГ БОЛДУРГАНЫНДАН

«Чыраа-Бажы» совхозтуң дирекциязы, специалистер малчыннарга зооветөөредилгени ай санында эрттирип турар. Мал ажылының тускай эртемниглери мал ажылының продуктулуун бедидер, ооң баш санын өстүрер талазы-биле бар арга-курлавырларны дилеп тыварынче угланган бүгү талалыг экономиктиг, практиктиг хемчеглерин алырынче специалистерниң бүгү арга-мергежилин угландырган.

Экономистер экономиктиг анализти тода кылып, ооң көскү болурун чедип ап, экономиктиг кабинетти дерип, экономика булуңун кылган. Ында экономиктиг өөредилгениң планын, ооң ажыктыын пропагандалаан бюллетеньни квартал санында тургузуп, ында сүт бүдүрерин, ооң чарыгдалының байдалын, күрүнеге саткан сүт, эъттиң анализтээн сан-түңүн тодаргайы-биле көргүскен.

Бо анализтерден алгаш көөрге, хөй ажылында чедир кылдынмайн турар чүүлдер ам-даа хөй. Күрүнеге саткан малдың күш-деңгели чогуур негелдезинге дүүшпейн турар, саткан малдың деңзизи куду. Ооң уламындан чыл санында эът планынга хөй мал дужааттынары мал бажын өстүреринге багай салдарлыг болуп турар. Мал бажын өстүрерин күүсетпейн келгенниң бир чылдагааны ында. Ол ышкаш янзы-бүрү чылдагааннардан малдың өлүрү хөй. Ынчангаш дирекция, мал ажылының специалистери, малдың баш санын өстүреринче, ооң продуктулуун бедидеринче бар курлавырларны, аргаларны тыварынче бүгү күжүн, арга-мергежилин мооңнээн.

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленуму кодээ ажыл-агыйның алырларынга бригада керээзин нептередирин чугула деп көрген. Хой ажылынга бригада керээзин нептередири үениң чугула айтырыы деп көргеш, хөй ажылында бригада керээлиг бот-орулга-чарылгалыг хойжу звенону чыл эгезинде организастап тургускан. Ол звено 5 кодандан тургустунган. Хостаткан бригадирлиг. Совхозтуң дирекциязы-биле звенонуң аразында керээни чарып алган.

Хойжу звенонуң 9 айларда түңнели мындыг болган. Дук бүдүрер планын 99,5 хуу күүсеткен. Төрүүр 100 хойга онааштыр 83 хураганны алган. Улуг хойнуң бажын 98 хуу камгалап алган. Шалык фондузун чарыгдаары элээн кампалалыг болган. Звено-биле совхозтуң бухгалтериязының аразында санажылганы четтиг система-биле чорудуп турар.

Совхозтуң дуржулгазы-биле алырга, бригада керээзин нептередирге дараазында ажыктыг чүүлдер бары илерээн.

Бирээде, малчыннарның бот бапкарылгалыг, идепкейлиг ажылдаары, бүгү чүвеге хумагалыг, камнаалгалыг хамаарылгазы экижээн.

Ийиде, мал чемин шын чарыыры, транспортту чөп ажыглаары экижээн.

Үште, күш-ажылдың сагылга-чуруму быжыккан, кижилер коллективтиг ажылга чаңчыгып келген. Күш-ажылды организастаары экижээн. Звенонуң чөвүлели бар. Ооң хуралынга ай санында малчыннарның күш-ажылга киржилгезин түңнеп үндүрүп турар. Хой ажылынга күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаарының чаа аргазын совхозтуң малчыннары болгаш тускай эртемниглери көрүп, ооң ажыктыын, ону улам нептередирип болап турар.

Ол дугайында Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Чола Докур-оолович Моңгуш мынча деп чугаалап турар:

— 1960 чылдан бээр хөй ажылынга кандыг-даа бригадаларны организастап турдувус. Ол хирезинде оларның чаңгызы-даа хөй ажылынга таарышпаан. Ооң кол чылдагааны бригада-биле совхозтуң аразында кылыр ажылдың, бүдүрер продукцияның хемчээлин тода илередип, керээниң чурумун сагывайн турганында. Ам хөй ажылынга бригада керээзин улам ыңай нептередири чугула. Сиген шөлдерин суггарар, хөй болгаш чаңгыс чылдыг сигеннерни тарыырын ковудедир. Аът күжүн, терге, шанакты катап ажыглаарын организастаар. Шанакты үлетпүр комбинадынга, совхозка кылырып көөрү чугула.

Ынчангаш совхозтуң дирекциязының специалистерниң талазындан бригада керээзин хөй ажылынга улам ыңай нептередирде кичээнгейлиг, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаары негеттинип турар.

К. ИРГИТ,
зоотехник.

КЕЛИР ЧЫЛДЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

Репортаж

Техника үези келирге, эргижиреп, септелгени негей бээр. Септелге соонда эт катап төрүттүнер болгаш ээзинге базала бараан болур. Септелге үезин келген автомашиналарны, автобустарны, кожугларны, шимчедикчилерни болгаш өске-даа агрегаттарны Кызылдың автосептелге заводунда септеп турар.

Цехтерже кирер бээрге-ле, автомашиналарның янзы-бүрү кезектерин ангылап салып каан, септекчилер операция кылган эмчилер дег, оларны хемчээзен, шинчээн, бүгү-ле кичээнгейи ында турары илдең.

Бүдүрүлге 10 айларда бараанныг продукция бүдүрерин болгаш сайгарарын 100,5 хуу күүсеткен. Бир эвес эмир чылдың деңнелинге бодаарга, он айларда шалың өзүлдези 107,8 хуу болган болза, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 108,4 хуу болган. Механика участогунда бо көргүзүг 118,9 хуу четкен.

Он айларда участоктар аразында социалистиг чарышка механика болгаш кожуг, кузовтар кылыр участоктар тиилээн. Мастерлер С. Х. Доржу биле Г. Д. Калинин бо чедиишкинниң күш-ажылдың сагылга-чурумун экижиткениниң ден чедип алдынган. Үстүнде ийи участокта чаңгыс-даа сагылга-чурум хажыдыышкыны болбаан.

Заводта 170 ажыг ажылчыннарның чартыындан хөй кезии планныг онаалдаларын күүседип турар. 29 кижи 84 чылдың үлүүнде кирген. Планын ийи катап ажыр күүседип турар бүдүрүлгениң үш мурнакчылары беш чыл планын доозупкан. П. С. Герасемлюк 1986 чылдың июнь, С. Ф. Грехов биле А. П. Аржаков январь айның үлүүнде ажылдап турарлар.

Он ажыг мурнакчылар 1985 чылдың үлүүнче киргеннер: В. С. Овчаров — ноябрьның, В. Д. Күжүгет — октябрьның, В. А. Мартынов биле М. Н. Бочкаров — марттың, В. Ю. Фурсин биле В. А. Зайцев — июнь—июль айларның календары-биле ажылдап турарлар.

Септекчи кижиниң ажылы харыысалгалыг болгаш берге. Ону хирург эмчи-биле-даа деңнейлеп болур. Чүге дизе ол техниканың бүгү органнарын чазып, эптеп, «аарыг» чернин тодарадыптар шевер кижи дээрзин чугаалаары артык эвес.

Ажылчыннар ажылынга чардыгар дээш келген үлүсче шоолуг -кичээнгей салбастар. Чамдыызы каң хайылдырган, өскелери ону чондурган, үшкүлери келген машиналарны часкан турар. Цехтерде янзы-бүрү машиналарның шимчедикчилерин чыскаай салгылап каан. Ол чокта техника, чүрээ чокта кижиниң организми дег шуут ажылдавас болгай. Мотор негинде чарыштың тиилекчилери база бар болду. Октябрь айда С. Мамонтов планын 271, В. Якушин—264, В. Полупин—220 хуу күүсеткен. Коллектив чаа шимчедикчини септээрин шиңгээдип алырын шиитпирлээн. Продукцияның бот-үнезин септекчилер 0,2 көпеекке кудуладырын шиитпирлээн. Олар 600 рубльге орулгалыг болурун хүлээнген.

Механика участогунда хоюглакчы-токарь Г. Кострицев 20 чыл ажыг ажылдап турар. Ол дисклекторлиг валды хемчээлинге эптештир чондуруп турар. Күш-ажылдың хоочуну, дарган В. Д. Күжүгет чоокта чаа Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижиг-биле шаңнаткан.

Чарышка тиилекчи болган эң кол участоктарның бирээзи кузов-прицептер кылыр участокта 4 бригада бар. Оларның үжү эки ажылдап турар. Чүгле септелге фондузу-биле хандырбааныдан, прицептер кылыр бригада планын күүсетпээн. Автобустар септээр бригада болгаш чазаныкчылар чыл планын доозупкан. Кузовтар дозулап турар малярлар бригадазы кызымак ажылдаан. Бо участокта эң бедик разрядтыг К. Т. Кукарин ажылдап турар. Коллективиниң чоргаарал апарган мурнакчылар Г. В. Чушкина, Т. К. Толстухина, Л. М. Потылицын, В. Р. Хунай-оол оларның участоктуң мастери Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи Г. Д. Калинин ададыр.

Ажылчыннарның чүткүлү бар. Сагылга-чурумну экижидер херекке оларның туружу быжыг. Бот-боттарынга негелле бирги черге турар ужурлуг дээрзин ужурашканым ажылчыннар демдеглээннер.

Бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга моондак болуп турар чүүлдер база билдинген. Кислород-биле хандырылга багай. Ону алыр дээш машиналыг Ак-Довурак, Черногорскиден бээр чоруп турар. Бир эвес хүнде бүдүрүлгеге 10 баллон кислород херек болза, бир хүн эрткенде суг чүгле 5 баллон кээп турар. Кожуглар кылыр цех караңгы болуп турар.

Кожуг кылыр манзаларның узуну, кылыны стандартта кордүнгенинге дүүшпес болганындан ону эде хаарылдап кезип турар. Артык кезектер-биле хандырылганы база экижидери күзенчиг. Бир эвес хандырылганы экижидер чүве болза, ажылды моон-даа эки тургузуп болур.

Социалистиг чарышты эки организастаанының түңнелинде, бригадалар, цехтер чедиишкинче чүткүлдүг апарган. Кым-даа хожудап турарлар одуруунга артпазын бодаар. Бригада бүрүзүнүң социалистиг хүлээлгелерин, ай планының күүселдезиниң көргүзүглерин цехтерде аскан. Чарыштың көскү чоруун экижиткени болгаш ооң негелделерин чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап кылганы черле эки. Бүдүрүлгеге озал-ондак болдурган дээш база мергежилин бедитпээни дээш 5—5 баллдарны казыыры көрдүнген. Бо чорук ажылдың шынарын экижидеринге улуг салдарлыг.

Заводта септелгениң шынарын башкарарының комплекстиг системазының ажылын турумчуткан. Ону удуртуп турар комиссия кезектерни болгаш эптелге кылыгларынга аттестацияларны чоруткан болгаш технологтуг документацияны хынаалдага алган. Херегленикчилер болгаш хандырып турар организациялар-биле харылзаа, септеттинген техниканың шынары база кадагалалы оларның кичээнгейинде туруп турар. Завод иштиниң брагындан 1980 чылда 0,26 муң рубльдың каражазы үнген болза, эмир чылын ол сан 0,20 муң рубльге чедир кызырылган. Бо чылын шынар чок кылыышкыннарны эң эвээш санга чедир кызырарын ажылчыннар шиитпирлээн.

Техника септелгезиниң шынарлыг кылыры эң чугула айтырыгларның бирээзи дээрзин мастер Д. Х. Доржу демдегледи. Заводтан үнген автомашина 1981 чылда 132 муң километрни эртип турган болза, эмир чылын 160 муң километрге чедир чоруп турар апарган. Бо чижек шынарның бүзүрелдиг херечизи-дир.

Цехтерде дарганнарның маскасының даажы оркестрде аялга дег тааланчыг дыңналды. Алдын холдуг шевер кижилер арнында дерин безин чодар чай алынмайн иженип турлар. Оларның бүдүргени техника улус ажыл-агыйының чүъгүн болгаш пассажирлерни сөөртүп, Тываның оруктарынга катап төрүттүнген соонда, оруун уламчылаар.

А. ХОВАЛЫГ.

АГААР-БОЙДУСКА ШАМНАВАС

1983 чыл бистиң республиканың девискээринге кедээ ажыл-агый культураларындан бедик дүжүттү өстүрүп алырынга дыка таарымчалыг чыл болган. Маңаа кол рольду кижилер ойнаан. Ылаңгыя оларның чер ажылының чаа зона системазынче шилчип, хөрзүн камгалаар техниканы болгаш ажылды уштап башкарарынга депшилгелиг арганы ажыглааны. Ук ажылды экижидеринге, чер ажылдыгларны бо херекче мобилизастаарынга «Шынга» көдүрген «Черниң кежиин четтирер дизе» деп ажык чугааның салдарлыг болганы чугаажок. Ынчангаш кылдынган ажылды түңнеп, чедиишкиннерни болгаш четпестерни сайгарып, чаа сорулгаларны салыры-биле ажык чугааны уламчылаар күзелдиг мен.

Улуг-Хем районда Жданов аттыг совхозтуң тараажылары боттарының мурнунга салдынган планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүсеткен. 1570 гектар тараа культураларындан 2282 тонна тарааны ап, бир гектардан-на 10 центнер дүжүттү алыр планныг тургаш, 14,4 центнерни ажаап алган. Чаңгыс чылдыг үнүштернин 1291 гектарындан 2170 тоннаны ап, бир гектардан 12 центнер планныг тургаш 16,8 центнерни алган. 4880 тонна сенаж салыр тургаш, 6486 тоннаны, силос планы чок тургаш, 4339 тоннаны, чайгаар үнген сигенни 2165 тонна белеткээн. 1103 тонна тарааны Кызылдың сайгарылга баазазынга дужаап, 300 тонна комбикормну орнап алган, 300 тонна саванны «Найырал» совхозка саткан. Совхозта бодунуң херегленинге саванны сараатап, кыштагларже сөөртүр ажыл ам-даа уламчылавышаан.

Бо чедиишкиннер бистиң тараажыларывыстың кызымаккай күш-ажылының түңнели-дир. Бо чылын агаар-бойдустуң таарымчалыг байдалы база турган. Ындыг-даа болза ылбыр ажылын, өөредилгени чоруткан бис.

Эрткен чазын Калбак-Саарыгга 150 гектар, Сузугуга 200 гектар мал чеминге ажыглаар дээн тарааны далаш-биле КПШ-9 культиватор-биле болбаазыраткан. СЗП-3 марказыг сеялка-биле чажып каан бис. Түңнелинде ук черден чавыс сыптыг багай тараа үнген. Оон чүгле кезик-чамдыын мал чеминге кезип алдывыс. Ол чачырыгны моон соңгаар катаптавас сорулга салдынган.

Черниң кежиин четтирер дизе

хамык-ла чүве оон хамаарыштыг. Хамык ужур бистиң тараажыларывыстың, чер ажылын эртемге үндезилеп, чаа зона системазын чериивистиң агаар-бойдус байдалын өөренип тургаш, шын ажылдаанындан болган.

Бисте механизаторлар кажы шөлдү канчаар, чүнүн-биле болбаазырадырыл, кандыг культураларны аңаа чажарыл, кажан чажарыл, бир гектарга нормазы кажыл дээрзин эки билир. Ол дугайында та...

Кожазында пыш болбаазыраткан чериивистиң бир гектарындан-на 20-22 центнер тараа дүжүдү ажааттынган. Ынчангаш, кижи биңиле чазар болза, кандыг-даа чаашкын, бойдустуң таарымчалыг байдалы дүжүтке улуг дузалавас дээрзин моон көрүп, эртемге болгаш дуржулгага дааныпын тараажыларывыстың ниити хуралынга чугаалашкан бис. Моон алгаш көөрге, чамдыкта агрономнар боттарывыс чазып алган, кандааштынырыг чылдарга тамнап турарывыс илеңден-дир.

Чайгы-даа, күскү-даа чер андарып турар үезе, зона системазының сүмези-биле, черни 3 катап болбаазырадыры чугула. Ынчан чериивистиң шыгы эки камгалаттынар. Бис ынчаар кылдывыс-даа. Келир чылын, кандыг-даа чыл болур болза, бедик дүжүттү алыр дээрзинге бүзүрелим улуг.

С.-М. СОТПА,
Улуг-Хем районда Жданов аттыг совхозтуң агрономунуң.

РЕДАКЦИЯДАН

Он бирги беш чылдың үшкү, озек чылының чайы бистиң республиканың девискээринге чаашкынныг болганындан оът-сигенниң, тараа-быдааның үнгени эки болган. Ынчалза-даа ажыл-агыйларның чамдыктарының дүжүдү бедик, чамдыктарының дүжүдү чавыс болган. Чамдык совхозтар мал чеми белеткээр планнарын боттандырган, чамдыктары күүсетпээн. Чылдагааны чүдел? Маңаа кол чүве—бо чылдың түңнелин, ону канчаар чедип алганы, четпестерниң чылдагааны. Ону бо ажык чугаага сайгарып көрзе чүл?

Ажыл-агыйларның удуртукчулары, чер ажылының талазы-биле тускай эртемниглер, инженерлер, механизаторлар ажык чугаага идепкейлиг киржир ужурлуг

Партия организацияларында

ДЕПШИДЕР КАДРЛАР КУРЛАВЫРЫ

«Ждановтажмаш» каттыжыышкынның парткомунуң кадрлар-биле ажылдап турарының системазының ажыктыын практика бадыткаан.

Аңаа хамаарыштыр бир чижек. Инженер Ю. Макаров мастерден цех начальнигинге чедир чүгле ийи чыл дургузунда депшээн. Участок удуртукчузу эргехүлээлгеге аныяк специалист, бүдүрүлгеге ажылдап турган дээди өөредилге черин ол дооскан, депшидер кадрлар курлавырынга турган четкен.

Каш чыл мурнунда турганында дег эвес, боттарының ажыл-агыйжы болгаш кижизиг, бүдүштүг шынарларын организакчыларның ролюнга көргүзериниге салым-чаяанныг инженерлерге, мастерлерге болгаш ажылчыннарга онза таварылганы мапап турбас. Хөй шуң кижилиг коллективтиң байдалдарынга кадрларны шилиирин, хуваай тургузарын болгаш кижизидерин тодаргай кылдыр ажылдап кылган программа ёзугаар боттандырып турар.

Ону херек кырында канчаар тургусканыл? Цехтерниң болгаш участоктарның начальниктеринче болгаш партбюро секретарларынче бүдүрүлгениң партия комитеди кадрлар кижизи-биле кады тургусканы депшидер кадрларга негелделерин чорудар. Бүдүрүлгениң организакчыларын дилеп тыварынга аныяк специалистерниң чөвүлели болгаш мастерлер чөвүлели албан киржир. Шилип алыр кижилер каттыжыышкында хөй, муң-муң инженер-техниктиг ажылдакчылар бүдүрүлгеде ажылдап турар. Дээди өөредилге черлерниң, техникумнарның болгаш профессионал-техниктиг училищелерниң чус-чус доозукчулары коллективче ажылдаары-биле чыл санында кирип турар. Бодун эки кылдыр көргүскеннер келир үениң удуртукчуларының курлавырларынга кирер.

Депшиттирер дээн ажылчын, инженер болгаш техник кандидатураларның дугайында медээни машина тудугжуларынга албан дыңнадып турар. Кандидат дугайында бодунуң саналын коллективтиң кежигүн бүрүзү илередип болур арга бар. Удуртукчунуң оруунче дараазында базым — стажировка. Парткомнуң чанында тургустунган инженер-техниктиг ажылдакчыларның ажыл-херекчи болгаш политиктиг шынарларын өөренир комиссия ону бүдүрүлгениң цехтеринге чорудар. Удуртукчулар болур ажылдакчылар удуртукчуларның бүгү бүрүлге болгаш кижизидилге ажылынга киржип турарлар. Бүдүрүлге участоктарын стажёрлар ээлчег аайы-биле удуртуп, цехтерин удуртурун өөренип турарлар. Белеткел программазында — эртемденнерниң, заводтуң удуртукчуларының болгаш специалистерниң, бүдүрүлгениң, культураның болгаш психологияның, этика болгаш социология айтырыгларының талазы-биле партия болгаш советтер ажылдакчыларының беседалары.

Заводтуң ажыл-агый чорударының школазын хөй специалистер өөренип эрткен. Беш чылдың эгезинден бээр мастерлерниң, ээлчег болгаш цех начальниктериниң эрге-хүлээлгелерин күүседир кылдыр ийи чүс кижини депшиткен. Практиканың көргүскени: белеткелди баш удур эрткеннер ажылга доңнан хөнүп турар.

(СЭТА).

Партийжи амыдырал: ажылдың стили болгаш методу

КҮҮСЕЛДЕ ЧҮДЕН ЭГЕЛЭЭРИЛ

«Хүлээп алган шиитпирлер күүселдезин контрольдаарын болгаш хынаарын улам ынай сайзырангайжыдар талазы-биле хемчеглер дугайында» айтырыгны СЭКП райкомунуң пленумунга үш чыл бурунгаар чугаалашкаш, бо талазы-биле доктааалды хүлээп алган болгаш аңаа болган шүгүмчүлелдиг саналдарны шиитпирлештирип көрген турган. Районнуң партия организацияларын ону канчаар боттандырганыл?

Бо айтырыгга хамаарыштыр СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң нийти килдизиниң эргелекчизи Д. О. Саая дараазында чүүлдү редакцияга бижээн.

Ажыл-агый тургузуушкунунга удуртулганы боттандырбышаан, партия райкому күүселдеңи контрольдаарының янзы-бүрү арга-методтарын ажыглап, чер-черде ажылдың байдалын хыназы-биле өөренип көөрүнче ону угландырган. Бо талазы-биле партия организацияларының секретарьларының, ажыл-агый органнарының удуртукчуларының отчёттарын дыңнап, боттарының ажылының дугайында коммунистерниң дыңнадыгларын ап, статистиканың сан-чурагайларын, информацияларны, ажылчы чоннарның чагааларын болгаш билдириишкиннерин анализтеп көрүп турар. Ол ажылды чорутпушаан, күүселдениң контролю болгаш хыналдазы партияның болгаш күрүнениң сагылга-чурумун бышыглаарынга, кадрларның харыысалгазын, күүсекчи сагылга-чурумун бышыглаарынга, кескү ндиглиг болган турарынче кол кичээнгейни угландырган бис.

Районнуң XXVI партия конференциязының соонда үеде райкомнуң бюрозунга 168 айтырыгны сайгарган. Олар парткомнарның, партия эге организацияларының, бүдүрүлгелерниң, албан организацияларның ажыл-чорудулгазынга хамаарышкан айтырыглар-дыр. Ажыл-херектн анализтээринге, пленумнарга, бюро хуралдарынга материалдар белеткээринге сонгулдалыг активти, чамдык удуртукчуларны, специалистерни, мурнакчыларны хаара туткан. Айтырыгны бүгү талалыг анализтеп, шын болгаш тодаргай шиитпирлерни хүлээп алыр арганы ол берген.

Шиитпирлер күүселдезин организастап, контрольду күштелдиреринге райкомнуң бюрозунуң, килдистеринин ужурдузазы өскен. Мурнунда хүлээп алган шиитпирлерни контрольдаарынга хамаарыштыр ол-ла үе иштинде 80 ажыг айтырыгны чугаалашкан. Сөөлгү үш чылда райкомнуң бюрозунга сайгарган айтырыгларның 60 хире хуузу хүлээп алган шиитпирлер күүседезин контрольдаары-биле холбашкан. Райком бодунуң хүлээп алган шиитпирлериниң күүселдезин организастап тура, черчерге боттуг дуза чедирип, ажылды организастаары-биле аппараттың харыысалгалыг ажылдакчыларын чорудуп турар. Бо чорук партияның шиитпирлерин күүседиринге идиглиг.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлеринге дүүштүр ажылга боттуг түңнелдерни чедип алыр дээш парткомнарның, партия эге организацияларының ролюн болгаш харыысалгазын бедидериниң боттуг хемчеглерин райком боттандырып келген. Бо талазы-биле чамдык эки түңнелдерни «Барлык» совхоз (директору Ч. Х. Дожулаа), В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинат (директору Ю. Т. Комаров), районнуң чоннуң амыдырал хандырылгазының бүдүрүлге эргелели (директору В. К. Сарыглар), Кызыл-Мажалыктың орук-септелге участогу (начальниги Р. З. Кудашова), өске-даа коллективтер чедип алган.

Сөөлгү үеде райком контроль ажылын план ёзугаар чорударын чурумчуткан. Ону бюронуң болгаш килдистерниң перспективтиг, ай, квартал планнарында киирип, контрольда турар доктаалдарга хамаарыштыр чорудар организакчы ажылдарны планнап, чер-черге кылыр хыналдаларның хуусааларын тодарадып ап турар. Күүсеттинген шиитпирлерни колдуунда бюрога көрген соонда контрольдан уштур.

Шиитпирлер күүселдезин контрольдаар болгаш хынаар талазы-биле ажыл бисте үениң негелделеринге дүүштүр тургустунган деп болбас. Мында четпестерни чугаалаар апаар. Сөөлгү чылдарда нинтилел бүдүрүлгезин улам ынай хөгжүдеринче, бүдүрүлгениң күчүлерин дүрген шингээдип ап, ажыктыг ажыглаарынче, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче, чаа техниканы болгаш технологияны, мурнакчы дуржулганы нептередиринче угланган элээн каш доктаалдарны райком хүлээп алган. Чижээ, эрткен чылдың декабрьда СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң түңнелдериниң талазы-биле чугула айтырыгны — сагылга-чурум болгаш организастыг чорук дугайын райкомнун пленумунга чугаалашкан. Ынчалза-даа пленумнуң хүлээп алган шиитпирлерин чамдык партия организациялары, бүдүрүлгелерниң удуртукчулары кошкак организастап турар. Ылангыя «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелели тудуг-монтаж ажылдарының талазы-биле планын доктаамал күүсетпейн, объектилерни дыка хожудаашкыннар-биле ажыглалга киирип келген. Тудуг ажылының шынары куду, ону катап эде кылыры хөй. Күш-ажыл курлавырларын багай ажыглап турар, тудуг объектилеринде, ылангыя хоорайның сүт заводунда, ТЭЦ-те күш-ажылды организастааны куду деңнелде. Дугаары 741 КМК-да байдал база чавыс деңнелде.

Кызыл-Мажалыктың туүйбу заводунуң багай ажылдап турарының дугайында айтырыгны чоокта чаа райкомнуң бюрозунга чугаалашкан. Завод планныг оналдаларны бүгү көргүзүглер талазы-биле үскен, ынчангаш ооң директору Андросовка партия талазы-биле хемчег хүлээткен. СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, партия обкомунуң болгаш райкомунуң кодээ ажыл-агыйны хөгжүдер талазы-биле хүлээп алган өске-даа шиитпирлерин күүседир талазы-биле ажылды районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынында база четпес тургускан.

Чер ажылының зона системазын нептередир, ооң культуразын бедидер, хөрзүн камгалалының технологиязын комплекстиг нептередир талазы-биле хемчеглерни оожум боттандырып турар. Совхозтарда тарылга ээлчештирилгелерин хажыдып, ховуларның тооргузунуң дептерлерин тургуспайн турар. Ооң түңнелинде тараа культураларының дүжүдү дыка чавыс.

Мал ажылын хөгжүдерин удуртуп турарында улуг четпестер бар. Малдың баш санын өстүрер, уксааажыдылга талазы-биле ажылды кошкак тургускан. Малдың кызыраар болгаш өлүп хораар чорууу хөй. Ылангыя «Хемчик» совхозта 4 муң ажыг баш мыйыстыг бода мал читкен, чаш бызааларының өлүп хораары үш катап көвүдээн. Совхозтарда экономика ажылы багай, бот-орулга-чарылганы нептередириниң хемчеглерин боттандырып турары кошкак.

Ол ышкаш районга транспорт, харылзаа, садыг, коммунал амыдырал болгаш культура хандырылгазын, кадык камгалалын, улус өөредилгезин хөгжүдериниң айтырыгларынга хамаарыштыр хүлээп алдынган шиитпирлер күүселдезин партия, совет, ажыл-агый органнарының контрольдап турарында четпестер хөй.

Чамдык партия организацияларының шиитпирлер күүселдезин контрольдаарының болгаш хынаарының тодаргай системазын ажылдап кылбаан. Чижээ, Кызыл-Мажалыктың туүйбу заводунда, Сельхозтехникада, В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың транспорт цегинде, эът комбинадында, суггарылга системазының эргелелинде, Ак-Довурак АТБ-зинде, «Дөң-Терезин» совхозта болгаш өске-даа чамдык коллективтерде партия эге организацияларында партияның үстүкү органнарының, партия хуралдарының доктаалдарын контрольдавайн турар.

Партия эге организацияларында шиитпирлер күүселдезин контрольдаарын болгаш хынаарын өргенизастаарынга онзагай черни администрацияның ажыл-чорудулгазын контрольдаар эрге ээлеп турар. Амгы үеде районда партия эге организацияларында ол комиссияларның саны 21, оларның составында 120 коммунистер хаара туттунган. Чамдык партия организацияларының талазындан удуртулгазының четпезиниң түңнелинде комиссияларның ажыл планы чок, барык-ла ажылдавайн турар. Шиитпирлер күүселдезин контрольдаар талазы-биле ажылда четпестер районнуң административтиг органнарында, культура, эмнелге болгаш өске-даа албан черлеринде бар.

Контрольду организастаар талазы-биле ажылда кол чүүл хүлээп ап турар доктаал, шиитпирлерниң санында эвес, а мурнунда хүлээп алган шиитпирлерни ынап-ла күүседири, ооң дээштиин бедидери болур. Контрольду болгаш күүселдениң хыналдазын эки тургузары кадрларны кижизидериниң, хүлээнген ажыл-херек дээш оларның харыысалгазын бедидериниң, партия болгаш ажыл-агый органнарының ажылын улам сайзырангайжыдарының, партияның салган сорулгаларын амыдыралга чедиишкинниг боттандырарының дээштиг чепсээ. Ону 1983 чылдың планныг оналдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседирин хандырарынче долузу-биле угландырар ужурлуг бис.

Д. САЯ.
СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң нийти килдизиниң эргелекчизи.

Бай-Тайга районнуң «Бай-Тал» совхозунуң уруглар садында 13 чыл ажылдап турар Маадыр-не Дажы Серен Хомушкуевна Делгер чылдың-на мал чеми белеткээр ажылдарга база идепкейлиг. Ол бо чылын база-ла 12 кижи составтыг сигенчилер звенозун билдилиг удуртуп, айда 40 тонна сиген белеткээр планын 60 тонна кылдыр күүсеткен.

Хөй уругларлыг бо өг-бүлениң эр ээзи Маңнай Иргитович Делгер — совхозтуң дуржулгалыг тракторизи чораан, ам пенсионер. Оларның улуг уруу Светлана уруглар садында кижизидикчи башкы, ооң бичиизи Клара — Кызылдың башкы училищезинде өөренип турар. Оглу Владимир — лолвачы. Арткан уруглары школада өөренип турарлар. Оларның өөредилге, кижизидилгези эки.

ЧУРУКТА: М. И. болгаш Д-С. Х. Делгерлер уругларының уруглары-биле.

В. МОНГУШТУҢ фотозу.

ХҮН БҮРҮ БЫЖЫГЛАП...

Он бирги беш чылдың үшкү чылының планныг оналдаларын хуусаа бетинде күүседир, Совет Тываның 40 чылынга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш Сельхозтехниканың Чадаанада автобүдүрүлгезиниң коллективи социалистиг чарышта идепкейлиг киржип турар. Ооң түңнелинде бо чылдың эрткен он айларында багай эвес көргүзүглерни чедип алган. Чүък сайгарылгазының, тонна-километр талазы-биле планныг оналдаларны ажыр боттандырган, бердинген даалгадан ажыр тос муң ажыг рубльдиң чүъгүн сөөрткен. Ынчангаш орулга алырының планын ажыр күүсеткен.

Бүдүрүлгеде партия, профэвилел, комсомол болгаш өске-даа хөй-нийти организациялары-биле кады күш-ажылдың сагылга-чурумун бышыглаар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, камналга-хумагалалды экижидер дээш доктаамал ажылдап келген. Партбюронуң болгаш профэвилелдиң комитет кежигүннери неделя санында ажыл шагын кайы хире бүдүрүкчүлүг ажыглап турарының талазы-биле рейдини кылып келген. Ол чорук күш-ажылдың сагылга-чурумун бышыглаарынга салдарны чедирген. Ажыл шагындан чылдагаан чокка озалдаар азы эрте чанар, машиналарны өй шаанда гаражка киирбес чоруктар кызырылган.

Коллективте планныг оналдаларын доктаамал ажыр күүседип турарлар эвээш эвес. Коммунистер С. Порубенко, С. Ондар, комсомолчулар А. Монгуш, Ю. Дамба, В. Бураков, С. Кыштымов болгаш өскелер-даа нормазын доктаамал ажыр күүседип турарлар.

Бо чылдың эрткен тос айларының социалистиг чарыжының түңнелинде бистиң коллектив районнуң үлетпүр болгаш транспорт бүдүрүлгелериниң аразынга тиилекчи болуп үнгеш, СЭКП райкомунуң, райкүүскомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Бо болза чедип алган чедиишкиннерни бышыглап, ону улам көвүдедирин, бүдүрүкчүлүг ажылдаарын бистерге хүлээлдирип турар. Ындыг болганда күш-ажылдың сагылга-чурумун хүн бүрү бышыглап тургаш, социалистиг чарыштың дээштиин чедип алыр, коммунистерниң даандырган ажыл-херээ дээш харыысалгазын улам бедидер сорулганы партия эге организациязы салган ажылдап турар.

Д. КАРА-САЛ,
партия эге организациязының секретары.

ЧААГАЙ ЧАҢЧЫЛ

Каш чыл бурунгаар Сүт-Хөл районнуң «Октябрь 30 чылы» совхозтуң хойжузу Аяк-Хээ Ондар республиканың аныяктарын мал ажылынче хаара тудар талазы-биле кыйгырыг үндүрген. Ооң ол кыйгырыын чер-черде совхозтарның аныяктары күзелдиг-биле деткип, хоочуннарның чаагай чаңчылдарын эдерип, малчыннап кирген. «Чыраа-Бажы» совхозта сөөлгү чылдарда Улуг-Ховунуң комсомолчу аныяктарын хойжу, а Дагыр-Шеминиң трактор-хову бригадалары организастаттынган.

Мен Чыраа-Бажының ортумак школазын дооскан соонда, ада-иемге дузалажып арткан мен. Баштай сакманчыктеп ажылдап кирдим. Ажылымга чоорту шуулап мен. 1980 чылда төрүүр чүс башка онаашпыр 98 хураганны алган мен.

ССРЭ-ниң составынга Совет Тываның эки тура-биле каттышканындан бээр 40 чыл болур оюнга уткуштур калбарган социалистиг чарышка малчыннар идепкейлиг киржилгелиг. Бо чылын чүс башка онаашпыр 106 хураганны алдывыс.

З. ДАРЫ-СҮРҮҢ,
Тываның комсомол шаңналының лауреады.

ЧАА АРГА-БИЛЕ

Белорус геофизиктер Арменияның чер иштиниң байлаан шинчилеп тыварынга киржип турарлар. Даг-даштыг черлерниң болгаш Арарат оргулаажының нарын геологтуг байдалдарында нефть болгаш газ-биле байлактыг черлерни дилеп тыварынга чаа арганы ажыглап, чазылдырыышкын кылбайн, чымчак чалгыгларны болдуруп тургаш, шинчилеп турар. Ол арга мурнунда арга — черни чазылдырар, өрүмнээр аргага бодаарга, долгандыр турар бойдустуң чүүлдеринге хора чедирбес болгаш шинчилеп ажылдарын даглыг-даштыг черлерден эгелээш, хоорайларның кудумчуларынга-даа кылып болур. Чер иштиниң байлаан шинчилеп тыварынга сейсмотехниканың Гомельде тускай конструктор бюрозунга тургускан чаа, вибрация комплекстерин ажыглап турар.

Черни дорт өрүмнеп, үттээриниң комплекстиг отряды чер иштинде беш-алды километр ханы геологтуг тургузугларның байдалын шинчилеп турар. Арменияның эрте-бурунгу черлерин бөлбаазын приборлар-биле «дыңнап көргеш», специалистер оон алдынган хөй түңнелдерни Гомельде ЭСМ-ге сайгаргаш, янзы-бүрү байлактар чыдар черлерни чазыг чокка өрүмнээри-биле айтып берип турар.

ЧУРУКТА: Арменияның чериниң иштинде байлактарның разведчиктери — «Западнефтегеофизика» дээр белорус трестиң Аштарактың комплекстиг геофизиктиг экспедициязының № 16 сейсмопартиязының бир отряды.

И. ЮДАШТЫҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ДУЗА ХЕРЕК

«Хөндергей» совхозтуң бода мал кодан бо чылын ийи кезек черде кыштап турар. Хөндергейниң Бедик-Тей баарында аныяк инек кыштаанга чеде бердинис. Ында бо чылын 90 ажыг молдурга бар. Бода мал кадарчылары Чигир-оол Монгуш, Кадыг-оол Ондар олар Хөндергей ортумак школазының өөреникчилериниң болгаш башкыларының шефтээшкининиң күжү-биле молдурга турар кажааның иштин арыглааш, кырын чылыглап алган.

Кыштагда мал чеми сиген, саван четчири-биле белеткеттинген. Молдурганы амдызында чер одарында кадарып турар. Кышкы соок үеде күжү сула малды тургузу азырар сорулга салдынган. Молдурга адаанга төгер кургаг өдекти болуп алган. Кодан дежикээзинге Кээ Монгуш, Биче-Маа Монгуш олар холбиле аштап арыглап турар.

Бо кыштагга автолавка ..... хоор ..... ол эгелерни ..... комудап ..... Ийи кадарчы ..... гижирээн ..... тап орар. Өг чылыглаар кидис дээш совхоз дирекциязынга айтырыгны тургускан. Ындыг болза-даа бо хүнге чедир түңнел чок. Кыштаг чоогунда шыкта кажаалаттынмаан элээн каш саарат сигенни күзегде малдарның инектери саза базып, чип турар. Ону кыштагларже дарый сөөртүп чедирзе, хайыраан сиген ат болдуу дижип, өгнүң херзөжек ээлери хомудап орарлар. Кажаазы чок сараатар амдыгаа чедир алаакта турбушаан. Бо талазы-биле «Хөндергей» совхозтуң дирекциязы дарый хемчег алыры негеттинип турар.

Молдургалар кыштаандан улуг ырак эвесте Чыңге-Дагужунда совхозтуң сүт-бараан фермазы бар. Ында бо хүннерде саар 40 ажыг инекти ажаас, хүн бүрүде 150 литр сүттү күрүнеге дужаап турар. Ында 4 саанчы ажылдап турар.

1984 чылдың эгезинден ..... төрүүр бүгү инектиң саны 80 ажа бээр. Ам саап турар инектерге төрүүр 43 инек немежир. Бо фермада саандаңы, инектерниң ажаалда, чемгеринге хол-биле чорудуп турар.

Инек саттан соонда, 4 саанчы инек өдээн аштап арыглап турар. Инек адаанга урар өдек эвээш. Амгы үеде мында 50 тонна сигенни сараттаан. Улуг кадарчы Борбаан Ховалыг совхозтуң бо чылын силос белеткеп албаанындан инекти чүгле сиген-биле немей чемгерип турарындан сүт немешпейн турарын хомудап чугааланы.

Амгы үеде инек кажаазын чылыглааш, иштин аштаан. Чаш бызаа азыраар кажааны белеткээш, печканы салган. Кышкы үеде инекти чылыг суг-биле хандырар дээш улуг пистерманы тургускан. Саанчылар ажылын чиигедир дээш инек өлээ сөөртүп төгер шасси трактор дилеп турар. Ээвээш инектиг бо бичии коллективте кышкы байдал мындыг. Инектерге бээр немелде чемнер — чарба, комбикорм чок. Ол талазы-биле саанчыларның негелдези улуг.

Совхозтуң дирекциязындан саанчыларның негелде, хомудалдарын дарый хандырып бээриниче кичээнгейни салыры негеттинип турар.

К. МОҢГУШ.

ХООЧУННАР-БИЛЕ УЖУРАЖЫЫШКЫН

СЭКП Каа-Хем райкому партияның, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары-биле ужуражыышкынны Культура бажыңынга эрттирген. Партия райкомунуң бирги секретары В. А. Бакулин хоочуннарга байыр чедирип, чүве чугаалаан.

СЭКП райкомунуң секретары В. Г. Вальков сөс алгаш, районнуң хоочуннарының СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш партия Төп Комитединиң ооң соонда болган Пленумнарының шиитпирлерин күүседир херекке киирип турар биче эвес үлүг-хуузун демдеглээн. Районнуң мурнунда салдынган экономика болгаш культура талазы-биле айтырыгларны шиитпирлээринче оларның моон соңгаар идепкейлиг киржириниң чугулазын ол айыткан. Ылангыя аныяктарның ортузунга ажылды идепкейжидерин чугулалап чугаалаан.

Дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуну, 1944 чылдан бээр СЭКП кежигүнү К. С. Огнев сөс алгаш, партияның, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары-биле партия райкому ужуражылганы эрттирип, оларның ажылын үнелеп турарынга өөрүп четтиргенин ол илергейлээн. Хоочун коммунист Сарыг-Сеңге 1971 чылдан бээр чурттап турар, бо үениң дургузунда аныяктар, школачылар-биле ужуражылгаларга ол хөй удаа киржип, чүве чугаалаан. Ленинчи партияның кандыг-даа даалгазын күүседиринге кезээде белениң айыткан.

«Енисей» совхозтуң хоочун хойжузу, эки турачы, 1943 чылдан бээр партия кежигүнү П. О. Балган-оол чүве чугаалааш, аныяктарның күш-ажыл, мөзү-шынар кижизидилгезин экижидер дээш чорудуп турар ажылын чыылганнарга таныштырган. Малчын оглунга хоюн хүлээдип бергеш, мында дузалакчы кадарчылап турар.

Хоочуннар — Ленин орденниң эдилекчизи Д. И. Есипов, персоналдыг пенсионерлер Т. Ш. Камова, М. И. Агапов, Сарыг-Сеп кодээ Совединиң күүском даргазы Л. С. Камзалаков олар хөй-нийти организациялары-биле харылзаалыг, бир демниг ажылдаарын, кижизидилге ажылының дээштиин бедидерин болгаш ажыл-иште, кижизидилге ажылында чамдык четпестерни чугаалаан.

Хоочуннарның болгаш дагдынныкчыларның район чөвүлелин тургускан.

Идепкейлиг хөй-нийтичи пенсионерлерни болгаш дагдыныкчыларны СЭКП райкомунуң, райкүүскомунуң хүндүлел бижиктери, турыскаалдыг белектер-биле шаңнаан.

О. ТОВУУ.

ҮЗҮКТЕЛ ЧОККА

Чазык арынныг, бажының дүгү сарыгзымаар бичии оол кабинетке кирип келген. Ында совхоз директору-биле инженерлер аңгыда чолаачылар, трактористер-ле хөй. Директор улус-биле чугаазын соксадып каан:

— Кандыг айтырыглыг чорээн, Каң-оол? — деп айтырган.

Ол шала эгенип, бергин уштавышаан:

— Сес класс дооскаамны соонда аваамга, дуңмаларымга дузалажыры-биле кадарчылап кыштаан мен. Ам аваам-биле сүмележиримге Кызылда автошколада чолаачылар курузунга өөренип ал диди. Ынчангаш совхозтуң мурнунда улус чорудар болза, мени база үтпайн көрүңер, дарга — деп, шала оожум, чиңгежеп үнү-биле диләэн.

Кедээге өскен оолга хоорайга өөренип, чурттаары солун даа болза амыр эвес болган. Ынчалза-даа күзел тура үүле бүдүнгүр болган. Күрүне экзаменнерин эки дужаап, III класстың чолаачызы документилиг «Тэли» совхозка чеде берген.

Баштай-ла аңаа үрелик, септээр ужурлуг машина хүлээдип берген. Каң-оол аңаа ыделевээн-даа.

Ооң эгелээш-ле Каң-оол чолаачының чымыштыг, солун ажылын эгелээн. Дуржулгалыг хоочуннарның, эш-өөрүнүң тывазы-биле машинада септеттинген. Баштайгы техниканы оон башкарганындан бээр ам 17 чыл эрткен, үзүктел чок ла чолаачылаан келген.

Бо үе иштинде Каң-оол Хүлер-оолович чеже километрлерни эрттээн, чеже тонна чүъкту сөөртпээн дээр. Шилдерден — сиген, тарааны, кадыр-берт черлерден — тудуг материалы, тоннакты сөөртүп, чылдың дөрт үелеринде — малчыннар залдарын ынай бээр кежүрер ажылда-даа хөй. Кызыл, Минусинск, Абакан аразынга тудуг материалдарын-даа сөөртүр-ле... Коммунист Каң-оол Хүлер-оолович Ендан ам Бай-Тайганың мурнакчы чолаачыларының бирээзи, бодунуң тускай мергежилин билири доктаамал бедиктериге чүткүлдүг кижи. Тэлчиниң кежээки ортумак школазын ол дооскан. Кызылга барып I класстың чолаачызы эргени база дужаап алган. Ак сеткилдиг, кызымаккай ажылы дээш партия райкомунуң, райкүүскомунуң хүндүлел бижиктери-биле, эртектиг чүүлдер-биле хөй каза ..... шаңнадып келген.

Бо чылдың эгезинде Бай-Тайгага Сельхозтехника салбыры тургустунган. Чаа организацияны дуржулгалыг кадрлар-биле бышкылап тура, партия райкому Каң-оол Ендан аңаа барып чолаачыларын сүмелээн.

Күш-ажылга ынак, үлегерлиг, эш-өөрүнге эвилең чолаачы ам ол салбырда ажылдап, чарыштың мурнакчыларының ортузунда чорүп турар. Чоокта чаа районнуң партия конференциязынга делегат болуп оон киришкени коллективте коммунистерниң бедик үнелелиниң база херечизи.

С. САДИ.
Бай-Тайга район.

ЧЕР КЫРЫНГА ТАЙБЫҢНЫҢ ЭРГЕ-АЖЫЫ ДЭЭШ

Тайбыңның совет фондузу организациязының ажыл-чорудулгазының дугайын чугаалап бээрин ооң баштаар черниң даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы, Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры Владимир Аксеновтан ПМА-ның корреспондентизи Юрий Медведев дилээн.

—Тайбыңны камгалаар, арттырары дээш демиселге совет кижилерниң чугула киржилге хевирлериниң бирээзи

—Тайбыңның совет фондузунга оларның эки тура-биле салыышкыннары-дыр. Чыл бүрүде он-он миллион совет кижилерниң аңаа киржип турары ол буянныг шимчээшкинниң хемчээлдериниң дугайын херечилел турар. Ол дээрге, янзы-бүрү назыларлыг болгаш националдарлыг, тускай мергежилдерлиг, аңгы-аңгы шажын-чүдүлгелиг кижилер-дир. Тайбың фондузунга херек кырында совет өг-бүле бүрүзү бодунуң шыдаар шинээ-биле, болдунар аргазы-биле киржип турар.

Сураглыг совет чогаалчы Савва Дангулов уран чүүлдүң совет болгаш даштыкы ажылдакчыларының чогаалдарының дээжилерин тайбың фондузунга белек кылдыр дамчыдып берген. «Авалар дугайында бодал-биле» деп сестер ол номнарның кол темазы болган. Чуруктарда болгаш скульптураларда—янзы-бүрү улустарның аваларлы, амыдырал-чуртталга камгалалының, тайбың камгалалының маңнайы. Чехословакияның болгаш Болгарияның, ГДР-ниң болгаш Польшаның, Венгрияның болгаш Кубаның амгы сураглыг чурукчуларының ажылдары коллекцияда кирген: мында Херлуф Бидструптуң юморескалары-даа, Ренато Гуттузонуң чурааны аваның портреди-даа бар. Эгей далайда Макронисос ортулукта кара-бажыңга грек реакцияның хоругдап турганы сураглыг шүлүкчү Яннис Рицостуң калбак дашта ак, кара будуктар-биле чуруп кааны аваның чаагай овур-хевири база мында делгеттинген.

Тайбыңның совет фондузунга эвээш эвес акша-хөреңгилер кирип турар. Оларны канчаар чарыгдап турарыл?

Тайбың талалакчыларының шимчээшкининде киржип турар совет хөй-нийти организацияларын ол фонд акшаландырып турар. Оларның арызында: Тайбың камгалалының совет комитеди, Совет херээженнер комитеди, Дайын хоочуннарының совет комитеди, Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга дээш совет комитет болгаш оон-даа өскелер.

А ол организациялар даштыкыда ындыг организациялар-биле доктаамал харылзаалыг болгаш ылаңгыя социалистиг чурттарда ындыг организациялар-биле эш хуузунуң сырый харылзааларлыг. Тайбың совет фондузу организацияның ажыл-чорудулгазының ол хевирин улуг ужур-дузалыг кылдыр көрүп турар бис. Агрессиядан болгаш күчүлээшкинден качыгдаан улустарга дузаламчыны совет тайбың фондузу даштыкыда ындыг организациялар-биле кады көргүзүп турар. Чижээ, Вьетнамның болгаш Кампучияның, Сальвадорнуң болгаш Никарагуаның чонунга, бирги ээлчегде, оларның ажы-төлдеринге материалдыг улуг дузаламчыны көргүскен.

Тайбың дээш демиселчилерниң улуг чыскаалдарын хандырарынга чогуур үлүүвүстү киириштирип турар бис. Кончуг чугула болгаш хөй киржикчилерлиг «Тайбың болгаш амыдырал-чуртталга дээш, ядролуг дайынга удур» деп Бүгү-делегей ассамблеязының Прагага эрткени сагыш-сеткилде чаа хевээр арткан. Совет хөй-нийти организациялары, оларның арызында тайбың фондузу база ол ассамблеяже боттарының төлээлекчилерин чорутканнар. Шак ол бүгү-делегей чыыжының организастаашкынын Чехословакияның ажылчы чоннарының эки тура-биле чыылдырган хөреңгизи-биле акшаландырган, ол дээш тускай фондуну тургускан турган.

Социалистиг чурттарда өнүүктериивис-биле бистиң харылзааларывыс хөй янзы хевирлерлиг. Тиилелге хүнүнүң бүдүүзүнде Ненко Илиев аттыг болгар заводтуң делегациязы «Молдавкабель» заводка чедип келген. Делегаттар ийи хүн дургузунда аалчылар болганнар, а ооң соонда ажылчын спецовкаларын кеткилепкеш, заводтуң цехтеринче кире берген. Болгарияда боттарының өнүүктериниң заводунче база ындыг янзылыг чорүй барган совет ажылчыннарны солуп, ажылдай бергеннер. Ээзи кам неделя дургузунда тураскаал ээлчээнге ажылдаар, а ажылдап алган акшаларын Совет болгаш Болгар тайбың фондуларынга кирер деп өнүүктер арызында дугуржуп алганнар.

Совет күш-ажылчы хөй коллективтерде Совет Эвилелиниң Маадырларын боттарының хүрээлеңинче киир санааш, оларга онаашса чогуур ажыл нормазын боттары күүсеткеш, ажылдап алган акшазының түңүн тайбың фондузунче шилчидип турар чаагай чаңчылдың дугайын чугаалап көрейн. Чижээ, «Москваның электри лампа заводу» бодунуң хүрээлеңинде космонавтар Валентина Терешкова биле Светлана Савицкаяны болгаш ГДР-ниң база ВУР-нуң космос чагырыкчылары Зигмунд Йен биле Берталан Фаркаш оларны киир санааннар. Бүдүрүлге участоктарында оларның ажылдаар турушторын дерип каан. Берталан Фаркаш-биле кады космос чедип чораан вымпел ол турушторның бирээзин каастап турар. Бо барымдаа кончуг солун болгаш кайгамчык көрүнчүг. Ол болза социалистиг дем каттыжылга чурттарының космонавтары Чер кырынга тайбың дээш дээрде ажылдап турар болгаш «Интеркосмостуң» хемчээли-биле оларның кады чорудуп турар шинчилелдери делгем перспективалардыг дээрзиниң тодаргай демдээ болуп турар.

Тайбың фондузунче дамчыттынган уран чүүл чогаадылгаларының дээжилериниң дугайын чугаалап тура, база бир чогаадылга ажылының дугайын демдеглевейн барып болбас. Ол болза, мээң өнүүм ужудукчу-космонавт Алексей Леоновтуң чураан чуруу-дур. Чер бөмбүрзээн ында чуруп каан. Космостан ооң көстүрүнүң кайгамчыктыын чүү дээр! Ынчаарга «Авалар дугайында бодал-биле» деп кыйгырыглыг дээжилерге ол ажыл кандыг хамаарылгалыгыл? Ол айтырыгга ук чуруктуң бодунуң бижик харыылап турар: «Чер—нем». Өртемчейде сарыылдыг амыдыралдын ол кайгамчыктыг эдилекчизин халаптан чайладыр, халапты болдурбас ужурлуг бис. Ындыг болганда, космоста кылыйтып чорууру өндүр чаагай космос корабльның экипажынга демей кылдыр адаттырып турар черниң бүгү чурттакчыларының күженишкиннери тайбың дээш демиселге сырый каттыштырары эргежок чугула.

(ПМА).

Совет Эвилелиниң Рига хоорайының болгаш Герман Демократтыг Республиканың Росток хоорайының далайжыларының болгаш өртээлдер ажылчыннарының арызында акы-дуңма найыралдың харылзаалары улам калбарып турар. Рига болгаш Росток — база төрелдешкен хоорайлар. Ийи хоорайларның далайжыларының арызынга социалистиг чарыш калбарган. Акы-дуңма далайжыларның ол чарыжын «Найыралдың көвүрүү» деп адап турар. Улус ажыл-агый чүүктерин дажыглаар, дүжүрер база чүдүрер талазы-биле мурнакчы дуржулганы олар боттарының арызынга доктаамал солчуп турар. ССРЭ-ниң болгаш ГДР-ниң ол хоорайларының далайжылары боттарының арызынга кады ажылдажылганы болгаш социалистиг чарышты найыралдың тугунуң адаа-биле улам калбартып турар. Социалистиг чарышты организастаашкындан бээр он чылын 1984 чылдың мартта калбаа-биле демдеглээр деп турар.

Далай өртээлдериниң ажылчыннарының, далайжыларының мурнакчы бригадаларының бот-боттарынче аргыжары, профессионалдыг мергежилдиң конкурстарын кады эрттирери, ийи чурттарның аныяктарының эртем-техниктиг чогаадылгазының делгелгелерин организастаары чаңчыл болган. Рига — Ростоктуң арызынга найырал оруунуң чугула айтырыгларын Ростокта «Шифсмаклерай» далай агентствозунуң орук-шугум киидизиниң начальниги Юта Червонатис (он талазындан), «Капитан Яковлев» совет контейнеровозтуң капитаны Юрий Карамышев (солагай талазындан бирги кижи). «Совфрахт» Бүгү-эвилел каттыжыышкынының Ростокта төлээлекчизи Антон Пиртиныш (солагай таладан ийиги кижи) болгаш ГДР-ниң далай агентствозунуң ажылдакчылары кады чугаалажып, шиитпирлеп турлар.

В. ЛИСИЦЫННЫҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникаzы.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

МЕДЭЭЛЕР. БОЛУУШКУННАР. ФАКТЫЛАР.

СОФИЯ. Хүн энергиязын улус ажыл-агыйынга долузу-биле ажыглаар талазы-биле болгар энергетиктер чаа базымны кылган. «Энергияның чаа курлавырлары» деп эртем-бүдүрүлге комбинадының специалистери күчүлүг гелиоделгелер хөрзүннү чүгле чылыдып турар эвес, харын-даа бажың иштиниң чылыг агаарын солуштуруп, таарыштырып турар оранжереяның телевилелин чогаадып кылган, чагыкчыларга хүлээдип берген. Эрте тарыыр ногааларны болгаш чечектерни өстүрер оранжереяның чаа хевирин «Хелена» деп адаан.

Санныг энергетика курлавырлардыг Хүн энергиязын Болгарияда амыдыралга ажыглаары улам-на улуг хемчээлдиг апар чыдар. Хүн энергиязын ам чуртта долузу-биле ажыглап турар 100 ажыг объектилер, ооң иштинде аалчылар бажыңы, урутлар албан черлери, спорт дерилгелери болгаш харын-даа үлетпүр бүдүрүлгелери бар.

РИМ. Кем-херек үүлгедиглери Италияда көңгүзээн-даа болза, оон-биле демиселдиң чогуур хемчеглерин эрге-чагыргалар ап чорутпайн турар. Бари хоорайга болган полицейжилерниң чурттуң төөгүзүнде эң массалыг чыскаалының киржикчилери ол дугайын илергейлээн. Ол чыскаалдың организакчыларының чугаалап турары-биле алырга, аңаа 5 муң ажыг кижи киришкен. Шалыны өстүрерин болгаш организастыг кем-херек үүлгедикчилери-биле демиселди четчир кылдыр акшаландырарын полицейжилер негээн.

ЛОНДОН. Великобританияның консервативтиг чазааның боттандырып чорудуп турары кадык камгалалының национал системазының херегледеринге күрүнениң акшаландырыышкынын дыка кызыргаңын чуртта бурууу шаап турар. «Мори» шинчилел организациязының «Санди таймс» солунга кылган хөй-ниитинин санал-оналын алганының түңнелдери ол дугайын херечилеп турар. Эрге-чагыргаларның кадык камгалалга когаралды чедирип турар ажыл-чорудулгазын санал-онал бергеннериниң дөрттүң үжү бурууу шапкан. Бо хемчеглер Англияга медицина хандырылгазын улам баксырадыр деп, олар санаан.

САН-ФРАНЦИСКО. Американың Калифорния штадының соңгу районнарында кудуушкунуң частан каан турар шуурганныг хаттар улам кедерзээн. Ассошиэйтед Пресс информация агентилелдиң дыңнадып турарын ёзугаар алырга, шакта хаттың дүргезин чамдыкта 80 километр чедип турган. Агаар-бойдустуң шак ындыг байдалында автомобиль оруктарынга болган озал-ондактан болгаш Оожум океанга болган күштүг шуурганның түңнелинде 11 кижи өлген болгаш 6 кижи ие чок читкен.

БРАЗИЛИА. Бразилияның Сан-Паулу штадында динозаврның даштаның каан мөчү-сөөгү тывылган. Ооң узуну он метр.

Дирит амытанның мөчү-сөөгү дыка радиоактивтиг боор турарын шинчилекчер көргүскен. Эртемденнерниң санап турары-биле алырга, 65 млн. чыл бурунгаар атмосфера болгаш черниң хөрзүнү эң бедик радиацияныг турган дээрзин ол херечилеп турар.

Мооң мурнунда Бразилияның бо районунга кудук казып, оруг ажылдары кылып турган үеде динозаврларның мөчү-сөөктери база тывылган. Оларның эң узуну 20 метр болган.

ТОКИО. Японияның амгы чурттакчылары —бистиң эраывстың эгезинде Амурнуң эриктеринден хелбээзи-биле көжүп чеде берген тунгус сөөк улустуң салгалы боор турар. Сибирьниң болгаш Японияның бурунгу чурттакчыларының баш сөөгүнүң деңнелге анализин электроннуг санаалга машиналарынга шинчилээн Токио университединиң антропологтар бөлүү ындыг түңнелди үндүрген. Специалистерниң санап турарын ёзугаар алырга, Сибирьден көжүп келгеннер Оожум океанның мурнуу талазындан база Кыдаттан мооң мурнунда хелбээзи-биле көжүп келгеннер-биле холушкаш, япон национның үндезинин салган.

ВЕНА. Австралияда улуг-рүглерниң хилинчек-човулацыз ажылчы чоннар чүүктеп турар. «Фолькештимме» солунда парлаттынган медээлер ол дугайын херечилеп турар. Бо чылдың баштайгы тос айларында ажылчы чоннарның карманындан 53.481 млрд. шиллинг акшаны күрүне «соруп» алган. Эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге, ол түң барык 2 млрд. шиллинг чедир улгаткан. Ол-ла үениң дургузунда бүдүрүлге ээлери хөреңгиттеннерден күрүнеге кирген акша дыка эвээжээн.

КНО-НУҢ ЧИҢГИНЕ СЕКРЕТАРЫНЫҢ ИЛЕТКЕЛИ

НЬЮ-ЙОРК. Америк дайынзырак бөлүктер ээзи үр үениң иштинде ортулукту эжелеп алыр бодап турарын илереткен «Гренадада байдал» деп илеткелди КНО-нуң чиңгине секретары Х. Перес де Куэльяр парлаан. Хөйү бадылааш, КНО-нуң Кол Ассамблеязынга хүлээп алган резолюцияга дүүштүр ол илеткелди парлаан.

Илеткелден алгаш көөрге, эжелекчилер Гренадада каратуразында дажылап, бодунуң ёзу-чурумун тургузуп, массалыг тудуп хоругдаашкыннарны чорудуп турар. Гренаданың тудуп хоругдаттырган политиктиг ажылдакчылары-биле ужуражырын КНО-нуң төлээзи Д. Кордовеске эжелекчи эрге-чагыргалар чөпшээревээн. Чепсектиг халдаашкынның үезинде чазак черниң чамдык бажыңнары, премьер-министрниң канцеляриязы безин үрелген болгаш үнтедип каапканы КНО-нуң төлээ кежигүннеринге билдине берген. Америк самолёттарының бомбалаашкынының түңнелинде дыка хөй аарыг кижилер өлген Форт-Фредерик чоогунда эмнелгени олар база көрүп чораан.

Илеткелде айтып турарын ёзугаар алырга, чазактың албан-хүлээлгезин күүседикчи дег кандыг-бир политиктиг орган амгы үеде Гренадада бүрүн-биле чок боор турар. АКШ-тың эжелекчи эрге-чагыргалары оларга саттынган, «консультативтиг чөвүлелди» тургускаш, кежигүннерин бодум томуйлаар мен деп чарлаттынган англи генерал-губернатор чорааң П. Скуннуң өмүнээзинден чарлыктар үндүрүп, бодунуң үүлгедиглерин «хоойлу-дүрүмге» дүүштүр чоруткаының бадыткаарын оралдажыр бодап турарлар. Оон-биле чергелештир АКШ бодунуң оптуг аргалары КНО-да ажыглаваншаан, Гренаданың дүрүм ёзугаар төлээлериниң КНО-га бодунуң чуртун төлээлээр эргезин казааш, оларны бодунуң төлээлекчилери-биле солууруун оралдажып турар. Гренаданың төлээлериниң бүрүн эргезин күш чок болдурар дээзинг Скуннуң шиитпиринге эжелекчилер чылдак хап турар. Ынчалза-даа ол шиитпир кандыг-даа үндезини чок боор турарын экспертер демдеглээн. Ону ынчаар көөр чорук улустар арызының эргелерниң кол үндезиннерин каржызы-биле үрээни, КНО-нуң Уставын бүрүн хажытканы болур.

Гренадаже АКШ-тың чепсектиг халдаашкынын КНО-нуң штабквартиразында эртип турар хуралдарда шыңгыы бурууу шаап турар.

Гренадага хамаарыштыр АКШ-тың агрессчи үүлгедии—«Америкага эки болган чүве, өскелерге база-ла эки болур» деп принципти ёзугаар америк империализмниң үүлгедиишкининиң тодаргай чижээ-дир деп, ССРЭ-ниң төлээлекчизи В. Ф. Петровский КНО-нуң Кол Ассамблеязының сессиязының бирги комитединге чүве чугаалааш медеглээн. Демократия дугайында чулчурувушаан, америк империализм бодунуң амыдыралының овур-хевирин тускай догуннаан чурттарга от болгаш хылыш-биле деген, оларның хоойлу ёзугаар эргелерин болгаш эрге-ажыктарын херекке албайн турарын ол демдеглээн.

УЛУГ ӨРГЭЭНИҢ БУЯННЫГ ЭЭЗИ

Очерк

Тываның ырак-узак, ынчалзажок эгээртинмес бай-байлак, каас-чараш бойдустуг булуңнарының бирээзи —Тожу бистиң чуртувустуң шапкын хөгжүлдезинден чыдып калбайн, өске-даа төп районнар-биле бир дөмей сайзырап турар. Совет Эвилелиниң хөй националдыг найыралдыг өг-бүлезиниң составынга Тываның эки тура-биле киргениниң соонда эрткен чылдарның дургузунда тыва черге болган канчаар-даа ажок улуг чаартылганы ыраккы Тожудан-даа көрүп болур. Ылаңгыя «Тоора-Хем» совхозтуң төвү Адыр-Кежиг суур чыл келген тудум улам-на калбарып, аңаа чаа-чаа бажың-балгат немежип, ооң аян-шинчизи дам-на каас, көрүштүг болуп бар чыдар.

ДАШТЫНДАН көөрге, мырыңай кылаңайнып турар арыг-тас ак бажың. Совхозта ийи ясли-садиктиң бирээзи ол. Оон бичии уругларның хөглүг-омак ыыт-даажы, чугаа-соодуу, ыр-шоору хүн дургузунда үзүктелбес. Школа назы четпээн уругларның бо албан черин совхозка шагдаа-ла тудуп тургускан.

Күскү хүн чер кырынга чаала шалып дээп келген. Уругларын ясли-садикче чедирген ада-иелер омак-хөглүг чугаалажып чоруп турлар. Бис база оларның-биле кады аңаа чеде бердивис. Иштиниң арыг-силии мырыңай кыланнаар чүве. Шалада салаа бажынга илдигер хире хир безин чок. Хаалаларны арыг, шевергин кылдыр чугайлап, будуп каан. Ясли-садиктиң өрээл бүрүзүнде бүгү чүве корум-чурумнуг, эмге-сексеглиг, аажок көрүштүг, чараш, шевергин кылдыр салдынган.

Эртенгиниң сес шак үезинде ясли-садикке ооң бичии ээлериниң хөглүг үнү, каткы-шуугаазыны долган. Маңаа хүн бүрүде ындыг хөглүг, магалыг, улуг-чаагай, арыг-силиг, көрүштүг-ле өргээ-дир деп, магадап турувуста, чазык, хүлүмзүрээн хүрең арыннныг, ортумак сынныг, улуг дозураш, кыдыы кыдыраш, чараш караактарлыг, долбанныг кызыл чаактыг, туң дег ак диштерин чайнап турар аныяк херээжен кижи бисти уткуп келди. Уругларның улуг өргээзиниң буянныг ээзи Татьяна Шыыраповна Кол ол болду. Бисти эвилең-ээлдек хүлээп алгаш, чаштар өргээзиниң дугайын, канчаар ажылдап, келир үениң салгакчыларын Төрээн чуртунуң төлептиг ээлери кылдыр кижизидери-биле чүнү кылып турарын сонуургадып чугаалады.

Школа назыны четпээн уругларның ол албан черинде ясли бөлүүнде 20, а садик бөлүүнде 25 чаштар өзүп-доругуп, коммунистиг ёзуга кижизиттинип турар болду. Оларны ниитизи-биле он беш кижи ажаап-тежээп, кижизидип турар. Татьяна Шыыраповна ол бичии чаштарның шуптузунуң адын-сывын, аажы-чаңын билир. Ол боду база бо чаштар ышкаш ындыг чораан үезиниң дугайын эпти-ле сактып келир...

ТАНЯ — Маадыр-ие Кол Хорлуунуң он бирги уруу. Ынчан ачазы Кол Шыырап биле авазы «Тоора-Хем» колхозтуң төвүнден ырак Азас хөлдүң эриинге чурттап турган. Бир-ле катап Кол Сандарович колхоз төвүнче барып, садыглап чорааш, черге чыткан бичии ойнаарак тып экелген. Дөрт харлыг Таня демги ойнааракка хеп даараар дээш, авазын амыратпайн туруп берген.

— Пөстен берем, авай!

— Чүнү канчаарың ол?—деп, Хорлуу Бошкаевна уруундан айтырган.

— Бо ойнааракка хеп даарап алыйн дээш.

— Сени-даа, кызым, аңаа хепти кайын даарай аар сен. Аңаа ойназынза?

— Дөрт харлыында-ла ойнаарак дээш кулак уюктап турарын бодаарга, база сен дег, хөй ажы-төлдүг болур чүве эвеспе мон, кадай—деп, Кол Сандарович ойнай-сылдай хөөрээн.

— Канчап билир мону, угун дөзеп, хөй ажы-төлдүг-даа болур чадавас ыйнаан.

Таня бичиизинден тура-ла ойнаарак кылыр, урутзурак кижи болуп өскен. Ол Адыр-Кежиг школазының тоску клазын доосхааш, ада-иези чок апарган, амыдыралының байдалы аар-берге, өскүс арткан болгаш, ол школага өөредилгезин ара соксаар ужурга таварышкан. Оон соонда 1968 чылда Кызыл хоорайга келгеш, бодунуң эртем-билиг чедип алырын башкы училищезинге катап үргүлчүлээр деп шиитпирлээн.

Училищеге өөредилгениң үш чылы билдиртпейн эрте берген. Төрүттүнген Тожузунга хап четкеш, дораан-на районога барган. Хамык документилерин көргүскеш, ясли-садикке кижизидикчи болур күзелин чугаалаан.

— Районнуң ясли-садиктеринде кижизидикчилеп ажылдаар хостуг чер чок, чүгле эргелекчи негеттинип турар—деп, районо эргелекчизи Кара-Сал Дамба аңаа харыылаан.

— Мен дээпиже-ле кайын эргелекчилеп шыдаар мен, дарга — деп, Татьяна арай далдараан.

— Ажырбас, шыдаар силер. Адыр-Кежиг суурда ясли-садикке эргелекчилеп ажылданар харын — деп, дарга мындыг болган.—Чоорту өөрени бээр-ле болгай. Арга-дуржулгалыг улустан айтыртып ап турар. Бис-даа дузалаар бис.

Ам канчаар, эргелекчилээр эрге-дужаалды хүлээп алыр ужур таварышкан. Татьяна Шыыраповна чаа-ла чээрби харның эргинин ажа базып чорааш, бодунуң тускайлан күш-ажылчы оруунче баштайгы базымны ынчаар кылган. Чаа ажылдап эгелээн аныяк уругнуң мурнунга хөй-хөй билдинмес чүүлдер, эвээш эвес бергелер таваржып эгелээн.

БАШТАЙГЫ удаазында берге чүве—бүдүн коллективти удуртуру болган—деп, Татьяна Шыыраповна чугаалады.— Мен ынчаарда мырыңай аныяк кижи-ле болгай мен. А ясли-садик коллективиниң ажылдакчылары— шуптузу улуг назылыг кижилер. Арга-дуржулга чок аныяк кижи оларга айтыышкын бээри, ону ынчаар, мону ынчаар кылыр деп чугаалаары меңээ дыка-ла эпчок турган. Ону кылырындан бодум ындыр мен.

— Ынчан коллективке чүвениң уг-шиин билир, үр ажылдаан дуржулгалыг кижилер база турду-ла ыйнаан?

— Турган болбайн аан. Чогум-на харын оларга дааңгаш, оларның ачызы-биле баштайгы бергелерни ажып эрткен мен — деп, Татьяна Шыыраповна чугаалады. — Мария Дамбыраевна Бузураш мени хөй чүүлдерге өөреткен. Ону мен башкым деп санап турар мен. Ол ам 25 чыл чедир ажылдап, дагдыныкчы болуп турар. Ооң мурнунда ындыг ажыл кылып чорбаан кижиге билдинмес чүүлдер-ле хөй боор. Безин чадаарда ай отчёдун кылыры, ажылчыннарның ажылдааның табелин тургузары, кижилер аараанда бюллетеньнин долдурары дээн чижектиг чүүлдер безин билдинмес боор кээр. Оон ыңай кол чүүл —бичии чаштарны кижизидери, аъжын-чемин таарыштырары, арыг-шевериин тудары, кадык-шыырак кылдыр өстүрери болур. Ол бүгүге чоорту чаңчыгып, чүвениң хыйн тып, базым саныында ажылдың аай-бажын билип ап келген мен. Янзы-бүрү таварылгалар-даа болу бергилээр.

— Ындыг таварылгаларның ода бирээзин-даа болза чугаалап көрүңерем, Татьяна Шыыраповна — деп, оон дилендивис.

— Бир катап район төвү чораашкелиримге, ясли-садикте улузум дүвүрээн турдар. Чүү болганыл деп, коргуп айтыра бердим. Кижизидикчилер чугаалаза-ла бир чаш уруг ойнап турган, холу-биле изиг демирге дээпкен чүве-дир. Ынчан ясли-садикке туюйбу печка чок, демир суугулар салгылаан. Ынчангаш уругларны туда көрүп турбас болза, хоржок чүве. Маңаа кол-ла чүве —кижизидикчилерниң, ажаакчыларның бот-харысалгазы.

— Черле бергелерниң кайызы ол дээр!—деп, Татьяна Кол чугаазын уламчылады.— Уругларны чемгерер аъш-чем даа чамдыкта үстү бээр, одаар мыжы-даа тонер, кижизидикчилер азы ажаакчылар аарый-даа бээр таварылгалар турггулаар. Ооң уламындан баштайгы чылымда арай ажылдан үндараксап, «даржыктыг-ла ажыл-дыр, таан-даа өске ажыл канчап тыппас деп мен, моон үнүп алза чүл? Маңаа турргаш, улус аксы дыңнаарга берге-дир!» кылдыр бүдүү иштимде бодай бергилээр турдум. Ынчалзажок уруг-дарыгга ынак кылдыр чаңчыгып өскен болгаш, ындыг чүве ийикпе, дедир база-ла ясли-садигимче тыртылып кээр кижи болдум.

ТАТЬЯНА Шыыраповна Кол «Тоора-Хем» совхозтуң Адыр-Кежиг суурунда ясли-садикти эргелекчилеп ажылдаандан бээр ам он ийи чыл ажып турар. Ынак ажылынга бердингеш, кызымак шудургу, биче чаштарны кижизидеринге сеткил-сагыжын ламхандыкшаан ол аныяк кысты совхозтуң ажыл-иштилери чоргаарал-биле мактап чугаалаар турар. Татьяна Шыыраповна ындыг хүндүткелдиг, мактадыг бодунуң ак сеткилдиг, кызымак күш-ажылы-биле чедип алган. Бичии чаштарның кижизидикчизиниң буянныг күш-ажылын чаңгыс чер чурттуглары төлептии-биле үнелээш, ону ясли-садикке ажылдап эгелээниниң баштайгы чылында-ла Адыр-Кежиг кодээ Совединиң депутадынга соңгуп алган. Оон бээр-ле Татьяна Шыыраповна Кол хаалажылга чокка депутат болуп, чонунга ак сеткилдиг бараан болбушаан.

Аныяк кыс 1970 чылда бодунуң чаңгыс чер чурттуу Кол Өкпен-оол-биле таныжып, өг-бүле тудуп алган. Аныяк өг-бүле ам дөрт уругну азырап, кижизидип турар. Оларның ийизи—школачы. Өкпен-оол Шой-Сүрүнович Кол «Тоора-Хем» совхозта тудугжу болуп, үзүктел чок ажылдап турар.

Ясли-садиктиң бичии кижизиттиргеннери Татьяна Шыыраповнаны төрээн иези дег кылдыр көөр. «Таня угбай!» деп чассыг, чымчак кылдыр чугаалааш, олар аңаа хүннээректээн аас хүн дег чазык хүлүмзүрүү-биле чассып каар. Эргелекчи оларны эргеледип, бажын суйбап каар.

— Бичии чаштарны кадык-шыырак, угаангыр-сагынгыр, эвилең-ээлдек кылдыр кижизидери эргежок чугула — деп, түңнелинде Татьяна Шыыраповна чугаалады.— Күш-культурага янзы-бүрү шимченгир оюннарны организастап турар бис. Бичии бөлүкке беш кезек ындыг шимченгир оюннарны бодап тыпкан. Шимченгир оюннар уругларның өзүп сайзыраарынга, аваангыр-тудуунгур болурунга кончуг ажыктыг.

ЧЫРАККЫ булуңда «Тоора-Хем» совхозта ясли-садикке барып, оон эргелекчизи Татьяна Шыыраповна-биле чугаалажып орарга, дем үстүнде киргенивис, Маадыр-ие Кол Хорлуунуң уруу дөрт харлыг турда-ла аңаа: «Канчап билир мону, угун дөзеп, хөй ажы-төлдүг-даа болур чадавас ыйнаан» деп чугаалааны олчаан боттанганы илден апаар-дыр. Татьяна Кол ясли-садикте 45 бичии чаштарны өстүрүп кижизидип турар. Ёзулуг-ла хөй ажы-төлдүг ие ол эвес чүве бе!

Улуг өргээде уруг-дарыгның хөглүг, омак, өткүт үннери чаңгыланып туруп калды. Оон буянныг ээзиниң чаагай үүлгээрзэнге улуг чедиишкиннерни, бодунга база кижизиттиргеннеринге каң дег кадыкшылды күзеп каан бис.

К. АРАКЧАА.
Тожу район.

В. ВЯЮРЮНЕННИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ХЕЛЬСИНКИ. (СЭТА). Келир чылдың январьда Стокгольмга ажыттынар бүзүрежир болгаш айыыл чок болур чорукту быжыглаар база Европага чепсегленинишкинин дужүрер хемчеглер талазы-биле конференцияның бирги ээлчээн эрттирери-биле холбашкан белеткел ужуражышкынның чедиишкинниг доозулганы-биле сеткил ханыышкынын Финляндияның даштыкы херектер министри Пааво Вяюрюнен медеглээн. Хельсинкиге белеткел ужуражышкынын чогумчалыг болгаш ажыл-ишчи байдалга эрткенин ол демдеглээн деп, «Суоменмаа» солун бижип турар. Ниити Европаның чөвүлел хуралынга эгелээн чорудулганы уламчылаарынга боттарының бергенин бүгү төлээлер илергейлээн.

Стокгольмга болур деп турар конференция ол чорудуушкунга чаа ээзи утка-шынарны бээр деп, Финляндияның чазаа санап турар. Европага шериг талазы-биле удур тургузуушкунуң айыылын эвээжедир сорулгалыг бүзүрежир болгаш айыыл чок болур чорукту быжыглаар талазы-биле немелде хемчеглерни ук конференцияга чугаалажып көөр.

АКШ-ТЫ ӨТТҮНҮП ТУРАР

ЛОНДОН. (СЭТА). Американың Каттышкан Штаттарының «дүрген хөделир күштери» хевирниг каргыс шагдааның тускай корпузун тургускан дугайында Великобританияның камгалал министри Хезлтайн дыңнаткан.

Министрниң чугаалааныын ёзугаар алырга, 5 муң кижи составтыг ол корпусту «британ эрге-ажыктарын камгалаар» деп чылдак-биле делегейниң кайы-даа булуңунче агаар-биле чедирген туруп болур. Каргыс шагдааның тускай корпузун бак суракжаал 5-ки бригаданың баазазынга тургускан. М. Тэтчерниң чазааның «фолкленд өнчүк чөнгээзиниң» үезинде кедергей калчаарап турган дерзин өлүрүкчүлер корпустуң составында кол өзек болуп турар.

АНГЛИЯ. Чалгыныг америк ракеталарга херегдээр дериг-херекселдерин Гринэм-Коммон баазазында эккелген. Айыылдыг ол дериг-херекселдерни «Гэлакси» деп улуг шериг-транспорт самолёду-биле дажыглап турган (чурукта). Америк ядролуг чаа ракеталарны Англияның девискээринге тургузарынга удурланган тайбың талалакчыларының шимчээшкинин базар сорулгалыг десант шериглерин болгаш полицияның отрядтарын англи эрге-чагыргалар Гринэм-Коммонга эккеп моондаан.

ЮПИ—СЭТА-ның телефотозу.

А. П. Чеховтуң музей-бажыңы — Ялтаның эң-не төөгүлүг черлериниң бирээзи. Чогаалчы аңаа 1899 чылдан 1901 чылга чедир чурттап, ажылдап турган. А. П. Чехов аңаа тургаш «Святкыда», «Ыттыг кадын», «Душтук ныс» деп рассказтарны, «Чоогада», деп тоожуну, «Вишнялыг сад», «Үш угбашкы» деп шиилерни бижээн.

Музей-бажыңда үш мемориалдыг өрээлдер бар. Оларда — фотодокументилерни, ССРЭ-ниң болгаш делегейниң хөй-хөй чурттарының улустарының он-он дылдарынче очулдурган А. П. Чеховтуң чүс-чүс номнарын, Чеховтуң бодунуң дириг турганының үезинде парлаан номнарын делгээн.

ЧУРУКТА: музей-бажыңга барганнар Ялтаның чурукчузу В. П. Цветкованың чураанны А. П. Чеховтуң портредин көрүп турлар.

В. ЕГОРОВ биле В. КОШЕВОЙНУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Ийи аңгы байдал

НОМДАН ОДУРУГЛАР

«Ядыы-түреңги, бүдүүлүк болгаш соок-язы ылгаар чоруктуң байдалдарынга Канаданың индейлериниң салгалдары амыдырап келген. Кижилерге кижизиг болгаш шынчы хамаарылганы аазап турар программа оларга чаа чүнүдаа бербес». «Дең эвес ниитилел. Канаданың индейлериниң човулаңы» деп номдан ол одуруглар алдынган, ол номну он дөрт чыл мурнунда бижээн. Ынчалза-даа чүү-даа өскерилбээн, индейлерниң кадыг-берге амыдыралы кандыг-даа өскерилге чокка артып калган. Одуругларда кирген сөстер бөгүнгү амыдыралга долузу-биле хамааржып турар кылдыр арткан. Номнуң автору Г. Кардиэл чурттуң үндезин чурттакчыларының бөгүнгү байдалының дугайын тоожуп бижээн.

Оон бээр кандыг-даа өскерилге болбаан, геноцидтиң политиказының принциптериниң бирээзи— бодунуң төрээн дылынга улустарның өөренир аргазын болдурбазы. Индей резервацияларда чырыдыышкын айтырыгларының тургустунганының байдалы мындыг. Үндезин чурттакчыларның боттускайлаң культуразын. чаагай чаңчылдарын чок кылыры.

— Школалар кончуг багай байдалда, ону быжыглаар талазы-биле акша-хөреңгини чазак үндүрбейн турар — деп, «Баштайгы национарының ассамблеялары» деп организацияның удуртукчуларының бирээзи Дж. Миллер чугаалап турар.— Школага боттарывыстың ёзулуг төөгүвүстү, культуравысты база Канаданың хөгжүлдезинге боттарывыстың киирген үлүүвүстү өөренир арга чок болуп турар. Үндезин чурттакчыларның амыдыралын боогдаар, оларның культуразын сыспа базар хемчеглерни доктаамал чорудуп келген. Чамдык, чижээ, ужуралдарлыг фильмнерниң сөөкзазы ылгаар сорулгазы мындыг: «эки индей дээрге, өлүг индей». Сонгу Американың үндезин чурттакчыларын «черликтер» кылдыр көргүзүп турарының утказы билдингир: бичеулустарның тураскаал культуразын куду көөрүнче чурттакчыларны кижизидип турар.

А. МЕЛИКЯН,
СЭТА-ның корр.

Оттава.

БҮДҮН БИБЛИОТЕКА ЧЕДЕ БЭЭР

Ленинградта чогаалчы Юрий Рытхэунуң столунуң кырында чап-чаа бижип дооскан роман. Ооң ады—«Диптер аразының ковуугу». Ол дээрге тайбың дээш демисел, найырал болгаш бот-боттарынга дузалажылга дугайында публицистикалыг чогаал.

Рытхэу үжен ажыг номнарның автору. Чукоткада Уэлен деп суурга төрүттүнгеп болгаш өскен, Ленинград университединге өөренип турган, баштайгы чогаал ажылын база аңаа эгелээн. Ооң номнарын дыка хөй чурттарга үндүрген. Номнарының бүгү тиражы — чеди миллион экземплияр.

— Мээн өөрлеримниң—Соңгу, Ыраккы Чөөн чүктүң бичеулустарның төлээлериниң бижээн номнарын чыыр болза, бүдүн библиотека чеде бээр боор— деп, Ю. Рытхэу чугаалап турар. Ненец Василий Ледков, манси Ювал Шесталов, нивх Владимир Санги, чукчи Антонина Кымытваль олар боттарының чогаалдарын төрээн база орус дылдарга бижип турар. Оларның чогаалдарын хөй миллион тиражтарга үндүрген. Семён Куриловтуң номнарын ССРЭ-ниң дыка хөй дылдарынга очулдуруп үндүрген. Ооң акызы, Урулово деп псевдоним-биле бижип турар, филология эртемнериниң кандидаты, чүгле талантылыг шүлүкчү эвес, бодунуң чонунуң дылының болгаш төөгүзүнүң шинчилекчизи. Таймырда чурттап турар долган шүлүкчү Огдо Аксёнованың шүлүктери калбак нептерелдя алган. Чогаалчылар, эртемденнер, инженерлер, башкылар, музыкантылар, ажылчыннар дээш кандыг кижилерни бичеулустарның төлээлериниң аразында чок дээр.

ГАНШИН,
СЭТА-ның корр.
Ленинград.

Сонуургактарга

ДАШ ЫЯШТАР

Донбасста Дружковка хоорайның чанында арга-арыгда бир онзагай ыяш бар. Ону чаңгыс-даа кижи хирээлеп шыдавас. 12-15 метр бедик ол ыяштарны чүгле моон көрүп болур. Ында арыгның бүрүзү чок, чүге дээрге ооң үнген ыяштары дашталып калган. Бо онзагай ыяштарның тургустунганының дугайын эртемденнер мынчаар тайылбырлаар. Бо черниң девискээринге 250—300 чыл мурнунда тулаашык чер турган. Амгы ниеруулуг ыяштарның тореди кончуг улуг ыяштарлыг аргаарыг үнүп турган. Оларның дашталып калганы ол.

Дыка хөй удаа эрткилээн күштүг шуурганнар, чаашкыннарнык хем унупче ыяштарны тура соп, чаңгыс черге мөөңнеп каапкан. Кислород чок черге чыткан ыяштар дашталы берген. Хөй миллион чылдар эрткен, чер иштиниң геологтуг өскерлиишкиннинден болган шимчээшкиннерниң салдарында ол ыяш даштар дашкаар ыттырыпкан.

Бойдустуң бо тураскаалы эртемденнерге тускай лаборатория болу берген.

(СЭТА).

ШЫДЫРАА

СОЧИ. Шыдыраага делегей чемпиону ат дээш кордакчыларның ойнаашкынының үшкү салыынга Лидия Семёнова Нана Иоселианиниң удуп алган. Сан: 2:1. Ийиги салыгга Нана Александрия биле Ирина Левитина он үшкү кошке хайынмашкан. Сан: 1,5: 0,5, Левитина мурнап турар.

КҮЗЕВИШААН

Бистиң суурувус улуг эвес, ынчалза-даа чыл келген тудум ол өзүп, сайзырап олурар. Ооң чурттакчылары, бистер ийиталчылар, Тываның чону-биле бир домей, ажылдап, чурттап, дыштанып турар бис. Чоокта чаа хөгжүм-шии театрының артистери суурувуска аалдап чораан. Арагалы, ажыл кылбас, улчумал, маңгысталчак амыдыралдыг кижилерниң сойгалаан «Тейып ужар» деп шииин олар көргүскен. Артистерниң бо чаа ажылын ийиталчылар чылыы-биле хүлээп ап, изиг адыш часкаашкыннары-биле үдээн.

Шииде ёзулуг амыдыралчы, хүннүң айтырыын тодаргайы-биле тургускан. Амыдыралып будап, арагаже сукдулаар, харысалга чок кижилерни бистиң аравыста чок деп болбас. Ындыг кижилер болунга, чоок кижилеринге, чонунга кайы хире хора чедирип чоруурун бо шииде шынныы-биле көргүскен.

Бо шиини көрүп олура кижи араганың хоразын ханызыбиле медереп билип, ындыг маңгысталчак амыдырал тудуп чоруур кижилерни көөр хөөн чок чорук чайгаар тыптып келир. Ынчангаш шиини көрген кижилер, ылаңгыя аныяктар ажыктыг түңнелди үндүрзе чогуур.

А театрның артистеринге улуг-биле өөрүп четтиргенивисти илередип, оларның ажылынга чедиишкиннерни күзевишаан, удаа-дараа аалдап кээп турарын манап артывыс.

Н. ДАРТАЙ-ООЛ.
Улуг-Хем районну.

ЧАРЫШТЫГЛАР КЕЖЭЭЗИ

Улус чонунуң уран чүүлу боду-ла кижизидикчи уткашымарлыг болур. Ону салымчаланныг кижилер күүседиптерге көрген, дыңнаан улустуң сагыш-сеткили серген, чамдык кижилерни бодандырып кээр. Ынчангаш чонунуң уран чүүлүн улам сайзырадыры дээш улуг кичээнгейни салып турар.

Эрзин районнуң Нарында «Челээш» агиткультбригадада суурнуң аныяктарындан 20 ажыг кижи киржип турар. Олар суурнуң чурттаакчы чонунга доктаамал болгаш малчыннар коданнарынга барып, концерттерни көргүзүп турар. Элээн хөй чылдарда агиткультбригаданың ажылынга идепкейлиг-биле киржип, бодунуң уран талантызын эштеринге, чурттакчы чонга көргүзүп, мергежилин бедидип чоруурлар хөй. Оларга Клава Самдан, Мила Бижен, Багинсар Ноозун, Анатолий Маажый, башкылар Анна Сенгин, Вера Кыргыс дээш өскелер-даа хамааржыр. Оларның ырлаарын чүгле Нарында эвес, район төвүнде, совхозтарда чон билир.

Чаржып турар «Нарын» совхоз биле «Чаа орук» совхозтарның боттарының аразында социалистиг чарыжын түңнеп, ужурашкан. Аңаа «Нарын» совхозтан келген «Челээш» агитбригаданың бот-тывынгыр артистери концерт көргүскен. «Чаа орук» совхозтуң мурнакчы малчыннары, тракторисери, чолаачылары аңаа келген.

«Чаа орук» совхозтуң күрүне планнарын күүседир талазы-биле ажылдарның түңнелин болгаш совхозтуң ажылчыннарының амыдыралчурттаалгазының дугайында совхозтуң директору Д. Б. Чопуй таныштырды.

Нарынның агиткультбригадазының концерт көргүзүүнүң соонда ийи суурнуң аныяктарының каттышкан солун кежээзи болуп, аңаа янзы-бүрү оюннарны ойнааннар.

К. БИЧИИ-УРУГ.

Кино болгаш көрүкчү

МӨҢГЕ НАЙЫРАЛДЫҢ ЭГЕЗИ

Найырал... Быжыг найырал! Ажылчы чон найыралы алдын дагны-даа бүдүрүп тургузар дижири-ле чоп. Чүге дээрге бөдүүн күш-ажылчы кижилерниң күзели чаңгыс, ол буянныг күзел-чүткүл чүгле аас-кежикче, тайбың чаагай ниче угланган. Кандыг-даа аймак-соок улус кажан-даа караңгы-бүдүүлүк чорукка, дерзии үүлгедиглерге, чаа-дайынга удур үзелдиглер, олар шаг-төөгүден бээр чүгле чырык чаагай амыдырал-чурттаалганы күзээр, чыргалаңче, мурнакчы депшилгеже бүгү-ле сеткилсагыжын салып келгеннер. Улус чонунуң шак мындыг буянныг чүткүлүн чүгле каргыс-дерзии үзелдиг эвээш санныг, ындыг-даа бол бажын ажыр байып алган маңгыс идегеттер доза шаап, үргүлчү аңаа доктар ужурашты рып, «доора кара чудук» боон келгеннер. Ынчалзажок даг дег караны довук дег актыың базары дег, өш-ожээнниг кара күштер шаа барган черле аштырар дээрзин афган болгаш совет улустарның амгы быжыг найыралы херечилээр, бадыткаар. Мерген, угаангыр ленинчи национал политиканың ачызында тайбыңга ынакшылдыг, күш-ажылчы афган улус бодунуң эвис сорулгазынга чедер-даа, чүге дээрге ооң эң бадыбыжыг чөленгижи — улуг Совет Эвилели, ооң ижин-кара чок чону.

Чаа амыдырал-чурттаалганы тургузуп турар, аңаа чалгынналган, хей-аъды кедүрүлген, найыралдыг афган улуска совет чон чылыг холун сунган, ооң ак сеткилдиг дузаламчызынга даянып алгаш бо бөдүүн ишчи улус чаа амыдыралдың оруунче кирип, иштики-даштыкы дарлалдан адырлып алганын билир бис. Ындыг-даа бол, ында чарлаттынмаан дерзии дайынны АКШ-тың империалистери чорудуп, боттарының өмээржикчилерин акша-мөңгүн-биле деткип садып ап, дерипчепсеглеп, ыдалап турарлар. Ынчалза-даа кара сеткилдиг дайзыннарның бүгү-ле чимзениглери хүн бүрү сойгалаттынып, келир үезинге бүзүрелдиг афган улустуң бүгү ниити келдинге буруу шаптырып турарын «Кабулда изиг чай» деп чаа солун уран-чечен кинодан көөр бис. Бо бедик идейлиг, интернационалчы чаа кинонуң кижизидикчи утка-шынары ханы, ислам шажынның мөге камгалакчыларын америк каргыстар чеже-даа күткүзе, хээлилезе, оон чүү-даа үнмес, чүге дээрге Демократтыг Афганистанның бурунгаар депшилгелиг күштери угаан-сарыыл чок халдаашкыннарны үргүлчү чылча шаап турарынга көрүкчүлер бүзүрүүр. Улуг, биче көрүкчүлер «Кабулда изиг чайның» көөрүн четтиктейн манап турганнар, чүге дээрге тайбыңга ынакшылдыг, бистиң найыралдыг мурнуу кожавыс Афганистанда социал чаартылгалар, аажы-чаңның чаа хевири, культурлуг депшилге совет көрүкчүнүң ниити сонуургалын хаара туткан турган. «Кабулда изиг чай» деп кинону «Мосфильм» киностудия бүдүрүп кылган, ынчангаш ол —эң баштайгы совет-афган кино-чурук-тур. Оон тургускан режиссёру —А. Хамраев, а сценарийин Вадим Тупин биле Асадулла Хабиб бижээн. Ук кинонуң кол ролюн сураглыг совет артист Олег Жаков бедик мергежилдиг күүседип турар. Делегейде эң-не буянныг профессия—эмчи эртемни. Бисте найыралдыг Афганистанда эмчилерге дуза коргүзери-биле шылгараңгай совет кезер эмчи профессор Федоров олче чалаттырган чүвеадыр. Оон сорулгазы эмчилерге дузалаары, оларның кадыы дээш туржуру. Улуг назылыг профессор (О. Жаков) бодунуң амыр-дыжын бодавайн, дидими-биле шудургу ажылдап кирипнтер. Ол дайзынның чакпылыг октары сыгайнып турда-ла балыглаттырганпарга нарын кезилдени кылып, оларның амы-тынын камгалап ап турар.

Когүттүрген, хээлилеттирген душманнар профессорнуң олуруп чораан вертолёдун орттеп, дир адыптар, даг-даш аразынга совет эмчилерниң амы-тынын афган дайынчылар камгалап алыр, аңаа совет эмчи Мельников (артист Николай Олялин), хелемечи уруг Гульча (актриса Гуля Ташбаева) болгаш өскелер-даа балыглаңыр.

Бо эпизод чаа кинонуң эң дүвүрээлүг кезээн көрүкчүктелдирип турар. Кижилерниң амы-тыны кес кырылча турда, афган шериглер аразаапзаан басмачыларны ажып тиилээр.

Басмачыларда ындыг хөй боо-чепсектерниң барын черле бодаваан профессор Федоров кайгап чугаалап орар.

Америк дайынзырактар Пакистанны дамчыштыр кандыг-даа боо-чепсекти шуудуп бериш болуруп афган, совет эмчилер чаа келген эжинге бүзүредирлер. Афган эмчи Азизтиң ролюн Джемал Монава күүседип турар.

Кажан буруу үзелдиг өзүрүкчү душманнар кандыг-даа чылдагаан чокка аныяк эмчи сестразы Марнаманы (Лейла Хамраева) каржызы-биле боолап каапкан, аңаа удур афган чурттакчылар хаары киледип көргүзерлер. Олар күдүмчүгэ чыскаал-биле үнүп келгеш, өлүрүкчүлерни шыңгыы кеземе дерге негээннер.

Апрель революциязының чаалап алышкыннарын камгалап алыры — бүгү афган улустуң ыдыктыг хере апарганынга көрүкчүлер ук кинону көргеш бүзүрээрлер.

С. САНДЮ
көрүкчү.

СОНУУРГАП КӨРҮҢЕР

«Кемниг херектер истелгезиниң даргазының амыдыралындан» деп өңгүг уран-чечен фильмде көргүзүп турар болуушкуннарның темазы онзагай. Милиция дугайында кинолар-ла хөй. Кемниг херектерни үр үеде хынамчалыг истеп тып турары, херек үүлгедикчилери-биле эрес-дидим сегиржип алышкын дээш черле чүү турбас дээр. Ынчаарга Ольга биле Александр Лавровтарның сценарийн режиссёр Степан Пучинянның аңаа эвези-биле сонуургадыр берген. Ында кижилерниң, аажы-чаңнарының демисели чоруп турар.

Чаа кинода кол чүве кемниг херекти истеп тып азы херек үүлгедикчизин тудуп ап турарында эвес. Бот-боттарынга удурланышкак ийи кижиниң угаан-бодал талазы-биле демиселин кинодан көөр бис. Олар дээрге — кемниг херектер истелгезиниң даргазы Малыч болгаш ооң амгы кожазы Степан Слепнёв, ону чээрби чыл бурунгаар Малыч карабажыңга олурткан турган. Малычының ролюнда —ССРЭ-ниң улустуң артизи, Ленинчи болгаш Күрүне шаңналдарының лауреады Кирилл Лавров. Слепнёвтуң ролюнда—Леонид Филатов. Кинону Горький аттыг киностудияга үндүрген.

Валерий Лонскойнуң «Летаргия» деп кинозунда Бекасовтуң ролюнга ойнааны РСФСР-ниң алдарлыг артизи Андрей Мягковка онзагай чаа роль болган. Кинону «Мосфильмге» үндүрген. Кинонуң маадыры — эртем ажылдакчызы, боду тыырак билиглиг, амыдыралы таарымчалыг болгу дег кижи, ынчалза-даа эртем ажылының эгезинде-ле шын эвес кыстырылышкынга таварышкан. Ооң түңнелинде бо кижи долгандыр чүүлдерге тура-хөөп чок, ынак кижизинге безин хөңнү калган.

Ук кино психологтуг драма болбушаан, бүгү чүүлдерниң түңнелинде Бекасов тура-соруук чок чоруктан уштунуп, дидим базымны кылган. Ынчангаш ол база катап төрүттүнген. Херээжен кол рольда — Наталья Сайко ойнаан.

«Бис джазтан бис» деп кинода бистиң чуртувуска 20 чылдарның эгезинде джаз оркестрлериниң тыптып тургустунуп турганын көргүскен. Рольдарда Евгений Евстигнеев, Леонид Куравлёв, Елена Цыплакова дээш өскелер-даа ойнап турар.

А. АЮНОВА.

ТВ

НОЯБРЬ 18-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — «Хөглүг чарыштар». 9.40 — «Печки-лавочки». Уран-чечен фильм. 11.15 — Документалдыг телефильм. 11.45 —Концерт. 12.20 — Телемедээлер. 12.25—14.15 Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 15.35 — «Беш чыл—кижи бүрүзүнүң херээ». 15.20 —Орус чугаа. 15.55 — Концерт. 16.00 Москва болгаш москвачылар. 16.30 —«Тоолдуң аалчылары». 18.30—Эртем-нептерелдиг фильм. 18.45—Бөгүн делегейде. 19.00—Телеочерк. —«Манометриниң коммунистери». 19.15 — «Күскү этюд». 19.35 — А. Хачатурян. «Маскарад». Балет. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Че-ве, кыстар!». 23.35—23.50 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35 —География. 8-ки класс. Агроүлетвүр комплекизи. 10.05 — ПТУ суртуулдарынга. Ниити биология. Клетка теориязы. 10.35 — География. 5-ки класс. Чер шимчээри. Вулканнар. Гейзерлер. 11.05— ССРЭ-ниң улустарының музыказы. 1-ги дамчыдылга. 11.40 —География. 5-ки класс. Чер шимчээри. Вулканнар. Гейзерлер. 12.10 — В. Лутовскийниң шүлүктери. 12.50 —Англи дыл. 13.20 —Сээн лениниң библиотекаң. «Партия организациязы болгаш партийжи литература» 14.05—20—30 чылдарда совет пейзаж чурулга уран чүүлү. 14.35 —Н. В. Гоголь. «Ревизор» 15.20 — Телемедээлер. 15.25 —18.00 —Чапсар. 18.00— Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 18.35 — «Отчугаш». 19.05 — Документалдыг фильм. 19.15— «Азия тавуу». 19.45—Телемедээлер. 19.55—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 —Документалдыг телефильмнер. 21.00 — «Үе». 21.35 —«Инженер Графтно». Уран-чечен фильм. 22.50 —01.00 —Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Динамо». (Москва) —ЦСКА.

АГААР

Республикага шокар булуттаар, чагбас. Мурнуу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 5—10 метр. Дүне агаарның температуразы 10—15, чамдык черлерге 18—23 градус соор. Хүндүс 3—8 градус соок болур.

Автоорукатарга эртенги үеде туманнаар, тайгактаар. Абакан—Абаза—Кызыл автоорукатарга хар чаар.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 10—12, хүндүс 3—5 градус соок болур.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

НОЯБРЬ 18-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Там, на неведомых дорожках» 9.30 шакта. «Дорогая Умрао» (индий, 2 сериялыг) 11.20, 14.10, 17.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Тайна корабельных часов» 9.30, 11.10, 12.40 шактарда. «Дамское танго» 17.05, 18.50, 20.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Демидовы» (2 сериялыг) 14.30, 17.10, 20.00 шактарда. Киночылында 11.00, 13.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Две главы из семейной хроники» 18.00 шакта. «Спортлото-82» 20.00 шакта.

«ВОСТОК»: «Слишком юная для любви» (индий, 2 сериялыг) 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«Тыва кодээ тудуг» трест даргазында тудуг организацияларынга ажылдаары-биле тудуг талазы-биле янзы-бүрү профессиялыг кижилерни чалап турар:

Чадаанада 463 КМК, Бай-Хаакта — 585 КМК, Шагаан-Арыгда — 586 КМК, Сарыг-Септе — 958 КМК, Туранда—957 КМК, Каа-Хем суурда — 1317 КМК.

Күш-ажыл толевири аккордашаңнал системалыг болгаш тудугга хөй чылда ажылдааннарга өемелде толевир тыпсыр. Бот кижилерни общежитие-биле хандырар, өг-бүлелиглерге квартираны ээлчег ёзугаар бээр.

Ажылга киреде КМК-ларның турар черлеринге келир.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35 секретарьнаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13 чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45 солун белбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2040.

Тыва АССР-ның Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

Чагыг № 2041.

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 266 (12356) | 1983 чылдың ноябрь 19, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп

Е. А. КОЗЛОВСКИЙ СОҢГУКЧУЛАР-БИЛЕ УЖУРАШКАН

Дүүн, СЭКП обкомунуң Политчырыдышкын бажыңынга, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге Кызылдың чоон талакы № 643 соңгулда округундан депутат, ССРЭ-ниң геология министри Е. А. Козловский-биле Кызылдың ажылчы чоннарының ужуражылгазы болган.

Ужуражылганы СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары Б. П. Свинцов ажыткан.

Бистиң чуртувустуң ажылчы чоннары СЭКП-ның XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, он бирги беш чылдың планнының онаалдаларын чедиишкинниг күүседир дээш кайгамчык ажылдап турарының дугайында ССРЭ-ниң геология министри Е. А. Козловский ужуражылгага чугаалаан. Ийи чылдың болгаш бо чылдың эрткен он айларының түңнелдери бистиң чуртувус экономиктиг болгаш социал хөгжүлдеге улуг базымнарны кылган дээрзин бадыткаан. СЭКП ТК-ның май болгаш ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнары күш-ажылчы чоннуң чогаадыкчы идепкейин көдүрген. ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын күүседир, бүдүрүлге күчүлерин көвүдедир, күш-ажылдың болгаш бүдүрүлгениң сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле салдынган сорулгалар бүгү чоннуң, оон иштинде Тыва АССР-ниң ажылчы чоннарының калбак деткимчезин алган, кескү түңнелдер чедип алдынып турар дээрзин ол демдеглээн. Партияның болгаш чазактың тайбынга ынакшылдыг дашкы политиказы база бүгү-ниитиниң деткимчезин болдурган. Тайбынны быжыглаар, ядролуг дайынның халавын болдурбас дээш бистиң күрүневистиң демисели, СЭКП ТК-ның Чиигии секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Медеглелинде киргеи чүүлдер— совет кижилерниң эрге-ажыын илереткен одурутаар болур. Ол Медеглелди бүгү делегей база деткип турар.

Беш чылдың планныг онаалдаларын күүседир дээш республиканың ишчилериниң чедиишкиннерин демдеглевишаан, Е. А. Козловский оон экономиказының болгаш культуразының хөгжүлдезиниң моон соңгаргы сорулгаларынга доктаазан. Ажаа кол черни —байлаг байлактарын долузу-биле шингээдип алыры база ээлээр. Черни шинчилээр талазы-биле Тываның геологтары эвээш эвес чүүлдерни кылган, ынчалза-даа кылыр ажылдар ам-даа хөй. Оларга ССРЭ-ниң Геология министерствозу боттуг дузаны чедирер. Кызыл хоорайның экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң талазы-биле соңгулда мурнунуң кампаниязының үезинде көдүргүнген чамдык айтырыглар чедимчелиг шиитпирлеттинип турар.

Республиканың үлетпүр, транспорт бүдүрүлгелери, хандырылга черлери, тудуг организациялары беш чылдың арткан үезинде чаа-чаа чедиишкиннерни чедип ап, планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседир дээрзинге бүзүрелин Е. А. Козловский илереткен.

Геология шинчилел бөлүүнүң өрүмнекчи мастер П. Я. Тарыкин, № 48 тудуг эргелелиниң шевер-лекчизи Ш. К. Чүлдүм, Улуг-Танзек бөлүүнүң кол геологу О. К. Гречишев олар ужуражылгага чуве чугаалааннар. Ажылчы чоннарның чаагай чоруу дээш Чер кырынга быжыг тайбың дээш, республиканың болгаш Кызылдың экономиктиг база социал хөгжүлдези дээш партияның болгаш чазактың сагыш салыышкыны хайы өөрүп четтиришкинниң болдуруп турар дээрзин олар чугаалааннар. СЭКП-ның XXVI съездизиниң шиитпирлерин, он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседир, бистиң Төрээн чуртувустуң күчү-күжүн база Чер кырынга тайбынны быжыглаар дээш боттарының коллективтери салыышкынны киирер дээрзин олар эш-өөрүнүң өмүнээзинден бүзүреткеннер.

Ужуражыышкынга СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин киришкен.

(Бистиң корр.).

КЫШКЫ ОРУКТАР

Республиканың улус ажыл-агыйынга автооруктарның салдары хөлчок улуг. Ылаңгыя Кызыл—Абакан аразының оруу бүгү республиканың ажыл-агыйжы амыдыралының судалы болуп турар. Автооруктарны шимчээшкинге эптиг, шаптараазын чок тургузары ынчангаш чугула сорулгаларның бирээзи. А кышкы үе дээрге автооруктарның септелге-тудуг организацияларынга эң харыысалгалыг үе. Бистиң республиканың оруктары кадыр-берт черлерде болгаш улам улуг харыысалганы негеп турар. Ооң-биле кады агаар бойдустуң байдалдары орук байдалынга улуг салдарлыг. Кышкы сооктар эрте эгелээр, улуг хар дүжер черлер арттарда хөй, оон аңгыда хар көжер черлер бар. Ынчангаш бистиң оруктарывыс доктаамал хайгааралды, хыналданы, кылыр ужурлуг тургустунуп келген ажылдарны соңгаарлатпайн чорударын негеп турар. Ынчангаш оруктарның кышкы ажаалдазын шын организастаары улус ажыл-агыйжы чугула сорулга.

Бо талазы-биле кол ажылдарны Тываның автоорук тудуунуң болгаш ажыглалының бүдүрүлге эргелелиниң организациялары боттандырып турар. Олар оруктарны кышка баш удур белетээриниден эгелээш кышкы үеде хайгааралга алырынга чедир ажылдарны чылдан чылче улам сайзыраңгайжыдып, орук септелгезиниң, ашталгазының чаа депшилгелиг аргаларын нептередип турарлар. Оруктарның кышкы ажыглалын экижидеринге кол чүүл болза чогуур үезинде организастыг болгаш материал-техниктиг белеткел хемчеглерин ап чорудары болурун дуржулга көргүзүп турар. Кым кажа ажылдаарыл, аңаа кандыг материалдарны, техниканы быжыглаан турарыл дээн чижектиг айтырыглар баш удур шиитпирлеттинген турар ужурлуг.

Оруктарда көвүрүглерниң, тускай тудугларның байдалын онзагайлап көөрү чугула. Ынчангаш тудуг организациялары оларны чайгы үеде септеп, белеткеп ап келген. Оруктарның оңгул-чиңгил черлерин кышка удур эдип, чаарты кылырының ажылдарын кускү үеде боттандырылаан. Ол бүгү ажылдарны орук септелге-тудуг организациялары социалистиг чарышты бүгү талалыг нептередип, бедик деңнелге чорударының хемчеглерин боттандырып тура кылган. Кызыл — Абакан оруунуң Абаза, Минусинск орук септелге-тудуг участоктарының, Сарыг-Сеп участогунуң орукчулары бо ажылдарны элээн эки деңнелге чоруткан.

1983—1984 чылдарның кышкы үезинде республиканың оруктарынга хар аштаар талазы-биле тускайлаан 22 патруль отрядтар ажылдаар. Чижээ, Кызыл—Абакан оруунга четчир санныг машина-техника-биле чепсегленген 9, Ак-Довурак—Абаза аразынга 4 отряд ажылдаар. Ол оруктарның эң берге участоктарында ам безин отрядтар ээлчег аргазы-биле ажылдап эгелээн. Оруктарны кышкы үеде озал-ондак, шаптараазын чок болдурар дээш ам-даа хөй чүүлдерни кылыры негеттинип турар.

Бисте асфальтылыг оруктардан аңгыда, сай-даштаан, довурак чалдыг хөй оруктар бар. Ол оруктарның автомобиль транспортунга таарымчалыг байдалын хандырары нарын, харыысалгалыг сорулга. Чамдык черлерде, чижээ, Чадааналың, Өвүрнүң орук септелге-тудуг участоктарында бөдүүн оруктарны ажаап, хайгаараарының чогуур чуруму чедир сагыттынмайн келген. Ол чорук ындыг оруктарны автомашина чоруурунга элчок, сандаргай байдалга чедирген. Ону болдурбазы-биле оруктар десилээр, немей чалдаар, кадыр черлерге элезиннээр, довурак төгер курлавыр тургузар талазы-биле хемчеглерни чогуур үезинде негелделерге дүүштүр боттандырар херек.

Кышкы үеде орук байдалдарын чогумчалыг болдурарынга орукчуларның ажылын организастаар, шынарын экижидер хемчеглер салдарын чедирер. Хар аштаарында патруль отрядтарның амгы үеде чүгле ийизи бригада мерээзиниң аргазынче шилчиттинген. Өске отрядтарны база чаңгыс аай наряд системазынче шилчидери дээш ажылдаары — орук септелге-тудуг организацияларының удуртукчуларының, инженер-техниктиг албан черлериниң сагыш салыр чүүлү. Бо херекти ында партия организациялары контрольга алган турар ужурлуг.

Харны аштаарындан аңгыда, ооң тайгак чок болуруп хандырар талазы-биле тускай хемчеглерни, мурнакчы дуржулганы идепкейлиг шиңгээдири чугула. Дустуг, хлорлуг элезин-сай тегерин ам-даа нептередири чугула. Абазаның орук септелге-тудуг участогу ол талазы-биле эки дуржулгалыг, ону нептередир болза, оруктарның машина чоруур байдалы улам экижиир. Оон аңгыда кышкы орук байдалын чогумчалыг болдурарынга диспетчер албаның, харылзааны четче ажыглаары чугула. Хар аштаргазында ажылчындан орук септелге-тудуг участогунуң начальнигинге чедир иделиг харылзаа тургустунган турар ужурлуг. Эрткен чылын Абакан—Кызыл оруунуң Ой хөл артка ажылдап турган аар автогрейдерлерге ийи рацияны тургускан. Ооң ачызында техниканы оруктуң кандыг кезээнге кажан ажыглаары ылаптыг тодараттынып, орук ашталгазынга ооң ажыглалы экижээн. Харылзааны боттуг болдурарының өске-даа хемчеглерин ажыглап киирери негеттинип турар. Маңаа орук байдалын билип алырының белен аргазын — эрткен машиналарның чолаачыларының медээ-сүмезин алыры безин дузалыг.

Хат хадыыр, хар бадар черлерге хар дозарының, оруктар камгалаарының ажылдарынче кичээнгейни күштелдирери көрдүнүп турар. Бо талазы-биле Кызыл—Абакан оруунга 1984—1985 чылдарда улуг ажылдар планнаттынган. Ынчалзажок хар дозарының аргаларын чер болганга ой-шаанда ажыглаары чугула.

Оруктар — улус ажыл-агыйның чаңгыс аай чарылбас системазы кылдыр тудуштуруп турар. Ынчангаш орук байдалын экижидериниң талазы-биле сагыш салыры чер-черде партия, совет, ажыл-агый органнарының, бүгү хөй ниитиниң хөрээ. Орукчулар-биле кады бир-ле дугаарында автотранспортчулар, КАИ ажылдакчылары дөмниг ажылдаар ужурлуг. Маңаа чамдык чолаачыларның харыысалга чок, орук байдалын боттарынга хамаарылга чок көөр хөөнүн буруу шавары чугула. Үрелген, сандан үнген машиналарны, кожугларны орук ортузунга каап, септеттинген, турган черинге даштарны, ажык чок апарган демир-дести, дугуйларны каап-тар чоруктар шимчээшкинге кончуг шаптараазынныг. Ындыг чоруктар немелде бергедээшкиннерни орукка тургузар.

Республиканың улус ажыл-агый адырларының планныг даалгаларын күүседиринге транспорттуң, орук харылзааның киирер улуу улуг. Ынчангаш оруктарны эң таарымчалыг, шаптараазын чок ажаары республиканың орукчуларының хүндүлүг хүлээлгези. Ону күүседиринге оларда күш-даа, дуржулга-даа четчир.

БЕШ ЧЫЛ: ҮШКҮ ЧЫЛЫ УДАВАС ДООСТУР

БАЙ-ТАЙГАНЫҢ ХАРЫЛЗААЖЫЛАРЫНДА

Тээлиниң харылзаа белдириниң коллективи бо чылдың он айларында орулга киирип алырының планын 104,5 хуу күүсеткен, оон аңгыда ол чонга харылзаа ачы-дузазын улам экижидер, почта чедирилгезин телефон, телеграф харылзаазын негелделерге дүүштүр тургузар дээш чогуур хемчеглерни боттандырып келген. Коллективте чоң мурнунга хүлээлгезин идегелдиг күүседиринге харылзаа белдиринде хөй чылдарда ажылдаан аргадуржулгалыг, мергежилин эки билир, бедик сагылга-чурумнуг кижилер улуг үлүүн киирип турарлар. Ындыглар мында эвээш эвес.

Наталья Тырысовна Салчак (үстүнде чурукта) харылзаа белдиринде хоочуннарның бирээзи. 19 чыл стажтыг телефонист ам мында бригадир. Сес кижилиг бригаданың кежигүннери сууралар, хоорайлар аразында телефон харылзаазын ынаныштыг болдурар дээш харыысалгазын бедидип, дериг-херекселдериниң идегелдиг ажылдаарын хандырарының хемчеглерин ап турар. Техниктиг өөредилгени бригадир боду эрттирип турар.

Район төвүнде, суурларда телефон харылзаазының, радио дамчыдылгазының шугумнарын Сергей Иргитович Чанзан (ортузунда чурукта) барык он чыл эдип, хайгаарап турар. Ол Свердловскиге радиомонтерлар курузун доозкаш, харылзаа шугумнарының монтеру бооп ажылдап турар.

Мергежилинге бердингеи, ажылынга харыысалгалыг ажылдакчыларның бирээзи Екатерина Дамба-Даржааевна Хертек (адаанда чурукта). Ол 13 чыл стажтыг телефонист.

Тээлиниң харылзаа белдириниң коллективи Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышка киришпишаан, улам күжениишкинниг ажылдап турар.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

ҮЕНИ МУРНААННАР

Бо чылын Кызылдың «Тудуг кезектери» комбинаттың коллективи бараанныг продукция бүдүрер планын ажыр күүсеткен. Пландан ажыр 138 муң рубльдиң тудуг кезектерин херэглекчилер алган.

Совет Тываның 40 чылынга уткуштур алган социалистиг хүлээлгезинде бо чылдың планын декабрь 30-де бүрүн күүседир деп бижиттинген. Пландан ажыр 29 муң рубльдиң продукциязын сайгарарын ында көрген. Амгы үеде бүдүрүлгениң коллективтери 20 муң рубльды ажыр сайгарган. Оон алгаш көөрге, эрткан үеде хүлээлгезин чедиишкинниг күүседиптерин чигзиниг чок.

Комбинаттың социалистиг хүлээлгезин чедиишкинниг күүседиринге мурнакчы бригадаларның салыышкыны улуг. Чижээ, демир-бетон конструкциялар хептээр пехтиң А. Румянцев удурткан бригадазы 347 кубометр чылда-демир-бетонну пландан ажыр бүдүрген. Комбинаттың ыяш болбаазырадыр цегиниң М. Павлов мастерлээн коллективи ыяш кылыглар бүдүрер планын 107 хуу күүсеткен.

Бистиң корр.

СААНЧЫЛАРНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

Саар малды тургузу ээзырарга ооң продуктулуг чоруу бедик болур. Оон аңгыда малдың чемгерилгезин эки организастаары чугула. Улуг-Хемде «Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бааан фермазының коллективи шак мынчаар ажылдааныдан кескү чедиишкиннерни бо чылдың эрткен айларында чедип алган. Ферманың саанчылары сүт саар планын 103 хуу күүсеткен оон сайгарылгазын 102 хуу боттандырган.

Малдың продуктулуг чоруун бедидер дээш олар хүн бүрү чаа-чаа аргаларны дилеп тып турарлар. Малды хоолулуг болгаш чулуктуг чем-биле чемгерип, саванны үштап берип турар.

Д. ИРГИТ.

Черниң кежиин четтирер дизе

КЕРЭЭ ЁЗУГААР

Чер ажылын хөгжүдеринге коллективтиг керээниң ролю улуг. Күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаарының бо депшилгелиг аргазы бистиң республикада сөөлгү чылдарда элээн нептереп турар. Ооң бир чижээ «Тиилелге» совхозтан көрүп болур.

«Тиилелге» совхоз курлаг хову зоназында турар. Ында 26442 гектар тарылга шөлү бар. Ооң иштинде тараа культуралары 11800 гектар, мал чеми 5384 гектар шөлдүг, артканнары — куруктуруп аңдарар шөлдер болуп турар.

Совхозта механизастаттынган үш отряд бар. Оларның ийизи тараа өстүреринге, бирээзи бөдүүн болгаш чулуктуг чемнер белеткээринге тускайлаттынган. Тараа бүдүрер отрядтарда К—700, К—701 тракторлар, мал чемин белеткээр отрядта «Беларусь» тракторлар болгаш мал чемин белеткээр техника быжыглаттынган.

Күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаар тоотуң ажылдакчылары, Кызыл районнуң агропромышленниктиг каттыжыышкынының специалистери совхозтарның механизаторларының ортузунга чер ажылынга коллективтиг керээни нептередир талазы-биле тайылбыр ажылын чорудуп турар. Ооң ачызында тараа бүдүрер № 2 отрядтың механизаторларының коллективи бригада керээзиниң аргазы-биле ажылдаар деп боттары эки тура-биле күзелин илереткен. Отрядтың мурнуку чылдарда ажылдап кылган бүдүрүлге программазын, организас-техниктиг болгаш экономиктиг негелделерин база механизаторларның ажыл-биле бүрүн хандырылгазын боттарының коллективинге ханызы-биле өөренип көрген. Ол сорулга-биле тарылга шөлүн 1000 гектар улгаттыргаш, чер ажылының зона системазының негелдезин барымдаалап 2700 гектарны чайгы-күскү андарылгага арттырган. Тарылга шөлүнүң структуразын эде көрүп, ынаар күзүн чажар кок тараазы 1300 гектарны киирген.

Ол отрядта ниитизи-биле 7050 гектар тараа шөлү быжыглаттынган. Оларның 4350 гекары— чазын чажар тараа культуралары. Ында К—700, К—701 маркалыг 8 трактор ийи ээлчег-биле ажылдап турар. Ол ышкаш СКД-6,0 маркалыг он комбайн болгаш хөрзүн камгалаар техника бүрүн быжыглаттынган.

Отрядтың коллективи дуржулгалыг 16 механизатордан тургустунган. Оларның 4-үжүнгү классты, артканнары—бирги класстың трактористери. Назы талазы-биле алырга, ортумаа-биле 38 харлыг, механизатор стажы ортумаа-биле 17 чыл. Ол коллективти Тыва АССР-ниң алдарлыг механизатору К. С-Б. Монгуш удуртуп турар. Боду бирги класстың трактористи. Бригаданың составында оон ыңай агроном, бригадирниң учёт талазы-биле оралакчызы, эдикчи-мастер, кашнакчы, слесарь-септекчи кирип турар.

Совхозтуң специалистери черниң зона системазының негелдезин ёзугаар технологтуг картаны ажылдап кылган. Совхозта тарылга шөлүн диллиндектээр арга-биле калбаа 30 метр кылдыр чорудуп турар. Тарылга мурнунуң чер болбаазырадырын БИГ-3,0 маркалыг инелемчек бистиг илирлер, КПШ-9,0 маркалыг культиваторлар-биле чорудуп, СЗС-2,1 сеялка-культиваторлар-биле чаштырып турар. Ол ышкаш чай дургузунда дөрт катап КПШ-9,0, КПЗ-3,8, КПГ-2,2 деп маркалыг культиваторларны ажыглап, хөрзүнүң ажылдап кылырынче кол кичээнгей салдынган.

Отрядка тараа культураларының сөөлгү беш чылда ортумак дүжүдү гектардан-на 6,5 центнер болган. Чылда тараа бүдүрерниң планы болгаш бир центнер продукцияның аккорд расценказын ол дүжүттү барымдаалап тургускан. Ажылдың түңнели дээш аккорд расценказы тодарадыр ажыл төлевириниң планныг фондузунга механизаторларның чүгле боттарының кылыр ажылдарын киирген. Отрядтың тариф фондузунда оон ыңай агрономнуң, бригадирниң, бригадирниң учёт талазы-биле оралакчызының, эдикчи-мастерниң, кашнакчының болгаш септекчи-слесарьның чылда хову ажылдарының үезинде ажылының төлевири база бар. Бир центнер тарааның расценказы 1 рубль 04 көпеек, саванныы—10,8 көпеек болган.

Механизаторлар продукция дээш үе санажырының бетинде тракторист-машинистерниң тариф төлевириниң дөртку разрядын ёзугаар үе-үелеп авансыны клазы болгаш куржаг коэффициентизин дээш немелде-биле кады ап келген. Үе-үелеп бээр авансыны чүгле бодунуң участогунга ажылдааны дээш, ажылга киржилгезин барымдаалап, шактап санап турар. Механизаторлар коллективинден өске черге кылган ажылдар база септелге дээш наряд ёзугаар кылган ажылын барымдаалап төлевир алыр.

Механизастаттынган ажылдың болгаш үе-үелеп санаан авансының хемчээлин бүрүткээрде, механизатор бүрүзүнге ай санында бодунуң коллективинде кылган ажылынга наряд тургузуп турар. Санаан аванс биле кылган ажыл төлевириниң хемчээлин дүүштүрериш ниити отрядка болгаш кижи бүрүзүнге чорудар. Ынчаарга авансының хемчээли кылдынган ажыл төлевиринден оранчок эвээш бооруп анализ көргүскен. Ындыг ийи даклыр саналга керээлиг коллективтерниң баштайгы үезинде черле херек. Ынчангаш керээлиг коллективтерниң хостаттырган учёттуктуг болуру чугула.

Керээлиг отрядка «күш-ажылдың чарыгдалының, механизастаан ажылдарның хемчээлиниң анализинден алырга, бо чылдың хову ажылдарының үезинде механизатор бүрүзүнүң ажылга киирген үлүү 83—100 хуу болган.

Отряд бөлүктээр арга-биле ийи ээлчег ажылдап турар. Күш-ажылды организастаарын экижиткени хову ажылдарын кыска хуусаада доозарын хандырган. Механизаторлар боттарының ажылын дооскаш, кожаларынга дузалажып турар. Чижээлээрге, эрткен чазын коллектив № 3 отрядка 762 гектар черниң тараазын чаштырып берген, ол-ла үеде «Шамбалыг» совхозка 4 трактор дөрт хүн дургузунда ажылдааан.

Бо чылын коллективтиң ажылының түңнели мындыг: тараа культураларының ортумак дүжүдү гектардан-на 8,6 центнер, ниити тараа чыылдазы— 3741 тонна, тараа бүдүрериниге күш-ажыл төлевири—38944 рубль, саван бүдүрериинге төлевир — 2424 рубль, ынчангаш ниити төлевир 41368 рубль болган.

Механизаторларга үе-үелеп төлээн авансының түңү 10300 рубль, өскээртен дузалашкан улуска 415 рубль болган. Продукция бүдүрген дээш коллектив кежигүннеринге немелде төлевир 25653 рубль азы кижи бүрүзүнге ол төлевир 1222 рубль четкен. Ооң түңнелинде механизаторларның ажыл төлевири ортумаа-биле 396 рубль болган. Коллективтиг керээниң оон кежигүннеринге-даа, чер ажылын хөгжүдеринге-даа ажыктыг талаларын бо отрядтың ажылы бадыткап турар-дыр.

В. ИЛИВЕРОВ,
күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаарының республика төвүнүң сектор эргелекчизи.

КӨРДҮНГЕНИНДЕН ХӨЙ

Барын-Хемчик районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң коллективи бо чылдың октябрьда районнуң чурттакчыларынга 18900 рубльдиң янзы-бүрү хевириниң ачы-дузазын көргүскен. Ол планда көрдүнгениндеи 200 рубль хөй. Ноябрьның планы база чедиишкинниг күүсеттинип турар.

Ында Р. И. Петровага химиктиг арга-биле хеп аштаар черниң ажылдакчылары 5500 рубльдиң ажылдарын күүсеткен. Бүдүрүлгениң Кызыл-Мажалыкта платье даараар бригадазы, Ак-Довурак хоорайда дааранықчылар бригадазы чедиишкинниг ажылдап турар.

О. МӨҢГЕ-БАЙЫР.

Каттышкан рейд

ҮЗҮКТЕЛИИШКИННИГ, ЧЕДИР САЛБАС

Чоннуң садыг хандырылгазын экижидер талазы-биле тодаргай хемчеглерни партия болгаш чазак ап чорудуп турар. Ол дугайында эвээш эвес доктаалдар, шиитпирлер база үргүлчүлээн. Салдынган сорулганы амыдыралга боттандырып, чоннуң хандырылгазынче кичээнгейни салыры — чер-черде партия, совет, ажыл-агый органнарының удуртукчуларының хүлээлгези болур.

Бо талазы-биле Чөөн-Хемчикте байдал кандыгыл? Ону ук районнуң улусчу контроль комитединиң, «Шын» болгаш «Ленинчи орук» солуннарының каттышкан рейд бригадазы хынааары-биле Чадаана хоорайның аъш-чем, үлетпүр барааннарының магазиннеринге чораан.

Эрткен чылдыынга деңнээрге чоннуң садыг хандырылгазында байдал экижээн дээрзин рейд бригадазының кежигүннери демдеглээн. Садыглаашкынның чурумун хажыдар чоруктар кызырылган. Магазиннерниң иштиг арыг-силиг, садыгжылар үнген-кирген улуска эптиг эвилен, барааннарның ортектерин чараштыр бижээш, аскылаан.

Ындыг-даа болза садыглаашкынның чурумун хажыдар чоруктар магазиннерде-даа, ниитиниң чемненилге черлеринде-даа эвээш эвес дээрзин рейд бригадазының кежигүннери илереткен. Чижээ, хеп магазининде, «Турист» гастрономда, эът магазининде бар барааннарны чедир делгевес, оларның өртээн бижээш аспас, бараан чажырар чоруктар бар болган. Ону мындыг фактылар бадыткаар: эът магазининге рейд кежигүннери чорааннда, бааргык аааандан согуна, «слива» деп компот, кат вареньелери, «розовое крепкое» деп кызыл арага аймаа илереттинген. Ук барааннар делгеттинмээн болган. А хеп садар магазинде саваа болгаш кышкы тоннар чажыртынган болган. Пөс магазининиң ажылдакчылары ында бир ситецти, шывыгларны делгевээн.

Аъш-чем барааннарының чамдык магазиннеринде деңзилээр херекселдерни шын эвес таарыштырганындан барааннарны садып алыкчыларга чедир деңзилеп бербейн барган чоруктар барын хынап барганнар илереткен. Ындыг четпестер гастрономда, эът магазининде, № 2 столовая буфединде бар.

Ниитиниң чемненилге черлериниң белеткеп турар аъш-чемниниң шынары кудуу, ассортиментизи кызыы болган. Оон аңгыда чемниң нормазынга чедир кагбас чоруктар база илереэп. № 3 столоваяга бир порция гуляшка-ла 10 грамм эътти, № 1 столоваяга бир порция пловка —30 грамм эътти чедир салбаан. Компотту кайыдаа столоваяга 200 грамм кирер стаканга кудар турган, шуптузунга 180 г. саваа кудуп турган.

Аъш-чем магазиннеринде чоннуң бүгү херэглел барааннарының ассортиментизи куду деңнелде болган. Далганнаш быжырган кылыглар ховар. Ногаа, саржаг аймаа үзүктелиишкинниг. Хлеб болгаш сүт чамдыкта чедишпейн баар.

Шыгжаар хуусаазы эрткеп продукт аймаан өртээн чиигедир азы ону үндүр бижиир талазы-биле районнуң товароведтери хемчег албайн турары рейд үезинде база илерээн. Аъш-чем барааннарының магазиннеринде чамдык парфюмерияның хуусаазы 1981 чылда-ла төнген, ону ам-даа эрги ортээ-биле сатпышаан.

Ынчангаш чоннуң садыг хандырылгазында эвээш эвес четпестер барын рейд кежигүннери илереткеннер. Ону дарый чайладыр талазы-биле тодаргай хемчеглерни райпо баштаар чери алыр апаар. Элээн үе эрткенде, ук бригада бо айтырыгже база катап эгилип, кылдынган ажылдар-биле таныжар.

Рейд бригадазының кежигүннери:
С. САНАА, районнуң улусчу контроль комитединиң садыг болгаш ниитиниң чемненилге черлериниң талазы-биле штаттан дашкаар инспектору, А. МОНГУШ, К. МОНГУШ «Ленинчи орук» болгаш «Шын» солуннарының корреспондентилери.

Национально-краеведческий отдел

Лекция

пропагандазы

СОРУЛГА, ООҢ КҮҮСЕЛДЕЗИ

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң материалдарын масса чоға пропагандалап чедіреп талазыбыз районның «Ынаех» ниитилел организациязының чоруду турар ажылының болгаш сорулгаларының дугайында ниитилелдиң баштаар черинің президиумунга дыңнаан. Бо тема талазы-биле лекторларга тус-тус лекцияларны үлөзин, графикти тургузуп каан. Ол ёзугаар үжеңийн лектор доктаамал ажылдап турар. Лекторлар К. Д. Биче-оол «Чаа кижиниң кижизидери — СЭКП-ниң программалыг сорулгазы», Н. А. Оюпар «Күш-ажылчы коллективтер дугайында хөөдүү — социалистиг демократияда чаа үүгүү», С. Ф. Прудников «Сагыпга-чуруум болгаш корум-чуруум — социалистиг амыдыралдың чарылбас кезээ» болгаш оон-даа өскелер хөй яңзы темаларга номчуп турар. Чаа Чаа-Хөл, Ак-Тал, Ак-Туруг, Арыг-Бажы, Хайыракан суурларда партия эге организациялардың үдуртулгазы-биле Пленум материалдарына холбашкан лекциялар доктаамал номчуттуун турар, а Чодураа, Торгалыг, Арыг-Узуу суурларда лекция номчулгазы кожкан. Специалистер, үдуртукчулар чон ортузугга эвээш лекция номчуп турар.

Ниитилел-политиктиг темабиле районда 116 лектор ажылдап, олардан 86 лектор июнь Пленумунуң материалдарын алган. Районуң партия, совет, комсомол болгаш ажыл-агый үдуртукчуларындан «Сельхозтехниканың» район салбырының эргелекчизи С. Прудников, «Сельхозхимия» каттыжыышкынның даргазы С. Текпеев, «Ак-Туруг» совхозтуң директору Ч. Чигжит, район эмнелеэнниң улуг эмчизи А. Балган, кодээ ажыл-агый эргелелиниң начальныгы В. Хангаев, районнуң прокурору Н. Ондар болгаш оон-даа өскелер бо-тарынын харылаан турар. участоктарыгга лекция номчулгазын үзүктелдирбейн тыварлар.

Июнь Пленумунуң материалдарыңга лекция номчуп турар лекторларга беседа-семинарлыг эрттиргеш, техникалыг херекселдер-биле чегелеп хандыртынза-даа оларда методиктиг литературалар бар.

Лекция пропагандазының комплекстиг хемнелдээни «УТКА 25 чылы» совхозка, «Шагонарлыгстрой» треске, Шагаан-Арыг ортумак школага Пленум соонда үеден бо хүнгерге чедир бир удаа эрттирген.

Партия Төп Комитединиң июнь (1983 ч.) Пленумунга турасказыкчан чаңгыс зай политхүнгерге районнуң партия организациялары идепкейлиг киргиннеп.

Ажылчы чон ортузугга идей-кижизидилелиг ажыл чорударынга база ажыл-ишчилерни он биргн беш чылдың планның онаалдарының көрүнүшкининг күүселдирикче мобилизациязырынга «Ак-Туруг» совхозтуң партия эге организациялыгларынга лекция номчулгазын үзүктелдирбейн тыварлар.

Июнь Пленумунуң материалдарыңга лекция номчуп турар лекторларга беседа-семинарлыг эрттиргеш, техникалыг херекселдер-биле чегелеп хандыртынза-даа оларда методиктиг литературалар бар.

Лекция пропагандазының комплекстиг хемнелдээни «УТКА 25 чылы» совхозка, «Шагонарлыгстрой» треске, Шагаан-Арыг ортумак школага Пленум соонда үеден бо хүнгерге чедир бир удаа эрттиргеп.

Партия Төп Комитединиң июнь (1983 ч.) Пленумунга турасказыкчан чаңгыс зай политхүнгерге районнуң партия организациялары идепкейлиг киргиннеп.

Ажылчы чон ортузугга идей-кижизидилелиг ажыл чорударынга база ажыл-ишчилерни он биргн беш чылдың планның онаалдарының көрүнүшкининг күүселдирикче мобилизациязырынга «Ак-Туруг» совхозтуң партия эге организациялыгларынга лекция номчулгазын үзүктелдирбейн тыварлар.

Комсомолчуларның болгаш аныяктарның арагызында ниитилел ажыктыг ажыл кылбас, азырадыңчы хөөнүүг, хөй-кижиниң корум-чуруумун үрээр пій-чаңгыс кижилер барын отчёт-сонгуулдалыг хуралга шуулүмүлөөш, ол кижилер-биле ажылдың комсомол комитедин кошкак органнзастаан. Чыргакы, Хорум-Даг салбырларыга кичээлер үстүп турган. Хоочуунар болгаш дагдыныкчылар төөгүлеп аныяктар ортузугга шоолуг ажыл чорутпаашын сагал бергеннер шүгүмүүлөөш. Культура бажыңыгга темалыг, дыштанырга кежээлерге организастаар ажылды комитет чорутпаан. Спортка хандыкпыладыг аныяктар совхозга хөй, мындыг түрбүже бо чугула кежээ көрүнүшкининг күүселдирикче мобилизациязырынга «Ак-Туруг» совхозтуң партия эге организациялыгларынга лекция номчулгазын үзүктелдирбейн тыварлар.

Комсомолчуларның болгаш аныяктарның арагызында ниитилел ажыктыг ажыл кылбас, азырадыңчы хөөнүүг, хөй-кижиниң корум-чуруумун үрээр пій-чаңгыс кижилер барын отчёт-сонгуулдалыг хуралга шуулүмүлөөш, ол кижилер-биле ажылдың комсомол комитедин кошкак чорудуп турарын айыткан.

«Чыргак-Бажы» совхозтуң комсомолчулары комитеттиң отчёттуг үеде чорутпаан ажылын шуулүмүлөөш, ол кижилер-биле аналяттээш, моон соңгаар четпестерин эткеш, он биргн беш чылдың планның онаалдарының күүселдир, Совет Тывазының 40 чылынга төлептиг ужурашкынын күүселдирикче мобилизациязырынга «Ак-Туруг» совхозтуң партия эге организациялыгларынга лекция номчулгазын үзүктелдирбейн тыварлар.

Июнь Пленумунуң материалдарыңга лекция номчуп турар лекторларга беседа-семинарлыг эрттиргеш, техникалыг херекселдер-биле чегелеп хандыртынза-даа оларда методиктиг литературалар бар.

Лекция пропагандазының комплекстиг хемнелдээни «УТКА 25 чылы» совхозка, «Шагонарлыгстрой» треске, Шагаан-Арыг ортумак школага Пленум соонда үеден бо хүнгерге чедир бир удаа эрттиргеп.

Партия Төп Комитединиң июнь (1983 ч.) Пленумунга турасказыкчан чаңгыс зай политхүнгерге районнуң партия организациялыгларының үдуртулгазы-биле Пленум материалдарын алган. Районнуң партия, совет, комсомол болгаш ажыл-агый үдуртукчуларындан «Сельхозтехниканың» район салбырының эргелекчизи С. Прудников, «Сельхозхимия» каттыжыышкынның даргазы С. Текпеев, «Ак-Туруг» совхозтуң директору Ч. Чигжит, район эмнелеэнниң улуг эмчизи А. Балган, кодээ ажыл-агый эргелелиниң начальныгы В. Хангаев, районнуң прокурору Н. Ондар болгаш оон-даа өскелер бо-тарынын харылаан турар. участоктарыг

Чылдың-на ноябрь 19-та бистиң чуртувуска бүгү улустуң байырлалы—ракета шериглериниң болгаш артиллерия хүнүн байырлаалдыы биле демдеглеп турар.

Бөгүн - Ракета шериглериниң болгаш артиллерияның хүнү

ТАЙБЫҢ ИШТИҢ КАМГАЛАКЧЫЛАРЫ

Генерал-полковник А. Д. ХЕЛЕХИН, стратегтиг камгалалдың ракета шериглериниң кол командылакчызының оралакчызы

Бөгүн совет кижилер Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочун фронтучуларының, а ол ышкаш оларның дайынчы алдарының төлептиг уламчылакчылары — Совет Чепсектиг Күштерниң дайынчыларының элеп читпес маадырлыг чоруктарын алдаржыдып, камгалал үлетпүрүнүң —күчүлүг ракета болгаш артиллерия чепсектериниң тургузукчуларынга —совет суражылг эртемденнерге, инженерлерге болгаш техниктерге, ажылчыннарга чогуур үнелелди берип турар.

Боттарының адаларының дайынчы чаңчылдарын уламчылавышаан, ракетчиктер болгаш артиллеристер социализмниң чаалап алышкыннарын, бистиң улустуң тайбың күш-ажылын серемчилелдиг камгалап, социалистиг Төрээн чурттуң камгаланыр аргазын быжыглаар дугайында СЭКП-ның XXVI съездизиниң, партия ТК-ның ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга чедиишкиннииг боттандырып турарлар.

Революстуң баштайгы артиллерия бөлүктери боттарының дайынчы оруун кызыл гвардияның составы-биле кады эгелээн. Ажылчыннарның болгаш тараачыннарның Кызыл Шериин тургустунары биле, олар ооң хүрээлеңинче каттыжып кирген. Күш-ажылчы чоннуң талазынче кире берген эрги армияның артиллерия кезектери база оларга каттышкан. Иштики контрреволюцияны, даштыкы интервенцияны чылча шаварының болгаш революцияның чаалап алышкыннарын камгалаарын организастаарының сорулгаларын шиитпирлээринге артиллерияның улуг ужур-дузазын В. И. Ленин демдеглеп чораан.

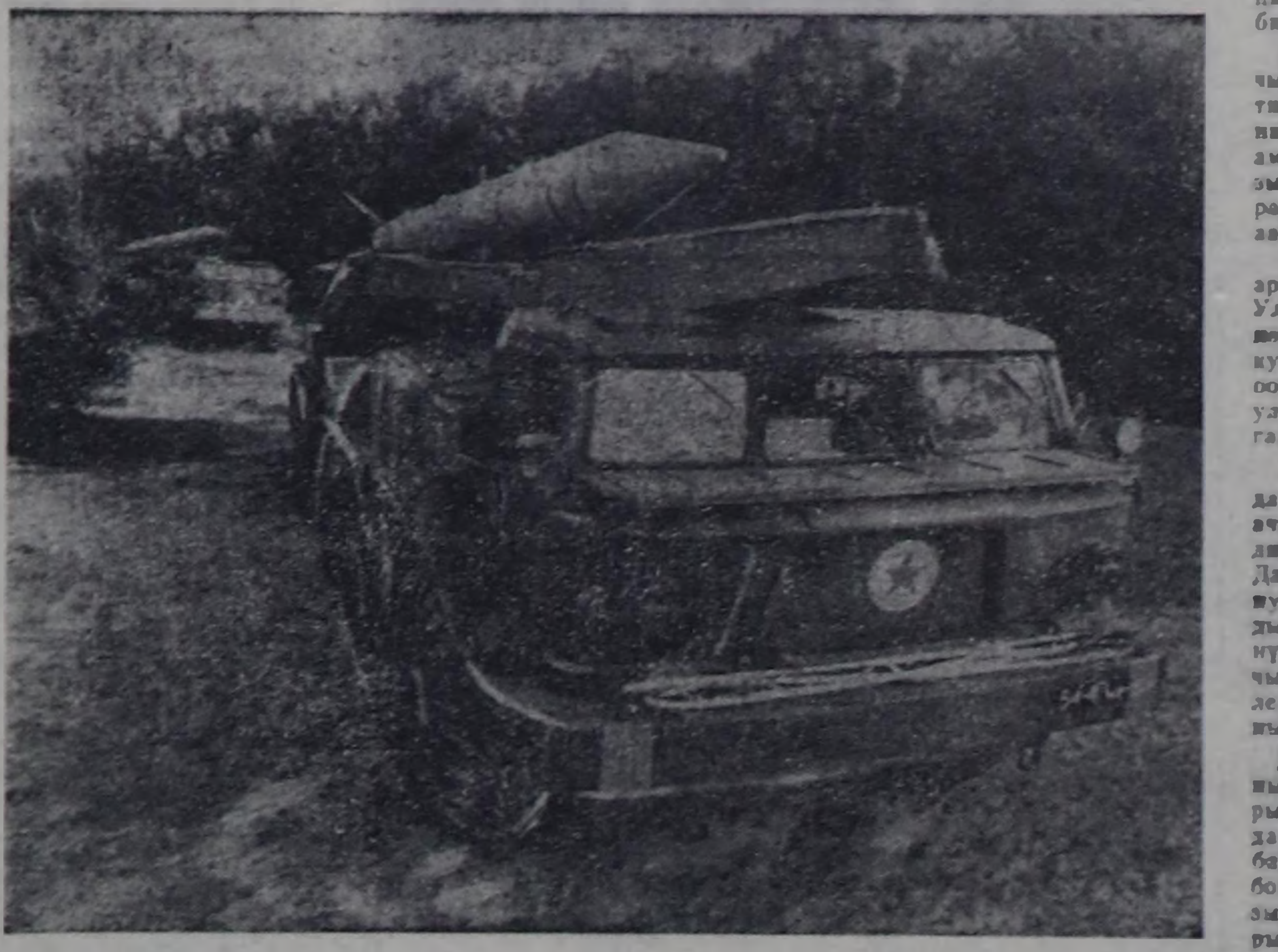

Павшылыны болгаш Ленинградты камгалаарынга, Колчакты, Деникинни, Врангельди чылча шаварынга Советтерниң эрге-чагырганы дээш демиселге туруштуг болгаш эрес-маадырлыг чоруктуң үлегер-чижээн хамааты дайынынга артиллеристер көргүскен. Хамааты дайынның үезинде Совет Республиканың мурнунга ачы-хавыязы дээш артиллерияның 18 кезектери Революцияның хүндүлел кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Баштайгы беш чылдарның чылдарында Коммунистиг партия Совет Чепсектиг Күштерни сайзыраңгайжыдар, оларны амгы үениң дайынчы техниказы болгаш чепсээ-биле хандырар талазы-биле канчаар-даа аажок улуг ажылды чоруткан.

Совет артиллерия болуушун артык күштүг Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында көргүскен. Баштайгы тулчуушкуннарга дайзынга, ылангыя ооң күжүк танк күштеринге улуг когаралды таварыштырган.

Ада-чурттуң Улуг дайынында бистиң артиллериявыстың ачы-хавыязын совет улус бедик-биле үнелээн: ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы-биле 1944 чылдың ноябрьда Артиллерия хүнүн доктаадып тургускан (1966 чылдан бээр — Ракета шериглериниң болгаш артиллерияның хүнү дээр апарган).

Делегейниң ийиги дайынының соонда АКШ-тың чагырыкчы бөлүктери делегей байдалын чидиглендире берген байдалда бистиң армины болгаш флотту улам ыңай сайзыраңгайжыдарының айтырыглары чидиг-биле тургустунуп келген. Коммунистиг партия болгаш Совет чазак дайын соонда баштайгы чылдарның аар-берге байдалдарында эң кыска хуусаада камгалал үлетпүрүн эде тургузар, ракета тудуушкунунуң болгаш атомнуг чепсектерниң бүдүрер талазы-биле эртемниг шинчилел ажылдарын кылбартыр ужурга таварышкан.

Ада-чурттуң ракета тудуушкунун хөгжүлдеринге 1957 чыл улуг базымны кылган, ынчан диптер аразынга ужугар хөй чадаланчак баллистиктиг ракета бөлеке шөнелдени чедиишкининиг эрткен. Ядролуг чепсекти бөмбүрзектиң кайыда-даа точказынга ол чедирип болур.

СЭКП Төп Комитеди болгаш Совет чазак 1959 чылда Совет Чепсектиг Күштерниң чаа хевири — стратегтиг камгалалдың ракета шериглерин тургузар дугайында шиитпирни хүлээп алган. Ол ам хөгжүлдезиниң шыңнар талазы-биле чаа деңнелинде четкен.

Тайбыңның камгалаары дээш демиселдиишкинин, Коммунистиг партия болгаш Совет чазак ССРЭ-ниң, ооң өңнүктериниң болгаш эвилелчилериниң айыыл чок чоруун хандырар дээш бүгү-ле херектиг чүүлдерин моон соңгаар-даа кылыр, империалистиг реакцияның агрессив кордалдарын доктаадырының күчүлүг факторы —Совет Чепсектиг Күштерниң дайынчы күчүзүн улам бедидер.

Бистиң партиявыстың ленинчи даштыкы болгаш иштики политиказын бүрүнү-биле чүүлдүгзүнүн деткивишаан, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң дайынчылары-биле бир демей, ракетчиктер болгаш артиллеристер дайынчы белеткелди бедиилеринге төлептиг салымчыкышкынын боттарының маадырлыг күш-ажылы-биле киирип турарлар.

«ӨЛҮМ РАКЕТАЛАРЫ — АНГЛИЯДА»

ЛОНДОН. (СЭТА-ның корр.) Боолары белен кылдыр тудуп алган англи десантниктерниң ийи каът оңурулгары, дээрде астына берген турар вертолёттар, ужудуушкун шугумнарынче баар оруктарны дуй туруп каан шериг машиналары. Гринэм-Коммон (Беркшир графствозу) дээр агаар шериинин баазазы ноябрь он дөртте ындыг кылдыр көстүп турган. Ында баштайгы америк чалгыныг ракеталар чедип келген. Ийи кылдыр хаан каан хааржактарны АКШ-тың ШАК-тың «Старлифтер» дээр канчаар-даа аажок улуг транспорт самолёдундан дүжүргеш, күштелдирген камгалал-биле бетоннап каан уургайларже сөөртүп апарган.

«Өлүм ракеталары Англияда», «Гринэм-Коммонуң херээженнери шериг баазазын бузээлээринге белен» дээн эгелер-биле солуннарның бирги арыннары кара-шокар кылдыр парлаттынып үнген.

Чаа америк ядролуг чепсектиң Англияда келгенинң дугайында камгалал министри М. Хезлтайнның дыңнадыын лейбористиг депутаттар «Бужартаашкын-дыр», «Национал эрге-ажыктарны саткан» дээн кыйгылар-биле уткааннар.

Лейбористиг партияның удуртукчузу Н. Киннок парламентиге чүве чугаалааш, чазак черин ооң «Европада ядролуг чепсеглениишкинниң кызыгаарлаар дугайында совет-америк чугаалажышкыннарның ооргазынче бижек киир шанчыпканы дээш» буруудаткан. «Бистиң улузувус М. Тэтчерни чуртка баштайгы согуушкунуң америк ядролуг чепсээн тургузарынга ооң чөпшээрешкенин дээш кажан-даа оршээвес»—деп, ол демдеглээн. Лейборстер ядролуг чепсекти эдере бүдүрерниге удур моон-даа соңгаар шиитпирлиг демиселжирин ол медеглээн.

Лондонга болган парлалга конференциязынга ядролуг чепсекти дүжүрери дээш шимчээшкинниң удуртукчулары чуртту америк ракеталарны салып үнгүрер шөл болдурарынга удур демиселге улам идепкейлиг кирижеринче, Англияның ядролуг чепсекти тургузарындан кабинетти ойталаарынче албадаары-биле «хамааты чагыртпас кампаниязының» эгелээринче тайбыңга-ла ынак бүгү кижилерни кыйгырганнар. Ол организацияның чиңгис секретары Брюс Кент ядролуг чепсекти анда тургузар чоруктуң «канчаар-даа аажок улуг халап болурун» медеглээн. Ол удурланыышкынының массалыг хөделиишкинин күштелдирип, баазаны бузээлээринче кыйгырган. «Чалгыныг ракеталарны ында эккелгени бистиң улустуң солун хуузун бадиентти америк президентиге берип кааныныы дугайын демнилен турар. Ам Англияда хамаарылга чок даштыкы болгаш камгалал-даа политика чок апарган болгаш ол бүгү ну-биле Вашингтоннуң тывангайының эдаанда кирген»—деп, шимчээшкинниң даргазы Дж. Раддок демдеглээн.

Ооң-биле кады америк ракеталарны мынаар чедиреринин дугайында айтырыг талазы-биле Лондон-биле сүмележири «артык чүүл» кылдыр АКШ-тың санааны солуннар демдеглээн. «Дейли экспресс» солуннуң дыңнадыы турары-биле алырга, Вашингтон англи камгалал министрин ракеталарның Англияга көстүп келириниң чогуур хүнүн билбес байдалга тудуп турган болган. Шериг ведомствозунуң баштыңы ноябрь он дөртте шериг кезектериниң бирээзинче чоруур дээнин хевертен соксаткаш, премьер-министрниң турар өргээзинге доп-дораан барган соонда, ам парламентиге ядролуг ракеталарны эккелгениниң дугайын чарлаанынче солуннар кичээнгейни углаадырып турар.

А. ФЕДЯШИН.

Аъш-чем программазы боттанышкында

ШАЙ БИЛЕ ЧИГИР!

Хлеб биле дус, чигир биле шай—амгы-амгы чергениң продукттулары. Ынчалза-даа оларны хүн бүрүде эргежок чугулазы дээп чоннуң мерген сөзү төрелдештирген. «Шай биле чигир!» деп мендилежиишкин «Хлеб биле дус!» дээни-биле демей уткалыг.

Бис бөгүн чигир-ногаан шөлдериниң мастерлери-биле, адырның фабрикаларының технологтары-биле база ынчаар мендилежиил. Бисте шай өстүрер ңара чаңгыс зонаның—Кавказ районнарының өстүрген шайы дээш, бедик дужут дээш четтирдивис! Ол делегейде база онзагай зона, чүге дээрге ол хире соңгу черде кайда-даа шай өстүрбейн турар.

Ботаника садындан, шенелде шолчугештерден эгелээн, а ам дээрге Грузияда, Азербайджанда, Краснодар крайда 80 муң гектар черде шай өзүп турар. Шайның сорттуг бүрүзүнүң ниити чыылдазының талазы-биле Совет Эвилели делегейде беш дугаар черже үнген. (Индияның, Шри Ланканың, Кыдаттың база Япониянын соонда).

Бо чылын эң-не хөй шай алдынган — рекорд. Ооң 94 хире хуузу — Грузияның салышкыны. Аъш-чем программазында: «Грузин ССР-те шай бүдүрүлгезин бедик темп-биле хөгжүдер...» деп бижиттинген чурттуң чагыын республика чедиишкиннинг күүседип турар. Сугтур чайыктар, долулуг чанныктар болуп турбуже, чер ажылдыглар дужуттуг камгалап ап шыдаан. Республиканың шай фабрикалары 554 муң тонна чиг-өттү хүлээп алган болгаш болбаззыраткан, ол дээрге пландап 54 муң тонна хөй.

Бо саннар көрдүнген хуусаадан эрте бедик көргүзүгнү чедип алганын херечилеп турар. Шайның сорттуг бүрүзүнүң чылда ортумак чыылдазы он бирги беш чылда маңаа 488 муң тонна, а он ийиги беш чылда—635 муң тонна болур турган. Чедип алдынганын көрдүгениинге деңнештиргеш, өзүлдениң темпизи бедик дээрзин демдеглээр апаар бис. А бир эвес оларны эрткен үении-биле шүүштүрер болзувусса? Статистика саннарын көргеш, кайгап кагдывыс. Бо чылын планда ажыр алдынган чиг-өт бистиң чуртуувустуң 1940 чылда белеткээн продукциязындан безин хөй болду.

Шайның сорттуг бүрүзүн садар талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин Азербайджанының ажыл-агыйлары күүсеткен —29 муң тонна чыглыныган. Ол сан база-ла дужуттуң өзүлдезин херечилээн. Республикада шай өстүрер чаа шөлдер хөй. Олар немежирге, беш чылдың төнчүзүнде маңаа шай бүдүрери барык-ла ийи катап өзер. Краснодар крайның шай өстүрүкчүлери база боттарының үлүүн көвүдедип турар.

Ындыг-даа болза шайга хөреглел, ону чыып ап турарындан дүрген өзүп турар. Сергедир суксунну ам бүгүде кажадаа—бажыңынга, аалдап баргаш, ажылынга —ижип турар. Эвээш чылдар дургузунда-ла ол продуктуну ажыглаары бисте бүдүн чартык катап өзе берген. Ам бичии-ле болза — чүвени канчап билир?—шай «ылаң караны» ажыглап чадавас.

Шай ижерин эки деп санап турар бис, ол дээш харын-даа алдынны төлеп, даштыкыдан база шай садып ап турар бис. Ынчанмас арга чок-даа. Хөй-хөй кижилер далай артындан келген шайга ынак—«чааннар» болгаш «хонектер» чуруп каан шайга ааш. Олар магазиннерде ховар, бистиң эң эки сорттарывыс база-ла ындыг.

Ындыг болганда, хемчээл дугайында сагыш салып тура, шынар дугайын уттур эргевис чок. «Шай цегининң» ажылдакчыларының мурнунга садып алыкчылар ол айтырыгны шыгыы тургузуп турарлар. Алырның ап чорудуп турар хемчеглери ам-даа эвээш ышкаш. Херек оон хөй кичээнгейни, эр ёзу-биле шимченгир чорукту негеп турар. Валюта чарыгдалын улгаттырары мырыңай албан эвес. Бистиң дуржулгалыг специалистеривистиң санап турары-биле алырга, иштики хөй курлавырлар бар, бир-ле дугаарында, ол дээрге ногаан дужуттуг болбаазырадып кылырының технологиязын сайзыраңгайжыдары-дыр.

Шай ындыг кичээнгейге төлептиг-даа, Сөөлгү чылдарда делегей ону база катап ажыттан дег болган, улус ону өске суксуннардан онзалап, бирги черде ылдыр санап турар апарган. Чижээ, Европаның чурттакчызы чылда ортумаа-биле 200 литр шайны (170 литр кофени, 90 литр пивону, 30 литр хире минералдыг суну) ижип турар. Англи кижи хүнде ортумаа-биле 4.5 аяк шай аартаар. Чаа зеландылар, канадалар, голландылар, араб чурттугаар, японнар аңаа арай-ла четпес. Делегейниң шайга ынактарының одуруунда бистиң туружувус — дап-дал ортузу.

Шайлаарынга ынак болуру кузенчиг херек. Чигир-ногаан үнүштүң бүрүлеринде эм шынарлыг чүс ажыг бүдүмел бар, оон аңдаңы, чаагай чыды база кижини сергедир аргалары ында. Шайның ындыг дээштиг ону ишкен соонда чартык шак болганда эгелээш, алды шак чедир үргүлчүлээр.

Ол дугайында билдингир биохимик Я. Молешотт мынчаар аянчыдып чугаалаан: «Шай ижерге кижи шиитпирлиг болур, көрген-билгенин болап шиитпирлээринге дузалаар, хаадыр бодаарынче албадаар.» Орус үлегер домакта ол дугайында база чечен кылдыр чугаалаан: «Шайдан бак үнмес». Шеверлериниң кээстап кылган аржылдарында: «Часкарлыг серге, шайдан иш» деп бижээни солун.

Кижиниң кадыынга, ажылдаар арга-шинээнге, чогаадылгазынга ол суксунуң эки салдарының дугайын хөй бодалчылар, ажыдыкчылар, чогаалчылар демдеглеп чораан. «Хөй шайлап турдум, оон башка ажылдаттынмас болду»—деп, Л. Толстой бижээн. «Хоюг шайга ынак кижи... Чаңгыс ааза дөрт омааш шай кылар турдувус»—деп, Д. Менделеев дугайында сактышкынарынга ооң уруглары демдеглээн. Шай шинчилекчизи эртемдениниң бир ажылында бо одуругларының авторун кайгаткан факт бар: шай кижиниң угаанын он хире хуу көдүрер. Элдеп аа? Шайлап турар бис—угаан кирип турар бис. Түңнел бузуренчиг эвес, хөлүн эрттир дорт-даа ышкаш. Ынчалза-даа эртем эртем-не болгай.

Ындыг болганда, шай дээрге сергелең болурунун, кадыкшылдың суксуну дээрзи эвээш ышкажыл, ол аңаа немей бодал тывылдырар, чогаадылгага дузалаар, чалгааратпас-тыр. Бо адырга эң эки шынарлыг продукцияны чагып тура, бис эң эки шиитпирни тыварынга идегеп турар бис. Чүге дээрге шай ону—ханы болгаш мерген угаанны —негеп турар.

Д. СМИРНОВ,
СЭТА-ның тайылбырлакчызы.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

РУМЫНИЯНЫҢ КЫЙГЫРЫЫ

БУХАРЕСТ. (СЭТА). РСР-ниң Национал Улуг хуралының сески сессиязы ында ажылдап эгелээн.

Европа күрүнелериниң, АКШ-тың болгаш Канаданың парламентилеринге база парламентарийлеринге РСР-ниң Национал Улуг хуралының кыйгырыын социалистиг Румынияның хоойлу үндүрер дээди органының депутаттары чугаалашкаш, чаңгыс эп-сеткилдиг чүүлдүг деп көрген. Европага чаа ядролуг ракеталарны тургузарындан ойталаарынга болгаш ядролуг чепсектиң кандыг-даа хевирлеринден Европаны хостаарынга чедирип болгу дег Женевада совет-америк чугаалажышкыннарга дугуржуушкун чедип алырының эргежок чугулазын кыйгырыгда онзалап демдеглээн.

Бо чылдың октябрь 27-де «Правда» солуннуң айтырыгларынга Ю. В. Андроповтуң харыыларында көдүрүлген саналдар талаларның туруштарын чоокшулаштырган болгаш чогуур дугуржулганы чедип алырының аргазы барып көргүскен деп, документиде онзалап демдеглээн. Бир эвес ындыг дугуржулга чедип алдынмас болза, Национал Улуг хурал Европа күрүнелериниң, АКШ-тың болгаш Канаданың парламентилерин ортумак ыракшылдың чаа ракеталарын Барыын Европага эккеп тургузарын соңгаарладырын чедип алырынче, Европа диптиң болгаш бүгү делегейниң амгы база келир үезиниң нүүрүнде бүгү харысаалга-биле хөделиринче кыйгырган. Ядролуг халаптың кыжаныындан бистиң диптиң-даа, бүгү делегей ниитилежилгезин-даа хостап болгу дег чөптүг дугуржулганы чедип алыр дээш күжениишкиннерни улгаттырар үе келген деп, документиде чугаалаан.

БОЛГАР-ГРЕК ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

СОФИЯ. (СЭТА). Болгарияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Чиңгис секретары, БУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Т. Живковтуң болгаш Грецияның премьер-министри А. Папандреунуң чугаалажышкыннары Болгарияның Велико-Тырново хоорайынга болган.

Ийи чурттарның аразында харылзааның айтырыглары, а ол ышкаш делегей байдалының эң чугула айтырыглары, хамыктың мурнунда Европада амгы байдалды ийи талалар чугаалажып көрген. Барыын Европаның чамдык чурттарынга америк ракета-ядролуг чаа чепсекти эккеп тургузар талазы-биле НАТО-нуң айыылдыг планнарының түңнелинде Европа дипте байдалдың сөөлгү үеде дыка чидиглээгенин чугаалажышкыннарның киржикчилери демдеглээн. Балкан чартык ортулукту ядролуг чепсектен хостуг зона болдурар дугайында санал-биле холбашкан айтырыгларны талалар база чугаалажып көрген.

Чугаалажышкыннарның түңнелдеринге хамаарыштыр парлалга конференциязынга Т. Живков чүве чугаалааш болгаш тайбыңны база айыыл чок чорукту быжыглаар херекке Болгария Улус Республика моон соңгаар-даа үлүүн киирер дээрзин медеглээн.

Америк чаа ракеталарны Барыын Европага эккеп тургузарын чартык чыл хуусаалыг кылдыр соңгаарладыр дугайында Грецияның саналын А. Папандреу бодунуң чугаазынга сагындырган. Ол саналды хүлээп алыры Женева чугаалажышкыннарын чедиишкининиң доозарынга чугула рольду ойнаар ийик деп, премьер-министр санап турар. Америк ядролуг чаа ракеталары Барыын Европаның чамдык чурттарынга эккеп тургузары Совет Эвилелин дүжүп бериишкин кылырынче албадаптар дээн АКШ-тың бадыткаашкыны байдалды частырыглыг кылдыр сооразар көргени-дир деп, Грецияның премьер-министри чугаалаан.

УДУРЛАНЫЫШКЫН

БАРЫЫН БЕРЛИН. (СЭТА). «Бажын ажыр чепсеглениишкинни болдурбас, бистер чугаалажыышкыннарны үргүлчүлээри дээш демиселжип турар бис»—деп, ындыг кыйгырыгның адаа-биле Барыын Берлинге болган чыскаалдың киржикчилери чаа америк ядролуг ракеталарны Барыын Европага тургузарын болдурбазының чугулазының дугайын медеглеп турганнар. «Барыын Европаның чурттарының девискээрлери америк ракета-ядролуг чепсектиң салып үнгүрер шөл болбас ужурлуг» деп олар айыткан.

Барыын Берлинниң «Тайбың дээш демиселчилерниң башкарлыга комитединиң» даргазы Топ Феркамп аңаа чүве чугаалааш, чаа ядролуг ракеталарны тургузары эгелээринге харыы кылдыр Барыын Европаның чурттарында тайбың дээш демиселчилерниң харыызы тайбың болгаш боо-чепсекти дүжүрери дээш демиселди улам-на күштелдирери болурун айыткан.

Чыскаалдың киржикчилери Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өөм каттыжыгларының чаа тайбың саналдарынга байыр чедирип, ону деткээннер.

АКШ-ТЫҢ ЭЭЛЧЕГЛИГ КАЖАРЛААШКЫНЫ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Рейганның администрациязы Женевада боол турар Европада ядролуг чепсеглениишкиннин кызыгаарлаар дугайында чугаалажышкыннарга «чаа» дээр ындыг саналдарының дугайын калбаа-биле чарлаан. Ынчалза-даа администрацияның улуг дужаалдыг төлээлекчизиниң тускай парлалга конференциязынга кылган тайылбырындан алырга, Вашингтоннуң шагдан бээр билдингир обструкционистиг туружу-биле деңнээрге, АКШ-тың саналында бичии-даа чаа чүүл чогун көргүскен. Ол дугайын албан ужуруунда төлээлекчи боду-ла бадыткаар ужурга таварышкан. «Чаа» санал болза, Совет Эвилелиниң херек кырында ССРЭ-ниң чаңгыс талалыг боо-чепсек дужу...ниче углаан дээш шагда-ла хүлээп албааны «ийи аразының вариантызы» дээр саналының чүгле «сайзыраңгайжыткан» хевири болурун ол миннип чугаалаан.

Херек кырында-даа алыр болза, Вашингтон ортумак ыракшылдың чаа америк ядролуг ракеталарын, 6—8 минута иштинде ССРЭ-ниң девискээринде эң чугула деп санааш, шыгаан черлерге дүжер аргалыг болганда, Совет Эвилелиниң оларны стратегтиг ужур-дузалыг деп санап турар ракеталарны, Барыын Европага сайгара тургузарын Совет Эвилелиниң чөпшээрээрин шуут негеп турар-дыр. Ооң-биле кады АКШ-тың «чаа инициативазы,» база-ла ооң мурнундагызы ышкаш, «нулевой шиитпирлээшкин» болгаш «ийи аразының вариантызы»-биле бир демей. Каттышкан Штаттарның девискээриниң эң чугула төптеринден демей ырак черлерге ортумак ыракшылдың шак-ла ындыг ракеталарын тургузары-биле ССРЭ-ниң харыы хемчеглер алыр эргези чок болдурарынче углаан.

НАТО-нуң болгаш Варшава Керээзиниң күштериниң ниити балансызынга Англияның болгаш Францияның Совет Эвилелинче шыгаап каан турар ядролуг чепсектерин киир санаарындан АКШ мурнуку хевээр ойталап турар. Бо айтырыг талазы-биле Каттышкан Штаттарның туружу «өскерлиишкин чок артар» деп, администрацияның улуг дужаалдыг төлээлекчизи медеглээн. Ооң аңгыда АКШ доктааттынган лимитке киирбишаан, Европа зоназында совет ракеталардан болгаш ССРЭ-ниң Азия кезээнде ракеталардан аңгыда Европада ядролуг чепсеглениишкинниң кызыгаарлаарының дугайында чугаалажышкыннарда көрүп турар чүүлдерге кандыг-даа хамаарылга чок районнарда Совет Эвилелиниң боо-чепсээн дүжүрерин көвүдүр-ле оралдажып турар. Адактың соонда келгеш, Вашингтон, бодунуң «чалгыныг ракеталарын» Барыын Европаже бүгү күш-биле «идип киирбишаан», ядролуг чепсеглениишкинниң кызыгаарлаар дугайында келир үеде дугуржулгаларны кылырының аргазын чок кылырынче херек кырында чүткүп турар, чүге дээрге, барыын чүк специалистерниң миннип турары-биле алырга, ядролуг чепсектиң ол хевири херек кырында контрольга алдынмас боор турар.

Бо бүгүнү алгаш көөрге, АКШ-тың «чаа» инициативазы дээр шуугаазын — Вашингтоннуң ээлчеглиг пропагандалыг овуузуну-дур.

ЛОНДОН. (СЭТА). Лондонуң «Гардиан» солуну АКШ-тың Женевада «чаа» саналын «ажыт-чажыт чок ылчыңнаашкын-дыр» деп адаан. Ону АКШ-тың эң чоок эвилелчилери болгаш Женевада чугаалажышкыннарда америк делегацияның баштыңы безин удурланып турда-ла, киргезиниң солун айыткан. АКШ-тың «чаа» саналы Женевага айтырыгны шиитпирлээрин чүгле чоокшулатпас эвес, харын-даа ону улам-на ыраадып турарын солун демдеглээн. Ол санал Рейганның администрациязының Женевада чугаалажышкыннарның буруңгаарлаарын күзевейн турарын көргүскен.

ПАРИЖ. (СЭТА). АКШ-тың ээлчегниг инициативазы —Совет Эвилели бодунуң чепсектерин чаксаан кызырыры болгаш Барыын Европага баштайгы согуушкунуң америк ядролуг ракеталарын тургузарын көрүп турар Рейганның билдингир телевизелелиниң чүгле бир хевири боор турарын «Юманите» солун бижээн. «АКШ-тың чаа саналдарының Совет Эвилелинге таарымча чогу тодаргай-дыр»—деп, «Котидьен де пари» солун бижээн.

СЭТА-НЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

Даштыкы шериг эжелелиниң адаанга он чылдың нүүрүнде туруп турар ортулуктуң соңгу кезээнге «хамаарышпас күрүне» тургустунган дугайында Киприниң түрк общиназының удуртулгазы ноябрь 15-те чарлаан. Ынчангаш Киприн чарылдырарынче углаган болгаш КНО-нуң кол Ассамблеязының база Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң чаңгыс эвес удаа хүлээп алган шиитпирлеринге чөрүшкек хөделиишкин кылдынган-дыр. Ортулукта ийи общиналарның дүрүм ёзугаар эрге-ажыктарын чогууру-биле барымдаалап көөр ужурлуг политиктиг чөптүг таарыштыр шиитпирлээшкининиң үндезиннерин чарылдырыкчы ол хөделиишкин божаннадып, Кипрде болгаш ниитизи-биле ол районда байдалды айыылдыг кылдыр чидиглендиреринге чедирип турар.

Делегейниң янзы-бүрү районнарынга чөрүлдээлерниң одагларын кыпсып, күрүнелер болгаш улустар аразынга идегешпес болгаш өжээнешкек чорукту өскүдерин оралдажып турар күштерниң хөделиишкиннериниң түңнелинде делегейниң дүшкүүрлүг чоруунуң ниити чидиглеңген байдалдарында Кипрде болуушкуннарның болдунганы кичээнгейни хаара тудуп турар. Кипрде ол болуушкун — ук хөделиишкиннерниң дорт түңнели-дир.

Кипрде болуушкуннарның хөгжүлдези-биле холбаштыр амгы үеде бүгү черлерде илергейлеттинип турар ханы сагыш човаашкынга Совет Эвилелинде база каттыжып турар. Кипр улустуң бодунуң эрге-ажыынга, ол бүгү районга тайбыңны болгаш шөлээн байдалды быжыглаарының эрге-ажыынга дүүштүр түрк-кипр удуртулга бодунуң шиитпирин күш чок болдурары база ортулукка быжыг болгаш чөптүг таарыштыр шиитпирлээшкинни чедип алыр сорулга-биле Каттышкан Нациялар Организациязының шиитпирлеринге дүүштүр КНО-нуң чиңгис секретарының киржилгезин-биле общиналар аразынга чогумчалыг чугаалажышкыннарны дүрген катап эгелээри эргежок чугула деп, Совет Эвилелиниң удуртукчу бөлүктеринде санап турар. Оваарымчалыг чорукту бүгү күрүнелерниң илергейлээри, Кипрде болгаш ол чоок-кавыда байдалдың немей чидиглениринге болгаш дүшкүүрлүг чоруктуң күштелиринге чедирип болгу дег хөделиишкиннерни ыңнындаа кылбазы база чугула. Даштыкыдан кандыг-даа холгаарлаашкын азы ийиышкын чокка кипрлиттар боттарының иштики херектерин шиитпирлеп шыдаар кылдыр бүгү байдалдар тургустунган турар ужурлуг. Совет Эвилели бодунуң принциптиг политиказын барымдаалавышаан, Кипр хамаарышпас, бүрүн эргелиг, девискээр талазы-биле бүдүн, даштыкының шериг киржилгезинден хостуг болгаш кайы-даа каттышпазының политиказын чорудар күрүне болзун дээш туржуп турар.

Амгы үеде Францияның бүгү ажылчы чоннарының кичээнгейи Монлюсон хоорайынга углаан. Ында 1921 чылдан бээр туруп келген дугуй кылыр улуг бүдүрүлгени черин хаап, узуткаар деп турар. Ынчангаш ооң 2,600 ажылчыннары ажыл чок артар дей берген.

Амгы үеде чүгле 50 муң чурттакчылыг Монлюсонда ажыл безин чок кижилерниң саны 5 муң боор турар. Ол бүдүрүлгени черин хаар чорук бүгү хоорайга, ооң өг-бүле бүрүзүнге улуг айыыл болурун «Юманите» солун бижээн.

«Юманите» солундан алган чурукта: бүдүрүлгени черин хаарынга удурланырының месседыт марыжынга 20 муң ажыл кижи киришкен.

СЭТА-ның фотохроникасы.

Совет Тываның 40 чылынга уткуштур

МЧАЭ-ЛЕРДЕН СОВХОЗТАР ЧЕДИР

Тываның Араттың революстуг намының ТК-зының болгаш ТАРН-ның Төп контроль комиссиязының каттышкан II онза пленуму болгаш ТАР Биче хуралының III онза сессиязы 50 чыл бурунгаар, 1933 чылдың октябрь, ноябрьда Кызыл хоорайга болуп эрткен. Тываның экономиказының ол үеде кол адыры турган мал ажылын сайзырадыр талазы-биле пленумнуң болгаш сессияның шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынче угланган чугула базымнар кылдынган.

Материал-техниктиг баазазы барык чок турган мал болгаш чер ажылын хөгжүдеринге ССРЭ-ниң бүгү талалыг деткимчези болгаш дузаламчызы шиитпирлиг рольду ойнаан. Совет Эвилелинден ынчаарда Тывага чаладып келген специалистер мал болгаш чер ажылын хөгжүдеринге үнелиг сүмелерин берип, тыва кадрларны, күш-ажылчы араттарны өөредип, ол чылдарда кайгамчык улуг ажылды кылганын карам-биле көрген мен. ССРЭ-ниң улустарының ленинчи бузулбас найыралы—совет кижилерниң кажан-даа тиилеттирбес каң дег быжыг күчүзүнүң үнер кол дөстериниң бирээзи дээрзинге бүзүрээр мен. Маңаа каш-ла чижектерни көргүзүп көрейн. Чаладып келген мал эмчизи К. К. Макаров 1931—1934 чылдарда Төп болгаш Эрзин кожууннарга малчын араттар-биле кайгамчык найыралдыг чурттап, сос-домаан сөөлзүредир билчип, чаагай үре-түңнелдиг ажылдаан. Ол кожууннарның ажылчы чоннары аңаа өөрүп четтиргенинин демдээ кылдыр эш Макаровту мөңгүн өөктерлиг, алдынналчак угулзалыг тыва торгу тон-биле шаңнаан. Агроном Д. Д. Дорофеев Тывага хөй чылдар дургузунда ажылдаан, чер ажылын хөгжүдеринге боттуг үлүүн киирген, ТАР-ның күрэкономнарының ынчаарда орус дыл билбес директорларын имнежип турган өөредип келген. Чижээ, эш Дорофеев Арыг-Узүү күрэкономунуң директору турган Х. Кара-оолду, Тарлаг күрэкономунуң директорлары турган О. Тойбаны, С. Концайны чер ажылын чаа эзү-биле чорударынга өөреткен. Тыва араттар эш Дорофеевти, чер тургузукчузу инженер Г. К. Губинни болгаш өске-даа совет специалистерин дыка хүндүлээр, оларга бүзүрээр болгаш төрээн төлү дег ынак турганын кажан-даа утпас мен.

Кодээ ажыл-агыйның тускай эртемниглерин, бирги ээлчегде мал эмчилерин, зоотехниктерин, агрономнарны белеткээр сорулга-биле Совет Эвилелиниң дээди болгаш ортумак өөредилге черлеринче Тывадан хөй аныяктарны өөредип чоруткан. Даг-Алтайга болгаш Улан-Удэге кодээ ажыл-агыйның тускай өөредилге черлерин доосканнар ынчаарда ажылдап эгелээн.

Тываның кодээ ажыл-агыйын эртемге үндезилеп хөгжүдер сорулга-биле ТАР-ның удуртулгазы ССРЭ-ниң чазаандан дуза коргузерин дилээп болгаш Бүгү эвилелдиң В. И. Ленин аттыг кодээ ажыл-агый эртемнерниң академиязының экспедициязы 1934 чылда Тывага чедип келген. Ооң киржикчилери Тывага боттандырар шинчилел ажылдарының тодаргай планын чогааткаш, ТАРН Төп Комитединге болгаш ТАР чазаанга бадыладыры биле киирген. Олар кодээ ажыл-агый-биле таныжып, 3 бригада болуп алгаш, тус-тус кожууннарга барган болгаш мал, чер ажылының, чоннуң амыдырал-чурталгазының байдалын өөренип, шинчилеп көрген. Тывага мал, чер ажылын перспективтиг хөгжүдер төлээде, дуржулга станциязын тургузары, бирги ээлчегде малдың уксаазын экижидери, чер ажылының культуразын бедидери эргежок чугула деп, совет специалистер санаан. Кодээ ажыл-агыйның Тывага баштайгы дуржулга станциязын мал, чер ажылдыг болгаш хөй чурттакчыларлыг барыын талакы кожууннарның барык ортузу болур Чөөн-Хемчиктиң Теве-Хаяга тургузарын олар сүмелээн.

Экспедицияның ол саналын өзүтаар станцияның суурун Теве-Хаяга тургузуп, тараа, ногаа, картофель кат-чимис культураларын өстүрер дуржулга шөлдерин кажаалап, суггат-биле хандырып, Саян артындан бедик бүдүрүкчүлүг малдарны эккеп, сорттуг үрезиннер-биле тарылганы чорудуп, шенелделерин кылып эгелээн. Тараадан, ногаадан, картофельден, кат-чимистен чаагай дүжүттү ап болурун ол шенелделер бадыткаан. Чижээ, яблоко тараан шөлден 10 тонна чедир дүжүттү ап турган. Дуржулга станциязының өстүрген болгаш сүмелээн бедик сорттуг үрезиннерин, уксаалыг малдарны Тываның күрэкономнарынга, колхозтарынга, МЧАЭ-леринге чоорту берип эгелээн.

Экии сорттуг үрезиннер чаагай дүжүттү берип болурунга тараачыннар бүзүрээш, чамдык кожууннарга демир-хүүректер, кускун-хаайлар-биле суггарылга бугаларын казып, ажыглалга киирген. Чижээ, Тес-Хемде амгы «Кызыгаар» совхозтуң девискээринде Доозунниг, Чадаананың Шапчыг болгаш Улуг-Хемниң Ак-Туруг, Иштии-Хем, Таңдының Шаңган бугаларын ажыглалга киирген ол девискээрлерге бедик дүжүттү алыр арганы берген.

Тываның ынчаардагы кодээ ажыл-агыйынга кол чепсек-херексел болуп турган аът, шары аңдазыннарын, илиирлерин, хол кадыырларын, сиген кезер машиналарны Тыва Төп кооперация садыглап турган. Кодээ ажыл-агыйны күчүлүг техника-биле чоорту хандырар дээш, ТАР-ның мал, чер ямызының чанынга техниктиг тускай эргелелди база тургускан. Күрэкономнарга баштайгы үеде турган биче күчүлүг «Фордзон» деп тракторларны «Интернационал» деп тракторлар-биле чоорту солаан. Тывага эң баштайгы комбайнны Тываның улусчу революциязының 15 чыл оюнуң байырлалын таварыштыр ССРЭ-ниң чазаа тыва улуска белек кылдыр 1936 чылда берген. Ол комбайнны Элегес күрэкономунче чоруткан. Ону көөр дээш келген аъттыг, чадаг араттар эмгежок хөй чыглып турган.

1930, 1931 чылдарда ТАР-ның хуу, кошкун ажыл-агыйларын калбак коллективизацияның оруунче киирип, колхозтарны тургусканы Тываның кодээ ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң ол үеде деңнелдиге дүүшпейн барган. Ынчангаш колхозтарны 1933 чылдың эгезинден бээр мал ажылының эштелгелери— МЧАЭ-лер кылдыр ээ организастаан турган. МЧАЭ-лерниң чамдыктары 1936 чылдың эгезинде боттарының үш чыл оюн демдеглеп, чедиишкиннерин түңнеп, мчаэчилерниң амыдырал-чурталгазының чоорту экижип турарын айтып, дараазында чылдарда сорулгаларын тодаргайлааннар. Чадаананың дуржулга станциязынга өстүрген уксаалыг элээн хөй малдарны МЧАЭ-лер боттарының үш чыл оюн таварыштыр белекке алганнар. Ол малдар МЧАЭ-лерниң малының уксаазын экижидеринге, продуктулуун бедидеринге дузалаан.

Республикага мал ажылын улам ынай хөгжүдериниң айтырыын 1935 чылдың январьда ТАР Биче хуралының IV сессиязынга чугаалажып көрген. Малдың баш саны Тывага 1933 чылда турганындан 1934 чылда 10 хуу өскениң демдеглээн болгаш дараазында ап чорудар хемчеглерни бадылаан. ТАР-ның Улустуң VIII Улуг хуралы ол чылдың июньда болган. Тывага улусчу революцияның 20 чыл оюнга чедир чуртка малдың баш санын 2 миллион чедирер сорулга ол хуралга салдынган. Мал ажылын республикага хөгжүдер талазы-биле ап чоруткан хемчеглерниң, малчын араттарның кызымаккай күш-ажылының, совет специалистерниң чаагай сеткилдиг интернационалчы дузаламчызының түңнелинде ТАР-га малдың баш саны 1940 чылда бир миллион 500 муң баш четкен.

1944 чылга чедир малдың баш саны Тывага элээн озулделиг турган-даа болза, ооң бараанныг продукциязының хемчээли биче болуп келген. ССРЭ-ниң улустарының акы-дунма ог-бүлезиниң составынга Тыва эки тура-биле каттыжып киргеп соолунде, мал болгаш чер ажылы шапкын темпилиг хөгжээн болгаш хөгжүп-даа турар. Амгы үениң болбаазырангай техниказы-биле чепсегленген улуг ажыл-агыйлар — совхозтар Тыва АССР-де тургустунган болгаш улам сайзырап турар. МЧАЭ-лерден совхозтар чедир хөгжүлде—Тываның кодээ ажыл-агыйының сайзыралының төөгүлүг оруу-дур.

О. ПОЛАТ.

Семён ДАНИЛОВ, якут чогаалчы.

МЭЭҢ ОРУС ДЫЛЫМ

Төрээн дылым —якут дылды
Төрүп каггаң ием ышкаш хүндүлээр мен.
Ынчалза-даа орус дылга
Ынакшылым, бердингеним чажырбас мен.

Эртемнерниң чажыдын тып ажыдыптар,
Эштиң өөрнүң сеткил-чүрээн билип алыр
Аргалыг мен, чүге дизе, орус дылды
Аажок эки билирим шын, чоргаарым ол.

Орус дылды билир болгаш,
Оранчокта негр-биле, француз-биле,
Харын куба өңнүн-биле
Хаая чокка чугаалажып билчип аар бис.

Улустарның найыралын каттыштырган
Улус Совет Эвилели—өргээвис ол.
Ажыл, эртем, өөредиже, ынакшылды
Аравыста орус дылга хөөрежир бис.

Бистиң бүле дылывыс боор
Орус дылдың хемчээлинде кызыгаар чок.
Бистиң Ленин улуг дылын
Октаргайда өөрүшкүлүг дыңнап турар.

КРОССВОРД

Доора дургаар: 5. Космонавт. 6. Автомашина марказы. 11. Үнүш бойдузунуң талазы-биле улуг эртемден. 12. Эвилелдешкен республика. 14. «Улуг-Хемниң шалкыныңда» арат. 15. Тываның шыдыраачызы. 16. Дыштаныылга чери. 19. Грецияда ортулук. 20. Ак чем аймаа. 21. Химиктиг элемент. 22. Салдынган сорулга. 28. Маршал. 31. «Ак ширтек хову шыпты» деп тывызыктың баажызы. 33. Шылгарангай совет шүлүкчү. 35. Тыва чогаалчы. 36. Моолга чылча шаптырган ак офицер. 37. Аңгының башкарыкчы кужу. 38. Француз физик болгаш математик. 39 Шыдыраа талазы-биле делегей чемпиону чораан кижи. 42. Тывага шаанда кээп чораан эртемден. 44. Эртем ады. 49. Күрүне найысылалы. 50. Тывада хем. 51. М. Ю. Лермонтовтуң шүлүглели. 52. Сураглыг совет шериг начальниги. 56. А. С. Пушкинниң шүлүглели. 57. Алдаржаан совет авиаконструктор. 58. Француз социалист, ажылчын шимчээшкининиң көскү ажылдакчызы чораан кижи. 61. Улуг орус эртемден. 62. Эртем херексели. 63. Мөге хеви. 64. Пушкинниң политиктиг шүлүү.

Узун дургаар: 1. АКШ-та штат. 2. Социалистиг чурттарның бирээзиниң хамаатызы. 3. Кыргыс улустуң сураглыг эпозу. 4. Пионерниң ыгаавыр демдээ. 7. Механиканың бир адыры. 8. Диктор. 9. Офицер, эрге-дужаалының бир ады. 10. «Ава» романда киржикчи. 13. Депшилгелиг американ чогаалчы. 17. Күрүне албан чери. 18. Шериг чепсээ. 23. Мал төлү. 24. Чоннуң төлээлекчизи. 25. Нота демдээ. 26. Чыл айларының бирээзи. 27. Баштайгы совет дипломаттарның бирээзи. 29. Чылан. 30. Музыкалыг чогаал. 31. Сава. 32. Сураглыг орус чурукчу. 33. Харылзаа бараамы. 34. Спорттуң бир хевири. 40. Орус химик. 41. Культура албан чери. 43. Ат орну. 45. Бажың херексели. 46. Орус шүлүкчү. 47. Полководчу. 48. «Араттың сөзүнде» бай. 53. Совет чогаалчы. 54. Ажылчын херексел. 55. Куш. 59. Улуг хемчээлдиг чогаал. 60. Урал чүүлдү болгаш спортчу оюннарны көргүзер чер.

М. ОНДАР тургускан.

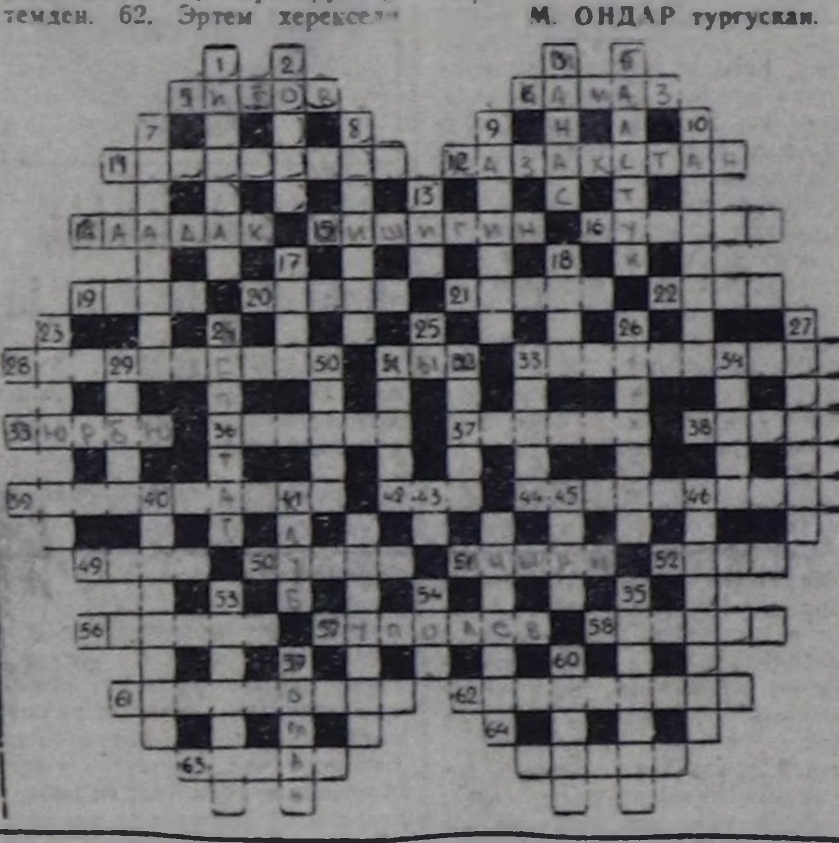

ЭЛДЕПТИГ КАРТОШКА

Белоруссияның Бегамль суурунуң чурттакчызы Тамара Баруто бажың чанында ногаа шөлүн казып, хоюглап тургаш, аажок улуг, элдептиг хевирлиг картошка тып алган. Борбак картошканы долгандыр үш агбагар салаа шөйлүп үнген. Оларның бирээзинде алдын сырга чыпшына берген болган. Ол болза Тамарага кырган-авазының белекке бергени шаандагы хол-биле кылган сыргазы болган. Сырганы ол эрткен чазын ногаа шөлүнге чидирипкеш, дилээш тыппайн барган. Ам шол чүгле картошканың чаагай дүжүдүн эвес, харын-даа үрде маңаан олчазын эгидип берген.

АРХАРЛАР ДУЗАЛААН

Төп Тянь-Шаньга дүстүг улуг курлавырларын тыварынга архарлар дузалаан. Ол чериң хоочун чурттакчылары лагның кандыг-даа үнүш чок ийлеринче аңнаан аңчыларның олчалыг кээп турарын эскерип чораан. Эрткен сонуургак кижилер архар кошкарларның кокпаларын истеп чорааш, оларның кирип турары чүс-чүс метр ханы куйларны тыпканнар. Аңнар ол куйлардан дус чылгап турар болган.

Кыргыс ССР-ниң эртемденнери ол ажыдыышкынны шинчилеп көөрге, шаандагы ол уургайлар муң ажыг чыл назылыг болган. Уургайларны катап ажыглаалга киирерин улуг чарылгаа негеттинмээн. Республиканың кол хойжу зоназы—Нарын областының мал маганы моон соңгаар дус-биле бүрүн хандыртынар.

В. КРЮЧКОВ.
Л. ЛОМСАДЗЕ.
(СЭТА).

ТВ

НОЯБРЬ 19-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—«Үе». 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55—Телекөрүкчүлер-конкурс. Вильнюстуң күрүне университединиң үрер хөглүг ойнаар. 9.20—Документалдыг телефильм. 9.50 — «Спортлотонуң» 47-ги тиражы. 10.00 —«Ада-ээлер, силерге». 10.30 —«Чурукчулар дугайында рассказтар». Молдав ССР-ниң алдарлыг чурукчузу И. Виеру. 10.55 — «Хой эки бараннар дээш». 11.25 —«Эрес-диңмим чоруктуң дүрүмнери-биле» 11.55 — «Москвичка», деп телеклуб. 13.25 — Бөгүн делегейде. 13.40—13.55 —Чапсар. 13.55—«Үнүштер дугайы». 14.40 — Өнчүктерниң арыннууру. 15.25 —Бөгүн —ракета шериглерниң болгаш артиллериянның хүнү. 15.40 — Концерт. 16.25 — Политиктиг тайылбырлакчы Л. А. Вознесенскийниң беседазы. 16.55 — —Мультфильм. 17.20 — «Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 18.20 — Тайбың камгалалының Совет комитединиң даргазы Ю. А. Жуковтуң беседазы. 18.50 — «Дайзынны көрүп тур мен» деп уран-чечен фильмниң 1-ги, 2-ги сериялары. 21.00 —«Үе». 21.35 —Эртем-нептереңгей фильм. 21.45 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Спартак»—«Динамо» (Рига). 23.15— Концерт. 00.05—00.15 — Телемедээлер.

ИКИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 —Бир эвес кадык болуксазыңза. 8.30 — В. Кикта. «Орус миниатюралар». 8.50—Документалдыг телефильм. 9.20 —Музыкалыг дамчыдылга «Эртенги почта». 9.50—Армян телевидениениң программазы. 11.15 —ПТУ дугайында эң эки дамчыдылга дээш конкурс. 12.00 — Гитара дугайында. 1-ги дамчыдылга. 13.00 — «Онза сагыш салыр чүүл». Москваның «Заря» дээр идик даараар каттыжышкынының эгелээшкининиң дугайы. 13.30 — Останкинонуң Концерт студиязынга аныяктарның ужуражышкыны. Келдиришкин назылыг аныяк оолдарны шеригже удээри. 15.20 — Мультфильм. 15.40 — Партия дугайында рассказтар. 16.25 — Уран чүүл мастерлериниң концерти. 17.35 — «Кадыкшыл». 18.20 — «Музыка киоскузу». 18.50 — Ону кылып шыдаар силер. 19.45 —Делегейде болуушкуннар допчулалы. 20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 —Фильм-концерт. 21.00 —«Үе». 21.35—Музыка дугайында. 22.35—23.10 — «Документалдыг экран».

КЕЛИР ҮЕНИҢ НАЧЫННАРЫ

МАР. Спорттуң чуртта эң массалыг болгаш нептереңгей хевири—национал хүреш талазы-биле солун маргылдаалар чокта суурларга-даа, хоорайларга-даа чаңгыс-даа улуг байырлаадым эртпес. Аныяа-даа, кырганы-даа аңаа ынак.

Национал хүрешке аныяктарның массалыг хандыкшылы спорттуң хостуг, классиктиг, самбо болгаш дзюдо дээн мыкаш хевирлерин чуртка сайзырадырынга улуг салдарлыг боор турар. Делегей маргылдааларынга, Олимпий оюннарынга моол спортчулар спорттуң бо хевирлеринге чедиишкиннерлиг боор турары таварылга эвес.

ЧУРУКТА: келир үениң начыннары— уруглар садтарының командаларының аразынга маргылдааның киржикчилери.

В. ЧЕРЕДИНЦЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникаызы.

ХАКАСИЯМ

Михаил КИЛЬЧИЧАКОВ,
хакас чогаалчы.

Хакасиям, ынак черим,
далай одуң
Кайын тура хүлүмзүрей
кыптыгып тур.
Бедик даглар, делгем
шөлдер сагыжымда
Беримчелиг оранньар боол
артып калган.
Борбак чаактыг
кыстарының хөглүг ыры
Бо-ла мынчаар ажыл-биле
чижип туру.

Шахтёрларның ханы черде
уургайында
Чазык арны сорук киирип,
каттыржып тур.
Кайа-даа бол, чоравымда
бодалдарым
Хакасиям сээң-биле
чарылбас-даа!
Октябрь төрээн чаартынган
черимниң сээң
Оглуң болгаш эктим бедик
шүлүкчү мен.

Болган таварылга

ДҮВҮРЭЭЗИННИГ АЛДЫ ХОНУК

Үстүү Тамбовка суурга сентябрьның сөөлгү хүнеринде дүвүрээзин үнген: бичии оол читкен. Хүн даглар артынче ажа бергенде, Амур хемниң кадыр эриктериниң чанында бажыңнар аразынга Надежда Дутова ол-бо маннап, «Сашканы көрдүңер бе? Мээң Санечкамны?» — деп, улустан айтырып, аажок дүвүрээн чоруп турган.

Беш харлыг Саша Дутов читкен. Салтан-даа, серидендаа, хемелер чоогундан-даа ону тыппаан. Чоокку арыг иштин дилээн — ында база чок. Эрткен чылгы орт болуп турган девискээр чоогунда биче сапог изи чытканын оолдар көрүп каан. Ол-бо дүвүреп маннажып турда-ла караңгылаан. Сашаның ачазы — Комсомольскиниң хем портунуң дузалал ажыл-агыйының механиги Сергей Дутов аң боозун охтап ап турган.

Бичии оолдарны чаңдыргылапкаш, улуг кижилер караңгы арыгже ханылап кирип-ле кааппар. Боо боолааш, алгырышкан, ракеталар аткан — сураг. Күскү үеде Амур кавызының тайгазы ондактыг-ла. Ол оолдуң читкен хүнүнде хүндүскү чылыг он градустан өрүлевейн, а дүне—3 градус чедир сооп турган. Адаанеи чаңгыс-ла чүүл оожургадып турган: ооң ыды Малышка база читкен — Саша-биле кады-ла боор. А эртенинде Малышка текпиниш чанында дүште-даа чок дыштаныып чыткан.

Үстүү Тамбовканың чурттакчыларының чартык кезии тайгаже аъттаныпкан. Чоокканы аргаларны, тайгаларны дилээн — түңнел чок.

— Оглум бөрт безин кетпээн, ийи база чегей-ле болгай... — деп, авазы ыглап-ла олурган.

— Чээрби чыл мурнунда үш харлыг Вовка Федотов аргаже киргеш, читкеп чүве болгай— деп, фронтучу чораан акый, дузалал ажыл-агыйның парторганизациязының секретары Михаил Григорьевич Клячев чугаалаан. — Үш хонук эрткенде тывылган —каң-кадык болган чүве ийин. Ам ол далай флотунда шериг хүлээлгезин эрттирип турар...

Оолдун байдалынга үения бергезин Клячев билген. Дүвүрээшкинниң өске чылдааннары база бар. Дилээшкинниң идепкейлиг киржикчилериниң бирээзи, оглунуң оглу Алёшаны Клячев чаңдырып чоруткан — БАМ-дан дезип чоруп турар адыглар ол кавыда көвүдээн. Комсомольскиниң профтехучилищезиниң сургуулдары Андрей Шевцов, Володя Исаков болгаш оон-даа өскелер-биле кады дараазында хүн Алёша тайгадан үнмээн. Кожазында Бельго суурнуң участок шагдаазы Александр Сорголь Афоня болгаш Джениң деп ноян ийи ыдып элертап алгаш келирге-даа, чаъс соонда олар чыт албааннар.

Надежда Дутованың оглунуң дугайында сагыш човаашкынныг дилээн Амурда-Комсомольск хоорокмукуң үлетпүр-транспорт килдизиниң эргелекчизи Юрий Матвеев деткээн болгаш хем флодунун удуртукчулары-биле, тудугжулар-биле дарый харылзашкан. Ол-ла хүн Үстүү Тамбовканың чурттакчыларынга дузалажыры-биле 22 кижи тускай чоруткан «Ракета» биле чедип келген. Олар аргаже кирген дораан-на адыгга таварышканнар. Хөй кижилерни хенертен көрүп кааш, «тайга ээзи» коргуштаа, далаш-даа чокка аргазынче ханылап кирип каан. Улус сести берген: Саша аргада чааскаан-на болгай!

Оолдуң читкениниң беш дугаар дүнези эрткеп соонда, ол амы-тынныг дээрзинге кымның даа бүзүрели оскундурган. Тайга шимээн чок. Агаар албанының ажылдакчылары агаарның сооруп болгаш хат-чаъстың удавас болурун сагындырып турган. Дилээшкин уламчылаваршаан.

Амурда-Комсомольск хоорайның ажылчыны, мөөгү чыырынга аажок сонуургалдыг Геннадий Сковпень октябрьның эгезинде аргага чораан. Үстүү Тамбовка суурдан километр ырак арга иштинден ол оолду тып алган. Чиңге мыштан туттунуп алган, кыжыштаар безин шаг чок апарган ол оол ынчаар тывылган.

Надежда Дутова ону мынчаар сактып чугаалаар:

— Эр кижи бүрүзү тайгаже чоруткан чүве. Хенертен-не телефон кыңгырады. Ону дыңнаарындан безин корткан мен. Бир-ле кижиниң үнү дыңналды: «Надя, оглуң тыпты берди, Сашаны эккел чорлар...» Оон ыңай билиңмейстей берип-тир мен. «Оглуң дириг-дир, маннажылыг...» —диген, кожам кадайның үнүн дыңнааным билир мен. Көвүрүгнуң ортузунга чедир маңнааш, олуруптан мен. Көөрүмге, чүдүрүкчүвүс Сережа Бурков оглумну кедүрүп алган бо кел чор. Маңнап четкеш, ыглап-ла турдум, а ол мени ошкап-чыттавышаан, чугаалады: «Ыглавайн көр, авай, ыглава. Мензо хуужуур жугаалардан бажыңга барып, быжырып бээр сен аа?» Бажыңга баргаш, көөрүвүске — ооң буттары ужүй берген болду...

Буттарын спирт-биле чаап, чиңнеп, чымчак пес-биле шарып турда, Саша аарзынмаан, човуурталп, алгырбаан, быжыг туруштуун «Ракетага» аппар чорда көргүскен. Тайгага чүү болганын ол чугаалап шыдаваан-даа. Хоорай эмнелгезинге дүве келзиниссе-даа, уруглар эмнелгезиниң эргелекчизи Михаил Карев ол дугайын телефон дамчыштыр дыңнаан болгаш дораа келген, оолдуң ииги байдалын көргеш, хавааи дүүпкен. Кажан оолду шинчип эгелээрге, ооң холун Саша чайлады идипкеш, «Мультфильм» — деп, оожум чугаалаан. Телевизорда кинону тоңдур көргүскеш, палатазынче ону аппарган.

Доктор ийи хүн улаштыр кандыг-даа айтырыгга эки харыы берип шыдавааан. Үшкү хүнде ол каттыргаш, мынча дээн:

— Силер аас-кежиктиг-дир силер, оолдуң буттары аваадыр!

Саша каш хонуп, чүү чыл чорааның дээрзинге эмчи дорт харыы бербээн. Ынчалза-даа Сашаның быжыг туруштуун ол үнелээн.

Бо болуушкунуң ийи ай мурнунда, БАМ-ның ийи ажылчыны Витим хемниң бассейнинге аза берген. Тайгага оларның алды хонганы тергиин берге шылгалда болган. Олар аймаараан, амы-тынындан шуут чарлып часканнар. Олар дээрге, хып дээп назылыг эрлер. А дошкун бойдуска удур демиселге Саша чааскаан турушкан-дыр! Арга ол ийи кижи июль айда аскан, одаг кыпсып ап болур оттуг-ыштыг, берге үеде боттарынга дузалажып болур болгай, а Саша—беш харлыг, одаг дугайында бодал безин ында чок...

Сашаның бажыңы арга кыдыында, бойдуска ол ынак, ынчангаш ол аймаарваан.

— Ол хире соок апарган үеде оолдуң шыдажып эрткени ховар таварылга-дыр. Ынчалза-даа ону тергиин ховар таварылга деп санап база болбас—деп, медицина эртемнериниң доктору, профессор Е. Чулков тайылбырлады. —Кандыг-даа таварылгада камгаланып болур арга черле турар. Мөгүдевес, оожум, шыдамык чорук —эки түңнелге чедирер. Кудумчуга, метрога, вокзалга аваларып чидирипкеш, ыглажып чоруур бичиилерни бо-ла көөр болгай бис. А оларга Сашаны канчап деңнээрил!

Уждукчу-космонавт, Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры Валерий Кубасовка Хабаровскиже ужуражы бергеш, ол дугайын чугаалаарымга, Сашаже ол бодунуң фото-чуруун чоруткаш, артынга мынча деп бижип кагды: «Саша, кезээде эрес-диңмим, күштүг күзел-соруктуг чор!»

Ю. БАЛАКИРЕВ.
Амурда-Комсомольск хоорай.

ХЕРИМ ИШТИНДЕ АРЖААН

Каш чыл бурунгаар Уфаның гигиена болгаш профессионал аарыглар талазы-биле эртем-шинчилел институду чаа бажыңче көжүп турда, ук бажыңның чырык, делгем өрээлдериниң ажылдаарынга таарымчалыын магадап, «биске маңаа чүгле ижер суг четпес-дир»— деп, институттуң ажылдакчылары аразында чугаалажып турган.

— Ында чүү боор, кудуктан каза шаап алыр-ла болгай—деп, чугаа-соотка ынак-тар каттыржып каан.

Оон чүү болган деп? 1981 чылда институттуң хериминиң иштинге каскан баштайгы кудук аас-кежиин шаңнаан. 640 метр ханы казыптарга сураглыг Мацестаның сугларынга домей күгүр водородтуг аржаан үнүп келген.

Хапызы 260 метр ийи дугаар кудук база белен. Ооң суу мырыңай өске, карзанга чоок, хөмүрзүг, ажыг суг болган.

Бромнуг йод составтыг аржаан суглуг база бир кудукту чоокку үеде казар деп турар. Ону бир дугаар кудукту казып тургаш, тып алган. Ады-сураа алгыг берген «Уфимская» минералдыг сугну 100 метр ханыдан ап болуруунуң аргазы бар апарган.

Ол байлакты институт ажыл-агыйжы өзу-биле ажыглап, аржаан суунга кирер бичиижек салбырны ажыткан. Ынчангаш эмнээшкин чорудар бассейнниг база күгүр водородтуг аржаан суглуг чунар-бажыңныг делгем эмнелге черни тударыг көрдүнген.

(СЭТА).

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

НОЯБРЬ 19-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Дорогая Умрао» 9.30, 12.00, 14.40, 17.20, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Тайна корабельных часов» 9.30, 10.45, 12.15, 13.45, 15.15, «Дамское танго» 16.45, 18.35, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Пашая Эмина» 14.30, 16.20, 18.20, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Витя Глушаков —друг апачей» 15.00, «Демидовы» 16.40, 19.30 шактарда.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийлиг амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чогаал килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериязының 2-12-45 солун чедибейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2042.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС — 01430.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 267 (12357) | 1983 чылдың ноябрь 20, воскресенье | 1925 чылда үнделээттинген | Өртээ 3 кап

Бистиң чуртувуста

АЙНИ (Таджик ССР). Бичии быжындыдан эгелээш өске-даа артынчыны ажыглаалга кирип турар бүдүрүлге комплекизин ажыглаалга Айнинин хевеқ арыглаар заводу тургускан. Арыннын чиг-эттен бүдүрүлгеге ажыглаар материалдар, техниктиг хевек, мал чемнерин кылып турар. Таджикистанның хөвеқ арыглаар үлетпүрү артынчызы чок технологияже шилчип эгелээн.

КИЕВ. Украинаның найысылалында политиктиг ырларның хоорай клуву ажыттынган. Ооң составының аразында совет студентилер, база ол ышкаш Украинаның найысылалында өөренип турар дыка хөй даштыкы чурттарның төлээлериниң ботты-вынгыр он беш коллективтериниң кежигүннери кирген. Клубтуң программазында — концерттер, шиилер, интернационалчы эп-сеткил каттыжылгазының кежээлери.

ТБИЛИСИ. Калбак улуг оруктуу Тбилиси хоорайның кудумчуларында ажыглаалга кирген. Баштайгы автомобильдер ол оруктап эрткен. Чүък сорттулгезин экижидериниң, дагларлыг оруктарның аргыжылгазынга озал-ондак болбазынче угланган. Грузияның автомобиль оруктарының хөглүладезиниң комплекстиг планының бир чугула кезин бо ол оруктуң ажыглаалга киргени улуг ужур-дузалыг.

СЭТА.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозу эдилекчилерни хуралынга ССРЭ-ниң Иштики херектер министерствозунуң системазында политиктиг органнар дугайында дүрүмнү чугаалажып көргеш, бадылаан. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы чуртта хоойлу-дүрүмнү болгаш эрге-чурумну быжыглаары онза ужур-дузалыг деп санап турарын хуралга демдеглээн. Бо талазы-биле улуг роль иштики херектер органнарынга оналжып турар болгаш олар хөй-ниитиниң эң эки корум-чурумун, социалистиг өнчүнү, хамаатыларның, бүдүрүлгелерниң, организацияларның болгаш албан черлериниң эргелерин база хоойлу өзүгаар эрге-ажыктарын камгалаар болгаш хандырар хүлээлгелиг. Ындыг эң харысалгалыг сорулгаларны күүседири иштики херектер органнарының ажылдакчыларының идея талазы-биле бүзүрелинден, политика талазы-биле быжыкканындан, организастыгындан, сагылга-чурумундан, профессионал болгаш ажыл-чаң талазы-биле бедик шыдалдарындан хамааржыр болганда партийжи-политиктиг, идей-кижизидилгелиг болгаш культура-чырыдыышкын ажылдарын улам күштелдирери партия, комсомол болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларының ажылын экижидерин, хууда составының мораль-политиктиг байдалын быжыглаарын, ооң харысалгазын болгаш инициативазын бедидерин негеп турар.

Ол ажылды организастаары болгаш удуртуру ССРЭ-ниң ИХМ-ниң системазында тургускан политорганнарга онаажып турар. Олар иштики херектер органнарының ажылын экижидер, милицияның ажылдакчыларын Төрээн чуртка кызыгаар чокка бердинерин, совет улуска шынчы чоруктуң өзүзунга, хоойлу-дүрүмнүң-не шыңгыызы-биле сагыырының, кызымаккай, ак сеткилдиг чоруктуң болгаш ниитиниң корум-чурумун камгалаар талазы-биле болгаш кем-херек үүлгединишкини-биле демиселге албан-хүлээлгезин чайгылыш чокка күүседиринин өзүзунга кижизидер дугайында партияның негелделерин амыдыралга быжыы-биле, шыңгыы боттандырып чорудар хүлээлгелиг. СЭКП ТК-ның бадылааны дүрүмде ССРЭ-ниң ИХМ-ниң политорганнарының организастыг структуразын болгаш бүрүн эргелерин быжыглаан, республикаларның болгаш чер-черниң партия органнарының талазындан оларны удуртуруунуң принциптерин, иштики херектер министерствозунуң системазының бүгү звеноларында ажылдап турар партия организацияларының ролюн бедидериниң оруктарын тодараткан.

СЭКП ТК-ның Политбюрозу Казахстанның Компартиязының Төп Комитединиң кур черлерни ажыглаалга кииргениинден бээр үжен чыл болуру-биле холбашкан хемчеглерни эрттирер дугайында саналын деткээн. Бистиң улузувустуң амыдыралында ол төөгүлүг болуушкунну партияның аграр политиказын амыдыралга практика кырынга боттандырарының херээнге ажылчы чоннарның идепкейин улам бедидеринге ажыглаарын эргежок чугулазын айыткан.

Эш А. А. Громыконуң Сирияның даштыкы херектер министри А. Х. Хаддам-биле чугаалажыышкыннарының түңнелдерин Политбюро чүүлдүг деп көрген. Совет Эвилелиниң Сирия Араб Республика-биле аразынга бүгү талалыг кады ажылдажылганы моон-даа соңгаар улам быжыглаарының улуг ужур-дузалыын демдеглээш, Чоокку Чөөн чүкте байдалдың база катап нарыыдааныныңбайдалында араб улустарның боттарының шынныг херээ дээш демиселинге сырый каттыжарының болгаш чаңгыс эвиниң онза чугулазын айыткан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарының ГФР-ниң «Ногааннар» партиязының делегациязы-биле ужуражыышкынының болгаш Европа ширке ядролуг чепсегленишкинниң кызыгаарлаарының база айыыл чок чорукту быжыглаарының калбак айтырыгларын чугаалашканының дугайында эш Б. Н. Пономарёвтуң информациязын дыңнааш, ону чүүлдүг деп көрген. СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга ол ышкаш чурттуң иштики болгаш даштыкы политиказының өске-даа чамдык айтырыгларын база чугаалажып көрген.

Хүлээлге күүселдезин хынап тур бис

СӨЗҮНГЕ ЭЭ БОЛУР

Чөөн-Хемчик район он бирги беш чылдың өзек чылында күрүнеге сүт садар планын бо айның эгезинде-ле ажыр күүсеткен дөрт районнуң бирээзи. Ол күрүнеге ... муң ажыг тонна сүттү дужааган, а өске үш районнуң дужааган сүдү каттыштыр 1,5 муң тонна болган. Планын ол хире күүседиринге «Чыраа-Бажы» совхоз эвээш эвес үлүгнү—560 тонна сүттү — кииргени. Ооң 450-ни—Шык-Бажы сүт-бараан фермазының шиилерниң Совет Тываның 40 чылынга тураскааткан күш-ажылының түңнели.

Шык-Бажы сүт-бараан фермазын хоочун саанчы, Ленин орденниң эдилекчизи, коммунист Хомушку Хувискаал эргелекчилеп турар. Ук коллектив күш-ажылчы тиилелгелерни чаңгыс эвес удаа чедип ап келген. Бо удаада коллектив чыл планын Улуг Октябрьның байырлалын таварыштыр күүсеткен болгаш чыл төнчүзүнге чедир ам-даа 40 тонна сүттү күрүнеге садарын хүлээнген. Ол социалистиг хүлээлге күүсеттинип болур бе?

Бо хүннерде мында бир инек ортумаа-биле хонукта 5 килограмм сүт берип турар, а беш килограмм — бедик эвес көргүзүг. Ылаңгыя соок болгаш харлыг кыш удур аан. Ынчалза-даа ферманың ажылчиннери бүгү күжүн, аргазын болгаш курлавырын санап көргеш, малдың чемгерилгезин, сугганын болгаш ажаалдазын экижидип, бо талазы-биле социалистиг чарышты күштелдирип турган, инектиң судун эвээжетпес сорулганы салган. Сорулга — сорулга, хүлээлге — хүлээлге-ле болгай. Ынчалза-даа оңаа үнделин турар ужурлуг. Кол чүве ол. Ферманың эргелекчизи, мында партбөлүк удуртукчузу Хомушку Хувискаал боду-даа, зоотехник Ирина Моңгуш болгаш саанчылар, кадарчылар-даа чаңгыс сеттиг болгулар: «үнделин бар, сөзүвүс ээлээр бис».

Ажылының хей-аъттыг, сеглээн сөзүнге бүзүреңдиг болуру — чедиишкиннин кол өзээ. Ында база үнделин бар, ындыг болганда хүлээлгениң боттанырынга кандыг-даа чигзиниг турбас. Ону бадыткаары-биле чамдык чижектерни көргүзүп көрейн.

Шык-Бажы сүт-бараан фермазында шупту 319 баш инек бар, ооң 180-ни бо хүннерде саап турар. Инектиң саны-даа, сүттүң хемчээли-даа эвээжевес болза, ферма чыл төнчүзүнге чедир 54 тонна сүттү бүдүрүп болур. Бо удаада хүлээлге бүзүреңдиг биле күүсеттинер. Бир эвес инектиң судү кызырлы бээр болза? Бо таварылгада удавас төрүүр каш инек база бар. Ынчалзажок идегелдиг курлавыр — саар инектерниң ажаалдазын болгаш чемгерилгезин экижидери.

Инектер амгы үеде нургулайында, хар чуга болганындан, чер оъду оъттап турар. Оларга амдызында силостап өске немелде чем база чок. Кормоцех үрелик, ажылдавайн турар. Сентябрь чедир кылдынмаандан автопоилкаларда суг база чок. Бо чүүлдерни эдип алыр болза, сүт-саан база элбеп болур. Социалистиг хүлээлгениң күүсеттинип болурувуң база бир магадылалы ол. Оон ыңайгы курлавыр — сүттүң шынары, ферманың дужааган судуңуң барык-ла шуптузу бирги сорттуу болуп турар.

Фермага планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиринин бүгү арга-курлавырларын коллективтиң кежигүннери тыл, деминиг ажылдап турар. Оларның аразында мурнакчылар хөй. Чимээлтээрге, Куулар Хаады-Кара бо дүнгерле инектен-не ортумаа-биле 7 килограмм сүттү саап турар. Ук саанчы он бирги беш чылдың өзек чылында 24 тонна сүт саар хүлээлгезин бо айның эгезинде-ле 36 тонна кылдыр боттандырган, а чылда инектен-не 1355 килограмм сүт саар турган, 2035 килограммны саггаш. Доңгак Марина, Куулар Алдын-кыс болгаш оон-даа өске мурнакчылар чыл пландарын шагда-ла ажыр күүсеткилеп алгаш, ам келир чылдың үлүүнде ажылдап турарлар. Ферманың чыл төнчүзүнге чедир 40 тонна сүт садар немелде хүлээлгезин күүседиринге оларның киирер үлүг хуузу улуг.

Шык-Бажының 17 саанчызының аразында онаалдазын амдызында күүсетпээн саанчылар база бар. Оларның иштинден аныяк саанчы Валентина Кара-Сал чылда бүдүрер планынга ниитизи-биле 12 тонна сүт, а инектен-не саарынга 400 килограмм сүттү чедирбээн. Хоочун саанчы Ховалыг Чөптүг ындыг онаалдаларынга дараалаштыр 5 тонна болгаш 350 килограмм сүттү чедирбээн. Байдалдын мынчап барганын оларның чалгаазынга шаптап болбас ужурлуг, чүге дээрге эш-өөрү оларны үргүлчү көрүп, дузалажып турар болгай. Мен бодаарымга, оларда кырган инектер хөй. Черле мынчаш, фермада саар инектерниң элээн кезиин солуур негеттинип турар. Бо чылын саар 22 инекти өскээр аңгылаза-даа, судү эвээжээн инектер ам-даа бар. А немешкен хунажын 40 баш. «Саян» совхоз 100 баш хунажын садар турган, ол ам-даа сураг.

Сүт-Бараан фермазының ажылчыннарының 90 хуузу — аныяктар, оларның ону — ВЛКСМ кежигүннери. Фермада дөрт коммунист бар. Бо дээрге бүдүрүлге болгаш кижизидилге ажылын чорударынга дыка улуг күш. Ындыг болганда бүгү фактылар немелде хүлээлгениң күүсеттинерин бүрүн бадыткап турар-дыр: коллектив кежигүннери берген сөзүнге ээ болуп шыдаар.

К. ЧООДУ.

Черниң кежиин четтирер дизе

ЭРГИ БУГАЛАРНЫ ЭДЕРТИР

Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг совхозунуң агроному С.-М. Сотпаның «Черниң кежиин четтирер дизе» деп чугула айтырыг көдүрген ажык чугаазынга хамаарыштыр эш-өөрнүң эрге сүмезин чырыткан материалдарын «Шын» солуннуң арыннарынга бо чылдың дургузунда парлап келген болгай. Оларны бодум хуумда чамдыызын хүлээп ап-даа, чамдыызынга чигзиниип-даа, ынчалза-даа сонуургал-биле номчуп турдум. Бо чугула айтырыгга бодумнуң бодалымны база кииришкедим.

Бистиң Барыын-Хемчик районнуң хову-шөлдеринден чаагай дүжүттү алыр дизе, амгы үеде чылдан чылче эргижиредир, «придир» тарып каапкан шөлдерни куруктургаш, хөй чыл дургузунда андазын бизи дээп көрбээн кур черлерни суггарган, агротехниканың бүгү-ле чурумнарын сагып тургаш, андарып, бо-баазырадып, бедик сорттуң, тус черге таарышкан үрезинниң чажып тарыыр болзувусса, элбек дүжүттү ап болур деп бодаар мен.

«Шекпээр» совхозтуң Улуг, Биче Аянгатыларда суггаттыг шөлдер колдуу чок. Чаъс-чаашкынныг чылдарда манаа чүгээр дүжүт үнгүлээр-ле. А арткан чылдарда, бир эвес ында бичии хемчигештер уннарынга дош-булук чок болза, Улуг Аянгатының Сарыг-Бел, Адыр-Дыт, Мозага, Алаак, Дөргүн шөлдеринде улуг-ла дээрге 350—400 гектар черни суггарып турганы, эки дүжүттү ап болур. А арткан девискээрлер кандап, кургаап, өлүг довурак апарган чыдар. Бо чылын Улуг Аянгатының чайгаар эккеп кара суу-биле 33 гектар четпес черни суггарар аргалыг болдувус.

Бо курган ховуларны, шаттарны чылдың-на күчүлүг техниканың дузазы-биле андаргаш, тараа база мал чеми культураларының үрезинин тонна-тоннаазы-биле чажып хаар-дыр бис. Оон «Аас-кежии боор, чаъстыг-чарлыг чыл болзун!» деп, манап олурар бис. Ажаап алган дүжүдүвүс үнелиг үрезиннин өртээн безин дуглап шыдавас болгай.

Бо чылын салбыр 1100 гектар черге янзы-бүрү культураларны тараан. Июнь айда чаъс-чайык элбек болган, ол хирезинде-ле Доора-Даг, Шат, Ачылыг деп черлерге 352 гектар девискээрге тараан культуралар дүжүт бербээн. Бо дээрге районнуң база совхозтуң тускай эртемниглериниң талазындан ажыл-агыйжы эвес, ээ-харысалга чок чоруун көргүскени-дир.

Моон соңгаар суг-суггаты чок черлерге хөй үрезин чажып, күрүнеге когарал чедирген херээ чок деп бодаар мен. Суггаттыг болдуруку дег куруккап черлерже арык-бугаларын шөйүп азы кудуктарын казып, черни суггарып, чемишчидип, ажыглаар үе эм келген. А хөй чылдарда хайыра чок эдилеп келген тараа шөлдерин «дыштандырары» эргежок чугула апарган. Бо айтырыгны соңгаарладыышкын чокка дарый планнап, дүрген шиитпирлээри чугула.

Мээң билирим колхозтажып турар үезинде Аянгатыларга элбек дүжүттү ап турган чүве. Ам ынчаардагы 1300—1800 гектар тарылга шөлдери куруп чыдып берген. Бир эвес бо «дыш» черлерни суггаргаш, шын ажыглаар болза, дүжүт эки болур ийик. Манаа хамаарыштыр айтырыгларны тус черниң хоочун чурттакчылары хурал-суглаалдарга чаңгыс эвес удаа көдүрүп, санал-оналдарын берип турган. Ынчалза-даа районнуң эгроүлетпүр каттыжыышкынының специалистери олче чогуур кичээнгей салбайн келген.

Бистиң хоочун тараажыларывыстың санап турары-биле алырга, улуг Аянгатының суун Кызыл-Туруг деп черден хемниң барыын талазынче бугалай чаргаш, Чыдыг-Кежиг база Барбалыг-Кежиг деп бичии өзеннерниң аксын тавартыр бадыргаш, үстүнде адааныыс 1800 гектар кур черни суггарып болур. А буганы чоннуң эргиде-ле изеп каан черлери-биле бадырып кээр. Амгы техникалыг үеде ол дээрге чайлыг херек-тир. Шөлдерге чедир 20—25 километр черге буга казып ажылдаан техниканың чарыгдалын күзүп алган байлак дүжүт каччап дуглап шыдавас боор. Ону экономиктиг, бүдүүп саналгаларла бадыткап турар.

Амгы үеде «Шекпээр» совхоз тараа, сиген шөлдери-биле чедиимес ажыл-агыйларның санында кирип турар. Бир эвес совхозтуң ажыглап шыдавайн турар кур база куруккан шөлдерин суггат-биле хандырып, чоп ажыглаар болза, республиканың кандыг-даа тараалаң ажыл-агыйындан дудак чок апаар бис.

Совхоз чер ажылын сайзыратгаш, мал ажыл-агыйын улам хөгжүдер ужурлуг. Ынчап кээрге куруккан база кур черлерни шиңгээдири, аңаа биче суггатты ажыглаары хүнүң чугула айтырыы апарган. Бо бүгүнү боттандырары Чурттуң аъш-чем программазын күүседиринге шекпээржилерниң киирген үлүг-хуузу болур-дур.

С. СҮРУН.

«Шекпээр» совхозтуң Аянгаты салбырының эргелекчизи.

В. И. Ленин аттыг «Тыва дагдүгү» комбинаттың рудниниң карьериндеп бо чылдың эгезинден бээр барык 9 миллион тонна руданы арыглап фабриказынче үүрмектеп-сорттаар комплекизинче чудуруп чоруткан. Ол планныг даалгадан ажып турар. Ону чедип алырынга рудниктиң болгаш транспорт цехиниң коллективтери кызымак ажылдаан. Рудниктиң экскаваторлар экипажтарының аразындан аныяк машинистер СЭКП кежигүнүнге кандидат Юрий Козловтуң болгаш Владислав Кузнецовтуң экипажтары база мурнуку одуругда. Ю. Козловтуң экипажы республиканың комсомолчу-аныяктар бригадаларының социалистиг чарыжынга пиңги кварталда тиилекчи болган. В. Кузнецовтуң экипажы планныг даалгаларны күүседиринге эжиниинден база соңнавайн турар.

ЧУРУКТА: Ю. Козлов биле В. Кузнецов.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу

БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

Ракета шериглериниң болгаш артиллерия Хүнүнге тураскааткан Москваның ажылчы чоннар төлээлекчилериниң болгаш найысылалдың шериг гарнизонунуң шериглериниң байырлыг хуралы ноябрь 18-те Москвага болган.

Чамдык министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары, шериг начальниктери, партия, совет болгаш хөй-ниити организацияларының төлээлекчилери, ракета шериглериниң болгаш артиллерияның хоочуннары хуралдың президиумунга олуруушкан.

Стратегтиг камгалалдың ракета шериглериниң Кол командылакчызы — ССРЭ-ниң камгалал министриниң оралакчызы артиллерияның Кол Маршалы В. Ф. Толубко хуралга чүве чугаалаан.

СЭТА.

ПАРТКОНФЕРЕНЦИЯЛАР

Дүүн Хандагайты, Каа-Хем, Самагалдай, Суг-Аксы суурларга партияның Өвүр, Кызыл, Тес-Хем, Сүт-Хөл район конференциялары болуп эрткен. Ол конференцияларга илеткелдерни партия райкомнарының бирги секретарылары: Өвүрнүң — **Ч. Х. Ооржак**, Кызыл районнуң — **К. Н. Шулуу**, Тес-Хемниң — **С. С. Куулар**, Сүт-Хөлдүң — **Г. С-М. Иргит** олар кылган.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май, ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин боттандырар, беш чылдың онаалдаларын күүседиринче чонну мобилизастаар талазы-биле районнуң партия организацияларының чорудкан ажылын делегаттар болур-чогуурубиле үнелевишаан, шиитпирлерге чогуур айтырыгларже, моон соңгааргы сорулгаларже кол кичээнгейни угландырган.

Конференцияларга СЭКП райкомнарының болгаш ревизия комиссияларының чаа составын база СЭКП-ниң XIX областы конференциязынга делегаттарны соңгаан.

Ол конференцияларның ажылынга: Өвүрге — СЭКП обкомунуң секретары **Д. К. Ооржак**, Кызыл районга — Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы **М. Е. Абрамов**, Тес-Хемге — республиканың Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **М. К. Менүүме**, Сүт-Хөлге — республиканың улус контроль комитединиң даргазы **М. К. Шыырап** олар киржип, чүве чугаалаан.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май, ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлеринге дүүштүр партийжи организастыг болгаш политиктиг ажылдың стилин база арга-методун сайзыраңгайжыдарының, күш-ажылчы коллективтерге корум-чурумну болгаш күш ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарының база өске-даа айтырыглар талазы-биле районнарның партия, совет, профэвилел болгаш хөй-ниити организацияларының, күш-ажылчы коллективтериниң мурнунда турар сорулгаларны конференциялар тодараткан.

Специалиске сөс

ХЕМЧЭЭР ХЕРЕКСЕЛДЕР — ШЫНАР, КАМНАЛГА

Кандыг-даа бүдүрүлге бүрүзүнге ажыл-агыйжы сорулгаларны шиитпирлээрде, янзы-бүрү хемчээшкиннерни кылыры, хөй янзы хемчээчи, хынаачы херекселдерни ажыглаары албан болгай. Бистиң республиканың улус ажыл-агыйында хемчээшкиннерге деңзи хемчээр бодүүн гирьлерден эгелээш эң нарын болгаш эң шын хемчээр приборларга, тургузугларга чедир 100 муң ажыг янзы-бүрү дериг-херекселдерни ажыглап турар. Хемчээшкин, хыналда талазы-биле ажылдар улам өзүп, херекселдерни ажыглаары көвүдеп турар.

Ол янзы-бүрү дериг-херекселдерни доктаамал белен байдалга тудуп тургузарынга бүдүрүлгелерде болгаш организацияларда тургустунуп турар метрология албаны чугула рольдуг. Ындыг албаннарны республиканың 17 бүдүрүлгезинде тургускан, ында 80 ажылдакчы ажылдап турар, оларның иштинде метролог инженерлер база бар. Кызылдың сайгарылга баазазында, пиво заводунда, Садыг министерствозунуң, Респотребсоюзтуң садыг баазаларында, «Тыва суг тудуг» трестиниң демир-бетон кылыглар заводунда, даараныылга фабриказында, аптека эргелелинде болгаш өске-даа бүдүрүлгелерде, организацияларда хемчээшкин херекселдериниң талазы-биле харысалгалыг ажылдакчыларны быжыглаан.

Метрология албанының ажылдакчыларының кужениишкини хемчээр херекселдерниң чүгле үрелиишкин чок ажылдаарын чедип алыры эвес, а харын бүдүрүлгениң ниити метрологтуг бүгү ажылдарын хандырарынче угланган болур ужурлуг. «Красноярскэнергонуң» энергия хайгаарылының Тывада салбырының, «Тыва кобальт», «Тыва дагдүгү» комбинаттарының, Тываның электри четкилериниң, сүт комбинадының, Кызылдың эът комбинадының, автосептелге заводунуң, авиаотрядтың болгаш өске-даа чамдык бүдүрүлгелериниң метрология албаннары хемчээр херекселдерниң ажылын чогуур техниктиг деңнелге тургузар дээш идепкейлиг ажылдап, хемчээшкиннерниң база хемчээр техниканың байдалын доктаамал контролдап, чедиишпес, чок херекселдерни тывар, үрелиишкиннер талазы-биле боттуг хемчеглерни кылып келген. «Тыва даг-дүгү» комбинатта, автосептелге заводунда, Кызылдың электростанциязында метрология хандырылгазының талазы-биле бүдүрүлгелерниң стандарттарын ажылдап кылган. Ол чорук хемчээшкиннерниң деңнелин болгаш шынарын бедидер арганы тургузуп, бүдүрүлгениң технологтуг чорудугларын экижидеринге салдарын чедирип келген.

Метрология албаны тургустунган, метрологтуг хыналдазы шыңгыыраткан бүдүрүлгелерде хемчээшкиннерниң деңнелиниң өскениниң үндезининде материалдыг үнелиг чүүлдериниң учёдун шын тургустунуп, одалга-энергетика курлавырлары камнаттынып, бүдүрүлге-технологтуг чурум шиндүзүнуң сагыттынып турар. Ол чорук күш-ажылдың бүдүрүкчүзүнге, продукцияның шынарынга чаагай салдарны чедирип болур.

Улус ажыл-агыйының метрологтуг хандырылгазынга амгы үеде чаа негелделерни тургускан. «Чуртта хемчээшкиннерниң чаңгыс аай чоруун хандырар дугайында» ССР Эвилелиниң Министрлер Чөвүлелиниң бо чылдың апрельде хүлээп алган доктаалы хемчээшкиннерниң чаңгыс аай болуруун чедип алыр талазы-биле хемчеглерни бүдүрүлгелерге, организацияларга, албан черлеринге кол ажылдарның шимчеңгенге онаалдарган. Бо талазы-биле тускай дужаалдар болгаш саавырлар тус-тус эдирлар аайы-биле бүгү бүдүрүлгелерде, организацияларда четкен.

Ынчалзажок дыка хөй бүдүрүлгелер метрология талазы-биле ажылды херекке албайн, чаа доктаалдың негелделеринге дүүштүр хемчеглер боттандырбайн турар. Макаа хөй талалыг хемчээчи херекселдерни ажыглаар ужурлуг «Тудуг кезектери» комбинаты, алгы заводу, балык заводуу, «Тыва кедээ тудуг» трестиң ДБК заводун айтып болур. Оларда метрология албаны тургустунмаан, бо талазы-биле харысалгалыг кижилер безин томуйлаттынмаан.

Аъш-чем үлетпүрүнүң министерствозунга хамааржыр хлеб заводунда бо талазы-биле байдал кончуг багай. Кызылдың хлеб заводунга хыналда үезинде хемчээчи херекселдерниң барык 90 хуузу ажыглаттынмас болган. Шуптузу үрелик, бузук, хир-бокка туттурган. Шак ындыг технологтуг байдалдыг сүт заводунда ажыглал ... херекселдер чүгле 15 хуу болган. Ол министерствонуң кол бүдүрүлгезинде байдал ындыг турда, районнарда байдал дугайын чугаалаан-даа херээ бар бе? Ак-Довурактың Чадааның, Кызылдың хлеб заводтарында хлеб болгаш булочка кылыглалары быжырар печкаларның температура хыналдазын экижитпээн, дадган үлекчилери болгаш өске-даа технологтуг чорудуглар хыналда чогуңдан хажыттынып турар. Бүдүрүп турар продукцияның шынарынга эки эвес салдарны чедирип келген. Хлеб заводунуң продукциязын ажыктыг, чедир быжырбааныны, ажытпааныын болгаш өске-даа чыдыг таалпыларның хараазындан хыналдалар үезинде чаңгыс эвес удаа бракталып келген. Ол дээрге хемчээшкин херекселдерин херекке албааның, технологияны сагывааның хараазындан болган.

Чадааның тараа хүлээп алыр пунктузунга бо чылдың июньда хыналда кылган. Даланда өске холумактар барчогун, аңаа турган дензилерни эдиргениниң түңнелинде, тодаратпайн турары илерээн. Ол ышкаш Кызылда Сельхозтехника каттыжыышкынында хемчээр херекселдерни четче ажыглаавайн турарындан септелгениң шынары куду боор турар.

Тудуг конструкцияларының бүдүрүлгелеринде метрологиия хемчеглерин боттандырбайн турар. «Тудуг кезектери» комбинатта, «Тыва кедээ тудуг» трестиң ДБК заводтарында автомобиль дензилериниң чогууңуң хараазы-биле Саян ындындан келген цементиниң келгени документизин өзугаар хүлээп ап турар, ынчангаш цементиниң сөөртүп, шыгжап турар үезинде самчыгдааррынга таарымчалыг байдалдар тургустунган. Ооң чылдагааны-биле 1982 чылда «Тудуг кезектери» комбинатка 350 тонна, «Тыва суг тудуг», «Тыва кедээ тудуг» трестериниң ДБК заводтарынга 170 болгаш 70 тонна цемент тудазн. Шак-ла ындыг байдалды республиканың совхозтарының хөй кежиинден көрүп болур. Олар чүгле цементиниң эвес, харын көдээ ажыл-агыйының хөй янзы чүүлдериниң дензилевейн чудурүп чорудуп, дүжүрүп ап турар. Ынчан каражал үнмезин кым-даа магадылап шыдавас.

Метрология албаны, хемчээр, хынаар херекселдерни херекке албаска кандыг салдарлыы үстүнде чижектерден илдең. Бүдүрүлгени сайзыраңгайжыдар, продукцияның шынарын экижидер, материалдыг чарыгдалдарны эвээжедир, камналганы күштелдирер дизе, метрология албанынче база чугула сагыш салыр херек.

С. ШАПХОЕВ.

Тываның курхайгаарал лабораториязының улуг инженери.

Национально-краеведческий отдел

Секретарьга сөс

ХАНДЫРЫЛГАНЫ ЭКИЖИДЕР

Хереглекчилер ниитилели районда хөй кижилиг коллективтерниң бирээзи. Ында 212 кижи ажылдап турар, оларның 65 хуузу комсомолчулар, анныктар. Бо коллективтиң бөгүнгү ажылы Күш-ажылчы коллективтиң дугайында хоойлуга, СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр тургустунган.

Социалистиг чарышты организастаарынга күш-ажылчы коллективтерниң киржилгези кажангызындан-даа бедээн. Ында ажылдакчыларның сезен хуузу киржип турар. Күш-ажылчы ол маргылдааның дээштиниң чалыя алырынче партия, профэвилел организациялары, райпо баштаар чери кичээнгейин углап дирган.

Социалистиг чарыштың негелделерин кооператорларның ниити хуралынга чугаалажыр, ажаа түңнээн алыр апарган. Ынчангаш оон-биле кижи бүрүзү таныш. Күш-ажылчы маргылдааның түңнелдерин, мурнакчыларын шаңнап-мактап турар. Тиилекчилерге тывсыр шилчиир кызыл туг, вымпел болгаш өске-даа шаңналдар көрдүнген. Ол шаңналдарны чаалап алганнарга кооператорларның ниити хуралынга тывсыр.

Кымнар чаржып турарыл? Магазиннер, ашкарыларда, столоваяларда эжелгер, коллектив кежигүннери аразында түс-түсте чаржып турар. Чижээ, район төвүнде пекарне «Кара-Хол» совхозта пекарня-биле чарыштыг. Ол өйн коллектив шайзыныц канчаар ажылдап турарын, көргүзүглерин билир.

Социалистиг чарыштың тиилекчилерин үнүүрерде албан күүсетсе чогуур негелделерден ангыда, хөй-нииттиң ажылынга кижи бүрүзүнүң киржилгезин база барымдаалаар. Ажылдың кайы-даа участогунга чугулалап көөр чүүл — күш-ажылдың сагылга-чурумуу.

Бо чылдың үшкү кварталының түңнелин үндүрүп, мурнакчыларны илередирде үстүнде негелделерни барымдаалаан. Түңнел кандыгыл? Район төвүнде «Юность» ашчем магазинниң садыгжылары кодээ чоннуң садыг-биле хандырылгазын экижидер дөш багай эвес ажылдаан. Садыг шугумунуң хоочуну Э. С. Чанзанга удурткан бо коллектив садып алыкчыларның хереглелин өөрениш көрүп, барааны ол ёзугаар четчелээр айтырыгны эки тургускан. Ук магазинниң садыгжылары боттарының мергежилинге анныктарны өөредип турар. Деминг бо садыгжылар магазиннер аразында социалистиг чарыштың тиилекчилери болган. Ийиги, үшкү черлерни Бай-Тал де Станислава Кырлыг-Кара, Тээли суурда Зинаида Езуту эргелекчилээн ажыл-агый барааннарының коллективтери залээн.

Белеткелчилер аразында чарыштың мурнакчыларынга хамаарыштыр чугаалап тура, үшкү кварталда оон тиилекчизи «Совет кооперацияның тергиини» херек демдээниң эдилекчизи, кооперацияның хоочуну С. Ш. Артынаның ажылын онзалаары чугула. Ол — анныктарның дагдыныкчызы, үлегерлиг коммунист.

Чугаа бир-тээ кооперацияның хоочуннарының, коммунист кижиниң үлегерининң дугайында келген болганда, каксы-даа бол, аңаа доктаап көрейн. Коммунист С. Ш. Артыына кады ажылдап турар эш-өөрүнге үлегерлиг. Хүлээнген херзэнге харыысалгалыг, ак сеткилдиг болурунга анныктарны өөредип чоруур. «Совет кооперацияның тергиини» херек демдээнин эдилекчизи, коммунист, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи Ч. К. Кужугет, дагдынчыы В. Х. Кужугет оларның ажыл-ижинде өскелерге, ылаңгыя анныктарга өөредиглиг чүүлдер хөй.

Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр шимчээшкинге киржилге идепкейжээн. Кооператорларның аразындан коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы атты 9 кижи, белеткел конторазының, пекарниның № 3 эшкизиниң, район төвүнде ажыл-агый барааннарының магазининиң коллективтери чедип алган. Бо хүннерде беш коллектив ол ат дээш туржуп турар.

Кооператорларның 65 хуузу комсомолчулар, анныктар деп үстүнде чугаалаан мен. Чоннуң хандырылгазының чугула участогунда ажылдап турар анныктарже кичээнгей улуг. М. О. Хертек удурткан дагдынныкчылар чөвүлелинде үжен дагдынныкчы бар. Оларда 38 анныктарны быжыглаан.

С. Д. Очур бо коллективке чээрби чыл ажылдаан. Ажылының байлак арга-дуржулгазын анныктарга ол күзелдии-биле дамчыдып чоруур. Севилбаа Дойнакаевна ажылга харыысалга, күш ажылдың үнелелинин дугайын аныяк эш-өөрүнге бо-ла чугаалаан турар.

Мергежил бедидериниң конкурстары доктаамал эртип турар.

Үстүнде ол хемчеглер ажылдакчыларның хүлээнген херээнге харыысалгазын бедиткен. Ажыл-биле мактадыг аныктар бисте аваш эвес. Чижээ, Айлаңмаа Салчак, Валентина Алыг-оол, Елена Бышкак болгаш оон-даа өскелер дуржулгалыг эш-өөрүндөн дудак чок ажылдап турарлар. Бо чылдың эрткен үезинде кооператорлар өре-самчыгдал чок ажылдаан. Кодээ чоннуң садыг-биле хандырылгазын экижидер хемчеглер алдының турар. Ылаңгыя малчыннарның хандырылгазынче кичээнгей эки, автомагазиннер херелгел барааннарын чагыг ёзугаар чедирип, садып турар. Шын организастаан социалистиг чарыштың дээштинниң дугайын бөгүнгү ажылывыстан көрүп тур бис. Ындыг-даа болза чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар бар. Чижээ, кодээ чоннуң садыг хандырылгазында, барааннарны четчелээр ажылда четпестер эвээш эвес. Оон-биле кады күш-ажылдың сагылга-чурумунуң байдалы үениң негелдезинге ам-даа дүүшпес. Күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыдар бээр чоруктар бар. Ол талазы-биле шүгдүүн көөрү чугула. Сагылга-чурум хажыткан чаңгыс-даа таварылгага кичээнгей чок артпас. Буруулуг кижилер сагылга-чурумну үрээни дээш эш-өөрүнүң мурнуунга, эш хуу судунга тургустуруп турар. Коллективтиң сөзү быжыг, оон түңнел үндүрер апаар.

Шүгүмчүлелдиг хана-солунуң дээштиин, кижилдикчи талазын чедип алыры чугула айтырыгларының бирээзи кылдыр көрүп турар бис. Оон-биле мурнакчыларның дуржулгазын хөйге тарадыр нептерелирин ам-даа чедип алдынмаан.

Районнуң хереглекчилер ниитилелиниң баштаар чери, ында хөй-нииттиң организациялары айыттынган үстүнде четпестерин чайладып тургаш, кодээ чоннуң садыг-биле хандырылгазын улам экижидер.

Б.-У. ХЕРТЕК,
районда партия организациязының секретары.

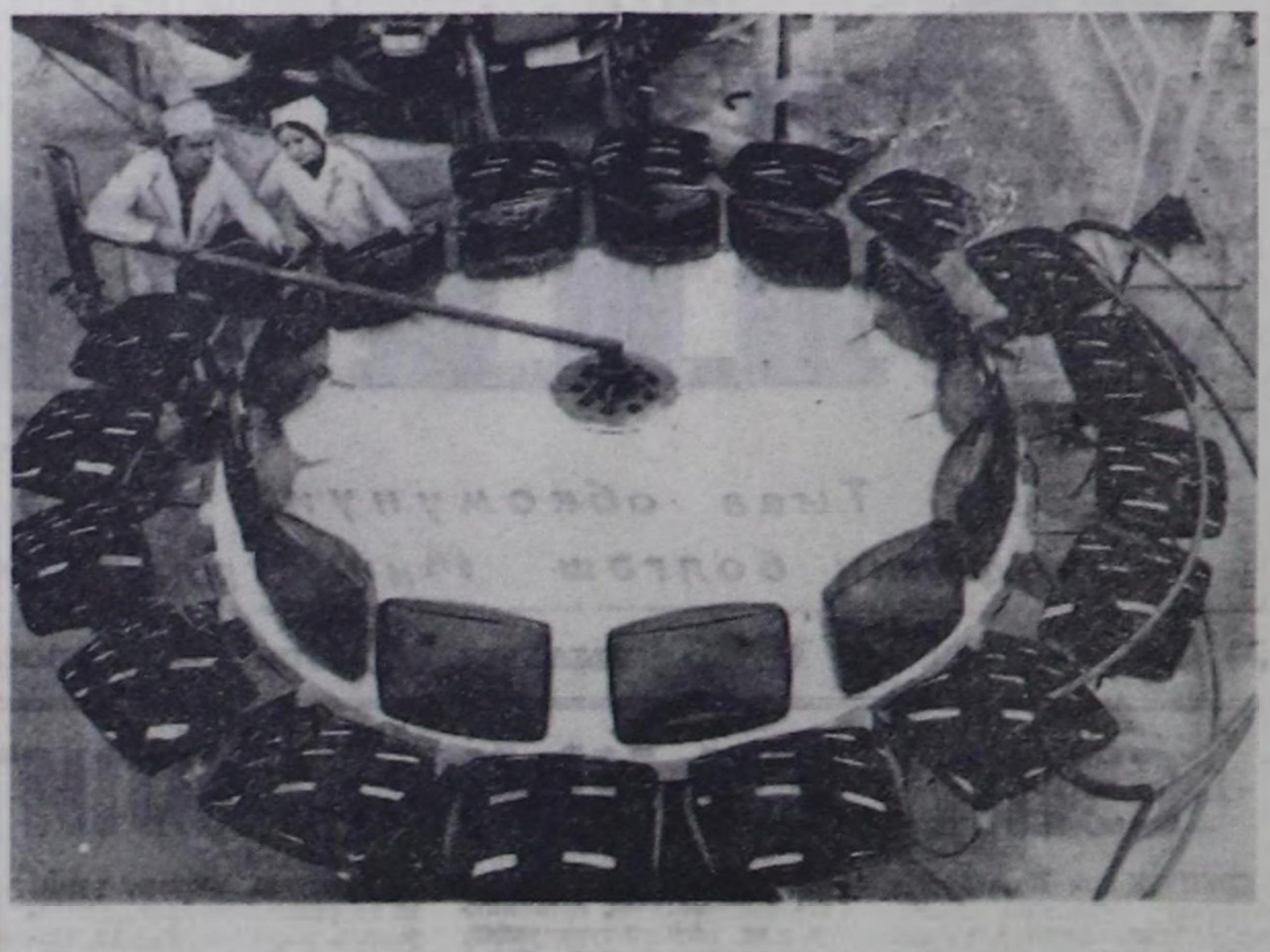

Новгородтуң электровакуум заводунуң бүдүрүп үндүрүп турар продукциязының дөрттүң үжү күрүнениң Шынар демдектиг.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү дүрген өсүшаан, ажыл төлевирлериниң өзүлдезин мурнай берген.

«Мергежил дайы-биле эм эки», «Шынарның тергиини» деп ат дээш социалистиг чарышты малбартырынга коммунистерниң авангардчы ролюн партком бедидип келген. Бо күндүлүг аттың эдилекчилериниң үштүң бирээзи-ле коммунист. «Чанывыска чаңгыс-даа хожудап турар кижи турбазын» деп кыйгырыглыг шимчээшкин прибор тудукчуларының коллективинде улам калбарган.

Күш-ажылчы кижизидилгезин барымдаалап төлээр чаңгыс аай наряд ёзугаар ажылдап турар баштайгы коллективтерниң коммунистер удуртуп турар. Ам заводта бригадаларның 70 хуузу чаа ёзу-биле ажылдап турар. Күш-ажылдың болгаш технологияның сагылга-чурумуу, ажылдың шынары дыка бедээн, продукцияның 95 хуузун холуушкун чокка дужаап турар.

Инженер-техниктиг ажылдакчыларның база чогаадыкчыларының үре-түңнелдиг ажылының ачызында 50 ажыг роботтарны тургусканының түңнелинде 200 ажылчыннарны хостааш, чаа организастаттынган участоктарже шилчидер арганы берген. Заводта чаа чүүл болур өңнүг телевизор экраннарын бүдүрүп үндүрерин хуусаа бетинде шиңгээдип алган.

Кинескоптар бүдүрериниң эң чугула технологтуг чорудулгаларының бирээзи болур химиктиг бүдүмелдер-биле бүдүр участокта 13 коммунистер ажылдап турар.

ЧУРУКТА: участоктуң хавре дээ специалистери — коммунистер эдикчи А. М. Жаров, экран эдикчизи Т. И. Тимофеева.

А. ОВЧИННИКОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Кызылдың аъш-чем магазиннеринге киргеш, аннык чарап кылдыр быжырган, ырактан-на амданныг чыды биледип турар курең-кызыл, бичии-бичии булочкаларны делгеп өргелере көөр бис. Ол дээрге хлеб заводунда булочка цегинде Галина Ондарның дөрт кижилиг бригадазының кылып турар продукциязы-дыр.

Цехке чеде бээр белзувусса, булочка кылыр механизастаан шугумнуң транспортерларының кыры-биле үскен даалганнар шуушкан, булочка кылыкчыларының салааларыы оон аразында автоматтар дег база агаранныар.

Бригаданың кежигүннери боттарының кылыр ажылынга мергешкен, ээ харыысалгалыг, ынчангаш олар үш кварталдың болгаш октябрь айның планныг даалгаларын ажыр күүседип, кылыглгарының шынарын экижиткен. Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышта увам идепкейлиг киржип турар.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан): бригадир Галина Ондар, бригада кежигүннери Зоя Ховалыг, Любовь Доглаалан, Саре Баадан.
Сөзү болгаш фотозу М. СУНДУЙНУУ.

КИЖИГЕ ООҢ АЖЫКТЫЫ

Аът кижиниң шынчы эши. Улустуң аас чогаалында, ылаңгыя төөлдерде, ынчаар чугаалап турар. Кожууннуң улус чүгле аъттың ачызында амыдырап келген: көшпүр-дүштерде-даа, мал кадарарда-даа, одаар ыяш болгаш сиген соортурде-даа, аңнаарда-даа аъттың дузазы улуг.

Аъттың дайын-чаага ажыы база улуг: үгер-бөө соортур, хайгыыл чоруур, шаап хадаашкынче кирер. Бистиң күрүневистиң камгалал күжү база аъттыг кызыл шеригден эгелээн. Тарааны база аът-биле тарып чип чордувус. Ам чылгы мал эвээжээн, ажылгаары-даа ховартаан. Шаналтаан, тергелээн, шыргалаан, чүдүрген аъттар шоолуг көзүлбестээн. Чылгы малга хамаарылгавыс ындыг апарган.

«Ак-Туруг» совхозтуң чылгызы 170-не баш арткан. Эрткен чылын төрээн 59 беден 50 кулун алдынган. Бо багай эвес көргүзүг, мурнуку чылдарда кулун оон-даа эвээш алдынып турган. Хоочун малчын Даспак Дукар чылгычылаандан бээр, харын чүгээр апарганы ол. Моон соңгаар оон баш санын уламна көвүдедири күзенчиг. Ынчан малчыннарга аът четчир, харын-даа чылгыдан шыырак малдарны хире-хире селуп ап турар апаар.

К. КОМБУ.

ТУРЛАГДА ТӨПКЕ

Чыглыр шак чоокшулап орда, Үнегети, Божалыг, Даштыг-Оорга ол ынчаар чурттап турар малчыннар хову турлаанда төпке чаңчыл ёзугаар үезинде чыглып келген. СЭКП Эрзин райкомунуң ийиги секретары К. А. Моң хуралга делегей байдалының дугайында чүве чугаалаан. Малчыннар ону кичээнгейлиг дыңнап, сонуурган. Дараазында совхоз директору Б. Күнгаа кыштаглаашкынга хойжуларының канчаар белеткенгенин дыңнаткан.

«Мөрен» совхозтуң Божалыгда № 1 хойжу бригадазының малчыннары Н. Баавай, Ч. Ынзалай, Б. Долзатмаа, № 2 хойжу бригаданың хойжулары О. Хөөмейлээр, Ы. Эрендей олар кыштаглаашкынга эки белеткенген. Бо хойжулар мал чемин кыштагларда чедирип алган. Кургаг өдээ белен. Улуг хойга кажаалап, хураганнар хүлээп алыр чөлер болгаш чуртталга бажыңнары септеттинген. Суг чылыдар доскаарлар белен. Кодан девискээрин арыглап-шевэрлээн. Мал чемгерер савалар кыштаг бүрүзүнде бар.

Ийи хойжу бригададан бир кижи составтыг улусчу дружина болуун хуралга сонгаан. Бөлүктүң удуртукчузу № 2 хойжу бригадада аныяк малчын А. Лопсан болган. Санал берен малчыннар бүгү совет чон-биле бир дөмей, тайбының камгалаарынга идепкейлиг киржип, төлептиг улуг-хуузун киирерин хүлээнген. Оон-биле чергелештир ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле киргениниден бээр 40 чыл болур оюнга уткуштур хойжулар өглерин септеп-селип, бажын ииштиниң эт-севин чаартыр. Солун-сеткүүлдү үзүктелдирбейн чедирер почтачыларны тургускан. Автолавка кодан бүрүзүнге дөрт удаа чедип турарын чурумчуткан.

Хурал соонда, «Хүлүмзүрүг» агиткультбригаданың бот-тывынгыр уран чүүл бөлүү солун программалыг концертти барааттаткан. Ылангыя Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы, бот-тывынгыр композитор Б. Дупчурнуң «Кыстарывыс» деп ырызын дөрт кижиниң күүсеткени, Майдыр Кызыл-оолдуң моол ырны ырлааны чыылганнар магадаан. Ол ышкаш А. Артаа «Кадай кыстың чаңы чараш», «Халдавырлыг ынакшыл ааргы» деп шоодуттуг номерлерин күүседирге, көрүкчүлер бир демниг адыш часкааннар. № 1 хойжу бригаданың мурнуундан Ч. Намдак сөс ап, бот-тывынгыр уран чүүл бөлүүнге өөрүп четтиргенин илереткен.

К. ХАНГАЙ.

КҮЗЕЛДИИ-БИЛЕ КЕЛИР

Комплекстиг хүлээн алыышкын пунктузунуң бо чаа бажыңын ажыглаалге кииргеле үр үе эртпээн. Делгем өрээлдерлиг пунктуда кодээниң чурттакчыларынга амыдырал хандырылгазының ачы-дузазын чедиреринге эргежок чугула чүүлдер бар.

Кирип келирге бертики өрээл — аңаа чагыгларны хүлээп ал турар. Хамазтылардан кандыг чагыглар хүлээп ап турарын көскү кылдыр бижээн, ында азаан. Даараан хептерни, бөстерни өске булуңда делгээн. Ол таварылга эвес. Комплекстиг хүлээн алыышкын пунктузунуң эргелекчизи Кара-кыс Седеновна Хертек совхозтуң ишчилериндең чаазы-бүрү чагыгларны хүлээп албышаан, хепти маңаа боду быжып турар.

Аңаа турувуста аныяк оол кирип келди. Кара-кыс Седеновна «Мода» журналды алгаш, чагыкчыга «Бо болза кандыгдыр? Чепшээрежир болзуңза, ол ёзугаар быжып киириптер мен» — диди. Чагыкчы чепшээрешти.

Бо аныяк кижи кысқу-частың тон даарадып, чагыг киирери-биле келген. Кара-кыс Седеновнаның сүмелээни ол фасон чагыкчыга таарышкан. Алыкчыдан даарыкчы болган, кижилерниң назы-харынга, дурт-сынынга кандыг хеп таарышырын ол эки билир.

Хүлээп алыкчы кижи хепти маңаа-ла быжып белеткээш, оон бүдүрүлге эргелелинче чорударга, чагыгның күүселдезинге догум болур. Мынча бышкаш, моон чорударга дүрген болур дээрзи ол чугаалады.

Бүдүрүлге эргелелинге хепти даарадырының-биле аппарып калыр-биле ажыл кызыгаарлаттынмас. Дужаап каан хепти катап эжелеш, чагыкчыга кезирип, таарышыр-таарышпазын кынап көөрү база бар.

Даарадырының-биле чагыглар хүлээп алыр кижи кирип турарының мында хөй кирип турары таварылга эвес. Өске өрээлде — баш дүгү таарар чер. Мастер Кара-кыс Төмүр эр херээжей улустарның бажының хүнгүн таарып турар.

Бир өрээлде — идик септээр цех. Мастер чогундан ол амдызында хаалгыг. Ол ажылдай бээр болза, чурттакчыларга көңнүг эптиг болур ийик.

Бо комплекстиг хүлээн алыышкын пунктузун бүдүрүлге эргелелиниң соодукчу сейтээр төвү кылдыр тургусткан. Ак-Довурактан мастерлер маңаа неделяның понедельниктө келири көрдүнген. Сентелге чогум багай эвес чорып турар. Телевизорлар чогуур үезинде септеттинип турар.

Комплекстиг хүлээн алыышкын пунктузунуң ажылдакчылары «Тээли» совхозтуң малчыннарының күзенчиг аалчылары. Совхозтуң дирекциязы, Тээли кодээ Советтиң күүсекому хандырылга чериниң ажылдакчыларын машина-биле хандырып турар. Ол дугайын чугаалап тура, К. С. Хертек малчыннарның чагыгларының чамдыктарының күүсеттинмейн турарын мынчаар тайылбырлады:

— Бичии демчээлдиг стол, сандайлар, хөвениң курткалар дээш чагыглар хөвээш эвес кирер. Ону долу күүсетпейн турарывыс ховуданчыг.

«Тээли» совхозта бо комплекстиг хүлээн алыышкын пунктузу — районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелинде мурнакчы коллектив. Кара-кыс Седеновна Хертектиң удурткан пунктунуң ажылдакчылары кодээ чонга амыдырал хандырылганың ачы-дузазын чедирбишаан, пленнуг онаалдазын ай санынга доктаамал ажыр күүседип келген. Ажыглаалга кирип, ажылдап эгелээн үезин, бо чылдың июньдан эгелеп, планныг онаалда мында 120—140 хуу күүсеттинип турар. Эрткен он айларның планныг онаалдазы база эки күүсеттинген. Ажыл-ишчиге кым сагыш-сеткилинден бердингер болзу, мында үүле-херек бүдүнгүр. Мында ындыг. Совхозтуң улуг-биче чурттакчылары маңаа күзелдии-биле келир.

В. КУУЛАР.
Бай-Тайга району.

Идеология фронтузунуң дайынчызы

ДЕТКИМЧЕГЕ ДАЯНГАШ...

Политэкономиктиг өөредилгениң ангы, 1983—1984 өөредилге чылында «Шагонартяжстрой» трестиң политэкономиктиг өөредилге школаларында баштайгы кичээлдер организастыг эгелээн. Чыл дургузунда кылыр улуг болгаш бүжениншкиниң ажыл экономиктиг өөредилге школазының пропагандизи А. К. Щетковаа мурнунда салдынган. Трестиң партбюрозу (секретары В. И. Шуминна) политэкономиктиг өөредилге-биле тудуш холбаалыг болуп, пропагандистерге, дыңнакчыларга улуг дузаны көргүзүп турар.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП Төп Комитединиң секретары К. У. Черненконуң партия Төп Комитединиң июнь (1983 ч.) Пленумунга кылганы «Партияның идеологтуг, массы-политиктиг ажылының чугула айтырыглары» деп илеткелдиң партийжи кадрлар кижилериниң сеткилинге болган. Сагылга-чурумунга эки саадар чедирип турар социал-экономиктиг факторларны эки билген турары, идеология ажылын улус ажыл-агыйының болгаш социал-политиктиг өзек сорулгаларын боттандырарының демиселиг-биле сырый холбаарын чугулалап демдеглээн.

Ону өөрениш кергеш, дуржулгалыг пропагандист Александра Контратьевна Щеткова кичээл, семинар бүрүзүн партийжи составтың болгаш бодалдарын төвү болдуруп, дыңнакчыларның угаап-медерелин политиктиг билиглер биле байыткан турарын чедип ап турар. Оон түңнелинде боттарының мурнунда салдынган тодаргай сорулгаларының күүселдеринге дыңнакчыларның харыысалгазы бедээн, кичээлдерге идепкейи өскен. Экономика лабораториязының улуг инженери О. Сикачёва, трестиң улуг бухгалтери С. Лошкарёва, бүдүрүлге техниктиг участок начальниги И. Трясков олар кичээлдерге ак сеткилдиг белеткенип илеткелдерин кылып турар. Дыңнакчылардан болгаш бодундан негелде кошкаар болза, марксист-ленинчи, экономиктиг өөредилге уткалыг чидерер, эрентей шаап деп чүвени Александра Контратьевна билир.

Күрүнениң болгаш күш ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыгаарынга холбашкан болгаш «Экономиктиг экономика», «Тодаргай экономика», «Хумагалыг болуру — коммунистиг шынар» деп темаларны «Күш-ажылчы алдарның кодекзи-биле ажылдаар болгаш чурттаар» деп шимчээшкинге тураскаадып арттырган.

Дуржулгалыг пропагандист А. К. Щеткованың дыңнакчыларының барык шуптузу — камналга болгаш хумагалыг чорук дээш походтуң идепкейлиг киржикчилери. Олар «Эвээш курлазы-биле — эки шынарлыг хөй продукцияны», «Ажыл шагының чидириинге, эрагалаашкынга — бистиң ажылчын согуувус» чижектиг массалыг эгелээшкиннерниң база киржикчилери. Кичээлдерге дыңнакчыларның ажыл херекти экижидериниң дугайында коллективтиң чугула сорулгаларынга үндезилээш, социалистиг хүлээлгелер, уткуштур планнар күүселдезиниң чорун турарының талазы-биле санал-оналдарын сайгарып турар.

Мосрамчыларының эгелээни «Үлегерлиг сагылга-чурумга кижизидеринге — бистиң пропагандистиг сагыш салышкынывыс» деп шимчээшкинге трестиң пропагандистери-биле бир дөмей, А. К. Щеткова киржип, дыңнакчыларын база олче эвилелдеп турар. Олар социалистиг моральдың нормаларын хажыдар чорукту чүгле боттарының аразынга эвес, ажылдап, чурттап турар черниң кайы-биле боттарының, кожаларынга болдурбас дээш ажылды база чорудуп турар.

Эрткен өөредилге чылында Александра Контратьевна ажык кичээлди бир удаа эрттирген. Аңаа СЭКП райкомундан удуртукчу ажылдакчылар олурушкаш, арга-сүмезин берген. Көргүзүг материалдары-биле болгаш техниктиг херекселдер-биле хандырылга багай. Чугула темаларга схемаларны, диаграммаларны боттары белеткеп ап турар.

— Пропагандист мергежилим бедидери-биле массалыг информацияның болгаш пропаганданың делгерецгей херекселдери: радио, телевизор дамчыдылгалары дыңнап, төп болгаш республика солуннарында «Пропагандист — партияның идейлиг дайынчызы» деп рубрикада үнүп турар материалдарны эрттирбейн номчуп, «Политическое самообразование» журналдан сүмелерин, чүүлдерин доктаамал номчуп турар-дыр мен. Чагылгам долу. Семинар-практикумнар, районнуң болгаш зона слёттары, инструктаж хуралдар, «төгерик стол» артынга ужуражылгалар, партия ажылдакчыларының пропагандистер-биле беседалары, ужуражылгалары, бо бүгү пропагандистиң дуржулга бедидеринге улуг идиглиг боордур — деп, А. К. Щеткова чугаалап олурар.

1966 чылдан бээр партия кежигүнү, тресте план килдизиниң эргелекчизи, пропагандист Александра Контратьевна Щеткова экономиктиг дээди билии-биле чергелештир ийиги мергежилиниң алдыгы чылында, үжен дыңнакчылары-биле айда ийи удаа ужуражып, мынчаар кичээлдеп, ажылдап турар.

В. САТ.
«Шынның» корр.

ЧУРУКТА: пропагандист А. К. Щеткованың ээлчеглиг кичээлге белеткенип оралы.
М. БЕЛЕКЧИНИҢ фотозу.

Юристиң тайылбыры

ТӨТЧЕГЛЭЭНДЕ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму нефть продуктуларын шын чарыгдаар болгаш ону кайы-хамаан чок төтчеглевес, самчыгдавас талазы-биле ээ-харыысалгазы күштелдирер дугайында Чарлыкты бо чылын үндүрген болгай. Чарлыкта күрүнениң, бүдүрүлгениң база албан черинин организацияның бензинин болган кывар-чаар өске-даа материалдарны өске кижиге кайы-хамаан чок бергенде азы бедуруун хуу ажыглалынга алганда кандыг харыысалгага онаарын айыткан.

Бензин аймаан улуска кайы-хамаан чок берген, азы кандыг-бир арга-биле тып алган болза, кем-херек үүлгедиишкиниңиниң составы чок-даа болза, 20-ден 100 рубль чедир торгаар. Ук торгаалы нефть продуктуларын улуг ажыл-агыйынга канчаар ажыглап турарын контролдаар эрге-дужаалдыг кижилер база милиция органнарының ажылдакчылары протоколду тургузар. Торгаалды ииттиниң херектер килдизиниң начальниги азы оон оралакчызы онаар.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиуму РСФСР-ниң Кеземче Дүрүмүнге чаа немелде база киирген. Оон 1983 чылдың август 9-та үндүрген Чарлыын ёзугаар бензин болгаш өске-даа кывар-чаар материалдарны өске кижилерге кайы-хамаан чок бергенде 1 чыл чедир эдип чазаар күш-ажылга онаары азы 100-тен 200 рубль чедир торгаарын көрген. Ол ышкаш ындыг хажыдыышкын кылган кижиниң ол ажылче катап киирбезин база айыткан.

Ындыг үүлгедиг уржуундан мурнунда шииттирип чорааш кижи ону катаптаар болза, хосталгазын 2 чыл чедир казыырын азы ол-ла хуусаада эдип чазаар күш-ажылга онаарын, чок болза 100-тен 300 рубль чедир түңнүг акшага торгаарын ук Дүрүм чүүлүнүң 2-ги кезээнде көрген.

Үстүнде көргенивис административтиг болгаш кеземче харыысалгалары чоокта чаа үнген Чарлыкта чүүлдер болур. Ону үндүрген чылдагааны болза, бензин болгаш өске-даа кывар-чаар материалдарны ажыл-агыйжы эвес, төтчеглекчи ёзу-биле ажыглаар чоруктарга удур демиселди күштелдиргени болур.

Бо чылдың октябрь 1-ден эгелеп, бензин болгаш дизель одалгазының талоннарынга чүгле күрүнениң нефть продуктулары бээр организацияларының таңмазын базарын бүгү чүртка чурумчуткан. Ол дээрге талон ажыглалын чурумчудуп, күрүне машиналарындан хуу техникаже бензинниң „ага бээр» чоруун болдурбас дээн хемчег болур.

А. ТҮЛҮШ,
юрист.

САНДАЙЛАРЫ ЧЕДИШПЕС

Совхоз төвүнге чунар-бажыңның ажылынга хамаарыштыр шүгүмчүлелдер болур турары таварылга эвес. Чунар-бажыңывыстың ажылында четпестер бар. Чижээ, оон чунар өрээлдеринде электри чырыы чок, сандайлар, таштар чедишпес. Улус хөй апарган таварылгада эм канчаар боор, чеже манаар. Чуду-кара-биле таштыг черже салгаш, чунупдаа алыр таварылгалар бар.

«Чыраа-Бажы» — Чөөн-Хемчик районда улуг совхозтарның бирээзи. Чурттакчы чону база хөй. А чунар-бажыңывыстың ажылы ындыг.

Совхозтуң дирекциязы, кодээ Совет күүсекому ону канчаар көрүп турар иргин?

О. КАРА-САЛ.

Бөгүн—Уруглар эргелериниң делегей декларациязының 24 чылы

ЧАШТАР ААС-КЕЖИКТИГ БОЛУР УЖУРЛУГ

Статистика медээзи-биле алырга, амгы үеде Чер кырында 1 миллиард 600 миллион уруглар чурттап турарлар. «Кижи төрелгетен бодунда бар эки чүвени оларның шуптузунга бээр хүлээлгелиг. «1959 чылдың ноябрь 20-де КНО-нуң Кол Ассамблеязының хүлээп алганы Уруглар эргелериниң декларациязында ынча деп бижээн. Ол Декларацияның он принцивин ёзугаар, чер болгаэда уруглар боттарының расазы, кежиниң өңү, оол, кызы, чүдүлгези хамаан чокка эъш-чем болгаш медицина хандырылгазы алырының, камгалалдырының болгаш дузаламчы алырының, халас өөредиришкиниң, тайбың делегей кырынга чурттаарының талазы-биле дең эргелиг болур ужурлуг.

Ынчаарга ук Декларация күштүг болуп эгелээнден бээр барык-ла 25 чыл эртип турда безин, делегейниң амгы-амгы булуңнарында уругларның амыдырал байдалы мурнуку хевээр дүвүренчиг. КНО-нуң Уруглар фондузунуң, Делегейниң күш-ажыл организациязының, ЮНЕСКО-нуң, Делегейниң кадык камгалал организациязының болгаш өске-даа делегей организацияларының медээлерин ёзугаар алырга, бүгү делегейде уругларның 600 миллиону түренги байдалда, 100 миллион хирези доктаамал аштап, 150 миллиону ажылдаар ужурга таваржып турар. Чер кырында 750 миллион хире уруглар 7-ден 15 хар чедир назылыг. Оларның аразындан 10 кижиниң чүгле дөрткү школаже доктаамал чорур турар.

Ындыг-даа болза эң-не коргунчуг чүве ол эвес: аштан болгаш аарыглардан хүнүңне 40 муң уруглар өлүп турар. КНО-нуң экспертериниң санап турары: эрткен чылын төрүттүнген 125 миллион уругларның 17 миллиону беш хар чедир чурттап шыдавас.

Уругларның делегей хартиязын хүлээп алырының ырак мурнунда-ла, ылавылап чугаалаарга, Октябрының социалистиг Улуг революциязы тиилээн соон дарый, аныяк салгалдың дугайында сагыш салыр чорук бистиң чуртувуска хоойлу ёзугаар кяап боттандырар чүүл болу берген. ССРЭ Конституциязының 42 чүүлүнде Совет күрүнеде уругларның ажылдаарын хоруудап каан дээрзи бижиттинген. Совет эрге-чагырганың алдыгы хүнүнде-ле ол хоругдаашкын доктааттынган. Уруг бүрүзүнге тускай ажаалга болгаш камгалал хандыртынган турар ужурлуг дээрзи Декларацияда бижиттинген. Муң-муң херээженнер консультациялары, уруглар поликлиникалары болгаш амбулаториялары кирип снаттынып турар, иени болгаш чашты камгалаарының бүгүнү хаара тудуп турар системазы ССРЭ-де ажылдап турар.

Уруглар өөредилге чедип алыр эргелиг, оода эге чадазында ол өөредилге халас болур ужурлуг деп Декларация чарлап турар. ССРЭ Конституциязының 45 чүүлүнге өөредилгениң бүгү хевирлери халас дээрзиниң дугайын чугаалап турар. Ооң-биле чергелештир ортумак өөредилгени чедип алыры амгы үеде совет кижи бүрүзүнүң чүгле эргези эвес, харын хүлээлгези болуп турар.

Үстүнде чугаалаттынган чүүлдер болза, бистиңде «уруглар» айтырыглары бүрүнү-биле шиитпирлеттинген дээни ол эвес. Школа назыны четпээн уруглар албан черлериниң четкизи калбарып турар болзажок (бөгүн ол албан черлеринде 15 миллион чаштар бар болгаш уруглар ажаалгазының чарыгдалының 80 хуузун күрүне төлеп турар), яслилерде болгаш садиктерде уруглар оруннары эмчызында чедишпейн турар. Ынчангаш бо беш чылда үш миллион школа назыны четпээн уруглар албан черлерин тудуп тургузар. Ие-херээженнерниң болгаш өзүп олурар салгакчыларның байдалын экижидер хемчеглерге бо беш чылда күрүне бюджединиң ниитизи-биле 9 миллиард рубль көрдүнген.

Боттарывыстың уруг-дарывыс чүгле кадык болгаш эртем-билиглиг болзуннар дээш оралдажып турар эвес, харын оларның кижизидилгезиниң шынарын бедидер дугайында база сагыш човап турар бис. Бистиң чуртувуста үнүп турар ушку ном бүрүзү уруглар ному, оларның ортээ улуг улустуң номнарының үш катап чиик кылдыр доктааттынган. Бистиң киноэкранывыста үнүп турар дөрткү фильм бүрүзү —уругларның. Уруглар театрларында шимлер коор билеттерниң, уругларга киносеанстарының билеттериниң ортээ улуг улустуунда каш катап чиик.

Өзүп олурар салгакчыларны кижизидериниң херээнге бистиң чуртувуста уруглар парлалгазы улуг рольдуг: уругларның 70 ажыг солуннары болгаш журналдары үнүп турар, оларның аразында эң-не сурагжааны — «Пионерская правда» (тиражы 9,5 миллион бежек). Ооң редакциязы номчукчуларының муң хире чагааларын хүнүңне ап турар. Чүнүң дугайында чагаалары? Белоруссияда Светлогорск хоорайдан он харлыг Рита Верас оңу бижээн.

Ооң бижээни: «Бистиң республикавыска Хатынь деп кодээ суур турган. Дайын үезинде гитлерчилер ону чурттакчылары-биле кады өрттедипкеннер. Ол суур ам чок, а ооң турган черинде тураскаал тургузуп каан, коңгалар үргүлчү эдип турар. Мээң кырган-ачам фронтудан ээп келбейн барган, кырган-авам дайын үезинде аштан өлүп калган. Ийиги кырган-ачам балыглаган, дайын соонда ол балыгдан өлүп калган. Мен дайын күзевес мен!»

Бөдүүн болгаш утказының талазы-биле тодаргай бо сөстер ам-даа чер бүрүзүнде амыдыралчы күштүг болбайн турар. Боо-чепсекти эндере бүдүрерин күштелдирип турар кижилер, өлүмнүг чаа ракеталарны Барыын Европада сайгара тургузуп турар кижилер—уругларга өжээтен кижилер-дир. Чүгле чаңгыс чаа америк шүүргедекчи самолёттуң ортээ үш миллион уругларны аарыгга удур тарыырының чарыгдалы-биле деңнежир. Чаш назыны качыгдал-түрегделге таварыштырып турар эң шыгыы айтырыглардан адырлып алырынга боо-чепсек бүдүреринге үнүп турар чарыгдалдарның чээрбиниң бир кезээ-ле четчир.

Уруглар — бистиң келир үевис. Уруглар дугайын бодавышаан, оларның дугайында сагыш човавышаан, кижи төрелгетен бодунуң салгалының дугайында сагыш салып турар. Ынчаарга бижыг тайбыңны тургуспаан шаанда, боо-чепсекти эндере бүдүрер айыылды соксатпаан шаанда, боттарывыстың уруг-дарывыстың келир үези аас-кежиктиг болур дээрзинге бүзүрелдиг болуп шыдавас бис.

О. ГРЕКОВА,
«Пионерская правданың» кол редакторy.
(ПМА).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ДЕЛЕГЕЙГЕ ТАЙБЫҢ ДЭЭШ

Бүгү делегейге бижыг тайбыңны болгаш улустарның айыыл чок чоруун хандырар дээш, ядролуг дайынның кыжанышкынын чайладыр болгаш боо-чепсекти, хамыктың мурнунда ядролуг чепсекти эндере бүдүрерин соксадыр дээш Совет Эвилелиниң могаг-шылаг чок демиселинге тайбыңның миллион-миллион талалакчылары чоргаарланып, ССРЭ-ниң тайбың чаа инициативаларынга изиг байыр чедирип, бүрүн деткип турар. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң медегелинде айыткан чаа саналдар бүгү делегейге тайбыңны, улустарның айыыл чок чоруун хандырарынче, ядролуг халаптың кыжанышкынын чайладырынче угланган деп, даштыкы парлалга бижип турар.

Тайбыңны камгалаарынга чайгылыш чок күзел-соруун Совет Эвилели база катап бадыткавышаан, Женева чугаалажылгаларынга тодаргай шиитпирлерни тывырынга харын сонуургалдыын илергейлеп турар деп, Герман Демократтыг Республиканың «Нойес дойчланд» солуну бижээн. Женева чугаалажылгаларынга мунгашталышкындан уштунарынга АКШ моондактап турар. Барыын Европаның чурттарынга ядролуг америк чаа ракеталарны эккеп тургузуп турган, шериг күчүзүнүң талазы-биле ССРЭ-ден болгаш ооң эвилелчилеринден артык күштүг болурунче Каттышкан Штаттар чүткүп турар.

Совет Эвилелиниң даштыкы политиказы тайбыңның салым-чолу дээш бедик харыысалга-биле тодаргайлаттынып турар. Ынчангаш, Женева чугаалажышкыннарынга Совет Эвилели тодаргай болгаш чогумчалыг туруштуу ээлеп турар деп, Чехословакияның «Руде право» солуну онзалап демдеглээн. АКШ бир эвес болуңуң ядролуг чаа ракеталарын Европага тургузуп эгелей бербес болза, Европага ядролуг боо-чепсекти кызыгаарлаар талазы-биле чугаалажышкыннарны уламчылап болур арга бар дээрзинге ССРЭ бүзүрээн турар.

Совет удуртукчу ССРЭ-ниң эвилең чоруун көргүспушаан, боо-чепсекке контроль талазы-биле чаа саналдарны киргендир деп, «Вашингтон пост» солуну бижээн. Барыын Европаның чамдык чурттарынга ядролуг америк чаа ракеталарны тургузуп эгелей бээр болза, чугаалажышкыннарны уламчылаар арга чок болур дээрзин Совет Эвилели сагындырган. Европага ядролуг боо-чепсекти кызырар дугайында дугуржулга чедип алдынган таварылгада, ССРЭ болуңуң СС-20 ракеталарын Совет Эвилелиниң чөөн талакы районнарынга сайгара тургузарындан ойталаарынга белениң чарлаан.

Ортумак ыракшылдың чедирикчи-самолёттарының дугайында айтырыгга хамаарыштыр чүгула базымны кылырынга ССРЭ база белен болуп турар деп, «Нью-Йорк таймс» солуң демдеглээн. Шериг-стратегтиг байдал АКШ-ка болгаш НАТО-га ажыктыг кылдыр өскерлип бээрин Совет Эвилели кажан-даа болдуруп болбас дээрзин Ю. В. Андропов онзалап айыткан. Женева чугаалажышкыннарынга депшилгени чедип алырынче угланган чаа саналдарны совет удуртукчу база көдүрген деп, солун айыткан.

Европага ортумак ыракшылдыг ракеталарын-даа, оларның чедирикчилерин-даа кыя талаларга бир демей деп хемчээлге кызырарынга ССРЭ-ниң белениң Ю. В. Андропов медеглээн деп, Барыын Германияның «Франкфуртер альгемайне» солуну бижээн. Ындыг кызырылганың түңнелинде ССРЭ-ниң «СС-20» деп чүгле 140 ракеталарын салып үндүрер установкалар Европага артар, ол дээрге—Англияның болгаш Францияның ортумак ыракшылдыг ындыг ракеталарының санындан ээээш болур. Бо санал болза, ССРЭ-ниң тайбың инициативазында чаа чүүл болуп турар. Ядролуг америк чаа ракеталар Барыын Европага тургустунган туруп болбас ужурлуг. Бир эвес «Першинг-2» болгаш чалгынныг америк ракеталарны Барыын Европага эккеп кептередир болза, шериг-стратегтиг байдалды НАТО-га болгаш хамыктың мурнунда АКШ-ка ажыктыг кылдыр өскертиптер апаар ийик дээрзин Совет Эвилели сагындырган-дыр деп, Барыын Германияның «Вестфелише рундшау» солуну демдеглээн.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң «Правда» солуунуң айтырыгларынга харыыларынга болгаш медеглелинге илдия үндүрген саналдары Барыын чүктүң күрүнелериниң сонуургалын болдурар ужурлуг деп, Японияның Киодо цусин агентствозу айыткан. Ол саналдар дайынга удур шимчээшкинниң улам калбартырынга улуг ндыглиг болуп турар.

Женевада совет-америк чугаалажышкыннары бурунгаарладырын чедип алырынче угланган чаа-чаа базымнары ССРЭ кылбышаан, америк ядролуг чаа ракеталарны Барыын Европага эккеп кептередир планнарга удур шиитпирлиг демисежип турар.

Ядролуг халапты болдурбазынче угланган күжениишкиннерин ССРЭ мооң мурнунда болгаш амгы-даа үеде Женева чугаалажышкыннарынга кылып келген болгаш кылып-даа турар деп, Индияның ПТИ агентствозу демдеглээн. Кайы-даа талага таарышыр дугуржулганы чедип алырынче угланган кандыг-даа базымны АКШ кылбаан болгаш харын-даа чугаалажышкыннарны үзериинче чүткүп турар.

(СЭТА).

ЭЭЛЧЕГЛИГ СОЛУУШКУН

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Ак бажыңның аппарадынга ээлчеглиг солчуушкун болган: президентиниң хоойлужудулга айтырыгларының талазы-биле дузалакчызы К. Дьюберстайн халашкан. АКШ-тың конгрези-биле администрацияның харылзааларының айтырыгларын ол харылап турган.

Дьюберстайн күрүне албанындан халашкаш, «хуу ончүзүп өстүрерип күлээн» дээр чылдакты чарлаарынче Вашингтонда албан кижилери далажыпкан. Ынчалзажок, ээлчеглиг ол солчуушкуннуң — Дьюберстайнның халашканының ёзулуг чылдагааны ортан сыр өске болуп турарын хайгаарыкчылар демдеглээн. АКШ-тың президентиниң Рейганның чоок кижилериниң аразында соксаал чок чөрүлдээ, чидиг маргылдаалар үнген болуп турар. Ол чөрүлдээлерни америк администрацияның политиказының буураашкыннары болгаш ооң бурузун бот-боттарынче чуул кагжыр дээш Рейганның чоок кижилериниң оралдажышкыннары болуп турар. АКШ-тың күрүне секретары А. Хейг, боо-чепсекти контрольдаар болгаш чепсеглемишкинни дүжүрер талазы-биле агентствонуң директору Ю. Ростоу, Ак бажыңның парлалга секретарының оралакчызы Л. Джанка, президентиниң Чоокку Чөөн чүкке тускай төлээлекчизи Ф. Хабиб чүгле сөөлгү үеде албан-дужаалдарындан халажыр ужурга таварышканнар.

Хөй миллиард шериг доллар шериг чарыгдалдарын конгресске бадыладырынга киирген «алдылыышкыны» дээш Дьюберстайнга «хуузунда өөрүп четтиргенин» Рейган илергейлээн-даа болза, администрацияның болгаш конгресс кежигүннериниң аразында дүшкүүрлүг байдал, чидиг чөрүлдээлер хевээр арттыптаан.

ДЕЛИ. «Америк эжелекчи шериглер, Гренададан чоруңар!», «АКШ-тың Кариб далайга шериг өөредилгелерин соксадыр!» деп лозуңнарлыг массалыг чыскаал Индияның найысылалы Дели хоорайга болган. Ол чыскаал америк администрацияның дайынзырак херектелишкиннеринге удур угланган. Америк шериглерниң Гренадаже дээрбечи болгаш араатанзыг халдаашкынын чыскаалдың киржикчилери шыңгыы буруу шапканнар. Индий найысылалга митинг база болган (чуруута). Делегейни ядролуг халапче чыгап турар кижилерниң чимзенишкиннеринге удур демисел бүгү чурттарның болгаш дипломниң улустарынга амгы үеде эргежок чугула болуп турар деп, митингиниң киржикчилери медеглээн.

В. БАЙДАШИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

СӨӨЛГҮ МЕДЭЭЛЕР

БРЮССЕЛЬ. Льежеге чоокта чаа болган чер шимчээшкининиң чедирген когаралын Бельгияның эрге-чагыргалары санаан көрген. Оларның дыңнадып турары-биле алырга, ноябрь 8-че дүне болган Рихтериң шкалазы-биле 5 балл күштүг чер шимчээшкининиң түңнелинде 8 муң ажыг чурталга бажыңнары үрелген болгаш шыңгыы когараан. Материалдыг кограл 2 миллиард франк болган.

БОГОТА. Колумбияның найысылалында кудуушкунуг чаас чаастап турар. Үерлээшкин түңнелинде хоорайның 12 районнарында транспорт оруктары болгаш электри дамчыдылгазының шугумнары үрелген. Бойдустуң халаптыг уржуктарын чок кылыр талазы-биле хемчеглерин эрге-чагыргалар ап чорудуп турар.

АДДИС-АБЕБА. Эфиопияда бижик билбес чорукту узуткаарының бүгү национал кампаниязы эгелээнден бээр эрткен дөрт чылдарда чуртта бижик билбес чорук 93 хуу турганындан 46 хуу чедир, а Аддис-Абебада болгаш өске-даа хоорайларда 6 хуу чедир кызырылган. Эфиоп революциязының келир чылдың сентябрьда болур 10 чыл оюнуң байырлалынга чедир найысылалдың болгаш республиканың улуг-улуг бүдүрүлге төптериниң бүгү чурттакчылары номчуп, бижиптер кылдыр өөренип алтар. Социал хөгжүлдениң перспективиг планнарынга хуузунга Эфиопия 1986 чылга чедир бүрүн бижик-билиглиг чурт болу бээр.

ЛУСАКА. Ийи кожа күрүнени тудуштурар көвүргү Замбези хемин кежир тудар дугайында шиитпирни Замбия-биле Ботсвана хүлээп алган. Замбияның премьер-министри Налумино Мундияның медеглээни-биле алырга, Африканың мурнуу чүгүнүң чурттарының хөгжүлдезин дуушүрер талазы-биле конференция оңу акшаландырарынга киржир болгаш төлевилелдиң ортээ 180 млн. доллар. Эргижирей берген понтон кежигин солуур ужурлуг Замбезини кежилдир көвүргү Африканың мурнуу чүгүнүң бот-боттарынга хамаарышпас чурттарының аразынга чүък сөөртүлгезин хандырар ужурлуг эң чугула экономиктиг объект болур.

(СЭТА).

РЕВОЛЮСЧУ ХАНЫ ӨӨРҮП ЧЕТТИРИИШКИН-БИЛЕ

Ноябрь 20—ССРЭ биле Социалистиг Эфиопияның аразынга найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээге ат салганының 5 чыл оюу

«Бис Силерниң дузаңарны болгаш тергиин эки ажыктыг ажылыңарны кажан-даа утпас бис. Бис Силерниң биске найыралдыг байдалыңарга бичии-даа читзниниг чок бис. Силерге найыралчы хамаарылгавысты илергейлеп тур бис». Бо чылыг сөстерни Эфиопияның ханы Менелика II-ниң оргүүделиндеи номчуп болур. Россияның төлээлекчилеринге бижээн ол сөстер ам барык чүс чыл тоогулуг.

Эрткен чүс чылдың төнчүзү. Бүгү Африка дип ол үеде империалистиг күрүнелерниң аразынга араатанзыг хуваажылганың чери апарган турган. Ынчалзажок эфиопи улус хан төгүүшкүнүг, дең эвес демиселдиң түңнелинде бодунуң хамаарышпас чоруун камгалап арттырган болгаш итали эжелекчилерге өлүмнүг согугну таварыштырган. Чуртка ол берге үеде Россияның Кызыл крест ниитилели шеригге болгаш чурттакчы чонга дуза чедирери-биле Эфиопияже эки турачыларының санитар отрядын чоруткан. Каш чыл эрткенде орус эмчилер болгаш санитарлар чуртунга ээп чанып келген, эрес-маадырлыг күш-ажылы дээш «үстүнде адааныывс оргүүделди оларга тудускан турган.

Бистиң чурттарывыстың аразында чаагай харылзааларны шуут-ла чаңгылчаан деп чугаалап болур. ХХ чүс чылда Эфиопия империалистиг халдаашкыннарга болгаш чимзенишкиннерге чаңгыс эвес удаа таваржып келген, ынчан Совет Эвилели доктаамал ооң талазынга турпу турган. Ооң-биле кады Советтер чурту Африканың найыралчы ол күрүнезинге өөредилге болгаш кадык камгалал системазын хөгжүдеринге, национал экономиканы бижыглаарынга дузаны көргүзүп келген. ССРЭ-ниң техниктиг деткимчези-биле чээрби чыл бурунгаар Бахр-Дарның политехниктиг институду тудуп тургустунган. Ооң соонда чурттуң аар индустриязының баштайгызы — Ассабта нефть арыглаар завод туттунган.

Ынчалзажок ийи чурттуң аразынга харылзаалар Эфиопияга феодализмге удур национал-демократтыг революцияның эрге-чагырганы холга алган Түр шериг административтиг Чөвүлел (ТШАЧ) кол сорулга кылдыр социализм тургузарын чарлааның соонда ёзулуг чечектелиишкинин алган. Тайбың, демократия болгаш социализм дээш демиселдиң чаңгыс эвинге үндезилеттинген ол чаа харылзааларның түңнели болза ССРЭ биле Социалистиг Эфиопияның аразынга найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында 1978 чылдың ноябрь 20-де Москвага ат салган Керээ болур.

Совет болгаш эфиопи специалистерниң кожа туруп, кады ажылдашпайн турар ындыг адырын экономикадан, эртемден, культурадан амгы үеде тывары берге. Ол дээрге нефть дилеп тывары, алдын тывыжы, Гамбела девискээринде кур черлерни шиңгээдири, Мелка-Вакаеде гидроэлектростанция тудуу, трактор эптээр завод тудуу, мергежилдиг национал кадрлар белеткели... Чүс-чүс эфиопи оолдар болгаш кыстар совет дээди эртем черлериниң дипломнарын алгаш Төрээн чуртунче чыл бүрүде чанып турар. Ол бүгү—найыралдың болгаш интернационализмниң үндезининге ийи чурттарның аразында хөгжүп турар кады ажылдажылганың үре-түңнели-дир.

...Эфиопияның найысылалындан 120 километрде турар улуг эвес Амбо хоорай ам чүгле чуртта эвес, а харын делегейде билдингир апарган. Ол 1977 чылда совет специалистерниң дерип, тудуп тургусканы фитопатологияның эртем лабораториязы-биле алдаржаан.

Ооң ногаан шөлдер аразында чаптылган ак-ак бажыңнары ырактан-на көстүп турар. Эң кол корпуста кара-хүрең холда туткан алдын-сарыг кызыл-тас бооидаан чуруун көргүскен. Ол чурук эфиопи оолдуктери-биле кады совет эртемденнериниң кылып турар ажылының утказын илередип турар. Олар үнүштер аарыглары-биле демиселдиң дээштиг аргаларын дилеп тып турар. Ол дээрге чурттуң кодээ ажыл-агыйынга онза чугула ужур-дузалыг. Ооң-биле чергелештир национал кадрлар белеткели калбарган.

Эртем төвүнүң директору, биология эртемнериниң кандидаты Б. В. Анисимов-биле кады ооң ажылдакчылары-биле таныштывыс. Москва, Кишинёв, Краснодар болгаш бистиң Төрээн чуртувустуң өске-даа хоорайларындан келген 18 совет эртемденнер эфиопи дузалакчылары-биле кады ажылдап, боттарының билиглерин, дуржулгазын оларга дамчыдып берип турар. Эфиопи специалистерниң бежи совет өөредилге черлерин дооскан. Чоокку үеде анаа Москваның К. А. Тимирязев аттыг кодээ ажыл-агыйы академиязын дооскан ийи кижи немежир.

Интернационалчы коллективтиң ажыл-чорудулгазы лабораторияның ханалары-биле кызыгаарлаттынмас. Ооң төлээлекчилери найысылалда университеттиң кодээ ажыл-агый факультединиң сургуулдарынга лекцияларны номчуур, эртем конференцияларынга, симпозиумнарга илеткелдерин кылып турар. Эртем төвү кооперативтерниң тараажыннар эвилелдериниң кежигүннеринге «ажык эжиктер хүннерин» доктаамал эрттирип турар. Ынчан бүгү ажылдакчылар экскурсоводтар апаар, боттарының ажылдарының «чажыттарын» тайылбырлап, ооң түңнелдерин көргүзүп турар.

А көргүзер чүүлдер шынап-ла хөй. Станцияның дуржулга шөлдеринде кодээ ажыл-агый культураларының дүжүдү чурттуң ол талазы-биле ортумак көргүзүглериндеи үш-дөрт катап хөй. Кодээ ажыл-агый экономиказының кол адыры болуп турар Эфиопияга ындыг дүжүт кандыг ужур-дузалыг болуруң тайылбырлаан херээ чок. «Бистиң сорулгавыс болза маңаа кылдынып турар шинчилелдерниң түңнелдерин чурттуң шөлдеринге дүрген-не нептередип турарын чедип алыры болур»— деп, төптүң эртем ажылдакчызы, Тимирязев академиязының доозукчузу Тесфахун Фанта чугаалаан. Ол угланышкын-биле баштайгы базымнар кылдынган.

Эртем лабораториязынга силерге аалчыларның демдеглелдер дептерин албан көргүзер. Ону Түр шериг административтиг чөвүлелиниң болгаш Эфиопияның ажылчы чонунуң партиязын организастаар талазы-биле комиссияның даргазы Менгисту Хайле Мариамның ол эртем төвүнүң ажылын ийи чыл мурнунда чораан бедик-биле үнелээн сөстери-биле ажыткан. А сөөлгү демдеглелди мырыңай каш хонук бурунгаар кылган. «Кумента» деп бүдүрүлге кооперативиниң даргазы мынчаар бижээн: «Кооперативтиң бедик бүдүрүлгечи көргүзүглерин чедип алырынга салдарлыг болган силерниң интернационалчы дузаңар дээш четтирдивис. Силерге болгаш бүгү совет улуска бистиң ёзулуг революсчу өөрүп четтиришкинивисти илереттивис».

Ынчалдыр совет болгаш эфиопи улустарның найыралы болгаш кады ажылдажылгазы бижыгып, соксаал чок хөгжүп турар. Ол узун тоогулуг болгаш чылдан чылче улам ханылап турар.

Ю. ПИЧУГИН,
СЭТА-ның корр.
Амбо—Аддис-Абеба.

АЖЫК ЧАГАА

НЬЮ-ЙОРК. АКШ-тың чазааның улуска удур милитаристиг даштыкы политиказын үндезинни-биле эде көөрүн негээн ажык чагааны хөй санныг америк политиктиг болгаш хөй-нийти ажылдакчылары президент Рейганче чоруткан.

«Амгы администрацияның политиказы Каттышкан Штаттарны чурт иштиниң болгаш даштыкының-даа талазы-биле кризиске чыгап турар» — деп «Нью-Йорк таймс» солунда парлаттынган чагаада чугаалап турар. Ол документиниң авторларының, оларның иштинде конгрессменнер У. Фонтрой болгаш П. Шроудер, шериг айтырыгларының болгаш чепсек хужурерниң талазы-биле институттуң директору Р. Форсберг оларны Рейганның чазааның чепсегленишкинин эндере бүдүрериниче, ССРЭ-ден шериг талазы-биле артык күштүг болуруң чедип алырынче үргүлчү дүүредип турар. Ындыг политика келир үеге идегелди оскундуруп турарын ол документиде айыткан.

Америк чалгынныг ракеталарны салып үндүрер шөл кылдыр Гринэм-Коммонда базаны ажыглаарынга удур демиселин англи херээжен чон үргүлчүлеп турар.

Демир теннииг хериминиң чанында майгыннардан тургузуп алган лагерьинде олар чурттап турар (чурукта).
АП—СЭТА-ның телефотозу.

«АЖЫК ИМПЕРИАЛИЗМНИҢ» ДЕМДЭЭ

АКШ-тың президентизиниң Ыракы Чөөн чүкке дайынзырак улчуушкуну, ооң Токиога болгаш Сеулга чугаалажышкыннарының түңнелдери Азияның болгаш Оожум океан девискээриниң чурттарында ханы дүвүрээзинни болгаш килеңнээшкинни болдурган. Калбак хөй-нийти болгаш солуннар Вашингтонуң администрациязының баштыңының ол аян-чоруун америк империализмниң гегемончу планнарының чарылбас кезээ, Азияның күрүнелериниң айыыл чок чоруунга боттуг кыжанышкын, ол дипте болгаш бүгү делегейже тайбың херээнге кыжанышкын кылдыр көрүп турар.

ТОКИО. Р. Рейганның Японияга чорааны Японияны АКШ-тың делегейге агрессиг стратегиязының идепкейлиг киржикчизи болдурарынче чүткүлдүг Вашингтоннуң айыылдыг бодалдарын көргүзүп турар-дыр деп тайбыңның Япон комитединиң чиңгине секретары Кэн ити Мори СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан.

Японнарның тайбынче бодунуң Азияга чаагай кожа-хөлбээ догуннаар чорукче чүткүп турар хөй кезии япон-америк шериг эвилелин бижыглаарынга, Японияны Пентагоннуң ракета-ядролуг баазазынче хуулдурарынга, бистиң чурт тывусту месилдежиишкинниң политиказынче, делегейниң дүшкүүрлүг чоруун күштелдирериниче хаара тударынга шиитпирлиг-биле удурланып турар деп ол чугаалаан.

ДЕЛИ. Каттышкан Штаттар Азияга удур чаа сүлчээни белеткеп турар— Ак бажыңның ээзиниң Японияга болгаш Мурнуу Кореяже чорааның индий солуннар ынчаар санап турар. Вашингтон — Токио—Сеул аразынга милитаристиг сүлчээ эвилелин күзеп турар Рейганның администрациязы Ыракы Чөөн чүкте эвилелчилерни национал-хосталга дээш шимчээшкиннерни базарынче, Азияга америк албадаашкынны хандырарынче угланган болуңуң ажырымчы эжелекчи бодалдарынга улам ханызы-биле холбаштырарынче чүткүп турарын «Джан юг» солун айыткан.

ДЖАКАРТА. «Президент Рейганның аян-чоруу амгы америк администрацияның милитаристиг политиказының кезээ болур»—деп, индонезия «Мердека» солуну бижээн.

(СЭТА).

КОЛ СОРУЛГА—МАССАЛЫГ БОЛДУРАРЫ

«Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң область чөвүлели он дорт районнарда, Кызыл хоорайда база ийи ортумак өөредилге черлеринде спорт ажылын удуртуп турар. Күш-культуржуларның саны 15300 кижи, оон иштинде ГТО-нуң хүрек демдээниң эдилекчилериниң саны 6813, бо чылдың баштайгы чартыының түңнели-биле 2 спорт мастерин, 10 кандидаттарны, бирги разрядтың спортчуларын 85 кижини белеткээн.

«Урожай» ниитилелинде спорттуң хостуг хүреш, чадаары, спорттуң национал хевирлери, бокс, хаак, волейбол болгаш мячилиг хоккей база стол тенниси дээн ышкаш хевирлери колдады сайзырап бар чыдар.

Күш-культураның болгаш спорттуң массалыг чоруун чедип алыр талазы-биле ажылдар Эрзин, Барыын-Хемчик, Кызыл, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем районнарда чүгээр чоруттунуп турар. Оларның иштинде Жданов аттыг, «Улуг-Хая», «Тиилелге», «Х Улуг хурал», «Барлык», «Алдан-Маадыр», «Нарын» совхозтарда болгаш Дуржулга станциязында спорт болгаш кадыкшылга ажылдары план ёзугаар чоруттунуп, материалдыг баазазы чыл санында быжыглаттынып келген. Ол ажыл-агыйларда спорт шөлчүгештери, залдар, бедүүн спорт тудуглары чылдың кандыг-даа үезинде ээнзиревейн турар.

Спорт талазы-биле тускай эртемниг ажылдакчының ажылы агрономнуң азы зоотехниктиң харысалгазындан дудавас ужурлуг. Ындыг-даа болза тускай эртемниг спорт ажылдакчыларын өске ажылдарга тудуп турар таварылгалар хаая эвес. Республикада 66 совхозтарның чүгле 48-инде методист-инструкторлар бар.

Райчөвүлелдериниң болгаш комитеттерниң ажылында «Хаакчы хүнү», «Чадаг-чарыш хүнү», ГТО неделязы болгаш оон-даа өске демшилгелиг аргалар кирген. Ол чорук чоннуң чаа кезектерин массалыг күш-культураже хаара тударынга эртиг. Ол талазы-биле Улуг-Хемде Жданов аттыг совхозта дирекцияның, парткомнуң болгаш профэвилел, комсомол комитеттерниң ажылы багай эвес. Совхоз директору Б. К. Монгуш-оол спортчу үлегерни боду көргүзүп, спорттуң национал хевирлеринге секцияны удуртуп турар. Оон түңнелинде Ак-Тал суурда спортчуларның болгаш аныяктарның күжү-биле стадионну, спорт шөлдерин, ипподромну дерип кылган. Совхозтуң спортчулары район болгаш республика чергелиг маргылдааларта идепкейлиг киржип, шаңналдыг черлерни ээлеп келген. Оон-биле черлештар ажыл-агыйның планныг онаалдалары күүсеттинип, районда, социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда доктаамал чоруп турар. Хөй-ниити чурумунуң үрээкчилерин, ажылдан үнер-кирер чорук кызырлып, школа дооскан аныяктарны совхозка арттырып ажылдадыры эки-жээн.

«Тиилелге» (директору Оюн В. О.), «Х Улуг хурал» (директору Монгуш А. Х.) совхозтарда спорт, күш-культура ажылы сөөлгү үеде база эки-жээн. Ында хөй-ниитичи тренерлерниң ажылы идепкейжээн. Ол ышкаш Сут-Холде «Алдан-Маадыр» совхозта бо талазы-биле көргүзүг чүгээр.

Ындыг-даа болза республикада чурттакчы чоннуң хөй кезин массалыг күш-культураже хаара тудтунмаан. Ылангыя улгады берген кижилерден чүгле ГТО-нуң хүрек демдээниң эдилекчилери маргылдаага киржип турар. Каа-Хем, Бии-Хем, Тес-Хем районнарда спорт чөвүлелдери болгаш Кызыл хоорайның чамдык спорт организациялары СЭКП обкомунуң V пленумунуң доктаалын күүседир талазы-биле тодаргай хемчеглер албайн турар. Амга чедир чаңгыс-даа районда «Шупту хаак оруунче», «Бүгү бригада-биле стартче», хөй мергежилдерге ГТО-нуң стартарынче болгаш «Комсомольская правда» солунуң шаңналдары дээш маргылдаалар база маңнаарынга хандыкшылдыгларның клуву, кадыкшылга бөлүктери, туризм клубтары, ниити күш дамыр белеткелиниң кичээлдери чорбайн турар. Материалдыг баазаны улам быжыглап, спортчу шөлчүгештерин болгаш тудугларны немей тудары, чаартыры планда көрдүнген-даа болза, контроль чок болганының түңнелинде, ол кайы-даа районда күүсеттинмээн.

Хостаткан тренерлерниң ажылы бо хүннерге чедир эки хонувейн, чогуур деңнелинге четпейн турарын пленум демдеглээн. Хостуг хүреш тренерлери Сарыг-Септе Сергей Кумажик, Баян-Кол суурда Канчыыр Сандаков база Сосновкада ча адарының тренери Раиса Тутатчикова олар кичээлдерин доктаамал эрттирип турза-даа, шынары чавыс.

Маңаа кол чылдагааннарның бирээзи уругларның тускайлаттынган спорт школазының чогу болгаш дериг-херекселдериниң четпези болуп келген. Ийнде, спорт школаларында янзы-аңгы хевирлерге тускай тренерлерни быжыглаваанындан шыырак спортчуларны белеткеп үндүрериниң темпизи чавыс болуп артпышаан. Аңаа хамаарыштыр 1984-1985 чылдарда республиканың «Урожай» спорт ниитилелиниң чаңынга болгаш ийи совхозка уругларның спорт школазын ажыдар арга бар болуп турар. Тыва АССР-ниң Чырыдылышкын министерствозунуң шутуму-биле ындыг школаларны Бай-Хаакта, Чаданада, Туранда, Шагаан-Арыгда болгаш Самагалдайда ажыткан. Ол школалар багай эвес спортчуларны белеткеп болуруң херек кырында бадыткаан.

Өөренип турар аныяктарны, ылангыя школачыларны күш-культурага чаңчыктырары база кол айтырыгларның бирээзи. Чыл санында школачылар аразынга спорт массалыг ажылдарны чорудары эки-жээн турар. Ындыг-даа болза, чамдык школаларда күш-культура кичээлдери чавыс деңнелге эртер, чүгле ужур эдерер чоруктар хөй болуп артпышаан. Кичээлдерин күш-культура талазы-биле кандыг-даа эртем чок кижилер эрттирип турары ховар эвес.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунга эш Ю. В. Андропов болуруң чугаазынга чуруму сагылганы быжыглаарын онзалап айыткан. Ындыг турбуже күш-культурлуларның талазындан чурум үрээр, маргылдаалар сөөлүнде массалыг арагалаашкын кылыр чоруктар ховар эвес. Чижээ, республиканың бирги чери дээш болган хостуг хүреш маргылдаазының сөөлүнде, чурум үрээкчилериниң түңнелинде Тес-Хем районнуң спортчулары бир чыл иштинде маргылдааларга киржир эргезин казыткан. Ээрриктер сергедир черге хонар таварылгалар база эвээш эвес болгулаан. Совет спортчунуң арын-нүүрүнге бо үүлгедиглер шуут таарышпас дээрзин чымга-даа билдингир. Ол ышкаш Бай-Тайга районнуң спорт комитединиң даргазы турган К. Салчак маргылдаалар эрттирери-биле үндүрүп алганы 3 муң рубльди боду чарыгдапкан.

Четпестер болгаш чедир кылдынмайн турар ажылдар хөй. Бүгү күштү чыып турагаш, комплекстиг хемчеглер-биле күш-культураны болгаш спортту сайзырадырынга бар аргаларны ажыглаар бис.

«Күш-культураның болгаш спорттуң массалыын улам мурнай хөгжүдер дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын болгаш СЭКП обкомунуң V пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш, Совет Тываның 40 чыл оюнга төлептиг ужуражыр дээш «Урожай» спорт ниитилели бодундан хамааржыр бүгү чүүлдерни кылыр кылдыр ажылды ынчаар шын организастаар бис.

В. БИЧЕ-ООЛ,
республиканың «Урожай» спорт ниитилелиниң даргазы.

Республиканың улусчу театрларының база аныяк көрүкчүлер театрларының режиссёрларының билиин бедидери-биле доктаамал ажылдаар, үш чыл хуусаалыг чогаадыкчы лабораторияны организастаан. Ук лабораторияда баштайгы кичээлдер эгелээн. Аңаа кичээлдерни Бүгү-россияның театр ниитилелиниң Тыва салбырының база республиканың эртем-методиктиг төвүнүң организастааны-биле чорудуп эгелээн.

Баштайгы чыышка республиканың Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Эрзин, Кызыл районнарындан, Кызыл хоорайдан режиссёрлар келген. Кичээлдерни Москвадан келген режиссёр-консультант Лев Александрович Новский база театр критиги Татьяна Григорьевна Исканцева олар эрттирген.

Бо ажыктыг чогаадыкчы чыышка улусчу театрларның бүгү-ле ажылын организастап башкарарынга хамаарышкан чугааны чоруткан. Шиини тургузары, оон музыказы-биле ажылдаары, чурук каастаары, артистер-биле ажыл дээш хөй-ле ажыктыг сайгарылга болган. Театр темазынга солун лекцияларны Т. Г. Исканцева номчаан. Баштайгы кичээлдерни республиканың хөгжүм-шии театрының баазазынга чоруткан. Дараазында кичээлди (ол келир чылын болур) республиканың кайы-бир улусчу театрының баазазынга эрттирер.

ЧУРУКТА: Москвадан келген режиссёр-консультант Л. А. Новский улусчу театрлар режиссёрларының аразында тур.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

АЪТТАНЫПКАН

Ийи совет гроссмейстер—делегей чемпиону чораан В. Смыслов биле Г. Каспаров шыдыраага делегей чемпионунуң ады дээш туржуп турар кордакчыларның чартык финал оюннарынга белеткелди дооскаш, маргылдааның болур чери Лондонда чеде берген. Олар аңаа боттарының удурланыкчылары Э. Рибли болгаш В. Корчной-биле ужуражырлар.

Смысловтуң ады делегейде алдаржып сураглаан. Оон ойнаан дыка хөй салыглары хөй-хөй чурттарга парлаттынган болгаш шыдыраанын «алдын» фондузунда кирип билээн.

—Ойнаары үргүлчү сайзырап орар мээң удурланыкчымның канчаар ойнап билири менээ ниитизи-биле билдингир ийин—деп, СЭТА-ның корреспондентизинге интервьюзунга В. Смыслов чугаалаан.

—Оон-биле ойнааш утпурупканым бир салыгны утпас-тыр мен. Шагда-ла бир катап ойнаанывысты ол база утпаан чорду. Ынчан хайым болган бис. Рибли эртеми математик кижи, кѳштерни эки санап билир.

—Бо маргылдаага белеткелди мээң төрээн Бакудан ырак эвес черге эрткен болгаш, шыдыраалап ойнаарындан аңгыда спортчу белеткелди база кылып турган мен—деп, Каспаров чугаалаан.

Ийи маргылдааның ажыдыышкыны ноябрь 20-де Лондонга болуру билдингир болган. Баштайгы салымда ак-биле кымның ойнаары ол кежээ билдине бээр. Каспаров биле Корчной ноябрь 21-де, а Смыслов биле Рибли ноябрь 22-де ойнап эгелээр. Ол ийи маргылдаа «Грейт Истерн» дээр аалчылар бажыңының залынга болуп эртер.

В. КУКУШКИН, СЭТА-ның корр.

ОЗАЛДААН ЧАГАА

Эртеки чайын Болгар Улус республиказының «Здравец» журналынга болгар дылга С. А. Сарыг-оолдуң дугайында чүүл парлаттынган. Ону чамдык кызырылга-биле киирдивис.

Тыва совет литератураның үндезилекчилериниң бирээзи Тываның улустуң чогаалчызы С. А. Сарыг-оолдуң чогаалдары-биле кайы-даа болганыш мен. Оон лириказын номчаан мен. Чогаалчының мерген утаангыры, сеткил-сагыш хайныышкынын илередири, дөрт салдарлыг мени кайгаткан. Чазын чогаалчыже чагаа бижээш, интервью кылдыр элээн каш айтырыгларга харыылап бээрин дилээн мен.

Ынчалза-даа мээң дилээмге оон харыылап четтикпээнинге дыка-ла хомудаар мен. Чогаалчының кадайы менээ «Аңгыр-оолдуң тоожузу» биле «Хомустуң ыры» деп номнарын чорудуп берген. Степан Агбаанович мээң чагаамны ап четтикпээн, ынчалза-даа чүве бижип шыдавас апарган турган. А май 27-де, мээң чагаам четкеш чаңгыс неделя болганда, ол чок апарган дээрзин кадайы менче бижээн.

Мээң чагаамның озалдап четкенин. С. А. Сарыг-оолдуң мөчээни менээ дыка хомуданчыг болган. Ынчалза-даа чагаага салган айтырыгларымга харыыны оон номнарындан тып алган мен.

Бодунуң чонунуң сорук киирикчи ыраажызы чогаалчыга Горькийниң болгаш Маяковскийниң салдары улуг болбастыг аргазы чок. Москвага Дээди литература курстарынга өөренип тургаш, бир катап ол семинарга мынча дээн:

—Маяковский —чаагай үрезин-дир, а бистер—чечектер-тир бис...

Степан Агбаановичиниң «Дыт» деп кайгамчыктыг шүлүү бар. Ону «Хомустуң ырындан» номчааным соонда, мындыг бодал тыптып келди: үр болбайн Тываның өлүм чок чогаалчызының чевээнге улуг чаагай дыт үнүп, чырык чогаан херели-биле ону эргелевир чадавас.

С. А. Сарыг-оолдуң якут өңнүгү, чогаалчы Семен Данилов ону «кайгамчык болгаш онзагай» чогаалчы деп адаан болгай. Бистер ол «кайгамчык болгаш онзагай» чогаалчының шүлүктерин, прозазын чаңгыс эвес катап номчуур бис, олар бисти буянныг болгаш мерген угаанныг болурунга өөредир.

ГЕОРГИЙ ГРИВНЕВ,
болгар чогаалчы.

Г. Макаровтуң чурааны «Шыянам, дыңна шиңме!» деп чуруу.

ТВ

НОЯБРЬ 20-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Зарядкалары-биле, чыскаалыңар! 8.55 — Эртем-непрелдиг фильм. 9.40—Оттуруукчу. 10.10 «Совет Эвилелинге бараан бооп тур мен!». 11.10 —«Кадыкшыл». 11.55 —Музыкалыг дамчыдылга. 12.25 —«Кодээниң шагы». 13.25—13.40 — Чапсар. 13.40 — «Музыка киоскузу». 14.10 — ССР Эвилелиниң Курунениң академиктиг Бичии театрының фильм-шиизи. Автору — С. Маршак. 16.30 —«Аңчы-чорукчулар клуву». 17.30 — Мультфильмнер. 18.05 — «Делегей панорамазы». 18.50 — И. Брамс. Ийи хорал прелюдиялары. 19.00— Шүлүкчү Баратынский дугайында. 20.05 — «83-түң ырлары». Алма-Атадан дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35—«Делегей болгаш аныяктар». 22.10 — Концерт. 23.10—23.20 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.20 —Концерт. 8.50 — Мультфильм. 9.10 — Концерт. 10.00 — Документалдыг телефильм. 10.30 — «Тооладуң аалчылары». 12.25— Эртем-непрелдиг фильмнер. 12.55 —«Кинопанорама». 14.55 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 15.55 —«Оттуг оруктар». Хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 17.10 — Альманах—«Поэзия». 18.30 — Музейлерде болгаш делгелгелерде залдарында. 22-ги фильм. «Рембрандт». 19.00 — Бистиң корреспондентилеривистиң чугаалары. 19.30 —Бүгүдеге стадион. 20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.20 — Баскетболга ССРЭ чемпионады. Херээженнер. ЦСКА—«Спартак» (Ленинград). 21.00 — «Үе». 21.35—23.10 — «Тамы аксынга ийи чыл». Уран-чечен фильм.

НОЯБРЬ 21-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Беш чыл — кижи бүрүзүнүң хереэ». Документалдыг телефильмнер: «Экибастузка кадрлар», «БАС, ЭСМ болгаш стрелочник», «Дилээшкинниң оруктары-биле». 15.40 — «Билир болгаш кылып бил». Школачыларга эртем-тайылбырлыг дамчыдылга. 16.20 — «Кодээ чурукчугаштар». 16.45 —«Москва». Кинодоңчулал. 16.55 — Авам школазы. 17.25 —ГДР-деп дамчыдылга: «Бистиң-биле кады кыл, бистер ышкаш кыл, бистерден эки кыл». 18.25 — Фильм-концерт. 18.55 — Күш-ажылы дээш алдар-ат. 19.25 — Футбол дугайында доңчулал. 19.45 —Алды сериялыг уран-чечен телефильм «Подросток» 4-кү серия. 21.00 —«Үе». 21.35 — «Балет дугайында» 22.45 — 01.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Москва) —«Ижсталь». Чапсар үезинде — Бүгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20—«Школа амыдыралы». Тележурнал. 18.50 — Ойнаарактар фильм. 19.05 —«Азия товуу». Программада: «Социалистиг чарыштың хүн демдеглели», «Отчёттар болгаш соцгулдаалар». Партия конференцияларының делегаттарының дугайында чугаалар», телемедээлер. 19.35 — Киножурнал. 19.45 — Телемедээлер. 19.55— Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Хектиг шак». Мультфильм. 20.15 — Волейболга ССРЭ кубоку дээш маргылдаа. Туннел ужуражыышкыннар. Херээженнер. 20.45— «Сула—тундра хемн». Документалдыг телефильм. 21.00— «Үе». 21.35 —23.10 — В. Розов. —«Кежээки чем мурнунда». Телешии.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

НОЯБРЬ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Там, на неведомых дорожках» 9.30, «Дорогая Умрао» 11.20, 14.10, 17.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Тайна корабельных часов» 9.15, 10.45, 12.15, 13.45, 14.15, «Дамское танго» 16.45, 18.35, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Я заставлю вас любить жизнь» 11.00, «Ангар—18» 12.20, «Непобедимый» 14.30, 16.20, 18.20, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Витя Глушаков—друг апачей» 10.00, «Демидовы» 11.40, 14.30, 17.20, 20.10 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Киносборник» 14.00, «Спортлото-82» 15.10, «Слишком юная для любви» 17.00 шактарда.

НОЯБРЬ 21-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Из жизни начальника уголовного розыска» 9.20, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Хочу, чтоб он пришёл» 10.00, 11.30, «Непобедимый» 13.50, 15.30, «Дорогая Умрао» 17.10, 20.00 шактарда.

САНАЛ

Рассказ

Тос-тостуң чыккылама соогу душкелек-даа болза, эртенги шаң арыыны, холдарны хаарып, үрүп турган. Оруккa шыырныгып доңар хамаан чок, боттаң аъттыг Хола-Сал ирей ээр кырынга кум кылынган.

«Скафандрларның», кырган-ачазының база бодунуң кышкы хевин Сарыгбай ынча деп адаар, чылыы аажок: хой кежи чуврүрлериг, хыгыг кидис-уктуг төм идиктерлиг, эдектери алгыг негейлерлиг. Халбаңнарын дужүрбейн ийлендир кедип алганы бөргүнүң чылыы эрай хирелиг, оозу хыралгэш, кезек черлеринде тазаргылап калган.

Чавыс, дүктегер дорут аъттың кырында айтырыг демдээ дег үзээ берген чораан кырган артында дужей хона берген: кызыл-бут, анай кара чаш шаа ооң дүжүнге кирген: кыдыы дүдүскек калбак ногаан оранда дуруяаларны кады ойнап өскен өөрү-биле сүрүп каан. Олардан хойдуккан көк улуг күштар аал коданы хире девискээрге чедип чоруй, шыктан оожум адырлып үнген. Дүрген маңга, күчүлүг чалгыннарның челбиижиге аар, семис дуруяалар эрай деп өрү кодурлуп, шырга буттарынга кудурууң чүдүрүп, дээрже бедий берген. Өөр дуруяалардан эжеш пйм куш черге артып калган.

«Тейле,
Тейле,
Ооладарын
Отка-пашка
Олуртур мен»—

деп, Хола-Сал үн салып кыйгырган. Хоюзарга, ушпайн, чалгыннарын өг ханазы деттилештир чада херип, бирде бажынга тейлей чедирип, эжеш дуруяалар самнай теп турган. Опчокпайларның үүлгедиин ооладуң авазы көрүп каан. Эдээн доддур чыып алтаны кургаг, төгерик инек өдээ черге кээп дужүп, дугуйгулаштыр дукпурлангыже чедир не маңнап каан. Ооң соонда черге барык дегбейн, тонунуң иштин база артыы хоюн хоруктелдир, чымчаа аажок кылдыр ужуп келген.

— Канчап турарынар ол, конгуг азалар. Хөөкүйлер чаш төлдерин камгалап, силерге чаннып база чалбарып турары ол-дур, ынчаммайн көрүңер, кээргээр сеткилиңер кайыл?—деп, оглунуң кулаан шымчыпкан.

Чым-сырт дээниниден Хола-Сал ирей отту хонуп келген, кулааның бажын соок шонупкан болган.

Авазы дүшке кирбээнден бээр үе-дүп болганын ол сагынган. Хоокүй ве калырга. Хола-Сал шору эр апарган-даа болза, каш чыл улаштыр ажынын ажып чораан, хүндүс сактыр, дүне дүжээр турган. Баары саргып чорууруң кымга-даа чугаалавас. Ынчалза-даа кижилер аныяк ооладуң ажынын оттүр билип каар болган. Арыы көзенек-биле дөмей, чеже-даа чажыртынарга, хоректе чүү болуп турары аңаа чуруттунуп келир.

Шору улгадып кээрге, аалдың ажылының бир кезин Хола-Салга чүдүрлү берген болбайн аан. Авазы хем кирип, суг успастаан, тараа хоорупп, соктавастаан, оттулар ияш чарбастаан. Ачазының чайы база хосталган, аът-хөл, саан бажы доспастааң, оттулар ияш кезип белеткевестээн. Ынчалза-даа элээди апаргаш безин тыныш чок чорааныга Хола-Сал таарзынмас. Он беш хар ашкаш-даа, уйгузунга күш четпес, ада-иезинге оттуртур чораан. Эртен эрте оттуп келгеш-даа, өг иштиниң чылып кээрин маңап, шуглак иштинге дүрлү берген чыдар.

Бир катап Хола-Сал, ынчан он алды харлыг турган, эртен эрте туруп, от салып, шай хайындырыпкан, адазы даа чок. Авазы туруп кээп, мглай каапкан. Оол аайын тыппаан.

— Күжүр оглумну. Шагзырааш, туруп чадап чыттым ийин. Ам от-көстен бээр кыпсып берип, бисти азырай бердиң. Иезиниң карак чажы-биле бадырган сөстери оолга чалбыраыш-биле дөмей болган, ол сөстер ооң чүрээнде хып чоруур, харысалгалыг, сагыш човангыр болурунче эң оттурукчу күш болуп арткан. Кижиниң назынын бойдус өйлеп каан, ынчалза-даа ол бир онза хайыралдыг кижиге берген: бодун чоок кижилерниң угаан-бодалынга, ынак ажыл-херээнге арттырып болур.

— Кырган-ачо-оой—деп, Сарыгбайның үнү бодалдың агымындан Хола-Салды үндүрүп экелген. — Көрүп көр даан: курган чер чок, долгандыр чайынды— дивишаан, кырган-ачазынче уткуштур халдып келген. Кырган-ачазын оол кезек кайгаан. Тыыдзыксыг, угаанныг, көрүштүг-даа арын: каш аъттың изи киргеш, чиде берген черлелешкек, ханы аът оруктарлыг шолук ховуга дөмейлешкек хавак, бажы доңгагар бедик думчук, хыраалай берген терең салдыг кылын эриннер. Сактырга, амыдыралдың бүгү чажыттарының баажызы бо башта шыгжаттынгандыг. Ирейниң испиктелчек карактарын улай-улай кайгаарын диднимээн, эпчоксунган.

— Ийе-э, оглум. Мындаа, суг чаакталып турда, трактор-биле үстүрүн каапкан чүве болгай. Ам деспектң ашкаш, хараганныг ыйгылакты база чайынды шыва аптар, ынаар суг оруун үндүрүп каан—деп, Сарыгбайга тайылбырлаан.

Шагдан бээр бир каш аалдар чайлаар бо Суглуг-Өзеңге эрткен чылын чаңгыс-даа кодан хонмаан. Аңаа чайлаар малчыннар мырыңай тайга тазынче кожуп үнүп, аңаа чайлаан. Соок деп чүвези аажок. Алды айда хар безин чаай кагтылап турган черге чаңгыс-даа мал бажы хораваан. Чаагай оъткa, ымыраа, сээк-маас чок сериин тайгага хой, өшку, анай, хураган амырап турган. Кандыг-даа малдың дүгүнүң өзүп турарын, өң кире бергенин канчаар ону, ылангыя шээр мал тайганың аргары, те-чуңмазы дег силий берген.

Малчыннар чайлаваан Суглуг-Өзен аксынга үш булунчук шыкка хар суу-биле суггарып, үш чүс ажыг тонна сигенни Сарыгбайның авазы Херелмааның бактааганы хойжу бригада кезип алган. «Белеңни, дыжын хараан болза, бо мал чеми боду чедип келир эвес» деп, Хола-Сал ам-даа чугаалаар.

—Маңаа хөй кодан база чайлавас, одары кызыы. Ындыг-даа болза, сиген өстүрериңге дегет суглуг, шыктыг. Санап көрүңер-даан: мооп ийи чүстек эвээш эвес тонна сигенни белеткеп болуруңуң бүгү аргалары бар. Суггарып, ажаар болза, хөй чылдыг сиген-меле тарыза, оон-даа чаагай дүжүттү өстүрүп алгай. Черни кежиш четтирер диже, ону тос пак дер-биле суггарар, ынчан довурак-биле тоткай. Малгаш биле бааай. Суглуг-Өзенге чайлаглаар бир каш аалдарны өскээр тургузуттарының аргазы кайын чок деп? Оът-сиген өстүрүп, кезип ап болур черлерге мал чайлаглатпайн, аңаа мал чеми белеткээр ажылдарны чорутса ажыктыг болгу дег. Хойжу тайга тазынче үндүргей, кыргызда чүүлдаңы эрте эрттириңн аан, шөйүп туруп бербейн.

Малчыннарның кадыр-берече кошпес, чүгле машина чедер черге хонуп алыр апарганын болдурбаза. Бистиң хойжу ооладарывыс тайгаже боттанмап кашпейн, кадайлаңының калбак эдээнден туттунуп алгаш орар. Аал-оранны чайлагже көжүргеш, малды тайга тазынче шаанда чээрби-даа хонук үндүрүп турдувус. База ол ышкаш сиген кезер, тараа-быдаа өстүрер дээштиң шынаага барык чайлаар чүве.

Мени соора биле бербезни күзедим, «шаанда» деп сөс эдипкеним дээш аан. Эрги барымдааны херекке албас болзуңарза, чаа чижекти база киирип болур мен. Космонавт оолдар октаргайга канчап чыл чартыы чедир ушкаш келир-дир. Ол үениң дургузунда чүү-даа канчап барбас болган, кам-чазак экерлерин алдар-биле бүргеп туру. Чидип-чедин кээрге, аал-оран-даа, алган кадай-даа, ажы-төл-даа магалыг-чаагай, эргим-эргелелдиг болур чүве—деп, партстажы бежен чыл четкен коммунист, күш-ажылдың хоочуну Хола-Салдың саналы деткимчени малчыннар хуралынга алган.

«Аалдар чайлаар, мал өстүрер чайлаавыс, оо, ол-даа хоржок боор. Бистиң кадайларывысты космонавтыларнывынга канчап деңнээр сен, ашак»—деп, тургаинар безин ам аас ажыпастаан, ирейниң шынныын билген. Суглуг-Өзенниң булуктаашкынын бульдозерлиг трактору-биле ажыткан оол: «Черни дош шыва аптарга, хамык бок үнүштерин, чадаң ыяштарын, хараганнарны тура үстүрер мен. Бо шөлдүң дүжүүн харылаар улустар бис ийи болдур ийин. Сөөлдаарта маңаа мал чеми тоңуп чыдар болу бээр»—дээн кыргыга эң эргим, эң чараш аалга кылдыр диңмалыг арткан. Хат-салгынга шиилээн арга-арыгның күү буудуктарлыг бажы «шын-шын» деп бадыткаан, чайынды суунуң саарылган агымы аңаа «шын-шын» деп шыңгайндыр улашкан.

А. ОКСУР.

ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫ

Бүгү-эвилелдиң «Театр—уругларга болгаш аныяктарга» неделяның репертуары

Ноябрь 23
«ТООЛ ДЕЛЕГЕЙИНДЕ»
театржыткан көргүзүг.
Эгелээри 17 шакта.

Ноябрь 24
Л. Гаврилова.
АҢЧЫ-КАРА биле АҢГЫР-ЧЕЧЕК.
ийи көжегелиг тоол.
Эгелээри 10 шакта.

Ноябрь 24
С. Пюрбю
КӨДЭЭНИҢ ХӨӨННЕРИ
ийи көжегелиг шии.
Эгелээри 17 шакта.

Ноябрь 25
М. Машаду.
БРАЗИЛИЯНЫҢ ЭРТИНЕЗИ
ийи көжегелиг тоол.
Эгелээри 10 шакта.

Ноябрь 25
Н. Гоголь
КАДАЙЛАНЫЫШКЫН
Ийи кезектиг болуп көрбээн болуушкун.
Эгелээри 15 шакта.

Ноябрь 26
М. Стеглик.
ХУУЖУУР БАЖЫҢЧЫГАШ
ийи көжегелиг тоол.
Эгелээри 10 шакта.

Ноябрь 27
Л. Гаврилова.
АҢЧЫ-КАРА БОЛГАШ АҢГЫР-ЧЕЧЕК
Ийи көжегелиг тоол.
Эгелээри 12 шакта.

Ноябрь 27
С. Пюрбю.
КӨДЭЭНИҢ ХӨӨННЕРИ
Ийи кезектиг шии.
Эгелээри 17 шакта.

Ноябрь 29
Н. Гернет, Г. Ягдфельд
КАТЯ болгаш ХУУЛГААЗЫННАР
Ийи көжегелиг тоол.
Эгелээри 10 шакта

Ноябрь 29
«ТООЛДАР ДЕЛЕГЕЙИНДЕ»
театржыткан көргүзүг.
Эгелээри 17 шакта.

№ 2-25-49, 2-35-88 дугаарлыг телефоннар дамчыштыр коллективтиг чагыгларны хүлээп ап турар.

Касса 10 шактан эгелеп ажылдаар.

ХҮНДҮЛҮГ ЧЕМ

Сонуургактарга

Элээн хөй чурттарда көге-буга ээди хүндүлүг чем болуп турар. Венгрияның чамдык ажыл-агыйлары көге-буга өстүрерииге тускайлаттынган. Чижээлээрге, мында кедээ ажыл-агыйның «Кызыл Октябрь» каттыжыышкыны чүгле эрткен чылын күрүнеге 238 тонна көге-буга ээдин саткан. Дузалал ажыл-агыйлар көге-бугаларны он-он муңу биле өстүрүп турар. Оларны кооператив садып ап, күш өстүрукчүлерин күш чеми биле хандырып турар. Ол продукцияны ам-даа кандидаир талазы биле ажылдарын кооператив кылып турар.

Ю. КАШИН.
(«Сельская жизнь» солунуң тускай корр.)

Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35 секретарьаттың 2-23-35 партийлиг амыдырал болгаш үлегерлиг килдистерниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистерниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-43, солун келбейн баргаңда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2043.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1) ТС—01433

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 268 (12358) | 1983 чылдың ноябрь 22, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп

ЧАА ХООЛАЙЛАР

Москва чоогунуң ажыл-агыйларының мал фермаларынга чаа хоолайларны агаар үндүреринге ажыглап турар. Саазындан кылган од хоолайлар каң хоолайлардан дудак чок болуп турарын специалистер онзалап демдеглээн. Саазындан бүдүрген чаа хоолайлар ажыглаарынга эптиг, чарыгдалы эвээш болуп турар.

«Тулабумпром» бүдүрүлге каттыжыышкынының Яснополянскиде салбыры чаа хоолайларны массалыы-биле бүдүрерин шиңгээдип алган. Саазындан хоолайларны бүдүрүп эгелээни чорук демирни, ылаңгыя каңны камнаарынга чугула ужур-дузалыг болуп турар. Чаңгыс фермага безин моон мурнунда хөй чүс метр хоолайларны эптээринге хөй тонна демирни чарыгдап турган. Саазындан кылган хоолайларны чайгы үеде мал кажааларын агаарладырынга, кышкы үеде — кажааларны чылдырынга ажыглап турар апарган.

Демирни болгаш өске-даа материалдарны камныг ажыглаар дээш шимчээшкинниң калбарткан түңнелинде чаа хоолайларны бүдүрүп эгелээн. Ясная Полянага төлевилээш, эптээн болгаш бүдүрүп эгелээн саазын хоолайларны Украинаның ногаа өстүрер чылыдылга комбинаттарынга база шенеп көрген. Саазын хоолайларның быжыын, чиик чарыгдалдыын ол шенелделер тодаргай бадыткаан.

Москва чоогунуң болгаш Украинаның колхозтары болгаш совхозтары боттарының мал фермаларын, чылыдылга черлериниң дериири-биле чаа хоолайларны бүдүрүп бээрин бүдүрүлге каттыжыышкынындан дилээн. Чаа хоолайларны бүдүрүп база чорудуп бээринге чагыглар Молдавияның, Белоруссияның, Свердлов областың, Сибирьның колхозтарындан болгаш совхозтарындан база кээп турар.

Колхозтарның болгаш совхозтарның септелге мастерскаяларын, гараждарын, складтарын болгаш өске-даа бүдүрүлге бажыңнарын саазын хоолайлар-биле дериир деп турар.

(СЭТА).

КОМИССИЯ ХУРАЛЫ

Чоннуң херегледиг барааннарын бүдүрерин болгаш чонга ачы-дуза чедирериниң системазын хөгжүдериниң комплекстиг программазын ажылдап кылырынга удуртулга болгаш контроль талазы-биле СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң комиссиязының хуралы СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Г. А. Алиевтиң даргалааны-биле ноябрь 18-те болуп эрткен.

Он ийиги беш чылда болгаш оон-даа узун хуусаалыг перспективалыг кылдыр комплекстиг программаны ажылдап кылырын организастаар талазы-биле хемчеглерни хуралга чугаалажып көрген. Бо айтырыг талазы-биле ССРЭ-ниң Күрплан даргазының оралакчылары В. П. Лахтин болгаш С. А. Ситарян олар дыңнадыг кылганнар.

Совет кижилерниң улам өзүлделиг хереглелдерин бүдүрүлгениң өзүлдезинге, оон ажыктыын бедидеринге болгаш эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринге, социал-экономиктиг болгаш бүдүрүлге сорулгаларын шиитпирлээрин комплекстиг көөрүнге үндезилээш, улам долу хандырарынче угланган тодаргай хемчеглер программаны ажылдап кылып турган үеде чогааттынган турар ужурлуг дээрзин комиссия демдеглээн. Үлетпүрнүң, садыгның болгаш хандырылганың экономиктиг сонуургалдыын болгаш харысалгазын бедидер, бедик шынарлыг барааннарга болгаш янзы-бүрү ачы-дуза чедирилгезинге чоннуң хереглелдерин хандырар талазы-биле министерстволарның, ведомстволарның, республикаларның, крайларның, областарның инициативазын хөгжүдер, аргаларын улам-на калбаа-биле ажыглаар талазы-биле хемчеглерниң системазын ажылдап кылыры негеттинип турар.

Амгы үениң техниказынга болгаш технологиязынга үндезилээш, чиик үлетпүрнү химизастаарын болгаш ону техника-биле эде дериирин дүргедедириниң эргежок чугулазын... кичээнгейни угландырган. ...циализастаан цехтерни болгаш участоктарны тургузарының, инженер хандырылгазын экижидериниң күсели-биле культура-амыдырал болгаш ажыл-агый ужур-дузалыг барааннары бүдүрерде, бедик техника деңнелдиг болгаш шынарлыг кылыгларны бүдүрүп үндүрерде үлетпүрнүң бүгү адырларының, бүдүрүлге бүрүзүнүң аргаларын бүрүн барымдаалап көөр ужурлуг.

Ачы-дуза чедирериниң системазын хөгжүдер төлээде, амыдырал, коммунал, тудуг-септелге, транспорт болгаш ачы-дуза чедирериниң өске-даа бүгү хевирлеринге чоннуң улам өзүлделиг хереглелдерин бүгү тала-биле хандырарынче, чонну хандырарының шынарын болгаш культуразын экижидеринче, амыдырал албанының ажылының деңнелин бедидеринче кичээнгейни угландырган. Тудуг болгаш үлетпүр министерстволарының, ведомстволарының, организацияларының болгаш бүдүрүлгелериниң, чер-чер органнарының бар-бар аргаларын ачы-дуза чедирерин калбартырынга улам идепкейлиг ажыглаар херек.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнүге кандидат, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. И. Воротников, СЭКП ТК-ның секретарьлары И. В. Капитонов, Н. И. Рыжков, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчылары И. В. Архипов, Н. К. Байбаков, И. И. Бодюл, Г. И. Марчук, ССРЭ-ниң министрлери, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң Даргаларының оралакчылары, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның харысалгалыг ажылдакчылары комиссияның ажылынга киришкен.

Г. А. Алиев, В. И. Воротников, И. В. Капитонов, Н. И. Рыжков комиссия хуралынга чүве чугаалаан.

Тываның тараа продуктулар эргелелиниң Кызылда сайгарылга баазазының коллективи кирген тараа продуктуларын эки кадагалаар, шынарлыг үрезиннерни ажыл-агыйларга бээр сорулгалыг. Ынчангаш оон ажылдакчыларының харысалгазы улуг. Онаашкан ажыл-херээн коллектив кежигүннери ак сеткилдиг күүседип келгеннер.

Тарааның шыпарын хынап тодарадыры чугула ажылдың бирээзи. Мында Елена Инькова, Надежда Тригубова болгаш өскелер-даа онаашкан херээн харысалгалыы-биле күүседип турар.

ЧУРУКТА: сайгарылга баазазының агрономy, үрезин шынарының контролёру Надежда Тригубова.

В. ШАЙФУЛИННИҢ фотозу.

БИСТИН ЧУРТУВУСТА

МАХАЧКАЛА. Джузгун болгаш кара саксаул дээр үнүштерни Дагестанның ховуларында ыяш ажыл-агыйының механизастаттынган отрядтары олуртуп эгелээн.

Ол үнүүчел болгаш быжыг дазылдыг үнүштер мал одарларын хаттан болгаш сугдан үрелир чоруктан, каңдаашкындан камгалаар, элезин, довуракты быжыглаар аргалыг. Ол үнүштерниң чемиштиг шынарлары улуг болгаш мал чеми кылдыр база үнелеттинип турар.

Автономнуг республиканың ыяш ажыл-агыйының ажылчыннары ол үнүштер-биле хөрзүн камгалаарының чаа-чаа одуругларын тургузарын төлевилеп турар. Оларны олуртурунуң ачызында моон мурнуунда оът-сигени тайыс болгаш ажыглал чок чыткан черлерни мал одарладыр шөлдер болдурар.

ОХОТСК (Хабаровск край). Ивижилерниң брезент майгыынга «Джугджурнуң эдектеринде» деп фильмниң баштайгы көргүзүү болган. Ол фильмни кино тырттырарынга маактарның «Соңгу чүк» дээр студиязы тургускан. Ооң баштайгы көрүкчүлери ук фильмниң маадырлары — «Октябрь 25 чылы» колхозтуң М. Громовтуң удурткан бригадазының кадарчылары болганнар. Көшкүн бригада-биле кады кино тырттырыкчыларының бөлүү хаактыг иви шанактыг чүс-чүс километрни эртип турган, ол фильмниң плёнказының метр бүрүзүн тырттырганнар.

Охотсктуң кинога сонуургак кижилерниң өске-даа ажылдары чаңгыс чер чурттугларының ажыл-ижин калбаа-биле көргүзүп турар. Балык тудар «ВЛКСМ-ниң XVIII съездизи» сейнерниң экипажының составынга кирип алгаш, бот-тывызыгыр операторлар. Охотск далайга балыктаашкын үезинде база ажылдап турганнар. Ооң түңнелинде «Хүннээрек маадырлар» деп фильм тургустунган. Кино тырттырарынга маактар археологтарның, краеведтерниң, геологтарның экспедицияларыбиле кады эң-не ырак-узак тайга-сыннарга барып, «Охотсктуң чери» деп фильмни тырттырганнар.

Тургустунганындан бээр он чыл болган студияның ажылдары крайның болгаш Бүгү-россия конкурстарынга чаңгыс эвес удаа эки деп демдеглеттинип келген.

ДАЛЬНЕРЕЧЕНСК (Приморье край). Приморьениң ыяш дилип, болбаазырадыр комбинады артынчы чок бөлүр технологияны ёзугаар ажылдаарынче шилчээн. Ыраккы Чөөн чүкте эң улуг дээн Дальнереченсктиң бүдүрүлгезинде ыяш кезип, хирээлээр болгаш сорттаар машиналар комплекизин тургускаш, ажылдадып эгелээн.

Бир эвес моон мурнуунда ыяштың чоон достерин болгаш чиңге баштарын оттулар ыяш кылдыр белеткеп, ажыглап турган болза, ам олардан технологтуг хирээзиниң болгаш чээргеннерин кылып ап турар апарган. Комбинаттың цехтеринде тургустунган механизмнер комплекизи чыл санында-ла 40 муң кубометр ыяштыг чиг-этти болбаазырадып кылыр.

ПАВСВАЛИС (Литва ССР). Кодээге школа назы четпээн уруглар албан черлерин тударының программазы Литваның Пасвалис районунда чедиишкиннинг күүсеттинип турар. Ында чүгле бо чылын безин тыткан школа назы четпээн уруглар албан черлериниң дузазы-биле районнуң колхозтарында болгаш совхозтарында 500 хире не-херээженнерни бүдүрүлге болгаш хөй-ниитиниң ажылынче катап эгидер аргалыг болган. Мурнуда бажыы ээлеп турганнар ам мал болгаш чер ажылында, амыдырал хандырылга черлеринде ажылдап турарлар. Ажыл-агыйларның уруглар садтарын болгаш яслилерни тударынга районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынында организациялар база дузалажып турар.

ВЛАДИМИР. «Владимирниң А. А. Жданов аттыг трактор заводу» каттыжыышкынның коллективи чурттуң механизаторларының киирген саналдарын ёзугаар «Т-30» дээр моделдиң чаа хевирлиг тракторун чогаадып тургускан. Баштайгы бөлүк ындыг машиналарны күрүне шылгалдазынче чоруткан. Ол мурнуку ындыг машиналардан моторунуң күштүү-биле болгаш улуг ажыл-агыйынга хөй янзы ажылдарны кылыры, хевириниң таарымчалыг, чаржы-биле онзаланып турар.

ИЛЬИЧЕВСК (Одесса область). Одесса областың Ильичевсктиң чурттакчыларының хууда айтырыг тургузары-биле хоорккускомнуң хүлээп алышкынынга кирериниң үе-шагын камнап, алырынга телефон дамчыштыр баш удур бижиттирериниң тускай албан чери дыка таарымчалыг боор турар. Телефон номерин долгаарга-ла, дужуулгалыг ажылчыннар киллистерниң чогум кайызынга барза чогуурун сүмелээр, хүлээп алыр чиге шакты айтып, томуйлаарлар. Хамаатылардан келген билдириишкиннерни аас санал-оналдарны-даа ыяк өөренип көрүп турар. Ол чорук ажылчы чоннарның негелде-хомудалдарынга холбашкан айтырыгларны эң-не шалыпкыны-биле шиитпирлээр арганы берип турар.

АМУРДА-КОМСОМОЛЬСК (Хабаровск край). «Амур» болгаш «Комсомольск» дээр хоочун паромнарның ажылы доозулган. БАМ-ның каң демир-оруу эриктерни тудуштурбаан шаанда, олар Амурну кежир демир-орук составтарын дыка хөй чылдарның иштинде сөөртүп келген. Ынчалза-даа ол онзагай хевириниң судноларын ажылдаарын үргүлчүлевишаан — хөй чүъктерни ол калбак-делгем хемни дургаар сөөртүп турар.

(СЭТА).

Кыштаглаашкын—шалыпчы фронт

ХҮННҮҢ ЧУГУЛА АЙТЫРЫЫ

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш партия ТК-ның ооң дараазында болган Пленумнарының шиитпирлерин, он бирги беш чылдың планнарын Сүт-Хөл районнуң кодээ ишчилери амыдыралга боттандырар дээш ажылдап турар. Партия райкомунуң кодээ ажыл-агый килдизиниң болгаш райкүүскомнуң кодээ ажыл-агый эргелелиниң хүн бүрү ажылы, кичээнгейи Аъш-чем программазын районга боттандырар дээш салган сорулганы база планныг даалгаларның күүселдезин чедип алырынче угланган.

Кодээ ажыл-агыы продуктуларын күрүнеге садар талазы-биле 1983 чылдың эрткен 10 айларының планныг онаалдаларын эъттн 104,8 хуу, сүттү 101,3 хуу, дүктү 114,4 хуу күүсеткен.

Амгы үеде 1983—1984 чылда мал кыштаглаашкынын чедиишкиннинг эрттирер, мал продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедир дээш мал ажылдакчыларының ортузунда социалистиг чарыш калбарган. Ниитизи-биле 214 кыштагга 79262 хой, өшкү, 8 сүт-бараан фермазынга болгаш 17 коданга 5116 бода мал, үш хаван фермазынга 431 хаван, 5 коданга 2 муң ажыг чылгы мал кыштаар. Эрткен октябрь айда совхозтарда мал кыштаглаашкынының чорупс турарының байдалының талазы-биле комплекстиг хыналданы ажыл-агыйга чоруткан болгаш ооң түңнелдерин СЭКП райкомунуң бюрозунга чугаалажып көрген, кылза чогуур ажылдарны болгаш боттуг дуза чедирер хемчеглерни ажылдап кылган. Районнуң сүт-бараан фермаларының коллективтеринге практиктиг дуза чедирер бөлүктерни тургускан.

Мал кыштаглаашкынынга кол черни — малдың чемнерин ээлээр. Районда ниитизи-биле малдың баш санынга опаштыр мал чемииниң 7,9 единицазын белеткээн. Мал кыштагларында 4500 тонна сиген, саванны чедирген. Бо хүннерде совхоз бүрүзүнде 2—4 машина кыштагларже мал чемнерин доктаамал сөөртүп турар. 280 тонна дусту кыштагларда чедирген. Белеткеттинген мал чемнерин хумагалыг чарыгдап, одар-белчиирлерни чөптүг ажыглап турнаш, кыштаглаашкынны хүр эрттирер арга бисте бүрүн бар.

«Алдан Маадыр», «Сүт-Хөл» совхозтар бо чылын тараа, сиген культураларының дүжүдүн эрткен чылга деңнээрге хөйнү алган, мал чемнерин ол совхозтарда багай эвес белеткеп алган. Ынчалза-даа «Октябрь 30 чылы», Карл Маркс аттыг совхозтарның үнүш дүжүдү бо чылын чегей болганындан ол 2 совхоз «Шамбалыг» совхозтан 300-300 тонна саваң белеткээр даалганы алган. Бо хүннерде Карл Маркс аттыг совхоз планын бүрүн белеткээш, сөөртүп турар, «Октябрь 30 чылы» совхоз 180 тоннаны белеткеп сөөрткен, бо хүннерде ажыл уламчылап турар.

Кышкы үеде малдың чемгерилгезин шып организастааны, кыштаглар, фермаларның техниктиг хандырылгазы онза чугула. Бо талазы-биле 4 совхозка чаа хевирниң 4 хой төрүүр, азыраар кажааларын немей тудкан, бүгү кажааларның чогуур септелгезин чоруткан. 4 мал чемнери белеткээр цехтиң болгаш саван, сиген үүрмектээр ИГК-30 деп машиналарның септелге-эдилгелерин кылгаш ажылдаткан.

Хөйжү коданнарда, фермаларда малды суг-биле хандырар айтырыг шиитпирлеттинген. Районда ниитизи-биле 22 суг сөөртүр автомашина ажылдап турар, 28 кудук бар, кыштагларда 200 ажыг суг доскаарларын тургускаш, оларны чылыдыр одап турар. Мал чемгерер шагжаларны, оңгачаларны совхоз бүрүзү бар турганынга немей кылып белеткээн.

Малчыннарның бажыңнарының септелгезин чорудуп, өглерни чылыглаан.

Партия райкому мал кыштаглаашкынының үезинде малчыннарның күш-ажылын шып организастаарынче, материал-техниктиг болгаш культура амыдырал хандырылгазынче кичээнгейни салбышаан, оларның идей-политиктиг кижизидилгезин экижидеринче сагышты салган. Хөйжү бригадаларда, фермаларда коммунистиг күш-ажылдың болгаш экономиктиг өөредилгениң 34 школазы ажылдап турар. Совхозтарда 5 идеология бөлүүн тургускан, олар малчыннарга партияның иштики болгаш даштыкы политиказын тайылбырлап, политмассалыг ажылды калбарткан. Мал ажылында 26 коммунисти бүдүрүлгениң кол участокторында быжыглаан.

Кыштаглаашкынны чедиишкиннинг эрттирер дээш чорудуп турар ажылдар-биле чергелештир ам-даа чедир шиитпирлеттинмээн айтырыглар бар. Эң ылаңгыя сүт-бараан фермаларында техниктиг үреиишкиннер бар. Ооң чылдагааны ЗКГ деп марканың электрошимчедикчизи чок боор турар. Шак ындыг чергелиг дериг-херекселдерниң ажылдавайн турганындан «Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа фермазы, «Октябрь 30 чылы» совхозтуң Булуң-Терек сүт-бараан фермазының малы орай чылыг кажааларже киргенинден чамдык малдарның кужу арган. Ол ышкаш районда бар 63 кудуктуң 21-и ажылдавас, ону бо ноябрь айда ажылдадыр хемчеглерни ап турар. Удавас хойнуң массалыг оолдаашкыны эгелээр. Ол харысалгалыг кампанияны районнуң малчыннары организастыг эрттирерингe бүрүн белен.

Районнуң кодээ ажыл-ишчилери 1983—1984 чылдың мал кыштаглаашкынын организастыг эрттирер, Совет Тываның 40 чылын күш-ажылчы белектер-биле уткуур дээш ажылдап турарлар.

Ч. МОНГУШ.
СЭКП Сүт-Хөл райкомунуң кодээ ажыл-агый килдизиниң эргелекчизи.

ТИИЛЕКЧИ БРИГАДА

«Тыва кодээ тудуг» тресте 26 коллективтер ажылдап турар. Күш-ажылды организастаарының депшилгелиг аргазын ажыглааны ажылдың шынарын экижидеринге дузалыг болган. Он айларда 4181 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдары кылдынган. Бо дээрге трестиң кылыр ужурлуг ажылдарының ниити хемчээлиниң 46,9 хуузу болур.

Кежүп чорууp механизастаттынган колонналар аразында чарышка Б. С. Донгактың удурткан № 586 КМК тиилекчи болган. Коллектив кол тудуглар тудар планын 104,5, бодунун кужу-биле кылыр тудугларын — 102,5 хуу күүсеткен.

Бистиң корр.

КҮҮСЕДИПКЕН

Кызылдың туүйбу заводунуң коллективи он бирги беш чылдың үшкү чылында бараанныг продукция бүдүрериниң чыл планын ноябрь 15-те күүседипкен, а нормативтиг арыг продукция бүдүрериниң чыл планын ноябрь 7-де күүсеткен.

Туүйбу бүдүрериниң планын декабрь 10-да долдур күүсетпишаан, пландан ажыр 500 муң кезек туүйбу бүдүрер сорулганы салгаш, заводтуң ажылчыннары бо хүннерде кужениишкиннинг ажылдап турар.

Заводтуң бригадаларының аразында организастаттынган социалистиг чарыш чүгле ажылчыннарның күш-ажылчы сеткил-хөөнүн көдүрүп турар эвес, коллективтиң план күүселдезинге эки салдарны чедирип турар. А. Соломанинге удурткан хептекчилер бригадазы чарыштың мурнуку одуруунда. Хептекчилер А. Черванёва, В. Сопова, М. Ларина олар ай, квартал планын дидтаамал ажыр күүседип турар. Хептээн туүйбуну өттедиринге белеткээр ийи бригада (бригадирлери В. Фёдоров, Г. Марьясов) база чарыштың тиилекчилери.

Түс-түс ажылчыннардан өттедикчи Ф. Киселёва, хүлаштанчызы В. Маслякова, ажылчыннар Ю. Солохов, В. Евдокимов, бульдозерист М. Шляхтин болгаш оон-даа өскелер кызымак ажылдааш, коллективинде хүндүлүг кижилер боол, шаңнадып, мактадып турарлар.

Завод он айларның продукция сайгарарының болгаш бүдүрериниң планныг онаалдаларын 105—115 хуу күүсеткен.

Бистиң корр.

ҮРЕЗИН—ДҮЖҮТТҮҢ МАГАДЫЛАЛЫ

Кодээ ажыл-агый культураларының бедик дүжүдүн алыр дизе, хөрзүннү чемишчидип, болбаазырадыры-биле чергелештир хову, шөлдерге районнуткан, бедик шынарлыг үрезинни чогуур үезинде, агротехниканың бүгү-ле чурумнарын хажык чокка сагып турган чажар херек. Тарыыр үрезинни чылдан чылче белеткеп ап чаңчыга берген ажыл-агыйлар багай эвес дүжүттү өстүрүп турары таварылга эвес. Ол болза ук совхозтарның келир чылын тарыыр үрезинин боттарының кужу-биле арыглап, сорттап, хынамчалыг шыгжап билирин херечилеп турар-дыр.

Бо чылын «Тиилелге», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Енисей» совхозтар база Дүржулга станциязы үрезинниң 79—99 хуузун бирги класстың кылдыр белеткеп ап шыдаан. А республикада бо көргүзүг ниитизи-биле 67,2 хуу болган.

«Саян», «Бурунгаар», «Алдан-Маадыр», «Революцияның чалбыыжы», «Сукпак», «Сүт-Хөл» совхозтар бо чылын гектардан-на 10—14,2 центнер тараа дүжүдүн ажаап алган. Бистиң республикага ол багай эвес көргүзүг боол турар. Ол ажыл-агыйларның агрономнары тараа культураларын тарыырының агротехниктиг дүрүмнерин эки шиңгээдип алган: чүнү мурнай, тарыыр культураларның үрезинин чогуур деңнелге белеткеп шыдаан.

Бо ажылдарже чогуур кичээнгей угландырбайн турар совхозтарның дүжүдү кажан-да-даа бедик боол шыдавас. Чөөн-Хемчик, Бай-Тайга, Тес-Хем, Эрзин районнар ховушөлдеринге тараа база мал чеми культураларының арыглаттынмаан, шынар чок үрезиннерин чылдың-на чажып, оон чегей дүжүттү ап келген. Чижээлээрге, бо чылын Чөөн-Хемчик районнуң совхозтары гектарга онаалтыр 4,4 центнер тараа дүжүдү алган. Бо чорук районнуң кодээ ажыл-агый специалистерин дүвүредир ужурлуг. Бир эвес чөөн-хемчикчилер үрезинни бедик деңнелге белеткеп ап турган болза, байдал өске турар ийик. А Бай-Тайга район бо чылын үрезин уруп, белеткээр планныг ажылдарының чаңгызынга-даа күүсетпээн. Сүт-Хөл, Улуг-Хем, Бии-Хем, Каа-Хем районнарда байдал оон дээредевес. А Тес-Хем биле Эрзин районнарның ажыл-агыйлары Кызылдың сайгарылга баазазынга бо хүнге чедир чаңгыс-даа грамм үрезин хыналдага киирбээн.

Хожудап турар районнарның совхозтарының удуртукчулары, агрономнар, күрүнениң үрезин инспекциязының база РАҮК-териниң специалистери келир чылдың дүжүдүнүң магадылалы — үрезин материалдарын чогуур деңнелге чедир белеткеп, шыгжаар талазы-биле хемчеглерни дарый ап чорударын хандырар ужурлуг. Маңаа бар-ла арга-курлавырларны долузу-биле ажыглаар херек. Бүгү-ле тараа арыглаар пунктуларны, тускай машина-техниканы ажыглавышаан, ажылды ийи ээлчеглиг кылдыр организастааш, чүгле ынчан хожудаашкындан уштунуп болур. А кол черни күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглап, ажылдың нормажижээн ээлчег бүрүзүнүң күүседирин чедип алыры ээлээр. Тараа арыглаар машиналарга чүгле бедик мергежилдиг эвес, а ак сеткилдиг, харысалгалыг кижилерни быжыглаар херек.

Бо бүгү-биле холбаштыр совхозтарның агрономнары үрезиннерни болбаазырадып, арыглап турар кижилерниң ажылының шынарын контрольдаар талазы-биле кичээнгейни күштелдирер ужурлуг. Олар күш-ажылды организастаарынга, бар четпестерни чайладырынга, звенолар, бригадалар база түс-түс ажылчыннар ортузунга социалистиг чарышты калбартырынга боттуг дузаны көргүзер хүлээлгелиг.

Үрезиннерни арыглаан соонда дарый ооң шынарын хынадыры-биле анализтерни районнарның үрезин инспекцияларынче чорудар. Үрезиннерни бүрүн камгалап кадагалаары, оларның үрелип баксыраарын болдурбазы база янзы-бүрү сорттарның аразында холужаарын боогдаары чугула. Бир эвес бо негелделерни долузу-биле күүседип шыдаар болзубусса, келир чылдың дүжүдүн магадылап ап шыдаан бис деп санап болур. Бо хүнге чедир республика 27 муң тонна үрезинни белеткээш, күрүнениң үрезин инспекцияларынга хынаткан боол турар. Херек кырында хынаарга 12 муң тонна үрезин чогуур негелдеге дүүшпес болган. Негелдеге дүгжүп турар үрезин бүгү үрезин материалының 21-ле хуузу. Эрткен чылдың бо үезинде ол көргүзүг 44 хуу турган. Моон алгаш көөрге, республиканың совхозтарының удуртукчулары үрезинниң шынарлыг белеткелинче эң кошкак кичээнгей салып турар-дыр.

ССРЭ-ниң Аъш-чем программазында үрезин ажылын сайзырадырынга хамаарышкан мындыг одуруглар бар: «XI беш чылда тараа культураларының үрезинин белеткээрин үлетпүрге үндезилеп организастаарын чедип алыр. Бүдүрүлгеге чаа, бедик дүжүткүр сорттарны дарый шиңгээдир». Бо сорулгаларны чедип алыр дээш чер-черде партия, совет органнар база чер ажыл-агыйынга хаара туттунган бүгү-ле ажылдакчылар ак сеткилдиг, чогаадыкчы, шудургу ажылдаар хүлээлгелиг.

...Даштыкыдан солун медээлер...

ГАВАНА. Аас пропагандазының болгаш агитациязының айтырыгларының талазы-биле национал эртем-практиктиг конференция Кубаның найысылалынга болган. Ол конференцияны Кубаның Компартиязының Төп Комитеди организастаан. Идеологтуг болгаш масса-политиктиг ажылды улам ыңай сайзырадыр жидары-биле холбашкан хөй айтырыгларны чугаалажып көрген. СЭКП-ниң удуртукчу партия ажылдакчыларының бөлүү конференцияга киришкен. Кубаның Компартиязының ТК-зының Политбюро кежигүнүнге кандидат, ККП ТК-ның секретарьлары кежигүнү А. Перес Эрреро-биле олар ужурашкан болгаш Гаваннаның база Сантьяго-де-Кубаның партия эге организацияларынга барып чораан.

ПАРИЖ. Парижтиң чоогунда Нантер хоорайга ниити национал конференция болган. Францияның херээжен... ажылдар аргазының айтырыгларын адаа чугаалажып көрген.

Француз коммунистиг партияның инициативазы ёзугаар организастаан конференцияга херээженнер организацияларының муң хире делегаттары киришкен. Олар Францияның бүгү департаментилеринден келген. Эрткен үе-чадаларның артышкыннары француз херээженнерге ам-даа таарымча чок салдарлыг болуп турарын «Юманите диманш» журнал демдеглээн. 300 хире кол профессияларның чүгле 30 хирезин француз херээженнер чедип алган, инженер-техниктиг кадрларның аразында херээженнер чүгле 5 хуу болуп турар. Эр кижилерниң-биле дөмей ажылдарны кылганы дээш француз херээженнер эр улустан ыракта эвээшти ап турар.

ДЕЛИ. Барыын чүк чурттарынга бүдүрген хөй боо-чепсекти Индияның Джамму болгаш Кашмир штадының полициязы хавырып алган. Джамму хоорайга чажыт складтан беш чүс ажыг карабиннерни болгаш өске-даа хөй боо-чепсекти тыпкан. Индияның кожазы Пакистанны дамчыштыр Каттышкан Штаттарның тускай албан черлери-биле зарылдаалыг кижилер хөй боо-чепсекти соолгу үеде ап келгенин тус черниң парлалгазы бижип турар.

Партийжи амыдырал:

отчёттар болгаш соңгулдалар

РАЙКОМНУҢ БАР АРГАЛАРЫ

(Кызыл районнуң V партконференциязындан)

Бодунуң хүрээзенинде чеди чүс ажыг коммунистерни болгаш партия кежигүнүнге кандидаттарны хаара туткан Кызыл районнуң партия организациязы күш-ажылчы коллективтерниң кол өзээ болуп, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр районнуң экономиказының кол адыры — көдээ ажыл-агыйны специализастаарынга болгаш концентрастаарынга улуун киирип, партийжи ажылды сайзырадгайжыдып турарын конференцияга бүгү талалыг анализтеп чугаалашкан.

Көдээ ажыл-агыйны специализастаарынче болгаш концентрастаарынче угланган чамдык ажылдар районга отчёттуг үеде кылдынган. Районнуң көдээ ажыл-агыйын шапкын хөгжүдериниң, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң, продукцияның бот-үнезин чингедирииниң улуг аргалары мында болуп турар. Бо дугайында тодаргай чижектерни конференцияга отчёт илеткел кылган СЭКП райкомунуң бирги секретары **К. Н. Шулуу** болгаш санал берген делегаттар демдеглээн. Районда мал семиртир болгаш хаван өстүрер комплекстерни, күш фабриказын туткан, ажыл-агыйларга бригада аргазын нептередир, мурнакчы арга-дуржулганы ажыглаар талазы-биле чамдык ажылдар кылдынган. Районнуң экономиказының кол адырын чугулалап көрбүшаан, СЭКП райкому көдээ ажыл-агый айтырыын, көдээниң социал чаартылгазын доктаамал контрольдап келген.

Чер ажылының ажыктыын бедидерин, тараа болгаш мал чемин бүдүрерин көвүдедирин, көдээ ажыл-агыйга дешпилгелиг техниканы нептередирин, ажыл-ишчилериниң ажылдаарынга, амыдырал-чурттаалгазынга таарымчалыг байдалдарны тургузарының айтырыгларын райкомнуң пленумнарынга болгаш бюрозунга отчёттуг үеде чугаалажып, хүлээп алган шиитпирлер күүселдезин контрольдаарынче чогуур кичээнгейни салган.

Ооң түңнелинде көдээ ажыл-агыйның материал-техниктиг баазазы быжыгып, продуктулар сайгарылгазының хемчээли өскен. Отчёттуг үеде районнуң коммунистери, ажыл-ишчилери планныг онаалдаларны, социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге чамдык чедиишкиннерни чедип алган. Оигу беш чылдың чылда ортумак деңнелинге бодаарга эът, дүк, чуурга бүдүрери ам элээн өскен.

Ол чедиишкиннерге кескү салыышкынны киирип, күрүнеге эът садар талазы-биле дөрт чыл планын «Сукпак», үш чылдыын — Кызылдың күш фабриказы, «Көк-Тей» совхозтар күүседипкеннер. Хөй адырлыг «Тиилелгеэ» совхоз бүгү көргүзүглер талазы-биле үш чыл планнарын чедиишкинниг боттандырган. Бо ажыл-агыйларда продукция бүдүрериниң болгаш сайгарарының хемчээли, малдың баш саны өзүп, шынар айтырыы экижээн. «Тиилелгеэ», «Көк-Тей» совхозтар сүттүң 99 хуузун бирги, ийиги, Кызылдың күш фабриказы чуурганың 62 хуузун бирги сортка, «Сукпак» мыйыстыг бода малдың 91 хуузун, шээр малдың 70 хуузун эки семирткеш дужааган.

Райкомнуң, оон бюрозунуң ажылынга кол черни парткомнарның, эге организацияларның дайынчы арга-шинээзин, организас-политиктиг ажылдың дециелин бедидери, коммунистериниң, бүгү ажылчы чоннарның ажыл-херек дээш харысалгазын бедидери, күш-ажылчы коллективтерге сагылга-чурумну быжыглаарының айтырыглары ээлээн. Бо дугайында конференцияга илеткелчи болгаш санал бергеннер: «Тиилелгеэ», «Кара-Хаак», «Х Улуг хурал», «Тере-Хөл» совхозтарда парткомнар секретарьлары: Ч. У. Моңгуш, А. С. Мадыров, Д. М. Моңгуш, А. Ч. Барым, «Көк-Тей» совхозта саанчы С. Х. Арандол, Сукпак көдээ Советтиң күүскомунуң даргазы Ш. С. Ондар, өске-даа делегаттар чугаалааннар.

Экономиканы партияның салгаа сорулгаларынга дүүштүр тургузар дээш хамыктың мурнунга удуртулганы экижидеринче, кадрларны шилиир, таарыштыр тургузарынче, кижизидеринче угланган ажылдарны кызаангейниң төвүнде тургускан. Ажыл-агый адырларының чугула участоктарынга инициативалыг, чон-биле ажылдап билир, организакчы, эки белеткелдиг коммунистерни чоруткан. Ындыг удуртукчуларга совхозтар директорлары: «Тиилелгениң» В. О. Оюн, «Сукпактың» Т. С. Ли, күш фабриказының директору Л. П. Килин, хаван комплекизиниң кол зоотехниги Н. И. Кравченко, өске-даа эштер хамааржыр.

Районда кадрларның идейполитиктиг [illegible] шынар кижизидилгезиниң талазы-биле чамдык ажылдар кылдынган. Райком чанында партия ажыл-агый активиниң школазы ажылдап турар. Кадрларны шилиир, таарыштыр тургузар, кижизидер талазы-биле айтырыгларны райкомнуң пленумнарынга, бюро хуралдарынга, парткомнарның, эге организацияларның хуралдарынга доктаамал чугаалашкан. Номенклатурада кадрлар-биле ажыл элээн экижээн.

Ол бүгү ажылдар бодунуң үре-түңнелин берип турар. Район он бирги беш чылдың болгаш бо чылдың планнарын күүседиринге чамдык чедиишкиннерни чедип алган.

Ынчалза-даа районда кадрлар айтырыын шиитпирлеп турарында шыңгыы четпестерниң барын конференцияга демдеглээн. Райком, парткомнар, эге организациялар кадрлар-биле ажылга чамдыкта негелдени кошкак тургузуп турар. Ылаңгыя ажыл-агый кадрларының удаа-дараа солчур, сагылга-чурумну хажыдар чорууңуң фактылары бар. Отчёттуг үеде ажыл-агыйлар удуртукчулары турган Е. М. Трожев, С. А. Ножкин, И. П. Гончарюк, Н. С. Очур, парторганизациялар секретарьлары турган В. Б. Түметей, Э. Д. Серен, өске-даа эштер харысалга чок чорукту болдурганы дээш ажылындан хостаткан болгаш партия талазы-биле хемчег алдырткан. Ол ышкаш В. Б. Ярмольник, В. А. Шкапов, Л. А. Фандюшин олар ышкаш чамдык удуртукчулар күүсекчи сагылга-чурумну кошкадып, план күүселдезин хандырбайн келгеннер.

Районнуң экономиказын хөгжүдери капитал тудугну шапкынчыдып, зар күш үнер ажылдарны механизастаары болгаш электрижидери-биле тудуш холбаалыын конференция демдеглээн. Ындыг турбуже тудуг организацияларында кадрларның үнер-кирер чоруу эвээш эвес.

— Дөрт чыл иштинде № 1317 КМК-га дөрт начальник, үш кол инженер солушкан — деп, Кызылдың күш фабриказының директору Л. П. Килин саналынга шүгүмчүлээн. Үүнвел кандыгыл? Ук КМК күш фабриказының объектилериниң тудуунга көрдүнген акшаның 30—40 хуузун чыл бүрүде шиңгээтпейн, объектилерни ажыглалга киирерин 2—3 чылдарда узамдыктырып келген.

Специалистерни быжыглаарының айтырыын хөй делегаттар саналдарынга көдүрген. Ылаңгыя кол специалистерни шилип алырда райкомну оон эрте бээр чорукту «Кара-Хаак» совхозта партком секретары А. С. Мадыров шүгүмчүлээн. «Тере-Хөл» совхозта кол специалистерни шилиир талазы-биле чамдык ажылдар кылдынза-даа инженер-техниктиг тускай эртемниг кадрлар чедишпейн турарын ында партком секретары А. Ч. Барым саналынга чугаалаан. «Шамбалыгда» механизатор кадрларның мергежилиниң чавызындан, күчүлүг техниканы четпес ажыглап турарындан, септелгени кошкак тургускаындан техниканың үрелиишкиниң хөй болуп турарын механизатор Д. Ш. Тюлюш чугаалаан.

Партийжи организастыг, политико-кижизидилгелиг ажылдың өске-даа айтырыгларын, кижилер дугайында, оларның негелде-херегрелин хандырарының дугайында айтырыгларны делегаттар анализтээн.

Конференцияга Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы М. Е. Абрамов киржип чүве чугаалааш, отчёттуг үеде кылдынган ажылды анализтеп, СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр көдээ ажыл-агыйда, үлетпүрде, чоннуң амыдырал хандырылгазында, кадрлар-биле ажылда бар четпестерни чайладырының сорулгаларын, кыштаглаашкынны хүр чаагай эрттирериниң чугулазын айыткан.

* * *

Чаа соңгуткан СЭКП райкомунуң баштайгы организастыг пленуму болуп эрткен. Аңаа организастыг айтырыгны чугаалашкан. СЭКП райкомунуң бирги секретарынга **К. Н. Шулууну**, ийиги секретарынга **Л. А. Бедареваны**, секретарынга **Ю. А. Захарикайнн** соңгаан.

В. МААДЫР.

ЧЫЛГЫ МАЛ: саналдар, күзелдер

АМГЫ БАЙДАЛЫ

Бистиң республикада 25586 баш чылгы мал бар. Ол дээрге эрткен чылдың бо үезинде гизинден 851 баш, а бо чылдың планындан 293 баш хөй болуп турар. Эң-не хөй чылгы «Нарын» совхозта—1411 баш, «Май 1» совхозта—1223 (ынчалза-даа планы күүсеттинмээн), «Чаа орукта—1054 баш, «Мөген-Бүрен»де»—1038 баш. Олардан өске муң чедер чылгылыг ажыл-агый чок. Бо совхозтарны киириштирбеске, беш чүстен өрү чылгылыг 13 совхоз, үш чүстен беш чүс чедир чылгылыг совхоз 21 болуп турар. Чеди совхозтуң чылгызы чүс бежин четпес. «Хөндергей» биле «Ак-Чыраада» 25-25 баш мал бар. А «Көк-Тей» чылгызының саны бо чылын 10 чедирерин планнаан турган, ындыг турбуже эрткен чылдагы 9 малының чүгле 5-и арткан.

Он бирги беш чылдың өзек чылында чылгы өстүрериниң планын 31 ажыл-агый күүсетпээн, а 19 совхоз чылгызын эрткен чылын турганындан эвээжеткен. Чылгы өстүрериниң планын «Хөндергей» 20-ле хуу күүсеткен. Ук планны «Совет Тыва» 3,2 катап, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхоз 122 хуу күүсеткен.

Республика эрткен чылын 3887 баш, а бо чылын 3786 баш кулун доруктурган. Ажыл-агыйларның дең безин эрткен чылын эвээш кулун алган.

Кезек-кезек аргаларлыг ховушуктар, шымаалар, тайга эдээ аңнар болгаш кылаң кара суглуг хемчигештер — Бии-Хемде «Өөк» совхозтуң чылгызының турар черлери. Совхозтуң беш чүс ажыг баш чылгызын Валерий Мартан-оол, Игорь Куулар, Даниил Ховалыг олар (чурукта) кадарып турар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

МАЛ ЧУРТКА ЧАҢЧЫГАР

Тывага чылгы малды өстүрер, оон алыр продукцияны көвүдедир талазы-биле тускай сүмени чылгы өстүрер талазы-биле Бүгү Эвилел эртем-шинчилел институду ажылдап кылгаш, республиканың Көдээ ажыл-агый министерствозунга хүлээдип бергенден бээр барык 7 чыл эртип турар. Ук сүмени ол институттуң ажылдакчылары экономика эртемнериниң кандидады В. С. Ковешников, улуг эртем ажылдакчызы В. С. Ватутин, эртем ажылдакчызы Т. С. Малахова, зоотехник А. Д. Малиновская олар көдээ ажыл-агый эртемнериниң доктору, профессор Ю. Н. Барминцевтиң удуртулгазы-биле ажылдап кылган.

Тыва АССР-де чылгының кол-ла өзүп, турлагжаан черлерин, баш санын, уксаа-хан тургузуун, экономиктиг база бүдүрүлгеде кол көргүзүглерин, ону ажыглап турар таварыгларда күш-ажылды органнызастаарының база планнаарының чурумун, төлевирин, учёт-отчётун тургузарының дугайын ол сүмеде ханы сайгарып көргүскен. Үстүнде ады кирген эртем ажылдакчылары ийи чыл ажыг үе дургузунда мурнуу зонага хамааржыр бистиң «Тес-Хем», барыын зонада «Сүт-Хөл» совхозтарның баазазынга даянгаш, эртем-шинчилел ажылдарын чоруткаш, канчаар-даа ажыктыг, үнелиг бо сүмени ажылдап кылган.

Шынап-ла, сүмеде айыткаңы дег, Тыва АССР-ге чылгы малды азырап өстүрериниң аргалары хөй. Делгем хову, шынаа, тайга-таскыл, изиг оът-туг даглар белдери, сериин хемнер уннары, ыжык чоогалар республиканың бүгү девискээрининң барык 78 хуузун ээлеп турар. Маңаа кана-даа чылгы малды чедиишкинниг өстүрүп болур. Ол ышкаш өске кандыг-даа малдың чедип шыдавазы ырак одарларга чылгыны сүрүп чедирип, семиртир азырап, оон үнелиг продукцияны алырының аргалары бар. Республиканың 1,3 миллион гектар курган хову болгаш чартык элезиниг одар девискээрлеринге чылгыны өстүрүп болбас деп бе? Сүг-сугталы четчир черлер республиканың девискээрлериниң барык шуптузун ээлеп турар болгай. Маңаа чылгы малды чүге өстүрүп болбас деп?

Амгы үеде аът эъдинден ынзы-бөрү ашы-чем кылыглары, консерваларны бүдүрерин кайда-даа чугулалап өөренип көрүп, ону үлетпүрге үндезилеп кылырының технологиязын ажылдап кылган болгай. Бо бүгү хемчеглерни амыдыралга боттандырар болза, чурттуң Аъш-чем программазын чедиишкинниг боттандырарынга эвээш эвес салыг болур дээрзи билдингир.

Тыва улус аът эъдин шагшаандан чемге херелеп келген. Бе сүдүнден кылган хымыс —тываларның хүндүткелдиг чемнериниң бирээзи—эм шынарлыг, ыдыктыг суксун болгай. Аъттың челин, кудуруун, кежин чиик үлетпүрге калбаа-биле ажыглап турарын билир бис. Бо-ла бүгү ажыктыг шынарлар чылгыны өстүрерин амыдырал негеп келген.

Чылгы дугайында айтырыгны чугаалажып тура, ооң чүгле экономиктиг ажыктыг талаларын көөр болзувусса, ол канчап-даа таарышпас. Аът дээрге бурун шагдан кижиниң эң-нүү болуп, ачы-дузазын харам чокка чедирип келген. Ол бойдустуң чаяап каан мөге-шыырак, шыдамык амытаны. Кижилер аътты шаг-шаандан ыдыктап, харын-даа чүдүп чораанын төөгүден билир бис. Бистиң тыва улустуң тоолдарында, ырларында, тоожуларында, маадырлар аъттан чарле чарылбас болгай. Бо хүнге чедир ыры шоорувус, тывызыктарывыс, үлегер домактарывыс биле аътты алдаржыдып, ону мөңгежидип чоруур бис. Ынчангаш аът аныяк өскенниң күш-ажылчы кижизидилгезинге оларның моральдыг мөзү-шынарының быжыгып байырынга салдарлыг болур деп бодап чоруур мен. Аът спорту маңаа эвээш эвес рольду ойнаар.

Шынап-ла, аът спорту чүгле бистиң чуртта эвес, а делегейниң бүгү-ле чурттарында сайзырап, улут-улуг маргылдааларның чоруп турарындан телевизор дамчыштыр бо-ла көөр-дүр бис. Спорттуң бо хевири Олимпий оюннарының арузында база кирип турар болгай.

А бистиң республикада чылгы малды өстүрер, ону чоп ажыглаар талазы-биле байдал кандыгыл? Ажыы-биле чугаалаарга, ону чогуур шаанче үнелеп көрбейн, өстүрүп көвүдедир, уксаа-ханын экижидер талазы-биле ажылдарже кичээнгей кошкак. 1955—1965 чылдарда республикага чылгының саны 59,1 муң баш чедип турган болза, ам 24 муң чедир кызырылган. Ооң чылдагааны чүдел? Кижи бодап көөрге, херегленттиниериниң эвээжээни, ол ышкаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге чылгының ролюн, ужур-дузазын чогуур үезинде үнелеп көрбээни маңаа салдарлыг болганы чугаажок. База бир кол чылдагаан—чылгы малды ажаап-тежээп, кадарып-хайгаарап турар кижилерниң, чылгычыларның арасында ээ-харысалга чок, ак сеткилдиг эвес, чалгаа, чүве тооп көрбес, харын-даа чылгы малды эки билбес кижилерниң барындан база хамааржыр. Бо чүнү көргүзүп турарыл дээрге, колхозтар, совхозтар удуртукчулары чаңгыс эвес чылдарның дургузунда чылгычыларны шилип, ижиктиреринче эки сагыш салбаан.

Эртемденнер шинчилеадер чоруткаш, сүме тургускан «Тес-Хем» совхозта чылгының байдалы кандыгыл? Чылгыны мал ажылының тускай адыры кылдыр эде организастаар сорулга-биле районнуң «Чодураа», «Кызыгаар», «О. Шыпаа» совхозтарының чылгызын чаңгыс «Тес-Хем» совхозтуң баазазынга (Ү. Шынаа салбырынга) мооңнеп чыгтан. Оон кандыг түңнел үнерил? Кижи азыраан адыгуузун мал кижи аайындан эртер эвес, оъдун оъттап, суун ижип өскен, өөренген чуртун каап, өске черге келгеш, сырынап, чанаттап тура чоорту чаңчыга берген. Кадар оъттуг Алак-Дааның бели, каас чараш аңнарлыг Кара-Хөлдүң чайлаг-девээлерин малга канчап таарышпас боор: «Чуртка мал чаңчыгар, кижиге эш ижнгер» болгай.

Ынчалза-даа сагыш ышкаш эвес болуп, чылгывыс өзүп-көвүдеп шыдаваан. Үе эрткен тудум чылгы чоорту сыгай бергенин чон эскерип каан. Чаңгыс Д. Шалыктың кодашындан безин 63 аът ис чок чиде берген. Чеден чылдарның төнчүзүнде Тожунуң «Май 1» совхозтуң мооң чылгызының тоо быдарай бергени ышкаш, таварылга маңаа база болган. Ынчалза-даа Ү. Шынаа чылгызы «чер кезээн черлик аъттар, черде сектер» болу бербээн. Харысалга чок чоруктан читкен, оор алган.

Шак бо чаржынчыг, човаачыг байдалды көргеш, каража-когаралдың уламчылаарын манавайн, арткан чылгыны мурнуку ээлеринге дедир эгидип бээр ужурга таварышкан. Ооң соонда, чүгле эрткен чылын, совхоз 94 аътты чидирген. Амгы үеде ажыл-агыйда чүгле 690 хире аът бар. Ооң кадында чылгының уксаа-шынары дыка багай.

Бистиң «Тес-Хем» совхозта чылгы малдың байдалын көөрге, мындыг-дыр. А республиканың өске ажыл-агыйларында кандыгыл?

Б. ДОЮНДУП.

ЭВЭЭШ

Он чыл мурнунда «Барлык» совхоз ийи кодан чылгылыг турган, ам чүгле малчыннарда аъттар бар. Аңгы-аңгы аалдарда ийи-чаңгыс белер бар-даа болза, аскыр чок болганындан, олар чылдың-на кызырап турар. Чамдык малчыннарның белери боос-даа болза, өске мунар мал чок болганындан, оларның-биле хөй кадарар ужурга таваржып турар. Белериниң кулун ара салыр ужуру ол.

Бистиң совхозтуң чылгызы эрткен чылдың бо үезинде турганындан он ийи баш көвүдээн. Ынчалзажок бо чылдың планынга беш баш четпес болган. Херек кырында 36 кулун дириг алдынган турдала ындыг. Ол дээрге кулуннарның четче алдынмайн турары-биле чергелештир белерниң кызырап азы ара салып турары-биле тайылбырлаттынар.

Д. МОҢГУШ.

ХЫМЫС БОЛЗА!

Мээң хар-назыным, ажылы-биле чугаалаарга, элээн барган кижи мен. Аныяамда аът-даа мунуп, хымыс-даа ижип чордум. Ам аът кайын мунуп шыдаар мен, а хымыс болза, күзелдиим-биле четтирер ийик мен. Ындыг хымыс ам чок, тывылбас боор-дур.

Мээң ажылдап турар үемде хымысты МЧАЭ, колхоз, совхоз туржук, хуу малдыг кижилер безин кылып турган. Хөй, өшкүнү база саап ижип, ооң аржы, быштаан чиң чордувус. Ам оларның кайызы-даа уттундурган. Чүге ындыгыл? Бо ак чемнерни кылыры Аъш-чем программазын боттандырарынга эвээш эвес курлавыр деп бодаар мен.

Хымыстың ажык-дузазының дугайын солуннардан бо-ла номчуур, улустан база дыңнаар кижи-дир мен. А ону чогум көөрү болдунмас, чүгле дуу «Тиилелге» азы «Совет Тыва» совхозтарда кылып турар сураа дыңналыр, хымыс кылырын организастаза.

Б. БҮРБҮ.

Кызыл район.

ААЗААШКЫНДАН УШТУНАР

«Шын» солунга чылгы дугайында материал бижээн эштерниң саналынга бүрүн каттыжар мен. Ол, шынап-ла, шоолуг кажаа-хораа-даа дивес, ажаалда-даа дыка негевес, белен-селен чүдавас, а кол-ла чүвези— хөй чарыг дал үндүрбес мал-ла болгай. Аарыг-аржыкка безин белен таваржыр эвес.

Аъттың ажыышк дугайын тайылбырлаан херээ чок, ону кым-даа билир. Мен ооң орнунга бир чижек чугаалайн. 1955 чылда Өвүр—Торгалыгдан коржаз хою сүргеш, Бии-Хемниң Борбак-Хаакка келдивис. Шаанда кызыгаар турган чер ол. Тумат Очут-оол, Кыргыс Маңгаа бистерниң териг чорууруувус дугайында медээ аңаа келди. Эртенинде сапажып, документилеривис ап алгаш, Өвүр-Торгалыгже аъттарлыг халдыпкан бис. Ол хүнзедир болгаш хондур чорааш, эртенинде залывыска чедип келдивис.

Чылгыны өстүрер дугайында доктаал-шиитпирни чазак хүлээп ап турар боор-дур. Ону чоннуң деткип турары ажок, а совхозтарда бо талазы-биле ажыл оожум. Чамдыкта дериг-херексел туржук, дага шоптузу безин тывылбастай боор. А хымыс дугайында чугаа мырынай үзүлбестээн, солуннар арынарындан безиң дүшпестээн. Ук айтырыгны амыдыралга боттандырар талазы-биле харысалгалыг эштер — райкүүскомнарнын көдээ ажыл-агый эргелелдериниң ажылдакчылары, совхозтарның директорлары болгаш мал ажылының тускай эртемниглери —куруг аазаашкындан уштунмайн турарлар.

Б. КЫРГЫС.

«АРЖААН» ФЕРМА

Өгге хымыс чоорлап, таваар чугаалажып олур бис. Ынчап олурувуста, даштын Долзатмаа алгыра берди:

— Таан-оол, Бугажык, Мокушпан, дүрген бээр үнүңер, чылгыны Дүктүг-оол эккелди, кажаалажыңар!

Долзатмааның чылгы деп турган чүвези кулуннуг бежен бе болду. Оларны өгге олурган улус шуптувус кажаалажыптывыс. Чамдык малдар кажааже чоокшулавас, өскээр ыңай болуру азы дезил чоруп каары база бар. Кол мургулайында эмдик болгаш, белерни кажаалаары, ылаңгыя саары ындыг-ла белен эвес чорду.

Чылгычылар Салчак Мокушпан биле Булак Дүктүг-оол белерниң, а Хертек Бугажык кулуннарның бажын тудуп бээрге безин орта сагдырбас, ыңай-бээр девиржир, тепкиленир. Саанчылар Күжүгет Долзатмаа, Хертек Таан-оол олар хууңчукта сүдүн тө чайгылдырып-даа турарлар. А чогум чааш белер инек-биле дөмейле. Эгезинде шуут чагдатпас турган эмдик белер безин саарынга чоорту чаңчыга бээр.

«Хымыс бүдүрер «Аржаан» ферма». Өг чанында улуг бажыңның эжиинде ындыг бижик бар. Бажыңның өрээлдери хөй, оларның чамдызында чылгычылар чурттап турар, а бир өрээлинде хымыс ажыдып турар. Маңаа бүдүрген хымызы совхозтуң Чүрек-Дөргүн аржаанда (фермадан беш километр) «Аржаан» дыштанылгазынче чериниче. Кызыл хоорайның эмнелге черлеринче, мал чемин белеткээр бригадалар турлагларынче чорудуп турар.

Хымыс кылыры — Аъш-чем программазын боттандырарынга Каа-Хем районда «Совет Тыва» совхозтуң ажыл-ишчилериниң киириштирип турар бир үлүү ол.

К. ЧООДУ.

ЧУРУКТА: чылгычы С. Мокушпан.

Ю. КОСАРЬКОВТУН фотозу.

СОЦИАЛИСТИГ ӨНЧҮ-ХӨРЕҢГИНИ

ССРЭ КОНСТИТУЦИЯЗЫНЫҢ 61 чүүлүнде совет хамааты бүрүзүнге социалистиг өнчү-хөреңгини камгалаарын болгаш быжыглаарын, куруглиин болгаш хөй-ниитиниң өнчү-хөреңгизин оорлаар, самчыгдаар, төтчеглээр чоруктарга удур демиселжирин, чоннуң кежиинге хумагалыг болурун хүлээндирип турар.

Амгы үеде бистиң ниитилелдиң ажыл-агыйны интенсивтиг арга-биле чорударының сорулгаларын шиитпирлеп, чурттуң экономиктиг дециелин узук-соксаал чок сайзырадырының, хөй-ниитиниң, оон иштинде көдээ ажыл-агыйның, улус ажыл-агыйының бүгү адырларының, агроүлетпүр комплекизиниң орулгалыг бөлүрүн чедип алыр талазы-биле сорулгаларны шиитпирлеп турар.

Ол сорулганы чедип алыры-биле чериин, бойдус байлактарын, күш-ажылчы, материалдыг болгаш сан-хөө курлавырларын чедимчелиг болгаш камныг ажыглаары, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, камналгалыг болгаш хумагалыт чорукту чедип алыр сорулга-биле ажыл-агыйжы эвес, самчыгдакчы, төтчеглекчи чоруктар-биле шыңгыы демиселди күштелдирери чугула.

Совет кижи бүрүзүнүң чаагай чорууп колдуреринге эргежок чугула өртек-үнелиг материалдарны бүдүрүлгеге долузу-биле ажыглаарының хемчеглерин ап турар бо үеде, чоннуң эт-хөреңгизин оорлаар, самчыгдаар, шинээдир чоруктар-биле эштежип шыдавас бис.

Ажыл кылбас, мегелекчи арга-биле чурттаарының, хээли алырының, чижек садыгжы чорук кылырының, күш-ажыл-биле тыппаан олча-ажык-биле чурттаарының, социалистиг өнчү-хөреңгиже халдаарының бар аргаларын бүгү организастыг, сан-хөө, юридистиг хемчеглерни ажыглап тургаш, долузу-биле чок кылыр херек. Социалистиг өнчү-хөреңгиже халдап, бистиң экономиктиг үндезиннеривисче когарал чедирип турар кижилер хоойлуда көрдүнген харысалгага онаажыры, бүгү-ниитиниң чоптуг буруу шавыышкыны-даа таваржыры билдингир.

В. И. Ленинниң «Совет эрге-чагырганың ээлчеглиг сорулгалары» деп ажылында бүгү черлерге учёт болгаш хыналдаңы организастаарының чугулазынче кичээнгейни углаңдырбышаан, «кым-бир кижиниң холунга шын эвес кирген чаңгыс-даа чүс рубль дедир күрүне кассазынче эгиттинген турарын ынап-ла хандырар ужурлуг» деп чагып ам-даа күштүг.

Совет улус социалистиг өнчү-хөреңгини камгалаар дугайында Конституцияда көрдүнген хүлээлгелерин ыдыктыы-биле сагып, боттарының ак сеткилдиг болгаш бердинген күш-ажылы-биле бистиң Төрээн чуртувустуң экономиктиг күчүзүн быжыглаарынга боттарының үлүг-хуузун киирип турарлар. Күрүне планнарын болгаш даалгаларын күүседиринге күш-ажылчы маадырлыг чоруктарга, чогаадыкчы ажыл-ишке бажым бүрүзүнде таваржып турар бис.

Ынчалза-даа оорланыр, ажыл-агыйжы эвес, самчыгдакчы, төтчеглекчи үүлгедиглерден күрүнеге хөй түңнүг когарал чедирер чоруктар ам-даа хаая эвес болуп турар, аңаа удур демиселге хоойлуда көрдүнген чүүлдер болгаш аргалар ам-даа четпес ажыглаттынып турар.

ЧАМДЫК бүдүрүлге черлеринде, совхозтарда үнелиг материалдарның камгалалының талазы-биле учёттар, хыналда-ревизия ажылдары кошкак тургустунган, өртек-үнелиг чүүлдер болгаш акша-хөреңги кадагалап сайгарары-биле холбашкан ээ-харысалгалыг ажылдарга ажылдакчылар шилип алырында четпестер бар болуп турар.

Чижээлээрге, Дондуп Досанович Чымба дээрзи 1982 чылдың ноябрь 26-да материалдыг ээ-харысалгалыг керзени «Чаа орук» совхозбиле чарып алгаш, ажылынга ак сеткилдиг эвес чоруун көргүзүп, арагалап, хоюн тута кадарбайн зон каап турганының түңнелинде 105 хөй ис чок чидип, ук совхозка 4095 руб. 34 коп. түңнүг когаралды чедирген. 2 хойну бодунуң кара туразы-биле «аалчыларга» садып, акшазын бодунга шиңгээдип, 169 руб. 59 көп когаралды база чедирген. Ону 1974 чылдың май 4-те «Чаа орук» совхозтуң 61 хоюн ээ-харысалга чогу-биле чидирип, 3170 рубль когаралды чедиргенин дээш Эрзин районнуң улус суду 2 чылда хосталгазып казып шииткен турган. А 1978 чылда ол-ла Чымбаны «Чаа орук» совхозтуң инек кадарчызынга ажылдадып каарга, совхозтуң инээн хуу улуска садып турган, туттурган. Ынчангаш ону 3 чылда хосталгазын казып шиитпишаан, 5 чыл дургузунда материалдыг ээ-харысалгалыг ажылга ажылдаар эргезин казаан турган. Оон бо байдалын «Чаа орук» совхозтуң дирекциязы эки билир турган-ла катап мал ажылынга хүлээп алганының түңнелинде 4095 руб. когаралды чедиргени ол. Күрүнениң малын ээ-харысалга чок хөй удаа шииттирип чораан кижилерге идегеп, ооң түңнелинде каража-когаралга таваржып турары —кадрларны шын эвес шилип ап, оларның ажыл-агыйын удуртукчуларының эки контрольга албайн турарында.

Чамдык күш-ажылчы коллективтерде чоннуң өнчү-хөреңгизин самчыгдаар фактыларга удур шыдажыр арга чок байдалдарны тургуспаан. социалистиг өнчү-хөреңгиже холун сунуп турарларга удур коллектив кежигүннериниң килеңнээшкинин болдурбайн турары чажыт эвес.

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬДУҢ хыналдалар материалдарындан болгаш истелге органнарының практиказындан алгаш көөрге, республиканың дыка хөй совхозтарында мал ажылының талазы-биле учёт-отчёт чогууру-биле тургустунмааныңдан малды, мал продуктуларын оорлаарынга болгаш самчыгдап-төтчеглээринге таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар. Чижээ, «Россия» совхозтуң инек кадарчылары Эренчин, Ооржак, Наксыл болгаш Шоктай олар 8 баш улуг инектерни болгаш 15 баш хураажыктарны оскунуп, чидиргеннер. Оларның мынча хөй баш малдың тулгаддалын болдуруп, оскуннарынга малды хөй үениң иштинде санавайн турганы салдарлыг болган. Малдың учёдун чорудуп, баш санын хынаар хүлээлгелиг кижилерниң талазындан боттарының хүлээнген ажылынга ээ-харысалга чогу үезинде четпестерни чогуур шаанда сойгалап илередиринге шаптараазыныг болган.

Чамдык кадарчылар мал санаашкыны келирин билип алгаш боттарының тудагдалын чажыраары-биле кожазында турар малчыннарның малын эккеп кадып алгаш, санаашкын эртеп соонда ол малдарны кадарчыларга дедир эгидип берип турар таварылгалар бар.

Тере-Хая суурга магазин эргелекчилеп турган Ставничая дээрзи Тыва АССР-ниң Дээди Судунуң шииткелин ёзугаар өнчү-хөреңгизин хавыртпышаан, хосталгазын үзүн хуусаада казыттырган. Ставничая Чөөн-Хемчик районунуң баштаар черинин болгаш «Тыва» совхозтуң дирекциязының хыналда чогун ажыглап алгаш, совхозка бараан бергеш, хөй бараан берген кылдыр мөге фактуралар тургускаш, оон үнген ылгалын бодунга ап турган. Ставничая ындыг арга-биле 50 муң ажыг рубль өртектиг чүүлдерни шиңгээдип ажыглаан.

Совхозтуң кол бухгалтери турган Шыырап ажылынга харысалга чок болганы дээш Ставничая-биле кады шииттирген.

Чамдык совхозтарның удуртукчулары, ол ышкаш кол бухгалтерлери тускай ажыл бүдүрери-биле херээ чарган улчумал бригадаларның ийикпе, тускай хамаатыларның кылган ажылын төлээринге төтчеглекчи чорукту болдуруп турар. Оон уламындан улчумал бригадаларга хөй артык төлевирлерни кылып турары илерээн.

1979—1982 чылдарда республиканың чамдык совхозтарының, албан черлериниң удуртукчулары боттарының кабинеттеринге селектор харылзаазы тургустурганнар. Шак ындыг харылзаа удур-

ДУРЖУЛГА СОЛЧУП, СҮМЕЛЕЖИП

ХОМУДАЛДАР ЧҮГЕ КИРИП ТУРАРЫЛ

«Тувашвейбыт» бүдүрүлге каттыжыышкынының районнарда бүдүрүлге эргелелдеринде филиалдарының, Кызыл хоорайда ательелериниң быжыкчы-мастерлери чаңчыл ёзугаар чыл савында найысылалга болуп эртер семинар-конкурска бо удаада база чыглып келген.

Каттыжыышкынның бүдүрүлгелеринде планныг онаалдаларның, чоннуң чагыгларының канчаар күүсеттинип турарының дугайында чугаа-биле семинар ажылын эгелээн.

Бүдүрүлгениң мурнакчыларының аттарын кала-даа чоргаарал-биле адаар чаңчылдыг бис. «Тувашвейбыт» бүдүрүлге каттыжыышкынының кол директору П. И. Голышев илеткелинге улуг бүдүрүлге чериниң мурнакчыларының аттарын база адап, оларның ажылының дуржулгазынга доктааган.

Дааранылкчының быжыкчының ажылы шынап-ла онзагай. Чүге дизе оларның бүдүрген продукциязынга үнелелди чагыкчы бээр. Эптиг, чараш, шынарлыг дааратгыган хеп сагыш-сеткилди өөртүр. «Улуу-биле четтирдим» дээри — мастерниң ажылынга үнелел. Ынчан чагыкчылар мастерге күзелдиг-биле келир. Чагыкчының бүзүрелин чедип алыр деп чүве ол.

Каттыжыышкында 16 филиал, 44 бригада, 600 ажыг кижи чарыштыг, эгин кожа ажылдап турар. Оларның аразындан чер-черден мурнакчылары, уран-шевер холдуг мастерлерниң кайызын ол дээр. Манаа «Восток», «Березка» ательелерде В. М. Белоусова, Н. Т. Банина оларның удуртканы бригадаларның эки ажылын демдеглээн. Ол — таварылга эвес. Күш-ажыл алдар, макталга чедирер. Бо бригадаларның дааранықчыларының күш-ажылчы календарында 1984 чылдың июнь, октябрь. Каа-Хем, Барыын-Хемчик районнарның амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелдеринде М. Нова, Н. Чиле оларның болгаш оон-даа өске бригадаларда сөс биле ажыл-херек карышпас. Үстүнде бригадаларның дуржулгазын өске коллективтерге чедирер хемчеглер алдынып турар.

Чурттакчы чоннуң амыдырал хандырылгазының ачы-дузазын чедирер хүлээлгезин ажыл-херек кырында боттандырып турар коллективтер, бригадалар хөй. Ында чагыкчылар-биле харылзаа эки. А чамдык бригадаларның бүдүрген продукциязынга хомудалдар чүге кирип турарыл? Каттыжыышкынның бүдүрүлгелери деңдески чүге ажылдап болбазыл? «Үениң негелдезинге дүүштүр ажылдап турар бис бе» деп айтырыгның маңаа тургустунганы таварылга эвес.

Чаңгыс черге чыглып келгенде чугаалажыр, сүмележир чүүлдер-ле хөй. Хандырылганың культуразын бедидеринге шаптыктап турар чоруктарга чоптуг шүгүмчүлелдер болган.

1981 чылга деңнээрге продукцияның шынары 28,1 хуу өскен. Ындыг-даа болза брак ам-даа бар, чоннуң чагыгларының 30 хуузу хуусаазында күүсеттинмейн турар. Чамдык бригадирлер, быжыкчылар хүлээлгезин чедир күүсетпейн келген болгаш белен хептиң шынарынга чогуур контроль тургуспайн турары чажыт эвес. Ажылды чүгле хепти быжып каары-биле кызыгаарлап каар чоруктар ам-даа бар. Ол—харысалга бе?

Ачы-дуза чедирилгезиниң шынарын бедидер, чагыгларны хуусаазында күүседирин чедип алыр сорулга-биле каттыжыышкынның бүдүрүлгелеринге «Ритм» системазын шиңгээдип алыры көрдүнген. Ажылып ол ёзугаар тургускан үш ательеде ооң ажы херек кырында чедип алдынмаан. Ол системаның ажыктыы, түңнели көстүп келир кылдыр чер-черге ону ажыглаза чүл?

Көдээде комплекстиг хүлээп алышкын пунктузунга быжыкчының ажылынга хамаарыштыр айтырыгның семинарга тургустунганы таварылга эвес. Чамдык быжыкчылар чагыгны эккээрге быжыкчы, даарадып кииритпер дээш хөөннер-биле пунктуларже ис баспастар.

П. Н. Зеленцова эргелекчилээн Каа-Хем филиалында пунктуларда быжыкчыларны пунктуларга быжыглаанын маңаа чугаалашканы өскелерге өөредиглиг болганы чугаажок.

Боттарының-даа, чагыкчыларның-даа шак үезин ажыктыг ажыглап билири чугула. Ол шиитпирлеттинмээнде хандырылганың культуразының дугайында дидим чугаа болбазы билдингир. Даарадып каан хевин алыр дээш чагыкчы цехтерге чаңгыс эвес удаа келгилээр болгай. Каттыжыышкынның ажыл-амыдыралындан ийи чижек. Кызылда «Восток» ательезинге юбка даарадыры-биле хамаатыг Игумнова чагыг кирген. Чагыг бо чылдың август 19-та хүлээп алдынган, чагыкчының ону алыр үези — сентябрь 6. Чагыг ол хүнүнде күүсеттинмээн. Ооң соонда безин ательеге чагыкчы дөрт удаа келген. Хомудал киирбес арга чок болган. База чижек. Чагыкчы Чкалова костюм даарадып кааш, ооң белен болуруң ийи чыл манаан. Күүселдениң хуусаазы ол хире саадаан хирезинде, үрей кылдынган. Ол — чаңгыс бүдүрүлгеден ийи чижек-тир. Оон түңнел үндүрери чугула.

Туранда, Эрзинде, Тес-Хемде, Хову-Аксында дааранылга филиалдарында кадрлар чедишпес айтырыглар тургустунуп турбуже, өөредилгеже бо чылын улус чорутпаан. Ооң биле кады чамдык бүдүрүлгелерде хепти чүгле даараары-биле кызыгаарлангаш, септеп, эде кылырын уттуп турарын семинарга шүгүмчүлээни чөптүг. Хову-Аксы филиалының, Эрзин, Бай-Тайга, Таңды районнарның амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелдериниң удуртукчулары ол айтырыгны кичээнгейге алыры чугула.

«МЕРГЕЖИЛИНИҢ ТЕРГИИНИ» АТ ДЭЭШ

конкурс семинарның ийиги хүнүнде эрткен. 138 модельден шилиттингени эң экилерин аңаа киирген.

Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң өөредилге-бүдүрүлге комбинадының залын көрүкчүлер доллур олурупкан. Конкурстуң киржикчилериниң дүвүрексеп турары арыннарындан илдең. Ындыг болуру-даа чугаажок. Оларның аразында уран-шеверлерниң кайызын ол дээр. Жюри база шыңгыы.

Көргүзүг эгелээн. Кандыг модельдер чок дээр! Көрүкчүлерниң адыш часкаашкыны ону быжып, даараан кижилерге үнелел. Кызылда «Берёзка», «Чечек», «Восток» ательелериниң трикотаж кылыглар цегиниң мастерлериниң белеткээни янзы-бүрү ансамбльдерни, анык оолдар, кыстарга таарыштыр даараан чиик платьелерни, хөйлеңнерни, тоннарны, ылангыя куда ёзулалдарынга кедер байырлал хевин хөйнүң үнелелин алган.

Ак-Довуракта дааранылга филиалының быжыкчызы М. Х. Лундуптуң бышканы эр, херээжен улустуң күскү-часкы тон ансамбли эртине-биле, үениң негелдезинге дүгжүп турары-биле жюри кежигүннериниң-даа, көрүкчүлерниң-даа үнелелин алган (чурукта). Аныяктарга көргүзүген бо ансамбль дээш быжыкчы М. Х. Лундуп конкурстуң үш бирги чериниң бирээзинге төлептиг болуп, «Мергежилиниң тергиини» атты чедип алган.

Барыын-Хемчик райоңнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелинде дааранылга цегиниң быжыкчызы А. Д. Каражыкпайның бышканы тыва национал хепке үндезилеп даараан юбка, куртка база эптиг, чараш. Хоочун быжыкчы ол кылыглары дээш конкурстуң ийиги черин ээлээн.

«Восток», «Чечек» ательелерниң быжыкчылары Г. А. Хлебникова, Н. Г. Минцева олар конкурстуң бирги черлеринге төлептиг болуп, «Мергежилиниң тергиини» аттарны чедип алганнар. «Чечек» ательениң быжыкчызы В. А. Даржзапның быжып белеткээни школа назыны четпээн уругларга модельдери көрүкчүлерниң үнелелин алган болгаш быжыкчы конкурстуң ийиги черин алган.

Мергежилиниң тергииннери илереттинген, аңаа ол мастерлер шынап-ла төлептиг болганнар. Түңнел кандыгыл? Конкурска кирген модельдер келир чылдың модазының углаашкынынга дүүштүр дааратдынган. Оон бир онзагай талазы чурт иштиниң бүдүрүлгелериниң үндүрүп турары пөстер-биле оларны даарап кылган. Модельдерниң ассортиментизи калбак, үениң негелдезинге дүүштүр дааратдынган. Чиик пөстерден даараан ол модельдер аныяктар оолдар, кыстарның сонуургалын алган. Ындыг болганда, уран холдуг бистиң дааранықчыларывыстың конкурска кирген бо модельдери чагыкчыларга чедер, амыдыралга боттаныр боор дээрзинге идегээр апаар.

В. КУУЛАР.

Советтер амыдыралы

ХООРАЙНЫ КЫМ ХӨГЖҮДЕРИЛ?

Хамаатылыг тудугнуң шын перспективтиг планнаашкыны Дзержинскиниң хоорай Советинге хоорайның комплекстиг хөгжүлдезин шапкынчыдарынга идигни берген. Химия үлетпүрүнүң бо улуг төвүнде культура болгаш спорт черлери, транспорт ажылы чурттакчыларга таарымчалыг кылдыр тургустунган. Чаа магазиннерниң, харылзаа салбырларының, школаларның ажыдыышкынын ажыглалга чоокта кирген микрорайоннарның чурттакчылары үр манап турбас.

—Чуртталга шөлдерин болгаш социал-культура, амыдырал хандырылга тудугларын планнап тура—дээш, хоорүүскомуңнуң даргазы Ю. Макаровтуң чугаалааны болза,—аңгы ведомстволарның күжүн өөрге долузу-биле хаара тудуп, чоннуң херегледин бүгү талазы-биле хандырган турарын кол чугула ап турар бис. Хоорай тудуунуң кол планынга дүүштүр тудугларны тудуп тургузарын чедип алган бис. Хоорсоветтиң доктаамал комиссиялары бо ажылга эң идепкейлиг киржип турар.

Хоорай ажыл-агыйын комплекстиг хөгжүдериниң беш чыл планы тургустунарга, оларның киржир, үлүүн кадар ужурлуг тудугларның данзызын бүдүрүлгелер ап турар. Кылыр ужурлуг тудугларның өртээн, доозар хуусаазының, кайы организацияның чүү хире киирер үлүг-хуузун ол данзыда киирген. Нийти хоорай ужур-дузалыг тудугларны тударны моон мурнунда бергедээшкиннерге таваржып турган.

Ам ол айтырыг шиитпирлеттинген. Ол тудугларны кылып чорударының хуваалдазын бүдүрүлгелерге оларның ведомстволарын барымдаалавайн тургузуп турар. Чижээ, чаа суг оруунуң тудуун төлевилээрде, тударда мыйчанган: химия үлетпүрүнүң бүдүрүлгелери чагыкчы болган, оларның ажылынга өске-даа адырларның бүдүрүлгелерин кииришкирген.

Ажылды ынчаар организастаарынга хоорайның бүдүрүлгелери сонуургалдыг болу берген. Ол чорук бүдүрүлге коллективтериниң эрге-ажыктарын барымдаалаарынга эки дузалыг, нийтизи-биле алырга, хоорайга ажыктыг. Дзержинскиде хамаатылыг тудуун чорударынга, ында боттарының бүдүрүлгелеринге аңгы-аңгы ведомстволар эрткен беш чылда 76 миллион рубльди үндүрген. Ынчангаш акша-хөреңги тоо быдараттынмаан, мөөңнеттинген түңнелинде эң ажыктыг кылдыр чарыгдаттынган. Акша-хөреңгиниң шын, ажыктыг кылдыр чарыгдаарының ажылдары бо беш чылда уламчылавышаан. Троллейбус шугумнарының ийиги ээлчээниң, баня, хеп чуур комбинаттың, база бир орук шугумунуң, беш муң номерлерлиг телефон станциязының тудуун нийти күш-биле туттунуп турар. Бүдүрүлгелерниң база нийти хоорайларының эрге-ажыктарынга дүүштүр тургузарының ажылын калбаа-биле чорударының ажылдарын хоорай Советиңи уламчылап турар. Дзержинскиде бо талазы-биле улуг базым Химия үлетпүрүнүң министерствозунуң тудугларының капитал тудуг эргелери бо хоорайда тургускан. Бир хоорай иштинде каттыжыышкыннарының болгаш бүдүрүлгелерниң акша-хөреңгизин тоо быдаратпас, ону чаңгыс черге тудар талазы-биле хемчеглерни хоорай Совеви моон мурнунда-ла чорудуп турган. Ол ажылды чорудары боттуг болуп турар. Чүге дээрге ол бүдүрүлгелерниң тудугларын Дзержинскиниң хамаатылыг тудуунуң барык чартык кезиин ээлеп турар. «Оргстекло» бүдүрүлге каттыжыышкынының баазазынга тускайлыткан эргелелди тударының дугайында министрниң дужаалы база келген. Хоорайның комплекстиг хөгжүлдезин калбартырынга акша-хөреңгини таарыштыр тургузарының база бир аргазы тургустунуп олар.

В. ИОНОВ,
СЭТА-ның корр.

Дзержинск.
Горький область.

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

БЕРЛИН. Гитлержилерниң өлүм лагерьлери турган Бухенвальдың, Заксенхаузенниң, Равенсбрюктуң орнунда туттунган ГДР-де тураскаалдыг черлерге бо чылын 70 ажыг чурттарның хамаатылары чораан.

56 хоругдатканнарны нацистерниң узуткап чок кылган чери Бухенвальда эң улуг тураскаалды он-он муң кижилер кээп көрген. Оларның аразында 1944 чылдың августа эсэсчилерге араатанзыг ёзу-биле өлүрткен немец болгаш делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң көскү ажылдакчызы, Германияның Компартиязының Даргазы Эрнст Тельман база бар. Равенсбрюк концлагерьге гестапонуң шаажылакчыларының холундан 92 муң ажыг херээженнер болгаш бичии уруглар өлген. Заксенхаузенге гитлержи террорга таварышкаш өлген кижилерниң саны 100 муң ажып турар.

Удурланыышкын шимчээшкининиң дыка хөй киржикчилери ажылдап турар тураскаал музейлериниң ажылдакчылары нацизмниң дерзии үүлгедиглери кажан-даа катаптавазын дээш фашизмге удур пропаганда ажылын чорудуп турар.

ПРАГА. Дээвиринде хүн коллекторлары тургускан Шумаваның чурумалдыг дагларында туттунган «Хуранев» отель суугну чылыдарынга болгаш одаглага хүн энергиязын Чехословакияда бир дугаарында ажыглаан турисчи объект болур.

Хүн энергиязын амыдыралга ажыглаары ЧССР-де улам калбарып турар. Республикага ортумаа-биле чылда 180 хүннээректиг хүннер боор турар. Ынчангаш Нови-Замки хоорайда «Электросвит» заводунда улус ажыл-агыйының янзы-бүрү объектилерин чылыдар гелиодериглерни бүдүрүп эгелээн. Чижээ, бо чылын нийти шөлү 30 муң дөрбелчин метр хүн коллекторларын бүдүрүп үндүрген. Бо беш чылдың төнчүзүнге чедир ол сан ийи катап улгадыр.

Республиканың чамдык күрүнениң ажыл-агыйларынга болгаш көдээ ажыл-агый кооперативтеринге хүн энергиязын шенеп, ажыглааны бодун бүрүн бадыткап шыдаан.

РИМ. Италияда экономиктиг деңнелдиң кудулаашкыны улам ханылап турарын статистиканың Төп институдунуң ында парлаан медээлери херечилеп турар. Эрткен чылдың сентябрьдан бо чылдың сентябрьга чедир чуртта үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээли 2.4 хуу кудулаан. Бо үениң иштинде төлевир балансызының карылгазы база өскен.

Болуушкуннар допчулалы

ТАЙБЫҢНЫ КАМГАЛААР ДЭЭШ ШИИТПИРЛИГ ЧОРУК

Тайбың азы ядролуг халап бе азы күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкыны болгаш кады ажылдажылгазы бе— бо дүвүрээзиниг айтырыгларны чер бөмбүрзээниң янзы-бүрү булуңнарында ам улам үргүлчү салып турар. Тайбыңның салым-чолу дээш улустарның сагышсыралы боо-чепсекти төөгүде туруп көрбээни-биле эңдере бүдүрериин калбартып, авантюристиг дайынзырак политиканы чорудуп турар АКШ-тың чагырыкчыларының буруузу-биле улустар аразында дүшкүүрлүг чоруктуң дыка чидиглелтенииниң уламындан болдунган. Гренадаже калчаалыг халдаашкын, Чоокку Чөөн чүкте авантюристиг үүлгедиишкиннер, Никарагуага удур чарлаттынмаан дайын, чалгынның баштайгы каш-даа америк ракеталары Англияда чедирип келгени — Ак бажыңның ол-ла бүгү сарыыл чок базымнары кижи төрелгетенни тамыже улам чоокшулады чыгап турар.

Вашингтоннуң араатанзыг үүлгедиишкиннеринге харыы кылдыр тайбыңга ынак күштерниң шимчээшкини бүгү оранда калбарган. Чепсеглениишкинниң дүжүрериниң болгаш дүшкүүрлүг чорукту шавырылдырарының айтырыгларын дугайты эрткен неделяда Венага эрттирген бүгү-делегей чугаалажылга-конференциязы дайынга удур шимчээшкинге чугула салымшыкыны киирген. Делегейниң ол улуг шуулганынга 60 ажыг чурттарлап 400 чыгам төлээлекчилер, он-он национал болгаш делегей организацияларының, политиктиг партияларның делегациялары, көскү хөй-нийтичи, профэвилел болгаш шажынчы ажылдакчылар киришкен.

Конференцияның хөй-хөй делегаттары ядролуг дайынны болдурбас, Женевага чөптүг дугуржуушкунну чедип алыр талазы-биле чаа совет саналдарны боттарының чугаалаарынга деткээп. Англияда Гринэм-Коммон баазада чалгынныг баштайгы америк ракеталарны чедирип келгениниң дугайында медээ килеңнээшкинниң шуурганын хайныктырып үндүрген. АКШ-тың президентизи Р. Рейганга, Великобританияның премьер-министри М. Тэтчерге удурланыышкын бижиктерин чугаалажылганың киржикчилери чаңгыс эп-сеткилдиг чоруткаш, ядролуг халапче кижи төрелгетенни чоокшуладып бар чыдар кылдыр боо-чепсектерни айыылдыг ёзу-биле база дагын эңдере бүдүрүп туруп бергенин буруу шаапкан.

Вашингтоннуң дерзии агрессиң туружун болгаш НАТО талазы-биле ооң эштериниң талазындан ол туружка өмээржип турарын дугайты Барыын Европаның дыка хөй хоорайларының кудумчуларында көөр хөөн чок чоруктуң чалгыы кыптыгып үнген. Италияны АКШ-тың атомнуг чепсээниң чевээ болдурарынга удур күчүлүг чыскаалдар дайынга удур хөделиишкиннер неделязының хүннеринде Апеннин чартык ортулукту оттур салгапкан. ГФР-де тайбың талалакчылары боттарының демисежип үнүүшкүннерин идепкейжиткен, «Крефельд кыйгырыы» дээр сураглыг кыйгырыгның инициаторлары америк ракеталарны эккеп тургузарынга удур бадылаарынче бундестагтың депутаттарын кыйгырган. Испанияның дайынга удур болгаш пацифистиг кол-кол 70 организациялары Барыын Европаны ортумак ыраккышылдың америк ракета-ядролуг чепсээ-биле туңдур чепсеглээриниң планнарын үзеринче боттарының күжениишкиннерин мөөңнээрин шиитпирлээн.

Тайбыңга ынакшылдыг күштерниң Венага шуулганы, дайынга удур бүгү диптерде шимчээшкин киржикчилериниң өске-даа хемчеглери — термоядролуг өрт-халапче чымып киришкиниң улустар болдурбас болгаш кижи төрелгетенниң эң үнелиг байлаа — тайбыңны камгалап алыр деп оларның долу шиитпирлииниң чырыткылаачак херечизи-дир.

В. МАЛЫШЕВ.

ТӨӨГҮНҮҢ БАРЫМДААЛАРЫ

Амгы делегейниң эң улуг күрүнелери — Совет Эвилелиниң болгаш Американың Каттышкан Штаттарының аразынга дипломаттыг харылзааларны доктаадып тургусканы үеден бээр ноябрь он алдыда мугур 50 чыл болган. Тайбыңның болгаш бүгү күрүнелер-биле тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның политиказын болуунуң догуннаашкынының мурнай эгезинден тура чарлаан бистиң чуртувус АКШ-биле-даа чогумчалыг, боттуг бүдүштүг, кайы-даа талага ажыктыг харылзааларны бүгү адырларга таарыштыр тургузар дээш туржуп келген. «Чикаго дейли ньюс» дээр америк солунунуң корреспондентизиниң айтырыгларынга харылавышаан, Совет күрүнениң үндезилекчизи В. И. Ленин «Америка-биле,— бүгү-ле чурттар-биле, ылангыя Америка-биле экономиктиг дуткуржуп алышкын дээш шиитпирлиг туржуп турар бис» деп онзалап демдеглээн. Ынчалзажок делегейде баштайгы социалистиг күрүнени бооп тудар, чааскаанзырадыр дээр хөй санныг оралдажыышкыннар буурап дүшкен дээрзинге бүзүреп алыр база адак соонда, ССРЭ-ни чүлээп көрбес дээр политиканың бүрүн барымдаа чогун медереп билип алыр төлээде, өске улуг кайы-даа чурттааазындан хөй — бүдүн 16 чыл АКШ-тың чагырыкчы бөлүктеринге негеттинген.

Бистиң чурттарывыстың аразында харылзааларның төөгүзүнге эрткен чартык чүс чыл дургузунда эвээш эвес эки-даа чүүлдер, кудулап бадышкыннар-даа тургулаан. Фашистиг халаптан кижи төрелгетенни камгалап алыр дээш антигитлержи эвилелдежилгениң шугуму-биле чоруп органы кады ажылдажылганың чылдары АКШ-тың буруузу-биле «соок дайын» үези-биле солчу берген. Вашингтон дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарының шылгалдазын база тудуп эртип шыдаваан, ынчангаш социализмге удур «крестилиг походтуң», ССРЭ-биле шуут удурланыштыр туржурунуң айыылдыг, бүгү кижи төрелгетенге кыжаныышкынныг оруунга туруп алган. Совет Эвилелин калчаалыг ёзу-биле көөр хөөн чок чорукка алыскаш, америк реакцияның хартаачылары боттарының улузунуң эрге-ажыктарын база каража-когаралга таварыштырып турар. Антисоветчи дембээрээшкиниң залчеглиг үе-чада саныында-ла чүтле боо-чепсекти эңдере бүдүрер чорук күштелип, улустар аразында дүшкүүрелдиг чорук чидиглелип турар эвес, харын АКШ-тың бодунга ажылчы чоннуң ында-ла түреги амыдырал-чурттаалга байдалы улам дорайтап, бүгү-ле дипшилгелиг чүүлдерге удур дембээрээшкин киткей бээри таварылга эвес.

Америк чагырыкчы аңгының өзээн сарыылдыг болгаш төөгүлүг дуржулганы барымдаалап турар төлээлекчилери ындыг политиканың мөзү чогун айтып турар. «Төөгүлүг болгаш идеологтуг бүгү-ле черлдээлер турзажок, бистиң ийи улузувус бот-болунга ажыктыг чүүлдерни кылып турарлар деп, көскү америк дипломат болгаш төөгүчү, АКШ-тың Москвага элчинни чораан Дж. Кеннан «Нью-Йоркер» журналга демдеглээн. — Эргежок чугула хандыр көрүүшкүннүг болгаш туттунуушкуннуң байдалында кады ажылдавышаан. олар бот-боттарынга демектежип, делегейге тайбыңны хандырары дээш өске кандыг-даа ийи чуртка болдаарга, олар хөйнү кылып болурлар. Делегейниң өске бүгү чурттары кандыгыл дээрге, олар бот-боттарын шыдажышкынныг көрген турары, тайбың кады ажылдажылга эргежок чугула. Ол чорук оларның эвилелчилеринге-даа эргежок чугула. Ол чорук оларның боттарынга база эргежок чугула. Бир эвес бүгүде ону билип алыр болза, херек кырында боттуг тайбыңның бистериниң мурнувуска салып турары ол айтырыгларны шиитпирлээринче черле кирип болур ийик бис».

Совет Эвилели чогуур чүнү-даа кылырынга белен, ынчангаш ол чорук бирги ээлчегде амгы үениң эң чугула сорулгазын шиитпирлээринге — ядролуг халаптың кыжаныындан кижи төрелгетенни адырып алырынга хамаарыжыр. СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң медегелинде айытканын ёзугаар алырга, «ССРЭ бүгү чурттар-биле, оларның аразында АКШ-биле-даа тайбың чурттаарын күзээр».

50 чылдар мурнунда дипломаттыг харылзааларны тургузуп тура талалар боттарының нийтилел-экономиктиг тургузуунда үндезин ылгал күрүнелер аразынга чогумчалыг харылзааларга шаптык болбас дээрзин хүлээп көөрүн барымдаалаан. Амгы дүшкүүрлүг үеде ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың аразынга чогумчалыг харылзаалар улам-на эргежок чугула кылдыр бистиң күрүневис санап турар, ынчангаш ийи талаың кайызынга-даа ажыктыг болгаш бүгү-нийти тайбыңга ажыктыг кады ажылдажылга дээш туржуп турар бис.

В. ЧЕРНЫШЕВ
(СЭТА).

КАМГАЛААР

тукчунуң ажылын чиигедип, ажыл-агыйны чедимчелиг башкарарынга ажыктыг дээрзи маргылдаа чок. Ындыг харылзаа херекселин кылган кижилер кылган ажылдың көрдүнген өртээн алыр дээри билдингир.

А үстүнде айыткан таварылгада кылган ажылды күрүнениң доктааткаңы өртек-үнезин ёзугаар эвес, а дугуржулга ёзугаар төлеп турганын улусчу контролёрлар тып илереткеннер. Чүгле 2—3 хүн иштинде бүдүрген ажыл дээш улуг түңнүг акшаны төлээннер.

Республиканың Улусчу контроль комитеди бо медээлерни хынап көргеш, «селектор мастери» Савчук 2—3 кижи составтыг «бригада»-биле республиканың совхозтарын болгаш албан черлерин эргип тургаш, удуртукчу даргаларга селектор харылзаазын тургузар дугайында боттарының ачы-дузазын саналдап, оларның чөпшээрел дугуржулгазын чедип ап турган. Савчук бодунуң материалдары-биле селектор харылзаазын тудуп кылыр, а совхоз чугаалажыр точкаларның санын барымдаалап тургаш, 1500-тен 2000 чедир рубльди төлээр. Савчук удуртукчунуң селектор харылзаазының кылыышкынының талазы-биле дуржулга чогун ажыглааш, ол даштыкыдап эккелген аппаратты аңаа тургузуп берип турарын, кылган ажылдың өртээ күрүнениң доктааткаңы-биле ындыг деп чугаалаарга, удуртукчулар аңаа бүзүреп, Савчуктуң аксын барымдаалап төлеп турган.

Шак ынчаар Савчук республиканың 36 ажыл-агыйынга болгаш организацияларынга, ооң иштинде «Чаа орук», «Тиилелге», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Өөк» совхозтарга, № 3 КМК-га, Сүт-Хөлдүң ажылчын кооперациязынга болгаш өске-даа черлерге ындыг селектор харылзааларны кылган. Ооң «бригадазы» ол ажылдары дээш республиканың ажыл-агыйларындан 52278 рубль түңнүг акшаны алган, а херек кырында оларга ол-ла ажылдары дээш 24 муң рубль төлээр турган.

КООПЕРАЦИЯ болгаш совет садыг системаларының организацияларында социалистиг өнчү-хөреңгини камгалаарында улуг четпестер бар. Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Сүт-Хөл, Тес-Хем районнарының херевлекчилер нийтилелдеринде материалдыг эт-хөреңгиниң камгалалы кошкак. Бир чижек. Тес-Хем райпозунуң садыгжылары Шоолай биле Чамзырай магазин эргелекчизи Саан-оолга баштадып алгаш, 9636 рубль түңнүг бараанарның самчыгдалын болдурган. Боттарының кылган дудагдалын чажырары-биле райпога турган документилерни өрттедип, үүлгедиин улам аартатканнар.

Амгы үеде үүрмек оор кылыр чорукка удур демисел онза чидиг-биле тургустунуп турар. Чамдык хамаатылар булка хлеб, эдыш иштн кадаг, бичии манза, чаңгыс лампочка дээн ышкаш «үүрмек» чүүлдерни бодунга ап, «дажыглап» турар. Ынчаар «бичиилеп» чүве дажыглап турган кижилер сөөлүнде барып улуг ийикпе онза улуг түңге оор кылыр кижилер апаар таварылгалар амыдыралда бар.

Кывар-чаар материалдар бензин оорлаар чорук-биле демисел амгы үеде күштелген. Ол кандыг чылдагаандан күштелгенил? Кылган ажылынга мөге киир бижилге кылыр, азы эрткен оруун хемчээр спидометри үрелик машиналарның чолаачылары ажыглаттынмаан бензинниң, бензин алыр талоннарын хуу машиналыг хамаатыларга, бензин кудар чериниң ажылдакчыларынга болгаш өске-даа улуска садып турар. Ынчангаш ындыг чоруктарны үндезини-биле чайладыры чугула апарганындан РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиуму 1983 чылдың август 9-та «Бензин болгаш өске-даа кывар-чаар материалдарны кайы хамаан чок бергени дээш кеземче харысалгазын онаар дугайында» Чарлыкты хүлээп алган. Кандыг кеземче харысалгазын онаарын ында тодаргай айыткан.

Чоннуң өнчү-хөреңгизин тетчеглээр кижилерге удур демисел эээн дынзаап-даа болза, чамдык таварылгаларда улус судтары чоннуң байлаан оорлап, самчыгдап турарларга хамаарыштыр эрецгей шиитпирлер үндүрер чоруктар бар. Ону мындыг факт бадыткаар. Бай-Тайга райоңнуң улус суду райпо магазининиң таныылы турган, мурнунда оор херек кылган ужурунда 2 катап хостаалгазын казыттырып шииттирип чораан Салчак дээрзин база катап оор үүлгедиг кылырга, 3 чылда шенелдеге шииткен. Ол назы четпес 3 оолду өзүлелдеп алгаш, бодунуң таныылдап турган чериндеи чүве оорладып турган. Республиканың Дээди Суду ук судтуң шиитгелин күш чок болдуруп солааш, херекти база катап көөрү-биле дедир шииткен.

Мындыг фактыларны болдурбас дээш моон соңгаар күжениишкинниг ажылдаар бис.

КҮРҮНЕНИҢ күш-ажылдың сагылга-чурумун база хөй-нийтиниң корум-чурумун быжыглаар талазы-биле тодаргай сорулгаларны СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнары бистиң мурнувуска салган болгай. Ону үдуртулга болдуруп, республиканың суд органнары боттарының ажылында четпестерни дарый чайладыр. Үүлгеткен кем-херектиң байдалын улам шын тодарадыр дээш ажылдап турар. А кандыг-даа хажыдышкынны болдурбас дээш профилактиктиг хемчеглерни алыры — бистиң кол сорулгавыс болур.

Х. ЧАМЗЫ.
Тыва АССР-ниң Дээди судунуң даргазы.

…АНЦИЯ. Бүдүрүлге күчүлерин кызырар болгаш 1500 кижини ажылдан үндүрер дээн администрацияның шиитпиринге удур демиселди чуртта эң улуг «Шапель-Дарблэ» деп целлюлоза-саазын фирмазының ажыл-ишчилери чорудуп турар. Удурланыышкын чыскаалдарын үзер сорулга-биле дирекция ийи заводту хаар дей берген. Ынчан профэвилелдерниң кыйгырыын ёзугаар ажылчыннар, аңаа каттышкан инженер-техниктиг ажылдакчылар бүдүрүлгениң цехтерин ээлеп, ажылын уламчылай берген. «Юманите» солуннуң дыңнатканын ёзугаар алырга, «Шапель-Даблэ» дээн ышкаш эң улуг бүдүрүлгелер бо чылын бир дугаарында ажылчы чоннуң контролюнга ажылдааны болур.

ЧУРУКТА: удурланыышкын чыскаалының киржикчилериниң белеткээни саазыннарын сөөртген чүък машиналарының колоннаазы. «Юманите» солундан алган чурук. Ындыг байдал биле ажылчыннар хөй-нийтини бодунуң айтырыгларынче хаара тудар, бүдүрүлгезиниң шиитпир чогун көргүзео сорулганы салган.

СЭТА-ның фотохроникаазы.

ОЛ-ЛА УУН САЛБАС ДЕП ТУРАР

ВАШИНГТОН (СЭТА). Каттышкан Штаттар «америк эрге-чагыргаларны камгалаарынга» чылдагааннап алгаш, каржы шериг күжүн моон-даа соңгаар ажыглаар деп турар. Ол дугайы президентиниң национал айыыл чок чорук талазы-биле дузалакчызы Р. Макфарлейниниң Си-би-эс телекомпанияның программазынга чугаазындан билдинип турар. Төп Американың америк ёзунуң эрге-чагыргаларының талазындан Никарагуага удур агрессияны белеткеп турар дугайында солуннарның дыңнадыгларын тайылбырлааш, Макфарлейн, администрацияның ындыг шиитпирни деткип болуруң дорту-биле чугаалаан.

«Нью-Йорк таймс» солуннуң дыңнатканы-биле алырга, Вашингтоннуң айтыышкыны ёзугаар тургускан камгалалдың төп-американчы чөвүлелиниң чоокта чаа болган хуралынга революстуг Никарагуага удур чепсектиг агрессияны кылырының тодаргай планнарын ынак чугаалашкан.

МОСКВА. ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу Илья Глазуновтуң Никарагуага тураскааткан чуруунда революсчу маадырлыг чоруктуң ошпес чырыы сиңиккен. Найырал бажыңында ооң чуруктарының делгелгезинге ол чурук-биле таныжып болур.

Америк агрессорларының болгаш ооң марионетчи шериглериниң үүлгедиишкиннеринге удур шиитпирлиг демисежип турар Никарагуаның чонунга чурукчунуң хүндүткели мында коступ, совет мастерлериниң ажылдарындан онзаланып турар.

ЧУРУКТА: делгелге үезинде. Төвүнде — Никарагуаның ССРЭ-де элчини Х. Суарес биле чурукчу И. Глазунов.

В. МАСТЮКОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

БАШТАЙГЫЛАРНЫҢ САЛДАРЫ УЛУГ

Ол хүн сооксумаар, агаар бүргег турган. Дүъш соонда хар чаап турда, чедер дээш черимче чоруптум. Кызылдың № 11 техниктиг училищезиниң сургуулдарының нитти чурттаглга бажыңынга чоокшулап ора, кичээл доостурга бажыңынче омак-сергек, каткы-хөглүг оолдар, кыстар бөлүк-бөлүк болуп алган чанып кээп турарын ырактан-на эскердим. Оларның өөренип турары училище ажыттынгандан бээр чаа-ла бир чыл болуп турар. Аңаа өөренип кирген баштайгы сургуулдар бо чазын күрүне практиказынче үнерлер. А бо чылгы бирги курсчулар училищениң амыдыралынга чаа-ла чаңчыгып орарлар. Ук өөредилге черинге сургуулдар токарьның, фрезеровщиктиң, регулировщиктиң, эптекчиниң, чыжычының мергежилин чедип ап турар. Оларның канчаар өөренип, чурттап, дыштанып турарын сонуургап көөр сорулгам мындыг.

№ 11 техниктиг училищениң сургуулдары Тока кудумчузунда эрткен чылын чаа ажыглалга кирген нитти чурттаглга бажыңының үшкү каъдында чурттап турарлар. Үшкү каъттче үнүп олурумда, аянныг чараш аялга, уругларның хөглүг үннери дыңналып келди. Дежурный сургуул менээ башкыларның ажылдап олурар өрээлин айтып берди. Улуг эвес өрээл, дериттингени эки, соңга баарында, столда чечектер. Хаажа тускай булуңда кижизидикчи башкыларның ажыл пландары. Ону ажып номчааш, кылдынган болгаш ам кылып чорудар ажылдар эвээш эвес-тир дээрзин эскердим. Кижизидикчи башкы, ооң кандыг болурунуң дугайында сураглыг педагогтарның чугааларын тода, чараш кылдыр бижээш аскан. Кижизидикчи башкыларның өрээлин сонуургап көрүп турумда, Екатерина Уллаш-ооловна Ловай чедип келди. Кижизидилге ажылы-биле эки таныш, каш чыл улаштыр кижизидикчи башкы болуп ажылдап келген башкы болду. Ол сургуулдарның чурттап турар байдалы-биле таныштырды.

Ук нитти чурттаглга бажыңында шупту 80 кижи чурттап турар. № 11 техниктиг училищеге аңаа өөренип кирген, чурттаар чер талазы-биле берге байдалдыг сургуулдарны нитти чурттаглга бажыңы-биле хандырып турар. 6 секцияга чардынган 19 өрээлдерде колдуу ырак районнардан келген оолдар, уруглар бар. Сургуулдарның өөредиринге, онаалга-кичээл кылырынга таарымчалыг болзун дээш оларны өрээлдерде бөлүк, курс аайы-биле чыттырган. Бир өрээлде беш, алды кижи, а бичежек өрээлдерде — үш кижи бар. Кичээлдээш чаа келген уруглар, оолдар кухнияга аъш-чемин белеткеп, дүъштеки чемни чемненип турдулар. Сургуулдарның хандырылгазында хомудал чок. Өрээлдер чырык, чылыг, арыг. Бо бажыңның септелгезин чайын бо чылгы бирги курсчулар ак сеткилдиг кылган болгаш кыш дүжүп-даа кээрге, эпчок байдалга таварышпайн турарлар. Өрээлдерде чылыглаашкын ажылы колдуунда дооступ турар. Сургуулдарның эт-севинге, чурттап турар оран-савазынга камналгазынче шыңгыы кичээнгейни угландырып турарын башкы тайылбырлады. Эрткен чылгы эт-сеп, дериг-херекселдер хевээр. Бо чылын чаа чүүлдер садып чарыгдал кылбаан. Аңаа сургуулдарның нитти чурттаглга бажыңында доктаамал ажылдап турар камналга талазы-биле тускай комиссияның ажылы улуг идигни берип келген. Комиссия үш кижи состаавтыг, ай санында хыналданы чорудуп турар.

Өрээл бүрүзүнде ооң чурттакчылары булуңнарлыг. Ында өрээлдиң чурттакчыларының дансызын, оларның социалистиг хүлээлгелерин, өрээлге дежурныйлаар графигин болгаш өске-даа кылган, кылып чорудар ажылдарының дугайын бижип каан. Өрээлдерге кирерге уруглар дааранган, аргыттынган, азы аштап, арыглаттынган турар. Бирги курстуң сургуулу фрезеровщиктиң мергежилинде өөренип турар Борис Сарыглар эштери-биле кады чурттап турары секцияның дарказы. Бо оолдарның арыг-силиг, идепкейжизин, ылаңгыя Бористиң эш-өөрүнге ол талазы-биле үлегерлиин башкызы чоргаарал-биле чугаалады.

Студент, ооң чурттап турар чери, хостуг шагы

Сургуулдарның хурал-суглаа, политинформация, темалыг кежээлер эрттирер кызыл-булуңу. Ында СЭКП-ның XXVI съездизиниң, ТК-ның май, ноябрь (1982 ч.), июнь (1983 ч.) Пленумнарының дугайында коскү агитация материалдарын бижээш аскан. Сургуулдарның хостуг үеде кылып чорудар ажылдары-биле база оон таныжып болур. Телевизор, чурттуң янзы-бүрү төп солуннарының болгаш республика солуннарының чыындылары бар. Кызыл-булуңга сургуулдар аңгы-аңгы темалыг кежээлерни, лекция, беседаларны эрттирип турар. Чиңгелээрге, Тыва АССР-ниң болгаш РСФСР-ниң улустуң артистери Кара-кыс, Максим Мунзуктар-биле ужуражылганы, Совет Тыва дугайында ыры, шүлүк конкурузун, санитарлыг гигиена талазы-биле беседаларны дээш өске-даа солун чүүлдерни органзастап эрттирип турар. Чоокта чаа «Кызыл—Тыва АССР-ниң найысылалы» деп темалыг кежээни эрттирген. Аңаа хоорайның төөгүзү, шаандагы Кызыл, амгы Кызыл, хоорай келир үеде деп темаларга илеткелдерни сургуулдар боттары белеткээш кылганнар. Эртип турар бүгү-ле кежээлерге монтажниктерниң № 1, 2 бөлүктерниң сургуулары эң-не идепкейлиг-биле киржип турарлар. Органзастап турарыңар темалыг кежээлер, лекция, беседалардан кайызын эң-не сонуургадың деп айтырарымга, бирги курсчу Марина Доңгак мынчаар харыылады:

— Бистиң органзастап эрттирип турарывыс кежээлер шупту аажок солун боор чорду. Ынчалза-даа оларның аразындан эң-не сонуурган, амыдыралга ажыктыг чүүлдерни билип алганым Анна Несторовна Ишинаның аажы-чаң, культура дугайында беседазы менээ кажан-даа уттундурбас. Хостуг үезинде ажыктыг, солун кылдыр дыштанып турарга өөренири-даа чиик болур-дур.

Мындыг темалыг кежээлерден аңгыда, бо сургуулдарның нитти чурттаглга бажыңында оолдарның «Аныяк юрист», уругларның «Лада» деп клубтары ажылдап турар. Оолдар араганың болгаш таакпының хоразының дугайында чугаалажып, «Кижи болгаш хоойлу» журналга үнген солун чүүлдерни сайгарып турарлар. «Лада»-га уруглар янзы-бүрү чаагай аъш-чем белеткээри, аргып, даараңнырынга өөренириңден эгелээш, чараш аажы-чаң дугайында чугаалажып келгеннер. Уругларның бо клувунуң ажылының түңнели чаа чыл таварыштыр болур делгелгеге илереэр.

Узун, чырык коридорда эртирип турганы темалыг кежээлерге тураскааткан стендилерни аскан. Арыг-шевер экранында өрээлдерниң арыг силиини демдектери. Ында көвей кезии 4—5 демдектер. Ол-ла коридорда нитти чурттаглга бажыңынга сагылга-чурум дугайында дүрүм доразы-на кижиниң караанга илдигер.

Училищениң тергиин эки өөреникчизи, Туранның № 1 ортумак школазының доозукчузу Светлана Кирийден амгы школа доозукчулары, оңгу класс-чыларга училищелер дугайында чүнү чугаалап болур сен деп, айтырдым.

—Ажыл-биле чугаалаарга, мен бистиң училищеже кирип тургаш, аңаа өөренирге мындыг солун деп бодаваан мен. Чүгле өөренип эгелей бергеш, ооң солунун, мында белеткеп турар кадрларның эргежок чугулазын билип алдым. Кичээлдеривис эртери база солун, көрүп көрбээнивис чаа дериг-херекселдер-биле башкыларывыс бисти таныштырып, ону канчаар ажыглаарынга бисти өөредип турар. Башкыларывыстың тайылбырлаары, мен бодаарымга, аажок тода болгаш билдингир. Чурттап турарывыс нитти чурттаглга бажыңынга янзы-бүрү солун кежээлер болгулаар. Училищевисте спортчу болгаш өске-даа секциялар ажылдап, күзелдиглерни хүлээп ап турар. Училище айда 30 рубль, а доозупкаш ажылдаарывыс бүдүрүлгеге чери 63 рубль стипендияны берип турар. Школа доозуп турар оолдар, урулларга бистиң училищеге кээп өөренирин, бистиңге аалдап кээп, канчаар өөренип турарывысты сонуургаарын сүмелээр-дир мен...

Уругларның эки өөредилгези, ажыктыг дыштанылгазы сагылга-чурумундан дорту-биле хамааржыр болгай. Ынчангаш бо айтырыгже шыңгыы кичээнгейни салыры чугула. Нитти чурттаглга бажыңында онза чурум үреп турар сургуулдар чок-даа болза, кичээл үзүп, оон озалдаар таварылгаларны чок деп болбас. Ынчалза-даа мындыг сургуулдар, оларны кандыг хемчег манап турарын билир. Нитти чурттаглга бажыңының чөвүлелинге оларны сайгарып, хемчээн ап, сагындырар. Оон түңнел үндүрбес кижилерниң ада-иелеринче дыңнадып, оларны келдиртир. Ол ышкаш айда ап турар стипендиязын казыыр. Ынчангаш мындыг чурум үрээшкиннерин болдурбас дээш чөвүлел моон соңгаар-даа демисежир.

Эгезинде кирип ора, подъезд боктуг, кирер эжииниң шили бузулган болгаш ону шил биле шилдевейн кылып каанындан шевергин эвес көстүр боорга, мында байдал хирелиг-дир деп бодал бажымга кирип келген чүве, чогум сургуулдарның чурттап турары-биле таныжыкаш, багай эвес-тир деп түңнелге келдим. Үстүнде эскерген четпестерни илередип чугааладым, дарый хемчээн алыр болган.

Оон ыңай өрээлдерни кезип чоруп тура, эскерип көөрге, өөредилге номнарындан өске уран-чечен литература номнары хаа көстүр. Сургуулдарның аразында библиотекалардан номнар бижидип номчуп турарларның саны эвээш хире. Бо айтырыгже база кичээнгейни угландырза чогуур. Ол ышкаш аажы-чаң, культурага хамаарышкан лекция, беседаларны ам-даа удаа-дараа чорудар болза эки. Чамдык сургуулдарның аажы-чаңнарында эпчок чүүлдер бары база илдек боор-дур. Мендилешпес, мыгшимээниг чугаалажыр дээн ышкаш.

Чаа эжиттинген өөредилге чериниң быжыгып, бут кырынга турарынга оон баштайгы сургуулдарының салдары улуг дээрзин медерел билзе чогуур.

С. БАЛЧЫР.

ХЕРЕК БҮТПЭЭН

Шоодуг-фантазия

—Чер!—деп Сидоров чугаалааш, хлевинден бир ызырып алган.—Дыңнап тур мен...

Даңзада 'бир-ле чүве шак, сыйт, дырс дээн соонда, тунук үн айтырган.

—Алло, бо Чер бе?

—Ийе—дээш, Сидоров база бир катап ызырган.—Чер-дир. Сидоровтуң бажыңы.

—О!—деп, тунук үн алгырган.—Ура! Чер-дир! Харылзаа бар. Арай деп-ле! Уgaан делгерезин!!!

—Делгерезин—деп, Сидоров өөрүшкү чок маажым чугаалангаш, хлевин үшкү удаа ызырып алган.—Сен сен бе, Плашевич?

—О!—деп, даңза өөрүп мыжыраан.—Херек бүткен! Ам Бета биле Чер—уубашкылар! Ам бистер Октаргайның кады шимчилээр бис! Ура!

—Ындыг-дыр—деп, Сидоров чөпшээрешкеш, үстүг хлевин төндүр чипкен.—Шимчилээр бис. Бээр чедип кел, Плашевич. Төнектенири болзун... Кайда тур сен?

—Чугааладым чоп—деп, үн шугулдап эгелээн.—Бета-биле харылзажып тур силер. Ажыл эртер ужурлуг бүгү-ле чүүлдерни ажып эрткеш, адак соонда силер-биле харылзажып алдывыс. Ура! Ынчалзажок амдызында ужуп чедип шыдавас-тыр бис. Ынчалза-даа сас-кежиктир... Херек бүткен, ам бистер кады...

—Адырам, Плашевич—деп, Сидоров чугаалаан.—Манап тур, мен дораан-на...

Ол кухняга баргаш, хлеб кезип, аңаа үс чаап алган, оон ооң кырындан варенье дамдыладып алгаш, телефонга дедир келген.

—Че, хап ораал—деп, Сидоров чөпшээрээш, хлевинден ызырып алган.—Кайнаар баар бис?

—Чугааладым чоп—деп, үн тунук чугаалаан. Шимчилел... кады...

—Бабадусин суғдан долган тур эвес сен бе?, а, кулугур?—деп, Сидоров хлевин ызырбышаан, алгырган. —Шын-дыг! Кээп шыдавас болганында, шынап-ла долгап турар-дыр сен...

Даңза шимээн барган. Бичии болганда сирилээш үн айтырган.

—Буруулуг болдум, а бо Чер ирги бе?

—Ийе, ийе, Чер-дир. Чер-дир, ыдараан!—деп, Сидоров кылыктанып хона берген, ол хлевин дайнавайн-даа ажырыпкан.—Бабадусинче барба деп чугаалап турдум чоп! Көрем, канчап барган-дыр сен... Харын-даа мээң телефонумну канчап уттуп албааның ол харын. Че, кээр сен бе азы чаасхаан эгелей берейн бе?

— Амдызында ужуп кээп шыдавас-тыр бис ийин—деп, үн шагжок харыылаан.—Он беш чырык чыл... Кывар чүүл четпес. Бо удаада телефон-биле харылзажыры ажырбас боор деп шиитпирледивис. Ура!

—Ындыг-дыр че, мен ам сеңээ кудуп берейн—деп, Сидоров өжежип баштанган.—А сен телефон дамчыштыр ав ыт. Кывар чүүл...

Ол даңзаны октапкаш, кухняга барып хлебти үстеп, вареньелеп алгаш, үзе ызырган.

Бетада галактикадан дамчаар харылзаалар станциязының дежурныйы кыска дыштыланштар дыңнап кааш, тунук үн-биле алгырган:

—А халак! Чер-биле харылзаа чиде берди! Ынча хөй чылда ажыл, хөй күш, бүгү идегел! Шупту хилис барган...

Ол ыглап бадырыпкан.

Сидоров хлевин чип алгаш, боданы берген: «Чүге-ле Плашевич-биле эдержип чоруур кижи боор мен? Кезээде-ле акшазы чок чоруур, баштакта ныры безин үй-балай...»

С. МАЛОЗЕМОВ.

(«Литературная газета» солундан.)

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

НОЯБРЬ

22. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — «Тоолдуң аалчылары». «Илья Муромец». 10.50— «Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 11.50— Москваның инженер-физика институдунуң үлегерлиг нитти ыры бөлүү ырлаар. 12.20—Телемедээлер. 12.25—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.30 — Документалдыг телефильм. 15.20 — Чуваш АССР-ниң ырының болгаш танцының Күрүне ансамблиниң концерти. 16.00 — «Ладо». Документалдыг телефильм. 16.20—Бистиң корреспондентилеривистиң чугаалары. 16.50 — Уругларга аңчыгаштар дугайында. 17.20— «Фейруз чүге ырлаваты л». Документалдыг телефильм. 18.25 —Ф. Лист. Оркестр-биле фортепианога № 1 концерт. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 — «Эртем болгаш амыдырал». 19.30 — Концерт. 19.40 —Алды сериялыг уран-чечен телефильм: «Подросток». 5-ки серия. 21.00 — «Үе». 21.35 — Шулукчу А. Дементьевтиң автор кежээзи. 22.45—01.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Химик»—«Спартак». Чапсар үезинде — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Чогаадылга ажылынга патент». Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35 —Төөгү. 5-ки класс. Эрте-бурунгу Грецияның тоолчургу чугаалары. 9.00 — «Дошка туттурган». Эртем-иептерелдиг фильм. 9.10 — Француз дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 9.40 Төөгү. 5-ки класс. Эрте-бурунгу Грецияның тоолчургу чугаалары. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Эстетикага кижизидилге. Ажылчын профессияның кайгамчык чараш, солун чүүлдери. 10.35 — Ботаника. 5-ки класс. Дазыл канчаар өзерил. 10.55 — «Немданың эриктеринде». Эртем-иептерелдиг фильм. 11.05 — Шыдыраа школазы». Разрядчылар клазы. 11.35 — Ботаника. 5-ки класс. Дазыл канчаар өзерил. 11.55 — Н. А. Некрасовтуң лириказы. 9-ку класс. 12.25— Нитти биология. 9-ку класс. Дириг амытаннар болгаш олар гандыр турар чүүлдер. (амыдыралга таарджыкшынышкын — эволюцияның түңнели). 12.55 — Француз дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 13.25 — Ф. Энгельс. Амыдыралының арыннары. 14.10 — Школачыларга хлеб дугайында. 14.40 — Петер Пауль Рубенс. 15.25 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Өрттер болгаш хоойлулар». Документалдыг фильм. 18.35 — «Азия төвү». 19.05 — Киножурнал. 19.15— «Совет Тыва — салгакчыларының салым-чолунда». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 —Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 —С. Есенин—«Анна Снегина». 21.00 —«Үе». 21.35—22.50 — «Кадыр эргиде». Уран-чечен телефильм.

23. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — «Торгу бийир». Мультфильм. 9.25 — «Кадыр эргиде». Уран-чечен телефильм. 10.40 — Документалдыг телефильмнер: «Өзүп тур мен», «Баштайгы согуушкун», «Даартага даалга». 11.35 — Концерт. 12.35 —Телемедээлер. 12.40—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Чурттуң телестудияларының документалдыг фильмнери: «Дээрелерге шаңналдар», «Каракумнуң капитаннары», «Плацдарм». 15.40 —Концерт. 16.25 — Хоойлу билир сен бе? 17.05 — «Бүгүдеге стадион». 17.35 —«Пионерия». Киножурнал. 17.45 — Амгы үениң делегейи болгаш ажылчын шимчээшкини. 18.15 — Уруглар ансамблиниң концерти. Москва областың Дубно хоорайы. 18.30 — «А сен ажылдап билир сен бе?». Эртем-иептерелдиг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Коллектив чүнү кылып шыдаарыл. 1-ги дамчыдылга. — «Москва чүнүң-биле туттунуп турарыл». 19.30 — РСФСР-ниң алдарлыг артистери, Н. Большакова биле В. Гуляев танцылаар. 19.45 — Алды сериялыг уран-чечен телефильм — «Подросток». 6-гы сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Московские новости» солуннуң шаңналы дээш фигурлуг коньки-лээшкинге чурттар аразының маргылдаазы. Кыска программа. 22.00 — «Үени мурнаар». Эртем-иептерелдиг фильм. 22.15 — Неделяның спорту. 22.45—23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Курземи». Документалдыг телефильм. 8.35 —Төөгү. Мен — Совет Эвилелиниң хамаатызы мен. 9.05 — Немец дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 9.35 — География. Океан кижиге бараан боор турар. 10.05 ПТУ сургуулдарынга. Лениниана. 10.35 — И. С. Тургенев. «Бежин луг». 6-гы класс. 12.05 — Бойдус дугайында билиг. 4-кү класс. Хат болгаш ооң ажылдаары. 12.25 —Төөгү. 4-кү класс. Баштайгы орус революсчулар. 12.55 — Музыка. 3-кү класс. ССРЭ улустарының музыказы. 1-ги дамчыдылга. 13.25 — Немец дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 13.55 — Ортаакы өскетиң уран чүүлү. 2-ги дамчыдылга. 14.25 — Кодээниң шагы. 15.25— Телемедээлер. 15.30—18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Орус дылды өөренип тур бис». 5-ки кичээл. 18.45 — Мультфильм. 19.00 — «Делегейде болуушкуннарның допчулалы». 19.15 — «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 —ССРЭ-ниң улустуң артизи Е. Нестеренко ырлаар. 21.00 — «Үе». 21.35 —22.40 — «Хоорай кыдыында дээрбе» деп уран-чечен телефильм.

24. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 —Кайгамчыктыг эвес кайгамчык чүүлдер. 9.25 — «Хоорай кыдыында дээрбе» деп уран-чечен телефильм. 10.30 —«Аян-чорукчулар клуву». 11.30—Концерт. 12.10—Телемедээлер. 12.15 — 14.15—Чапсар. 14.15 —Телемедээлер. 14.35—«Бөгүн болгаш хүнүгү-не». Документалдыг телефильм. 15.30 — «Драматургия болгаш театр». 16.15— Документалдыг телефильм. 16.30 —Концерт залында — школачылар. 17.10 — «Шыдыраа школазы», «Мергежил кижээли». 17.40 —«Миллионнарның ленинчи университеди». «Амгы үениң делегей айтырыглары». 18.10 —Чурук бүрүзүнде-ле — хүн. 18.25—«Чуваш угулзалар». Документалдыг телефильм. 18.40 —Бөгүн делегейде. 18.55— «Коллектив чүнү кылып шыдаарыл», 2-ги дамчыдылга. 19.30 — Футбол. УЕФА-ның кубогу дээш. «Спарта» (Голландия) — «Спартак» (Москва). 21.00 — «Үе». 21.35—«Иван» деп уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 22.50—23.05 Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 —Документалдыг фильм. 8.35 — Физика. 6-гы класс. Деңзи болгаш деңзи чок байдал. 9.05 —Испан дыл. 9.35 — Физика. 6-гы класс. Деңзи болгаш, деңзи чок байдал. 10.05— ПТУ сургуулдарынга. Астрономия. Хүн. 10.35 —Зоология. 7-ги класс. Хөй хевирлиг балыктар. 12.05 — «Амыдыралдың формулазы». ССРЭ-ниң улустуң башкызы Ж. Утуровтуң дугайында телеочерк. 12.35 —Испан дыл. 13.05 — А. С. Пушкин. «Чес эъттиг кижи». 13.55 — «Немелде кудаа». Бижимел тайылбырлыг уран-чечен фильм. 15.20 —Телемедээлер. 15.25 —18.00 — Чапсар. 18.00 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 —МАР-ның ыры болгаш танцының Күрүне ансамблиниң концерти. 19.05 — «Азия төвү». 19.35 — Киножурналдар. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 —Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.20 —Тайбың камгалалының Совет комитединиң даргазы Ю. А. Жуковтуң беседазы. 20.50 — Концерт. 21.00 — «Үе». 21.35—«83-түң ырызы. Алма-Атадан дамчыдылга. 22.30 —22.50 — Документалдыг телефильм.

25. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — «Улус чогаадылгалары». 9.40 — «Дайзынның ижээнинде» деп уран-чечен фильм. (ПУР). 9.55 — Документалдыг телефильм. 11.25 —Концерт. 12.20—Телемедээлер. 12.25 —14.15 —Чапсар. 14.15—Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг телефильмнер. 15.35 —Орус чутаа. 16.05 Эртемденнер — Москва чоогунуң агроүлетпүр комплекизинге. 16.40—ССРЭ-ниң ИХМ-ниң алдарлыг ажылдакчызы, улуг байысаакчы Н. С. Герасимова-биле школачыларның ужуражылгазы. 17.25 — РСФСР-ниң улустуң артизи Л. Шевченко ырлаар. 17.45— Мультфильм. 18.00 — «Дем каттыжыышкыны». Тележурнал. 18.30 —Концерт. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 —Коллектив чүнү кылып шыдаарыл? 3-кү дамчыдылга. 19.40 — Экранда —кинокомедия. 21.00— «Үе». 21.35 — Фигурлуг чуңгулаашкынга чурттар аразының маргылдаазы. 22.20 —Эртем-иептерелдиг фильм. 22.40 — Эстрада концерти. 23.15 — 23.35 —Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем-иептерелдиг фильм. 8.35 — Төөгү. 4-кү класс. Капиталистиг фабрикада. 9.05 —Англи дыл. 9.35 — Төөгү. 4-кү класс. Капиталистиг фабрикада. 10.05 —ПТУ-га чүү чүвеге база канчаар өөренип турары. «Черге шимчи чорук». Казахстанның кодээ ажыл-агыйынга механизатор кадрларны белеткеп турарының дугайы. 10.35 —Төөгү. 7-ги класс. Александр Невский. 11.05 — Г. Абашидзениң шүлүктери. 11.40 — Төөгү. 7-ги класс. Александр Невский. 12.10 —География. 5-ки класс. Даглаар. 12.40—Англи дыл. 13.10 — Тележурнал. 13.55 — Ажыл-агыйның чорударының школазы. 14.25 —«Совет Эвилелинге бараан боор тур мен!». 15.25 —Телемедээлер. 15.30 — 18.00 —Чапсар. 18.00 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

16.20 —«Орус кожамыктар». Фильм-концерт. 18.40 — «Төрээн Тыва, чечектел-ле». 19.10 —Киножурнал. 19.20 —«Азия төвү». 19.50 —Телемедээлер.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Концерт. 21.00—«Үе». 21.35—Үш сериялыг уран-чечен телефильм. «Өг-бүле херээ». 1-ги серия. 22.40 —«Эверестиң шыпшык бажынче үнүүшкүн». Эртем-иептерелдиг фильм. 23.15—00.45—Хоккейге ССРЭ чемпионады. СКА—«Спартак».

26. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.35 —Эртенги гимнастика. 8.50— Чалыыларның чогаадылгалары. 9.20 — Ада-иелер, силерге. 9.50 — «Спортлотонуң» 48-ки тиражы. 10.00 — Документалдыг телефильм. 10.20—Концерт. 10.40— Айыыл чок шимчээшкин. 11.10 А. Бородин. Фортепианонуң до минор квинтели. 11.35 — Чүнү номчуурул. 12.20—МАР-ның тускай догуннааның оюнга «Чалыылар республиказы». Киноочерк. 12.40—«Утпаан сен бе эш...» Курил ортулуктарын хостаанының киржикчилери — хоочуннарының ужуражылгазы. 13.40—13.55 —Чапсар. 13.55 —83-түң архитектуразы. Минск. 14.25 —Ону кылып шыдаар силер. 15.10 — Бөгүн делегейде. 15.25—Уругларга уран-чечен телефильм: «Корабльчигеш, эжин-не». 16.35 — Политиктиг тайылбырлакчы Ю. А. Летуновтуң беседазы. 17.05—«Дириг амытаннар амыдыралы». 18.05 — «Далластың тывызыктары». Документалдыг телефильм. 19.05 — «Эш ыры» деп Бүгү-эвилелдиң телеконкурузунуң ажыдыышкыны. 21.00 — «Үе». 21.35 —«Московские новости» солуннуң шаңналы дээш фигурлуг чуңгулаашкынга чурттар аразының маргылдаазы. 22.20 — Чаа документалдыг фильм. 22.50 —23.00 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 —Бир эвес кадык болуксазыңза. (Күш-культуржуларга сүмелер). 8.30 — Документалдыг телефильмнер. 9.05 — ПТУ дугайында эң эки дамчыдылга дээш Бүгү-эвилел конкурузу. 9.40 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 10.10 —Үзбек телевидениениң программазы. 11.05 — «Кинопанорама». 12.35 — Улустуң хөгжүм херекселдериниң үннери. Гитара. 2-ги дамчыдылга. 13.30 —«Камера делегейни көрүп тур» 14.35 — Фильм-концерт. 14.45 — Даг, хаакчыр спорт дугайында документалдыг фильм. 15.05—Партия дугайында чечен чугаалар. «Ындыг партия бар». 16.15 —«Музыка киоскузу». 16.45 — «Воркута» Документалдыг телефильм. 17.00 — Москва. Консерваторияның улуг залы. Концерт. 19.00 — Мультфильм. 19.15 —Делегейде болуушкуннар допчулалы. 19.30 —Спорт дугайында документалдыг фильмнер. 20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 —«Кадынныл». 21.00 — «Үе». 21.35—Үш сериялыг уран-чечен телефильм. «Өг-бүле херээ». 2-ги серия. 22.40 — 23.00 —Б. Тихонов (баян) ойнаар.

27. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40—Зарядкалаары-биле, чыскаалыңар! 8.55—Моол артистер концерти. 9.25 —«Оттуруңчу». 9.55 — «Совет Эвилелинге бараан боор тур мен!» 10.55 — «Кадыныл». 11.40 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 12.10 —Кодээниң шагы». 13.10 —Музыка киоскузу 13.40 —13.55—Чапсар. 13.55—А. Арканов, Г. Горин — «Улуг бажыңның бичии комедиялары». Москваның сатира театрының фильм-шиизи. 16.35— «Московские новости» солуннуң шаңналы дээш фигурлуг коньки-лээшкинге чурттар аразының маргылдаазы. 17.10 —«Аян-чорукчулар клуву». 18.10 — Мультфильм. 18.30 —«Делегей панорамазы». 19.15 — Музыкалыг дамчыдылга. 20.00 — «Московские новости» солуннуң шаңналы дээш фигурлуг коньки-лээшкинге чурттар аразының маргылдаазы. 21.00 — «Үе». 21.30 —Делегей болгаш аныяктар. 22.05—Документалдыг телефильм. 22.25 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Рига) — «Спартак». 23.15—23.25—Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Зарядкалаары-биле, чыскаалыңар! 8.15 —Концерт. 8.55 —Мультфильмнер. 9.30— Документалдыг фильм. 9.55— С. Рахманинов. Ийиги симфония. 10.55 —А. Герцен. «Болган чүүлдер болгаш бодалдар». 11.30 — «Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 12.30 —Концерт. 13.05—Черге, дээрге болгаш далайга. 13.35 — Документалдыг телефильм. 14.05 —Музыкалыг дамчыдылга. 15.25 — «Чурукчу Александр Шилов». Документалдыг телефильм. 16.30 —«Оттуг оруктар». Хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы. 17.35 — Баскетболга ССРЭ чемпионады. «Жальгирис» (Каунас) — «Динамо» (Тбилиси). 18.15— Суг полозунга чурттар аразының эш-хуузунуң ужуражылгазы. ССРЭ биле Венгрияның шилиндек командалары ойнаар. 18.45 — Музейлерде болгаш делгелге залдарында. 23-кү фильм. — «Онза шыгжамыр». 19.15 —Бистиң корреспондентилеривис чугаалары. 19.45 — Документалдыг телефильм. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «Кино көрүкчүзүнүң эдеринчизи». 21.00 —«Үе». 21.30—22.40 Үш сериялыг уран-чечен «Өг-бүле херээ» деп телефильмниң 3-кү сериязы.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

АГААР

Республикага шокар булуттаар, биче хар чаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың күжү секундада 3—8 метр.

Дүне агаарның температуразы 10—15, хүндүс 5—10 градус соок.

Автооруктарга костуру 2—4 км, тайгактаар.

Кызылга чуга булуттаар, дүне биче хар чаар. Агаарның температуразы дүне 11—13, хүндүс 6—8 градус соок болур.

КИНО

НОЯБРЬ 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Из жизни начальника уголовного розыска» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Экипаж» 14.30, 17.20, 19.50 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Витя Глушаков —друг апачей» 18.00, 20.00 шактарда.

ЧАРЛАЛДАР

Тыва тудуг трестиң чер ажылдары кылыр тудуг эргелелиинге ажылдаар дашчылар, бызаңчылар, бетонщиктер негеттинип турар. Дашчы, бетонщик, монтажник мергежилин чедип алырын күзээннерни, прорабты, мастерни, секретарь-машинисткаңы, склад эргелекчизин чалап тур.

Чыл түңнелин ёзугаар шаңнал акшаны, хөй чылдарда ажылдааны дээш немелде төлевирни берип турар. Бажыңы эвлчег ёзугаар бээр.

Адрези: Кызыл хоорай, Загородная кудумчузу, № 21 бажың, № 5 автобус-биле «Столовая» деп автобус доктаар черге чедир чоруур. Телефоннары: 2-36-48, 2-24-60.

Чоннуң амыдырал хандырылгазының хоорайда бүдүрүлге эргелели хепти химиктиг арга-биле аштап, будуурубиле чоңдап чагыгларны хүлээп ап турар. Чагыгларны 5—7 хонук иштинде күүселип бериптер.

ХЕПТИ ДУЖААР ЧЕРЛЕРИ:
Красноармейская кудумчузунда № 131 бажың.
Магистральная кудумчузунда № 30 бажың.
Магистральная кудумчузунда № 118 бажың.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысаалгалыг секретарьның 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи чыдырал болгаш үлетпүр килдистерниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистерниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2044.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1). ТС—00966

БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 269 (12359) | 1983 чылдың ноябрь 23, среда | 1925 чылда үндүрүлгенниг | Өртээ 3 кол

Ажылчынга сөс

АЖЫЛЫВЫС ОНЗАГАЙ

Чоңга амыдырал хандырылгазының ачы-дузазын чедирери-биле бистиң ажылывыс онзагай. Бай-Тайга — республиканың ырак-узак районнарының бирээзи. Амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиинде чоңга амыдырал хандырылгазының эргежок чугула хевирлериниге ачы-дузаны чедирип турар. Ол ажылывыстың дугайын чугаалап көрейн.

Ажылдап турарым даараныылга цегинде үш бригада бар. Ажылывыс бригада аргазы-биле тургустунган, аравыста чарыштыг бис. Күш-ажылга чарышпышаан, чугула сорулгавыс —чагыг бүрүзүн эптиг, чараш, эки шынарлыг даараарынче чогуур кичээнгейни угландырып келдивис. Даараныылга цеги — мурнакчыларлыг. Чижээ, коммунист бижикчи Вера Хүртүй-оол, бригадир Сендаа Белек, Лидия Күжүгет болгаш оон-даа өскелерниң бижип, даараан хевиниң шынары эки, оларның холу деггени кылыгга эде, катап даараар чүве турбас ... Арга-дуржулгалыг ол даараныкчыларның ажылындан бистер, аныяк даараныкчылар, хейну билип ап, олардан өөренип турар бис. Мээң күш-ажылчы намдарым бо цехтен эгелээн. Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң өөредилге-бүдүрүлге комбинадынга даараныкчының мергежилинге чаа-ла өөренип алган кижиге дуржулгазы улуг, сагыш човангыр кижилерниң арзынга ажылдап эгелээнним мергежилим бедииринге идиглиг болган. Оларның арга-сүмези-биле бүрүн чепсегленген эгин кожа ажылдап турарым бо.

Даараныылга цеги бо чылдың он айларының планныг онаалдазын 120 хуу күүсеткен. А тос айларның түңнели-биле «Тувашвейбыт» бүдүрүлге каттыжыышкынының мурнакчыларының одуруунга кирдивис. Ажылывыстың ол темпизин чыл төнчүзүнге чедир кошкатпазын дугурушкан бис.

Илик септээр мастерлер О. Салчак биле М. Кара-Донгак олар база социалистиг хүлээлгелерин күүседир, — идикти эки шынарлыг септээр дээш кызымак ажылдап турарлар.

Совхозтар төптеринде комплекстиг хүлээп алыышкын пунктулары — малчыннарга, саанчыларга ачы-дуза чедирер төп. Пунктулар арзында социалистиг чарыштыг «Тээли» совхозта комплекстиг хүлээп алыышкын пунктузу чарыштың мурнунда. Ажыглалга чоокта чаа кирген бо пунктуга совхозтуң ишчилери хептин быштырып, баш дүгүн таартып, соодукчузун септедип ап, янзы-бүрү чагыгларны кииреп болур. Ооң эргелекчизи К. Хертектиң кызымак ажылы ниити иште коскү.

«Кара-Хөл» совхозта К. Ооржак эргелекчилээн пунктунуң ажылы база эки.

Үстүнде ийи ажыл-агыйның удуртукчуларының хандырылга черинин ажылдакчыларынга херек кырында дуза чедирип турарын айтыры артык эвес. Кандыг-даа ишке харылзаа, дуза херек.

Бүдүрүлге эргелелиниң ... дуза чедирери-биле комплекстиг үнүүшкүннерни чорудуп келген. Ындыг-даа болза аңаа биске шаптыктыг чүве бар. Машина айтырыы. Колдуунда чадаг бис деп чугаалап болур. Машинавыс эрги, ажыглаар хуусаазы эрткен. Бо-ла үреллип каар, септелге дээш айлы-били туруп бээр, оон пимчеп чоруй, база туруптар. Чадаг дээш олурар эвес, чамдыкта чүдүртүнгеш, суурлар арзында автобуска олуруптар бис. Оон-биле ырады чоруттунмазы чугаажок. А бистиң ажылывыска машина чокта, харын саттыг. Ону республиканың Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозу өөренип көрзе деп күзел бар.

Соодукчу, телевизор септелгезин «Тээли» совхозтуң пунктузунда тургускан деп үстүнде чугаалаан мен. Бүдүрүлгэ эргелели телевизор септээр ийи мастерни өөредип алган. Ол — кончуг эки, боттарывыс мастерлерлиг бис. А соодукчулар септээр мастерлерин кожавыс Ак-Довурактан манаар. Келир хүнүнде келбейн даа баргылаар болгай. Чагыгларның күүселдезиниң хуусаазы оон саадаар. Бодувус мастерлиг турган болзувусса, байдал өске болур ийик. Кадрлар белеткелиниң айтырыы бүдүрүлге эргелелиниң партия организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралынга база тургустунуп турган.

Бүдүрүлгениң ажылында, чоннуң хандырылгазында бар чамдык четпестер, шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар коллективтиң коммунистерин кичээнгей чок арттырбас. Отчёт-соңгулдалыг ол хуралга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн, бүдүрген продукцияның шынарынга хамаарыштыр шыңгыы чугаа база болган.

Даараныылга цегиниң ажылы бисте чүгле хепти даараары-биле кызыгаарлаттынып турар болгай. Хепти септеп, эде кылырын чорутпайн турар бис. Ачы-дуза чедирилгезиниң ол хевирин амыдырылга чүге боттандырып болбас деп? Даараныкчы мастерлеривис бар болгай, дем-биле ону чүге тудуп кирип болбас бис? Ол айтырыг тургустунуп турган, ындыг-даа болза сөс кырында артпышаан.

Даараан хептиң шынарын аңаа кордүнген комиссия неделяның четверг санында хынап турар. Ындыг-даа болза, бүдүрген продукцияның шынары чамдыкта негелдеге дүүшпейн баар болгай. Шынар хынаар комиссияның ажылының дээштиин чедип алырының арга-хевирлерин ук хуралга база чугаалашкан бис.

Уран-шевер даараныкчылар, бижикчилер ажылынга төлептиг үнелелди ап турарлар. Цехтиң даараныкчыларының арзынга бир удаа болган чугааның кол утказы, мындыг: хептиң ассортиментизин калбартыр, эптиг, чараш, үениң негелдезинге дүүштүр бижар, даараар. Бөгүнгү ажылывыс ол өзүтаар тургустунган. Сөс биле ажыл-херек чарышпас болза, кандыг-даа иш бүдүнгүр болур.

Г. САЛЧАК,
даараныкчы.

Элегес-Аксының керамзиттиг хана материалдарының заводунуң коллективи чылдың планныг даалгаларын чедир болгаш ажыр күүседир дээш бүгү күштү мөөңнеп, бар аргаларны ажыглап, дериг-херекселдерниң туруушкун чок ажылдаарын хандырар дээш чогуур хемчеглерни ап турар. Завод он айларда республиканың тудугларынга 9,5 миллион чижеглээн туйбу саныг хана материалдарын ... 4 муң кубометр керамзитти берген. Он айларда продукция бүдүрериниң планын завод 107 хуу, сайгарылгазын — 104 хуу күүсеткен. Нормативтиг арыг продукция бээриниң планы октябрь айда 125 хуу күүсеттинген.

Дериг-херекселдерниң, ылангыя чиг туйбу бүдүрер технологтуг автоматтыг шугумнарның туруушкун чок, деңнели ажылдаарынга бодунуң ээзи эвес үлүүн аныяк ажылчын, дериглерниң ажаалдазын болгаш септелгезин эки билир оператор Владимир Тимонин киирип турар. Ооң ажылдап турар шугуму бүгү негелделерге дүгжүр туйбуну хептеп үндүрүп турар.

ЧУРУКТАРДА: заводтуң автоматтыг шугуму; оператор Владимир Тимонин ажыл үезинде.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

ЧАА МЕДЭЭЛЕР

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

РИГА. Океанның совет лайнери «Александр Пушкинниң» капитаны В. Сегаль СЭТА-ның корреспондентизинге интервьюзунга АКШ-тың ат-шериглерниң Гренаданы эжелеп алганын канчаар-даа агартыр аргажок делегейде эң улуг кем-буруулуг дээрбечи үүлгедиишкин-дир деп чугаалаан. Балтикада пассажир флодунуң баштыңы корабль Кариб далайның чурттарын кезип чорааш, Ригада мырыңай чаа ээп чедип келген.

— Сөөлгү он чылдарда Гренада ортулукка чылда ийи катап баар аргалыг боор келдим. Ол—чер кырында эң чараш черлерниң бирээзи. Аңаа чүгле турисчи лайнерлер болгаш банан сөөртүр дээн рефрижераторлар барып, доктаар турган. Сент-Джорджестиң өртегелериниге четкен баштайгы шериг корабльдери десантчылар апарган америк суднолар болган. Ынчаарга турисчи самолёттар хонары-биле кылып турган чурттар арзының аэропортунуң ужудуушкун оруктарынга АКШ-тың агаар шериининиң дижинге чедир чепсегленген солдаттарлыг вертолёттары хонупкан.

Тайбың-тамчыктыг ортулук чуташ, араатанзыг үүлгедиишкиннерниң чери апарган. Тайбың чурттакчыларны өлүрген, кижилерни тениниг демир удаазын-биле кажаалаан концлагерьлерже киир октап турар. Ол ортулук күрүнеден чурттакчы чону ийи муң катап хөй чурт делегейни Гренада аңаа кыжанып турар дээрзин бүзүредирин оралдажып турар. Кара туразында араатанзыг үүлгедиишкиниң чижээ ол эвес бе?

Аас хүнүң херелдерин турганы ногаан ортулукта ам караңгы дүн дүшкен.

МОСКВА. Кызыл шлёмбөрттүг кызыл-шеригжи корукчулерниң утаан-бодалын шуут-ла өттүр көрген чүве дег, мындыг айтырыгны холу-биле дорт айытпышаан, салган: «Сен, эки турачы кылдыр бижиттиң бе?». Д. Моорнуң революцияның эге бажында-ла чурааны болгаш маадырлыг үениң демдектериниң бирээзи болу берген ол алдарлыг плакады оон төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылынга холбаштыр «Плакат» деп ном хевирлээр черде ажыттынган делгелгениң кол чүүлү боор турар.

Делгелгеде кирген 50 плакаттар бодун бүрүнү-биле революстуг идеалдарның тиилээринге бердинген демиселчи — чурукчунуң амыдыралының бүгү-ле үе-чадаларын көргүзүп турар.

Ажылдарының кол кезии революцияның болгаш хамааты дайынның үелеринде чурттунган. Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында аар-аарыг-даа турган болза, дайынчы агитация ажылынче дораан-на кирипкен. Делгелгеде Гитлерниң, Герингтиң, Геббельстиң дугайында, ушку рейхтиң баштыңнарының араатанзыг овур-хевирин илереткен өткүт карикатуралары көргүстүнген.

ТЫНДА. (Амур область). Тындада «Соңгу чүк» дээр микрорайонда сад-ясли ажыттынган. БАМ-ның төп кезээнде оруң техниказы-биле ажылдап турар механизацияның Чөөн Сибирь эргелелиниң коллективи социал хөгжүлдениң беш чыл планын оон-биле хуусаазындан эрте күүседипкен. Уругларны школа назы четпестерниң албан черлеринге киирер дугайында демир-орукчуларның бүгү билдириишкиннери мичээр хандыртынган.

НИГИРЬ. (Хабаровск край). Татар далай оожуунде мыш кезикчилериниң сууруңда телевизорларның экраннары чырып эгелээн. Ында космостан харылзааның «Экран» системазы ажылдап эгелээн. Ол ышкаш далай оожуунуң болгаш Амур унунуң кандыг-даа черлериниге чораан судноларның командалары ам Төп телевидениениң дамчыдылгаларын аңаа болгаш өңнүг-даа кылдыр көөр аргалыг апарган.

СЕПЫЧ. (Пермь область). Сепыч суурда уруглар комбинады бичии-чаштарны баштай хүлээп алган. Школа назы четпээннер турар ол ийи каът бажың бир чүс беш уруглар турарынга таарыштыртан. Бо беш чылдың эгезинден бээр ол областың кодээ суурларында бир чүс хире уруглар садтары болгаш комбинаттары ажыглаада кирген.

ТБИЛИСИ. Мелиораторлар Гарбадая районнуң кужурдуктуг черлериниң картаамынга чаартылганы кылганнар. Олар «Найырал» совхозка беш муң гектар шөлдүг черни дужаап бергеннер. Мурнунуда оттартынган, ажыглал чок чыткан черлерге ам виноградты, каттиимистерин өстүрер чаа ажыл-агыйлар организастаттынып турар. Мелиораторлар бо беш чылдың төнчүзүнге чедир катап тургузуп, чаартакан 50 муң гектар арыг шөлдерни кодээ ажыл-агый ажыглалынга дамыдып бээр дээш ажылдап турар.

НАРЬЯН-МАР. (Архангельск область). Шанак-трактор поездилери чыкылама соок, ырак-узак оруктыг үнүпкен. Нефтиниң болгаш газтың курлавырларын шинчилеп турар үттээр болуктерже эргежок чугула дериг-херекселдерни болгаш материалдарны сөөртүп эгелээни ол-дур. Бо чаңын болгаш күзүн-даа ийи одараар черлерни камнап, камгалаар сорулга-биле түп дража илчирбе демир дугуйлуг машиналарын чоруурун хорук каан турган. Ам кышкы үеде чер кырының одарын соок куяк демир-биле бир дөмей идегелдиг камгалаар.

ВИЛЬНЮС. Ол хоорайның «Эльфа» дээр заводу лингофон кабинеттериниге ажыглаар аппаратураның болбаазыраткан комплектилерин кылып үндүрүп эгелээн. Мурнуудагы моделдерден олар идегелдиг ажылы болгаш ажыглаарының болдуу-биле ылгалып турар. Чылдың-на ол бүдүрүлге чери ортумак школаларга болгаш дээди өөредилге черлеринге ажыглаар ындыг беш чүс хире комплектилерни кылып үндүрерин көрүп турар.

СИМФЕРОПОЛЬ. Крымның астрофизика обсерваториязында эң-не болбаазырангай гамма-телескопту тургускаш, ажыглап эгелээн. Чаңгыс шөлде эптеп каан 24 көрүнүүктер өртемчейде боор турар эң ырын болуушкуннарны, гамма-херелдерни анализтеп, шинчилээр аргалы бээр.

ДУШАНБЕ. «Доныш» деп ном үндүрер черге парлаан фарси дыл кырынга номну хол-биле бижээн болган. Ол дээрге, эрткен үениң таджик шүлүкчүлериниң чогаалдарыдыр. Эрткен үениң шүлүкчүлериниң чогаалдарын фотография аргазы-биле ном кылдыр парлаан.

Бурунгу шагның чогаалдыларының хол-биле бижээн шүлүктерин бистиң амгы хүннериниң каллиграфиязы-биле ном кылдыр парлаар эргелер Таджикистанда калбаа-биле ажылдап турар. Чөөн чүктүң улустарының шаандакы чогаалчыларының шүлүктерин, ырларын, тоолдарын ындыг арга-биле, номнар кылдыр парлаары номчукчуларның улуг сонуургалын болдуруп турар.

ФРУНЗЕ. Чер аңдарар тала-биле чурттуң ийи дакпыр чемпиону А. Ваккер бодунуң адын эдилээн тракторун Чүй шыннаазының эң мурнакчы механизатору К. Ивановка дамчыдып берген. Бодунуң өөреникчизинге тракторун дагдыныкчы дамчыдып бербишаан, тус черниң профтехучилищезинде башкылап эгелээн.

(СЭТА).

БЕДИТКЕН ХҮЛЭЭЛГЕНИ АЛГАШ

Совет Тываның юбилейлиг чылынче кирериниге чедир ай биче ажыг үе арткан. Ооң-биле холбаштыр «Тыва тудуг» трестиң 48 тудуг эргелелиниң тудугжу, бызанчы, шеверлекчи бригадаларының арзында социалистиг чарыш улам калбарып, тудугларда ажылдар улам шапкынчаан. Ук эргелелде Михаил Горбачевскийниң, болгаш Петр Войтюктуң бызанчылар бригадалары база Екатерина Бизяеваның удуртканы штукатур-малярларның мурнакчы комсомолчу-аныяктар бригадазы бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алганнар.

Е. Бизяеваның бригадазының кежигүннери ноябрь, декабрь айларда 12 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын шиңгээтпишаан, кылган ажылдарын чүгле эки демдек-биле дужаарын хүлээнгеш, бо хүннерде «Мөңгүлек» аалчылар бажыңының кинотеатр болгаш ресторан тудуунда шеверлел ажылдарын доозуп турар. Олар удавас чаа тудуп турар он бирги микрорайонда калбак панельдиг, 80 аал чурттаар № 5 бажыңче шилчиирлер. Ол-ла тудугларда П. Войтюктуң бригадазы ийи ай иштинде 32 муң рубльдиң ажылдарын шиңгээдир хүлээлгени алгаш, ону шалыпкын күүседип эгелээн.

Чыл төнчүзүнге чедир арткан үеде 40 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын күүседирин хүлээнгеш, М. Горбачевскийниң бригадазы общежитие тудуунуң темпизин дүргедеткен. Тудугжуларны тудуг материалдары-биле эки хандырып турар.

В. Борбак-оолдуң, Н. Донгактың, М. Сафронованың, Р. Григоровичиниң, Т. Хертектиң, Е. Сарыгларның шеверлекчилер бригадалары чаа микрорайонда № 7 бажыңы декабрь айның эгезинде ажыглалга киирерин хүлээнген.

Г. ЯРЛЫКОВА

ПЛАН КҮҮСЕТТИНГЕН-ДАА БОЛЗА...

Эрзин районда «Чаа орук» совхозтуң ажыл-ишчилери он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылында күрүнеге мал продуктулары садарының чыл планын эртти 104,4 хуу, сүттү — 106,8 хуу, дүктү—100,3 хуу күүсеткен.

Совхозтуң Байыр-оол Севилбаага удурткан № 4 хойжу бригадазы районда мурнакчы бригадаларның бирээзи. Бригада 7200 ажыг хойлуг. Олар 17 коданда хуваатдынган. Ооң иштинде 8 кодан төрүүр хой, ийи кодан ошку бар. Бригада бо чылын төрүүр 100 хойга онаашты 96 хураганны камгалап, тыва уксаалыг хойданна 1,4 килограмм дүктү кыргып, районда хойжу бригадалар арзында организастаан социалистиг чарышка тиилекчи болган.

Бригадада боттарының онаашкан ажылынга ээ-харысалгалыг малчыннар хой. Оларга Апай Севилбаа, Спартак Сидоо, Даш-оол Седи, Маадаа Бады болгаш оон-даа өскелерни хамаарыштырып болур. Малчыннар кыштаглаашкынга хыпамчалыг белеткенген. Кыштагларының септелгезин чогуур ой-шаанда кылып алган. Мал чеминге 206 тонна сигенни кезип белеткээш, кыштагларда сөөртүп чедиргеш, сараттаап Малчын бүргэу кыштагларында кургаг өдекти четчирп-биле белеткеп алган.

Кыштагларда шагжалар четчир. Мал суттарар оңгачалар белеткеттинген. Бригаданың малчыннарының он бири комсомолчу аныктар болуп турар. Аныяктарны мал ажылынче хаара тудар ажылды ол бригада эки организастаап. Малчыннарның чамдыктары чылыг болганындан кыштагларынче ам-даа көшпээн, күзеглериниде туруп турар.

Бо чылын комсомолчулар Елена Хайың, Тамара Даңмаа олар боттарының мал малдаар күзелин илередип, 330 ажыг сергелерни хүлээп ап, малдап эгелээн. Оларның кыштаанда кажаазы тар болганы-биле, ошкулери аңаа сыңышпайн турар. Ол черде хар чута чагганындан суггат-биле бергедеп турар. Суг кудар доскаарны эккеп каап хиреанинде, сугну сөөртпейн турар. Ол кыштагда сигенни амдызында сөөртүп чедирбээн.

Ында чуртталга бажыңы бар. Ооң септелгезин кылбаандан олар өгде чурттап орар. Кыштагларда ниитизи-биле 7 чуртталга бажыңы бар. Оларның 6-ның септелгезин кылган.

Совхозтуң Кочетов аттыг сүт-бараан фермазының коллективи бо чылын 1050 центнер сүттү садар планын 1121 центнер кылдыр ажыр күүсеткен. Ынчангаш районда сүт-бараан фермаларының арзында организастаан социалистиг чарышка тиилекчи болган.

Фермада ниитизи-биле 187 саар инек бар. Ам бо хүннерде 71 инекти саап, хүнде 249 литр сүттү бүдүрүп турар. Ында 10 саанчы ажылдап турар. Оларның сези комсомолчулар болгаш аныктар. Ферманың хоочун саанчылары Саны-Маадыр Салчак болгаш Ямбаа Шаравин ында аныяктарның дагдыныкчызы болуп, боттарының ажыл-ижи-биле өскелерге үлегерлиг. Ол ышкаш аныяк саанчылар Елизавета Каң-оол, Алла Имажап олар база коллективтиң мурнакчылары.

Ферма кыштаглаан. Кыштаглаашкынга эки белеткенген. Инек кажаазының иштиарыг-силиг. Саанчылар, кадарчылар, бажыңнарда чурттап турарлар.

Инек кадарчылары Ягаан Мыдырык, Байыр Домбаа олар боттарының онаашкан ажылынга кызымаккай чорууп көргүзүп турар. Сүт планын күүседиринге оларның үлүг-хуузу улуг. Ында бызаа ажаакчызы Анна Домбаа — ол коллективтиң мурнакчыларының бирээзи.

Инектерни чер одараадып турар. Оларның сүдүн ковудедири-биле дүпеки үеде немелде чем-биле чемгерип эгелээн. Фермада 160 тонна сиген белеткеттинген. Ол ышкаш ында сенаж база салдыган. Ам бо хүннерде инектерни сенаж-биле чемгерип эгелей берген. Чарбапы база берип турар. Инектерни чылыг суг-биле суттарар.

Ындыг-даа болза, ферманы механизаставааңындан бүгү ажылдарны хол-биле кылып турар. Кажаа иштинде инектерниң одээн саанчылар хол-биле аштап, дашкаар тазтарга сөөртүп үндүрүп турары-биле бергедээшкинге таваржып турар.

Ферманың саанчыларында боттарынга алган социалистиг хүлээлгезин күүсетпээн кижи чок. Ук коллектив күш-ажылчы тиилелгелерни каш удаа чедип ап келген.

Фермада кызыл-булуң доктаамал ажылдап турар. Ооң иштинде дериг-херекселдерни кылып каапы көрүштүг. Совхозтуң болгаш ферманың социалистиг хүлээлгелерин, ооң негелделерин кылгаш, аскан. Саанчыларның саггап сүдүн хүн бүрү демдеглеп турар көргүзүг самбыразы бар. Ында телевизор, радиола бар. Чупар-бажыңны неделя санында иэндип турар.

Фермада инектерни тарып боозадыр ажылды организаставаайн турар. Май айдан бээр чаңгыс-даа инекти тарываан. Инек тарып боозадыр осеменаторларның солчуру хөй болуп турар. Чүге дээрге тарыыр инектер эвээш болуп турары-биле оларның шалыны эвээш болганындан ажылындан үнер чоруу хөй.

Ферманың чоогунда Сайлыг-Хонаш деп черде совхозтуң 70 ажыг бызаазы, төрүүр 75 инээ, 50 хире казыра, молдургазы, 20 ажыг эр шарыжыгаштары бар.

Ында кудук бар. Ол чылыглаттынмаан. Соңгазы ойбак, эжии хагдынмас. Электри лампазы чок, иштн караңгы. Ол кыштагның чанынга 2 муң ажыг хой, 200 ажыг теве күзээн. Ооң уламындан ол кыштагның одар-белчиири чедишпес. Ында мал чеминиң курлавырлары эвээш. Чаш бызаа кажаазының иштинде печказы кылдынмаан.

Ынчангаш ол кыштагда малчыннарның негелде, хомудалы улуг болду. Ол талазы-биле совхозтуң директорунуң талазындан дарый хемчеглерни алыры негеттинип турар.

Н. ДАЖИНМАЙ.

ДҮРГЕН, ЭПТИГ, БҮЗҮРЕЛДИГ

Тывага 40 чыл бурунгаар самолёт хамаанчок, машина ховар турган. Чер чоруур дээнде ыяныштыг эш—ъът. Кыштың соогунда, чайның изиинде аътка, шарыга, тевеге чүдүрнүп алгаш чорук кылып чораан үени ам сактырга, тоолда дег. Бөгүнгү Тыва агаар оруу-биле чурттуң ыйысылалы Москва-биле болгаш өске-даа улуг хоорайлар-биле харылзаалыг. Республиканың районнарының арзында дүрген ужудар, эптиг, бүзүрелдиг ЯК-40, Л-410 маркаларлыг самолёттар ужуп турар апарган.

Агаар транспорту улус ажыл-агыйының чүгүн сөөртүрүнге, почта чедирилгезинге болгаш пассажирлер аргыжылгазынга улуг үлүүн киириштирип турар. Ырак Мөңгүн-Тайгаже, Тожуже баар дээн чон шак болгаш-ла, аал-оранында чеде берген орарлар.

Авиабүдүрүлгениң авиатехниктиг бааза албаны үшкү кварталда хамааты ужар-чүүлдүн, Красноярск эргелелиниң коллективтериниң арзында социалистиг чарышка бирги черни ээлээн болгаш эргелелдиң шилчиир Кызыл тугу-биле шаннаткан. Коллектив (начальниги В. Я. Дорофеев) чалгыныг машиналарның ужудуушкунга белеткелин хыпамчалыг чорудуп келген. Оларның кызымак ажылының түңнелинде чаңгыс-даа үреллиишкиннер таварышпаан. Дээрже бедип үнгеш, чалгыннары кылаш кылынган самолёттарның бараанына читкижеге септекчилер магадап көрүп турарлар. Техника бүзүрелдиг септеттинген соонда, чүгле ынчаа оларның сагыжы оожургаар.

Бүдүрүлге 10 айларда пассажир сайгарылгазын 106,4 хуу күүсеткен. Эрткен чылдың деңнелинден 1192 миллион пассажир-километр хөй болган. Чединишкин бар курлавырларны чөптүг ажыглаанындан, сагылга-чурумну экижиткенинден чедип алдынган дээрзин авиаотрядтың командириниң оралакчызы В. Т. Сковорода чугаалады.

Транспорт ужар чүүлү-биле пассажирлер чорудулгазы 10 айларда 100,9 хуу четкен. 1982 чылдың деңнелинден 107,2 хуу өзүлделиг болган, чамдык районнарда улуг самолёттар хонар шөлдерни эде кылган соонда, агаар оруу-биле аргыжылга экижээн. Ужудукчулар чыл планын эрте доозарын хүлээнгеннер. АН-2 самолёттуң командири А. Н. Тахтобин 1983 чылдың планныг онаалдаларын август 30-де доозупкан. Ол машина ажыглаарын 113,5 хуу боттандырган. Шак, минута бүрүзүн чогумчалыг ажыглаанының түңнелинде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 105,1 хуу чедир өскен.

Чарыштың тиилекчилериниң бирээзи МИ-8 вертолёттуң командири А. А. Начын 3 чыл планын 2 чыл 9 айларда доозупкан. Эки көргүзүглерни ЯК-40 самолёттуң техниги Г. М. Немальцев, Л-410 самолёттуң радио дериг-херекселдер талазы-биле техниги С. В. Стрелавин чедип алганнар. Олар социалистиг хүлээлгезин 100-110 хуу күүседип турарлар. Кайызы-даа холушкак мергежилди шиңгээдип алган, кайызы-даа үлегерлиг, бедик сагылга-чурумнуг ажылчыннар дээрзин кады ажылдап турар эштери демдегледилер.

Күш-ажылдың хоочуннары бүдүрүлгеде эвээш эвес. Оларны аныяктарга дагдыныкчы кылдыр быжыглаан. Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи вертолёт участогунуң инженери А. Г. Назимов, АН-2 самолёттуң техниги В. К. Кравцов олар 20 чыл ажыр ажылдап турарлар. Олар — «Аэрофлоттуң тергиини» деп херек демдээнин эдилекчилери. Хоочуннар чүгле аныяктарның мергежилин бедидеринге эвес, күш-ажылды организастаарын экижидеринге болгаш сагылга-чурумну быжыглаарынга улуг салдарлыг. Оларның байлак дуржулгазын нептередири, ажыглаары чугула болуп турар.

Ужар чүүлдү улус ажыл-агыйынга ажыглаарын 104,6 хуу күүсеткен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 102,6 хуу өскен. Өзүлде темпизи 104,6 болган. 10 айларда 15069 муң тонна-километр эртинген азы план 106 хуу күүсеттинген.

Агаар оруу-биле почта чедирилгези октябрь айда 101,4 хуу четкен. 10 айларда бүдүрүлге 5085 тонна чүъкту сөөрткеп болгаш 7 муң рубльдиң орулгазын алган.

Чылдың планныг даалгаларын хуусаадан эрте күүседир дээш авиабүдүрүлгениң коллективи демниг ажылдап, Совет Тываның 40 чылынга уткуштур социалистиг чарышты улам дээштиг болдурар дээш туржуп турар.

А. ХОВАЛЫГ.

КИЧЭЭНГЕЙНИ—МАЛ АЖЫЛЫНЧЕ

Хавада фото-чуруктар, деңнелгелер, диаграммалар... Шүгүмчүлелдиг хана солуун көрүп турган, таныыры аныяк эрниң эктинге Иван Данзуруп холун сала каапкарга, оозу хап көрүнүп келди. Мендилешкилер.

— Чоокта көржүшкен эвес бис. Че, кайы хире ажылдап тур сен?

— Чүгээр-ле—деп, аныяк эр өөрүнгүмээр харылады.

— Ам ийи чыл ажып тур боор сен але?

— Ийе... Чүс хойдан 98 хураган алдым.

— Багай эвес-тир. Удавас мени ажар-дыр сен. Ынчалзажок чедиишкинге черле оожургап болбас. Улам бурунгаарлаар херек— деп, аныяк эрге чагыг бергенин, Иван Данзуруп чугаалады.

Ийи кижи аразынга бо чугаа СЭКП-ның Тес-Хем район конференциязы эгелээр мурнуу чарыында болган.

Ук конференцияга 162 делегаттарның бүрүнү-биле келгени, 10 кижиниң аңаа саналоналын бергени районнуң коммунистериниң күш-ажылчы болгаш политиктиг идепкейиниң өскенин, ниитиниң ажыл-херек дээш оларның сагыш човаашкынын көргүскен.

Конференция шүгүмчүлелдиң болгаш бот-шүгүмчүлелдиң ада-биле эрткен. Районнуң партия организациязының отчёттуг үеде чорудуп келген ажылының болгаш моон соңгаарты сорулгалар дугайында илеткелди СЭКП райкомунуң бирги секретары С. С. Куулар кылган. Илеткелчи-даа, санал бергеннер-даа, конференцияның ажылынга киржип, аңаа чүве чугаалаан Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. К. Мендуме районнуң экономиказында болгаш культура хөгжүлдезинде чамдык чедиишкиннер барын демдеглээн.

Он бирги беш чылдың үш чылдарында күрүнеге сүт садарының планы бо хүннерде 130 тонна ажыр күүсеттинген. «Тес-Хем» совхоз күрүнеге эът, дүк, сүт садарының үш чыл планнарын чедиишкинниг күүседип, ажыл-агыйлар аразында социалистиг чарышка тиилекчи болуп, СЭКП райкомунуң, райкүүскомнуң шилчээр Кызыл тугун чаалап алган. «Чодураа» совхоз сүт бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының үш чыл планнарын ажыр күүсеткен. Сүт бүдүрер, мал төлү камгалап алыр талазы-биле эки түңнелдерни «Чодураа» совхозтуң Хараал-Тей сүт-бараан фермазы, «О. Шынаа» совхозтуң № 1 хойжу бригадазы чедип алган.

ЧАА ЁЗУ-БИЛЕ

(Партияның Тес-Хем район конференциязындан)

Ынчалзажок районнуң улус ажыл-агыйының кол адыры—мал ажылында чамдык четпестер барын илеткелчи-даа, санал бергеннер-даа чидиги-биле шүгүмчүлээннер.

Малдың өлүп хораары база самчыгдалы улуг чидириглиг болдуруп турар. Ооң чылдагааны—малчыннарның харысалга чогунда. «Тес-Хем» совхозтуң малчыннары Эртине Сарыг-оол, Чооду Көккей-оол, Чагар-оол Доңнай-оол, «О. Шынаа» совхозтан Янчып Көк-оол, «Чодураа» совхозтан Сайын Чечен төрүүр чүс хойдан чүгле 20—36 хураганнарны камгалап алганнар.

Район чыл бүрүде малдың толун чедир албайн турар. Бо чылын «Чодураа» совхоз чүс башка онаашкыр 38 бызаа, 59 хураган, 56 кулунну камгалап ап, эң-не куду көргүзүглерлиг болганнар. Ынчангаш малчыннарга негелдени күштелдирериниң чугулазын «О. Шынаа» совхозтуң партком секретары В. М. Ооржак саналынга демдеглээн.

Хойнуң продуктулуу чавыс, оон ээзиш төл ап, күрүнеге дужаар малдың деңзизиниң кудузунуң кол чылдагааны — уксаажыдылга ажылын четпес тургускаанында дээрзин «Чодураа» совхозтуң хойжузу И. С. Данзуруп шүгүмчүлеп чугаалаан. Уксаажыдылга ажылын кичээнгейниң төвүнге тургузар, малдың отчёт-учёдун шын чорудар, малчыннарны шын шилип алыр, мурнакчыларның дуржулгазын нептередир болза чогуур. Ол талазы-биле чорудуп келген организакчы-даа, кижизидикчи-даа ажыл кошкак болган дээрзи демдеглеттинген.

Районнуң уксаажыдылга каттыжыылгазы, районнуң зоотехниктиг албанының специалистери хойнуң бонитировказын, ооң тарып боозадылгазын, бүдүрүкчүлерин шилиир, ажаар ажылдарны куду деңнелде чорудуп турда, ажыл-агыйларның специалистеринден чогуур негелдени тургуспайн келген. Ылангыя тарып боозадылга ажылы «Кызыгаар», «Тес-Хем», «О. Шынаа», «Чодураа» совхозтарда четпес организастаттынып турарын «Кызыгаар» совхозтуң хойжузу С. М. Алдын-Херел шүгүмчүлээн.

Бир инектен саап алыр сүт, малдан немелде деңзи, бир хойдан, өшкүден кыргып алыр дүк планда көрдүнгенинден куду. Ооң кол чылдагааны —мал чеминиң баазазының кошкаанда, зооветеринарлыг хемчеглерни четпес чорудуп турарында, мал ажылын механизастаар ажылда болгаш күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаарында бар четпестерден болуп турар. Оон түңнелинде мал продукциязының бот-үнези улуг болуп артышкаан. Чижээ, «Кызыгаар» совхозта бир центнер сүттүң бот-үнези 95 рубль (планы 80), «Тес-Хем» совхозтуң бүдүрген дүгүнүң бот-үнези планда көрдүнгенинден 2 катап хөй болган.

«Чодураа» совхозтуң девискээринге оът-сиген чаагай үнген, ону чогуур үезинде белеткеп алырынче чоннуң күжүн партком, кодээ Совет, дирекция четпес организастаан, планын доңгуп-ле 50 хуу күүсеткен. Парткомнуң организакчы, кижизидикчи, мобилизакчы чоруу чогум-на борта хостур турган. А ол ындыг болбаан.

НИИТИ КҮШ-БИЛЕ

Күш-ажылчы чедиишкин коллектив кежигүннериниң идей-политиктиг, күш-ажылчы, мөзү-шынар кижизидилгезинден кол хамааржыр дээрзин илеткелчи-даа, санал берген делегаттар-даа чоптуг-биле чугаалаашкан. Бо талазы-биле байдал районда кандыгыл?

Кижизидилгениң кол ээзи—марксчи-ленинчи үзел-бодалга кижизидилге. А «Чодураа» совхозта политиктиг, экономиктиг өөредилге эрэңгей организастаттынган. Ында пропагандист удуртукчулар өөредилгени дыңнакчыларының күш-ажылчы идепкейин көдүрериниң, күрүне мурнунга планныг онаалдаларны күүседириниң, бедик негелделиг, харысалгалыг болурунче угланып шыдаваан. Оон түңнелинде өөредилгениң түңнелдии, дээштиг көзүлбейн турар. Ылангыя малчыннар ортузунда өөредилгени куду деңнелде организастаттынган, оларның өөрениринге таарымчалыг байдал тургустунмаан, экономиктиг кабинеттер деритттинмээн. Партия райкомунуң талазындан ол чугула ажылче сула кичээнгей салып келген.

Политөөредилгени болгаш чоннуң экономиктиг өөредилгезин үндезини-биле экижидер сорулга-биле райкомнуң политчырыдыышкын кабинединиң болгаш экономиктиг өөредилге чөвүлелдериниң ажылын дээштиг болдуруп, пропагандистерге практиктиг дузаны партия райкомунуң талазындан күштелдирип, контрольга доктаамал тургузары негеттинип турар.

Көскү агитация, лекция пропагандазы «Чодураа», «Тес-Хем» совхозтарда, Шуурмак ыяш ажыл-агыйы пунктузунда кошкак тургустунган. Күш-ажылчы алдар туктары, хүндүлел самбыралары, хана солуннар, агитхуудустар өйшаанда үнүп чаартынмайн турар, оларның утка-шынары үениң негелдезинге дүүшпес, а кызыл-булуңнарда көскү агитация багай тургустунган. Бо ажылдың кижизидикчи, мобилизакчы, организакчы ролюн күштелдирериниң чугулазын конференция айыткан.

Ажылчы чоннуң коммунистиг кижизидилгезинге культура чырыдыышкын албан черлери улуг рольдуг. Ындыг турбуже, партия организацияларының, кодээ Советтер күүскомнарының талазындан культура чырыдыышкын албан черлеринге методиктиг-даа практиктиг-даа дуза кошкак. Чыргаланды, Шуурмак, Кызыл-Чыраа культура бажыңнарында стол, сандай, музыка херекселдери чедишпес, шимелде дериглези куду деңнелде. Бот-тывынгыр уран чүүлдүн коллективтери болгаш бөлгүмнер, агиткультбригадалар доктаамал ажылдавайн турар. Эртип турар кежээлерниң кижизидикчи салдары кошкак. Ол бүгү ажылдарның дээштиин, түңнелдиин канчап чедип алырыл? Партия райкомунуң талазындан практиктиг хемчеглерни алгаш, херек кырынга күүседир апаар. Ынчан ажылчы чоннарның культурлуг дыштанылгазы-даа экижиир, күш-ажылга оларның киржилгези бедиир, чурум үрээр чоруктарга эптеш чок болур чоруу-даа күштелир.

Культура ажылдакчыларының ортузунга кижидизилге ажылы кошкак тургустунганындан кадрларның ажылдан үнер-кирер чоруу эвээжевейн турар. Чүгле Самагалдай Культура бажыңының директору соолгу үеде 4 катап, райкүүскомнуң культура килдизиниң эргелекчизи 2 катап солушкан. Районнуң кино четкизи (эргелекчизи В. Чамзырай) инициатива чок ажылдап турар. Чонну кино-биле хандырар, киноустановкаларга кино чедирер, малчыннарга кино көргүзүглерин транспорт чогунга сыдап алгаш, багай организастаан, ооң уламындан 9 айларның планы күүсеттинмээн.

Кижизидилге ажылының кошкаандан кем-херек үүлгедиишкиннери эвээжевейн турар. Маңаа хамаарыштыр эш хуу судтарының, эки тура дружина, профилактика чөвүлелдериниң ажылын экижидери чугула дээрзин конференция айыткан. Парткомнар, партия организациялары, профэвилел комитеттери хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр, арагалаар, хулиганнаар, ниитиниң болгаш хуузун өнчүзүн оорлап самчыгдаар, мегечыкалчак амыдыралдыг, чиижең болгаш хээли алыр чоруктарга удур демиселди ниити күш-биле чорудар болза, ынчан дээштиг болур. Бо талазы-биле кандыг ажылды канчаар чорутса экил дээрзин бодап тывар апаар.

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.), июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынче угланган, тодаргай сорулгаларны айыткан доктаалды конференция хүлээп алган. Ам сорулга—чаа ёзу-биле ажылдаары.

• • •

СЭКП райкомунуң организастыг пленуму партия райкомунуң бирги секретарынга С. С. Кууларны, ийиги секретарынга — С. С. Ондарны, секретарынга — Л. С. Нурсатты соңгаан.

К. САТ.

«Тыва даг-дүгү» комбинатта бөдүүн руданы арыглаар цехтиң № 4 залчээ эрткен үш кварталдарда бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаан. Ээлчегниң кежигүнү, дериг-херекселдер машинизи Зинаида Адыг-ооловна Сарыглар ажылынга кызымаккайы, ак сеткилдиг хамаарылгазы дээш хөй удаа шаңнадып, мактадып келген. Ол бо удаада база-ла эки көргүзүглерни чедип алган.

ЧУРУКТА: З. А. Сарыглар.
Ю КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Бижикчилер саналдап, сүмелеп, шүгүмчүлеп тур

ХАЙЫРААН КАЖААЛАРНЫ!

Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» совхозтуң салбыры Ийи-Тал суурнуң чанында ээн калган турлаг бар. Ында инек, сиген кажаалары, силос салыр оңгарлар, электри кужу-биле ажылдаар чаа кудук дээш өске-даа тудуг-суур, херекселдер ажыглал чокка үрелип, дадарып, эргижиреп, чыдып берген. Бо бүгүнү тударынга күрүне чеже акша-хөреңгини чарыгдаан деп? А бериичези чок. Анаа сүт-бараан фермазы турар шагда ажыл-иш-даа хайнып ышкынныг, мал-маганнаа элбек, план күүселдезин-даа багай эвес турган. Чогум ферманы дүжүрген чылдагааны билдинмес.

Кижи бодап көөрге, ээзирээн ферманың септелгезин кылдырткаш, оода чаңгыс кодан инектен тургускаш, суурнуң чурттакчыларындан анаа ажылдаар кижилерни эвилелдезе, совхозтуң экономиказынга болгаш чоннуң материалдыг байдалынга дузалыг болбас бе? Ийи-Тал салбырыда ажыл-агыйга хаара туттунмаан кижилерни чок деп шыдавас бис. Ылангыя аныяк өскенден доктаамал ажылга «чединместер» ам-даа бар.

Салбырның девискээринде одар-белчиир-ле хөй. А совхозтуң ийи фермазының чылдың-на төрүттүнүп, немешкен бызаалары канчап барган деп? Оон кодан инекти көөнип болбас бе? Ам бодунда салбырда каш кодан хой база чаңгыс өөр чылгы бар. Оон өске мал чок. Ынчангаш салбырның малчыннары Улуг-Хем ол чарыында изиг оъттуг одарларны чедир ажыглавайн турар. Ылангыя Кара-Булуңда ижык, элбек таар оъттуг кыштаглар ээнзиргей. Маңаа чижек, деңнелге кылдыр бистиң совхозтуң Эжимде хойжу бригадазының дуржулгазын ап көрээлиңер. Эжимчилер бүгү көргүзүглери-биле совхозта хамаанчок районда дээре деп санадып турар болгай. А хамык ужур чүдел дээрге, олар хем ол чарыында байлак одарларны чөп ажыглап билир-дир. Бистиң Кара-Булуң биле Эжимде оъттуг талазы-биле кандыг-даа ылгал чок болгай. Ынчангаш «Улуг-Хая» совхозтуң удуртукчулары, тускай эртемнигдери бо чугула айтырыгларже чогуур кичээнгейни угландырып, Ийи-Талга сүт-бараан фермазын катап организастаар боор дээрзинге бүзүрээр апаар бис.

И. ДАРТАЙ-ООЛ.

«АЛДЫН ӨРТЕКТИГ» ГАРАЖ

«Биске чаа гараж тудар дээн-дир!» диген өөрүнчүг медээ 1981 чылдың чазынында Өвүрде «Кызыл тук» совхозтуң төвү Саглы суурга дыргын тарай берген. Шынап-ла, удатпаанда ырак-узак Саглыга тудуг материалдары сөөртүп кеп күчүлүг «КамАЗ»-тар чедип келген. Оларга чаржалаштыр тудуг тудар чеди ажылчын керээ ёзугаар ап четкеш, чаа гаражтың тавaан салып кирипкен.

Ынчан совхоз директору турган Б. Кара-Сал чугула тудугга 40 муң рубльди аңгылаан турган. Ынчалза-даа гараж тудуу шуудаан-даа чок, чылдан чылче «сөөртүнүп» туруп берген. Ам ол доозулбаан тудуг үш чылдың иүүрүн көөр дей берген. Тудуг саадай бээр чорук ындыг-ла ховар таварылга эвес-ле, харын. Хамык ужур «мойну узаан» чолаачылар, трактористер-даа эвес-ле. Чүвениң ужуруп тудугга чарыгдаан акша-хөреңгиниң анаа бөдүүн экономиктиг санаашкынын кылгаш, эскерип каап болур. Чыл дургузунда чаңгыс-ла ажылчын ортумаа-биле 7 муң рубль ажылдап ап турган болза, чеди кижи чылда бети дээрге 50 муңну карманынче суп алган ышкажыл. А үш чылда оларның «орулгазы» 147 муң рубль болганын эге класс өөреникчизи-ле санап кааптар. А керээ ёзугаар көрдүнгени 40 муң дээргиниң үстүнде ададым. Ёзулуг-ла «алдын өртектиг» гараж аа!

Ам бөгүн гараж тудуун барып көөр болза, байдал карракка чаржынчыг. 20 автомашина турар тудугунуң саралчазы-даа, дээвири-даа салдынмаан, бус-биле иизидер одалга системазы, көчегарказы-даа кылдынмаан. Ооң бо чылын ажыглалга кирери чиганчыг: соок дүжүп, улуг хар чаапкарга, тудуг кылыры бергедей берген. Совхозтуң автомашиналары чаа чылды, аналкайын, эрги гаражынга уткуур апарганы илдем. А үнер чылын «алдын өртектиг» гаражка база-ла эндерик акша-хөреңгини чарыгдаары билдингир.

Бо бүгүнү совхозта улусчу контроль бөлүү чүге анаа көрүп эрттирип турарыл? Мындыг ээ-харысалга чок, тотчеглекчи чорукту районда чогуур органнар чүге истеп хынавазыл? Ол дугайында тодаргай харыыны харысалгалыг кижилер бээр апаар.

О. ДАЛБЫЙ.

БАРААННАРНЫ—ЧОНГА

БЕЛОРУС ССР. Гродноның дааранылга фабриказының коллективиниң садыг ажылдакчыларының болгаш садып алыкчыларның аразында чаагай харылзаалар тургустунган. Херээженнер платьелери, юбкалары, чолдак тоннар, платье-костюмнер болгаш фабриканың өске-даа кылыглары садыгларга үр чытпас, чарлаашкыннар-даа чокка оларны херегленикчилер дораан-на садып аптар. Хептерниң барык бүгү үлегер хевирлерин фабриканың конвейерингe кирериниң мурнунда Гродноның болгаш өске-даа хоорайларның магазиннеринде садыглаар делгелгелерге көргүзүп турар. Садып алыкчыларның болгаш садыгжыларның саналдарын болгаш күзелдерин дааранықчылар кичээнгейлиг дыңнаарлар. Ол бүгүнү барымдаалавышаан, Гродноның мастерлери чүгле бо чылын безин кылып үндүрер хептериниң ассортиментизиниң 70 ажыг хуузун чаарткан.

ЧУРУКТА: Гродноның дааранылга фабриказының кылып үндүрүп турар хептериниң үлегер хевирлерин бүдүрүгенинн ажылдакчылары Лилия Петровская биле Ольга Серебро олар көргүзүп турарлар.

Г. СЕМЕНОВ биле А. ПЕРЕХОДТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникаzы.

ТАЙБЫҢ ФОНДУЗУНГА

Ургуларым авазы-биле кады кадык камгалал шугумунда 33 чыл дургузунда ажылдап тур бис. Кижиге эң үнелиг чүве—кадыкшыл.

Ие-чаштың кадыкшылы, оларның чырык өртемчейге аас-кежиктиг кадык чурттаалгазы дээш ажыл-иживиске эвээш эвес күжүвүстү, билиивисти үндүрүп келдивис. Коммунистиг партияның, Совет чазактың кижи дээш, кижиниң чаагай чоруу дээш ада сагыш салыышкынының ачызында хостуг-шолээн ажылдап, ажыл-улувусту эртем-билиглиг, ниитилелге ажыктыг кижилер кылдыр өстүрүп, ам бо хүннерде уругларывыс уругларын ажыраажып, карактажып чорууру вуска өөрүп чор бис.

Мындыг аас-кежиктиг, тайбыңга ынакшылдыг совет кижилерге айыылдыг кыжаныг кылып турар АКШ-тың Рейганга баштаткан амгы администрациязының хоралыг политиказын шыгыы буруу шаап тур бис.

1959 чылдан бээр СЭКП кежигүнү мен. Чурттап эрткен ажыл-амыдыралым кижилерниң кадыкшылы дээш демиселге тураскааттынган. Ядролуг айыылды болдурбас дээш делегей эмчилериниң шуулганының кыйгырыынга бүрүн каттышканым, катап-катап илередир-дир мен.

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Медеглелин болгаш «Правда» солунуң айтырыгларынга харыыларын коллектив таныжып тура, Тайбыңның күш-ажылчы неделязын чарлаан. Оон түңнелинде эмнелге коллективи 300 рубльди тайбың фондузунче шилчиткен. Бо жыг сагылга-чурум-биле баштарган күш-ажылдывысты делегейге тайбың дээш демиселге бараалгадыр бис.

Ч. БОРБАЙ-ООЛ.
Тес-Хем район.

АЖЫЛ-ИШЧИ ӨГ-БҮЛЕ

Хирлии Дыртыковна—ажылчы, үлегерлиг ие. Ооң ийи кызы—Светлана болгаш Татьяна Кызылдың садыг-кооператив училищезин дооскаш, Өвүрнүң Хандагайтыда садыгжылай бергеннер. Ажылгыр ие чылдың-на суггатчылап, ниитиниң малынга арбын сиген-ширбиин өстүржүп чоруур.

Бо чайын ол боду ышкаш не херээжен С. Шарапаанның суггатчылар звенозунга эки көргүзүглерлиг ажылдааш, совхоз дирекциязының, ында партия, профэвилел организацияларының шаңнал-макталын алган.

«Күш-ажылдың хостуу» совхозка сезонуг суггат ажылы төнери билек, сиген, саван бөлеринге, ону сарааттарынга ол киришкен. А бо хүннерде прессовщик тракторист М. Шарапаанның звенозунда люцерна саваңы боолалдап ажылдап турар. Прессетекчилер хүн бүрүде 280—300 боодал саванны белеткээр «Суглакс» совхозче чорудуп турар.

Хирлии Дыртыкованың оолунуң ээзи Кызыл-оол Арткина—Тыва АССР-ниң алдарлыг механизатору. Хоочун механизатор күзүн аңгыс андарылгазында Т-150 маркалыг трактор-биле ажылдап, хүн улуг ажыл күүседип турар.

Найыралдыг өг-бүле кайызы-даа ховунуң ажыл-ишчилери.

Т. ОЧУР-ООЛ.
Улуг-Хем район.

ШИЛДИ КАЯА ДУЖААРЫЛ?

Шил сава аймаа—күрүнениң база чугула савазы болур, ону дедир хүлээп алгаш, продуктулар савалаарынга дыка ажыктыг, шилди катап кылып турбас. Ылангыя ону буспайн, пунктуларга чедир дужаары —чурттакчыларның хүлээлгези.

Кызылдың дөртку микрорайонунда 700 грамм шкир шил саваларны эрткен чылга чедир организастыг хүлээп ап турган. А бо чылын ол ажыл сандараан, чүгле 0,5 литр ишкир савалар алыр апарган. 700 грамм кирер шилди шыгжаар хааржак чогунга сылдагаар. Дөртку микрорайонда Декабристер кудумчузунда шил сава хүлээп алыр пунктунуң (эргелекчизи Н. Николаев) ажылы ону бадыткаар.

Магистральная кудумчузунда № 45 магазинниң баазазынга шил хүлээп алыр пунктуну бо чылдың эгезинде ажыткан. Баштайгы ийи айда база шил сава бүрүзүн хүлээп ап турган болза, сөөлүнде чүгле 0,5 л ишкир шилдер хүлээн алыр апарган. Чоорту ооң эжиин улуг кара «шоочатаңнылдаар» апарган.

База-ла ол-ла микрорайонда № 50 магазинде ындыг пункт бар. Соолгу үеде ажылдавастаан, Үргүлчү хаалгыг турар.

«Бо бүгүге хөй түңнел кылган ажы бар бе. Чүгле шил саваны каяа дужаар бис? Ылангыя 0,7 л. ишкир шилдерни канчаарыл» деп айтырыгга харыыны Кызылдың аъш-чем бараанnарының садыының директору М. Р. Еремповадан чурттакчылар дыңнаксап турар.

С. САНДЮ.

ДАГЫН АЖЫГЛАЛДА

КОХТЛА-ЯРВЕ. (СЭТА). Хөмүр-даш тывылгазынга ажыглап турган күчүлүг экскаваторнуң ажыглаал хуусаазы төнгеп соолгунда, ону үнаур бижиир бодап турган. Ынчалзажок ол машинаны септээш, катап ажыглаар сорулганы дагжылар боттарының мурнунга салып алган. Участок мастери М. Андреев экскаваторну септээриниң төлевилелин чогааткан.

Экскаваторну Уралдың аар машина тудуунуң заводунга бүдүрген турган. Дагжылар ол заводтуң инженер-техниктиг ажылдакчыларындан сүме айтырып, дуза дилээн. Завод коллективи чогуур сүмелерин болгаш артык кезектерин берген. Күчүлүг экскаватор септеттинген болгаш «Нарвский» разрезинде дагын ажыглаттынып эгелээн.

Советтер амыдыралы

ХАРЫЛЗААНЫҢ КОШКААНДАН

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленуму ниити билиг школаларының болгаш өөредилге черлериниң мурнунга улуг сорулгаларны салган. Бай-Тайга районнуң школаларының башкылар коллективтери өөредилге-кижизидилге ажылын ук Пленумнуң шиитпирлеринге дүүштүр тургускан.

Улус депутаттарының район кодээ Советтериниң сессияларынга, күүском хуралдарынга ниити билиг школаларында өөредилге-кижизидилге ажылы-биле холбашкан айтырыгларны чугаалажып турар. Бүгү-ниити өөредилгезин чедип алыры чугула айтырыгларның бирээзи. Районнуң школаларында чугула бо айтырыг канчаар шиитпирлеттинип турарыл?

Школа назылыг оолдарны, уругларны школага хаара тудар айтырыгны Тээли ортумак, «Тээли» совхозта, Бай-Тал ортумак школаларда багай эвес тургускан. Шуй, Бай-Тал кодээ Советтериниң күүскомнары Советтериниң девискээринде школа назылыг уругларының даңзызын шын тургузарынче улуг кичээнгейни угландырып, четчелеп, хынап турар. Ук Советтерниң активи башкылар-биле кады школа назылыг уругларның, оолдарның даңзызын чылда ийи удаа—март, августа тургузуп келген.

Районнуң сес ниити-билиг школаларында бо өөредилге чылында 4351 өөреникчи, ажылчын аныяктарның кежээки школазында 400 аныяк оолдар, кыстар өөренип турар. Бо сан-түң чүнү көргүзүп турарыл? Улус ажыл-агыйының планында школаларга 4540 өөреникчини хаара тудары көрдүнген. Бо хүннерде байдал-биле алырга, ук план 189 өөреникчи чедир күүсеттинмээн. Оон чылдагааны чүдел?

Чамдык кодээ Советтер, оон девискээринде школалар школа назылыг уругларны бүгү-ниити өөредилгеже хаара тудар, оларның учёдун доктаамал чорудуп, хайгааралда алырын кошкак тургускан. Ол — Шуйнуң кадыкшылга, Кызыл-Даг, Кара-Хөл школаларынга хамааржыр. Чижээ, Шуйнуң кадыкшылга школазы уругларны өөредилге чылының эгезинге чедир четтикпейн албаан. Мындыг байдал ында чүгле бо чылын эвес, моон мурнунда чылдарда база турган.

Кызыл-Даг ортумак школазында байдал оон дээредевес. Бүгү-ниити өөредилгезиниң планын школа күүсетпейн турар. Оон кол чылдагааны өөреникчилерниң үнүп-кирер чорууну хөй болуп турары. Эрткен өөредилге чылында 31 өөреникчи ында-бүрү чылдагаан-биле өске школаларже шилчээн. Школага болган хыналда үезинде профессионал-техниктиг училищеже үш оолду чорутканы дыңнаткан. А херек кырында ол оолдар өөренмейн, Кызыл-Даг девискээринге чоруп турганы илерээн. Өөреникчилерниң кайда, чүнү кылып чоруп турарын эки билбес чоруктар школаларның дирекцияларының талазындан бары канчап-даа таарышпас.

Школа назылыг өөредилгеже хаара туттунмаан уруглар Тээли ортумак школазында база бар. Школа назылыг уругларның отчёт-учёдун Тээли, Ээр-Хавак, Кызыл-Даг кодээ Советтеринде кошкак тургускан.

Кодээ Советтериниң сессияларынга, күүском хуралдарынга үстүнде айтырыгларны чугаалажып келген. Ындыг-даа болза анаа хүлээп алдынган шиитпирлериниң күүселдезинге контроль кошкак.

Районнуң школалары чаа өөредилге чылында башкы кадрлар-биле четчелеттинген.

Үстүнде чугула айтырыгны районнуң чамдык школаларында четпес шиитпирлеп турарындан школазын ара каггаан, хөй-ниитиниң хайгааралы чок арткан уруглар бар. Хөй-ниитиниң корум-чурумун, хулиган херек үүлгеткен назы четпээннерниң аразында оларның аттарының кирип турары таварылга эвес.

Хөй-ниитиниң корум-чурумунуң хажыдыышкыннары Бай-Тал, Тээли, Кызыл-Даг школаларында бар. Оон кол чылдагааны —өөредилге-кижизидилге ажылын кошкак тургусканында, школа биле хөй-ниитиниң кошкак харылзаазында.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленуму аныяк өскен-биле ажылче, оларның кижизидилгезинче улуг кичээнгейни угландырып, тодаргай сорулгаларны салган. Ынчангаш школаларның бүгү ажылы анаа дүүштүр тургустунар ужурлуг. Бүгү-ниити өөредилгезинге школа назылыг уругларны бүрүн хаара тудары чугула айтырыг. Школаларга ол өөредилге-кижизидилгениң ажылдың үндезини болуп турбуже, районнуң чамдык чер-чер Советтериниң девискээринде чугула бо айтырыг кошкак тургустунган.

Школа назылыг уругларны бүгү-ниити өөредилгезинге хаара тудар айтырыгны район школаларында канчаар шиитпирлеп турарын райкүүскомнуң хуралынга чоокта чаа дыңнаан. Райкүүскомнуң улус өөредилге килдизиниң улуг инспектору Е. Сат дыңнадыг кылган.

Улус депутаттарының Бай-Тайга район Совединиң күүскому чугаалашкан айтырыгда четпестерни чайладыр хемчеглерни айыткан шиитпирни хүлээп алган. Оон күүселдезин шыңгыы контрольда.

К. ЧҮЛЬДҮМ,
Бай-Тайга район Совединиң күүскомунуң секретары.

Делегейге тайбың болгаш айыыл чок чорук дээш

СОВЕТ ХЕРЭЭЖЕННЕР ЯДРОЛУГ ХАЛАПТЫҢ КЫЖАНЫЫНГА УДУР

«Бистер, бүгү диптерниң миллион-миллион херээженнерниң төлээлекчилери кижи төрелгетенниң чурттап артарынга айыылды диргээн ядролуг дайын айыылының өзүп турарынга ханызы-биле дүвүреп турар бис. Делегей амгы бо хүннерде дег айыылга кажан-даа кызадып көрбээн». Бо чылдың октябрьда Балатоналига хоорайга (ВУР) эрткен Делегейниң херээженнерниң демократтыг федерациязының (ДХДФ) Чөвүлелиниң сессиязынга бүгү делегейниң херээженнеринге Кыйгырыында мынча деп демдеглээн. 110 чурттардан 121 херээженнер организацияларының аңаа чыылган төлээлекчилери бүгү делегейниң херээженнериниң ядролуг халапты болдурбазынга шиитпирлиин илергейлээн.

Херээженнерниң дайынга удур шимчээшкининиң ындыг калбак нептереңгей турганы төөгүде чок. Чүгле соолгу үш чылдарның дургузунда ангы-ангы чурттарда чаа-чаа организациялар база шимчээшкиннер — «Херээженнер тайбың дээш», «Иелер тайбың дээш», «Херээженнер Чер кырынга амыдырал дээш», «Херээженнер ядролуг боо-чепсекке удур» болгаш өске-даа — тыптып келген. Олар тайбының марштары, лагерьлери, чалбыыштарлыг марштар, пикеттээшкин, забастовкалар, кыйгырыглар адаанга ат салыышкынның чыыры болгаш өске-даа чаа-чаа аргаларны ажыглаарынга хөлчок тывынгырын көргүзүп, тайбың камгалалынга массалыг хемчеглерни калбарткан. Деңн эрге, соңгаарлаттынмас социал-экономиктиг айтырыгларны шиитпирлээри дээш демиселдиң улам хөй херээженнер тайбың дээш, боо-чепсектерни эндере бүдүреринге удур демисел-биле холбап турар апарган.

КНО-нуң Делегейниң херээженнер чылын (1975 ч.), а ооң соонда «Деңн эрге, хөгжүлде, тайбың» деп кыйгырыглыг Херээженнерниң он чылын чарлааны херээженнерниң хөделиишкиннерин идепкейжиткен. 80 чылдарның эгезинде делегей байдалының кончуг чидиглененни, ядролуг дайынның кыптыгып болурунуң шуут боттуг апар чыдар айыылы болгаш бөмбүрзектиң ангы-ангы девискээрлеринде дүшкүүрлүг чоруктуң база үскүлежиишкиннерниң улам чидигленип, тыптып кээп турары. Он чылдың сорулгаларын күүседиринче чоокшуладыр байтык. Чер кырынга амыдыралга айыылды тургускан. Ынчангаш миллион-миллион херээженнер Барыын Европаның чамдык чурттарынга ядролуг американ ракеталарны тургузарынга удурлаашып, ядролуг чепсектерни бүдүрерин соксадып, оларны кызырарын база чоорту шуут узуткаарынче кыйгырып, кудумчуларже үнүп турар.

Олар ядролуг чепсек чок зоналарны тургузары дээш туржуп, империалистиг холгаарлаашкынны болдурбазын, Чоокку Чөөн чүктүң, Латин Американың, Африканың болгаш Азияның улустарының херектеринге дорт-даа, доорартан-даа киржирин соксадырын негеп турар. Кижи төрелгетенге удур эң улуг кемниг үүлгедиг болур ядролуг дайынны кыпсырынга кандыг-даа белеткелдерни бүрүү шаппышаан, херээженнер боо-чепсектерни эндере бүдүрерин соксаткаш, кижиниң чогаадыкчы күштерин база бойдустуң бүгү байлактарын тайбыңның болгаш амыдыралдың эрге-ажыктарынга ажыглаарынче кыйгырып турар.

Хөй-хөй чурттарда херээженнер дайын күштери-биле демиселге шыдамның база эрес-маадырлыын көргүзүп турар. Гринем-Коммонда (Англия) американ шериг баазазының чанында тайбың лагериниң херээженнери эрге-чагыргаларның истеп-сүрүүшкүнү, тудуп хоругдаашкыннары турзажок, үш чыл улаштыр ында берге ээлчегин эрттирип турар. Олар мынча дижир: «Шаанда херээженнер ашактарын дайынче үдепкеш, бажыңынга артып каар турган, бис ам бажыңнарывыс каапкаш, тайбың дээш демисежип турар бис.

Делегейниң херээженнериниң демократтыг федерациязы делегейниң ийиги дайынының доозулганының соонда удаваанда тывылган. 45 чурттарның херээженнери, социалы, националы, шажын-чүдүлге болгаш политиктиг үзел-бодалындан хамааничокка, 1945 чылдың декабрь 1-де Парижке Тургузукчу конгресске чыглып келгеш чаа дайынны болдурбас, фашизмни катап диргиспес дээш бүгү чүүлдерни кылырын дангыраглаан. Амгы үеде федерация 117 чурттарның 135 организацияларын каттыштырган бөмбүрзектиң эң массалыг херээженнер организациязы. Ооң национал отрядтары бүгү диптерде тайбың дээш, национал хамаарышпас чоруун, херээженнерниң деңн эргези, уругларның аас-кежик дээш соксаал чок демиселди чорудуп турар. Федерацияның тургузукчуларының бирээзи болгаш барык дөртен чылдарның дургузунда ооң доктаамал кежигүнү — Совет херээженнер комитеди федерацияның Программазын боттандырарынга үлүүн киирип келген.

Тайбыңны чедип алырының айтырыы Комитеттиң ажыл-чорудулгазының кичээнгейиниң төвүнге туруп келген болгаш туруп турар-даа. Чижээ, Швецияның, Финляндияның, Совет Эвилелиниң, Венгрияның, Чехословакияның болгаш Австрияның девискээрлерин таварты эрткен Стокгольм — Москва—Минск болгаш Москва—Вена маршруттуг тайбың марштарын белеткээринге база эрттиреринге совет херээженнер идепкейлиг киришкен. Ол марштарга болгаш ооң-биле холбашкан хемчеглерге 700 муң совет хамаатылар киришкен.

Совет херээженнерниң тайбың камгалаан үнү Федерацияның болгаш өске-даа делегей организацияларының инициативазы-биле эрттирген делегей чыыштарынга дыңналып турар. Соолгу чылдарның дайынга удур акцияларындан эң улуглары — бүгү делегейниң херээженнериниң Прагага конгрези (1981 ч.), ДХДФ-ның оралакчы президентизи, Совет херээженнер комитединиң даргазы В. В. Терешкованың киришкени КНО-нуң Кол Ассамблеязының боо-чепсектерни дүжүрериниң талазы-биле ийиги тускай сессиязы (1982 ч.), «Тайбың болгаш амыдырал дээш, ядролуг дайынга удур» деп делегей ассамблеязы (Прага, 1983 чыл, июнь).

Совет херээженнерниң өске чурттарның херээженнери-биле кады ийи талалыг ужуражыышкыннары база семинарлары дайын айыылынга удур демиселдиң дээштиг хевири болуп турар. Олар ядролуг халапты болдурбазы дээш демиселге херээженнерниң киржилгезиниң айтырыгларының талазы-биле ажык, үре-түңнелдиг чугааны чорудар арганы берип турар. АКШ-тың, ГФР-ниң, Европаның соңгу талакы чурттарының, Индияның, Японияның болгаш өске-даа чурттарның төлээлекчилери-биле ындыг семинарлар соолгу үеде эрткилээн. Бистиң уругларывыстың тайбың келир үезинге тураскааткан АКШ-тың, ССРЭ-ниң болгаш Великобританияның иелериниң ужуражыышкыннары чаңчылчаан.

Бистиң чуртувуста өзүп орар салгалды тайбың үзел-бодалдарга кижизидип турар. Чижээ, бүгү дептилгелиг кижи төрелгетен сентябрь 1-де Бүгү-делегейниң тайбың хүнүн демдеглеп турар. Бо чылын ол хүнде бистиң чурттуң 70 хуузу херээженнер боол турар башкылары бүгү школаларга Тайбың кичээлин эрттирген. Моон соңгаар өөредилге чылы бүрүзү Тайбың кичээлдери биле эгелээр.

Барык чартык кезии херээженнер боол турар 80 миллион совет кижилер Совет тайбың фондузунуң кежигүннери. Олар тайбың дээш кыйгырыгларның адаанга ат салыышкынның чыып, митингилер, тайбың ээлчеглеринге болгаш өске-даа дайынга удур хемчеглерге киржип турар.

Совет херээженнер ДХДФ-ниң делегейниң херээженнериниң боо-чепсектерни дүжүрер талазы-биле кампаниязын эрттирер дугайында кыйгырыын изин-биле деткээн. Москвага эрткен октябрь айда болган дайынга удур манифестацияның киржикчилери — 800 муң херээженнер болгаш эр кижилер — ангы-ангы чурттарның улустарының дайынга удур шимчээшкиннери биле эп-сеткил каттыжылгазын илереткен. АКШ-тың болгаш НАТО-нуң Европага ядролуг чаа ракеталарны тургузар дээн планнарынга удур шиитпирлиг удурланыышкынын медеглээн. Ол милитаристиг планнар совет кижилерни аажок дүвүредип турар: делегейниң ийиги дайынынга тиилелге дээш Совет Эвилели 200 миллион кижини чидирген —кончуг улуг чидириг. Ынчангаш совет кижилер— херээжен-даа, эр-даа кижилер дайынга удур хөделиишкиннерниң күштелдирерринче, чурттуң камгаланыр аргазын быжыглаарынче кыйгырып турар.

Түңнелинде Делегейниң херээженнерниң демократтыг федерациязының президентизи Фриде Брауннуң «Тайбың болгаш амыдырал дээш, ядролуг дайынга удур» деп делегей ассамблеязынга мынча дээн сөстерин манаа киирип солдум: «Херээженнер кижи төрелгетенни долузу-биле узуткаарының айыылындан камгалаар дээш демиселдиң чугулазын медереп билген. Олар дайынны болдурбас, боо-чепсектерни эндере бүдүрерин соксадыр деп быжыы-биле шиитпирлээн. Ынчангаш олар каттыжып алгаш, ону чедип-даа алыр».

Ксения ПРОСКУРНИКОВА,
Совет херээженнер комитединиң даргазының оралакчызы.

Бөмбүрзектиң судалы

БЕДИИ-БИЛЕ ҮНЕЛЭЭН

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнамның Коммунистиг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары Ле Зуан совет-вьетнам экономиктиг кады ажылдажылганың улуг тудугларының бирээзинге барып чораан. Ол дээрге — Ханойнуң чоогунда Кызыл хемни кежилдир «Тханглонгунуң» көвүрүү-дүр.

Беш километр узун көвүрүгнүң адаккы каъдын дамчыштыр шимчээшкин ССРЭ-ниң болгаш Вьетнам Социалистиг Республиканың аразынга найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында Керээниң 5 чыл оюнуң байырлал хүннеринде эгелээн. Көвүрүг тудугжуларының күш-ажылчы чедиишкиннерин вьетнам удуртукчу бедии-биле үнелээн. Вьетнам болгаш совет инженерлерниң, ажылчыннарның интернационалдыг коллективи көвүрүг тудуун чедиишкинниг чорудуп турар. Совет дуржулганы өөренириниң, калбаа-биле ажыглаарының эргежок чугулазын Ле Зуан онзалап айыткан.

Вьетнамның тайбың тургузуушкунунга болгаш чуртту камгалаарынга кайгамчык улуг болгаш дээштиг дузаламчы дээш СЭКП-ге, ССРЭ-ниң чазаанга болгаш чонунга чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин ол илергейлээн.

Л. ШТРОУГАЛДЫҢ ЧУГААЗЫ

ПРАГА. (СЭТА). Чехословакияның кызыгаарларындан барыын чүкте болуушкуннарга холбаштыр шыңгы сагыш човап турар бис деп, Чехословакияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Президиум кежигүнү, ЧССР-ниң чазааның Даргазы Л. Штроугал медеглээн. АКШ-тың амгы администрациязы чепсеглениишкинниң болгаш удур туржуушкунунуң политиказын улустарга өжегерээн албадап турар. Гренадага удур Вашингтонның агрессиязы американ империализмниң араатанзыг мөзүзүн бүгү делегейге сойгалап илереткен. Кыжаныышкыннардан АКШ дайын халдаашкыннарынче шилчээнин Гренадага удур агрессия бадыткаан-дыр. АКШ-тың дайынзырак ол хөделиишкиннери Каттышкан Нациялар Организациязының Уставынга болгаш делегей эргезинге чөрүшкек болуп турар.

Талаларның деңн болгаш бир дөмей айыыл чок чоруун хандырар ак сеткилдиг дугуржулганы чедип алырының аргазы бар деп санап турар бис деп, чехословак чазактың баштыңы демдеглээн. ССРЭ-ниң чаагай сеткилдиин СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андропов чоокта чаа база катап бадыткаан.

Ынчаарга бистиң чаагай сеткилдиинивис дээрге, кошкак чоруктуң илергейлээшкини эвес-тир деп, Л. Штроугал айыткан.

КУБА. Гаванада автобус заводунуң бүдүрүп турар «Хирон» марканың машиналары Хосталга ортулуунуң бүгү районнарында алдаржып, сураглажаан. Совет Эвилелинден, Венгриядан болгаш социалистиг өске-даа чурттардан дериг-херекселдерни чорудуп берип турарының түңнелинде завод чылда 650 ажыг автобустарны бүдүрер аргалыг болган. Ол автобустар амгы үениң эң-не бедик негелделеринге бүрүн дүгжүп турар.
ЧУРУКТА: заводтуң эптелге цегинде.
АИН—СЭТА-ның фотозу.

КОРГУДУП ШЫДАВАС

ГАВАНА. (СЭТА). Июль 19 аттыг сандиночу аныяктар организациязының координатору К. Каррион Кубага барып чораан. Чепсектиг халдаашкынның кыжаныышкынынга Никарагуа улус таваржып турар. Ынчалзажок революцияның чаалап алыышкыннарын камгалаарынга чурттуң чону бүрүн шиитпирлиг. Никарагуа улузу ооң иштики болгаш даштыкы дайзыннары коргудуп шыдавас деп ол медеглээн.

Кубаның болгаш Никарагуаның улустарының аразынга акы-дуңма найырал болгаш кады ажылдажылга улам калбарып турарын ол онзалап демдеглээн.

ГРЕНАДАДА БАЙДАЛ

ДЖОРДЖТАУН. (СЭТА). Гренадада байдал кедергей дүшкүүрлүг. Ында хөй муң американ шериглер болгаш саттыныкчы «түр чөвүлелдиң» кежигүннери чурттуң депшилгелиг бүгү кижилерин хоругдап, өлүрүп турар. Кариб бассейниниң бичии чуртун —Гренаданы АКШ бодунуң колониязы кылып алырын планнап турар.

БҮДҮРҮҮШКҮН КЫЗЫРЫЛГАН, АЖЫЛ ЧОКТАР ӨСКЕН

ЛОНДОН. Англияның сураглыг «Дженерал электрик компани» фирмазының «Турбин дженерейторс» филиалының компаниязының администрациязы 700 хире ажылчыннарны болгаш албан-хаакчыларны ажылдан үндүрерин чарлаан. Манчестер, Регби болгаш Ларн хоорайларда заводтарның «бүдүрүүшкүнүнүң болгаш артык ажыл кылган кижилерни кызырары эргежок чугула апарганы»-биле ол бодунуң шиитпирин тайылбырлап турар.

Түрээй сан-түңнерден алгаш көөрге, амгы үеде Англияда ажыл чоктарының саны 3 миллион кижи четкен.

ВЕНА. Австрияда эң улуг «Фест-Альпине аг» деп индустриалдыг концернниң администрациязы фирманың металлургия бүдүрүлгелериниң 1500 ажылчыннарын болгаш албан-хаакчыларын кызырган ажылчын график ёзугаар ажылче киирер деп турарын дыңнаткан. Концернниң директорларының бирээзиниң чугаазы-биле алырга, оларны чоорту ажылдан үндүрер.

Кан ээлдирер «Ферайнигте эдельшталверке» компанияның дирекциязы ооң мурнунда бүдүрүүшкүнүн кызыргаш, 4500 ажыг кижини ажылдан үндүрер деп шиитпирни хүлээп алган.

Экономиктиг бергелерниң тургустунуп турар бир кол чылдагааннарының бирээзи болза, чурттуң металлургия үлетпүрүн Европаның экономиктиг ниитилежилгезиниң эрге-ажыктарынга чагыртып турары болур. Амгы үеде күштүг дугуржулга ёзугаар Австрия бодунга ажыглаар шойнуң болгаш каңның 25 хуузун ЕЭН-ниң күзели биле чедип алыр ужурлуг, ынчан бодунуң бүдүрүкчү күчүлери кызырлы бээр.

• • •

Фойтсбергте (Штирия чери) шил бүдүрүлгезиниң чүс ажыг ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары «ак-көк чагаа хаптарын» алгылаан, ында оларны ажылдан үндүрер дугайында дыңнадыглар кирген. Ук заводтуң администрациязы бүдүрүлгениң «орулга чогунга» чылдагааннааш, ону бүрүнү-биле хаап кааптар деп шиитпирлээн.

Оон ангыда база чүс хире ажылчын чурттакчылыг өске черлерден амыдырап чурттаар акша-төгерик ажылдап алыр аргалыг болганнар. Ынчангаш, кризистиң бүгү аар-бергелерин ажылчы чоннарның эктинче чүдүрер сорулганы дирекция салган.

РИМ. Италияның үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээли бо чылдың эрткен чеди айларында, эрткен чылдың ол үезинге деңнээрге 7,9 хуу кызырылган дээрзин Статистиканың төп институду дыңнаткан. Ол дыңнадыгда ук чурттуң даштыкы садыгда өрези 6.822 млрд. лир чеде берген деп турар.

БРЮССЕЛЬ. Бельгияның экономиказы мурнуку хевээрле дорайтавышаан. Ол дугайында экономика министерствозунуң статистика саннары бадыткап турар. Чижээ, үлетпүр бүдүрүлгезиниң өзүлде темпизи бо чылдың эрткен он айларында 0,7 хуудан өспээн, ажыл чок чоруктуң өзүлдези 7,5 хуу болган. Ниитизи-биле ажыл чок кижилерниң саны чартык миллион ашкан.

БРЮССЕЛЬ. Бельгияны кан ээлдирер хемчээлин кызырарынче албадаар сорулгалыг «нити рыноктуң» удуртукчуларының ыйадымышкынының түңнелинде «Коккериль-Самбр» концернниң Серене хоорайда эң чаа заводтарының бирээзинде хагдынар айыыл диргелип келген. Ук бүдүрүлгениң ажылчыннары аңаа удурланыышкын чыскаалып кылган болгаш негелделер тургускан.

ТОКИО. Японияда эң улуг пос-тааввы компанияларының бирээзи — «Тоноботуң» администрациязы чоокку үеде Хамамацу болгаш Судзука хоорайларда ийи фабриканы хаарын чарлаан. Чуртта үргүлчүлээн турар экономиктиг кудулап бадыышкынның үезинде орулга чедип алырын оралдашканнарын «бүдүрүлгени чаартыры» деп программазының бир кезээ ол шиитпир болур. «Тоноботуң» ээзи каш чүс пос-таавычылары ажылындан үндүртүрүнүң кырында келген, олар ол планны боттандырбас, боттарының күш-ажыл кылыр эргези дээш туржур ужурлуглар.

МАНИЛА. Филиппинниң күш-ажыл болгаш ажылдап турарлар министерствозунуң дыңнадып турарын ёзугаар алырга, чурттуң 622 бүдүрүлгелери болгаш компаниялары ажылын соксаткан. Ооң чылдагааны чүдел дээрге, чигэттиң чедишпези база октябрь төнчүзүнде бүдүрген филиппин песонуң үнезиниң кудулааны болур. Бүдүрүлгелерни хагган болгаш кижилерни мөөңү-биле ажылдан үндүрген чоруктан Мурнуу Лусонның база Висай ортулуктарының төп районнарының ажыл-агыйларының дыка хөй салбырлары дорайтап туруп берген деп министерствонуң илеткелинде чугаалап турар.

(СЭТА).

КОМПАРТИЯНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливан Коммунистиг партия чурттуң мурнуу талакы районнарынга хамаарыштыр медеглел кылган. Ливанның эжелеткен кезиин израиль агрессорлар улуг кара-бажың кылдыр хуулдурганын медегледе айыткан. Хөй муң кижилер берге байдалга таварышкан. Израиль шаажылакчылар оларны хилинчектеп, өлүрүп турар. Удурланыышкынның улусчу калбак фронтузун тургузарынче, интервентилерге удур демиселди күштелдиреринче Мурнуу Ливанның чурттакчыларын ливан коммунистер кыйгырган.

Ливанның далай эриинин чоогунда хоорайларының болгаш суурларын АКШ-тың шериг-далай күштериниң корабльдериниң улуг боолары мурнуку хевээр шыгаап алган турар. Американ шериглер Ливандан үнерин бодавайн, харын-даа улам быжыглап турар. АКШ-тың күрүне секретары Дж. Шульцтуң медеглели ол дугайын херечилээн турар. Атланта хоорайга ол чүве чугаалаан болгаш амгы байдалдарның үезинде американ шериглерни Ливандан үндүрери «улуг частырыг болур ийик» деп, ол медеглээн.

КОНАКРИГЕ БАЙЫРЛАЛ

Империалистиг агрессияны ойтур шапканының 13 чыл оюнга тураскааткан шериг парады болгаш ажылчы чоннарның чыскаалы Гвинеяның найысылалынга болган. Конакри хоорайның төп стадионунга болган массалыг митингиге республиканың президентизи Секу Туре чүве чугаалаан.

Аныяк республикага удур ханыыг агрессияны империализм кылган болгаш Гвинеяның революциязын бооп тударын оралдашкан деп, президент чугаалаан. Хосталганың, демократияның болгаш депшилгениң идеалдарынга шынчы Гвинеяның улузу бодунуң чаалап алыышкыннарын камгалап шыдаан болгаш реакцияның күштеринге аштырышкынны таварыштырган. Гвинеяның революстуг улусчу республиказы империализмге, колониализмге, расизмге болгаш апартеидке удур Африканың улустарының демиселинге тодаргай салыышкынны моон соңгаар-даа киирер деп, Секу Туре медеглээн. Делегейниң улустарының айыыл чок чоруу болгаш депшилгези дээш, чаа дайын кыжаныышкынынга удур демисежип турар демократтыг бүгү күштерниң чаңгыс ээвн улам-не сырый каттыштырарынче ол кыйгырган. Деңн эргеге болгаш бот-боттарынга ажыктыг болур чорукка үндезилээн, делегейниң кады ажылдажылгазын калбартырының эргежок чугулазын президент онзалап демдеглээн.

П. МИЛТОННУҢ МЕДЕГЛЕЛИ

КАНБЕРРА. (СЭТА). Американың Каттышкан Штаттары Гренадаже халдаарда «чаңгыс ада-чурттугларын камгалаар дугайында» дээр хоозун чылдакты ажыглаан деп, Австралияның парламентизиниң кежигүнү лейборист Питер Милтон медеглээн. Кажан Гитлер Австрияже болгаш Чехословакияже халдаарда база ындыг хоозун чылдакты ажыглаан турган.

Бижик билбес чорукту узуткаарын чедип эп, чер чок тараачыннарга черни берип турар депшилгелиг чазактарның үлегери Латин Америкада АКШ-тың чалча чазактарын дүжүреринге чедирип болур дээрзинге Американың Каттышкан Штаттары айыылзынып турар.

Соңгулдалар болур

ДАККА. (СЭТА). Бангладеште президент соңгулдалары келир чылдың май 24-те болурун чурттуң кол шериг администратору генерал-лейтенант Х. М. Эршад медеглээн. 1984 чылдың ноябрьда парламент соңгулдалары база болурун түс чериниң радиозун болгаш телевидениезин дамчыштыр чугаазынга ол дыңнаткан. 1982 чылда шериг администрациязы эрге-чагыргага киирген соолгуде политиктиг ажыл-чорудулгага бүгү кызыгаарлаашкыннарны күш чок болдурарын генерал айыткан.

ФРАНЦИЯНЫҢ БЮДЖЕДИ

ПАРИЖ. (СЭТА). Францияның национал хуралы хөй кезииниң бадылаашкыны-биле 1984 чылда күрүне бюджединиң төлевилелин чүүлдүг деп көрген болгаш ону ам француз парламентиниң үстүкү палатазы — сенатка чугаалажыы көөрү-биле киирер.

ХОВАР ДЭЭН МЕРГЕЖИЛ

«Беловежтиң Пущазы» дээр аңнывыр-камгалалдыг ажыл-агый черлериниң эртем ажылдакчызы Виктор Бахаревке ол дээрге аңаа-ла ажыл кылдыр сагындырар. Ол герпетолог, Белоруссияда эң-не аныяк эртемниң төлээлекчизи кижи. Бо чылдың соолгү хову сезонунуң үезинде чыланнап боруур деп турган, ол СЭТА-ның корреспондентизин эдертип алган.

Бир эвес ажыы-биле чугаалаар дээр болза, арга-арыг иштин кирип, походтаар деп тургаш, шала сестип-даа, чиртиннеп-даа турган мени: чыланнарның кажарының, оларның шагарының болгаш өске-даа ондактыг чүүлдерниниң дугайында чугаа-соот сагышка кирер болду. Ынчалза-даа Виктор Александрович мени оожуктурду:

— Чыланнар күзүн ижээринге белеткенир болгаш шаг чок, дыка шимченгир эвес болур чүве болдур ийин—дээш, немей чугаалай-дыр.— Олар дээрге, дыка моон болур амытаннар болбазыкпе. Олар соок ханныг-даа болза, бөкперлежип алгаш кыштаарга, чылыгла болгай.

Орукче үнүп турувуста В. Бахарев бистиң сорулгавыс соястаарларны санаары болурун тайылбырлаан. Ону кылыры дыка бөдүүн болган: шимчээчи кижи үш метр «коридорну» чижеглеп көрүп алгаш, 10 километрни эртер болгаш орукка-ла таварышкан шагар-шакпас чыланнарны, селескелерни санааш, оон соонда карандашты алгаш, ортумак санны үндүрүптер. Амгы үеде Белоруссияда ындыг ортумак сан кажангызындан-даа эвээш деп, специалистер бадыткап турарлар.

Чыланнарның бичии-даа хораны чамдыкта кижиниң амытынын ап-даа болур: ол ыжык клеткаларының улгадып, көвүдээриниң хемчээлин оожумнадып, соксадыр болгаш хөй хан токтур кезйишкиннерниң үезинде база өске-даа медицина сорулгаларынга ажыглаттынар.

Бахарев хенертен тура дүштү.

— Шак мааңаа чылан чыткан-дыр көрем—дээш, бичиие чыттыг базып каан чиңгисче айытты.—Ол ам ырак эвесте чор боор.

Оон удаваанда-ла Виктор Александрович доңгайгаш, хөңгелиг кырынче холдаан, соонда, шакпас чыланны дораан-на ушта соп келген. Ону ол шуут-ла бажының чанында көдүрүп алган туру.

— Чылдың бо үезинде чыланны чанагаш хол-биле тудуп алырга ажырбас чүве— деп, ол специалист чугааланды.

Мен шала-ла айыылзывып, сезинмишаан:

— Шаптас ирги бе?—деп, айтырдым.

Ол хүлүмзүрээш:

— Профессионал кижи ооң дараазында карак чивеш дээр аразында канчап баарын билир ужурлуг—деп, харыылады.

Оон база-ла чылан дилеп чоруптувус. Ам кээп дидимненип, кижимни мурнап чор мен.

— Виктор Александрович! —деп, ону кый дидим.— Шагар медянка дээр чылан чор көрем!

— Шагар деп чүң боор— деп, ол чөпшээрешпеди.— Чүге дээрге, Беловежтиң аргазынга ындыг чыланнарга ам-даа ужурашпаан мен, оларны БССР-ниң Кызыл дептеринде киирип каан чүве болгай. Бо дээрге аңаа-ла кызыл чылан— гадюка-дыр.

Гадюка дээр чыланнарның өңү янзы-бүрү болурундан улус оларны будаар чүве боол-тур. Ол черде сарыг, кызыл, кара, кара-хүрең, бора, ногаан-даа чыланнар таварышкылаар. Ынчаарга медянканы дыка күштүг хоранныг дээри черле шын эвес. Оларның медянка дээр амытаны аңаа-ла чылан хевирлиг селеске-дир. Эртемденнерниң медянка деп адап турары чылан боду безин хора чок. Ол— дендии бичии питон-чыландыр.

10 километрни эртенивис билдиртпейн барып-тыр... Шакпас чыланнарның мөөңнелге черлерин илередири-биле республиканың чурттакчыларындан айтырыг салыр деп турарын В. Бахарев чугаалады. Кезиинде баргаш, чыландан эң үнелиг эм-таң бүдүмелдерин үлетпүрге үндезилеп алыры-биле эртемденнер эң таарымчалыг черлерни тодарадыр сорулгалыг.

Г. НОВИКОВ,
СЭТА-ның корр.
КАМЕНЮКИ.

КОРГУДАР СОРУЛГА-БИЛЕ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливан эриктерин дургаар эжиндирип чоруп турар АКШ-тың далай шериниң авианосецтеринде шериг самолёттары чурттуң даглыг районнарын болгаш Бейрут хоорайның кыдыгларын үзүк соксаал чокка хайгаарап ужудуп турар. Ында американ ужар чүүлдүң үүлгедиишкинин Ливанның национал-патриоттуг күштерин болгаш кожазында Сирияны коргудар дээн оралдажыышкын кылдыр көрүп турар.

Бейруттуң чурттар аразының аэропортунуң районунда айыылдыг байдал-биле холбаштыр дыка хөй авиакомпанияларының самолёттарының ужудуушкунун соксаткан. Ону долгандыр американ далай чаа шериглериниң туруштары бар.

ШИИТПИРЛИГ ШИЛИИШКИН

ГААГА. (СЭТА). Барыын Европа шиитпирлиг шилип алыышкынның мурнунга тургустунган. Ооң девискээринге американ ядролуг чаа ракеталарны эккеп тургузарын АКШ болгаш НАТО талазы-биле ооң эвилелчилери белеткеп турар. Ол ракеталарны Совет Эвилелинге удур угландыр тургузарын планнап турар.

Ол дугайында Голландияның радикалдарының политиктиг партиязының Амерсфорт хоорайга болган съездинге ол партияның даргазы Р. Беккерс медеглээн. Эрге-чагыргада буржуаз ийи партиялардан парламентиде депутаттарның туружун ол шыңгыы шүгүмчүлээн. «Першинг-2» болгаш чалгыныыг ракеталарны Барыын Европага эккеп тургузарын соңгаарладыр дугайында айтырыгны бодунуң эвилелчилериниң мурнунга тургузарынче Нидерландыларның чазаан кыйгырган резолюциялардан ойталаарын ол депутаттар чедип алган.

Голландия ийи үлегерни көргүзүп болур турган. Ынчалзажок өлүмнүг боо-чепсекти өске чурттарга эккеп тургузарынга хамаарыштыр чурттуң чазаа чоржаң турушту ээлевишаан, үени эрттирипкен деп, Р. Беккерс медеглээн. Дайынга удур шимчээшкинниң улам-на идепкейжидер бис деп, ол чугаалаан.

ШИМЧЕНГИР, ТУДУНГУР

Эртенгиниң сес шак четпээнде, совхоз тудуунуң ыяш дилдирер черинге пилорамщик чедип келген. Ол ажыл мурнунуң белеткелдерин кылган тур. Бо дээрге Чөөн-Хемчикте «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны Шугур-оол Куулар дыр. Хирлер бистерин хынап, ажылдаар чер девискээрин ширбип каан. Чоорту оон өрү четкилеп келди. Оларның аразында хоочун-даа, аныяк-даа ажылдакчылар бар.

Шугур-оол Идиневичини суурда таныыс кижи ховар. Ол пилорамага 1958 чылдан бээр ажылдаан. Ооң ажыл стажы 25 чыл ашкан, бешки разрядтыг пилорамщиги. Даштындан көөрге бичежек, ынчалза-даа шимченгир болгаш ажылдап турда тудунгур. Кажан херек апарганда кады ажылдап турар өөрү-биле дыштаныр хүннерде-даа ыяш дилдире бээр таварылгалар тургулаан. Даанган херээнге кызымак чоруу дээш совхоз дирекциязы мактап келген. Чартык чылды түңнээнде «Алдын холдар» деп бижиктиг шаңналды аңаа тывыспышаан, акша шаңналын берген.

Ш. Куулар өг-бүле ажылы кылып турда эрестиг. Шынаала өгнүң херээжен ээзинден дудак чок. Хеп-сыны, бажын иштин чуп, аъш-чем кылып турда магалыг. Бо ажыл-ишке үлегерлиг ада, чурттап оралы № 12 «Хүнчүгеш» агиткварталдың даргазынга каш чыл улаштыр ажылдаан. Хөй-ниити ажылдарын организастап турары көскү. Эрткен чайын агитквартлалдың бөлүк кижилерин баштап алгаш, мал че[illegible] белеткээн.

А. ШАГЖЫ,
киномеханик.

СОВЕТ МӨГЕЛЕРГЕ ШАҢНАЛ
А. Доржунуң тиилелгези

СТОКГОЛЬМ. (СЭТА-ның корр. В. Ролик). Хостуг хүреш талазы-биле ат-сураглыг делегей маргылдаазының хүндүлүг шаңналы — «Арзылаң мөгениң» кубогун совет мөге атлеттер тиилеп алганнар. Ол маргылдаа Швецияның Гетеборг хоорайынга боон эрткен. Бистиң спортчуларывыс команда талазы-биле тиилелгедеп аңгыда, хууда ужуражыышкыннарга чеди бир дугаар черни база алганнар. Боттарының деңзи категорияларынга тиилелгени Кызылдан барган Александр Доржу (48 кг), москвачы Сергей Корнилаев (52 чедир кг), Киев чурттуг Сергей Белоглазов (57 кг чедир), красноярыжылар — Виктор Алексеев (62 кг чедир) болгаш Владимир Модосян (82 кг чедир), Арслан Хадарцев (100 кг), москвачы Салман Хасимиков (100 ажыг кг) олар чедип алганнар.

Айтырыңар, харыылап бээрэл

ЫНДЫГ ШАЛЫҢ ТУРАР БЕ?

Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» совхозта кудук ажылчыннарының мурнундан дараазында айтырыгга харыылап бээрин дилеп тур бис. Бис кышты кыштадыр кудуктуң дожун аштап, печкага дүн-хүн чок от салып турар бис. Ол дээш октябрь 1-ден март төнчүзүнге чедир айда 42 рубль шалыңныг бис. Апрель 1-ден эгелеп иштидаштын арыглап, суг сордуруп чайны өттүр ажылдаар бис. Ынчан шалыңывыс бир кижиге 12 рубль. Ындыг шалың турар бе? Чазак доктаалында акша-шалыңны улгаттырар деп айыткан турда, бо шалың таан чөгенчиг эвес бе? Бистиң районда безин өске совхозтарда кудук ажылчыннарының шалыңы сыр өске деп дыңнап турар бис. Бо талазы-биле тайылбырны бээрин дилеңнис.

Бөлүк ажылчыннардан.

Харыы: СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1982 чылдың май 24-те «Кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының продукция бүдүрерин улгаттырарынга болгаш ооң шынарын экижидеринге материалдыг сонуургалын күштелдирер талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалынга үндезилеп, ССРЭ-ниң Күш-ажыл талазы-биле күркомитеди болгаш ВЦСПС-тиң Президиуму совхоз болгаш өске-даа кодээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң ажылдакчыларының шалыңының дугайында чижек дүрүмге хамаарыштыр өскерилгелерин болгаш немелделерни киирген. Бо чаа чижек дүрүм ёзугаар совхозтуң удуртуучу ажылдакчыларының, специалистериниң, албан-хаакчыларының шалыңын улгаттырган, а дузалал персоналдың: одакчылар, аштакчылар, таныыылдар, кудук аштакчылары болгаш өскелериниң даа айда ажыл төлевирин 70 рубльден 80 рубль чедир улгаттырган. Бо ажылдакчылар 1983 чылдың январь 1-ден эгелеп район коэффициентизи-биле катай айда 96 рубль шалыңныг болган. Үстүнде эң-не эвээш шалыңныг совхоз ажылчыннарының айда шалыңы 80 рубль болганда, силерге кудук аштаан дээш чайгы айларда 12 рубль, кышкы сезонда 42 рубль төлеп турары канчап-даа шын эвес.

Ынчангаш силерниң шалыңыңарны шын эвес төлеп турган дугайында база мурнуңда айларда чедир албайн турган ажыл төлевирин немей төлеп бээр дугайында айтырыгны совхозтуң профэвилел комитединге киирер эргелиг силер. Профэвилел комитеди силерниң хомудал билдириишкиниңерни 7 хонук хуусаада сайгарып, шиитпирлээр ужурлуг. Бир эвес профэвилел комитединиң үндүрген шиитпирлери-биле чөпшээрешпес болзуңарза, ук айтырыгны үзе шиитпирлээри-биле район судунче хомудалды киирип болур силер.

ЧЕЖЕ ХҮНГЕ САНАТТЫНАРЫЛ?

Бистиң яслиде үш харга чедир уруглар бар. Эмчи сестралары ылап-ла турар ужурлуг. Ынчалзажок эмчи сестразы чедишпезинден, ясливис эргелекчизи эмчи эртемниг болгаш ону база харыылап ажылдап турар. А ынчаар ажылдап турар кижиниң шөлээзи чеже хүнге санаттынарыл?

«Чебурашка» ясли-сад коллективинден.
Таңды район.

Харыы: ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Күш-ажыл күркомитединиң болгаш ВЦСПС-тиң Президиумунуң 1963 чылдың июль 12-де бадылааны «Хоралыг бүдүрүлгелерде, цехтерде болгаш албан-дужаалдарда ажылдап турар кижилерге немелде шөлээ бээр дугайында» доктаалын ёзугаар ниити хүн чурумун школа-интернаттарның, уруглар бажыңнарының, уруглар садтарының болгаш яслилерниң эмчилеринге, а ол ышкаш уруглар бөлүктеринде ажылдап турар эмчи сестраларынга, санитаркаларга, няняларга, дүнеки няняларга 24 ажыл хүннүг узаткан шөлээни бээрин айыткан. Шөлээниң хуусаазы ажылчының кандыг эртем дооскаанындан хамаарышпас, а херек кырында ажылдап турар ажылындан болгаш албан-дужаалын барымдаалап бээр.

Ясли эргелекчизи 36 хонук шөлээлиг болур болгаш, оларга дакпырлап өске бир ажылды кылган дээш, кол шөлээзиниң кырынга немелде шөлээ бээрн күш-ажыл хоойлузунда көрдунмээн.

КАНЧААР ТӨЛЭЭРИЛ?

Чөөн-Хемчик районнуң Чыраа-Бажы суурунда чурттап турар бис. Бистер бо чылдың июль 21-ден август 31-ге чедир Кызыл хоорайның МРО, СТО организациязынга совхозтуң УАЗ-469 маркалыг чиик машиназын септээш келген бис. Бо ажылдаан хүннеривистиң акшазын төлеттирип алыр дээш совхозтуң бухгалтерия черинге баарывыска, «Ажылдаан хүннериңерниң чүгле 10 хонуун төлээр бис» дижир.

Үстүнде айыткан 40 хонуувустуң сургакчылаап шынзылгазы кайывыста-даа бар. Ынчангаш биеке бо сургакчылаан хүннеривисти канчаар төлээрил?

В. ЧҮЛДҮМ.
М. ХОМУШКУ.

Харыы: ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1980 чылдың январь 15-те доктаалынга үндезилеп бадылаан, «ССРЭ девискээринге сургакчылаар дугайында» инструкция ёзугаар бүдүрүлге, албан черлериниң удуртукчузу бүдүрүлгеге чугула херек апарганда, ажылчынны азы албан-хаакчыны өске черже сургакчылаар дугайында дужаалды үндүрер болгаш ол дужаалга кайнаар, каш хонук иштинде база кандыг ажылды кылырын тодарадып айыткаш, тускай форманың шынзылгазын холга тыпсыр. А ол ышкаш баарда, кээрде орук, чурттаар чер хөлезинин (тускай транспорт болгаш чурттаар чер-биле хандырбаанда), хүн шүүделин каш хонук база кайы хире ырак черже баарын барымдаалап, аңаа авансызын баш бурунгаар бээр ужурлуг.

Бир эвес совхозтуң директорунуң дужаалын ёзугаар 1983 чылдың июль 21-ден август 31-ге чедир Кызыл МРО-га машина септеп ажылдап турган болза, үндүрген чарыгдалыңарны совхоз үстүнде айыткан инструкция ёзугаар эгидер апаар. Бир эвес сургакчылап барган черинге күш-ажылдың сагылга-чурумун үреп, прогул кылып база совхозтуң берген онаалдазын сургакчылаар дугайында дужаалда айыткан хуусаазындан озалдадып турган болза, прогул кылган хүннериниң, айыткан хуусаадан артык хүннериниң ортумак шалыңын, хүн шүүделин, бажың хөлезинин совхоз төлевейн барып болур.

Херек кырында совхозтуң директору-биле 40 хонукта сургакчылаар дугайында дужаалдыг, шынзылгаларда МРО-га барган болгаш үнген хүннерни бадыткап айыткап каан болза, күш-ажылдың сагылга-чурумун үреп, прогул кылган дугайында фактылар чок турбуже, совхоз төлевейн турар болза, бо талазы-биле тургустунган күш-ажыл маргылдаазын үзе шиитпирлээри-биле баштай совхозта тургусткан күш-ажыл маргылдаалары көөр комиссияже, профэвилел комитединче болгаш район судунче хомудап болур.

А. АЖИ.
профоблчөвүлелдиң юрист-консультантызы.

Очерк

Ачылыг суур Авыйган

1. МАГАЛЫГ ОРАН

Каа-Хемниң Авыйган ховузунуң бажында кадыр эл кырында бичежек суур шөйлү берген чыдар. Ол болза Бүренде инвалидтериниң болгаш кырганнарның интернат-бажыңы-дыр. Даңгаар шифер крышалыг, ак, хүрең улуг-биче тудуглар шуушутур турупкан, кайы ырактан аянныг коступ, дүнелерде сайгылгааның чырыындан айыраңайнып турар.

Аарыг-аржыктан, назы-хардан сулараан кижилерни ажаап-тежээр тускай суурну бо черге тургусканы анаа эвес. Бүрен дээрге чүгле делгем Каа-Хемниң-даа эвес, а харын бүгү Тываның чараш бойдустуг, кижиниң иштин-хөөнүн чайгаар сергедип кээр черлериниң бирээзи. Дыт, шиви, чодураа, хаак, тал, инек-караа, кызыл-каттан бүткен калбак арыгның иштин куду чамдыкта узун ээремнер боон хөөлбектелип, чамдыкта саарыгладып далажып базып чыдар Бүрениң ол-бо талаларын ээчип, аргаларлыг, эгээртинмес оът-сигенниг, чечек-каттыг даглар дургаар хаажылап, кавайлап элган турар. Хемниң оң талазынче дап бээрге, ан-меңнии, кат, тоорук-туң ораны Казы сыны мыя бо.

А хемниң солагай талазында тараалаң Улуг, Биче Ажыктарын белдирлешкен черинден ырак эвесте Авыйган болза Бүрениң кайы шагдан бээр сураглыг, онзагай булуңу. Ооң агаары —байлак үнүш-дүжүттүң айдызы синген, бору бүткен кайгамчыктыг эм-дом.

Үстүнде айтканывыс суурну ук чериң ады-биле Авыйган деп адаан. Ооң чыпшыр кыдыы-биле кавлама орук эрткен. Район төвү Сарыг-Септи Бүрен-Бай-Хаак, Ильинка суурлар-биле харылзаштырып турар Кызылдың автобузу хүннүң-не эртен, кежээ маңаа доктаап эртер. Ында улуг, бедик хаалгаларны утулзалап каастааш, силиг, ак аржыылдарда аъш-чем делгей тудуп алган, «Кирип моорлаңар» деп чалап турар, орус, тыва ийи кысты өңнеп чураан.

2. СОВЕТ КҮРҮНЕНИҢ БУЯНЫ

Авыйганда аарыг-аржыкка туттурган азы назы—хары улгаткаш, азыранып аргазы бергедээн ийи чүс ажыг кижи чурттап турар. Олар республиканың шупту районнарындан база бистиң улуг чуртувустуң аңгы-аңгы черлеринден—Москва, Ленинград, Элиста, Владивосток, Томск болгаш өске-даа хоорайлардан келгилээн. Маңаа күш-ажылдың болгаш дайынның хоочуннары —кандыг-даа ажылды күүседип чораан, тергиин солун намдарлыг кижилер-биле ужуражып болур.

Бот хандыртынар аргазын чидирген кижилерни маңаа амгы үениң негелделеринге долу дүгжүр оран-сава, идик-хеп, аъш-чем, эм-таң аймаа-биле бүрүн хандырып, карактаар. Интернат-бажыңының хамык-ла ажылы алдан ажыг специалистер биле ажылчыннарның күжү-биле башкарлып турар. Бо бүгүге күрүнениң социал хандырылга фондузундан чүс-чүс муң рубль чарыгдаттынар. А бүгү чурттуң хемчээли-биле ол дээрге миллион-миллион рубль-дир.

Кадык-шинээн ышкынган улус хилинчектенмезин дээш бо ышкаш ондүр-чаагай ачы-буянны кылып турар чаңгыс-даа капиталистиг чурт делегейде чок. «Демократия», «хостуг делегей», «кижиниң эргези» деп хоозун пропагандага акша-хөреңгини харам чокка чарыгдап турар эң-не бай империалистиг күрүне Американың Каттышкан Штаттары база ол ышкаш Англия, Франция, ГФР, Италия, Япония чергелиг сайзырангай буржуаз чурттарда хөй миллион кадык ажылчыннар безин амыдыраар ажылы чок, чайын-кыжын аргажок казанактарда, харында даштыгаа хонаттап, кедергей аар өртектиг эмчи дузаламчызын ап шыдавайн, түреп чурттап турар.

Директор болгаш парторг С. С. Сымыя бисти чамдык тодаргай барымдаалар-биле сонуурганган. Бүрениң инвалидтериниң болгаш кырганнарының интернат-бажыңында беш чуртталга корпузу, хары угда сезен кижи чемненир столовая, чунар-бажың, механизастаан хеп чуур чер, эмчи пунктузу, уруглар садиги, библиотека, одаалга төвү, гараж, аъш-чем болгаш хеп-сын складтары бар. Авыйган хемчээли-биле биче боордан башка ниити байдал-биле херек кырында совхозтар төптеринден ылгалбас.

Канчаарга-даа улуг эмчи болгаштың, Сергей Салчакович медицина хандырылгазын онза тодаргай тайылбырлады. Үш корпуста бир-бир фельдшер биле сестралар ажылдап турар. Эмчи херекселдерин кургадыг-стерилизация шкавынга тулган изиг бус-биле арыглаар. Кварц, УВЧ, гальванизатор, дорсонваль чергелиг сайгылгаан-биле чиңнеп эмнээр тускай херекселдерлиг физкабинетти шагда ажыглалга киирген. Колдуунда назы-хар аайы-биле тыптыр аарыглардан качыгдап чоруур кижилер хөй черге ук кабинеттиң дузазы онза улуг.

Интернат-бажың ай санында чеди чүс рубльдиг эмнерин алыр. Ынчангаш назы-бүрү күштүг эмнерге ол чылдың-на 8400 рубльди чарыгдап турар ышкажыл! Бо түңге эмнелге херекселдери садып алыр акша кирбес.

Берге аарыг кижилерни үш тускай палатада эмнеп турар. Кол эмчи дүъшке чедир хүлээп алыышкынны эрттиргеш, чыдар улусту эргип шиничир. Ооң аңгыда квартал санында республика болгаш район эмнелгелеринден барык шупту аарыглар талазы-биле эмчилер кээп, шиничилгелер эрттирер. Улустуң кадыкшылын быжыглап, экижидери-биле «Чедер» курорт биле алдарлыг Дус-Хөлдү база ажыглап турар.

Аянныг, узун корпустарының иштинге кирип кээривиске, арыг-силиг, эмге-сесктелиг чорук дораан эскертинер. Коридорларда болгаш чыдар кижилерниң палаталарында телевизорларны тургускулаан. Делгем, чырык, чылыг өрээлдерни ийи, үш, дөрт кижи ээлээн. Олар орунарын шевер эткилээш, даштын агаарлап, ажылдап турар азы сандайларда олурар болду. Өг-бүлелиг аныяк-даа, кырган-даа улус шупту тускай өрээлдерлиг.

Аъш-чем шуут четчир—хүнде дөрт удаа чемнеңир. Ооң кадында кырганнарның шайзырак чаңчылын өөренип көргеш, корпустарда ниити розеткаларны тургускан,— күзээн кижи чем-даа, шай-даа хайындырып ап болур.

3. ӨӨРҮШКҮНҮҢ СӨСТЕРИ

Бүрениң инвалидтериниң болгаш кырганнарының интернат-бажыңынга кижилер янзы-бүрү салым-биле келген. Мында кырааш азырадыр ажы-төл азы чоок төрел чок кижилер бар. Чамдык улус ажы-төлүн доруктуруп, түр кайлаң амыдыралче киирип каап, демгилерниниң өг-бүлелеринге база дузалажып чораан, ынчалза-даа кырааш назынында уруг-дарым-биле таарышпастааш, чедип келген. Артканнары кандыг-бир аарыгга туттургаш, күрүнениң азыралынга кирген.

Аарыг-ажыктың болгаш кырааш назынының опаалаштырган берге үүлезин чиигеткен хайыралы дээш төрээн Совет күрүнезинге олар өөрүп четтирген сеткилин илергейлеп турарлар. Интернат-бажыңның бөлүк чурттакчыларынга сөстен бериптейн.

Ыргак-оол Сарыглар:— Чеден сестиг мен. 1931 чылда намга киргеш Сүт-Хөлге янзы-бүрү ажылдарны кылып, МЧАЭ, колхоз организастажып, удуртуп чордум. Пенсияже үнгеш, чеди чылда хойжуладым. Кады кырааш эжимни ышкынып, улгадып назылааш, азыранар аргам бергедеп кээрге, партия райкомунуң бирги секретары турган Н. С. Бойдунуң сүмези-биле маңаа келдим.

Хыртың Доңгак:— Чырык черге алдан тос чыл чурттап чор мен. Ооң он чедизин колхоз, совхозка тракторист, моторист эрттирдим. Кырганнар бажыңынга хан бызымашкыны улгаткаш, уруг-дарыымга халалыг апаргамдан чөгенгеш келдим. Кижи боду-ла оспаксыравас болза маңаа чалгаараар, муңгараар ужур чок: эш-өөрү биле үргүлчү хөөрежир, шыдаар шаа-биле ажылдаар, радио дыңнап, телевизор көөр. Чагылгам — «Шын» солун база үргүлчү саат чок кээр, биеэги хевээр сүмележир идегелдиг өңнүүм боон аргнышаан. Бээр келбээн болзумза, амыдыралым, чугаажок, берге болур турган. Ынчангаш Совет чазаамга чүрээмниң ханызындан өөрүп четтирдим!

Солунам Сундуй:— Чээрби үш чылда хойжулап чорумда, дециэзэм аар бертиниш сынган. Эмчиге бүдүн чартык чыл болган соонда бертиим тудушка-даа, аарыыры читпээн, ажылдаар арга чок апардым. Ооң кадында бир караам база баксыраан. Бистиң Арыг-Үзүүнүң кодээ Совет даргазы О. Бугалдай мени бээр чоруткаш хөнчүт-ла шын, эки болган-дыр деп бүзүреп келдим. Бир аныяк оол улуг аарыг келгеш, бо черден сегээш чоруткан, ам Кызылда мурнакчы тудуг ажылчыны апарган дээр-дир. Мен база бүзүрелим ышкынмаан мен, ниитилелге дузалыг ажылче катап кирер аас-кежии меңээ черле келир.

Яков Мосналёв: — Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи кижи мен. Бо черге Элистадан келгеш, ийи чыл чеде бердим. Чоок төрелдерим чок. Күрүне эвес болза, кыраам назынымда ат болур турлум. Тываны төрелзипе бердим. Орус, тыва кырганнар, алышкылар дег, найыралдыг чурттап тур бис. Бо бүгүнү дээш өөрүвес аргам чок. Партияга, чазакка мөгейип четтирдим!

Григорий Бүрүн-оол: — Алдан үш харлыг мен. Он сес чылда мал эмчилеп чорааш, карактарым аараш, бо черле сес чыл чеде бердим. Ийи карам чидиргеш, бир кезек өйде караңгы дүмбей делегейде лег апарган турган мен. Канчап амыдыраар кижи боор мен деп бодаптарымга, эмчи эртгир берге турган. Борта келген соонда муңгарадым арылган, оон туржук сагыш-сеткилим чырый берген.

Мындыг янзылыг өөрүп четтириишкинниң сөстерин өске-даа ужурашканым улуг биче кижилер чугаалаар болду.

4. КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ДУЗАЗЫ

Интернат-бажыңның чурттакчыларын чүгле азыралда турар улус дээр болза, оста шын эвес. Ажыл—кырган кижээ сагыш сергедир дежинче, аарыг кижээ — солуттунмас эм, ачылыг эш. Ынчангаш мында хире-чергези-биле кылдынып шыдаар кижилерге хүнде дөрт шактан ашпас ажылга хүлээн ап, төлевирин тыпсып турар.

Өзүрден Падыгыр Тумат баштай ийи карак баксыраш, улаштыр бажы аарыш дээрге, эмчиге үш чыл эмнеткен соонда, тускай комиссияның шиитпири-биле маңаа келген. Падыгыр Лопсанович хөделир шыдаар инвалидтерге, кырганнарга күш-ажылдың онза дузазын бодунуң хууда дуржулгазындан шуут бүзүреп билген кижи болду. «Эмчилерниң сүмези-биле агаарлап, шала чуп шимченип келиримге, кадыым дыка экижээн, ажылдаар күзелим чидирер, чалгаараар чорук—кижиге улуг хилинчек» — деп, ол бүзүрелдии-биле чугаалады.

Тумат ам интернат-бажыңда күш-ажыл талазы-биле инструктор. Бо даалганы ёзулуг ак сеткилдиг, харыысалгалыг күүседип, кады турар өөрүн ажыл-биле деткиир, шинек кидирер дээш кызып ажылдап турар.

Ооң берген медээлери-биле интернат-бажыңда кырганнарның болгаш инвалидтерниң күш-ажылының дугайында чамдык медээлер мындыг.

Бөгүн күш-ажылда 51 кижи киржип турар. Оларның чээрби алдызы — штаттыг ажылдарда, шала, хеп чуукчулары, дааранықчы, баш таарыкчызы, идик сентекчизи, библиотека эргелекчизи, кудук хоочатары, хаван ажаакчылары.

А. КАЛЗАН.
(Уланчылыг).

ЛЕНИНГРАД ОБЛАСТЬ. «Изварда бүгү-ле онзагай, бүгү-ле эргим үнелиг болгаш тураскаалдыг чүүлдер чайгы айлар-биле холбаалыг» деп, кайгамчык орус чурукчу Н. К. Рерих (1874—1947 чылдар) бижээн. Чаш болгаш чалыы чылдарын ол маңаа эрттирип, бодунуң баштайгы чуруктарын маңаа чуруп тургускан.

Чурукчунуң бодунуң чураан чуруктарын ажыглап турган, ленинградчы реставраторлар Рерихтиң бажыңын эге баштайгы хевиринче киирипкеннер. Ленинград областың музейлер каттыжыышкынының дирекциязы чурулга-каасталга уран чүүлүнүң комбинады-биле кады Изварда бажыңга турар музейниң делгирер чүүлдерин четчелеп кылып турар.

ЧУРУКТА: Н. К. Рерихтиң Изварда бажыңы.
Ю. БЕЛИНСКИЙНИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧОГААЛЧЫГА ТУРАСКААДЫП

Тываның улустуң чогаалчызы С. А. Сарыг-оолдуң төрүттүнген хүнүнден бээр 75 харлааның республиканың бүгү чону демдеглеп эрттирген.

Степан Агбановичиниң чогаалдары аныяк салгалдың кижилерин коммунистиг ёзуга кижизидеринге, оларның угаан-бодалын, сагыш-сеткилин байлакшыдарынга болгаш идей-моральдыг үзел-бодалдарын хевирлээринге улуг рольду ойнап турар.

Тыва литератураның школа программазында С. А. Сарыг-оолдуң чогаалдары улуг черни ээлеп турар. Ук чогаалдар Улуг Октябрьның, Коммунистиг партияның, совет улустарының найыралының тыва улуска улуг ачы-дузазын алдаржыдып, улустуң шаандагы болгаш амгы амыдыралы-биле, хосталга, аас-кежиң дээш демисел-биле өөреникчилерни таныштырып, оларның коммунистиг, идей-политиктиг болгаш эстетиктиг медерелиниң сайзыралынга чугула черни ээлеп турар.

Кызылдың № 2 ортумак школазының башкылары С. А. Сарыг-оолдуң чогаалдарын өөреникчилерге өөредирде янзы-бүрү арга-мергежилгелерни ажыглап турар. Ооң чогаалдарынга номчулга конференциязын эрттирип, литературалыг викториналарны ажыглап, чогаалчының допчу намдарының болгаш чогаадыкчы ажылының дугайында альбомнарны өөреникчилерге долдуртуп, хана солуннарны үндүрүп, чогаалдарынга чуруктарны чурудуп дээш өске-даа ажылдарны кылдыртып турар. Бо бүгү өөреникчилерге чогаалдарның утказын ханызы-биле билип алырынга улуг деткимче болуп турар.

Ноябрь айның эгезинден школага тыва литература неделязы эгелээн. Тоску класстарның өөреникчилери чогаалчының «Аңгыр-оолдуң тоожузу» деп номунуң бирги кезээнге номчулга конференциязы эрттирген. Конференцияга өөреникчилер тоожунуң маадыры Аңгыр-оолдуң салым-хуузун, амыдыралче баштайгы базымнарын, өөрүшкү болгаш муңгараалдарын, тыва улустуң чаңчылдарын, ёзулалдарының бичии Аңгыр-оолдуң угаан-бодалдарының быжыгарынга дузазын чугаалажып, амгы үе-биле деңнеп көрүп, ону канчаар хүлээп ап турарының дугайында чугаалашканнар. Конференцияга «Аңгыр-оолдуң» өске дылдарже үнген номнарының кыска допчулалын Тываның Пушкин аттыг библиотеказының килдис эргелекчизи Аңчымаа Салчаковна Калга-оол чугаалап, номнарның делгелгезин кылып, өөреникчилерни сонуургаткан.

Ол-ла школага чогаалчының 75 харлаанынга тураскааткан литературлуг кежээни база организастап эрттирген. Кежээге аалчылар: филология эртемнериниң кандидады, критик Доржу Сенгилович Куулар, Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы, чогаалчы Юрий Шойдакович Кюнзегеш, шүлүкчү Екатерина Дүктүг-ооловна Танова, чогаалчының кадайы болгаш чоок өңнүү Мария Давыдовна Черноусова солун сактыышкыннарны чугаалааннар. М. Д. Черноусова өөреникчилерге С. А Сарыг-оолдуң номнарын белек кылдыр берген.

Чогаалчының шүлүглелдеринге, шүлүктеринге уран номчулганы эрттирген. Кежээге тураскаадып үндүрген «Аңгыр-оол», «Хомустуң ырызы», «Мен — Совет Эвилелиниң хамаатызы мен» деп хана солуннар утка-шынар талазы-биле эки деп демдеглеткен. С. А. Сарыг-оолдуң чогаалдарынга чураан чуруктардан Шолбан Оюннуң, Чечек Тюлюштуң чуруктарын кежээниң киржикчилери улуг сонуургал-биле көрген. Тыва литератураның неделязында эң-не эки хана солуннар, альбомнар, литературлуг викториналар болгаш чуруктарның, уран номчулганың конкурстары чарлаттынган турган. Уруглар аңаа идепкейлиг киришкеннер.

А. СОДУНАМ.
Т. ШИМИТ.

АРТИСТЕР КӨДЭЭДЕ

Республиканың хөгжүм-шии театрының бөлүк артистери «Көдээниң хөөннери», «Тайып ужар» деп шиилерни Чаа Шагаан-Арыг, Баян-Кол, Терлиг-Хая, Хайыракан суурларының ажыл-ишчилеринге барааладгаш келгеннер.

Артистер бо удаада ол-ла шиилери-биле Эрзин, Тес-Хем районнарже он хонук хуусаалыг үнупкеннер.

«Тайып ужар» деп шииниң кол ролюнда Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Чадамба Монгуш болгаш оон-даа өске хоочун, аныяк артистер киржип турар. Олар шии баралгаларындан аңгыда боттарының белеткээни концерттиң чоңга база көргүзерлер.

Р. ТОЛЗАТМАА.

ТЭЭЛИНИҢ ЧЕМПИОНУ

Шак-биле дүрген ойнаарынга Тээли суурнуң чемпиону ат дээш хөл-шыдыраа маргылдаазы болуп эрткен. Аңаа район болгаш республика чергелиг маргылдааларга эвээш эвес удаа киржип чораан дуржулгалыг шыдыраачылар болгаш аныяктар киришкеннер.

Спортчу демиселдиң түңнелинде хоочун шыдыраачы Киров Хунан шилиндек он шыдыраачыларның аразындан 9 санны арыг алгаш, шылгараан. Ийиги черни 8,5 саңныг С. Сарыг-оол ээлээн, үшкүзүнде Тээлиниң № 1 есс чыл школазының директору, 7,5 санныг Н. Сат болган.

Маргылдааның тиилекчилерин хүндүлел бижиктер болгаш өртектиг белектер-биле шаңнаан.

С. САЛЧАК.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

НОЯБРЬ 23-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — «Торгу бийир». Мультфильм. 9.25 — «Кадыр эргилде». Уран-чечен телефильм. 10.40 — Документалдыг телефильмнер: «Өзүп тур мен», «Баштайгы согуушкун», «Даартага даалга». 11.35 — Концерт. 12.35 —Телемедээлер. 12.40—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Чурттуң телестудияларының документалдыг фильмнери: «Дээрелерге шаңналдар», «Каракумнуң капитаннары», «Плацдарм». 15.40 —Концерт. 16.25 — Хоойлу билир сен бе? 17.05 — «Бүгүдеге стадион». 17.35 —«Пионерия». Киножурнал. 17.45 — Амгы үениң делегейи болгаш ажылчын шимчээшкини. 18.15 — Уруглар ансамбльниң концерти. Москва областың Дубно хоорайы. 18.30 — «А сен ажылдап билир сен бе?». Эртем-нептеределиг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Коллектив чүнү кылып шыдаарыл. 1-ги дамчыдылга. — «Москва чүнүң-биле туттунуп турарыл». 19.30 — РСФСР-ниң алдарлыг артистери Н. Большакова биле В. Гуляев танцылаар. 19.45 — Алды сериялыг уран-чечен телефильм. — «Подросток» 6-гы сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Московские новости» солунуңуң шаңналы дээш фигурлуг чуңгулаашкынга чурттар аразының маргылдаазы. Кыска программа. 22.00 — «Үени мурнаар». Эртем-нептеределиг фильм. 22.15 — Неделяның спорту. 22.45—23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Курземи». Документалдыг телефильм. 8.35 —Төөгү. Мен — Совет Эвилелиниң хамаатызы мен. 9.05 — Немец дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 9.35 — География. Океан кижиге бараан боол турар. 10.05 ПТУ сургуулдарынга. Ленинниана. 10.35 — И. С. Тургенев. «Бежин луг». 6-гы класс. 12.05 — Бойдус дугайында билиг. 4-кү класс. Хат болгаш ооң ажылдаары. 12.25 —Төөгү. 4-кү класс. Баштайгы орус революсчулар. 12.55 — Музыка. 3-кү класс. ССРЭ улустарының музыказы. 1-ги дамчыдылга. 13.25 — Немец дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 13.55 — Ортаакы вектиң уран чүүлү. 2-ги дамчыдылга. 14.25 — Көдээниң шагы. 15.25— Телемедээлер. 15.30—18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Орус дылды өөренип тур бис». 5-ки кичээл. 18.45 — Мультфильм. 19.00 — «Делегейде болуушкуннарның допчулалы». 19.15 — «Азия тову». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарладдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг улуптар, чаштар!». 20.15 —ССРЭ-ниң улустуң артизи Е. Нестеренко ырлаар. 21.00 — «Үе». 21.35 —22.40 — «Хоорай кыдыында дээрбе» деп уран-чечен телефильм.

АГААР

Республикага шокар булуттаар, чагбас. Барык чүктен хаттың күжү секундада 3—8 метр. Дүне агаарның температуразы 15—20, хүндүс 5—10 градус соор.

Автоорукатарга кестүрү эки, тайгактаар.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 21—23, хүндүс 6—8 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

НОЯБРЬ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Из жизни начальника уголовного розыска» 9.30, 11.20, 13.10, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Дамское танго» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Хочу, чтоб он пришел» 9.30, 15.00, 18.10, «Непобедимый» 11.00, 12.40, 16.30, «Дорогая Умрао» 19.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Петровка—38» 14.30, 18.10, 20.00, «Тайна корабельных часов» 16.20 шактарда.

«Шын» солун редакциязынга дарый курьер негеттинип турар.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефоннары: Редакторунуң 2-24-63 редакторунуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35 секретарьнаттың 2-23-35 партийжи чуртталга болгаш үлетир килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13 чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2044.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы (Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1) ТС—01628

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 270 (12360) | 1983 чылдың ноябрь 24, четверг | 1925 чылда үнделээттинген | Өртэе 3 коп

ЭЭП КЕЛИРИНГЕ БЕЛЕТКЕЛ

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Владимир Ляхов биле Александр Александровтуң космоска ужудуушкуну доостур чыгап келген. Олар орбитаның «Салют-7»— «Союз Т-9» комплекизинге шинчилелдериниң болгаш дуржулгаларының программазын бүрүнү-биле күүсеткеш, черже ээп келиринге белеткенип эгелей бергеннер.

Экипаж ноябрь 21-де станцияның эртем аппаратуралары, түс-түс агрегаттарын болгаш ооң иштинде системаларын хуреарының талазы-биле планнаттынган ажылдарны кылган, лабораторияга соонда шинчилээри-биле комплекстиң өрзалчигештеринде агаарның болгаш микрофлораны салбадап шыгжааннар. Космонавтар «Союз Т-9» корабльдиң чавызаан бадар аппаратыынче орбитага кылган шинчилелдериниң материалдарын суккан, а олурар өрзалчигешче —ажыглаттынын каапкан херекселдерни дажыглап, салган. Ол ышкаш пневмовакуумнуг «Чибис» деп хепти кедип алгаш, күш-культура мергежилгелериниң болгаш белеткелдерни кылыр шакты база тускайлаан.

Транспорт корабльдиң орбитадан дүжүрериниге белеткээр планны ёзугаар экипаж эрткен хүннерде ооң иштинде системаларның ажылдаар аргаларын хынаан, шимчедикчи установканы ажылдаарынга белеткээн.

Телехемчээшкиннериниң түңнелдерин болгаш космонавтарның хыналдаларының ёзугаар алырга, «Салют-7» станциязының болгаш «Союз Т-9» корабльдиң иштинде системалары чогумчалыг ажылдап турар. Черже ээп бадарынга белеткел айыттынган график ёзугаар шынгыы чоруп турар.

Владимир Ляховтуң болгаш Александр Александровтуң кадыкшының байдалы эки болгаш омак-сергек боор турар.

КӨСКҮ, АЖЫК БОЛУРУ ДЭЭШ

«ССРЭ-де улусчу контроль дугайында Хоойлуну хүлээп алганы-биле холбаштыр улусчу контроль органнарының ажылын улам ыңай эниишидер болгаш оларга партийжи удуртулганы күштелдирер талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын, партияның болгаш чазактың өске-даа документилерин удуртулга болдургаш, сагылга-чурумну болгаш хоойлу-дүрүмну быжыглаарының херээнге, күрүнениң болгаш хөй-ниитиниң кужу болуп, контрольга чонну калбаа-биле кииириштирер, ооң ажылын хөйге көскү, ажык болдурар талазы-биле ленинчи принципти боттандырары улусчу контроль органнарының чугула сорулгазы.

Республиканың улусчу контроль комитеттери, бөлүктери болгаш постулары ону боттандырары-биле күш-ажылчы коллективтерниң хуралдарын, парлалганы, радиону, телевидениени, массалыг информацияның өске-даа чепсектерин ажыглап келген. Бо чылдың чүгле бирги чартыында безин 1179 хыналдаларның материалдарын күш-ажылчы коллективтерниң хуралдарынга чугаалашкаш, албан-дужаалдыг 1102 кижи илереттинген четпестерге хамаарыштыр улусчу контроль бөлүктериниң хуралдарынга тайылбыр бергилээн, оларның иштинден 732 кижи четпестерни чайладыр талазы-биле ап чоруткан хемчеглер дугайын күш-ажылчы коллективтерниң мурнунга дыңнадыгларны катап кылганнар.

Хыналдаларның, рейдилерниң түңнелдерин, ап чоруткан хемчеглерни массага дыңнадып, контрольдуң дээштиин хандырарынга, четпестерни чайладырынга парлалганың, көскү агитацияның бар аргалары бисте хөй. «Шын», «Тувинская правда» солуннарга, «За асбест» деп хөй тиражтыг солунга, дөрт район солуннарынга «Улусчу контроль арыннары» ай санында доктаамал үнүп келген. Чижээ, Барыын-Хемчиктиң «Хемчиктиң сылдызы» солун районнуң улусчу контроль комитединиң хуралдарындан, чер-черде бөлүктерниң, постуларның, улусчу контролёрларның ажылының, оларның кады кылган рейдилериниң дугайында материалдарны, дувуренчиг медээлерни парлаарын идепкейлиг чорудуп турар. «За асбест» солуннуң арыннарынга улусчу контрольдуң шүгүмчүлелдиг материалдары база удаа-дараа үнүп турар.

«Массаның контролюнга» деп эки дериттинген стендилерни амгы үеде республиканың үлетпүр бүдүрүлгелеринде, ажыл-агыйларында бөлүктерден көрүп болур. Чижээ, Кызылдың «Тудуг кезиктери» комбинатта Н. Ф. Баланчук удурткан улусчу контроль бөлүүнүң стендизин дерзэни көрүштүг, бөлүктүң ажыл-херээниң, контролёрларның доктаамал даалгаларының, кварталда чорудар хыналдаар планының, ооң түңнелдериниң дугайын аңаа тодаргай көргүзүп келген. Бай-Тайганың Бай-Тал кожээ Совединиң чанында улусчу контроль бөлүүнүң стендизи база негелдеге дүүштүр эки дериттинген.

Бии-Хем районнуң улусчу контроль комитеди болгаш районнуң «Комсомолчу прожектор» штавы «Массаның контролюнга» деп стендиниң кижизидикчи ужур-дузазын бедидип, ону ай санында көрүштүг, дээштиг кылдыр дерип турар. Комитет районнуң ажыл-агыйларында бөлүктерниң, постуларның ажылының дуржулгазын көргүзеринге республика солуннарын, көскү агитацияны идепкейлиг ажыглап келген. Республикада улусчу контрольдуң хөй бөлүктери боттарының ажылын хөйге көскү болдурары-биле хана · солуннарын, шүгүмчүлелдиг хуудустарны, стендилерни, аас-биле информастаарының аргаларын ажыглап турар. Хайгыылчыларның ажыл-херээниң дугайын республиканың болгаш районнарның радиодамчыдылгалары сөөлгү үеде чоңга калбаа-биле тайылбырлап турар.

Ынчалза-даа чамдык комитеттер, бөлүктер болгаш постулар контроль ажылы хөйге көскү,ажык болурун чедип албайн турарын демдеглээр херек. Каа-Хем, Бай-Тайга районнарның улусчу контроль комитеттери контрольду чоңга калбаа-биле билдингир болдурарынче кошкак кичээнгей салып, стендилерни дерир талазы-биле ажылды доктаамал эвес чорудкан, Барыын-Хемчик, Улуг-Хем районнарның улусчу контроль комитеттериниң стендилери амга чедир дериттинмээн. Боттарының ажылын хөйге көскү, ажык болдуарын дидими-биле ажыглавайн турар бөлүктер бар.

Чижээ, Бай-Тайганың «Бай-Тал» совхозунуң улусчу контроль бөлүүнүң «Массаның контролюнга» деп стендизи парткомнуң шуут чанында турар хирезинде ээнзирген. «Шагонартяжстрой» тресте бүгү хөй-ниити организацияларының стендилери эки дериттинген хирезинде улусчу контрольдуу көзүлбес. «Улуг-Хая» совхозтуң Алдыы-Шынаа СБФ-зинге парткомнуң, улусчу контрольдуң кол бөлүүнүң төлээлекчилери үргүлчү кээп турар-даа болза, фермада хайгыылчыларның ажыл-херээниң дугайында көскү агитацияның чогун эскербейн келген. Ындыг чижектер чер-черлерде хөй.

Ынчангаш партия организацияларының удуртулгазы-биле бо ажылды үениң негелдезинге дүүштүр тургузуп, улам идепкейжидери, контрольду хөйге көскү, ажык болдурарының арга-хевирлерин билдилиг ажыглаар херек. «Улусчу контроль», «Дувуренчиг медээ», «Дыңнадыг медээ», «Чаңнык», «Крокодил», «Чараа-чечен» ышкаш шүгүмчүлелдиг хуудустарны болгаш шоодугларны, көскү агитацияның хевирлерин идепкейлиг ажыглааш, рейд, хыналдаларның дээштиин, үре-түңнелдиин бедидер.

Он бирги беш чылдың планныг даалгаларының күүселдезин контрольдаарынга идепкейлиг киржип турарларның арга-дуржулгазын массага сонуургадыры, ажылды ажык, чоңга калбаа-биле билдингир болдурары эң-не чугула сорулга болур.

Улусчу контроль ажылының дээштиин чедип алыр дээш партия, комсомол организациялары бар аргаларны ажыглаза эки. Хыналда, рейдилерниң түңнелин хуралдарга дыңнадыр, тускай хуудустарга бижиир, оларны көскү черлерге азары чугула.

Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга идепкейлиг киришкеш, В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинат чыл планын хуусаа бетинде күүседипкен

ЧУРУКТА: комбинаттың арыглал фабриказының Н. Васильевага удурткан ээлчээниң коллективи ажыл шагының соонда. Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ЧЕДИИШКИННИҢ ҮНДЕЗИНИ

Совет Тываның аар индустриязының баштайгызы, республиканың эң улуг бүдүрүлгези — Ак-Довурактың В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинат он бирги беш чылдың үшкү чылының планныг даалгазын хуусаадан 40 хонук мурнап, ноябрь 22-де күүсеткен. Ол дугайын комбинаттың коллективи СЭКП обкомунга, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге рапорттаан. Комбинат бо чылдың эгезинден бээр планныг даалгаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни ай, квартал санында ажыр күүседип, ийиги болгаш үшкү кварталдарда ССРЭ-ниң Тудуг материалдар үлетпүр бүдүрүлгелериниң аразынга тиилекчи болуп, министерствонуң болгаш адырның Бүгү-эвилел профэвилел ТК-зының шилчиир Кызыл тугу-биле ийи удаа шаңнаткан. Үшкү кварталда комбинат республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң социалистиг чарыжынга тиилекчи болуп, СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугунга төлептиг болган.

Чедиишкин боду-ла чедип келбес. «Тыва даг-дүгү» комбинаттың баштайгы ээлчээниң ажыттынганындан бээр келир чылдың август 31-де таптыгла дөрбен чыл болур. Ол дээрге кыска хуусаа. Үлетпүр бүдүрүлгезиниң темпилериниң өзүлдезиниң талазы-биле Тываның даг-дүгүжүлери чурттуң ол адыр талазы-биле хөй чылда ажылдап келген улуг бүдүрүлгелеринден дудавайн, харын чамдык көргүзүглер талазы-биле мурнап турар апарган. Комбинаттың коллективи кыска хуусаа дургузунда күш-ажылдын бүдүрүкчүлүүнүң болгаш өске-даа көргүзүглер талазы-биле адырда ортумак көргүзүглерни чедип ап, а чамдык экскаваторжулар, өрүмнекчилер, технологтут транспорттуң башкарыкчылары ону харын ажырып, үлегер болуп турар. Ажылдың шынар көргүзүглери база бедик, тыва даг-дүгүнүң ийи сортунга күрүнениң Шынар демдээн база тыпсып турган.

Үстүнде адааныыс чедиишкиннерни «даг хендириниң» тывыкчылары эртем-шинчилел, төлевилел институттары-биле сырый харылзаалыг ажылдап, бүдүрүлгени сайзырангайжытканының, чаа техниканы болгаш технологияны, мурнакчы дуржулганы идепкейлиг шиңгээткениниң түңнелинде чедип алган. Бо беш чылдың эгезинден безин техниктиг эде чепсеглээшкинге, цехтерни чаартырынга хөй түңнүг акша-хөреңгини шиңгээткен. Комбинаттың рудниги, транспорт цеги ышкаш чугула адырлары сөөлгү чылдарда улам чаарты дериттинген. Оларда бедик бүдүрүкчүлүг электриниг экскаваторлар, амгы үениң өрүмнээр станоктары, күчүлүг БелАЗ-тар, бульдозерлер болгаш өске-даа техника бар.

Бүдүрүлгениң ажыктыын бедидеринге ажылчыннар, чогаадыкчы, чаартыкчы инженер-техниктиг ажылдакчылар үлүүн киирип турар. Комбинатта ажылдап турар он кижиниң бирээзи-ле чаартыкчы. Коллективтиң бир кескү чедиишкини болза кадрларны өөредип, кижизидип, ажылга дадыктырып, быжыглап, өстүрүп турары болур. Комбинатта 3 муң ажыг кижи ангы-аңгы ажылдарда хаара туттунган. Ол улуг коллективтиң кижи бүрүзүнүң сорулгазы чаңгыс — бодунуң ажылы-биле төрээн бүдүрүлгезиниң күрүне мурнунга хүлээлгезин күүседиринге үлүүн киирери, бодунуң күш-ажылы-биле 40 харлаар Совет Тывазының улуг делгем Төрээн чуртунуң экономиктиг болгаш камгаланыр күчүзүн быжыглажыры болур. Ону медерээн билири политиктиг болгаш күш-ажылчы угаан-медерелдиң херечизи. Ынчангаш комбинаттың ажылчыннарының дыка хөйү боттарының билиг-мергежилин улам бедидип, кандыг-даа өөредилгеде хаара туттунган. Ийи кижиниң бирээзи-ле өөренип турарын айтырга-ла билигже чүткүл кайы хире улуг болуп турары билдингир апаар. Ажылдап турар алды кижиниң-не бирээзи инженер азы техник. Беш чылдың бо эрткен үезинде муң ажыг кижи холушкак мергежилди шиңгээткен ийикпе мергежилин бедиткен.

Комбинаттың хөй кижилиг коллективи оларның мурнунга тургускан хүлээлгелерни күүседир дээш бүгү кужун, энергиязын, билиин мооңнувас аргазы-даа чок. Даг-дүгүн чурттуң улуг ажыл-агыйының хөй-хөй адырлары хереглеп турар. Комбинатты тудуп тургузарынга, чедиишкиннинг ажылдаарынга чаңгыс демниг совет ог-бүлениң, улуг чурттуң республика бүрүзү, хөй-хөй бүдүрүлгелери киришкен болгаш киржип-даа турар. Чижээ, Уралдан күчүлүг экскаваторлар, Белоруссиядан даг-дүгү арыглаар дериг-херекселдер, Грузиядан электрошимчедикчилер, дээрбелер, Армениядан дыңнакчы-хемчээкчи дериг-херекселдер, Узбекистандан трансформатор подстанцияларының комплектилери кээп турар. «Тыва даг-дүгү» комбинатты эдиктирип, ажыглалга киирип, шуудадырынга Уралдың болгаш Кустанайның даг-дүгү комбинаттарының ажылчыннары болгаш специалистери, Бүгү-эвилелдиң даг-дүгү, төлевилел эртем-шинчилел институдунуң эртемденнери, ооң дуржулга бүдүрүлгезиниң ажылдакчылары улуг дузазын чедирген.

Ам биске кол чүве болза чедип алганынга доктаавайн, сагылга-чурумну улам быжыглаар, бүдүрүлгени улам сайзырангайжыдары, бүгү дериг-херекселдерни долу ажыглаары, материалдыг болгаш күш-ажыл курлавырларын эң камналгалыг, чоп ажыглаары-дыр. Ол дээрге СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия ТК-ның ооң соондагы Пленумнарының шиитпирлериниң, негелделериниң, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң чугааларында айтыышкынарын база сүмелерин амыдыралга боттандырары дээш ажылдаары ол. Совет Тываның 40 чылын база комбинаттың 20 чылын төлептиг уткуур дээш социалистиг чарыштың негелделеринге дүүштүр эрес-шудургу ажылдаары болур.

Д. СВАВИЛЬНЫЙ,
«Тыва даг-дүгү» комбинаттың кол инженери.

ЭПТИГДЕ—КҮШТҮГ

Республиканың улуг бүдүрүлгелериниң бирээзи —В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинатта үжен ажыг национальдың кижилери бир демниг ажылдап турар. «Асбест» деп сөс грек дылдан мөңге артар, өрттенмес деп очулдуртунар. Бо үнелиг байлакты бүдүрүп белеткеп турарлар база-ла бот-боттарынга дузалажып, чаңгыс ог-бүлениң төлдери дег, найыралдыг ажылдап, чурттап турар. Эптигде дөмниг, эштигде хөглүг деп үлегер чугааны коллектив херек кырында бадыткап турар.

Найырал дугайында чугааны бодумнуң ажылдап турарым арыглал фабриказының коллективи-биле холбап көрейн. Мен комбинаттың бир тургустунган хүнүнден эгелеп ажылдап келдим. Коллективизмниң онзагай талазы болза эштеринге дузалаары, берге үеде оларны деткиири. Бо чылын фабрика социалистиг чарышка дөрт удаа тиилекчи болуп келген. Бисте коммунистиг күш-ажылдың 25 шалыпчылары бар. Слесарьлар В. Новиков, Д. Хертек социалистиг хүлээлгезин ажыр күүсеткеннер.

Комбинат чыл планын декабрь 1-де күүседир дээн хүлээлгезин эрте боттандырган. Энир чылдың дециелинге бодаарга немей 8 муң тонна продукцияны бүдүрген. Бодуун рудадан даг-дүгү арыглаар цехте Н. Васильеваның удурткан № 4 ээлчег келир чылдың февраль айының үлүүнде кирген. 10 айларда цех пландан ажыр 1934 тонна даг-дүгүн берген. Н. Стародубцеваның, Н. Теплыхтың удурткан коллективтер база эки ажылдаан. БЕЛаз чолаачылары Г. Карпов, В. Стыгашев чыл планын дооскулааннар. Бо бүгү күш-ажылчы чедиишкинниң үндезини база-ла найыралда.

Бүдүрүлгениң цехтериниң аразында күш-ажылчы маргылдаа чүгле тиилекчилерни илередиринге дузалыг эвес, харын оларның аразында харылзааны быжыктырып турар. Мурнакчы дуржулганы нептередир, хожудап турарларга дузалаар чорук мында кол чүүл болуп турар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Н. О. Сарыглар депутаттың шынзылгазын ап тура, мынчаар чугаалаан: «Чүс акшаның орнунга чүс өңнүктерлиг бол дээри шын. Өңнүктерим чүс эвес, харын-даа муң — бүгү арыглал фабриказы». Бо дээрге ажылчын кижиниң эш-өөрү, коллективи дээш чоргааралдың сөстери-дир.

Быжыккан коллективке чаа школа дооскан өскүс уруг Зоя Кужугет каш чыл мурнунда ажылдап кирген. Коллектив кежигүннери ону эки хүлээп алган. Хоочун ажылчыннар аңаа мергежил шиңгээдип алырынга дузалашкан. Ам ол— бүдүрүлгениң мурнакчызы, чазактың шаңналдарының эдилекчизи.

Бо ийи чижектен бистиң хөй национал ажылчын хоорайывыста найыралдың күжүн көрүп болур. Орус Н. Васильева, хакас Б. Саражаков, тыва Д. М. Ондар, татар С. Байдуллин, ингуш Х. Тумаев болгаш өске-даа нацияның ажылчыннары тыва даг хендирин ажылдап кылырынга үлүүн киириштирип, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап турарынга кым чоргаарланмас боор.

Ажылчыннарның хоорайы Ак-Довурак чыл келген тудум сайзырап орар. Комбинаттың удуртукчулары, хөй-ниити организацияларының мында ажылдап турар кижилерниң амыдырал байдалын экижидер талазы-биле ажылдарны чорудуп турар. Комбинаттың ажылчыннары ам он бирги беш чылдың дөрткү чылының үлүүнче кирген, күжениишкиниг ажылдап турарлар. Найырал биле чедиишкин тудуш дээрзин айтыры эртык эвес.

У. МОНГУШ,
СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегады, фабрикада машинист.

МАР-ДАН ДЕЛЕГАЦИЯ

Бистиң кожавыс Моол Арат Республиканың ажылчыннары-биле экономиктиг, культурлуг харылзаалар, кады ажылдажылга, бот-боттарынче найыралчы аалдажылгалар, дуржулга солчуушкуну сөөлгү үеде улам калбарган.

Дүүн Завхан аймактан келген 16 кижи составтыг спортчу делегация Кызылга чедип келген. Ооң кежигүннери шыдыраага, баскетболга болгаш тыва хүрешке республика товуунуң командалары-биле арга-мергежилин, кужун шенешпишаан, күш-культура болгаш спорт ажылдарының талазы-биле дуржулга солчурлар.

Хоорайның улуг бүдүрүлгелери, дээди болгаш ортумак өөредилге черлери база культураның турысхаалдары-биле келген аалчылар таныжарлар.

Бистиң корр.

Кызыл хоорай Совединиң депутаттарынга

Кызыл хоорай Совединиң ээлчеглиг сессиязы 1983 чылдың декабрь 21-де болур. «Күш-культураның болгаш спорттуң массалыын улам мыңай көдүрер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын күүседир талазы-биле сорулгалар дугайында айтырыгны болгаш бойдус камгалалының талазы-биле доктаамал комиссияның ажылының дугайында отчётту сессияга дыңнап чугаалажыр.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

ПАРТСЕКРЕТАРЬЛАР КИЧЭЭЛИ

Чоокта чаа СЭКП Сүт-Хөл райкомунга партия организацияларының секретарьларының болгаш оларның оралакчыларының база администрацияның ажыл-чорудулгазын контрольдаар комиссияларының семинар кичээли организастыг эрткен.

Аңаа партия эге организацияларынга партия хуралдарын эрттирип турарының практиказының дугайында илеткелди СЭКП обкомунуң сектор эргелекчизи А. С. Дембирел, «Партия организацияларының администрацияның ажыл-чорудулгазын контрольдаар эргезиниң дугайында болгаш ону улам ыңай сайзырадгайжыдарының оруктары» деп илеткелди СЭКП обкомунуң инструктору Д. С. Дамба кылган.

Семинар-кичээл дооступ турда, СЭКП обкомунуң лекторлар бөлүүнүң удуртукчузу Г. В. Калмаков «СЭКП-ниң даштыкы политиказының чугула айтырыглары» деп лекцияны семинарның киржикчилеринге номчаан.

Кичээлдиң түңнелинде районнуң партия организацияларынга эрткилээн отчёт-соңгулдалыг хуралдарының түңнелдериниң дугайында СЭКП райкомунуң организастыг килдизиниң эргелекчизи Д-Б. Х. Ондарның информациязын дыңнаан.

О. КАН-ООЛ.

МЕРГЕЖИЛИ БЕДИК

Чербы суурда пекарня бар. Ооң ишчилериниң быжырган хлевиниң шынарлыын чүгле бо суурнуң эвес, Кара-Хаак, Эрбек, Сесерлиг болгаш өске-даа суурларның чурттакчылары мактап чугаалажыр. Ол мактал сөстер чүгле пекарняның ажылдакчыларының эвес, бүдүн суурнуң чурттакчыларының чоргааралы болдурар.

Коллектив кежигүннериниң бирээзи—одакчы Нина Максимовна Богдановавың дугайында маңаа чугаалаксадым. Ол ажылынга дыка кызымак кижи. Хлеб быжырып турар үеде одакчы багай одаар азы хөлүн эрттир изидер болза, хлебтиң шынары илдеңи-биле өскерлир болгай. Чок болза, чедир быжылбан, чиг болур, азы өрттенип каар.

Нина Максимовнаның ээлчээнде хлеб багай быжыртынган деп чүтаа черде турун көрбээн. Чүгле ийи-бир чыл дургузунда эвес, он беш чыл дургузунда ол тергиин эки ажылдап келген.

—Кандыг-даа ажыл-ишчи ээ-харысалганы негээр—деп, Н. Богданова чугаалаар.—Ылангыя одакчы кижиден негелде улуг. Чамдык удуртукчулар бо ажылды тоомчага албас, арага-дарыга суңдулуг кижилер «дыгыыр» чер кылып турар, ол шуут таарышпас—деп ол чугаалап орар.

Кандыг-даа ажылга дагдыныгчының ролю улуг. Н. Богданова аңаа чаа кээп турда база мурнакчылар, дагдыныкчылар ону ол ажылга өөредип, чаңчыктырып каан. Нина Максимовнаның бодунуң өөреткен кижилери база эвээш эвес. Оларның бирээзи Наталья Казанцева ам ол пекарняда он чыл дургузунда одакчылап, база мурнакчы ажылдыг дирти, мактадып турар. База-ла ооң ээлчээнде тергиин эки шынарлыг хлеб быжыртынар.

Үстүнде адааным суурларның чурттакчылары магазиннеринге кээп «Чербы хлеви онза болгай» дижип садып ап турарлар. Ол «онза» деп үнелелге Н. Богдановавың салыышкыны туруп турар дээрзин сеткилдиң ханызындан демдеглезе артык эвес.

Р. ОЧУР-ООЛ.

Партийжи амыдырал: отчёттар болгаш соңгулдалар

НЕГЕЛДЕДЕН, ХАРЫЫСАЛГАДАН ХАМААРЖЫР

(Партияның Сүт-Хөл район конференциязындан)

СЭКП райкому, парткомнар, партия эге организациялары отчёттуг үениң дургузунда СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия Төп Комитединиң май, ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин, партияның XVIII область конференциязының доктаалын амыдыралга боттандырар дээш ажылдап келгениниң түңнелинде район ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунда чамдык чедиишкиннерни чедип алганын СЭКП райкомунуң бирги секретары Г. С-М. Иргит отчёт илеткелинге демдеглээн. Илеткелчи болгаш конференцияга санал берген делегаттар кол кичээнгейни районнуң экономиктиг, социал хөгжүлдезиниң база партийжи ажылдың стилин болгаш методун сайзырадырының айтырыгларынче угландырган.

Партия райкому көдээ ажыл-агыйны хөгжүдеринче доктаамал кичээнгейни салып келген, ынчангаш сөөлгү ийи чылда аңаа капитал салыышкынының хемчээли 23 хуу өскен, кол фондулар 7,2 хуу улгаткан. Район күрүнеге сүт садарының чыл планын 100,2 хуу, дүгтү —109,1, эътти 95,5 хуу күүсеткен. «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажыл-ишчилери күрүнеге мал ажылының продуктуларын садарының чыл планын хуусаа бетинде күүсеткеш, онаалдадан ажыр садарын уламчылап турар. Ажыл-агый бир гектардан-на 14 центнер дүжүттү өстүрүп алгаш, четчир сааныг үрезинни, мал чемин тарааны уруп алган. Сергей Монгуштуң, Хертек Чыргалдың удурткан суггатчылар звенолары, саанчылар Шортак Ондар, Арагачы Сат, Роза Куулар, хойжулар Аяк-Хээ Ондар, Хеймерек Куулар, Сөөскен-оол Ооржак, Таан-оол Ондар болгаш өске-даа он-он мурнакчылар эки көргүзүглерни чедип алганын конференцияга демдеглээн.

Районнуң экономиказының кол алыры —мал ажылы. Ынчангаш ооң амгы байдалын ханы анализтеп, ында шыңгы четпестер, чедир кылдынмаан чүүлдер барын илереткен, моон соңгаар мал ажылын хөгжүдер талазы-биле СЭКП райкому, районнуң агроүлетпүр каттышкыышкыны, совхозтарның удуртукчулары, специалистер чүнү кылырын илеткелчи болгаш санал бергеннер тодаргай чугаалаан.

Ниитиниң малының бажын саны өспейн, продуктулуу бедивейн, уксаазы экиживейн келген. Малдарның өлүп хораары, самчыгдалы, чидирии хөй болуп артпышаан. Бо чылдың эрткен он айларында 6094 баш шээр мал өлген. «Алдан-Маадыр», Карл Маркс аттыг совхозтар хөй малды өлүрген. Малдың баш санын өстүрер хемчеглерни багай боттандырып турарындан район төрүүр чүс баш малга онаапштыр чүгле 68 анай, хураганны, 52 бызааны менди доруктурган. Районнуң он муң ажыг малы кызыраан, 1500 ажыг чаш мал төлү хораан. Ооң чылдагааны болза, СЭКП райкому, партия эге организациялары мал ажылынга удуртулганы кошкатканындан, бригадирлерниң, специалистерниң болгаш малчыннарның харысалгазын бедитпээниндан, олардан негелдени сулараткангындан, ажылды кууу дешпелге организастаанындан болганын конференцияга айыткан.

«Алдан-Маадыр» совхозтуң хойжузу, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, делегат Д-Н. Ч. Ооржак конференцияга санал бергеш, малдың уксаазын экижидерининиң, продуктулуун бедидериниң айтырыгларынга доктаап, мал ажылының специалистериниң ёзу барымдаалап ажылдап турарын шыңгыы шүгүмчүлээн. Районнуң агроүлетпүр каттышкыышкынының даргазы М. Д. Ондарның мал ажылын хөгжүдер хемчеглерни четпес ап турарын малчын чугаалаан. Ылангыя специалистер чүгле медээлер чыыры-биле кызыгаарлаттынып турар. Олардан негелде кошкак, даандырган ажыл-херээ дээш харысалгазын бедитпейн келген. Ындыг чоруктуң уржуундан малдың уксаазын экижидер, продуктулуун бедидер, малдарны зооветеринарлыг негелделер ёзугаар ажаар, чемгерер хемчеглерни боттандырбайн келгенин дуржулгалыг хойжу шүгүмчүлээн.

Малчыннарның ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургузар, чугула херегселдиң бараанныары-биле хандырар, культурлуг хандырылганы экижидер хемчеглерни совхозтарның парткомнары, дирекциялары, районнуң херегленчилер ниитилелиниң баштаар чери албайн келгенин санал берген делегаттар хомудап чугаалаан. Манчүректе магазин хагдынгандан бээр 20 ажыг хонган, ооң уламындан 40 ажыг кодааның малчыннарында чугула херегселдиң бараанныары төнген. Малчын кодааннарга электри чырыы кирер дугайында чүгле чугаа чоруп турар, ону боттандырар чогуур хемчеглерни албаан.

Мал ажылын хөгжүдери чер ажылындан дорт хамааржыр, ынчангаш ону сайзырадырының айтырыгларынче конференция кичээнгейни салган. Бирги ээлчегде чер ажылының зона системазын совхоз бүрүзүнге дүрген нептередирин, суггаттыг черлерниң ажыглалын экижидерин, үнүш-дүжүткүрүн бедидерин, ол сорулга-биле суггатчыларның бот-оруулга-чарылгалыг звеноларын тургузарын чугулалап айыткан. Ол ышкаш чайгы чер аңдарылгазының планын күүседир, ооң болбаазырадылгазын агротехниктиг чурумнар ёзугаар чорудары, чемишчи-дилгелерни шын ажыглаары чаагай дүжүттү өстүреринге дузалаар. Үстүнде айыткан болгаш өске-даа хемчеглерни районнуң совхозтарының удуртукчулары, специалистери четпес боттандырып келгениниден мал чемнерин ажыл-агыйлар чыл бүрүде чедир белеткеп албайн турар, ол чорук малдың бажын өстүрерин, продуктулуун бедидеринге багай салдарны чедирип келген.

Сүт-Хөлдүң тудуг, садыг, харылзаа, амыдырал хандырылга организациялары, чырыдыышкын, эмнелге, культура албан черлери отчёттуг үеде канчаар ажылдааның илеткелчи болгаш санал берген делегаттар анализтеп чугаалаан. СЭКП райкому капитал тудугну сайзырадырынче кичээнгей салып турар. Сүт-Хөл—Чадаана оруун, Сүт-Хөл суурда аэропортту ажыглалга киирген, ийи ог-бүле чурттаар чээрби бажыңның тудуу доостур чоокшулаан болгаш өске-даа объектилерни тудуп турар. Республиканың «Тыва септелге тудуг», «Тыва кодээ тудуг» трестери, «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкыны районнуң чаа тудугларын материалдар-биле чогуур үезинде хандырар, бригадаларының ажылын шын организастаар хемчеглерни албайн турарын конференцияга шүгүмчүлээн. Ындыг чоруктан тудугларның ажыглалга кирер хуусаазы узап турар. Чаа районнуң моон соңгаар хөгжүлдезинге тудуг улуг рольдуг болур, ону барымдаалааш, районга тудуг участоктарын тургузарын конференцияга эргежок чугула деп санаан.

Ажылчы чоннарның ортузунга идеологтуг, политика-кижизиделгелиг ажылды экижидер дээш СЭКП райкому ооң янзы-бүрү хевирлерин болгаш аргаларын ажыглап келген. Коммунистерниң, ажылчы чоннарның политиктиг база экономиктиг өөредилгезин организастаан, политхүннерин, чоннуң чурттап турар чериниң байы-биле ужуражылгаларны, кежээлерни эрттирип келген болгаш өске-даа хемчеглерни боттандырып турар. Ындыг болза-даа бо ажыл СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң негелделеринге четпейн турарын конференцияга демдеглээн.

«Сүт-Хөл» совхозтуң малчыны делегат Н. Ш. Сат саналынга СЭКП райкому, совхозтуң парткому идеология ажылын четпес чорудуп турарын шыңгыы шүгүмчүлээн. Үстүү-Ишкиниң малчыннары лекция, беседа дыңнавайн, кино, концерт көрбейн турар. Ажыл-ишчилерниң ортузунда социалистиг чарышты четпес организастаан, ооң түңнелин үндүрген хурал бо чылын болбааның малчын хомудап чугаалаан.

Партия өөредилгези, лекция пропагандазы, көскү агитация амыдыралдан хоорук, ону ажыл-ишчилерниң мурнунда салдынган сорулгалары-биле ам-даа сырый холбаштырбайн турар. Күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, кем-херек үүлгедир, хөй-ниитиниң өнчү-хөреңгизин оорлаар, арагалаар чоруктар районнуң ажыл-агыйларында бары илереттинген. Кем-херек болгаш корум-чурум үрекчилеринге удур дээштиг хемчеглерни парткомнар, партия эге организациялары, улус депутаттарының көдээ Советтериниң күүскомнары, административтиг органнар албайн турарын четпес деп демдеглээн. Ол дугайында Карл Маркс аттыг совхозта партком секретары И. Ш. Монгуш, Ишкин кодээ Советиниң күүском даргазы Д. С. Дулуш болгаш өске-даа санал берген делегаттар шүгүмчүлээн.

СЭКП райкому бодунуң ажыл-чорудулгазының стилин болгаш методун сайзырадгайжыдар, партия эге организацияларының дайынчы аргашинээн, коммунистерниң авангардчы ролюн бедидер дээш ажылдап келген. Районда 414 коммунист болгаш партия кежигүнүнге кандидат бар, оларның 70 хуузу материалдыг бүдүрүлгеде ажылдап турар.

Район тургустунгандан бээр партия райкомунуң үш пленуму, он бир бюрозу болган, аңаа партийжи организастыг, политкижизиделге болгаш ажыл-агый талазы-биле чугула айтырыгларны чугаалажып, чогуур доктаалдарны хүлээп алган, ооң күүселдезин чедип алыр дээш ажылдап турар.

Ынчалза-даа партия райкому, парткомнар, партия эге организациялары хуралдарга хүлээп алган чамдык шиитпирлерниң, шүгүмчүлелдиг саналдарның күүселдезин чедип албааның конференцияга демдеглээн. Ооң-биле чергелештир коммунистер-биле кижизиделге ажылын четпес чорудуп, олардан партияның Уставын ёзугаар даандырган ажыл-херээ дээш шыңгыы негелдени тургуспайн, харысалгазын бедитпейн турарындан партийжи болгаш күш-ажылчы сагылга-чурумну үрээр чоруктар бар. Карл Маркс аттыг совхозтуң хойжузу коммунист С. Ш. Монгуш ажылынга ээ-харысалга чогу-биле ниитиниң малын чидиргеш, партия талазы-биле хемчег алыскан. Өске-даа ындыг хевирлиг чижектер бар.

СЭКП обкомунуң бюро кежигүнү, Тыва АССР-ниң улусчу контроль комитединиң даргазы М. К. Шыырап конференцияның ажылынга киржип, чүве чугаалаан. Мал болгаш чер ажылын хөгжүдериниң, ажылчы чоннарның коммунистиг кижизиделгезин экижидериниң айтырыгларынга ол доктаатан.

Районнуң партия организациязының бүгү звеноларының ажылын экижидеринче угланган хемчеглерни айыткан доктаалды конференция хүлээп алган.

• • •

СЭКП райкомунуң бирги организастыг пленуму болуп эрткен. СЭКП райкомунуң бирги секретарынга Г. С-М. Иргитти, ийиги секретарынга Д. К. Черлик-оолду аңаа соңгаан.

Т. ХЕРТЕК,
«Шынның» корр.

ДООЗАР ДЭЭШ

Кызылдың Кочетов кудумчузунуң бажында «Мөңгүлек» гостиницазының чанында кинотеатр болгаш ресторан тудуу ажыглалга кирер чоокшулаан.

— Бо хүннерде бистиң 17 кижи составтыг штукатур-малярлар бригадазы «Хүнчүгеш» садиктиң капитал септелгезин доозуп тур бис. Ынчангаш бистиниң алды кижини «Кызыл тудуг» эргелелинде бригадалар арызында социалистиг чарышка каш удаа тиилекчи болуп келген.

— Бо тудугнуң сөөлгү ажылдарын кылчыры биеке база онаашкан. Амдызында каңнаар ажылдар-биле чергелештир эжиктер, соңгалар рамаларын салып тур бис. Кудумчуда чаагайжыдылга ажылдарында бистиң оолдар

ажылдаары-биле бээр сөрүткан— деп, тудугда шеверлел ажылдары кылганнарның бирээзи, № 48 тудуг эргелелинде Р. Григоровичиниң удурткан комсомолчу-аныяктар бригадазының кежигүнү Татьяна Агистова улуг соңганың рамазын будуп тура чугаалады. Аныяктар Татьяна Ламажай, Наталья Кыргыс, Фания Ахмедьянова олар ийиги каътта будуур ажылдарны чорудуп турар.

Ийи каът улуг соңганың арызында соксаал чок кегереңнээн отче чоокшулап чеде бергеш, ында ажылдап турар ажылчыннар-биле мендилештим. Канчакчының арын дутлаар камгалал штогун ушту келзе-ле, 9 каът бажың тудуунга моон мурнунда ужурашканым дашчы-бызанчыларның бригадири Анатолий Дутляковту, хүлүмзүрүп, хавааңда дерин чодуп турда, таныл кагдым. Ооң бригадазының кежигүннери найысылалдың эвээш эвес чурттаалга тудугларын ажыглалга киирнжип, Александр Боковнов, Пётр Ветренников олар база дузалажып турлар. Хөй кезиниве төс каът бажыңда —деп, бригадир А. Дутляков чугаалаан.

Николай Панинниң бригадазындан Андрей Хүрбээ, Венс Каскарадьев, Владимир Дамдын олар ында канализация ажылдарын чоокку хүннерде дооскаш, хүлээдиринге белеткеп турарлар. Олардан аңгыда тудугнуң иштики, даштыкы электри дериглелерин «Востокэлектромонтаж» эргелелинден Иван Макаровтуң бригадазы кылып эгелээн.

Тудугнуң чылыдылга дериглелерин киирери бүрүнү-биле доозулган. Үстүнде бригадаларның ажыл-ишчилери кинотеатр болгаш ресторан тудуун чоокку үеде ажыглалга киирер дээш күш-ажылчы кедурлүүшкүнүг шалыпчы ажылдап турарлар.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТА: аныяк шеверлекчи Т. Агистова.
Авторнуң фотозу.

ТУДУГЛАР АЯН КИРГЕН

Урал артында кажан-бир шагда келир үези чок деп санаттынып турган Лопарево суурда тургустунган хой ажыл-агыйлыг «Северный» совхозтуң төп салбырында амыдырал хандырылга бажыңы ажыглалда киирген. Сөөлгү чылдарда чаарттынган суурнуң чурттакчы чону барык ийи катап ковудээн, чижээ, шериг албаның эрттирген аныяк ооллар шупту төрээн суурунче чанып келген.

Урал артында сайзырап өзүп турар суурларның болгаш колхоз, совхозтарның ишчилеринден бо чылын 10 муң хире кижилер чаа бажыңнарже көжүп кирген.

О. ЧЕРЕПАНОВ.
СЭТА-ның корр.

Көскү агитация

ТАЙЫЛБЫРЫН ЭКИ ЧОРУТСА?

Эрзин суурнуң албан черлериниң, организацияларының чанында азып делгээн көскү агитацияның янзы-бүрү хевирлеринге кижи бо-ла таваржы бээр. Партияның салган сорулгаларын чонга көргүзүп турар, шевергин кылгаш аскылаан пано-плакаттарны, стендилерни, самбыраларны, лозуңнарны кым-даа сонууургаар.

Бо чылын оларның эргилерин чаартып, чааларын немей аскан. Суур каас-шиник, ыргай ышкаш сагындырар апарган. Суурдан үнген, олче кирген оруктар аскында йөрээлдерни улуг хемчээлдиг шиттерде чогаадыкчы ёзу-биле шевер кылган.

Ынчалза-даа чамдык четпестерин барын демдеглевес арга чок. Аргыжылганың хөлдүг оруунда аныяктар болгаш нелер аллеязы бар. Ооң херимниң эжиктериниң бажында аскылаан чуруктуг плакаттар, лозуңнар эргижирээниниден сөстери балалып, будуу оңуп, куурарып калган. Ынчаар үрелип, баксыраан лозуң-плакат кижи сеткилинге аннчыг көстүр. Лозуңнарның көргүзүг самбыраларының барык шуптузунуң сөс-домаа орус дылда. Совхозтар төптеринде база ындыг.

Бистиң суурда каш-ла санныг орус чурттакчы бар, а совхоз төптеринде көңгүс. Ындыг болганда көскү агитацияның сөзүн ийи дылга кылыры күзенчиг. Бирээде, тыва чонга кайы-бир лозуңнуң азы плакаттың-даа дижик ужурутказы билдингир болур. Ийиде, орус дылга ынча дээрге, тывалап мынча дээн-дир деп, сөске-даа өөренириңге дуза болгай. Кызыл хоорайның Улуг-Хемниң ол-бо талазын аргыштырып турар улуг ковурүгнүң чоогунда, долгандырыглыг орук кыдыында холчок улуг пано-плакат-лозуң бар. Ында кыйгырыгны ийи дылга кылганы кончуг-ла таарымчалыг-дыр.

Ырак-узак турлагаарда чурттап турар, назы-хары улгады берген малчыннар көскү агитацияның чүгле чуруктарын сонуургаар боордан, ында чүнү чугаалап турарын билбес боор-дур. Чоокта чаа СЭКП Эрзин райкомунуң административтиг бажыңының чанынга партияның XXVI съездизиниң материалдарындан база Аъш-чем програмназындан сан-чурагайлар ушта бижээн чуруктарлыг степдилерни, самбыраларны көрүп тур мен. Чанымга ийи малчын келди — бирээзи Тере-Холде, өскези Нарын өрү мал малдап турар улус. Ол бүгүнуң чуруктарын сонуургап көрүп-көрүп, чүнү бижип каанын менден айтырды. Очулдуруп бердим. «Ам-на билдине бердир»— диштилер. «Пос-таавы, эт-херексел аймаа чураан чараш бо чуруктар чүнү тооп турлар аа, оглум?— деп, кадай кижи эмир менден айтырды. Столовая, магазин чанынга тургулаан улус бис ийипиң чугаавыс дыңнааш, база-ла мээн бодалым деткидилер.

Лозуң, плакат болгаш хөй-ниитиниң эт-севинге, кажаа, хериминге чугай-биле багай сөстер бижиир, ора тырттар азы үрээр таварылгалар бар. Чугай-биле чүве бижип турарлар кымнар-даа эвес —өөреникчилер. Чугайны кайы-хамаан чок каап, хайгааралга албайн турары башкыларның буруузу. Чугайны камнаар, өөреникчилерге хостуг ажыглатпас херек. Улуг-ла кижи бижек азы чидиг демир-биле чораан-на черинге «турасказ» арттырып чорбас болгай. Аныяктар ортузунга кижизиделге ажылын чогуур деңнелге тудары школа коллективиниң, херээженнер чөвүлелдериниң болгаш комсомол комитеттериниң соңгаарлатпас ужурлуг чугула айтырыы болур.

Көскү агитацияны бедик утка-шынарлыг, үеге дүгжүп турар, сөс-домаан билдингир кылдыр кылыры база ойлаанда чаартынып, солуттунуп турарын эрзинчилер күзеп турар бис. С. ОЙДУП.

САДЫГЖЫЛАР—ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЛЕРИ

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчын хандырылга килдизиниң коллективи он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылында көскү чедиишкиннерни чедип алган. Бо чылдың үшкү кварталының түңнели-биле республиканың садыг бүдүрүлгелериниң социалистиг чарыжынга тиилекчи болганы дээш СЭКП Тыва обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң база ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун аңаа тывыскан. Ол ышкаш Садыг министерствозунуң болгаш садыг ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң шилчиир вымпелин, 900 рубль түңнүг акша шаңналын алганнар.

Мурнуңда хожудап турган бүдүрүлге чери мындыг чедиишкиннерни канчап чедип алганыл? Аңаа мындыг харыны берип болур.

Ажылчын хандырылга килдизиниң дирекциязы, партия, профэвилел, комсомол комитеттери болгаш өске-даа хөй-нийти организациялары бир демниг, арызында харылзаалыг ажылдап турар. Социалистиг чарышты организастаарын сайзырангайжыдып, чарыштың негелделерин, шаңнап-мактаарының хемчеглерин ажылдап кылган. Ол ёзугаар күш-ажылчы маргылдааны бүдүрүлгеде организастаан, ажылчыннарны олче хаара туткан. Түңнелин ай, квартал санында үндүрүп, тиилекчилерни шаңнап турар. Социалистиг чарыштың түңнелин үндүрерде чүгле күш-ажылчы көргүзүглерин барымдаалавас, күш-ажылдың сагылга-чурумун, хандырылганың культуразын бедидер дээш хемчеглерни, хөй-нийти ажылынга киржилгезин болгаш өске-даа чүүлдерин көөрүп чурумчуткан. Ол бүгүнү ында профэвилел комитединиң даргазы Александра Бродникова боттуг удурткан.

Социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда Мария Морозованың эргелекчилээни үлетпүр бараанныарының «Юность» магазини, дуржулгалыг садыгжы Архип Бытотов эргелекчилээн № 11, Екатерина Тараканованың, Светлана Чанзанның удурткан № 20, № 2 магазиннер чоруп турар. Олар чонга төлептиг бараан болур хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип, доктаамал эки ажылдап келгеннер. Ук коллективте дагдыныышкын ажылы база багай эвес тургустунган. Дуржулгалыг садыгжылар Альбина Селюк, Валентина Бредэ, Чечек Монгуш болгаш өскелер-даа хөй чылдарда чып алган байлак арга-дуржулгазын аныяктарга күзелдиг-биле дамчыдып, арга-сүмезин берип турарлар. Аныяк садыгжылар Татьяна Шувалова, Клавдия Пава, Светлана Калинина, Любовь Злобина, Людмила Маликова олар ажыл-ижинге бердинген, кызымаккай, хөй-ниитичи чоруу-биле коллективтиң хүндүткелин чаалап алганнар.

Ажылчын хандырылга килдизиниң коммунистери төлептиг үлегер-чижээн көргүзүп турарлар. Коммунистерни бүдүрүлгениң чугула участоктарынга быжыглаан, даандырган ажыл-херээ дээш харысалгазын бедиткен. Комсомол комитединиң секретары Татьяна Булатова аныяктарны хоорайның, коллективтиң хөй-нийти ажылынче хаара тудуп, багай эвес ажылдап турар. Олар янзы-бүрү мергежилдерниң дайы-биле конкурстарны организастап эрттиргеннер. Чоокта чаа республиканың аныяк кондитерлер болгаш поварлар конкурузунга Татьяна Марьясова, Анна Чернышова олар киришкеш, шаңналдыг черни алган. Хоорайның аныяктары политиктиг ырлар конкурузунга база идепкейлиг киришкеннер.

Коллектив күш-ажылдың сагылга-чурумун экижидеринче, ажылды шын организастаарынче, совет садыгның культуразын бедидеринче кол кичээнгейни угландырган.

Д. СААЯ.

ЧУРУКТАРДА: (адаанда) — № 2 магазинниң сүт салбырының садыгжылары К. Пава, Ч. Монгуш, үстүнде—«Юность» магазиниң трикотаж салбырының мурнакчылары (солагай таладан) Т. Шувалова, Л. Маликова, А. Селюк.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

Автономнуг областарда болгаш округтарда

ЭРИКТЕРНИ КАТТЫШТЫРЫП...

Нарьян-Марның тевүнде чаа автоорук ковуруг-биле транспорт шимчээшкинин ажыттынган. Печораның септери-биле хоорайның аңгылаттынган барыын болгаш соңгу-чоон талалары ам тудуш болу берген. Хемниң терениээр-сыыгаарындан, хемге туш үнерин маңнаарындан транспорт шимчээшкини ам хамаарышпас болу берген.

«Главмостострой»нуң тоску ковурүг отрядының коллективи-биле кады чаа ковуругнуң тудуунга Соңгу чүктүн геологтары болгаш далайжылары киришкен. Бо беш чылда Нарьян-Марда ажыглалга кирген ийиги улуг ковурүг болуп турар.

В. ГУСЬКОВ,
СЭТА-ның корр.

АДЫГЕЙНИҢ УЛУСЧУ ТАЛАНТЫЛАРЫ

Ажылчын Энем суурнуң чаа Культура бажыңынга Төрээн чурт, партия, улустарның найыралының дугайында ырылар куттулган. Күш-ажыл талазы-биле эштериниң мурнунга түс черин тудугжуларының болгаш мелиораторларының бот-тывынгыр коллективи чогаадыкчы отчёдун баралгаткан.

Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет чоннуң тиилелгезиниң 40 чылынга тураскааткан бот-тывынгыр ыраң чогаадылганың бүгү-эвилел көрүлдезиниң эгелээни-биле ол концерт холбашкан. Автономнуг областың культура албан черлеринде улусчу талантыларның фестивалының чоруп турары-биле холбаштыр күш-ажыл болгаш культураның эстафеталары, улусчу театрларның болгаш хөгжүм ансамбльдериниң көргүзүглери болуп эртип турар. Массалыг бо байырлалга чүс ажыг коллективтериниң кежигүннери киржип турар.

ӨӨРЕДИЛГЕ БРИГАДАЛАРЫ

Даг Карачаево-Черкесияның Старокубинск суурнуң ортумак школазының үстүкү класс чылары свёкла ажаар талазы-биле эрес-кежээзин көргүскен. Оларның чыып ажаганы үжүттү чигир заводтарынче чоруткан.

«Октябрьның 40 чылы» колхоз өөреникчилериниң бүдүрүлге бригадазының ажыглалынга кодээ ажыл-агыйның машиналарын болгаш дериг херекселдерин берген. Күш-ажыл кичээлинге агротехника талазы-биле өөренип алган билиглерин үстүкү класстар кодээ ажыл-агыйның сезоннуг ажылдарынга чедиишкин-биле ажыглап турар. Ортумак школа дооскаының соонда өөреникчилерге механизаторнуң шынзылгазын тыпсып турар. Механизастаттынган отрядтар болгаш звенолар тургузар, аңаа кадрлар быжыглаар талазы-биле айтырыг «Октябрьның 40 чылы» колхозта шиитпирлеттинген. Карачаево-Черкесияда өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадаларында ады муң гектар хире шолаш быжыглаан.

СОВЕТ ЭМЧИЛЕРНИҢ ҮНҮ

«Делегейниң эмчилери ядролуг дайынны болдурбас дээш» деп делегейниң III конгрезиниң кыйгырыының адаанга ат салырының кампаниязы үргүлчүлевишаан. Эмнелге ажылдакчыларының хөй-хөй митингилери аңаа тураскааттынган.

МОСКВА. Ядролуг айыыл-халапты болдурбазының дугайында шиитпирлиг сөзүн С. П. Боткин аттыг клиника эмнелгезиниң коллективи илереткен. Трибунада — тыныш сонгазашкының эмнээрниин хоорайда кожуп чоруур төвүнүң эргелекчизи, медицина эртемнериниң кандидады К. Каверина.

— Чер кырынга амыдырал дээш чурттап чоруур бис, моон соңгаар-даа чурттаарын күзээр бис—деп, ол чугаалаан.— А АКШ-тың болгаш НАТО-нуң милитаристиг күштери кижи төрелгетенниң ядролуг өртче чыгап турар-дыр. Кижи төрелгетенниң депшилгелиг хөгжүлдезин чок кылыр дээн оралдажыышкынны болдурбас — делегейниң ак сеткилдиг бүгү кижилериниң херээ ол. Бо чугула айтырыгже СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң кужениишкиннери угланган. Ол дээш бүгү совет кижилер-биле кады эмчилер база туржуп турар бис.

Митингиниң киржикчилери конгресстиң кыйгырыын чаңгыс эп-сеткил-биле деткээн болгаш оон адаанга адын салганнар.

КИЕВ. Ие-чаштың кадык-шыдының камгалалынга туржур — педиатрия, акушерство болгаш гинекология талазы-биле Киевтиң эртем-шинчилел институдунуң коллективиниң чаагай сеткилдиг сорулгазы ындыг. Рейганның администрациязының болгаш ооң НАТО талазы-биле эштерниң агрессиялыг угланыышкынынга удурланып турарын митингиге олар илереткеннер.

— Ядролуг чепсектиң болдуруп болуру— түс-түс миллион кижилерниң амыдыралынга болгаш калышылынга үндезин чок кыжаныгны болдуруп турарынга сагыш-сеткилдиистиң ханызындан дүвүреп турар бис— деп, институттуң директору, «Эмчилер ядролуг дайынны болдурбас дээш» деп совет комитеттиң кежигүнү, ССРЭ-ниң Медицина эртемнериниң академиязының корреспондент-кежигүнү Е. Лукьянова чугаалаан.

«Делегейниң эмчилери ядролуг дайынны болдурбас дээш» деп делегейниң III конгрезиниң кыйгырыынга эш Ю. В. Андроповтуң харыызы Совет Эвилелиниң тайбыңга ынакшылдыг ленинчи даштыкы политиказының база бир көскү илергейлээшкини болган дээрзин митингиниң киржикчилери демдеглээннер.

МИНСК. Кижи төрелгетенни «коргунчуг хамчыктан» — ядролуг дайындан — камгалап алырының кара чаңгыс оруу—тайбың дээш чайгылыш чок демисел болур. Е. Клумов аттыг клиника эмнелгезинге болуп эрткен митингиге чүве чугаалаанңарның сөзүнүң кол утказы ындыг болган. Хоорайның эң хоочун болгаш алдаржаан эмнелгелериниң бирээзиниң коллективиниң кежигүннери ядролуг кыжаныышкынга удур демиселчилерниң бирги олуруушга туржурун шиитпирлээн.

ТАШКЕНТ. АКШ-тың милитаристериниң эгелээни массалыг узуткаашкынның чепсектерин бүдүрерин соксадырын Узбекистанның найысылалының эмнелге ажылдакчылары негээн.

Эң-не бүдүнныг мергежилдиң төлээлекчилери — Риганың, Ереванның болгаш оон-даа өске эвилелдешкен республикаларның эмнелге ажылдакчыларының дайынга удурланыышкынының митингилери база болуп эрткилээн. Ат салыышкынының кампаниязы Россия Федерациязының областарында эгелээн.

(СЭТА).

СОЦИАЛИЗМНИҢ АКЫ-ДУҢМА ЧУРТТАРЫНДА

БЕДИК ДҮЖҮТ АЖААП АЛДЫНГАН

БУДАПЕШТ. Венгрияның амгы беш чыл планының чылдарында саржаг алыр культураларның дүжүдү бедээн. Тарымал тооруктү, рапсты, хендирни болгаш соянны 380 муң гектар шөлге бо чылын тараан турган.

Саржаг бээр культураларның гектар бүрүзүнден күрүне ажыл-агыйлары болгаш кооперативтер чаңгыс тонна дүжүттү ап турган. Ам гектардан ийи тонна дүжүттү ап турар. Венгрия Улус Республиканың мурнуу талакы девискээринде Бачалмаштың күрүне ажыл-агыйының мурнакчы дуржулгазын калбаа-биле ажыглааның түңнелинде күрүне ажыл-агыйлары болгаш кооперативтер бедик дүжүттү чедип алганнар. Чижээ, тарымал тооруктү өстүрериниң үлетпүр технологиязын калбаа-биле ажыглаан.

Саржаг бээр культураларны бүдүрери көвүдээни-биле чергелештир саржаг кылыр бүдүрүлгелерниң күчүзү база улгаткан. Мартфю хоорайда саржаг заводун амгы үениң эң сайзыраңгай дериг-херекселдери-биле чепсеглээн. Ук заводту ажыглалга киирген соолгунде үнүш саржаан Венгрияга бүдүрери ийи катап көвүдээн.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ТИИЛЕЛГЕ

СОФИЯ. Димитровградтың химия комбинадынга аммиак синтезиниң установказының 27 улуг агрегаттарын эптээрин хуусаа бетинде чедиишкинниг дооскан. Ол агрегаттарны Совет Эвилелинден ынаар аппарган. Оларның ниити дензизи дөрт муң тонна болган. Болгарияның химия үлетпүрүнүң хоочуну ол комбинатты чаартырының баштайгы үе-чадазын тудугжулар болгаш эптекчилер бедик шынарлыг доозуп, күш-ажылчы улуг тиилелгени чедип алганнар. Азот болгаш күгүр кислотазын, аммиак селитразын бүдүрер чаа цехтерни база удавас ажыглалга киирер деп турар.

Димитровградта комбинат— Болгарияның химия үлетпүрүнүң баштайгы бүдүрүлгези. Ону Совет Эвилелиниң техниктиг деткимчези-биле үжен чыл бурунгаар туткаш, ажыглалга киирген. Ол эрткен үениң дургузунда Болгарияның химия үлетпүрү бурунгаар улуг базымны кылган.

Чурттуң үлетпүрүнүң шапкын хөгжүлдезиг ол алырынга амгы үеде республиканың кол фондуларының 10 хуузу онаажып турар. Химия үлетпүрүнүң бүдүрүлгелери чурттуң национал орулгазының 11 хуузун берип турар.

БАЛЫК ТЫВЫЖЫ КӨВҮДЭЭН

БЕРЛИН. Герман Демократтыг Республикада Потсдам округ архитектураның тураскаалдары-биле болгаш катчимис-биле байлак. Округтуң девискээринде балыктыг хөлдер база эвээш эвес. Чыл бүрүде ийи миллион карп деп балык өстүрер хөөлбектерниң комплекизин чаартыры доозулган.

Республиканың суг ажыл-агыйының специалистери болгаш ажылчыннары хөөлбектер комплекизиниң чаартылгазын чогуур хуусаазында чедиишкиниг дооскан түңнелинде ГДР-де балык тывыжы көвүдээн. Хөөлбектер комплекизинде тускай дериг-херекселдерниң, приборларны тургускан. Оларның дузазы-биле сугнуң дээпелин, кислородун, чылыын таарыштырып турар. Ынчангаш кышкы үеде балык тудуушкунун үргүлчүлээр аргалыг болган.

Хөөлбектер комплекизин чаартканы, оларны улуг балык ажыл-агыйы кылдыр сайзыратканы—чурттуң балык үлетпүрүн хөгжүдер программаны боттандырарының чугула үе-чадазы-дыр. Амгы үеде чугле Потсдам округ безин чыл бүрүде ийи муң тонна дириг балыкты берип турар. Хөлдерде, хөөлбектерде болгаш хемнерде чаа балык ажыл-агыйларын ГДР-де немей тургузуп турар. Балык ажыл-агыйларының продуктулуун улам көвүдедир сорулга-биле арыг суглуг хөлдерни шиңгээдип, кылымал суг шыгжамырларын тудуп турар.

СУГГАРЫЛГА СИСТЕМАЗЫ

УЛАН-БАТОР. Моол Арат Республиканың Убса-Нур аймаанда күчүлүг суггарылга системазы ажыглаттынып турар. Ол аймактың «Харкира» ажыл-агыйында суггарылга системазы чер ажылының дүжүдүн бедиклерин шиитпирлиг ужур-дузалыг болган. Чүгле бо чылын безин бир гектардан-на 24 центнер дүжүттү ажаап алган.

Совет Эвилелиниң дузазы-биле туттунган болгаш ажыглалга киирген суггарылга системазы 2,8 муң гектар шөлдү суг-биле хандырып турар. Суггарылга системазын ам чыл дургузунда ажыглап келген. Ында тараа, ногаа, картофель болгаш мал чеми культураларның дүжүдү бедээн.

Моолда суггаттыг тарылга шөлдери калбарган болгаш амгы үеде 22,3 муң гектар четкен. Суггарылга системазын немей тургузар талазы-биле амгы беш чылда хөй ажылдарны боттандырар сорулга салдынган. Суггаттыг тарылга шөлүн 30 муң гектар чедерери планнаттынган.

(СЭТА).

ДИПТЕРДЕН МЕДЭЭЛЕР

ПРАГА. Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарга чорудуп бээр продукция бүдүрериниң чыл планын Тльмач хоорайда Словакияның энергетика бүдүрүлгелери хуусаа бетинде күүсеткен. Ол бүдүрүлгелер атомнуг электростанцияларга ажыглаар янзы-бүрү дериг-херекселдерни кылып турар. Суг изиндер күчүлүг херекселди Совет Эвилели чагаан. Ону хуусаа бетинде бедик шынарлыг кылдыр бүдүрген.

Бирээзиниң күчүзү 250 мегаватт энергоблоктарны инженерлер төлевилеп эгелээн. Атомнуг электростанцияларга херегләэр 1 000 мегаватт күчүлүг суг изиндер херекселди база бүдүрүп эгелээр деп турар.

ЛОНДОН. Кадык камгалалының национал системазының херегледдеринге күрүне чарыгдалын кызырарының политиказын М. Тэтчерниң чазаа чорудуп турар. Ол политика Англияның эмнелге ажылдакчыларының ортузунда ажыл чок чорукту көвүдеткен. Британияның эмнелге ассоциациязының медээзин ёзугаар алырга, амгы үеде чуртта 21 муң ажыг эмнелге ажылдакчылары ажыл чок болуп турар. Консерваторларның чазаа 1979 чылда эрге-чагыргага кирген үеден бээр ажыл чок эмчилерниң саны сес катап өскен.

АММАН. Иордан хемниң барыын талакы девискээринге шеригжиткен 6 суурларны тударынга 1 миллиард шекель акшаны Израильдиң чазаа тускайлаан. Тель-Авивтиң эрге-чагыргалары палестин тараачыннарны оларның төрээн черлеринден күш-биле үндүр ойладып турарын түс чериниң парлалгазы бижээн. 1967 чылда арабтарга удур агрессияның түңнелинде эжелеткен черлерни израиль эрге-чагыргалар шак ынчаар шиңгээдип ап турар.

БУЭНОС-АЙРЕС. Чуртта эң баштайгы гидроэнергетиктиг болгаш суггарылга системазының «Лос-Рейунос» деп комплекизи Аргентинаның Мендос можузунда Дямант хемде ажыглалга кирген. Ооң турбиналарын Чехословакияга бүдүрген. Станция чылда 346 миллион киловатт электроэнергияны ажылдап үндүрер күчүлүг.

Каңдаачал 20 муң гектар черни суггат-биле хандырар сорулга салдынган. Аргентинаның хөй-ниити ажылдарының болгаш коммунал ачы-дуза чедирериниң министри Конрадо Бауэр комплекстиң ажылдыышкынынга чүве чугаалаан болгаш Чехословакияга бүдүрген дериг-херекселдерни бедик-биле үнелээн.

ДЕЛИ. Пакистанның шериг эрге-чагыргалары Индияның иштики херектеринге холгаарлаашкынны күштелдирип турар. «Блитц» деп информация агентствозунуң дыңнатканын ёзугаар алырга, пакистан инструкторлар беш түс ажыг өлүрүкчүлерни өөредип белеткээн болгаш соолгү айлар дургузунда Индияже ыдалап киирген. АКШ-тың төп разведка эргелели хөй санныг шпионнарны Пакистанның девискээринге белеткээн болуп турар.

ТОКИО. Я. Накасонениң чазаа Вашингтонуң политиказын эдербишаан, чурттуң чепсектиг күштерин улам көвүдедип турар. Ындыг политика Японияның эрге-ажыктарынга дүүшпейн, делегей байдалының чидиглениринге идигиг болуп турар деп, «Токай» университеттиң ректору Сигэеси Маңумаэ медеглээн.

МАПУТУ. Мурнуу Африка Республиканың расисчи ёзу-чуруму Африканың мурнуу чүгүнүң чурттарынга кол айыылды таварыштырып турар деп, Зимбабвениң премьер-министри Роберт Мугабе медеглээн. Мурнуу Африка Республиканың расистери Африканың мурнуу чүгүнүң хамаарышпас күрүнелеринге доктаамал кыжанып турар. Зимбабвениң хамаарышпас политиказынга Барыын чүктуң күрүнелери таарзынмайн, республикаже халдаарынга кандыг-даа чылдакты ажыглаар бодап турар деп, премьер-министр демдеглээн.

ЛИССАБОН. Португалияның демократтыг шимчээшкининиң партияның күүсекчи комиссиязы тускай дыңнадыгны парлаан. Социалистерниң болгаш социал-демократтарның коалициялыг чазааның экономиктиг политиказы чурттуң ажылчы чоннарының амыдырал деңнелин дыка кудулаткан деп, ол документиде айыткан.

Чазактың экономиктиг политиказы бедүүн чоннуң эрге-ажыынга дүүшпейн, 1974 чылдың апрель революциязының чаалап алыышкыннарынга удур угланган. Ажылчы чоннарның үндезин эрге-ажыктарын камгалаар, демократияны быжыглаар дээш демиселди улам-на күштелдирерниче чурттуң чаагай сеткилдиг бүгү хамаатыларын демократтыг шимчээшкинниң партия кыйгырган.

КАРАКАС. Төп Америкада болгаш Кариб бассейнде национал-хосталгалыг шимчээшкинни боой тудар дээш Рейганның администрациязы кандыг-даа үүлгедигни кылырынга белен болуп турар деп, Венесуэланың политиктиг сураглыг ажылдакчызы Х. Риверо медеглээн. Бүрүн эргелиг күрүнелерниң иштики херектеринге холгаарлаашкынны доп-дораан соксадырын Ак бажыңдан ол шыңгыы негээн.

ДАККА. Замбияның президентизи К. Каунда чоокта чаа Бангладешке барып чораан. Африканың мурнуу чүгүнде күрүнелерге хамаарыштыр АКШ-тың өжээтен политиказын ол шыңгыы буруу шапкан. АКШ-тың администрациязы Мурнуу Африка Республиканың расистеринге бүгү талалыг дузаламчыны берип турар. Ооң түңнелинде расистер Намибияны дүрүм чок ёзу-биле амга чедир эжелеп алган туруп турар.

ПАРИЖ. 1984 чылда күрүне бюджединиң төлевилелин Францияның национал хуралы бадылаашкыннарның хөй нуруузу-биле чүүлдүг деп көрген. Бюджет төлевилелин парламенттиң үстүкү палатазынга — сенатка чугаалажып көөрү-биле дамчыдып берген.

Национал хуралдың коммунист депутаттарының бөлүү күрүне бюджединиң төлевилелин ниитизи-биле деткээн болгаш бюджеттиң чамдык чүүлдери ажылчы чоннарның эрге-ажыктарынга дүүшпейн турарын демдеглээн. Хөй орулгалыг кижилерден алыр үндүрүгнүң хемчээлин көвүдедири эргежок чугула деп, коммунистер санап турар.

(СЭТА).

БИРГИ КОМИТЕТТИҢ СҮМЕЗИ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Каттышкан Нациялар Организациязының Кол Ассамблеязының чепсегленииишкинниң дүжүрер талазы-биле үшкү тускай сессиязын 1988 чылдан орай эвесте чыылдырар дугайында КНО-нуң Кол Ассамблеязының бирги комитеди сүмелээн.

Чепсегленииишкинни дүжүрериниң делегей стратегиязының үндезиннерин тодаргайлаар чогумчалыг чорудулгаларны быжыглаарының болгаш калбартырының чугулазын үстүнде айтырыг талазы-биле хүлээп алдынган резолюцияда демдеглээн.

1978 чылда болган бирги тускай сессия түңнел документини хүлээп алган. Ядролуг боо-чепсекти эңдере бүдүрген түңнелинде кижи төрелгетенниң кырында диргелген айыылды демдеглээн болгаш боо-чепсекти кызырар талазы-биле хемчеглерни ук документиде айыткан турган. 1982 чылдың чайынында болган ийиги тускай сессияга дугуруштунган шиитпирлер хүлээп алдынмаан. Сессияның ажылынга Американың Каттышкан Штаттары моондак кылган.

СЪЕЗДИНИҢ ТҮҢНЕЛДЕРИ

КЕЛЬН. (СЭТА). Германияның Федеративтиг Республиказында эң улуг партияның— Германияның социал-демократтыг партиязының онзагай съездизи чоокта чаа Кельн хоорайга болуп эрткен. Ооң ажылынга 400 делегаттар киришкен. Америк «Першинг-2» болгаш чалгынныг ракеталарны чуртка эккеп тургузарынга удур партияның баштаар черниң резолюциязын съезд хүлээп алган. Резолюция төлевилелинге чүгле 14 делегаттар удур бадылаан. Европага ядролуг боо-чепсекти кызырар дугайында чугаалажыышкыннарны уламчылаарының эргежок чугулазын съездиниң делегаттары саналдаан.

НАТО-нуң ракета-ядролуг чепсээн Барыын Германияның девискээринге эккеп тургузарының планын ГСДП-ниң удуртулгазы баштай деткип турган. Чурттуң чону дайынга удур массалыг шимчээшкинни калбарткан түңнелинде, Германияның социал-демократтыг партиязы америк ядролуг чаа ракеталарны ГФР-ниң девискээринге эккеп тургузарының планынга удурланып эгелээн.

Барыын Германияның чонунуң болгаш социал-демократтарының хөй нуруузу америк ядролуг чаа ракеталарга удурланып турар.

ДЖ. АНДЕРСОННУҢ МЕДЕГЛЕЛИ

САН-ФРАНЦИСКО. (СЭТА). Америк сураглыг хөй-ниити ажылдакчызы Джон Андерсон медеглел кылган болгаш Рейганның администрациязының дайынзырак политиказын шыңгыы шүгүмчүлээн. Андерсон 1980 чылда АКШ-тың президентизиниң албан-дужаалынга бодунуң кандидатуразын дешпиткен турган.

Шериг чарыгдалдарын кедергей көвүдеткен чорук хөй миллион американнарның амыдырал деңнелин кудулаткан, чурттуң экономиктиг, сан-хөө болгаш социал айтырыгларын чидиглендирген деп, Дж. Андерсон медеглээн.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ШИИТПИРЛИГ НЕГЕЛДЕЛЕР

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Төп Американың болгаш Кариб бассейнниң улустарынга удур АКШ-тың чарлаттынмаан дайынын доп-дораан соксадырын, Гренадаже америк шериглерниң халдааны ыткаш, делегейге дээрбечи, дерзии үүлгедигни болдурбазын Каттышкан Нациялар Организациязында шыңгыы негеп турар.

Никарагуага удур улуг хемчээлдиг халдаашкынны АКШ-тың белеткеп турарын соолгу үениң болуушкуннары бадыткаан деп, ол чурттуң КНО-да доктаамал төлээлекчизи Ф. Х. Чаморро Мора СЭТА-ның корреспондентизинге медеглээн. Америк шериг самолёттары Никарагуаның экономиктиг районнарының кырынга үргүлчү кээп турар. Сомосаның дээрбечилерин АКШ чепсеглеп, оларга шериг самолёттарын берип келген түңнелинде Никарагуаның хоорайларын болгаш бүдүрүлгелерге черлерни бомбалап турар.

Өске чурттарның иштики херектеринге америк холгаарлаашкынны, Рейганның администрациязының дайынзырак, эжелекчи политиказын болгаш хөделиишкиннерни Никарагуаның төлээлекчизи шыңгыы буруу шапкан.

Вашингтон бодунуң политиказынга чүгле шериг күжүн ажыглаар бодап турарын Гренадаже америк шериглерниң араатанзыг халдаашкыны бүгү делегейге сойгалап илереткен-дир деп, Сирияның КНО-да доктаамал төлээлекчизи Д. аль-Фатталь СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга медеглээн.

Америк империализминиң делегейге тергиидекчи, дайынзырак политиказын Афганистанның КНО-да доктаамал төлээлекчизи М. Фарид Зариф шиитпирлиг буруу шапкан болгаш өске улустарның иштики херектеринге каржы холгаарлаашкынны доп-дораан соксадырын америк администрациядан негээн.

ЧУРУКТА ЛАОС

Орус дылды Лаоста улуг сонуургал-биле өөренип турар. Лаостуң найысылалы Вьентьян хоорайда совет культура төвүнге, дээди өөредилге черлеринге, тускай курстарга орус дылды өөренип турар. Совет Эвилелиниң дугайында хөй солун чүүлдерни билип алырын, ынчангаш орус дылды өөренирин Лаостуң чону күзеп турар. ССРЭ-ниң болгаш Лаостуң аразында кады ажылдажылга улам калбарган.

В. САДЧИКОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ПКАП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУ

ВАРШАВА. (СЭТА). Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының ТК-зының 14-кү пленуму болуп эрткен. ПАП агентствонуң дыңнатканын ёзугаар алырга, социал-экономиктиг политиканың сорулгаларын улам ыңай күүседир талазы-биле партияның сорулгаларының дугайында ПКАП ТК-ның Политбюрозунуң илеткелин пленум чугаалажып көрген.

ПКАП ТК-ның Бирги секретары В. Ярузельский пленумга түңнел чүве чугаалаан. Чүү кылдынганын, салдынган сорулгаларның кандыызы чедип алдынганын, Польшага амгы үеде айыыл кайыын тыптып турарын пленумга колдадыр чугаалажып көргениин ол демдеглээн.

Организастыг айтырыгларны пленум база чугаалажып көрген. ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнү Т. Порембскийни ПКАП ТК-ның секретарынга соңгаан. ПКАП ТК-ның секретарынга Г. Беднарскийни база соңгаан. ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнүнүң кандидадынга М. Ожеховскийни соңгаан болгаш ооң дилээн ёзугаар ПКАП ТК-ның секретарының албан-хүлээлгезинден хостаан. М. Ожеховский амгы үеде национал катап тургузуушкунунуң патриоттуг шимчээшкининиң Бүгү-польша чөвүлелиниң чиигине секретары болуп турар.

Делегей садыының байдалы

ЖЕНЕВА. (СЭТА). Делегейниң 90 чурттары киришкен организацияның— тариф болгаш садыг талазы-биле чиигине дугуржулганың 39-ку сессиязы ажыттынган. Делегей садыының байдалы болгаш ооң перспективалары кризистиг болуп турарын сессияның бүдүүзүнде организацияның парлаан илеткелинде демдеглээн. Делегей садыының хемчээли өртек талазы-биле 1982 чылда 4 хуу кызырылган.

Американың Каттышкан Штаттары делегей садыының принциптерин болгаш норма-чыжектерин херекке албайн, Барыын Европада бодунуң эвилелчилерин садыг талазы-биле кызамдадып турар. АКШ-тың болгаш капиталистиг өске-даа чурттарның талазындан экономиктиг ыйыышкынны соксадыр дугайында хөгжүп турар чурттарның негелдезинге харыыны мынчага чедир бербээн.

АКШ-ТА ӨЛҮРҮКЧҮ ҮҮЛГЕДИГЛЕР

ВАШИНГТОН. (СЭТА-ның корр.)... 20 чыл мурнунда, 1963 чылдың ноябрь 22-де, Далласта (Техас штат) Дили Плаза шөлге Каттышкан Штаттарның президентизи Джон Фитцджеральд Кеннединиң амызынга четкен боо даажы чаңгыланган. Ол ээлчеглиг үүлгедиишкинден американнар база катап сырбаш дээн, оларның чурту ол ээлчеглиг үүлгедиишкин-биле бүгү делегейниң мурнунга өлүрүкчүлерниң октарындан кымдаа, президент безин камгалал чок күчүлээшкинниң ниитилели кылдыр көзүлген.

АКШ-тың төөгүзүнге чурттуң президентилериниң амы-тынынче халдаарының болгаш өлүргениниң он дөрт таварылгалары болган. Американың ындыг бужар-чүдек чыл демдеглели 1835 чылдың январь 30-де, кажан билдинмес чурукчу Ричард Лоуренстиң Эндрю Джексонуң амы-тынынга чедери-биле чедимче чок халдаашкын кылганындан эгелээн. Өлүрүкчүнүң октарындан Авраам Линкольн өлген, президентилер Джеймс Гарфильд болгаш Уильям Мак-Кинли база-ла политиктиг халдаашкынның уржуундан өлгеннер.

АКШ-тың президентизинче соолгу халдаашкын «алдаржыыр» деп шиитпирлеп алган Джон Хинклиниң Р. Рейганны балыглааныышкынга таварыштырганы — 1981 чылдың март 30-де болган. Президентилерни болгаш чурттуң өске-даа политиктиг ажылдакчыларының амы-тынынче бүгү халдаашкыннарны барык шуптузун АКШ-тың буржуаз пропагандазы «чамдык угаан-медел чок, бүтпес идегеттерниң чамдык үүлгедиишкиннери» кылдыр соора тайылбырлаарынче чүткүп турар. Ындыг тайылбырлар дээрге, мелегей болгаш бузурээчел кижилерни төөредир дээни шуут тодаргай. Америк төөгүчүлерниң амгы үеде бузуреп турары-биле алырга, баш удур ыяк планнаан политиктиг сүлчээ-биле президент Кеннедини өлүрген боор турар. Ол херектиң болган байдалын истээн Уорренниң комиссиязының Ли Харви Освальдыны «чааскаан өлүрүкчү» деп дүвү-далаш-биле бадыткааны үе-шагның хыналдазы буруу шапкан.

Адактың соонда келгеш, конгресстиң төлээлекчилер палатазының тускай комиссиязы ону шын эвес деп санааш, Кеннеди «сүлчээ түңнелинде өлүрткен боор чадавазының» дугайында түңнелди кылган.

Ол үеге чедир халдаашкынның ыдалакчылары болгаш организакчылары ести четчири-биле идегелдиг балап каапкан. Ниитизи-биле алырга, эрткен чылдарда эвээш-ле дээрге, 25 кижи билдинмес байдалдар үезинде өлген болгаш, олар Кеннединиң өлүргениниң талазы-биле эң чугула өчүктерни берип болур турганнар. Ооң соолгу уланчызы бо чылдың июль 30-де бир-ле катап Кеннединиң өлүргенинге хамаар өлүрүкчүлерниң болгаш ТРЭ-ниң ролюнуң дугайында эдипкен Майамиге Кубага удур террорист, Хосе Браулио Алеман дээр кижиниң билдинмес чылдагааныг өлүмү болган.

«Ньюсуик» журналдың кылганы хөй-ниитиниң бодалдарын соолгу удаа айтырганының түңнелдерин ёзугаар алырга, американнарның 74 хуузу Кеннедини сүлчээден өлген деп, чүгле 11 хуузу Освальд чааскаан хөделген боор деп бодап турар.

«Тайм» солуннуң айтып турары-биле алырга, Кеннединиң өлүргени дыка хөй өске-даа сураглыг американнарны политиктиг чылдагаан-биле өлүргениниң онзагай хевириниң үлегер-чижээ болганын айыткан. Чижээ, оларның аразында соок-язы ылгакчыларының холдарындан өлгеннер —негрлерниң хамааты эргелери дээш шимчээшкининиң удуртукчулары Мартин Лютер Кинг болгаш Малькольм Икс база бар.

А. ЛЮТЫЙ.

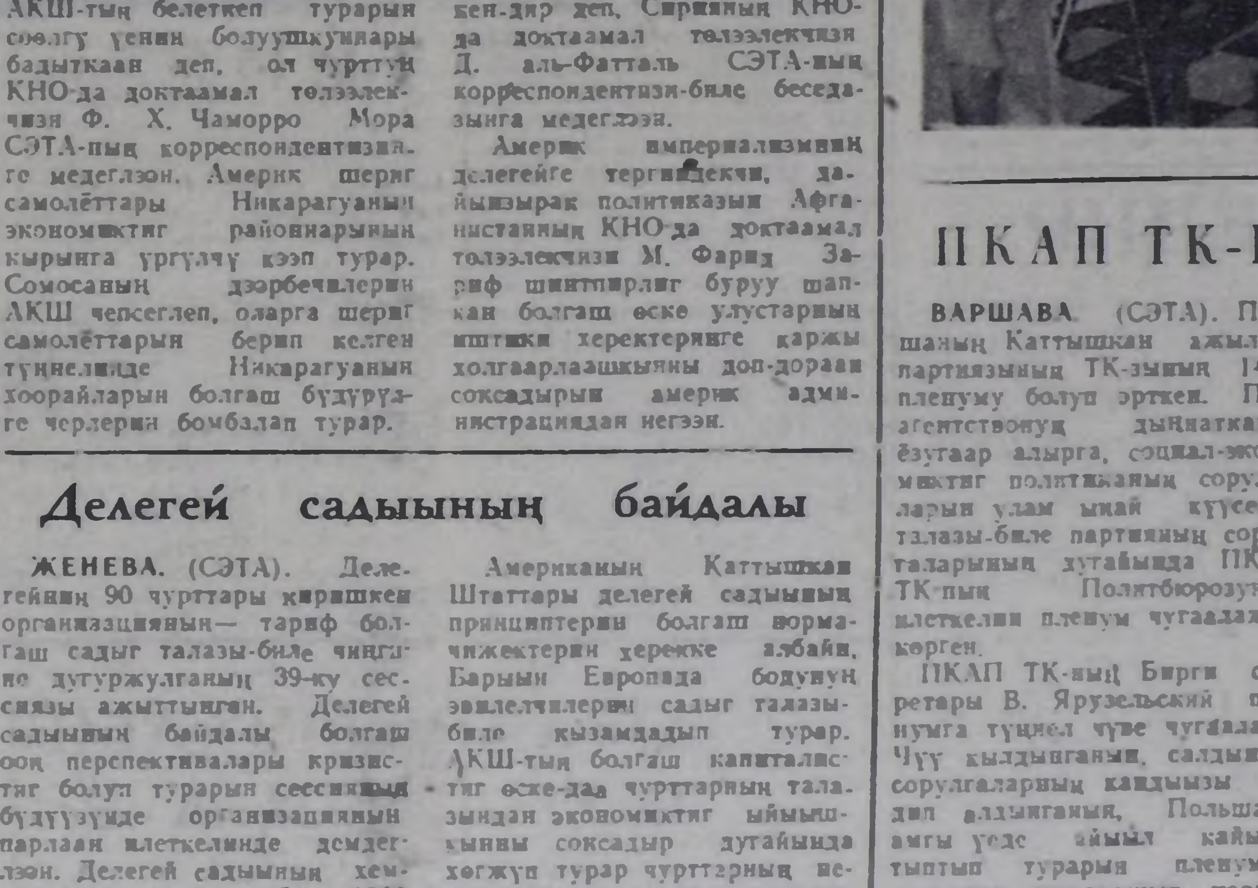

АКШ-тың Нью-Йорк хоорайының төп кудумчуларының бирээзинде элеңейнип кылаштап чоруур чүү кижи боор? (чурукта). Ол кижи фермер азы металлург, башкы болуп шыдаар турган. Амгы үеде ол кижиниң кылыр ажылы чок, чурттаар чери база чок. Ол кижи—Нью-Йорк хоорайның айдан муң ажыл чонтарының, чурттаар черин өскүнгеннарының бирээзи-дир.

Прессенсбильди—СЭТА-ның фотозу.

ЧАЗАККА КЫЙГЫРЫГ

ВЕНА. СЭТА). Австрияның тайбың талалакчыларының чөвүлелиниң төлээлекчилери «Линцск кыйгырыын» федералдыг чазакка дамчыдып бергеннер.

Тайбың дээш демиселчилерниң бүгү-австри бирги конференциязынга хүлээп алган ол документиге чурттуң 120 муң хамаатылары ат салган. Оларның аразында политиктиг болгаш хөй-ниитиниң сураглыг ажылдакчылары база ат салган болуп турар.

Ортумак ыракшылдың америк ядролуг чаа ракеталарын Барыын Европага эккеп тургузарынга удурланыышкынны кылырынче федералдыг чазакты тайбың талалакчылары кыйгырган. АКШ-тың ядролуг чаа ракеталарын Барыын Европага эккеп тургузар дээн айыылдыг планга удурланыр чорук Европага ядролуг чепсек чок зонаны тургузарынче баштайгы базым болур ужурлуг деп, Австрияның тайбың талалакчылары санап турар.

«Линцск кыйгырыы-биле» кады Австрияның тайбың дээш шимчээшкининиң ажык чагаазын федералдыг чазакка база дамчыдып берген.

АЖЫЛЫН ДООСКАН

КОНАКРИ. (СЭТА). Гвинеяның демократтыг партиязының XII съездизи ажылын дооскан. Чурттуң капиталистиг эвес орук-биле хөгжүлдезиниң политиказын съездиниң делегаттары бадыткаан. Экономикага планныг эгелерин улам ыңай шиңгээдип нептередирин, күрүне секторун колдадыр сайзыратпышаан, кедээ ажыл-агыйны болгаш үлетпүрнү шапкын хөгжүдерин делегаттар саналдаан.

Партия эге организацияларының болгаш революстуг эрге-чагырганың чер-чер органнарының ролюн бедидериниң эргежок чугулазын съезд онзалап айыткан. Даштыкы политика талазы-биле резолюцияны съезд база хүлээп алган болгаш империализмге, колониализмге, неоколониализмге, сионизмге болгаш апартеидке удур демиселиринге шиитпирлиин илергейлээн.

Партия Төп Комитеди 85 кижи составтыг, демократтыг партияның политбюрозун 18 кижи составтыг кылдыр соңгаан. Гвинея Республиканың президентизи Секу Туре Гвинеяның демократтыг партиязының чиигине секретарынга соңгуттурган.

Даштыкы чурттарның 80 делегациялары съездиге аалчылар болуп олуруушкан.

Очерк

АЧЫЛЫГ СУУР АВЫЙГАН

(Төнчүзү. Эгези: № 269 «Шында»).

Интернат-бажың бодунуң хол-биле дузалал ажыл-агыйлыг — бир кодан шээр, 14 бода малдыг, чүс ажыг хаваннарлыг. Ынчангаш чылдың-на мал чеми белеткээр. Ажылдап шыдаар кижилерниң күжү-биле бо чылын 11 тонна сиген, 21 тонна ногаан массаны хол-биле кескеш, хөптээнкээн. 7,5 тонна картофельди каскаш, подвалда шыгжаан. Совхозтардан садып алган 23 тонна картофельди сорттап, кургаткаш, савалаан. Бажың чугайлаар туужуурларны план ёзугаар беш чүсту баглаар тургаш, барык доозуп турар, хараган ширбииллер белеткээрин 60 хуу күүсеткен. Херээженнер хөй, өшкү дүгүнден хол-хаптары, джемперлер, чадыглар аргааш, садыг шугумунче киирип турар. —Чазаныр чер турдуар өрээл чөпшээредип алдым, анаа үш бызанчыны ажыл... ийи оолду өөренип, коштап бээр мен — инструктор амыраан илдең чугаалады.—Оон башка эт-сеп бичии-ле үрели бээрге, актылааш, октаптар, харааданчы кончуг боор-дур.

Күш-ажыл кижилерниң кадык-шиизин, сагыш-сеткилин хайныктырар кайгамчыктыг аргазы-дыр — дээрзин Тумат солун бөрымдаалар-биле бадыткап чугаалады.

— Аарыг мен дээш чүгле чемненгеш, чыдарын бодаар чамдык улустуң хирезин өөренип тургаш, ажылдады бооривиске, илден-не сергеп келген болгаш ажылдың ажыын биле бергеннер.

Алдан тос харлыг Доңгак Хыртың мынча диди: —«Хөй-нити ажылдарынга шаам-биле киржип туф мен. Ажылдаарга, хан-дамыр сайзыраар. Бо чайын алаактардан кадыыр-биле сиген кезиптим, дөрт кижи дөртен хөпээн белеткедивис. Машина-биле кескен сиген база болдувус. Эээш-биче шимченирнимге ханым базымыкыны безин чавырлып кээр чүве-дир — эмчивис үргүлчү хынап турарла болгай».

Сезен харлыг Степан Күстүгүр бо чылдың отчёт-соңгулдалыг хуралынга чедир соксаал чок партия организациязының секретары боор келген. Улус-биле харылзажып, нити херек сүмележирге, кижиниң угаан-сарыылынга, нити байдалынга тергиин эки — деп ол чугаалады. «Черле анаа олурбас, бир-ле чүвени кылган турар кырган боор» — деп, каш-даа кижиниң ону мактап, магадаанын дыңнадым.

Кырганның сөзүнүң кайчаар-даа аажок шынын доораан-на бүзүреп көрдүм. Интернат-бажыңда туналааш, кылаштап шыдавастаан өскүс ийистер — Мария, Марина Чүлдүмнер бар. Баштай оларның дугайын дыңнапкаш, баарым ажып дээн. А оларның палатазынга кире бергеш, арын-шырайларының сергек, аянныын көргеш, хараадаан көргелим магадал. Хүлүмзүрүп-биле холужуп келди. Бо хире берге хуу-салымга бастырбазынга азыракчыларның, ха-дуңмазының, эш-өөрүнүң, чанында чыдар орус угбазының деткимчези кайчаар-даа аажок дузалааны илдей. Оон-биле кады ол кыстарның кымдан-даа, чүдеп-даа дудавас сорук киирикчизи бар. Ол болза — ажыл, хүн бүрүнүң ажылы-дыр. Холдары шоолуг шимчевес хирезинде Марина биле Мария чүүдеп хөй янзы эттир тас аргыыр шеверлер болду. Кара чаңгыс хомуданчыг чүве — Кызылда улустуң ус-шевер ажылдарының шеңгелде мастерскаязы оларга он тос хол-хапты чагыг-биле аргыдып алгаш, катап кээр бис дээн хевээр сураг барган. Барып-барып уран чүүл-биле холбагдашкан албан черниң төлээзи канчап ол хире кандай болганыл?!

— Сергек чоруунарны бо хевээр кошкатпанар, ус кижилерге улам чедишикиннерни болуңар, уругларым,— деп йөрээгеш үнүптеримге: — Четтирдивис, байырлыг!— дижип, карактарының оттары кыптылып артып кагдылар. Турасоруу бо хире күштүг уруглар ёзулуг-ла чогаал маадырлары болур ужурлуг-дур ийин деп бодап келдим.

5. ХОМУДАЛДАР.

Четпес чүве кажан-даа, кана-даа сагышка аарышкылыг. А инвалидтерниң, кырганнарның интернат-бажыңынга чүден артык хомуданчыг чүве болду.

— Мында четпестер хөй-даа болза, оларны чугаалаарындан дилинмес бис, ол хире карактап, ажаап турда, кандыг кончуг пөкпес сеткилдиг амытан боор деп улус бодай бээр ирги бе дээш кижи чайгаар эпчоксунар-дыр — деп, караа аарып бакеыраан Соян Бадарчы чугаалады.

Ынчалзажок хомудалдыг чугааларны эвээш эвес дыңнадым. Оларның дугайын солун дамчыштыр хөйге дыңнадыры артык эвес боор. Чүгле, медээ берген кижилерни оларның үстүнде эш дег, эпчоксунар сеткилин хүндүлээш, адаваайн.

Кижилерниң чоогу ада-иелер биле ажы-төлдүң харылзаазындан белен кайын эртер деп. Ада-ие уруг-дарыын чурттаалгага чаяап, азырап өстүрүп каар. Ажы-төл дугайында сагыш човаа — дээди ыдыктыг сеткил. Шаа кээрге, ол ада-ие дугайында ажы-төлдүң сагыш човаанче шилчиир ужурлуг. Ужур-чөп ындыг. Ынчалза-даа херек кырында ындыг эвес апаар ийи-чаңгыс таварылгалар кедергей хомуданчыг.

Кырган иезин азы адазын интернат-бажыңче чорудупкаш, чыл-чылы-биле ужуражып келбес кижилер бар боор-дур. Бир кырганның хомудалы мени эмин эрттир кээргетти: «Бо черге келгеш, чеди чыл чеде бердим. Чеже-даа өөреним каарга, чеже-даа өөрүнчүг болза, кижи чуртун, ажы-төлүн сактыр, барып көрүксээр чүве-дир. Биске чылдың шөлээ бээр. Чүгле, бодум чааскаан чоруп шыдавас-тыр мен. Доруктурган оолдарым мынча үениң иштиинде чаңгыс-даа келбеди. Көрүксээрим, дужуксаарым, чугаалажыксаарым эмин эрттир. Өске улустуң оглу, кызы чедип келгеш, мында гостиницага доктаап алгаш, кырганнарының чанынга сагынганын чавырып каш-даа хонар-дыр. Бирде чер-чуртунга чедиргеш, дедир эккеп каар. Мен кужур чүгле дүжүмде өөрүшкү көөр, чогум хүндүс мыя бо орукче чеже-даа кайгаар мен,— сактырымга-ла бир оглум автобустан дүшкеш, бээр базып кан ышкаш боор... Хомуданчыг-дыр!— дээш, черле ада кижиниң сеткили чымчак болгаштың, кезек болганда:— Хомудааш-даа канчаар мен — оолдарымга, анаа сеткилим-дир ийин» — деп муңгаргай түңнеп кагды.

Мындыг таварылгаларда интернат-бажыңның удуртулгазы, Социал-хандырылга министерствозунуң ажылдакчылары доң баарлыг ажы-төлдерни сагындырып, ыяттырып, харын-даа хүлээндирип турар болза, чамдык кырганнар сеткили аарыыр чорук турбас ийик.

Аъш-чем интернат-бажыңда четчир, элбек. Харын-даа төттүнмес — конфета, печенье, пряниктер тумбочкаларда кыр-кырынче чыглып чыдар. Ынчалза-даа чемниң шынары хирелиг, каша, консерва колдаан; ол ышкаш столовайга склададан келир чамдык продуктулар четче ажыглаттынмайн турар— деп, каш-даа кижи чугаалады.

Чемниң шынарынга хамаарыштыр шүгүмчүлелди чөптүг дивес арга чок: ылбырадыр хайындырган макаронну балык консервазы-биле холуп каарга, амданы шынап-ла бат чүве болду. А столовайга кирген продуктулар столдарга четче четпейн турар деп сезиглелге чүгле чогуур комиссия шын харылзап болур. Салгын чокта сиген бажы шимчевес. Ынчангаш бо айтырыгны тодарадып, чогуур түңнелди үндүргеш, аарыг, сула кижилерниң херектеринде дүвүрелди оожуктурары күзенчиг.

Интернат-бажыңның техниказ-биле хандыртынганы сула. Бо дугайын чүгле директордаа эвес, а харын аарыг кижилер удаа-дараа чугаалап турарын болдаарга, техника айтырыы мында чидиг дээрзи илден. Шынап-ла бодап дөрүңердеп. Соолгу үеде чаңгыс «Белорусь» трактор ажылдап турган, а үндүр бижиир хуусаазы шагда четкен ийи үрелик машинаның бирээзин Кызылга үш удаа чедирип тургаш, ам чаа арай боорда бут кырынга тургускан. Ол «чонук» машинага дөмей-ле дыка идегээр арга чок. Район төвүнден аъш-чем, эт-бараанны өй-шаанда чедип алырда, ажыл-агыйның хүн бүрү сооргүлгелерин кылырда, интернат доктаамал бергелерге таваржып турар. Ынчангаш «Бүрен» совхозтуң директору М. А. Мусихин биле «Сельхозтехниканың» Сарыг-Септе салбыр начальниги В. А. Толстов интернатка техника-биле дузалап турары мактанчыг.

Директорларның үргүлчү солчур чоруу интернат-бажыңга халаазынчыг апарган. Чаа удуртукчу ооң амыдыралынче четче ханылап четтикпейн чорааш-ла, кандыг-бир чылдагаан-биле халажы бээр. Четпестерниң тыптыр бир кол чылдагааны мында. Чижээлээрге, бо чайын бирги корпуска капитал септелге чоруткан. Хирези, ажылдап эгелээ-ле үр болбаан ынчаарды директор өске хөй айтырыгларже чарлыккаш, бо ажылды холга четче ап шыдаваан хевирлиг. Ону ак сеткилдиг эвес кижилер кайын чаадыр көөр ийик. Оларның будуун дөрт айда шөйүп келген «ажылы» херек кырында септелге эвес, а брак боор доозулган. Соңгаларның даштыкы шыттары суктунмаан, эргиде бүдүн чыткан шалалар «чаартынганының» түңнелинде салаа хоступ кирип турар аңгагар. Соок оон хоступ үрүп турар. Эрги кылын шала ышкын бир «септекчи» хуузунда тудууга ажыглаан деп сураг бар.

Бөгүнгү директор Сергей Салчакович Сымыя биле беседалашкаш-даа, ооң ажылын доораазындан хайгаарааш-таа ооң соруктуг болгаш билдилиг ажылдап эгелээшкинин шынында амырап эскердим.

6. КИЖИ СЕТКИЛИ.

Бүрениң инвалидтерниң болгаш кырганнарның интернат-бажыңын бөдүүнү-биле «кырганнар бажыңы» дижир. Мында чурттап турар кижилерниң угаан-бодал негелделерин чамдык культура организацияларының талазындан шоолуг херекке албайн келгенинге бир чижезинде бо дончу ат «бүрүүлүг» эвес ирги,— кырган улуста кандыг сонуургал турар боор дээр кенең бодал чамдык улуста бар эвес ийин деп бодадым.

Оон башка республиканың хөгжүм-шии театрының-даа, филармонияның-даа, бот-тывынгыр уран чүүл коллективтерниң-даа артистери делгем клубтуг Авыйган суурга чаңгыс-даа шии, концерт көргүспээнин чүнүң-биле тайылбырлаарыл? Ол ышкаш «Билиг» ниитилелдиң шугуму-биле чаңгыс-даа лектор чорбаан.

Мындыг байдалга Каа-Хемниң партия райкому коллективтиң кижилерниң сагыш-сеткилиниң дугайында сагыш салып турары дыка өөрүнчүг. Райкомнуң лекторлар семинарынга интернат-бажыңдан Падыгыр Тумат киришкен. Ол — дөмей салым-хуу-биле чаңгыс черде чыглып келген өөрүнүң ортузунга «Правда», «Шын», «Тувинская правда» болгаш өскээртен-даа алган фактыларга даянгаш, делегей байдалының, чурттуң, республиканың, районнуң амыдыралының дугайында беседаларны неделя санында эрттирип турар. Ол ышкаш директор ылангыя медицина темаларынга лекцияларны кылыр.

Беседалар, лекциялар дыңнакчыларның анаа-ла сонуургалын хандырып турар эвес, а харын оларга практиктиг дузаны чедирип турары солун. Хан базыышкынының дугайында делгеренгей тайылбырларының салдары-биле чамдык кырганнар агаарга шимченирин көвүдеткен, хөй дустуг шай ижер шын эвес чаңчылындан хосталган болгаш бо бөдүүн хемчеглерниң ажыктыын херек кырында биле бергенин болум бүзүредим.

База бир чижек. Тупалаан ийи кижиге тускай гимнастиканың ажыктыын беседаларның дузазы-биле бүзүреткен. Олар каш ай дургузунда хостуг шимчээшкиннерни шыдамык болгаш кызымак кылып тургаш, калмының байдалын оранчок экижиткен: хол, буду шимчеп, кылаштап, харын-даа чиик ажыл дилеп турар апарган. Бирээзинин — Бай-Тайга чурттуг Хертек Билчиттиң үнү база читкен турган, ам шору чугаалаар болу берген.

Авыйганда интернат-бажыңның кижилери аарыгның, назы-харның базымыкынынга чөрүштүр ниити-хөңнүн хөмүрертпейн, угаан-сарыылының одун соксаал чок кыпсып чурттап турарлар. Оларның аразында кончуг солун чугаалыг, хөөрежиг кырганнар бар. Бо кижи айтыржып, чугаалажы бээрге, сагыш-сеткилиниң илдеп-не хөнүүн кээп, сактыышкыннарын тө каап бээр болдулар. Төөгүнүң дириг херечилери болгаш киржикчилери, көрбээн чүвези чок, кедүрбээн хөнээ чок ол кижилер эртемге болгаш культурага тергиин үнелиг хөй чүүлдерни берип болур. Чүгле болур эвес, а харын чугаалап бериксеп турарлар.

Кыстар, оолдар оруу бисте ажык.

Кырганнар кажа-даа хүндүлүг —

деп, делегейде веттерээн совет ырда кайчаар-даа аажок шын чугаалаан. Чонунуң хүндүткелинде эргелеттинген ол кырганнар-биле кижи катап-катап ужуражыксаары келир.

А. КАЛЗАН.

ТВ

НОЯБРЬ 24-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 —Кайгамчыктыг эвес кайгамчык чүүлдер. 9.25 — «Хоорай кыдыында дээрбе» деп уран-чечен телефильм. 10.30 —«Аан-чорукчулар клуву». 11.30—Концерт. 12.10—Телемедээлер. 12.15 — 14.15—Чапсар. 14.15 —Телемедээлер. 14.35—«Бөгүн болгаш хүнүнүң-не». Документалдыг телефильм. 15.30 — «Драматургия болгаш театр». 16.15—Документалдыг телефильм. 16.30 —Концерт залында — школачылар. 17.10 — «Шыдыраа школазы». «Мергежил кичээли». 17.40 —«Миллионнарның дениичи университеди». «Амгы үениң делегей айтырыглары». 18.10 —Чурук бүрүзүнде-ле — хүн. 18.25—«Чуваш угулзалар». Документалдыг телефильм. 18.40 —Бөгүн делегейде. 18.55— «Коллектив чүнү кылып шыдаарыл». 2-ги дамчыдылга. 19.30 — Футбол. УЕФА-ның кубогу дээш. «Спарта» (Голландия) — «Спартак» (Москва). 21.00 — «Үе». 21.35—«Иван» деп уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 22.50—23.05—Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 —Документалдыг фильм. 8.35 — Физика. 6-гы класс. Деңзи болгаш деңзи чок байдал. 9.05 —Испан дыл. 9.35 — Физика. 6-гы класс. Деңзи болгаш, деңзи чок байдал. 10.05—ПТУ сургуулдарынга. Астрономия. Хүн. 10.35 —Зоология. 7-ги класс. Хөй хевирлиг балыктар. 12.05 — «Амыдыралдың формулазы». ССРЭ-ниң улустуң башкызы Ж. Утуровтуң дугайында телеочерк. 12.35 —Испан дыл. 13.05 — А. С. Пушкин. «Чес аъттыг кижи». 13.55 — «Немелде куда». Бижимел тайылбырлыг уран-чечен фильм. 15.20 —Телемедээлер. 15.25 —18.00 — Чапсар. 18.00 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 —МАР-ның ыры болгаш танцының Күрүне ансамблиниң концерти. 19.05 — «Азия төвү». 19.35 — Киножурналдар. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 —Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.20 —Тайбың камгалалының Совет комитединиң даргазы Ю. А. Жуковтуң беседазы. 20.50 — Концерт. 21.00 —«Үе». 21.35—«83-түң ырызы. Алма-Атадан дамчыдылга. 22.30 —22.50 — Документалдыг телефильм.

АГААР

Республиканга шокар булуттаар, муриуу-барыын чүк углаашкынныг хаттың күжү секундада 3—8 метр.

Агаарның температуразы дүне 21—26, хүндүс 8—13 градус соок болур.

Автоорукттарга кестүрү эки. Кызылга чуга булуттаар. Агаарның дүне температуразы 24—26, хүндүс 9—11 градус соок.

«Шын» солунның дараазында номери ноябрь 26-да үнер.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Канмыыл, чашпан
шуглап чыткан
Кандап кургаан
алаак дургаар
Чыжыргана тарып
шенээн—
Шынап тергиин үнер
болган.

Сарыг алдын
чинчилерни
Саваларга долдур
чыггаш,
Чалыы кыстар
көрнүп кээрге,
Чараштары улам
дендээн.

ӨСТҮРЕР, КӨВҮДЕДИР

Ондатраның чогум чурту — Соңгу Америка. Ону Совет Эвилелинде үжен чылдар дургузунда өстүрүп турар.

Тывада база бо үнелиг аң өзүп турар. Ол хөөлбектерге чоруур.

Ондатраның өзүлгүрү аажок. Чылда үш удаа оолдаар. Бир удаа 5—8 чедир чаш төлдү бээр. Бичии ондатра оолдарының өзүп көвүдээринге хөй моондактар таваржып турар болгаш оларның чартык кезии хорап турар.

Ийи неделя эрткен соонда чаш ондатраның карактары ажыттынар. 20 хонук чедип чорда, уязындан үнгеш боду сугже кире бээр. Бо үеде оларның камгалалын күштелдирери чугула. Ондатралар бот-боттары адааннажыр, уяда оолдарын безин үрежир. Чамдык таварылгаларда үер болганда, суг кыдыында уяларны аппаар. Уяларны саасканнар, кааргаанар, үгүлер, хартыгалар, диилгилер дээш одчалаазас-ла чүве чок. Ондатра оолдарының хорап турар чылдагааны-даа ында.

Тес-Хем районунуң О. Шынаага ондатраны өстүрүп эгелээнден бээр эвээш эвес үе эрткен. Кулузуннуг, хөлдерлиг хем уну ондатра өстүреринге кончуг таарымчалыг. Ында аң чиир чем-не хөй. Ынчангаш борта ондатра эки өзүп болурунуң бүгү аргалары бар. Байдал эки. А ооң өзүлдези кандыгыл?

Тываның аңныыр-тывыш ажыл-агый эргелели болгаш аң өстүрер база аңныыр ажылын контрольга алыр ужурлуг албан черлериниң удуртулганы кошкатканының хараазында, бо үнелиг аңның өзүлдези кудулаан. Ооң күрүне орулга албайн турар. Хамык ажык тетчеглекчилерниң карманынче кирип турар.

Ондатра район девискээринден үнүп, Эрзин, Тес-биле кожа турар моол хемнерже тарап турар. Таптыг ажаар болза, күрүнеге хөй кешти дужаап болур.

Бо аңны тетчеглээрин болдурбас сорулга-биле Тыва АССР-ниң девискээринге аңныыр дүрүмүнүң 42-ги чүүлүнде аңнаашкын-биле тыпкан үнелиг аңнарның кежин күрүнеге дужаарындан ойталаан кижилерге администраттивтиг хемчегни онаап, кештерни хавырарып айыткан.

Т. САМДАН.

Тес-Хем район.

Эрткен дыштаныр хүннерде республиканың бирги чери дээш самбо хүреш маргылдаазы Кызылдың «Херел» спорт залынга болуп эрткен. Бедик мергежилдиң спорт школазындан, «Динамо» ниитилелиндең, ортумак болгаш дээди өөредилге черлериниден база Чөөн-Хемчик, Сүт-Хөл, Өвүр болгаш Эрзин районнардан ниитизи-биле 93 моге киришкен. Оларның иштинден бир спорт мастери, 8 кандидаттар болгаш 84 бирги, ийиги разрядтың мөгелери арга-мергежилин, күжүн шенешкен.

Самбо—хүрештиң бир хевирлериниң бирээзи. Ооң аргаларында ССРЭ-ниң улустарының национал хүрештериниң хөй аргалары кирген.

Өвүр районнуң мөгелери багай эвес белеткелдиин көргүзүп, маргылдаага организастыг киришкен. Хандагайтыда уруглар спорт школазынга самбо, дзю-до хүрештериниң секцияларын тренер Кара-оол Шагдыр удуртуп келген. Ийи чыл дургузунда ол аныяк мөгелерни эки белеткеп шыдаан. Ооң өөреникчилери команда талазы-биле бирги черни ээлээн.

Хууда бирги чер дээш салыглар 57 килограмм деңзилиг мөгелерниң аразынга элээн чидиг болган. Ында 21 мөгениң аразында ССРЭ-ниң бир спорт мастери, ССРЭ-ниң спорт мастеринге ийи кандидат, арткаиары бирги база ийиги разрядтың мөгелери кирген. Маңаа Эрзинниң төлээзи, ССРЭ-ниң спорт мастери Сергей Ендан тиилээн.

48 килограмм деңзилиг спортчуларның аразындан Кызылда педагогика институдунуң студентизи Олег Дамбажык бирги черни ээлээн.

Тус-тус деңзилер аайы-биле Өвүрден Кара-оол Шагдыр, Анатолий Комуп-Доржу, Эрзинден Алексей Баадыр, Чөөн-Хемчиктен Николай Монгуш, Сүт-Хөлден Кызыл-оол Монгуш, Кызылдан Роберт Хомушку, Орлан Кызыл-оол олар 1983 чылда самбо хүрешке республика чемпиону атты чаалап алган.

Республика чемпионадын үш чыл уламчылаашкынныг эрттиргени—мөгелерниң мергежил талазы-биле өзериинге болгаш күш-дамыр дадыктыраарынга база чаа талантылыг курлавырларны дилеп тывырынга канчап-даа таарышпас. Спорттуң бо хевирлерин сайзырадып, маргылдааларны доктаамал эрттирип, ону пропагандалаар талазы-биле республиканың хүреш федерациязы моон соңгаар кичээнгей салыр ужурлуг.

М. ТҮЛҮШ.

ЧУРУКТА: Өвүрнүң шиңнидек командазы.
Авторнуң фотозу.

ОВААРЫМЧАЛЫГ БОЛУҢАР

Газ ажыл-агыйының айыыл чок чоруунуң дүрүмнерин ёзугаар бажың иштинге 10 килограммның ийи баллонун, тодаргайлаарга, бирээзин курлавыр кылдыр тургузарын чөпшээреп турар. Газ херекселдерин айыыл чок кылдыр ажыглаарынче угландырган калбак тайылбыр ажылдарын чорудуп турар-даа болза, дүрүмнерни тооп көрбейн, хажыдар чоруктарның таварылгалары боор, аар уржуктарны тавартырып турар.

Эдилекчилер «Балтика» дээр редукторнуң баллоннуң клапанынга хөй эртпес сыскыг чокка кедирип, оон газтың үнериимезин саваң көвүү-биле хынавайн баар чоруктары бар.

Кызылга баллоннардан элээн каш өрттер болгулаан.

Красноярскиге бир чаңгыс квартиралыг чурттаалга бажыңынга үш оюктуг газ плитказынга баллонну кожар үезинде дүрүм үрээнинден өрт кыптыгып үнгеш, ол бажыңның бөлүк чурттакчылары озал-ондакка таваржыкан. 10 килограмм баллонну ол бажыңның бир чурттакчызы солуп тургаш, баллоннуң клапанынга «Балтика» редукторну дыгый кылдыр салбайн, саваң көвүү-биле оон кылдынганын хынаваан.

Ындыг озал-ондактыг таварылгалар катаптавазын дээш «Балтика» редукторлуг газ баллонун ажыглап турар кижилер 1984 чылдың май 1-ге чедир хуусаа иштинде Тыва газ эргелелдиң техниктиг кабинединге келгеш, немелде инструктажты эрткеш, немелде баллонну ажыглаар чөпшээрелди алыр ужурлуг.

Инструктажты 8-тен 17 шакка чедир кылыр, дүштээр чапсары 12-ден 13 шакка чедер.

Инструктажты эртпээн абонент кижилерниң баллоннарын солувас апаар.

АДМИНИСТРАЦИЯ.

ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫ

Ноябрь 24.
Л. Гаврилова.
АҢЧЫ-КАРА биле АҢГЫР-ЧЕЧЕК.
ийи кежегелиг тоол.
Эгелээри 10 шакта.

Ноябрь 24
С. Пюрбю.
КӨДЭЭНИҢ ХӨӨННЕРИ
ийи кежегелиг шии.
Эгелээри 17 шакта.

ИЗ ЖИЗНИ НАЧАЛЬНИКА УГОЛОВНОГО РОЗЫСКА

«Кемниг херектер истелгезиниң начальнигиниң амыдыралындан» деп чаа кино республиканың киноэкраннарында үнүп эгелээн.

КИНО

НОЯБРЬ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Укрощение строптивого» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 21.00, «Пацаны» 18.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Завтра выйдешь» 9.10, «Непобедимый» 12.45, 17.00, 18.35, К-клуб «Всегда готов!» 10.40, 15.00, «Хан Аспарух» 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Тайна корабельных часов» 14.30, «Вооружен—очень опасен» 16.30, 18.20, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Волчья стая» 18.00, 20.00 шактарда.

1983 чылдың ноябрь 27-де Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга хөй ниитиге «ССРЭ-ниң делегей байдалы» деп темалыг лекция 14 шакта болур.

Ону ССРЭ-ниң Журналистер эвилелиниң кежигүнү, РСФСР-ниң «Билиг» ниитилелиниң делегей байдалының дугайында лектору Юрий Яковлевич ЯКУШИН (Москва) номчуур.

Лекцияже абонементилер болгаш билеттер-биле кирер.

Билетти эжик аксында садып турар.

САДЫП АЛЫКЧЫЛАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Красногвардейская кудумчуну чаартканының соонда ооң 26 дугаар бажыңында хүн бүрүде негеттинер бараанар садар № 23 магазин ажыттынганын Кызылдың үлетпүр бараанар садыы садып алыкчыларга дыңнадып тур.

ЧЕДИНГИР КЫЛДЫР ТАЙЫЛБЫРЛААР

Бижиглеттинган участогунга ол бо-ла чеде бээр. Өөреткен чаңы-биле страхование албанының ачы-дузазының дугайында чыылганнарга кончуг чедиңгир кылдыр тайылбырлаар. Ооң бадыткалы чижектерни ыравайн-даа, Суг-Аксы суурнуң чурттакчыларының ажыл-амыдыралындан көргүзе каартар. Ооң соонда айтырыглар оон-моон улажы бээр. Чаңгыс чер чурттуглар бот-боттарын таныжар болгай, ынчангаш чугаа ижин-кара чок эртер. Страхование чери-биле керээ чарып, ооң ажык-дузазын көрген кижилер ол дугайын база чугаалай-даа бээрлер.

Шалдаак Лама-Саановна Ондар—район эмнелгезиниң, райпо, Суг-Аксы, Сүт-Хөл школаларының коллективтеринде күзенчиг аалчы. Ооң бижиглеттинганы бо участоктарда ажылдап турарлар, ог-бүлелер страхованиениң янзы-бүрү хевирлеринге камгалалдыг. Ук албан черлеринде страхование булуңнарын дерээн. Ында ооң ачы-дузазын тайылбырлаан сүмелер бар.

Сүт-Хөл районнуң күрстрахование инспекциязынга агент болуп ажылдаан үезинден бээр Шалдаак Лама-Саановна Ондар ак сеткилдиг кызымак ажылы-биле мактадып эгелээн. Ол коллективте эки ажылдыгларның бирээзи. Ооң ажылын сан-түңге көргүзерге мындыг. Бо чылдың эрткен айларының планныг онаалдазын Шалдаак Лама-Саановна эки күүсеткен. Ол айларның хууда планныг онаалдазын ол 102 хуу боттандырган, хүлээлге күүсеттинген.

Күрстрахование

Страхование албанының ажылдакчызының ажылы план күүселдези-биле кызыгаарлаттынмас. Камгалаттырган хамааты кижиге документилерни шын тургузуп, долдуруп бээр, отчёт-учётту озалдатпайн дужаар дээш баар болгай. Ажылда бир кол чүүл ол. Ш. Л-С. Ондар ол бүгүнү ак сеткилдиг күүседип чаңчыккан.

Ш. Л-С. Ондарның бо чылда социалистиг хүлээлгезинде күрүнеге 32 муң рубльдиң орулгазын киирери көрдүнген. Бөгүнгү санаашкындан алырга, ол план күүсеттинер.

Хүлээнген ажылындан аңгыда Шалдаак Лама-Саановна хөй-нити ажылынга идепкейлиг. Назы-хары доғуй бергендаа болза, бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезинге ол бо-ла киржи бээр. Алды урууну өстүрүп кижизидип чоруур төлептиг ие.

О. БОРАШ.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, карыысалгалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжы чыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериязының 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2046.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышкын херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—01631

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 271 (12361) | 1983 чылдың ноябрь 26, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп

СЭТА-ның фототелеграф-биле алдынган бо чуруунда Владимир Ляхов (солагай талазында) биле Александр Александров Черге кээп хонганының соонда.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. АНДРОПОВТУҢ МЕДЕГЛЕЛИ

Совет Эвилелиниң удуртулгазы совет кижилериниң болгаш өске-даа улустарның кичээнгейин амгы америк администрациязының милитаристиг угланыышкынының болуунуң канчаар көрүп турарынче мурнунда-ла угландырган болгаш АКШ-тың болгаш ооң-биле кады туржуп турар Барыын чүк чурттарының чазактарын ындыг угланыышкынның хоралыг уржуктарының айыылдыының дугайын баш удур сагындырган болгай.

Ынчалзажок Вашингтон, Бонн, Лондон болгаш Рим-даа шынныг угаан-сарыылдың үнүн тооп дыңнаваан — ГДР-ниң, Великобританияның болгаш Италияның девискээрлеринде ортумак ыраакшылдың америк ракеталарын сайгара тургузарын эгелээн. Ону алгаш көөрге, Европа диптс америк «першингтерниң» болгаш чалгыныг ракеталарның кестүп келген чоруу боттуг факт апарган-дыр.

Европа барык дөртен чыл иштинде— амгы үениң төөгүзүнүң кажангызындан-даа артык үр— тайбың байдалдарда туруп турар. Ол чорук социалистиг дем каттыжылга чурттарының тайбыңга ынакшылдыг чайгылыш чок политиказының, ол диптиң тайбыңга ынакшылдыг күштериниң хөделиишкиннериниң, а ол ышкаш Барыын чүкте шын угаан-сарыылдыг политиктерниң боттуг туруштарының ачызында чедип алдынар аргалыг болган. Соңгу-атлантика эвилели-биле Варшава Керээзиниң күрүнелериниң аразында Европада тургустунган шериг күштериниң, ооң иштинде ядролуг чепсектерниң барык деңчоруу Европаның айыыл чок болур болгаш деңгелески чоруунуң херээнге боттуу-биле бараан боол келген.

Амгы үеде АКШ болгаш НАТО деңзиниң тавааң бодуунуң талазынче чая тыртарынче утланган базымнарны баш удур кылып турар-дыр. Совет Эвилелиниң болгаш ооң эвилелчилериниң кызыгаарларының чанында ядролуг ракеталарны сайгара тургузуп турар чорук дээрге Барыын Европаны камгалаары дээн чорук эвес-тир, чүге дээрге—аңаа кым-даа кыжанмайн турар. Америк ракеталарны Европа черинге тургузары-биле холбаштыр Европаның айыыл чок чоруу эвес, харын-даа Европаның улустарын АКШ-тың айыыл-халапка таварыштырарының боттуг айыылы күштелир апаар.

Делегейниң ийи дайыннарының үезинде Каттышкан Штаттарның девискээринге буступ узуткааышкынның өртү дегбээн. Ынчангаш Европага бодунуң ортумак ыраакшылдыг ракеталарын сайгара тургузуп, ооң-биле социалистиг чурттарга удур ядролуг немелде кыжаныышкынны тургускаш, хары согуушкунну Вашингтон бодунуң бажыңындан чайладырын бодап турар ышкаш-тыр. АКШ-тың барыын-европейжи эвилелчилериниң айыыл чок чоруунга хамаарыштыр чүү боор турарыл дээрге, бир эвес Вашингтон, аңаа тиилеп үнер дээр хоозун идегелге алыскаш, ядролуг дайынны өскүдүп үндүрер аргалыг болур болза, барыын-европейжилерниң боттарының амы-тыны-биле, боттарының хоорайлары-биле Каттышкан Штаттарның болунга удур согугну кайы хире эвээжедирил, америк удуртукчуларны ооң-биле демей сонуургадып турар.

Барыын Европага америк ядролуг ракеталарны тургузары — талаларның Европада күштериниң амгы үеде деңбайдалының талазы-биле Барыын чүкте туруп турар кандыг-бир сагыш салыышкынның болдурганы базым эвес-тир. Европада амгы үеде НАТО биле Варшава Керээзиниң аразында ортумак ыраакшылдың чепсектериниң талазы-биле барык деңбайдал хевээр турбушаан, а ядролуг чепсектер талазы-биле боттуг артык чорук НАТО-нуң талазында дээрзин хөй удаа, тодаргай сан-чурагайлар-биле бадыткаан турган болгаш Барыын чүкте хөй-хөй политиктиг ажылдакчылар болгаш специалистер ооң-биле чөпшээрежип-даа турарлар. Ынчангаш бир эвес ындыг байдалче кым сагыш салып болурун дээр болза, НАТО-нуң күрүнелериниң шериг машиналарының кыжанып туралары Варшава Керээзиниң чурттары сагыш салыр апаар-дыр.

Совет Эвилели, социалистиг дем каттыжылганың өске-даа чурттары ол бүгүнү барымдаалап көргеш, ниитилел тургузуу болур социализмге удур «крестиг походту» Вашингтонуң чарлааның болгаш чаа ядролуг чепсектерин бистиң бажыңывыстың эжиниң чанынга тургузарының дугайында кым айтыышкынны бергенин, боттарының практиктиг политиказын ындыг угаан-медерел чок сылдагларга үндезилеп турарын апаа көрүп олурбас-даа. НАТО-нуң чамдык чурттарының чазактары «Першинг-2»-лерни болгаш чалгыныг ракеталарны Европага тургускаш, ындыг авантюристиг чүткүлүнге боттуг ракета-ядролуг баазаны салырын күзеп турары тодаргай-дыр.

Совет Эвилели, өске-даа социалистиг чурттар ындыг айыылдыг байдал-биле эптежип шыдаар бе? Чок, эптежип шыдавас. Чогум-на ооң ужурундан социалистиг чеди чурттарның дээди партийжи болгаш күрүне удуртукчулары 1983 чылдың июнь 28-те Москвага ужуражыышкынга НАТО бөлүүнүң Варшава Керээзиниң чурттарындан шериг талазы-биле артык болур чоруун кандыг-даа байдалдарда болдурбазын медеглээннер.

ГФР-ниң, Англияның, Италияның чазактары боттарының чурттарынга америк ракеталарны тургузарынга чөпшээрежиин бадыткавышаан, АКШ, Европага ядролуг чепсегленишкин талазы-биле ийи талага таарымчалыг дугуржулганы чедип алырын эгезинден тура-ла күзевейн турган болгаш ындыг дугуржулга болбазын дээш Женевага чугаалажыышкыннарга болгаш оон-даа өске черлерге бүгү чүүлдерни кылганын билбейн барып шыдавас турган. Совет Эвилели, ооң эвилелчилери боттарының айыыл чок чоруун камгалаар дээш эргежок чүгүла хемчеглерни ыяап-ла алыр. АКШ-тың болгаш ниитизи-биле НАТО-нуң Европада күштерниң чижек деңзигүүрүн үрээрин болдурбазын база эскербейн барып шыдавас турган.

Ол ышкаш Барыын Европага чаа америк ракеталарның кестүп кээр чоруу Европада ядролуг чепсегленишкиннер талазы-биле Женевага боол турган чугаалажыышкыннарны үргүлчүлээр арга чок болдурарының дугайын бистер база медеглээп бис.

(Уланчызы 2-ги арында).

Орбитаның «Салют-7» — «Союз» эртем-шинчилел комплекизиниң космоска узун хуусаалыг ужудуушкунун белеткээринге болгаш боттандырарынга киришкен эртемденнерге, конструкторларга, инженерлерге, техниктерге болгаш ажылчыннарга, космонавтылар Владимир Афанасьевич ЛЯХОВКА, Александр Павлович АЛЕКСАНДРОВКА

Эргим эштер!

Космос делгемин тайбың сорулгаларга план ёзугаар шиңгээдип алыр талазы-биле совет эртем болгаш техника база бир алдарлыг тиилелгени чедип алган. Орбитаның «Салют-7»—«Союз» эртем-шинчилел комплекизинге совет космонавтылар Владимир Афанасьевич Ляховтуң болгаш Александр Павлович Александровтуң 150 хонукта ужудуушкунунуң программазы чедиишкинниг доозулган.

Эртемге болгаш улус ажыл-агыйынга чугула ужур-дузалыг улуг хемчээлдиг эртем-техниктиг шинчилелдерни болгаш шенелделерни ужудуушкунуң үезинде экипаж күүсеткен. Бистиң чуртувустуң бойдус курлавырларын шинчилээриниң болгаш бойдусту өөренип көөрүнүң программазын ёзугаар калбак информация алдынган. Космоска чаа материалдарны болгаш эм препараттарны келир үеде бүдүрериниң үндезиниң тургускан технологтуг чорудулгаларны база установкаларны ажылдап кылган болгаш шенеп көрген.

Хүннүң немелде батареяларын тургузаар талазы-биле ажык космоска чылып эптээр нарын ажылдарны чорутканы башкарылгалыг ужудуушкуннарның практиказында принципалдыг чаа үе-чада болуп турар, ол чорук станцияның энергетиктиг аргаларын көвүдедип, ооң кырынга эртем-техниктиг шинчилелдерниң болгаш шенелделериниң программазын калбартыр арганы берип турар.

Кылдынган чылып эптээр ажылдар орбитага перспективтиг конструкцияларны чыып эптээриниң технологиязын улам ыңай сайзыраңгайжыдарынга улуг ужур-дузалыг болуп турар.

Орбитага мооң мурнунда кылып көрбээн эптелге ажылдарын боттандырганы эрес-шыдамыккай чорукту болгаш профессионалдыг бедик мергежилди көргүскен экипажтың тергиин эки ажылдаанының ачызында чедип алдынган.

Хөй эртем, конструктор болгаш бүдүрүлге коллективтериниң маадырлыг күш-ажылы-биле тургустунган ада-чурттуң космос техниказының эки ажыглал аргаларын калбак эртем программазын чедиишкинниг боттандырганы бадыткап көргүскен.

Узун хуусаада ажыглалдың үезинде шиитпирлеп турар сорулгаларының характериниден хамаарыштыр сайзырадып база чаартып болур орбитаның башкарылгалыг нарын комплекстерин тургузарын — космосту шиңгээдип алыр талазы-биле бодунуң кол угланыышкынын совет космонавтика бүзүрелдиг болгаш шайгылзын чокка боттандырып турар.

Космоска узун хуусаалыг ужудуушкунуң программазын тергиин эки күүсеткени-биле холбаштыр Владимир Афанасьевич Ляховка болгаш Александр Павлович Александровка Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели чүректиң ханызындан изиг байырны чедирип тур.

Орбитаның «Салют-7» — «Союз» эртем-шинчилел комплекизинге башкарылгалыг узун хуусаалыг ужудуушкунну боттандырарынга киришкен эртемденнерге, конструкторларга, инженерлерге, техниктерге, ажылчыннарга, космодромнуң, Космонавтылар белеткээр төптүң, Ужудуушкун башкарар төптүң, командылал-хемчээкчи болгаш тывыкчы-камгалал комплекстериниң специалистеринге, бүгү коллективтерге болгаш организацияларга изиг байырны чедирип тур бис.

Эргим эштер! Ада-чурт космонавтиказының чаа чедиишкини эртемни болгаш улус ажыл-агыйын хогжүдерниң эрге-ажыктарынга космос делгемин улам ыңай өөренир болгаш шиңгээдир алыр талазы-биле СЭКП-ниң XXVI съездизиниң айытканы он бирги беш чылдың сорулгаларын шиитпирлээринге улуг салыышкын болур, совет эртем болгаш техника эртем-техниктиг депшилгениң мурнуку туруштарында чоруп турарын тодаргай херечилеп турар-дыр.

Космостуң нарын техниказын тургузар, эртемге болгаш улус ажыл-агыйынга ужур-дузалыг орбитаның башкарылгалыг комплекстерин хогжүдер болгаш сайзыраңгайжыдар талазы-биле үндүлүг болгаш харысаалгалыг ажылыңарга чаа-чаа чедиишкиннерни силерге күзеп тур бис, эргим эштер.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИ

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ

ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ТИИЛЕЛГЕ-БИЛЕ

«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң партком секретары С. К. КҮЖҮГЕТКЕ, В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың директору Ю. Т. КОМАРОВКА, комбинаттың партком секретары В. Х. СҮГЕ-МААДЫРГА, комбинаттың профком даргазы М. С. АГБААНГА, ВЛКСМ комитединиң секретары Г. Г. ЛЫСЕНКОГА

Күш-ажылчы улуг чедиишкин — 1983 чылдың планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүсеткени-биле холбаштыр СЭКП обкому болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинге, Ак-Довурак хоорайның бүгү ажылчы чоннарынга изиг байырны чедирип тур.

Партияның XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның ооң дараазында Пленумнарының шиитпирлерин комбинаттың коллективи амыдыралга боттандырып, социалистиг чарышты калбартпышаан, нормативтиг арыг продукция бүдүрер талазы-биле чыл планын ноябрь 15-ке, сорттуг даг-дүгүн бүдүрүп үндүрер талазы-биле чыл планын—ноябрь 22-ге чедир күүседирин чедип алган. Пландан ажыр сорттуг 7 муң тонна даг-дүгүн немей арыглап бүдүрерин, 1 миллион рубльдиң бараанныг продукциязын сайгарарын, бо чылын күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 12 хуу бедидерин коллектив хүлээнип турар.

Чедип алдынган чедиишкиннер болза «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң парткомунуң, дирекциязының, партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларының организакчы болгаш масса-политиктиг улуг ажылының, комбинаттың ээлчеглериниң, бригадаларының болгаш участоктарының, бүгү ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының эрес-шудургу күш-ажылының түңнели болуп турар.

Комбинаттың коллективи бүдүрүлгениң, күш-ажылдың сагылга-чурумун улам-на быжыглап, ажылга организастыг болгаш эптиг чорукту бедитпишаан, продукцияны пландан ажыр бүдүрер база сайгарар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бөдиндер талазы-биле берген сөзүнге эдарлыы-биле ээ болуп шыдаар болгаш он бирги беш чылдың планнарын база хүлээлгелерин күүседир, Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты улам-на калбартыр дээрзинге бүзүрелди СЭКП обкому болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели илергейлеп тур.

СЭКП ТЫВА ОБКОМУ

ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

СЭКП Тыва область комитединге Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчы чоннары күрүне планын, 1983 чылда алган социалистиг хүлээлгелерин долдур болгаш ажыр күүседир дээш социалистиг чарышты калбартпышаан, бүдүрүлгениң техниктиг деңнелин бедидерин, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрерин, бар күчүлерниң ажыглалын экижидерин, материалдыг, одалга-энергетиктиг болгаш күш-ажыл курлавырының камналгазын, бүдүрүлгениң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарын чедип алган.

Ооң түңнелинде нормативтиг арыг продукцияны бүдүрер талазы-биле чыл планы бо чылдың ноябрь 15-те, а сорттуг даг-дүгүн бүдүрүп үндүрер талазы-биле чыл планы—ноябрь 22-де күүсеттинген.

Эрткен чылдың ол үези-биле деңнээрге сорттуг 8900 тонна даг-дүгүн немей ажылдап кылган, 860 муң тонна даг массазын казып тыпкан, 1990 муң рубльдиң нормативтиг арыг продукциязын бүдүрген, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 21 хуу өскен.

Комбинаттың салбырларының, ээлчеглериниң, бригадаларының болгаш участоктарының коллективтериниң база бүдүрүлгениң хөй мурнакчыларының эрес-шудургу күш-ажылының ачызында чедиишкин хандыртынган. Арыглал фабриказының, ТЭЦ-тиң, рудниктиң болгаш септелге-механиктиг цехтиң коллективтери социалистиг чарышка бедик көргүзүглерни чедип алган. Бөдүүн рудалар арыглаар цехте улуг мастер Н. Ф. Васильеваның удурткан № 4 ээлчээ чыл планын бо чылдың октябрь 1-ге чедир күүсеткен болгаш амга чедир пландан ажыр 1360 тонна даг-дүгүн, 120 муң рубльдиң нормативтиг арыг продукциязын бүдүрген; септелге-тудуг участогунда А. Л. Хертектиң удурткан чазаныкчылар бригадазы чоннун херегле бараанпарын бүдүрер талазы-биле чыл планын күүсеткен дугайында октябрь 15-те рапорттаан болгаш 1984 чылдың февральның үлүүнге кирипштир ажылдап турар.

Виктор Дмитриевич Козловтуң, Николай Михайлович Рудниктиң болгаш Юрий Сергеевич Ардашовтуң удурткан № 1, 7, 13 экскаваторлар бригадалары, Иван Алексеевич Устинов баштаан 2СБШ-200 деп № 1 өрүмнээр станок бригадазы, бөдүүн рудалар арыглаар цехтиң № 5 ээлчээ (улуг мастер Валентина Михайловна Ипатова), бедик сорттуг рудалар арыглаар цехтиң № 4 ээлчээ (улуг мастер Наталья Ивановна Нурисламова) чыл планнарын хуусаа бетинде күүсеткен. Беш чылдың үш чылдарының планнарын күүсеткен дугайында бүдүрүлгениң 509 мурнакчылары рапорттаан, а ол ышкаш БелАЗ-540 автомашиналарның чолаачылары Григорий Лаврентьевич Карпов, Виктор Михайлович Штыгашев олар 1985 чылдың январьның үлүүнге кирипштир ажылдап турар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының төөгүлүг шиитпирлеринге сорук кирген комбинаттың коллективи Совет Тываның 40 чылынга болгаш комбинаттың 20 чылынга төлептиг ужуражыр дээш чарышты калбартпышаан, пландан ажыр 7000 тонна сорттуг даг-дүгүн ажылдап кылырын, бир миллион рубль түңнүг бараанның продукцияны сайгарарын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 12 хуу бедидерин хүлээнип турар.

Айыттынган планнар күүсеттинген турар дээрзин В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчы чоннарының коллективи СЭКП обкомунга, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге бүзүредип тур. Ол дээрге, бистиң чуртувуска коммунизм тургузуушкунунуң херээнге тодаргай салыышкынывыс болур.

«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелдиң партком секретары С. КҮЖҮГЕТ.
В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың директору Ю. КОМАРОВ.
Партком секретары В. СҮГЕ-МААДЫР.
Профком даргазы М. АГБААН.
ВЛКСМ комитединиң секретары Г. ЛЫСЕНКО.

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ МААДЫРЫ ССРЭ-НИҢ УЖУДУКЧУ-КОСМОНАВТЫЗЫ ЭШ В. А. ЛЯХОВТУ ЛЕНИН ОРДЕН БОЛГАШ «АЛДЫН СЫЛДЫС» ИЙИГИ МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Орбитаның «Салют-7»—«Союз» эртем-шинчилел комплекизинге үр үеде космоска ужудуушкунну чедиишкинниг боттандырганы дээш база ол үеде көргүскен эрес-шыдамыккай болгаш маадырлыг чоруу дээш Совет Эвилелиниң Маадыры ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы эш Владимир Афанасьевич Ляховту Ленин орден болгаш «Алдын Сылдыс» ийиги медаль-биле шаңнаар.

Совет Эвилелиниң Маадыры эш В. А. Ляховтуң маадырлыг чоруун алдаржыдары-биле маадырның төрээн черинге ооң хөрек турааказын тургузар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. АНДРОПОВ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль.
1983 чылдың ноябрь 23.

УЖУДУКЧУ-КОСМОНАВТ ЭШ А. П. АЛЕКСАНДРОВКА СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ МААДЫРЫ АТТЫ ТЫПСЫР ДУГАЙЫНДА

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Орбитаның «Салют-7»—«Союз» эртем-шинчилел комплекизинге үр үеде космоска ужудуушкунну чедиишкинниг боттандырганы дээш база ол үеде көргүскен эрес-шыдамыккай болгаш маадырлыг чоруу дээш ужудукчу-космонавт эш Александр Павлович Александровка Ленин орденин болгаш «Алдын Сылдыс» медальды бербишаан, аңаа Совет Эвилелиниң Маадыры атты тыпсыр.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. АНДРОПОВ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль.
1983 чылдың ноябрь 23.

150 ХОНУК УЖУДУУШКУН ЧЕДИИШКИННИГ ДООЗУЛГАН

СЭТА-ның дыңнадыындан

Космонавтар эштер Владимир Афанасьевич Ляхов болгаш Александр Павлович Александров олар орбитаның «Салют-7»-«Союз» эртем-шинчилел комплекизинге 150 хонуктуң ужудуушкунунуң программазын чедиишкинниг дооскаш, 1983 чылдың ноябрь 23-те Москваның-биле 22 шак 58 минутада черде ээп чедип келгеннер.

«Союз Т-9» корабльдың чавызап бадар аппарады Совет Эвилелиниң девискээринде айтып каан Джезказган хоорайның чөөн талазында 160 километр черге хонупкан. Космонавтарның черге хонупканының соонда кадыкының байдалы эки.

Экипаж үргүлчүлелдиг ужудуушкунуң үезинде эртем-техниктиг болгаш медицина-биологтуг шинчилелдер база дуржулгалар талазы-биле улуг хемчээлдиг ажылдарны кылган.

Экипажтың ажылының программазынга хөй чүүлдерни эртемниң болгаш чурттуң улус ажыл-агыйының эрге-ажыктарынга дүүшкен сорулгаларны шиитпирлээринче угланган геофизиктиг шинчилелдер талазы-биле кылган. Черниң бойдус курлавырларының дугайында, атмосфераның байдалының, кодээ ажыл-агый шөлдериниң сезоннар үелеринде өскерлиишкиннериниң, Делегей океанының биологтуг продуктузунуң дугайында статистиктиг хөй материалдарны чыып алган.

Космос материаловедениезиниң талазы-биле программаны күүседиринге чаа-чаа шинчилелдерни кылган.

«Салют-7» станцияга космоска ужудуушкунуң байдалында дээди хевирниң үнүштерин культурлуг болдурар сорулга-биле биологтуг шенелделерни үргүлчүлээн.

Экипажтың ужудуушкун программазының чугула кезээ «Салют-7» станцияның даштынга эптелге кылырының нарын ажылдарын кылып күүсеткени болган.

Үргүлчүлелдиг экспедицияның үезинде экипажтың эмчи шинчилелин үргүлчү кылып келген.

«Салют-7» станцияга ээлчеглиг экспедицияның ужудуушкунунуң программазының чедиишкинниг күүсеттинген чоруу дыка хөй эртем, конструктор болгаш бүдүрүлге коллективтериниң, экипажтың, космодромнуң, Космонавтар белеткээр төптүң, Ужудуушкун башкарар төптүң, командахемчээшкин болгаш дилеп тыварының камгалал комплекстериниң специалистериниң демниг болгаш тодаргай ажылының түңнели болган.

Космоска 150 хонуктуң иштинде кылдынган шинчилелдерниң болгаш дуржулгаларның түңнелдерин эртемниң, техниканың болгаш бистиң чурттуң улус ажыл-агыйының хөй-хөй адырларынга ажыглаар.

Ээлчеглиг үргүлчүлелдиг ужудуушкунну боттандырганы космос делгемин тайбың ёзу-биле ажыглаарынга ада-чурт эртемниң болгаш техниказының чаа улуг чедиишкини, он бирги беш чылдың үшкү чылының сорулгаларын шиитпирлээринге төлептиг салыышкын боop турар.

ЭШ А. П. АЛЕКСАНДРОВКА «ССРЭ-НИҢ УЖУДУКЧУ-КОСМОНАВТЫЗЫ» АТТЫ ТЫПСЫР ДУГАЙЫНДА

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Орбитаның «Салют-7»—«Союз» эртем-шинчилел комплекизинге космоска ужудуушкунну боттандырганы дээш эш Александр Павлович Александровка «ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы» атты тыпсыр.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. АНДРОПОВ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль. 1983 чылдың ноябрь 23.

ЧҮРЕКТИҢ ХАНЫЗЫНДАН ӨӨРҮП ЧЕТТИРИИШКИН

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 66 чыл ою-биле холбаштыр Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң адрезинге ажылчы чоннардан, партия, совет, хөй-нити организацияларындан, бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң, тудугларның, колхозтарның, совхозтарның коллективтеринден, Совет Армияның болгаш Флоттуң дайынчыларындан хөй саны байыр чедириишкиннери келген.

Байыр чедириишкиннери болза, партияның болгаш чоннуң каң дег быжыг чаңгыс эвилиң, Советтер чуртунуң коммунистериниң улуг Ленинниң чагыгларынга шынчызының, Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле Октябрь чуртунуң тооруур эдип алмышкыннары дээш совет кижилерниң чоргааралының чырыткылаңчак көргүзүү болган. Олар дээрге бистиң улузувустуң бодунуң идея талазы-биле шынныынга бүзүрелдииң, сайзыраңгай социализмниң болбаазыраңгайжыдарының үе-чадазынга партияның бодунуң XXVI съездинге, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарынга салган улуг сорулгаларны шиитпирлээринге чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алыры-биле карак кызыл ажылдаарынга белениң көргүзүп турар.

Партияның чурт иштинге болгаш делегей арназынга политиктиг угланыышкынын, СЭКП Төп Комитединиң, оон эш Юрий Владимирович Андропов баштаан Политбюрозунуң совет кижилерге аас-кежиктиг амыдыралды, бүгү бөмбүрзекке быжыг тайбыңны хандырары-биле ажыл-агый механизмин, чуртта бүгү ниитилел-политиктиг харылзааларны сайзыраңгайжыдар дээш чорудуп турар могаг чок ажылын байыр чедириишкиннеринде долузу-биле деткип база ээн чүүлдүгаажып турар.

Күш-ажылчы коллективтер бүгү улустуң социалистиг чарыжынга киржип, күш-ажылчы энтузиазмны, ажыл-херекке ээлдиг-ле эө ёзуну көргүзүп, 60 чылдың планныг даалгаларын болгаш алган хүлээлгелерин чедиишкинниг күүсеткенин дугайында рапорттап турар. Октябрьның алдан алдыгы чылы күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң иле өзүлдези-биле, эртем-техниктиг депшилгениң дүргедээшкини-биле, органзастыг чорудуң, сагылга-чурумнуң бедээни-биле болгаш ажылдың бүгү-ле адырларынга болгаш бүгү-ле участоктарынга кижи бүрүзүнүң бодунуң партийжы болгаш хамаатызы хүлээлгелеринге харыысалгалыг туружу-биле демдеглеттингенин байыр чедириишкиннеринде айтып турар. Ол дээрге нити беш чылды чедиишкинниг күүседириниң. Аъш-чем, Энергетика болгаш чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң өске-даа комплекстиг программаларын боттандырарының, совет кижилерниң чаагай чоруунуң болгаш угаан-бодал культуразының кедурлушкунунуң үндезини-дир.

Социалистиг чурттарның удуртукчуларындан, коммунистиг, ажылчын, революсчу-демократтыг партиялардан болгаш хосталгалыг шимчээшкиннерден, даштыкы чурттарның чазактарындан, күрүне болгаш хөй-нити ажылдакчыларындан, тус-тус хамаатыларындан база байыр чедириишкиннери келген.

Бистиң өңнүктеривис совет улустуң Октябрьдан үндезинниг тооруур чедиишкиннериниң, чаа цивилизацияның депшилгезиниң делегейге чайгылыш чок өзүп турар ужур-дузазын, тайбың хереезинге болгаш улустарның революстуг, хосталгалыг демиселинге ССРЭ-ниң шыгаранган салыышкынын онзалап айтып турар. Байырлал-биле холбаштыр совет улуска байыр чедирбишаан, олар СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың идегейлиг база чайгылыш чок угланыышкыны-биле эп-сеткил каттыштырылгазын изиг-биле илергейлеп турар, ол угланыышкын амгы, империализмниң буруузу-биле кедергей чидиг апарган делегей байдалында кижилерни ядролут халаптан камгалап алырынче, кижилерниң амыдыраар ыдыктыг аргазын хандырарынче, бөмбүрзектиң бүгү улустарының тайбыңын база айыыл чок чоруун быжыглаарынче угланган. Европага шериг удур туржуушкунун улам кедеретпейн болдурбазынче, улустарның бот-догуннаарынче болгаш хосталгазынга империализмниң халдааышкын-семээшкиннинге шаптыктаарынче Советтер чуртунуң боттуг угланыышкыны оларда деткип турар. Совет Эвилелиниң интернационалчы, тайбыңга ынак ленинчи политиказы, бүгү социалистиг дем каттыжылгазының күчүзү тайбың дээш, империализмге болгаш реакцияга удур бүгү демиселчилерин хөй-аът киирип турарын байыр чедириишкиннеринде демдеглеп турар.

СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели бүгү партия, совет болгаш хөй-нити организацияларынга, бүдүрүлгелериниң, тудугларның, албан черлериниң, колхозтарның болгаш совхозтарның коллективтеринге, Совет Армияның болгаш Флоттуң дайынчыларынга, социалистиг чурттарның удуртукчуларынга, коммунистиг болгаш ажылчын, революсчу-демократтыг партияларга, даштыкы чурттарның чазактарынга, күрүне болгаш хөй-нити ажылдакчыларынга, а ол ышкаш тус-тус хамаатыларынга Улуг Октябрьның 66 чылы-биле холбаштыр байыр чедириишкиннери болгаш чаагай күзээшкиннери дээш чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин илергейлеп тур.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИ | ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ | ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

СЭКП Төп Комитединге ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге

«Салют-7»—«Союз» деп орбитаның эртем-шинчилел комплекизинге узун хуусаалыг экспедицияны белеткээринге болгаш боттандырарынга киришкен бистер, совет эртемденнер, конструкторлар, инженерлер, техниктер, ажылчыннар болгаш космонавтылар бистиң ажыл-иживиске доктаамал деткимчени дээш, ада-чурттуң эртем болгаш техниказының чаа чедиишкини-биле холбаштыр байыр чедирген чылыг состерни дээш Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге ханы өөрүп четтиргенивисти илергейлеп тур бис.

150 хонук үргүлчүлээн башкарылгалыг ужудуушкунуң үезинде эртем-техниктиг болгаш медицина-биологтуг шинчилелдериниң база шенелделериниң планда көрдүнген программазы күүсеттинген, ажык космос делгемиңче киришкиниң ийи ужудуушкунун боттандырган, ук ужудуушкуннериниң үезинде башкарылгалыг комплекстиң нити электриг күчүзүн улгаттырары-биле «Салют-7» станциязының даштыкы корпузунга ийи немелде хүн батареяларын эттеп тургускан.

Космонавтылар Владимир Ляхов биле Александр Александровтуң боттандырганы ол онза нарын иштелге ажылдары «Салют-7» деп орбита станциязынга эртем шинчилелдерин болгаш шенелделерин күүседириниң аргаларын дыка калбартпышаан, Чер чоогунуң орбиталарынга улуг хемчээлдиг башкарылгалыг комплекстерни эттеп кылырының боттуун болгаш перспективазын бадыткап турар.

Эвилелдиг, узун хуусаалыг башкарылгалыг ужудуушкунуң чедиишкинниг доозулганы ук ажылдарга киришкен коллективтерниң болгаш бүдүрүлгелериниң он бирги беш чылдың үшкү чылының пландарын күүседиринге төлептиг салыышкыны болур.

Космос делгемин тайбың сорулгаларга, Чериң бүгү кижилериниң чаагай чоруунга ажыглаар дээш ону моон соңгаар-даа шиңгээдип алыр талазы-биле чаа-чаа сорулгаларны шиитпирлээринге бистер боттарывыстың бүгү күжүвүстү, билиривисти болгаш дуржулгавысты бээр бис дээрзин Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге бүзүредип тур бис.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. АНДРОПОВТУҢ МЕДЕГЛЕЛИ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

ГФР-ниң, Англияның болгаш Италияның чазактары боттарының улустарының тура-соруунга удурланмыштыр, боттарының чурттарының айыыл чок чоруунуң эрге-ажыктарынга чөрүштүр, Европаның болгаш бүгү-ниитиниң тайбыңының эрге-ажыктарынга чөрүштүр америк ракеталарны тургузарынга «ак оруктуг» ажыткаанын ол чазактарның сөөлгү үеде хүлээп алган шиитпирлери херечилеп турар. Ынчангаш олар АКШ-тың чазаа-биле кады мугулай политиканың уржуктарын дээш бүгү харыысалганы боттарынга алганнар, ук уржуктарның дугайында Совет Эвилели чогуур үезинде сагындырып турган.

Тургустунуп келген байдалдың бүгү талаларын совет удуртулга ханызы-биле өөренип көргеш, дараазында шиитпирлерни хүлээп алган.

Бирээде. Европага ядролуг боо-чепсектерни кызыгаарлаар айтырыглар талазы-биле чугаалажылгаларынга кайы-даа талага таарымчалыг дугуржулганы чедип алыр арганы АКШ бодунуң хөделиишкиннери-биле үскен болгаш ук чугаалажылгаларны уламчылаары Европаның болгаш делегейниң айыыл чок чоруун божаңнадырынче угланган АКШ-тың болгаш НАТО-нуң өске-даа чамдык чурттарының хөделиишкиннерин чажырарынга чүгле чылдак болурун барымдаалааш, ол чугаалажылгаларынга бодунуң моон соңгаарты киржилгези болдунмас деп, Совет Эвилели санап турар.

Ийиде. Чугаалажылгаларга чедиишкинниг чедип алырынга улам-на таарымчалыг байдалдарны тургузар сорулга-биле Совет Эвилелиниң бодунга часкаан алган хүлээлгелерин күш чок болдуруп турар. Ынчангаш ССРЭ-ниң Европа кезээнге ортумак ыраккы шыдыын ядролуг совет чепсектерин калбартырын соксатканы база күш чок болуп турар.

Үште. Бедиткен ыраккы шыдын оператив-тактиктиг ракеталарын — ГДР-ниң болгаш ЧССР-ниң девискээринге тургузар талазы-биле ол чурттарның чазактары-биле дугуржулганы ёзугаар чоокта чаа эгелээн белеткел ажылдарын дүргедедир, ынчаарга ол ажылдарның дугайында моон мурнуңда дыңнаткан турган.

Дөртте. АКШ бодунуң ракеталарын Европага тургузарының аргазы-биле Совет Эвилелинге ядролуг кыжаныышкынны бедидип турар болганда, ону барымдаалааш, чогуур совет чепсектерин океан районнарынга болгаш далайларга база тургузар апаар. Бистиң ол чепсектеривис боттарының характеристиказының талазы-биле Европада тургузуп турар америк ракеталарының биске болгаш бистиң эвилелчилеривиске таварыштырып турар кыжаныышкынынга дөмей болур.

ССРЭ-ниң болгаш социалистиг дем каттыжылгазының өске-даа чурттарының айыыл чок чоруун хандырарынче угланган өске-даа хемчеглерниң алдынган турары черле билдиниг.

Совет таладан харыы хемчеглер НАТО чурттарының хөделиишкиннери-биле болдунган хемчээлдерге бүрүн чаргыртан турарын хүлээп алдынган шиитпирлеривисти боттандырып эгелээшаан, медеглеп тур бис. Шериг күчүзүнүң талазы-биле артык күштүг болурунче Совет Эвилелиниң чүткүлдээн турарын база катап онзалап демдеглеп тур бис, шериг күчүзүнүң талазы-биле дең байдалдың үрелбезинге чүгле шуут эргежок чугула чүүлдерни кылыр бис.

Ортумак ыраккы шыдыын америк ракеталарын Европага ээнеп тургускуже чедир турган байдалче катап киреринге белен чорукту АКШ болгаш НАТО-нуң өске-даа чурттары илергейлээр болза, ындыг белен чорукту илергейлээринге Совет Эвилели база белен. Европага ядролуг боо-чепсектерни кызыгаарлаар болгаш кызырар талазы-биле бистиң моон мурнуңда киирген саналдарывыс ынчаарда база катап күштүг болур ийик. Бо таварылгада, тодаргайлаарга, мурнуку байдал катап тургустунган таварылгада, бо талазы-биле ССРЭ-ниң часкаан алган хүлээлгелери база катап күштүг болу бээр ийик.

Боо-чепсектерниң, хамыктың мурнунда ядролуг боо-чепсектерниң, эндере бүдүрерин соксадырынче, ядролуг дайынның кыжаныышкынын эвээжедиринче, кедизинде барып бүрүн узуткаарынче принциптиг угланыышкынга Совет Эвилели шынчы хевээр болуп турарын эң-не тодаргай болгаш быжыы-биле ол медеглеп турар. Бо бүгү чаагай сорулгаларны чедип алырынче бүгү күжениишкиннерин ол моон соңгаар-даа кылыр апаар.

Европага ядролуг боо-чепсектерниң дугайында айтырыгны эң-не чогумчалыг кылдыр шиитпирлээри дээш Совет Эвилели мурнуку хевээр туржуп турар. Ортумак ыраккы шыдыын-даа, тактиктиг-даа ядролуг чепсектен Европаны шуут хостуг болдурар дээн бодунуң саналын ол база дагын катаптап турар.

Америк чаа ракеталарны Европага тургузарының пландарын боттандырары боттарының улустарынга, бүгү кижи төрелгетенге кыжаныышкынныг болуп келген бүгү уржуктарны база катап ылавылап көрүнче АКШ-тың болгаш Барыын Европа күрүнелериниң удуртукчуларын совет удуртулга кыйгырып тур.

Ам безин кедергей хээрек делегейде чурттап турар-дыр бис. Ынчангаш харыысалгалыг күрүне ажылдакчылары болдунуп турар болуушкуннарны оваарымчалыг көөр болгаш чогуур шиитпирни хүлээп алыр ужурлуг. Кижиниң чүгле сарыылдыг угааны кижи төрелгетенни халаптыг айыылдан камгалап ап болур болгаш камгалап алыр-даа ужурлуг. Боо-чепсекти улам-на айыылдыг кылдыр эндере бүдүрериниң оруунче делегейни чыгап турган, шериг күчүзүнүң талазы-биле артык күштүг чорукту чедип алыр, бодунуң тура-соруун өске улустарга болгаш күрүнелерге албадаар хөөн кижилер боттанмас ол пландарындан ойталаарынче оларны кыйгырып тур бис.

Боо-чепсектерни эндере бүдүрериниң, оларның улам-на чаа хевирлерин чогаадырының аргазы-биле эвес, а чогум-на бар боо-чепсектерни эң-не хензиг кужу деңнелдерге чедир кызырарының аргазы-биле тайбыңны быжыглап, улустарның айыыл чок чоруун магадылап болур дээрзинге Совет Эвилели бүзүрелдиг. Материалдыг, угаан-бодал болгаш өске-даа курлавырларны чүгле соора чарыглап турарының уржуунда шиитпирлеттинмейн турар дендии хөй сорулгалар кижи төрелгетенде бар. Ынчангаш ядролуг болгаш өске-даа боо-чепсектерни үндезини-биле кызырар дугайында дугуржулгаларны чедип алыры бүгү улустарга чаагай кежик болган турар ийик.

Совет улустуң күзел-соруун илергейлээшаан, дайын кыжаныышкынын чайладыр, амгы болгаш келир үениң салгакчыларынга тайбыңны камгалап бээр дээш совет удуртулга бүгү-ле чүүлдерни моон соңгаар-даа кылыр дээрзин медеглеп тур.

Бөгүн—Моол Арат Республиканы чарлааның 59 чылы

НАЙЫРАЛЧЫ ХАРЫЛЗААЛАР ХАНЫЛААН

Совет-моол найырал чылдан чылче улам ханылап, калбаап, чаа-чаа арга-хевирлер-биле байып турар. Ийи чурттуң аразынга найыралдыг харылзааны быжыглаарынга Тыва АССР-ниң партия, совет органнары, бүгү ажылчы чоннары боттарының үлүг-хуузун киириштирип турар.

Оон тодаргай барымдаазы кылдыр дараазында чижектерни көргүзүп болур: 1983 чылда план ёзугаар биске Моолдуң үш аймаандан 135 кижи составтыг 22 бөлүк аалдап кээп, ажыл-агыйның янзы-бүрү адырларында мурнакчы дуржулганың аргаларын солушканнар. Ол ышкаш бистиң республиканың специалистери өңнүктеривиске аалдап барып, солун чүүлдерни көргеннер.

Бо чылын партияның область организациязының дуржулгазы-биле кожа аймактарның партия ажылдакчылары кээп таныжып. Чижээ, Завхан аймактың партия организацияларының секретарылары Кызылдың сүт комбинадында партия эге организациязының күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарының талазы-биле ажылын сонуурган чорааннар.

Убса-Нур аймактың партия комитединиң ийиги секретары эш Тумен-Өлзий баштаан делегация партияның область организациязының партийжи-организастыг ажылының арга-хевирлери-биле таныжкан. Эң ылаңгыя коммунистерниң бүдүрүлгеге авангардчы ролюн бедидерин, а ол ышкаш партия ажылдакчыларын болгаш активти шилип ап, таарыштыр тургузарының база кижизидериниң практиказын ханызы-биле таныжкан. Ол ышкаш партия эге организацияларын удуртурунуң арга-методтарын сайзыраңгайжыдарының талазы-биле солун, кончуг чижектер-биле бадыткан турган, партия обкомунуң партийжи-организастыг ажылдар килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызы А. А. Зайцева ол дугайын аалчыларга чугаалап берген.

Совет-моол улустарның найыралын улам ханыладып быжыглаарынга киирген салыышкыны дээш МАР-ның «Найырал» медалы-биле 5 кижи, «Улусчу революцияның 60 чылы» медалы-биле 8 кижи бистиң республикавыстан шаңнаткан.

Бо чылдагы план ёзугаар Убса-Нур аймактың күүсекчи эргелелиниң бөлүк ажылдакчылары майда бистиинге кээп, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, Кызыл хоорайның күүскомунуң организас-массалыг ажылының арга-дуржулгазы-биле таныжканнар. Ылаңгыя хүлээп алган шиитпирлерниң күүселдезин ханап, контрольдап турарының арга-хевирлерин сонуургааннар.

Революстуг аныяктар эвилелиниң Завхан аймак комитединиң бирги секретары баштаан аныяктар төлээлери комсомолдуң обкомунуң организациязының аныяктарының чурттап турар черниң аайы-биле кижизиилге ажылын, комсомолдуң политчередилгезин, школачыларның болгаш студентилерниң чайгы үеде дыштанылгазын организастап турарын улуг сонуургал-биле көрүп, Кызыл, Чаа Шагаан-Арыг хоорайларга ажылдаан турган студентилерниң тудугжу отрядынга, Дубинин аттыг, «Байлак» пионер лагерьлеринге барып, найыралчы беседаларны, ужуражылгаларны кылганнар. Ленинчи зачеттарны республикада канчаар белеткеп эрттирип, спорт-массалыг хемчеглерни организастап турарын олар сонуургааннар.

Республиканың Улусчу контроль комитединиң даргазының оралакчызы М. Ч-А. Монгуш баштадыр улусчу контроль органнарының ажылдакчылары Завханга барып, аймактың улусчу контролдуң чаа, солун аргалары-биле таныжып алганнар. Чижээлээрге, аймактың контроль комитеди хөй-нити активчилерин калбаа-биле хаара тудуп турар. Оларда аймактың улусчу контроль комитединиң чанында штаттан даштыкаар комудал болгаш саналдар бюрозу тургускан. Бюронуң составынга аймактың хуудуат кижилери, коммунистер кирип турар. Оларның кайы бирээзи улусчу контроль комитединиң чанында тургустунган методиктиг кабинетке дежурныйлап, хүлээп алышкынны организастап, кирген хомудалдарга хамаарыштыр хыналдаларны кылып турарлар. Ол ажылды дээштиг организастап чорударынга болгаш шиитпирлээринге оларга улуг эргени берген. Чамдык хыналдаларның түңнелин аймактың контроль комитединиң даргазынга илеткеп турар.

Совет-моол специалистерниң арга-дуржулгазы чылдан чылче нептерей орар. Бо чылын Убса-Нур аймактың суг ажыл-агый эргелелиниң даргазы эш Саманд баштаан специалистер республиканың Суг ажыл-агый министерствозунуң ажылы-биле таныжкан. Мелиорация ажылының арга-дуржулгазын солчуп турган, кышкы үеде черже ханы кудук кастырар чаа УРБ—3АМ деп станоктуң технологиязын кедээ ажыл-агыйга сугну ажыглаарының болгаш ону сеатеп кылырының аргаларын тодазы-биле өөренип алганнар. Ол ышкаш «Совет Тыва» совхозтуң Чеди-Хаш суггарылга системазының сугну электронасос күжү-биле чаъстадырып, оон чер суггарып турарын аалчылар сонуурган көргеннер.

Бистиң республиканың автотранспорт каттыжыышкыны Завхан аймактың автосептелге мастерскаязы-биле, Кызылдың № 1 АТБ-зы, Убса-Нур аймактың автотрест-биле быжыг харылзаалыг. Бо чайын Кызылдың автосептелге заводунуң баазазынга план ёзугаар Завхан аймактың келген үш карбюраторщикти, дөрт газосварщикти өөреткен. Ол ышкаш № 3 АТБ-ның төлээлери Убса-Нур, Завхан аймактарның автотранспорт ажылдары-биле таныжкаш, солун чүүлдерни көрүп, билип алганнар.

Кожа аймактар-биле найыралчы харылзааны быжыглаары-биле республиканың улус чырыдыышкын, кадык камгалал, культура албан черлери чаа арга-хевирлерни калбаа-биле ажыглап, дээштиг, солун ажылдарны чорудуп турарлар. Бо чылын Тыва биле Баян-Өлгий аймактың улус өөредилгезиниң ажылдакчылары бот-боттарынга барып, арга-дуржулгазын солушканнар. Ылаңгыя школа доосканнар бүгү класы-биле мал ажылынга турум ажылдаары-биле чорут турары Моолда чаңчыл апарганы дыка солун.

Орус дылды өөренириниң Моолдуң бүгү школаларында онза сагыш салып турар. Школаларга кичээлдерден аңгыда, орус дылды өөренириниң айларын чарлап, конкурстарны, викториналарны көргүзүг материалдарының дузазы-биле доктаамал эрттирип турары эки түңнелдерин берип турар.

Республиканың кадык камгалал албанының ажылдакчылары кожа-хелбээ моол өңнүктеринге барып, совет медицинаның мурнакчы чедиишкиннерин тайылбырлавышаан, оларда нептерээн дуржулганы шиңгээдип алганнар. Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министерствозунуң шугуму-биле Убса-Нур, Баян-Өлгий аймактарның эмнелге черлеринге ийи-бүрү эмчини, дериг-херекселдерни берип, доктаамал дузаны көргүзүп турар.

Культура амыдыралының талазы-биле үре-түңнелдиг дуржулга солчулгалары доктаамал чорупун турар. Баян-Өлгийниң хөгжүм-шии театрының артистери биске аалдап кээп, республиканың ажыл-ишчилеринге солун уран талантызын барааналдатканнар. Ниитизи-биле районнарга чээрби хире концерттерни көргүскен, 6 муң чыгаан көрүкчүлерни хаара туткан. Концерт бүгүдези солун, интернационалчы утка-шынарлыг деңнелге эртип турган. Дугуржулга ёзугаар 60 чылын бистиң композиторларывыс, чогаалчыларывыс, Тыва телевидениениң болгаш радионуң симфония оркестриниң хөгжүмчүлери кожа өңнүктеринге аалдап барып, Совет Тываның чедиишкиннерин пропагандалап, солун ужуражылгаларны эрттирип, концерт репертуарларын тургузарынга практиктиг дузаны көргүскеннер.

Коммунал ажыл-агыйның, садыг, харылзаа албан черлериниң ажылдакчылары доктаамал найыралчы харылзааны быжыглап, төлээлер солужулгазын үргүлчү чорудуп турарлар. Бүгү талалыг харылзааны бистиң журналистеривис, полиграфистеривис, спортчуларывыс тудуп турар.

С. БАЯН,
Совет-моол найырал ниитилелиниң Тыва салбырының харыысалгалыг секретары.

Ноябрь 26 — Моол Арат Республиканы чарлап догуннатканының 59 чыл ою.
Моол Арат Республика Совет Эвилели болгаш социалистиг дем каттыжылгазының акы-дуңма өске-даа чурттары-биле сырый кады ажылдавышаан, чаа ниитилелди тургузуп турар.

ЧУРУКТА: моол найыралдың архитектуразы эрги болгаш чаа-чаа хевириниң тудуглары-биле байлак.

К. БОЛДОХОНОВ биле А. МОРКОВКИННИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохроникасы.

РОЛЮ УЛУГ

ССРЭ-ниң Садыг-үлетпүр палатазының съездизи ноябрь 24-те Москвада ажыттынган. Ук организацияның чугула сорулгаларының дугайын, беш чылдың улус ажыл-агый пландарын боттандырарынга оон ролюн чугаалап бээрин ССРЭ-ниң Садыг-үлетпүр палатазының (СҮП-түң) президиумунуң даргазы Е. И. Питоврановтан СЭТА-ның корреспондентизи Б. Грищенко дилээн:

— Евгений Петрович, ССРЭ-ниң Садыг-үлетпүр палатазының кол сорулгалары кандыг ирги?

— Палатаның кол сорулгазы болза ССРЭ-ниң садыг-экономиктиг болгаш эртем-техниктиг харылзааларын даштыкы чурттар-биле хөгжүдеринге идиг болурунда боол турар. Ук сорулганы боттандырар дээш палата даштыкы организациялар-биле — садыг палаталары-биле, бүдүрүлгелер ассоциациялары-биле харылзааларны тургузуп база ханыладып, делегей ярмаркаларынга болгаш делгелгелеринге совет организацияларының киржилгезинге идиг боол турар. СҮП-түң киржилгези-биле ССРЭ-ге делегейниң болгаш даштыкының делгелгелерин организастап турар. Палата чогаадылгаларны патентилээр талазы-биле ажылдарны чорудуп, үндүр, киир садар бараалнарның шынарын болгаш саның контрольдаарын организастап турар.

СҮП-түң онзагай чүүлү чүл дээрге оон хөй-нити организациязы боол турарында. Дөрт чартык муң совет даштыкы садыг организациялары болгаш үлетпүр бүдүрүлгелери, эртем-шинчилел институттары болгаш конструктор бюролары, ниитизи садыг организациялары оон кежигүннери боол турар. ССРЭ-ниң Садыг-үлетпүр палатазының съездизиниң чугаалашкан айтырыгларының бирээзи болза СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның оон дараазындагы Пленумнарының салган сорулгаларынга дүүштүр Палатаның кежигүннери-биле ажылды сайзыраңгайжыдар дугайында айтырыг болган.

—ССРЭ-ниң Садыг-үлетпүр палатазының кежигүнүнге кандыг организациялар кирип болурул?

— Совет күрүне кооперативи, хөй-нити организациялары болгаш бүдүрүлгелер Палатаның чиңгине кежигүннери боол болур. Эвилелдешкен республикаларның СҮП-түнүң кежигүннери база ССРЭ-ниң СҮП-үнүң кежигүннери боол турар. Палатаның чиңгине кежигүннери эргелел органнарын соңгуур болгаш анаа соңгудар. Палатаның ажыл-чорудулгазынга хамаарыштыр айтырыглар талазы-биле саналдарны оон удуртукчу органнарынга көөрү-биле киирер эргелиг.

— ССРЭ-ниң Садыг-үлетпүр палатазының делегей харылзааларының дугайын база чугаалап берип көрүңерем.

— Хөй-нити организацияларының, оон иштинде ССРЭ-ниң СҮП-үнүң шугуму-биле боттандырып турар даштыкы харылзааларының ужур-дузазы делегей байдалының шыңгыы нарыыдааның бо үезинде онза улгаткан. Даштыкы чурттарның садыг-үлетпүр эзлери-биле Палатаның харылзаалары сөөлгү чылдарда дыка быжыккан болгаш калбарган.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның оон соондагы Пленумнарының шиитпирлери социалистиг дем каттыжылгага чурттарның министерстволарының, ведомстволарының болгаш үлетпүр бүдүрүлгелериниң аразында дорт харылзааларны идегейлиг хөгжүдер болгаш сайзыраңгайжыдар, бүдүрүлгениң специализастыр болгаш кооперастаазының калбартыр сорулганы салып турар. Ол талазы-биле Палата чогуур дуржулганы чыып алган.

Ацаа хамаарыштыр тодаргай чижектерни киирип көрейн, Одессаның «Биостимулятор» деп бүдүрүлге каттыжыышкынынга венгр специалистерниң кээп чорааныын түңнелинде биологтуг талазы-биле дээштиг бүдүмелдерин болгаш фармакология эмнерин кады ажылдап кылырының дугайында дугуржулга чедип чардынган. Совет Прибалтика республикаларынга болгаш Ленинградка ГДР-ниң специалистер делегацияларының кээп чорааныының соонда бүдүрүлгениң чамдык айтырыгларының талазы-биле кады ажылдажылганың тодаргай оруктарын көрдүнген. Бо чылдың февральда совет болгаш венгр специалистерниң ужуражыышкынын Бакуга Азербайджан ССР-ниң СҮП-ү-биле кады чоруткан, ону ийи чурттуң дөмейлешкен бүдүрүлгелериниң аразында дорт харылзааларны хөгжүдеринге тураскааткан.

Бистиң чурттуң эвилелдешкен республикаларының найыралдарында болгаш улуг экономика төптеринде кол үлетпүр бүдүрүлгелериниң баазазынга Болгарияның, Венгрияның, Польшаның, Чехословакияның экономиказының чаңгыы болган хүннерин доктаамал эрттирип турар.

ССРЭ-ниң Садыг-үлетпүр палатазы экономиктиг информацияны солчуурун, ажылчын дуржулгазын янзы-бүрү адырларынга бот-боттарынга дузалаарын, чедиишкинни баш бурунгаар көрүп турар дээрге бүрүн дуржулгаларны даштыкы садыг палаталары-биле чарган.

Палата итали-совет, француз-совет, финн-совет, чехословак-совет холушкак садыг палаталары-биле, америк-совет садыг-экономиктиг чөвүлел-биле, ол ышкаш чамдык делегей организациялары-биле — делегейниң садыг палатазы-биле, делегейниң садыг төвү-биле болгаш өске-даа организациялары-биле идегейлиг кады ажылдап турар.

Капиталистиг чамдык чурттарның Совет Эвилелинге удур өскүлүп үндүрген кампаниязынга чөрүштүр оларның садыг-үлетпүр бөлүктери ССРЭ-биле ажыктыг харылзааларны хөгжүдеринге идегейлиин илередип турар дээрзин практика тодаргай бадыткап турар. Чижээлээрге, япон-совет садыг-экономиктиг харылзааларның бүгү төөгүзүнде эң хөй кижилиг делегация бо чылын бистиң чуртувуска кээп чораан, ук делегацияның составынга Японияның 250 хире эң улуг компанияларының төлээлекчилери кирген. Француз-совет садыг палатазының кол ассамблеязы Москвага чедиишкинниг эрткен. Совет организациялар-биле харылзааларны тургузарынга болгаш уламчылаарынга АКШ-тың фирмаларының идепкейлиин база демдеглээр херек. Чижээ, америк-совет садыг-экономиктиг чөвүлелдиң саналын ёзугаар октябрьда Москвага организастаан «АКШ-тың агробизнес-83» деп делгелгеге 100 ажыг америк фирмалар киришкен.

ССРЭ-ниң Садыг-үлетпүр палатазының калбак даштыкы харылзаалары даштыкы чурттар-биле ССРЭ-ниң садыг-экономиктиг болгаш эртем-техниктиг харылзааларын хөгжүдеринге идиг болур, деп Палатаның кол сорулгазын боттандырарынга улуг дузаны чедирип турар.

Партийжи амыдырал: отчёттар болгаш соңгулдалар

ТҮҢНЕЛДЕРНИ ҮНДҮРБҮШААН...

(Партияның Өвүр район конференциязындан)

СЭКП-ниң Өвүр район конференциязы болуп эртген. Партия организацияларындан төлээлеп келген 172 делегаттар СЭКП Өвүр райкомунуң бирги секретары Ч. Х. Ооржактың отчёттуг илеткелин кичээнгейлиг дыңнааннар. Делегаттарның арразында илеткелге тоомча чок кижи чок болган. Ол ындыг болбас арга чок, чүге дээрге оларның он бирги беш чылдың эрткен үш чылында кылып келген практиктиг ажыл-херектерин районнуң коммунистерининң улуг чыыжынга ханы анализтеп, шүгүмчүлелчи ёзу-биле чугаалажып көрүп турганы ол. Отчёт-илеткелге хамаарыштыр 13 делегаттар принципиалдыг шүгүмчүлелчи ёзу-биле санал-оналын берген, районнуң партия организациязының ажыл-чорудулгазының нити байдалын көргүзер талазы-биле немелде фактыларны киирип, сан-түңнерин адааннар.

Өвүрнүң чурттакчы чону, ооң бүгү ажыл-ишчилери партия, чазактың кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезин сайзырадыр дээш хүн бүрү чорудуп турар сагыш салышкынын эки билип турарлар. Ол дугайын илеткелчи бодунуң чугаазынга онзалап демдеглээн.

Отчёттуг үениң иштинде районнуң капитал салышкыны 22,4 хуу, а кол бүдүрүлге фондулары 12,3 хуу, бода малдың баш саны оңгу беш чылдыгында дениизэрге 6,7 хуу, хой, өшкүнүң—2,6 хуу өскен. Районнуң ажыл-агыйлары күрүнеге сүт болгаш дүк садарының 3 чыл планын ийи чыл он ай иштинде ажыр күүсеткен. Күрүнеге эът садар талазы-биле чыл планы күүсеттиннериниң кырында келген. 1980 чылга дениизэрге эът бүдүрери болгаш ону күрүнеге садары бо чылдың он айларында 21,3 хуу көвүдээн. Совхозтарның ажылчын бүрүзү эрткен чылын 2877 рубльдиң продукциязын бүдүрген, ол дээрге 1980 чылдың дениелиинден 36,9 хуу хөй болуп, кодээ ажыл-агыйда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүгүнүң өзүп турарын херечилеп турар.

Он бирги беш чылдың эрткен үезинде нииитизи-биле 4800 баш хой кирер кажааларны, 2667 дөрбелчин метр шөлдүг чурттаар бажыңнарын, өскедаа культура албан черлериниң бүдүрүлгениң тудуглаларын ажыглалга киирген. Районнуң амыдырал хандырылга, коммунал ажыл-агый эргелелдери, септелге тудуг эргелели деп-дески ажылдап, планныг онаалдаларын чедир болгаш ажыр күүседип келгенин, илеткелчи демдеглээн.

Оон-биле чергелештир районнуң кодээ ажыл-агыйында улуг четпестер бар. Ол четпестерге илеткелчи болгаш санал бергеннер доктааган. Ажыл-агыйлар 1981—83 чылдарда мал бажы өстүрериниң, дүк бүдүрериниң күрүне планнарын күүсетпээн. «Торгалыг», «Коммунизмче орук» совхозтарның көргүзүглери оңгу беш чылдың түңнелдеринден кудулап турар. Ооң чылдагааны —малдың баш санының янзы-бүрү чылдагааннар-биле өлүп хорааарында, самчыгдалга таваржып, иштики херегледерге кайы-хамаан чок үндүрүп, зооветеринарлыг хемчеглерни четпес боттандырып турарында. Районда чүгле бо чылдын он айларында безин 14390 баш шээр, 279 баш бода, 89 баш чылгы мал өлүп хораан. Малдың өлүп хораар чоруу «Коммунизмче орук» совхозта хөй. Совхозта бода малдың баш саны 1980 чылдың дениелиинден 43,6 хуу, хой, өшкү 4 хуу эвээжээн.

Районда төрүүр малдың болгаш ооң чаш төлүнүң ажаалда чемгерилгезин экижидер, малдың тарып боозадылгазын болгаш эдержилгезин дешпилгелиг арга-биле чорудар, бүдүрүкчү малдарны шилип өстүрер ажыл эреңгей чорупа турар. Ооң түңнелинде бо чылын районда 100 баш төрүүр малдан чүгле 53 бызааларны, 75 хураганнарны, 57 анайларны, 67 кулуннарны алган. «Торгалыг», «Коммунизмче орук» совхозтарда малдың чайгы семиртилгези кошкак тургустунган.

Районнуң ажыл-агыйлары 1983 чылда бир хойдан чүгле 1,3 кг дүктү кыргып алган. Районда сүт-бараан фермаларны механизастатпыммаан, мында мал чеми болбаазырадыр дериг-херекселдер тургустунмаан. Мал ажылын экижидериниң кол үндезини —чер ажылының ажыктыын бедидери, малга быжыг чем баазазын тургузары, кодээ ажыл-агый машиналарының бүдүрүкчүлүг ажылдаары чедип алыры болур.

Районнуң тарылга болгаш сиген шөлдеринде агрохимиктиг хемчеглерни четпес чорудуп турар. хөрзүннү хат болгаш суг үрээр чорукка удур дешпилгелиг аргаларны ыракта чедир ажыглавайн турар. Бо чылын районнуң ажыл-агыйлары бир га черден чүгле 18,8 центнер кукурузаны, чайгаар үнген сиген шөлдеринден 5,2 центнер сигенни ажаап алган. Бо чылын район чер ажылының чаа зона системазынче шилчээн-даа болза, ону амыдыралга боттандырарынче угланган хемчеглер ыракта четпес боттанып турар.

Үстүнде адаттынган четпестерни мооң мурнунда-даа сайгарып чугаалажып турган. Ындыг турбуже СЭКП райкому, райкүскем, районнуң агроулетпүр каттыжыышкыны кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезин сайзырадырының айтырыынче кошкак кичээнгей салып, ажыл-агыйларын удуртукчуларындан негелдени кошкак тургузуп келген. Ылаңгыя чон ортузунга кижизидилге ажылын кошкаткан. Ол дугайын боттарының саналдарынга «Кызыл түк» совхозтуң малчыны Ч. Ооржак, септелге-тудуг участогунуң начальниги Н. Монгуш, районнуң улус судунуң шиткекчизи В. Хуулар, «Торгалыг» совхозта хой бригадазының бригадири Т. Лопсан болгаш өскелер-даа малчыннар, тудугжулар, механизаторлар ортузунда масса-политиктиг ажылдар эвээш болгаш дээш чок чорупа турарын, малчыннарның кыштаглар септелгезинче, оларны аъш-чем продуктулары-биле хандырарынче, культурлуг амыдыралын экижидеринче кичээнгей кошкак дээрзин чугаалааннар. Чижээ, «Кызыл түк» совхозтуң малчыны Ч. Ооржак бодунуң саналынга мынча дээн:— Бистиң совхозтуң малчыннары чавыт кажааларда малын ажаап, кадагалап турар. Биске амгы үениң негелдезинге дүүшкен үлегерлиг кажааларны, малчыннар чурттаар бажыңнарны тудуп бээриниң айтырыын райкомга, райкүүскомга каш удаа тургузуп келдивис. Ол айтырыг ам-даа шиитпирлеттинип чадап турар. Мен ам 25 чыл иштинде ниитиниң малын малдап келдим. Бистерни ам кымнар солуурул? Аныяктарны мал ажылынче хаара тудары соңгаарлаттынмас айтырыг апарган-дыр. Оларның ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургузуп, чаагайжыды туткан хойжу топтерин кылыры негеттинип турар. Бо айтырыгны удуртур органнар өөренип көөрү чугула.

Конференцияга илеткелчи болгаш санал берген коммунистер районнуң агроулетпүр каттыжыышкынының адрезинге база чоптуг шүгүмчүлелдэ кылганнар. Районнуң агроүлетпүр каттыжыышкыны (даргазы С. Достай) кодээ ажыл-агый хөгжүлдезиниң, ону үлетпүрге үндезилеп чорударының кол айтырыгларын шиитпирлээр, план күүселдезин чедип алыр херекче совхозтар директорларын, сельхозтехника, сельхозхимия салбырын, кодээ ажыл-агый эргелелин мобилизастап, оларның ажыл-чорудулгазынга дээштиг, үре-түңнелдиг удуртулганы чорудар, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаар ужурлуг. Ындыг турбуже ол чаа орган ажылының стилин, методун үениң негелдезинге дүүштүр тургуспайн, шуушпен ажылдап, бот идепкей үндүрбейн, чүгле үстүнү органнардан келген айтышкыннар манап ажылдаар чорукка өйлежип турар. Мооң соңгаар ажыл-агыйның бурунгаар хөгжүлдезинге шаптыктап турар ёзу барымдаалаар чоруктан үштүнүп, организакчы ажылдың чаа хевирлерин дилеп тып, харысаалганы бедидип, чаа ёзу-биле ажылдаарын үе негеп турар.

Конференцияның ажылынга СЭКП обкомунуң секретары Д. К. Ооржак киржип, чуве чугаалаан.

* * *

СЭКП райкомунуң чаа соңгуттурган составының баштайгы организастыг пленуму болуп эрткен. Райкомнуң бирги секретарынга Ч. Х. Ооржак, ийиги секретарынга — Ч. М. Монгуш, секретарынга—М. Т. Комбуй соңгуткан.

Б. СЕДЕН-ХУУРАК.

БИОЛОГТУГ КАТАЛИЗАТОРЛАР

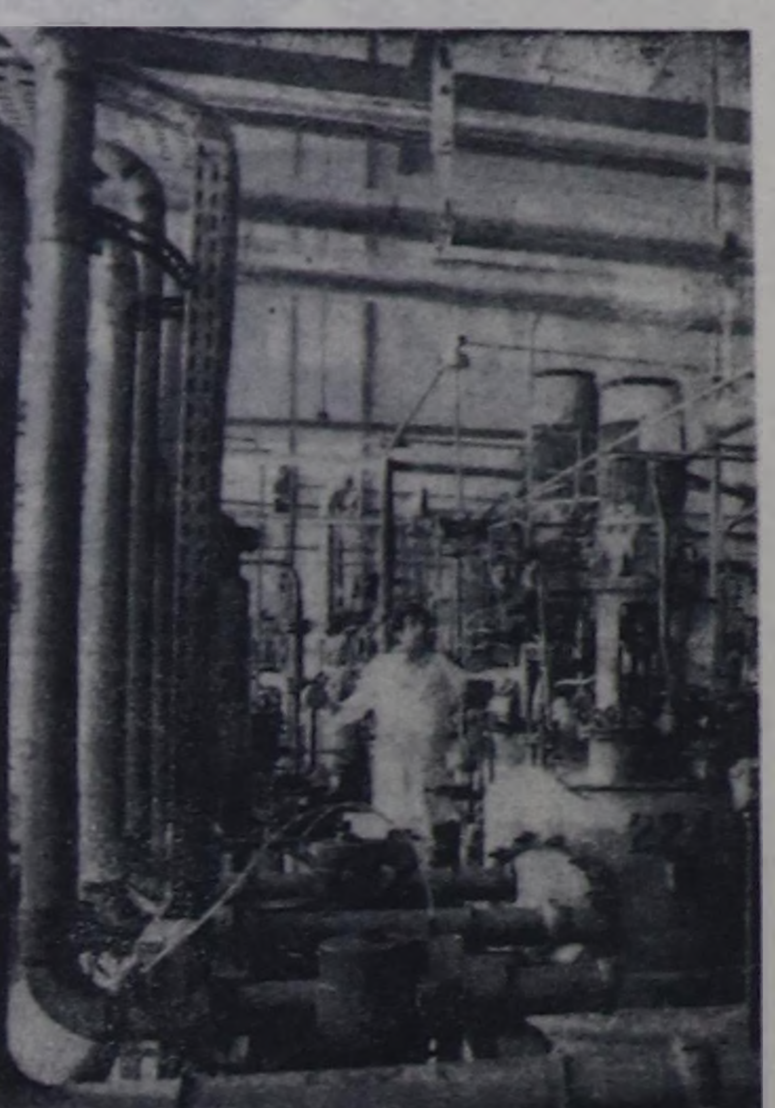

Винница областың ферментилер кылыр Ладыжинде заводунуң продукциязы кодээ ажыл-агый ажылдакчыларынга улуг ажык-дузазын чедирип турар. Биологтуг катализаторлар дээр каш-ла грамм ферментилерни мал чеминге белеткеп, болбаазырадырда немээрге, оларның шиңгээттиниир шынары улгадыр, малдың дензизин барык ийи катап немээр арганы бээр. Чогум-на ооң ужурундан сөөлгү үеде микробиологтуг үлетпүрүг хөгжүдеринче хөй кичээнгейни салып турар апарган. Он бирги беш чылда микробиологтуг синтезке үндезилээш: бүдүрүлгени шалыпкыны-биле хөгжүдерин, ындыг продукцияны кылып үндүрерин 1,8—1,9 катап көвүделдирип көрген.

Ферментилерниң ажылчын «профессиязы» чүгле кодээ ажыл-агый-биле кызыгаарлаттынмайн турар. Ол үнелиг биологтуг бүдүмелди медицина, аъш-чем болгаш чиик үлетпүрге база чедиишкиниг ажыглап турар.

ЧУРУКТА: ийиги бүдүрүлге цегинде — Францияадан кээп турар эң болбаазырангай технологтуг дериглелер. Амгы үениң автоматиказы технологтуг ажылдарны шуут чазыт пошка кылыр арганы берип турар.

А. ГОРДИЕВИЧИНИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохроникасы.

БҮДҮРҮКЧҮЛҮГ АЖЫЛ ЧҮҮДЕН ХАМААРЖЫРЫЛ

Кызылдың «Тудуг кезектери» комбинатка «төгерик стол» болган. Аңаа партия, совет органнарының ажылдакчылары, хоорайның чамдык организацияларының удуртукчулары ук бүдүрүлгениң ажылчыннарының болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларының сонуургаан айтырыгларынга харыыны бергеннер.

«Төгерик столду» «Тудуг кезектери» комбинатта партия организациязының секретары В. Н. Бехтерев ажыткан. Ол келген аалчыларны чыылганнарга таныштырган болгаш сонуургап турар айтырыгларын салырын дилээн.

СЭКП Тыва обкомунуң лекторлар бөлүүнүң удуртукчузу Г. В. Калмыков делегей байдалының дугайында кыска беседа кылган. Делегейге тайбың дээш бистиң партиявыстың болгаш чазаавыстың кылып чорудуп турар ажылдарының дугайында ол тодаргай таныштырган, чурттуң болгаш республиканың мурнунда сорулгаларга доктааган.

Профэвилелдериниң Тыва область чөвүлелинге республиканың бүдүрүлгелеринден, ажыл-агыйларындан болгаш организацияларындан хөй санныг чагаалар кээп, профэвилелдерниң юристеринден дыка хөй айтырыгларны салып турар. Оларның арзында күш-ажылчы коллективтер дугайында, ооң эргелериниң дугайында айтырыглар эвээш эвес. Ол талазы-биле кыска тайылбырны профэвилелдиң юрист-консультантызы М. Ф. Глызин кылган.

АЙТЫРЫГ: «Тудуг кезектери» комбинаттың магазининге ховар бараанннар келир-дир. Ону чүге дораан сатпазыл?

А. И. АНТОНОВ (комбинат директору): Ону дораан садар арга чок. Чүге дээрге, ховар бараан дээрге чер-ле ховар-ла болгай. Ынчангаш күш-ажылга шылгараанннарга садар талоннар кылгылап каан. Келген бараан бүрүзү учёттуг, ол чүгле талон ёзугаар саттынып турар.

АЙТЫРЫГ: Кран башкарыкчыларынга херектээштер бербес кылдыр көрүп каан. Ооң чылдагааны чүдел?

А. И. АНТОНОВ: Тускай хеп база лимит ёзугаар кээп турар. Херектээш болгаш өске-даа чылыг хептерни соок черде ажылдап турар кижилерге бээри көрдүнген. А кран башкарыкчылары чылыг цехте ажылдап турар болгай, ооң ачызында оларның кабиназы база чылыглаттынган. Бир эвес агаар-бойдус кышкы үеде эвээн дыңзыдыр соок, пахке температура кудулап, ажылдаарынга бергедеп кээр болза, ынчан профэвилел комитеди-биле дугуржуп турган чылыг хептерни кран башкарыкчыларынга бээр бис. Ол бистиң хүлээлгевис-даа болур.

АЙТЫРЫГ: Комбинаттың ажылдакчыларын чурттаарга бажыңнары-биле хандырар талазы-биле байдал кандыгыл?

А. И. АНТОНОВ: Элээн каш чыл мурнунда чүс ажыг аал иштиг чурттаар чурттаарга бажыңны ажыглалга кирдивис. Бүдүрүлгениң дыка хөй ажылчыннары-даа, инженер-техниктиг ажылдакчылары-даа аңаа чаагайжыды туттунган квартиралары алгылаан. Ооң ачызында кадрлар биске хүннүн немежип турар болганда ол айтырыг ам-даа тургустунмушаан. Келир чылын хоорайүскомнуң хуваалдазын ёзугаар дөрт квартира алыр бис. Ону тергиин эки ажылдап турарлар, бүдүрүлгениң мурнакчылары алырлар. Күш-ажылчы коллективтер дугайында хоойлуда база ынчаар көрүп каан. А общежитиеге бо чылдың төнчүзүнде ажыглалга кирер. Өг-бүлезиг улуг эвес ажылчыннарның хөй кезии ооң өрээлдер алырлар.

АЙТЫРЫГ: Комбинаттың ажылчыннарының хөй кезии дөрткү микрорайонда чурттап турар болгай. Ында аъш-чем бараанынарының магазиннери ажылдап турар, ол дээш өөрүп четтирип турар бис. Ынчалза-даа ногаа аймаа садар № 47 магазин чүге дыка үр үеде ажыттынмады?

М. Р. ЕРЕМЦОВА (Кызылдың аъш-чем бараанынарының садыының директору): Ол магазинниң ажылдавайн турганы шын. Чүге дээрге үр үеде септелгеге турган. Ол дооступ бээрге-даа ажылдар арга чок болган, сүт чок. Ногаа аймаан алгап арыглаар сүт чокта ногаа магазинин ажылдарга санэпидстанция чөпшээревес болгай. Ынчалза-даа бо чылдагаан эвес болуру чоп. Чүгле силерниң комбинаттың ажылчыннарын эвес, дөрткү микрорайоннуң чурттакчыларын ногаа-биле хандырар хүлээлгелиг болгай бис. Ынчангаш ол микрорайонда магазиннерниң бирээзинге ногаа садар салбырны ыяап ажылдар бис.

АЙТЫРЫГ: Чамдык пенсионерлер Кызылдың № 20 магазининден садыглашып турар болгай. Оларга бээр кылдыр көрүп каан эът продуктуларын чүге садап, ол кырганнарны манадыр ужурга таварыштыра бээрил?

М. Р. ЕРЕМЦОВА: Үзүктелиишкиннер тургулаан харын. Ол дээш буруувус миннир апаар бис. Ынчалза-даа эът комбинатының талазындан ындыг эвээш байдалга таваржып турарывысты мааңа чугаалаар херек. Ук бүдүрүлге чардыңган керээ ёзугаар ол хүнде продуктузун кандыг-бир чылдагааннан аккелбейн баргылаар. Ындыг четпестерни боддурбас дээш бистерниң — ийи организацияның арзынга деңниг ажылды кады чорудар ужурлуг бис. Бистиң-даа, комбинаттың-даа буруузу болза, эът садып алзбаан кырган кижиге чиик эвес болгай.

АЙТЫРЫГ: Хоорайда телефон харылзаазы чүге багайыл? Ол кажан экижирил?

С. И. КАЛАШНИКОВ: (хоорайның телеграф-телефон станциязының кол инженери): Ажыл-биле чугаалаарга, бо айтырыгны кайы-даа албан черинге, бүдүрүлгеге салып турар. Шыны чажыргаш канчаар, ажылчы чоннуң негеп турары чоп. Хоорайда телефон харылзаазы шынап-ла өгүүр дениелге четпейн турар. Ында чылдагааннар-ла хөй. Бирээде, станция эргижирээн, септеп, кылып турда-ла үрелип турар. Ийиде, бедик мергежилдиг кадрлар чедишпес. Өөредип алгылаан кижилеривис бажын-балгат, ясли-садик чедишпезинден үнүп чоруулай бээр-дир. Үште, станцияда бар дугаарлар шуптузу эдеттинген, ооң ачызында дакпыр дугаарлар ылерик, ынчангаш ооң ажылдаарынга дыка аартап турар. Ону экижидер талазы-биле хемчеглер алдынып турар. Чоокта чаа хоорайның үлетпүр зоназынга бир муң номерлиг АТС-ти ажыттывыс. Аңаа силерниң комбинаттың база кирип турар, телефон дугаарлары солушкан болгай. Келир чылдың эгезинде база бир муң номер хавак кырышка немежир, а 1985 чылда хоорайның чөөн талазынга ол хире дугаарлыг станция ажыттынар. Кадрларны быжыглаар дээш тодаргай хемчеглерни база ап чорудуп турар бис.

АЙТЫРЫГ: Кызылдың пассажир аргыштырылгазының четпестер бар. Чижээ, №2 автобусту комбинаттың ажылчыннары дыка үр манаар-дыр. Ооң чылдагааны чүдел?

П. С. ОРЛОВСКИЙ (Кызылдың пассажир АТБ-зиниң начальниги): Хүнде хоорайга 35—38 автобус чорупа турар. А маршрут хөй. № 2 маршрутче алды автобус чорупа турар. Чамдыкта чолаачыларывыс график үзүптер-дир, ооң башка ол четчир ужурлуг. Күш-ажылдың сагылгачурумун быжыглаар дээш хемчеглерни ап турар бис, сөөлгү үеде хажыдышкыннар эвээжээн. Ынчалза-даа өөрүүрү элек. Биске ам-даа бедик мергежилдиг специалистер херек.

Комбинаттың медицина пунктузунуң ажылынга хоорайның кадык камгалал кызылзиниң эргелекчизи М. К. Базыр-оол доктааган. Ук пунктуңуң ажылдап турар шагы ажылчыннарга таарымча чок дээрзин комбинаттың ишчилери чугаалааннар. Ону эки ноор талазы-биле хемчеглерни алырын М. Базыр-оол аазаан. «Төгерик столду» СЭКП Кызыл хоорякомунуң ийиги секретары А. И. Григорьев түңнээн. Совет Тываның 40 чылынга уткуштур хоорайның ажыл-ишчилериниң шудургу күш-ажылын, ооң иштинде «Тудуг кезектери» комбинаттың коллективиниң салышкынын ол демдеглээн.

Д. ЧЫДЫМ, «Шынның» тускай корр.

Беш чылдың кижилери

ОЛАР—ХООЧУННАР

Таңды сыннарының харлыг баштары даң хаяазында агарып көстү берген.

Торжап Биче-оолович суур кирип, совхозтуң коммунистериниң отчёт-соңгулдалыг хуралынга баар санал бээр деп бодавышаан аъттанышкан. Ол чурттап эрткен оруун, амыдыралын сактып чораан. «Кижиниң ат-алдары— күш-ажылда» деп ачазының чагыын бодап турган. Чүгле адазының чагыын сактып бодап каар эвес, а харын бодунуң ажы-төлүнге үлегер-чижек кылдыр эки чүүлдерни кылып арттырары чугула.

Торжап Биче-оолович, Кок-кыс Сымчаановна Куулдарлар «Коммунизмниң херели» совхозтуң хоочун хойжулары. Олар хөй чылда хойжулап келген. Оңгу беш чылда чыл санында-ла төрүүр чүс хойга онааптыр 105 хураганны ап келген.

Мурнакчы хойжунуң күш-ажылчы чедиишкиннерин бедии-биле үнелеп келген. 1981 чылда Торжап Биче-оолович Куулдарга Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны деп атты тывыскан.

Торжап Биче-оолович Куулар —бирги класстың малчыны. Ол бодунуң профессиязын тергиин эки шиңгээдип алган. Хойнуң уксаазын экижидери, баш санын көвүдедири, продукталуун бедидери чугула. Күрүне ужур-дузалыг айтырыг деп чүвени кол сорулга кылдыр көрүп ажылдап келген.

«Коммунизмниң херели» совхозтуң коммунистериниң отчёт-соңгулдалыг хуралы болган. Отчёт илеткел доозулган соонда саналдар эгелээн. Шевергин кеттинген, ортумак сынныг, чазык шырайлыг, бежен хар ажып чоруур кижи индирже үнүп келген. Коммунистер кичээнгейлиг дыңнап оргулаан. Ол саналын эгелээн: — Бир тээ хойжу кижи болганымда совхозта хой ажылының дугайында чугаалаар бодап тур мен: совхозта улуг хойжу бригада тургускан. Хойжуларда даандырган ажыл-херекти бедик харыысалга-биле көөр А. С. Оюн, Б.-Х. О. Ооржак, Х. Ш. Оюн ышкаш мурнакчылар эвээш эвес —деп, хойжу чугаалааш, хой ажылын улам хөгжүдер дээш кандыг ажылдарны мооң соңгаар кылбаа эвил дээр дугайында бодалдарынга доктааган. Бирги ээлчегде, хойнуң уксаазын экижидери чугула. Тарып боозадылганы болгаш эдержилгени ам-даа четпес организастап турар. Ол ышкаш мал ажылының специалистериниң онаашкан ажыл-ижи дээш харыысалгазын бедидерин база негелдени шыңгыы тургузары, хой ажылын хөгжүдеринге оларның ролюн бедидерин хойжу онзалап айыткан.

Аныяктарны мал ажылынче хаара тудар, оларны малчыннар мергежилинге өөредир хемчеглер совхозта четпес чорупа турарын ол шүгүмчүлээн. Аныяк ажыл-ишчилерниң мал ажылынче чорувайн турарының чылдагааны — оларның ажылдаарынга болгаш дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны чедир тургуспайн турарының фактыларын көргүскен.

Ол саналды № 1 хойжу бригаданың бригадири Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Шаравии Шырапович Оюн бодунуң саналынга база деткээн.

1983 чылда коммунист Торжап Куулар база эки ажылдаан, чүс хойдан-на чүс хураганны алгаш, өстүрген дужааган.

Малчынның Берт-Дагда кыштаанда хой, хураган кажааларын таарымчалыг кылдыр кылган. Төрээн хойларга болгаш чаш хураганнарга чидиртир көк сиген, суда сөөртүп алдынган. Хойжунуң чурттаар бажыңы таарымчалыг септеттинген.

Өгнүң херээжен ээзи Кочетово кодээ Совединиң депутаты Кок-кыс Сымчаановна чаш хураган ажаап өстүрериниге мергежилдиг кижи.

Торжап Биче-оолович, Кок-кыс Сымчаановна Куулдарлар беш уругларның ада-иези. Улуг оглу Владимир Куулар совхозта мал эмчизи, уруу Наталья Куулар — фельдшер, ортун оглу Сергей Куулар чолаачы, уруу Чечек Куулар ада-иезинде дузалакчы кадарчылап турар. Өг-бүле шуптузу совхоз бүдүрүлгезиниң янзы-бүрү адырларында үре-түңнелдиг ажылдап чоруур.

Т. ОЮН.

МОСКВА МЕТРОПОЛИТЕНИ ДЕЛЕГЕЙДЕ ЭҢ ЧАРАШ

Найысылалдың эң улуг девискээрлиг районнарының бирээзи—Чертановонуң чаа бажыңнарже көжүп кирген чурттакчыларының аргыжарынга ажыглаар 14 километр дурттуг метрополитен оруунда шимчээшкин ажыттынган. Москваның бо районунда чурттап турар хамаатылар хоорайның төвүнге чээрби минута болгаш-ла чеде бээр.

Ажыглалда чаа кирген Серпухов дээрбээ сес станциялыг. Оларның архитектура каасталгазы болгаш шимээдези онзагай чараш.

Серпухов дээрбээ ажыглалга киирген соонда Москва метрополитени 197 километр шөйүлген болгаш 123 станциялыг апарган. Делегейде ол ам бешки черде. Ол хонукта-ла чеди миллион ажыг пассажирлерни дажыглап турар. Ынчангаш аңаа деңнежир метрополитен делегейде чок.

ЧУРУКТА: «Южная» метронуң Серпухов шугумунда сөөлгү доктаар чер.

В. КАВАШКИННИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохроникасы.

СОРУЛГАЛАРНЫ БОТТАНДЫРАР

Ол чарышка Тээли суурда херээжиннер чөвүлели идепкейлиг киржип, бо ажылды агитквартталдар дамчыштыр организастаан. Суурда ындыг агиттоптер ам 13.

Оларның бирээзи—40 ажыг квартираны хаара туткан «Отчугаш» агитквартталда ажыл эң-не идепкейлиг. Бо агитквартталга хамааржыкан чурттакчылар райпода, ортумак школада, район эмнелгезинде ажылдап турар ажыл-ишчилер болур. Олар бо чылын суур чаагайжыдылгазының талазы-биле элээн ажылды кылган. Чурттаалга бажыңнарының, албан черлериниң девискээриниң күскү арыглаашкынын организастыг чоруткан. Хериммерин, штакетниктерни чугайлап, 50 хире дес чадаң ышты немей олурткан. Аъш-чем программазын боттандырарынга үлүүн киирип, өг-бүле бүрүзү могааларны, картофельди өстүрүп, ону ажаап алган, янзы-бүрү чечектер өстүрген, иштин, даштын арыг-силиг ааның бажыңнар көвүдээн.

Бо агитквартталга хамааржыкан чурттакчылар ботгывыгыр уран чүүл көрүлдезинге массалыы-биле киришкен. Дөртен бир кижи киржикчилиг ниити ырны тургускаш, хөй янзы жанрларлыг концертти чоннга көргүзүп, бедик идейлиг утка-шынарлыы-биле ылгалып, бирги черни ээлээн. З. Ооржак, В. Хомушку, З. Санчат, К. Төмүр, З. Комбу, Б. Сат, Т. Кашпык-оол, Х. Капшык-оол, Т. Сат, Б. Барба, Ч. Кужугет олар ышкаш бот-тывыңгыр талантылыг, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг эштер ында бар.

Агиткварталдың ажылын план ёзугаар чорудуп, ону аңгы-аңгы мергежилдиг кижилерден тургустунган чөвүлел башкарып келген. Ниити хуралды дөрт удаа эрттирген. Уруглар кижизидилгезинге, медицина темазынга хамааржыкан лекцияларны, Тээли кодээ Совединиң депутады Т. Калдарның соңгукчулар-биле ужуражылгазын организастаан. Чоокта чаа агитквартталдың чурттакчыларының ниити хуралын организастыг эрттирип, агитквартал чөвүлелиниң чыл иштинде чорудуп келген ажылының отчёдун дыңнаан, чон ортузунга идейполитиктиг, күш-ажылчы кижизидилге талазы-биле сорулгаларны аңаа дугурушкан.

С. ЧЕДЕР-ООЛ, башкы.

Бай-Тайга район.

БЕЛЕТКЕЛ ХЫНАМЧАЛЫГ

Бай-Тайга районда «Бай-Тал» совхозтуң малчыннары он бирги беш чылдың үшкү чылының мал кыштагылаашкынынга багай эвес белеткелдиг. Декабрь айдан эгелеп совхозтуң кайы-даа бригадаларынга хой оолдаашкыны эгелээр. Ынчангаш совхозтуң директоры, ында партком, ажылчын болгаш комсомол комитеттери малчыннарже сагыш салышкынын улам күштелдирген. Кыштагларның септелгези бүрүнү-биле доозулган болгаш кыштагларже мал чемнерин чедирген. Сүг сөөртүр машиналарны хуваап тургускан. Малга чем каап бээр оңгачаларны, суг кудар доскааларны баш бурунгаар белеткээн. Совхозта нииитизи-биле 11002 баш төрүүр хой болгаш 3860 баш өшкү бар. Оларның күжү семис шыырак. Совхозтуң малчыннары тура-соруктуг ажылдап турарлар.

Каң-оол Чыдымга удурткан 6 кижилиг звено өшкү кадарчылары Б. Иргиттин болгаш А. Кужугеттиң кыштагларында кажааларны эде кылган. Ол-ла звенонуң кежигүннери Туралыгда малчын Э. Маннайның кыштаагта 300 ажыг хой кирер кажаапы база эки шынарлыг септеп дооскан. А өшкү кадарчызы С. Хертектиң кыштаан өскээр, эптиг черже көжүргеш, чаа кажааны туткан. Ону Бугажык Ооржакка удурткан звено шалыпкын, шынарлыг кылган. Район Совединиң депутады, комсомолчу Мая Ламаның удурткан чаагайжыдылга бригадазы кыштагларда малчыннарның чурттаалга бажыңнарының болгаш мал кажааларының иштин-даштын малгаштап, чугайлап, кызымаккай ажылдап келгеннер.

Бо бүгү күш-ажылчы чедиишкиннерге чергелештир чамдык четпестер база тургузулап кээр. Чижээ, Мешпең-Холде аныяктарның хойжу бригадазының кызыл-булуңунуң септелгезин доңгуг оожум чорутkan. Ооң соңгалары, хаалгазы чедир септеттинмээнни-биле соңгаларының шилдери бузук турбушаан. Ол ышкаш Туралыгның хойжу бригадазынче суг сөөртүлгези үзүктелиишкиниг чорупа турар.

Совхозтуң бүгү малчыннары боттарының талазындан Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш шудургу ажылдап турарлар.

Х. КАРА-ООЛ.

ИДЕПКЕЙЛИГ КИРИШКЕН

Байлаглыг кежээлер болурунуң чарлалы баш бурунгаар хөй-нити черлеринге көстү бээр. Бо удаада чорудар конференцияның чарлалын каш хонук эрте аскан. Культура бажыңынга улуг, биче чон хөй чыылган. Тээли суурда библиотека ажылдакчызы Тамара Сат кежээни ажыткан. Партия, совет органнарга ажылдап чораан, күш-ажылдың хоочуну база Тываның алдарлыг херээженнерниң бирээзи Хертек Амырбитовна Анчимаа-Токаның «Эрткен оруктарым» деп номунга номчулга конференциязы эгелээни бо.

Тывага Совет эрге-чагырганы тургусчуп, хөгжүдеринге, авторнуң мөгаг-шылаг чок идепкейлиг ажыл-херээнге холбашкан сеткү СЭКП Бай-Тайга райкомунуң бирги секретары Д. Данзын-оол адаан. Номчукчулар бо кежээге дыка идепкейлиг киришкен. Конференцияга сес кижи саналдан, бо сактыышкын ном аныяктарга өөредикчи, кижизидикчи салдарлыг, идейлиг утказы хаңы, тыва чоннуң төөгүзүн, амыдыралын болгаш аажы-чаңчылдарын көргүзүп турарын демдеглээн.

Тыва чоннуң күш-ажылга чүткүлдүг чорааның, ооң чаагай чаңчылдарын болгаш оңгы демиселин номда чиге болгаш тода көргүскен. Совет патриотизм, национал чоргаарал кижизидилгезиниң темазынче хамааржылдан аңгыда, авторнуң терең чаргарның каас-чараш бойдузун сагыш-сеткилинден илереткени эки.

Ч. САЛЧАК, башкы.

Денчо ВЛАДИМИРОВ.

Каттырынчыг рассказ

ДИАГНОЗ

Ларинголог эмчиниң өрээлинге кирип келген эмнедикчи эжик аксындан-на өкпези чарылгы дег алгырган:

— Экии, эмчи!

— Эрттиңер-эрттиңер, олуруңар — дээш, эмчи сандайже айыткан.

— Четтирдим, таакпылавас кижи мен — деп, эмнедикчи бажын чайган.

— Олуруңар дидим — деп, эмчи хүлүмзүрээн. — Эмчи черинге силерге таакпы сүмелээрим-ле каттырынчыг-ла болгай.

Эмчи база катап сандайже айыткан.

— Чок-чок, хоржок мен.

— Че, канчаар дээр, олуруксавас болзуңарза туруңар даан — дээш, эмчи эктин кыскан.

— Четтирдим — дээш, эмнедикчи олуруп алган.

— Чүңер аарып тур?

— Таакпылавас кижи мен деп чугааладым.

— Таакпыдан өске чугааңар чок канчап бардыңар — деп эмчи ажынган. — Кажандан эгелеп дыңнаарыңар баксыраапыл?

— Он чыл четкен чүве, каапканымдан бээр.

— Кажандан бээр дыңнаарыңар баксыраанып деп айтырып тур мен! — деп, эмчи бедик үн-биле айтырган.

— Ийе, кадайым база таакпыга удур кижи.

Эмчи орнундан тургаш, бужурганып, ыңай-бээр кылаштап эгелээн. Эмнедикчи кичээнгейлиг-биле ону эдерти көрүп олурган. Адак сөөлүнде эмчи бодун туттунуп, оожургап алган.

— Мен силерниң кадайыңар дугайында айтырбайн тур мен! — деп, эмнедикчиниң кулаанче алгырган. — Мен силерниң кулактарыңар дугайын айтырып тур мен!

— Алгырбайн көрүңер, мен дүлей эвес кижи ышкажыл мен.

— Берге-ле таварылга-дыр — деп, эмчи човуургаан.

— А силер кадай чок кижи силер бе? — деп, эмнедикчи айтырган.

— Ол силерге кандыг хамаан чүвел? — деп, эмчи алгырган.

— Нервилентен херээ чүү боор — деп, эмнедикчи оожум чугаалаан. — Кадайлар шупту домей.

— Че, ындыг-дыр. Тускай эртемнер кандыгыл?

— Ол шын харын — деп, эмнедикчи чөшпээрешкен. — Кадай чокта база багай, кадайлыгда база-ла дээредевес.

— Шыдавас-тыр мен — деп, эмчи човуургаан. — Мурнумда ам-даа бүдүн ажыл хүнү!

— Уу! — деп, эмнедикчи чөпшээрешкен. — Чарлыр арга чок. Чаш уругларга не херек.

Эмчи кезек када холдары салдына берген орган. Оон хенертен саазын алгаш, аңаа улгаттыр бижээн: Кайда ажылдап турар силер?

Эмнедикчи карааның шилин кеткеш номчаан.

— Ажылдап турар черим бе? — деп, ол кайгай берген. — Силерге ону чугаалаваан кижи мен бе? Мен ресторан джазынга кагар хөгжүм херекселдери-биле ажылдап турар кижи мен.

Эмчи улаштыр бижээн: «Ажылдаар чериңер солуп алыңар!..»

...Ай эрткенде ол-ла эмнедикчи ларинголог эмчиниң өрээлинге катап келген.

— Экии доктор! — деп, дыңналыр-дыңналбас чугаалаан. Эмчи ону таныш каан.

— А! Силер ышкажыл силер! Часпаан болзумза, силер ресторан оркестринде ажылдап турар ийик силер бе?

— Чок, мен ам музыка библиотеказында ажылдап тур мен.

— Силерге шын сүме бергендир мен, эки дыңнаар апарыптыр силер.

— Хараалаан, шуптузун дыңнаар апардым. Оркестрлерде лимби азы скрипка мөге ойнаптарга, дирижёр ойнакчыларже хыйланырга, кудумчуларда трамвайларның даажын, сүт шили дужаап чеде бээримге садыгжыларның хоралаарын... Бажыңымга кадайым куннуу-биле маргыжарга, соодукчувус сириләэжип, кожаларымның радиозун, лифтиде эжик даажын шуптузун дыңнаар-дыр мен. Кежээ-кежээ бажым шуут чарлыр чыгыы!...

— Буруулуг болдум, меңээ кандыг херектиг чор силер?

— Кужур эмчи, дыңнаарым багай турда, меңээ дыка-ла дыштыг турган чүве. Биеэги байдалымны эгидип ап болур ирги бе?

— Болур — дээш эмчи чамынга чыткан саазынны алгаш, бижээн: «Ресторан оркестриниң кагар херекселдер ойнакчызынга ажылдап кирип алыңар!».

С. БАЛЧЫР очулдурган.

ЭКИ ДОРУГ

Эзертээштиң баглаан кааргa бажын савап,
Эзир куш дег, дээскиндир эргий көрүп —
Эрезинге шыдашпайн, девиржип каап,
Ээгилеп самнап ойнаар эки доруум.

Аъттанышкаш чорупкарга, салктап каап,
Аскым сал деп чүткүгүлеп челип орар
Аъттар салган чарыштарга эртип келгеш,
Ааламнап салып турар эрес кулуум.

Каш кожуун найырынга база катап
Хартыга деп атка чедип йөрээттирип,
Хамык чоннуң магадалын хаара туткан
Хайыралыг малым болган ээр доруум.

Доруг дайым сынын чазаан мөңгүн хээлиг
Дорлум десе төрепчилиг ээр-чонаам.
Достак мөңгүн белдирлерлиг чайыргай ак
Тозан кызыг чүген-чулар эдилелим.

Узун, делгем ховуларга харбаптарга,
Улам шоорлуг чүген, суглук дагжап чоруур.
Улуг-Хемден Чадаанага хүннеш чедер.
Улаг хөлге негеттинмес бүзүреддиим.

Б. БҮДҮП.
О. КУУЛАР.

Чечек хадыыр — хомудава,
Черден катап чазын үнер.
Назын кырыыр — хомудава,
Ынай кызың салгакчың бар.
Чектеттиргеш — хомудава,
Четпестерден ойлааның ол.
Эжиң кааппса хомудава,
Элегделди көргеш мииннр.

А. ХОВАЛЫГ.

БАГЫН СӨГЛЭЭШ

Үүлгедигин биле тура,
Үеи чаңныг апаргылаар:
Каракка-ла шашпыжеге,
Камгалаарын кызыдарлаар.
Буруулуг боол кижи база
Бузутка дам чаштына бээр.
Арын-нүүрү канчап черле
Амыр-шөлээн артар чүве!
Куурумчу мөге-биле
Куспактажкаш каңа чедер.
Чылан хойлап алган ышкаш,
Сырбанайнып чоруур
ыйнаан...
Хупурай бер, сагыш ирии —
Кузум шыгжап түрээриндеи,
Багын сөглээш, халапче-даа
Бажы бедик барза дээре!

М. ӨЛЧЕЙ-ООЛ.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ «Сценаже үнер мурнунда» деп фотоэтюду.

ЫРЛААР МААДЫР-ООЛ

Сургакчылап Чадаанага чеде бергеш, сураглаан кижини тып алдым. Ону мен бичии чорумда Ырлаар Маадыр-оол деп чон алаар турганын билир мен. Ам ол акый чеден чедип-лээн, ону Маадыр-оол Шынапайович Монгуш дээр. Ол черниң чону ону Ыраажы дижир хевээр.

Хөлечик чораан Монгуш Шынапайның оолге төрүттүнген оол кара чажындан кайгамчыктыг ырлаар үнүг болган. Ол хой кадарганда, хүннү бадыр ырлаар, аът мунупканда, Чадаана хемниң унун куду ырлап баткаш, кежээ өрү ырлап чоктаар. Хөлечиктиң оглу Москвага чедир ырлай бээрин ынчан кым-даа бодавас турган.

Ырлаар Маадыр-оол мөгелер дугайында кончуг хөөрээр кижи. Мен бодум ону эң-не баштай Чадаана хоорайга болган май чыскаалынга көрген мен. Шляпазын чайып-чайып, хоюнналыр кускуннап-кускуннап, шала ырлай аарак мөге салып турар кижиниң ачамдан айтырган мен.

— Маспаа хоорай чедир ырлаан Ырлаар Маадыр-оол ол-дур. Дыка шуугава. Таптыг олур. Ооң салган мөгези база бирээни артылды! — дээн ачамның чугаазын ам-даа утпаан мен.* База бир сактыр чүвем болза Ырлаар Маадыр-оол салган мөгезин аажок хей-аът киирер, оозун долгандыр хииктелдир дээскинилээр, каттырынчыг чүвелерни чугаалай кааптарга, мөөң чон чиртиледир каттыржы бээр.

Мөгелер дугайында ол ажыйның чугааларын сактып келдим.

— Мээң салбаан мөгелерим чок. Тываның тергиин мөгелерин найыр болган черлерге салып чорзан мен. Мөге салыр кижи мөгезин хей-аът киирер, чыылган чонну хөглединр чүве болгай. Шончууржукту сактып келир мен. Чадаанадан Кызылга чедир машина кырынга сөгедектей олуруп алгаш, ол-ла хевээр чеде бээр мөге чораан. Мөге Шончууржук кедергей улут, хүрежип турда, ужур чок-ла. Онаанга тааржы бергеш, нии холун нии эгин бажынга салгаш, бодунче чыра соккаш, хииктелдир бөөлдеп чоруй, чаарс кылдыр тепкеш, чаза ойтур идиптер. Шемн чурттуг мөге Чамыяңны эң-не баштай мен шуулдур салган мен. Ол улуг байырга шуулгеш, арзылан ат алырда, база мен салып турган мен. Чүү-даа канчаар, үжүүрлешкен дөрт мөге суг артканда, Арзылан Чамыяң хүрежир шөлче чүткүп, салган кижиниң холундан ушта шурап, черни сиртиледир тепсеп турар болгай.

Кандыг мөгелерни көрбедим дээр ону. Кызыл-Тайгадан чедип келир мөге Дарыжык девип турда, кара ээр ужуп орган ышкаш болур.

Тываларның ырлаарын, хөөмейлээрин, сыгыртырын Москва кайгаан дижи берген. Сураан дыңнаап мен. Москвага сургуулдап турган Сарыг-Донгак Чымба, Хертек Анчымаа, бистиң чер чурттуг Седип-оол Танов суглар тыва ырлар ырлааш, үнүн бижиткен деп тоолчургу чугаа дыңналып келген. Ол солун болгаш магалыг тоогу мен бодарымга, Тываның баштайгы ыраажылары — артистери ол болгу дег ийин. Бо шагның аныяктары ол ыраажыларны билир ирги бе?!

Ырлаар Маадыр-оол мынчаар чугаалаар:

— Кара-хөк чүве боор! Мени Москвага ырладыр деп барган. Кызылга чеде берген мен. Өвүр Торгалыг чурттуг Виктор Көк-оол бистиң даргавыс апарган. Алды кижи Москвага чеде бергеш бис. Бистиң үнүвүстү пластинкага бижидип турган. Кижиниң адын-сывын ылаптап даңзылаар, ырлаар ырызының сөзүн баштай тывалап бижээш, ооң допчу утказын орус дылче очулдурар чүве чораан.

Бистер-биле чаңгыс кыс чораан, кончут-даа ырлаар амытан. Ооң адын ынчан Оюн Өшкү-Саар дижир; ам Сара Оюновна Базыр-Сат дээр боор. Өшкү-Саар «Көкей ноян аалынга» деп ырны ырлаан. Ол ыр ядыы болгаш бай кижиниң ылгалын кончуг илеретчен.

Көкей ноян аалынга
Хөлечиктеп чорааныңны,
Хойнуң чазаа туруп кээрге,
Хоглуг-омак апарган мен...

Эрзинден келген Оюн Сорукту каргыраалап чораан. Мен бо назынымда дыка-ла каргыраалаар кижилер көрүп келген мен. Сорукту ышкаш каргыраалаар кижи черле дыңнаваан мен.

Оюн Лагба бызаанчылап чораан. Ооң «Ходушпай» деп аялгазын оназлап тыртып, үнүн пластинкага бижидип алган. Ол олчаан «Ходушпай» деп аялга дыргын тараап чүве ыйнаан.

Бистиң аравыска ыглаадаар кижи база чораан. Ол болза Иргит Шоюң болгай. Карактарын шала шийипкен, Иргит Шоюң ыглап орда, шаандагының кударанчыг болгаш сергелең аялгалары ала-чайтаар куттулуп келир, хыл баскан салаалары чымчаңнадыр кыймыңнагылаар, таалан чыын канчаар ону!

Сыгыртыр кижиивис бистиң Чадаана чурттуг Ондар Комбу болгай. Хөөкүйнүң үнүн канчаар ону, кара-доңдак уезинде эдип турган сыынның үнү кижи сагыжынга кирер. Ондар Комбу ырлап-ырлап сыгырты бээрге, соңга шили бырланайны бергилээр. Ооң сыгыртырда ырлап чораан ырызының сөзү бо-ла болгай:

Ачам каакам дүжүметтиң
Ала караан дешкен болза.
Аълым чиген бокаарактың
Аыг дижип сыкан болза...

Мээн Москвага ырлап четкеним — улуг аас-кежик. Арат чазааның ачызында хөлечиктиң оглу Тываның ыраажызы болдум, тыва чонумнуң кайгамчыктыг ырларын ырлап бараалгадым. Тыва чоннуң «Ядыы-ла эрэп» болгаш «Тоорук тут долгай Таңдым» деп бурунгу ырларын бижиткен мен.

Өгбелеримниң бурунгу ырын найысылал Москвага ырлаптарымга, Кошкарлыг тайгазының мөңгүлиг бажы караамга кыланайнып келир чораан. Чоннуң ырызы чонун амыдыралы. Төрээн чуртун кончуг тода илередир бир кончуг хуулгаазын чүве-дир ийин. Үжен чылдарның эгезинде Москвага ырлап, хөөмейлеп, бызаанчылап, ыглаап турган бистиң бот-тывывыстың артистерниң үнүн бижиткилээн пластинкаларны болгаш оларның чуруктарын кижи көрбес болган, ол-ла арай хомудаанчыг ышкаш-тыр.

Кайгамчык кижилер кижиниң салым-чолунга салдарлыг болгулаар. «Чүгүрүк Сарала» деп романны Нева хемниң кыдыынга бижип тургаш, Чадаана хемниң кыдыынга Ырлаар Маадыр-оолдуң мөге салып турганын сактып келир турган мен, ооң хөглүг чоруу караамга ол олчаан көстүп келир болган. Номчуп көргер:

«— Мөге Узун-Кулакка сынар содак, шуудак тывылбайн-дыр. Бичии маңаңар, 'хадуңма! Узун-Кулак девип үнүптү! — деп, көк торгу тоннуг, кызыл курлуг, сапык идиктерлиг кижи куу шляпазын чайгылааш, ырлай аарак салып турган». Шак ол ырлай аарак мөге салып турар кижиниң Ырлаар Маадыр-оол деп бодап алгаш бижээн кижи мен.

Ачам ырлаар хааржак садып экелген. Ырлаар Маадыр-оолдуң ырларын ырладыр турган бис. Бо дугайында «Херээжениң чоргаараан» деп романымда номчуп көргер:

«...Пластинка доктаан, ыр үстү бээрге, Чалыраашпай ырлаар-хаарж актыы база катап түдүп суйбагылааш, ооң хос чериндиве бижылап, ынаа чажырып каан бичии ыраажы бар боор дээш, шаанга киир дилегзен...» Шак ол ырлаар-хаарж ак дугайында болгаш көзүлбес ыраажы дугайында бижип тургаш, сураглыг Ырлаар Маадыр-оолдуң дугайын бодап турган мен.

М. КЕНИН-ЛОПСАН.
Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы.

БӨГҮН ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА

Уругларга **ХУУЖУУР БАЖЫҢЧЫГАШ**
Эгелээри эртенгиниң 10 шакта.

АНЫЯКТАР КЕЖЭЭЗИ
Эгелээри 18 шакта.

ССР Эвилелиниң М. Горький аттыг академия уран чүүл театры бо чылын 85-ки сезонун эгелээн. К. С. Станиславский биле Вл. И. Немирович-Данченконуң тургусканы ук театр тургустунуп келгениниң баштайгы хүннеринден-не уран чүүлдү чонга бараалгадып келген. Театр чонну бодунче хаара тудуп, мурнакчы, дешшилгелиг бодалды оттуруп турган.

Реалистиг уран чүүлдүң эң бедик чадазын илередип турар бедик утка-шынарлыг шиилерни театрга тургускан. Оларның аразында А. П. Чеховтуң «Чайка», «Үш угбашкы», А. К. Толстойнуң «Федор Иоаннович хаан», М. Горькийниң «Дүвүнде» дээш өске-даа чогаалдар бар.

Кайгамчык мергежилдиг мастерлерни театр кижизиткен. Ол дээрге Качалов болгаш Москвин, Книппер-Чехова, Яншин, Болдуман, Зуева, Прудкин, Степанова дээш өске-даа хөй-хөй аттар-дыр.

Бо чылдың сезонунда янзы-бүрү темалыг, бөгүнгү чугула айтырыгларны көдүрүп турар чогаалдарны театрның артистери ойнап көргүзүп турар.

ЧУРУКТА: ССРЭ-ниң улустуң артистери (солагай талазындан оң талаже) — А. П. Зуева, Т. В. Доронина, Е. А. Евстигнеев.

В. ЕГОРОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

БОДАНЫЫШКЫН

(Тоожудан үзүндү)

— Анай Хаспаа! — деп, башкы журналче-даа көрүнмейн адаптарга, мурнуу столдан эргижирээн форма-платьелиг, куу арынныг урут сырбаш дээш тура халаан. Уругнуң чараш, улуг кара карактарында коргуушкуннуң хөлегези көзүлгеш, оон башкызынче көре каантарга, чиде хона берген. Алдын-Херелдиң сеткил-хөңнүн кээргелдиң уяралы хөме ап келген. Ынчалза-даа ол уругдан эрткен теманың кол утказын канчаар билип алганын шыңгыы айтырар бодаан. Оон бичии-даа чингелде чокка негээн. Кымны-даа мурнай хол көдүрер өөреникчилер безин бот-боттарынче коржуп кааш, ыржым барган. Анай баштай ыыттавайн кезек тургаш салдынган айтырыгларны шору харыылаан. Теманың кол утказын билип-даа алган болза, ону орус дылга канчаар чугаалаарынга сөс курлавырларының кошкаандан бергедеп турган. Ынчап баарга, чамдык кочуургак уруглар каттыржыптар болган. Башкы оларже шыңгыы көрүптерге, шимээн чиде бээр. Кичээлдиң бижыглаашкынын дооскаш, онаалга берип турда, коңга эде берген.

Өөренип эрткен теманың утказын өөреникчилер билип алган. Ынчалза-даа... деп бодавышаан, Алдын-Херел башкылар өрээлинге кирип келген.

Алдын-Херел Оюнович 7 «б»ге чордуңар бе? — деп, өөредилге эргелекчизи билип турала чоргаар болгаш турамзында чаңы-биле айтырган.

— Ындыг ийин. Чүү болган ирги, Наңзалмаа Даржаевна?

— Ол класска чамдык башкыларның кичээлдеринге өске чүве кылыр, ыыт-шимээн үндүрер оолдар-даа бар. Чүве ныттавас, даш кежээ дег уруглар-даа бар, билир мен. Силерниң кичээлиңерге база ындыг болур турган боор, класстың эжин-биле эртеримге шимээн деп чүвези кедергей-дир. Чүнү канчап турганыңар оо?

— Амыдыралда кижилер шуптузу чаңгыс хепке кудуп каан ышкаш болбас чүве ыйнаан. Кошкак-даа, эки-даа өөреникчилер турар. Олар-биле ажылдаар апаар. Менде амдыызында хомудал-даа чок ийин.

— Володя Оюн, Анай Хаспаа дээн мышкаш ажык эвес, чүве ныттавас кончуг кошкак билиглиг өөреникчилерни база эки дээр силер бе? Мен база ол класста кичээл чорудуп ажылдап турар болдур мен ийин.

— Анай Хаспаа-биле бир янзы чугаалажырга өскелерден дудавас уруг. Володя Оюн чааскаанзырак, ында база ужур бар. Башкылар өөреникчи бүрүзү-биле канчаар ажылдап турарындан хамааржыр.

— Ол чүү дээни ол? Өске башкылар база боттарының арга-дуржулгазы-биле ажылдап турар чүве-дир, аңаа холум сула салыпкан кижи-даа көзүлбес.

— Силер-биле маргыжар дивейн тур мен.

— Ынчаарга мындыг-дыр, эш Алдын-Херел, чаа чорааныңар класстың удуртукчу башкызы Эльвира Людвиговнага дузалажып элээн каш төрелдер бажыңнарынга кады барып, ада-иелерниң болгаш өөреникчилерниң амыдырал-чурттангазы-биле таныжып көрүңер. Анай дээр уругнуң бажыңынга барыңар. Ооң соонда меңээ дыңнадыр силер. Бодуңарның класзыңарда өөреникчилерниң төрелдеринге база ужуражыр херек.

— Ужуражып барып турар-ла кижи мен. Ындыг-дыр. Чайлыг үеде баар апаар.

— Чайлыг, чай чок чылдагаан дилеп турбайн, бо кежээ мяап-ла баар силер. Районнуң Культура бажыңынга шиилерге ойнап, ырлап турар чайлыг үе тыпты бээр, а өөреникчилер бажыңнарынга баар үе чок дээр болза хоржок. Ол-ла — дээш, Наңзалмаа Даржаевна хая көрүнмейн, шугулдап ыңай болган.

Наңзалмаа Даржаеваның уруу Херелмааның шыырак дээн белек-селектиг кудазы болган дугайында чугаа дыңналгандан соңгаар Алдын-Херелдиң ада-иези Самбууларның өг-бүлези өөредилге эргелекчизи-биле аразында чугаалашпас апарганнар. Ажыл күштүг болгаш хүнүң көржүр, чүгле албан дылы-биле ында-хаая соок чугаа болгулаар. Оон чүгле Хандаа Кыргысовна оярын бодап, туттунуп чоруур. Ол черле чымчак чаагай сеткилдиг кижи. Хойнү кылып келген, ынчалза-даа, эскертинмейн чоруур башкыларының бирээзи. Башкылар аразында ындыгалар хой-ле болгай.

Ол хүн ажыл соонда, Алдын-Херел биле Эльвира Людвиговна суурнуң артыы бажыңнарынче чорупкан. Алдын-Херелдиң сеткилинге бир-ле эпчок чүве ынаар ойуп чораан. Өөредилге эргелекчизиниң дойгуп аажы-чаңындан аныяк кижиниң сагыш-сеткилинге анчыг сырганды артып калган, хинчектеп чорууру база чададас. Азы сайзырапгай улуг хоорайга өскен-төрээн, культурлуг аныяк кыс-биле кады аарыг-аржыкка туттурган, чединмес кижилерниң бажың-балгадынга кирер апарганындан азы арага-дарыга хандыккаш, уруг-дарыыныц амыдырал-чурттангазын бодавас чегенниг кижилерге ужуражырындан бүдүү иштинде эпчоксунуп чораан.

Бедик хериминг чаа туткан бажың чанынга келгеннер. Ыт ээрип эгелээн. Эжиктен аныяк херээжен кижи үнүп келгештиң, башкыларны ээлдээ-биле уткуп алгаш, бажыңче кирерин чалаан. Бажың иштиниң арыг-силии, чылыгдаа аажок. Ажык эжиктерден өрээлдерде хапаларда аскылаан улуг хевистер, шалада каас шокар чадыглар көзүлген. Ол бажында Алдын-Хереддиң удуртуп турары тосу класстың өөреникчизи бир уруг чурттап турар.

— Сержиң башкыларыңны залче чалап көрем. Мен чем кыла каапайн — дээш, бажыңның херээжен ээзи хөлзеп-ле үнген. Адазы база бир өрээлдеи үнүп келген. Кара салдыг, хүрең арыныг, делгем хөректиг чолдаксымаар тырыц эр. Мендилешкеннер. Эриниң холунуң дынзызы демир кыскаштар-ла.

— Эш Лопсаң кандыг чурттап тур силер? — дээш, чугааны Алдын-Херел башкы эгелээн.

— Амыр-менди ийин, башкы. Хой-ниитиниң ажыл-херээн кылып, бараан болуп чоруур бо-ла-дыр. Бо кадай база дааранып комбинадында пландаалгазының күүселдезин дээш туржуп турар. Мен ырак рейске, Саян ажып чораашчаа келгеним-не бо.

— Сержиң кандыг өөренип тур, башкы? — дээш, уругнуң иези Пөмжуң кухнядан үнүп ора айтырган.

— Өөредилгези-даа, чуруму-даа кончуг эки, хой-ниитиниң ажылынга киржилгези идепкейлиг. Хомудал чок ийин. Класс ажылынга эки киржип, дузалажып турар өөреникчилерниң бирээзи.

А. АРАПЧОР.

(Уланчылыг).

ТВ

НОЯБРЬ 26-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50 — Чалыыларның чогаадыкчылары. 9.20 — Ада-иелер, силерге. 9.50 — «Спортлотонуң» 48-ки тиражы. 10.00 — Документалдыг телефильм. 10.20 — Концерт. 10.40 — Аймыл чок шимчээшкин. 11.10 А. Бородин. Фортепианонуң до минор квинтеди. 11.35 — Чүгү номчуурул. 12.20 — МАР-ның тускай догуннаанының оюнга «Чалыылар республиказы». Кинооочерк. 12.40 — «Утпаан сен бе эш...» Курил ортулуктарының хостааныының киржикчилери — хоочуннарның ужуражылгазы. 13.40—13.55 — Чапсар. 13.55 — 83-түң архитектуразы. Минск. 14.25 — Ону кылып шыдаар силер. 15.10 — Бөгүн делегейде. 15.25 — Уругларга уран-чечен телефильм «Корабльчигеш, эжин-не». 16.35 — Политиктиг тайылбырлакчы Ю. А. Летуновтуң беседазы. 17.05 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 18.05 — «Далластың тывызыктары». Документалдыг телефильм. 19.05 — «Эш ыры» деп Бүгү-эвилелдиң телеконкурузунуң ажыдыышкыны. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Московские новости» солунуң шаңналы дээш фигурлуг чунгулаашкынга чурттар аразының маргылдаазы. 22.20 — Чаа документалдыг фильм. 22.50 — 23.00 — Теле-медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Бир энес кадык болукзазыңза. (Күш-культуржулаарга сүмелер). 8.30 — Документалдыг телефильмнер. 9.05 — ПТУ дугайында эң эки дамчыдылга дээш Бүгү-эвилел конкурузу. 9.40 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 10.10 — Узбек телевидение программазы. 11.05 — «Кинопанорама». 12.35 — Улустуң хөгжүм херекселдериниң үнери. Гитара. 2-ги дамчыдылга. 13.30 — «Камера делегейни көрүп тур» 14.35 — Фильм-концерт. 14.45 — Дагга хаактаар спорт дугайында документалдыг фильм 15.05 — Партия дугайында чечен чугаалар. «Ындыг партия бар». 16.15 — «Музыка киоскузу». 16.45 — «Воркута» Документалдыг телефильм. 17.00 — Москва. Консерваторияның улуг залы. Концерт. 19.00 — Мультфильм. 19.15 — Делегейде болуушкуннар дооңулалы. 19.30 — Спорт дугайында документалдыг фильмнер. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00 — «Үе». 21.35 — Үш сериялыг уран-чечен телефильм, «Өг-бүле херээ». 2-ги серия. 22.40 — 23.00 — Б. Тихонов (баян) ойнаар.

1983 чылдың ноябрь 27-де Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга хөй-ниитиге «ССРЭ-ниң делегей байдалы» деп темалыг лекция 14 шакта болур.

Ону ССРЭ-ниң Журналистер эвилелиниң кежигүнү, РСФСР-ниң «Билиг» ниитилелиниң делегей байдалының дугайында лектору Юрий Яковлевич ЯКУШИН (Москва) номчуур.

Лекцияже абонементилер болгаш билеттер-биле кирер.

Билетти эжик аксында садып турар.

АГААР

Республиканга шокар булуттаар, чамдык черлерге бичии хар чаар. Хаттың күжү секундада 3—8 метр. Дүне 16—21, чамдык черлерге 22—27 градус соор.

Кызылга бичии булуттаар, чагбас. Агаарның температуразы 19-21, хүндүс 8-10 градус соор.

Кызылчыларга болгаш хоорайның аалчыларынга!

Дагестанның «Лезгинка» деп күрүнениң алдарлыг танцы ансамблиниң бо чылдың декабрь 18-тиң болгаш 19-туң хүннеринде тус-тузунда 18.00, 20.00 болгаш 18.30, 20.30 шактарда болур концерттеринге көөрүнче силерни чалап турар.

Уран чүүл удуртукчузу Дагестан АССР-ниң алдарлыг артизи **Иосиф МАТАЕВ.**

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

НОЯБРЬ 26-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Слушайте, на той стороне» 9.30, «Укрощение строптивого» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Завтра выйдешь?» 9.15, «Непобедимый» 10.40, 14.10, 18.00, «Из жизни начальника уголовного розыска» 12.20, 16.00, 19.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Дорогая Уирао» 14.30, 16.50, 19.30 шактарда.

Редакцияның адрези:

667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Теле фоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысаалгалыг секретарьның 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2046.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл Щетинкина Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—01637

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 272 (12362) | 1983 чылдың ноябрь 27, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп

ЯДРОЛУГ ДАЙЫН КЫЖАНЫЫН ЧАЙЛАДЫР

СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Юрий Владимирович Андроповтуң Медегелелин, бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, Тываның ажылчы чоннары изии-биле деткип, чүүлдүгзүнүп, Төрээн чурттуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн боттарының шалыпчы ажыл-ижи-биле уламна быжыглаар деп шиитпирлиг чоруун илергейлеп турар.

УЛАМ ЭКИ АЖЫЛДААР

Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның тайбың күзел-бодалдарын, делегейниң бүгү чонунуң тайбың негээн үнүн-даа тоор көрбейн, аңаа чорушту барыын чүк чурттарының дайынзырак идегеттери бистиң чуртувустуң кызыгаарын долгандыр дайын чепсээн эндере экеп тургускулап эгелээнин солуннардан номчуп, радиодан дыңнааш, кижиниң килеңи хайнып-дыр. Дайын дээрге — өлүм-чидим, хилинчек-човулаң, миллион-миллион кижилерниң мызызы, кижилерге кара сагыш, каржы үүлгедиг-дир. Дайын дээрге — өлүм-дүр.

Американың Каттышкан Штаттарының чорудуп турары кижилерни хоор хөөн чок, мугулай политиказын бистиң партиявыстың болгаш күрүневистиң удуртукчузунуң чаа Медегелелинде база катап шымгыы сойгалап илереткен-дир. Бистиң ынак Төрээн чуртувустуң экономиказы болгаш камгалал күчүзү совет кижи бүрүзүнүң бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарындан бүрүн хамааржыр дээрзин бистер эки билир бис. Бис херек апарза, күжүвүстү ийи катап, үш катап улгаттырып ажылдаар бис.

С. КУУЛАР.
«Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчыны.

ХЕРЕГЛЕЛ БАРААННАРЫН КӨВҮДЕДИР

Чоннуң хереглел бараанарының бүдүрүүшкүнүн болгаш ону четчири-биле садыглаашкынын хандырары улус ажыл-агыйының чаңгыс аай комплекизи болур деп партия санап турар. Ол СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринде чугула айтырыгларының база бирээзи. Чоннуң хереглел бараанарының бүдүрүүшкүнүнүң болгаш ооң садыглаашкынының өзүлдезин чедип алыры бөгүн бирги чергениң айтырыы болуп турар.

Чоннуң калбак хереглел барааннарын четчир санныг кылдыр бүдүрериниң чугулазын СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунга база онзалап демдеглээн. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андропов ук Пленумга мынча деп чугаалаан: «... чоннуң хереглел барааннарын бүдүрерин көвүдедиринче болгаш шынарын экижидеринче улуг кичээнгейни 1983 чылдың планында салган... Калбак хереглелдиң барааннарын бүдүреринге чер-черде партия болгаш совет органнар дорт киришкен турар ужурлуг».

Чоннуң хереглел барааннарының бүдүрүүшкүнү бистиң республикавыста ниитизи-биле өзүп турар. Бо чылдың январь — октябрь айларның түңнелин эрткен чылдың ол үезибиле деңнээрге ол 4,5 хуу өскен. Бо талазы-биле дааңган ииинге харысалгалыг чоруун көргүзүп турар бүдүрүлгелер Тывада эвээш эвес. Он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылында эки ажылдап, эрткен он айларның планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүсеткен Кызылдың даараныылга фабриказын, Аъш-чем үлетпүрүнүң министерствозунуң чамдык бүдүрүлгелерин, ооң иштинде Кызылда сүт комбинадын, тараа продуктулар эргелелин, Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйын демдеглээри чугула. Олар планын 100,8—114,9 хуу күүсеткилээн.

Кызылдың даараныылга фабриказының бүдүрүп турар продукциязы чоннуң негелде-хереглелинге дүгжүп турар. Улуг кижилерге болгаш бичиилерге таарыштыр даараан платьелер, халаттар, ак-чорганнар, сыптыг хаптары магазиннерге үр чытпас. Ол дээрге күрүнениң Шынар демдектиг продукциязын бүдүрүп турар коллективтиң эки ажылын бадыткап турар.

Чоннуң хереглел барааннарының бүдүрүүшкүнүн көвүдедир, ооң шынарын бедидер талазы-биле Москваның бүдүрүлгелериниң эгелээшкинин Кызылдың мебель фабриказының коллективи база деткээн. Фабриканың продукциязын республиканың ажыл-ишчилери улуг күзелдии-биле садып ап турар. Ылаңгыя чымчак мебель бүдүрүп турар Т. Н. Маневаның бригадазының ажылы шынарлыг. Ук коллектив келир чылын идик-хеп шыгжаар шкафты, ийи тумбалыг столду, радиоаппаратура салыр тумбочканы бирги категорияныы кылдыр бүдүрерин чедип алыр сорулганы салган.

Ындыг-даа болза, чоннуң хереглел барааннарын бүдүрериниң планы бо чылдың эрткен он айында республикада күүсеттинмээн. Кызылдың алгы заводу, Үстүү-Енисейниң балык заводу, «Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкын, Кызылдың болгаш Кызыл-Мажалыктың эът комбинаттары хожудаашкынныг ажылдаан. Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң бүдүрүлгелери, Чадаананың, Бай-Хаактың, Туранның хлеб заводтары салган сорулгазын эрткен он айларда боттандырбаан.

Чоннуң хереглел барааннарын бүдүрер план республикада ниитизи-биле бо чылын 98,7 хуу күүсеттинген. Кылыр ужурлуг 35 кылыгның чүгле тозунуң планы боттанган. Чамдык продукцияның бүдүрүүшкүнүнче мынчага чедир кирбээн черлер эвээш эвес.

Республиканың Чурт үлетпүрүнүң министерствозу бо чылдың эрткен он айларында чоннуң хереглел барааннарының бүдүрүүшкүнүнүң планын 112,6 хуу күүсеткен, эрткен чылдың бо үезинден өзүлделиг ажылдаан. Ынчалза-даа ук министерство бичии хемчээлдиг мебельди, чымчак сандайларны, шыдыраа хөлүн кылып эгелээр тургаш, ам-даа ол ажылче кирбээн. Ооң-биле чергелештир конструктор бюрозу, чоннуң суй-белек бүдүрүлгезин дээн ышкаш адырларның курлавырларын четче ажыглавайн турарындан чоннуң эң бедүүн хереглел барааннары — хеп чуур кидирээшти, огород суггарар лейканы, кодээниң ишчилеринге согааш-баланы, кержек аймаан кылыр дугайында айтырыгны мынчага чугаалашпайн турары четпес. Ол дээрге чоннуң негелде-хереглелин чедир өөренип көрбейн турарының бир херечизи болур.

Культура-амыдырал барааннарының бүдүрүүшкүнү база Тыва АССР-де хожудаашкынныг. Ону боттандырып турар сес бүдүрүлгениң алдызы планын күүсетсе-даа, ажылдың шынарлыын чедип ап, негелде-хереглели хандырып турары четпес. Аңаа Ыяш ажыл-агый министерствозун айтып болур. Он айларның планын ук министерство 103,2 хуу күүсеткендаа болза, бүдүрээ чогуур 24 хевириниң чүгле 7-зиниң планын күүсеткен.

Чоннуң хүн бүрү хереглел барааннарынга аъш-чем аймаа хамааржып, түс-түс бүдүрүлгелерниң канчаар ажылдааның бодунуң саны болгаш шынары-биле бадыткаар. Республиканың Аъш-чем үлетпүрүнүң министерствозунуң чамдык хлеб заводтары бүдүрген хлеб болгаш хлеб-булочка кылыгларының шынарын кудуладып, садып алыкчыларның хомудалын болдуруп турар.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андропов Москваның станок тудукчулары-биле ужуражып тура, «Бистиң кылып база бүдүрүп турар бүгү-ле чүүлдеривисти эң-не эвээш чарыгдалды үндүрүп тургаш, эң-не бедик шынарлыг кылдыр бүдүрер ужурлуг бис... Полкалар куруглавазын дээш барааннарны хөйү-биле бүдүрер херек» деп чугаалаан. Бо сорулга чоннуң чүгле хереглел барааннарын бүдүрүп турар бүдүрүлгелеринге эвес, ону садып турар организацияларга база хамааржыр. Бо ийиниң аразында харылзаадан чоннуң хереглел барааннарынга негелдезин ой-шаанда хандырары хамааржыр.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленуму чоннуң садыг хандырылгазында четпестерни дарый ажып эртер талазы-биле сорулганы бистиң мурнувуска салган. Ону боттандырарда бүдүрүлге биле садыгның аразында ажыл-херекчи харылзааны экижидер херек. Барааның ассортиментизи, ооң шынары дээш бүдүрүлге мурнунга негелдени садыг организациялары шиитпирлиг тургузар хүлээлгелиглер. Чүге дээрге чоннуң хүн бүрү негелде-хереглелин көрүп, билип, даартагы хүн бараанның кайы хевири чугула апаарын санап турар чер садыг болгай. Ынчангаш күрүне садыының болгаш кооперация шугумунуң ажылдакчылары бүдүрүлгелер-биле нерээзиниң ой-шаандагы күүселдези, бедик шынарлыг продукция алыры дээш сагыш салыр ужурлуглар.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның ээлчеглиг хуралынга ортумак ыраккылдың америк ракеталарын Барыын Европага сайгара тургузуп эгелээни-биле холбаштыр СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Медегелелин чүүлдүгзүнгенин болгаш бүрүнү-биле деткип турарын илереткен. Политбюронуң хуралынга демдеглээни болза, ол Медегелелде бүгү партияның болгаш совет улустуң күзел-соруун, АКШ-тың амгы администрациязының болгаш НАТО бөлүктежикчилериниң авантюристиг дайынзырак политиказынга чогуур харыызы бээринге, бистиң чурттуң болгаш бүгү социалистиг дематтыжылганың айыыл чок чоруун идегелдиг камгалаарынга чайгылыш чок шиитпирлиин илередип турар. Совет Эвилелиниң харыы хемчеглери америк империализмниң үрээр деп турары шериг талазы-биле деңнежилгени хандырарынга эң-не эргежок чугула боор турар. Ооң-биле кады Совет Эвилели кымга-даа кыжанмайн турар. Ол боо-чепсектерин хамыктың мурнунда ядролуг чепсекти эндере бүдүрерин соксадырынче, ядролуг дайынның кыжанышкынын эвээжедиринче, кедизинде баргаш, долузу-биле узуткаарынче принципиалдыг угланышкынның таладакчызы боор келген болгаш таладакчызы боор-даа турар.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга 1983 чылдың октябрь 15-те болган субботник үезинде ажылчы чоннарның ажылдап алган акша-хөреңгизин ажыглаарының дугайында айтырыгны чугаалажып көрген. Ол акша-хөреңгини школа назыны четпээн уруглар албан черлериниң, школаларының болгаш профтехучилищелериниң четкилерин хөгжүдүп, кадбартырынга ажыглаар дугайында саналды чүүлдүг деп көрген. Москваның болгаш Москва областың ажылчы чоннарының ажылдап алганы акша-хөреңгини колдуунда 1941-1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң тиилелгезинге турас-чаалды тудуп тургузарынга тускайлаар.

СЭКП ТК-ның Политбюрозу чуртка ыяшты ажыглаарын экижидериниң болгаш он ийиги беш чылда база келир-даа үеде ыяш комплекизиниң хөгжүдериниң кол угланышкынчыларының дугайында айтырыгны чугаалашкан. Ыяш болза, национал эртине-байлактың чарылбас кезии болур болгаш улус ажыл-агыйының эрге-ажыктарынга ооң таарымчалыг ажыглаттынар ужурлуун, ол айтырыгны чугаалажып турганының үезинде демдеглээн. Ынчалза-даа арга-ыяштың канчаар-даа аажок улуг курлавырлары турбуже, үлетпүрүнүң, тудугнуң, кодээ ажыл-агыйының ыяш продукциязынга негелде-хереглели долузу-биле хандыртынмайн турар. ССРЭ-ниң Ыяш, целлюлоза-саазын болгаш ыяш болбаазырадыр үлетпүр министерствозу болгаш ССРЭ-ниң Ыяш ажыл-агый талазы-биле күрүне комитеди доктааттынган планныг даалгаларны үргүлчү күүседирин хандырбайн турар. Ол ведомстволарның болгаш оларның удуртукчуларының ажылында чогуур харылзаа, ыяш ажылының хөрээн боттандырып чорударында чаңгыс аай чорук четпес болгаш ыяшты белеткээриниң болгаш катап тургузарының талазы-биле күчүлерин хөгжүдеринче, ажылдарны комплекстиг механизастаарынче, ыяш сорттур оруктарны кылырынче, ыяш ажылдакчыларының суурларын тургузарынче чогуур кичээнгей салдынмайн турар. Бүдүрүлгениң структуразын сайзырадырының, ыяш продукциязын кылып үндүрерин көвүдедириниң, ыяшты чазап болбаазырадырының технологиязын экижидериниң талазы-биле ажылды оожум чорудуп турар, ыяш белеткелинде болгаш ыяш болбаазырадып кылып турарында артынчылар хөй. Чер-черниң чамдык партия болгаш совет органнары ыяштың бар курлавырларын долузу-биле ажыглаарының айтырыгларын четпес шиитпирлеп, ыяш үлетпүр ажыл-агыйларынче, ыяш ажыл-агыйларынче, ыяш болбаазырадыр болгаш целлюлоза-саазын бүдүрүлгелериниң ажылынче кичээнгейни кошкаткан, комплекстиг ажыл-агыйларның калбак четкилерин тургузарының хемчеглерин албайн турар.

Чурттуң моон соңгаар-даа экономиктиг хөгжүлдезинге ыяш курлавырларын таарымчалыг ажыглаарының чугулазын барымдаалап көргеш, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге бо айтырыг талазы-биле доктаалды белеткээр саналды дамчыдары эргежок чугула деп, Политбюро санаан.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга Н. А. Тихоновтуң Француз бүдүрүлгечилериниң национал чөвүлелиниң делегациязы-биле, Францияның дашты садыг болгаш туризм министри Э. Крессон-биле, а ол ышкаш ГФР-ниң экономика министри О. Ламбсдорф-биле беседаларының түңнелдерин чүүлдүг деп көрген. А. А. Громыконуң Ирак Республиканың даштыкы херектер министри Т. Азиз-биле чугаалажыышкыннарының дугайында дыңнадыын көргеш, чүүлдүг деп санаан.

СЭКП ТК-ның Политбюрозу К. У. Черненконуң болгаш Б. Н. Пономарёвтуң Ливан компартиязының ол партияның ТК-зының Чиңгине секретары Ж. Хауиге баштаткан делегациязы-биле беседазы, а ол ышкаш коммунистиг болгаш революсчу-демократтыг партияларның парламентыдың төлээлекчилериниң 1983 чылдың ноябрь 9-10-да Москвага боор эрткен ужуражылгазының дугайында информацияны чүүлдүг деп санаан.

Политбюронуң хуралынга чурттуң иштинки амыдыралының болгаш делегей байдалының өске-даа чамдык айтырыгларын чугаалажып көрген.

Юрий Сергеевич Ардашевтиң хууда күш-ажылчы планнарында ам 1984 чылдың ноябрь. Мурнакчы экскаваторщу бодунуң шалыпчы күш-ажылы, медерелдиг сагылга-чуруму-биле, башкарган техниказын камныг эдилеп, сөптеге ажылдарын баш удур кылып ап турарының ачызында бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап, үени мурнап турар.

Ол В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинатта 17 чыл ажылдап, сөөлгү чеди чылда руднинте экскаватор мулап турар. Эрес-шудургу ажылы дээш ол хүндүлүг бижиктер, белектер-биле хөй удаа шаңнадып келген.

ЧУРУКТА: экскаваторщу Ю. С. Ардашев.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ДЕТКИП ТУР БИС

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Юрий Владимирович Андроповтуң Медегелелин, бүгү совет улус-биле бир дөмей, Тываның хемчилери бир үн-биле деткип турар.

Америк администрацияның ГФР-ниң, Великобританияның болгаш Италияның девискээрлеринде ортумак ыраккылдың америк ракеталарын тургузуп эгелээни-биле холбаштыр Женевада чугаалажыышкыннарны чорудар арга чок болган-дыр.

Бөгүн чер кырының бүгү ак сеткилдиг кижилери тайбыңның салым-хуузу дээш сагыш-сырап турар. Мен бодум Ада-чурттуң Улуг дайынынга киржип, дайынның халаптыг уржуктарын караам-биле көрүп, чер кырынга аас-кежиктиг, тайбың чуртталга дээш тулчуп чораан, дайын шолүнге балыглаттырган-даа мен.

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың бүгү делегейге тайбыңны камгалаарынче угланган быжыг туружун чүүлдүгзүнүп деткип тур мен. Ю. В. Андроповтуң Медегелели — чугула политиктиг документ болгаш тайбыңның салым-хуузу дээш бедик харысаалга-дыр.

Бистер, совет кижилер, тайбың дээш тургузукчу ажылышкы, тайбың дээш демиселге бүгү күжүвүстү харамнанмас бис. Чер кырынга тайбың делгерезин!

И. ЧЕРНЕНКО.
Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, күш-ажылдың хоочуну.

БОЛДУРБАС БИС

Делегейге атомнуг дайынның кыжанышын чавырылдырар. Чер кырынга тайбыңны камгалаар арттырар дээш бистиң Коммунистиг партиявыс, Совет чазак тайбыңга ынакшылдыг даштыкы болгаш иштики политиканы боттандырып турар болгай. СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң мооң мурнунда-даа, сөөлгү-дээ кылган медегелелдерин бистиң коллектив изии-биле чүүлдүгзүнүп, деткидивис. Рейганның чазааның болгаш НАТО-нуң милитаристериниң кижи көөр хөөн чок, дайынзырак политиказының хөделиишкиннерин бистер эмчилер ханы сеткил дүвүрээзин-биле көрүп, шиитпирлиг бөле бүрүү шаап турар бис. «Делегейниң эмчилери ядролуг дайынны болдурбас дээш» деп делегейниң III конгрезиниң кыйгырыынга Кызылдың уруглар эмнелгезиниң коллективи каттыжып, чаңгыс кижи дег, организастыы-биле шуптувус аттарывыс салыр бис. Атомнуг дайынга белеткел чаа ракеталарны тургузары дээрге-ле — делегейде бүгү уругларның кадыынга дендии айыыл, кыжаныг-дыр. Шак ындыг кедергей дайынзырак политикага удурланып, дайын өртүн болдурбазы дээш үнүвүстү кадып, демисежир бис.

Ч. ОНДАР,
педиатр.

ТӨЛЕПТИГ ХАРЫЫ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андропов Европаның барык дөртен чыл иштинде тайбың байдалга туруп келгенин бодунуң Медегелелинге онзалап айыткан болгай. Ол чылдар бистерге чиик-биле чедип алдынмаан, өнчүк-чөңгээлерге болгаш боо-чепсекти эндере бүдүрериниче чаа-чаа чүткүлдерге төлептиг харыыны чаңгыс эвес удаа бээр ужурга таваржып келген бис. Ол бүгүге эвээш эвес акша-хөреңгини, күш-ажылды, материалдыг курлавырларны чарыгдаары негеттинип турган.

Ам база-ла дайын кыпсыкчылары бистерден артык күштүг болурун чедип алырын база катап оралдажып. Совет Эвилелинче чаа түс-түс атомнуг ракеталарны шыгаай тургузуп турар-дыр. Эрткен бүгү чылдарда бистиң кылган бүгү ажылдарывыс, мээң бригада-биле кады Ташкентиде тутканым бүдүн хоорай — хой-аъыт 150 бажыңнар ядролуг орт-халаптың одунга хуюктазып калзын дээш ажылдаваан на болгай бис.

Бистер ССРЭ-ниң болгаш социалистиг дем каттыжылгазының өске-даа чурттарының айыыл чок чоруун хандырары-биле партия болгаш чазактың ап чорудуп турар хемчеглерин чүүлдүгзүнүп турар бис. Ол дээрге АКШ-тың болгаш Барыын Европаның күрүнелериниң удуртукчуларынга оларның дайынзырак пландарын боттандырар чорукту боттарының улустарынга, бүгү кижи төрелгетенге кыжаныг турар бүгү уржуктарын болап көөрүнче шыңгыы кыйгырыг ол боор турар. Ол дээрге дайын дег чогум чүл, ог-бүле бүрүзүнге, бажың бүрүзүнге ооң кайы хире улуг ажыг-шүжүгнү таварыштырарын эки билир улустуң шынгыы болгаш мерген угааның харыызы-дыр.

Р. ЗИЯЕВ,
...Ташкент тудугнуң бригадири, ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады.
Ташкент.

ХЕЙ-АЪТ КИИРЕР

Бо бүдүрүлге чери Кызыл хоорайда мурнакчы коллективтериниң бирээзи. Он бирги беш чылдың үшкү чылының ийиги кварталында хоорайда бүдүрүлге коллективтерниң аразында социалистиг чарышка эът комбинады ийиги черни ээлээн. А эрткен он айларның түңнели-биле ук бүдүрүлгениң көргүзүглери база багай эвес. Коллектив 9100 муң рубльдиң бараанныг продукциязын сайгарар тургаш, ону 10692 муң рубль кылдыр, азы планын 117,5 хуу күүсеткен.

Бо чедиишкинге коллективте цехтер аразының социалистиг чарыжының үлүү улуг. Ук чарыштың негелделерин долузу-биле күүседип, колбаса кылыр цех мурнакчыларының одуруунда чоруп турар. Он айларның планын ук цех чедиишкинниг күүседип, пландан 50 тоннаны ажыр кылган. Цехте ийи бригада ээлчежип ажылдап турар. Л. В. Маршированың № 1, А. И. Луканинаның № 2 бригадалары кайызы-даа планын ажыр күүседип келген. Оларның бригадаларында сагылга-чурум үрээр, чылдагаан чок черге ажыл шагы үзер чорук чок.

Цехтиң начальниги — Валентина Трофимовна Петухова. Ол ук бүдүрүлгеге 1966 чылда Омскиниң технологтуг техникумун дооскаш, ажылдап эгелээн. Колбаса кылыр цехке мастер болуп дөрт чыл ажылдаанының соонда, цехтиң начальниги ажылче шилчээн болгаш бөгүнге чедир ол ажылын билдилиг-биле удуртуп келген. Бодунуң кады ажылдап турар өөрүнүң дугайында начальник чылыы-биле чугаалаар:

— Бистиң цехте ажылчыннарның хөй кезии херээженнер. Олар бо бүдүрүлгеде үр чыл ажылдап турар, арга-дуржулгалыг кижилер. Олар дагдынылга ажылынга идепкейлиг киржип турарлар. Ындыгларга Галина Николаевна Леонова, Анна Ильинична Луканина, Екатерина Ивановна Коваленко болгаш өскелер-даа хамааржыр. Бистиң херээженнеривис ажылдап турда-даа кызымак, ажыктыг дыштаныырынга-даа ынак улус. Хөгжүм-шии кино театрларынче, кыжын «Тайга» станциязынче коллективтиг үнүүшкүннерин күзелдии-биле кылып турарлар. Политинформация бистиңиде доктаамал. Неделяның среда санында бистиңиге библиотека кээр. Оон солун номнарны бижидип ап, номчуп турар бис.

Бергедеп турар чүүлүвүс — бисте ажылчыннар чедишпес. Ылаңгыя аныяктар кээп ажылдаар болза деп күзелдиг бис.

В. Т. Петухова — хөй-ниити ажылдарының идепкейлиг киржикчизи. Ол коллективте улусчу контроль бөлүүнүң даргазы, партия организациязының секретарының оралакчызы. Дааңган хүлээлгелерин ол ак сеткилдии-биле күүседир. Чижээлээрге, тос кижи составтыг улусчу контроль бөлүүнүң ажылы чымыштыг. Олар цехтерге рейдилерни чорудуп, эрттирилге пунктузунга хыналдаларны кылып, кирген билдиришкин, хомудалдарны сайгарып турарлар. Баштайгы чылдар-биле деңнээрге коллективте күш-ажылдың сагылга-чуруму быжыгып олурары өөрүнчүг. Ол чорук ажылдаарынга хей-аъыт киирер дээрзин цехтиң ажылчыннара база чугааладылар.

С. БАЛЧЫР.

ЭНЕРГЕТИКТЕРНИҢ ЧЕДИИШКИНИ

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың энергия цехиниң коллективи ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле каттышкаанының 40 чылын болгаш комбинаттың тургустунганының 20 чылын чедиишкинниг уткуур дээш социалистиг чарышка идепкейлиг кирипкеш, планныг даалгаларын доктаамал ажыр күүседип турар. Энергетиктер бо чылдың октябрьда күженишкинниг ажылдаан. Олар эрткен айда 2400 муң киловатт-шак электри энергиязы ажылдап үндүрер планныг тургаш, ону 2511 муң киловатт-шак чедиргеш, планын 104,6 хуу, 23500 гигокалорий чылыг энергиязы бээр планын 23672 гигокалорий чедирген, планын 100,7 хуу күүсеткен.

Ук цех ниитизи-биле ол үениң иштинде 249 муң рубльдиң продукциязын бээр тургаш, ону 260,5 муң рубль кылдыр азы 104,6 хуу күүсеткен.

Коллективте ээлчеглерниң болгаш албаннарның социалистиг чарыжының түңнелдерин үндүрген. Аңаа бирги бөлүктен С. Н. Юртаев начальниктээн № 1 ээлчег тиилекчи болган. Ук ээлчег электри болгаш чылыг энергиязы ажылдап үндүрер база күш-ажылдың сагылга-чурумунуң, энергия камнап алыр талазы-биле эң эки көргүзүглерлиг болган.

Чаржып турарларның ийиги бөлүүнден В. Е. Злобин мастерлээн КИП болгаш автоматика албаны мурнап турар.

М. ООРЖАК.

РАЙОННАРДА ПАРТКОНФЕРЕНЦИЯЛАР

Партияның Улуг-Хем, Таңды, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик районнарының конференциялары дүүн болуп эрткен. СЭКП райкомнарының отчёттуг үеде чорудкан ажылдарының дугайында отчёт илеткелдерин партия райкомнарының бирги секретарьлары: Улуг-Хемниң — **К. А. Маспык-оол**, Таңдының — **В. Д. Куркутов**, Барыын-Хемчиктиң — **Б. С. Нурзат**, Чөөн-Хемчиктиң — **И. М. Сувандии** кылган. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия Төп Комитединиң май, ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин, он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын амыдыралга боттандырар дээш районнарның партия организацияларын отчёттуг үеде канчаар ажылдааның илеткелчилер болгаш санал берген делегаттар бүгү талазы-биле анализтеп, кол кичээнгейни экономиктиг база социал хөгжүлдениң айтырыгларында шиитпирлеттинмээн чүүлдерже угландырып, ону канчаар күүседириниң аргаларынга, курлавырларынга доктааганнар.

СЭКП обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** партияның Улуг-Хем район конференциязынга, СЭКП обкомунуң ийиги секретары **П. И. Кравченко** Таңдының, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы **Ч.-Д. Б. Ондар** Барыын-Хемчиктиң, СЭКП обкомунуң секретары **Д. К.-Х. Ооржак** Чөөн-Хемчиктиң район конференцияларынга олуржуп, чүве чугаалааннар. Районнарның ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң, ылаңгыя үлетпүрнүң, тудугнуң, мал, чер ажылының хөгжүлдезиниң, коммунистерниң, ажылчы чоннарның идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылдарының айтырыгларынга олар доктаап, бо талазы-биле байдалдың анализин бергеш, районнарның партия организацияларының тодаргай сорулгаларын айыткан.

Партияның Улуг-Хем, Таңды, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик район конференциялары СЭКП райкомнарының моон соңгаар ажылдарының хемчеглерин айыткан доктаалдарны хүлээп алган.

СЭКП райкомнарының болгаш ревизия комиссияларының чаа составтарын, партияның XIX область конференциязынга делегаттарны конференциялар соңгаан.

ИНИЦИАТИВА, ДЭЭШТИГ ЧОРУК

Күш-ажылчы коллективтерде чугула айтырыгларже кичээнгейин мөөңнеп, ажылдың байдалын бүгү талалыг хынаап, четпестерниң чылдагаанын анализтеп билири бөлүк болгаш пост бүрүзүнге эң-не чугула. Ол дугайын ССРЭ-де улусчу контроль дугайында Хоойлуда айыткан.

Бистиң районнуң улусчу контроль органнары хоойлуну хандыр өөренмишаан, ону хүлээп, чугула сорулгаларын, ажыл-херек-биле холбаан, боттарының ажылын элээн идепкейжиткен. Чылдың кайы-даа үелеринде оларның кичээнгейи салыр чүүлдери, хыналда кылыр участоктары хөй. Ыландыгыя бо хүннерде бир чымыштыг чугула иш—ниитиниң малының продуктулуун бедидер, ону хүр-чаагай кыш ажырар, баш санын көвүдедир дээш демисел. Бо ажылдың чедиишкининиг болуру улусчу контролёрларның аңаа киржилгезинден база хамааржыр.

1983—1984 чылдарның кыштаглаашкынынче 217 кезек черде бода малды, хой, өшкүнү, 6 кезек черде чылгыны киирген. Ажыл-агыйларда улусчу контроль бөлүктери, постулары ниитиниң малының кышкы байдалы, продуктулуу, планныг онаалдалар, социалистиг хүлээлгелер күүселдези, мал чеминиң кадагалалы, ооң учёт-отчёду, өске-даа айтырыглар талазы-биле хыналдаларны чорудуп турар. Эгелээни ажылын эчизинге чедирип, харысалгалыын көргүскен бөлүктер бисте бар. Олар четпестерни илеретпишаан, ону чайладырынга киржип, хажыдыышкыннарның чылдагааннарын, аңаа буруулугларны илередиринче угланган ажылды чорудуп турар.

Районнуң ажыл-агыйларында ам улусчу контрольдуң 14 бөлүү, 9 постузу ажылдап, мында 196 контролёр бар. Хайгыылчылар кыштаглаашкынга белеткелдер болгаш ону эрттирериниң үезинде совхозтарның дирекцияларынга, парткомнарга идепкейлиг дузаны чедирип, план ёзугаар рейд, хыналдаларны чорудуп келгеннер. Бо кыштаглаашкын эгелээнден бээр районнуң контролёрлары массалыг хыналданы үш удаа чоруткан. Оон чүү илерээнил?

Ниитизи-биле алырга, кайы-даа совхозтарда бо чугула кампанияга белеткелде улуг четпестер илерээн. Амгы үеде районда бода малдың 35 кажаазының 29-у, шээр малдың 182 кажаазының 172-зи белен, артканнарын эки септеп, чылыглаары негеттинип турар. Чамдык бригадаларда малчыннар чурттаар бажыңнарның үүрмек септелгезинде чедир кылдынмаан чүүлдер хөй. Малга чем каап бээр деспилер, шагжалар четче эвес, бригадалар төптеринде кызыл-булуңнар дериттинмээн, чупар-бажыңнар септеттинмээн болган.

Ол ышкаш совхозтарда сүт сөөртүр 22 автомашина, 12 кудуктуң байдалын хынап көөрге, оларның чартык кезии ажылдап турар. Сүт кудар доскаарларны ой-шаанда чылыглап албаанындан ниитизинде сүт доңуп калгылаан, коданнар чанында ажыглал чок чыткылаар.

Контролёрлар фермаларга баргаш, мында четпестерни илередип, ону чайладырынче угланган санал-оналдарны киирген. Ыландыгыя «Кызыл тук», «Коммунизмче орук» совхозтарда хыыргымыш хээндектеп, буска чымчадыр цехтерни ой-шаанда ажыглалга киирбээн. «Кызыл тук» совхозтуң Чараш-Дыт фермазында саар инектерни чемгерерде хээндектеп, ылбыраткан чемин, чылыг сугну ажыглавайн, чүгле чарба каап бергеш, одарладып турары илерээн.

Ол ышкаш хойжу бригадаларда одарларны, мал чемин ажыглап турары дыка четпес. Мал чемин кадат чок малга саза бастырар, отчёт-учётту эки тургуспас чоруктар бар. Чемин ылбырадып, дензилеп, шыгн хуваарын организастааны багай, немелде чемгерилгени чорудуп турары негелдеге ыракта дүүшпес.

Хамаатыларның хуузунда малын ниитиниы-биле кады тургузуп, оларны аңгылаарының хемчеглерин албайн, ооң чиген чемиң өртээн төлетпейн турар. Ажыл-агыйларның ферма, бригадаларында чемгерилге рационун тургуспаан. Мал ажылында зооветеринарлыг, профилактиктиг хемчеглерни четпес чорудуп турар. Тускай эртемниглер малчыннарга ховар барып, ажыл-херектиң байдалын эки билбейн турарындан самчыгдаттынып, өлүп-читкен малдар хөй.

Чамдык хойжу бригадаларда малчыннар кыштагларда сигенин, көк-суланы корум-чурумнуг сарааттап албааны, шагжаларны, оңгачаларны, өдекти четчири-биле белеткевээни рейд, хыналдалар үезинде тодараан.

Малчыннарның амыдырал байдалының, социалистиг чарышты организастааның талазы-биле хыналдаларны контролёрлар база чоруткан. Оларның садыг, амыдырал хандырылгазында, медицина дузаламчызын көргүзүп турарында четпестер бар. Солун, журналдарны малчыннарга 10—15 хонгаш чедирер таварылгаларга малчыннар хомудап турар.

Улусчу контролёрларның ап чоруткан өске-даа хемчеглери кыштаглаашкынга белеткелдерни ой-шаанда чорударынга, ниитиниң малын хүр-чаагай кыш ажырарын хандырарынга идигин берип турар.

Контролёрларның ажылында четпестерниң барын база чугаалаза чогуур. Ыландыгыя үнүүшкүннүг хыналдаларны комитеттер, бөлүктер, постулар чорудуп тура, ооң түңнелдерин бөлүктүң хуралдарынга элээш чугаалажып, хүлээп алган шиитпирлер күүселдезин четпес контрольдап турар. Чамдык бөлүктер боттарының хыналдаларының түңнелдерин чүгле ажыл-агыйларның удуртукчуларынга дыңнадып каарынга өлежип турар. «Торгалыг» совхозтуң Чаа-Суурда, Кара-Тал хойжу бригадазында, «Коммунизмче орук» совхозтуң Бора-Шайда, «Кызыл тук» совхозтуң Хайыында улусчу контроль бөлүктериниң инициативазы амдаа чавыс, ажылды план ёзугаар дээштиг чорударын чедип албайн турар.

Контролёрларга бүзүрел, идегел улуг. Ынчангаш чугула кампания — ниитиниң малының кыштаглаашкынын хүр-чаагай эрттирерингe, ооң продуктулуун бедидер, мал чеминиң чарыгдалын, кадагалалын, чогуур деңнелге тургузарынга дээштиг салдарны чедирер дээш инициативаны көдүрер сорулгалыг бис.

Т. ЛИКТАН.
Өвүр районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы.

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬДУҢ арны

1983 ч. ноябрь № 11 (117)

АКТИВЧИЛЕРГЕ МАКТАЛ

«ССРЭ-де улусчу контроль дугайында Хоойлунуң» 30 дугаар чүүлүнге дүүштүр республиканың Улусчу контроль комитеди эң-не идепкейлиг контролёрларны комитеттиң хүндүлел самбыразынга киирерин шиитпирлээн.

Оларның аразында бөлүктер даргаларындан: Сельхозтехкүрткомунуң Кызылда районнар аразының салбырында Н. М. Злыгостев, СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг совхозта Д. М. Монгуш, «Күш-ажылдың хостуу» совхозта Б. Т. Буян-Хөө, Таңдыда Кодээ ажыл-агыйның дуржулга станциязында Л. К. Власова, «Тиилелге» совхозта В. К. Ооржак, Өвүр районнуң «Кызыл тук» совхозунда пост даргазы Д. Ч. Ооржак, улусчу контролёрлардан «Сүт-Хөл» совхозта Б. Т. Сат, «Тоора-Хем» совхозта Д. Л. Кол олар болгаш өскелер-даа бар.

Улусчу контрольдуң 39 активчизин комитеттиң хүндүлел бижиктери-биле шаңнаан, 44 контролёрга байыр чедирген чагааларны чоруткан.

С. СЕРГЕЕВ.

Самагалдайның районнар аразының сельхозтехника каттыжыышкынында улусчу контрольдуң бөлүү (даргазы Л. Б. Оюн) күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, продукцияның шынарын экижидер дээш хыналдаларны, рейдилерни чорудуп, ооң күүселдезин чедип ап турар. Амгы үеде хайгыылчылар чыл планын күүседиринче, техника септелгезиниң шынарын экижидеринче кичээнгейни салган.

ЧУРУКТА: улусчу контроль бөлүүнүң даргазы Л. Б. Оюн.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Улусчу контролёр болуру—улуг ат-алдар болгаш хүндүлүг хүлээлге. Улусчу контролёр бүрүзү аңаа көргүскен бүзүрелди бодунуң ажыл-чорудулгазы-биле шынзыдар, камаан, херек күрүне болгаш ниитилел эрге-ажыктарын камгалаар бөлүп турда, негелделиг болгаш принципиалдыг бөлүр, улустуң байлаан камгалаар болгаш көвүдедир дугайында доктаамал сагыш салыр, күш-ажылга хандыкшылдың, бедик меделдиг чоруктуң, организастыг база корум-чурумнуг чоруктарның үлегер-чижээн көргүзер ужурлуг.

(ССРЭ-де Улусчу контроль дугайында Хоойлудан).

АТ ХҮЛЭЭНДИРИП ТУРАР

Коммунист Биче-оол Түлүш-оолович Сат онаашкан ажылынга харысалгалыг, партийжи даалганы ак сеткилдиг күүседир, хөй-ниитиниң хэрээ дээнде хостуг үе-шагын-даа барымдаалавас кижилерниң бирээзи. Ооң шак ындыг төлептиг чоруун «Сүт-Хөл» совхозтуң төнте партия организациязы үнелеп көргеш, улусчу контроль бөлүүнүң кежигүнүнге соңгаан. Оон бээр он ажыг чылдар эрткен, бо аразында бердинген даалганы күүседир дээш ол күжүн, билиин үндүрүп, ниитиниң өнчү-хөреңгизин камгалаар, көвүдедир, оорларга, төтчеглекчилерге, камналга-хумагалал чок кижилерге удур демиселди доктаамал чорудуп, хыналдаларга, рейдилерге идепкейлиг киржип келген. Хайгыылчылар хыналдаларны кылгаш, ооң-биле кызыгаарлаттынмас, айыткан четпестерни күүседириниң хуусаазын айтып каар азы хуралга удуртукчунуң информациязын дыңнаарын чурумчуткан. Ону чогуур үезинде контрольдаарынга Биче-оол Түлүш-оолович база киржип турар.

Кандыг-даа даалга бээрге бедик харысалгалыы-биле күүседир Б. Т. Сатты 1977 чылда совхозта улусчу контрольдуң кол бөлүүнүң даргазынга болгаш партком кежигүнүнге, оон секретарының оралакчызынга соңгаан. Партийжи даалганы үениң негелдезинге дүүштүр күүседир дээш ол тодаргай хемчеглерни алган. Бирги ээлчегде бо талазы-биле бодунуң билиин бедидер, дуржулгалыг эштериниң арга-сүмезин алырынче кичээнгейни салып, үргүлчү-ле өөренип турар. Ооң түңнелинде бо хүннерге чедир ол чедиишкинниг ажылдап чоруур.

Он беш кижи составтыг кол бөлүкте алды кежигүннүг бюрону соңгаан, дөрт секторну тургускан. Кол бөлүк ажылының планын кварталдап тургускаш, чорудар хемчеглерни партком-биле дугуржуп алгаш, аңаа бадыладыр. Кичээнгейни совхозтуң мурнунда салдынган ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң айтырыгларын чедиишкиниң шиитпирлээринче угландырып келген. Ыландыгыя планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынче, камналга-хумагалалды экижидеринче болгаш өске-даа ажылдарже кичээнгейни салып турар. Үстүнде адаан айтырыглар квартал планнарынга чугула черни ээлеп келген. Ол ёзугаар улусчу контрольдуң дөрт бөлүү, чеди постузу хыналдаларны, рейдилерни чорудуп турар.

Совхозта улусчу контроль бөлүү бо чылын 16 хыналданы, рейдини ажыл-агыйның янзы-бүрү адырларынга чоруткан. Сезоннуг ажылдар үезинде улусчу контрольдуң түр постуларын тургузуп, оларга деткимче, дузаламчыны кол бөлүк хүн бүрү көргүзүп келген. Чүге дээрге ажыл-иште четпестерни чайладыры чедиишкиниинг ажылдаарын хандырар болгай. Часкы тарылганың, тараа ажаап алышкынының, мал чемнериниң белеткелиниң, хой кыргылдазының кампанияларының үезинде хайгыылчыларның ажылын идепкейжиткеш, ажылдың организастаашкынында, күш-ажылдың сагылга-чурумунда четпестерни чогуур үезинде эдер хемчеглерни алганы багай эвес түңнелдерни берген. Ынчангаш совхоз часкы тарылганы, дүжүт ажаалдазын, мал чемнериниң белеткелин, хой кыргылдазын организастыг чоруткан, бо чылдың планныг онаалдалары күүсеттинип турар.

Хайгыылчылар суггатчыларның, саанчыларның ажылының шынарын хынап, ында четпестерни эдеринге база дузалашкан.

Б. Т. Саттың удуртканы кол бөлүк Кодээ Советтиң чанында улусчу контроль бөлүү-биле бир демниг ажылдап, чамдыкта хыналдаларны, рейдилерни кады кылыры чедиишкиниинг ажылдаарынга дузалап келген. Сөөлгү үеде секторларның ажылын идепкейжиткени хайгыылчыларның ажылын улам дээштиг болдурган.

— Партия кежигүнүнүң бедик адын мени ажылдың кандыг-даа участогунга харысалгалыг, негелделиг ажылдаарын хүлээндирип турар, ынчангаш партийжи даалганы негелдеге дүүштүр күүседири мээң кол хүлээлгем — деп, Биче-оол Түлүш-оолович чугаалап орар.

Ол чүгле эки ажылчын, хайгыылчы эвес, идепкейлиг кодээ бижикчи. Ооң хүнүң чугула темаларынга, ажыл-ишчилерин мактаан, четпестерни шүгүмчүлээн материалдары республика солуннарынга үнүп турар. Кодээ бижикчиниң идепкейлиг чоруун үнелеп көргеш, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаан.

Хөй чылдарда улусчу контролёр болуп, үре-түңнелдиг ажылдап келгени дээш Биче-оол Түлүш-оолович Сатты республиканың улусчу контроль комитединиң хүндүлел самбыразынга киирген.

Т. ХЕРТЕК.
Сүт-Хөл район.

БО АРЫНДА:

- Өвүрде кыштаглаашкын байдалы.
- Хайгыылчы Б. Сат дугайында.
- Контролёрларга сүме.
- Тускай дыңнадыглар.

КОМИТЕТТЕРДЕ

БАЙ-ХААК

ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозта улусчу контроль бөлүү Кара-Булуң сүт-бараан фермазында чаа инек кажаазының сүт хүлээп алыр өрээлдиң тудуу кайы хире чоруп турарын хынап көрген. Бо объектилерни бо чылдың май айда-ла ажыглаалга киирер турган, ынчалза-даа ам-даа доозулбаан. Ындыг-даа болза ону тударынга көрдүнген акша-хөреңги ажыр чарыгдаттынганы илерээн. Бо тудугларны кылырын элээн каш айларда ара соксаткан турган, ол үениң дургузунда бар тудуг материалдарын шын кадагалап, хайгааравааныындан үрелген, читкен, хоран чүүлдер эвээш эвес болган. Ооң уламындан аңаа артык чарыгдалдар үнген.

Совхозтуң прорабы А. И. Леневтуң онаашкан ажылынга харысалга болгаш хыналда чок чоруунуң уржуундан шынар чок кылган ажылдарны катап кылыр ужурга база таварышкан, орта эвээш эвес акша-хөреңгини үндүрген.

Контроль бөлүү бодунуң бюрозунуң хуралынга А. Леневтуну ийи удаа дыңнап, чугаалашкан, ол четпестерни кыска хуусаада чайладырының талазы-биле аазашкынын берген, ындыг-даа болза ону күүсетпээн. Харысалга чок чоруктуң уржуундан ферманың инектеринге кажаа чедишпес, кызылбулуңну инек торгуур чер кылдыр ажыглаар ужурга таварышкан. Ону барымдалаап, совхозтуң улусчу контроль бөлүү А. Леневту дугайында дыңнадыгны районнуң улусчу контроль комитединге киирген.

Тудуг ажылын багай удуртканы, күрүне хөреңгизин камналга-хумагалал чок чарыгдааны, харысалга чок чоруу дээш А. И. Леневту районнуң улусчу контроль комитеди шыңгыы доңгуткаш, ооң айда алыр шалыңын казаан, тудугну кыска хуусаада доозар даалганы берген.

КЫЗЫЛ ХООРАЙ

Тываның кодээ ажыл-агый техникумунуң библиотеказының ном фондузунуң кадагалалы четпес болуп турарының дугайында медээ хоорайның улусчу контроль комитединге келген. Ону хынап көөрге, айыткан фактылар шын болган.

Техникумнуң библиотеказының ажылдакчылары солчуп турар үеде номнарны чаа кирген кижилерге документ ёзугаар дамчыдып бербейн, хүлээтпейн турган. Ооң түңнелинде хөй чугула номнар читкен.

Техникумда улусчу контроль бөлүү библиотекада номнарның отчёт-учёдун экижидерин директор Д. А. Колесниковка, кол бухгалтер Л. Г. Зубареваga саналдап, арга-сүмезин берген, ынчалза-даа олар ону херекке албаан.

1981 чылда библиотеканың дөрт эргелекчизи солушкан, оларның чаңгызы-даа номнарны хүлээп албаан.

Улусчу контроль комитединиң негелдезин ёзугаар чорутткан санажылганың түңнелинде библиотекадан 2 муң 500 ажыг рубль өртектиг номнар дудаан.

Библиотеканың ном фондузунуң чогуур кадагалалын хандырбааны дээш техникумнуң директору Д. А. Колесниковту, кол бухгалтер Л. Г. Зубареваны хоорай комитеди доңгуткан. Моон соңгаар номнарның учёдун шыңгыы тургузарын олардан негээн.

ШАГААН-АРЫГ

Районнуң төп эмнелгези эрткен чылын шалың фондузунуң төлевирин 28 муң 900 рубльге ажыр чарыгдаан. Бо чылдың чүгле бирги чартыында база ол хире артык чарыгдалды болдурган. Шак ындыг артык чарыгдал эмчи ажылдакчыларының ажылдаан шагының учёдун шын эвес тургусканындан, кол эмчи А. Т. Балганның, кол бухгалтер Н. Н. Погоняйлкинаның, кол экономист Н. В. Масленникованың негелде, хыналда чок чоруунуң уржуундан болган.

Контроль чок чорукту ажыглап алгаш, чамдык эмчилер ап турары 1,5 хемчээлдиг шалыңының кырынга «бажынга дежурныйлаашкын» дээш база артык төлевир ап турганы илерээн. Эмчилер Д. О. Артына, С. Д. Артына, П. Т. Суваң, В. М. Очур, Д. С. Базыр-оол оларның ажылдаан шактарын табель ёзугаар санап көөрге, бир хонукта-ла 25-тен 27 шак чедир «ажылдап» турган болган. Үстүнде адаан эштериниң болгаш өске-даа эмчилерниң, фельдшерлерниң чамдык айларда алган шалыңы хемчээлинден ийи катап ажыг болган.

Оон аңгыда штаттан дашкаар шалыңныг кижилер тудар, өртектиг чүүлдерни эки кадагалавас чоруктарны улусчу контролёрлар илереткен. Картофель, ногаа аймаан багай шыгжаанындан үрелип турган, ону аарыг кижилер чиген кылдыр үндүр бижээни тодараттынган.

Хажыдыышкыннарны болдуруп турган төп эмнелгениң кол бухгалтери Н. Н. Погоняйлкинаны, Чаа-Хөл эмнелгезиниң кол эмчизи Е. К. Чебодаевти, туберкулёзка удур эмнелгениң кол эмчизи Д. О. Артынаны улусчу контрольдуң район комитеди шыңгыы доңгуткаш, оларның бир-бир айда алыр шалыңын казаан. Районнуң төп эмнелгезиниң кол эмчизи А. Т. Балганның херээн улус депутаттарының район Советиниң күүскому болгаш Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министерствозу сайгарып көрген.

ХЫНАЛДАНЫ ОРГАНИЗАСТААРЫ

Контролёрларга сүме

Бөлүктерниң болгаш постуларның чорудар хыналдаларының дээштиги ону билдилиг организастаарындан хамааржыр. Кандыг-даа хыналдалар: аңаа белеткел, ону эрттирери, хыналдадан илерээн чүүлдерни анализтээри, түңнелдерни сайгарары, санал-оналдарны ажылдап тургузары, ооң күүселдезин контрольдаары ышкаш ажылдардан тургустунар.

Хыналдага белеткел. Ону чорударда хамыктың мурнунда хыналданың сорулгазын тодарадыр, ооң соонда ону эрттирериниң арга-методун, хыналда чорударының чурумун тодарадып алыр. Планны тургузар. Хуусаазын, харысалгалыг кижилерни, хыналда чорудар объектилерни, аңаа киржир кижилерни, хынап көөр кол-кол айтырыгларны аңаа айтыр. Хыналдаларнын угланыышкыннарын барымдаалап специалистер арга-сүмени контролёрларга бээр. Хыналда чорудар кол айтырыгларның даңзызын хыналда чорудар кижилерге үлеп бээр болза улам эки. Хайгыылчылар хыналданы эгелээрде ук объектиде байдалды, ооң планныг онаалдаларын эки билип алыр, өске-даа документилер, айтышкыннар-биле таныш болуру чугула.

Коллективке хыналданы эгелээр бетинде ол дугайын ооң удуртукчуларынга, партия организациязынга дыңнадып, хыналда эгелээн дугайын коллективке база чарлаар. Хыналдага улусчу контрольдуң цехтерде бөлүктерин, постуларын киириштирер.

Хыналда үезинде контролёрларның кол сорулгазы—боттарының сонуургап турар айтырының талазы-биле байдалды ылап тодарадыр, кандыг хажыдыышкыннар, четпестер барын илередир.

Бүгү материалдарны эки анализтеп, чамдык айтырыгларны немей тодарадып, бюрога дыңнаан соонда хыналдалар дугайында түңнелдерни кылыр. Илерээн четпестерни чайладырынче угланган шиитпирни бюрога, бөлүктүн ниити хуралынга хүлээп алыр. Ынчангаш илерээн четпестер талазы-биле буруулуг кижилер-биле беседалажыр, санал, сүмелерни киирер, чугула таварылгада улусчу контроль бөлүү коллективтиң удуртукчуларынга, партия организациязынга айтырыг тургузар, коллективтиң хуралын, көскү агитацияны ажыглааш, хөй ниитиниң санал-оналын алыр.

Бөлүктерниң, постуларнын кол сорулгазы — четпестерни чайладырынга, курдавырларны тыварынга, ону ажыглалга киирерингe, бүдүрүлгениң ажыктыын бедидеринге партия организациязынга, администрациязынга дузалаары болур. Моон-биле холбаштыр бөлүк, ооң секторлары илерээн четпестерни чайладып турарын доктаамал контрольдап, чугула таварылгада хыналдаларны катап чорудуп, эгелээн ажыл-херекти эчизинге чедирериниң хемчеглерин алыр.

Четпестерни чайладыры-биле хемчег алыры негеттинип турар шак ындыг хыналдалар түңнелдерин тускай бижиир азы акт тургузар. Кандыг хажыдыышкыннар барыл? Чогуур шиитпирлерни күүсетпейн турарының чылдагааны чүдел? Хажыдыышкыннарның чылдагааны? Ону кым, кажан болдурганыл? Хажыдыышкыннар түңнелинде бүдүрүлгеге, организацияга, күрүнеге кандыг когарал чедиргенил? Бо айтырыгларга харыы акт, бижикке көргүстүнген турар. Ол ышкаш ажылды эчизидеринче, четпестерни чайладырынче угланган сүмелерни аңаа киирер.

ДОҢГУТКАН

Чөөн-Хемчикте СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң дирекциязы штат расписаниезин ёзугаар 114 рубль шалыңныг эмчи ажылдакчызын, 164 рубль шалыңныг төп диспетчер пунктузунуң диспетчерин тудар ужурлуг турган. Ажыл-агыйның удуртукчулары оларны өскээр ажыглап турганын улусчу контролёрлар илереткен. Эмчинин оруңуга автопаркта дежурный механикти тудуп турган. Диспетчерниң шалыңын совхозтуң профэвилел комитединиң даргазы ап турганын тодараткан.

Штаттыг ажылдакчылар талазы-биле мындыг хажыдыышкыннарның түңнелинде механизаторлар эмчи шинчилгезин эртпейн турар. Диспетчер чогундан автопаркта күш-ажылдың сагылга-чуруму багай.

Партия болгаш чазактың удуртулга аппарадын экижидер болгаш чарыгдалдарны эвээжедир дугайында доктаалын хажытканы дээш совхоз директору Х. С. Дамба-Даржааны, кол бухгалтер С. Д. Ооржакты районнуң улусчу контроль комитеди шыңгыы доңгуткан.

Бистиң корр.

Дүвүренчиг медээ

Төктүп, саарлып, бусталып...

Редакцияга келген медээ ёзугаар алырга, совхозтарның нефтебаазаларында кывар-чаар материалдар учёдунуң байдалы дүвүренчиг. Бензин кудар колонкаларның байдалы багай, оларже кым-даа сагыш салбайн турар болгаш үе-үелеп күрүне хыналдазынче киирбейн келген. Колонкалардан хайыраан бензин төктүп турарының түңнелинде, бензин кудар саныңда доктаатан нормадан ажыр хажыышкын 0,5-тен 1 литр чедип турар.

Бо чылын республиканың 66 совхозунуң чүгле 8-и бензин кудар 28 колонканы күрүне хыналдазынга киирген, оларның 23-ун үрелик деп санаан. Ажыглалдан үнген колонкаларны чаартып кылбайн турар. Совхозтарда колонкалар септээр чер чок болганда, ону Сельхозтехкүркомитединиң бүдүрүлгелери чорудуп, техниктиг ажаалданы боттандырган дег. Ынчалза-даа ону чоруткайн келген. Кызылдың районнар аразында сельхозтехника чериниң харылаан турар үш совхозундан өске ажыл-агыйларга септелге соонда хыналда кылдынмаан.

Ажыл-агыйларның хөй кезиинде кывар чүүл кудар доскаарларның тускай клапаннары чок, доскаарларны ак өң-биле будуваан, кайы хамаан чок тургузуп каан. Аастары эки дуглаттынмайн, изиг хүннерде кывар чүүлдүң бусталып үнер бээрин чайладырының хемчеглери алдынмаан. «Тес-Хем», «Чаа орук», «Шекпээр», «Барлык», «Дөң-Терезин», «Шивилиг», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Коммунизмниң херели», «ҮТКА 25 чылы» совхозтарда, Кодээ ажыл-агыйның дуржулга станциязында ындыг четпестерден кывар-чаар материалдарның чидириглери бар. Кывар чүүл кудар доскаарларның багай байдалы улуг каражага чедирер. 10 $м^3$ темчээлдиг доскаарга чылда 1-2 тонна кывар чүүл оскунуп турарын утпаза чогуур.

Доскаарларда таблицалар чок. «ҮТКА 25 чылы», СЭКП-ниң XXV съездизи, «Ленинче орук», «Өөк», «Тиилелге» совхозтарда, Кодээ ажыл-агыйның дуржулга станциязында ындыг таблицалар эргижиреп, балалып калгылаан ийикле шын эвес кылдынган. Ынчангаш ооң учёдун тургузары берге-даа, кывар чүүлдер артыын тодарадырда частырыглар-даа үнүп болур.

Бо хире четпестер турбуже, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Суглак» совхозтар, Кодээ ажыл-агыйның дуржулга станциязы, өске-даа совхозтарның нефтебаазазында кывар-чаар материалдар дудагалы чок. Чүнүң-биле ол тайылбырлаттынарыл? Кодээ ажыл-агый министерствозунуң, райкүускомнарның кодээ ажыл-агый эргелелдериниң, совхозтарның кол бухгалтерлериниң херекке албайн келгенинден кывар-чаар материалдар учёдун шын эвес метод-биле тургузуп турар. Күрүнениң хөреңгизинге камналга, харысалга чок ындыг практиканы дүргөн чайладырының дээштиг хемчеглерин алыр үе келген.

КОММУНИСТИГ БҮЗҮРЕЛ-БИЛЕ

ССРЭ-ниӊ Иштики херектер министерствозунуӊ (ИХМ-ниӊ) системазынга политорганнары тургускан. Оон-биле холбаштыр СЭТА-ныӊ корреспондентизи ССРЭ-ниӊ ИХМ-ниниӊ Политиктиг эргелелиниӊ начальниги иштики херектер албанының генерал-майору В. И. Гладышев-биле беседа кылган.

—Виктор Иванович, СЭКП ТК-ныӊ шиитпирин ёзугаар ССРЭ-ниӊ ИХМ-ниниӊ системазынга политорганнары тургускан болгай. Оларны чүге тургусканыл база олар кандыг ажылды чорудар ужурлугул?

—Чуртка корум-чурумну болгаш хоойлу-дүрүмнү быжыглаар талазы-биле иштики херектер органнарынга даасkan харысалгалыг сорулгаларны күүседири иштики херектер органнарының ажылдакчыларының идейлиг бүзүрелинден, политика талазы-биле быжыкан, организастыг чорууундан, сагылга-чурумундан, бедик профессионалдыг болгаш төлептиг мөзү-шынарларындан кол хамааржыр. Ынчангаш ол бүгү чүүлдер партийжи-политиктиг, идей-кижизидилгелиг база культура-чырыдыышкын ажылын улам ыҗай күштелдирерин, партия, комсомол болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларының ажыл-чорудулгазын экижидерин, иштики херектер органнарының ажылдакчыларының политика-мораль байдалын быжыгаарын, оларның харысалгазын болгаш идепкейин бедидерин негеп турар.

Ук ажылды организастаарын болгаш удуртуруун ССРЭ-ниӊ ИХМ-ниниӊ системазында тургустунган политорганнарга даасkan.

Сөөлгү чылдарда, СЭКП-ниӊ XXVI съездизиниӊ шиитпирлерин боттандырбышаан, корум-чурум үрээшкиннери-биле демиселди күштелдиреринче болгаш социалистиг хоойлу-дүрүмнү быжыглаарынче, эрге-чурум камгалаар органнарының, ылаңгыя милицияның болгаш ССРЭ-ниӊ ИХМ-ниниӊ өске-даа албан черлериниӊ ажыл-чорудулгазын сайзырангайжыдарынче угланган чамдык чугула хемчеглерни алган. Күш-ажылчы коллективтер-биле, хөй-ниити-биле, ниитиниӊ корум-чурумун камгалаарынга киржип турар эки тура каттыжыышкыннары-биле оларның харылзаалары дыка калбарган.

Партия болгаш комсомол органнарының, күш-ажылчы коллективтерниӊ сүмелээнин ёзугаар коммунистерниӊ, комсомолчуларның, бүдүрүлге мурнакчыларының улуг отрядын ССРЭ-ниӊ Иштики херектер министерствозунуӊ системазынга ажылдаары-биле чорутkan.

Ооӊ-биле чергелештир, иштики херектер органнарының ажыл-чорудулгазында ам-даа четпестер бар. Ынчангаш политорганнар оларның ажылын экижидер дугайында партияның негелделерин амыдыралга хажык чокка күүседип чорудар ужурлуг.

—Иштики херектер органнарының политажылдакчызы кандыг болур ужурлугул?

—Политиктиг органнарга СЭКП ТК-ның даандырган харысалгалыг сорулгаларын күүседири профессионал болгаш политиктиг билиглерин үргүлчү бедидерин, ажылдың ленинчи стилин шиӊгээдип алырын, партия болгаш чазактың шиитпирлерин амыдыралга боттандырарын политажылдакчылардан негеп турар.

Политажылдакчы бүрүзү идея талазы-биле ханы бүзүрелдиг, массалар-биле доктаамал харылзаалыг, партийжи принципиалдыг, ажыл-ишчи болгаш ажылдап-даа билир, совет хоойлуларының негелделерин хажык чокка күүседип, дүрген кылыр эң-не нарын кандыг-даа сорулгаларны боттандырып, коллективти сөзү-биле болгаш бодунуӊ хууда үлегер - чижээ - биле баштап шыдаар болур ужурлуг. Политажылдакчы бүрүзү турушкун болгаш чаа чүвени эскерип билир, ажылчи болгаш биче сеткилдиг, аажы-чаны чараш болгаш иштики мөзү-шынары төлептиг болур ужурлуг.

Партияның идепкейлиг дайынчызы—политажылдакчының ол бүгү шынарлары иштики херектер органнарының бодунуӊ составын күрүнениӊ эрге-ажыктарын болгаш хамаатыларның эргелерин камгалаар талазы-биле эрес-шудургу ажылче мобилизастаарынга чагыртkan болур ужурлуг.

—Бистиӊ милициявыс эвээш эвес алдарлыг чаңчылдарлыг болгай. Ук чаңчылдарның эгезин Совет эрге-чагырганың тургустунганының баштайгы хүннеринге хамааржыр. Ук чаңчылдарны улам байлакшыдар талазы-биле политорганнар кандыг рольдугул?

—В. И. Лениниң тургусканы, Коммунистиг партияның кижизиткени совет милицияның ажылдакчыларының улуг салгалдарының үлегер-чижээ бистиң бо хүннеривисте милиция ажылын кылып турар кижилерни эрес-шудургу херектерже хей-аъттыг кирип турар. Коммунистиг партияның болгаш совет улустуң алдарлыг революзу, дайынчы база күш-ажылчы чаңчылдарынга, социалистиг корум-чурумнуң камгалакчыларының хүн бүрүде маадырлыг ажыл-херектериниң үлегер-чижектеринге, төрээн чуртунга кызыгаар чок бараан болуурунга бүгү ажылдакчыларны, ылангыя аныяктарны кижизидери политорганнарның чугула сорулгазы боор турар.

Политорганнарның идеологтуг, политика-кижизидилгелиг бүгү ажылы СЭКП-ниӊ XXVI съездизиниң, партия ТК-ның ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлеринде, эрге-чурумну болгаш социалистиг хоойлу-дүрүмнү быжыглаарынга хамаарышкан айтырыглар талазы-биле СЭКП ТК-ның Чиигине секретары эш Ю. В. Андроповтуң айтыышкыннарында негелделерин иштики херектер органнарының ажылдакчы бүрүзүнүң күүседиринче угланган болур.

ТУРЦИЯНЫҢ КОМПАРТИЯЗЫНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

НИКОСИЯ. (СЭТА). Туркияның Компартиязы (ТКП) Киприниӊ түрк общиназының удуртулгазының башкаланыкчы ажыл-чорудулгазын шиитпирлии-биле буруу шаппышаан, Кипр ортулукту ийи кезекке чарар чорук түрк-киприоттарга хоралыг болур боордан башка, кандыг-даа эки чүве бербес деп онзалап шыйган. Киприн ийи кезекке чарары чүгле империалистиг бөлүктерге ажыктыг, чүге дээрге олар ону боттарының шериг баазазы кылдыр хуулдурарын оралдажып турар деп ТКП-ның «Харавгн» солунда парлаан медеглелинде чугаалаан. Чарылдырыкчы Чоокку Чөөн чүүке болгаш Чер ортузу далайның чөөн талазынга дүшкүүрлуг чорукту чидиглендирериниче угланган америк болгаш натожу планнар-биле холбашкан деп ук медеглелде айыткан. Кипрде болуушкуннарга хамаарыштыр америк империализмниң туружун шыңгыы шүгүмчүлевишаан, ТКП ук туруш кымны-даа мегелеп шыдавас деп медеглээн. АКШ-тың туружу Вашингтоннуң кара сагыштыг чоруун көргүзүп турар. Вашингтон Кипрде байдалды улам чидиглендирер, Кипр ортулукту Чер ортузу далайның чөөн талазынга бодунуң шериг-стратегтиг баазазы болдурар дээш сөөлгү чылдарда каш удаа оралдажып келген деп ук документиде онзалап шыйтан.

Тускай догуннаан, хамаарышпас девискээр талазы-биле бүрүн-бүдүн, даштыкы шериглерден хостуг Кипр дээш ТКП туржуп келген болгаш туржуп-даа турар. Туркияның компартиязы Кипр ортулуктуң ийи общиналарының аразынга айыыл чок чорукту, найыралды болгаш кады ажылдажылганы тургузары дээш демиселип келген деп медеглелде айыткан. Ортулукту чарар дугайында шиитпирни күш чок болдурарынче болгаш Кипрниң общиналарының аразынга чогумчалыг чугаалажыышкыннарны катап эгелээринче ТКП түрк-кипр удурттуланы ыйгырган.

АЙЫЫЛДЫГ ШИИТПИР

БОНН. (СЭТА). Баштайгы согуушкун таварыштырар чаа америк ядролуг ракеталарны Барыын Германияның девискээринге тургузарын көрүп турар резолюцияны бундестаг (ГФР-ниӊ парламентизи) хүлээп алган. Ындыг резолюцияны хүлээп алырын ХДС/ХСС — СВДП деп эрге-чагыргада партиялар ГФР-ниӊ чурттакчыларының хөй нуруузунуң тура-соруунга удур, ёзулуг айыыл чок чорукка чөрүштүр чедип алган. ГФР-ниӊ бодунга-даа, бүгү делегейге-даа айыылдыг уржуктарлыг ук шиитпирни хүлээп алырының мурнуу чарымында бундестагка ийи хүн дургузунда изиг маргылдаалыг санал-оналдар болган. Аңаа ГСДП болгаш «Ногааннар» партиязы дээр удурланыкчы партиялардың төлээлекчилери ГФР-ни АКШ-тың болгаш НАТО-нуң ядролуг ракеталар салып үндүрер чери кылдыр хуулдурар, ооң чурттакчыларын Вашингтонга шаалда кылдыр бээр дээн планнарын шиитпирлиг буруу шапкан.

Санал-онал үезинде сөс ап, чүве чугаалаан ГФР-ниӊ хөй көрүк политиктиг ажылдакчылары — В. Брандт, Г.-Я. Фогель, Э. Бар болгаш өске-даа хөй-хөй депутаттар ГФР-ниӊ девискээринге «Першинг-2» болгаш чалгынныг ракеталарны тургузар чорук айыылдыг уржуктарлыг болур дээрзин Коль-Геншерниң чазаанга сагындырганнар.

ДПА агентилелдиң дыңнатканы болза, «Першинг-2» дээр америк ядролуг ракеталарның баштайгы кезектерин ГФР-ге ноябрь 23-те эккелген. Ынчаарга ийи хүн үргүлчүлээн санал-оналдар хоозун болган, чүге дээрге ук саналдарның доостуурунга чедир дыка хөй шак арткан турда-ла, Рамштейнде (Рейнланд-Пфальц) америк шериг-агаар баазазынга «Першинг-2-ниң» кезектерин эккелген АКШ-тың шериг-агаар күштериниң баштайгы транспорт самолёттары кээп хонупкан деп, «Ногааннар» партиязының төлээлекчизи Отто Шилли медеглээн.

Парламентиге саналдарның үезинде бундестагтың бажыңының чанынга чаа дайынның айыылынга удурланган хөй муң кижи киржикчилиг чыскаал болган. Ооң киржикчилери: «Чаа америк ядролуг ракеталар соксазын!», «Бис тайбыңны камгалаарын болгаш боо-чепсекти чок кылырын негеп тур бис!» деп кыйгырыгларны салып турган. Ол болза баштайгы согуушкун таварыштырар чаа америк ядролуг ракеталарны ГФР-ге тургузар дээн Вашингтоннуң болгаш Бонннуң шиитпиринге Барыын Германияның чурттакчыларының хөй нуруузунуң удур боор турарын херечилеп турар.

АКШ-тың ядролуг чаа ракеталарын ГФР-ге тургузар дугайында айыылдыг шиитпирни бундестаг дамчыштыр хүлээп алган Коль-Геншерниң чазаа ГФР-ниӊ чурттакчыларының айыыл чок чоруунга улуг кыжанышты таварыштырган деп «Крефельд кыйгырыында» чугаалап турар. Ук кыйгырыгга амгы үеде ГФР-ниӊ 5 миллион ажыг хамаатылары ат салган. Ынчангаш ядролуг чепсекти ажыглаар дээр уттаан-сарыыл чок чорукка удур демиселди калбартыр херек деп ук кыйгырыгда айыттынып турар.

Парторганизацияларда

ҮЕ-ШАК ЧАРЫГДАЛЫ КЫЗЫРЫЛГАН

Төвмес-бэтпес чугаалажыышкыннарны Саранскиниң прибор тудуушкун заводунда ажыл-херекторге ам улуг моондак кылдыр үнелеп турар. Янзы-бүрү хуралдарның, ажыл-херекчи ужуражыышкыннарның үргүлчүлелин база санын ында шуут кызырган.

Хемчеглер эрттиреринниң хевирин база партномунуң сүмезин ёзугаар үндезини-биле өскерткен. Илеткээкчилериниң болгаш саналдаашкыннарның чогум үткезин чугаалаашпаш, үе-шагын кызырар дээш негелде безин болуунуң таарымчалыг ролюн ойнай берген. Ол негелдениң канчаар күүсеттинерин ораторнуң ажыл-херекчи шынарларының дугайы-биле барымдаалаттынар.

Оортан ажык-дуза улуг. Мурнунда тургаанга бодаарга ам хуралдаар хемчеглерге үе-шак чарыгдалы барык ийи катап кызырылган. Чижээлээрге, завод коллективиниң чыл эгезинден бээр ажылының түңнелдерин көрген партия ажыл-агый активиниң хуралы бир янзы, онзагай бүдүштүг болуп эрткен. Биеэде ышкаш илеткел кылыр чорук аңаа болбаан. Илеткел орнунга харын кол специалистерниң, ажыл-агыйжыларның, салбырлар, килдистер удуртукчуларының — кураторларның каш-ла минута допчу дыңнадыглары биеэки чаңчылчаан илеткелди ол хуралга солаан. Заводтуң чедип алган чедиишкиннериниң дугайында кончуг эвээш чугаалаан: оларның дугайын заводтуң хөй тиражтыг солуну, хана парлалгазы эки дыңнаткан.

Ам чөвүлел хуралдарны, планёркаларны, парткомнуң, профэвилел болгаш комсомол комитеттерниң, адаанда турар ындыг органнарның хуралдарын ажыл-херекке каража чок кылдыр ховар эрттирер апарган. Чижээлээрге, специалистерниң болгаш цехтер удуртукчуларының ыяап-ла киржилгези-биле директорга болур планёркаларны мооң мурнунда понедельник санында эрттирип турган болза, ам айда бир удаа эрттирер апарган. Планёрларны ам селектор харылзаазын дамчыштыр «ужуражыышкыннар-биле» солаан. Янзы-бүрү айтырыгларны чугаалажырынга чалгар кижилерниң санын дыка кызыгаарлаан. Чалаттырган бир кижи чугаалап туруп бээр, а өскелери «думчуунга кертип олурар» чорук чок апарган. Кижилерни, ылангыя ажылчыннарны бүдүрүлгечи ажыл-херектерден чардыктырары кончуг берге апарган болгай. Ам олар барык шупту ажыл төлевирин күш-ажылчы киржилге коэффициентизин барымдаалап хуваар бригада керээзиниң методу-биле ажылдай берген болгай. Хуралга хөй үе-шак эрттириптер болза, ажылдап алган акша-мөңгүнү эвээжээр апаар.

«Хемчеглер регламентизин» типографияга парлаткаш, бүгү удуртукчуларга, цехтерниң парторганизация секретарьларынга, профэвилел болгаш комсомол активчилеринге хуваап берген. Бүгү-ле бүдүрүлге, идеологтуг болгаш өске-даа чөвүлел хуралдарны ам бир үеде эрттирип турар. Келген кижилерни хүлээп алырын чаңгыс ол-ла шактарында чорудар, хүлээп алыышкынга кирер кылдыр бижиттирген кижилер чок-даа болза, удуртукчулар боттарының ажылдаар черлеринге орар. Мооң-биле кады олар бот-боттары-биле дүрген харылзажып, хүлээп алыышкын үезинде тыптып келген кандыг-даа айтырыгны саат чокка шиитпирлеп болурлар.

База бир чаа чүүл дыка хөй үе-шакты камнап алыр арганы берген: бүгү-ле массалыг хемчеглерни—хуралдарны, слёттарны, семинарларны, политиктиг болгаш экономиктиг өөредилге системазының бөлгүмнеринге база семинарларынга кижээлдерни— ажылдаар ээлчегден дашкаар үелерже шилчиткен. Бүдүрүлгелерниң ажыл-ишчилериниң хуузунда үе-шагын база камнаар дээш ооң парткому, администрация хемчеглер белеткээриниң дениелин бедидер дугайында база сагыш салып турар. Күш-ажылды коллективтиг организастаарының айтырыгларының талазы-биле бригадирлер хуралдарының, ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның чагааларын база саналдарын чугаалажырының үргүлчүлээр үезин база ооң үргүлчү болуруун кызыгаарлаваан.

— Хурал-суглаага артык чугаа-соотту бир янзы соксатканы ажыл-херекчи, харысалгалыг болур чорукту бедидеринге, сагылга-чурумну болгаш организастыг болуруун быжыглаарынга немелде аргаларны ажыдып берген—деп, заводтуң партком секретары В. Якушин чугаалап орар.—Ол хемчегни удуртукчу ажылдакчылар-даа, специалистер-даа, ажылчыннар-даа—бүгү коллектив чүүлдүг деп көрген.

Бистиң бүдүрүлгевис—адырда социалистиг чарышка доктаамал мурнуу одуругда турар. Кылып үндүрүп турар продукция хемчээлиниң бүгү немей өзүлдезин күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткениниң күсели-биле ап турар, а ооң темпилери—планнаттынганындан бедик. Үшкү ажылчын бүрүзү беш чылдың үшкү чылында хууда онаалдаларын хуусаа бетинде күүсеткенниниң дугайын рапорттаан. Заводта кадрларның үнер-кирер чоруу, сагылга-чурум үрээр чоруктар барык чок деп болур.

А. ПАПЕТА,
СЭТА-ның корр.

САРАНСК.

СЪЕЗД БОЛГАН

Даштыкы чурттар-биле садыг-экономиктиг болгаш эртем-техниктиг харылзааларны хөгжүдери —ССРЭ-ниң Садыг-үлетпүр палатазының кол сорулгаларының бирээзи. Партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлеринге дүүштүр ол сорулганың канчаар күүсеттинип турарын ССРЭ-ниң СҮП-тиң Москвага болган съездизинге чугаалажып көрген.

Палатаның ажылынга чурттуң эвилелдешкен бүгү республикаларының каттыжыышкыннарының, заводтарының, фабрикаларының, организацияларының калбак киржилгезин ССРЭ-ниң СҮП-түң даргазы Е. П. Питовранловтуң илеткелинге, делегаттарның саналдарынга демдеглээн.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ
СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

«НАЙЫРАЛ» ДЕП ЭЛЕКТРОЧҮДҮРҮКЧҮЛЕР

СОФИЯ. Болгар найыралдың Сентябрь 6 аттыг машина тудуушкун комбинадының коллективи «Найырал» деп электрочүдүрүкчүлериниң дөрт чаа хевирлерин массалыы-биле бүдүрериниче кирген. 2,5 тонна чедир чүдүрүкчү күчүлүг машиналар ооң мурнундагы ындыг машиналардан экижиткен техниктиг көргүзүглери-биле болгаш даштыкы чараш хевири-биле ылгалып турар.

Софияның бүдүрүлгези социалистиг экономиктиг интеграцияның ачызында тургустунган болгаш шапкын хөгжээн. Ук комбинатты совет специалистерниң техниктиг дузазы-биле тургускан болгаш дерзэн. Совет Эвилели аңаа ооң ачыда чиг-этти болгаш эргежок чугула материалдарны база хандырып бериш турар. Комбинаттың маркалыг эдилээн продукциязы ССРЭ-де эки билир: Болгарияның янзы-бүрү хевирлиг электрочүдүрүкчүлери дыка хөй совет фабрикаларда болгаш заводтарда чогумчалыг ажыглаттынып турар.

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА КАЛБАРГАН

БУДАПЕШТ. Совет Эвилели 1984 чылда Венгрияга 100 миллион хире форинт акша өртектиг интегралдыг схемаларны керээ ёзугаар бүдүрүп бээр, ук керээге «Электроорг-техника» деп бүгү-эвилел каттыжыышкынының болгаш «Электромодуль» деп венгр даштыкы садыг бүдүрүлгезиниң төлээлекчилери ат салганнар.

Амгы үеде Венгрияның бүдүрүп үндүрүп турар приборларының болгаш электроннуг санал[?]га техниказының хөй кезээн Совет Эвилелинден садып ап турар электрон компонентилериниң баазазынга кылып турар.

БЕДИК ДҮЖҮТ

ПРАГА. Республиканың хову-шөлдеринден бо чылын 11 миллион ажыг тонна тараа дүжүдүн ажаап алган. Ол болза республиканың көдээ ажыл-агыйының бүгү төөгүзүнде эң хөй сан боор турар. Кат-чимис сактары болгаш виноград шөлдери база байлак дүжүт-биле өөрткен, мал ажылы чедиишкиннииг хөгжүп келген.

Ажаап алыышкынның бедик темпизин чурттуң мурнакчы ажыл-агыйларындан эгелээн. Мурнакчыларының санынга «Тухораз» деп чехословак-совет найырал аттыг кооператив хамааржыр, ооң хову-шөлдери Колин дээр үлетнүр районда чаптылган. Ында тараанның ортумак дүжүдү гектардан 60 центнер ажыг болган.

Бистиң ажыл-агыйывыста доктаамал бедик дүжүттерниң үндезинин кызыл-тастың совет сорттары хандырган деп, «Тухораз-тың» көдээ ажыл-агый кооперативиниң даргазы Мирослав Клусачек СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан. Тараа шөлдериниң 60 ажыг хуузунга «Мироновская», «Ильичёвка», «Юбилейная» деп сорттарны чаштырган. Совет селекционерлерниң шудургу тывыышкыннары чехословак черге тергиин эки дүжүттү берип турар. 15 чыл бурунгаар бо шөлдерниң гектар бүрүзүнден ортумаа-биле 25 центнерден хөй эвес кызыл-тас дүжүдүн ажаап ап турган.

Чер ажылдакчылары боттарының чедиишкиннерин идегелдиг совет техника-биле база холбаштырып турар. Ажыл-агыйның хову-шөлдеринде «Нива» болгаш «Колос» деп тараа ажаар комбайннар, «Кировец» деп күчүлүг тракторлар ажылдап турар, олар — кооперативтиң машина паркының үндезини-дир. Тараажылар үзүктел чок ажаап алыышкынның шатовчу методун чогумчалыг ажыглап турар, ук метод ажаап алыышкын үезинде дүжүттүң чидирин дыка кызырар арганы берген.

ЧЫЛ ОНААЛДАЗЫН — ХУУСАА БЕТИНДЕ

ХАНОЙ. ВСР-ниң далай тывыш ажылдакчылары даштыкаар үндүр садар продукцияны бүдүрер талазы-биле чыл онаалдазын хуусаазындан ийи ай эрте күүсеткен. Вьетнамда онза алдаржаан нарын чем болур чаа доңурган креветки дээр байлаңнарны даштыкы хереглекчилерге эрткен чылдаазындан 75 хуу хөйнү чорудуп берген.

Ук чедиишкиннер бүдүрүлгениң ажыктыын бедидер сорулга-биле күрүнениң ап турар калбак комплекстиг хемчеглериниң дүрүм ёзугаар түңнели боор турар.

(СЭТА).

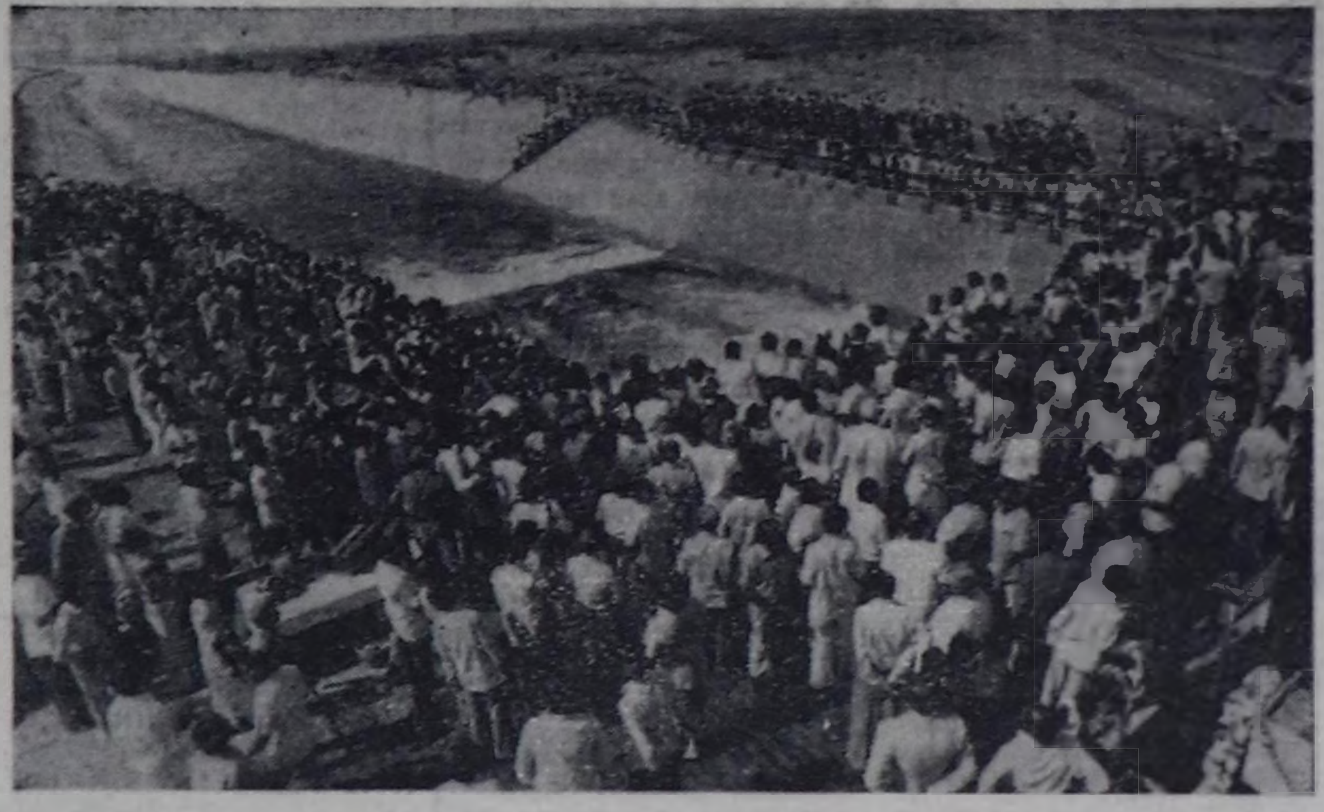

ИНДИЯ. Чурттуң эң улуг суггарылга системазының бирээзи —Раджастхан каналдың ээлчеглиг участогун ажыглаалда кирген. Ол каналдың кол уну 700 километр шөйлүп чоруткан. Келир чылын бо каналдың тудуу доосту бээрге, 2,8 миллион акр шөл суггартынар.

ЧУРУКТА: каналдың чаа участогун байырлал ёзузу-биле ажыдып турары.

С. СЫЧЕВТИҢ фотозу.

(СЭТА).

ДЕРЗИИ ЧӨҢГЭЭ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Демократтыг Афганистанга удур чарлаваан дайынны чорудуп турар Американың Каттышкан Штаттары болгаш НАТО талазы-биле АКШ-тың чөөн эвилелчилери Каттышкан Нациялар Организациязынга «афган айтырыы» дээр хоозун шуугаазынны өскүдерин база катап оралдашкан.

Афганистан Демократтыг Республиканың чазаанын күзелинге чөрүштүр ол шуугаазынны каржы өнчүк-чөгээ кылыр сорулга-биле өөскүткен. Боттарының империалистиг сорулгаларын чедип алыр дээш Мурнуу-Барыын Азияга дүшкүүрлүг чорукту хевээр арттырар дээш бөлүктер Афганистанда социал-экономиктиг чаагай чаартылгаларга, ол чурттуң улузунуң чазаанын чедиишкиннеринге таарзынмайн турарлар.

Американың Каттышкан Штаттары Пакистанның девискээринге афган дээрбечилерин өөредип, чепсеглээш, АДР-ниң чоннунга удур ыдалап турар болгай. Вашингтоннуң ээлчеглиг каржы өнчүк-чөгээзин Пакистанның КНО-да төлээлекчизи деткип, афган улусту нүгүлдеп турган.

Делегейниң ол районунда—Мурнуу-Барыын Азияда дүшкүүрлүг чоруктуң харысалгазы чогум-на Каттышкан Штаттарга бүрүн онаажып турарын КНО-нуң бөлүктеринден демдеглеп турар. Афганистанны долгандыр байдалды чогумчалыг кылдыр таарыштырарынга хоозун шуугаазыннар, каржы нүгүлдээшкиннер эвес, а Афганистан Демократтыг Республиканың чазааның тодаргай саналдарынга үндезилээн, сонуургалдыг талаларның аразынга ак сеткилдиг чугаалажыышкыннарны кылыры. Афганистанның иштики херектеринге кандыг-даа холгаарлаашкыннарны соксадыры эргежок чугула деп, хөй делегаттар санап турар. Сонуургалдыг талаларның ол чугаалажыышкынынга Каттышкан Нациялар Организациязының Чиигине секретарының төлээлекчизи киришкен туруп болур ийик.

Афганистан Демократтыг Республикага удур хоозун нүгүлдээшкинге КНО-ну киириштирер чорук ол чуртту долгандыр байдалды чогумчалыг кылдыр шиитпирлээринге удур бөлүктерге ажыктыг болуп турарын Украин ССР-ниң КНО-да доктаамал төлээлекчизи В. А. Кравец демдеглээн. АДР-ни долгандыр байдалды чидиглендирери эвес, а ол байдалды чогумчалыг кылдыр шиитпирлээринге, афган улуска тайбың амыдыралды хандырары Каттышкан Нациялар Организациязының Уставынга болгаш принциптеринге дүүшкен турар ийик.

ТЕЛЕТАЙП МЕДЭЭЛЕП, ДЫҢНАДЫП ТУР

● БЕРЛИН

АКШ-тың болгаш НАТО-нуң политиказы делегей байдалын улам-на чидиглендиреринче угланган деп, Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының ТК-зының Политбюро кежигүну, ГСЧП ТК-ның секретары Г. Аксен медеглээн. Ортумак ыракшылдың америк ядролуг чаа ракеталарын Барыын Европага тургузуп эгелээни ол политиканың айыылдыг илерээшкини-дир.

Шериг күчүзүнүң талазы-биле артык күштүг болур чорукту Каттышкан Штаттарның болгаш НАТО-нуң чедип алырынга моондактаары—Варшава Керээзиниң киржикчилериниң күрүнелериниң дугурушкаш ажылдап кылган харыы хемчеглериниң кол сорулгазы-дыр деп, Г. Аксен демдеглээн. Социалистиг күрүнелерниң талазындан харыы хемчеглерни ап чорударының эргежок чугулазын чүгле төөгүнүң дуржулгазы эвес, харын-даа Гренадага удур Каттышкан Штаттарның чоокта чаа дээрбечи агрессиязы бадыткаан.

● ГААГА

АКШ-тың Амстердамда консул чериниң бажыңының чанынга массалыг чыскаал болган. Баштайгы согуушкунну америк ядролуг чаа ракеталарын чурттуң девискээринге тургузарын болдурбас дугайында чыскаалдың киржикчилери шыңгыы негээнниер.

Чыскаалдың түңнелинде массалыг митинг болган. Америк ядролуг чаа ракеталарны Барыын Европага эккеп тургузары чүгле Голландияның эвес, харын-даа бүгү Барыын Европаның күрүнелериниң айыыл чок чоруунга өлүмнүг кыжанышкын болуп турарын митингиниң киржикчилери медеглээн.

● ЛОНДОН

Англияның кадык камгалалының национал системазын консерваторларның чазаа кызып турарынга удур демиселди күштелдирери эргежок чугула деп, тред-юнионнарның британ конгрезиниң болгаш лейбористиг партияның удуртукчулары санап турар. М. Тэтчерниң чазааның чоңга удур политиказын ийи организацияларның харылзаалар комитединиң хуралынга шыңгыы буруу шапкан.

Эмнелге херегселдеринге күрүне чарыгдалдарын чазак кызырбышаан, шериг чарыгдалдарын дендии көвүдедип турар. Консерваторларның чазааның ол политиказы чурттуң кадык камгалал системазының чидиг кризизин болдурган деп, хуралга демдеглээн. Англияда эмчилерниң болгаш эмнелге сестраларының аразында ажыл чоктарның саны дүрген көвүдеп турар.

● АЛЖИР

Чоокку Чөөн чүкте, ылаңгыя Ливанда байдалды Алжирниң национал хосталга фронтузунуң партияның Чиигине секретары, Алжир Улус Демократтыг Республиканың президентизи Ш. Бенджедид болгаш Ливанның демшилге-социалистиг партиязының даргазы В. Джумблат оларның ужуражыышкынының үезинде чугаалажып көрген. Ливанга тайбыңны катап тургузарының, ол чурттуң чаңгыс эвин болгаш национал бүрүн эргезин камгалаарының эргежок чугулазын ужуражыышкынның киржикчилери демдеглээн.

● ОТТАВА

Пентагон космосту милитаризастаар талазы-биле бодунуң планнарын боттандырарынга Канаданың эртем-техниктиг күчүзүн улам-на калбаа-биле ажыглап турар. «Саутэм ньюс сервис» деп парлалга албан чериниң медээзин ёзугаар алырга, Канаданың «Спар аэроспейс» компаниязы аэронавтиканың болгаш космос делгемин шинчилээриниң национал эргелелин дамчыштыр АКШ-тың шериг ведомствозу-биле кады ажылдажылганы калбартып, боо-чепсекти эндере бүдүрерин космосче шилчидеринге идепкейлиг киржип турар. Космоска АКШ-тың ажыглаар боо-чепсектерин Канаданың фирмалары удавас бүдүрүп эгелээр.

Ядролуг дайын белеткелинге Канаданы киириштирер дээн АКШ-тың оралдажыышкыннарының күштелгенин парлалга албан чериниң медээзи тодаргай херечилеп турар. Америк чалгынныг ракеталарны Канаданың девискээринге шенээр дугайында дугуржулга Вашингтоннуң ыйымышкыны-биле АКШ-тың болгаш Канаданың аразынга чедип алдынган турган.

● ДАМАСК

Вашингтоннуң милитаристиг политиказының түңнелинде Чоокку Чөөн чүкте байдалдың улам-на чидиглентенин Сирияның радиозунуң тайылбырында демдеглээн. «АКШ-тың амыдыралчы эрге-ажыктарын камгалаар» деп хоозун чылдак-биле Рейганның администрациязы Чер ортузу далайның чөөн талакы кезээнде хөй санныг корабльдерин, шериглерин мөөңнээн болгаш араб чурттарга, ылаңгыя Сирияга удур чаа агрессияны кылырынга белеткенип турар.

Сирия Араб Республиканың империализмге удур, патриоттуг политиказынга хамаарыштыр америк пропаганда өжээтен нүгүлдээшкинин сөөлгү үеде улам күштелдирип турарын радио айыткан. Сирия бодунуң айыыл чок чоруун хандырар талазы-биле чогуур хемчеглерни ап келген. Ол хемчеглер Каттышкан Нациялар Организациязының Уставының болгаш делегей эргезиниң норма-чижектеринге бүрүн дүгжүп турар.

(СЭТА).

ЛИВАН. Эжелекчи администрацияның Тир хоорайда бажыңынга ноябрь дөртте болган частыышкынның өжээзин негеп алыр дээш израиль эжелекчилер Ливанның тайбың чурттакчыларын каржы-дошкун хилинчектээшкиннерге таварыштырып турар.

Эжелеп алыкчыларга тептаң бастырган Ливанның мурнуу талазы чурттуң өске кезектеринден үзе кирдирген. Тир хоорайда болгаш ооң чоок кавызында районнарда комендант шагын тургускан. Массалыг үжеп-чиидиишкиннер болгаш тудуп хоругдаашкыннарны чер болганда чорудуп турар.

ЧУРУКТА: хамаатыы чурттакчы чоннуң эжелекчилерниң үжеп-чиидии турары.

АП—СЭТА-ның телефотозу.

БИЧИИЛЕРГЕ ТЕАТР БАЙЫРЛАЛЫ

«Театр—бичии болгаш эвээди уругларга» деп IV бүгү-эвилел неделязының програмнмазынга солун шиилерни киирген болгаш бичии көрүкчүлерге оларны бараалгадып турар. Москваның бичии уругларга кол сценаларынга —Бичии уругларның төп театрынга болгаш Ойнаарактарның академиктиг төп күрүне театрынга ноябрь 24-те неделя ажыттынган. В. И. Ленинниң адын комсомолга болгаш пионер организациязынга тывыскаттындан бээр 60 чылынга көрүлдени тураскааткан.

Неделяның хүннеринде чүгле Москвага безин 200 хире шиилерни бичии болгаш эвээди уругларга көргүзер. Ол көргүзүглерниң аразында эвээш эвес чаа шиилер бар.

Чогаадыкчы ужуражыышкыннары, ажык эжиктерниң хүннери, урам чүүл дугайында беседалары чурттуң бүгү театрларынга организастап эртирер. В. И. Ленинниң революстуг ажыл-чорудуулгазы эгелээн Казань хоорайта театр-жыткан көргүзүг-биле байырлал Россия Федерациязынга эгелээн. Таджикистанның бүгү театрлары кедээде бичии уругларга үнүүшкүнүг шиилерни көргүзер.

«Театрның төөгүзүнче аян-чорук» деп кежээге аныяк көрүкчүлерни Узбекистанның Хамза аттыг академиктиг театры чалаан. Неделяның үезинде чуртка ийи миллион ажыг аныяк көрүкчүлерге шиилерни сонуургадып көргүзер.

(СЭТА).

ЧАШТАРНЫҢ ХӨГЛҮГ ҮНҮ

Ноябрь 23-тен 27-ге чедир республиканың хөгжүм-шии театрында «Театр болгаш уруглар» деп неделя хүннеры. Ук неделяның байырлыг ажыдыышкынынга хоорайның дээди, ортумак өөредилге черлериниң сургуулдары болгаш башкылары, культура ажылдакчылары киришкен. Байырлыг хурал соонда көрүкчүлер «Кызыл бөртчүгеш», «Илбилиг согун», «Үш хаванактар» деп шиилерден үзүндүлерни көргеннер.

Оон аңгыда уругларга хөгжүм-шии театрының артистери чаа белек кылдыр «Аңчы-Кара болгаш Аңгыр-Чечек» деп тоол-шиини тургусканнар. Ук шиини эң-не баштай 1963 чылда Ленинградтың театр болгаш кинематография институдунуң доозукчулары ойнаан. 1970 чылда ол-ла шиини ийи дугаар тургускан. Ынчангаш уругларга тураскааткан «Театр болгаш уруглар» деп неделяда шииниң үш дугаар тургузуун аныяк көрүкчүлер көрүп турар.

Шииниң тургускан режиссёру Ирина Лопсан, чурук каасталгазы Вера Санниковадыы. Ук шии аныяк ажылдакчыларның баштайгы чогаадыкчы улуг ажылы. Шиинде Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Люндуп Солун-оол, артистер Владимир Серен-оол, Роза Серен-оол, Анна Ширин-оол болгаш театрның аныяк артистери киржип турар. А кол рольдарны — Аңчы-Кара болгаш Аңгыр-Чечекти артистер Солун-оол Соржу болгаш Аңзат Куулар күүседип турар.

Шии, концертен аңгыда, эртип турар неделяның программазында өске-даа солун чүүлдер кирип турар. Чижээлээрге, чураан чуруктарның болгаш янзы-бүрү кылыгларның делгелгелери, конкурстар. Бо бүгүнү чүгле өөреникчилер болгаш сургуулдар эвес, а ясли-садтарда бичии уруглар база коллективтиг-биле кээп, сонуургап көрүп турар.

«Театр болгаш уруглар» неделязы бистиң чурттуң бичии чаштарже, оларның кижизидилгезинче улуг сагыш салыышкынының бир бадыткалыдыр. Уругларның каткы-хөглүг өткүт үнү үзүктел чок болзун!

Р. ТОЛЗАТМАА.

ЧУРУКТАРДА: аныяк көрүкчүлер; уруглар делгелгени сонуургап тур; «Аңчы-Кара болгаш Аңгыр-Чечек» деп шииден үзүндү.

СПОРТЧУ УЖУРАЖЫЫШКЫННАР

Бистиң кожавыс Моол Арат Республиканың Завхан аймаандан аалдап келген спортчулар-биле найыралдың ээ хуу ужуражылгалары Кызылга солун байдалга эрткен.

Ол ужуражылгалар дугайында материалдарны моон адаанда парладывыс.

БАСКЕТБОЛ

«Амы-дуңма моол спортчуларга изиг байыр!» деп кызыл пөсте чараштыр бижээн дозунну «Херел» спорт залының даштыкы ханазында аскан. Кежээниң 5 шак оранчок четпейн турда-ла, спорт залында чаа салган сандайларны көрүкчүлер долдур ээлепкен.

Артында «Завхан» деп бижээн, чараш майкалыг спортчулар-биле Кызылда уругларның спорт школазының командазының кежигүннери бот-боттарынга байыр чедиржип, белекчигештер солушканнар.

Баштайгы удаалга херээжен баскетболчулар ужурашканнар. Оюннуң бирги чартыы (20 минута) төнген соонда, кызылчылар мурнай бергеннер. Ындыг-даа болза, аалчылардан Пуревсурен, Нарантуя, Базсанжаргал болгаш Буджи олар шиитпирлиг, дидим халдап тургаш, санны деңнештиргеннер. Кайы-даа талалың саны деп турда, уругларның спорт школазының төлээзи Л. Рыженкова дээрбекче бир мячиин киирген соонда, оюнуң ийиги чартыы дооступ, 54:52 санга аалчылар үттүрүпканнар.

Дараазында эр улус аразынга оюн база-ла чидиг байдалга эрткен. Сан 30:30 турда, Костя Яков артык санны киирген.

ШЫДЫРАА

Шыдыраага моол аалчылардан болгаш бистиң республикадан 3-3 спортчулар ийи-ийи салытны ойнааннар.

Бирги холге МАР-ның спорт мастеринге кандидат, Завхан аймактың чемпиону Жүгдер-биле эрткен чылгы республика чемпиону, бирги разрядчы Леонид Мохов оларның баштайгы салы Моховтуң тиилелгези-биле доозулган.

Ийиги холге ийиги разрядчы Пунцагнамжил-биле кара тала ойнааш, бирги разрядчы Владимир Бузыкаев аңаа уттурупкан.

Ийиги разрядчы Лхагва-биле моон мурнунда республика чемпиону турган Матпа Хомушку хайымнашкан.

Ынчангаш баштайгы хүнде ниити сан 1,5—1,5 болган.

Маргылдааның шиитпирлиг хүнүнде В. Бузыкаев—Лхагва, Л. Мохов—Пунцагнамжил оларның салы хайым, а М. Хомушку 75 харлыг шыдыраачы Жүгдерни уткан.

Ынчангаш хол-шыдыраага кызылчылар тиилээн.

ТЫВА ХҮРЕШ

Бистиң республикага моол спортчулар чоргаар дээр болза, тыва хүреш маргылдаазы болбайн барбас. Бо удаада база-ла ындыг болган. Кызыл хоорайның болгаш Завхан аймактан ийи мөге 32 шылиндек мөгелерниң аразынга хүрешкен. Ол көрүкчүлерниң сонуургалын хайныктырган. Моол мөгелерниң хүрежин көрүкчүлер четтикпейн манааннар. Баштайгы салыгда республика мөгелериниң бирээзи Чадамба Ооржак Завхан аймактың арзылаң мөгези, 35 харлыг, спорт мастери Юмрээ Сандан-Очурга тавартышкан. Арзылаң мөге Ч. Ооржак-биле элээн үр хүрежикенниң соонда, улуг күш үндүрүп турган, чаи байтаа, арай боорда октаан.

Идегеп болгу дег аныяк мөге Орлан Кызыл-оол 27 харлыг, спорт мастери, аймактың начыны Батбаяр Доржсүрэнге үр болбайн октадыпкан.

Салыглардың түңнелинде дөрт мөге: Анатолий Монгуш, Александр Оюн болгаш аалчылар Ю. Сандан-Очур, Б. Доржсүрэн олар арткаинар. Маңаа Сандан-Очур А. Оюнну, Доржсүрэн А. Монгушту түс-тузунда октаан.

Бирги чер дээш хүрешке Доржсүрэн эжин октаан.

Шаңналдыг черлерни ээлээн мөгелерге республиканың спорт комитединиң хүндүлел бижиктери, өртектиг белектерни тывыскан.

В. КАРА-САЛ.

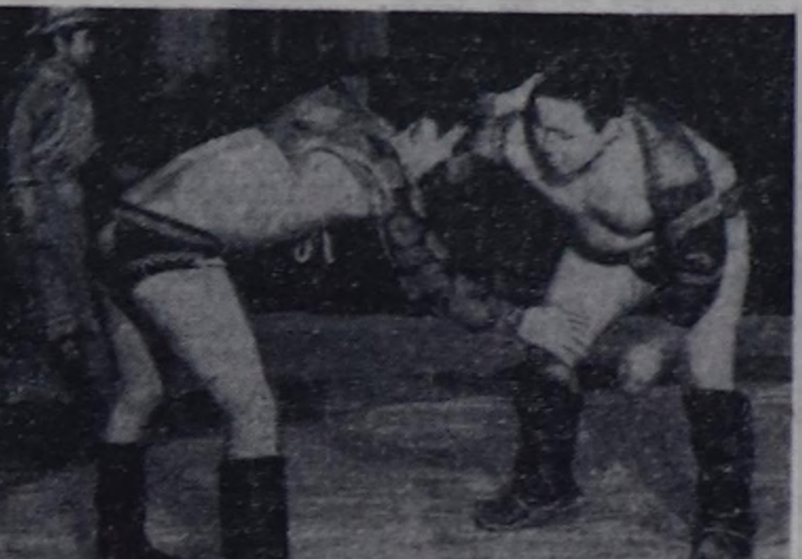

ЧУРУКТАРДА: шүүлген мөге Б. Доржсүрэн; Ч. Ооржак биле Ю. Сандан-Очур хүрежип турлар.

Авторнуң фотолары.

ТВ

НОЯБРЬ 28-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер. 9.25 — Концерт. 10.10—Уругларга фильм. 11.20 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 12.20 — Телемедээлер. 12.25— 14.15—Чапсар. 14.15—Телемедээлер. 14.35 — Беш чыл — кижи бүрүзүнүң херээ. 15.30— Тележурнал. 16.05 — «Черге, дээрге болгаш далайга». 16.35— «Объектив». 17.05 — «Чалыыларның чогаадылгалары». 17.30 —ССРЭ-ниң улустуң башкызы Р. Х. Канчукоеваның дугайында телеочерк. 18.00 — «Алдар-Косе». Мультфильм. 18.15 — «Кижилер дугайында, амыдырал дугайында, бодунуң дугайында монолог». Волынь облазтың Гороховский районунуң СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг колхозтуң даргазы Екатерина Тимофеевна Вашуктуң дугайында телеочерк. 18.45 — «Эжи, дельфин». Документалдыг телефильм. 19.00 —«Күш-ажылы дээш — алдар-ат». БелАЗ-тың коллективиниң бедик бүдүрүкчүлүг чаа машиналарны кылып үндүрер талазы-биле ажылының дугайы. 19.30— «Московские новости» солунның шаңналы дээш фигурлуг чуңгулаашкынга чурттар аразының маргылдаазы. 21.00 — «Үе». 21.35— «Июнь, чай эгези». Телешииниң баштайгы көргүзүү. Автор— Ю. Эдлис. 22.25—Чурттар аразының конкурузунуң лауреады С. Потанин (фортепьяно) ойнаар. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00— 23.45—Баскетболга эр кижилерниң ССРЭ чемпионады. «Жальгирис» («Каунас) — «Университет» (Ташкент).

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35 — Төөгү. 8-ки класс. «Коммунистиг партияның манифезиниң» төөгүлүг ужур-дузазы. 10.05 —А. Твардовский. «Василий Тёркин». 10.35—Ботаника. 6-гы класс. Бактериялар. 10.55— «Сибирьниң нефриди». Эртем-тайылбырлыг фильм. 11.10 —Эртем болгаш амыдырал. 11.40 — Ботаника. 6-гы класс. Бактериялар. 12.00 — Бойлус дугайында билиг. 3-кү класс. Чагааларга харылар. 12.30 — Башкыга — музыка кичээли. 7-ги класс. 2-ги дамчыдылга. 13.35— Сээн лениниң библиотекаң. «Социал-демократияның демократтыг революцияга ийи тактиказы». 14.20 —Пианистерниң С. Рахманинов аттыг Бүгү-эвилел конкурузу. 15.20 —. Телемедээлер. 15.25— 18.00— Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Чуруктуг болгаш амгы үе». Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи А. С. Таваканың чогаадыкчы ажылының дугайында. 18.50 — Киножурнал. 19.00 — «Азия тову». 19.30 — Фильм-концерт. 19.50 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

20.00— «Тамчыктыг удуцар, чаштар!». 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — «Үе». 21.35 — Беш сериялыг уран-чечен телефильм: «Буа-Доре-ден келген кайгамчыктыг дээргилер». 1-ги серия. 23.00— 23.25 — Б. Тихонов ойнаар (баян).

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

НОЯБРЬ 27-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Укрощение строптивого» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 21.00. «Пагданы» 18.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Завтра выйдешь?» 9.15. «Непобедимый» 10.40, 14.10, 18.00, «Из жизни начальника уголовного розыска» 12.20, 16.00, 19.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Киносборник» 14.00, «Жандарм и инопланетяне» 15.10, «Экипаж» 17.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Витя Глушаков — друг апачей» 11.00, «Дорогая Умрао» 12.30, 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Киносборник» 14.00, «Жандарм и инопланетяне» 15.10, 17.00 шактарда.

НОЯБРЬ 28-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Кукарача» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Паруса моего детства» 10.10, «Между нами мальчиками» 11.40, 13.20, «К/клуб «В мире приключений» 15.00, «Укрощение строптивого» 16.30, 18.20, 20.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Из жизни начальника уголовного розыска» 14.30, 16.20, 18.20, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Дорогая Умрао» 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Чудовище» 18.00, 20.00 шактарда.

ХҮЛҮМЗҮРҮГ-БИЛЕ

— Сен бажыңга онаалгаң кылдың бе?

— Ынчанмайн канчаар, хоккейниң үш оюну төңгүжеге кылдым.

• • •

— Школада сеңээ чүү эң-не таарышты, оглум?

— Конга.

• • •

Узун сандайга олурган херээженнер уругларының дугайында таваар хөөрежип олурганнар.

— Мээң оглумга эрткен өөредилге чылында хүндүлүг бижик база бергеннер—деп, бирээзи чоргаар чугаалаан.—Бүзүрээр силер бе, ол чаңгыс-даа катап кичээлге белеткел чок барып көрбээн. Кежээлерни өттүр-ле ном, кыдырааштары-биле ажаанзырап орар. Арыг агаар тынып ал деп албадааш-даа чадап каар мен.

— Магалыг-ла ажы-төлдүг улус чоруур аа— деп, кожазы кайгаан.

(Солундан).

ЧАЗАЛГА

Бо чылдың ноябрь 26-да үнген № 271 «Шын» солуннуң бирги арнында Медеглелде ийиги абзацтың бирги домаан: «Ынчалза-даа Вашингтон, Бонн, Лондон болгаш Рим-даа угаан-сарыылдыг чоруктуң үнүн тооп дыңнаваан — ГФР-ниң, Великобританияның болгаш Италияның девискээрлеринге ортумак ыракшылдың америк ракеталарын эптеп тургузарын эгелээн...» деп эде номчуур.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Кызылдың пединститудунуң белеткел салбыры физика-математика факультединге немелде хүлээп алыышкынны чарлап турар.

Салбырга доосказ ортумак билиглиг, үлетпүрге, кодээ ажыл-агыйга, транспорттуң, харылзааның бүдүрүлге черлеринге, тудуга азы херектекчилер кооперациязының шугумунга ажылчын бооп ажылдаан болгаш бир чылдан эвээш эвес стажтыг кижилерни хүлээп алыр. Ортумак школаларның улуг пионер вожатыйлары 2 чылдан эвээш эвес стажтыг болза, ол ышкаш ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң хүрээлежинден халашкан кижилерни база хүлээп алыр.

Институттуң адынга киирген билдириишкинге дараазында документилерни кожар:

1. Ортумак билиг дугайында документ.
2. № 286 хевирниң эмчи шинзылгазы.
3. Күш-ажыл дептерниң хоолгазы.
4. Бүдүрүлге черинден чорутткан бижик.
5. Ажылдап турган черинден характеристика. Аңаа үштен эвээш эвес кижи ат салган турар ужурлуг.
6. 3х4 см. хемчээлдиг 8 фото-чурук.

Документилер дужаар адрес: Кызыл хоорайның Ленин кудумчузунда № 34 бажың, пединституттуң белеткел салбыры.

АДА-ЧУРТТУҢ УЛУГ ДАЙЫНЫНЫҢ ИНВАЛИДТЕРИНГЕ

Садыг каттыжыышкыннарының «Саян» универмагтың, № 13 магазинниң (Первомайская остановка), № 14 «Аялга», № 7 «Посуда», № 16 (Кечил-оол кудумчуда) магазиннерниң директорлары болгаш садыг администрациязы ажыл хүнүнүң бүгү шактарында хууда айтырыглыг кижилерни хүлээп ап турар.

Ол ышкаш № 2 «Обувь», № 10 «Мебель», № 12 «Электротовары», № 13 (Первомайская остановкада), № 16, (Кечил-оол, 63), № 14 «Аялга» магазиннерде хууда болгаш ог-бүлеге ажыглаар ховар бараннарга чагыгларны хүлээп ап турар.

№ 17 «Запчасти» магазинде чиигелде-биле тускайлап берген хол-биле башкарар автомобильдерге артык кезектерни болгаш автодугуйларны инвалидтерниң чагыын ёзугаар хүлээп ап турар.

Кызылчыларга болгаш хоорайның аалчыларынга

Дагестанның «Лезгинка» дээр күрүнениң алдарлыг танцы ансамблиниң бо чылдың декабрь 18-тиң болгаш 19-туң хүннеринде түс-тузунда 18.00, 20.00 болгаш 18.30, 20.30 шактарда болур концерттеринге кээриче силерни чалап турар.

Урал чүүл удуртукчузу Дагестан АССР-ниң алдарлыг артизи **Иосиф МАТАЕВ.**

АЖЫЛЧЕ ЧАЛАЛГА

«Каа-Хем» разрез доктаамал ажылдаары-биле «БелАЗ—540» болгаш «БелАЗ—548» автосамосвалдарның чолаачыларын, Т-130 бульдозерлериниң машинистерин, автослесарьларны, электрослесарьларны чалап тур.

Разрезте ажылдап турарларга хөй чылдарда ажылдааны дээш база 30 хуу район коэффициентизин немей бээр. 1984 чылдың январь 1-ден эгелээш, хөмүр-даш үлетпүрүнүң бүгү ажылдакчыларынга тарифтиг төлевирлерни болгаш албан-хүлээлге шалыңнарын улгаттырар.

АПТЫРЫГ ТУРГУЗАР ЧЕР: разрезтиң кадрлар килдизи, телефон №№ 99-11-25 азы 99-11-26, эртенгиниң 9 шактан 17 шакка чедир.

БОДАНЫЫШКЫН

(Тоожудан үзүндү)

—Ол хирезинде чамдык уруглар-биле бактажып алган кижи эвесве бо—дээш, авазы уруунче көрген.

— Чиктиин аваманың дээш, Сержиң арай хорадаксай берген.

—Бо уругнуң чамдык эштериниң иелери кадайлар менээ база удурланып эгелээн болдур ийин, башкы.

—Ол ындыг-даа болур ужурлуг — деп, Алдын-Херел чөпсүнген.

—Ол чүнү үүлгедип алганышар ол?— дээш, чолаачы кадайынче чиктигзиниип көрген.

—Бистиң школаның чамдык улуг класстарында, ажы-биле чугаалаарга, мээң безин удуртуп турарым тоску класста ийи-чаңгыс уруглар, шыдалдыг шырак-ла улустуң ажы-төлү чүве ыйнаан, чамдык башкылардан безин артык ховар дээн идик-хептиг, улуг өртектиг эртине даштыг алдын билзек, сырга-биле каастаны бээр чүве бар. Ооң өске өөреникчилерге кандыг салдарлыын чамдык фактылардан өөренип көргеш, ындыг чүвени өөреникчилер ортузунга нептеретпези-биле чамдык ажылдарны кылып турар бис. Өөреникчилер боттары ол дугайында канчаар көрүп, алыс утказын медерел билзин дээш, өөреникчилер болгаш ада-иелер ортузунга бо дугайында ажылды чамдык мурнакчы өөреникчилер-биле, ада-иелер чорудуп тур бис. Ооң дугайында чугаадыр ийин, эш Лопсаң—дээш, Алдын-Херел боду тайылбырлаан.

Чолаачы доңгуудан пэиг шай кудуп алгаш, олче топтап көрүп, элээн үр чүве ыыттавайн боданы берген. Оон башкыларже көргеш:

—Амыдыралдың экижээниинден тыптып турар чүве-дир ийин бо. Бистиң бир уруувус медицина институдунда бешки курузунда өөренип турар. Мынчага чедир хөөкүйнү ортумак чергениң идик-хеви-биле хандырып келдивис. Ону-мону садып бериңер деп чүве-даа негевес чүве-дир. Ажылдап-даа турар болза, алыр акша-шалың чүгле амыдыралга өй болур чүве-дир.

Шын ажыл эгелээн-дир салер. Мындыг чүве база болгулаар чүве-дир. Демги кымый сүтнуң уруглары кандыг туржук. Бир оглунга база чиик машина садып берген турду. Кыстары дээрге чайыры чайынналып чорду. Чоп билир. Чамдыкта бо кижиге безин адаарганчыг апаар ийин. Оларның сөөлү багай болду. Уругларның адазы күрүне карманынче холун суп турганы илерээн. Ону билип тура-ла бажы эъттенген не кижи халас келген хөй чүвелерниң эргиле бергениң боду соонда көрдү ийин. Мындыг база болгулаар чүве-дир. Чамдык кижилерниң амыдырап-чурттап чорууру кээргенчиг-даа болгулаар.

—Бо кудумчуда чурттап турар Хаспаа дээр кижини таныыр силер бе, эш Лопсан?

—Таныыр мен, дуңмам. Кады чаңгыс организацияга ажылдап чордувус. Техника аймаан эки билир турган кижи. Ажылга ыызырыымас, пактаар эр-дир ийин.

—Болар, Эльвира Людвиговна, оларга Хаспааларга ужуражыр херектиг кижи-дир, а мен үдеп чоруурум бо—дээштиң Алдын-Херел далаш-биле тура халаан.

—Берге амыдыралдыг улустар бар болдур ийин. Башкылар боттары барып көрүп, уруг-дарының амыдырал байдалы-биле таныжары тергиин чугула чүве-дир. Оларга дуза-ла херек болгай. Бо чоокта Хаспааны көрбедим. Канчап барган ооңар? —деп, Лопсан сагыжы аарып чугаалаңган.

—Тайгага тооруктап күзээш, чаа келген дижир болду—деп, Йомжун бадыткап каан.

—Ындыг турган тур көрем. Орта кылып турар туруп ажылы чок, тайга-сынның байлаан чыып, аң-мени кырып, оларны улуг өртекке садар ындыг кижилер чаңгыс Хаспаа эвес. Ол каш хонук иштинде элээревес болдур ам. Олча-ажыктың акшазы төнмээн шаанда Севил күжүр-даа, ажы-төлү-даа, амыр-дыш көрбестер болгай —дээш, үнүп бар чораан башкыларны Лопсан үдеп каан.

Кудумчунуң артыы талазында бичии бажыңда бир-ле эр кижиниң хоректенгени болгаш уруглар ыглашканы дыңналган. Ол бажыңче башкылар чоокшулап чедип келгеннер. Бичии кыс кижиниң: Өршээм көрем, күжүр ачай, кээргенчиг аваммы, аңаа дегбейн көрем. Кандаай кижи сен, дуңмам корга берди мышкажыл!—деп чаннып, алгырып ыглаан соонда, холунда дуңмазын куспактаан уруг үне маңнап келген. Анай башкыларны көрүпкеш, кезек када ыды чиде берген турган. Алдын-Херел кыштың соогунда даштын чаңгыс платьелиг, ыглап чалыпган чаш ажы-төлдү көре каапкаш, чүрээ чымырт кыныгаш, бажынче кире-ле халаан.

—Бо канчап турарың ол, сокса! Ие кижиниң ынчаар хинчектеп турар сен, ашак!—деп алгырган. Калчаараан эзирик эр безин көрүнмээн. Алдын-Херел халып баргаш, ону херээженден адыра тырткаш идиптерге, шала кырынга кээп дүшкеш, оон туре халааш идиниң хончузундан бижек ушта соп келген. Башкыже карактары кыза бергеш дап бээрге, ол былдай дүшкеш соора шаптырган. Эзирик эриниң шенээн орта шаңчарга бижээ ырадыр чаштай берген. Ийи кижи сегиржип-ле алган. Ол аразында Лопсаң бо кире халып келген. Удаваанда шагдаа машиназы база маңнап келген.

Эзирик ашааңга эттеткеш, хевин ора соктурган чартык-ыдагаш аныяк херээженин Эльвира Людвиговна эр кижилерден чажыра дуглай тургаш, өске хеп солуп кедеринге дузалажы берген. Чаш дуңмазын куспактап алган Анай авазы-биле кады ыглап турган. Ыглавышаан аныяк ие бичии уруун алгаш, хөрзэнге ынк кылдыр чылыглай куспактааш, ошкагылаан. Анай база авазынга куспактаныпкан. Эльвира Людвиговна база ыглап турган. Ие кижи кезек оожургай бергеш, башкыларже ыды-ыды дидимненип көрүүп келген.

—Четтирдим, башкы! Силер эвес болза мени та канчаптар турган. Ооң эттеп согарының аарышкылыын-даа эскербейн, чүгле чанымда чаныып ыглашкан чаш чүвелеримни дээш чүрээм ажып турду. Хаспаада кээргээр сеткил бар эвес. Бүгү бодун арагага орнапкан кижи-дир. Тып экелген эвээш акшазын бээрге ындыг-ла чүве ыйнаан, чаш ажы-төлге аъш-чем, идик-хеп садып бээр дээш, аңаа бүзүрээш шыгжап кагдым. Ол бодунуң ооруг-биле кады келгеш, акшазын дедир негеди. Бербезимге эттеп турары ол-дур... Өске чүве бодай бербеер башкылар. Ажы-төлүмнүң мурнунга арыг ие мен. Боларны азырап, өстүрүп алыр ээш шыдаар шаам-биле ажылдап чоруур кижи мен. Ажылдап турар черимниң улузу дузалажып турарлар. Оларга улуу-биле четтирген мен. Өскелерден та чүге дудай берген аас-кежик чок амытан мен. Салымымның онаажы дээрден өске чүү дээр—дээш, ыглай-ыглай чугаалаттынган.

А. АРАПЧОР.

(Төнчүзү. Эгези № 271 «Шында»).

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Теле фоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агыйкилдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2047.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл Щетинкина Кравченко кудумчузу. бажың № 1). ТС—01640

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 273 (12363) | 1983 чылдың ноябрь 29, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп

ТЕХНИКА КАМНАЛГАЗЫ — ЧУГУЛА АЙТЫРЫГ

Партия болгаш чазак кодээ ажыл-агый техниказының камналгалыг чорууунче улуг кичээнгейни угландырып турар. Бо талазы-биле чаңгыс эвес удаа чугула доктаалдарны хүлээп алган. Ында көрдүнген айтырыгларны күүседир дээш Таңдыда «Коммунизмниң херели» совхозтуң ажыл-ишчилери, инженер-техниктиг ажылдакчылары чамдык ажылдарны чорудуп келген. Ооң чижээнге дугаары бир хову бригадазының (бригадири А. Оюн) дуржулгазын киирип болур.

Бригада кежигүннериниң часкы хову ажылдарынга ажыглап турган техниказын аштап, чуггаш, бүрүн септээш, даларып, чемерер чоруктап камгалал үстер-биле чаап, ыяк шыгжамырга тургузары чыл бүрүзүнде чаңчыл апарган. Ажыңгыы үрелиишкинге таварышкан автомашиналарны совхозтуң гараж эргелекчизи В. Учунак септээр тускай органызацияларже доп-дораан чорудуп турар.

газынче бистиң совхозта коллективтер база кирип турар. Оларга Михаил Кулаковтуң удуртканы картофель өстүрер звено, Леонид Доңгурнуң удуртканы кукуруза өстүрер звено, Николай Серовтуң удуртканы витаминниг сиген далганы бүдүрер звено, Вячеслав Коожап удурткан чер болбаазырадыр звено хамааржыр. Бо звеноларның эдилээн техниказы шоолуг үрелбес, звено кежигүннериниң техниканы ажаап, кадагалап турары эки.

Сиген далганы бүдүрер агрегат мурнуку чылдарда үргүлчү үрелир турду. Аңаа ажылдаар ажылчыннар база тывылбас, каапкаш чоруптар. А бо чылын ында турум звенону быжыглаан, ооң кежигүннерин тускай өөреткен. АВМ-ниң кадагалалы экижээн. Звено кежигүннери 300 тонна витаминниг сиген далганы белеткээш, онаалдазын ийи катап ажыр күүсеткен. Агрегат амгы үеде бүгү негелде болгаш дүрүм ёзугаар шыгжаттынган, ке-

Специалиске сөс

Дугаары ийи хову бригадазында (бригадири Н. Седен) техника шыгжалдазы база-ла багай эвес. Бо бригада кол кезиинде хову ажылдарын Оңгар-Хову деп черге чорудар. Ынчангаш ында К-700 маркалыг 9, Т-150 деп күчүлүг 8 трактор тараа чаштырар СЗС-2 маркалыг 55 сеялка, СКД-6 деп комбайннар дээш, өске-даа техниканы моонзыг. Ынчалза-даа септелге ажылдарын механизастаанывыс кошкак болганы-биле ээзи үеде ажылдар шуудавайн турган. Амгы үеде ында 5 тонна челир чүък көдүрер кранны тургускан бис. Ооң дузазы-биле аар кезектерни көдүртүп, септээр арганы механизаторлар алган. «Коммунизмниң херели» совхоз часкы тарылга база күскү ажаалда ажылдарын чорудар талазы-биле районда мурнуку одуругда чоруп турар. Маңаа техника камналгазы, ооң септелгезин база шыгжалдазын эки организастаан чорук эвээш эвес салдарны киирген. Оон ыңай техниканың камналгалыг болурунга техника бүрүзүн механизатор ээзинге тускайлап быжыглаар чорук улуг салдарлыг.

Амгы үеде ажыл-агыйларда бригада кержээзи-биле ажылдаар арга нептерееп турар. Күш-ажылды эргелеп башкарарының бо депшилгелиг арга-лыр чылын ажылдааарынга белен. Бригада кержээзи-биле ажылдаарының база бир ажыктыг талазы ол.

Техниканы хөй чылда камныг эдилээн дээш шаңнал-мактал болгаш материалдыг деткимче кордуннээ, социалистиг чарыштың негелдезинде ол дугайында чүү-даа чок. Ону өөренип көөрү чугула. Мурнуку чылдарда совхоз техниканы камныг эдилээн дээш автомастерская болгаш УАЗ-452, УАЗ-469 машиналар-биле шаңналган турган. Ол талазы-биле социалистиг чарышка шаңналдыг черни он ажыг чыл дургузунда ээлеп шыдавадывыс. Техника эдилелиниң болгаш ол талазы-биле ажылдың суларааны моон илдең.

Бистиң совхозта техниказынга камныг, дүрүм ёзугаар кадагалап турарлар хөй. Оларга Сиириң Седен-оол, Николай Комбужаа, Кыргыс Коожап, Владимир Кулаков, Андрей Яң-оол болгаш өскелер-даа хамааржыр. Олардан үлегер ап, мурнуку алдарывысты катап чедип алыры чугула. Чер ажылының шынары оон улуг хамааржыр. Черниң кежиин четтирер дизе, техниканы ажылдаарынга таарымчалыг кылдыр тургузар херек.

К. ОЮН, «Коммунизмниң херели» совхозтуң инженери.

СЕПТЕЛГЕ ЭГЕЛЭЭН

Самагалдайда сельхозтехника каттыжыышкынының коллективи 10 айларда септелге планын 103,7 хуу, продукцияның сайгарарын 103,3 хуу күүсеткен.

Цехтерде кодээ ажыл-агый техниказының септелгезин эгелей берген. Күчүлүг комбайннар ам септекчилерниң холунда кирген. Ону эң хынамчалыг кылыры чугула дээрзин олар билир. Кыштагларже мал чеми сөөртүр автомашиналарның агар септелгезин ында дарый кылып турар болду.

Күш-ажылдың хоочуну, 17 чыл ажыр септекчилеп ажылдаан Б. Б. Баз-Хөө **(чурукта)** бүдүрүлгеде профэвилел комитедин удуртуп турар. Үр чыл ажылдап келген ажылчын мергежилиниң чажыттарын эки билир. Мурнакчы ажылчын үрелген техниканың кезектерин чада салып алган, кайызы «кемдээнин» кичээнгейлиг-биле хынап олур. «Ам белен» — дээш ол камныы-биле эптээш, ээриилдерин быжыдып эгеледи.

Шимчедикчилер септеп турар ажылчыннар Ч. Б. Даңгыр биле ооң дагдынып алганы комсомолчу В. Тирчин **(чурукта)** 1984 чылдың февраль айының үлүүнде ажылдап турарлар. Аныяк септекчиниң мергежили бедээн, чамдык ажылдарны дагдыныкчызындан артык кылыр апарган. Ооң күш-ажылчы тиилелгезинге коллектив чоргаарланыр.

Сельхозтехника каттыжыышкынының районнуң совхозтарын техника-биле үезинде долдур хандырарын чедип алыр сорулга-биле септелгениң шыдарын экижидерин шиитпирлээн. Олар чыл планын күүседиринге бүзүрелдиглер.

Ю. КОСАРЬКОВ.
Авторнуң фотолары.

Хүннүң медээлери

ЧЫЛ ПЛАНЫН КҮҮСЕТКЕН

Ак-Довуракта № 3 оруктудуг эргелелиниң коллективи Совет Тываның 40 чыл оюнга уткуштур бүдүрүлгелер аразында социалистиг чарышка идепкейлиг киришкеш, бо чылын 948 муң рубльдың тудуг-монтаж ажылдарын кылыр турган. 1 миллион 29 муң рубльге күүседип, чылдың күш-ажылчы онаалдазын хуусаадан эрте дооскан.

Кызыл-Мажалык-Тээли оруунда ажылдап турар Николай Хомушкунуң бригадазы пландан ажыр 35,5 муң рубльдың ажылдарын күүсеткеш, чарыштың мурнуку одуруун ээлээн.

Бистиң корр.

ХУУСАА БЕТИНДЕ

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың септелге-тудуг эргелелинде чазаныр цехтиң коллективи он бирги беш чылдың өзек чылында 1800 рубльдың чазанылга ажылдарын күүседир турган, кызымак ажылдааның түңнелинде ону бо хүннерде хуусаадан эрте ажыр күүсеткен.

Амыр-Сат Хертектиң удуртканы уругларга стол, сандай чазаар бригаданың кежигүннери, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи Ф. Нидеркиль, база Д. Доңгак, А. Сарыглар болгаш А. Чымба олар планның даалганы күүседиринге төлептиг үлүүн кииргеннер.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

АГИТКВАРТИРАЛАРНЫҢ ДУЗАЗЫ

Ниитиниң малын кыштагладыры чүгле ажыл-агый удуртукчуларының эвес, харын кодээ Советтериниң база чугула ажылының бирээзи. Бо талазы-биле Барыын-Хемчиктиң «Шекпээр» совхозтуң Аянгаты салбырында кодээ Советтиң күүскому мал кыштаглаашкынының [illegible] органызастыг эртеринче чурттакчы чонну киириштирип турар. Суурда 10 агитквартиралар малчын кодан бүрүзүнге хуваатан. Агитквартираларның кежигүннери оларга доктаамал барып, шеф дузазын чедирип, кажаалар чылыглаар, бажыңнар чугайлаар, ажылдарны доосканнар.

«Чалбыыш» агитквартираның чурттакчылары кадарчы Сынаа Моңгуштуң коданында чаа туткан хөй кажаазын эки чылыглаан. Ол ышкаш «Аялга», «Челээш», «Чечек» агитквартиралар ол ажылдарга идепкейлиг киришкен.

Салбырның коданнарынга мал чеми бо хүннерде дүжүртүнген.

Б. БАГЫТ-ООЛ.
Барыын-Хемчик район.

ЯДРОЛУГ ДАЙЫННЫ БОЛДУРБАС

СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Юрий Владимирович Андроповтуң Медегелели, бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, Тываның ажылчы чоннары изиг-биле деткип, чүулдүгзүнүп, Төрээн чурттуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн боттарының шалыпчы ажыл-ижи-биле улам-на быжыглаар деп шиитпирлиг чоруун илергейлеп турар.

ДАЙЫН АЙЫЫЛЫН ЧАЙЛАДЫР

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Медегелелин станок тудуушкун заводунуң ажылчыннары бистер, ханы билиишкин болгаш бүрүн чүулдүгзүнүүшкүн-биле уткаан бис. Боо-чепсектиң улам-на айыылдыг кылдыр ындаре бүдүрериниң оруунче делегейни чыгап турар кижилерге ол Медегелел чүгле шиигтыы сагындырыг эвес, харын-даа артык шериг күчүлүг болуруун чедип алыр дээн боттанмас пландарындан ойталаарынче америк администрациязынга болгаш ооң эвилелчилеринге ыйгырыг болуп турар.

Барыын Европага ядролуг америк чаа ракеталарны тургузуп эгелээни Совет Эвилелинге болгаш ооң эвилелчилеринге улуг кыжаныышкынны болуп турарын медереп билбишаан, Төрээн чурттуңуң күчүзүн шалыпчы күш-ажыл-биле улам-на быжыглаарын бистер, ажылчыннар бир үн-биле шиитпирледивис.

Бистиң бригадавыс он бирги беш чыл планының дөрт чылдарының даалгаларын күүседипкен болгаш ам немелде хүлээлгелерин боттандырып эгелээн. Бистиң участокта колдуунда херээженнер ажылдап турар, оларның хөй нурууз уругларлыг. Чижээ, мээде ийи уруг, ийи оол бар. Улуг оглум Игорь флотта шериг албазын эртирип, Ада-чуртун камгалап турар.

В. СТЕПИНА,
Москваның Серго Орджоникидзе аттыг станок тудуушкун заводунуң ажылчыннар бригадири, ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады.

ҮНҮМ КАТТЫМ

Кымга-даа дайынның херээ чок. Ол сөс безин хөй миллион кижилерниң ийиги дайынга оскунган совет кижилерге ажок аарышкылыг, ажок хилелиг кылдыр дыңналыр.

Тайбың амыдырал дег магалыг чүве чок. Фабрикалар, заводтар тудуп, тараа тарып, мал азырап, ажы-төл өстүрүп, бүгү-ле тайбың иштиң ханызынче дулдуңуп чурттаары дег эки чүве кайда боор!

Совет кижилер барык дөртен хире чыл дургузунда тайбың дээр алдынга чурттап келди. Бо үениң дургузунда чедип алдынган чедиишкиннерниң хөйүн! Капиталистиг чурттарның чүс-чүс чылдарда четкен хөгжүлдезин он-он чылдарда чедип алды. Совет кижи бүрүзүнүң күзел-соруу ол хөгжүлдени улам бүрүнгээрледири, чедиишкиннерин мөңгежидери, ооң түңнелинде коммунизмни тургузары болур.

Ындыг-даа болза, Барыын чуктуң империалистери дагзаныш-сеткилдиг хөмүрертип турзар-дыр. Американың Рейганга баштаткан администрациязы Германия Федеративтиг Республиканың, Великобританияның болгаш Италияның девискээрлеринде ортумак ырак шылдыц ракеталарын сайгара тургузуп эгелээн. Ол дээрге, Европа диптe «першингтер» болгаш чалгыннар ракеталар костуң келгилээниниң бадыткалы болур.

Өске чурт мезин ариип турда, сарыылдыг кижи бүрүзүнүң тайбың амыдыраар, чурттаар деп сагыжы ажык орар бе? Чок. Ынчангаш, бүгү совет чулус, делегейниң бурунгаар депшилгелиг кижи төрелгетени Американың ол ажылалын чидиг-биле буруушаан, болуңгу кара туразы-биле кылып турар үүлгедиин соксадырын негеп турар.

И. БАБКИНА,
республиканың курлаан комитединде экономист.

ШАЛЫПЧЫ АЖЫЛДААР

СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң Медегелелин чаңгыс эп-сеткилдиг деткээн митинг Улуг-Хемде «Улуг-Хая» совхозтуң Алдыы-Шывээ сүт-бараан фермазынга болган.

Саанчы Ольга Дапзы-Белек сөс алгаш, эш Ю. В. Андроповтуң Медегелелин бүгү эш-өөрү-биле бир дөмей чүулдүгзүнүп деткээнин илереткеш, ону АКШ-тың администрациязының болгаш НАТО блогунуң авантюрасын дайынзырак политиказынга удур согуг харыны бээр чугула документ дээрзин айыткан. Делегей байдалы нарыыдап турар амгы үеде социалистиг Төрээн чурттуң экономиктиг болгаш камгалалының күчүзүн быжыглаары хамааты бүрүзүнүң ыдыктыг хүлээлгези болурун чугулалап демдеглээш, ниитиниң малының баш санын өстүрер, продуктулуун бедидер дээш кыштакчынның ажылдаарын ол хүлээнген. Ферма эргелекчизи Хирлашпен Севек-Хүүрак болгаш өскелер-даа чүве чугаалааш, Совет күрүнениң баштыңының Медегелелин изиг-биле чүулдүгзүнүп деткээш, АКШ-тың дайынзырак болуунуң мелегей политиказын соксадырын шыңгыы негээн.

Бистиң корр.

ФЕРМАЛАРДА КЫШТАГЛААШКЫН: хыналдада Бии-Хем район

УЗАМДЫККАН БЕЛЕТКЕЛ

Бии-Хем — республикада хөй сүт бүдүрүп турар районнарның бирээзи. Ол таварылга эвес. Районнуң девискээри оът-сиген-биле байлак одар-белчиирлерлиг, мал чеми культураларының дүжүдү доктаамал эки, ферма бүрүзүнде симменталь уксаалыг сүткүр инектер бар. Ажылчын курлавыры чедишпейн турган үелер ам эрткен, совхозтарда малчыннар, саанчылар, механизаторлар болгаш тускай эртемниглерниң саны ковудээн. Бо бүгү районнуң кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң планын күүседиринге салдарлыг дээрзи билдингир. Он бирги беш чылдың өзек чылында район пландан ажыр 130—150 тонна сүттү күрүнеге дужаап шыдаарының бирымдаалары бар. Бо хүннерге чедир 5 муң 930 тонна эки шынарлыг сүттү күрүнеге саткан.

Ынчалза-даа районда сүт бүдүрериниң доктаамал өзүлдезиниң дугайында быжыг бүзүрел-биле чугаалаары амдызында эрте. Ооң ужуру чүдел?

Район төвү Туран-биле кожа «Кызыл тараачын» совхозтуң сүт-бараан фермазындан рейдивис эгеледивис. Чүге дээрге ук ферма районнуң удуртукчуларының база кол специалистериниң «дуюуунуң адаанда» болгай. Ферманың хүн бүрүде көргүзүглери доктаамал эвес. Графикти алгаш көөрге, чамдыкта план күүселдези орапчок ажып, чамдыкта аргажок кудулап турар.

— Кажаа-хораавысты бүрүнү-биле септеп ап шыдаваан бис... Инектерниң массалыг оолдаашкыны база саадаан — деп, совхозтуң кол зоотехниги К. Лопато чугаалады.

Сибирьниң кыжы ажыг-даа болза, хеп-хенертен дүшпес болгай. Ынчангаш ажыл-агыйжы удуртукчулар ферманың кажааларының соңгаларын шилдеп, эжик, хаалгаларны чылыглап, хаалаларның ойбак-дылык черлерин сыскып, малгаштап алыр үени бүдүн чай биле узун күс дургузунда тып алыр ийик. Маңаа олардан өске кымны бурудадыр боор?

Фермада малды кышкы үеде ажаап-тежээриниң технологиязын баш бурунгаар ыяк планнап, белеткеп албаан. Чижээлээрге, чарбаны самосвалга чудургеш, инек кажааларынче киирип, шалага овааландыр төп каарга, саанчылар хүмүннарга, тазтарга ургаш, шагжаларга аппарып төгер. Тускай механизация дугайында сагыш-даа чок. Ферма девискээринде мал чемнерин эвээш. Ол хиреде ховудан тракторга сиген чудурүп экээрин шиитпирлеттинмес айтырыг апарган: ферманың бригадири-даа, зоотехник-даа трактористерге айтыышкын бээр эргези чок. Чүге дээрге ону чүгле совхозтуң инженери бээр эргелиг. Ынчангаш ферма ажылдакчылары «хостуг» трактор дилеп, совхоз девискээрин бир кылдыр «димзепип» чоргулаар.

База бир «шиитпирлеттинмес» айтырыг — мал тургузунде тудуг-сууруның эзээжи. Тудугжуларның шуушпей чорууну уржуу-биле ийи кажааны ам ийи чыл дургузунда тудуп келген. Ооң уламында 400 хунажынның турар чери чок. Биргээр чугаалаарга, ийи-ле чыл дургузунда ферманың бүгү кырган инектерни бүрүнү-биле солуптарының аргазы ышкындырган. А ол чоруктуң совхозтуң экономиказынга эвээш эвес каражаны чедирип турар.

Малдың кажаа-хоразының дакпыштары чүгле зооветеринарлыг негелделер-биле кагжып турар эвес, а ниитизи-биле мал ажыл-агыйының бо адырынга улуг дужамык боол турар. Бирээде, хунажыннар сагдынмас; ийиде, мал тарып-боозадыр пунктулар эреңгей байдалда; үштү, хөй баш мал кызыравышаан. Тудуг ажылдарын шын эвес органызастап турарының кескү түңнелдери ол-дур. Байдал мындыг турда бедик продукция дугайында чугаалаан херээ бар бе?

Рейд кежигүннери бо айтырыгже онза кичээнгейни угландырганы анаа-ла таварылга эвес. Ук айтырыгны районнуң бүгү ажыл-агыйларының сүт-бараан болгаш хойжу фермаларында кайы хире кошкак шиитпирлеп турарын рейд илередип тодараткан. Ынчангаш маңаа хамаарыштыр боттуг хемчеглерни дарый ап чорудары — районда мал ажылының беримчезин бедидериниң база бир чугула базымы.

«Саян» совхоз. Төп сүт-бараан фермазының шиитпизи-биле кышка белеткели сула. Инектерниң чайгы семиртилгезин эртиргени багай эвес. Ынчалза-даа оларны кышкы байдалче шилчиткениниң соонда сүт бээри кудулаан. Бригадир А. Лоспановтуң сагап турары-биле алырга, хамык үжүр ферма девискээринде тудуг-сууруның эзээжи биле хунажыннар тургузуп, оларны саар арга чогунда, ол ышкаш инектерни тарып-боозадыр тускай эртемниг мергежилдиг специалистерниң чедишпезинде.

Фермада кормоцехтиң ажылдап турары эки: сиген, силос, савац, чарба дээш өске-даа мал чемнерин четчир санныг белеткээш, ыяк шыгжаан. Саар инектерни багай эвес чылыглап, септээн кажааларда тургускан, машина-трактор-биле хандырып турар, эки. Ынчалза-даа байдал мында ындыг-ла дең-дески эвес. Саанчы Р. Глушковага инек кажаазынга ужурашкы бердивис. Ол 32 инектиң турар черин аштап-арыглап, шагжаларга мал чемин хүмүннап дажыглап эккеп тур. Ол аразында ооң ажылын кичээнгейлиг хайгаарап көрдүвүс. Бо херээжен кижи хүнде-ле мындыг арга-биле бичиилеп 2—3 тонна чүъкту 50—60 метр черге дажыглап турар болду.

— Совхозувуста аар күш ажылды механизастаар талазы-биле инженер-даа бар, кол инженер, зоотехник-даа бар. Ынчалза-даа бо фермага бүгү назыда ажылдап келгеш, кылып келген ажылым бо-дур — дээш, Раиса Петровна хумуң биле тазче айытты. — Харназы-даа дөгүп келди... А мындыг аар ажылга аныяк кыстар — келир үеде келер кайчап ажылдаар деп?

Бызаа кажаазынга келдивис. Мында бо чылын төрээп каш-ла бызаа бар болду. Ындазы-даа арыг-шевер эвес, соок, шык кажаада тургускан бо бызааларның чамдызы кылаштап чадап турар кылдыр суларааан болду. Ужуру чүдел? Бригадир Лоспанова эктин кысты. Аңаа харылыы бызаа ажаакчылары Кечил биле Лоспанова база оларның ырак черден аалдап келген «төрели» кижи бердилер. Ол үш ээртир арагалап алган кижилер кажаа иштинге тенниленип, бызааларга чем берип ажаар туржук, ол-бо сывыртап, алгырыжырынга ой болдулар. Күш-ажылдың салыглга-чурумун бо хире кескүүр-биле үреп, хөй-ниитиниң мал-маганынга бо хире хайыралга чок кижилерни онаап турда, мал бажы хоравас, чудавас, зарывас арга чок.

«Өөк» совхоз районда кыштаглаашкынга белеткел талазы-биле хожудап турган ажыл-агый дээрзин район төвүнге-ле билип алган бис. Ынчангаш бо ажыл-агыйның сүт-бараан фермазын онзагай хынамчалыг көөр деп шиитпирлеп алдывыс. Ынчалза-даа баштайгы хыналдалар фермада байдалдың дээрезини херечилей берген. Кызыл-буурунда кескү черлерде саанчыларның социалистиг хүлээлгелерин база көргүзүглерин ас-кан.

Фермада коммунистерниң рөлю бедик дээрзин совхозтуң партком секретары В. Шаймайер биле фермада партбөлүктүң удуртукчузу В. Сундуй оларның ажыл-агыйжы чугаа-соодундан билдинир. Шыпал-ла, ферманың чылыг, чырык, куруг кажааларын кезип чораш, ажыл-агыйжы, ак сеткилдиг кижилерниң күш-ажылын эскерип, билип чордувус.

«Өөк» совхоз бо талазы-биле ам мурнакчы ажыл-агый апарган-даа болза, зооветеринарлыг ажылдар ам-даа кошкак чоруттунуп турарын айтыр херек. Чкаловка сүт-бараан фермазынга районнуң «Сельхозтехника» каттыжыышкыны 200 инек турар кажааны тудуп берген. Ынчалза-даа ол хире куду шыпарлыг тудугну совхозтуң зооветеринарлыг специалистери кайчап хүлээп алганыл? Тудуг чурумун хажытканының түңнелинде 50 инектиң турар чери чок болган. Малды суггарар коошпаларның тургузуу телевиделде көрдүнгелиндек сыр өске, ажыглаттынмас. Бо бүгүнү совхозтуң кол зоотехниги Л. Шаповалова көрүп, билип турала, ажыглалга хүлээп ап, саанчыларга хүлээдип берген. Ооң түңнели күрүнеге чеже рубльдиң каражазын чедирерил?

Районда төрээн берге байдал «Хадын» совхозта дээрзин рейд бригадазы илереткен.

Каттышкан рейд

Бо ажыл-агыйның сүт-бараан фермазында чаңгыс-даа инек кажаазы кышка белен эвес: долгандыр бок, арыглаттынмаан кажаалар, чемгертикмээн инектер, арган-дорган бызаалар. Бызаа кажаазында ымырза-сээк, чайгы чүве-биле дөмей, имилешкен. Чаш төлдерниң чем чиир шагжаларында карарып када берген, шык чарба кырында ак-ак курттар кылашташкан. Бызаалар дөгерези ишти аарып турар дээрзин ажаакчылар чугааладылар. Бо бүгүге кым-даа буруу чок, чүге дээрге совхозтуң ветеринары аараш, ийи ай ашкан» деп зоотехник Ю. Тарлецкий чугаалады.

Даштын чадагай кажаада 100 ажыг бээш инек тур. Кажаа чанында 5—6 кадарчы эрлер. Айтырдывыс:

— Сай-Кара деп черде турлагдан келдивис. 120 хунажын эккелгенивис бо. Ында ам-даа 128 бар. Ооң кырынга 600 хураган база сүрүп эккелген. А сүт-даа чок, кажаа-хораа-даа чок. Ат болган! Барып көрүңер... — деп улуг кадарчы Э. Күжар дүвүреп чугаалап турду.

— Бо хунажыннарны чаа кажаага тургузар деп турар зоотехник-тир бо. Маңаа бызаалаар инектер ышкажыл. Ооң орнунга аңаа саап турар инектерни тургузар болза, сүдү-даа эзбек болгай-ла, — деп саанчы Саара Долгар чегенип чугаалады.

Сай-Карага удатпайн халдып келдивис. Соңгалары оюк, чемдик, бузук, ишти каът-каът хирлиг кажааны тудугжулар чаа-ла септеп эгелеп турлар. Оон ырак эвесте чаңгыс-даа бүдүн дериг-херексел, механизм чок, бузук кормоцех. Ооң септелгезин чаа-ла эгелээр деп турарын кол зоотехник тайылбырлады. А сүг мында кеңгүс чок, чүгле 728 баш мал бар.

Ол аразында чанывыс-биле тура-даа дүшпейн, чаңчаа чиик машина халдып эрти. «Совхоз директору-дур!» — деп, танымыр кижилер чугаалажып чыдып калды...

Мал ажыл-агыйы районнуң кол оруглазын, экономиказының өзээн тургузуп турар. Ынчангаш ооң сайзыралы анаа-ла саазын кырында эвес, а херек кырында хүн бүрүнүң планныг, чогаадыкчы болгаш шудургу күш-ажылының ачызында хөгжүүр ужурлуг. Маңаа хөй аазаашкыннарның, болдунмас херек кырында хынаттынмаан «дуржулгаларның» ажыы бичии. Рейд үезинде бистерге районнуң удуртукчулары база специалистери дыка-ла хөй аазаашкыннарны берип, амдызында орагомазы безин чок чүүлдерни «сүдавас болур бээр», деп чугаалап турду. Ол бүгүнүң боттаны бээри дээш кызып ажылдаарын кижи бүрүзү утпас боор дээрзинге бүзүрээр апаар.

Рейд бригадазының кежигүннери: К. Ялаков, Тыва АССР-ның уксааждыкылга каттыжыышкынының начальниги; И. МАТВИЕНКО, республиканың уксаажыдылга бүдүрүлгезиниң кол зоотехниги; Д. СУХОРОСЛОВ, Бии-Хем районнуң улусчу контроль комитединиң штаттан дашкаар килдизиниң эргелекчизи; А. МОРОЗОВ, «Тувинская правда» солунунуң корр.; И. ИРГИТ, «Шын» солунунуң корр.

Рейд бригадазының дараазында баар чери — Тес-Хем район.

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

КУШТЕРНИ КАТТЫШТЫРГАШ...

Саранскиде «Центролит» шуткуҝга заводунда партия ажылының практиказында цехтерге болгаш кииндистерге эрттирер идеологтуг чөвүлел хуралдар коскү черни ээлеп турар. Олар парторганизацияның кижизидикчи арга-шиңгээзин бедиткен, чүге дээрге администрацияның, хөй-нинити органнзацииларының, идеологтуг эштинниң кужу деммежип каттышкан.

Бүдүрүлге болгаш кижизидилге сорулгаларын шиитпирлээриңге, чиңээ, аныяктарның коммунистиг кижизидилгезин экижидеринге идеологтуг чөвүлел хуралдарның салдары коскү. Кадрлар белеткеп берип, турар ПТУ-нуң хөй доозукчулары заводка келгеш, мергежил талазы-биле оожум өзүп, хөй-нинити идейлерин көргүскелйн турганнар. Бүгү заводтуң идеологтуг чөвүлел хуралынга дагдыныкчылар чөвүлелин эде тургузуп, ооң кежигүннерин ковудеткен, комсомол-чу-аныяктар бригадаларын немей тургузарын шиитпирлээн. Оларның чарыжының негелделерин өскерткен, аныяктар общежитиелеринге политика-кижизидилгелиг ажылды күштелдирген, ооң түңнелинде ажыл-херектиң байдалы экижээн.

Идеологтуг чөвүлел хуралдарының дээштиг салдарының өске бир чижээ — сагылга-чурумну быжыглаарының талазы-биле бүдүрүлгениң ишчилериниң чагааларынга болгаш саналдарынга үндезилээш кылып чорудуп турар кемчеглер. Активчилерниң сүмелээнни ёзугаар бүдүрүлгениң янзы-бүрү салбырларынга сагылга-чурумну быжыглаарының талазы-биле корулде-конкурсту эрттирген. Ажыл шагының чидириишн дыка ыызырар арганы коллектив тып алган.

— Партия ажылының чаа хевири эки дээрэн бадыткаттынды — деп, заводтуң партком секретары Н. Горюнов чугаалады.—Бис ам коллективиче кижизидилге ажылын шалыпшыы башкарар, кижи бүрүзүнге чедер аргалыг апаргап бис.

Идеологтуг чөвүлел хуралдар заводка-даа, ооң ажылчыннары чурттап турар микрорайонга-даа кижизидилге-массылыг ажылдың бүгү-ле айтырыгларын холга алырынга дузалап турар. Бо чылын завод адырга социалистиг чарыштың тиилекчизи болуп турар.

А. ПАПЕТА,
СЭТА-ның корр.

Саранск.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: отчёттар болгаш соңгулдалар

ЧУГУЛА ИЙИ УГЛАНЫЫШКЫН

Партияның Улуг-Хем район конференциязындан

Чаа Шагаан-Арыгда бо чылын ажыглаалда кирген 300 олуттуг чаа кинотеатр. Улуг-Хем районнуң коммунистерниң төлээлеттириглерниң эрткен субботада анаа чыгылп кээп, районнуң XXVIII партконференциязын эрттирген.

СЭКП райкомунуң отчёттуг үеде ажылының болгаш районнуң партия организациязының моон соңгаарты сорулгаларының дугайында илеткелди СЭКП райкомунуң бирги секретары К. А. Маспык-оол кылган.

Конференцияның ажылынга СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин киришкен болгаш делгерециге чүве чугаалаан.

— Улуг-Хем районнуң коммунистери, бүгү ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, ТК-ның ооң соондагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш шудургу ажылдап, Коммунистиг партияның, Совет чазактың мерген угаанныг иштики болгаш даштыкы политиказын, бүгү совет улус дег, бүрүнү-биле деткип, чурттуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн быжыглаарынга үлүүн киирер дээш демисежип турар. Делегей байдалы коргунчуг чидиглелинген бо үелерде дайын белеткелин улам калбартып империалистиг күштерге шиңгилыг сагындырыг болган СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Юрий Владимирович Андроповтуң Медегелелин, бүгү совет улус дег, бүгү делегейниң кижи төрелгетен дег, улуг-хемчилер бир демниг чаа-биле деткип турар — деп, районнуң партия конференциязынга райкомнуң отчёт илеткелинге СЭКП райкомунуң бирги секретары К. А. Маспык-оол демдеглээн. Ону конференцияга санал берген бүгү делегаттар бадыткаан.

Районнуң улус ажыл-агыйы беш чылдың эрткен үезинде чамдык чедиишкиннерни чедип алган. Баштайгы ийи чылда күрүнеге эът садарының планын район 100,3 хуу, сүттүүн — 100,1, дүктүүн — 101 хуу күүсеткен. Үш чылдың эът садарының планын «УТКА 25 чылы» совхозтан ынгыда бүгү совхозтар күүседир, сүттүүн шуптузу күүседиринин аргалары бар. Үш чылдарның барааныг продукцияа бүдүрериниң планын районнуң үлетпүрү 104,4 хуу, сайгарылганы 102,8 хуу күүседир. Ону беш чылдың баштайгы үш чылдары-биле деңнээрге, үлетпүр продукциязы 1122 муң рубльге хөйнү бүдүрген. Саян-Шушенск ГЭС-тиң суг хөөлбээзиниң девискээриндеи чурттакчылыг черлерни чайлады көжүреринге ажылдары уламчылап, ажыл-агый, культура, чурттаалга тудугларын ажыглаалга кирип, Чаа Шагаан-Арыг, Чаа Чаа-Хөл, Хайыракан суурлар хоорай, суур шинчизинче кирип орар.

Районнуң ажылчы чоннарының культура, эртем-билиг, идея-политиктиг медерел деңнели бедээн, садыг, амыдырал-культура хандырылгазы экижээн. Боттарының эрес, шудургу күш-ажылы-биле аттарын чедип ап, өскелерге үлегерлиг апарганнарның саны улам ковудеп турар.

Ынчалзажок районнуң улус ажыл-агыйында, экономика, культура хөгжүлдезинде улуг чогумдааашкын, четпестер барын илеткелге болгаш саналдарга илередип, оларның чамдыгын чыдаагааннардан тыптып кээп турарын сайгарарын оралдашкан.

Совхозтарның экономиказының үндезини болур мал ажылын алыр бозза, малдың баш саны өзер байтык, харын эвижеп келген. Беш чылдың эгезинде бээр мыйыстыг бода малдың баш саны 1063, ооң иштинде төрүүр инек 746 башка кызырылган. Бо талазы-биле байдал «Улуг-Хая», «Найырал», «Күш-ажылдың хоступ» совхозтарда кончуг дүвүреңниг. Хөй, өшкүнүң баш саны отчёттуг үеде барык 10 муңга кызырылган. Хаванның баш саны 1700 ажыг баш эвээжээн.

Мал бажының кызырлып турарының чылдагааннарының бирээзи — малдан алыр чаш төлдүң эвээжи. Эрткен ийи чылда төрүүр чүс башка онаашпыр 72 анай, хураган, 58 бызаа алдынган, бо чылын ол көргүзүглер 66 биле 56 болган, чамдык ажыл-агыйларда — Жданов аттыг совхозта 42 биле 44, «Ак-Туруг» совхозта —44 биле 50 болган. Ооң ангыда ийи чыл он ай иштинде 3500 ажыг бода мал, 50 ажыг муң шээр мал өлүп хораан болгаш самчыгдаттынган. Мал ажылында ункаажыдылга кончуг суда тургустунган. Саммециталь унсааның барык муң баш казыраларын совхозтар садып алган-даа болза, ооң учёт-отчёдун саадарадып, харысалга чок болганындан, ажаалдазын чедир тургуспааныңдан ол ажыл шуут түңнел чок барган. Ниитизи-биле районда бир инектен чылда саап алыр сүт 1200 килограмм чүгле ажып турар. Күрүнеге садып турар малдың деңгели куду, бода малдың ортумак деңзизи 345 килограмм, хаванның —98 килограмм болган. «Найырал» болгаш «Ак-Туруг» совхозтарының малының ортумак деңзизи оон-даа үскок куду.

Ниитизиң малынга быжыг чем-суурну тургузарының ай тырын чамдык совхозтарда ам-даа чедир шиитпирлеттин мээн. «Күш-ажылдың хоступ» совхозта мал чеми белеткээр бот-орулгаларынга механизастаан бригаданың дуржулгазы пентеревейн келген. Ол совхозта тарымал мал чеми культураларының сеелгү ийи чылда ортумак дүжүдү бир гектардан 36 центнер четмен. «УТКА 25 чылы» «Найырал», «Ак-Туруг» совхозтарда тарымал сиген-ниңн дүжүдү чавыс. Ниитизи-биле чер ажылының культураазын бедидеринин хемчеглери багай боттанып турар. Ооң түңнелинде тараа культураларының дүжүдү бир гектардан ортумаа биле 6,5 центнер, чамдын ажыл-агыйларда мырыңай оон-даа эвээн. Чүгле Жданов аттыг совхозка бо чылын гектардан 14,4 центнер чедир дүжүтү алган. Картофельдин ортумак дүжүдү гектардан 34, ногааларның — 79 центнер боон турар.

Районнуң партия организациязының, совет, ажыл-агый органнарының база оңзагай кичээнгей салыр ужурлуг ай тырын —капитал тудуг. Саян-Шушенск ГЭС-тиң суг хөөлбээзиниң кодурлуп, төлевилээш хемчээлинге келиринге чедир кыска хуусаа арткан. Ынчалзажок Шагаан-Арыгны, суурларны кожурериниң талазы-биле планнаттынган ажылдар оранчок хожудап турар. Отчёттуг үеде кирдүнген 42 миллион рубль түңнүң чүгле 23 миллиону шиңгээттинген. Бо чылдың он айларында «Шагонар-тянстройнун» тудуг организацияларын планын 68,5 хуу, «Красноярскгэсстройнуң» № 2, 3 КМК-лары 61,5 хуу күүсеткен.

Коммунистерниң, партия органнзацияларының күш-ажылчы коллективтерге авангардчы ролюн бедидер талазы-биле угланыышкынны СЭКП райкому доктаамал чорудуп келгенинин түңнелинде чамдык бүдүрүлгелер, организациялар боттарының бүдүрүлге, ажылагый көргүзүглерин экижидип, мурнакчыларының одуруунда киргилээн.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң негелделеринге, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң анаа чугаазында айтыышкыннарга дүүштүр идейполитиктиг кижизидилге ажылын чаа чадаже көдүрериниң сорулгалары партия организацияларының мурнунда туруп турар. Кижизидилге ажылы-биле чергелештир социалистиг хообу-чурумну сагыырын шыңгырадырының, корум-чурумну күштелдирериниң чугулазын илеткелчи болгаш санал бергеннер: «Күш-ажылдың хоступ», «Улуг-Хая» совхозтарда партия организацияларының секретарьлары **О. М. Седии, Ч. С. Сотпа**, Хендерге кодээ Совединиң күүскомунуң даргазы **Е. Д. Агвы**, «Ак-Туруг» совхозтуң малчыны **А. Х. Сүүр-оол**, районнуң прокурору **Н. А. Ондар** олар көдүрген. Ол ышкаш делегаттар боттарының ажыл-агыйларында, бүдүрүлгелеринде мурнакчы дээштиглиг эки чүүлдерин демдеглеевишаан, четпестерин, бурунгаар шимчээшкинге шаптыктап турар доктарларны шугумчулекчи ёзу-биле илередип, моон соңгаар кинчаар кеделирин, ажылдаарын сүмележип турган.

СЭКП обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** конференцияга чүве чугаалааш, районнуң улус ажыл-агый хөгжүлдезиниң ийи чугула угланыышкынынга доктааган. Ол чүл дээрге кодээ ажыл-агый болгаш капитал тудуг болур. Ол ийи адыр кол кичээнгейни негеп турар болгаш ында байдал амгы үеде кончуг дүвүреңниг боон келген. Кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң, ылангыя мал ажылының деңнели сооргу чылдарда өзүлде чок, харын кудулап турар. Ындыг байдалдан уштунарыбиле районнуң коммунистери, ажыл-агыйларының удуртукчулары, специалистери, ажылчылары мал ажылының продуктулуун бедидери, мал бажын өстүрери, уксаазын экижидери дээш шудургу ажылдаар, малдың өлүп хораар, самчыгданыр, чидер чоруу-биле, отчёт-учёдунуң бузалчагы-биле шиңгыы демисежир ужурлуг.

Малга быжыг чем-суурну тургузары дээш, тараа культураларының, картофельдиң, ногааларының туруум бедик дүжүдүн алыры дээш черни ээ ёзу-биле коору, зона системазын билдиниг ажыглап кииррери, чемишчидилгелерин, суггарылганы чогуур негелделерге дүүштүр ажыглаары негеттинип турар. Чүгле ынчан дүжүт магадылаттынып болур.

Капитал тудугда байдалды эдип алырының бар аргаларын районда ам-даа чедир ажыглаавайн турар. Тудуг органнзацияларының удуртукчулары «ажылчыннар, тудуг материалдары чедишпес» деп, өскээртен дуза дилевип олуруп турар. Ындыг чоруктан уштуваары чугула. Ажылчыннарны боттарының кужу-биле ымып, өөредип, ажылга чаңчыктырар херек.

Оон аңгыда малчыннарның амыдырал, культура хандырылгазынче кичээнгейни улам күштелдирип, эмчи хандырылгазын негелдеге чедир бедидерин Г. Ч. Ширшин айыткан. Районнуң партия, совет, ажыл-агый органнарының удуртукчулары ажылының стилин болгаш методтарын сайзырангайжыдып, ажыл-ишти бүрүзүнүң негелделерин билген, массалар-биле сырый харылзаалыг, кижи бүрүзүнүң угаан-медерелинге, сагыш-сеткилинге четкен турар ужурлуг. Партия организациялары ажылчы чоннарның, коммунистериң угаан-бодалын, чүткүлүн коммунистиг тургузуушкунче хаара тудуп шыдаар ындыг күш, болурун чедип алыр, районнуң чаа туттунган хоорай, суурларынга чаа байдалды, амыдыралга, ажылынке чаа хамаарылганы бактаадып тургузар, быжыктырар дээрзинге бүдүрелин чугаазының түңнелинде ол илергейлээн.

Конференция партия райкомунуң отчёттуг үеде ажылын үнелээн болгаш моон соңгаарты сорулгаларны тодараткан доктаалды хүлээп алган. Делегаттар партия райкомунуң чаа составын болгаш партияның область конференциязынга делегаттарны соңгаан.

* * *

СЭКП райкомунуң организастыг пленуму болуп эрткен. Партия райкомунуң бирги секретарынга **Ш. Д. Ооржакты**, ийиги секретарынга **И. Ф. Моляновту**, секретарынга **Ю. Д. Лопсанны** соңгаан.

М. СААЯ,
«Шынның» корр.

Кызылдың дааранылга фабриказының дыка хөй даараныкчылары болгаш ажылчыннары бо хүннерде юбилейлиг чылдың күш-ажылчы вахтазын күүседир дээш шудургу ажылдап турарлар.

Бүдүрүлгениң хоочуну, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы быжыкчы Алевтина Ивановна Трегубова ында 22 чыл доктаамал ажылдап, мергежилиниң талазы-биле тергиин нерниң бирээзинге санадып келген. Ооң кылган ажылдарының шынары кезээде эки.

А. И. Трегубованың нады ажылдап турар эжи, 6-гы разрядтың быжыкчызы Н. П. Олейник база-ла мурнакчыларның бирээзи.

ЧУРУКТА: (солагай таладан) мурнакчы быжыкчылар А. И. Трегубова биле Н. П. Олейник.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

СОРУКТУГ МАЛЧЫН

Өвүр районнуң «Коммунизмче орук» совхозтуң мурнакчы малчыны Күнзенмаа Намбар-ооловна Моңгуш ниитиниң малын ажаап, кадагалаар, ооң чаш төлүн өстүрер, малдан элбек продукция алыр талазы-биле сооргу чылдарда аажок мергежээн. Күнзенмаа Намбар-ооловна эрткен чайын бодунун кадарган хоюн Улаатай-Бажының агы-каңгылыг өттүг черинге чайлагладып семирткен. Ол мал ажаап, кадарарынга кончуг кызымак кижи. Ынчангаш ооң кадарган малында чидер, өлүп хораар азы арган-доорган, чер четпес мал турбас. Бо чылын ооң хоюнуң семиртилгези база шыырак болган.

Соок дүжүп, хар чаапкан. Малчын Кара-Кежагар деп черде кыштаанда көжүп келген. Ол кыштагга шаандан тура Күнзенмаа Намбар-ооловнаның ада-иези, ол-ла совхозтуң үр чылдарда ажылдап келген дуржулгалыг малчыннары кыштап чораан. Ам ол кыштагда оларның уруу Күнзенмаа Моңгуш ада-иезинин изин базып, мал ажылынче шилчээни-биле дөрт дугаар кышты эрттирери-биле көжүп чедип келгени бо.

Хөйжү Күнзенмаа Намбар-ооловнаның көргүзүглери чылдан чылче улам экижип олурар. Эрткен чылын ол 100 баш хөйдан 109 хураганы тергээн совхозунга оңча менди дорукттурун берген. Социалистиг чарышче малчын «Торгалыг» совхозтуң мурнакчы малчыны Бады-Суур Доңгакты кыйгырган. Ол малчыннар ам ийи чыл чарыштыг ажылдап, кайызы-даа эки көргүзүглерни чедип ап, шаңнадып, мактадып келгеннер, оларның кайызын-даа чоокта эрткен районнуң партия конференциязының индирииндеи мактаан.

Хөйжү Күнзенмаа Намбар-ооловна бо кышка база-ла хынамчалыг белеткенген, кыштааң дерин кылган, кошкен, одаар мыы четчир. Малчын ол бирги беш чылдың дөртку чылының кыштаглаашкынын эки эрттирип, 100 хөйдан чүс хураганы алырын хүлээнген. Алган хүлээлгезин күүседир, соглээн сөзүнге ээ болур дээш коммунист Күнзенмаа Моңгуш олут-чыдып чок, эрес-шудургу ажылдап турар.

Күнзенмаа Моңгуштуң амыдыралынга чоокта чаа база бир улуг өөрүшкү болганын чергаарладып чугаалап орар. Совхоз ону шудургу ажылы дээш бистиң чурттувустуң найысылалы Москва хоорайда Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинге баар халас путёвка-биле шаңнаан. Малчын Москва чораащ чаа келген. Ол ам тура-соруктуг, хөй-аттыг ажылдап кирипкен.

Б. СЕДЕН-ХУУРАК.

ЧААРТЫКЧЫЛАР—МУРНАКЧЫЛАР

В. И. Ленин аттыг «Тыва дагдүгү» комбинаттың дагдүгү арыглаар фабриказының инженер-техниктиг ажылдакчылары чаа техниканы ажыглаарының болгаш бүдүрүлгеге технологияның чаартыңының айтырыгларын чугула дээ көрүп турар. Бо чылын бүдүрүлгениң эде чаасеглээрингe 81 муң рубльди чарылдаан азы планда көргүннээн 1,7 хуу хөй болуп турар.

Чаартыкчылар болгаш чогаадыкчылар күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, ажыл аттынмайн турар кураавырларны дилеп тывар ажылга идепкейлиин көргүзүп турарлар. Фабриканың цехтеринде 61 кезек чаа дериг-херексел дерин эткан. Чаартыкчыларның киирген 49 саналдарының 41-ин бүдүрүлгеге ажыглап келээн.

Бүдүрүлгеде чамдык үнелиг херекселдерин ажылавайн турар. Ооң түңнелинде дериг-херекселдер ажыглаарының коэффициентизи пландан 18 хуу куду болган.

Коллектив чаартыкчы болгаш чогаадыкчы ажылдар талазы-биле комплекстиг бригадаларның чедир ажылдаваа-ындан, шиңгээттинген саналдарның экономиктиг ажыы 1600 рубль азы планга удур чүгле 5 хуу болган. Ынчангаш бо талазы-биле айтырыгны парткомга чугаалашканы таварылга эвес. Айыттынган четпестерни кыска хуусаада чайладыры көрдүнген.

М. ООРЖАК.
Ак-Довурак.

Бай-Тайга районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң идик септээр нөги чонга ачы-дуза чедирер талазы-биле социалистиг хүлээлгезин күүседиишкен.

Цех капитал болгаш үүрмек септелгени, модельниг идик септээр ажылдарны чорудуп турар. Үүрмек септелге мастери Моңгуш-оол Саны-Маадырович Кара-Доңгак 10 айларның планын 156 хуу чедирген. Ол бо бүдүрүлгеде он чыл чедир ажылдап турар.

Октябрь Салчак капитал септелгени шынарлыг кылып турар. Ол дугайын чагыкчылар саналдар дептеринде бижээн. Апаык ажылчын бир чыл чедир ажылдап турар, ол үреде хууда социалистиг хүлээлгезин ажыр күүсеткен. Бо дээрге ооң дагдыныкчызы М. С.-М. Кара-Доңгактың дуҙазы болур.

ЧУРУКТА: мурнакчы септекчилер М. С.-М. Кара-Доңгак биле О. Салчак ажыл үезинде.

Ю. КОСАРЬКОВТУН фотозу.

СЕМИНАР

Тес-Хем районга ниитинин корум-чурумун быжыглаар ажылды бедик деңнелге тургузар сорулга-биле Самагалдай кодээ Соведи, районнуң улус суду эш хуу судтарның даргаларының семинарын эрттирген.

Самагалдай суурда чурттап турар, доктаамал ажыл кылбас, аргалаарынга сундуүут ажыл-толууну ... кижи-кижиге салбас чамдык кижилерин эш хуу судунга ол хуу көрген. Чаа-ле 30 хар чедир чорууар, ... В. Шалнактың ... ... даргалары сайгарып чугаалашкан. Ол ... ... чурттап ... ... Ол ышкаш база-ла арагага сундуккан К. Чула, Т. Кидинов болгаш өске-даа чеди кижиниң херээн көрүп, тус-тус хемчеглерни оларга ... .

Б. ЧООДУ.

Улустарның акы-дуңма өг-бүлезинде

ЧААРТЫНГАН ЧЕРДЕ

СЭКП Дагестан обкомунуң бирги секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Магомет Юсупов 50 харлаан. Москваның экономика институдун ол дооскан, эртемнер кандидады деп эртем чадалыг. Республиканың курлаңынга экономист болуп ажылдап турган. А бо чылын ону СЭКП обкомунуң бирги секретары кылдыр соңгаанынга чедир Дагестан АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы болуп бени чыл ажылдаан.

Даглыг черде районнар кезип чораащ, оон чедип келгенде, мен Магомед Юсупов-биле ужуражытым.

—Бистиң даглыг черге чертолбт дыка таарымыр-дыр— деп, ол чугаалады.—Тайга-таскыл артында чедери берге суурларга кижилерин чедирип турар. А ындыг суурлар бисте эвээш эвес. Бо чораащ Европада эң бедик черде Куруш суурга четтим. Анаа чурттаары дыка берге. Быжы аңаа чылда чеди ай ужамчылаар, бажын-балгат база чындыг-ла коммунг таарымчалыг эвес. Чаагай хөрзүннүг чаваа черлерде амгы үеде суурларыңче 250 муң ажыг кижини эң турадыг-биле кожурүп, республиканың ниити ол айтырыгны кезек-чамдыызы шиитпирлээр деп бодап турар бис. Даглар аразында суурларның чаагайжыдарынче эвэ эвес хааш-херексиг үнер бо байн аан. Ынчалзажок даглар-да суурлары база эш кааз болбас болгай.

Октябрьның Улуг революциязының мурнунда Дагестан болза Россияның эң хожудаңгай кыдыг-кызыгаар национал черлериниң бирээзи турган. Ынчап аңаа феодал-патриархалдыг болгаш төрел болук харылзаалар хөлдап турган. Үлетпүрү—бидаргай устывыш бүдүрүлгелери. Кодээ ажыл-агыйы — хожудааңгай, тараачыннарның эң бичи херегселдерин безин хандырып шыдавайн турган. Чонууужук-бижик шуут билбес. Дээди болгаш ортумак өөредилге, эртем албан черлери бисте турбаан.

Октябрь революциязы социал болгаш национал дарлалды кезээ-мөңгеде-биле узуткап, бистиң чуртувустуң бүгү улустарының, ооң иштинде Дагестанның юридиктиг деңг эргезин чарлаан. Төөгүдеи бээр туруп келген экономиктиг болгаш культура талазы-биле деңг эвес чорукту узуткаарынга оларга Совет күрүне дузалаан.

Ол үеде бодунуң мергежилдиг кадрлары чок турган Дагестанга В. И. Лениниң айтыышкыны-биле Россияның төп районнарындан партия болгаш күрүне ажылдакчыларының, үрүмелейлериниң, болгаш культура ажылдакчыларының, инженерлерниң, мергежилдиг ажылчыннарның улуг болуун биске чорудары оңза чугула болган. Үлетпүрнүң тургузарынга, кодээ ажыл-агыйының кооперастаарынга болгаш культура чаартылгаларын чорударынга олар үнелеп четтинмес дузаны көргүскеннер. Бүдүрүлгениң эргелеп башкаларын, организастыг ажылдары чорударын дагестаннар олардан өөренип алганнар. Херек барынга интернационализмниң болган.

Совет эрге-чагырганың чылдарында бүгү республикалар ның ниити күрүне планынга чагырткан, экономиктиг деңдески хөгжүлдезиниң базазынга, чуртка улус ажыл-агыйының чаңгыс ааы комплексин тургустунган болгай, а Дагестанның экономиказы база ооң чарылбас кезии болур. Хааныг Россияның национал кыдыг-кызыгаар черлериниң ооң иштинде Дагестанның хожудаңгай чоруун узуткаар төңгү талазы-биле чугула сорулга чогум-на ол үндезинге шиитпирлеттинген — деп, Магомед Юсупов тайылбырлаан чугаалады.

М. Юсупов-биле беседалаашканың мурнунда республика дугайында статистиктиг сан-чураглар-биле таныштым мен. Совет эрге-чагырганың чылдарында болган чаартылгалар байгамчык болду. Дагестан бөгүн хөй адырлыг үлетпүрлүг, 300 ажыг улуг бүдүрүлгелер бар, оларның продукциязы 80 ажыг чурттарда билдингир. Ол бүдүрүлгелериниң баазазында чаа-чаа хоорайлар болгаш суурлар туттунган, национал ажылчыннары тывылган. Революция мурнунда бүгү Россияның бүдүрүп турганы электроэнергияны Дагестан чаңгыс чылда ажылдап кылып турар. Соңгу Кавказта эң улуг Чиркей ГЭС ында ажылдап турар (1млн квт күчүлүг). Дагестан—чуртка виноград, пат-чимис болгаш ногаалар, эът болгаш дүк бүдүрер кол черлериниң бирээзи.

Республиканың улус ажыл-агыйында ажылдап турар муң кижиниң 673-ү дээди болгаш ортумак эртемниг болуп турар. Ниити өөредилге школаларының, профтехучилищелериниң, техникумнарының четкизи калбарган. Дөрт дээди өөредилге чери, университет, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Дагестан филиалы ажылдап турар.

— Дагестан чонунуң национал составының талазы-биле бир онзы: Швейцарияның девискээриндеи бичии-ле улуг девискээрде (50 муң дөрбелчин километр) үндезин 30 ажыг улустар болгаш этниктиг бөлүктер база ССРЭ-ниң өске-даа 30 хире националдары чурттап турар. 1979 чылдың чизеви-биле алырга, чиңгээлерге, аварлар болгаш даргиннер ол-ла дараалашкаа-биле 418,6 база 246,9 муң кижи санаттынып турар. А агулдар болгаш цахурлар—11,5 база 4,6 муң кижи. 1921 чылда Дагестан автономнуг республика бактааш тургустунган соонда республикада чурттап турар бүгү национарлың, бичии улустарның болгаш этниктиг бөлүктерниң эрге-ажыктарын барымдаалап чорук, илергейлеп турар национал күрүне тургузуунун хевири аңаа тывылган. Хостуг болгаш деңг эргелиг ол хүүр арганы Дагестанга автономия берген. Бодувус конституциявыс, күрүне эрге-чагырганың дээди органнары болган эргелелдер, Дээди Суд, конституция ёзугаар ордуңнен девискээр иштинге бойлу-дүрүм үндүрер эрге — бо бүгү болгаш өске-даа хөй-хой чүүлдер биске кончуг чугула—деп, Юсупов чугаалааш, оон уламчылады:

—ССРЭ-ниң улустарының аразынга ожээнешкек чорук-ту өскүдерин оралдаңнывышаан, национал республикаларда бүгү удуртур албан-дужаалдарны орустар ээлеп, а орус дыл национал дылдарны кыдыг турар деп Барыын чүкте бадыткап турар. Ынчаар парладыы, ынчаар дамчыдып турар кижилер кандыг-даа үеде Дагестанга келгеш, коступ турар боттуг амыдырал-биле таныжып болур. Мен—авар, обкомнуң өске-даа секретарьлары—лезгин, орус, кумык кижилер. Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы—даргин, а Дээди Советтиң Президиумунуң Даргазы—кумык кижи. Күрүне, партия, профэвилел, аныяктар болгаш өске-даа хөй-нинити органнары составының талазы-биле хөй националдыг дээрайн демдеглексээн ийик мен.

Шаанда кожа-кожа суурларның чурттакчылары безин бот-боттарын билишпес чурттап чораннар. Орус дыл дагестаннарга националдар аразынга харылзаажырының, найыралдың болгаш кады ажылдажылганың дылы апаргапын демдеглеп каайн. Үндезини чурттакчы дагестаннарның 70 ажыг хуузу орус дылды төрээн ийиги дылы кылдыр сапап турарлар. Ооң ачызында делегей культуразын олар шиңгээдип ап турар. Ооң-биле кады национал дылдар шапкыны-биле хөгжээн. Өөредилгени школаларда кол он национал болгаш орус дылдарда чорудуп турар.

Бистиң национал шүлүкчүлеривис, чогаалчыларывыс, композиторларывыс, артистеривис чүгле бистиң чуртувуста эвес, а даштыкыда сураглыг. Шыны-биле алыр болза, Дагестанның кайда туруп турарын даштыкыда чамдык кижилер билбес болбайн аан, ынчалзажок улустуң шүлүкчүлери Расул Гамзатовту болгаш Фаза Алиеваны, «Лезгинка» ансамбльдың дамчытыр, дагестан улустуң уран шевер мастерлериниң кайгамчыктыг кылыгларын болгаш чараш хевистерин көргеш, хөй-хөй кижилер ону даштыкыга билип каарлар.

Беседам төнчүзүнде Магомед Юсуповка мындыг таварылганы чугаалап бердим. Улустуң танцы ансамблиниң киржикчилери Бежда суурга ажык төлге оюн көргүзүп турганнар чүве. Мээң-биле кады ынчан концерт көрүп орган СЭКП Цунтиң райкомунуң бирги секретары Наджмудин Алиев мынча дээн: «50 чыл мурнунда болза мыннаар самнап ойнап турары дээш олурун-даа кааптар чыгын турган».

—Чыгын, чыгын—деп, Магомед Юсупов мээң-биле чөпшээрешти.

Совет эрге-чагырга хөй кадай алыр чорукту, нааы четпес уругларны ашакка бээрин, кежин садып алыр чорукту узуткаан. Бижик билбес чорукту узуткаар талазы-биле херээженнер курстары, уруглarga тускай школалар, херээженнер бүдүрүлгелери болгаш мастерскаялар, херээженнер училищелери болгаш техникумнар, яслилер болгаш уруглар садтары ажыттынгылаан турган. Оон эрге-чагырганың чер-чер органнарынга, колхозтар баштаар черлеринге херээженнерни депшидип, хөй-нинити ажылынче хаара тудуп эгелээн.

—Бөгүн ниитилелдиң хостуг болгаш деңг эргелиг кежигүннеринге—дагестан херээженнерге дүрүм ёзугаар чоргаарланып турар бис. Дагестан 100 херээженнер докторлар болгаш эртемнер кандидаттары деп эртем чадаларлыг, херээженнерниң аразында партия, күрүне ажылдакчылары, артистер бар.

Альберт СИРОТКИН.

КҮШ-АЖЫЛ КАМГАЛАЛЫ

Совет кижилерниң амыдыралының бүгү талалыг улам экижидип, оларның ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар талазы-биле программаны СЭКП-ниң XXVI съездизи ажылдап кылган. Кижиниң күш-ажылын чүгле бүдүрүкчүлүг эвес, харын угаа-шыырлыг, солун болгаш чогаадыкчы болдурар дээш партия болгаш Совет күрүне хой күженишкинни үндүрүп келген болгаш үндүрүп-даа турар.

Партия болгаш чазактың салган ол сорулгаларын амыдыралга боттандырып чорудар дээш бистиң республикада кандыг хемчеглерни ап чорудуп турарыл? Күш-ажылдың байдалын, ооң камгалалын экижидерниң база санитар-кадыкшылга хемчеглерниң комплекстиг пландарын ажылдап кылган. Он бирги беш чылдың эрткен чүгле ийи чылдарында бешки бүдүрүлгениң 216 бажыңнарын болгаш дериглерин чаартып, капитал септелгезин чорудуп, 13 муң ажыг ажылчыннарның, ооң иштинде 5 муң херээжен ажылчыннарның күш-ажылының байдалын экижиткен, 4359 олуттуг санитар-амыдырал бажыңнарын делгемчидип туткан. Бүдүрүлге черлеринде эмнелге профилактиктиг болгаш кадыкшылга черлериниң четкилери калбарган. Коллективтиг керээлер ёзугаар көрдүнген күш-ажыл камгалалының талазы-биле ап чоруткан хемчеглерге 400 муң ажыг рубльдың барыгдаан.

Бүдүрүлгениң культуразын бедидер дээш шимчээшкинни ажыл-агый болгаш профэвилел органнары улам сайзыраңгайжытпышаан, күш-ажылды камгалаар талазы-биле мурнакчы дуржулганы чер бүрүзүнге нептередип келген. Бо бүгү хемчеглерни ап чорудуп келгениниң түңнелинде бүдүрүлгеге бертинип кемдээр чорук чылдың-на эвээжеп келчыдар. Бүдүрүлгеге ажылдап турганы, бертинип кемдээнинден ажыл шагы чидирер чорук 3112 кижи-хүнүнге кызырылган.

Ынчалза-даа үлетпүр, тудуг, транспорт, кодээ ажыл-агыйның чамдык бүдүрүлгелеринде болгаш организацияларында ажылдаарынга таарымчалыг байдалдар үениң негелдезинге дүүшпейн турар. «Тыва дугдугу» комбинатта, «Тыва кобальт» комбинатта, Терлиг-Хаяда мөңгүн суу бүдүрүлгезинде, туүйбу заводунда, Кызылдың Кызыл-Мажалыктың эът комбинаттарында, Тываның автотранспорт эргелелиниң автобүдүрүлгелеринде, Кызылдың төп электростанциязының бүдүрүлгелеринде, агаарны ыштадырып, бохталдырар, ажылдаар черлерге дааш-шимээнни улгаттырып турарындан ажылдаарынга таарымчалыг байдалдар тургустунмайн турар. Бо үстүнде адаанывыс бүдүрүлгелерде улустуң ажылдаар черлеринде чылыкты таарыштыр кылып бербээн.

Чамдык ажыл-агый удуртукчулары техниканың айыыл чок чоруунуң дүрүмнерин, ортке удур чурумнарны тоомча чок көрүп, сагывайн келген. Бүгү-ле дузалал, чулуруп, дуржулгар ажылдарны болгаш бүдүрүлгениң өске-даа чорудукчуларын механизастаарынче чогуур кичээнгей салдынмаан. Херээжен ажылчыннарның күш-ажылын кая, канчаар ажыглаар эвил дээрзин тыптыг өөренип көрбейн турар болгаш ажылчын, албан-хаакчыларның санитар-амыдырал хандырылгазын экижидер айтырыглары шүшпен шиитпирлеп турары-биле эптежир арга чок.

«Тыва тудуг» трестиң, «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның, Садыг министерствозунуң бүдүрүлгелерин, бүгү совхозтарны, пассажирлер автобүдүрүлгезин, Чадааның районнар аразында «Сельхозтехника» каттыжыышкынын, Курномсельхозтехника автобаазазын, Чөөнүң амыдырал хандырылга министерствозунуң районнарда бүдүрүлге эргелелдерин албан черлериниң котельнаяларын мында хамаарыштырып болур.

Техниканың айыыл чок чоруун сагывайн келгениниң түңнелинде республикага чылдың-на 800 ажыг кижи озал-ондакка таваржып турар. Бүдүрүлгеге ажылдап турганы, бертинип кемдээр чоруктан улус ажыл-агыйынга чылдың-на 20 муң ажыг күш-ажыл хүннерин чидирип турарын демдеглээр апаар. Бүдүрүлгеге ажыл үезинде бертинип кемдээн таварылгаларның 61,9 хуузу транспорттуң орукка болган озал-ондактарда, 14,28 хуузу тракторларга болгаш кодээ ажыл-агыйның өске-даа машиналарынга ажылдап турган үеде болгулаан. Чамдык ажыл-агыйларда күш-ажылдың сагылга-чурумун чогуур деңнелинге чедир тургуспааның, ажыл шагында арагалаап чоруктардан бертинип кемдээр, авария кылыр, орт болур чоруктар үнүп турарын бо фактылар херечилеп турар-дыр.

Бүдүрүлгеге ажылдап турганы бертинип кемдээр чоруктарны беш удур болдурбас база күш-ажылдың байдалдарын экижидер херекке күш-ажылды камгалаар албан кол рольду ойнаар ужурлуг. Чөөнүң амыдырал хандырылгазының, Садыг, Чырыдыышкын, Кадык камгалал министерстволарында күш-ажылды камгалаар албаннар мынчага чедир тургустунмаан.

Күш-ажыл камгалалының айтырыгларын херекке албас, ону ийиги черге айтырыы кылдыр көөр, кол-ла чүве план күүседээн кылдыр санаар удуртукчулар эм-даа бар. Бо чугула айтырыгны мынчаар тоомча чок көөр чорук күш-ажыл кижизиниң дугайында сагыш салыышкынны кудуладып, ооң ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп бээринче кичээнгейни суларадып турары чугаажок. Шак мындыг тоомча чок чорук кадрларның ажылдан үнүп, кирер чоруун көвүдедип, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн кудулаадып турар. Бо бүгү кезиинде барып планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүсетпейн баар чорукка чедирип болуру билдингир.

Бүдүрүлгеге күш-ажылдың айыыл чок чоруун болдурбас, күш-ажылды камгалаар, ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг бүгү байдалдарны ажылчыннарга тургузуп бээр дугайында партияның болгаш Совет чазактың ада сагыш салыышкынынга харыы кылдыр бар аргаларны шын, чон ажыглап турганы, он бирги беш чылдың ушку, өске чылының планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседир дээш бүдүрүлгелерде профэвилел организациялары чогуур ажылды ап чорудар хүлээлгелиг.

Д. МОНГУШ,
профэвилелдериниң область чөвүлелиниң күш-ажыл камгалаар инспекциязының эргелекчизи.

Бөгүн — Югославияның национал байырлалы — Республика хүнү

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАНЫҢ ҮЕ-ЧАДАЗЫ

Чаа судноң ажыглаалга кирип келгениниң чаңчылчаан байдалы — шампанское шилиниң бузундулары эртенги хүннүң херелинге чайынныынган. Саваның суглары хөй тонна чүък чүдүрер буксирниң бодунуң эргезинге хүлээп алганы ол. Белградтың судо-верфизиниң директору Андрей Тодорович-биле кады база-ла мындыг хевирниң кылып турары судноозунуң чапынга турдувус.

— Бо судноң база удавас сугже салып киирер бис — деп, директор чугаалай-дыр. — Ол — совет чагыглар ёзугаар кылып турарывыс мындыг хевирниң буксирлерниң он чеди хевирлериниң бежи болур. ССРЭ-же чорудуп турарывыс бараaннарның ниити хемчээли чыл санында-ла улам көвүдеп турар. Чүгле бистиң верфьте безин чер казар машиналарны болгаш рефрижераторларны, буксирлерни болгаш портка ажыглаар крааннарны кылып турар. ЮСФР-ниң он үш далай болгаш хем верфилери совет чагыгларны кылыры-биле ажылдап турар. Чижээ, Сплитте болгаш Риеката бистиң эштеривис Югославияның судно тудуушкунунуң төөгүзүнде бо беш чылда эң улуг ажылды Совет Эвилелинге кылып берип турар: далайга ажылдаар он беш танкерлерни чорудуп бээр.

Судно тудуушкунунуң талазы-биле ССРЭ-ниң болгаш ЮСФР-ниң аразында кады ажылдажылга бот-боттарынга ажыктыг болуп турар. Совет тала амгы үениң быжыг судноларын, а Югославияның верфьтери — чогуур үениң улуг чагыгларын ап турар. Капиталистиг сайзыраңгай хой-хой чурттарның верфьтери ажыл-биле чүгле бүдүн-чартык хире чылда хандыртынган турда, югослав судно тудукчулары 1986 чылга чедир ажыл-биле хандыртынган дээрзин Югославияның парлалгазы дыңнаткан.

ЮСФР-ниң ажылчы чонунуң шиитпирлээри чугула хой-хой сорулгаларны күүседиры-биле амгы үеде ажылдап турар. Оларга — экономиканы деңдесин хөгжүдерниң болгаш чурттуунуң чонну ажыл-биле долу хандырарын чедип алырының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң, инфляция-биле болгаш өртектер улгадыр чоруу-биле демиселдиң күштелдириериниң айтырыглары хамааржыр.

Амыдырал шыңгыы айтырыгларны тургускан даштыкы чурттар-биле садыглажыышкынның хемчээлин өстүрер. Барыын чүк-биле садыглажыышкынның байдалын өөренип көөр, капиталистиг чурттардан келир чиг-эттиң болгаш материалдарның уржуундан хамаарылгалыг болур чорукту чок кылыр, амгы-апгы республикаларның болгаш крайларның хөгжүлдезиниң байдалын деңнээр. Югославияның Коммунистер эвилелиниң сөөлгү XII съездизинге демдеглээни ёзугаар алырга, ЮКЭ-ниң, бүгү улустуң кол сорулгазы болза, экономиканың деңдесин хөгжүлдезин чедип алыры-биле үр чылдарда салдынган программаны амыдыралга боттандырары болур.

Чурттуң даштыкы экономиктиг харылзааларын удам сайзыраңгайжыдары, делегейниң күш-ажыл хуваалдазынга ЮСФР-ниң идепкейлиг киришпиктерни Югославияга үнелеп четтинмес ужур-дузалыг болур. Деп эргелиин болгаш бот-боттарынга ажыктыг болуруунуң принциптеринге үндезилеттинген — ССРЭ-биле болгаш социалистиг өске-даа чурттар-биле кады ажылдажылга болза, Югославияның хөгжүлдезинге улуг салдарны чедирип турар. Совет-югослав харылзааларының кол-кол углаышкыннары 1981-1990 чылга чедир экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганың узун хуусаалыг программазында айыттынган. Энергия курлавырлары-биле чегей хандыртынган чурт болур — Югославия-биле электри энергетиказының талазы-биле кады ажылдажылганы ап көрээли. Ол талазы-биле улуг кичээнгейни мында угландырып турар. Ол — ЮСФР-ниң экономиктиг күчүзүнүң өзүлдезиниң үнер дээзи, күш-ажылды энергия-биле чепсеглээриниң хемчээлин бедидери-дир. 4300 мегаватт күчүлүг энергетика объекттери ам ажылдап. 1000 мегаватт күчүлүг элээн каш станциялар тудуунуп турар. Сөөлгү чылдарда ниити кужу 720 мегаватт «Плевля», «Битола», «Гацко» станциялар ажыглалда кирген. Македонияда чылыг кужу-биле ажылдаар «Битола» станция республиканың эң улуг энергокомплекизиниң составында кирип турар: Чылыг-биле ажылдаар ол станцияның турбиналарын, генераторларын, котёл агрегаттарын Ленинградтың «Металлический завод», «Электросила» каттыжыышкыннары, Москва чоогунуң Подольскиде Серго Орджоникидзе аттыг завод белеткеп кылган. Чылыг кужу-биле ажылдаар «Битола-1» станция Македонияның электроэнергияга хереглединиң чартык кезиин бүдүрүп үндүрүп турар.

— Дериг-херекселдер эки ажылдап турлар — деп, энергокомплекстиң чиңгине директору Д. Бошков чугаалады. — Дуржулга кылдыр ажыглаарының хуусаазын ол станция Югославияда эң дээре көргүзүглер-биле доосту. Бистиң инженерлеривис болгаш техниктеривис-биле кады баштайгы ээлчегте турушкан совет специалистерниң ында киирген үлүү эвээш эвес.

Югославияның экономиказының баазалыг адырларын быжыглаарынга ССРЭ-ниң үлүг-хуузу дыка улуг. Совет Эвилелиниң дузазы-биле тургускан күчүлер чуртта бүдүрүп үндүрүп турары электроэнергияның 30 хире хуузун, шойнуң 40 ажыг хуузун, канның 35 хуузун берип турар. Нефтехимия, машина тудуушкуну, кодээ ажыл-агый талазы-биле адырларга кады ажылдажылга калбак хемчээлде ботталып турар.

ЮСФР-ниң экономиктиг күчү-шыдалын быжыглаарынга ооң ССРЭ-биле садыг харылзаазын улам калбартыры дузалап турар. Югославиядан Совет Эвилелинче тудугга херекслээр доврукту, бокситтерни, машина тудуушкунунуң продукциязын, электроннуг болгаш электротехника үлетпүрүнүң кылыгларын, кодээ ажыл-агый продукциязын болгаш калбак хереглединиң бараанарын чорудуп турар.

ССРЭ — Югославияның садыг талазы-биле кол партнёру, оон бараан саарылгазының ниити хемчээли доктаамал өзүп турар. Бир эвес 1976-1980 чылдарда 18 миллиард турган болза, бо беш чылда ол сан 32 миллиард доллар чедери көрдүнген.

Бот-боттарынче чорутчур турары бараанарының аразындан кол черни — специализацияның болгаш кооперацияның талазы-биле бүдүрүп үндүрүп турары машиналарның болгаш дериглерниң саны көвүдээн. Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң болгаш Югославияның аразында дугуржулгага үндезилээш, ЭДЧ-ниң бүгү комиссияларының ажылынга, Комплекстиг программаны боттандырарынга республика киржип турар.

Социалистиг өске-даа чурттар-биле Югославияның кады ажылдажылгазы улам быжыгып, хөгжүп турар.

Ол чурттар-биле болгаш Совет Эвилели-биле Югославияның аразында экономиктиг, эртем-техниктиг болгаш садыг харылзааларының характери чогумчалыг деп сөс-биле илередип болур. Кады ажылдажылганың чаа-чаа угланыышкыннары ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихоновтуң бо чылдың мартта ЮСФР-же аан-чорууунуң үезинде тодараттынган. Аңаа хамыктың мурнунда робототехника, атомнуг энергетика, электроника хамааржыр.

Югославия биле социалистиг өске-даа чурттарның аразында харылзааларының хөгжүлдези бистиң бүгү улустарывыстың амыдыралчы сорулгазын болдурур турар. Оларның үнделиин каны болгай: ниити дайынга — фашизмге удур кады демисел, хой чылдар дургузунда болгаш чогумчалыг кады ажылдажылга.

Сергей ГРОЗУНОВ,
ПМА-ның корр.

Белград.

ЧУРУКТА: найыралчы харылзааларның хоорайы — Москва биле Белград аайындан бээр-ле найыралдажып келген. Юрий Гагарин аттыг кудумчуда чаа чуртталга бажыңнары.

А. ТАВАКАЛОВТУҢ фотозу
СЭТА-ның фотохроникаzы.

ЧКП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУ

ПРАГА. (СЭТА). Чехословакияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң пленуму болган. ЧКП ТК-ның Президиуму кежигүнү, ЧКП ТК-ның секретары В. Биляк делегейниң амгы байдалының дугайында илеткел кылган.

Дүрген болгаш шиитпирлиг хемчеглерни алырын делегей харылзааларының амгы байдалы Чехословакияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Президиумундан болгаш ЧССР-ниң чазаандан негеп турар-дыр деп, илеткелчи онзалап айыткан. Чурттуң камгалалын болгаш айыыл чок чоруун хандырар талазы-биле ЧКП ТК-ның Президиумунуң болгаш Чехословакия Социалистиг Республиканың чазааның ап чоруткан хемчеглерин партия Төп Комитеди бүрүн деткип турар. Ядролуг дайынны болдурбас, улустарның айыыл чок чоруун болгаш тайбыңны хандырар талазы-биле СЭКП-ниң, Совет күрүнениң, Варшава Керээзиниң киржикчилери бүгү күрүнелериниң шиитпирлиг хемчеглерин, оларның тайбыңга ынак политиказын бүрүн деткип турарывысты медеглээр ужурлуг бис деп, В. Биляк чугаалаан.

Социалистиг чурттарның бирги ээлчегде ССРЭ-ниң могаг-шылаг чок күженишкиннериниң ачызында Европа 38 чылдар дургузунда тайбың чурттап келген. Ынчалзажок америк империализм болгаш НАТО талазы-биле АКШ-тың чамдык эвилелчилери шериг күчүзүнүң талазы-биле Совет Эвилелинден артык күштүг болуруун чедип алыр дээш мзангыыш сөөлгү үеде боо-чепсекти кижи төрелгетенниң төөгүзүнде кажан-даа көстүн көрбээн кылдыр эндере бүдүрүп, ядролуг америк чаа ракеталарны Барыын Европада тургузуп эгелээн.

Ракеталар дугайында кандыг-даа дуржулга кызырын АКШ күзевейн турар. ЧКП ТК-ның Президиуму болгаш ЧССР-ниң чазаа чехословак улустуң тайбың болгаш аас-кежиктиг амыдыралы дээш бедик харысалгазын медереп билбишаан, ЧССР-ниң барыын талакы кызыгаарларының чоогунда айыылдыг болууушкуннарны сагыш амыр көрүп шыдавас деп, илеткелчи демдеглээн. Ынчангаш ЧКП ТК-ның Президиуму болгаш ЧССР-ниң чазаа чогуур харыы хемчеглерни алыр ужурга таваржыкан. Бүгү чехословак улус ол шиитпирлерни билип, бүрүн чүүлдүгзүнүүшкүн-биле уткаан.

Социалистиг дем каттыжылгазының чурттарының политика, экономика болгаш шериг талазы-биле чаңгыс эвни улам-на быжыглаарын делегейниң амгы байдалы негеп турар деп, В. Биляк медеглээн.

ЧКП ТК-ның Президиумунуң болгаш ЧССР-ниң чазааның ап чоруткан хемчеглерин пленум бүрүн деткээн.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ӨНЧҮК-ЧӨҢГЭЭ

МАНАГУА. (СЭТА). Эрткен неделяның төнчүзүнде Гондурастың талазындан шериг вертолёду Никарагуаның агаар делгеминче элээн каш катап шургуп кирген болгаш Мурупуйниң Эль-Портильонуң болгаш Макаралиниң кызыгаар камгалалының шериглерин пулемёттар-биле боолаан. Рейганның администрациязынга куткүткен болгаш деткиткен Гондурастың реаксылыг шериг чагырыкчылары Никарагуага удур өнчүк-чөңгээлерин амга чедир соксатпаан.

Гондурастың шериг эрге-чагыргаларының өжээтен өнчүк-чөңгээзи-биле холбаштыр шыңгыы удурланыышкынның Никарагуаның чазаа Гондурастың реаксылыг ёзу-чурумунга илергейлээн болгаш никарагуа улуска удур чепсектиг өнчүк-чөңгээлерин соксадырын негээн.

«ГРЕНАДАДАН ҮНҮП ЧОРУҢАР!»

«Американнар, Гренададан үнүп чоруңар!», «Төп Америкадан болгаш Кариб далай бассейнинден холуңар ырадыңар!». Вашингтонуң эжелекчи, тергиидекчи политиказынга, дерзии үүлгедиглеринге удурланган шимчээшкин мындыг лозуңнарның адаа-биле калбарган. Делегейниң хой-нииитизи АКШ-тың эжелекчи чоруун килеңнээшкин-биле карган. Никарагуага, Сальвадорнуң патриоттуларынга, социалистиг Кубага хамаарыштыр Рейганның администрациязының кыжанышкыннарын болгаш өжээтен хөделишкиннерин доп-дораан соксадырын негеп турар.

БОГОТА. АКШ бодунга таарышпас чазактарга удур дорт агрессияже шилчээн дээрзин Гренадаже оон шургуп киришкенин тодаргай херечилеп турар деп, Колумбияның «Вос» солуну бижээн. Төп Америкада дүшкүүрлүг чорукту улам чидиглендирер дээш Рейганның администрациязы бүгү чүүлдерни кылып турар. Вашингтон бодунуң шериг белеткелдериниң дүвүрээзиниң хоп-нүгүл-биле холбап, никарагуа улуска удур белеткен турар агрессиязынга чылдак тывары оралдажып турар деп солун айыткан.

ЛА-ПАС. Чөрүлдээлерни чидиглендирер дээш оралдажыышкын Рейганның администрациязының даштыкы политиктиг утказын шыңнарында тодаргай боор турар деп, Боливияның «Мери вацо» солуну бижээн. Шериг күжү ажыглаары, агрессияны болгаш олурун, хыдыыр чорукту Рейганның болгаш ооң «командазы» тускай политиканы кылып алган деп ол-ла солун демдеглээн.

ВЕНА. «АКШ-тың айыыл чок чоруунуң зоналары» дээр чүлөөрүүшкүнү чер бөмбүрзээниң бүгү-ле булуңнарынга хамааржыштырып турары, бо дугайында Рейганның медеглелдери Гитлерниң «амыдыралчы девискээрлер» дээр эрастазынг теориязын сагындырып келир-дир деп Австрияның «Фолькс штимме» солуну бижээн. Хой-хой улустарның салым-чолун бастыы, довурекке хөмер, делегейни «чаартылар тургузар» болгаш коммунизмни узуткаар дээр Ак бажыңның амгы ээзиниң калчаалыг бодалдары база-ла Гитлерниң шаандагы бодалдары-биле шуут-ла домейлежип турар.

ДАККА. Вашингтонну хостаганың болгаш демократияның «камгалакчызы» кылдыр көргүзерин оралдажып турар америк пропагандазының күгүлдүүн бичии Гренадага удур ооң чепсектиг агрессиязы бүгү делегейниң мурнунга улам тодаргай сойгалаан. Шынында, АКШ-тың политиказы Вашингтоннуң албадаашкынынга чалыртпас чазактарны бүгү-ле аргалар-биле оон иштинде шериг күжү-биле узуткаарынче угланган деп, Бангладештиң тайбың чөвүлелиниң даргазы А. З. Шамсуддин медеглээн.

АНТАНАНАРИВУ. АКШ-тың эжелекчи шериглерин Гренаданың девискээриниден доп-дораан үндүрерин Малагасийниң «Имунгу Вауват» солуну негээн. Дарлаачы болгаш чөптүг эвес чорукту узуткаары оралдажып турар хамаарышпас күрүнелерниң иштики херектеринге холгаарлаарынга делегей империализми бүгү-ле чылдактарны ажыглап турар.

ИМПЕРИАЛИЗМГЕ УДУР

ЛА-ПАС. (СЭТА). Боливияның Коммунистиг партиязының ТК-зының пленуму болуп эртген. Чуртта иштики политиктиг байдалды пленумга чугаалажып көрген. Америк империализмге удур, Боливияның чонунуң демократтыг чаалап алыышкыннарын камгалаар, иштики реакцияның чимзенишкиннерин сый шавар дээш демиселге чурттуң коммунистериниң бүрүн шиитпирлиин пленумнуң хүлээп алган резолюциязында айыткан.

Хосталга, хамаарышпас чорук болгаш социал депшилге дээш демиселге Боливияның демократтыг, депшилгелиг бүгү күштерин улам-на сырый каттыштырарының эргежок чугулаазын пленум онзалап демдеглээн. Төп Американың болгаш Кариб бассейниниң улустарынга удур АКШ-тың өжээтен үүлгедиглерин, ылаңгыя Гренадаже америк шериглерниң дээрбеен халдаашкынын Боливияның коммунистери, бүгү ажылчы чоннары шыңгыы буруу шаап турар.

В. Моураның медеглели

ЛУАНДА. (СЭТА). Кубаның интернационалистерин «хой националдыг күштер-биле» солуур дугайында АКШ-тың болгаш Мурнуу Африка Республиканың расистерниң саналын Ангола Улус Республиказы шыңгыы буруу шаап турар деп, АУР-нуң даштыкы херектер министриниң оралакчызы Венансу ди Моуре медеглээн. АКШ-тың болгаш мурнуу-африка расистерниң ол саналы — Намибияга хамаарышпас чорукту тыпсырын узамдыктырар болгаш Анголаның иштики херектеринге холгаарлаар дээш оралдажыышкын-дыр деп, ол айыткан.

АКШ. Бажың чок чурттап чораан, өлгеннерни оларның ажыл чок эштери сөөлгү орукче мынчаар үдеп турар. Өлгеннерни хааржактарга суккаш, оларның фамилияларын бижээш азы биживейн, хоорайлар кыдыында ээн черлерге орушудуп турар (чурукта).

Прессенебилья — СЭТА-ның фотозу.

ЯДРОЛУГ ХАЛАПТЫ БОЛДУРБАС ДЭЭШ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Медеглелин бүгү делегейде кайгамчык улуг кичээнгей-биле уткаан. Ол эң чугула документ кижи төрелгетенни ядролуг халаптан камгалаар дугайында сагыш салыышкын-биле сиңниккен деп янзы-бүрү чурттарның политиктиг болгаш күрүне ажылдакчылары, парлалга, телевидение болгаш радио демдеглеп турар.

Баштайгы согуушкун кылырының америк ядролуг чаа ракеталарын Барыын Европага нептередип тургузарынче угланган Вашингтонуң болгаш НАТО-нуң өске-даа чурттарының милитаристиг политиказының болгаш хөделишкиннериниң кижи төрелгетенге кедергей айыылдыының дугайында Совет Эвилелиниң удуртулгазы чаңгыс эвес удаа сагындырып келген. Ындыг турбуже, барыын-герман бундестаг (парламент) Германияның Федеративтиг Республиказының соңгукчуларының үштүң ийи кезиниң тура-соруун херекке албайн, ол ракеталарны чурттуң девискээринге тургузарын чүүлдүг деп көрген резолюцияны ноябрь 22-де хүлээп алган. Ындыг шиитпирлерни Англияның болгаш Италияның парламентилери база хүлээп алган. Америк «Першинг-2» деп ядролуг ракеталарның баштайгы кезектерин самолёттар-биле Барыын Германияның девискээринге эккелгени дараазында хүнде, тодаргайлаарга ноябрь 23-те ГФР-ниң чазааның төлээлекчизи чарлаан. Америк ядролуг чалгыныг ракеталарны эптеп тургузары Англияга ооң мурнунда-ла эгелей берген.

АКШ бодунуң сарыыл чок ол базымының түңнелинде Европаның улустарын ядролуг дайынның халаавынга таварыштырар чыгам апарганын, ындыг айыылдың улам-на улгаткамын эш Ю. В. Андроповтуң Медеглелинде дорту-биле айыткан. ГФР-ниң, Англияның болгаш Италияның чазактары боттарының улустарының тура-соруунга чөрүштүр америк ракеталарны ол чурттарның девискээрнге тургузарынга «ногаан оруктуу» ажыткан, сарыыл чок ол политиканың айыылдыг уржуктары дээш аар харысалганы АКШ-тың чазаа-биле кады боттарынга алганын медеглелде база тодаргай айыткан. Халаптыг ол уржуктарның дугайында Совет Эвилели моон мурнунда база сагындырып келген.

Тургустунуп келген байдалдың айыылдыын принципиалдыг ёзу-биле көргени Барыын чүк чурттарының найысылалдарында дүвүрээшкинни болдурган. НАТО-нуң киржикчилери күрүнелерниң чазактары боттарының улустарындан коргуп турар. Олар кара сагыштыг овуузуннарны ажыглап турганы, улустарны мегелээрин, дайынзырак, эжелекчи болгаш айыылдыг пландарын чажырарын оралдашканнар. Ол оралдажыышкыннар саазын хааржак мышкаш, бууран дүшкен. Олар мынча деп бадыткаарын оралдажып келгеннер: «америк «Першинг-2» ракеталар болгаш чалгыныг ракеталар баштайгы согуушкун кылырының чепсээ эвес, чүге дизе, «першингилер» — «бичии», чалгыныг ракеталар — «дыка оожум» ужугар». Ортумак ыраккшылдың англи болгаш француз ракеталары НАТО-нуң ядролуг чепсээниң санынга кииришпир санаар дугайында совет негелдеден Барыын чүктүң ядролуг күрүнелери чогум-на ындыг чылдак-биле ойталап келгеннер.

«Першинг-2» болгаш чалгыныг ракеталарны Барыын Европага нептередип тургускан соолуунде Женевада чугаалажыышкыннар соксавас дээр бодалды НАТО чурттарының найысылалдарынга база нептередип турганнар. Барыын Европага америк ядролуг чаа ракеталарны тургускан соолунда Москва «чугаакыр», дужуп беринчел апаар, ынчангаш Женевада чугаалажыышкыннар «чединишкиниг» болур деп бадыткаарын АКШ-тың болгаш НАТО чурттарының чагырыкчылары база оралдажып келгеннер. Ынчаарга «Першинг-2» болгаш чалгыныг ракеталарны Барыын Европага эккеп тургускан таварылгада харыы хемчеглерниң алдынган турарын Совет Эвилели чогуур үезинде сагындырган. Совет удуртукчулар бодунуң сөзүн халас ыштпазынга ам бүгү кижилер бүзүрээн.

Женевада чугаалажыышкыннарны бодунуң милитаристиг, калчаалыг хөделишкиннеринге ажыглаар дээн АКШ-тың кара сагыштыг планнарын Совет Эвилели сойгалап илереткен болгаш үскен. Америк ядролуг чаа ракеталарны Барыын Европага эккелген болгаш тургузуп эгелээн талээде, Женева чугаалажыышкыннарынга моон соңгаар бодунуң киржиришиниң болдунмазын Совет Эвилели медеглээн. ССРЭ-ниң Европа кезээнге ортумак ыраккшылдың ракеталарын тургузарын Совет Эвилелиниң чаасхаан соксатканы дугайында моон мурнунда шиитпири ам күш чок болган. Бедиткен ыраккшылдың оперативе-тактиктиг ракеталарын ГДР-ниң болгаш ЧССР-ниң девискээринге тургузар талазы-биле ол чурттарның чазактары-биле дугурушканын ёзугаар белеткел ажылдары чоокта чаа эгелээн болгаш ук ажылдарны ам дүргедедир көрдүнген. АКШ бодунуң ракеталарын Европага тургуспушаан, Совет Эвилелинге ядролуг кыжаныышкынны күштелдирип келгенин барымдаалааш, чогуур совет чепсектерни океаннарның районнарынга болгаш далайларга база тургузар апаар.

Америк ядролуг чаа ракеталарны Барыын Европада тургузуп эгелээнинге харыы кылдыр социалистиг дем каттыжылгазының чурттары боттарының айыыл чок чоруун хандырар сорулга-биле камгаланыр аргазын быжыглаарынга эргежок чугула бүгү-ле чүүлдерни кылыр дээрзинге ам кым-даа чигзиниг болбас ужурлуг. Ынчалзажок боо-чепсекти, хамыктың мурнунда ядролуг чепсекти эндере бүдүрер талазы-биле адааннажып, чаржырынга Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа чурттар шиитпирлиг удурланып келген болгаш моон соңгаар-даа ындыг чарышка удур улам шиитпирлиг демисежир апаар.

Боо-чепсекти, бирги ээлчегде ядролуг чепсекти эндере бүдүрерниң, оларның чаа хевирлерин чогаадырының аргазы-биле эвес, а ол чепсектерни эң-не кудуу деңнелдерге чедир кызырарының аргазы-биле тайбыңны камгалап, улустарның айыыл чок чоруун магадылап болуру эш Ю. В. Андроповтуң Медеглелинде тодаргай айыткан.

Совет улустуң тура-соруун илергейлеп шаан, дайын кыжаныышкынын чайладыр, амгы болгаш келир үениң салгакчыларынга тайбыңны камгалап бээр дээш бүгү-ле чүүлдерни моон соңгаар-даа кылыр совет удуртулга медеглээн.

Г. ШИШКИН.
(СЭТА).

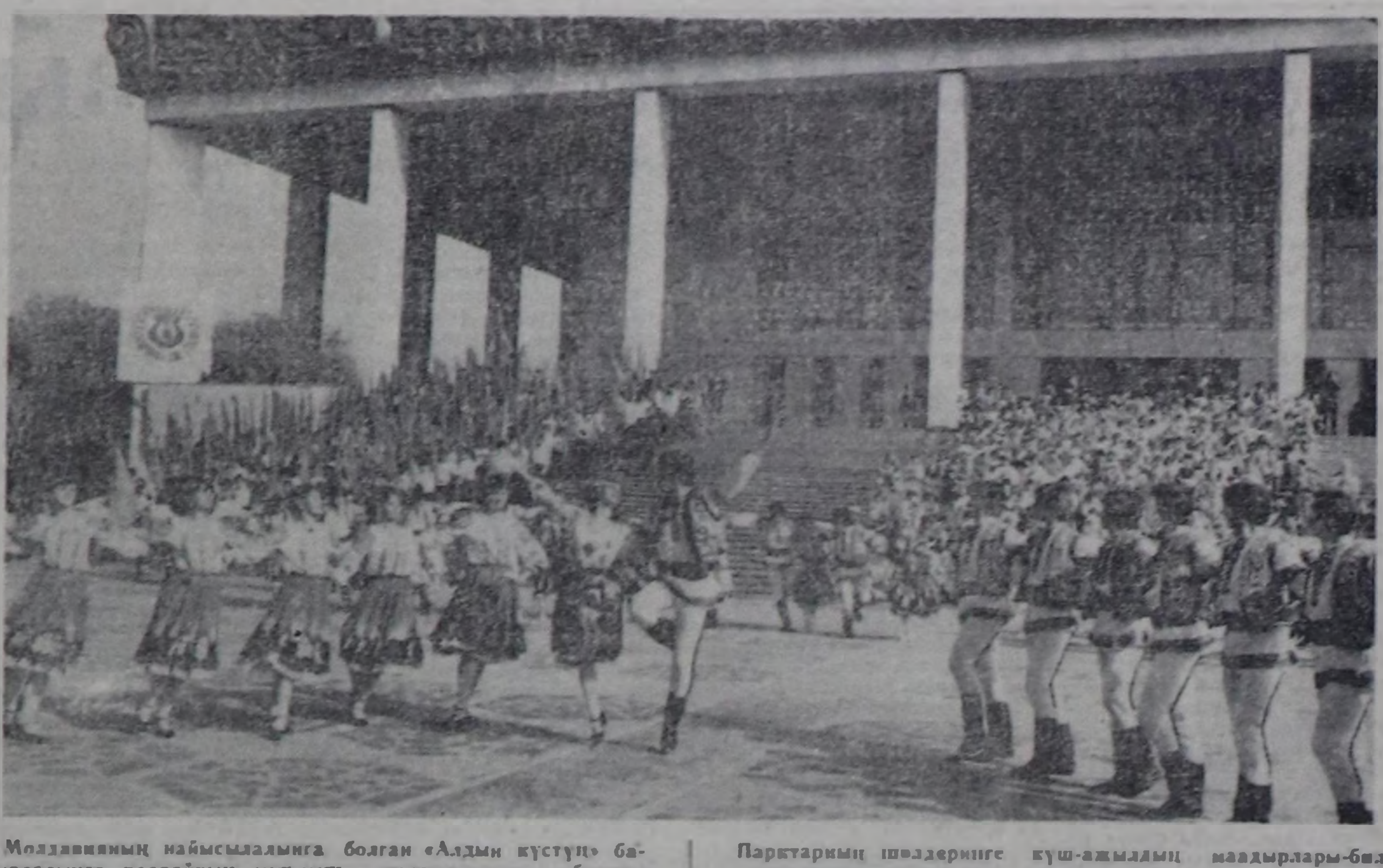

Молдавияның найысылалынга болган «Алдын күстүң» байырлалынга хоорайның муң-муң чурттакчылары болгаш аалчылары келгеннер. Шөлдерге болгаш оюн көргүзер черлерге ыры-шоор чаңгыланып, кашпагай-эрестерниң танцылары чыылганнарны сонуургадып, өөртүп турган (чурукта).

Парктарның шөлдеринге күш-ажылдың маадырлары-биле, чогаалчылар, чурукчулар, архитекторлар, кино ажылдакчылары-биле ужуражышкыннар база болгулаан.

А. ЛЫКОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ҮЛҮГ-ХУУЗУН КИИРБИШААН...

Школаның өөредилге-кижизидилгелиг ажылынга коммунист башкыларның киирер ролю улуг дээрзи кымга-даа билдингир. Кызылдың № 2 школазында алдан ажыг башкы ажылдап турар, оларның дөрттүң бири —коммунистер. Соолгу чылдарда школаның партия организациязы бодунуң ажылын коллективтиң мурнунда салдынган сорулгаларны шиитпирлээринче угландырып, өске хөй-нитти организациялары-биле кады элээн ажылдарны кылып чорудуп турар.

Партия организациязы (секретары Н. К. Ондар) ажылдың планнаарда перспективтиг айтырыгларже сагыш салып турар. Кичээлдерге болгаш класстан дашкаар хемчеглерге уругларның идепкейлиг чоруум чедип алырынче соолгу чылдарда кичээнгейни угландырган. Өөредилгениң шынарын экижидери база чугула болуп келген. Берге кижизидилгелиг уруглар-биле ажылды чорударынга коммунист башкыларны таарыштыр тургускан. Бо ажылды коммунист А. М. Вдовкина удуртуп турар. Коммунист башкыларга берге уругларны түс-туста быжыглаан. Оларның-биле ажылды чорудуп турар. Школачыларның корум-чурум үрээшкинин чок, соолгу үеде байдал ында багай эвес.

Хоорайның «Пионер» кинотеатрда тургустунган «Элээдилер болгаш хоойлу», «Светофор» деп клубтардан ада-иелер, школачылар боттарынга хамаарышкан солун чүүлдерни билип ап турар. «Светофор» клубтуң кичээлдеринге эге класстың өөреникчилери кудумчу шимчээшкининиң дүрүмүнге өөренип ап турарлар. «Элээдилер болгаш хоойлу» деп клуб ог-бүлеге уруглар кижизидилгезиниң темазынга тускай киножурналдарны, уран-чечен фильмнерни көргүзүп, башкыларның болгаш милиция ажылдакчыларының лекция, беседаларын эрттирип турар. Ылаңгыя эрткен өөредилге чылындан бээр ада-иелер ортузунга ажылды черле көскүзү-биле экижидип турарынга школаның хөй-нитти организацияларының ролю көскү апарган.

Берге кижизидилгелиг уругларга түс-туста картотеканы тургускан. Чүнү кылганын, кандыг хемчеглер алдынганын ында демдеглеп, бижип турар. Ада-иелерниң бажыңнарынга баар, класс удуртукчулары ада-ие комитеттериниң активчилери-биле кады ол ажылды чорудар. Ада-иелерниң уруглар кижизидилгезинге харыысалгазын, ролюн бедидерин кичээнгейге алган. Педагогика билиглерин ада-иелер ортузунга нептередиринче сагыш салдынган. Ада-иелерге тускай лекторийни тургускан. Аңаа сайгарып көөр лекция, беседаларның темазын РСФСР-ниң Чырыдышкын министерствозунуң тускай айтыышкынын ёзугаар чорудуп турар. Ында бүгү класстар аайы-биле тускай темаларны доктаадып тургускан. Эге класстардан үстүкү класстарга чедир тускай темаларлыг. Шак ынчаар түс-түс класстар аайы-биле бүдүн чыл дургузунда ажылдаар. Темаларны сайгарып чугаалажырынга ада-иелерни база ажыглап турар. Оларның аразында кандыг-даа мергежилдиг шымрак специалистер бар болгай.

Уругларны медерелдиг сагылга-чурумга кижизидеринге ог-бүлениң болгаш школаның чаңгыс аай негелдезиниң дугайында айтырыгны ада-иелер-биле чугаалажып турар. Черле ынчаш уруглар кижизидилгезинге ада-иениң боттарының хууда үлегери, бети дээрге, уруглары-биле оларның канчаар чугаалажыры, оларның сонуургалын билири, негелдениң чаңгыс аай болуру черге-лиг айтырыглар көскү черни ээлеп турар.

Эрткен өөредилге чылында өөредилге-кижизидилге ажылынга ССРЭ-ниң 60 чыл оюнуң темазы эң көскүзү-биле кирип турган. Интернационалдыг кижизидилге темазынга хөй, солун ажылдарны кылган. Интернационалчы найыралдың клуву ажылдап турар. Украинаның, Хакасияның уруглары-биле быжыг харылзаа тургустунган Мооддун, ЧССР-ниң база ГДР-ниң уруглары-биле чагаалажып турар. «Ленинчи найырал-биле, күштүг бис» деп темалыг фестиваль школага эки эрткен.

Партия организациязының кол оээн хөй чылдарда школага ажылдап келген хоочуннар тургузуп турар. Оларга Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы Н. А. Мистрюкова, РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкылары А. А. Алдын-оол, З. С. Куулар, башкылар М. Ш. Кандан, К. Д. Чакчын дээш өскелер-даа хамааржып турар. Школага хөй чылдарда техниктиг ажылдакчы болуп келген А. М. Барыбиканың партия стажы ужен чыл ашкан, ол пенсиялаш берзе-даа, школаның партия организациязының амыдыралынга идепкейлиг киржип турар.

Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы С. С. Сат партия организациязының оралакчызы даанган ажыл-херээн эки күүседип турар. Аныяк коммунист, школада пионерниң улуг вожатыйы З. Н. Монгуш школага ынаа-бүру хемчеглерни организастаарынга идепкейлиг. Аныяктарның дагдыныкчылары хоочун коммунистер методика ажылы, башкылаашкын талазы-биле улуг дузаны чедирип келгеннер. Школада методиктиг каттыжышкыннарның ажылы башкыларның мергежилин, өөредилгениң деңнелин бедидеринче угланган.

Комсомолчуларның ниити-дел-политиктиг аттестациязын эрттирер комиссияны тургускан, хоочуннарны, дуржулгалыг башкыларны комсомол бөлүктеринде быжыглаан. Черле ынчаш комсомол бөлүктеринге ленинчи зачёттарны эки организастап эрттирериниче партия организациязының кичээнгейин угландырган. Өөреникчилерниң хөй-нитти организацияларының ажылын идепкейжидери чугула сорулгаларның бирээзи. Бо талазы-биле улуг пионер вожатыйының отчёдун дыңнаар деп турар. Орус дыл башкылаашкынынче сагыш салдынган. Орус дыл башкылаашкынынга Ф. Т. Маизанова, А. Я. Иванова, Н. А. Мистрюкова дээш эки ажылдап турарлар школада бар. Орус дыл башкылаашкынының байдалын келир чылдың мартта партия хуралынга чугаалажыр.

№ 2 школаның партия организациязы өөредилге-кижизидилге ажылын экижидер сорулга-биле ынчаар ажылдап турар. Партия организациязының секретары Н. К. Ондар ажылынга инициативлиг, эге класстарда башкылап турар, бодунуң башкы ажылы база эки. Школа амыдыралында четпес чүүлдер база бар, партия организациязының кичээнгейи олче угланыр апаар. Өөредилгениң шынарынче, кижизидилге ажылынче ханылаар. Школада бөлгүмнер ажылы чогуур деңнелде тургустунмаан, уругларның бот-башкарлыынылгазынче сагыш салыр болза эки.

Шиитпирлер күүселдезиниң хыналдазын багай эвес тургускан. Хурал санында мооң мурнунда хүлээп алган шиитпирлерниң күүселдезиниң дугайын коммунистерге дыңнадып турар.

Б. ДИРЧИН.

УРУГЛАР ДЭЭШ ХАРЫЫСАЛГА

Чаа кино

Амгы үеде солуннарда болгаш журналдарда, радио, телевидениеде, болгаш кинода берге кижизидилгелиг назы четпээннер дугайында хөйү-биле бижип, көргүзүп турар апарган. Ол база уруглар дээш сагыш салышкын-дыр. Бис чамдык уругларны «берге» кижизидилгелиг деп адап турар бис, а белен кижизидилгелиг уруглар турар бе ынчаш?

Кижи болуп, угаан кирип, харыысалгалыг хамааты болуру — нарын болгаш берге айтырыг. Өзүп орар уругларның сагыш-сеткили, аажы-чаңы хүн келген тудум өзүп, өскерлип олурар болгаш оларны хандыр билири улуг кижилерге аажок берге. Ынчангаш уругларны чедир билип шыдавайн, өскээр билип, оларга удурланып азы олар-биле маргыжа бээр ада-иелер, улуг кижилер бо-ла таваржы бээр. Ындыг болуушкуннарның түңнелинде уругларны «берге» кижизидилгелиглерниң санынче киирип алыр бис. А шынында уруглар-биле хандыр чугаалажып, уругларга бүзүрээр, идегээр болза, олар кажан-даа «берге» кижизидилгелиг болбас.

Назы четпээннер колдуунда чүнү күзеп турарын боттары безин медерел билбес болурлар, ынчангаш оларны углап-башкарып, ону-мону кылза чогуур деп чүвени оларга чөптүү-биле билиндирери чугула. Уругларның шын кижизидилгезинге, оларның үүлгеткен херээнге харыысалгалыг улус, бир-ле дугаарында улуг кижилер болур.

Улуг кижилер биле уругларның аразында нарын харылзаазының дугайында чаа уран-чечен «Оолдар» деп фильмни «Ленфильм» киностудиязы үндүрген. Кинонуң авторлары кажан, канчап уругларның аажы-чаңы, салым-чолу өскерлип, будалы бээрил деп айтырыгга харылаарын оралдашканнар. Айымыл-хелаптың эгези ог-бүледе шын эвес кижизидилге деп түңнелге авторлар келгеннер. Уругларның бүгү назынында аас-кежиктиг азы аас-кежик чок болуру ог-бүледе кижизидилгениң угланыышкынындан кол хамааржыр болгай.

Кинонуң кол маадыры Павел Васильевич Антонов Ленинградтың А. Лесгафт аттыг күш-культура институдунуң доозукчузу. Ол бодунуң кижизиттиргеннерниге ынак, оларга бүзүрээр, олар-биле бот-боттарын билчиириниң оруктарын, аргаларын дилеп, чазып-даа чоруур.

Чүс ажыг «берге» кижизидилгелиг деп турар уруглар чурттап турар шериг-спортчу лагерьде хөй-ле солун, хөглүг база муңгаранчыг чүүлдер болуп турар.

Антонов уруглар-биле өзүлүг ажык сеткилдиг эдержип, оларны баштап турар. Ынчангаш ону уруглар чүгле кижизидикчизи деп көөр эвес, харын улуг акызы дег, эжи дег бодаарлар.

Өзүп орар кижиге кол чүве —солун, бүзүреп болур кижи-биле ужуражылга болур. Ындыг кижиге душкан соонда уруглар аңаа бүзүрээр, ол дег болуксаарлар. Ынчангаш бо уруглар кинозу чүгле оларга эвес, а улуг кижилерге база дорту-биле хамааржыр.

А. АЮНОВА.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

НОЯБРЬ

29. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Документалдыг телефильм. 9.25 — Фильм-концерт. 10.25 — «Өг-бүле херээ». Үш сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги серия. 11.30 — ССРЭ-ниң ИХМ-ниң алдарлыг ажылдакчызы, улуг истекчи Н. С. Герасимова-биле школачыларның ужуражышкыны. 12.15 — Телемедээлер. 12.20—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Совет Армения». Документалдыг телефильм. 15.10 — Концерт. 15.20 —Төөгүнүң арыннары. Алдар орденин доктаадып тургусканындан бээр 40 чыл болганы. 16.10—Мультфильмнер. 16.35 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 17.05 — В. Рубин — «Кежээни ыры». Оратория. 17.45 -- Югославияның Социалистиг Федеративтиг Республиказының национал байырлалы — Республика хүнүнге. «Балканыда чурт». 18.30 — Концерт. 18.45 —Богун делегейде. 19.00—Эртем болгаш амыдырал. 19.30—«Лидия». Уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 21.00 — «Үе». 21.35 — «83-түң ырызы». 22.25 —Москва дугайында документалдыг телефильм. 22.45 — Богун делегейде. 23.00 — Баскетболга эр кижилерниң ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Тбилиси)—ЦСКА.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 —Документалдыг фильм. 8.35 — Бойдус дугайында билиг. 2-ги класс. Күстүң демдектери. 8.55 — «Мокшада камгалалдыг чер». Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.05 — Француз дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 9.35 — Бойдус дугайында билиг. 2-ги класс. Күстүң демдектери. 9.55—Эстетика кижизидилгези. 1-ги дамчыдылга. 10.20—«Чурукта диириг амытаннар. Бөрү ог-бүлези». Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.40 —Музыка. 3-кү класс. ССРЭ улустарының музыказы. 1-ги дамчыдылга. 11.10 — Шыдыраа школазы. 11.40 —Музыка. 3-кү класс. ССРЭ улустарының музыказы. 1-ги дамчыдылга. 12.10 — Төөгү. 8-ки класс. АКШ-ка хамаатының дайыны. 12.35 —Бойдус дугайында билиг. 4-кү класс. Агаарның өскерлири болгаш ону баш удур билип алыры. 12.55 — Француз дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 13.25—Тициан Табидзе. 14.10 — Катап тургустунуушкун үе-чадазының уран чүүлү. 1-ги дамчыдылга. 14.40 —Кодээниң шагы. 15.40 —Телемедээлер. 15.45—18.00 — Чапсар. 18.00 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Чардаштың кадынхааны». Телефильм. 18.30 — «Аныяк гвардия». Аныяктарны шериг-патриотчу ёзуга кижизидерниң дугайында. 19.00 — Киножурнал. 19.10 —«Азия товуу». 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!» 20.20 —«Дем каттыжышкыны». Тележурнал. 20.50 —«Тренажёрлар». Эртем-тайылбырлыг фильм. 21.00 —«Үе». 21.35—23.10 — Хөй сериялыг уран-чечен телефильм — «Буа-Дореден келген кайгамчыктыг дээргилер». 2-ги серия.

30. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35 —«Уругларга аңчыгаштар дугайында». 9.20 — «Аян-чорукчулар клуву». 10.20 — «Өг-бүле херээ». Үш сериялыг уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 11.25 — Фильм-концерт. 12.05—«Кодээ ажыл-агыйы». Киножурнал. 12.25 — Телемедээлер. 12.30 —14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Чурттуң телестудияларының документалдыг фильмнери. 15.40— Концерт. 16.10 — Драматургия болгаш театр. 16.55 —И. Габели. Симфония. 17.25 — Мультфильм. 17.30 — «Шыдыраа шифлазы». Разрядчылар клазы. 18.00 — Неделяның спорту. 18.30 — «Карачайның кашпалдарында». Документалдыг телефильм. 18.45 —Богун делегейде. 19.00 — Опера-биле ужуражышкын. Н. Римский — Корсаков — «Хаан душтуу». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Хаан душтуу» деп операның уланчызы. 22.50 — 01.00 Хоккейге ССРЭ чемпионады. — «Спартак»—«Сокол». Чапсар — телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 —Документалдыг фильм. 8.35—Астрономия. 10-гу класс. Планеталар. 9.05 — Немец дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 9.35 — Астрономия. 10-гу класс. Планеталар. 10.05—Литература. Орус былиналар маадыры. 10.35 — Ниити биология. 9-ку класс. Диириг амытаннар болгаш оларны долгандыр турар чүүлдер. 11.05 — Ада-иелер, силерге. 11.40 — Ниити биология. 9-ку класс. Диириг амытаннар болгаш долгандыр турар чүүлдер. 12.10 — Н. Грибачёвтуң шүлүктери. 12.40 — Немец дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 13.10 — ССРЭ-ниң улустуң башкызы З. Г. Шоюбованың дугайында очерк. 13.40 —Орус улустуң хөгжүм херекселдери. 14.00 —География. Австралияның диириг амытаннары болгаш үнүштери. 14.30 — Пианистерниң С. Рахманинов аттыг Бүгү-эвилел конкурузу. 15.30 — Телемедээлер. 15.35—18.00 — Чапсар. 18.00 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.10 — Мультфильм. 18.30 —«Челээш». 19.00 —«Делегейде болуушкуннарның допчулалы». 19.15 —«Азия товуу». 19.45 Телемедээлер. 19.55 —Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Химик»—ЦСКА. 21.00 — «Үе». 21.35—23.15 — Беш сериялыг уран-чечен «Буа-Дореден келген кайгамчыктыг дээргилер» деп телефильмниң 3-кү сериязы.

ДЕКАБРЬ

1. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Документалдыг телефильмнер. 9.40 — Чалымларның чогаадылгалары. 10.10 — «Өг-бүле херээ». Үш сериялыг уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы. 11.15 — Концерт. 12.10 Телемедээлер. 12.15 — 14.15 —Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.30— Документалдыг фильмнер. 15.20 — Н. Рыленков. Чаш чораан үези. 15.50 — «Аныяк балет». 16.30 — «Амыдыралче орук». 17.20 — Миллионнарның ленинчи университеди. Социалистиг экономиканы эргелеп башкарары. 17.50 — Баскетболга ССРЭ чемпионады. 18.30 — «Хөглүг нотажыгаштар». 18.45 — Богун делегейде. 19.00 — Бистиң садывыс. 19.30 — «Камера делегейни тырттырып тур». 2-ги дамчыдылга. 23.00—23.50 — Музыкалыг телешии— «Мээн Франц Легарым».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Виталий Горяевтиң карандажы». Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35 — Бойдус дугайында билиг. 4-кү класс. Хат болгаш ооң бойдуска ажылы. 8.55 — «Ветлуга». Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.05 — Испан дыл. 9.35 — Бойдус дугайында билиг. 4-кү класс. Хат болгаш ооң бойдуска ажылы. 9.55 —Эртемденнер дугайында очерктер. Академик В. И. Бернадский. 10.40 — Н. А. Некрасовтуң лириказы. 9-ку класс. 11.10 — Физика. Механика болгаш бүдүрүлгени механизастаары. 11.40 — Н. А. Некрасовтуң лириказы. 9-ку класс. 12.10— Совет нүрүне үндезиннери болгаш эргелер. 8-ки класс. «Бир дугаар эрге». Совет хамаатыларның ССРЭ Конституциязында айтып, быжыглааны ажылдаар эргези. 12.40 —Испан дыл. 13.10—А. И. Куприн. Амыдыралының болгаш чогаал ажылдарының арыннары. 13.50 —«Бетховен —чурттап турган хүннери». Бижимел тайылбырлыг уран-чечен фильм (ГДР). 15.20 — Телемедээлер. 15.25—18.00 — Чапсар. 18.00 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 —«Хатты дилээр» деп телефильм. 18.30 — «Азия товуу». 19.00 — Киножурнал. 19.10 — «Төрээн Тывам, чечектел-ле». 19.40 —Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.20 —М. Шолохов. «Донуң рассказтары». 20.50— Концерт. 21.00 —«Үе». 21.35— «Буа-Дореден келген кайгамчыктыг дээргилер» деп уран-чечен телефильмниң 4-кү сериязы. 22.55—01.00 —Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Москва)—«СКА».

2. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер. 9.20 —Н. Рыленков. Чаш чораан үези. 9.50—Делегейниң улустарының уран чогаадылгалары. 10.20 —Ю. Эдлис. «Июнь, чай эгези». Телешии. 11.10 —Школачыларның телеконкурс чарыжы. 11.40 — Концерт. 12.15 —Телемедээлер. 12.20 —14.15 —Чапсар. 14.15— Телемедээлер. 14.35 — «Сезея чылдарның коммунистери». Документалдыг телефильмнер. 15.30 —Концерт. 15.50 —Орус чугаа. 16.20 — Киноочерк. «Лаос дугайында». 16.45 — Концерт. 17.15 — «Тоолдуң аалчылары». 18.00 — Чурттар аразының конкурстарының лауреадды В. Овчинников (фортепиано) ойнаар. 18.30 —«Эртем болгаш техника». Киножурнал. 19.00 —«Кижи болгаш хоойлу». 19.30— «Кышкы эскиз». 19.45 — «Невестка». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 —Чаа фильм-концерт. 22.05 — Баскетболга ССРЭ чемпионады. «Жальгирис»— ЦСКА. 22.35 — Музыкалыг дамчыдылга—«Алма-Ата аалчылары уткуп тур». 23.35—23.55 — Богун делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35 — Төөгү. 4-кү класс. Баштайгы орус революцчулар. 9.05 — Англи дыл. 9.35—Төөгү. 4-кү класс. Баштайгы орус революцчулар. 10.05 — Эстетика кижизидилгези. 2-ги дамчыдылга. 10.35— География. 5-ки класс. Даглар. 11.05 — Бистиң садывыс. 11.04 —География. 5-ки класс. Даглар. 12.10 — В. В. Маяковский. Шүлүкчү болгаш шүлүк дугайында. 10-гу класс. 12.40 —Англи дыл. 13.10 — Карл Маркс болгаш революстуг Россия. 13.40 — XVIII вектиң орус уран чүүлү. Архитектура. 14.10— Д. Д. Шостакович. 14.40 —М. Стельмах. Чогаалдарының арыннарындан. 15.25 —Телемедээлер. 15.30—18.00— Чапсар. 18.00 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 —«Азия товуу». 19.50— Телемедээлер.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Концерт. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Буа-Дореден келген кайгамчыктыг дээргилер» деп беш сериялыг уран-чечен телефильмниң 5-ки сериязы. 22.55 —01.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Спартак» — «Крылья Советов».

3. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.35 —Эртенги гимнастика. 8.50 —Шри Ланка республиканың Аныяктар чоүлелиниң национал ансамблиниң концерти. 9.20 — «Спортлотонуң» 49-ку тиражы. 9.30 — Ада-иелер, силерге. 10.00 — Улам хөй эки барааннар дээш. 10.30 — «Телеочерк—Латвия ССР-ниң улустуң артизи Рудольф Хеймрат». 11.00 —«Кижи. Чер. Өртемчей». 11.45 — Бүгү-эвилелдиң «Эш ыры» деп телеконкурузу. 12.35 — «Тиилелчилер». Фронтучу өннүктер клуву. 14.05 — 14.20 — Чапсар. 14.20 — «Уругларга чүнү бүзүрей болурул?». 14.50 — Богун делегейде. 15.05—«Билдингир-даа болза, бүзүренгир эвес». 16.05 — Уругларга фильм — «Дөрт өөнүүтерниң амыдыралы болгаш ужуралдары». 1-ги, 2-ги сериялар. 17.10—Документалдыг чаа телефильм. 18.05 — Телефильм. 18.15 —Политиктиг тайылбырлакчы В. Н. Бенетовтуң беседазы. 18.46 — «Силерниң чагааларыңарны ёзугаар». Музыкалыг дамчыдылга. 19.30 — «Ангар-18». Уран-чечен фильм (АКШ). 21.00 —«Үе». 21.35 — Концерт. 22.50 —Документалдыг телефильм. 23.20—23.30— Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.15 —Бир [illegible] кадын болуксазында. 8.25 —Концерт. 8.55 — Документалдыг фильмнер. 9.30 —ПТУ дугайында эки дамчыдылга дээш Бүгү-эвилел конкурузу. «Чалыы назын». 10.15 —«Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 10.45 — «Аян-чорукчулар клуву». 11.45 — Ленинградтың телестудиязының программазы. 13.30 — Документалдыг телефильм. 13.45 —Гитара. Улустуң хөгжүм херекселдериниң үннери. 3-кү дамчыдылга. 15.00 —Мультфильм. 15.05 — Делегей болуушкуннарының допчулалы. 15.20 — «Музыка киоскузу». 15.50 — Документалдыг телефильм. 16.50 — «Ону кылып шыдаар силер». 17.45—Театр чарлалының чанынга. 18.45 — «Кадыкшыл». 19.30 —«Кадыда—найыралдыг ог-бүле». 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — ССРЭ-ниң музыка фольклору. 20.40 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 21.00 — «Үе». 21.45 — 23.25 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Москва) —«Динамо» (Рига).

4. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Документалдыг фильм. 9.05 —Концерт. 9.35 — «Оттуруучу». 10.05 — «Совет Эвилелинге бараан боор тур мен!». 11.05 —11.20— Чапсар. 11.20— «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 11.50 —«Кадыкшыл». 12.35 — «Музыка киоскузу». 13.05 — «Кодээниң шагы». 14.05 — В. Шекспир — «Лар хаан». Фильм-шии. 17.25 —«Делегей панорамазы». 18.10 — Цирк шөлүнде. 18.45 —Мультфильм. 19.05— «Аян-чорукчулар клуву». 20.05 —«Экранда —кинокомедия. «Адыг». А. П. Чеховтуң дөмей аттыг өолдеанын ёзугаар тургускан. 21.00— «Үе». 21.35—Уран гимнастиканың Интервидение кубогу дээш маргылдаа. 22.20 — Делегей болгаш аныяктар. 22.55—Концерт. 23.25 —23.35 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Зарядкалаары-биле, чыскаалыңар! 8.20 —Концерт. 8.50 —«83-түң архитектуразы». 9.20 —Бүгүдеге стадион. 9.50 —Документалдыг фильм. 10.20 —Концерт. 11.20 — «Тоолдуң аалчылары». 12.10 — «Диириг амытаннар амыдыралы». 13.10 — Милиция ажылдакчылары-биле аныяктарның ужуражышкыны. 15.15—«Кино корукчузунуң эдерннчизи». 16.05 — «Оттуг оруктар» деп хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң 4-кү сериязы. 17.10 —Пианистерниң С. Рахманинов аттыг Бүгү-эвилел конкурузу. 18.10 —Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 18.40 —«Музейлерде болгаш делгелге залдарында». «Эрмитаж». 24-кү фильм — Фландрияның живописи». 19.10 —Мультфильм. 19.40 — Э. Мурзоян. Хылдыг хөгжүм квартеди. 20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «Лаоста». Киноочерк. 20.40 — Концерт. 21.00 —«Үе». 21.35—22.50 — «Кадыр тол». Уран-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Кызылдың пединститудунуң белеткел салбыры физика-математика факультединге немелде хүлээп алышкынны чарлап турар.

Салбырга дооскан ортумак билиглиг, үлетпүрге, кодээ ажыл-агыйга, транспорттуң, харылзааның бүдүрүлге черлеринге, тудугга азы херегленкчилер кооперациязының шугумунга ажылчын боор ажылдаан болгаш бир чылдан эвээш эвес стажтыг кижилерни хүлээп алыр. Ортумак школаларның улуг пионер вожатыйлары 2 чылдан эвээш эвес стажтыг болза, ол ышкаш ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң хүрээлеңинден халашкан кижилерни база хүлээп алыр.

Институттуң адынга киирген билдириишкиниге дараазында документилерни кожар:

1. Ортумак билиг дугайында документ.
2. № 286 хевирниң эмчи шинзылгазы.
3. Күш-ажыл дептериниң хоолгазы.
4. Бүдүрүлге черинден чоруткан бижик.
5. Ажылдап турган черинден характеристика. Аңаа үштен эвээш эвес кижи ат салган турар ужурлуг.
6. 3х4 см. хемчээлдиг 8 фото-чурук.

Документилер дужаар адрес: Кызыл хоорайның Ленин кудумчузунда № 34 бажың, пединституттуң белеткел салбыры.

Агаар

Республиканың шөлээр булуттаар, чагбас. Барыын чүктен хаттың күжү секундада 3—8 метр. Дүне агаарның температуразы 22—27, чамдык черлерге 12—17 градус соок. Хүндүс 8—13 градус соок болур.

Автоорукларга эртенги үеде туманнаар, көстүрү эки.

Кызылга чүгэ булуттаар, хат кошкак. Дүне агаарның температуразы 23—25, хүндүс 11—13 градус соок болур.

КИНО

НОЯБРЬ 29-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Кукарача» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Ледяная внучка» 9.30, «Паруса моего детства» 11.10, «Между нами мальчиками» 12.40, 15.00, «Укрощение строптивого» 16.30, 18.20, 20.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Из жизни начальника уголовного розыска» 14.30, 16.20, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Дорогая Умрао» 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Чудовище» 19.30 шакта.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2048

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл Щетинкина Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—01640

Бугу чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 274 (12364) | 1983 чылдың ноябрь 30, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп

ДАЙЫНЧЫ АРГА-ШИНЭЭН БЕДИДЕР

Коммунистиг тургузуушкунну улуг болгаш хөй хевирлиг сорулгаларын шиитпирлээринге бирги черге партия эге организацияларынга онаажырып СЭКП-ниң XXVI съездизинге партия Төп Комитединиң Отчёт илеткелинде демдеглээш, оон дайынчы арга-шинээн моон сонгаар улам бедидериниң чугулазын айыткан. Ынчангаш съездиниң шиитпирлерин күүседир дээш тодаргай хемчеглерни ап турар. Бо чылдың апрельде партия эге организацияларының дайынчы арга-шинээн бедидер сорулга-биле бүгү-эвилелдиң эртем-практиктиг конференциязын Тбилисиге эрттирген. Сайзыраңгай социализмниң үе-чадазында партия эге организацияларының ролюнуң бедээни чүнүң-даа мурнунда экономиканы интенсификастаарының, эртем-техниктиг дөгшилгенни дүргедедириниң, материалдыг болгаш күш-ажыл курлавырларын улам чөптүг ажыглаарының, социал хөгжүлдениң болгаш өске-даа айтырыгларның чугулазы-биле тайылбырлаттынар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге болгаш партия Төп Комитединиң айтыышкыннарынга дүүштүр партия Кызыл хооркому, район комитеттери партия эге организацияларының ажыл-чорудулгазын бүгү талалыг анализтеп, оларның ажылын бюроларга дыңнап, мурнакчы дуржулгаларны нептередип, практиктиг дузаны чедирип келген. Партия организацияларының ажылының стиль, методун сайзыраңгайжыдарынга, дайынчы арга-шинээн бедидеринге ол дузалап турар. Оларның удуртулгазы-биле күш ажылчы коллективтерниң мурнунда салдынган экономика болгаш социал хөгжүлдениң планныг онаалдалары чедиишкинниг күүседиинип, партияның идеологтуг, политиктиг-кижизидилгелиг ажылы экижип, совет кижилерниң коммунистиг мировоззрениези хевирлежип, оларның эртем-билии байып, угаан-бодал негелделери өзүп турар.

Республикада 515 партия эге организациязы, 332 цех болгаш бригада парторганизациязы, 422 партбөлүк бар, оларга отчёт-соңгуудалыг хуралдар чөөкта чаа бөлүп эрткен. Отчёт илеткел кылган партия эге организацияларының секретарьлары, партбөлүк удуртукчулары болгаш санал берген коммунистер отчёттуг үеде чоруткан ажылдың ханы анализин берип, ажыл-агый база культура тургузуушкунунуң айтырыгларын шиитпирлээринге оларның ролюнуң өскенин, дайынчы арга-шинээ бедээнин демдеглээн. Кызыл районнуң «Тимиргге» совхозта партия организациязы (секретары Ч. У. Монгуш) сөөлгү чылдарда мал болгаш чер ажылын хөгжүдер талазы-биле тодаргай хемчеглерни алган. Ында 115 коммунист бар, оларның чеден ажыг хуузу материалдыг бүдүрүлгеге ажылдап, социалистиг чарышта идепкейлиг киржип, оларның хөй нурузу мурнакчыларга санадып, шаңнадып, мактадып турар. Ажыл-агый күрүнеге эът, сүт, дүк, тараа садарының планныг онаалдаларын ажыр күүсеткен. Чулуктуг болгаш бедүүн мал чемнерин четчири-биле белеткеп алган. Амгы үеде совхозтуң малчыннары кыштаглаашкынны организастыг чорудуп, механизаторлар, чер ажылдакчылары часкы ховү ажылдарынга белеткелди чорудуп турар. Ол ышкаш В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинатта, Эрзинде «Чаа орук», Барыын-Хемчиктө «Барлык», Таңдыда «Коммунизмниң херели» совхозтарда, Улуг Хемниң ыяш үлетпүр ажыл-агыйында, Кызылдың сүт комбинадында болгаш өске-даа партия организациялары дээре ажылдыгларның санынга кирген.

Ынчалза-даа чамдык партия эге организацияларының организастыг, идеологтуг, политиктиг-кижизидилгелиг ажылында четпестер бары отчёт-соңгуудалыг хуралдарга илереттинген. Бүдүрүлгениң ажыл-чорудулгазынче ханылап кирбес, партияның, күш ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, продукцияның шынарын экижидер, бот-үнезин чиигедир, иштики курлавырларны дилеп тывар база ажыглаар, камналга-хумагалалды, кижилер-биле ажылды экижидер, оларның ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургузар хемчеглерни олар ам-даа четпес боттандырып турарын шыңгыы шүгүмчүлээн. Ооң уламындан планныг онаалдалар болгаш социалистиг хүлээлгелер күүсеттинмес, кижизидилге ажылында четпестер үнүп турар. Кызылдың алгы, Үстүү-Енисейниң балык, Кызыл-Мажалыктың тууйбу заводтары, «Кара-Хөл», «Кара-Хаак» совхозтар, «Шагонартязстрой» трестиң үлетпүр бүдүрүлгелер комбинады бо чылдың он айларның планын күүсетпээн. «Каа-Хем» хөмүр-даш разрези, «Тыва кобальт» комбинат, «Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкынының бүдүрүлгелери, мебель фабриказы он айларның даалгазын күүсетсе-даа, бүдүрүлге деңнелин эрткен чылдан кудулаткан. Байдал ындыг турда үстүнде адаан коллективтерде партия организациялары планныг онаалдалар чүге күүсеттинмейн барганының, продукция бүдүрүлгези эрткен чылдан канчап кудулай бергениниң чылдагааннарын бүдүрүлгениң удуртукчуларындан шыңгыы айтырып, негевейн турар. Партия хуралдарынга, партбюроларга ол дугайында чугаалажып, чогуур шиитпирлерни хүлээп ап турза-даа, күүселдезин чедип албаан. Дорту-биле чугаалаарга, партия организациялары четпестерни эдериниң ёзулуг дээштиг хемчеглерин албаан. СЭКП Төп Комитеди администрацияның ажыл-чорудулгазынга партия эге организациялары контрольду күштелдирерин айыткан турбуже, бо ажылды чорудар соңгуткан комиссиялар шөлүг ажыл кылбайн турар. Ынчангаш СЭКП Кызыл хоорkому, райкомнар оларның ажылын идепкейжидер хемчеглерни алыр ужурлуг.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия Төп Комитединиң май, ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлеринде айыткан сорулгаларны амыдыралга чедиишкинниг боттандырары партия эге организацияларының ажылының стилин болгаш методун сайзыраңгайжыдары, дайынчы арга-шинээн бедидери негеттинип турар. Ындыг болганда партия комитеттери партия эге организациялары-биле доктаамал харылзааны тудар, хоорай болгаш район комитеттериниң удуртукчулары оларга баргаш, ажылын сонуургаар, коммунистер-биле чугаалажыр, илеткелдер кылып бээр база ажылынга практиктиг дузаны чедирер хүлээлгелиг.

Партия организацияларының ажылының дайынчы арга-шинээзин, үре түңнелдиин бедидериниң аргалары янзы-бүрү. Соңгуудалыг активтиң, коммунистерниң авангардчы ролюн, партия хуралдарын эрттирериниң деңнелин бедидери, кадрлар-биле ажылды экижидери болгаш өске-даа хемчеглер бар. Партия эге организацияларының дайынчы арга-шинээн бедидери ооң секретарьларындан улуу-биле хамааржыр.

ИЗИИ-БИЛЕ ДЕТКЭЭН

Кызылдың үлетпүр барааннарының садыының «Саян» универмагынга бурунгу хүн митинг болган. Аңаа ук магазинниң садыгжылары, өске-даа каттыжыышкыннарның төлээлекчилери, садыгның контора аппарадының ажылдакчылары чыглып келген.

Митингини үлетпүр барааннарының садында партия эге организациязының секретары Г. Я. Шикина ажыткаш, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң Медеглелиниң кол утказын чыглганнарга таныштырган.

Универмагтың улуг товароведи Н. В. Хорошавина сөс алган:

— Социалистиг дем каттыжылга чурттарының тайбыңга ынак даштыкы политиказының ачызында бистиң чуртувус дөртен чыл дургузунда тайбың дээр адаанга чурттап келди — деп, ол чугаалаан. —Ол дээрге бистиң эвилелчилеривистиң, угаан-сарыылдыг кижилерниң боттут туруштарының ачызыдыр. Амгы үеде америк империализм бистиң чуртувуска нүгүлдеп, боттарының үүлгедиин бисче чая каап турар-дыр.

— Бистиң магазинивистиң коллективи СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң Медеглелин изии-биле деткип турар,—деп, № 16 магазинде ВЛКСМ комитединиң секретары Чечена Саая саналынга чугаалаан. —Совет кижилерниң күзел-чүткүлү ук Медеглелде долузу-биле илереттинген-дир. Бистер аңаа харыы кылдыр барaан сайгарылгазының планын бүрүн күүседир, садыглаашкынның культуразын бедидер дээш улам кужениишкиниг ажылдаар бис.

Үлетпүр барааннарының садының № 7 садыг каттыжыышкынының товароведи Вера Сандай мынча дээн:

— Империализмниң ёзулуг арны бо хүннерде тодаргайы-биле көстүп тур. Ону Американың администрациязының дайынзырак политиказы тодаргайы-биле бадыткаар. «Кижиниң эрге-ажыктарын камгалаар» деп сөстер-биле чагдынып алгаш, эжелекчи дайынны АКШ Гренадага удур чорудуп турар. Буржуаз күрүнелерниң дерзии үүлгедиишкиннеринге деткимчени база Америка көргүзүп келген болгай. Дайын айыылын болдурбас дээш бүгү-ле аргаларны ажыглап турар Совет күрүнениң ажыл-чорудулгазын деткивес арга чок.

Үлетпүр барааннарының садының коллективин ук Медеглелди деткип турарын, Тайбыңның херээнге эвээш эвес салышкынны киирер дээш шудургу ажылдаарын хүлээнип турарын улуг товаровед Любовь Лыкум илереткен.

Он бирги беш чылдың өзек чылының төнеринге чедир бир ай хире үе арткан. Ол үеде эң-не бүдүрүкчүлүг ажылдап тургаш планныг онаалдаларны бүрүн күүседирин садыгның ажылдакчылары ук митингиге илереткеннер.

Д. ИРГИТ.

ЧУРУКТА: митинг үези; № 16 магазинде комсомол комитединиң секретары Ч. Саая.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотолары.

НЕГЕЛДЕНИ КҮШТЕЛДИРГЕШ...

«Алдан-Маадыр» совхозтуң экономиказының кол адыры—мал ажылы. Ооң ажыл-ишчилери малдың баш санын өстүрер, продуктулуун бедидер дээш социалистиг чарышты калбартып, бо ажыл-агый чылын эки доозуп турар.

Коллектив күрүнеге эът, сүт, дүк садарының чыл планнарын хуусаа бетинде күүсеткеш, бо хүннерде пландан ажыр дужаарын уламчылавышаан. Малдың ылаңгыя шээр малдың чаш төлүн камгалап алыры сөөлгү чылдарда элээн экижээн. Бо ажылга хөй күш-ажылчы коллективтер, коммунистер үлүүн киирип турар. Ылаңгыя комсомолчу-аныяктарның Оргу-Шөл, Чечектиг хойжу бригадалары республиканың болгаш районнуң мурнакчы хойжу бригадаларының санынга кирип, социалистиг чарышка каш удаа тиилекчи болган. Сөөлгү үеде Ак-Даш сүт-бараан фермазының көргүзүү база бедээн.

Совхозта дуржуулгалыг, хоочун малчыннар-биле чергелештир аныяктарның көргүзүү бедип турары бир эки чүүл. Оларның иштинде хойжулар: аныяк коммунист О. Шолбан-оол, комсомолчу О. Маадыр-оол, О. Бопуяк, М. Намзык, комсомолчу саанчы, район Совединиң депутады А. Ондар, сарлык кадарчызы О. Шилов, өскелер-даа бар.

Бо адырны хөгжүдерин чер ажылының культуразын бедидер талазы-биле ажылдар-биле тудуш холбаалыг чорудуп, ховунуң ажыл-ишчилери база кызымаккай ажылдап келген. Олар бо чылын 1670 гектарга тараа культураларын тарып өстүргеш, бир гектардан-на 14 центнер дүжүттү ажаап ап, четчир санныг үрезинни, мал чеми тараны үрүп алган. Борбак-Дыт хову-трактор бригадазының ажылчыннары организастыг ажылдап, бир гектардан-на ортумаа-биле 15,4 центнер дүжүттү алган. Чер ажылының культуразын бедидер дээш совхозтуң тараажылары ам-даа хөйнү кылыр, күштүү мөөнүзэр. Эрткен чылга дециэзрге тарааның дүжүдү арай чавыдаан чорукту совхозтуң коммунистери, ажыл-ишчилери хуралдарга сайгарып, чогуур түңнелдерни үндүргеннер.

Малды хүр-чаагай кыш ажырарынга белеткелди чорудуп, сиген, сенаж белеткээр планын күүсеткен. Силосту, будук-бүрүнү эвээш эвести белеткээн. Мал чеминиң шынарынче кичээнгей салганындан белеткээн сигенниң 86 хуузу бирги класстың болган.

Кыдынгаа өске-даа ажылдар бар. Бо бүгүнүң түңнелинде совхоз 1981 чылда 892 муң рубль карылгалыг турган болза, эрткен ажыл-агый чылында 51 муң рубль орулгалыг болган. Бо чылды эки көргүзүглерлиг доосказ, орулгалыг ажылдаарының аргалары бар.

Совхозта партия, профэвилел, комсомол комитеттери болгаш Алдан-Маадыр кожээ Советтиң күскому планныг онаалдаларны, социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче күш-ажылчы коллективтериниң кужениишкинин мөөңнеwишаан, бүдүрүлгениң ажыктыын, продукцияның шынарын улам бедидеринче кичээнгейин салып турар. Ажыл-агыйның экономиказын хөгжүдериниң ажыл-ишчилерниң кижизидериниң чон ортузунга политмассалыг ажылдарны экижидериниң сорулгаларын партком отчёт-соңгуудалыг хуралынга сайгарып көрген.

Шиитпирлеле чогуур бир чугула айтырыг аныяктарны мал ажылынче хаара тудары, оларның амыдырал-чурттаалгазынга таарымчалыг байдалды тургузары болур. Чижээ, Оргу-Шөлдүң хойжу бригадазын комсомолчу-аныяктар бригадазы деп адап-даа турза, ам ында аныяктар эвээш болгай. Сөөлгү үеде хоочуннар пенсияже үнүп-даа турар. Ынчангаш бо чижектиг айтырыгларны кичээнгейге ап, чоок кыштагларны электрижидер, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаары болгаш өске-даа ажылдарны чорудары негеттинип турар.

Д.-Б. ОНДАР.

Сүт-Хөл район.

СААЛДА ЧҮГЕ КУДУЛААНЫЛ?

Эрзин районда «Мөрен» совхозтуң Сыын-Мыйыс сүт-бараан фермазы кыштаанда хонупкан. Ферманың ажыл-ишчилери он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылында күрүнеге 1120 центнер сүттү садар планныг тургаш, 928 центнерни саткан, чыл планынга ам-даа 191 центнер четпес. Шак бо сан-чурагайдан алгаш көөрге, бүгү чүве чүгээр ышкаш сагындырар. Херек кырында ында байдалды алгаш көөрге, ындыг эвес.

Ында шупту 182 саар инек бар. Оларның иштинде 89 инекти хүнде саап турар. Хүнде 151 литр сүттү саап ап, бир инекке онааштыр 1,4 литрни ап турар. Ол дээрге эң-не куду көргүзүг.

Ол дугайында ферманың учётчиги Александра Баанайдан айтырарга:

— Мен бо ажылды чүгле дүүн хүлээп алдым, ол дугайында билбес мен— дээр болду.

Ферманың улуг кадарчызы Дүкчээ Комбудан айтырарымга, ол мынчаар чугаалады:

— Саанчылар кежээки саалдада боттарынга быжыглаан инектерин четче сагбас боор-дур. Чүге дээрге кажаада электри лампочкалары чок. Ынчангаш караңгы, ооң уламындан инектер четче сагдынмас боор-дур. Саанчылар инектерин даштын саап турар. Даштыгаа бо электри чагылаларының баштарынга электри чырыын кылып каан турган чүве. Ам үрелгени ол-дур. Ону кылып бээр кижилер чок боор-дур — деп чугаалады.

Коллективте 7 саанчы, 2 инек кадарчызы, бир бызаа ажаакчызы ажылдап турар. Олар шупту бажыңнарда чурттап турар.

Ферманың септелгезин баш бурунгаар кылып албааныдан кыштагга хонуп алгаш удур кылыр ужурга таварышкан.

Ында чаа инек кажаазын 2—3 чыл бурунгаар ажыглалга киирген. Ооң иштинде 102 саар инектериң баглаар черлерин кылган. Ол кажааның иштинде одалга системазы кылдынган. Ындыг-даа болза, аңаа одаар хөмүр-дашты курлавырлап сөөртүп албаанындан ол үстүп турар. Ол-ла кажааның бир орээлинде бызаа турар черни кылган. Ооң иштинде бызаа турар черлерниң ишти оңгар, кажан соок дужуп келир болза, адаа өткеш, малгашталып доңуп болур чадавас хире. Эргиде ажыглап турган инек кажаазынга септелгени кылбаан. Ында улустуң чугаазы-биле алырга, ону бо чылын ажыглавас хевирлиг. Ферманы механизаставаан. Ооң уламындан ында бүгү ажылдарны коллективтиң ажылдакчылары хол-биле кылып турар.

Инектерни чылыг сут-биле суггарып турар. Кудук ажылдап, ында суг кудар цистернаны доктаамал одап турар.

Кызыл-булуңну чаа чугайлаан. Ооң иштинде кандыгдаа лозуң, плакаттар, социалистиг хүлээлге, ооң негелделери болгаш көргүзүг самбыразы чок.

Эрткен чайын ында база улуг инек кажаазы, нйи аал ишти чурттаар бажыңны ханазын кылгаш ара каапкан. Ол тудуглар келир чайын ажыглалга кирер дээрзин ферманың ажылдакчылары чугаалаар болду.

Мал чеминден ында эвээш санныг сиген бар. Мурнуңда чылдарга бодаарга, бо чылын чал чеминге чайгаар үнген сигенни дыка эвээшти белеткеп алганын ол коллективтиң кижигүннери чугаалады.

Совхозтуң удуртукчуларының талазындан чайгы үеде агаар-бойдустуң таарымчалыг үезин ажыглап, чонну ол ажылче хаара тудар ажылды чедир органызаставааны илдең-дир. Совхоз силосту Үнегетиде деп черде белеткээн. Ам бо хүннерде ооң-биле инектерни чемгерер деп турар. Мал чеминиң курлавырын эвээш белеткээни хиреиндир Үнегетиде тараа саваңын ам-даа четче ажаап албааны элдептиг. Ол саваңны ажаар талазы-биле ында тускай бригада, звенону организастап тургусаан. А совхоз Таңды районнуң ажыл-агыйларының тараа шөлдеринден саваң ажаап алыры-биле тускай звенону чорударын планнап турар.

ПЛАН КҮҮСЕДИРИ БЕРГЕДЭЭШКИНДЕ

Ол совхоз кожазы Ленин аттыг совхоз-биле эразында социалистиг чарыштыг. Ол совхозтарның сүт-бараан фермалары база чарыштыг. Ленин аттыг совхоз күрүнеге 1100 центнер сүттү садар планындан чүгле 547 центнерин садып, планын 50 хуу безин чедирбээн.

Ниитизи-биле ол фермада 236 инек бар. Оларның иштинде ам бо хүннерде чүгле 30 инектерни саап, оон хүнде 80 литр сүттү ап турар. Ол дээрге бир инекке онааштыр 2,6 литр сүт-тур. «Мөрен» совхозтуң көргүзүүнден бичеле чүгээр.

Ында 5 саанчы, 2 инек кадарчызы ажылдап турар. Совхозтуң ферма эргелекчизи Эра Серендуктуң чугаазы-биле алырга, совхозтуң мыйыстыг бода малы чаңгыс черде мөөңнеттинмээн. Декабрь айның төнчүзүнге чедир чаңгыс черге мөөңнээр хевирлиг.

Ол нйи совхоз торуур 100 инекке онааштыр кайызы-даа 44—44 бызаалары камгалап алган. Ол база-ла ажылдың четпези-дир.

Ферма механизастаттынмаан. Ында ажылдар база-ла хол-биле кылдынып турар. Инек-даа, бызаа-даа кажаалары электри чырыы үрелгениинден чырывайн турар. Инектерни даштын караңгы черде саап, саанчыларның ажылдаарынга улуг бергедээшкиннерни таварыштырып турарын саанчылар хомудап чугаалаар болдулар.

Мал чеминиң курлавырлары эвээш. Инектерни доктаамал суг-биле суггарбайн турар. Саар инектерге чарбаны шоодайлап алгаш, чүктеп чедирип чемгерип турар.

Инек кажаазының одалга системазы ажылдавас. Кызыл-булуңну дерип кылбаан. Шак мооң алгаш көөрге, кыштаглаашкынга белеткел ажылы чорутттунмааны илдең.

Кайы-даа ажыл-агыйларның сүт-бараан фермаларының ажылында четпестерни чайладыры-биле дарый хемчеглерни алыры кодээ ажыл-агый эргелелиниден негеттинип турар.

Н. ДАЖИНМАЙ.

ТАЙБЫҢНЫ БЫЖЫГЛААР БОЛГАШ КАМГАЛААР

ҮЛҮҮВҮСТҮ КИИРЕР БИС

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң Медеглелинде айыткан СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң тайбыңны камгалаарынче углаттан ленинчи даштыкы политиказын, бүгү совет кижилер-биле бир демей, малчыннар деткип турар бис.

Амгы үеде АКШ болгаш ооң талалакчылары чурттарының чазактары тайбыңга кыжаныш, бистиң чуртувустуң болгаш ооң эвилелчилериниң кызыгаарларының чанында ядролуг ракеталарны сайгара тургузуп турарын радиодан дыңнап, солуннардан номчуп таныштывыс. Ындыг дайынзырак чоруктуң кайы хире хоралыг уржуктарлыг болурун Медеглелде сагындырганы шынтыг.

Амыдыралывыска дайын халавы кыжанмазын күзээр бис. Делегейге тайбың эң-не үнелиг. Ынчангаш бистиң Төрээн чуртувустуң күчүзүн улам быжыглаары дээш үлүүвүстү киирип, улам кужениишкиниг ажылдаарын хүлээнип турар бис.

«Тере-Хөл» совхозка үжен ажыг чыл иштинин малын өстүржүп, ооң иштинде он дөрт чыл инек кадарып, багай эвес ажылдап келдим. Бо чылын төрүттүнген бызааларны 85 хуу камгалап ап, семиртилгени эки чоруткаш, совхоз дирекциязының, партия, профэвилел комитеттериниң чүс беже рубль түңнүг шаңналын база алдым.

Бо хүннерде ноданым-да чүс ажыг инектерни Тере-Хөлдүң кыжын хар шоолут чагбас, терең оът-сигенниг кыштагларының бирээзи —Каргының Бугалыгда хүр-чаагай кыштаглаадым тур мен. Кыштаавыста сиген, өдек четчири-биле белеткеттинген.

И. АРТЫНА.

«Тере-Хөл» совхозта инек кадарчызы.

АЛЫС ШЫН

Назы-харым элээн улуг. Пенсия назыны четкенимден бээр безин элээн каш чыл эрте берди. Ынчалза-даа Кызылдың телеграф-телефон станциязында телефонистеп ажылдавышаан мен.

Кады пенсияже үнген чамдык өөрүм ам-даа ажылдавышаан боорумга, пат-ла кайгаар. «Пенсияң акшазы чедишпес чүве бе, Григорьевна?» дижирлер. Хамык ужур акша-шалыңда эвес, а күш-ажылда-ла болгай.

Ада-чурттуң Улуг дайынын доостуру билек Тывага чедип келген мен. Бо үениң дургузунда хоорайның телеграф-телефон станциязынга үзүк чок ажылдап келдим. Төрээн чуртумнуң бир кезээ—Тыва республиканың чаартынып, сайзыраанын, төрелдежиңген тыва чонумнуң культуразының бедип орарын көрүп чор мен. Амыдырал моон соңгаар улам чаагай, улам каас апаар.

Ынчалза-даа Барыын чүктүң каргыс удуртукчуларының үүлгедиглери кижиниң сетгилин дүвүредир боор-дур.

Мээң бөдүүн ажылчынның тайбыңга ынакшылдыг совет чонуң күзел-чүткүлүн СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң чоокта чаа кылган Медеглели база бадыткады.

«Шериг күчүзүнүң талазы-биле артык күштүг болурунче Совет Эвилелиниң чүткүвейн турарын база катап онзалап демдеглеп тур бис...» деп, эш Ю. В. Андропов аңаа айыткаш, СЭРЭ-ниң болгаш социалистиг дем каттыжылгазының өске-даа чурттарының айыыл чок чоруун хандырарынче углаттан хемчеглерниң дугайында тодаргай чугаалаан. Бистиң партиявыстың болгаш чазаавыстың удуртукчузунуң Медеглелинде сөс, домак бүрүзүнде алыс шын сиңниккен-дир.

Империалистиг күрүнелер дайын айыылын өскүдер дээш ол хире чүткүп турда, бистер база аңаа олурбас ужурлуг бис. Боттарывыстың шудургу күш-ажылывыс-биле тайбыңны быжыглаарының херээнге салышкынывыс киирер бис. Бодум хуумда ам-даа кужениишкиниг ажылдаар, телефон харылзаазын шынарлыг кылдыр чорудар, эныяктарны бо мергежилге улам хөйнү өөредир сорулганы салдым.

М. МАМАЕВА.

Кызылдың телефон-телеграф станциязының улуг телефонизи.

БАРЫМДААВЫС ОЛ

Енисейнин хем пароходствозунуң Кызыл район эргелелиниң ажылчыннары хемчилериниң септелге мастерскаязынга чыглып келген. Митингиге «Ангара-20» теплоходтуң капитан-механиги, бүдүрүлгениң мурнакчызы Н. И. Панов коллектив, бүгү совет чон дег, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Медеглелин сеткилиниң ханызындан деткип турар дээрзин демдеглээн.

Медеглелди эргелелдиң начальниги О. В. Петров таныштырган. Чурттуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн быжыглаар дээш коллективтиң бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаар болгаш сагылга-чурумну быжыглаар дээрзин айыткаш, бо хире берге үеде кызымак ажылдары ажылчын кижи бүрүзүнүң арын-нүүрүнүң херээ болур деп, ол чугаалаан.

Ядролуг дайынның халавын болдурбас дээш Совет Эвилели, социалистиг дем каттыжылгазының чурттары хөй кужениишкинни үндүрүп келген. Европа диите тургузуп турар америк ракеталарның айыылы улуг дээрзин билдингир. Ынчангаш бо хөделмишкиннерни совет чон аңаа көрүп орбас. Дайынның үрегдекчи нүжүн караам-биле көрген болгаш кижи төрелгетен ол айыылды көрбезин деп күзээр мен. Дайын—бистиң дайзынывыс, тайбың — быжыг барывыс деп, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, радиооператор И. В. Черненко чугаалаан.

ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ ДАРГАЗЫНЫҢ ОРАЛАКЧЫЗЫНГА ЭШ К. А. МАСПЫК-ООЛДУ ТОМУЙЛААР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаадыры болза:

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызынга эш Кара-оол Андреевич Маспык-оолду томуйлаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1983 чылдың ноябрь 29.

ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ ДАРГАЗЫНЫҢ ОРАЛАКЧЫЗЫ АЛБАН-ХҮЛЭЭЛГЕДЕН ЭШ К. С. ШОЙГУНУ ХОСТААР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаадыры болза:

Эш Кужугет Сереевич Шойгуну пенсияже үнгени-биле холбаштыр Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы албан-хүлээлгеден хостаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1983 чылдың ноябрь 29.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: *отчёттар болгаш соңгулдалар*

БАР АРГАЛАРНЫ ДОЛУ АЖЫГЛААР

(Партияның Чөөн-Хемчик район конференциязындан)

Бодуунуң хуралдаанда тос чүс ажыг коммунистерни каттыштырып турар районнуң партия организациязының 285 делегаттары СЭКП райкомунуң бирги секретары И. М. Суваандииниң конференцияга илеткелин кичээнгейлиг дыңнаан, он бирги беш чылдың эрткен ийи чыл он айларында кылып келген практиктиг ажыл-херектериниң дугайын сайгарып чугаалашканнар. Районнуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң айтырыгларын илеткелчи болгаш конференцияга санал берген 14 делегат хары анализтээшкен, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң кол адыры — мал ажылында бар арга-курлавырларын моон соңгаар улам долу ажыглаарынче кичээнгейни угландырганнар.

Көдээ ажыл-агыйның материал-техниктиг баазазы быжыккан. 1981—1983 чылдарда районнуң алды совхозу 7,4 млн. рубльдиң капитал салыышкынын шиңгээткен. Совхозтарның кол фондулары 1980 чыл-биле деңнээрге 11,5 хуу, энергетика күчүзү 7,3 хуу өскен. Көдээ ажыл-агыйның интенсификациязының хемчеглерин боттандырып келген. Район эрткен үеде мал продуктуларын күрүнеге садар хемчээлин 1978—1980 чылдар-биле деңнээрге эъттиг 38 хуу, сүттү 12,5 хуу, дүктү 43 хуу улгаттырган. Сүт бүдүрериниге СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Искра» совхозтар, дүк бүдүрериниге «Тыва», «Хөндергей», «Чыраа-Бажы» совхозтар улуг-хуузун киирген-нер.

Он бирги беш чылдың үш чылдарының планнарын онаалдаларын районнуң ажыл-агыйының бүгү адырларындан 298 кижи, 49 цех, бригада, ферма, участок күүседипкен. Оон иштинде көдээ ажыл-агыйдан 80, үлетпүрден 51 кижи үш чылдарның планын күүседипкен. 1984 чылдың үлүүнде ажылдап турар. Үлетпүр бүдүрүлгелеринден Чадаананың хөмүр-даш участогу, саржаг заводу, тараа хүлээп алыр пункт, Чадаананың оруук-септелге-тудуг эргелели үш чылдың планнарын күүседипкен. Районнуң үлетпүр бүдүрүлгелери ийи чыл он айда ниити продукция бүдүрериниң планын 106 хуу, ону сайгарарын — 103,5 хуу күүсеткилээн, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң темпизи 7,5 хуу өскен. Ынчаа-даа ажыл-агыйы, районнуң үлетпүр комбинады, хлеб заводу, Чадаана АТБ-зи ышкаш бүдүрүлгелер хожудап турарларының одуруунда. Районнуң харылзаа бөлдири, амыдырал хандырылга комбинады база кошкак ажылдап турар.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниге төлептиг салыышкынын киирип турар Дөргүн, Арыг-Бажы сүт-бараан фермалары, Ак-Хааның хойжу бригадазы ышкаш коллективтерниң ажыл-херээ мактаалыг. Оон дугайын конференцияга санал берген делегаттар айтып, чедиишкинниң үндезини партийжи болгаш күш-ажылчы сагылга-чурумну быжыглаанында, коммунистерниң даандырган ажыл-херек дээш харысалгазын медереп билип турарында дээрзин демдеглеттингени. Ниитизи-биле материалдыг бүдүрүлгеде коммунистерниң 52 хуузу ажылдап турар.

Дөргүн сүт-бараан фермазы бо чылда 455 тонна сүт садар планын сентябрьда-ла күүсеткеш, ам чыл төнчүзүнге чедир 150 тонна сүттү садарын хүлээнгеп ажылдап турар. Фермада 14 саанчы шупту чыл планнарын күүседип алган. «Искра» совхозтуң коммунистиг күш-ажылдың коллективи Арыг-Бажы сүт-бараан фермазында ажыл-херектер эки чорупп турар. «Чыраа-Бажы» совхозта Ак-Хааның хойжу бригадазы он бирги беш чылдың эрткен чылдарында төрүүр чүс хойга онаашпыр 100 хураганы ап, 1,9 кг дүктү кыргаан.

Илеткелчи болгаш санал берген делегаттар көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинде кол адыр — мал ажылында четпестерни айтып анализтээннер. Кол фондуларның бир рубльге онаашпыр продукция бүдүрери 0,25 көпеек болган. Ук көргүзүг 1980 чылдың демдеглелинден эспээн. Мал ажылы-биле холбашкан айтырыгларны райком пленумнарынга, бюроларга хөй удаа чугаалажып келзе-даа, малдың баш санының өзүлдезин, продуктулуг чоруу чавыс. Мал төлүнүң өлүп хораар чоруу улуг, уксааажыдыга ажылы багай, ол ышкаш малды оорлаары көвүдээн, хөй-биле өлүп-хорап турар, ажыл-агыйларның иштики хереглелдеринге малды эндере чарыгдап турар. Ылаңгыя «Хөндергей» совхозта байдал дүвүренчиг. Ынчангыже, мында партия организациязы херекти эдерин бодавайн, хажыызындан хайгааракчы болуп арткан. Бо совхозта специалистерниң ажылдан үнер-кирер чоруу хөй. «Специалистер эки ажылдаар болза, ажыл экижиир. Малдың баш санының өспейн турары малчыннарның чаш төлдү чедир албайн турарында» деп, «Хөндергей» совхозтуң хойжузу К. Е. Кууларның саналынга айтып турганы чоптуг. Шак ындыг бодалдың боттарының саналынга делегаттар — «Чыраа-Бажы» совхозтуң партком секретары В. П. Пирлей, «Искра» совхозтуң партком секретары Э. Ч. Куулар илереткеннер.

Уксааажыдыга ажылы, ол ышкаш торлуп боозадылганы багай тургусканындан, чүс башка онаашпыр мал төлүн ап турары районда чавыс: төрүүр чүс башка онаашпыр 66 хураган, анай, төрүүр чүс инекке онаашпыр— 48-ле бызаа алган. Чамдык ажыл-агыйларда ук көргүзүг оон-даа чавыс. Малдың продуктулуу чавыс. Бир инектен сүт саалдазы районда 1200—1350 кг, бир хойдан 1,6—2 кг дүктү кыргып ап турар. Ажыл-агыйларда мал ажылының специалистериниң харысалгазын бедидип, олардан негелдени күштелдирер үе келген дээрзин санал бергеннер онзалап демдеглээн. Малчыннарның, кадарчыларның бот-харысалгазын бедидери, ук ажылга кижи болганын-на киирип алыр чорукту болдурбазы чугула. Четчемелди азырап өстүрүп каан бызаалар улуг бөлүктерге барган өлүп-хорап азы чидип турар чоруктуң бодунуң харааданын Дөргүн сүт-бараан фермазында саанчы А. С-Б. Моңгуш илереткен.

Улуг-даа, бичии-даа чүүлдерге камналгалыг, хумагалыг болуруунуң чугулазын кым-даа билир болгай. Манаа хамаарыштыр Дөргүн сүт-бараан фермазында төп одалга системазын тургуспааанындан артык чарыгдалдарны үндүрүп, хөй кочегарлар тудуп турары шын эвес дээрзин А. С-Б. Моңгуш шүгүмчүлээн.

Мал ажылын хөгжүдеринге чер ажылын эртемге үндезилеп чорударының ужур-дузазы улуг. Чер ажылының зона системазынга дүүштүр ажылды боттандырып турар-даа болза, мында четпестер бар дээрзин конференцияга база демдеглээн. Тараа культураларының, картофельдиң болгаш ногааларның дүжүдү өспейн турар. Сөөлгү үш чылда тараа культураларының дүжүдү үш-ле центнер, картофель болгаш ногаа дүжүдү тус-тусту 28 болгаш 14 центнер болгулаан. Магадылалдыг технологтуг ажылдың чугулазын «Большевик» совхозтуң директору А. Т. Шаалы саналынга айыткан. Партия райкому сөөлгү чылдарда специалистерден болгаш ажыл-агый удуртукчуларындан негелдени күштелдиргенин эки деп санап, ындыг турбуже, күүсекчи сагылга-чурум ам-даа кошкак дээрзин ол чугаалаан. Совхозтарга удуртулганың стиль, методун бир янзы көрүп, көдээ Советтерниң, парткомнарның, комсомол органнарының даандырган ажыл-херек дээш харысалгазын бедидерин чугула деп санап турар.

Мал чеминиң белеткелин ажыл-агыйларның тускай адыры кылдыр тургусса-даа, бо ажылдар колдуу саазын кырында артып, мында улуг четпестер бар. Эрткен үш чылдарда ниитизи-биле 17 муң тонна сиген, 80 муң тонна силос чедир белеткеттинмээн. Оон уламындан кышкы үеде мал чеминге бергедээшкиннер туруп кээр. Бо чылдың кыжынында районда ниитизи-биле бир шилчиткен башка онаашпыр 5,7 чем единицазы азы херегледиң хандыртының чүгле 38 хуу болуп турар.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинде четпестерниң бар болуп турарындан, ажыл-агыйларның экономиказы быжыкпайн турар. Продукция бүдүрериниге чарыгдалдар улуг, алган продукцияның хемчээли эвээш, бүдүрген продуктуларның бот-үнези улуг болуп турарындан, чаңгыс-даа совхоз орулга чок ажылдап турар. Районнуң агропромнуг каттыжыышкыны, оон чөвүлели ам-даа бут кырынга туруп быжыкпаан, колдуунда агар айтырыгларны шиитпирлеп турар.

Малчыннарның культурлуг амыдырал-чурттаалгазының, садыг, почта хандырылгазының айтырыгларында четпестер дугайын конференцияга чугаалажып, ону чайладырының сорулгаларын салган. Малчыннар турлагларын электриктээри, бажыңнар тудары оожум темпилиг шиитпирлеттинип келген.

Специалистерни ажылга быжыглаарынче, оларның билиг-мергежилин бедидеринче угланган айтырыгларны делегаттар база анализтээннер. Партийжи-организастыг, политика-кижизидилгелиг ажылдың база эрге-чурум камгалалының органнарының дугайында чугааны делегаттар чоруткан. Аныяктарның идейлиг кижизидилгезин кажан-даа кошкадып болбас ужурлуг айтырыг. Назы четпээннерниң, аныяк-өскенниң ортузунда корум-чурум үрээр, харын-даа кемниг херектер үүлгедир чоруктар бар, оон-биле демиселди чорударынга хөй-ниитиниң салдарын, ролюн бедидери база кончуг чугула.

Конференцияга СЭКП обкомунуң секретары Д. К. Ооржак киржип, чүве чугаалааш, отчёттуг үеде кылган ажылдарны анализтеп, ылангыя мал, чер ажылында четпестерге доктаап, сорулгаларны салган. Чадаана хоорайның хөгжүлдезиниң дугайын база чугаалаан. Ажылчын кадрлар белеткээриниң перспективазын бодап, районда аныяк-өскенни республиканың профтехучилищелеринге өөредири организастаарын чугула деп көрген.

• • •

СЭКП райкомунуң чаа соңгуттурган составының организастыг пленуму болуп эрткен. Райкомнуң бирги секретарынга И. М. Суваандиини, ийиги секретарынга Д. Н. Ховалыгны, секретарынга Б. А. Кучеренкону соңгаан.

Б. ДИРЧИН.

ХЕРЕГЛЕКЧИЛЕРНИҢ ЧАГЫГЛАРЫНГА ДҮҮШТҮР

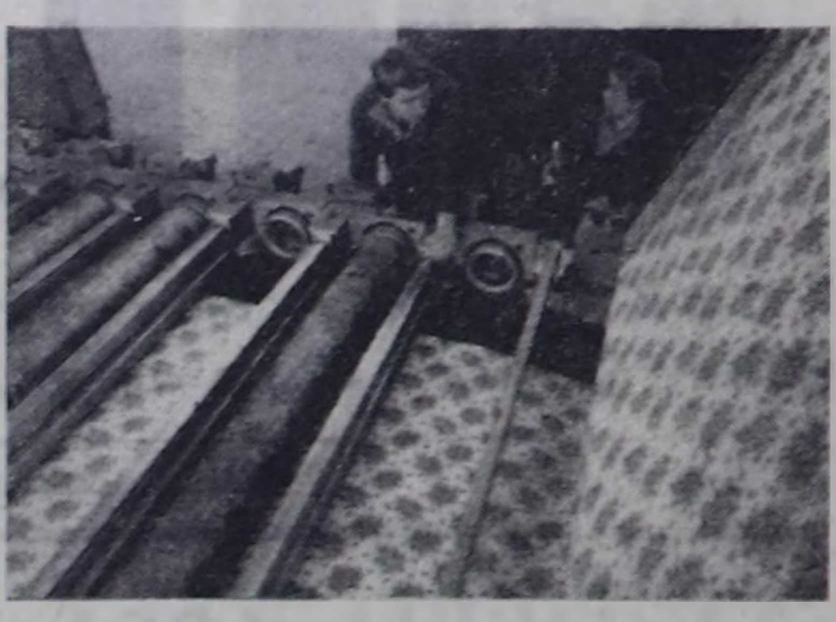

УКРАИН ССР. Чинниң бедик шынарлыг херегел бараанмарын бүдүрерин көвүдедир дээш социалистиг чарышты калбартыр талазы-биле эгелээшкинни Ворошиловградтың СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг триктаж фабриказының ажыл-ишчилери кылганнар. Ол мурнакчы коллективтиң эгелээшкинин чуртта калбаа-биле деткээн.

Хереглекчилерниң чагыгларынга дүүштүр продукцияның ассортиментизин чыл бүрүде 75 хуу чаартырып фабриканың ажылчыннары шиитпирлээн.

ЧУРУКТА: триктаж песту бүдүрер участок. Амгы үениң чаа дериг-херекселдерин ында эптеп тургускан.

СЭТА-ның фотохроникази.

Бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш продукцияның шынарын коллектив доктаамал бедидип келген. Бүдүрүлге хемчээлиниң болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң талазы-биле беш чыл планының даалгаларын хуусаа бетинде күүседирин пос-таавычылар шиитпирлээн. Шынарның Күрүне демдээн эдилээн кылыгларны бүдүрүп үндүрерин 59 хуу чедирер сорулга салдынган.

ИДЕПКЕЙЖИДЕР ДЭЭШ

СЭКП Улуг-Хем райкомунуң бюрозу улусчу контролёрларның ажылын идепкейжидер, оон дээштинин бедидер сорулга-биле өөредилгезин организастаар дугайында доктаалды хүлээп алган. Орта үндезилээш, районнуң улусчу контроль комитеди хайгыылчыларның өөредилгезин чорударының чамдык хемчеглерин алган.

Районнуң совхозтарының парткомнарының, «Шагонартяжстрой» трестиң партбюрозунуң чанында, район төвүнүң бүдүрүлгелеринде ниитизи-биле 14 школа ажылдап турар. Олар 418 дыңнакчылыг. Районнуң улусчу контроль комитединиң чанында бөлүк даргаларының, штаттан дашкаар инспекторларның ийи семинары ажылдап эгелээн. Оон дыңнакчыларының саны 90 кижи чедип турар. Ынчангаш районнуң 664 хайгыылчызының 508-и өөредилгеде хаара тудуттунган, өскелери политиктиг, экономиктиг өөредилгениң школаларында өөренип турар.

Кичээлдерни эртиреринге партия, совет, ажыл-агый органнарының удуртукчулары, улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларының кол специалистери идепкейлиг киржип келген. Хайгыылчылар СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия ТК-ның май, ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының материалдарын, ССРЭ-де улусчу контроль дугайында Хоойлуну болгаш өске-даа партия болгаш чазактың чугула документилерин өөренип турар.

Районнуң улусчу контроль бөлүктериниң даргаларының семинары «Улуг-Хая» совхозка болуп эрткен. Улуг-Хем райкомунуң көдээ ажыл-агый килдизиниң эргелекчизи В. В. Соболев «Аъш-чем программазын боттандырар херекке улусчу контролёрларның киржилгезиниң дугайында» илеткелин кылган. Районда мал болгаш чер ажылы хожудап турар, ону хөгжүдер дээш хайгыылчылар чүнү кылырын ол тодаргай айыткан. Улусчу контроль бөлүктериниң болгаш постуларының ажылының хевирлериниң база арга-методтарының дугайында илеткелин республиканың Улусчу контроль комитединиң инспектору А. С. Хрипунов кылгаш, сүмелерин чижектерни киирип тургаш берген.

Семинарның киржикчилери «Улуг-Хая» совхозтуң Алдыы-Шынаа сүт-бараан фермазының кышка белеткелин база планныг онаалдаларны күүседир дээш канчаар ажылдап турарының талазы-биле көргүзүг рейдиге киришкен. Хыналда үезинде чамдык четпестерни илереткен, ону эдип алырының сүмелерин хайгыылчылар берген.

Түңнелинде семинарның киржикчилери боттарының ажылының арга-дуржулгазын солушкан. «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң Торгалыг салбырында улусчу контроль бөлүүнүң даргазы К. Ч. Натпий-оол, «Найырал», «ҮТКА 25 чылы» совхозтарда улусчу контрольдуң кол бөлүктериниң даргалары Т. Б. Бавуу, П. Т. Найдан-оол болгаш өскелер-даа ажылының дуржулгазын чыылганнарга таныштырган.

Улусчу контроль бөлүктериниң даргаларының моон соңгаар эки ажылдаарынга ажыктыг сүмелерин семинар берген.

В. БАЗ-ООЛ.
Улуг-Хем районнуң улусчу контроль комитединиң инспектору.

ЧАГААЛАР, БИЛДИРИИШКИННЕР-БИЛЕ АЖЫЛ

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр партия Төп Комитеди, Совет чазак ажылчы чоннарны хуузунда айтырыглар талазы-биле хүлээп алырын экижидер, оларның чагаа, билдириишкиннеринге болгаш негелде-хомудалдарынга дыңнангыр болурунуң талазы-биле чугула доктаалдарны хүлээп ап келген. Ону амыдырал, ажыл-херек кырында хажык чокка боттандырары Советтерден, оон күүсекчи комитеттеринден кол хамаарыжыр.

Мөңгүн-Тайга район катап тургустунгаш, ам он беш чыл болган. Бо кыска хуусааның дургузунда чурттакчы чоннуң саны өзүп, чоннуң культурлуг болгаш материалдыг деңнели бедээн. Он бирги беш чылдың эрткен үш чылдарында совхозтарга 21, район төвүнге 12 коммунал бажыңнар тутуунган, барык 45 өг-бүле чурттаалга шөлүн алган азы чурттаар байдалын экижиткен. Чон электри кужу-биле ажылдаар херекселдерни ажыглап турар.

Мурнуку чылдарда чоннуң чугула хереглелдери, дилеглери болуп турган айтырыглар шиитпирлеттинген. Районнуң чону телевизорну көрүп турар, газ-биле хандыртынган. Амгы үеде ажылчы чоннуң аас, бижимел чагаа, билдириишкиннерниң болгаш негелде-хомудалдарының утказы болгаш характери өскерилген.

Район, көдээ Советтерниң күүсекчи комитеттери чоннуң чагаа, билдириишкиннери-биле ажылды элээн идепкейжидип, ол айтырыгны сессия, күүском хуралдарынга доктаамал чугаалажып келген. Район Советиниң бешки сессиязынга ажылчы чоннарның чагаа, билдириишкиннериниң талазы-биле СЭКП обкомунуң IX пленумунуң доктаалын чугаалажып, ону амыдыралга боттандырары-биле хемчеглерни ажылдап кылып, шиитпирни хүлээп алган. Ол болза тус черде турар бүгү эрге-чагырга органнарының, ажыл-агый, бүдүрүлге албан черлериниң, организацияларның чугула документизи болгаш перспективтиг сорулгазы болур.

1982 чылда Советтерге чоннан 313 аас, бижимел-биле чагаа, билдириишкин кирген болза, бо чылдың он айларында 180 болган. Эрткен чылда кирген чагаа, билдириишкиннерниң элериге колдуунда-ла чедимчелиг харыы бердинген. Ынчалза-даа оларның 91-инге тайылбырны кылыр ужурга таварышкан. Оларны бөлүктеп чугаалаарга: чурттаалга шөлү-биле хандырары, уруглар ясли-садынга уругларны тургузары, культура албан черлериниң тудугларының дугайында болгаш чоннуң аъш-чемниң, үлетпүрүн бараанныры-биле үзүктелиишкин чок хандырарының дугайында болур.

Бо чылдың эрткен үезинде Советтерге, оон күүсекчи комитеттеринге чагаа, билдириишкиннерниң хөй кезии өйшаанда шиитпирлеттинген, а чамдык перспективтиг айтырыглар талазы-биле билдириишкиннерге чогуур тайылбырны кылган.

Райкүүскомнуң социал хандырылга килдизинге 1982 чылда 6, бо чылын 13 билдириишкин кирген. Оларның ээлери шупту чогуур үезинде чедимчелиг харыыны алганнар. Чурттаалга шөлү, ясли-сад айтырыындан өске негелде-хомудалдар ажыл-агый, бүдүрүлге, албан черлеринде өйшаанда чогумчалыг шиитпирлеттинип турар. Райкүүскомнуң улус өөредилге килдизинге бо чылын 83 билдириишкин кирген, оон иштинде ясли-сад дээш айтырыглыг—72, оон 30 кижиниң хүлээн хандырган.

Чоннуң амыдырал деңнелиниң өзүп турары-биле ажыл-агый хемчээлиниң улгадып, сайзырап турары-биле аас, бижимел-биле кирип турар билдириишкиннерниң саны база өзүп турар.

Чамдык түр бергелерниң барын чон билип турар, ынчалза-даа амыдырал база негеп турар. Бистиң районга хууда чурттаалга бажыны тудуп алыры чиг-эт, тудуг материалдарының чедишпезинден берге. Тудуг материалдарын төптен сөөртүр, бо айтырыгларын бергезинден, чурттаалга болгаш албан черлерниң объектилери эвээш тутуунуп турар. Оон уламындан районда дыка хөй чурттакчылар бажың ээлчээзинде турар.

Чурттакчы чон Культура бажыңының, эмнелгениң, ясли-садтың, школаның чаа төлевилелдиг тудугларын кылырын негеп турар. Үстүнде айыткан чылдагааннарның уламындан районда ясли-сад назылыг 600 уругнуң чүгле 29 хуузу уруглар албан черинде турар. Мөгүр-Аксы суурда 600 олуттуг школада 1080 өөреникчи турар, район төвүнде колхоз үезинде-ле тутунган 200 олуттуг Культура бажыңы бар. Район төвүнүң эмнелгези аңгы-аңгы тар бажыңнарда чер бызаргай турар, спортзал чок.

ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхоз район төвү Мөгүр-Аксы суур-биле кады турар. Сөөлгү он ажыг чылдарның дургузунда совхоз культура амыдыралының чаңгыс-даа тудугун кылбаан. Чыныр-бажың, аалчылар бажыңы, ясли-сад, спортзал, столовая дээш каңдыг-бир тудугну чүге кылып ап болбазыл деп, чон хомудалын илергейлеп турар.

Ажылчы чоннарның чагаа, билдириишкиннеринге чогуур үезинде чедимчелиг харыыны бээр, оларны хууда айтырыглар талазы-биле хүлээп алырын экижидер дээш район, көдээ Советтерниң күүсекчи комитеттери, ажыл-агый, албан черлериниң, организацияларның удуртукчулары моон соңгаар немелде хемчеглерни ап, ажылдаары негеттинип турар.

М. ОНДАР.
улус депутаттарының район Советиниң күүскомунуң секретары.

САННАР, ФАКТЫЛАР

Он бирги беш чылдың эрткен үезинде районнуң малы планда көрдүнгенинден — 863 баш бода, 6167 хой, өшкү, 118 баш чылгы хөй болуп турар. Малдарның уксаазы экижип, продукциязы көвүдеп турар.

• • •

Ол-ла үениң дургузунда Мөгүр-Аксы суурга бот-орулга-чарылгалыг көдээ тудуг участогу, албан черлерниң болгаш чурттакчы чоннуң хөмүр-даш-биле хандырар одалга төвү, бойдус газының складаы, «Сельхозтехника» каттыжыышкынының шакта муң кезек тууйбу бүдүрер цех, эмнелгениң, көдээ тудуг участогунуң гаражтары, 80 орунунг бир интернат, харылзаа бөлүүнүң конторазы, Советтерниң ийи каъттыг бажыңы ажыглаалда кирген. Уруглар музыка школазы, «Чечек» уруглар ясли-сады делгем, чырык бажыңнар-биле хандыртынган.

• • •

1981 чылдан бээр район төвүнде дизельдиг электростанцияның күчүзү 315 киловатт-шакка улгаткан. Амгы үеде 1530 квт. шак күштүг дизельдиг электростанция ажылдап, оон ачызында чурттакчы чон электри-биле ажылдаар бүгү приборларны бүрүн ажыглап турар.

• • •

Районнуң хереглекчилер ниитилели сөөлгү үш чылда чурттакчы чонга 25 чиик машинаны, 71 мотоциклди, 119 соодукчуну, 283 телевизорну, 90 чаагтергени, 197 радиоприёмникти, 38 магнитофонну, 4487 шактарны, хеп чуур 164 машинаны, 93 муң рубльге хевистерни болгаш 33400 рубльге коммарны саткан.

Ыраккы Мөңгүн-Тайганың кижилеринге бо булуңну тураскааттывыс

ЧУРУКТАРДА: ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң мурнакчы хойжузу М. Д. Биче-оол чүгле онаашкан ажылының мастери эвес, хөй-ниитиниң херээ дээш човангыр, идепкейлиг кижилериниң бирээзи.

Нина Иргитовна Делгер-оол—Мөгүр-Аксыда септелге-тудуг участогунда штукатур-малярлар бригадазының бригадири. Коммунист Н. Делгер-оолдуң удурткан бригадазы ай, квартал планнарын үргүлчү ажыр күүседип, районда мурнакчы бригадаларның одуруунга санадып келген.

О. МАСПЫЙ-ООЛДУҢ фотолары.

КОЛЛЕКТИВ БОЛГАШ УДУРТУКЧУ

Мөңгүн-Тайганың бот-орулга-чарылгалыг тудуг участогу бүдүрүлгеже базымын Өөвүрнүң тудуг участогунуң салбыры турганындан эгелээн. Ол тускай тудуг организациязы кылдыр аңгыланганда, оон эргезинге салбыр үезинден өнчү болуп арткан чаңгыс эрги чүък машиназындан өске техника, материалдыг бааза, ажылчын күш-даа турбаан. Тудуг участогунуң начальниги албан-хүлээлгезинге томуйлаткан хүнүнден эгелээш, коммунист Дастай-оол Бады-Очурович Хомушку ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң директорунга, Мөгүр-Аксының септелге-тудуг участогунуң начальниигинге келгеш, чугаалаар турган.

— Тудуг-суур талазы-биле мурнай бут кырынга туруп, быжыгып алган болгай силер. Баштай өзүп, доругуп алганы чаа төрүттүнгениңге дузалаары ышкаш, биске өзек кылдыр мергежилдиг ажылчын холдан берип көрүңер.

Ол 3 ажылчындан тургустунган тудугжулар бригадазын үндезилеп алган.

Амгы үеде 34 ажылчынныг, тудугжу үш бригадалыг коллективтиң эргезинде контора, гараж, складтар, бир чүък машиназы, 2 трактор, чиик машина, чазаныр станок, тудуг материалдары бар апарган. Бо аразында участоктуң тудугжулары Мөгүр-Аксы, Кызыл-Хая суурларга ийи аал чурттаар беш чурттаалга бажыңын, ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг, «Моген-Бүрен» совхозтарның малчыннарынга бир аал чурттаар 10 бажыңны, үлегерлиг мал кажааларын 12-ни тудуп, ажыглалга киирген.

Бо чылын коллективке күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 5,2 хуу өскен, ажыл шагының чидирип, прогулдар кызырылган, күш-ажылдың сагылга-чурууму экижээн.

1983 чылдың тос айларының түңнели-биле участоктуң тудугжулары 174 муң рубльдиң тудуг ажылдарын кылыр турган, ону 181 муң рубльге азы 104 хуу күүсеткен. Чыл төнчүзүнге чедир коллектив ам-даа 53 муң рубльдиң тудуг ажылдарын кылыр. Сөөлгү дужаадан бажыңнарны комиссия тудугжуларның киржилгези-биле элээн чемелээшкинниг хүлээп алган.

— Ындыг практика биске ажыктыг болурдан, аактыг эвес. Бедик мергежилдиг ажылчыннар эвээш коллективке ажыктыг чорукту болгаш шынарны бедидеринге, тудугжуларның харысалгазын күштелдирериниге дузалап турар — деп, начальник Дастай-оол Бады-Очурович бот-шүгүмчүлекчи ёзу-биле чугаалады.

Участоктуң ажылчыннары эвээш-даа бол, эп-найыралдыг, демниг, ажылдан үнер-кирер чорук мында ховар таварылга. Тудугжуларның аразында кервээлиг ажылдап турар ук чер чурттуг эвес 6 кижи база бар. Олар ам гараж тудуун доозарының кырында келген.

— Бичии-даа болза, мындыг ажылгыр, эп-найыралдыг коллективти канчап тургузуп алдыңар?— деп айтырарымга, Дастай-оол Бады-Очурович мыныңаар харыылады:

— Коллектив дээрге— кижилер, кадрлар-биле ажылдың түңнели-дир. Кижилер шын шилип алдынганда, таарыштыр тургустунганда, кижизиттингенде, багай коллектив турбас, а харын багай удуртукчу туруп болур. Кадрларны шилип ап тура, оларга бүзүрээриндан аңгыдг, оларны бүзүредиринче оралдажыр мен. Ону профэвилел, комсомол организацияларын, бүгү коллективти дамчыштыр боттандырып турар бис. Участоктуң тудугжуларының хөй кезии — аныяктар, шериг албанындан халажып келген оолдар. Олар ажылга, сагылга-чурумга, коллективте эки ажылдыг. Дагдыныкчы тудугжулар—Шыдыраа Каң-оол, Ооржак Домду ышкаш хоочуннардан бичии-даа калышпайн турарлар. Ам аныяк тудугжулар Илья Иргит, Валентин Иргит, Эрес-оол Доштут-оол, Сергей Хертек олар мурнакчыларның санында кирген. Коллективте 6 кижи 4-кү, арттканнары —3-кү разрядтың тудугжулары.

Бот-орулга-чарылгалыг тудуг участогунда экономиктиг ийи школа ажылдап турар.

М. САЛЧАК.

САГЫЛГА-ЧУРУМДАН ХАМААРЖЫР

Бистиң район эмнелгезинде комсомол организациязы бат бурунгаар чугаалажып, бадылаан план ёзугаар ажылдап турар. Аныяктарны патриотчу, интернационалчы чорукка кижизидеринче кичээнгейни салган бис. Аңаа хамаарыштыр «Культурлуг аажы-чаң», «Сээң комсомол билеткиң» деп темаларга кежээлерни эрттирдивис.

Коллективте сагылга-чурум шыңгыы болган тудум, оон ажыл-иши бүдүнгүр, эки болур. Аравыска ажыл шагы үзүптер ийи-бир комсомолчулар турган. Оларның-биле беседалажып, хөй-ниити ажылынче хаара тудканывыстың түңнелинде, ындыг чоруктар катаптавастаан.

Коллективте комсомолчулар болгаш аныяктарның идепкейи, соруурганы улуг. Суур чаагайжыдылгазынга, көдээ ажыл-агыйның сезонуг ажылдарының үезинде массалыг шефтерге, кожазында Культура бажыңынга болуп турар лекция, беседаларга, диспуттарга, янзы-бүрү спорт маргылдааларга идепкейлиг киржип келгеннер. Бистиң аравыста даанган ажылынга кызымак, хөй-ниити ажылдарынга кужур, билииг харамнаммас Сергей Моңгуш, Валентина Моңгуш, Анюта Доржу оларга комсомол организациязы чоргаарланыр.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң Медеглелин таныжкан ниити коллективтиң хуралынга комсомолчулар делегейге быжыг тайбың дээш өттүт, чидии-биле саналдааннар. Партия, чазактың чурттакчы чоннуң кадык камгалалын улам ыңай экижидер дээш үндүрген доктаал-шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш, база Совет Эвилелиниң составынга Тываның киргениниң 40 чылын төлептиг уткуур дээш шудургу ажылдаар улуг сорулга бистиң мурнувуста салдынган.

О. ХОМУШКУ,
район эмнелгезинде комсомол организациязының секретары.

ЭРТКЕНИВИС ЧЭЭРБИ АЖЫГ ЧЫЛДАР

Эрткен оруунче хая көөрге, кайгамчыктыг солун боор-дур. Мындыг магалыг, аас-кежиктиг, эки чурттаалга чүгле бистинде, ССРЭ-де дээрзин катап-катап медереп бодаар, уруглар ачазы Сеңгиш Хертекович-биле ол дугайында чугаалажыр-дыр бис.

С. Х. Моңгуш-оол-биле 1961 чылда өг-бүле туттувус. Оон бээр бо аразында 13 уруглуг болдувус. Капиталистиг чурттарга бис дег хөй уруглуг хамаан чок, ажы-төлү эвээш, болуун өг-бүлелерниң амыдыралы, чурттаарының бергезин билир бис.

Өскен черивис, төрээн «Моген-Бүрен» совхозувуста 1965 чылдан бээр хойжулап чор бис. Бо үениң дургузунда төрүүр чүс баштан чыл бүрүде хураганы 90-даа кудуштай ап келдивис. Моген-Бүрен хемниң бажы Сарыг-Ховуда кыштаглап, Даскыл тайгазынга долгандыр холдерлиг черде чайлаглыг бис. Чайлаг-даа, кыштаг-даа малга кончуг тааралыыг, чум оъттуг черлер чүве. Кышка удур 9 тонна сигенни белеткээш, 5 тонна өдекти болуп алган бис.

Бистиң-биле кожа совхозтуң хоочун малчыны Донгак Хертекович Балчый ажылдап, чурттап келген. Оон мал ажылынга байлак арга-дуржулгазындан бо аразында эвээш эвести өөренип алдывыс.

Бистиң совхозта Маадыр-нелер хөй. Олардан Чечек Иргит, Сыдбык Өргеш-оол, Долума Саая, Анай Маңнай [illegible] ышкаар болгаш Домуй Иргит, Дыртык Иргит мындыг 7 кижи малда ажылдап чоруур бис. Бо Маадыр-нелер малчыннарның ажыл-агыйжы көргүзүглери-даа эки, ажы-төлүнүң кижизидилгези-даа эки. Ындыг эштерге кижи чоргаарланыр-дыр.

Бистиң малчыннар совхоз төвүнден 40—50 километр ырак черлерде ажылдап, чурттап турар. Ынчангаш Мөңгүн-Тайга районнуң баштаар чери ол бүгүнү өөренип көргеш, шай, таакпы, далган, чигир, саваң дээш өске-даа эргежок чугула бараанарның дерги садыын бистинге организастаан. Ажылым-биле капсырлаштыр ону 5 чыл садыглап келдим.

Б. ЧЫРЧЫК,
хойжу, Маадыр-ле.

БҮГҮ КИЖИ ТӨРЕЛГЕТЕННИҢ ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫНГА

Совет космонавтылар Владимир Ляхов биле Александр Александровтуң 150 хонук ужудуушкунунуң чедиишкиннииг доозулганын болгаш оларның Черге менди-чаагай ээп келгенин даштыкы информастыг агентстволар болгаш парлалга делгереңгей-биле бижип турар. Орбитаның «Салют-7»—«Союз» комплекизиниң бортунга космиктиг шинчилелдериниң күүсеттингени программазының хемчээлиниң улуун демдеглеп турар. Хөй санныг экспериментилерниң түңнелинде алдынган эртем талазы-биле бадыткаларны бүгү кижи төрелгетенниң эрге-ажыктарынга бараалгадып, космосту тайбың ёзу-биле улам ыңай шиңгээдиринге олар дузалаар дээрзин репортажтарда демдеглеп турар.

БЕРЛИН. Совет космонавтыларның ужудуушкунунуң чедиишкиннииг доозулганының дугайында СЭТА-ның дыңнадыын ГДР-ниң солуннары бирги арыннарында улуг эгелер-биле берген. Орбитага медикобиологтуг нарын экспериментилер талазы-биле улуг хемчээлдиг ажылдың күүсеттингенин солуннар демдеглеп турар, алдынган түңнелдер чүгле Совет Эвилелиниң эвес, а «Интеркосмос» программаның киржикчилери өске-даа социалистиг чурттарның эртем төптериниң ажыл-чорудулгазының үнелезини болур.

ДЕЛИ. «Совет эртемниң улуг чедиишкини», «Бүгү кижи төрелгетенниң эрге-ажыктарынга дүүштүр тайбың сорулгаларга космосту шиңгээдиринге чугула салыышкын». Владимир Ляховтуң болгаш Александр Александровтуң 150 хонук ужудуушкунунуң доозулганын Индияның массалыг информация чепсектери ынчаар тайылбырлап турар. «Салют-7» станцияның даштынга нарын монтаж ажылдарын күүсеткенин экипажтың ужудуушкунунуң программазының чугула кезээ болган деп, ПТИ агентствозу демдеглеп бижээн.

НЬЮ-ЙОРК. Орбитаның «Салют-7» — «Союз» эртем шинчилел комплекизиниң бортунга совет космонавтыларның үр үедеги ужудуушкунунуң чедиишкиннииг доозулганын Джон Маклиш бедик-биле үнелээн. Джон Маклиш болза Хьюстонда Л. Джонсон аттыг космиктиг корабльдер башкарар төпте харылзаа талазы-биле килдизин удуртуп турар. Совет космонавтыларның орбитага чоруткан ажылдары Каттышкан Штаттарга улуг сонуургалды болдурган деп, СЭТА-ның корреспондентизинге берген интервьюзунга ол медеглээн. «Бортунда кижилерниң космиктиг станцияларның доктаамал ажылдаары кажан-бир хандыртынган турар ужурлуг, ынчангаш совет экипажтың барык беш айлар дургузунда ужудуушкуну —ол углаңнышканынга чугула базымдыр»—деп, Дж. Маклиш демдеглээн.

РАБАТ. Космонавтылар В. А. Ляховтуң болгаш А. П. Александровтуң орбитаның «Салют-7» — «Союз» эртем шинчилел комплекизиниң бортунга үр үеде космиктиг ужудуушкунунуң түңнелдери болгаш ооң чедиишкиннииг доозулганы совет эртем болгаш техниканың база бир чайынналчак чедиишкини-дир деп, Марокконуң массалыг информация чепсектери демдеглеп турар.

(СЭТА).

САРЫЫЛДЫГ ЧОРУКЧЕ КЫЙГЫРЫГ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Медеглели даштыкы чурттарның массалыг информация чепсектериниң кичээнгейиниң төвүнде туруп турар. Чаа Медеглелди даштыкы чурттарның солуннары, радиозу, телевидениези калбаа-биле тайылбырлавышаан, ук Медеглелди делегейге улуг ужур-дузалыг документ кылдыр санап турар. Америк ядролуг чаа ракеталарны Барыын Европага тургузарының планнарын боттандырып эгелээни-биле холбаштыр совет удуртулганың хүлээп алган шиитпирлери шериг күчүзүнүң талазы-биле дең байдалдың өскерлиири болдурбазынче, ядролуг дайынның кыжаныышкынын чайладырынче, амгы болгаш келир үениң салгакчыларынга тайбыңны хандырып бээринче угланганын солуннар, радио, телевидение демдеглеп турар. Сарыылдыг болур чорукче барыын чүктүң чазактарын, оларның аразында америк администрацияны совет удуртулга кыйгырган деп парлалганың, радионуң, телевидениениң тайылбырларында айтып турар.

Ю. В. Андроповтуң Медеглелин америк ЮПИ болгаш АП информация агентстволары калбаа-биле тайылбырлаан. Америк ракеталарны Европага тургузуп эгелээни-биле холбаштыр Совет Эвилелиниң харыы хемчеглериниң дугайында президент Ю. В. Андропов чарлаан-дыр деп, ЮПИ агентство демдеглээн. Шериг күчүзүнүң талазы-биле артык күштүг болур чорукту чедип алырын Вашингтон оралдашпышаан, Женева чугаалажыышкыннарынга дугуржулганы чедип алырынче чүткүвейн келгенин, ол чугаалажыышкыннарның үзүлгени дээш харысалга Каттышкан Штаттарга бүрүн онаажып турарын совет удуртулганың чаа Медеглелинде айыткан-дыр деп, агентство дамчыткан.

Америк Эй-би-си болгаш Эн-би-си телекомпанийлар Ю. В. Андроповтуң Медеглелиниң дугайында боттарының кежээки дамчыдылгаларынга дыңнаткан. Америк ракеталарны Европага тургузуп эгелээнин совет удуртукчу буруу шапкан болгаш ССРЭ-ниң харыы хемчеглериниң дугайында сагындырган деп Эй-би-си телекомпанияның тайылбырында демдеглээн. Ындыг сагындырыг Барыын Европага дыка күштүг салдарлыг болуп турар.

Ортумак ыраакшылдың америк чаа ракеталарын Барыын Европага тургузуп эгелээни Совет Эвилелинге кыжаныышкынны улгаттырганын барымдаалааш, Каттышкан Штаттарның чоогунда океаннар районнарынга болгаш далайларга ядролуг немелде чепсектерин тургузарын Совет Эвилели шиитпирлээн-дир деп, **«Вашингтон пост»** солуун бижээн. Женева чугаалажыышкыннарының үзүлгени дээш харысалганы Ю. В. Андропов АКШ-ка онаашкан. Соолгу ийи неделяда Барыын Европага эккеп эгелээн «Першинг-2» болгаш чалгыныг ракеталарны чайладырынга белени Вашингтон болгаш Барыын чүктүң өске-даа найысылалдары илергейлээр болза, Женева чугаалажыышкыннары катап эгелээн турун болурун совет удуртукчу айыткан деп, солуун бижээн.

Ю. В. Андроповтуң Медеглелиниң шиитпирлиин америк албан кижилери демдеглеп турар деп, **«Нью-Йорк таймс»** солуун айыткан. Вашингтон администрациязының чамдык бедик албан-дужаалдыг кижилериниң мапап турганындан артык күштүг салдарны Совет Эвилелиниң чарлаан хемчеглери чедирген деп, солуун бижип турар.

Ю. В. Андроповтуң Медеглелинге хамаарыштыр кандыг-бир тайылбырны кылырындан АКШ-тың **күрделер парламентизиниң төлээлекчизи** дадагалзаан. Ынчалзажок АКШ-тың президентизи Р. Рейганның медеглел кылган болгаш чүвениң шынын каржызы-биле хажыдып, дугуржулганы чедип алырынга күзел АКШ-та эвес, а Совет Эвилелинде чок болуп турар деп нүгүлдээшкинни кылган.

Англияның даштыкы херектер министерствозу тайылбыр кылган болгаш совет Медеглелдиң ужур-дузазын кудулаадырын оралдашканын АП агентство демдеглээн. ГФР-ниң чазааның төлээлекчизи **Бепиш** база ындыг оралдажыышкынны кылган.

Баштайгы согуушкун кылырының америк ядролуг ракеталарын Европага тургузуп эгелээнинге харыы кылдыр чогуур ядролуг совет чепсектерни океаннар районнарынга болгаш далайларга тургузарын ССРЭ шиитпирлээн-дир деп, Францияның **«Юманите»** солуну бижээн. Шериг күчүзүнүң талазы-биле дең байдалдың өскерлиирин болдурбас дээш эргежок чугула бүгү-ле чүүлдерни Совет Эвилели кылыр деп турар.

Америк ядролуг чаа ракеталарны Европага тургузарының планнарын боттандыраары боттарының улустарынга болгаш бүгү кижи төрелгетенге кайы хире айыылдыг уржуктарлыг болурун база катап ханызы-биле бодап көөрүнче АКШ-тың болгаш Барыын Европа күрүнелериниң удуртукчуларын совет удуртулга кыйгырган деп, Берлинниң **«Нойес дойчланд»** солуну бижээн. Боо-чепсекти эндере бүдүрериниң оруу-биле эвес, а оларны эң-не чавыс деңнелге чедир кызырарының аргазы-биле тайбыңны быжыглап, улустарның айыыл чок чоруун магадылап болурунга Совет Эвилели бүзүреп турар.

«Першинг-2» болгаш чалгыныг ракеталарны Барыын Европага тургузуп эгелээн таварылгада Совет Эвилели харыы хемчеглерни алыр дугайында сагындырбаан деп ам кым-даа чугаалап шыдавас деп, Англияның лейбористиг партиязының сураглыг **ажылдакчызы Д. Хили** чугаалаан.

Баштайгы согуушкун кылыр америк ракеталарны Барыын Европага тургузуп эгелээн таварылгада Женева чугаалажыышкыннарын уламчылаары болдунмас апаар дугайында Вашингтонну Совет Эвилели баш бурунгаар сагындырып келген деп, Чехословакияның **«Руде право»** солуну айыткан. Ю. В. Андроповтуң Медеглели— СЭКП-ның болгаш Совет күрүнениң ленинчи тайбың политиказын илергейлээн кайгамчык улуг ужур-дузалыг документ болуп турар деп, Болгарияның **«Земеделско знаме»** солуну бижээн.

Европага ядролуг боо-чепсектерни кызыгаарлаар дугайында чугаалажыышкыннарны Американың Каттышкан Штаттары бодунуң хөделиишкиннери-биле үскен деп, Индияның **«Хиндустан таймс»** солуну демдеглээн. Шериг күчүзүнүң талазы-биле артык күштүг чорукту чедип алырынче ССРЭ-ниң чүткүвейн турарын совет удуртукчу база катап медеглээн деп, солуун айыткан.

(СЭТА).

ДАЙЫН ӨРТҮН БОЛДУРБАС

КНО-нуң библиотеказынга чугула чугаа

КНО-нуң библиотеказы шыгырт долган. Ыыт-шимээн шуут дыңналбас. Төөгүнүң амгы үе-чадазында совет-америк харылзааларының дүшкүүрлүг болуп турары бо үеде ол айтырыгны чогумчударын күзеп турар кижилер мында чыылган турган.

Америка биле Совет Россияның аразында дипломаттыг харылзааларны тургусканындан бээр ноябрь айда 50 чыл болган. Ында орус комнар клувунуң үндүрген эгелекчи саналын ёзугаар КНО-га болган ол ужуражыышкынны чогум-на аңаа тураскааткан. Аңаа совет болгаш америк журналистер киржип чугаалашкан. Ол беседага Тайбың камгалалының совет комитединиң даргазы Юрий Жуков баштаан совет делегацияның киришкени улуг сонуургалды болдурган.

Совет-америк харылзааларның төөгүзү Ю. Жуковтуң хууда намдары-биле сырый холбаалыг. 1918 чылда ол он харлыг турган-ла, совет Ырак-кы Чөөн чүктү АКШ-тың шериглериниң эжелеп ап турганын бодунуң караа-биле көрген. Ол интервенция Россияга хуу өнчүнүң ниитилелин катап тургузуп шыдаваан. «Америк капиталистер биске дегбезиннер, оларга бис база дегбес бис. Оларның эки шинарлыг станоктарын алдын-биле садып алырынга безин белен бис...»—дээн ленинчи сөстерни чамдык американнар ылавылап номчуп турганнар.

Баштайгы америк «индустриалистер» — Калифорниядан Вандерлип болгаш Хаммер 1920 чылда Россияга келгеннер. Садыглажыышкын дугайында ол чугаалажыышкыннар Совет эрге-чагырганың буурап дүжеринге бүзүрелдиг турган америк баштыңнарның удурланыышкынынга таварышкан.

1933 чылдың октябрь 10-да Франклин Рузвельт элчиннер солчур талазы-биле саналды Совет чазакка киирген. «Мээн администрацияның ажылының эгезинден эгелээш-ле, 125 миллион чурттакчылыг Каттышкан Штаттарның болгаш 160 миллион чурттакчылыг Россияның улустарының аразында тургустунган багай харылзааларны чайладырын чугула деп санап тур мен...»—деп, ССРЭ-ниң Төп Күүсекчи Комитединиң даргазы М. И. Калининге ол бижээн.

Ол шынап-ла ынчаар кылдынган ышкаш болган. Аныяк инженер Юрий Жуков ынчан американнар-биле кады форд автомобильдерин Горькийге шиңгээдип ап эгелээн. Ынчалза-даа ол кады ажылдажылга чоорту кошкап эгелээн —кады ажылдажылгага хөңнү чок чамдык америк кижилер ССРЭ-де «албадап ажылдадып турарының» дугайында хоозун чугааны тараткан. Ынчаардагы тараткан меге нүгүл амга чедир уламчылап турар. Совет-америк харылзаалар божаннавышаан турган. Делегейниң ийиги дайынының үезинде эвилелчилер болуп турган бис. «Соок дайын». Делегей байдалының чавырлыышкыны... Амгы үеде катап чидиглениишкин... Эрткен «соок үеже» катап эглиишкин.

КНО-нуң библиотеказында олуттарны чырыдып каан сценаже чоокшуладып эгелээн. Коргуп-девидээн, сүртээн чүс-чүс карактарның көржү ынаар угланган — дайынга олурткен америк солдаттарны суккан хааржактарны бөгүн Ливандан, Гренададан эккеп турар, а даарта кайыын сөөртүрүл?

Тайбың камгалалының совет комитединиң даргазы ол бөгүнүң дугайында чүнү чугаалаар ирги?

Ооң чугаазын чыылганнар сонуургаан. Совет удуртукчуларның, совет улустуң ындыг таварылгада далашпас чоруунуң дугайында ооң чугаазын чамдык улус манаваан турган. Бистиң чурттарывыстың аразында чөрүлдээлер турбас ужурлуг. Бис чаңгыс планетада чурттап турар бис, Марсче, Венераже ужудуп чоруптар деп кым-даа бодавайн турар, амдызында ол болдунмас-даа. Амгы кол айтырыг—ядролуг чепсегленииишкинге удур демисел. Гренадада болуушкуннар ол талазы-биле он-он кыйгырыг демдектерин салып турар. Делегей байдалы улам дүшкүүрлүг болган тудум-на, ядролуг дайынны эгелээрниң кнопказын базыптар дээрзинге бодал улам күштелир...

— Удуртукчуларның сөзүнден эвес, а ажыл-херектеринден үнелээр улус бис—деп, Жуков чугаалады. —Бистиң чурттарывыстың аразынга сөөлгү чылдарда чаңгыс-даа кээрэ чардыкмаанын хараадал-биле чугаалап турар бис. Ооң дора чүве чүл дизе, америк администрация ядролуг чепсектиң шенээрин хоруурунуң, химиктиг болгаш биологтуг чепсектерни хоруурунуң, Индий океанның демилитаризастаарының, боо-чепсекти садыглаарын хоруурунуң дугайында эң кол чугаалажыышкыннарны үскен. Үстүнгеп ол бүгү чугаалажыышкыннарны катап эгелээринге совет тала белен.

Ю. В. Андроповтуң чаа, улуг ужур-дузалыг Медеглели, тайбың чугаалажыышкыннар дугайында чугаа болу бээрге, зал сонуургап, шимээргей берген. Гренадаже халдап, аңаа «маадырлыг чорук» кылган дугайында бижип турган америк парлалга совет идеалдарның дугайын ыыт чокка эрттирип-даа, азы ону далаш кадында дыңнай каап-даа эрттирген. Бодунуң ортумак ыраакшылдыг ракеталарының санын 140 чедир кызырарынга Москва белен дээрзин хөй-хөй кижилер ынчан бир дугаар дыңнаан. Ол бүгүге уткуштур Совет Эвилелиниң кайы хире херии базым кылганы билдингир-дир. Планетаны айыыл чок чер болдурар талазы-биле Женева чугаалажыышкыннарын АКШ-тың администрациязы чүге үскенил?

— Ол дугайын АКШ-тың төлээлекчилеринден айтырганы дээре боор — деп, Жуков харыылады. — Мээң бодалымбиле алырга, бо дээрге, 1983 чыл-дыр дээрзин Ак бажыңда үнелеп көрбейн турар-дыр. Хуу өнчүнү катап тургузарын чедип алыр дээш бистиң бежен чыл мурнунда албадап шыдаваннар болгай, а ам ол дугайын бодаар безин херээ чок...

Ядролуг чепсегленииишкинниң дүжүрериниң дугайында айтырыгны шиитпирлээр талазы-биле тайбың таланакчыларының шимчээшкини чүнү кылып болур ужурлугул дээрзиниң дугайында айтырыгже чугаа шилчээн.

«Бистер, улустар...» деп сөстер-биле КНО-нуң Уставы эгелээн. Кол сорулгазы —тайбынны чедип алыры болгаш камгалаары — бо делегей организациязының Уставын сагып күүседиринге күрүнелер-биле кады улустар база киржир ужурлуг. Ынчангаш Тайбың камгалалының совет комитединиң делегациязының Нью-Йоркче ужудуп келгениниң чылдаганы ол. Чепсегленииишкинни дүжүрер талазы-биле бүгү-делегей кампаниязынга хамаарышкан чугула айтырыгларны чугаалажыр көөру-биле совет делегацияны КНО-нуң чиңгине секретары Перес де Куэльяр чалаан.

Ядролуг чепсекти хоруурунга тураскааткан миллион кижи киржикчилиг чыскаал Нью-Йоркту эрткен чайын девидеткен. Москвага болуп эрткен 800 муң кижи киржикчилиг чыскаалдың дугайын КНО-нуң библиотеказының фойезинде делгелгеден хөй-хөй американнар бөгүн көргеннер. «Ядролуг чепсек Барыын чүкке-даа, Чөөн чүкке-даа турбазын!» деп плакаттарны совет кижилер туткан келгеннер. Ядролуг чепсекти хоруурун дарый негеп турар кыйгырыгга олар ат салбышаан, америк хөй-ниитиниң дыка хөй кезииниң санал-оналынга боттарының каттыжып турарын олар илергейлээннер. Ядролуг чепсегленииишкинни хоруур дугайында дөрт күрүнеге Совет Эвилелиниң чоруткан кыйгырыынга Р. Рейганның администрациязы удурланган. «Тайбың» деп сөстү адаары безин Америкада кем-херек үүлгеткени-биле домей чытпы апарган. Ынчангаш Тайбың камгалалының совет комитединиң делегациязының удуртукчузунга АКШ-тың бегелдези ындыг болган: КНО-нуң чалааны-биле холбашкан темаларга КНО-нуң девискээринден дашкаар черлерге чүве чугаалап болбас.

Ядролуг кыжаныышкынга удур кандыг угланыышкын-биле демисел чорутса эки дээрзинге хамаарыштыр чугаа кылыры эргежок чугула деп, американнар бөгүн санап турарлар. Залды база бир айтырыг сонуурган. Бир эвес НАТО-нуң бөлүктежиишкини Барыын Европага ядролуг ракеталарын тургузуп эгелей бергенде, Совет Эвилели кандыг хемчеглер алырыл?

Совет Эвилели ядролуг дайынны күзевейн турар. Ынчалза-даа АКШ-тың администрациязы Барыын Европаны Гренадага дөмейлей көөр болза...

— «Першинг-2» ракета совет девискээрге чедир 6 минута ужудар болза, ооң ГФР-ден бе азы өске девискээрден ужудуп орары биске хамаан чок. Ол дээрге америк ракета болур. Ынчангаш Совет Эвилели АКШ-тың девискээринге хамаарыштыр чогуур хемчегни алыр апаар — деп, Юрий Жуков тайылбырлады.

Амгы үеде кол-ла чүве — бистиң улустарывыстың аразынга демир көжегениң хаай ндерин болдурбазы—деп, Тайбың камгалалының совет комитединиң даргазы чугаалады. —Бот-боттарын билчир чорукту чедип ап шыдаар бис дээрзинге бүзүрээр мен. Доктаамал ужуражып, сонуургап турар айтырыгларывысты чугаалажып тураалыңар. А дайын орту өскүп үнзе, ону бүгү делегей өжүрер болгай. Мээң уругларымның уруглары бар. Оларның безин уруглары бар. Олар XXI чүс чылче тайбың амыдыралдыг кирзин деп күзелдиг мен. Силер база ындыг күзелдиг боор силер...

КНО-нуң библиотеказының хаалаларынга ындыг күштүг адыш часкаашкыннары чаңгылаап турганын дыңнап көрбээн мен.

Владимир СИМОНОВ,
ПМА-ның корр.
Нью-Йорк.

ДАНИЯ. Копенгагенге болган тайбың болгаш боо-чепсекти дүжүрери дээш негелде илередириниң чыскаалы сөөлгү чылдарда эң-не улуг бооп, аңаа 70 муң ажыл кижи киришкен. Ону Данияның аңгы-аңгы 200 ажыл профэвилелдериниң болгаш аныяктарның организацияларының кыйгырыын ёзугаар организастаан.

«Европадан чаа америк ракеталарны үндүрер!», «Чавырлыышкынны калбартыр болгаш чепсегленииишкинни дүжүрери дээш!», «Европаның Соңгу талазын—ядролуг чепсек чок зона болдурар!» дээн кыйгырыгларны тудуп алгаш, чыскаалганнар хоорайның кудумчулары-биле эртип, өлүм чепсектерни эндере бүдүрерин соксадырын, Барыын Европага чаа америк «першингтерни» болгаш чалгыныг ракеталарны тургузарындан ойталаарын негеп турганнар.

ЧУРУКТА: чыскаал үези.

В. ЛОСКУТОВТУҢ фотозу. (СЭТА).

МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ ХУРАЛЫ

ВАРШАВА. (СЭТА). Польша Улус Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң хуралының дугайында дыңнадыгны парлаан. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Медеглелин ПУР-нуң чазаа улуг ужур-дузалыг болуушкун кылдыр үнелээнин дыңнадыгда айыткан. Ол Медеглел ССРЭ-ниң эвилелчилериниң деткээни совет инициативаларының чугула звенозу болуп турар. Совет инициативаларының сорулгазы —НАТО-нуң болгаш Варшава Керээзиниң аразында шериг күчүзүнүң талазы-биле дең байдалдың үрелиишкинин болдурбазы болуп турар.

Европага ортумак ыраакшылдың ядролуг чепсектерин кызыгаарлаар дугайында Женева чугаалажыышкыннарынга совет саналдарны Польша Улус Республика бүрүн деткип келген. ССРЭ-ниң болгаш социалистиг дем каттыжылгазының бүгү чурттарының айыыл чок чоруун хандырарынче угланган Совет чазактың шиитпирлерин болгаш хемчеглерин ПУР-нуң чазаа бүрүн деткип турар.

АКАДЕМИЯ СЪЕЗДИЗИ

ПРАГА. (СЭТА). ЧССР-ниң социалистиг академиязының —политиктиг болгаш эртем-билиглер нептередир талазы-биле ниитилелдиң съездизи чурттуң найысылалынга болган. Ниитилелдиң 40 муң кежигүннерин төлээлээн делегаттар академияның мурнунда салдынган сорулгаларны чугаалажып көрген.

Тайбыңны камгалаар талазы-биле резолюцияны съезд хүлээп алган. Шериг-стратегтиг дең байдалды империализмге ажыктыг кылдыр өскертир, ядролуг боо-чепсекти эндере бүдүрер дээн АКШ-тың болгаш ооң эвилелчилериниң оралдажыышкыннарын резолюцияда шыңгыы буруу шапкан. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Медеглелин съездиниң делегаттары бүрүн деткээн.

ЧӨПТҮГ НЕГЕЛДЕ

ТОКИО. (СЭТА). Японияның ажылчы чоннарының массалыг митингизи чурттуң найысылалынга болган. Профэвилелдер болгаш демшилгелиг хөй-ниити организациялары ол митингини организастаан. Шериг чарыгдалдарын кызырарын, социал херектелдерин четчир кылдыр акшаландырарын митингиниң киржикчилери негээн.

АМЕРИК РАКЕТАЛАРГА УДУР

БОНН. (СЭТА). Ортумак ыраакшылдың америк ядролуг чаа ракеталарын Барыын Германияның девискээринге тургузуп эгелээнинге шыңгыы удурланыышкынны Германияның социал-демократтыг партиязының бундестагта парламент бөлүүнүң даргазы Г.-Й. Фогель илергейлээн. ГФР-ниң девискээринге америк ядролуг ракеталарны тургузуп турарынга моондактаар дээш бодунуң партиязы бүгү-ле чүүлдерни моон соңгаар-даа кылыр ол медеглээн. «Чедир чепсегленииишкинниң» планын күш чок болдурар дээш демисежир апаар бис деп, Г.-Й. Фогель онзалап демдеглээн.

ЧЕР КЫРЫНГА ТАЙБЫҢ ДЭЭШ

ПМА-ның Римде корреспондентизи А. Хазовтуң айтырыгларынга Европага айыыл чок чорук база Чер ортузу далайга кады ажылдажылга дээш Итали чыыштың чиңгине секретары профессор Джорджо Джованьонуң харыызы.

— 1975 чылдың августа Хельсинкиге, Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралга төөгүлүг ужур-дузалыг документини—чавырлыышкынның эгезин салган Түңнел актыны хүлээп алган болгай. Силерниң бодалыңар ёзугаар алырга, эрткен чылдарда чавырлыышкынның тодаргай чогумчалыг түңнели кандыг болган ирги?

— Янзы-бүрү айтырыглар талазы-биле ындыг чогумчалыг түңнелдер эвээш эвес болган. Мээң бодап турарымбиле алырга, эң-не кол, чаңгыс чүүлдү айтыр бодай-дыр мен. Түңнел актыга Европаның үжен үш чуртунуң база АКШ биле Канаданың удуртукчулары үре-түңнел чок өскерлиишкинден кады ажылдажылгаже кирер деп боттарының чонунуң чүткүлүн демдеглеп айыткан турган. Ооң даразында чылдарда бистер янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерниң тайбың догуназышкынының принципи Чөөн база Барыын талакы-даа чурттарның удуртукчуларының чугаалажыышкыны болуп сиңникемениң каш удаа херечилери болган бис. Маргылдаалыг айтырыгларны күш дөгээр ийикпе кыжаныг-биле эвес, а чугаалажыышкыннарның база консультацияларның аргазы-биле шиитпирлээри эргежок чугула-дыр дээрзин олар чугаалажыышкынга киришкени-биле бадыткааннар. 1975 чылдың соонда күрүнелер аразында ол арга биче-даа бол, чайгылыш чокка боттанып келгенин Хельсинки чөвүлел хуралының эң-не чугула түңнелдериниң бирээзи болган деп санап турар мен.

— Делегей байдалының амгы чидиглениишкиннери турзажок, чавырлыышкынның чаа чүткүлү 80 чылдарда болу бээр деп бодап турар силер бе?

— Хельсинки документизинге кирген эң чугула улуг аргалар херек кырында чедир боттанмайн барганын сеткил хомудаашкыны-биле демдеглээр ужурлуг мен. Ынчалзажок чавырлыышкынче база кады ажылдажылгаже делегейниң улустарының чүткүлү — ол дээрге ону тоовайн барып болбас амгы амыдыралдың шак ындыг факторуу-дур. Аңаа удурланыры — харыысалга чок чорук-тур. Амгы үеде чавырлыышкынга «ийиги» тыныш берип болур чүткүл болза, хамыктың мурнунда боттарының аразынга дайын удурланыышкынының байдалын ажып эртеринче угланган талаларның херек кырында ажыл-чорудулгазы болур деп санап турар мен. Өлүмнүг боо-чепсекти улам ковудеири, ядролуг боо-чепсекти кызыгаар чокка бүдүрери чавырлыышкынга моондак тап турар. Ол чорук Түңнел актының кол утказынга—бот бодунга бүзүрелдиң принциптеринге чорушкек болуп турар.

— Чавырлыышкын чорудулгазын хөгжүдеринге Европаның хөй-ниитизи кандыг салдарны чедирип болурул?

— Европада хадып турар «соок хаттар» бар-даа болза ук дипте хөй-ниити шимчээшкиннери, организациялары, бодунун кижилер тайбың болгаш кады ажылдажылга дээш идепкейлиг туржуп турар. Күрүнелер аразында харылзааларга өжээннешкек чорукту чайладырын улустар негеп турар. Түңнел актының сургаглыг принциптерин улустар бодунуң ажыл-чорудулгазынга удуртулга болдуруп турар. Хөй-ниитиниң шак ындыг организацияларының бирээзи — Европага айыыл чок чорук база Чер ортузу далайга кады ажылдажылга дээш Итали чыыш. Амгы үе Европа-ла, ылаңгыя Чер ортузу далайның кавызында дүшкүүрлүг чоруктуң өзүп турары. Бистиң чуртувустуң, бистиң кожаларывыстың, бүгү-ле европейжилерниң келир үези-биле холбашкан чугула айтырыгларны идепкейлиг чугаалажып көөрүнге Италияның хөй-ниитизи дыка сонуургалдыг. Ол сорулга-биле бистер Европаның хөй-ниитизиниң төлээлекчилериниң ийи талалыг база хөй талалыг ужуражыышкыннарын чоокку үеде эрттирер деп бодап турар бис. Америк ядролуг ракеталарны Барыын Европага тургузуп эгелээн амгы үеде чавырлыышкын дээш кады хөделири кажангызындан-даа артык чугула болуп турар.

ГСЧП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУ

БЕРЛИН. (СЭТА) Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының ТК-зының пленуму болган. ГСЧП ТК-ның Чиңгине секретары, ГДР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккер аңаа чүве чугаалаан. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Медеглели кайгамчык улуг ужур-дузалыг документ болуп турар. Ук Медеглелди ГСЧП ТК, ГДР болгаш ооң хамаатылары бүрүн деткип турар деп ол онзалап демдеглээн.

Ядролуг дайынның кыжаныышкынын чайладырынга, боо-чепсекти кызырарынга кайгамчык хөй чүүлдерни Совет Эвилели кылып келген болгаш кылып-даа турар деп Э. Хонеккер чугаалаан. Хөй санныг тайбың саналдарны кедүрген Ю. В. Андроповтуң тайбың дээш демиселге салыышкынын ол бедик-биле үнелээн. Амгы үениң эң чугула айтырыын — дайын болгаш тайбың дугайында айтырыгны шиитпирлээринге Совет Эвилели дыка улуг рольду ойнап турар. Женевага чугаалажыышкыннарга чогумчалыг дугуржулганы чедип алырынга ССРЭ бодундан хамаарышкан бүгү-ле чүүлдерни кылып келген. Америк ракеталарны Европага тургузарындан АБШ болгаш НАТО чурттары ойталаар болза, Женева чугаалажыышкыннарын үргүлчүлээринге белениин дугайын Совет Эвилели медеглээн.

ГДР-ниң болгаш ЧССР-ниң чазактары-биле дугурушканын ёзугаар ол чурттарның девискээринге оператив-тактиктиг ракеталарны тургузар талазы-биле чоокта чаа эгелээн белеткел ажылдарын дүргедедирин кордүнгенин Э. Хонеккер айыткан. Ол дугуржулга болгаш аңаа дүүштүр алдынган хемчеглер ядролуг дайынның кыжаныышкынын чайладырынга улуг ужур-дузалыг болуп турар. Боо-чепсекти эндере бүдүрериниң кажан-даа талалакчылары болбас бис деп, Э. Хонеккер медеглээн. Тайбынны камгалаар, айыыл чок чоруувусту хандырар дугайында кажан айтырыг тургустунуп келгенде, эргежок чугула бүгү-ле чүүлдерни кылыр бис деп, ол чугаалаан.

Э. Хонеккерниң чугаазын пленум бадылаан. ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ГСЧП ТК-ның секретары В. Фельфениң кылганы ГСЧП ТК-ның Политбюрозунуң илеткелин пленум база бадылаан. ССРЭ-биле болгаш акы-дугма өске-даа чурттар-биле кады ГДР тайбың дээш, делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырлыдырар дээш бүгү чүүлдерни моон соңгаар-даа кылыр дээрзин илеткелде демдеглээн.

1984 чылда ГДР-ниң улус ажыл-агый планының төлевилелиниң дугайында илеткелди пленум дыңнаан болгаш бадылаан.

Э. Кренцти ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидаттан кежигүнү кылдыр пленум шилчиткен болгаш ону ГСЧП ТК-ның секретарынга соңгаан.

Көдээниң культура амыдыралы

«БИБЛИОБУС»—ОРУКТА

Тамара Сыратовна Хертек коллективтиң ажылы-биле бисти таныштырды. Библиотеканың иштики шимелде-дериглгези, янзы-бүрү өңнүг будуктары-биле парлап бижээн бижилгелер номнуң кайгамчык бо «оранын» улам чараш болдуруп турар. «Ак-көк Тываның делгемнеринде», «Интернационалистер» деп булуңнарны кижизидикчи утка-шынарлыг кылдыр дерээн. Өске булуңда — соолгу үндүрүлгениң номнары. Номчукчулар оон кандыг чаа номнар парлалгадан үнгенин билип алыр.

Библиотеканың бир өрээли—46 олуттуг номчулга залы. Ооң эжин кижи бүрүзүнге ажык. Пропагандистер, специалистер, өөреникчилер маңаа кээп, херектээн литературазын моон ап алгаш, ээлчеглиг кичээлге, лекцияга, беседага белеткенип алыр. Ол ындыг. Чамдыкта дыштаныглар хүннеринде, кежээлерде, номчукчулар ук залды долдур олуруптар. Аңаа номчулга конференциязы азы күш-ажылдың бүдүрүлгениң хоочуннары-биле ужуражылгашкын, кандыг-бир лекция, беседа эртер дээни ол. Ынчан аңаа болур хемчегниң темазының айы-биле залдың шимелде-дериглгези онзагай апаар.

Библиотека коллективи маңаа эртип турар ужуражылгашкыннарның, номчулга кежээлериниң кижизидилге утка-шынарлыг, ылаңгыя аныяк өскенге өөредиглиг, салдарлыг болурун чедип алырын чугаалап турар. Ындыг ужуражылгашкыннарның бирээзи — эки турачы А. С. Адыгбай-биле маңаа эрткен ужуражылгашкын кежээзи солун эрткен. Ооң киржикчилери аныяктарның сагыш-сеткилинге өөредиглиг хөй-ле чүүлдерни арттырганы чугаажок. Төрээн чуртунга, чериинге ынакшыл дугайында ханы чугаа аңаа болган.

Райкүүскомунуң иштики херектер килдизиниң ажылдакчылары-биле библиотека коллективиниң харылзаазы багай эвес. «Совет хоойлуну билир сен бе?» деп бөлүктеп беседаларны олар эрттирип турарлар.

Чаа үнген номнарны номчукчу бүрүзүнге чедирер сорулга-биле библиотека ажылдакчылары аңаа допчулалдарны ай санында чорудуп турар.

Чоокта чаа библиотекага бир ужуражылгашкын болуп эрткен. Залдың олуттары долу. Х. А. Тока-Анчимааның «Эрткен оруктарым» деп номунга номчулга конференциязының киржикчилери ол. Номнуң автору — ужуражылгашкынның хүндүлүг аалчызы.

Кежээ айтырыглар-биле эгелээн. Дараазында номчукчулар номга хамаарыштыр боттарының санал-оналын кииргеннер. Чижээ, Тээли ортумак школазының тыва дыл башкызы О. С. Шырап, эки турачы А. С. Адыгбай болгаш оон-даа өскелер аныяк өскенге номнуң кижизидикчи салдарлыын демдеглээн.

Районнуң төпчүткен библиотека системазының хөй талалыг ажылындан үстүнде каш чижек-тир. Ол үүле-херекти коллективтиң ажылдакчылары бүдүрүп турар. Мында ажылынга сагыш-сеткилинден бердинген кижилер хаара туттунган. Библиотека шугумунга хөй чылдарда ажылдаан библиотекарь Т. С. Хертектиң удурткан коллективи эки ажылы-биле республикада мурнакчыларның санынга чаңгыс эвес удаа кирген. Номчукчулар хаара тударының планы бүрүн күүсеттинген, ном тарадырының эрткен айларда планныг оналдазы 103 хуу күүсеттинген.

Библиотеканың эргелекчизи Тамара Сыратовна кады ажылдап турар эш-өөрүнүң дугайын мынчаар чугаалаар:

— Коллектививис улуг, аныяк деп болур. Төпчүткен система-биле ажылдап турар болгаш районнуң совхозтарында филиалдарывыс база бар. Ынчангаш чыглып келиривиске арбын бис. Чурттакчы чонга үнелиг байлак — ном чедирер буянныг иште шупту херээжен улус ажылдап турар. Чер-черде ажылдап турзувусса-даа, чаңгыс үүле-херекти бүдүрүп турар бис. Мурнакчыларывыс база бар. Оларның бирээзинге «Мурнакчы» совхозтуң төвү—Шуй суурда кодээ библиотеканың эргелекчизи Х. С. Серен хамааржыр. Хоочун ажылдакчывыс бо шугумга 23 чыл ажылдаан. Бо библиотека филиалдар аразында чарыштың тиилекчизи, ооң ады республикага безин үнер болгай. Ук библиотека номчулга залдыг, номчукчулары хөй. Бай-Талда Р. Н. Чогээ эргелекчилээн кодээ библиотеканың ажылы база мактаldыг. Мурнакчыларывысты чугаалап турар болганымда, аныяк комсомолчу библиотекарь Ирина Иргиттиң кызымак ажылын демдеглээр апаар.

Кодээ чериниң библиотека ажылдакчыларының ажылы ындыг: белен олурар эвес. «Библиобус» бижиктиг автомашина Манчүрек, Чаңгыс-Терек, Даштыг-Тей, Хемчик-Бажы, Оорут, Кудук кайы сен дээш хаптар.

В. КУУЛАР.

ЧУРУКТА: Бай-Тайга район библиотеказының эргелекчизи Т. С. Хертек.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Янзы-бүрү медээлер

ЧИГИРЗИГ ДҮЖҮТ

Ленкораньның кудумчуларында болгаш сесерликтеринде конфетсиг ыяштар бо күзүн хөй дүжүттү берген. Ол ыяштарны элээн каш чыл бурунгаар эртемден-лесоводтар тарып олурткан.

Азербайджанның субтропиктериниң төвүнде ол кайгамчык ыяштардан бо чылын бир дугаар дүжүттү алган. Оларның чаагай чыттыг чимистериниң амдазы изюм ышкаш, оларда чигир аймаа база хөй боор турар. Ук чимистерни колдуунда кондитер кылыглаларының бүдүреринге ажыглап турар.

Ук чериниң агаар-бойдузунга таарыжып өскен, саван, лак кылыр, каучук, чаг ышкаш бүдүмелдер бээр ыяштар база-ла Японияның, Кыдаттың, Вьетнамның чамдык үнүштери Азербайджанның ол-шыктыг субтропиктеринге чартык чүс чыл бурунгаар тарып өстүрерин оралдашкан ботаниктерниң улуг эртем ажылының түңнели боор турар. Ук ажылдар ам дыка калбарган. Пробка болгаш бамбук ыяштарының плантацияларын база тургузуп турар. Фейхоа деп ыяштың өзер шөлүнүң хемчээлин улгаттырган, ооң кайгамчык чаагай, эм болур чимистерин магазиннерде садыглап эгелээн.

Ленкорань,
Азербайджан ССР.
СЭТА-ның корр.

БОДУ КЫЛЫП АЛГАН

Бодунуң огородунуң, ол ышкаш кожаларының бажың чанында огород участоктарының шөлүн «Золокар» совхозтуң слесары Мигран Мкртчян бодунуң тракторy-биле андарып берген. Специалистерни безин кайгаткан ук тракторну кодээ конструктор үндүр бижип каапкан беддирлерден болгаш кезектерден чыып кылып алган.

М. Мкртчян дайын соолунда «Газиктиң» 35 эът күштүг моторун чазып, септээш, аңаа «Жигули» деп чиик машинаның дамчыдылга коробказын таарыштыр эптеп алган.

Чүгле чартык тонна деңзилиг ук трактор онза башкартыныр болгаш кылбаска чуве чок: гидравликтиг кодурукчунуң дузазы-биле сиген-даа сарааттаар, аңаа бичии хемчээлдиг, чаашкынналдырар машинаны-даа, сад суггарар чаштырыкчыларны-даа белени-биле эптеп ап болур.

Ук трактор слесарь Мкртчянның чүгле бир дугаар ажылы эвес. Ооң бажыңында мастерскаязында эрги демир-дес аймаандан кылган өрүмнээр станок-даа бар, а дузалал ажылагыйынга дугуйлуг чүдүрүкчү база улуг дузалыг боор турар.

Б. КЮФАРЯН.
СЭТА-ның корр.
Мартуни.
Армян ССР.

МООН-ДАА СОҢГААР

Чоокта чаа партия Кызыл хоорkomунуң хуралдаар залынга найысылалдың эмнелгелериниң удуртукчулары болгаш республиканың кадык камгалал черлериниң специалистери чыылган. «Чурттакчы чонга тускайжыткан медицина дузаламчызының байдалы болгаш ону улам экижидериниң аргалары» деп программалыг конференцияны оларга Кызыл хоорkomунуң кадык камгалал килдизи болгаш профэвилел обкомунуң медицина ажылдакчылары организастаан.

Ук конференцияны Тываның 40 чыл болур оюнга тураскаадып чорудкан. Конференцияны Тыва АССР-ниң кадык камгалал министри Н. В. Сизых удуртуп эрттирген. «Делегейниң эмчилери ядролуг дайынны болдурбас дээш» деп делегейниң III конгрезиниң кыйгырыын аңаа келген эмчилер чүүлдүгзүнүп деткивишаан, ооң адаанга адын салганнар. Конференцияның киржикчилери чеди илеткелди дыңнаан.

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканынын 40 чыл оюнга —бо төөгүлүг болуушкунга чедир оп хире ай арткан. Байырлалга уткуштур чорупоро, эрткен үелерниви шүгдүнүп, партия болгаш чазактың шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, бүзүрелдиг бурунгаар базым-биле чорупорар бис—деп, улус депутаттарының Кызыл хоорай Советиниң күүскомунуң даргазының оралакчызы Н. Л. Верхотурова илеткелин эгелээн.

Советтиг Тыва 40 чыл иштинде кескүзү-биле сайзыраан. ССРЭ-ниң составынга Тыва кирип турар үеде 110 оруннуг чаңгыс эмнелге турган. Амгы үеде 8 аптека, 2080 оруннуг 15 эмнелге-профилактика черлери ажылдап турар. Эмчилерниң саны 48, а ортумак тускай эртемниг медицина ажылдакчыларының саны 31 катап өскен. Соолгу чылдарда республиканың туберкулёз аарыгларын эмнээр диспансери, божудулга бажыны, онкология диспансери, республика эмнелгезиниң кол корпузу, санэпидстанция ажыглалга киргилээн. Үлетпүр бүдүрүлге ажылдакчыларынга, школаларга болгаш уруглар албан черлеринге медицина дузаламчызын экижидер хемчеглер алдынып келген. Чижээлээрге, 1944 чылда чүгле алгы заводунга эмнелге пунктузу турган болза, амгы үеде оларның саны 92 апарганын илеткелчи демдеглээн.

Кадык камгалалының удуртукчу кадрларында онзашкан ажыл-херээнге харысаалгалыг, коллективин бүзүрелдиг башкарып турарлар хөй: Г. Федорович, Ю. Ковенский, Ю. Карымов, Б. Яковлев, Н. Цой олар чонга стационарлыг дузаламчыны организастаарын улам ынай хөгжүдер, диагностика болгаш эмнээшкин ажылының шынарын бедидер чамдык хемчеглерни ап келген. Тускайлаттынган медицина дузаламчызы улам ынай сайзыралды ап, берттинип-кемдээннерни эмнээринге В. Верещагин, нейрохирург В. Григорьев, уролог Л. Балчий-оол, невролог О. Еремеева болгаш өскелерниң-даа киирип турар үлүү биче эвес.

Кадык камгалалының албан черлериниң амгы үениң медицина приборлары, аппараттары-биле, дээштиг эм аймаа-биле хандырылгазы доктаамал экижип турар. Эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннерин, мурнакчы дуржулганы онкология аарыгларын тодарадып, эмнээринге непте-редириниң талазы-биле айтырыгларны республиканың онкология диспансериниң кол эмчизи Б. Яковлев онзалап чугаалаан. Тывага онкология диспансери 1953 чылда ажыттынган. Ынчан 25 оруннуг чыдар эмнелге, ийи кабинет турган. Амгы үеде ол чаа төлевилелдиң бажыңы-биле хандыртынып, материал-техниктиг баазазы улам быжыккан. Ында 85 оруннуг чыдар эмнелгелиг поликлиника биле радиологтуг корпусту аарыг кижилерге бараалгаткан. Поликлиникада онкогинеколог, хирург-онколог болгаш протолог кабинеттеринде тускай белеткелдиг, дуржулгалыг, он чылдан өрү стажтыг эмчилер ажылдап турар.

Радиологтуг корпустуң кабинеттери амгы үениң аппараттары-биле дериттинген. Оларны башкарып турар медицина ажылдакчылары—специализация эрттирген мергежилдиг кижилер. Чижээ, рентгенотерапевт кабинединде тускай мергежилдиг Л. Скрипных, Г. Шульмина ажылдап турар. Конференция болуруунуң бетинде киржикчилер ол эмнелгеге барып, оларның парын аппараттары-биле аарыг кижилерни эмнеп турарын көрүп сонуургаан. Мага-ботта кол кезектер: баар, бүүректер, боостаа бестериниң ажыл-чорудулгазын тодарадыр венгер «Гамма», кеш, эрин, сөөк рагып херел-биле эмнээр «РУМ-7», «РУМ-17» аппараттар 1980 чылдан бээр ажыглалга кирген. Лаборатория ажылының үезинде алды хире методика шиңгээттинген. Келир чылын өкпе база урут савазының клетказынга рактап аараан улусту эмнээр аппараттарны тургузуп, ажыглалга киирерин планнаан.

Медицина эртемниң ролю дыка өскен. Хоорайның эмнелге-профилактика черлериниң ажылдакчылары эртем-техниканың ол чедиишкиннерин ханы шиңгээтпишаан, боттарының дуржулгазын болгаш билиин чоннуң кадык камгалазрынга моон-даа соңгаар төлептиг үлүүн киирер дээрзинге бүзүрел улуг.

С. ЧООДУ.

СОЛУН ШИИНИ КӨРГҮСКЕН

Чоокта чаа Тываның хөгжүм-шии театрының артистери Тес-Хем районнуң ажылчыннарынга С. Пюрбюнуң ийи кезектен тургустунган «Кодээниң хооннери» деп шиизин көргүскен. Шииниң күүселдезинде аныяк-даа, хоочун-даа артистер бар. Олар шииниң маадырларының иштики сагыш-сеткилин олчаан көргүзүп, көрүкчүлериниң хүндүткелин чаалап алганнар.

Шии соонда ук артистер-биле көрүкчүлериниң ужуражылгашкыны болган. Хоочун артист Б. Бады-Сагаан болгаш аныяк артист А. Салчак чыылган чонга боттарының чогаадыкчы ажыл-ижиниң дугайын делгереңгей чугаалап бергеннер. Самагалдайжылар артистерге чедиишкиннерни күзээн.

Ч. ӨӨЛЕТ.

ШЫДЫРАА МАРГЫЛДААЗЫ

Профэвилелдерниң область чөлүүлелиниң кубогу дээш чаңчыл болган шыдыраа маргылдаазы швейцар система ёзугаар болуп эрткен.

Дөрт хүн үргүлчүлээн чидиг демиселдиң түңнелинде, команда талазы-биле эмнелге ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң командазы 20,5 санны ойнап алгаш, бирги черни ээлээн. Чырыдыышкын ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң командазы 20 санныг болуп, ийиги, база күрүне албан черлериниң профэвилел обкомунуң командазы үшкү черни тус-тузунда ээлээн.

Н. Куулар, С. Аракчаа, С. Поляков, М. Спирин, Р. Монгуш болгаш херээжен шыдыраачылар Д. Сат, Т. Хертек олар бо удаада чедиишкинниг ойнааннар.

Тиилекчи командага профэвилелдерниң область чөлүүлелиниң кубогун тывыскан.

А. ДЫРТЫЙ-ООЛ.

АЖЫЛЧЕ ЧАЛАЛГА

«Каа-Хем» разрез доктаамал ажылдаары-биле «БелАЗ—540» болгаш «БелАЗ—548» автосамосвалдарның чолаачыларын, Т-130 бульдозерлерниң машинистерин, автослесарьларны, электрослесарьларны чалап тур.

Разрезте ажылдап турарларга хөй чылдарда ажылдааны дээш база 30 хуу район коэффициентизин немей бээр, 1984 чылдың январь 1-ден эгелээш, хөмүр-даш үлетпүрүнүң бүгү ажылдакчыларынга тарифтиг төлевирлерни болгаш албан-хүлээлге шалыңнарын улгаттырар.

АЙТЫРЫГ ТУРГУЗАР ЧЕР: разрезтиң кадрлар килдизи, телефон №№ 99-11-25 азы 99-11-26, эртенгиниң 9 шактан 17 шакка чедир.

САДЫП АЛЫКЧЫЛАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Үлетпүр садыының магазиннери садып алыкчыларга ээтиг болгаш таарымчалыг болуру-биле моон адаанда бараанарны база чээлиге садып турар: «Рубин», «Темп» маркалардыгдан аңгыда, өңнүг көргүзер телевизорлар, бичии хемчээлдиг телевизорлар, янзы-бүрү марканың чиик мотоциклдери, хеме моторлары, радиоприёмник херекселдери, магнитораднолалар, тюнерлер, магнитолдар болгаш 400 рубльден өрү өртектиг өске-даа радиоаппаратуралар; 100 рубль ажыг өртектиг хрустальдан кылыглар; арыг дүктен аргаан камволь болгаш Павлс-Пассадтың өйүп кааны 30 рубль өртектиг аржыылдары, чурт иштинге кылган дүк постер болгаш даштыкы платьелер (капиталистиг чурттарнындан аңгыда), платье кылыр постерни, даштыкының торгу платье постери, бир метри 20 рубльден өрү өртектиг трикотаж, ацетат болгаш триацетат волокнодан кылган платье постери, эр болгаш херээжен улустуң дүктен болгаш синтетикадан дааран хептери (дээди шынарның кышкы тону, эр кижиниң часкы-күскү тону, плащтар) ацетат болгаш капрон волокнолардан дааран трикотаж иштики хептер, оларның-биле кады фин бүдүрүлгелиг эр кижилерниң улуг өртектиг иштики хептери, чурт иштинге болгаш даштыкыга-даа дааран даштыкы трикотажтың улуг өртектиг кылыглары.

Үлетпүр бараанарының садыының моон адаанда магазиннеринден бараанарны чээлиге садып ап болур силер:

«Саян» универмаг.

№ 5 —«Детский мир» магазин.
№ 7—«Посуда» магазин (рынок).
№ 10 —«Мебель» магазин (Титов, 6).
№ 11 —«Спорттовары» магазин (рынок).
№ 12—«Электротовары» магазин (Титов, 4).
№ 13— «Промтовары» магазин (Дружба, 1).
№ 14 —«Аялга» магазин (Кочетов, 62).
№ 16—«Промтовары» магазин (Кечил-оол, 63).
№ 19 —«Промтовары» магазин (Трудовая, 18).
№ 22 —«Промтовары» магазин (Кирпичная, 2).

Бараанарны чээп садып алыңар! Олар силерге таарымчалыг-даа, ажыктыг болгаш камналгалыг-даа!

СЭКП Улуг-Хем райкому, улус депутаттарының район советиниң күүскому, «Найырал» совхозтуң партия комитеди болгаш дирекциязы персоналдыг пенсионер

Анатолий Дюнчюнович АРЖААЛАЙНЫҢ

ур эвес аар аарааш, мөчээнин дыңнатпышаан, оон төрелдеринге болгаш чоок кижилеринге ханы кажыдалды илередип тур.

СТРАДИВАРИНИҢ СКРИПКАЗЫ САЛЫМНЫГ ООЛАКТА

Страдивариниң кылганы бичии скрипка концерт залдарынга катап чаңгыланыр, ол өске үеде ССРЭ-ниң күрүне коллекциязында шыгжагда турар. Кылганындан бээр ийи чүс ажыг чыл болган ол скрипканы Новосибирск чурттуг школачы Вадим Репинге дамчыдып берген.

Итали мастерниң ол кайгамчык чараш, онзагай ажылы делегейниң музыка топтеринден бо удаада бир дугаарында ол хире ырап келгени ол. Соолгу удаа аңаа аныяк Игорь Безродный биле Москва консерваториязының чанында төп музыка школазының өөреникчизи япон кыс Йоко Сато ойнаан, олар ооң соолунде делегейниң дыка хөй конкурстарының лауреаттары болган.

Аңаа ойнаарынга төлептиг хөгжүмчүнү скрипка чээрби чыл манаан. Новосибирсктиң ортумак музыка школазының бешки клазының өөреникчизи ук ховар скрипкага ойнаар эргени бүзүрелдиг болгаш маргылдаа чок бадыткаан — ол Польшага болган Генрик Венявский аттыг делегей конкурузунга алдын медальды чаалап алган.

Новосибирск консерваториязының казапчазының кырынга, доцент Захар Броннуң клазынга үргүлчү-ле скрипкалыг чоруур, чаптанчыг төгерик арынныг оолду неделяда каш-даа көрүп болур. Ол чурттуң Евгений Светланов база Юрий Симонов удурткан кол оркестрлери-биле ойнап турган, кижээлдерге башкының негелдезинге кичээнгейлиг үлегерлиг.

— Вадим музыкага кедергей-ле бердинген кижи, ол оон хуулгаазын делегейинде чурттап чоруур — деп, З. Брон чугаалады. — Скрипкага ыпаа магалыг болгаш мырыңай чаптанчыг. Школа дыштаныгаларының үезинде ол хүннүң-не он шак чедир ойнаптар.

Вадим Репинниң репертуарында Тартиниден Кабалевскийге болгаш Хренниковка чедир бүгү үелерниң жанрларының база стильдериниң музыказы кирип турар. Ол бүгү музыка байлакшылын шиңгээдип алыры, кажан-даа оон-биле сценаже үнеринге белени дээрге улуг күүседикчиге безин берге чүүл-дүр. Холзээзиниң чалыы сагыш-сеткилге онза чоок Паганиниңин болгаш Сарасатениң романтиказын-даа, Бетховенниң бедик хоонун-даа, Бахтың философиязын-даа ол дамчыдып билир. Специалистерниң санап турары-биле алырга, кедергей уран аргалыг ол бичии скрипач башкызы-биле кады оозун улам-на сайзыраңгайжыдып турар.

Вадимиң өөредириниң программазынга бир кол чүүл кылдыр сценага күүселделерниң кирген. Сибирь чурттуг школачы Москва консерваториязының Улуг залынга декабрьда часкаан концерт үндүрер, а мартта Болгарияга баар болгаш аңаа музыка фестивалынга киржир.

В. ЕЛЬМАКОВ.
СЭТА-ның корр.
Новосибирск.

Эмчиниң сүмези

САЛЬМОНЕЛЛЁЗ

Бо аарыг ижин-шөйүнүң инфекциязының бөлүүнге хамааржыр. Уруглар ук аарыгдан ийи харлыынга чедир аарыыр. Сальмонеллёз даштыкы байдалдарга, ылаңгыя сооккa шыдамык. Олар сугга, аъш-чемге үр үениң иштинде камгалаттынып артар. Урутта аарыг орай күзүн, кышкы азы часкы үелерде халдаар. Инфекцияның өскүдүкчүлери аарыг улус болур. Инфекцияның өскүдүкчүзүн аарыг кижилер кадыг, суук албаны, чараазы база дүкпүзү-биле ылгалдырып үндүрер.

Эмиг эмер чаштарга сальмонеллёз колдуунда довураковзун, хир-чам дамчыштыр тараар. Чижээ, ону болдурбазы-биле урутну чемгерериниң бетинде, холдарны ыяап-ла чуп, эт-херекселдиң, идик-хептиң арыг-шевериң шыңгыы сагып, бажың иштин кезээде арыг тургузар апаар. Эмисик эмер чаштарның чемгерилгезин шын сагмза эки. Аарыгның инфекциязы сүт, эът, ногаа болгаш фрукт аймаан дамчыштыр тарап болур. Ынчангаш эътти, сүттү экидир хайындырар, ногаа болгаш фрукт аймаан изиг сугга арыдыр чугганы дээре.

Сальмонеллёзтан колдуунда мага-боду кошкак уруглар аарыыр. Ылаңгыя соогу чымчаан, тыныш оруунуң кезектеринге дегдирген чаштарга бо-ла халдай бээр. Эмискик уругларга бо аарыг доораан дээр. Аарыг аъш-чем дамчыштыр халдаанда, шыңар-демдээ бир янзы көстүр. Уруг эммес-теп, эъдиниң изии улгадып, кустурар апаар. Урутнуң албаны хан холумактыг, шараланчак кара-ногаан өңнүг болу бээр. Ниити байдалы хол чок кошкак боор.

Аарыг урутну ыяап-ла эмнелгеге чыттырып эмнээри чугула. Урутну шын ажаарының бүгү байдалын таарыштырар. Санитарлыг арыг-шевер негелдезин болгаш чемгерилгениң хүн чурумун шын сагыыр ужурлуг. Урутнуң хеп-сынын доктаамал арыг-шевер тургузар. Аяк-савазы аңгылаар. Өрээлдерни агаарладыр. Иелер хууда арыг-шеверни шыңгыы тударлы албан. Аарыг кижиниң хевин аңгы ваннага чуггаш, изиг илиир-биле базар.

Аарыг уругларның аяк-савазын, ойнаарактарын бир хуу ээлдириглиг хлораминниң суггa 30 минутада тургузар. Бажыңның шалазын ындыг суг-биле дезинфекциялап чуур. Чаш уруг хар четкижеге янзы-бүрү аарыгларны бо-ла халдадып аар. Тыныш оруунуң кезектеринге аараан урутну хой-нинтя черлеринге ап болбас. Кадык чаштар-биле харылзаштырарын хоруур. Бо бүгү дүрүмнерни хажык чокка сагыырга, инфекцияның тараалы эвээжедир.

Л. ВОЛКОВА.
педиатр-эмчи.

ТВ

НОЯБРЬ 30-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35 —«Уругларга аңчыгаштар дугайында». 9.20 — «Аян-чорукчулар клубу». 10.20 — «Өг-бүле херээ». Үш серияныг уран-чечен телефильмниң 2-ги серияны. 11.25 — Фильм-концерт. 12.05—«Кодээ ажыл-агыйы». Киножурнал. 12.25 — Телемедээлер. 12.30—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Чурттуң телестудияларының документалдыг фильмнери. 15.40— Концерт. 16.10 — Драматургия болгаш театр. 16.55 —Н. Габели. Симфония. 17.25 — Мультфильм. 17.30 — «Шыдыраа школазы». Разрядчылар клазы. 18.00 — Неделяның спорту. 18.30 — «Карачайның кашпалдарында». Документалдыг телефильм. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 — Опера-биле ужуражылгашкын. Н. Римский — Корсаков — «Хаан душтуу». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Хаан душтуу» деп операның уламчызы. 22.50 — 01.00 Хоккейге ССРЭ чемпионады. — «Спартак»—«Сокол». Чапсарда — Телемедээлер.

ИИИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 —Документалдыг фильм. 8.35—Астрономия. 10-гу класс. Планеталар. 9.05 — Немец дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 9.35 — Астрономия. 10-гу класс. Планеталар. 10.05—Литература. Орус былиналар маадыры. 10.35 — Ниити биология. 9-ку класс. Дириг амытаннар болгаш оларны долгандыр турар чүүлдер. 11.05 — Ада-иелер, силерге. 11.40 — Ниити биология. 9-ку класс. Дириг амытаннар болгаш долгандыр турар чүүлдер. 12.10 — Н. Грибачёвтуң шүлүктери. 12.40 — Немец дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 13.10 — ССРЭ-ниң улустуң башкызы З. Г. Шоюбованың дугайында очерк. 13.40 —Орус улустуң хөгжүм херекселдери. 14.00 —География. Австралияның дириг амытаннары болгаш үнүштери. 14.30 — Пианистерниң С. Рахманинов аттыг Бүгү-эвилел конкурузу. 15.30 — Телемедээлер. 15.35—18.00 — Чапсар. 18.00 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.10 — Мультфильм. 18.30 —«Челээш». 19.00 — Делегейде болуушкуннарның допчулалы. 19.15 —«Азия төвү». 19.45 Телемедээлер. 19.55 —Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Химик»—ЦСКА. 21.00 — «Үе». 21.35—23.15 — Беш серияныг «Буа-Дореден келген кайгамчыктыг дээргилер» деп уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Агаар

Республикага шокар булуттаар, хат кошкак. Дүне агаарның температуразы 25—30, чамдык черлерге 19 градус чедир соор. Хүндүс 13—18, чамдык черлерге 8 градус соор.

Автооруктарга эртенги үеде туманнаар, көстүрү 500 метр.

Кызылга биче булуттаар, эртенги үеде туманнаар. Дүне агаарның температуразы 26—28, хүндүс 16—18 градус соок болур.

КИНО

НОЯБРЬ 30-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Пацаны»** 18.40, 21.00. **«Кукарача»** 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Ледяная внучка»** 9.30, **«Паруса моего детства»** 11.10, **«Между нами мальчиками»** 12.40, 15.00, **«Укрощение строптивого»** 16.30, 18.20, 20.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Огарёва 6»** 14.30, 18.40, 20.00, **«Высоций перевал»** 16.20 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Из жизни начальника уголовного розыска»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

Кызылчыларга болгаш хоорайның аалчыларынга

Дагестанның «Лезгинка» дээр күрүнениң алдарлыг танцы ансамблиниң бо чылдың декабрь 18-тиң болгаш 19-туң хүннеринде тус-тузунда 18.00, 20.00 болгаш 18.30, 20.30 шактарда болур концерттеринге кээриңер силерни чалап турар.

Уран чүүл удуртукчузу, Дагестан АССР-ниң алдарлыг артизи **Иосиф МАТАЕВ.**

Редакцияның адрези: 667000, Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысаалгалыг секретарьның 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2049.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл), Щетинкина-Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС — 00279.